
BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
9
2 1
45

Dupl. ct. 15.6:32.

Eccettuato il frontesp. questo esemplare è in migliore stato dell'altro.

LUGD. BATAVORUM.
Ex Officina HACKIANA. Anno cIↄ Iↄc LXX.

VIRO AMPLISSIMO,

ET CELEBERRIMO,

D. HENRICO BORNIO,

PHILOSOPHIÆ PROFESSORI ORDINARIO, ET CELSISSIMI ARAUSIONENSIUM PRINCIPIS STUDIORUM EPHORO.

CUm Typographus novam hanc & nitidiorem VALERII MAXIMI editionem urgeret, tuo, VIR AMPLISSIME, nomini hanc inſcribere viſum fuit. Poſtulabat hoc ſumma, quæ mihi tecum intercedit familiaritas & neceſſitudo, quæ

non inconſulto impetu, cæterum virtutis tuæ & benevolentiæ ſtabilitate, & conſtantia duntaxat nititur: quamque peperit mutuus voluntatum & ſtudiorum conſenſus, quo nihil mihi in vita jucundius contingere potuit. Accedit ſingularis tua virtus, quæ nullius indiga laudis, uberrimum præmium in propria conſcientia habet, à cujus recto dictamine virum probum ne tranſverſum quidem unguem diſcedere oportet: quæq; obtrectationibus invidorum impetita eò validior evadit, ſicut

ut arbor ſolidior eſt, quæ vim tempeſtatis fregit, devicit. Quinetiam ita ſapientiam Civilem & Practicam in hac illuſtri Academia interpretaris, ut ſublime tuum ingenium, acre judicium, memoriam vaſtam, diffuſam & profundam eruditionem, dicendi perſpicuam facundiam omnes non tam laudent, quam admirentur. Laudes utique tuas jam diu antea in excelſo ſublimique loco collocavit maximus ille Philoſophus Gaſſendus, & quidem publico in lucubrationibus ſuis præconio. Tuum

eſt libere & ſine ulla mentis fluctuatione veterum placita rimari, nova non contemnere, ubique judicium tanquam in veritatis tribunali exercere. Platoni Academiam, Ariſtoteli ſuum ambulacrum, porticum Stoïcis, Epicuro ſuum hortum relinquis; optima quæque ex omnibus elicis, & ſervile exiſtimas uni ſe includere carceri. Nimirum ignea mens ubi ſibi ipſi incumbit, omnia perrumpit, nullius arbitrio obnoxia, ſola veritatis cognitione perpetuò æſtuat. Neque vero ocioſæ

tan-

tantum contemplationi addictus, verùm intimæ vitæ civilis momenta penetrasti, apud eruditos sine ulla ostentatione eruditus, apud magnates societatis humanæ peritus, apud omnes comitate & affabilitate potens. Hanc & officii & bene vivendi rationem cum prudentia, & modestia, & suavitate morum ita conjunxisti, ut tuo merito Celsissimi Arausionensium Principis studiis præfectus omnium expectationem impleas. Formare utique Principem, atque artibus honestis animum

ejus imbuere, arduum munus eſt, ut ex illarum ratione ſibi & ſuo tempore Reip. probè conſulat, quid fugiendum, quid imitandum, proſpiciat. Cæterum ipſius Principis admiranda indoles, & capax ingenium fœliciſſimæ tuæ inſtitutioni omnia magna pollicentur. Quod uti fortunet Deus immortalis, ſummopere precor. Vale Vir Ampliſſime & Amiciſſime, & largire aliquando utilitati publicæ tuum Lucretium. Datæ Lugduni Batavorum, pridie Kal. Aprileis.

Veſtri Studioſiſſimus

ANTONIUS THYSIUS.

VALERII MAXIMI

VITA,

INCERTO AUTORE.

VALERIUS MAXIMUS civis Romanus, Patricio genere natus, omnem pueritiam, & magnam adoleſcentiæ partem literis percipiendis, & honeſtis artibus dedit. Inde, ſumpta virili toga, ſe contulit ad rei militaris diſciplinam, ubi aliquamdiu ſtipendia feciſſe, & in Aſiam cum Sexto Pompejo navigâſſe dicitur. Unde reverſus, cum videret ſe patriæ ſuæ tam bene dicendo, quam bene faciendo poſſe prodeſſe, à quo incepto ſtudio militiæ gloria detinuerat; eodem regreſſus, ſtatuit urbis Romæ exterarumque gentium facta, ſimul ac dicta memoratu digna, ut ipſe fatetur, literarum monumentis commendare: quod feliciter & glorioſe conſecutus eſt. Floruit autem Tiberii Cæſaris temporibus, & ſub ejus imperio hanc ſcripſit hiſtoriam, cujus etiam numen invocat. Imperatores enim Romani, cum virtute ſua juſte ſancteque geſſiſſent imperium, divino celebrabantur honore, & in deorum numerum transferebantur, unde etiam Divos imperatores appellamus. Genus vero ſuum paternum à gente Valeria, maternum à Fabia duxiſſe fertur: unde Valerius Maximus ex utraque familia ei nomen eſt. De cujus morte certi nihil poteſt afferri.

VOSSIUS
DE
HISTORICIS LATINIS.

VALERIUM MAXIMUM, *qui dictorum factorumque memorabilium libros* IX. *reliquit, post Vellejum scripsisse, inde cognoscimus, quod Vellejus tantopere aduletur Sejano. scripsit igitur is superstite adhuc Sejano. At Valerius lib.*IX. *cap.*XI. *Sejanum, sed exquisito magis adulandi genere nomen supprimens, ob perfidiam,& ambitionem horribiliter exagitat, ac tandem addit, eum* omni cum stirpe sua populi Romani pedibus obtritum, etiam apud inferos, si tamen illuc receptus est, quæ meretur, supplicia pendere. *scripsit igitur post Sejani cædem. Nempe extremis Tiberi temporibus. Stylus tamen vix sapit tam bonum ævum. Ut cum in proœmio ait,* Mea parvitas eo justius ad favorem tuum decurrerit. *sententias quoque nimium affectat. Propterea existimare aliquis possit, hunc potius esse illum M. Valerium Maximum, qui anno Christi* CCLIV. *cum Volusiano Imp. consul Romæ fuit, iterumque consulatum gessit anno* CCLVII. *ut ex Onuphrio & aliis constat. ita quod Valerius in præfatione ait, divinitatem ejus Imperatoris, cui opus suum dicat, paterno avitoque sideri parem videri, id non de Julio, Augusto, Tiberioque accipi debebit; sed de imperatoribus tribus Gordianis, quorum duos in Africa creatos imperatores Maximianus occidit;*

tertius

tertius vero prioris nepos, alterius filius fuit, qui imperare cœpit anno CCLXXXVIII.*quo de Gordiano ita Capitolinus in Maximo & Pupieno:* neque unquam quisquam in illa ætate sic amatus est, merito avi, & avunculi, seu patris, ut quidam dicunt, qui pro populo Romano contra Maximum in Africa vitam finierant, *sed cave hæc decipiant; nihil enim verius, quam hunc Memorabilium scriptorem multo esse antiquiorem, quando & Gellius, qui sub Hadriano vixit ejus Memorabilium libros advocat lib.*XII. *cap.*VII. *imo certum est, sub Tiberio vixisse: quandoquidem ipse lib.*II. *cap.*VIII. *se Asiam cum Sex. Pompejo petiisse dicit; est autem is Sextus Pompejus, qui cum Sex. Appulejo consulatum gessit, eopse anno, quo Augustus Cæsar vita excessit, eique Tiberius successit. Ac consules isti fuère, qui primi in Tiberii verba jurarunt; eoque nomine Tiberio fuère semper acceptissimi: ut ex Dione, Tacito, aliis, constat. etiam ætatem ostendit locus iste lib.*V. *cap.*VIII. Marcus Antonius, avorum nostrorum temporibus clarissimus orator. *item, qua Julio & Augusto assentatur, oratio, lib.*VII. *cap.*VI. *& alibi. Item quod in gratiam Tiberii Brutum vocat parricidam lib.* VI. *cap.* VI. *quemadmodum & lib.*I. *cap.*VIII. *ait, C. Cassium nunquam sine præfatione publici parricidii nominandum. nempe ita sub Tiberio loqui necesse erat: quod illa etiam Cremutii Cordi querela ostendit apud Tacitum Annalium lib.*IV. Titus Livius Cn. Pompejum tantis laudibus extulit, ut Pompejanum

num eum Augustus appellaret: neque id amicitiæ eorum offecit. Scipionem, Africanum, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum, nusquam latrones, & parricidas, quæ nunc vocabula imponuntur, sæpe ut insignes viros nominat. *Cremutius ille à Tiberio damnatus fuit, librique ejus per ædiles cremati*; *quod* editis annalibus, laudatoque M. Bruto, C. Cassium Romanorum ultimum dixisset; *ut ibidem Tacitus ait. hæc satis docent, Valerium Tiberii vixisse ætate. Quod si quis objectet, mirum igitur esse, si is, qui Augustæi ævi consuli familiaris fuit, dictione utatur, qualis sesquiseculi post fuit: primum dicam, nec illo ævo omnes terse satis locutos, nam & jam Cicero in Bruto conqueritur, quod, receptis in civitatem tot exteris, corrumpi cœpisset nativus ille color sermonis Romani. Quod si illud minus satisfacit, quid si dicam, fortasse, ut non Trogum, sed epitomen Trogi, habemus, ita nec Valerium exstare, sed epitomen ejus, quam Julius Paris concinnaverit. Nam videtur is fecisse Valerii epitomen. Quod si Valerius librum de Romanorum nominibus fecit; eumque Memorabilium libris subjecit: hujus quoque epitomen scripserit. Sin nihil hujusmodi (quod multo verius puto) Valerius ediderit: ipse Paris, ut melius intelligeretur Valerius, librum hunc composuit: ejus autem epitomen fecerit C. Titius Probus, aut si Probus auctor libri illius fuit, epitome erit à Paride, quod odorari licet ex præfatione illa, quæ est in libellum de pronominibus, ea hujusmodi est:*

Deci-

Decimus, atque ultimus hujus operis liber, seu studiosorum inertiâ, seu scriptorum segnitiâ, seu alio quovis casu, ætati nostræ perditus est. Verum Julius Paris, abbreviator Valerii, post novem libros explicitos, hunc decimum sub infra scripto compendio complexus est: per quod de nominibus, pronominibus, cognominibus, atque agnominibus, fuisse eundem à Valerio compositum, conjectare licet. *sed hoc, quod adfert, argumentum Valerii est infirmum. Potuit enim Paris librum de nominibus subjungere, non ut Valeriani unius libri compendium: sed ut omnium Valerii librorum facem ac commentarium. Quare sic statuere malim, Valerium ipsum Memorabilia scripsisse: horum epitomen edidisse Paridem: eundem reliquisse librum de nominibus, hujus libri compendium fecisse Probum. Quod etiam arguunt ista, quæ ibidem continuo sequuntur: verba quidem Julii Paridis hæc sunt:* liber decimus de prænominibus & similibus: *sequitur deinde:* Decimi hujus operis libri per C. Titium Probum epitome. *Porro hunc, non alium libellum, intellexit Alciatus lib.* IV. *dispunctionum cap.* I. *cum habere se opusculum ait Valerii Maximi de nominibus Romanorum.*

VALE-

VALERII MAXIMI LIBRORUM NOVEM CAPITA.

PRIMI LIBRI CAP. VIII.

SECUNDI LIBRI CAP. X.

TERTII LIBRI CAP. VIII.

SEXTI LIBRI CAP. VIII.

QUINTI LIBRI CAP. X.

QUARTI LIBRI CAP. IX.

5. *De*

SEPTIMI LIBRI
CAP. VIII.

OCTAVI LIBRI
CAP XV.

NONI LIBRI
CAP. XV.

CATA-

CATALOGUS
AUCTORUM,

Quorum integræ Notæ in VALERIUM MAXIMUM citantur. Qui in ipsius notis occurrunt, eorum numerus adeo magnus, ut prætermittere eorum nomina visum fuerit.

A.

ANtonius Matthæus.

B.

Badius, *passim.*
Bartholinus.
Bayfius.
Becmannus.
B. Rhenanus.
Brissonius.

C.

Casaubonus.
Cluverus.
Colerus, *passim.*
Corradus, *passim.*

D.

D. Marius Niger.

F.

Freinshemius.
Fungerus.

G.

G. Fabritius.
Gyraldus.

H.

H. Hugo.
Hospinianus.

L.

Lipsius, *passim.*

M.

Marcilius.
Marlianus.

N.

Neapolis.

O.

Oliverius, *passim.*
Ortelius.

P.

P. Crinitus.
Peucerus.
Pighius, *passim.*
Politianus.
Pontanus.

S.

Salmasius.
Scaliger.
Seldenus.
Sigonius.
Sleidanus.
Stewechius.
Streinius.

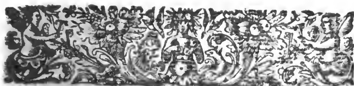
T.

Thysius.
Tirinus.
Torrentius.

V.

Ubaldus.
Vossius.

VALE-

VALERII MAXIMI
EXEMPLORUM MEMORABILIUM
LIBER PRIMUS.

AD
TIBERIUM CÆSAREM AUGUSTUM.

PROLOGUS.

1 POPULI *Romani, exterarumque gentium facta simul ac dicta memoratu digna, quæ apud alios latius diffusa sunt, quam ut breviter cognosci possint, ab illustribus electa auctoribus deligere constitui: ut* [2] *documenta sumere volentibus longæ inquisitionis labor absit. Nec mihi cuncta complectendi*

1 POpuli Romani, exterarumque gentium.] Liber manuscriptus, quem nobis præstitit D. Jacobus Susius, vir omnifaria eruditione ac virtute conspicuus, ita exorditur præfationem. Vulgo: *Urbis Romæ exterarumque gentium facta.* Prior mihi lectio placet. Proprie namque magis dicimus, *facta populi Romani*, quam *urbis Romæ*. Sic Livius Historiæ suæ exordio ait: *Si res populi Romani perscripsero*; non, *Si res Urbis Romæ perscripsero.* Et Sallustius in prooemio de Conjuratione Catilinæ: *Statui res gestas pop. Romani perscribere*: non, *Urbis Romæ.* Pighius.

2. *Documenta.*] Exempla & monumenta virtutis vel vitii. Virtutis, ad suadendum; vitii, ad deterrendum: ut alterum miremur, alterum fugiamus. *Oliv.*

tas opinione colligitur, tua præsenti fide [1] paterno avitoque ſideri par videtur: quorum eximio fulgore multum [2] ceremoniis noſtris inclytæ [3] claritatis acceſſit. Deos enim reliquos accepimus, Cæſares dedimus. Et quoniam initium à cultu Deorum petere in animo eſt, de conditione ejus ſummatim diſſeram.

cæteris Diis; tanto juſtius ego tuum numen invocavi, quam cæterorum Deorum ab Oratoribus & Poëtis invocantur. *Oliver.*

1. *Paterno avitoque ſideri.*] Julium & Auguſtum intelligit; nam ambo conſecrari poſt mortem, ut auctores ſunt Suetonius, Plutarchus, Dio, Plinius & alii. Qui item ſtellæ crinitæ in conſecratione Julii Cæſaris viſæ meminerunt. Virgilius:

Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum.

Horatius:

——— *Micat inter omnes*
Julium ſydus, velut inter igneis
Luna minores.

Pighius.

2. *Ceremoniis.*] Ceremonia, ritus ſacer. Ab oppido Cære dictam voluit Feſtus. Nonnulli, & melius, à Cerere. Hinc Gloſſa: *Ceremonia*, Δημητεία. Joſeph. Scaliger. *Cerum ſanctum* veteribus dici oſtendit: unde Janus dicitur *Cerus manus*, id eſt, creator bonus, in Saliari carmine. Hinc *Ceremonia* vocabulum deducit.

3. *Claritatis acceſſit.*] Quemadmodum faſtos correxerint Julius & Auguſtus, pontifices maximi, & quæ ſacra ceremoniaſve, vel novas introduxerint, vel vetuſtate abolitas in uſum revocârint, quaſque item ædes ſacras, ac templa reſtaurarint, vel novas fecerint, latius intelliges ex Dione, Suetonio, Plutarcho, Ovidii Faſtis, & aliis. *Pighius.*

CAP. I.

DE RELIGIONE.

OBSERVATA.

1. [1] MAJORES noſtri * ſtatas † ſolenneſque ceremonias, Pontificum ſcientia, bene ‡ gerendarum rerum

1. *Majores.*] Exorditur à primis ceremoniarum Romanarum fundamentis; quem locum haud dubio Valerius ex Ciceronis Oratione de Aruſpicum Reſponſis eſt mutuatus. Itaque cum varia & obſcura ejus lectio reperiatur in exemplaribus, vulgari illa rejecta quæ ſtatas ſolemneſque cæremonias pontificum ſcientia, bene gerendarum rerum auctoritate, augurum obſervatione, Apollinis prædictione, vatum libris, portentorum depulſis, Etruſca diſciplina explicari dicit. Probare hanc malim, quæ Ciceronis ſententiæ & verbis quam maxime convenit, & quemadmodum ipſe Cicero quaternis ſententiam clauſulis finit. Age, nunc utriuſque auctoris verba per dictas clauſulas ſingulatim conferamus, ut vero ſenſu in lucem producto, ex altero (quantum fieri poterit) alter corrigatur. Valerius quidem ſic habet: *Majores*

rum auctoritates, [1] Augurum observatione; [2] Apollinis prædictiones, * vatum libris; portentorum depulsa, † Etrusca disci-

jores nostri statas solemnesque ceremonias pontificum scientia; bene gerendarum rerum auctoritates, augurum observatione: supple (ut postremo adjicit) *explicari voluerunt*. Sebastianus Corradus, *auctoritatem* legit, sed placet pluralis ille numerus in aliis item clausulis ab utroque auctore observatus. Eodem fere modo has primas exprimit Cicero, ubi se primum habere dicit auctores ac magistros religionum coleodarum majores suos: *Qui statas* (inquit) *solemnesque caeremonias pontificatu: rerum bene gerendarum auctoritates, augurio*, supple (ut postea addit) *contineri putarunt*. Sed hæc de prioribus clausulis: jam sequentes duas conferamus. Ciceronis verba sic continuantur: *Fatorum veteres prædictiones Apollinis, vatum libris; portentorum explanationes, Etruscorum disciplina contineri putarunt*. Quæ eadem brevius hoc modo refert Valerius: *Apollinis prædictiones, vatum libris; portentorum depulsa Etrusca disciplina explicari voluerunt*. Depulsam, procurationes appellat; mala enim quæ portentis designabantur, sacrificiis, precibus, ac suppliciis per aruspicinam (quæ Etruscorum disciplina est) ordinatis procurabantur, depellebanturque. Quod vocabulum me sollicitat, uti sentiam, io Cicerone potius *expiationes*, quam *explanationes* legendum esse: licet de Divinatione lib. primo utrumque aruspicum disciplina doceri velit, monstrorum quippe interpretationes & procurationes. *Pighius*.

* *Statas ceremonias*.] Statæ ceremoniæ, ut vult Festus Pompejus, dicebantur sacrificia, quæ certis quibusdam diebus & statutis celebrabantur. Unde Cato: *Sacra stata & solennia sancta deseruisti*. Oliv.

† *Solennes*.] Anniversaria sacrificia, quæ singulis quibusq;annis fiebant: nam *solennis* à solo & anno componitur. *Id.*

‡ *Gerendarum rerum, &c.*] Quia sacrificia, quæ pro rebus gerendis suscepissent, augurum authoritate confirmata solemnia habebantur, & si imperator, rem cum hoste commissurus, taurum Marti immolasset, & postea victoriam consecutus esset, id sacrificium ex re bene gesta comprobatum solenne habebatur: nam ex eo quod rem bene gessissent, intelligebant ea sacrificia Diis accepta fuisse; & ita confirmata authoritate, solennia haberi incipiebant. *Oliver. Gerendarum rerum.*] Tantum ooo verbis Ciceronis, uti solet Orat. de Haruspic. resp. & l. 1. de Nat. Deor. De Augurum disciplina exactissime scripserat Varro in libris antiquitatum, ut testatur August. Citatur & illud Varronis contra Extispices: Non solum otiosos, sed sordidissimos fuisse Deos, si in jecorum & viscerum sterquilinio sua occuluerunt consilia, homioibus ab Insanis sacerdotibus manifestanda. Multus Varro io reprehensione ceremoniarum & Deorum; inde *Romanum Cynicum* vocat Tertullianus. Apud Nooium aliquoties citatur *Pseudolo Apolline*, ubi oon dubitem legere *Pseudapolline*, in quo libro, puto, Menippæa acerbitate arguerat falsimonias oraculorum. Porro Ethruscas disciplinas Tagetis & Baccheditis quindecim voluminibus explicaverat etiam Labeo, teste Fulgentio. *Coler.*

1. *Augurum observatione*.] Ut quæ captis auspiciis augures Diis grata & probata fuisse dixisset, ea solennia haberentur. *Oliver.*

2. *Apollinis prædictiones*.] Ut quæ sacrificia Phœbades oraculo Apollinis fieri debere dixissent ac Diis placere, haberentur solennia: sicut sæpe consultus Apollo quomodo sacrificia fieri deberent, vel ad iram Deorum placandam, vel ad victoriam consequendam, vel si aliud opus esset; respondebant Phœba-

disciplina explicari voluerunt. Prisco etiam instituto [1] rebus divinis opera datur, cum aliquid [2] commendandum est, precatione: cum exposcendum, voto: cum solvendum, [3] gratulatione: cum [4] inquirendum vel extis, vel sorti-

des vel tauro, vel agno, vel hoc ritu, vel illo, vel Jovi, vel Marti, vel his, vel illis sacrificium esse faciendum. *Phœbades* Apollinis vates dicuntur; erant autem virgines sic à Phœbo denominatæ, quæ templum Apollinis ingressæ, cum ad ipsius adyta, hoc est, penetralia venissent, Apollinis spiritu afflatæ, futura prædicebant. *Idem.*

* *Libris vatum.*] Præcipue Sybillinis.

† *Etrusca disciplina.*] Secundum morem Hetruscorum, quem à Tagete in agro Tarquiniensi didicerunt: nam inde sacra & ceremonias omnes Romani sumpserunt. Constat enim Hetruscos omnis divini cultus studiosissimos fuisse. Hæc autem omnia Cicero in Orat. contra P. Clodium planissime ostendit: *Qui illorum*, inquit, *prudentiam non dicam assequuntur; sed quanta fuerit, perspicere possunt, qui statas solennesque ceremonias, pontificum rerum bene gerendarum authoritates, augurta, fatorum veteres prædictiones Apollinis, vatum libros, portentorum explanationes, Hetruscorum disciplina contineri putarunt; quæ tanta est, ut nostra memoria primum Italici belli funesta principia, post Syllani Cinnanique temporis extremum pene discrimen, tum hanc recentem urbis inflammandæ delendique imperii conjurationem non obscure paulo ante prædixerit.* Oliver.

1. *Rebus divinis opera datur.*] Id est, sacrificia Diis exhibentur; nam divinis operam dare, nihil aliud est nisi sacrificare. *Idem.*

2. *Commendandum est, precatione.*] Ut cum aliquod bellum susciperent, & Diis exercitum populi Romani commendarent, Diis sacrificabant; deinde cum jam bello suscepto prælium inituri essent, numinibus aliquid vovebant, vel templum, vel aram, vel munus aliquod, si pop. Rom. victoriam concessissent; postremo victoria potiri, quam à Diis petierant, in actione gratiarum vota persolvebant. Et hos ritus ostendit instituisse majores. *Idem.*

3. *Gratulatione.*] Quia Diis gratias agebant pro re bene gesta: nam *gratulari*, cum ad Deos refertur, est gratias agere; alias vero, cum alio pariter de re aliqua lætari significat.

4. *Inquirendum vel extis, vel sortibus.*] Sunt, inquit, & alii ritus sacrificandi à majoribus instituti, ut cum irati sunt Dii, & sacrificiis iram eorum placare volumus: primo inquirendum est cur irati sint; & postquam explorata fuerit ira Deorum, pro qualitate piaculi adhibendum est sacrificium. Exploratur autem ira Deorum vel per exta, vel per sortes. Per exta hoc modo: si tristia fuissent, vel pallida, vel aliqua parte mutilata; significabant Deos iratos esse; si vero læta, vigentia, & integra, Dii significabantur esse placati. *Vel sortibus.*] Duplex fuit apud priscos præcipue divinandi genus per sortes. Unas quidem sortes *Virgilianas* appellabant, cum aperto Virgilii codice destinari qui occurrissent versus excipiebantur. De quo genere Ælius Spartianus in Adriani vita, quo quidem tempore, cum sollicitus de Imperatoris erga se judicio, Virgilianas consuleret sortes, in hos incidit versus:

Quis procul ille autem ramis insignis oliva
Sacra ferens? nosco crines incanaque menta.
Romani regis, primam qui legibus urbem
Fundavit: Curibus parvis, & paupere terra.

Alte-

[1] sortibus, [2] impetrito: cum solenni ritu peragendum, sacrificio. [3] Quo etiam ostentorum [4] ac fulgurum denunciationes procurantur.

Tan-

Alterum fuit sortium genus vetustissimum, à sacerdotibus confictum, responsisque oraculorum non dissimile; quod inscripta foliis arborum tabellisque diversorum eventuum elogia ad Deorum pulvinaria erant ita disposita, ut quod petitioni conducere videretur, artificio quodam in spem vel in metum suscitantem inducerent. Hinc illud Livii lib. XXI. *Sortes attenuatas.* Unamque excidisse ita scriptum; *Mavors telum suum concutit.* quomodo fierent procurationes, idem Livius docet.

1. *Sortibus.*] Sortes capiabantur tessellis talisve jactatis, & ex tesserarum superficie de eventu judicabant. Hinc ad Buram, Achaiæ oppidum, Oraculum Herculis fuit, ex talis abacoque constitutum. Nobiles & Prænestinæ sortes. Similis fuit vanitas Geomantica, quæ sedecim figuris constabat, & ex iis prædictiones eliciebantur, quorum nomina erant. Acquisitio, Amissio, Lætitia, Tristitia, Fortuna Major, Fortuna Minor, Conjunctio, Carcer, Albus, Rubus, Puells, Puer, Populus, Via, Caput, Cauda. Sed de his alias. Sin autem sortes auctæ, sicut in cæteris ostentis, omnia prospera portendebantur, sin diminutæ, tristia. Ita Livius *Prænestinas sortes attenuatas* dixit. *Thys.*

2. *Impetrito.*] Ita Adrian. Turnebus pro *impertito* corrigit; quod sane vetustum augurale est vocabulum. Festus dici vult quasi *impetratum*, hoc est, firmum ac securum, immo stabile, ceu in petra fixum, sicut alii interpretantur. Hinc sacra imperrita in inquirendis rerum eventibus, ante oracula, auspicia vel sortilegia fiebant, conciliandorum numinum causa, ut certa, firma ac secura petentibus denuntiarent. Itaque & auguri Ciceroni hoc ipsum suum verbum reddi debet de Divinatióne II. cum dicit: *Qui evenit, ut is qui impetrire velit, convenientem hostiam rebus suis immolet?* Ubi æque perperam *impertire*, in vulgatis habetur exemplaribus. Sic & Plinius restituendus lib. XXVIII. cap. 2. *Præterea alia sunt verba impetritis, alia depulsoriis, alia commendationibus.* Non recte enim vulgo legitur: *impetrantis, depulsoriis, commentationis.* Ita valde impurus est ille Plinii locus, ut ex ipso Valerio colligere est, qui hæc tria etiam sacrorum genera recensKet. Apud solum (ni fallor) Plautum hoc ipsum genuinum vocabulum, quod ex aliis bonis auctoribus sciolorum imperitia omnino exterminatum est, remansit; qui sic in Asinaria:

Impetritum, inauguratu'st quovis admittunt aves.

Pighius.

3. *Quo etiam ostentorum ac fulgurum*] Non eodem dicit sacrificio purgari denuntiationes fulgurum & ostenrorum: quo purgabant ea, quæ sortibus vel extis inquisita sunt; sed alio sacrificio, videlicet sacrificio ostentorum. Ut, verbi gratia, si lapidibus pluisset, novendiali sacrificio expurgabatur, quia novem diebus sacrificiis operam dari oportebat. Livius id multis in locis docet, scilicet libro quinto secundi Punici belli. *Per aliquot*, inquit, *dies Consules divinis rebus operam dederunt, & per omnes dies sacrum novendiale fuit.* Oliver.

4. *Ac fulgurum.*] Ut si tecta publica de cœlo tacta fuissent, majoribus hostiis expiari oportebat. *Oliver.* Locus ille bidental dictus, atque sacer habebatur, ac certis ceremoniis, prout libris fulguralibus Tagetis, & aliorum Etruscorum continebatur, sacra eo loci fiebant: neque id semel solum, sed in posterum etiam religiose locus colebatur, aris etiam ibi positis, & reliquo sacrificiorum

 appa-

[1] Tantum autem ſtudium antiquis non ſolum obſervandæ, ſed etiam amplificandæ religionis fuit, ut è [2] florentiſſima tum & opulentiſſima civitate, [3] decem principum filij S. C. ſingulis Etruriæ populis, percipiendæ ſacrorum diſciplinæ gratia traderentur.

Cereri quoque, quam [4] more Græco venerari inſtituerant, [5] ſacerdotem à [6] Velia; cum in oppidum nondum civitatis nomen accepiſſet, Calcitanam peterent, vel, ut alii dicunt, [7] Calliphennam: ne Deæ [8] vetuſti ritus perita deeſ-

apparatu. Fulguribus autem conditis lapis imponebatur, in medio, ut veriſimile, foramen habens. Quod veluti templum vel ara fulguri fuit. Certo quoque ritu fulguratorum corpora non concremabantur apud Romanos. Vide *Salmaſ.* in Sol. p. 1142.

1. *Tantum autem.*] Studium commendat antiquorum, quod adhibuêre ad religionem colendam. Cum, inquit, Hetruſci eo tempore cæteris gentibus religione præſtarent, ſenatusconſulto decem principum filii ſingulis civitatibus Hetruriæ tradebantur, ut plene diſciplinam ſacrificandi perciperent; cujus rei Cicero meminit lib. de Divinatione; dicit enim: *Bene apud majores noſtros ſenatus, tum cum florebat imperium, decrevit, ut de principum filiis ſex electi, ſingulis Hetruriæ populis in diſciplinam traderentur, ne ars tanta propter tenuitatem hominum, & religionis authoritatem adduceretur ad mercedem & quæſtum.* In quo tamen à Valerio de numero diſſentit. *Oliver.*

2. *Florentiſſima tum.*] Reſpicit illud, quia dici poſſet, hoc ideo faciebant Romani, ut, placatis Diis, urbem ſuam ex parva magnam, ex paupere ditem facerent: immo, inquit, civitas tum erat florentiſſima & opulentiſſima. *Idem.*

3 *Decem principum filii*] Conſtat Etruriæ populos duodecim fuiſſe. itaque cum pro numero eorum, ſingulis populis ſingulos principum filios attributos velit; vide, num *Duodecim principum* corrigi, magis è re & veritate ſit. Cicero tamen de Divinatione in hoc facto denarium dumtaxat numerum (ſi & ipſe correctus) agnoſcit. *Lipſius.*

4 *More Græco.*] Ne, ſi mutato ritu ſacrificaretur, piaculum committeretur. *Oliver.*

5 *Sacerdotem.*] Tum ſtudium fuit, ut etiam ſacerdotem peterent: quæ docta & perita Antiſtes ſacrificia Deæ ſuo ritu & more celebraret. Fiebant autem Cereri ſacra à ſolis matronis, teſte Livio lib. 11. ſecundi Punici belli: *Sacrum* inquit, *anniverſarium Cereris intermiſſum eſt, quia nec lugentibus facere id fas eſt, nec ulla tempeſtate matrona luctus expers fuerat.* Idem.

6. *Velia.*] Oppidum Lucaniæ, quod olim Helia, ad ſinum Pæſtanum. Elea quoque dicitur à præterfluente ejus nominis fluvio; ſicuti & Strabo eam nominat.

7. *Calliphennam.*] Sic M. S. unus, & Cicero. Vulgo *Caliphenam.* Contigit A. U. DCLVI.

8. *Vetuſti ritus perita.*] Nimis ſuperſtitioſe veteres, ritus & Deos juxta colebant. Servius ad 8. Æneid. *Cautum fuerat & apud Athenienſes & apud Romanos, ne quis novas introduceret religiones. Unde & Socrates damnatus eſt, & Chaldæi vel Judæi urbe ſunt pulſi.* Idem de Gracchis Prudentius lib. 1. contra Symmach.

Jam

deesset antistes. Cujus cum in urbe pulcherrimum templum haberent, Gracchano tumultu moniti [2] Sibyllinis libris, ut vetustissimam Cererem placarent, [3] Ennam (quoniam

Jam quid plebicolas percurram carmine Gracchos
Jure potestatis fultos, & in arce senatus
Præcipuos, simulacra Deûm jussisse revelli? Coler.

1. *Gracchano, &c.*] Plerique, immo omnes vulgari codices legunt, *Gracchano interitu pollutum*; ut non temere dubitet Glareanus, quomodo Cereris templum Gracchano interitu pollutum fuerit, cum Tib. Gracchus in Capitolio, Cajus autem in luco Furinæ trans Tiberim occisi sint, ut auctores sunt Livius, Plutarchus, Appianus & alii. Porro Cereris templum fuisse ad Circum Maximum ex Tacit. lib. II. & P. Victore cognoscimus. Hunc igitur scrupulum à sciolo, nescio quo, qui auctoris mentem non intellexit, inductum nobis eximunt manuscripta exemplaria, in quibus verba illa, *interitu pollutum*, minime habentur. Campense enim exemplar ita legit: *Gracchano tumultu moniti ex Sibyllinis libris.* Aliud Theodori Pulmanni eadem hoc modo prodit: *Gracchano motu moniti Sibyllinis libris.* Tertium collegit Winckeliani, *Gracchano nutu* habet. Auctoris autem intentio est, hoc toto paragrapho exemplis probare, veteres Romanos externorum etiam religiones non sprevisse, Etruscam didicisse, Cereri sacerdotem Græcam à Velia accepisse, & civitate (ut addit Cicero) donasse. Cujus Deæ licet in urbe pulcherrimum haberent templum; Gracchani tamen tumultus tempore moniti, inter alia ex Sibyllinis libris, vetustissimam Cererem placandam esse: Ennam potius (unde sacra ejus orta credebant) decem viros ad Deam rite propitiandam mittere voluisse. Idem Lactantius Divinarum Institutionum libro secundo tradit; *Denique Gracchanis* (inquit) *temporibus turbata rep. seditionibus & ostentis, cum repertum esset in carminibus Sibyllinis antiquissimam Cererem debere placari; legati sunt Ennam missi.* Multo etiam luculentius Cicero de signis Verrina sexta hæc refert: *Itaque apud patres nostros atroci ac difficili reipub. tempore, cum Tib. Graccho occiso magnorum periculorum metus ex ostentis portenderetur, P. Mucio, L. Calpurnio Coss. aditum est ad libros Sibyllinos, in quibus inventum est, Cererem antiquissimam placari oportere. Tum ex amplissimo collegio decemvirali sacerdotes populi Romani, cum esset in urbe nostra pulcherrimum & magnificentissimum templum, tamen usque Ennam profecti sunt. Tanta enim erat auctoritas & vetustas illius religionis, ut cum illuc irent, non ad ædem Cereris, sed ad ipsam Cererem proficisci viderentur.* Hæc Cicero, ex cujus item verbis colligere est, pro xv. *viros*, x. *viros* in Valerio reponi debere. Nondum enim aucto collegio, ex x. viris sacrorum, xv. viri eo tempore facti erant; quando adhuc Mariano bello ac Cinnanis temporibus x. viri fuerint, idque anno urbis DCLXX. L. Scipione, C. Norbano Coss. quibus conflagratum est Capitolium, ut ex Dionysii Halicarnass. lib. IV. manifestum est. *Pighius.* Contigit A. V. DCXX. Cic. Verr. VI.

2. *Sibyllinis libris.*] Variæ fuêre Sibyllæ; quæ Tarquinio libros obtulit, Cumana fuit. Sibylla autem tantæ fuit apud Romanos autoritatis, ut tres Sibyllæ statuas positas fuisse tradat Plinius, illiusque libris maxima habita autoritas. Præter Sibyllinos cæteros fatidicos libros combustos, Suetonius in Augusto scribit: *Et hos quoque delectu habito, condidit duobus forulis auratis sub Palatini Apollinis basi.*

3. *Ennam.*] Oppidulum Siciliæ non procul

niam sacra ejus inde orta credebant) decem viros ad eam propitiandam miserant. Item [1] matri Deûm sæpenumero imperatores nostri, compotes victoriam, suscepta vota [2] Pessinuntem profecti solverunt.

2. [3] Metellus verò pontif. max. Postumium consulem, [4] eundemque flaminem Martialem, ad bellum gerendum Afri-

procul ab Ætna monte: de qua dicit Strabo lib. VI. *Intra Insulam est Enna, modicis quidem possessa inquilinis super collem jacens, in qua Cereris ædes est.* Ea montanas amplectitur planicies totas arabiles. *Oliver.* De Cerere Ennæa ita Cicero in Verrem: *Vetus est*, inquit, *opinio, Judices, quæ constat ex antiquissimis Græcorum literis, atque monimentis, Insulam Siciliæ totam esse Cereri & Liberæ consecratam. Hoc cum cæteræ gentes sic arbitrantur, tum ipsis Siculis tam persuasum est, ut animis eorum insitum atque innatum esse videatur: nam & natas esse has in iis terris Deas, & fruges in ea terra primum natas arbitrantur, & raptam esse Liberam, quam eandem Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore, qui locus, quod in media insula est situs*, Umbilicus Siciliæ *appellatur.*

1. *Matri Deûm.*] Quæ Cybele dicta, eadem existimatur cum Astarte Sidoniorum, & cum Luna quoque Ægyptii confundebant, ut testatur Plutarch. de Iside & Osiride; quin & eadem Urania Afrorum, de qua Herodian. lib. v. Mylitta Syris Genitrix dicitur, ילד enim gignere. Quæ & Persis Mithra, sive Mahher, quod genitricem & matrem Persis denotat. *Thys.*

2. *Pessinuntem.*] Oppidum est Phrygiæ, ubi Cybeles simulachrum colebatur, quod cum è Pessinunte oraculo Apollinis Romam translatum esset, apud Scipionem Nasicam consensu senatus collocatum est, quia responsum fuerat ab oraculo, ut cum Romam Dea venisset, rum curarent, ut eam qui optimus esset Romæ, hospitio acciperet: de cujus adventu suo loco dicemus lib. VIII. cap. ult. *Oliver.*

3. *Metellus vero Pontif. Max.*] Sub cujus potestate cæteri omnes pontifices & sacerdotes positi erant. Unde etiam maximus dictus est, quia reliqui omnes ipso erant inferiores. Contigit autem A. V. DXI. Livius XIX. & XXXVII.

4. *Eundemque flaminem.*] Id est, Sacerdotem. *Flamines*, ut Varro restatur, dicti sunt, qui caput vinctum habent filo, & cognomen accipiunt ab eo Deo, cui sacra faciunt: sed partim sunt aperta, ut Martialis, Vulcanaris; obscuriora partim, ut Dialis à Jove, Furialis à Furia, cujus in fastis feriæ erant furiales. Livius vero scribit, Numam flaminem Jovi assiduum sacerdotem creavisse, insignique eum veste & curuli regia sella adornasse, huic duos flamines adjecisse, Marti unum, alterum Quirino. Creati sunt etiam à Pontifice Maximo Flamines, & à Dictatore in oppidis, seu municipiis. Cic. & Livius. Ergo *flamen* dictus videtur quasi filamen, à filo lanæ, quo caput vinctum habebat, quod aperto omnino capite esse non liceret; Dion. tamen Halicarnassæus libro II. *Assumpta*, inquit, *omni divini cultus institutione atque conscripta, in octo divisit partes, quot erant etiam sacrorum ordines: tradidit autem unam sacrorum ministeriorum constitutionem, triginta Curionibus, quos dixi hostias immolare publicas pro curiis; secundam vero iis qui vocantur à Græcis Στεφανήφοροι, à Romanis vero flamines, quos à gestatione pileorum & infularum, quas adhuc ferant, flamina vocantes hoc nomine appellant.*

[1] Africam petentem, ne à sacris discederet, multa indicta urbem egredi passus non est: religionique summum imperium cessit: quod tuto se Postumius certamini commissurus non videbatur, ceremoniis Martis desertis.

3. [2] Laudabile XII. fascium religiosum obsequium: laudabilior quatuor & viginti in consimili re obedientia, à Ti. enim Graccho ad collegium augurum literæ sunt ex provincia missæ, quibus significabat, se, cum libros ad sacra populi pertinentes legeret, animadvertisse, [3] vitio tabernaculum captum, [4] comitiis consularibus, quæ ipse fecisset; eaque re ab auguribus ad senatum relata, jussu ejus C. Figulus è Gallia, Scipio Nasica è [5] Corsica Romam redierunt, & se consulatu abdicaverunt.

4. [6] Consimili ratione * P. Clœlius Siculus, M. Cornelius

1. *Africam.*] Tertia veteribus pars orbis, quæ & Libya veteribus à colore dicitur, λίβυς enim *nigrum* denotat: Ab Orientis parte Nilo terminatur, pelago à cæteris. Vide Strab. & Melam. Africa autem proprie dicta, sive Minor, est Ptolemæo Africæ pars ad mare mediterraneum, inter Mauritaniam & Cyrenen regiones. Vide & Leon. African.

2. *Laudabile.*] Contigit A.V. DXCI. Cic. de Nat. Deor. I.

3. *Vitio tabernaculum captum.*] Plutarchus ita definit, quid sit capere vitio tabernaculum. *Si tabernaculum*, inquit, *cepisset is, quod augurium capturus esset, ita ut antequam auspicium ceperit, aliquid aliud egisset quod ad augurium non pertineret; tum id tabernaculum vitio captum esse dicebatur, & si auspicia cepisset in eo, nihil valebant.* Cicero quoque lib. de Divinat. ita inquit: *Quid apud te scriptum de Tiberio Graccho? nonne & Augurum & Aruspicum comprobat disciplina? qui cum tabernaculum vitio cepisset imprudens, qui inauspicatò promœrium transgressus esset, comitia consulibus creandis habuerit.*

4. *Comitiis consularibus.*] Quæ ad creandos consules habuerat. Comitia, ut, scribit Asconius, fuerunt ædilitia, prætoria, tribunitia, & consularia. Aulus vero Gellius dicit, comitia alia fuisse curiata, alia centuriata, alia tributa. *Comitium* autem erat locus, teste Varrone, quo coibant comitiis curiatis magistratus creandi causa: nam in campo Martio eligebatur magistratus habitis comitiis. De ordine autem comitiorum multa apud Livium, plura autem apud Dionysium lib. VIII. ubi de Coriolani damnatione loquitur, videre licet. *Idem.*

5. *Corsica.*] Hæc Insula non procul est à Sardinia, IX. stad. Author Strabo.

6. *Consimili ratione, &c.*] Vulgo, *Consimili ratione post P. Cœlius, M. Cornelius, M. Cethegus.* MSS. Codd. omisso vocabulo, *post*, hæc ita legunt: *Consimili ratione P. Clœlius Siculus, M. Cornelius Cethegus.* Et recte, nam antea hæc contigere, quam quæ de Tib. Graccho retulit. De P. Clœlio Siculo nihil me legisse memini, modo non is sit, qui anno urbis CCCLXXVI. inter trib. militum nominatur à Livio lib. VI. M. Cethego, & Q. Sulpicio Flaminium ablatum,

lius Cethegus, & C. Claudius, propter [1] exta parum curiose admota aris Deorum immortalium, variis temporibus, bellisque diversis, [2] flaminio abire jussi sunt, [3] coactique etiam. [4] At Sulpicio inter sacrificandum [5] apex è capite prolapsus, sacerdotium abstulit.

5. [6] Occentus autem soricis auditus, Fabio Maximo dictaturam, C. Flaminio magisterium equitum deponendi causam præbuit.

6. [7] Adjiciendum his, quod P. Licinio pontifici maximo [8] virgo Vestalis, quia quadam nocte parum diligens æterni

tum, circa urbis IↃCXXXII. annum, ex Plutarchi Marcello colligere est. Idem quoque Cethegus non multo post ædilis curulis est factus, deinde prætor, censor, & consul. De C. Claudio Diali flamine abdicare jusso, refert idem Liv. lib. XXVI. quod quidem anno urbis IↃCXLIII. factum fuisse constat. Cæterum hæc exempla Campense exemplar sub uno titulo non inepte connectit. *Pigh.* Contigit A. V. DXLIII. Liv. XXVI.

* *Publius Clœlius.*] Titi Clœlii aliquot noti ex Livio: nullus Publius, nisi Publius Cornelius Crassus Tribun. mil. Cons. pot. Anno V. C. CCCLXXVII. Legitur in Codice altero Bongarsii: *Post Clœlius.* Scripserit fortassean Valerius noster: *Consimili ratione postea Clœlius Siculus.* Prænomina raro addit Valerius. *Colerus.*

1. *Exta parum curiose.*] Quia cæsa victima & immolata sacerdotes propria lance imposita debebant exta diligenter altaribus admovere, deinde quasi sacrata suscipere, & sic vesci: quod cum illi negligenter fecissent, Sacerdotio privati sunt. *Oliver.*

2. *Flaminio.*] Sacerdotio flaminis; nam sicut à pontifice pontificatus dicitur, sic à flamine, hoc est, sacerdote, flaminium sacerdotium.

3. *Coactique.*] Quia sacerdotio abire nolebant.

4. *At Sulp.*] Contigit A. V. DXXXII. circiter.

5. *Apex.*] Contigit A. V. DXXXII. circiter. Plut. Marcell. Erat autem *apex* in summo flaminis pileo virga lanata, ut supra diximus, hoc est, in cujus extremitate modica lana erat alligata. Virgilius:

Ecce levi summo de vertice visus Iüli
Fundere lumen apex, & circum tempora pasci.

6. *Occentus, &c.*] Vix, inquit, creati fuerant Dictator & Magister equitum, cum sacrificantes vocem soricis audivere, & magistratum deponere coacti sunt. Plin. ait: *Concentu soricum dirimi auspicia annales testati sunt.* Oliv. Alii *Concentus* legunt, sed rectius *Occentus*, quasi obstrependo sonus factus videatur. *Badius.* Plutarchus non Fab. Maximo, sed Minutio hoc ait accidisse. Vide Plin. lib. 8. cap. 75. *Coler.* Contigit A. V. DXXXII.

7. *Adjiciendum.*] Contig. A. V. DXLVII.

8. *Virgo Vestalis.*] Virgines Vestales perpetuum ignem servabant, ut ad simulachrum cœlestium syderum custos imperii flamma vigilaret, teste Floro, qui dicit: *Numa Pompilius focum imprimis Vestæ Virginibus colendum dedit, ut ad simulachrum cœlestium syderum custos imperii flamma vigilaret.* Alii dicunt quod ideo servabant, ut significarent se ita perpetuo puras & inviolatas esse debere,

[1] æterni ignis custos fuisset, digna visa est quæ flagro admoveretur.

7. [2] Maximæ vero virginis Æmiliæ discipulam, extincto igne, tutam ab omni reprehensione Vestæ numen præsti-

bere, sicut inviolatus servabatur ignis. His etiam, teste Livio, stipendium de publico dari statuit Numa Pompilius, qui hoc sacerdotium instituit, ut assiduæ templi antistites essent, easque virginitate & aliis ceremoniis venerabiles & sanctas fecit.

1. *Æterni ignis.*] Perpetuo observandi. Piaculum enim erat ignem extingui, quem Vesta repræsentabat. De qua Ovidius:

Nil aliud Vestam quam puram intellige flammam, &c.

Quod nomen à Chaldæis profluxit, אשתה id est Esta lis ignem denotat Vide quæ diximus ad Sallustium p. 35.

2. *Maxima vero virginis Æmiliæ discipulam.*] Mendosè *maxime.* Reperitur enim in MS. Campensi, atque etiam Gemblacensis vetusto codice, quem vir optimus atque doctissimus Augustinus Hunnæus nobis procuravit, *Maxima vero virginis Æmiliæ discipulam.* Correcte quidem. Dicebatur enim *Virgo Maxima*, quæ vel senior natu collegio Vestalium præsidebat, vel diutissime in eo sacerdotio fuerat: cujus erat instruere ac docere reliquas. Maximarum vero virginum statuæ plures ad ædem Vestæ honoris causa Romæ fuerunt positæ, quarum bases marmoreæ insculptis titulis adhuc reperiuntur, è quibus hoc loco adduxisse unam sufficiat: COELIAE. CLAVDIANAE. V. V. MAXIMAE. A. DIIS. ELECTAM. MERITO. SIBI. TALEM. ANTISTITEM. NVMEN VESTAE. RESERVARE. VOLVIT. COELIA. NERVIANA. SOROR. VNA. CVM. PIERIO. CONIVGE. AC. LIBERIS. ORANTES. VT. PER. SAECVLA. FACERE. DII. PERMITTANT. Sic Suetonius in Domitiano: *Mox Corneliam virginem maximam absolutam olim, dehinc longo intervallo repetitam, atque convictam defodi imperavit.* Tacitus in fine libr. 11. pro *maxima* vetustissimam appellat. *Et Vibidiam* (inquit) *virginum Vestalium* vetustissimam *oravit pontificis maximi aures adire*; *clementiam expetere.* Hæc Tacitus de Messalina à Claudio jam damnata. Dionysius Halicarnass. lib. 11. de Æmilia eandem, quam Valerius, refert historiam, eamque tunc ignis custodiam uni ex noviitiis adhuc ceremonias discenti commisisse dicit. Hinc Valerius Æmiliæ discipulam vocat. *Pigh.* *Maxima vero virginis.*] Dionysius Halicarnassæus: *Deficiente*, inquit, *aliquando negligentia quadam igne, custode tunc ejus Æmilia alterique virginum nuper electarum, & tunc discentium tradente ejus curam, perturbationem fuisse tota in urbe multam, & inquisitionem per pontifices, ne pollutio aliqua circa ignem sacerdotibus extitisset: tunc Æmiliam ferunt insontem quidem, sed dubitabundam ex humano casu pontificibus, sacerdotibus, & aliis virginibus, manus super aram tendentem ita dixisse: Vesta Urbis Rom. custos, siquidem pie & juste sacra tibi perfeci, annis paulo minus triginta: & animum purum habens, & corpus castum, demonstra mihi, sisque auxilio, neque parvi pendas sacerdotem tuam morte meri miserrima, si vere impium aliquod gestum est à me, meo ipsius supplicio urbis pollutionem expia.: hæc dicentem & scindentem à carbasea veste, qua tunc amicta erat, fasciam, post preces factas jecisse super aram dicunt: & ex frigidò multo ante nullamque servante scintillam, cinere flammam emicuisse multam per carbasum: ita ut nec civitati lustratione, nec novo opus esset igne.* Olivet.

1. Car-

præſtitit; qua adorante, cum [1] carbaſum, quam optimam habebat, foculo impoſuiſſet, ſubito ignis emicuit.

8. [2] Non mirum igitur, ſi pro eo imperio augendo cuſtodiendoque pertinax Deorum indulgentia ſemper excubuit, quod tam [3] ſcrupuloſa cura, parvula quoque momenta religionis examinare videtur: quia nunquam remotus ab exactiſſimo cultu ceremoniarum oculos habuiſſe noſtra civitas exiſtimanda eſt. In qua cum Marcellus quintum conſulatum gerens templum Honori, & Virtuti, [4] Claſtidio prius, deinde [5] Syracuſis potitus, nuncupatis [6] votis debitum conſecrare vellet; à collegio pontificum impeditus eſt, negante [7] unam cellam duobus Diis recte dicari. Futurum enim, ſi quid prodigii in ea accidiſſet, ne dignoſceretur, utri rem divinam fieri oporteret: nec duobus [8] niſi certis Diis una ſacrificari ſolere. Ea pontificum admonitione

1. *Carbaſum, quam optimam habebat.*] Pulmanni codex, atque Gemblacenſis, *quem optimum* habebat. Idem eſt: æque enim maſculino ſingulariter reperiri *carbaſus* ac fœminino, pluraliter in neutro, Phocas, Probus & Caper tradunt. Nonius docet *carbaſum* eſſe pallium è ſerico vel tenui lino, quo fœminæ divites amiciuntur. *Pighius.*

2. *Non, &c.*] Contigit A.V. DCLV.

3. *Scrupuloſa.*] Sollicita & exquiſita diligentia, ut nihil omnino prætermitteretur; nam *ſcrupulus* lapillus brevis eſt, quæ brevitate ſua fere non videtur, ſed calcatus ſollicitudinem creat: unde *ſcrupulum* ſollicitudinem & difficultatem dicimus. Terentius: *Injeci ſcrupulum*; & *ſcrupuloſum* ſollicitum & anxium dicimus.

4. *Claſtidio.*] Urbe Galliæ Ciſalpinæ.

5. *Syracuſis.*] Siciliæ urbs & colonia ampliſſima. Hanc Cicero libro IV. in Verrem, & Plutarchus in vita Marcelli, quatuor urbibus conſtare tradunt; Neapoli nempe, Achradina Ἀχραδίνη, Tyche Τύχη, (Ityca Ἰτύκη, Diodorus legit libro II.) & Inſula, Livius Acradina & Tica ſcribit. Quinque urbes intra mœnia continere, perhibet Strabo lib. VI. Epipolas pro quinta parte annumerari putat Caſaubonus. Ea pars quæ Ciceroni inſula eſt, Straboni Ortygia dicitur. Hanc Inſulam quoque incolis Naſon vocari, Livius auctor eſt, lib. XXV. Eandem Homothermon ab initio appellatam ſcribit ex Nicandro Fazellus. Lege de hac Florum II. cap. 6. *Ortelius.*

6. *Votis.*] Votum duplex eſt, conceptivum & nuncupativum. Conceptivum eſt, quod animo & mente ſolum percipitur, ſed verbis non exprimitur: Nuncupativum vero, quod nominativa voce declaratur atque vovetur: ut ſi dixero: Si valetudinem recuperavero, ſtatuam argenteam in templo Apollinis conſtituam & erigam. Qui vota nuncupaſſent, ea libellis inſcripta porticibus affigebant. *Oliver.*

7. *Unam cellam.*] Quam imperiti *capellam* vocant, id eſt, ſacellum.

8. *Niſi certis Diis.*] Ut Polluci & Caſtori,

tione effectum est, ut Marcellus, separatis ædibus, Honoris ac Virtutis simulacra statueret. Neque aut collegio pontificum auctoritas amplissimi viri, aut Marcello adjectio impensæ impedimento fuit, quo minus religionibus suus tenor, suaque observatio redderetur.

9. [1] Obruitur tot etiam illustribus [2] consularibus L. Furius Bibaculus, exemplique locum vix post Marcellum invenit. Sed pii simul ac religiosi animi laude fraudandus non est: qui prætor à patre suo [3] collegii Saliorum magistro jussus, sex lictoribus præcedentibus, arma [4] ancilia tulit: quamvis vacationem hujus officii, honoris beneficio haberet. Omnia namque post religionem ponenda semper nostra civitas duxit, etiam in quibus summæ majestatis conspici decus voluit. Quapropter non dubitaverunt sacris

stori, ut Apollini & Dianæ, ut Veneri & Adonidi, ut Cybelæ & Atti. Hæc numina societatem inter se habere dicebantur, itaque ambobus unà sacrificabatur, præsertim Castori & Polluci; ita tamen ut utrique suus haberetur honos, & ideo Marcellus coactus hac admonitione & superstitione Pontificum non unam ædem duobus Diis, sed duas ædificare & consecrare. *Oliver.*

1. *Obruitur.*] Contigit A. V. DXVI.

2. *Consularibus.*] Distinctius aptiusque scribo, *tot* & *tam*; item, *Consulatibus.* Nam de Marcello retulerat quintum Consule. Itaque recte, *Consulatus multos*, non pariter, *Consulares* legeris. Nec enim plures præcessere. *Lips.*

3. *Collegii Saliorum.*] Salii, ut Livius tradit libro XII. in urbe fuêre à Numa constituti, & Marti gradivo consecrati, qui totidem ancilia per urbem cum saltibus gestabant, tripudiis canentes veterem Mamurii memoriam. *Collegii Saliorum.*] Servius Danielis ad VIII. Æneid. *Salii sunt, qui tripudiantes aras circumibant. Saltabant autem ritu veteri armati post victoriam Tiburtinorum de Volscis. Sunt autem Salii Martis & Herculis, quoniam Chaldæi stellam Martis Herculem dicunt, quos Varro sequitur, & Tiburtes Salios etiam dicaverant. Quidam hos à saltu appellatos tradunt, quos alii à Numa institutos, ut arma ancilia portantes saltarent. Ergo bene à saltu appellati. Horum numerum Hostilius addidit: nam duo sunt genera Saliorum, sicut in Saliaribus Carminibus invenitur, Collini & Quirinales à Numa instituti: ab Hostilio vero Pavorii & Pallorii instituti. Habuerunt sane & Tusculani Salios ante Romanos. Alii dicunt Salium quendam Arcadem fuisse, qui Trojanis junctus, hunc ludum in sacris instituerit: nonnulli tamen hos à Dardano institutos volunt, qui Samothracibus Diis sacra persolverent. Quidam etiam dicunt Salios à Morrio Rege Vejentanorum institutos; ut Alesus Neptuni filius eorum Carmine laudaretur, qui ejusdem regis familiæ auctor ultimus fuit.* Vetus Glossarium: Salius Ἱερεὺς ὁ τὰ διοπετῆ ὅπλα βαστάζων. ὑμνῳδὸς. σφύρενις. Adi Festum. *Celerus.*

4. *Ancilia.*] Ancile de cœlo delapsum ut fingebant, Numa consecravit.

I. Ita

cris imperia servire: ita [1] se humanarum rerum futura regimen existimantia, si divinæ potentiæ bene atque constanter fuissent famulata.

10. [2] Quod animi judicium in privatorum quoque pectoribus versatum est. Urbe enim à Gallis capta, cum Flamen Quirinalis Virginesque Vestales sacra onere partito ferrent, easque [3] pontem Sublicium transgressas, & clivum qui ducit ad [4] Janiculum, descendere incipientes, [5] L. Albanius plaustro conjugem, & liberos vehens aspexisset; propior publicæ religioni, quam privatæ charitati, suis, ut plaustro descenderent, imperavit: atque in id virgines & sacra imposita, omisso cœpto itinere, [6] Cære in oppidum pervexit: Ubi cum summa veneratione recepta, grata memoria, ad hoc usque tempus hospitalem humanitatem testantur: Inde enim institutum est, sacra [7] Cæremonias vocari, quia Cæretani ea, in fracto Reip. statu, perinde ac florente, coluerunt. Quare agreste illud & sordidum plaustrum, tempestive capax cujuslibet fulgentissimi triumphalis currus, vel æquaverit gloriam, vel antecesserit.

11. Ea-

1. *Ita se humanarum rerum.*] Magis placet Pulmaniani exemplaris lectio: *Ita se humanarum rerum velut curam gerere existimantia.* Quæ quidem sententia pulchrior & nitidior videtur. *Pighius.*

2. *Quod animi judicium.*] Contigit A. V. CCCLXIII.

3. *Pontem sublicium.*] Festus ait quorundam opinione esse vocabulum hoc Volscorum. Scaliger *sublicum* non secus atque *obliquum* dici existimat, ab inusitato *liquu.* Liquis autem, ut Vetus autor loquitur de Figuris, est, quæ minuendi laboris causa, & salva tectorum ratione angulorum secundum ipsam extremitatem subtenditur. *Scalig.* Pons autem sublicius, & Pons sacer, & Pons Herculis, & Pons Æmilius à Lampridio, & ab Antonio Pons Lepidi dictus; circiter pedes sexcentos à Palatino distat. Fundamenta parum supra Navalia in fluminis alveo apparent, ex solido marmore: unde aliquando pons marmoratus dictus, omnium primus & antiquissimus, hodie nullus. *V. Fabritius.* Vide & Marlianum.

4. *Janiculum.*] Urbi ab Anco Mone hic additus; nunc à flavis arenis mons aureus vel Montorius dicitur.

5. *L. Albanius.*] Ita lib. Dan. Florus & Livius, *L. Albinius.* An rectius erat *Albinus?* Coler.

6. *Cære in oppidum pervexit.*] Ita correcte magis in antiquo: vulgo, *Cere in oppidum pervexit.* Pigh. *Cære in oppidum.*] Lib. Dan. *Cære oppidum:* quod agnosco lubens. De hoc oppido Livius, Plinius. Agillam olim dictum fuisse multis docet Servius VIII. Æneid. Strabo lib. V. *Coler.*

7. *Cæremonias.*] Vide supra pag. 3.

1. *Eadem*

II. [1] Eadem reipublicæ tempestate [2] C. Fabius Dorso memorabile exemplum servatæ religionis dedit. [3] Namque Gallis [4] Capitolium obsidentibus; ne statum [5] Fabiæ gentis sacrificium interrumperetur, [6] Gabino ritu cinctus, manibus humerisque sacra gerens, per medias hostium stationes,

1. *Eadem tempestate.*] Contigit A.U. CCLIII.

2. *C. Fabius Dorsuo.*] *Dorso* videtur scribendum, ut Mento, Pedo, Gulo, Fronto, Capito, qui item ejus generis cognomina sunt. Quædam manuscripta exemplaria perperam, *dorso suo*, habent. An vero hinc Fabio cognomen, quod sacra dorso ac humeris per hostium castra tulerit? *Pigh.*

3. *Namque Gallis, &c.*] Scilicet Senonibus.

4. *Capitolium.*] Capitolium in monte Tarpejo situm, Superbi maxime opus. Quod his fere verbis describit Dionysius: *Situm est in alta crepidine, habetque in ambitu octo jugera, sic ut latera singula ducentorum fere pedum sint, exigua latitudinis & longitudinis differentia, nisi quod ista illam vincit vix pedibus quindenis. Qua parte frons ejus meridiem spectat, triplici columnarum ordine circumcingitur, ab aliis lateribus duplici. In ipso sunt tres cellæ ex ordine, a lateribus communione parietum clausæ, media est Jovis, utrinque altera Junonis, altera Minervæ, sub eodem laqueari, eodemque tecto.* Hæc hactenus Dionysius. Capitolium autem ita vocabant, quam Græci ἄκραν, quod esset κορυφὴ τ̃ πόλεως. At fabula capitis inventi ad gentis nobilitatem. Capitolium ergo Latina vox, ut Pergamus in Phrygia: *Scaliger.* De ejus magnificentia non opus est multa adferre. In illo Tarquinii Capitolio primitus ænea erant limina, & trium mensarum argentea vasa in cella Jovis, Jovemque in culmine cum quadrigis aureis ædiles posuerant. Post Carthaginem eversam laquearia inaurata fuerunt. Catulus autem tegulas æreas inauravit. Suo tempore in inaurationem solam 12000. talenta impensa refert Plutarchus, id est, nostra computatione, septem milliones. *Lips.* Recte itaque dixit Virgilius:

Hinc ad Tarpejam sedem, & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim sylvestribus horrida dumis.

5. *Fabiæ gentis.*] Antiquissima gens, quæ ad Aborigines primos Latii populos originem refert, stirpem ad Fabium Herculis filium, ut scribit Plutarchus in Maximo. Fuere in ea gente, Vibulani, Ambusti, Maximi, Pictores; addidit & Labeones ex antiquis denariis F. Ursinus. *Ne statum Fabiæ gentis sacrificium interrumperetur.*] Sic etiam Atrebatensis collegii MS. Codex. Quæ antiqua lectio videtur esse, remanens item in Gemblacensi. *Stata sacrificia* vocat Festus, quæ certis diebus fieri debent, citatque M. Catonis verba in L. Veturium, cum ei equum Censor adimeret, cum dicit: *Quod tu, quod in te fuit, sacra stata solennia, capite sancta deseruisti.* quod vocabulum & Livio restitui poterit ubi de hac eadem re scribit lib. v. legendumque ita: *Sacrificium erat statum in Quirinali colle Fabiæ genti.* Pighius.

6. *Gabino ritu.*] Videlicet toga in tergum rejecta sub lacerto, ita ut ad dexteram partem laciniam traherent, & sub veste exteriore laciniæ manus dextra teneretur: hoc factum est, quia cum Gabini sacra celebrarent, hostes supervenêre; illi autem, rejecta per tergum lacinia vestis, ut essent expeditiores, hostem insecuti fuderunt atque fugarunt. De hoc ritu Lucanus:

nes, in [1] Quirinalem collem pervenit: ubi omnibus solenni more peractis, in Capitolium, post divinam venerationem victricium armorum perinde ac victor, rediit.

12. [2] Magna conservandæ religionis etiam P. Cornelio, & Bæbio Tamphilo Coss. apud majores nostros acta cura est. Siquidem in agro [3] L. Petillii scribæ sub * Janiculo cultoribus

Turba minor sequitur ritu succincta Gabino. Oliver.

Vide & Serv. & Isidor. lib. XIX. cap. 24.

1. *Quirinalem collem.*] Qui à Quirini æde nomen accepit. Habet ab ortu Viminalem; à meridie Cæsaris & Nervæ forum; ab Occidente, Urbem planam; à Septentrione Collem Hortulorum, & Campum Martium. Dicitur & Agonius, quod Circo Flaminio eruptione Tiberis inundato, ludi Agonales in eo fierent. Si Victoris liber emendatus est, Clatræ & Apollinis dicitur à templo quodam. Hodie autem Mons Caballinus dicitur, à duobus equis marmoreis, qui stant ibidem in excelsa basi, cum suis ductoribus, prope ædem S. Saturnini, qui à Phidia & Praxitile sunt facti, si titulus verus est. *G. Fabricius.*

2. *Magna conservandæ religionis.*] Livius de Bello Macedonico lib. XL. *Eodem,* inquit, *anno in agro L. Petilii Scribæ sub Ianiculo, dum cultores altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ octonos ferme pedes longæ, quaternos latæ, inventæ sunt, operculis plumbo devinctis, literis Latinis Græcisque utraque arca inscripta erat, in altera Numam Pompilium, Pomponii filium, regem Rom. sepultum esse; in altera libros Numæ Pompilii inesse: eas arcas cum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis inventa sine ullo vestigio corporis humani, ac ullius rei per tabem tot annorum omnibus absumptis; in altera duo fasces candelis involuti, septenos habuere libros non integros modo, sed recentissima specie; septem libri Latini de Jure Pontificio erant, septem Græci de Disciplina Sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit.* Addit Antias Valerius Pythagoricos fuisse, vulgatæ opinioni, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide; primo ab amicis, qui in re præsenti fuerunt, libri lecti, mox pluribus legentibus cum vulgatentur, Q. Petilius Prætor Urbanus studiosus legendi hos libros à L. Petilio sumpsit, & erat familiaris usus, quod scribam eum quæstorem Q. Petilius in decuriam elegerat. Lectis rerum summis cum animadvertisset pleraque dissolvendarum religionum esse, L. Petilio dixit, sese eos libros in ignem conjecturum esse, prius quam id faceret, se ei permittere, uti si quid, seu jus, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, reperiretur, id integra sua gratia eum facturum. Scriba Tribunos plebis adiit, à Tribunis ad Senatum res est rejecta; Prætor se & jusjurandum dare paratum esse ajebat, libros eos legi servarique non oportere: Senatus censuit satis habendum, quod prætor jusjurandum polliceretur, libros primo quoque tempore in comitio concremandos esse, ptetium pro libtis, quantum Q. Petilio Prætori, majorique parti tribunorum plebis videretur, domino esse solvendum, id scriba non accepit, libri in comitio, igne per victimarios facto, in conspectu populi cremati sunt. De numero librorum Plin. lib. XIII. Nat. Hist. varias refert scriptorum opiniones, ut alii XIV. alii plures, alii pauciores fuisse dicant. *Oliver.* Contigit A.V. DLXXII.

3. *Lucii Petillii Scribæ.*] Varro non Petillii, sed Terentii agrum fuisse dicit, teste

-toribus terram altius [1] versantibus, duabus arcis lapideis repertis: quarum in altera scriptura indicabat, corpus [2] Numæ Pompilii Pomponis filii fuisse: in altera libri reconditi erant, Latini septem de jure pontificum, totidemque Græci de disciplina sapientiæ: Latinos magna diligentia asservandos curaverunt: Græcos, quia aliqua ex parte ad solvendam religionem pertinere existimabantur, L. Petillius Prætor Urbanus ex auctoritate Senatus per [3] victimarios igne facto, in conspectu populi cremavit. Noluerunt enim prisci viri quicquam in hac asservari civitate, quo animi hominum à Deorum cultu avocarentur.

13. Tarquinius autem rex M. Tullium [4] Duumvirum, quod librum secreta civilium sacrorum continentem, custodiæ suæ commissum, corruptus Petronio Sabino describendum dedisset, [5] culeo insutum in mare abjici jussit: [6] Idque supplicii genus [7] multo post parricidis lege irrogatum

teste Augustino de Civit. Dei, quod ita solvitur, intelligamus agrum fuisse Petillii, ejus cultorem fuisse Terentium. *Badius.*

* *Janiculo.*] Vide supra pag. 16.

1. *Versantib.*] Fodiendo invertentib.

2. *Numa Pompilii, &c.*] In aliis, *Numæ Pomponii filii.* Sic enim Livius lib. XL. cujus eadem fere verba refert Valerius: *Quæ formulam quasi nobis repræsentant epitaphii vetusti.* Pighius.

3. *Victimarios.*] Per ministros victimarum, qui victimas ligabant, cultrum, aquam, & molam parabant, & reliqua, quæ sacris erant necessaria, victimarii dicebantur. erant igitur ministri sacrificiorum. *Oliver.*

4. *Duumvirum.*] Duo primum fuêre tantummodo, qui libris Sibyllinis præficiebantur; & hi erant patritii: deinde decem præfecti sunt; postea XV. usque ad *Syllana tempora*; postremo quinquaginta fuerunt, & licet fuerint plures, in *his* tamen decemvirorum nomen remansit. *Idem.*

5. *Culeo insutum.*] Culeus erat corium lupinum, in quo gallus, serpens, & simia includebantur: deinde qui ejusmodi supplicium meruisset, insuebatur hoc culeo, & in proximum fluentem projiciebatur. Pœna autem erat gravis, quia gallus serpentem, serpens simiam, simia hominem insequebatur. Hoc autem supplicii genus parricidis irrogatum est. P. Malleolus, matre interempta, primus omnium insutus culeo, in mare præcipitatus est. *Idem.*

6. *Idque.*] Contigit A.V. DLII.

7. *Multo post.*] Vulgo, *non multo post.* Quia usque ad tempora Syllæ & Marii, qui sexcentesimo fuerunt ab urbe condita anno; hoc lege Pompejana datum est ad populum. *Oliv.* *Idque supplicii genus non multo post.*] Eradenda vox negativa, *non*, quæ in nullo manuscriptorum habetur. Quadringenti enim amplius anni fuêre post regum tempora, quando primus ea pœna periit Romæ matricida Malleolus. *Pighius.* *Multo post.*] Post bellum Cimbricum & victoriam

tum est. Justissime quidem: quia pari vindicta parentum ac Deorum violatio expianda est.

14. [1] Sed in his quæ custodiam religionis attinent, nescio an omnes M. Atilius præcesserit, qui ex victore speciosissimo, insidiis Asdrubalis, & Xanthippi Lacedæmonii ducis, ad miserabilem captivi formam deductus, ac [2] missus ad S. P. Q. R. legatus, ut ex se & uno, & sene, complures Pœnorum juvenes pensarentur: in contrarium dato consilio, Carthaginem repetit: [3] non ignarus ad quam

ctoriam Marii. Auctor Florus, & Oros. lib. v. cap. 16. *Coler.*

1. *Sed in his quæ custodiam.*] Hic M. Atilius Regulus fuit, qui primo Punico bello post gravissimas Carthaginiensibus clades illatas, tandem insidiis Hasdrubalis & Xanthippi Lacedæmonii ducis captus, & Carthaginem ductus, Romam missus est ad Senatum, ut ipsius permutatione omnes Carthaginiensium captivi restituerentur; contentique solo ejus sacramento, nullo alio de ritu valide illum astrinxerunt. Hoc in Senatu cum Attilius exposuisset, primus de hac re sententiam rogatus, negavit pro se uno & sene tot juvenes & validos hostibus esse reddendos, in cujus sententiam facto senatusconsulto non reddi scilicet captivos, cum, ut in patria remaneret, à familiaribus & liberis enixe rogaretur, qui dicerent nefas non esse perfidis fidem non servasse, nulla ratione adduci potuit, ut à fide desisteret. Maluit ergo ad certum supplicium redire, quam jusjurandum violare: poterat hic saluti suæ consulere, sed quamvis se sciret ad sævissimum hostem rediturum, tamen religionem servandam esse putavit, novis namque & exquisitis exemplorum modis excruciatus est. Etenim resectis palpebris in machinam conjectus est, cui erant aculei præfixi, vel claviculi pedibus acutis in interiorem partem versi, tractaque est per totam civitatem machina, & in omnes partes versata, denique, post multos cruciatus in mare dejecta. Cicero in Oratione contra Pisonem: *Nec mihi M. Attilius Regulus, quem Carthaginienses resectis palpebris illigatum in machina necaverunt vigilando, supplicio videtur affectus. Supplicium enim fuisse venenum à Carthaginiensibus datum, quo tempore Romam ad Senatum pro captivorum permutatione legatum misêre; quod ejusmodi fuit, ut non statim eum interimeret, sed mortem in diem proferret eo consilio; postea vero grassante sensim veneno, cor tabesceret.* Alii aliter ferunt de hujus viri supplicio, dicunt enim quod eum Carthaginienses in atris & profundis tenebris claudebant, ac diu retentum, post ubi Sol visus erat ardentissimus, repente educebant, & adversus ictum Solis oppositum continebant, atque intendere in cœlum oculos cogebant, palpebrasque ejus, ne connivere posset, sursum deorsum ductas insuebant. Tuditanus autem somno diu prohibitum, atque ita vita privatum refert: idque ubi Romæ cognitum est, nobilissimos Pœnorum captivos liberis Reguli à Senatu deditos, & ab his, in armario muricibus præfixo destitutos, eadem insomnia cruciatos, interiisse. *Oliver.* Contigit A. U. CDXCVIII.

2. *Missus.*] Contigit A.U. DLII.

3. *Non ignarus.*] Hoc idem affirmat Cicero in Paradoxis: dicit enim; *Neque ego M. Regulum ærumnosum, nec infelicem, nec miserum unquam putavi: non enim magnitudo animi cruciabatur à Pœnis, non ejus gravitas, non fides, non*

quam crudeles, quamque etiam merito [1] infestos sibi Deos reverteretur: [2] Verum his juraverat, si captivi eorum redditi non forent, ad eos se rediturum. [3] Potuerunt profecto Dii immortales efferatam mitigare sævitiam: ceterum quo clarior esset Atilii gloria, Carthaginienses [4] moribus suis uti passi sunt: [5] tertio Punico bello religiosissimi spiritus tam crudeliter vexati, urbis eorum interitu justa exacturi piacula.

15. [6] Quanto nostræ civitatis senatus venerabilior in Deos! qui post Cannensem cladem decrevit, ne matronæ ultra [7] trigesimum diem luctus suos extenderent, uti ab his

non ulla virtus, non denique tot virtutum præsidio munitus animus, tantoque conatu virtutum septus, cum corpus caperetur, capi ipse certe non potuit. Item lib. III. de Off. *Nec vero tum ignorabat se ad crudelissimum hostem, & ad exquisita supplicia proficisci, sed jusjurandum servandum putabat.*

1. *Infestos Deos.*] Quippe quorum multa funera ediderat. *Idem.* *Infestos Deos.*] Abest vox posterior à lib. Dan. & abest jure. intelligit Carthaginienses. *Coler.*

2. *Verum his juraverat.*] *Quia* vulgatum in Campensi non habetur, & superfluum est, hiulcamque reddit clausulam. *Pighius.*

3. *Potuerunt profecto Dii.*] Hic quasi deplorat, indignam Atilii Reguli mortem: dicit enim, si quid pietatis est, potuerunt Dii lenire efferatam Carthaginiensium crudelitatem.

4. *Uti moribus suis.*] Qui semper perfidi & immanes fuerant.

5. *Tertio Punico bello.*] Tametsi nunc quidem id Carthaginiensibus concessêre, Dii tamen post aliquot annos de illis graves, quamvis seras, sumpsêre pœnas; nam urbem eorum delevit Scipio Æmilianus. Primum namque bellum confecit Lutacius, secundum Africanus superior, tertium Scipio Æmilianus, qui dictus est Africanus inferior. Constat autem, teste Eutropio, Carthaginem anno DCC. postquam condita fuit, deletam. *Oliver.*

6. *Quanto nostræ civitatis Senatus.*] Post Cannensem cladem, quæ accepta est Terentio Varrone & Paulo Æmilio Coss. apud Cannas Apuliæ vicum, hac maximè clade nobilitatum, ubi supra XL. hominum millia à Pœnis cæsa fuisse traduntur cum Paulo Æmilio Consule, tantus mœror civitatem incessit, ut omnes in luctu & squalore positi essent, nec ulla domus tanti mœroris expers inveniretur; & propterea Cereris sacra, quæ non nisi per matronas in candida veste celebrari licebat, suo ritu perfici non possent, quia lugentibus interesse non liceret, Senatus jussit ne ultra XXX. diem flerent matronæ, ut sacra Cereris perficere possent. Liv. lib. XXII. de Bello Punico secundo: *Tum privatæ quoque* (inquit) *per domos clades vulgatæ sunt, adeoque totam urbem complevit luctus, ut sacrum anniversarium Cereris intermissum sit, quia nec lugentibus id facere est fas, nec ulla in illa tempestate matrona luctus expers fuerit. Itaque, ne ob eandem causam alia quoque sacra publica desererentur, Senatusconsulto diebus triginta luctus est finitus.* Oliver. Contigit A.U. DXXXVII.

7. *Trigesimum.*] Alioqui per annum lugere cogebantur.

his ſacra Cereris peragi poſſent: quia majore pene [1] Romanorum virorum parte in execrabili ac diro ſolo jacente, nullius penates mæroris expertes erant. Itaque matres ac filiæ, conjugeſque, & ſorores, nuper interfectorum abſterſis lachrimis, depoſitiſque doloris inſignibus, [2] candidam induere veſtem, & aris [3] dare thura coactæ ſunt: Qua quidem conſtantia obtinendæ religionis, magnus cœleſtibus injectus eſt rubor ulterius adverſus eam ſæviendi gentem; quæ ne injuriarum quidem acerbitate ab eorum cultu absterreri potuerat.

N E G L E C T A.

16t [4] Creditum eſt, Varronem conſulem apud Cannas cum

1. *Romanorum virorum.*] Sic MSS. Vulgo: *Romanarum virium parte.* Mulieres enim, licet occiſis viris afflictæ, feſtiva Cereris ſacra obire coactæ ſunt. *Pigh.*

2. *Candidam induere veſtem.*] Quod in candida veſte Cereri ſacrificaretur à matronis, teſtatur Ovid. lib. x. Metamorphoſ.

Feſta pia Cereris celebrabant annua matres,
Illa quibus nivea velata corpora veſte
Primitias frugum dant ſpicea ſerta ſuarum. Olivet.

3. *Dare thura.*] Suffitu credebantur Dii delectari. Antiquiſſimis tamen temporibus thura in uſu non fuêre. Arnob. lib. VII. contra Gentes: *Percunctamur de thure, unde aut quo tempore noſſe illud, aut ſcire poteritis, ut merito exiſtimetis aut eſſe Diis dandum, aut eorum acceptiſſimum voluntati: novella enim propemodum res eſt, neque annorum inexplicabilis ſeries, ex quo ejus notitia profluxit in has partes, & delubra meruit intereſſe divina: neque enim temporibus, quemadmodum creditur & perhibetur, heroïcis, quidnam thus eſſet, ſcitum eſt, ſcriptoribus ut comprobatur à priſcis, quorum in libris poſita nulla ejus mentio reperitur, neque genitrix & mater ſuperſtitionis Hetruria opinionem ejus novit aut famam, ſacellorum ut indicant ritus, neque quadringentis annis quibus Albana res viguit, in uſum cuiquam venit, ſacra res cum fieret, neque ipſe Romulus, aut religionibus artifex in comminiſcendis Numa, aut eſſe ſcivit, aut naſci.*

4. *Creditum eſt, Varronem Conſulem.*] Necdum diſcedit à Cannenſi clade, ſed ejus occaſione poſt laudatam religionis obſervantiam tranſit ad exempla neglectæ religionis à Romanis. Quo loco vulgati codices perperam novum caput conſtituunt. *Pighius. Creditum, &c.*] Tranſit ad neglectam religionem. Hic autem Varro, qui C. Terentius dictus eſt, loco non ſolum humili, ſed etiam ſordido natus erat, teſte Livio. nam patrem ejus lanium fuiſſe dicit, ipſum inſtitorem mercis, filioque hoc ipſo in ſervili ejus artis miniſterio uſum. Is juvenis ex eo genere quæſtus pecunia à patre relicta, animum ad ſpem liberioris fortunæ adjecit, togaque & forum placuere, proclamando pro ſordidis hominibus cauſiſque adverſus rem famamque bonorum; primo in notitiam populi, deinde ad honorem pervenit. *Olivet.* Contigit A. V. DXXXIII.

1. *Tau*

cum Carthaginiensibus [1] tam infeliciter dimicasse ob iram Junonis: quod cum [2] ludos Circenses [3] ædilis faceret, in Jovis Opt. Max. templo eximia facie puerum [4] histrionem ad excubias tenendas posuisset: quod factum post aliquot annos memoria repetitum, sacrificiis [5] expiatum est.

17. [6] Hercules quoque detractæ religionis suæ, & gravem & manifestam pœnam exegisse traditur. Nam cum [7] Potitii sacrorum ejus ritum (quem pro dono genti eorum ab

1. *Tam infeliciter.*] Quia, ut supra diximus, cæsa fuisse feruntur plus quam XL. millia Romanorum, & supra XX. millia capta cum ipso imperatore Paulo.

2. *Ludos Circenses.*] Ludi erant iidem qui & Romani, sicut idem Cic. testatur. Hi fiebant in honorem Jovis, Junonis, & Minervæ. Et referebant veluti ludos Olympicos Græcorum. Præmittebatur his ludis pompa Circensis. Hinc Sponsiones pro victoria aurigarum, qui quatuor coloribus distincti, de quibus Cassiodorus lib. III. Var. Epist. LI. *Colores autem in vicem temporum quadrifaria divisione funduntur, Prasinus virenti verno, Venetus nubila hyems, Roseus æstati flammea, Albus pruinoso autumno dicatus est, ut quasi per duodecim signa digrediens, annus integer signaretur; sic factum, ut Naturæ ministeria spectaculorum composita imagine luderentur.* Vide & Tertullianum lib. de Spectac. cap. 9. & Bullengerum de Circensib. Lud.

3. *Ædilis faceret.*] Aliud officium erat Ædilis Curulis, aliud Plebeji. Quidnam autem esset officium Curulis, Cicero Verr. ult. ostendit: *Nunc sum*, inquit, *designatus Ædilis. Habeo rationem quid à populo Rom. acceperim, mihi sanctissimos ludos maxima cum ceremonia Cereri, Libero, Liberaque faciendos, mihi Floram matrem, populo plebique ludorum celebritate placandam; mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Jovi, Junoni, Minervæ esse faciendos; mihi sacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam esse commissam, ob earum rerum laborem & solicitudinem fructus illos datos antiquiorem sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, Sellam Curulem.* Ædiles plebeji ædibus tantum præerant Ic. l. II. ff. de Orig. jur. ita loquitur: *Itemque ut essent qui ædibus præessent, in quibus omnia scita sua plebs deferebat, duos ex plebe constituerant, qui etiam ædiles appellati sunt.* Oliver.

4. *Histrionum.*] Sunt qui velint *Histrionem* ab Istria dictum, quia qui primus Romæ scenicam artem exercuit, ab Istria venerit; alii non ab Istria, sed ab Hetruria accitos Romam Histriones fuisse dicunt. Erant autem Histriones, qui Latine Ludii dicuntur, qui personati in scena comœdias & tragœdias agebant voce & corporis gestu, de quibus Cicero in Paradox. *Histrio*, inquit, *si paululum se moveat extra numerum, aut si versus pronunciatus est syllaba una brevior aut longior, exibilatur, exploditur.* Histriones autem infames erant l. IV. C. de his qui not. infam.

5. *Expiatum.*] Expurgatum: quia infamis conditionis puerum excubiis Jovis præfecerat.

6. *Herculis quoque.*] Contigit A. V. CDXLI.

7. *Potitii sacrorum ejus ritum.*] Hercules, ut auctor est Livius, post occisum Cacum propter abactas boves, cum esset ad Euandrum deductus, se Jovis filium & Caci mortem virtute probavit; ob

ab ipso assignatum, velut hæreditarium obtinuerant) [1] auctore Appio Censore, ad humile servorum ministerium transtulissent: qui erant numero super xxx. puberes, [2] intra annum extincti sunt, nomenque Potitium in duodecim familias divisum, prope interiit. Appius verò [3] luminibus captus est.

18. [4] Acer etiam sui numinis vindex Apollo, qui Carthagine à Romanis oppressa, veste aurea nudatus, id egit, ut sacrilegæ manus inter fragmenta ejus abscissæ [5] invenirentur. * Brennus Gallorum dux, † Delphis Apollinis

ob quam rem ab Euandro benigne est hospitio susceptus & pro numine habitus, denique Ara maxima est ei constituta, quod Herculi Delphicus Apollo in Italia fore prædixerat, & Carmenta mater Euandri multo ante fuerat vaticinata. Cum ergo de suo armento ad sua sacrificia boves dedisset, inventi sunt duo senes, Pinarius & Potitius, quibus, qualiter se vellet coli, ostendit: scil. ut mane & vesperi ei sacrificaretur. Perfecto itaque matutino sacrificio, cum circa Solis occasum essent sacra repetenda, Potitius prior advenit; Pinarius postea extis jam consumptis. Unde iratus Hercules, statuit ut Pinariorum familia tantum ministra esset epulantibus Potitiis & complentibus sacra. unde & Pinarii dicti sunt à πεῖνα, quæ Græce dicitur *fames*. nam senem illum, ut vult Servius, constat alio nomine fuisse nuncupatum. Unde Virgilius:

— Primusque Potitius auctor,
Et domus Herculei custos Pinaria sacri.

Oliver.

1. *Auctore Appio.*] Quia Appius auctor fuerat, ut hoc sacrificium transferrent ad ministerium servorum. Sciendum est, quod, teste Macrobio Saturn. lib. I. Sacris Herculis mulieres interesse non licebat. *Idem.*

2. *Intra annum.*] Festus, intra diem trigesimum. cum Valerio sentit Serv. ad VIII. Æn. cum ait: *In sacris Herculis nec servi intererant nec liberti: adeo ut Appius, qui sacra hac transtulit in libertos, vel ut quidam volunt, in servos publicos & caruerit oculis & intra annum omnem familiam perdiderit.* Idem Servius ad illud (*Herculei custos Pinaria templi*) intra breve tempus extinctos fuisse refert. Porro Valerius scribit nomen *Potitium* prope interiisse: Festus, omnes interiisse. *Coler.*

3. *Luminibus captus.*] Oculis & luce privatus. De hoc Appio dicemus lib. VII. cap. de Senectute. Fuit autem qui cum Pyrrho Epirotarum Rege pacem, quibus ille petebat conditionibus, fieri dissuasit anno ab Urbe condita CCCCLXXI. teste Eutropio lib. secundo. *Oliver.*

4. *Acer etiam sui numinis vindex Apollo.*] Apollo nihilo segnius & ipse suum numen ultus est. Cum enim Scipio Africanus inferior Carthaginem militibus diripiendam concessisset, quidam Apollinis templum ingressus, ejus simulacrum aurea veste indutum spoliate tentavit; qua re indignatus Apollo, id egit, ut sacrilegæ manus inter fragmenta vestis & fimbrias à corpore abscissæ reperirentur. Contigit A. U. DCVII.

5. *Invenirentur abscissæ.*] Non dicit à quo, quasi à numine factum sit, cum forte à petentibus partem prædæ factum putet. *Badius.*

* *Brennus*

nis [1] templum ingressus, Dei voluntate in se manus vertit.
19. [2] Nec minus efficax ultor contemptæ religionis filius

* *Brennus Gallorum Dux.*] Affert secundum exemplum de vindicta Apollinis in sacrilegium Brenni, ducis Gallorum in Gallogræcia; qui cum Delphicum templum spoliâsset, in furorem versus, sibi manum intulit. *Brennus Gallorum dux.*] In Campensi: *Brennus quoque Gallorum dux.* At in MSS. plerisque libris omnino omissum hoc exemplum est. Et sane inter externa potius referri debet. *Pighius. Brennus Gallorum dux.*] Audi Justinum lib. xxiv. de Brenno sic differentem: *Habebat*, inquit, *Brennus lecta ex omni exercitu peditum sexaginta quinque millia, Delphorum sociorumque non nisi quatuor millia militum erant, quorum contemptu, Brennus ad acuendos suorum animos, prædæ ubertatem omnibus ostendebat: statuasque cum quadrigis, quarum ingens copia procul visebatur, solido auro fusas esse, plusque in pondere, quam in specie habere prædæ adfirmabat. Hac adseveratione incitati Galli, simul & hesterno mero saucii, sine respectu periculorum in bellum ruebant. Contra Delphi plus in Deo, quam in viribus spem ponentes cum contemptu hostium resistebant, scandentesque Gallos e summo montis vertice partim saxis, partim armis obruebant. In hoc partium certamine, repente universorum templorum antistites, simul & ipsi vates sparsis crinibus cum insignibus atque infulis, pavidi vecordesque in primam pugnantium aciem procurrunt: advenisse Deum clamant, eumque se vidisse desilientem in templum per culminis aperta fastigia, dum omnes opem Dei suppliciter implorant, juvenem supra humanum modum insignis pulchritudinis, comitesque ei duas armatas virgines, ex propinquis duabus Dianæ Minervaque ædibus occurrisse, nec oculis tantum hac se perspexisse, sed audisse etiam stridorem arcus, ac strepitum armorum. Proinde nec cunctarentur Diis antesignanis hostem cædere, & victoriæ Deorum socios se adjungere summis obsecrationibus monebant. Quibus vocibus incensi omnes certatim in prælium prosiliunt. Præsentiam Dei & ipsi statim sensere. Nam & terræ motu portio montis abrupta, Gallorum stravit exercitum: & confertissimi cunei, non sine vulneribus hostium dissipati, ruebant. Insecuta deinde tempestas est, quæ grandine & frigore saucios ex vulneribus absumpsit. Dux ipse Brennus cum dolorem vulnerum ferre non posset, pugione vitam finivit. Alter ex ducibus, punitis belli auctoribus, cum decem millibus sociorum citato agmine à Græcia excedit.*

† *Delphis.*] Ubi celeberrimum illud Apollinis oraculum, quam prædicendi vim spiritui terræ tribuit Cicero de Divinat. 1. & Diodor. lib. vi. & x. Defecisse existimant plerique, quod vis illa telluris exhausta esset vetustate. Sed revera Diabolus illi præerat, cui silentium indixit adventu suo Servator. Ita repente cuncta admodum obmutuére oracula. Quantæ opulentiæ fuerit hoc templum, ex eo apparet, quod Phocenses ad bellum sacrum plus quam decem talentorum Myriades acceperint. Inde opes templi, quæ quotannis donariis augebantur, existimari possunt.

1. *Templum.*] De hac spoliatione templi meminit Justinus.

2. *Nec minus efficax ultor.*] Devictis partibus Bruti & Cassii Cæsaris interfectorum, Octavius, Antonius & Lepidus, inter se orbem diviserunt. Octavius eadentem plagam, Lepidus meridianam obtinuit. Et cum Octaviam Octavii sororem Antonius duxisset uxorem, ut inita confœderatio vim majorem posset habere, se contulit in Ægyptum, ubi captus est illecebris Cleopatræ reginæ, divortii libellum paulo post misit Octaviæ. Qua re indignatus Augustus, bellum intulit Antonio; quem cum Cleopatra navali

 prælio

lius quoque ejus [1] Æsculapius, qui consecratum templo suo lucum [2] à Turullio præfecto Antonii, ad naves ei faciendas, magna ex parte succisum dolens, inter ipsum nefarium ministerium devictis partibus Antonii, imperio Cæsaris destinatum morti Turullium, manifestis numinis sui viribus eum in lucum, quem violaverat, traxit: effecitque Deus, ut ibi potissimum à militibus Cæsarianis occisus, eodem exitio, & eversis jam arboribus pœnas lueret, & [3] adhuc superantibus, impunitatem consimilis injuriæ pareret: suamque venerationem, quam apud colentes maximam semper habuerat, multiplicaret.

20. [4] Q. autem Fulvius Flaccus impune non tulit, quod in censura [5] tegulas marmoreas ex * Junonis † Laciniæ templo

prælio apud Leucadem Ambraciæ promontorium superavit. Cujus cladis acceptæ causam illam fuisse dicunt, quod Antonius præfectum quendam in lucum Æsculapio consecratum ad ligna succidenda navium conficiendarum gratia misisset, nam casus ita tulit, ut eo ipso tempore quo ligna cædebantur, Antonii partes devincerentur, ubi Lucum cædendo violaverat. *Oliv.* Cont. A.V. DCCXXXII.

1. *Æsculapius.*] Medicinæ præses, ideoque Apollinis filius. Hinc & ob vigilantiam, quæ in Medico requiritur, gallus ei sacer fuit. Unde & canis uberibus altus credebatur. Quod serpens eidem sacer fuerit, qui in se rediret, eo innuêront annuam cœli conversionem atque aëris mutationem, quæ, ut varia effecta miseris mortalibus communicat, ita periti Medici est avertere. Pausanias tradit immolatam eidem fuisse capram, forte quod febri illam semper corripi Naturæ periti tradant. Ejus simulachrum barbatum, patris vero imberbe, merito ridet festivissimus Lucianus in Jove Tragœdo.

2. *A Turullio præfecto.*] Alii, *Turilio.* Turullium etiam vocant MSS. Codices, & Dion Cassius Histor. lib. II. *P. Turullium*, referens eadem & quæ ad illustrandum hoc exemplum pertinent; nempe inter Cæsaris Dictatoris percussores proscriptum, postea bello Actiaco partibus Antonii adhæsisse, & ab eodem jam victo, & gratiam sibimet ambiente proditum ac traditum Augusto fuisse, ejusque jussu in insula Co (ubi lucum Æsculapii classis parandæ caussa succiderat) velut in vindictam numinis occisum fuisse. Scribe igitur in Valerio, *eum in lucum*, pro, *eum in locum.* Atque mox, *effecitque Deus, ut,* pro, *effecitque ut.* Ita enim volunt vett. lib. *Pigh.*

3. *Adhuc superantibus.*] Id est, extantibus, impunitatem consimilis injuriæ ne evertantur, peperit. *Badius.*

4. *Quintus autem Fulvius Flaccus.*] Abbreviator Livii: *Fulvius*, inquit, *Flaccus Censor templum Junonis Laciniæ tegulis marmoreis spoliavit, ut ædem quam dedicaverat tegeret.* Hujus fuit uxor Sulpitia, quæ, ut Nasica, judicio Senatus omnium optimus; sic matronarum sententia, omnium castissima judicata fuit. *Oliver.* Contigit A.V. DLXXIX.

5. *Tegulas.*] Quærere libeat, cur eas tegulas transtulerit Fulvius. Rationem reddit Servius; ubi de nomine & templo

plo [1] in ædem Fortunæ Equeſtris, quam Romæ faciebat, tranſtulit. Negatur enim, poſt factum, mente conſtitiſſe: quin etiam per ſummam ægritudinem animi expiravit, cum ex duobus filiis [2] in Illyrico militantibus, alterum deceſſiſſe, alterum graviter audiſſet affectum. Cujus caſu motus ſenatus, [3] tegulas * Locros reportandas curavit: decre-

plo Junonis Laciniæ lib III. Æneidos: *In hoc templo illud miraculi fuiſſe dicitur, ut ſi quis ferro in tegula templi ipſius nomen incideret, tamdiu illa ſcriptura maneret, quamdiu is homo viveret, qui illud incidiſſet.* Coler.

* *Junonis.*] Utplurimum Juno cum Luna confunditur, quæ & Samia dicta, tanquam בעלת שמים, id eſt Baalet Schamaim, ſive regina cœli. Unde & Βήλθης Heſychio. Eadem Urania, Cœleſtis. Auguſtinus eandem Pœnis Aſtartem vocari Quæſt. XVI. ad Jud. II. affirmat. Ita illa πολυώνυμος. Vide tamen Voſſium de Idol.

† *Laciniæ.*] Lacinius latro fuit nobiliſſimus, qui extrema Italiæ multis latrociniis infeſtabat. Hunc Hercules, cum occidiſſet, ad expiationem loci placationemque Junonis, qui ſibi irata dicebatur, ei templum dedicavit, & à nomine latronis *Junonem Laciniam* appellavit. Virgil.

Hinc ſinus Herculei, ſi vera eſt fama, Tarenti
Cernitur: attollit ſe Diva Lacinia contra.

Niſi Lacinia dicatur à Lacinio promontorio. Alii dicunt à rege conditore fuiſſe nominatum templum illud: de quo diverſas ſcriptorum ſententias invenio, ubi ſitum fuerit. Nam Valerius cum dicat in fine hujus exempli, cujus caſu motus Senatus, tegulas Locros reportandas curavit, innuere videtur, Locris fuiſſe templum iſtud. At Livius Crotonæ fuiſſe oſtendit, cum in deſcriptione illius urbis dicat: *In urbe nobile templum ipſa urbe erat nobilius Laciniæ Junonis, ſanctum omnibus circa populis.* Et iterum: *Templum*, inquit, *inclytum divitiis etiam, non tantum ſanctitate.* At Strabo lib. VI, poſt fines Crotoniatas eſſe vult. *Poſt Scyllaceum*, inquit, *Crotoniatarum fines ſunt, & Japygum terna promontoria, deinde Laciniæ Junonis templum ſuperiore ætate locupletiſſimum, doniſque frequentiſſimis plenum.* Theocritus vero in Eclogis parte orientali propinquam Crotonem eſſe ſignificat. Conſtat tamen promontorium Lacinium in regione Locrenſi fuiſſe, teſte Plin. Nat. Hiſt. lib. III. in Deſcriptione Locrorum. *Oliver.*

1. *In ædem Fortunæ.*] Templum Deæ Fortunæ, quæ inſidens equo fabricata fuerat & erecta. *Oliver.* *Fortunæ Equeſtris.*] Erat & templum Fortunæ Plebejæ.

2. *In Illyrico.*] Illyricum latiſſime patens Europæ regio, ſed Plinius inter Arſiam & Titium flumina comprehendit. Cui reſpondet hodie Slavonia. *In Illyrico.*] In bello, quod geſſit pop. Rom. adverſus Perſen Macedoniæ regem & Illyricos.

3. *Tegulas Locros reportandas curavit.*] Pulmanni Codex habet, *loco reportandas*: fortaſſis legendum, *illuc reportandas*. Neque enim nomen loci Livius ipſe exprimit, ex quo videtur Valerius deſumpſiſſe hanc Hiſtoriam. Et ſane conſtat Laciniæ Junonis celeberrimum illud templum, non Locris fuiſſe, ſed ad Crotonem, vix paſſuum milibus ſex ab urbe diſtans, quod ipſum pulcherrime deſcribit idem Livius lib. XXXIV. Meminere Strabo lib. VI. Virgilius Æneid. III. ac Commentator Servius, item Stephanus de Urbibus, & alii. *Pighius.*

* *Locros.*]

[1] decretique circumspectissima sanctione impium opus censoris [2] retexuit.

21. [3] Tam me hercule, quam [4] Q. Pleminii legati Scipionis

* *Locri.*] Locri urbs est magnæ Græciæ. Populi autem vocantur Epizephyrii, à Zephyrio promontorio. Quos colonos fuisse Locrorum in Græcia constat. Erant enim in Græcia Locri, Ozolæ, Epicnemidii, & Opuntii. Ab Opuntiis juxta Virgilium Epizephyrii originem traxère. Naricios enim appellavit illo versu:

Hic & Naricii posuerunt mœnia Locri.

Narix autem urbs Opuntiorum. *Thys.*

1. *Decretique circumspectissima sanctione.*] Vulgo, *sanctitate*. Campens. exempl. *sanctissima circumspectione*: nec quidem satis apte. Hoc tamen ea variatione colligitur, priorem illam lectionem puriorem fore, si pro *sanctitate*, *sanctione* legas. Decreta enim ac leges sanctionibus quibusdam firmari ac muniri solent; sc. vel pœnæ alicujus adjectione, vel adversarium aliarum legum expressâ derogatione. Cujus pulcherrimum exemplum extat Romæ in ænea Lateranensis Ecclesiæ tabula. *Pighius.*

2. *Retexuit.*] Delevit. Translatio sumpta à textoribus. nam qui texunt fila, in ordinem redigunt, qui vero retexunt opus, in ordinem redactum delent. Ergo retexuit, delevit, & emendavit. *Oliv.*

3. *Tam.*] Contigit A. U. DXLIX.

4. *Pleminii legati.*] Pleminium legatum Scipio Locris cum præsidio pop. Rom. præfecerat: is præter multa facinora, quæ fœda nimis & indigna in Locrenses ediderat, templum quoque Proserpinæ, quod ibi nobilissimum & opulentissimum fuerat, nimia avaritia tactus, diripuit. nam ibi thesaurum ingentem reposuerunt Locrenses; quem ex ipsius Proserpinæ luco confecerant, cum ibidem magni & quotidiani proventus reportarentur. Quare legatus thesauri cupiditate captus, pecuniam surripuit; quod ubi rescivit Senatus, legatum Romam vinctum deduci jussit. Cognita deinde causa, ubi culpæ affinem esse intellexit, in carcerem trudi jussit, ubi pediculari morbo, ut quidam volunt, ante causæ dictionem, consumptus est. Verum non minus ipsa se Dea, quam ejus numen senatus vindicavit. Constat enim, teste Liv. lib. XIX. secundi Punici Belli, post direptionem sacræ pecuniæ tantum omnibus sacrilegio contactis injectum esse furoris, ut numinis instinctu omnes inter se, Dux in Ducem, miles in militem hostili quadam rabie converterentur; nam rapto poculo argenteo ex oppidani cujusdam domo, perniciosa statim orta est seditio inter Pleminium & Tribunorum milites, ubi accensa pugna, vulneratis cæsisque nonnullis, cum Pleminius de Tribunis, tanquam seditionis auctoribus pararet sumere supplicium, illorum milites ex recenti victoria ferociores facti, ex omnibus locis ad opem ferendam concurrunt; qui cum violata virgis tribunorum corpora vidissent, in multo impotentiorem iram accensi, sine respectu non majestatis modo, sed etiam humanitatis, in legatum, multatis lictoribus, impetum faciunt, ipsumque à suis interceptum & seclusum hostiliter lacerarunt, & prope exanguem naso auribusque mutilatis relinquunt. Quibus rebus ad Scipionem delatis, qui tunc erat Messanæ, post paucos dies Locros cum exercitu venit, & cognita causa, tribunis sontibus judicatis, & in vincula conjectis, ut Romam ad Senatum mitterentur, Messanam rediit. Pleminius impotens iræ, tribunos ad se attrahi jussit, laceratosque omnibus suppliciis, quæ pati corpus ullum possit, interfecit; nec satiatus vivorum pœna, insepultos projecit. Simili crudelitate in

Locren-

pionis in thesauro Proserpinæ spoliando sceleratam avaritiam justa animadversione vindicavit. cum enim vinctum Romam protrahi jussisset, is ante causæ dictionem in carcere [1] teterrimo genere morbi consumptus est: pecuniam Dea ejusdem senatus imperio, & quidem summam duplicando, recuperavit.

Externa exempla, observatæ vel neglectæ religionis.

1. [2] Quod quidem ad Pleminii facinus pertinuit, bene à patri-

Locrensium principes est usus, quos ad conquerendas injurias ad P. Scipionem profectos audivit. Hunc igitur catenis vinctum Romam tractum fuisse ferunt, & in carcerem conditum, & ante dictionem causæ mortuum. Clodius tamen Licinius in lib. III. rerum Romanarum refert hunc ludis votivis, quos Romæ Aphricanus iterum Consul faciebat, conatum per quosdam, quos pretio corruperat, aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carcerem fugiendique haberet occasionem. Patefacto deinde scelere, delegatum in Tullianum ex Senatusconsulto, ibique teterrimo mortis genere consumptum. *Oliv.*

1. *Teterrimo genere morbi consumptus est.*] Alias, *genere mortis.* Liv. lib. XXXVI. in Tullianum seu inferiorem postea carcerem demissum atque necatum scribit, cum de urbe per sceleratos homines incendenda habuisse concilia compertus esset. Sed hæc Livius ex Clodii Licinii rerum Roman. lib. III. refert; alii mortuum prius in vinculis, quam de eo populi judicium perficeretur, volunt. *Pighius.*

2. *Quod quidem ad Pleminii, &c.*] Pyrrhus cum è Sicilia rediens, Locros classe prætervehetetur, inter alia fœda, quæ in Locrenses facinora edidit, thesauros quoque Proserpinæ intactos ad eam diem spoliavit, atque ita pecunia in naves imposita ipse terra est profectus. Classis postero die fœdissima tempestate lacerata fuit, omnesque naves, quæ sacram pecuniam habuerant, in littora Locrensia revectæ. Liv. lib. XXIX. ubi de Pleminio loquitur; *Nam avaritia*, inquit, *ne sacrorum quidem spoliatione abstinuit, nec alio modo templa violata, sed Proserpinæ etiam intactis omni ætate thesauri, præterquam quæ à Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegii sui manubias retulit, spoliati dicebantur.* Ergo sic ante regiæ naves laceratæ naufragiis, nihil in terram integri, præter sacram pecuniam Deæ, quam asportabant, extulerant. Tum quoque alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis, ad ultionem templi furorem adjecit: hac igitur tanta tempestate & clade superbissimus rex edoctus Deos esse, pecuniam omnem conquisitam in thesauros Proserpinæ referri jussit, nec tamen illi unquam postea prosperi quicquam evenit, pulsusque Italia, turpiter satis ignobili atque inhonesta morte, temere noctu ingressus Argos, occubuit. Senatus igitur, quantum ad Pleminium pertinet, Deam ultus est, quod vero ad Pyrrhum spectat, Dea se ipsa vindicavit. *Oliver.* *Quod quidem ad Pleminii facinus.*] Ita est in Vet. Cod. Alii legunt: *Qua quod ad Pleminii facinus.* Externa hoc paragrapho exempla incipiunt cultæ vel neglectæ

patribus conſcriptis vindicatum eſt. Quod ad violentas regis [1] Pyrrhi ſordeis attinuerat, ſeipſam potenter atque efficaciter Dea defendit. Coactis enim Locrenſibus, ex theſauro ejus, magnam illi pecuniam dare, cum onuſtus nefaria præda navigaret, vi ſubitæ tempeſtatis tota cum claſſe vicinis Deæ littoribus illiſus eſt; in quibus pecunia incolumis reperta, ſanctiſſimi theſauri cuſtodiæ reſtituta eſt.

2. At non ſimiliter [2] Maſiniſſa rex; cujus cum præfectus claſſis [3] Melitam appuliſſet, èque fano Junonis denteis eburneos eximiæ magnitudinis ſublatos, ad eum pro dono attuliſſet: ut comperit unde advecti eſſent, [4] quinqueremi reportandos Melitam, inque templo Junonis collocandos curavit, inſculptos gentis ſuæ literis, ſignificantibus regem ignorantem eos accepiſſe & libenter Deæ reddidiſſe. [5] Factum Maſiniſſæ plus animo, quam Punico ſanguini conveniens: quamquam quid attinet [6] mores natione pendi?

glectæ religionis, ut in Pulmanni codice annoratum quoque invenio: igitur eo loco interſerendus eſt titulus. *Pighius.*

1. *Pyrrhi ſordes.*] Avaririam: ſic enim majores avaririam *ſordes* appellarunt, quia nihil hominem faciat ſordidiorem, quam avariria.

2. *Maſiniſſa.*] Galæ Maſſæſulorum Regis filius, cum Micipſa & Romanis Syphacem regno expulit, conſtantiſſimæ in Romanos fidei; nam & moriens P. Scipionem Æmilianum, obſidentem Carthaginem è caſtris evocavit, & regni inter liberos dividendi ipſe poteſtatem fecit. *Maſiniſſa rex.*] Sic in MSS. & in Cicerone. Alii habent, *Maſiniſſa rex Numidarum.* Quapropter è ſcholiis irrepſiſſe in contextum Valerii ſuſpicor. *Pighius.*

3. *Melitam.*] Inſula eſt in Siculo mari poſita, haud longè à Sicilia periculoſo disjuncta mari, ut teſtatur Plinius libro III. Nat. Hiſtor. & Cicero Verrin. In hac autem fuit oppidum ejuſdem nominis, à quo non longe in promonrorio Fanum Junonis fuir antiquum, ſumma cum reverenria celebratum, de quo ſublati fuêre dentes eburnei ſupra dicti. Ovidius de Faſtis.

Fertilis eſt Melitæ ſterilis vicina Coſini
Inſula, quam Libyci verberat unda freti. Oliver.

4. *Quinqueremi.*] Habente quinque remorum ordines.

5. *Factum Maſiniſſæ plus animo, quam Punico ſanguini conveniens.*] Ita etiam habetur in Campenſi exemplari. In aliis eſt: *Factum Maſiniſſæ animo, magis quam Punico ſanguini conveniens.* Recte trunca ſuppletur oratio. *Pighius.*

6. *Mores natione pendi.*] Sicut de Themiſtocle legitur, quem Seriphio cuidam reſpondiſſe ferunt: nec tu ſi Athenienſis eſſes, clarus unquam extitiſſes, nec ego ſi Seriphius eſſem ignobilis, cum ille patriam diceret Themiſtocli dediſſe nobilitatem. *Oliver.*

1. *Syra-*

di? in media barbaria ortus, sacrilegium rescidit alienum.

3. [1] Syracusis [2] Dionysius genitus, tot sacrilegia sua, quot jam recognoscimus, jocosis dictis prosequi voluptatis loco duxit: fano enim [3] Proserpinæ spoliato [4] Locris, cum per altum secundo vento classe veheretur, ridens amicis, Videtisne ait, quam bona navigatio ab ipsis Diis immortalibus sacrilegis tribuatur? Detracto etiam [5] Jovi Olympio magni ponderis aureo amiculo, quo eum tyrannus [6] Hiero è manubiis Carthaginiensium ornaverat, injectoque ei laneo pallio, dixit; æstate grave amiculum esse, hieme frigidum: laneum autem ad utrumque tempus anni aptius. Idem [7] Epidauri Æsculapio [8] barbam auream demi

1. *Syracusis, &c.*] Bene, inquam, dixit, non oportere mores nationе perpendi, cum Masinissa in media barbarie natus, sacrilegium emendaverit; Dionysius vero Syracusis genitus, quam constat urbem Græcarum fuisse præstantissimam, ubi studia humanitatis exercerentur, non tamen ab ingenio suo discedere potuit, quin sacrilegia multa committerentur Syracusis, ac si diceret, in qua urbe mores & Philosophorum præcepta vigebant. Syracusæ omnium Græcarum urbium maxima atque pulcherrima fuit. *Oliver.*

2. *Dionysius.*] Scilicet superior.

3. *Proserpina.*] Nihil notius raptu Proserpinæ, in cujus honorem templum erectum. Orpheus tamen & Pausanias in Attica rem gestam tradunt, qua Cephisus amnis Eleusinem præterit. Deo quoque appellatur Hesychio. Unde Deois Proserpina apud Ausonium. Simul illa cum Cerere in Eleusiniis sacris colebatur. Thesmophoria in honorem Proserpinæ raptus maximo cum luctu mense Pyanepside habebantur, quem ϖρόηρμον iden mensem appellavit Plutarchus.

4. *Locris.*] Vide supra pag. 28.

5. *Jovi Olympio.*] Templum fuit Jovis Olympii in urbe Acarnania haud procul à Syracusis, sicut vult Cicero in Verrinis: *Alia*, inquit, *urbs est, haud procul à Syracusis, cui nomen est Acarnania, in qua Olympii Jovis antiquissimum fanum est.* Oliverius. *Jovi Olympio.*] Varia fuêre Jovis cognomina; nam & pater Chaonius & Anxyrus, Eleus, Tarpejus, Feretrius, Panomphæus, Ammon, Canæus, Eliceus, atque ita porro, dictus. De Olympio ita Firmianus: *Potest mons Olympus figuram Poëtis dedisse, ut Jovem dicerent cœli regnum esse sortitum: quod Olympus ambiguum nomen est & montis & cœli. Olympum autem habitâsse Jovem Veteres testantur. Qui erat mons Thessaliæ. Olympum etiam* Οὐρανοῦ δίφρον, *cœli sedem appellârunt Veteres. Quin & supra ventos & nubes hunc montem posuit antiquitas.*

6. *Hiero.*] Lib. Dan. *Gello.* Gelo is fuit, satis notus ex Cic. lib. v. de Nat. Deor. Clemens Alex. tribuit hoc Dionysio filio. *Colerus.*

7. *Epidauri.*] Unde & Æsculapius *Epidaurius*, sæpe dictus est. Ovidius de Ponto:

Afferat ipse licet sacras Epidaurius herbas,
Sanabit nullo vulnera cordis ope.

8. *Barbam auream.*] Apud Sicyonios simulachrum

demi jussit: quod affirmaret, non convenire patrem Apollinem imberbem, ipsum barbatum conspici. [1] Idem mensas argenteas, atque aureas è fanis sustulit: quodque in his more Græciæ scriptum erat, [2] bonorum Deorum eas esse, uti se bonitate eorum prædicavit. Idem [3] victorias aureas, [4] pateras, & coronas, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, tollebat, & eas se accipere, non auferre, dicebat: per quam stultum esse argumentando, à quibus bona precamur, ab his porrigentibus nolle sumere. [5] Qui tametsi debita supplicia non exsolvit, dedecore tamen filii,

mulachrum ejus imberbe extitisse ex ebore & auro annotat Pausanias, & Lucianus in Jove Tragœdo.

1. *Idem mensas argenteas.*] Mos fuit apud antiquos, ut mensæ argenteæ in Deorum templis consecrarentur, in his autem inscribebatur titulus: τῶν ἀγαθῶν θεῶν, id est, bonorum Deorum. *Oliver.*

2. *Bonorum Deorum.*] Græcis οἱ μεγάλοι, δυνατοὶ, χρηστοὶ, ut Latinis Magni, Potes, Boni Dei. De quibus lege Servium ad 1. Æneid. & Athenæum. *Coler.*

3. *Victorias aureas.*] Deæ Victoriæ statuas. Mos fuit apud majores ut Imperatores ex hostibus parta victoria, statuas quasdam & imagines Deæ Victoriæ consecrarent. Quintilianus de Institutione Oratoria lib. IX. *Themistocles,* inquit, *aureas Victorias conflare volebat.* Oliver. *Victorias aureas.*] Victoriam præpetem sive alatam fingebant, quod ejus fama statim se humo tollat, amplexaque gloriam, longe lateque per summum volet æthera, perque immensos terrarum tractus exspatietur. Itaque alatum extitit ejus in Olympia simulachrum, ipsiusque alias signum accipiter est, volucres reliquas agilitate remigii alarum superans. Porphyrius: Τὰς δὲ Μούσας ἐπτέρωσαν καὶ τὰς Σειρῆνας, κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ τὴν Νίκην, καὶ τὴν Ἶριν, καὶ τὸν Ἔρωτα, καὶ τὸν Ἑρμῆν, id est, *Musas autem & Sirenas alatas fecêre; eodemque modo & Victoriam, & Irin, & Amorem, & Mercurium.* Ovidius lib. II. Trist.

Ausoniumque ducem solitis circumvolat alis,
Ponat ut in nitida Laurea serta coma.

Funger.

4. *Pateras.*] Patera poculi genus patens, cujus & in conviviis & in sacris usus erat. Cicero: *Patera, qua mulieres ad res divinas uterentur.* Græcis phiala. Isidor. lib. XX. cap. 5.

5. *Qui tametsi debita supplicia.*] Cicero de natura Deorum lib. ult. ostendit hunc fœliciter mortuum. Dicit enim: *Hunc non Olympius Jupiter fulmine percussit, non Æsculapius misero diuturnoque morbo intabescentem interemit, atque in suo lectulo mortuus in triumphantis modum in rogum illatus est, eamque potestatem, quam per scelus nactus est, quasi justam & legitimam hæreditatis loco filio suo tradidit; sed tamen eam diutius retinere non potuit, nam regno pulsus, ludimagister factus est, & in trivio literas docuit, & hoc modo patris pœnas filius dedit.* Sed de hujus sacrilegi regis morte Justinus vehementer à Cicerone dissentit; non enim fœliciter mortuum in suo lectulo jacentem, sed à suis crudeliter necatum fuisse, dicit in fine libri vigesimi primi. Dicit enim Dionysius, quem paulo ante non Sicilia, non

lii, mortuus pœnas rependit, quas vivus effugerat. Lento enim gradu ad vindictam sui divina procedit ira: tarditatemque supplicii gravitate compensat.

4. [1] In quam ne incideret Thymasitheus * Liparitanorum

lia oon Italia capiebat, assiduis belli certaminibus victus fractusque, ad postremum insidiis suorum interficitur. Sed magis Ciceroni credendum est. At Cornelius Nepos dicit hunc manu forti bellique peritum fuisse, & quod in tyranno non facile reperitur, minime libidinosum, non luxuriosum, non avarum fuisse, nulliusque rei cupidum oisi sanguinis, perpetuique Imperii, ob eamque rem crudelem. *Oliver.*

* *Dedecore tamen filii.*] De quo multa Justinus libro vigesimo primo, sed quod ad hanc rem pertinet, dicit illum in segnitiem lapsum, saginam corporis ex nimia luxuria, oculorumque valetudinem contraxisse. adeo ut non Solem, non pulverem, non denique splendorem ipsius lucis ferre posset; pulsum deinde Syracusis, Corinthum se recepisse, ibique humillima quæque tutissima existimantem, in sordidissimum vitæ genus discessisse; non contentum in publico vagari, sed potare; nec conspici in popinis lupanaribusque, sed totis diebus residere; cum perditissimo quoque de minimis rebus disceptare, pannosum & squalidum videri; risum libentius præbere, quam captare; in macello prostare, & quod emere non poterat, oculis devorare; novissime se ludimagistrum professum, pueros in triviis docere. Unde Ovidius lib. de Ponto:

Ille Syracusia modo formidatus in urbe,
Vix humili duram reppulit arte famem.
Oliver.

1. *In quam ne incideret Thymasitheus.*] Thymasitheus Liparitanorum princeps, valde dissimilis fuit Dionysio; nam ille multa sacrilegia committebat, hic commissa corrigebat; licet enim piraticam exerceret, tamen ut sensit prædam ex Romanis captam, Apollini consecratam esse, reddendam curavit Camillus cum in obsidione Vejorum decimam prædæ partem vovisset Apollini, si potiretur urbe, per aliquot annos urbe capta, edixit pop. Rom. religionem tueri, quare coactus pop. Rom. decimam prædæ partem exolvere, tanta in Camillum exarsit invidia, ut illum die dicta miserit in exilium; verum ut religione solveretur, ex hac decima ceteram fieri jussit Apollini deportandam, quæ cum deportaretur, atque classis Romanorum ad Liparem insulam pervenisset, capitur à Liparitanis piraticam exercentibus. Erat tum in summo magistratu Thymasitheus, Romanis vir similior quam suis, qui Legatos, donumque, & Deum cui mitteretur, & doni caussam veritus, ipse multitudinem suam, quæ ut divideretur præda, efflagitabat, justâ religione implevit, adductosque in publicum hospitium Legatos, cum præsidio etiam navium Delphos prosecutus est; Romani inde sospites redierunt, hospitium & amicitia cum Thymasitheo ex Senatusconsulto publice factum, donaque illi publice data. De hac decima & voto legitur, quod cum propter ejus solvendæ maximam difficultatem gravata longis tributis plebe, exhaustoque diutinis bellis ærario, seditio appareret in urbe, matronæ cœtibus ad eam rem consultandam habitis, communi decreto pollicitæ, tribunis militum aurum & omnia ornamenta sua in ærarium detulerunt; grata ea res, ut quæ maxime Senatui unquam fuit, honoremque ob eam munificentiam ferunt matronis habitum, ut pilentis ad sacra ludosque, carpentis festo profestoque uterentur. *Oliver.*

C * Lipa-

rum princeps, [1] consilio sibi pariter, atque universæ patriæ, utili providit exemplo: Excepta namque in freto à civibus suis piraticam exercentibus magni ponderis aurea cratera, incitatoque ad eam partiendam populo, ut comperit à Romanis [2] Pythio Apollini decimarum nomine dicatam, manibus venundantium ereptam Deo [3] Delphos perferendam curavit.

5. [4] Milesia Ceres, [5] Mileto ab Alexandro capta, milites qui templum spoliaturi irruperant, [6] flamma objecta privavit oculis.

6. [7] Persæ [8] mille navium numero * Delum compulsi, templo

* *Liparitanorum.*] Populorum. Lipare, insula una ex Æoliis.

1. *Consilio sibi pariter.*] Sic in MSS. In quibusdam, *aliter.* In fine ejusdem exempli verba hæc, *manibus venundantium ereptam*, in vulgatis libris desiderantur, quæ suo loco restituimus, ex Pulmanniano libro & aliis. *Pigh.*

2. *Pythio Apollini.*] Pythius Apollo dictus à Pythone serpente, quem interfecit. Ovid. lib. I. Metamorph.

Instituit sacros celebri certamine ludos,
Pythia perdomitæ serpentis nomine dictos.

פתן hodieque serpentem denotat Hebræis, nisi potius in Hammonis familia Put est Apollo Pythius. L. Ampelius: *Apollines sunt quinque, &c. Quintus Ammonis filius in Lybia natus.* Thys.

3. *Delphos.*] Vide supra pag. 26.

4. *Milesia, &c.*] Hoc exemplum & multa sequentia in paucis voluminibus comperiuntur. *Badius.*

5. *Mileto.*] Miletos seu Miletus urbs est clarissima in finibus Ioniæ & Cariæ lanitio nobilitata. Unde Ælianus & Mela in Ionia eam ponunt. Sed error inde natus, quod modo Cariæ, modo Ioniæ urbs dicatur, quia cum Iones Cares suis finibus expulissent, Cariæ urbes Ionicæ appellatæ sunt. Ejus conditor dicitur fuisse Miletus, Euxantii Myeonis filius, vel ut Ovidius fabulatur, Solis, & Deiones, qui Minoem fugiens, se in Samum contulit, ubi urbem Miletum, mox ejusdem nominis in Caria condidit, quæ & Anactoria appellata. Testes Eustathius & interpres Apollonii. Strabo tamen lib. XII. à Sarpedone conditam tradidit. Fuit hic Branchidarum & postea Apollinis Didymæi oraculum, Coloniarumque eadem fuit fœcunda mater. *Thysius.*

6. *Flamma objecta.*] Nihil enim efficacius facit ad excæcationem, quam nimius fulgor ex objectione flammarum in tabulas æneas. *Badius.*

7. *Persæ mille navium numero.*] In quibusdam exemplaribus hæc duo exempla de Persis atque Atheniensibus non reperiuntur, in nonnullis quoque tertium de Diomedonte non habetur. *Pighius.* *Persæ, &c.*] Affert exemplum potius servatæ quam neglectæ religionis. Nam de neglecta religione verius esset exemplum, quod de iisdem Persis recitat Sabellicus Ennead. lib. II. qui cum Delphicum templum spoliare tentassent, fulminibus & fœda tempestate, & duorum scopulorum è Parnassi vertice subito casu, ad quatuor millia obruti sunt. *Badius.*

8. *Mille navium numero.*] Tot enim Xerxi fuisse Æschylus est author, cum centum

templo Apollinis irreligioſas potius manus quam rapaces adhibuerunt.

7. Athenienſes [1] Diagoram philoſophum pepulerunt, quia ſcribere auſus fuerat, primum ignorare ſe, an Dii eſſent: deinde ſi ſint, quales ſint. Iidem [2] Socratem damnaverunt, quod novam religionem introducere videbatur. Iidem [3] Phidiam tulerunt, quandiu is marmore potius quàm

centum octoginta Atticas naves contra illas ſteriſſe dicat. *Idem.*

* *Delum.*] Id eſt, ad eam inſulam, quæ patria Apollinis & Dianæ dicitur, & ubi inſigne habuit templum oraculis clarum. *Idem.*

1. *Diagoram.*] Philoſophus hic vulgo ἄθεος, id eſt, ſine Deo, dictus eſt, eo quod Deos negavit, & omnem Deorum opem: qui, ut Cic. lib. III. de Nat. Deorum dicit, cum Samothraciam veniſſet, atque ei quidam amicus dixiſſet; tu qui Deos putas humana negligere, nonne animadvertis ex tot tabulis pictis, quod multi votis vim tempeſtatis effugerint, in portumque ſalvi pervenerint. Ita ſit, inquit. Illi enim nunquam picti ſunt, qui naufragia fecerunt, in marique perierunt. Quaſi diceret, eos qui ſalvi evaſerant, etiam evaſuros fuiſſe, tametſi nulla nuncupaſſent vota; at qui perierant, licet vero ſimile ſit non minora nuncupâſſe, non minus tamen periiſſe. Unde ex his qui perierant, potius concluderet, aut Deos non eſſe, aut opem nullam ferre. *Diagoram philoſophum.*] Cicero, Suidas, Ælianus. Hunc & alios θεομάχους defendit, Juſtinus Martyr Apolog. II. & Clemens Alexandrinus Protreptic. Minutius Felix. *Coler.*

2. *Socratem.*] Socrates, teſte Cicerone in prologo quinti Tuſcul. lib. Philoſophiam evocavit è cœlo, & in urbibus collocavit, domoſque introduxit, & cœpit de vita & moribus, rebuſque bonis & malis quærere; quamobrem, ut ſcripſit Solinus, non ſolum conſenſu hominum, verum etiam oraculo Apollinis fuit ſapientiſſimus judicatus, immerito fuit ab Anyto, homine divite & factioſo, & à Melito accuſatus, & per Ariſtophanem Poëtam Comicum in Comœdia, quas Nebulas inſcripſit, falſo criminatus, quod nebulas coleret, & Athenienſium religionibus detraheret, & pubem ſeduceret. Sunt autem qui aſſerant, Socratem prædicâſſe unum ſolum Deum, more Judæorum. De quibus Juvenalis:

Nil præter nubes & cæli numen adorant. Oliver.

3. *Phidiam.*] Phidias ſtatuarius fuit clariſſimus, authore Quintiliano lib. XII. Diis quam hominibus effingendis artifex melior. In ebore vero longe citra æmulum, vel ſi nihil niſi Minervam Athenis, aut Olympium in Elide Jovem feciſſet. Cujus pulchritudo adjeciſſe aliquid etiam receptæ religioni videtur, adeo majeſtas operis Deum æquavit. Verum, ut hoc loco innuitur, cum laudatus, quod Minervam in ebore ſic effinxiſſet, dixiſſetque melius in marmore effingi, quod candor in marmore diuturnior eſſet, (ſicut revera eſt, nam marmor quo vetuſtius, eo ſplendidius; at ebur vetuſtate croceum colorem attrahit.) lubenter ab Athenienſibus auditus eſt: at cum adjeciſſet, etiam vilius ex marmore, quam ex ebore fieri, tacere juſſus eſt, quod male videretur de religione Athenienſium cenſere, ut qui impenſæ parcerent in Deæ cultu, quod illi nollent. *Phidiam.*] Atqui Plinius ex ebore & auro Minervæ ſtatuam ſcribit conſtitiſſe. Auteæ meminit Thucydides & Plutarchus, cujus

quàm ebore Minervam fieri debere dicebat, quod diutius, nitor esset mansurus: sed ut adjecit, & vilius, tacere jusserunt.

8. [1] Diomedon unus ex decem ducibus, [2] qui Arginusæ eadem pugna Atheniensibus victoriam, sibi vero damnationem pepererunt: [3] cum jam ad immeritum supplicium duceretur, nihil aliud locutus est, quam ut vota pro incolumitate exercitus ab ipso nuncupata solverentur.

CAP. II.

DE SIMULATA RELIGIONE.

A ROMANIS.	AB EXTERNIS.
1. *Numa Pompilio rege.*	1. *Minoë Cretensium Rege.*
2. *P. Scipione Africano majore.*	2. *Pisistrato Atheniensi.*
3. *L. Cornelio Sulla.*	3. *Lycurgo Spartiano.*
4. *Q. Sertorio.*	4. *Zaleuco Locrensi.*

1. [4] NUma Pompilius, ut populum Romanum [*] sacris obligaret, volebat videri sibi cum Dea Ægeria con-

in basi Phidias nomen suum scripserit. Ovidius æneam & eburneam facit l. IV. de Ponto:

Arcis ut Actææ vel eburna vel ærea custos,
Bellica Phidiaca stat Dea picta manu.

Strabo: Καὶ ὁ Παρθενὼν ὁ ἐποίησεν Ἰκτῖνος, ἐν ᾧ τὸ τοῦ Φειδίου ἔργον ἐλεφάντινον. *Coler.*

1. *Diomedon, &c.*] Hoc quoque exemplum servatæ, non neglectæ religionis est. Quocirca suspicari licet, ut sublata fuerant multa exempla, ita perperam locata. Quid enim minus negligens religionis ipso Diomedonte, qui, ne ad mortem quidem proficiscens, eam negligere potuit? Cum enim contra præscriptum Magistratus, Atheniensibus cum aliis ducibus fœliciter quidem pugnasset, ad mortem tamen damnatus esset, quod Rempubl. manifesto discrimini commisisset, non recusavit mortem; sed unum obtestatus est, ut vota pro salute exercitus à se nuncupata persolverentur. *Badius.*

2. *Qui Arginusæ eadem pugna.*] Sic Campensis Codex. In aliis: *Qui eadem pugna.* Pighius.

3. *Cum jam ad immeritum supplicium duceretur.*] Ita Campensis Codex. Vulgo, *Cum ad meritum.* Malè. Nam indigne ac injuste cum collegis prætoribus damnatus & occisus fuit Diomedon. *Idem.*

4. N*Uma Pompilius.*] Titulus hic totus erat sublatus, aut forte interciderat; sed ut consulto sublatum putem id facit, quod nihil magis religionem à Numa institutam autoritate ac fide privet, quam dicere simulatum esse ejus cum Ægeria congressum. Si enim Numa credidit, non satis augusta fore popul●

congressus esse nocturnos: ejusque monitu accepta Diis immortalibus sacra instituere.

2. [1] Scipio Africanus non ante ad negotia publica vel privata ibat, quam in cella Jovis Capitolini moratus esset: & ideo [2] Jove genitus credebatur.

3. [3] L. Sulla, quoties prœlium committere destinabat, parvum Apollinis signum Delphis sublatum, in conspectu militum complexus, orabat uti promissa maturaret.

4. [4] Q. Sertorius per asperos [5] Lusitaniæ colles cervam album trahebat: ab ea se, quænam aut agenda aut vitanda essent, prædicans admoneri.

EXTERNA.

1. [6] Minos Cretensium rex unoquoque anno in quoddam

populo quæ indiceret sacra, nisi Numinis alicujus intercederet autoritas, multum fidei ejus detraheret, quisquis diceret, fictitium esse ejus inventum. Quocirca cum Senatus approbaverit cremandos libros, qui Numæ religionem labefactarent, quanto magis hunc titulum censuerit delendum, qui Numæ autoritatem detraxerit? De hoc tamen commento Numæ sic dicit Livius lib. I. ab Urbe condita: *Omnium primum rem ad multitudinem imperitam, & illis seculis rudem efficacissimam, Deorum metum injiciendum ratus est, qui cum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset, simulat sibi cum Dea Ægeria congressus nocturnos esse, ejus sese monitu quæ acceptissima Diis essent sacra, instituere.* Et paulo post: *Lucus erat, quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua, quo quia se persæpe Numa sine arbitris velut ad congressum Deæ inferebat, Camœnis eum Lucum sacravit, quod Dearum sibi consilia cum conjuge sua Ægeria essent, & soli Fidei solenne instituit.* Oliver.

* *Sacris obligaret.*] Servius ad lib. VI. Æneid. de Numa: *Qui ferociam populi à bellis ad sacra contulit. Unde etiam Numa dictus ἀπὸ τῶν νόμων, ab inventione & constitutione legum.* Adde Plutarchum. *Coler.*

1. *Scipio Africanus.*] Contigit A.U. DXLII.

2. *Jove genitus.*] In specie tamen serpentis: sicut Alexander Magnus se Jovis Ammonis filium, etiam ab eo in specie serpentis genitum jactabat, tametsi subinde mater id asserentem argute reprimebat.

3. *Lucius Sylla.*] Qui primus dictaturam invasit, & tabulam proscriptorum proposuit. Contigit A.U. DCLXXI.

4. *Q. Sertorius.*] Contig. A.U. DCLXXII.

5. *Lusitaniæ.*] Unde dicta Lusitania, incertum. Lusonum gentem ad fontes Tagi pertinere ait Strabo. Eosdem quoque Belitanos (à Beliis forsan populis) dictos Stephanus affirmat. In terminis variant Geographi. Strabo à Tago ad Artabros; qui juxta promontorium Celticum sunt, Lusitaniam extendit. Ptolemæus Australe latus Ana fluvio, Septentrionale Durio terminat. Vide & Plin. lib. IV. cap. 21. & P. Melam.

6. *Minos, &c.*] Ponit primum exemplum Minoïs Regis Cretensium, qui

dam præaltum, & vetusta religione consecratum specus secedere solebat: & in eo moratus tanquam à Jove, quo se [1] ortum ferebat, traditas sibi leges perrogabat.

2. [2] Pisistratus in recuperanda tyrannide, quam amiserat, simulatione reducentis se in arcem Minervæ est usus: cum per ostentationem ignotæ mulieris, quæ [3] Phyâ vocabatur, formatæ ad habitum Deæ, Athenienses deciperet.

3. Lycurgus consilio Apollinis gravissimæ Lacedæmoniorum civitati leges compositas ferre se persuasit.

4. [4] Zaleucus sub nomine Minervæ apud Locrenses prudentissimus habitus est.

tam juste regnasse & judicasse dicitur vivus, ut mortuus sit habitus judex apud inferos. Unde Virgil. Æneid. VI.

-- *Quæsitor Minos urnam movet.* --

Datique putantur illi conjudices Æacus & Rhadamantus, eo quod & ipsi severe judicârint.

1. *Ortum ferebat.*] Progenitum ex Europa, cum verius esset Xanthi Regis Cretensium ex Europa filius; sed quia juste vixit, & sancte judicavit, primusque, ut testatur Aristoteles in Ethicis & Politicis, Cretensibus leges dedit, Jovis est filius creditus. *Bad.*

2. *Pisistratus.*] Hippocratis filius, doctrina & eloquentia insignis, facile Atheniensium Remp. occupavit, uno Solone refragante. Fuit autem sæpe ejectus, semel quidem à Megadis & aliorum principum adversæ factionis viris, priusquam tyrannidem stabilire potuisset, orta inde inter libertatis assertores discordia, Megades, pactis cum Pisistrato filiæ nuptiis, eum in urbem restituit, Phya muliere prægrandi statura novo schemate ornata, & in currum imposita, quæ per urbem circumvecta pro Minerva, Pisistratum restituendum clamitabat. Idem tamen paulo post, quia filiam Megadis, quam uxorem duxit, non ut uxorem tractavit, rursus expulsus est. *Badius.*

3. *Phya.*] Quidam libri *Ero.* Sed Phya dicitur etiam Polyæno Strat. lib. I. *Coler.*

4. *Zaleucus.*] Fuit Legislator Locris Epizephyriis. Onomacriti quidem sodalem fuisse Thaletem, Thaletis vero auditorem Lycurgum & Zaleucum, Zaleuci Charondam quidam existimant, sed falli eos docet Arist. Polit. lib. II. cap. 10.

CAP.

CAP. III.
DE PEREGRINA RELIGIONE REJECTA.

1. *A Senatu Romano.* 2. *A. C. Cornelio Pratore.* 3. *A. L. Æmilio Pauli COS.*

1. BAcchanalium sacrorum mos novus institutus, cum ad perniciosam vesaniam iretur, sublatus est.

1. Lu-

1. B*Acchanalium sacrorum mos.*] Quidam Codices hæc exempla superiori capiti simulatæ religionis annectunt; alii proxime sequenti de auspiciis. Ad neutrum tamen pertinere vel cæco clarum est. Scholiolæ marginales exemplaris Campensis, quæ pro titulis sæpe serviunt, in suspicionem me deducunt, ad titulum peregrinæ religionis rejectæ à Romanis hæc exempla spectare. Unde colligo caput istud cum proximis consarcinatum esse, atque hæc exempla ejus esse quoddam fragmentum. Quapropter titulum his suum restituere visum fuit, quamvis integrum caput constituere nequeant, cum externis omnibus omissa, quædam etiam mutila, atque in epitomen redacta. *Pighius. Bacchanalium.*] A Baccho Bacchanalia dicta, quæ fiebant apud Romanos decimo quinto Kalend. Aprilis, quod Ovidius etiam testatur lib. III. Fast.

Tertia post Idus lux est celeberrima Baccho.

Originem horum sacrorum in Italia Servius ad Julium Cæsarem refert, in suis commentariis ad Eclogæ 9. Virgilios versus:

Daphnis & Armenias curru subjungere tigres
Instituit: Daphnis thyrsos inducere Baccho,
Et folia lentas intexere mollibus hastas.

Sed fallitur: nam & ante Cæsarem Bacchi sacra fuerunt, ut indicat Livius lib. XXXIX. *Græcus quidam homo ignobilis, sed ejusmodi sacrorum antistes, primo in Hetruriam attulit, ibique ritus eorum docuit. Ex Hetruria ea mali labes mox Romam penetravit.* Eorum ritum turpissimum primo sic describit Livius eodem loco: *Initia*, inquit, *erant, quæ primo paucis tradita sunt, dein vulgari cœpta per viros & mulieres, addita voluptates religioni vini & epularum, quo plurimum animi illicerentur. Quum vinum animos & nox, & misti fœminis mares ætatis teneræ majoribus discrimen omne pudoris extinxissent, corruptelæ primum omnis generis cœpta, quum ad id quisque, quo naturâ pronioris libidinis esset, paratam voluptatem haberet: nec unum genus noxæ, stupra promiscua ingenuorum, fœminarumque erant, falsi testes, falsa signa, testimoniaque ex eadem officina exibant, venena identidem intestinæque cædes, ita ut ne corpora quidem interdum ad sepulturam extarent, multa dolo, pleraque per vim audebant.* Sed his mox longe atrociora subjicit ex Hispalæ libertinæ indicio, quæ ancillæ dominæ comes his sacris aliquando interfuerat. Ea coram Sp. Posthumio Albino consule confessa est, primo sacrarium id fœminarum fuisse, nec quenquam virum eò admitti solitum: tres in anno statutos dies habuisse, quibus interdiu Bacchis initiarentur: sacerdotes invicem matronas creari solitas fuisse: Pacullam vero Miniam Esoponam sacerdotem, omnia, tanquam Deorum monitu im-

1. [1] Lutatius, qui primum Punicum bellum confecit, à senatu prohibitus est [2] sortes Fortunæ Prænestinæ adire. Auspi-

mutâsse; nam & viros eam primam suos filios initiâsse, & nocturnum sacrum ex diurno, & pro tribus in anno diebus quinos singulis mensibus dies initiorum fuisse sacros. Ex quo inde promiscua sacra sint, & permisti viri fœminis, & noctis licentia accesserit, nihil ibi facinoris, nihil ibi flagitii prætermissum: plura virorum inter se quam fœminarum esse stupra: si qui minus patientes dedecoris sint, & pigriores ad facinus, pro victimis immolari nihil nefas ducere: nec id multis cognitum, quum nulla vox vociferantium aut queritantium præ ululatu, tympanorum cymbalorumque strepitu exaudiri possit, & mortui ex conspectu illico in specus abdantur. Hanc summam inter eas religionem esse, viros velut mente capta, cum jactatione fanatica corporis vaticinari, matronas Baccharum habitu crinibus passis cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim, demissasque in aquam faces, quia vivum sulphur cum calce insit, integra flamma efferre. Raptos à Diis homines dici, quos machinæ alligatos ex conspectu in abditos specus abripiant: eos esse, qui aut conjurare, aut sociari facinoribus, aut stuprum pati noluerunt. Multitudinem ingentem, alterum jam prope populum esse, in his nobiles quosdam viros fœminasque; biennio proximo institutum fuisse, ne quis major xx. annis initiaretur, captari ætates, & erroris & stupri patientes. Hæc omnia Livius: refert etiam Valer. Max. lib. vi. Quæ pleraque privatim in sacrario circa initiationes eorum, quæ his sacris interesse cupiebant, facta arbitror: publice autem non minus horrenda ab iis perpetrata sunt. nam, ut Varro ait, tanta turpitudinis licentia Liberi patris sacra in omnibus compitis peragebantur, ut in ejus honorem virilia colerentur pudenda, palam exultante nequitia. Nam Liberi membrum per hunc diem Festum magna celebritate plostellis per agros prius, mox & in urbem vectabatur, quo toto tempore unusquisque spurcissimis abutebatur verbis, donec per forum transveheretur membrum illud, cui, inspectantibus omnibus, matremfamilias honestissimam necesse erat imponere coronam. Sic Deus ille propitiabatur. Atque hæc sacra Romæ & per totam Italiam vetita, Sp. Posthumio, & Q. Martio Philippo Coss. Progressu vero temporis, turpes & ociosas superstitiones, ut Tertullianus loquitur, restituerunt Romani, abrogatis tamen illis, quæ nimiam & profligatam haberent turpitudinem. Vide Ovidium lib. iii. Fast. Hoc ipso præterea die, quo Bacchi solennia fiebant, & antecedente etiam cum processione pergebant ad templum Castoris & Pollucis, quod consecratum fuit apud aquam Juturnam, iis in locis, quæ appellata fuerunt Argea, sicut Ovidius loco supra citato docet. *Hospinian.*

1. *Lutatius, &c.*] Contigit A. U. DLXVII.

2. *Sortes Fortunæ Prænestinæ.*] Illarum, quæ præ cæteris nobilissimæ, & diutissime claruerunt, talis traditur inventio. Numerius quidam Suffius, honestus homo & nobilis, cum somniis crebris, ad extremum etiam minantibus juberetur certo in loco silicem cædere, perterritus visis, irridentibus suis civibus id agere cœpit. Perfracto saxo; mox sortes eruperunt, in robore insculptæ priscarum litterarum notæ. Is postea locus septus religiose est, propter Jovis pueri, qui lactens cum Junone in gremio Fortunæ sedens, mammam appetens, castissime colebatur à matribus. Eodem tempore illo loco, ubi postea Fortunæ ædes fuit,

Auſpiciis enim patriis, non alienigenis rempublicam adminiſtrari oportere judicabant.

2. [1] C. Cornelius [2] Hiſpallus prætor peregrinus, M.Popillio Lænate, Cn.Calpurnio Coss. edicto [3] Chaldæos intra decimum diem abire ex Urbe, atque Italia juſſit: [4] levibus & ineptis ingeniis, fallaci [5] ſiderum interpretatione quæſtuoſam mendaciis ſuis caliginem injicientes.

[6] Idem, qui Sabazii Jovis cultu ſimulato mores Romanos inficere conati ſunt, domos ſuas repetere coëgit.

3. L.Æmilius Paullus conſul, cum ſenatus [7] Iſidis & * Serapidis

fuit, mel ex oleâ fluxiſſe proditum eſt, aruſpiceſque dixiſſe, ſummâ nobilitate illas ſortes futuras, eorumque juſſu ex olea illa arcam factam, eâque conditas ſortes; quæ Fortunæ monitu ſublatæ ſunt. Diſpoſuerat eas in excavatam columnam inventor, unde quotannis Kalendis Januariis, magna celebritate eximebatur, eaque, qua eductæ erant ſerie, junctæ, integra reſponſa abſolvebant, quæ Oraculi vim habere putabantur. Vide Peucer. de Divinat.

1. *C.Cornelius.*] Contigit A.U. DCXIV.

2. *Hiſpallus.*] Lib. Dan. *Hiſpalus.* Nomen ipſum Cornelii. Tabula Capitolina: CN. CORNELIUS L. F. L. N. SCIPIO HISPALUS. *Coler.*

3. *Chaldæos.*] Id eſt, Aſtrologos, ex aſtrorum horoſcopo futura judicantes. Per Chaldæos autem Aſſyrii intelliguntur vel Babylonii. In Græciam primus illam artem Beroſus attulit.

4. *Levibus ingeniis.*] Vulgi: prudentibus enim non poterant perſuadere.

5. *Siderum interpretatione.*] Cuncta admodum fata Chaldæi ex commentitiis cœli ſignis eruebant. Itaque cœlum fatalium rerum veluti tabula. Ita aſtra liberrimæ noſtræ voluntati imperabant. Vide & Gaffarell. de Lit. cœli, & Picum Mirandul. contra Aſtrologiam Judic.

6. *Idem, qui Sabazii Jovis cultu ſimulato mores Rom. &c.*] *Sublato*, ut vulgo legitur, in L.Cauchii codice Batavo non habetur, & abeſſe ſalvâ ſententiâ poteſt. In Campenſi autem adſcriptum (alias, *ſimulato*) quod ſatis placet, modo non omnino vocabulum hoc auferre viſum fuerit. Atqui apud Romanos ſacra Jovis Sabazii, licet priore ſeculo damnata ac prohibita, à poſteris tamen recepta fuiſſe, docent ejus Dei pulvinaria, Domitiani tempore facta, quæ adhuc Romæ viſuntur cum his titulis.

JOVI. SABAZ. Q. NUNNIUS
V. S. L. M. ALEXANDER
ALEXANDER. DONUM DEDIT.
Q. NUNNIUS. JOVI. SABAZIO.

Literæ ſingulares ſonant, *Votum Solvit Lubens Merito*, ut hoc obiter imperitorum cauſſa adjiciam. *Pigh. Sabazii Jovis.*] Nomen generale, quod & Baccho tributum. Strabo lib. X. Diodorus Siculus lib. IV. Stephanus, ubi de Sabis. Ariſtophanis interpres in Veſpis, qui monet τὸ σαβάζειν, εὐάζειν εἶναι, καὶ τὸν εὐασμὸν σαβασμόν. Mihi tamen potius σαβάζειν, quaſi σεβάζειν fuerit. Arnobius lib. IV. *Sacra & initiationis ritus quibus Sabaziis nomen eſt.* Colerus. Sed à Deo Sebaoth illud nomen originem accepit.

7. *Iſidis.*] Iſis & Ceres eadem. Ceres autem Σῖρις. qui Nilus. Unde Dionyſius Afer de Nilo:

Σῖρις ὑπ' Αἰθιόπων κικλήσκεται.

Nilus autem frumenti largitor fœcundiſſimus, qui à שיחור per contractionem

rapidis fana diruenda censuisset, eaque nemo opificum attingere auderet; posita [t] prætexta securim arripuit, templique ejus foribus inflixit.

CAP. IV.
DE AUSPICIIS.

QUÆ CEPERE ROMANI.
1. *Attius Navus Augur.*
2. *Ti. Gracchus, T. F. trib. plebis.*
3. *P. Claudius Pulcher, & L. Iun. Pullus Coss.*
4. *L. Marcellus Pont. Max.*
5. *M. Tullius Cicero.*
6. *M. Iun. Brutus Procos.*

EXTERNI.
1. *Alexander Magnus.*
2. *Dejoratus Rex.*

1. [a] L. TARQUINIUS Rex * centuriis equitum, quas Romulus auspicato conscripserat, alias adjicere cupiens;

nem Siris dictus, id est, niger, unde & Melo appellatus. Eademque vox in Serapide latitat. Quasi dicas nigrum bovem. De ejus sactis alias. *Thys. Isidis & Serapidis.*] Dii Ægyptii, sed culti olim Romæ. Quod Varro indicat & exagitat opinor aliquot locis, lib. IV. de Ling. Lat.

Isis & Harpocrates digito qui significant 'st

Idem Eumenidibus:

— *Et medicina Serapi*

Utor. —

Et alibi:

Hospes quid miras animo curare Seraphim?

Quid quasi non curet tantidem Aristoteles.

Augustinus lib. XVIII. cap. 5. De Civitate Dei: *Aras horum Deorum penitus everterunt Piso & Gabinius* Coss. Tertullianus Apolog cap. 6. *Serapidem, Isidem & Harpocratem cum suo Cynocephalo Capitolio prohibitos inferri, id est, curia Deorum pulsos Piso & Gabinius* Coss. *non utique Christiani, eversis etiam aris eorum abdicaverunt, turpium & superstitionum otiosarum vitia cohibentes.* Servius ad illud VIII. Æneid.

Omnigenumque Deum monstra & latrator Anubis.

Ideo *monstra* dixit, quia sub Augusto necdum Romani Ægyptia sacra susceperant. *Coler.*

* *Serapidis.*] Nisi Apis cultus antiquior esset, non ita vanum esset hoc nomine Josephum cultum. Quippe magnus Ægypti Σιτάρχης & Ædilis fuit. Atque hinc colligunt Ruffinus, Julius Firmicus, Pierius, Baronius, Josephum sub nomine Serapidis ac Osiridis ab Ægyptiis cultum fuisse. Idque patet, tum ex nomine Serapis, quod *Bovem* notat; tum ex nomine *Arsaph*, quo, teste Plutarcho, Osiris vocabatur, levi commutatione ex *Joseph* facta, tum ex Hieroglyphicis, quibus Osiridem designabant, puta figura bovis seu vituli, notis Lunæ & Solis insigniti: item juvenis imberbis cum modio & calatho in capite. Quæ in Josephum, ejusque boves & spicas, & ætatem, & Astrologiæ peritiam, ad amussim quadrant. Subscribunt Clemens Alexandrinus, Augustinus, A Lapide, & Bonfrerius. *Tirinus.*

1, *Prætexta.*] Magistratuum toga, cui purpura prætexebatur.

2. L. *Tarquinius Rex.*] Hoc loco incipit caput de Auspiciis, præcedentia enim exempla, ut dixi, spectant alio, docentque alienigena sacra in bene consti-

cupiens; [1] cum ab Atio Navo augure prohiberetur, offensus interrogavit, posset ne fieri, quod ipse mente conceperat? Posse fieri dicente: jussit novacula cotem discindi. Qua Atius allata, administrato incredibili facto, effectum suæ professionis oculis regis subjecit.

2. [2] T. Gracchus, cum ad res novas pararetur, auspicia domi prima luce petiit: quæ illi perquam tristia responderunt. Nam janua egressus, [3] ita pedem offendit, ut digitus ei decuteretur: tres deinde corvi in eum adversum occinentes, [4] partem tegulæ decussam ante ipsum propulerunt. Quibus omnibus contemptis, à Scipione Nasica pontifice maximo decussus Capitolio, fragmento subselii ictus procubuit.

3. P.Clau-

constitutis civitatibus admittenda non esse. *Pighius. L. Tarquinius.*] De hoc Liv. 1. ab Urbe condita: *Ex ea*, inquit, *re, auguriis sacerdotioque augurum tantus honos accessit, ut nihil bello domique postea nisi auspicato gereretur, concilia populi, exercitus vocati, summa rerum, ubi aves non admisissent, dirimerentur, neque tunc Tarquinius de equitum centuriis quicquam mutavit, &c.* Badius.

* *Centuriis.*] Centuriæ tres erant, Tatienses, Rhamnenses, & Luceres. Tribus appellavit Varro & Plutarchus, contra Livius & alii. Sed potuit populus in tres divisus fuisse partes, & ex iis itidem centuriæ. Tatienses à Tito Tatio dicti, unde & à prænomine Titienses Plinio, Livio, Pompejo. Rhamnes à Romulo derivare, ineptum: S. Pompejus lib. x. scribit Luceres fuisse eos, ex quibus tertia pars Urbis constituta est, qui Romulo adversus Tatium bellum gerenti ab Ardeæ rege Lucero in auxilium venêre.

1. *Cum ab Atio Navo.*] Vulgo: *Cum ab Decio Accio Navio.* Campense exemplar *Decius* omittit, & omnino superfluum est. Alioquin variatur mirum in modum hujus auguris, licet celeberrimi, nomen apud auctores, de quo non displicebit vidisse, quæ Sigonius in primum Livii. Nos autem hoc ex vetustis exemplaribus restituimus. In Valerio vulgato mox ita, *Possetne fieri, quod ipse mente conceperat?* ubi discrepat Campense exemplar, in eodem tamen sensu permanet. Habet enim sic, *An fieri posset, quod animo cogitaret.* Pighius.

2. *Tiberius Gracchus.*] Erat autem homo seditiosus, qui, ut plebi placeret, legem Agrariam nunquam sine seditione motam aut tulit, aut ferre paravit. Ea autem exigebatur, ut agri à pop. Rom. acquisiti, qui fere in paucorum conscriptorum & paucorum nobilium erant possessione, æquis portionibus civibus dividerentur. Nota est de Gracchis (nam Cajus quoque Gracchus frater hujus eadem de causa periit) historia. Contigit A.U. DCXX.

3. *Ita pedem offendit.*] Julius Obsequens cap. 86. Et de pedum offensione Cicero l. 11. de Divinatione, Plin. l. 11. cap. 7. Plutarchus Demetrio, Crasso & Tiberio; Tibullus, Ovidius, alii. *Coler.*

4. *Partem tegulæ decussam ante ipsum propulerunt.*] Vulgo, *protulerunt.* Campensis codex, *propulerunt.* Rectius. nam Plutarchus corvos in stillicidio pugnantes tegulam dimotam ante pedes ejus projecisse refert. *Pighius.*

1. Pulla-

3. P. Claudius bello Punico primo, cum prœlium navale committere vellet, auſpiciaque more majorum petiiſſet, & [1] pullarius non exire cavea pullos nuntiaſſet, abjici eos in mare juſſit, dicens, Quia eſſe nolunt, bibant. Et L. Junius P. Claudii collega neglectis auſpiciis, [2] claſſem tempeſtate amiſit. Quorum ille populi judicio concidit, damnationiſque hic ignominiam voluntaria morte prævenit.

4. [3] Cum Metellus pontif. maximus, Tuſculanum peteret, corvi duo in os ejus adverſum veluti iter impedientes advolaverunt: vixque extuderunt, ut domum rediret. Inſequente noctu ædes Veſtæ arſit: quo incendio, Metellus inter ipſos ignes raptum [4] Palladium incolume ſervavit.

5. M.Ci-

1. *Pullarius.*] Pullis præerat pullarius, qui, quotieſcunque de inchoanda re quapiam, exequendaque, Deorum, per pullos, ſenſa placitaque exploratum ibat (oportebat autem id fieri ſummo mane, & primo diluculo) imperato de more ſilentio, pultem illis, aut offam, cavea recluſa, objiciebat, quod ſi ad oblatam eſcam, mox pulli, è cavea non proſilirent, aut ſecius egreſſi, vel non attingerent eam, vel alarum planctu diſſiparent, vel, relicta eſca, oberrarent, aut occinerent, aut prorſus non veſcerentur, vel avolarent penitus, omen præ ſe ferebant magni terroris & ſolicitudinis, eventuſque triſtiſſimos: & pullarius exitum animo præmetiens, ne quid molirentur, ſed vel deſiſterent ab incepto, vel differrent deliberationes, vel mutarent hoc prorſus, quod præ manibus erat, hortabatur. Quod ſi mox proruerent cum impetu, certatimque in eſcam involarent, & avide depaſcerentur, ita ut, veſcentibus illis, aliquid ex ore relaberetur, & terram paviter quod tripudium faceret ſoliſtimum, inde, ſpe hauſta mirifica, pullarius, ut conſtanter fortiterque cœpta negotia urgerent, jubebat, & ſucceſſus optatos, ac proſpera à Diis omnia ſpondebat. *Peucerus.*

2. *Claſſem tempeſtate amiſit.*] Truncus hoc loco Valerius, ut ex Campenſi colligitur exemplari, quamvis etiam incorrecto, in quo ſic: *Populique judicio damnatus hic ignominiam voluntaria morte prævenit.* Hæc diligentius conſideranti, quædam deeſſe haud dubio videbantur; non enim Junius jam jam damnatus ignominiam prævenire potuit. Quare locum Ciceronis dum confero (ex cujus libris de Deorum nat. II. ac Divin II. Valerius hæc hauſiſſe videtur) venit in mentem de utriuſque Conſulis exitu auctorem noſtrum cum Cicerone loqui, ſupplendamque hoc modo ſententiam illam eſſe: *Quorum ille populi judicio concidit, damnationiſque hic ignominiam voluntaria morte prævenit.* Accedit & illud argumenti, quod idem codex hæc duo de Claudio & Junio Coss. exempla voce copulativa connectat, quæ perperam in impreſſis libris ſeparantur, quum tamen cauſſa, tempore, & caſu ſint eadem. *Pighius.*

3. *Cum Metellus.*] Scil. Lucius homo patritius & pontifex maximus. *Bad.*

4. *Palladium.*] Id eſt, ſimulachrum Palladis ex Ilio traductum, raptum inter ipſos

5. [1] M. Ciceroni mors imminens auspicio prædicta est: cum enim in villa [2] Cajetana esset, corvus in conspectu ejus [3] horologii ferrum loco motum excussit, & protinus ad

ipsos ignes, servavit dico incolume, id est, illæsum: ipse tamen orbam luminibus egit senectam, authore Plinio lib. VII. De quo Juvenalis Sat. III.

——— *Vel quod*
Servavit trepidam flagranti ex æde Minervam.

Palladium.] Erat hoc simulacrum Palladis, quod Æneas post excidium Trojæ à Diomede acceptum asportâsse in Italiam dicitur. Quem ideo *penatigerum* vocat Ovid. Metam. XV. 450. Quamvis alios, bello Mithridatico à Fimbria repertum, auctores esse Servius ait ad Æn. II. 166. Aliorum denique alia est ea de re sententia. Vide Dionys. II. 27. Hinc ille nummus, Pontano teste, cum Vestæ templo, in quo Palladium Romæ servabatur. In eodem nummo Æneas fingitur Anchisen patrem humeris portans, & manu dextera tenens hoc Palladium, sinistra filium Iulum. Hoc vero Palladium, quod occultum Romani neminique videndum colebant, Heliogabalus in cubiculum suum transtulit. Herodian. V. 5. quamvis Lamprid. in vita ipsius cap. 6. non veram imaginem abstulisse, sed ex pluribus, quæ ad simulacrum illud efficta erant, aliquam, afferat. Posset autem Romanis hoc loco objici, quod à Strabone lib. VI. Heracleotis: *At multo etiam protervius est ab Ilia allata fabulari, quæ Scriptores ponunt. Nam & Heracleæ, & Lavinii, & Luceriæ, & Siritide Minerva habetur Iliaca, quasi ab Ilio allata.* Freinshemius.

1. *Marco Ciceroni, &c.*] Cum Cicero opera Antonii triumviri proscriptus in Cajetana villa deliteret, missi sunt qui eum occiderent, caputque Romam ferrent, quam rem illi manifesto augurio corvus præmonstravit. Conrigit A.U. DCCX.

2. *Cajetana.*] Prope Cajetam urbem Campaniæ, quæ vel à nutrice Æneæ, vel à civitatibus, quas Lacones, juxta Strabonem lib. V. καιάδας vocant, ita dicta. nam & Lacones eam urbem condidisse feruntur. De casu autem Ciceronis ita Plutarchus: *Habuit prædia ibi & villam æstivo tempore amœnam, quum gratissimè spirant Etesiæ. Estque eo in loco haud procul à mari sacellum Apollinis. Hinc sublatum agmen corvorum magno crocitu ad Ciceronis navem, dum remis terræ appellitur, volavit; qui considerunt utrinque in antennæ cornibus; partim crocitantes, partim capita funium tundentes. Id omnibus dirum visum est ostentum. Cicero ibi egressus de navi est, villamque ingressus, ad quietem composuit se. Heic corvi frequentes consederunt in fenestra, ac diros ediderunt strepitus. Unus in grabatum demisit se, togamque, qua opertus erat Cicero, rostro paulatim à facie detraxit. Quod servi contemplantes, ac seipsos increpantes, si paterentur Dominum in conspectu trucidari, quum opem ei bestia ferrent, ejusque curam agerent adflicti, ipsi autem non protegerent, partim precibus, partim vi sublatum in lectica detulerunt ad mare. Interea supervenerunt percussores Herennius Centurio, & Popilius Tribunus: quem parricidii quondam reum defenderat Cicero.* Vide & Appian. Bell. Civ. lib. V. Hæc villa & *Formianum* appellatur Ciceroni. Prominenti autem ex lectica, præbentique immotam cervicem, caput ei præcisum est, cum esset annorum LXIV. *Thys.*

3. *Horologii.*] Inventor Horologii creditur Vitruvio Berosus Chaldæus, post eum Aristarchus Samius, Eudoxus, Apollonius, Scopas, alii. Umbrarum rationem, quam Græci Gnomonicen vocant, invenit Anaximenes Milesius: quia autem horæ crescebant, & decrescebant apud Romanos pro ratione tempo-

ad ipsum tetendit, ac [1]laciniam togæ eousque morsu tenuit, donec servus ad eum occidendum milites venisse nuntiaret.

6. [2]M. Brutus cum reliquias exercitus sui adversus Cæsarem & Antonium eduxisset, duæ aquilæ ex diversis castris advolaverunt, & edita inter se pugna, ea quæ à parte Bruti fuerat, [3]male multata fugit.

EXTERNA.

1. [4]Cum Rex Alexander [5]urbem in Ægypto constituere vellet, [6]architectus Dinocrates cum cretam non haberet, [7]polentaque futuræ urbis lineamenta duxisset, ingens avium multitudo proximo lacu emersa, polentam depasta est: quod sacerdotes Ægyptiorum interpretati sunt, advenarum frequentiæ alimentis suffecturam urbem.

2. [8]Dejotaro vero regi omnia fere auspicato gerenti salutaris aquilæ conspectus fuit: qua visa, abstinuit se ab ejus tecti usu, quod nocte insequenti, ruina solo æquatum est.

temporum, etiam incrementa & decrementa horarum ostendebant horologia. Vide Salmas. in Solin.

1. *Laciniam.*] Pendulam partem togæ. *Badius.*

2. *M. Brutus.*] Contigit A.U.DCCXI.

3. *Male multata.*] Afflicta ab adversario.

4. *Cum rex, &c.*] Contigit A.U.CDXX.

5. *Urbem.*] Scilicet Alexandriam in Ægypto.

6. *Architectus Dinocrates.*] Democratem vocant alii.

7. *Polentaque.*] Genere pultis ex farre candido.

8. *Dejotaro.*] Dejotarus rex Siciliæ fuit, qui, cum aquilam vidisset declinantem in tectum, ab ejus usu se quam primum abstinuit, sequenti vero nocte corruit tectum. Cicero lib. I. de Divinatione: *Quid hospitem*, inquit, *clarissimum & optimum virum Dejotarum regem commemorem, qui nihil unquam nisi auspicato gerit? qui, cum itinere quodam proposito & constituto revertisset, aquila admonitus volatu, conclave illud, ubi erat permansurus, si ire perrexisset, proxima nocte corruit. Itaque ut ex ipso audieram, persæpe revertit ex itinere, cum jam progressus esset multorum dierum viam.* Oliver. Contigit A. U. DCC.

CAP.

CAP. V.

DE OMINIBUS.

[1] OMinum etiam observatio contactu aliquo religionis innexa est: quoniam non fortuito motu, sed divina providentia constare creditur.

1. Quæ effecit, ut [2] Urbe à Gallis disjecta, deliberantibus P.C. utrum [3] Vejos migrarent, an sua mœnia restituerent, forte eo tempore [4] è præsidio cohortibus redeuntibus,

1. O*Minum, &c.*] Post auspicia tractat Omina, præmittitque, more suo, præludium ad aptum transitum faciendum. unde facile patet, quod etiam Aldus animadvertit, superius exemplum non pertinuisse ad omen. Omen autem est, quo vox ex ore alicujus excepta cum ad aliud propositum sit dicta, ad alterius eventum ab excipiente eam applicatur. Neque tamen ab ore duntaxat capitur, nam & factum pro omine sæpe animadversum legimus, ut in casu Camilli proximo loco dicetur, & in procursu Aselli ad fontem, quem Marius pro omine sequutus est. Sic equorum lapsus, leporum occursus, & id genus alia pro ominibus observata legimus, misera mortalium superstitione, & certissima dæmoniorum illusione, quæ eo servituris genere homines devinctos premebant. Nam quid Aselli procursus ad fontem ad Marium pertinuit? Certe siti potius quam fame oppressus fontem petiit. At Marius sibi aquas petendas intellexit, quod quia prospere fecit, observatum est, & scriptis mandatum; at si mari periisset, nulla ominis mentio fuisset: quin adeo omina, auspicia, auguria, & id genus portenta nihil efficaciæ credebantur habere, nisi in capientibus & rata habentibus, ut voluntaria haberetur ejusmodi servitus. *Badius. Ominum, &c.*] Declarat, quare omen religioni subjungat. Cicero lib. de Divin. *Non solum*, inquit, *Deorum voces Pythagorei observaverunt, sed etiam hominum quæ vocant omina, quæ majores nostri æquivalere censebant, iccirco omnibus rebus agendis, quod bonum, faustum, fælix, fortunatumque esset, præfabantur.* Oliv.

2. *Urbe à Gallis disjecta.*] Sic & MSS. Codices legunt. Alii, *deleta*. Prius sane non displicet. Non enim prorsus deleta, sed incendiis erat urbs passim vastata ac ruinis disturbata. Virgilius:

Disjecitque rates. ———

Pighius.

3. *Vejos.*] Est hæc urbs Etruriæ non procul à Roma, quam Camillus post decennalem obsidionem per cuniculos cepit.

4. *E præsidio.*] E loco ubi præsidia posita fuerant.

5. *In*

tibus, centurio [1] in comitio exclamaret, Signifer, ſtatue ſignum, hic optime manebimus. Ea enim voce audita, ſenatus ſe accipere omen reſpondit, è veſtigioque Vejos tranſeundi conſilium omiſit. Quam paucis verbis de domicilio futuri ſummi imperii confirmata eſt conditio? Credo indignum Diis exiſtimantibus, [2] proſperis auſpiciis Romanum nomen ortum, Vejentanæ urbis appellatione mutari: [3] inclytæque Victoriæ decus modo abjectæ Urbis ruinis infundi.

2. [4] Hujus tam [5] præclari operis auctor Camillus, cum eſſet precatus, ut ſi cui Deorum nimia felicitas populi Rom. videretur, ejus [6] invidia, ſuo aliquo incommodo ſatiaretur, ſubito lapſu decidit: [7] quod omen ad damnationem, qua poſtea oppreſſus eſt, pertinuiſſe viſum eſt. Merito autem de laude inter ſe victoria, & pia precatio ampliſſimi viri certaverunt: æquè enim virtutis eſt & bona patriæ auxiſſe, & mala in ſe transferri voluiſſe.

3. Quid

1. *In comitio, &c.*] In eo campo, in quo ad ſuffragia populus coire ſolebat.

2. *Proſperis auſpiciis.*] Scilicet Romuli & Remi, quorum alteri ſex, alteri duodecim vultures apparuerunt.

3. *Inclyta victoria.*] Quam Romani ex Vejentibus pepererant, urbe eorum capta direptaque. *Oliver.*

4. *Hujus tam, &c.*] Livius: *Dictator*, inquit, *Camillus, capta Vejorum urbe præcones edicere jubet, ut ab inermi turba abſtineatur, is finis ſanguinis fuit, dedi inde inermes capti, & ad prædam miles permiſſu Dictatoris diſcurrit, quæ cum ante oculos ejus aliquanto ſpe atque opinione major majoriſque pretii rerum ferretur, dicitur manus ad cœlum tollens precatus eſſe Dictator, ut ſi cui hominum, Deorumque nimia ſua fortuna populique Romani videretur, ut eam invidiam lenire ſuo privato incommodo, quam minimo publico, populique Romani liceret., convertentem ſe inter hanc venerationem traditur memoriæ prolapſum cecidiſſe, idque omen pertinuiſſe poſtea eventu rem conjectantibus viſum ad damnationem ipſius Camilli, cladem-que captæ deinde Urbis Romæ, quod poſt paucos accidit annos.* Oliver. Contigit A.U. CCCLVIII.

5. *Præclari operis.*] Ut ſcilicet Veji caperentur, & eo non migraretur, aut reſtituerentur mœnia urbis. *Badius.*

6. *Invidia.*] Ob captam urbem Vejorum, quam totius Hetruriæ opulentiſſimam fuiſſe conſtat. Et quia felicitas illa videbatur eſſe nimia, veritus eſt, cui Deorum faceret invidiam. *Oliver.*

7. *Quod omen.*] Damnatus enim fuit die dicta ſibi à L. Apulejo tribuno plebis, de qua damnatione dicemus lib. v. cap. de Ingratis. Merito hinc laudat Camillum. Difficile diſcrimen eſt, inquit, utrum major laus fuerit, viciſſe Vejos, an orâſſe Deos, ut in ſe malum omen converterent. Victoria igitur & pietas inter ſe certârunt, quia non facile diſcernes, utrum laudanda magis ſit victoria Camilli, an ipſa precatio. *Oliver.*

1. *Quid*

3. [1] Quid illud, quod L. Paulo consuli evenit! quam memorabile! cum ei forte evenisset, ut bellum cum [2] rege Perse gereret, & domum è curia regressus, filiolam suam nomine Tertiam, quæ tum erat admodum parvula, osculatus, tristem animadverteret: interrogavit, quid ita eo vultu esset? quæ respondit, Persam periisse. decesserat autem catellus, quem puella in deliciis habuerat, nomine Persa. [3] Arripuit igitur omen Paulus, èque fortuito dicto, quasi [4] spem certam clarissimi triumphi animo præsumpsit.

4. [5] At Cæcilia Metelli, dum sororis filiæ, adultæ ætatis

tis

1. *Quid, &c.*] Contigit A.U.DXXCV.

2. *Rege Perse.*] Perses sive Perseus vigesimus, ut placet Livio (nam Justinus & Eusebius numerum augent) & ultimus rex Macedonum, cum juventute, opibus regni, & ætate florens hæreditarium à patre relictum contra Romanos bellum moliretur, hostis judicatus est, & tandem à Paulo Æmilio Romam ad triumphum ductus, cum regnasset annos undecim, ut leges apud Liv. Decade 4. & 5. & apud Florum lib. II. cap. 12. quadriennio post in libera custodia Albæ decessit, ut scribunt Paterculus in priore volumine, Val. Max. lib. V. cap. 1. & Orosius lib. IV. cap. 20. Plutarchus autem in Æmilio diversas opiniones affert.

3. *Arripuit igitur omen.*] Persam Macedonum regem, adversus quem sibi decreta fuerat provincia, eo bello periturum, quod & factum est, quamvis vivus ductus fuerit in triumphum. Justinus lib. XXXIII. *Dum hæc aguntur,* inquit, *metu tam periculosi belli Rom. Æmilium Paulum Consulem creant, eique extra ordinem Macedonicum bellum decernunt; qui cum ad exercitum venisset, non magnam moram pugnæ fecit. Pridie quam consereretur prælium, Luna nocte defecit: triste id ostentum Perseo, omnibus præsagientibus, finemque Macedonici regni portendi vaticinantibus.* Oliver.

4. *Spem triumphi clarissimi.*] Quem postea de Persa egit: unde Macedonicus dictus est.

5. *At Cæcilia Metelli.*] Cicero lib. de Divinat. *L. Flaccum flaminem Martialem*, inquit, *audivi, cum diceret Cæciliam Metelli, cum vellet sororis suæ filiam in matrimonium collocare, exiisse ad quoddam sacellum ominis capiendi causa, quod fieri more veterum solebat, cum virgo staret, & Cæcilia in sella sederet, neque diu ulla vox extitisset, puellam defatigatam petiisse à matertera, ut sibi concederet paulisper, ut ejus sella requiesceret. Illam autem dixisse vere, mea puella, tibi concedo sedes meas, quod omen res consecuta est. Ipsa enim brevi mortua est, virgo autem nupsit ei, cui Cæcilia nupta fuerat.* Oliver. *Cæcilia Metelli.*] Antiquo more loquendi, ut Cornelia Gracchi. Et ut in Mausoleo non procul ab urbe ad viam Appiam: CAECILIAE. Q. CRETICI. F. METELLAE. CRASSI. Intellige, VXOR. At in nonnullis manuscriptis codicibus hoc adjungitur, quod tamen ex interlinearibus scholiis irrepsisse in contextum videtur; nam ille loquendi modus receptissimus apud antiquos fuit. Cuinam Metello Cæcilia hæc fuerit nupta, non indicat Cic. de Divin. lib. I. Ex quo Valerii hoc exemplum desumptum omnino videtur. Ex relatione L. Flacci flaminis Martialis se hoc scribere testatur, quem Consulem scimus fuisse anno urbis DCXXII. ut hinc facile colligi

tis virgini, more prisco, [1] nocte concubia nuptialia petit, omen ipsa fecit. Nam cum in sacello quodam, ejus rei gratia, aliquandiu persedisset, nec ulla vox [2] proposito congruens esset audita; fessa longa standi mora puella, rogavit materteram, ut sibi paulisper locum residendi accommodaret: cui illa, Eho vero, inquit, libenter tibi mea sede cedo. Quod dictum ab indulgentia profectum, ad certi ominis processit eventum: quoniam Metellus non ita multo post, mortua Cæcilia, virginem, de qua loquor, [3] in matrimonium duxit.

5. [4] C. autem Mario observatio ominis procul dubio saluti

possit, ejus tempore hoc contigisse, quo Metelli quatuor Macedonici filii aliique plures fuerunt. Ipsam vero Cæciliam Q. Numidici sororem fuisse, ex auctore de Viris illustrib. est colligere, qui cap. 62. scribit Numidicum sororis suæ virum Metellum laudare noluisse, quod is olim suum judicium & leges detrectatat. *Pighius*. Contigit A.U. DCXII.

1. *Nocte concubia.*] Intempesta nocte. Varro de lingua Latina: *Intempestum Cælius dicebat, cum tempus agendi est nullum, quod alii* concubium *appellarunt, quod fere tunc omnes cubarent: ergo prima pars somni.* Oliver. *Concubia nocte.*] Dies apud Romanos à media nocte incipiebat: cujus rei causam reddere conatur Plutarchus in Quæstionibus. Ejus partes erant: Mediæ noctis inclinatio, Gallicinium, Conticinium, Diluculum, Mane, Vespera, Prima fax, Concubia & intempesta nox: ita dicta, quod non habeat idoneum tempus rebus gerendis. Vide Gell. lib. III. cap. 2. & Macrobium Saturnalium lib. I. cap. 3.

2. *Proposito congruens.*] Id est, pertinens ad nuptias virginis.

3. *In matrimonium duxit.*] Atqui talis conjunctio illicita ante Claudii tempora, quando ea de re in gratiam Principis SCtum factum est, qui Agrippinam in uxorem duxit. Tacit. Annal. II. Nefandos istos thoros, & flebilem facem Seneca vocat. Vide l. ult. C. de Incest. Nupt. & l. ult. C. si Nupt. ex Rescript. pet. & Cujac. 8. Obser. 28.

4. *Cajo autem Mario.*] Cum P. Sulpicius tribunus plebis authore Cajo Mario perniciosas leges promulgâsset, ut exules revocarentur, ut novi cives libertinique distribuerentur in tribus, ut & Consul & Marius adversus Mithridatem Ponti regem dux crearetur, & adversantibus consulibus, Q. Pompejo & L. Syllæ vim intulisset, occisoque Pompeji Consulis filio, genero Syllæ, L. Sylla Consul in urbem cum exercitu venit; & adversus factionem Sulpicii & Marii in ipsa urbe pugnavit, eamque expulit. Ex quo XII. à Senatu hostes, inter quos Consul Marius & filius judicati sunt. S. Sulpicius cum in quadam villa lateret, indicio servi sui retractus & occisus est, C. Marius filius in Africam trajecit, C. Marius pater Minturnas delatus in paludibus delituit; eo Syllani milites cum venissent, ac diligenter & accurate ejus vestigia indagarent, nec eum invenirent, pastorem haud longe conspicati, rogant primo indicet Marium; fluctuantem deinde & dissimulantem minis & terrore perfundunt; qui, ubi se à militibus circumfundi, & telis undique peti vidit, Marium

luti fuit, quo tempore hostis à senatu judicatus in [1] domum Fanniæ [2] Minturnis custodiæ causa deductus est: Animadvertit enim, asellum, cum ei pabulum objiceretur, neglecto eo, ad aquam procurrentem: Quo spectaculo, Deorum providentia quod sequeretur, oblatum ratus, alioquin etiam interpretandarum religionum peritissimus; à multitudine, quæ ad opem illi ferendam confluxerat, impetravit, ut ad mare perduceretur: ac protinus naviculam conscendit: eaque [3] in Africam pervectus, arma Sullæ victricia effugit.

6. [4] Pompejus verò Magnus in acie [5] Pharsalica victus à Cæsare, fuga quærens salutem, cursu in insulam [6] Cyprum (ut aliquid in ea virium contraheret) classem direxit: appellens-

Marium indicat: itaque capitur Marius, Minturnasque defertur, & in domum Fanniæ mulieris publice custodiendus traditur, ad quem occidendum servus publicus, natione Cimber, missus, inermem & squalore obsitum, majestate tanti viri commotus, stricto jam gladio interficere non sustinuit, & tremebundus abjecto ferro refugit, clamitans geminata voce; Non possum interficere Marium. Tum Minturnenses majestate viri capti, incolumem præstiterunt. Hic ergo, cum abiturus exisset è domo, animadvertit asellum neglecto pabulo, quod objectum ei fuerat, ad aquam contendentem, quo viso omen arripuit, intellexitque sibi salutem navigatione quærendam esse, & statim imperat à Minturnensibus, ut sibi publica navis tradatur. Quo facto, se contulit in Africam, & ibi vires comparavit, quibus pristinam fortunam & dignitatem brevi recuperavit, sicut suo loco ostendemus. *Oliver.* Contigit A.U. DCLXV.

1. *Domum Fanniæ.*] Oliverius dicit *mulieris*, credam *viri* dicendum. Et Terentio viri nomen est. *Badius.*

2. *Minturnis.*] Latii urbs & Colonia Ptolemæo aliisque ad Lirim Fl. Halycarnassæo lib. 1. ex cujus ruinis Trajetto ædificatum scribit Celsus Cittadinus.

3. *In Africam.*] Ubi comparato exercitu cum se Cinnæ conjunxisset, urbem cepit, & pristinam dignitatem cum magno inimicorum exitio recuperavit. *Oliver.*

4. *Pompejus Magnus.*] Cujus magnitudo totum orbem complexa fuit; nam Cicero in Catilinam invectiva quarta ostendit, quanta fuerit Pompeji rerum gestarum magnitudo, dicit enim: *Pompeji res gestæ atque virtutes continentur iisdem, quibus Solis cursus regionibus ac terris continentur.* Idem. Contigit A.U. DCCXV.

5. *Pharsalica*] Id est, conflictu apud Pharsaliam urbem Emathiæ. *Badius.* *Pharsalica.*] Thessalica; nam regio illa diversis nominibus fuit appellata, Emonia, Thessalia, Macedonia, Emathia, Campi Philippici, prout eam diversi reges occupaverunt. *Oliver.*

6. *Cyprum.*] Insula hæc in Pamphylio sinu, à Cypro, Cinyræ regis filia ita appellata, vel ab ubertate Cypri arboris. Strabo, Steph. Plin. Cyprus autem Arabum est Alhenna, non Ligustrum, ut multi volunt.

pellensque ad oppidum [1] Paphum, conspexit in littore speciosum ædificium: gubernatoremque interrogavit, quod ei nomen esset: qui respondit, κακοβασιλέα vocari: quæ vox spem ejus, quantulacunque restabat, comminuit. Neque id dissimulanter tulit: avertit enim oculos ab illis tectis, ac dolorem, quem [2] ex diro omine conceperat, gemitu patefecit.

7. [3] M. etiam Bruti dignus admisso parricidio, eventus omine designatus est: Siquidem post illud nefarium opus, natalem suum celebrans, cum Græcum versum expromere vellet, ad illud potissimum Homericum referendum animo tetendit:

Ἀλλά με μοῖρ' ὀλοὴ Λητοῦς ἔκτανεν υἱός.

Qui Deus [4] Philippensi acie, à Cæsare & [5] Antonio signo datus, in eum tela convertit.

8. [6] Consentaneo vocis jactu C. Cassii [7] aurem fortuna pervellit; quem orantibus [8] Rhodiis, ne ab eo cunctis Deo-

1. *Paphum.*] Oppidum est Cypri, ubi præcipue colebatur Venus, quæ Paphia dicta Virgilio:

Inde Paphum sublimis adit, sedesque revisit
Læta suas. ——

2. *Ex diro.*] Id est, execrabili omine.

3. *Marci etiam Bruti.*] Nota est Historia, quod Brutus & Cassius Cæsarem in Senatu multis vulneribus confoderunt. Contigit A.U. DCCX.

4. *Philippensi acie.*] Nam in campis Philippicis, ubi congressus est cum Augusto & M. Antonio, forte ita cecidit, ut signum belli futuri proponeretur ab Augusto & Antonio signum Apollinis; nam mos erat, ut commissuri prælia, Deum aliquem signum pugnæ proponerent; ut C. Marius Martis simulachrum, Sylla Delphici Apollinis, Cæsar Veneris genitricis. Ergo quia Apollinis signum proposuit Augustus, omen quod factum est, versus ille quodammodo implevit, quia in ea pugna superatus est, in qua signum fuerat Apollo, Latonæ filius. *Oliver.*

5. *Antonio signo datus.*] Virgilius etiam est author in Bello Actiaco contra Antonium & Cleopatram Augustum usum Apolline. Quin etiam nonnunquam sese pro Apolline gessit, ad quod alludens idem Maro in Bucol. dixit:

Casta fave Lucina, tuus jam regnat Apollo. Oliver.

6. *Consentaneo vocis jactu.*] Pari ratione Cassius Bruto affinitate conjunctus, quippe qui Juniam Bruti sororem duxerat uxorem, fecit suæ futuræ mortis omen. *Idem.* Contigit A. U. DCCX.

7. *Aurem pervellit.*] Quia enim auris dedicata est Memoriæ, vellere aurem, est memorem facere. Unde in Bucolicis Maro:

—— *Delius aurem*
Vellit, & admonuit. ——

Badius.

8. *Rhodiis.*] Rhodus & Ophiusa à serpentium multitudine dicta, ut testatur Diodo-

Deorum ſimulachris ſpoliarentur, [1] Solem à ſe relinqui reſpondere voluit: ut rapaciſſimi victoris inſolentiam, dicti tumore pertraheret, abjectumque [2] Macedonica pugna, non effigiem Solis, quam tantummodo ſupplicibus ceſſerat, ſed ipſum [3] Solem revera relinquere cogeret.

9. [4] Annotatu dignum illud quoque omen, ſub quo Petillius conſul [5] in Liguria bellum gerens occidit. Nam cum montem, cui [6] Leto cognomen erat, oppugnaret: interque adhortationem militum dixiſſet, Hodie ego utique Letum capiam: inconſideratius præliando, fortuitum jactum vocis leto ſuo confirmavit.

EXTERNA.

1. Adjici noſtris duo ejuſdem generis alienigena exempla non abſurdè poſſunt. [7] Samii, [8] Prienenſibus auxilium

Diodorus lib. v. quos Phorbas interemit. Uode Ophiuchi nomen accepit. Hyginus lib. II. Quin ſi Bocharto aſſentimur, Rhodus nihil aliud quam Ophiuſam denotat. ירוד enim, id eſt, jarod vel Rod ſerpentem denotat. Vide illum de Phœn. Col. p. 398.

1. *Solem à ſe relinqui reſpondere.*] Simulacrum Solis. Hoc autem per ludibrium dixit, quippe quem ferre non poterat præ magnitudine. Memoratur enim à Solino unum ex ſeptem memorabilibus mundi: erat autem centum viginti ſex pedum magna, ænea & fuſilis facta, quam à ſe reilnqui Caſſius dicebat. *Oliver.*

2. *Macedonica pugna.*] In Macedonia ad campos Philippicos contra Auguſtum geſta. *Badius.*

3. *Solem revera relinquere cogeret.*] Ita eſt in MSS. exemplaribus: in aliis, *coëgit.* Cæterum de C. Caſſio ſcribit Dion Hiſt. Rom. XLVII. ipſum Rhodios navali prœlio ſuperatos non ſolum armis, navibus, ac pecunia ſpoliâſſe, verum etiam ſtatuis ſacriſque donariis omnibus, nihilque ex his præter Solis currum reliquiſſe. *Pighius.*

4. *Annotatu.*] Contigit A.U. DLXXVII.

5. *In Liguria.*] Ligures imis Alpium jugis adhærentes, inter Varum & Macram Fluvios, implicitoſque dumis ſilveſtribus major aliquando labor eſt invenire, quam vincere. Varus Fluvius eſt grandis, ex Alpibus fluens, Galliam Tranſalpinam à Ciſalpina ſeparans, vetuſtiſſimus Italiæ terminus. Macra Fluvius eſt ex initio Appennini fluens, inter Ligurum montes, & demum juxta Lunam civitatem defluit in mare Tyrrhenum. *Oliver.*

6. *Leto.*] Liguriæ mons eſt, ut teſtatur & Livius, quem Leander hodie *l'Alpi del Peregrino* vocari dicit.

7. *Samii.*] Cum Prienenſes gravi bello premerentur, auxilium petierunt à Samiis; Samii, ut qui ab illis eſſent alieni, quaſi irridentes, ſe Sibyllam *(ita enim nonnulli legunt)* miſſuros reſponderunt; nam ex Sibyllis una fuit Samia. Prienenſes ergo, quod irridentes Samii promiſerant, læto animo acceperunt. Et hanc quaſi ducem belli conſtituentes, glorioſam ex hoſtibus victoriam reportaverunt. *Oliver.*

8. *Prienenſibus.*] Priene civitas eſt Ioniæ,

lium adversus [1]Carras implorantibus, [2]arrogantia instincti, pro classe & exercitu [3]cymbulam eis derisus gratia miserunt. Quam illi velut divinitus datum præsidium interpretati, libenter acceptam, vera fatorum prædictione, victoriæ ducem habuerunt.

2. Neque [4]Apolloniatæ quidem pœnitentiam egerunt. quod cum bello [5]Illyrico pressi, [6]Epidamnios, ut sibi opem ferrent,

niæ, Biantis patria. Author Strabo XIV. ubi nominatis XII. civitatibus, in quibus Priene, subjungit; nam hæ sunt XII. Ioniæ civitates. Et paulo inferius, ubi de singulis mentionem facit; *post Menandri*, inquit, *ostia est Prienensium littus, ultra quod Priene est & Mycale mons feris & arboribus plenus.* Idem paulo post: *Priene*, inquit, *à quibusdam Cadme appellatur, quoniam Philotas ejus conditor è Bœotia venit.*

1. *Carras.*] Carræ populi insulani, piraticam exercentes, famosi fuerunt, victi à Minoë, ut Thucydides & Sallustius dicunt. Author Servius in expositione illius carminis Virgilii:

Hic Lelegas, Carrasque, sagittiferosque Gelonos.

At Strabo dicit populos esse Cariæ regionis, quæ contermina est Ioniæ, videlicet inter Ioniam & Liciam positæ. Hos etiam aliquando sub Minoë fuisse dicit, & insulas habitâsse. Hinc arbitror Insulanos inde dictos fuisse, & *Carres Carrium*, declinavit. Sunt & Carræ primæ declinationis in Syria, eodem teste lib. VI. in descriptione Syriæ, dicit enim: *Tigranocerta & loca quæ sunt circa Carras Nicaphorium & Chordiraza & Sinnaca, in qua Surina Parthorum imperator Crassum dolo captum interemit.* Unde Lucanus,

Assyrias Latio maculavit sanguine Carras. Oliver.

2. *Arrogantia instincti.*] Pulmanni codex, *Arroganti instinctu.* Atque illud etiam recte. Sic enim Cicero, *quæ instinctu divino funduntur*, de Divinat. I. & alibi sæpius. *Pighius.*

3. *Cymbulam eis derisus gratia miserunt.*] Ita Manuscripta exemplaria; non, ut in aliis, *Sibyllam.* Nec profecto inepte, nimirum, pro classe cymbulam irrisus gratia missam licet intelligere. Ἄλογον namque videtur atque absurdum, fœminam unam in auxilium mittere. Duo alii codices, quos contuli, *lembunculum* posuêre pro *cymbula*, quæ vox librariorum culpa proculdubio ex interlinearibus annotatiunculis in locum alterius irrepsit. Omen autem accepisse Prienenses videntur ex ipso navigii nomine; est enim κύμβη Græcis non solum lembus vel navicula, sed etiam caput, vertex, fiducia, ac summa rerum, κορωνὶς καὶ κεφάλαιον. Atque ita cymbulam illam interpretari Prienenses libenter receperunt, atque etiam victoriæ ducem habuerunt. Erant autem Samiis in usu cymbæ biremes, à Polycrate tyranno primum inventæ, forma fere rotunda & concava, in alvi prope effigiem fabricatæ, Duridis opus ac figmentum, Samænas appellabant, ex quo genere missam unam fuisse verisimile videtur. Meminêre Samænarum Suidas, Plutarchus, & Athenæus, qui Samias item vocari dicit. *Pighius.*

4. *Apolloniatæ.*] Apollonia plurium urbium nomen fuit, unius in Epyro, de qua nunc agitur; alterius in Creta: tertiæ in Thracia; quartæ in Syria. *Oliver.*

5. *Illyrico.*] Plinius hanc regionem inter Arsiam & Titium flumina constringit.

6. *Epidamnios.*] Epidamnus Thucydidi Dalmatiæ aut Macedoniæ colonia, & oppi-

ferrent, orassent: atque illi flumen vicinum mœnibus suis nomine [1] Æantem in adjutorium se mittere dixissent, Accipimus quod datur, responderunt: eique primum in acie locum, perinde ac duci assignaverunt. Ex insperato enim superatis hostibus, successum suum in omen acceptum referentes, ex tunc Æanti ut Deo immolaverunt, & deinceps in omnibus prœliis uti ducem constituerunt.

CAP. VI.
DE PRODIGIIS.

QUÆ EVENERE ROMANIS.
1. *Ser. Tullio Regi.*
2. *L. Marcio Centurioni.*
3. *Populo Rom. ac Vejentibus.*
4. *L. Sullæ Procos.*
5. *PopuloRom. diversis temporibus.*
6. *C. Flaminio Cos.*
7. *C. Hostilio Mancino Cos.*
8. *Ti. Gracchio Procos.*
9. *M. Claudio Marcello Cos. V.*
10. *Cn. Octavio Cos.*
11. *M. Licinio Crasso Procos.*
12. *Cn. Pompejo Magno Procos.*
13. *C. Julio Cæsari Dictatori.*

EXTERNIS.
1. *Xerxi Persarum regi.*
2. *Midæ Phrygum regi infanti.*
3. *Platoni Phil. infanti.*

PRodigiorum quoque, quæ aut secunda, aut adversa acciderunt, debita proposito nostro relatio est.

1. Ser.

& oppidum; propter inauspicatum nomen à Romanis Dyrrachium appellatum fuisse, tradunt Livius, Strabo, Plinius, & Mela. Quibus assentitur quoque Dion lib. XLI. ita tamen, ut subdubitet, num duo diversa sint oppida. Appianus autem II. Civil. hoc plane adfirmat, ait enim Epidamnum paullum remotum à mari, Dyrrachium vero prope ipsum mare: (in peninsula, teste Strabone) Epidamnique navale esse dicit. Additque hoc falso à quibusdam Epidamnum dictum: postea tamen sic nominatum à Corcyrensibus, quod Dyrrachii nomen ominosum habebatur, vetustam autem appellationem vicisse, & Dyrrachii nomen manere. Discrepat à cæteris omnibus Appianus, hic namque Dyrrachii nomen ominosum, cæteri Epidamni faciunt; hic nominis mutationem Corcyrensibus, alii Romanis tribuunt. *Ortel.*

1. *Æantem.*] De hoc Flumine Steph. de Urbibus, Plin. lib. III. c. 23. Strab. lib. VI. & VII. è Laemone Pindi promontorio erumpere, ac præter Apolloniam fluere in mare Adriaticum testatur: Aoum quoque vocari ab Hecatæo aliisque antiquioribus. Ex quo quidem nomine suspicor Apolloniatas omen accepisse; ἀῶς enim salus vel medela est. *Pighius.* *Æantem.*] Quia veterum superstitio tenuit, Fluviis ejusdem nominis Deos præesse, unde Tyberis & Tyberinus invocatur apud Maronem; non absurdum forte esset dicere, Apolloniatas Fluminis sui, tanquam Dei imaginem, & non Æantem sibi ducem constituisse; sed in priore sententia Oliverium sequimur. *Badius.*

 1. Ser.

·1. [1] Ser. Tullio etiam tum puerulo dormienti, circa caput [2] flammam emicuisse, domestici oculi annotaverunt. Quod prodigium [3] Prisci Tarquinii regis uxor Tanaquil admi-

1. *Ser. Tullio, &c.*] Contigit A. U. CL. circiter.

2. *Flammam emicuisse.*] Ingens hoc naturæ miraculum Liv. Plinius, Florus, Valer. hic Maximus, Apulejus, Dion. Halicarnassæus, aliique diligentes autores exposuerunt, quos operæ non erit adduxisse. Quòd si ocyus quis actæ rei seriem expectat, audiat solum Dionysium lib. IV. Antiq. Rom. cujus vicariis utar vocibus: *Quum aliquando circa meridiem in regio thalamo consedisset, somnoque esset oppressus, flamma è capite ipsius emicuit. Idque non tantum mater ejus, & regina, qua per thalamum inambulabant, inspectarunt, sed & omnes, qui cum mulieribus tum forte aderant: nec prius totum ejus caput flamma collucere desiit, quam à matre accurrente excitaretur, quo facto, flamma simul cum somno dispersa, evanuit.* Breviter omnia complectitur Ovidius lib. VI. Fast.

Signa dedit genitor, tum cum caput igne corusco
Contigit, inque comis flammeus arsit apex.

Flamma *lux* vocatur optimo jure, quia flamma lux ignis est, à quo illa oritur. Lucem puram fuisse inde colligimus, quod pilos collustrando, haud quaquam combusserit, qualis illa forsan in Mesopotamia Mosi visa. Parem aleam expertus est apud Virgilium lib. II. Æneid. Ascanius:

Ecce levis summo de vertice visus Iüli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.
Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere, & sanctos restinguere fontibus ignes.

Diversus Laviniæ Novercæ splendor, quia lucem flamma urens comitabarur, ut cecinit Maro lib. VII. Æneid.

Praterea castis adolet dum altaria tadis,
Et juxta genitorem astat Lavinia virgo,
Visa (nefas) comis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari.

De Lucio Mattio narrant Livius lib. XXV. Valerius lib. I. cap. 6. Pœnos aggressuro & ducem Asdrubalem, flammam concionanti fusam è capite sine ipsius sensu, cum magno pavore circumstantium militum. *Bartholinus.* Vide & Cardanum lib. VIII. de Rerum Varietat. cap. 43. & Scaligerum Exercitat. 274.

3. *Prisci Tarquinii regis uxor.*] Quæ ut prodigiorum peritissima, cognovit Ser. Tullium puerum dormientem, cujus caput flamma corripuisset, clarum aliquando evasurum, qui etiam regiæ majestati in rebus afflictis succurreret. Itaque cum quidam familiarium aquam ad extinguendum incendium afferret, ut Livius autor est, à regina prohibitum ferunt, sedatoque tumultu, moveri puerum vetuisse, donec sua sponte experrectus esset: tum, adducto in secretum viro Tanaquil, videsne tu puerum hunc, inquit, quem tam humili cultu educamus? Scire licet lumen quondam rebus nostris dubiis futurum, præsidiumque regiæ afflictæ: proinde materiam ingentis publice privatimque decoris omni indulgentia nostra nutriamus; inde puerum liberorum loco cœptum haberi erudirique artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur. Evenit facile quod Diis cordi esset, juvenis evasit veræ indolis regiæ, nec cum quæreretur gener Tarquinio, quisquam Romanæ juventutis ulla arte conferri potuit, filiamque ei rex despondit, quo deinde cæso,

admirata, [1] Servium [2] serva natum, in modum filii educavit, & ad regium fastigium evexit.

2. [3] Æque felicis eventus illa flamma, quæ ex L. Marcii ducis

cæso, Tanaquilis arte & consilio in regnum substitutus fuit. Plinius de Vir. illust. *Servius*, inquit, *Tullius*, *P. Corniculani & Crisia captiva filius*, *cum in domo Tarquinii Prisci educaretur*, *flamma species caput ejus amplexa est.* Sunt qui velint Vulcani filium fuisse. Unde illud:

Namque pater Tulli Vulcanus, *Crisia mater*,
Præsignis facie Corniculana fuit.
Hanc secum Tanaquil, *sacris de more peractis*,
Jussit in ornatum fundere vina focum.
Hic inter cineres obscœni forma virilis
Aut fuit, *aut visa est: sed fuit illa magis.*
Jussa foco captiva sedet, *conceptus ab illa*
Servius à cælo nomina gentis habet.
Signa dedit genitor tunc cum caput igne corusco
Contigit, *inque comis flammeus arsit apex.* Oliver.

1. *Servium serva natum.*] Plerique codices habent, *Servium serva natum*, omisso Tullii regis prænomine: ad quod ipsum allusio tamen non est inepta, si retineas. Idcirco enim *Servium* appellatum esse tradit Dionysius, quod è serva matre natus erat. *Pighius.*

2. *Serva natum.*] Livius sentit non esse serva natum, sed captiva. Dicit enim: *Hic quacunque de causa tantus illi honos habitus*, *credere prohibet*, *serva natum eum*, *parvumque ipsum servisse. Eorum magis sententiæ sum*, *qui Corniculo capto Servii Tullii*, *qui princeps in illa urbe fuerat*, *gravidam viro occiso uxorem*, *cum inter reliquas captivas cognita esset*, *ob unicam nobilitatem ab regina Rom. prohibitam ferunt servitio: partum Romæ edidisse*, *in Prisci Tarquinii domo. Inde tanto beneficio*, *& inter mulieres familiaritatem auctam*, *& puerum*, *ut in domo à parvo educatum in charitate atque honore fuisse: fortunam matris*, *quod capta patria in hostium manus venerit*, *ut serva natus crederetur*, *fecisse.* Nam omnis captiva serva dicitur. *Oliver.*

3. *Æque felicis.*] Cum cæsis in Hispania duobus Scipionibus, deleti Rom. exercitus, amissæque Hispaniæ viderentur, vir unus retinuit, easdemque restituit. Erat in exercitu Romano L. Marcius, Septimii filius, eques Romanus, impiger juvenis, animi & ingenii aliquanto majoris, quam pro fortuna, in qua erat natus, ad summam indolem accesserat Cn. Scipionis disciplina, sub qua per tot annos omnis militiæ artem edoctus fuerat: is, ex fuga collectis militibus, & quibusdam de præsidiis deductis, haud contemnendum fecerat exercitum, conjunxeratque se T. Fontejo P. Scipionis legato, sed tamen præstitit eques Romanus authoritate inter milites & honore, ut castris circa hibernum communitis, eum ducem exercituum comitiis militaribus creaverint. Hic igitur in magna rerum difficultate cum ad consilium prima specie temerarium magis quam audacem adjecisset animum, ut ultro castra hostium oppugnaret, ne subita res & nocturnus terror, nam id proxima nocte facturus videbatur, suæ fortunæ consilium perturbaret, alloquendos prius & adhortandos milites ratus, advocata concione orationem habuit; cui concionanti flammam fusam è capite dicunt sine ejus sensu, magno pavore circumstantium militum: quo prodigio moti, alacriori animo eum ducem secuti, majorem hostibus cladem intulerunt, quam acceperant; nam nocte atque die bina hostium castra ceperunt, & ad internecionem hostes prope ceciderunt. Hic ergo virtute sua ultus est Cn. & P. Scipionum cum majori parte exercitus,

 cædem,

ducis duorum exercituum, quos interitus P. & Cn. Scipionum in Hispania debilitaverat, capite concionantis eluxit. Namque ejus aspectu pavidi adhuc milites, pristinam recuperare fortitudinem admoniti, octo & triginta millibus hostium cæsis magnoque numero in potestatem redacto, bina castra Punicis opibus referta ceperunt.

3. [1] Item cum bello acri & diutino [2] Vejentes à Romanis intra mœnia compulsi, [3] capi non possent, eaque mora non minus obsidentibus, quam obsessis intolerabilis videretur, exoptatæ victoriæ iter miro prodigio Dii immortales patefe-

cædem, quos Celtiberi transfugientes prodiderant ducibus Carthaginiensibus, Magoni & Gisgoni: quam victoriam consecutus è nulla re magis quam celeritate. De quo Frontinus lib. II. cap. 10. *L. Marcius eques Rom. qui reliquiis exercitus præfuit, cum à propinquo bina castra Pœnorum paucis millibus passuum distarent, cohortatus milites, proxima castra intempesta nocte adortus est, & cum hostem victoria fiducia incompositum aggressus, ne nuncios quidem cladu reliquisset, brevissimo tempore militi ad requiem dato, eadem nocte raptim famam rei gesta prægressus, altera eorum castra eva sit. ita bis simili usu eventu deletu utrobique Pœnis, amissas pop. Rom. Hispanias restituit.*

1. *Item cum bello, &c.*] Et hujus Historiæ autor est Livius ab urbe cond. lib. v. Cicero quoque lib. de Divinat. *Quid quod in Annalibus*, inquit, *habemus, Vejenti bello cum Lacus Albanus præter modum excrevisset, Veientem quendam nobilem ad nos profugisse, eumque dixisse, ex fatu quæ Vejentes scripta haberent, Vejos capi non posse, dum lacus is redundaret: & si lacus emissus lapsu & cursu suo ad mare profluxisset, perniciosum pop. Romano, sin autem ita esset eductus, ut ad mare pervenire non posset, tum salutare nostru fore; ex quo illa mirabilu à majoribus nostris aquæ Albana facta deductio est. Cum autem Vejentes bello fessi legatos ad Senatum misissent, tum ex his quidam dixisse dicitur, non omnia illum transfugam ausum esse Senatui dicere; in eisdem enim fatu scriptum Vejentes habere, fore, ut brevi à Gallis Roma caperetur, quod quidem sexennio post Vejos captos factum esse audivimus.* Hæc Cicero. At Livius cum prodigium aperuisset, ut Lacus Albanus præter modum excresceret, ita ut per agros diffunderetur, nullâ ejus inundationis causâ extrinsecus apparente, non solum ad Rom. venisse, quæ supra diximus, referentem, sed Delphos quoque oraculum sciscitatum legatos misisse Romam refert, qui responsum retulerunt, non prius Vejos capi posse, quam lacus ille per agros unda proflueret. Oraculi autem verba hæc fuêre: ROMANE AQVAM ALBANAM CAVE LACV CONTINERI, CAVE IN MARE MANARE SVO FLVMINE SINAS, EMISSAM PER AGROS RIGABIS, DISSIPATAMQVE RIVIS EXTINGVES, TVM TV INSISTE AVDAX HOSTIVM MVRIS, MEMOR, QVAM PER TOT ANNOS OBSIDES VRBEM, EX EA TIBI HIS, QVÆ NVNC PANDVNTVR FATIS, VICTORIAM DATAM. *Oliver.* Contigit A.V. CCCLVI.

2. *Vejentes.*] Italiæ populi, socii Fidenatibus. Liv. I. & Eutrop. I. cui XIIX. m. p. ab Urbe sunt.

3. *Capi non possent.*] Quia mœnia essent alta & loco editissimo posita, ut non solum ædificiis, sed etiam natura loci tuta essent. *Oliver.*

1. *Albanus*

tefecerunt. Subito enim [1] Albanus lacus, neque cœlestibus imbribus auctus, neque inundatione ullius amnis adjutus, solitum stagni modum excessit: cujus rei explorandæ gratia legati ad [2] Delphicum oraculum missi, retulerunt præcipi [3] sortibus, ut aquam lacus ejus emissam, per agros diffunderent: sic enim Vejos in potestatem populi Romani venturos. Quod prius quam legati renuntiarent, aruspex Vejentium à milite nostro (quia domestici interpretes deerant) raptus, & in castra perlatus futurum dixerat. Ergo senatus duplici prædictione monitus, eodem pene tempore, & religioni paruit, & hostium urbe potitus est.

4. [4] Nec parum prosperi successus est, quod sequitur. L. Sulla

1. *Albanus lacus.*] In Latio situs, ut apud Livium est. Lago di Castel Gando lfo vocat Leander.

2. *Delphicum oraculum.*] Hoc quod posterius frequentatum fuit oraculum, sedem habuit ad radices Parnassi, ubi templum condiderant incolæ, supra specum oppido muroque cinctum, & templum ipsum ob nativam præcipitiem, munierant aditu adeo difficili, & angusto, ut objecta lapidum mole, accessum omnem undique præcluserint, exiguâ semitâ relictâ, qua consulturi oraculum absque comitatu incederent. In medio templi exigua planities erat, & in ea hiatus, ex quo spiritus acer, & vehemens terribili sonitu excussus, vatem tripodi insistentem, & afflatus expectantem corripiebat, agitatamque & concussam in furorem vertebat, statis diebus, quibus fari licebat. Ferunt annuatim sex menses continuos apud Lycios, totidemque in Delo oracula percontaturis patuisse: in reliquis locis, non quovis tempore, sed statis definitisque diebus tantum: utpote vel Idibus, vel Kalendis, vel augescente vel deficiente Luna, vel ineunte aut desinente die, sciscitari licuisse. Religionem in consulendo Pythio oraculo eam servari oportebat, ne promeret quicquam nisi totam prius victimam contremiscere, ac velut micare cerneret. His legitime peractis Dæmon ex obsessa Pythia, (ἐκ τοῦ ἀτμοῦ enim ἐνθεόγενται, ex spiritu enim Dei afflata credebatur) concepta & fere metris Græcis scite admodum atque argute, sed ambigue nimis ac captiose illigata responsa pronuntiabat: cumque in suam sese recepisset atque abdidisset specum, Pythia ceu exonerata spiritu, & ad sese reversa consistebat ac conquiescebat. Fuit autem omnium templorum Ethnicorum locupletissimum, statuis ex solido auro, argentoque conflatis immensi ponderis, & aliis innumeris ac pretiosissimis donariis refertum. Vide supra pag. 26.

3. *Sortibus.*] Oraculo: nam sortes pro oraculis sæpissime ponuntur, eo quod sortes è vase ducerentur, quibus oracula reddebantur ad ea, de quibus interrogaretur sacerdos. *Oliver.*

4. *Nec parum prosperi successus.*] Hoc contigit Sociali bello, cujus causa inde nata est, quod Drusus trib. pleb promiserat sociis Latini nominis, si cum Senatu sentirent, ejusque partes adversus equestrem ordinem, cum quo propter judicia graviter dissidebat, tuerentur, daturum operam, ut in civitatem Romanam acciperentur; sed occiso paulo post Druso, cum præmium Latinis

L. Sulla Procos. [1] sociali bello cum in agro [2] Nolano ante [3] prætorium immolaret, subito [4] ab ima parte aræ* prolapsam anguem

nis negaretur, irati à societate populi Romani defecerunt, & Romanis bellum indixerunt. Diversi contra hos sunt missi imperatores, inter quos & L. Sylla, qui profectus in Samnium adversus Nolam primo duxit exercitum. Nolani extra mœnia cum copiis & præsidiis posuerunt castra. Sylla igitur cum Deos de pugna consuleret, anguis subito apparuit. Interrogato Aruspice quid anguis ille portenderet, responsum est, ut magno animo invaderet, quo facto, victoria potitus est. *Oliver.* Contigit A.U. DCLXIV.

1. *Sociali bello.*] Quod gestum est contra eos, qui à societate pop Rom. defecerunt, quod alio nomine bellum Latinum vocatur.

2. *Nolano.*] Nola Picentinorum urbs in Italia Ptolemæo, Diodoro, & Strab. In Samnio ponit Epitome Livii 89. Vide Cluver. de Ital.

3. *Prætorium.*] Dicebatur tabernaculum, quod duces exercituum, vel Imperatores, sive Consules, sive Dictatores, sive Prætores, sive Tribuni militum consulari potestate ii essent, occupabant. Nomen autem inde habet, quod initio Consules, qui plerumque bella administrabant, Prætores dicerentur. Ita Quæstorium, erat tabernaculum Quæstorum. Forma prætorii fuisse videtur rotunda, testudinea, id est, curvata in cameram rotundiorem. Hac causa fortasse Josephus cum templo componit, quod templa pleraque talia: aut etiam quod eminebat in mediis castris, ut in urbe aliqua templum. An & quia religio ibi & pars sacrorum? Certe in eo Augurale fuit, ubi sacrificare & auspicari Imperator solebat: nam ante illud ara fuit, in qua solenniter libamenta aliqua illata & cremata, quotidianæ religionis ergo: Auguratorium vocat Hyginus, qui & situm ejus parte dextra prætorii docet, ut tribunal læva Tota igitur area sive pedatura prætorii erat quaternûm jugerum, seu potius versuum. Versum autem dicunt centum pedes quoquoversus quadratum. Pedatura vero Latinis est quod Græcis ποδισμός, etsi podismi ipsa Græcanica voce crebro in hac re Vegetius usus: ποδισμός autem dimensio, aut & dimensum ipsum per pedes, sicut σταδιασμός per stadia. Ad verbum est pedatura. Et accipiunt non pro ipsa mensura tantum, sed pro spatio, areaque, quam sic demensi. Situs prætorii in medio non quidem castrorum, sed aliorum ducum. Nam semper veteri & novo more, in medio Tribunorum, aliorumque Ducum, Prætoris locus. Profecto, ut in acie Prætor seu Consul (confundimus hic ista) post Hastatos & Principes ante Triarios stabat, media fere acie, & ad latera Tribuni: ita hic, nisi quod pro Triariis, Ablecti, & Extraordinarii, & Evocati substituti. Et hic situs magnæ rationis fuit. Primum non longe ab hoste, & ad Prætoriam portam, quæ illum fere semper spectabat: nimirum ut observet, si quid ille moliatur aut moveat, & nuncios quoque & exploratores statim admittat: causa altera, ut duces omnes circum se habeat, quorum consilio, cum opus, statim utatur, item jubeat aliquid aut mandet: tertia, ut in conspectu habeat subjecta castra: & militem totum, videatque, si quid peccent, aut turbent. Ipse ille aspectus coërcebat milites, qui sciebant, semper sub oculis sui Ducis se versari, eoque in omnibus magis composite se gerebant: nec Ducis tantum, sed Ducum; quoniam Quæstor, Legati, Tribuni omnes fere huc spectabant. Denique causa etiam hic, honor & dignitas, quod media omnia honestiora, imo & tutiora. *Lipsius.*

4. *Ab ima parte aræ.*] Ita Pulman. lib. & Gembla-

anguem prospexit. Qua visa, Postumi aruspicis hortatu continuo exercitum in expeditionem eduxit, ac fortissima [1] Samnitum castra cepit. Quæ victoria futuræ ejus amplissimæ potentiæ gradus & fundamentum extitit.

5. [2] Præcipuæ admirationis etiam illa prodigia, quæ [3] P. Volumnio, Ser. Sulpitio Coss. in Urbe nostra inter initia motusque bellorum acciderunt. Bos namque, [4] mugitu in sermonem humanum converso, novitate monstri audientium animos exterruit. [5] Carnis quoque in modum nimbi

Gemblacensis, vulgo, *ab una parte:* prius placet. Cicero enim de Divinat. 1. ex quo forsan hoc exemplum Valerius desumpsit, sic ait: *Ab infima ara cum subito anguis emergeret.* Plutarchus cum adversus urbem ab Nola exercitum duceret, Sullæ prodigium hoc evenisse scribit. *Pighius.*

* *Prolapsam anguem.*] Serpentum allapsus multis magnis viris salutaris fuit ominis. Aureliano Imper. apud Vopiscum; Maximino, apud Julium Capitolinum; Augusto ipsi apud Dionem lib. XLVII. Eo Virgilius spectat lib. v.

Dixerat hæc: adytis cum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina traxit,
Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras.

Colerus.

1. *Samnitum castra.*] Samnites sunt populi Italiæ, qui inter Picenum, Campaniam & Apuliam jacent. De quibus Florus lib. 1. cap. 16. *Populus Romanus Samnites invasit, gentem, si opulentiam quæris, aureis & argenteis armis, discolori veste usque ad ambitum armatam: si insidiarum fallaciam, saltibus fere & montibus fraude grassantem: si rabiem & furorem, sacratis legibus humanisque hostiis in exitium urbis agitatam: si pertinaciam, sexies rupto fœdere, cladibusque ipsis animosiorem. Hos tamen L. annis per Fabios & Papyrios patres, eorumque liberos ita subegit pop. Romanus, ac domuit, ita ruinas ipsarum urbium diruit, ut hodie Samnium in ipso Samnio requiratur. Posterioribus quoque temporibus, bello Sociali, & in Civili Mariano ingens eorum apparuit in arma ardor.* Quod Strabo lib. v. ostendit. Vide Cluver. Ital. lib. III. cap. 8.

2. *Præcipuæ admirationis.*] Livius multa refert apparuisse prodigia, ante Gallorum adventum, quæ futurum urbis minarentur excidium: dicit enim, cœlum visum ardere, terra ingenti concussa motu est. Bovem locutam, cui rei, priore anno fides non fuerat, creditum est. Inter alia prodigia, quæ multa fuêre, carne pluit, quem imbrem ingens numerus avium volitando rapuisse fertur, quod intercidit sparsum ita jacuisse aliquot dies, ut nihil odor mutaretur. Præcipue non solum quæ diximus prodigia admiranda sunt, sed etiam quæ sequuntur. *Oliverius.* Contigit A. U. CCXCII.

3. *P. Volumnio, &c.*] Dum illi erant designati Consules. *Badius.*

4. *Mugitu.*] Bos quæ ante mugire consueverat, humanis verbis locuta est. Nam dixisse fertur, *Cave tibi Roma.* Sed primo creditum non est. Secundo vero, cum idem prodigium enunciatum esset, fides haberi cœpta est. *Oliver.*

5. *Carnis quoque in modum nimbi dissipatæ partes ceciderunt: quarum majorem numerum præpetes diripuerunt aves.*] Campense exemplar hæc ita prodit: *Carnes quoque in modum nimbi dissipatæ ceci-*

[1] nimbi dissipatæ partes ceciderunt: quarum majorem numerum [2] præpetes diripuerunt aves, reliquum humi per aliquot dies, neque odore tetro, neque deformi aspectu mutatum jacuit.

Ejusdem generis monstra alio tumultu credita sunt: [3] Infantem semestrem in foro boario triumphum proclamasse.

ceciderunt, quarum majorem partem præpetes, &c. Alii codices ita habent: *Carnes quoque in modum nimbi dissipatæ ceciderunt in partes, quarum majorem numerum, &c* Eum in modum pro cujusque libidine exemplaria diversimode transcripta sunt. *Pigh. Carnis, &c.*] Livius lib. XI. *Præter hæc*, inquit, *relatum est in monumenta: inferiore cælo lacte & sanguine pluisse. M. Acilio, C. Porcio* Coss. *& sæpe aliàs carne, sicut L. Volumnio, Ser. Sulpitio* Coss. *eamque non perputruisse, quod non diripuissent aves.* Oliver.

1. *Nimbi.*] Nimbus ventus cum pluvia, est etiam densitas nubis in tempestate obscura.

2. *Præpetes aves.*] Sunt quarum volatu futura prænoscimus, hoc est, quæ auguria faciunt. Ex l. VI. Agellii c. 6. notandum quod *præpetes aves* sunt, quæ prosperius prævolant, & sublimius, quibus opponuntur inferæ. Antiqui *præpetere* dicebant pro *anteire*. Et *præpetere aves* dicuntur, quæ se ante auspicantem ferunt. Πρoπετὴς, prævolans. *Præpetes* itaque sunt à προπέτεσθαι, juxta Turnebum, id est, à prævolando, qui annotat easdem quoque magnas aves appellari, ut apud Plautum in Rudente. Ut ita non sine causa Apollinaris Sulpitius in dicto Agellii capite dixerit: præpetes sibi videri esse aves, quas Homerus τανυπτέρυγας expassis alis volantes appellaverit: quoniam istas potissimum augures spectarent. Videatur etiam Brissonius lib. I. Form. *Becman.*

3. *Infantem, &c.*] Contigit A. U. DXXXVI. *Infantem semestrem in foro boario triumphum proclamasse.*] Livius lib XXI. in foro Olitorio contigisse scribit. Atque hic variant exemplaria. Pulmanni sic habet: *Puerum infantem semestrem in foro boario locutum, triumphum protulisse.* Winchelianum vero sic: *In foro boario triumphum locutum.* Livius *infantem semestrem* dicit. Tertia igitur vox illa *puerum*, cum sit superflua, è scholiis in contextum Valerianum irrepsit. Atqui hic mihi videtur Valerius ab indocto aliquo in epitomen redactus. Nam plura prodigia, quæ diversis evenêre temporibus, tanquam ejusdem temporis, sub uno exemplo concise ac temere congesta animadvertimus: quæ Valerium, ut alia ejus capitis prodigia, sane existimo meliore ordine copiosius enarrasse. Nos autem ea, quæ extant tempora diversa, annotatis singulatim annis, ut dignosci possent, suis intervallis distinximus *Pigh. Foro boario.*] Lacu Velebro postmodum exsiccato, atque repleto in ejus parte, quæ à Jano quadrifonte in Aventinum vergit, forum Boarium fuit institutum: quod nomen obtinuisse aliqui volunt ab æreo tauri simulacro ibi statuto, ubi Romulus sulcum urbis condendæ designare cœpit. de quo Plinius ita meminit: *Proxima laus æris Gynetico in insula, & ipsa nec æs gignens, sed officinarum temperatura nobilitata. Bos æreus inde captus in foro Boario est Romæ. Alii ob taurum immolatum interfecto Caco, bobusque recuperatis, Boarium appellatum tradunt.* utramque opinionem attigit Ovidius his carminibus:

Pontibus & magno juncta est celeberrima Circo
Area, quæ posito de bove nomen habet.

Immolat

masse. Alium cum [1] elephantino capite natum.

[2] In Piceno [3] lapidibus pluisse. In Gallia lupum vigili è vagina gladium abstulisse. [4] In Sicilia scuta duo sanguinem sudasse. [5] Etiam metentibus apud Antium cruentas spicas [6] in corbem decidisse. [7] Cerites aquas sanguine mistas fluxisse. Bello etiam Punico secundo constitit Cn. Domitio bovem dixisse, Cave tibi Roma.

6. [8] C. autem Flaminius cum inauspicato consul creatus,

Immolat ex illis taurum tibi Juppiter unum
Victor, & Evandrum ruricolasque vocat.

Sextus verò Pompejus *Boarium* dictum putat, quod ibi boves venundarentur: cui astipulatur Varro, cum inquit: *Quò quidem genera conferrent, forum appellatum, additumque ab eo cognomen: ut forum Boarium.* Quod etiam Livius innuit, memorans in eodem bovem in tertiam contignationem ascendisse. In hoc foro in honorem L. Septimii, & M. Aurelii arcus à negotiatoribus & argentariis fuit extructus, qui proximus D. Georgii aedi adhuc extat, cum titulo insculpto. Vide *Marlianum*.

1. *Elephantino capite.*] Hi sunt lusus naturae. Vide Fort. Licet. de monstr.

2. *In Piceno, &c.*] Umbris atque Sabinis continuantur Picentes, quorum regio dicebatur, Picenum, & ager Picenus. Plin. lib. III. cap. 12. *infra Sabinos Latium, à latere Picenum, à tergo Umbria.* Vide Strabonem lib. v. qui Sabinis oriundos tradit, pico ave duce itineris. Festus: *Picena regio in qua est Asculum, dicta, quod Sabini, cum Asculum proficiscerentur, in vexillo eorum picus consederit.* Ad Picum Latinorum regem gentis originem fabulose deduxit Silius lib. VIII. In hoc tractu sitae olim urbes Ancona, Numana, Potentia, Ciceroni, Vellejo Paterculo celebrata oppida. Vide Cluverum lib. II. Ital. cap. II. & lib. IV. cap. 6. ubi de Picentinis; quos à Picentibus originem traxisse docet.

3. *Lapidibus pluisse.*] Contigit A.U. DXLIV.

4. *In Sicilia.*] Contigit A.U. DXXXVI.

5. *Etiam metentibus apud Antium.*] Antii cruentas metentibus spicas in corbes decidisse, Livius & Plutarchus in Fabio tradunt, non in Sicilia, velut ex vulgatis Valerii verbis colligere est. Quapropter loco *etiam*, quod in exemplari Campensi non habetur, *Antii* reponerem; vel potius verba duo praetermissa dicerem, quorum vestigia habemus in Pulmanni codice, ubi sic legitur: *Etiam apud Aritium metentibus, &c.* Sed scribendum erit non secus ac habet Orosius, *apud Antium metentibus cruentas spicas in corbem decidisse*, lib. IV. cap. 15. *Pighius.*

6. *In corbem.*] Id est, vas vimineum, in quod colliguntur spicae, dum intensius est caumа. *Oliver.*

7. *Carites aquas.*] In Caerete oppido fluxisse mixtas sanguine. *Carites aquas.*] Caere est urbs Tusciae maritima. Agylla etiam veteribus dicta.

8. *Cajus autem Flaminius.*] Livius de Secundo Bello Punico. Cicero de Divinatione: *Quid bello*, inquit, *Punico Secundo? nonne C. Flaminius Consul signa neglexit rerum futurarum magna cum clade reipubl.? qui exercitu lustrato cum Aretium versus castra movisset, & contra Hannibalem legiones duceret, & ipse, & equus ante signum Jovis Statoris sine causa repente cecidit: nec eam rem habuit religioni, objecto signo, ut peritis videbatur, ne committeret praelium. Idem cum tripudio auspicaretur pullarius, diem praelii*

tus, apud lacum [1] Trasimenum cum Annibale conflicturus, [2] convelli signa juberet, lapso equo, super caput ejus humi prostratus est: nihilque eo prodigio inhibitus, signiferis negantibus signa moveri sua sede posse; Malum, ni ea continuo effodissent, minatus est. Verum hujus temeritatis, utinam sua tantum, non etiam pop. Roman. maxima clade pœnas pependisset; [3] in ea namque acie XV. millia Romanorum cæsa, VI. millia capta, X. millia fugata sunt. Consulis obtruncati corpus [4] ad funerandum ab Annibale quæsitum est: qui, quantum in ipso fuerat, Romanum [5] sepelierat imperium.

7. [6] Flaminii autem præcipitem audaciam C. Hostilius Mancinus vesana perseverantia subsequitur: cui consuli [7] in Hispaniam ituro hæc prodigia acciderunt: Cum [8] Lavinii sacri-

prælii committendi differebat, tum Flaminius ex eo quæsivit, si nec postea quidem pulli pascerentur, quid faciendum esse censeret. Cum ille quiescendum esse respondisset, Flaminius, Præclara, inquit, auspicia, si esurientibus pullis res geri potuissent, saturis nihil gereretur. Itaque signa convelli & sequi jussit, quo tempore cum signifer primi hastati signum non posset loco movere, nec quicquam perficeret plures cum accederent; Flaminius nuntiata suo more neglexit; itaque tribus horis concisus exercitus atque ipse interfectus est. Olivet. Contigit A. U. DCXXVI.

1. *Trasimenum.*] Lacus Thusciæ. Hodie Lago de Perugia dicitur.

2. *Convelli.*] Servius Danielis, qui multas superioris ævi librariorum culpas arguit: Vellere proprie dixit, inquit, quia Romana signa figebantur in castris, & cum ad bellum eundum fuisset, captatis auguriis avellebantur è terra; nam alibi ea figi non licebat. Sed inter auguria etiam hoc habebatur, si avellentem facile sequerentur: adeo ut cum filio Orodis bello sit Crassus occisus, qui iturus ad Parthiam, avellere signa vix potuit, quod etiam Flaminio contigit, qui eum imperasset signa tolli, eaque non possent moveri, effosso solo, in quo erant fixa, vi magna extrahi præcepit. *Celerus.*

3. *In ea namque acie.*] Unde colligitur XXXI. milia in eo prœlio contra Hannibalem stetisse. Vide Liv. l. 22.

4. *Ad funerandum.*] Ad funus faciendum, ut sepulturæ mandaret.

5. *Sepelierat.*] Imperium Romanum: quia nisi Dii prospexissent, actum fuisset de imperio Romano. Posset etiam dici, quod Hannibal, quantum in ipso fuit, sepelierat cum consule imperium Romanum, quia nisi fata restitissent, potuisset imperium Romanum extinxisse. Verum quia hæc dicit author ad reprehensionem temeritatis consulis, sequar priorem expositionem. *Badius.*

6. *Flaminii.*] Contigit A. U. DCXVI.

7. *In Hispaniam.*] Quia duxit exercitum contra Numantinos.

8. *Lavinii.*] Legitur & *Lanuvii.* Quæ est urbs Latii, ubi Junonis Sospitæ fanum CC. plus minus ab Urbe stadiis, hoc est XXV. m. p fuisse ex Diodori XIV. conjicitur, ubi ait Marcium (locum sic dictum haud procul hinc, teste Livio l. VI.) totidem à Roma distare. Aliud autem

sacrificium facere vellet, [1] pulli cavea emissi in proximam silvam fugerunt, summaque diligentia quæsiti reperiri nequiverunt. Cumque ab [2] Herculis portu, quo pedibus pervenerat, navem conscenderet, talis vox sine ullo auctore ad aures ejus pervenit, Mancine mane. Qua territus, cum itinere converso [3] Genuam petisset, & ibi in [4] scapham esset ingressus, anguis eximiæ magnitudinis visus è conspectu abiit: Ergo numerum prodigiorum numero calamitatum æquavit, [5] infelici pugna, [6] turpi fœdere, [7] deditione funesta.

8. Mi-

autem opidum Lanuvium & Lavinium, nam ut autor est Celsus Cittadinus Anglerius, Lavinium propius est mari inter Ostiam, Ardeam, & Veliternum, & nunc vulgo nominatur *Civita Lavina*, & distat ab urbe fere xx. m. p. Lanuvium vero est propius Viam Appiam, inter Albanum, Ariciam, & Ardeam, & vocatur vulgo *Civita Indovina*, & ab Urbe distat xv. m. p. Vide & Scholia Sigonii in Livii l. VIII. & Ursinum de familiis in Papia Gente. *Ortel. Lavinii.*] Ita MSS. Codices legunt. Recte. Pullos enim avolâsse in proximam sylvam scribit Valer. & Jul. Obsequens, in sylvam nimirum Laurentinam, quæ Lavinii erat, non Lanuvii. Vide quæ nos de Lavinis in anno urbis ccccxv. in Magistratuum Annalibus. *Pighius.*

1. *Pulli cavea.*] Romani moris fuit, teste Servio, quod in comitiis agendis & bellis gerendis pullaria captarentur auguria.

2. *Herculis portu.*] Videlicet de Liguria, ubi portus est Herculis Monœci. Ideo putant Herculem sic dictum, vel quod pulsis omnibus illic solus habitavit, vel quod in ejus templo nunquam Deorum quispiam sic colitur, sicut in templo Jovis colitur Minerva & Juno, in templo Veneris Cupido. Strabo de Liguribus loquens, ait: *Monœcus prætorea portus statio quadam est, non magnarum, non multarum capax navium, templum habens Herculis cognomine Monœci, quoniam is in eo habitat solus.* Oliver.

3. *Genuam.*] Liguriæ urbs, hodieque nomen retinet. Januam sequioris ætatis autores, inter quos Luitphrandus, appellant.

4. *Scapham.*] Scaphæ, teste Nonio, naviculæ sunt, quæ majores naves consequuntur. Unde Jabolenus JCtus: *si navem*, inquit, *cum instrumenti emisti, præstari tibi debebit scapha navis.* Cæsar in commentariis: *Quod cum animadvertisset Cæsar, scaphas longarum navium, item speculatoria navigia militibus compleri jussit.* Sane crebra est apud auctores scapharum mentio: nunc vulgo pro *scapha*, nostri nautæ *scyphum* appellant, sic quidem & ab eruditis putatur. Sed certe & *scyphus* nomen est navigii. Id quod Aurel. Macrobius vir multæ eruditionis apertissime ostendit Sat. v. Sunt & qui scaphas Liburnis associari dicant, exploratoriasque vocari, ut est apud Vegetium. Sunt & qui ab Illyricis inventas tradant. Sane venter navis *scapha* antiquis dicebatur, teste Suida. *Gyrald.*

5. *Infelici pugna.*] Quia victus est cum ingenti multitudine à paucis: nam fuere xxx. millia Romanorum à IV. millibus Numantinorum superata. Livius lib. LV.

6. *Turpi fœdere.*] Quia se in hostium potestatem dedidit, & injussu populi Romani fœdus iniquis conditionibus fecit cum Numantinis.

7. *Deditione funesta.*] Quia Senatus censuit

8. [1] Minus miram in homine parum considerato temeritatem Ti. Gracchi gravissimi civis tristis exitus, & prodigio denuntiatus, nec evitatus consilio, facit. Procos. enim cum in [2] Lucanis sacrificaret, [3] angues duo ex occulto prolapsi, repente hostiæ, quam [4] immolaverat, adeso jocinore, in easdem latebras se retulerunt. Ob id deinde factum, instaurato sacrificio, idem prodigii evenit. Tertia quoque cæsa victima, diligentiusque asservatis extis, neque allapsus serpentum arceri, neque fuga impediri potuit. Quod quamvis aruspices ad salutem Imperatoris pertinere dixissent; Gracchus tamen non cavit, ne [5] perfidi [6] hospitis sui Flavii insidiis, in eum locum deductus, in quo Pœnorum dux Mago cum armata manu delituerat, inermis occideretur.

9. Et

censuit ut hostibus traderetur, & populus Romanus religione solveretur.

1. *Minus miram, &c.*] Contigit A. U. DXII.

2. *Lucanus.*] Ager Lucanus Apuliæ conterminus fuit juxta Bardanum amnem. Lucanos hospitales & justos vocavit Heraclides de Rebuspublicis. A Samnitibus originem traxisse autores sunt Plin. lib. III. c. V. & Strabo lib. V. eosque Oenotriis ejectis eorum sedem invasisse tradit, atque eos cum Brutiis & generis sui autoribus Samnitibus ita bellorum cladibus attritos docet, ut eorum oppida distinguere difficile sit. Terminos tamen Lucanis statuit ad Tuscum mare, simul cum aliis auctoribus, à Picentinis Silarum, à Brutiis Lacum amnem. Ad ipsum quoque Silari ostium celebre Junonis Argivæ templum olim ab Jasone conditum fuisse idem memorat. quanquam templum hoc Plin. lib. III. cap. V. ad dextram ponit ripam, in Picentinorum agro. *Cluver.*

3. *Angues duo.*] Multa prodigium faciunt: nam anguis est subdolum & callidum animal, quod significat hostes futuros callidos & astutos: jecur præterea membrum vitale est, quod mortem Consuli prædicebat: quod in latebras se contulerit, significabat fore ut in insidiis hostes delitescerent. *Oliver.*

4. *Immolaverat.*] Qui sacrificabant victimis jam mactandis molam salsam solebant inspergere.

5. *Perfidi.*] Cum apud majores jura hospitii servata & inviolata fuissent. Virgilius:

Juppiter, hospitibus nam te dare jura loquuntur.

6. *Hospitis sui Flavii.*] Hospes autem fuit Flavius Lucanus, caput ejus partis, quæ cum Romanis stabat. nam Lucanorum pars ad Hannibalem defecerat. is mutata voluntate locum gratiæ quærens apud Pœnum, neque transire, neque trahere ad defectionem Lucanos satis habuit, nisi Imperatoris Romani, & ejusdem hospitis proditi capite & sanguine fœdus cum hostibus sanxisset. Convenit enim cum Magone Carthaginiensium duce, ut si Rom. tradidisset Imperatorem, liberi cum suis legibus in amicitiam Lucani venirent, cujus rei data acceptaque fide Gracchum invitat ad reliquam Lucaniæ partem in deditionem accipiendam, quam à Pœnis

9. [1] Et consulatus collegium, & erroris societas, & par genus mortis à Ti. Graccho, ad [2] Marcelli memoriam me trahit. Is captarum [3] Syracusarum, & Annibalis ante [4] Nolana mœnia à se primum fugere coacti, gloria inflammatus, cum summo studio niteretur, ut [5] Pœnorum exercitum aut in Italia prosterneret, aut Italia pelleret; solennique sacrificio voluntates Deorum exploraret; quæ [6] prima hostia [7] ante foculum decidit, ejus jecur [8] sine capite inventum est: proxima caput jocinoris duplex habuit. Quibus inspectis aruspex tristi vultu, non placere sibi exta, [9] quia prima tam tristia, secunda nimis læta apparuissent, respondit. Ita monitus M. Marcellus ne quid temere conaretur; insequenti nocte speculandi gratia cum paucis egredi ausus, à multitudine hostium in [10] Brutiis circumventus, æque magnum

nis defecturam pollicebatur, si modo Imperatorem Romanum vidissent, nam antea partem maximam cœperat. Gracchus igitur verbis hospitis fraudem abesse credens, cum lictoribus & turba equitum è castris profectus, duce hospite in insidias se præcipitavit. *Oliv.*

1. *Et Consulatus.*] Consules in Apulia Q. Crispus, & M. Marcellus Hannibali se opposuerant cum copiis Bello Pun. II. tumulus erat sylvestris inter Punica & Romana castra à neutris primo occupatus, quia Romani, qualis esset pars ejus quæ vergeret ad hostium castra, ignorabant, quem Hannibal insidiis capiandis aptiorem esse crediderat, itaque nocte ad id missas aliquot Numidarum turmas medio in saltu condiderat, Romanos occupandi loci cupiditas incessit, ne si occupatus ab Hannibale foret in cervicibus haberent hostem: itaque Consules cum paucis equitibus exploratum profecti, in insidias præcipitantur, ubi Marcellus pugnando fortiter cecidit, Crispus graviter saucius evasit. Contigit A. U. DXXXIX.

2. *Marcelli.*] Marcellus primus fuit, qui ad Nolam Hannibalem vinci posse docuit, & cum exercitu deleri. Hic quoque fuit ex tribus unus, qui spolia opima Jovi Feretrio consecravit, cæso Virodomaro Gallorum rege.

3. *Syracusarum.*] Vide supra pag. 14.

4. *Nolana*] Vide supra pag. 60.

5. *Pœnorum, &c.*] Contigit A. U. DXLV.

6. *Prima hostia.*] Hostia immolabatur, antequam ad hostes proficiscerentur, victima post partam victoriam, cum Diis gratias agerent, dicta victima, quod victi sint hostes. *Oliver.*

7. *Ante foculum.*] Ubi asservabatur ignis ad sacrificii usum.

8. *Sine capite.*] Prima & eminentissima parte. Jecur subter quidem concavum, supra & extrinsecus prominens in fibras quinque (Græci λόβους appellant) dissectum.

9. *Quia prima tam tristia, secunda nimis læta.*] Alii: *Quia prima trunca, &c.* In uno MS. sic: *Quia prima tam tristia, secunda tam læta apparuissent.* Lego itaque, *tam trunca.* Item Livius primo truncà & turpia exta, dein nimis læta dicit fuisse. In Gemblacensi cod. sic: *Quia secundum truncatam læta.* Pighius.

10. *Brutiis.*] Vide de iis Justin. libro

magnum dolorem, ac detrimentum patriæ, interitu suo attulit.

10. Jam & [1] Octavius consul dirum omen quemadmodum timuit, ita vitare non potuit: Ex simulacro enim Apollinis per se abrupto capite, & ita humi ut evelli nequiret, armis à collega suo Cinna diffidens, præsumpsit animo ea re significari exitium suum, in quod metu augurii, tristi fine vitæ incidit: ac tum demum immobile Dei caput terra refigi potuit.

11. [2] Non finit nos M. Crassus inter gravissimas nostri impe-

bro XXXVIII. Dicti à Brutia muliere, quæ Dionysii milites prodiderat. Diodorus lib. XVI. ideo Brettios appellatos dicit, tanquam fugitivos Lucanorum. Limites ad Hetruscum mare Laris amnis, ad Siculum mare & Tarentioum Sybaris Fl. *Cluverius.*

1. *Octavius consul.*] Non ille qui Augustus postea dictus est, sed collega Cinnæ in consulatu. *Badius.* *Octavius consul.*] Octavius & Cinna Consules fuerunt. Sed Ciona consulatum tanquam tyrannidem exercens, sæviebat in cives, & legem ferre volebat de revocandis, quos Senatus hostes judicaverat, & hoc modo tyraonidem affectabat. Octavius vero huic adversabatur, & ejus conatibus summa ope resistebat: igitur cum inter se tantopere dissentirent, & Octavium pars melior civitatis sequeretur, ex urbe pellitur Cinna; quo ejecto, Cor. Merulam in ejus locum substituêre patres. Eadem tempestate Marius è civitate pulsus à Sylla, in Hispania ingentes copias com paraverat, qui, ut Cinnam audivit ejectum ex urbe, ad eum statim legatos de conjungendis exercitibus misit, Cinna se id facturum libenter respondit, ad hæc velle Marium legionibus præesse, utpote qui belli dux peritissimus esset. Marius negat se privatum Consuli præferri oportere, cæterum nihil quod ad pristinam dignitatem recuperandam pertineat, prætermissurum. Igitur in Italiam traductis copiis, quas io Hispaoia contraxerat, Marius Cinnæ conjungitur, exercitum ad urbem ducunt, sed primo Ostiam, quæ octo milibus passuum distat ab urbe, post Aventinum capiunt, postremo exercitum ad urbem ducunt. Cinna Octavium pro tribunali sedentem obtruncat, caput ejus Rostris affigit, multi & alii nobilissimi cives cæduntur, ioter quos & M. Antonius Orator, cujus caput diu manibus pertractatum Marius mensæ opposuit, & cum aliis postea Rostris affixit. *Oliver.* Contigit A.U. DCLXVI.

2. *Non finit nos.*] Cum tres Romani Principes quadam inter se conspiratione convenissent, ut conflatis opibus rempublicam pro sua voluntate versarent, provincias inter se partiri sunt, ita ut Galliam Cæsar, Italiam Pompeius, Parthiam Crassus obtineret: sed Parthia provincia facta est, nulla intercedente belli causa: neque enim Parthi populum Romanum ulla injuria lacessiverant, verum quia Crassus audiverat, Arsacidem, vel, ut alii dicunt, Orodem Parthorum regem auri & argenti locupletissimum esse, inhians ejus opibus, non prius agere destitit cum Cæsare atque Pompeio, quam obtinuit ut ea sibi provincia decerneretur, sperans inde se locupletem rediturum magis, quam gloriosum. Constat enim Crassum civem fuisse avarissimum. Cicero lib. III. de Fin. bon. & mal. *Rectius*, inquit,

imperii jacturas numerandas, hoc loco de se silentium agere: plurimis & evidentissimis ante tantam ruinam monstrorum pulsatus ictibus.

Ducturus erat à [1] Carrhis adversus [2] Parthos exercitum, ei [3] pullum traditum est [4] paludamentum; cum in prœlium exeuntibus album, aut purpureum dari soleret: Mœsti & taciti milites [5] ad principia convenerunt, qui * vetere instituto

inquit, *dives, quam Crassus, qui nisi eguisset, nunquam Euphratem nulla belli caussa transire voluisset. Sed res ipsi præter spem & opinionem evenit: cum enim in Parthiam duxisset exercitum, infeliciter pugnans obtruncatur, & obtruncati caput regi offertur, quod habuit ille ludibrio: nam ferunt aurum liquidum cum hac exprobratione infudisse:* Aurum sitisti, aurum bibe. *Utpote qui semper divitiarum studiosissimus fuisset, ita ut divitis cognomen acciperet.* Unde Florus, *Caput*, inquit, *Crassi recisum cum dextera manu ad regem deportatum, ludibrio fuit; neque indigne: aurum enim liquidum in rictum oris infusum est, ut cujus animus arserat auri cupiditate, ejus etiam mortuum & exangue corpus auro ureretur.* Alii tamen dicunt, quod veritati magis accedit, Parthorum regem edixisse, quicunque caput ad se Crassi detulisset, ei se tantundem auri repensaturum, & ex eo calliditate ingenii militem usum, evacuato cranio plumbum liquidum instillâsse, & hanc calliditatem regem probâsse. *Oliver.* Contigit A.U. DCC.

1. *Carrhis.*] Est Mesopotamiæ urbs Ptolemæo, Zozomeno, aliis. Diodorus ad Chaboram Fluvium statuit. Crassi sunt nobilitatæ cæde. Urbs nomen accepit à Carrha Syriæ flumine, auctore Stephano. Heron nunc appellatur, si D. Nigro fides.

2. *Parthos.*] Parthi iidem cum Persis pro varietate dialectorum, juxta Teixeram.

3. *Pullum.*] Id est, nigrum & atrum. Virgilius:

Rejice, ne maculis infuscet vellera pullis.

Juvenalis:

Pullati proceres.

Hoc est, atra veste induti.

4. *Paludamentum.*] Hæc appellatio propria est Imperatoriæ vestis: quamquam & tribuitur aliquando aliis etiam militibus. Forma paludamenti erat, ut extrema longitudinis essent utrinque angusta, imis latioribus. Color ejus eximius, & quidem è cocco. Erat etiam album, quo interdum usi, sed rarius, crebrius cocceo. Imperatores inter vota & immolationes exibant, & tunc vestem hanc capiebant: quæ profectio etiam celebris esse solebat frequentia deducentium prosequentiumque. *Lips.* Paludamentum, teste Nonio, est vestis, nunc chlamys.

5. *Ad principia.*] *Principes* appellantur, qui in secunda acie locantur: nam cum Velites primi ita leviter prœlium committant, ut qui primum hosti cedant, eorum cum hoste congressus dignus non esse videtur, quæ pugna appelletur; unde principia, id est, principes subsequentes insignes armis viribusque ferocius pugnant, hique primam pugnam committere dicuntur. Ergo ad principia, hoc est, ad primam aciem, quæ post Velites & Ferentarios remanet, eo quod ipsi pugnam revera incipiant: nam Velitum præludium magis quam pugna esse videbatur. Terentius:

Ego vero post principia omnibus signa dabo.

Secunda acies erat principum, sive hastatorum, tertia subsidiariorum. *Oliv.*

 * Vetere

ſtituto cum clamore alacri accurrere debebant. [1] Aquilarum altera vix convelli à [2] primipilo potuit; altera ægerrime extracta in contrariam, ac ferebatur, partem ſeipſa convertit. Magna hæc prodigia: ſed & illæ clades aliquanto majores, tot pulcherrimarum legionum interitus, tam multa ſigna hoſtilibus intercepta manibus, tantum Romanæ militiæ decus Barbarorum obtritum equitatu, [3] optimæ indolis filii cruore paterni reſperſi oculi, corpuſque imperatoris inter promiſcuas cadaverum ſtrues, avium ferarumque laniatibus objectum: [4] Vellem equidem placidius, ſed quod relatu verum eſt. Sic Dii ſpreti excandeſcunt: Sic humana conſilia caſtigantur, ubi ſe cœleſtibus præferunt.

12. Cn.

* *Vetere inſtituto.*] De quo Livius libro XV. poſt Polybium, qui lib. XV. hoc inſtitutum ab illo verſu Homerico,

Οὐ γὰρ πάντων ἦεν ὁμὸς θρόος οὐδ' ἴα γῆρυς, deducit. *Colerus.*

1. *Aquilarum.*] Aquila, ut notum, eſt ſignum militare.

2. *Primipilo.*] Primipilus erat caput & ductor omnium centurionum. Etiam in collegam ſuum ſiniſtrum Primipilum, jus aliquod habebat. Nam hæc de dextro accipienda & ſummo, niſi tamen imperium hoc habuêre per vices. Imperabat quidem ſuæ duntaxat centuriæ, ſed quia mandata Imperatoris, aut Tribunorum ſæpe per illum edebantur in vulgus, etiam in acie, in agmine illum aſpectabant, & ad ejus nutum ſiſtebant, aut procedebant, ideo quia Aquilam regebat, primum ſignum. Et ita præerat Aquilæ, ut etiam ſub iter ipſe evelleret refixam, & ſignifero ſuo in manus daret: quinetiam in ipſa acie aſſiſtebat, & tuebatur. Quia igitur Aquila in Primipili tutela, & ei velut aſſignata, inde manavit, ut Aquila pro ipſo illo munere & Primipilatu uſurparetur. Huic muneri non modo dignitas, ſed & opes adjunctæ. In Codice Juſtiniani & Theodoſii, Primipili munus miniſterium magis fuit, quam honos: ſic enim dicti, qui ad paſcendos milites ſolenniter ad limitem deſtinantur. *Lipſ.* Ideo autem *Primipilum* pro adminiſtratione militaris annonæ uſurpari cœpit, quia Primipili centurionibus mandabatur, ut eam annonam ſuis militibus præberent, eoſque bene curatos Reip., cum uſus foret, præſtarent. l. 3. l. 7. & 8. C. de Coh.

3. *Optima indolis.*] L. Craſſus dicebatur. Hic bello Gallico ſub Cæſare militans, multa facinora virtutis ediderat, & cum pater in hanc expeditionem proficiſceretur, eum à militia Cæſaris excivit, cum ægre Cæſar illum dimitteret, quem ante conſpectum patris cæſum fuiſſe conſtat. *Oliver.*

4. *Vellem equidem placidius, ſed quod relatu verum eſt.*] Nec Badius, nec Glareanus ſemet plane hic explicant; abrupta enim & obſcura eſt ſententia. Tria exemplaria, Suſianum, Gemblacenſe & Campenſe, uno addito vocabulo, *quod*, textum illuſtrant. Vulgo, *Sed relatu verum eſt.* Hoc eſt: Vellem quidem placidius ac levius me de his poſſe loqui, ſed quod relatu verum. *Pighius.* *Vellem, &c.*] Vellem, inquit Valerius, hanc cladem placidius dicere poſſe, ſed omiſſis

12. Cn. etiam Pompejum Jupiter omnipotens abunde monuerat, ne cum C. Cæsare [1] ultimam belli fortunam experiri contenderet; egresso à [2] Dyrrachio adversa agmini ejus fulmina jaciens, [3] examinibus apum signa obscurando, subita tristitia implicatis militum animis, [4] nocturnis totius exercitus terroribus, ab ipsis altaribus [5] hostiarum fuga: sed invictæ leges necessitatis, pectus alioqui ab amentia remotum, prodigia ista justa æstimatione perpendere passæ non sunt. [6] Itaque dum ille elevat auctoritatem amplissimam, & [7] opes privato fastigio excelsiores, omniaque ornamenta, quæ [8] ab ineunte adolescentia ad invidiam usque contraxerat, spatio [9] unius diei confregit. Quo constat [10] in delubris Deûm, sua sponte signa conversa: militarem clamorem,

omissis gratiosis verbis cogor vera fateri. *Oliv.* *Vellem equidem placidius.*] Subintellige, *Dii punissent.*

1. *Ultimam belli fortunam.*] Quia de summa rerum pugna ista fuit, ubi cum universo exercitu fortunam belli expertus est.

2. *Dyrrachio.*] Vide supra pag. 55.

3. *Examinibus apum.*] Lucanus:

Nec non innumero cooperta examine signa.

Quod prodigium significabat multitudinem nocituram esse Pompejo. Unde Vegetius de re militari: *Nil magis obfuit Pompejo, quam exercitus numerosa copia: quod etiam sensisse fertur. Dixit enim, nihil aliud portendere apes, quam numerosam militum copiam.* Oliv.

4. *Nocturnis.*] Constat flammam quandam clarissimam in castris Pompeji emicuisse in Cæsaris castra vergentem, quæ significabat magnam Pompeji gloriam ad Cæsarem transituram, ex eoque terrorem injectum universo exercitui, qui & aliis visis monstris territus est. *Oliver.*

5. *Hostiarum fuga.*] Lucanus:

Admotus superis discussa fugit ab ara Taurus. ——

Nam cum altaribus hostias admovisset, illæ statim fugam proripuerunt. *Idem.*

6. *Itaque dum ille elevat.*] Namque ex autoritate sua Pompejus cum Cæsare pugnam suscepit. Senatus enim prodigiis cedendum esse dicebat. *Oliv.* *Elevat.*] Adhuc magis in altum tollit propriam autoritatem.

7. *Opes privato.*] Pompeji opes jam inceperant majores esse quam civicæ; neque enim contentus erat cum cæteris æquo jure vivere, sed omnes opibus superare volebat.

8. *Ab ineunte adolescentia.*] Adhuc adolescens, antequam consul esset, de Africa triumphavit, quod nulli Romano ad eum diem contigisse legitur.

9. *Unius diei.*] Sc. in acie Pharsalica.

10. *In delubris.*] Julius Cæsar lib. de Bell. Civ prodigia ista commemorat. Dicit enim; *Elide in templo Minervæ repetitis atque enumeratis diebus, quo die prælium secundum Cæsar fecit, simulachrum Victoriæ, quod ante ipsam Minervam collocatum erat, & ad simulachrum Minervæ spectabat, ad valvas se templi limenque convertisse: eodem die Antiochiæ in Syria bis tantus exercitus clamor & signorum sonus exauditus est, ut in muros armata civitas discurreret.*

morem, strepitumque armorum, adeo magnum [1] Antiochiæ, & [2] Ptolemaide auditum, ut in muros concurreretur: sonum tympanorum [3] Pergami abditis delubris editum: palmam viridem [4] Trallibus [5] in æde Victoriæ, [6] sub Cæsaris statua inter coagmenta lapidum justæ magnitudinis enatam: Quibus apparet cælestium numen & Cæsaris gloriæ favisse, & Pompeji errorem inhibere voluisse.

13. [7] Tuas aras, tuaque sanctissima templa, Dive Juli, veneratus oro, ut propitio ac faventi numine tantorum casus virorum sub tui exempli præsidio ac tutela delitescere patiaris. [8] Te enim accepimus eo die, quo * purpurea veste

Hoc idem Ptolemaide accidit. Pergami in occultis & reconditis templi, quo præter sacerdotes adire nefas est, quæ Græci adyta appellant, tympana cecinerunt. Item Trallibus in templo Victoriæ, ubi Cæsaris statuam consecraverant, palma per eos dies intecta inter coagmenta ex pavimento extitisse ostendebatur. Oliv.

1. *Antiochia.*] Quæ civitas est in Syria, quam condidit Seleucus Antiochi filius. Sexdecim alioqui urbes condidisse à nomine Antiochi Seleucum Antiochi filium Appianus in Syriacis autor est.

2. *Ptolemaide.*] Quæ civitas est Pentapoleos inter Ægyptum & Africam, olim, testibus Servio & Strabone, Barce appellata.

3. *Pergami.*] Pergamum Thraciæ urbs mediterranea Ptolemæo, Pergamus autem Phrygiæ Majoris urbs eidem & Josepho 11. Bell. Jud. cap. 16. Sicuti autem Phryges cum Germanismo multa communia habuisse facile probari potest, tum ex Herodoto lib. 11. Platone in Cratylo, Clemente Alexandrino, ita ipsum hoc civitatis nomen hoc satis indicat. A monte enim (*Berg* Germanis) Pergamum dictum.

4. *Trallibus.*] Urbe Lydiæ aut potius Phrygiæ in finibus Cariæ; nam in utrisque sunt Tralles. *Badius.*

5. *In æde Victoriæ.*] Vid. sup. pag. 32.

6. *Sub Cæsaris statua.*] Trallenses Cæsari statuam quandam erexerant, sub qua per juncturas lapidum pavimento palmam pullulâsse constat. *Oliv. Sub Cæsaris statua.*] Julius Obsequens, verbis Valerii Plutarchus, Dio, ipse Cæsar. Philippus Poëta Epigrammatarius laurum enatam non palmam scribit:

Φοῖβον ἀγγραφθὴν ποτὲ δάφνη', νῦν ἀνέτειλε
Καίσαρος ἐκ βωμῶν κλῶνα μελαμπέταλον.

Sed Philippus nihil pensi habuit, modo Victoriæ signum poneret. *Colerus.*

7. *Tuas aras.*] Hic aperte Cæsari adulatur, constat enim ab Augusto fuisse Cæsari dedicatas aras & templum; ergo non sine adulatione commemorat Cæsarem fuisse temerarium, quod & ipse contemptis prodigiis in periculum suum corruerit, ideo veniam petit, si contra eum dicturus sit. *Oliv.* Contigit. A. U. DCCX.

8. *Te enim accepimus.*] Cum Senatus novos & inusitatos honores Cæsari decrevisset, die statuto, quo accepturus eos in Senatum venturus erat, sacrificavit, nec cor victimæ, quam immolabat, inventum est. Responsum itaque est ab Aruspice id prodigium ad salutem ejus pertinere: itaque cum Cæsar in Senatum ire recusaret, Decius Brutus,

veste velatus aurea in sella consedisti, ne maximo studio senatus exquisitum, & delatum honorem sprevisse videreris: prius quam exoptatum civium oculis conspectum tui offerres, [1] cultui religionis, in quam mox eras transiturus, vacasse: mactatoque opimo bove cor in extis non reperisse: ac responsum tibi à [2] Spurinna aruspice, pertinere id signum ad vitam & consilium tuum, quod utraque hæc corde continerentur. Erupit deinde eorum [3] parricidium, qui

Brutus, qui autor & princeps conjurationis erat, instabat, & monebat, ac liberius arguebat non decere Senatum universum pro uno, & eo cui magnificentissima honores demandare velit, nequicquam convocatum esse: suspicionem eo die tantæ insolentiæ sufugeret: itaque Cæsar persuasus in Senatum venit, ubi, teste Suetonio, tribus & triginta plagis interfectus est. Honores autem quos illi Senatus decreverat, erant, ut perpetuo Dictator esset, ut omnibus provinciis nisi Italiæ præesset, ut terra marique coronam gestaret præterquam in Italia. Suetonius alia præter hæc prodigia apparuisse commemorat, Cæsaris futuram cædem significantia, ut illud, cum Capuæ everterentur lege Julia vetustissima sepulchra, tabula ænea in monumento, in quo dicebatur Capys conditor Capuæ sepultus, inventa est, literis verbisque Græcis hac sententia: quando ossa Capyis detecta essent, fore ut Iülo prognatus manu consanguineorum necaretur, magnisque mox Italiæ cladibus vindicaretur. Cujus rei, ne quis fabulosam aut commentitiam putet, autor est Cornelius Balbus familiarissimus Cæsaris. Rursus illud: Equorum greges quos in trajiciendo Rubicone flumine consecraverat, ac vagos & sine custode dimiserat, comperit pertinacissime se à pabulo abstinere, ubertimque flere, quod Virgilius tetigisse videtur in Ecloga Daphnidis, &, ut quidam volunt, deplorat, cum dicit:

Non ulli pastos illis egêre diebus
Frigida Daphni boves ad flumina, nulla neque amnem
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.

Item aliud immolante Aruspice, avem regaliolum cum laureo ramulo Pompejanæ curiæ se inferentem volucres varii generis ex proximo nemore prosecutæ ibidem discerpserunt. *Oliv.*

* *Purpurea.*] Triumphali.

1. *Cultus religionis.*] Ideo dixit, quia post mortem in Deorum numerum translatus est, religionis ergo, in quam transiturus erat: quemadmodum tu eo die sacrificabas, ita tibi paulo post quoque sacrificandum erat in numerum Deorum relato. *Oliv.*

2. *Spurinna aruspice.*] Spurinna prædixerat Cæsari diem mortis suæ, ut caveret: erant autem Idus Martiæ, hoc est, à Kalendis usque ad Idus. nam omnes illos dies ei periculosos esse prædixerat. Unde legitur, quod cum Idus advenissent sine ulla noxa sua, Spurinnam irridens, & tanquam falsum vatem redarguens Cæsar, dixit: Adsunt Kalendæ, ô Spurinna: cui, adsunt quidem, respondit, sed nondum prætierunt. Item cum in Capitolium iret Cæsar multitudine stipatus, dixisse Spurinam ferunt: Sol tendit ad occasum: qui respondisse dicitur, Sol bene tendit. *Oliv.*

3. *Parricidium.*] Scilicet Bruti & Cassii, & aliorum, qui manus intulerunt Cæsari, maximè Cassii, qui primus letale vulnus intulit.

qui dum te hominum numero subtrahere volunt, Deorum concilio adjecerunt.

EXTERNA.

Claudatur hoc exemplo talium ostentorum domestica relatio, ne si ulterius Romana apprehendero, è cœlesti templo ad privatas domos, non consentaneos usus transtulisse videar. Attingam igitur externa: quæ Latinis inserta literis, ut [1] auctoritatis minus habent, ita aliquid gratæ varietatis afferre possunt.

1. In exercitu [2] Xerxis, quem adversus Græciam contraxerat, equæ partu leporem editum constat, [3] eodem montem Athon vix tandem transgresso. Quo genere monstri

1. *Auctoritatis.*] Minus ponderis apud nos, quia domestica exempla magis movent, quam externa. *Thys. Auctoritatis.*] Quam haberent, si Græca in ea forma, qua Græce scripta sunt, recitarentur. *Badius.*

2. *Xerxis.*] Videtur post Cyrum nomen gentilitium fuisse Persarum Regibus Ξέρξης & Ἀρταξέρξης, præter nomen, quod habebant ante Imperium. Omnes Reges, post illum Memoriosum, dictos Artaxerxas, ait Diodorus Siculus xv. Etiam Darius ab Alexandro victus, dicitur Artaxerxes Iacchiadæ ad Danielem XII. ℣ 5. Ex אחשורוש autem, omissis gutturalibus, & ש, quod fieri solet, in ξ verso fit Xvverx. Et quia vv durior est in media voce, etiam hæc à Græcis omissa, factum est Xerx, & cum Græca terminatione Xerxes. *Art* est additamentum quoddam honorificum, ut *Sha* apud Persas posteriores. Significat magnum, interprete Hesychio. *Scaliger, Grotius. Xerxis.*] Hoc exemplum traditur ab Herodoto.

3. *Eodem montem Athon vix tandem transgresso.*] Locus hic haud dubie corruptus ac disturbatus est, cujus syneeram lectionem ex Attebatensis collegit codice, ordinem ex Campensi restituimus. Ex Herodoto namque liquet, non diu postquam Hellespontum transiisset Xerxes cum copiis, prodigium leporis ex equa nati contigisse. Legendus est itaque locus hoc modo: *Leporem editum constat eodem montem Athon vix tandem transgresso. Quo genere monstri, &c.* Pighius. *Montem Athon.*] Mons est Macedoniæ tantæ altitudinis, ut usque ad insulam Lemnon umbram protendere fingatur. Distat autem Lemnos à Macedonia LXXXVI. milibus passuum. Statius lib. v. Thebaïdos:

— *Ingenti tellurem proximus umbra*
Vestit Athon, nemorumque obscurat imagine portum.

Hic igitur mons quanquam esset altitudinis admirandæ, ut supra diximus, tamen jussu Xerxis, mille quingentis passibus abscissus est. & navigabilis factus, ut tradit Herod. Unde Juvenalis:

Velificatus Athos.

Structum etiam fuisse pontem supra mare Hellesponticum ab Abydo urbe Asiæ usque in Seston urbem Europæ idem testatur Herodotus, quod & Lucanus tetigit, cum dixit:

Talis fama canit tumidum super æquora Xerxem

Con-

monſtri [1] tanti apparatus ſignificatus eſt eventus. Nam qui mare claſſibus, terram pedeſtri operuerat exercitu, ut fugax animal, pavido regreſſu regnum ſuum repetere eſt coactus.

Prius quam [2] Athenas deleret, Lacedæmonis invadendæ conſilium agitanti, admirabile inter cœnam prodigium incidit. Infuſum namque pateræ ejus vinum, in ſanguinem nec ſemel, ſed iterum & tertio converſum eſt. Qua de re conſulti [3] Magi, monuerunt ut ab incepto abſtineret: & ſi quod veſtigium in vecordi pectore ſenſus fuiſſet, cavere potuiſſet, ante de [4] Leonida & Spartanis abunde monitus.

2. Midæ

Conſtruxiſſe vias, multum cum pontibus auſus,
Europamque Aſia, Seſtonque admovit Abydo,
Inceſſitque fretum rapidi ſuper Helleſpontis:
Non Eurus Zephyrumque timens, cum vela ratesque
In medium deferret Athen. ——
Oliver.

1. *Tanti apparatus.*] Quia, ſicut Demoſthenes tradit, quatuor milibus & ducentis navibus, & decies centenis millium inſtructus, Mardonio uni ex ducibus ſuis in Græcia relictis copiis, cum paucis admodum, exigua rate, utpote piſcatoria ſcapha, trepidus in ſuum regnum refugit: nam in Græciam alii alium numerum traduxiſſe ferunt. Ego vero totum exercitum fuiſſe legi quinquies mille millia & ducenta octoginta duo millia, quæ ſumma potius oſtentatione, quam fide digna, quum modum omnem excedere videatur. *Oliver.*

2. *Athenas.*] Quas relictas ab Athenienſibus, qui arma ferre poterant, Xerxes ſolo adæquavit, fugientibus in Lacedæmonem conſilio Themiſtoclis, & relictis imbellibus. *Idem.* *Athenas.*] Athenæ urbs nobiliſſima Græciæ, à Cecrope Ægyptio condita, juxta amnem Idiſſum, ingeniorum & eruditionis fons, quam ab Attio *Quadriurbam* appellatam ſcribit Feſtus, clariores, quam ut debeant indicari. Euripidi ἑλλάδος ἑλλάς, Græciæ Græcia, Diodoro κοινὸν πάντων ἀνθρώπων παιδευτήριον, Demoſtheni oculus Græciæ, Ariſtidi ſapientiæ Prytaneum dicitur. De qua Urbe vide *Athenas Atticas Meurſii.* Ἀθηνᾶ ſive Minerva iis nomen dedit, Ἀθηνᾶ autem refert Hebræorum Adonai. *Thyſ.*

3. *Magi.*] Dicebantur apud Syrios ſapientes, vel quos Romani Augures appellant. מגוש Syris indagatorem denotat. Tarich Muſulmannicum حكيم vocat, id eſt, ſapientem. Dicit enim جاماسب حكيم *Ghamasb* Sapientem, ubi forte legendum مجاسب *Mahasb*, ita ut ſit Magus idem quod ſapiens.

4. *Leonida.*] Nam Leonidas Spartanorum rex cum trecentis militibus apud Thermopylas, Perſis in Græciam ex Aſia tranſeuntibus, occurrit, & ita cum Xerxis exercitu pugnavit, ut ipſum regem aliquoties à ſede ſua conſternatum in fugam converteret; ſed multitudine militum oppreſſi ſunt Spartani. Hæc Hiſtoria ſuo loco plenius tractabitur in cap. de Fortitudine. *Oliverius.*

1. Midæ

2. [1] Midæ verò cujus imperio [2] Phrygia fuit subjecta, puero dormienti formicæ in os grana tritici congesserunt. Parentibus deinde ejus, quorsum prodigium tenderet, explorantibus, augures responderunt, [3] Omnium illum mortalium futurum ditissimum. Nec vana prædictio exti-tit:

1. *Mida vero.*] De quo Poëtæ fabulati sunt, quicquid manibus attigisset in aurum conversum. Cic. *Midæ illi Phrygio, cum puer esset, dormienti, Formicæ in os grana tritici congesserunt, ditissimum fore prædicatum est: quod evenit.* Fuit autem hic Gordii filius, Phrygiæ Majoris rex, qui Ancyram urbem condidit, cujus Plinius & Ptolemæus meminêre. Cujus infinitæ opes in Proverbium abiêre. Notus ex Suida, Stephano, Aristophanis interprete, Justino, Ovidio, cui & *Berecynthius Heros* dicitur. Is ab Orpheo sacris initiatus Justino dicitur. *Mida.*] Notissima est apud Græcos historia de Sileno à Mida satyro quondam capto: qui miranda quædam & omnibus ignota illum docuerit. Ostendebatur in Phrygia non procul Celænis fons quidam, Xenophonti visus & narratus in primo Ἀναβάσ. ubi captum Silenum, quum loco aquæ vinum esset infusum, fama publica tenebat. plurima autem apud Midæ aures, ut ait doctor Afer, philosopharum esse hunc Silenum, pro certo habitum, quale illud apud M. Tullium in primo Tusculanarum: *Fertur de Sileno fabella quædam: qui cum à Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur: docuisse regem;* NON NASCI HOMINI LONGE OPTIMUM ESSE: PROXIMUM AUTEM QUAM PRIMUM MORI. Sed & de rebus Physicis arcana quædam à Sileno Midam κατηχηθῆναι, auctor Theopompus Chius, & ex eo alii multi. In his Strabo, Tertullianus, Ælianus, & Philostratus. Itaque doctissimus omnium Poëtarum Virgilius, carmen de principiis & conditu rerum & vetustissimis rebus aliis scripturus, Sileno potius, quam alii ulli de tantis rebus disserendi parteis attribuit: quod qui temere à prudentissimo vate putant factum, imperiti sunt, atque inepti. Midam vero etiam ipsum de Satyrorum genere fuisse, Philostrato, aliisque placet. plures virum faciunt, Phrygiæ regem, ex Herodoto & Poëtis notissimum. *Casaub.*

2. *Phrygia.*] Asiæ Minoris regio, quæ apud Strabonem & Ptolemæum in majorem & minorem dividitur, minorem etiam Hellespontiacam appellavit Strabo. Ex notitia quoque imperii Orientalis liquet Phrygias duas fuisse, Pacatianam & Salutarem. Plures populos olim Phrygiam comprehendisse, ex Claudiano liquet, cum dicit:

Finibus obliquus Lydi Pisidæque feroces,
Continuant Australe latus: Gens una fuêre
Tot quondam populi, priscum cognomen & unum
Appellata Phryges. ——

Phrygiam Josephus Thogarma in S. Scriptura esse existimat, quam & Hierosolymitanus Barbariam appellavit, sicut & Latini Scriptores. Unde Horatius:

Græcia Barbariæ lento collisa duello,

id est, Phrygiæ. Antiquitus Phryges Βρύγες juxta Herodotum appellati, quin & Brigantes appellatos putavit Stephanus. Etsi proprie Brigantes in Hibernia, Britanniaque, quorum amborum meminit Ptolemæus. *Thysius.*

3. *Omnium.*] Quia nullus propemodum fuit ante Midam, qui tantum auri omniumque divitiarum possideret.

tit: nam Midas cunctorum pene regum opes abundantia pecuniæ anteceſſit: infantiæque incunabula [1] utili Deorum munere donata, onuſtis auro atque argento [2] gazis penſavit.

3. Formicis Midæ, jure meritoque apes Platonis prætulerim: illæ enim caducæ ac fragilis, hæ ſolidæ & [3] æternæ felicitatis indices extiterunt, dormientis in cunis parvuli labellis mel inſerendo. Qua re audita, prodigiorum interpretes ſingularem eloquii ſuavitatem ore ejus emanaturam dixerunt. At mihi quidem illæ apes non montem [4] Hymettum [5] thymi flore redolentem; ſed Muſarum [6] Heliconios colles omni genere doctrinæ virentes, Dearum inſtinctu

1. *Utili Deorum.*] Quia tritico nihil utilius. Quæ verba ſunt ſatis aperta, habent tamen ſenſum obſcurum: nam dubitem an intellexerit author Midam pro Deorum munere ab incunabulis ſuſcepto illis repoſuiſſe incunabula auro & argento referta, an potius Midam pro grano tritici ſibi in os congeſti auri & argenti vim coacervaſſe, & ita prodigio Deorum, facto ſuo reſpondiſſe. *Badius.*

2. *Gazis.*] Gaza lingua Perſica ſignificat apud Latinos divitias: ſicut enim ſub divitiarum genere intelligimus multas opes, ita lingua Perſica ſub nomine *gaza* intelligimus maximas divitias.

3. *Æternæ felicitatis.*] Vis tanta eſt eloquentiæ, ut immortalem hominem efficere poſſit; nam Platonis nomen, ut videmus, viget apud omnes. Virtus enim, in cujus genere ponitur eloquentia, cum ſapientia conjuncta, eſt hominis certa poſſeſſio, quæ ſola clara æternaque habetur, ut nec eripi, nec ſurripi poſſit, non naufragio, non incendio amitti; non vi tempeſtatum, non impiorum perturbatione mutari, qua qui præditi ſunt, ſoli felices ſunt, ſoli divites, qui poſſident res fructuoſas & ſempiternas.

4. *Hymettum.*] Hymettus mons eſt Atticæ regionis, qui, teſte Solino, omnium Græcorum montium obtinet principatum, & floribus ſemper abundat. Ovidius:

Vertice de ſummo florentis ſemper Hymetti.

Pari ratione Juvenalis:

— *Dulcique ſenex vicinus Hymetto.*

Ex hoc eodem monte marmorum cruſtæ, & trabes marmoreæ ſuccavabantur, dicente Horatio in Odis contra Mecænatem, qui in ædificando nimis ſumptuoſus eſſe videbatur:

Non ebur, neque aureum
Mea renidet in domo lacunar,
Non trabes Hymettiæ. Oliver.

5. *Thymi.*] Herbæ fragrantis, quâ veſcuntur avidiſſime apes. Unde in Bucolicis Maro:

Dumque thymo paſcentur apes, &c.

6. *Heliconios.*] Helicon mons eſt, ſecundum Plinium atque Solinum, Bœotiæ, eſt juxta Thebas, & auctore Strabone in lib. IX. Phocidi regioni vicinus locatus, procul à Parnaſſo circiter quindecim milia paſſuum, eique æmulus altitudine & circuitu; qui & ipſe Apollini quoque ſacer & Muſis eſt: unde *Heliconiades Muſæ* appellatæ ſunt. Lucretius:

Adde Heliconiadum comites, quorum unus Homerus.

Non igitur collis eſt Helicon montis Parnaſſi, ut Servius ſentit atque Tortellius, Muſis ſacratus. *Oliv.*

1. *Carth*

ſtinctu depaſtæ, maximo ingenio dulciſſima alimenta ſummæ eloquentiæ inſtillâſſe videntur.

Cap. VII.

DE SOMNIIS.

Romanorum.	Externorum.
1. *Artorii medici de Auguſto.*	1. *Annibalis Pœni.*
2. *Calpurniæ de Cæſare.*	2. *Alexand. Magni regis.*
3. *P. Decii, T. Manlii Coſſ.*	3. *Simonidis poëtæ.*
4. *Ti. Atii cujuſdam.*	4. *Crœſi Lydorum regis.*
5. *M. Ciceronis exulis.*	5. *Cyri Perſarum regis.*
6. *C. Sempronii Gracchi.*	6. *Himereæ mulieris de Dionyſio.*
7. *Caſſii Parmenſis.*	7. *Matris Dionyſii tyranni.*
8. *Aterii Rufi eq. Rom.*	8. *Amilcaris Pœni.*
	9. *Alcibiadis Athenienſ.*
	10. *Arcadis cujuſdam.*

Sed quoniam divitias Midæ, diſertumque Platonis ſomnum attigi, referam quam [1] certis imaginibus multorum quies adumbrara ſit.

1. Quem locum unde potius ordiar, quàm à Divi Auguſti ſacratiſſima memoria? Ejus medico Artorio [2] ſomnum capienti nocte, quam dies inſecutus eſt, quo in [3] campis Philippicis Romani inter ſe exercitus concurrêre, Minervæ ſpecies oborta præcepit, ut illum gravi morbo impli-

1. *Certis imaginibus.*] Quia exitus declaravit imagines illas Somniorum veras fuiſſe.

2. *Somnum capienti.*] Somnium autem ejuſmodi fuit: Cum in campis Philippicis exercitus duo ſteiiſſent Romanorum, hinc Octavii & Antonii, inde Bruti atque Caſſii, & proximo die manus eſſent conſeruri, Artorius Medicus Octavii ſomnium accepit, ut admoneret Octavium, ne poſtero die propter valetudinem in cubiculo jaceret: quod cum feciſſet, ab imminenti mortis periculo liberatus eſt; nam captis ſome caſtris, Brutiani milites Octavii tentorium ingreſſi, lecticam ejus, in qua illum cubantem eſſe putabanr, gladiis trasfixerunt. Fuit autem Octavius, ut inquit Suetonius, de duodecim Cæſaribus, ſomniorum obſervantiſſimus, ita ut nec ſuum, nec alienum contempſerit unquam. Dicit enim Philippenſi acie, quamvis ſtatuiſſet non egredi tabernaculo, egreſſus tamen eſt amici ſomnio monitus, ceſſitque res proſpere, quum captis caſtris ejus lectica, quaſi ſi ibi cubans remanſiſſet, concurſu hoſtium confixa atque lacerata eſt. *Oliver.*

3. *Campũ Philipp.*] Id eſt, Pharſalicis.

1, Ne

implicitum moneret, ne propter adversam valetudinem proximo prœlio non interesset. Quod cum Cæsar audisset, lectica se in aciem deferri jussit: ubi dum supra vires corporis pro adipiscenda victoria excubat, castra ejus à Bruto capta sunt. Quid ergo aliud putamus, quam divino munere effectum, [1] ne destinatum jam immortalitati caput, indignam cœlesti spiritu fortunæ violentiam sentiret?

2. [2] Augustum vero præter naturalem animi in omnibus rebus subtiliter perspiciendis vigorem, etiam recens & domesticum exemplum, ut Artorii somno obtemperaret admonuit. Audiverat enim Divi Julii [3] patris sui uxorem [4] Calpurniam nocte, quam is in terris ultimam egit, in quiete vidisse multis eum confectum vulneribus in suo sinu jacentem, somniique atrocitate vehementer exterritam, rogare non destitisse, ut proxima die à Curia se abstineret. At illum, ne muliebri somnio motus id fecisse existimaretur, senatum, in quo ei parricidarum manus allatæ sunt, adire contendisse. [5] Non est operæ inter patrem & filium ullius rei comparationem fieri, præsertim divinitatis fastigio conjunctos: sed jam alter operibus suis aditum sibi ad cœlum instruxerat; alteri vero longus adhuc terrestrium virtutum orbis restabat. Quapropter ab hoc tantummodo impendentem mutationem status cognosci, ab illo etiam deferri Dii immortales voluerunt, ut aliud cœlo decus daretur, aliud promitteretur.

3. [6] Illud etiam somnium magnæ & admirationis & clari fuit

1. *Ne destinatum.*] Quia etiam vivus templa meruerat, ut Horatius:

Præsenti tibi divinos largimur honores,
Jurandasque tuum per nomen ponimus aras. Oliver.

2. *Augustum, &c.*] Contigit A. U. DCCIX.

3. *Patris sui.*] Nam Augustus Cæsaris adoptivus filius fuit.

4. *Calpurniam.*] Calpurnia uxor imaginata collabi fastigium domus, maritumque in gremio suo confodi.

5. *Non est operæ inter patrem & filium.*] Quia occurrebat illud, quod & ipse pater sapientius fecisset, ideo dicit non esse comparationem faciendam inter patrem & filium; nam alter paratum iter habebat in cœlum, alter magnarum rerum laborem gestabat, antequam divinos honores acciperet. *Oliver.*

6. *Illud etiam somnium.*] P. Decius ille, Quinti filius, qui primus ex Deciis Consul

fuit exitus, quod eadem nocte duo consules P. Decius Mus, & T. Manlius Torquatus, [1] Latino bello & gravi & periculoso, non procul à [2] Vesuvii montis radicibus positis castris

Consul fuit, cum esset Tribunus militum Valerio & Aulo Cornelio Consulibus, à Samnitibusque premeretur Romanus exercitus, cum pericula præliorum iniret audacius, moneretur que, ut cautior esset, dixisse fertur, quod extat in Annalibus, sibi in somniis visum esse, cum in mediis hostibus versaretur, occidere cum maxima gloria, & tum quidem incolumis exercitum obsidione liberavit: post triennium autem, cum Consul esset, devovit se, & in aciem Latinorum irrupit armatus, quo ejus facto superati sunt & deleti Latini. Cujus mors ita gloriosa fuit, ut eandem concupisceret filius. Livius ab Urbe condita lib. VIII. *Cum Consules*, inquit, *duobus scriptu exercitibus ad Capuam, quo jam Latini sociique convenerant, castra locassent, utrique Consuli eadem dicitur visa species in quiete viri majoris humano habitu augustiorisque, dicentis, ex una acie Imperatorem, ex altera exercitum Diis Manibus, matrique Terræ deberi. Utrius exercitus Imperator legiones hostium, superque eas se devovisset, ejus populi partisque victoriam fore. Hos ubi nocturnos visus inter se Consules contulerunt, placuit avertendæ Deûm iræ causa victimas cædi, simul ut si ex eis eadem qua somno visa fuerant portenderentur, alteruter Consulum fata impleret. Ubi responsa aruspicum insidenti jam animo tacitæ religioni congruerunt, tum adhibitis legatis, tribunisque & imperiis Deûm propalam expositis, ne mors voluntaria Consulis exercitum in acie terreret, comparant inter se, ut ab utra parte cedere Romanus exercitus cœpisset, inde se Consul devoveret pro populo Romano Quiritibusque.* Item paulo inferius: *Instructis*, inquit, *sicut ante dictum est, ordinibus, processere in aciem. Manlius dextro, Decius lævo cornu præerat. Primo utrinque æquis viribus, eodem ardore animorum gerebatur res; deinde à lævo cornu hastati Romani non ferentes impressionem Latinorum, se ad principes recepêre. In hac trepidatione Decius Consul M. Valerium magna voce inclamat: Deorum, inquit, ope, Valeri, opus est, agedum Pontifex publicus populi Romani præi verba, quibus me pro legionibus devoveam. Pontifex eum togam prætextam sumere jussit, & velato capite, manu subter togam exerta, super telum subjectum pedibus stantem sic dicere: Jane, Jupiter, Mars, Pater Quirine, Bellona, Lares, Divi Novensiles, Dii indigetes, Divi, quorum est potestas nostrorum hostium, Diique Manes, vos precor, veneror, veniam peto, feroque uti pop. Rom. Quiritium vim, victoriamque prosperetis, hostesque pop. Rom. Quiritium terrore, formidine, morteque afficiatis; sicut verbis nuncupavi, ita pro Republica Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis pop. Rom. Quiritium, legiones auxiliaque hostium mecum Diis Manibus Tellurique devoveo. Hac ita precatus, lictores ad T. Manlium ire jubet, matureque collegæ se devotum pro exercitu nuntiare. Ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit, ac se in medios hostes immisit, conspectus ab utraque acie aliquanto augustior humano visu, sicut cœlo missus, piaculum omnis Deorum iræ, quæ pestem à suis aversam in hostes ferret. Itaque omnis terror, pavorque cum illo latus, signa primo Latinorum turbavit, deinde in totam penitus aciem pervasit. Evidentissimum id fuit, quod quacunque equo invectus est, ibi haud secus quam pestifero sidere icti pavebant, ubi vero corruit obrutus telis, inde jam haud dubie consternatæ cohortes Latinorum fugam vastitatemque late fecerunt.* Oliver.

1. *Latino bello.*] Quo Latini à sociis Romanis defecerant.

2. *Vesuvii.*] Mons est Campaniæ. Virgilius

castris viderunt. Utrique enim quidam per quietis speciem prædixit, [1] ex altera acie Imperatorem, ex altera exercitum [2] Diis Manibus, [3] Matrique terræ deberi. Utrius autem dux copias hostium aggrederetur, superque eas sese ipsum [4] devovisset, victoriam habiturum: Id luce proxima Consulibus sacrificio vel expiaturis, si posset averti: vel si certum Deorum etiam monitu visum foret, executuris, hostiarum exta somnio congruerunt. Conveni tque inter eos, cujus cornu prius laborare cœpisset, ut is patriæ fata capite suo lueret: quæ, neutro formidante, Decium depoposcerunt.

4. Se-

gilius II. Georg. ubi male à Servio Liguriæ adscribitur. Mons hic aliquoties arsit. Vide de luculento illo incendio, quod suo tempore eleganter depinxit Plinius Sec. in Epist. Vide & scitu digna de hoc monte apud Cassiodorum IV. Var. Num. I.

1. *Ex altera acie.*] Duarum, aut ex Romana, aut ex Latina.

2. *Diis Manibus.*] Mos antiquus expiandorum Manium à Numa primum institutus, si Macrobio credimus, qui & Festum eisdem constituit. Illos quoque sanguine placari creditum est; unde & victimæ iis mactabantur. Virgil.

—— Cadit quinas de more bidentes,
Totque sues, totidemque nigrantes terga juvencos.

Distinxere Veteres, juxta Apuleium, inter Lemures, Larvas, & Manes: ex Lemuribus is, qui posterorum suorum curam sortitur, pacato & quieto numine domum possidet, Lar dicitur Familiaris. Larvæ autem vagantes infestæ malis. Cum autem incertum est, quæ cuique sortitio contigerit, Manes & Manium Deum appellant. Manes itaque defunctorum umbræ vel potius animæ. Ita Plato in Timæo & Cratylo, optimam animi nostri partem Dæmona appellavit. Neque hæc Ethnicorum solum fuit opinio. Ipse Origenes Christianus, qui illa ex Platone hausisse videtur, animas humanas in Dæmones mutari asseruit lib. περὶ Ἀρχῶν. Platonem tamen aliter interpretatur Proclus. Vide Augustin. de Civit. Dei libro IX. cap. II.

3. *Matrique terra.*] Hæc & magna mater, omniumque genetrix. unde Orpheus: *Μήτηρ μὲν τε θεῶν ἠδὲ θνητῶν ἀνθρώπων.* Vide supra pag. 10.

4. *Devovisset.*] Quod si periculum aliquod imminere videretur, & Aruspices nunciarent Deos non placatos esse, tum unus aliquis ex Romanis sese pro exercitu suo & simul exercitum hostium devovebat. Licebat autem, quemadmodum Livius libro octavo ait, Consuli, Dictatorique, & Prætori, quum legiones hostium devovebant, & se, vel alium, quem velit, ex legione Romana scripta, civem devovere. Si is homo, qui devotus esset, moreretur, probe factum videbatur: ni moreretur, tum signum septem pedes altum, aut majus in terram defodi, & piaculum hostia cædi oportebat: ubi illud signum defossum esset, eo Magistratum Romanum descendere fas non erat. Qui vero sese devovere volebat, ni moreretur, neque suum, neque publicum divinum purè facere poterat. Addit deinde: *Et, qui sese devoveret, Vulcano arma, sive alicui Divo vovere vellet, sive hostia, sive quo alio vellet, jus esse: Telo,*

4. [1] Sequitur æque ad publicam religionem pertinens somnium. Cum [2] plebejis ludis [3] quidam paterfamilias per [4] Circum Flaminium, [5] prius quam pompa induceretur, servum suum verberibus multatum, sub [6] furca ad supplicium egisset,

super quo stans Consul precatus sit, hostem potiri fas non esse: si potiatur, Mario Suovetaurilibus piaculum fieri oportere. Qua vero ratione, quibus cæremoniis, & qua verborum forma sese devoverent, idem paulo ante, de Decio Consule loquens, ostendit. Vide supra.

1. *Sequitur.*] Contigit A.U CCLXIV. Vide Livium libro II. & Dion. libro VII...

2. *Plebejis ludis.*] Quos, teste Asconio, exactis regibus, pro libertate plebis, aut pro reconciliatione fecerunt. Dionysius vero Halicarnass. lib. VII. circa finem hos ludos Senatum fieri decrevisse dicit, cum nuncupata essent vota ab Aulo Posthumio Dictatore pugnaturo cum descifcentibus Latinorum urbibus, conantibusque Tarquinium restituere, & decrevisse quotannis in sacrificia atque certamina quingentas argenti minas, & usque ad bellum Punicum hoc impendisse in eam solennitatem, ipsos deinde ludos, quales essent, & quomodo fierent, longa oratione describit.

3. *Quidam paterfamilias.*] Liv. l. II. *Mane servum quendam paterfamilias nondum commisso spectaculo sub furca cæsum medio egerat Circo.* Macrobius Saturnal. lib. I. dicit hoc fuisse anno ab urbe condita quadringentesimo septuagesimo quinto, & patremfamilias vocatum Annium Maximum. *Idem.*

4. *Circum Flaminium.*] Tres constat Circos fuisse in urbe Roma, Maximum, Flaminium, & Neronianum. Flaminius autem Circus dictus est, non quod Flaminius quisquam, ut nonnulli putant, ædificari jusserit, sed quia in pratis Flaminiis fuerit constructus. Unde Livius: *Ea*, inquit, *omnia in pratis Flaminiis consilio plebis acta, quæ nunc Circum Flaminium appellant.* Oliver. *Circum Flaminium.*] Incœpisse videtur circa ædem S. Angeli in piscina, protensus ad campum usque Agonium. Ejus inter ruinas plurimas, vestigia sunt apud apothecas obscuras, prope ædem S. Rosæ, & sacellum sepulchri sancti. Ab Apollinis templo, quod aliis magis conspicuum fuit, alio nomine Apollinaris. *Georg. Fabritius.*

5. *Priusquam pompa.*] Solennis apparatus & ostentatio ad celebrandos ludos induceretur. *Badius.* *Priusquam pompa induceretur.*] In Gemblacensi & Atrebatensi, *Priusquam chroma induceretur.* Quod vocabulum, si est autoris ipsius, significat apparatus & ornamenta ludorum. *Pighius.*

6. *Furcâ.*] Furca trium generum fuit. Una lignum plaustri, quod temoni subjicitur, & servis non tam supplicii, quam ignominiæ causa, ferendum circa vicinos, imponebatur. Inde *furciferi* dicti, qui, ut Donatus scribit, ob leve delictum cogebantur à dominis furcam in collo ferre, subligatis ad eam manibus, & prædicare peccatum suum; simulque monere cæteros, ne quid simile admittant. Altera, lignum duplex, cujus media parte collo inserto vinciebatur laqueo cervix rei; vel ut expeditius ad supplicium traheretur, vel, ut aliis placet, ut commodius tergum virgis præberet. Figuram in observationibus exhibet Cujacius. Tertium furcæ genus fuit, quo hodie passim utimur, cum damnati gula laqueo frangitur. Patibulum Isidorus appellat, licet id verbum furcæ quoque tribuat Plautus; cruci Arnobius. Patibulum, inquit Isidorus, vulgo furca appellatur: sed patibuli minor pœna quam crucis. nam patibulum appensos statim

egisset, [1] Ti. Atinio homini ex plebe Jupiter in quiete præcepit, ut Consulibus diceret, sibi [2] præsultorem [3] ludis Circensibus proximis non placuisse: quæ res nisi attenta ludorum instauratione expiata esset, secuturum non mediocre urbis periculum. Ille veritus, ne cum aliquo incommodo suo, [4] religione summum implicaret imperium, silentium egit. E vestigioque filius ejus subita vi morbi correptus, interiit. Ipse etiam per quietem ab eodem Deo interrogatus, an satis magnam pœnam neglecti imperii sui pependisset, in proposito perseverans, debilitate corporis solutus est: ac tum demum ex consilio amicorum lectica ad tribunal consulum, & inde ad senatum perlatus, ordine to-

statim exanimat, crux autem affixos diu excruciat. *Anthonius Matthæus.*

1. *T. Atinio homini ex plebe.*] Is Livio, Plutarcho, & Dionysio vocatur *T. Latinus:* Macrobius Saturnal. I. c. II. *Annium* nominat: Lactant. Divin. Instit. II. cap. 8. *T. Antonium.* Atque correcte. Antiqua enim & plebeja est familia Atinia. *Pighius.*

2. *Præsultorem.*] Eum à quo facta sunt præludia & præviæ saltationes, hoc est, miserum illum servum, qui ad supplicium ducebatur, non placuisse sibi. *Badius. Præsultorem.*] Cruciarium intellige, qui flagris cæsus saltare videbatur. Supplicio quoque afficiendi insilire in crucem dicebantur, unde & *Crucisalus* in Bacchidibus Plauti.

3. *Ludis Circensibus.*] Circenses ludi, qui & Gymnici sunt dicti, à gymnicis exercitationibus, quæ in iis exhibebantur, videntur Servio III. Georgic. & VIII. Æneid. tum aliis Grammaticis appellati, quasi circum enses, qui positi erant ab una parte, ab altera constitutis metis circa flumen, ut esset ab utroque latere præsens ignaviæ periculum. Aliis à circumeundo placet deduci. Priori sententiæ video etiam Alex. ab Alexandro astipulari lib. V. Genial. Dier. cap. 8. Cassiodorum III. Variarum ad Faustum, & alios nonnullos. Sed cur non potius à Circo magno, in quo agitari solebant, in Cereris Deæ honorem? Celebrabantur autem equorum cursu, ut indicat Tacitus lib. VI. In pompa vehebantur Deorum imagines circum metas, teste Varrone. Macrobius: *Vehitur simulacrum Dei Heliopolitam ferculo, veluti vehuntur in pompa ludorum Circensium simulachra Deorum.* Ovidius Fastorum IV.

Circus erat pompa celeber, numeroque
Deorum,
Primaque ventosis palma petetur equis.

Conspiciebantur & illic aurigarum factiones quatuor, quæ nomina acceperunt à quatuor diversis panni coloribus, viridi, inquam, cœruleo, coccino, & alio, quibus erant ornati. Verba Sidonii Apollinaris de illis sunt hæc:

——— *Micant colores:*
Albus & Venetus, virens rubensque,
Vestra insignia: Continent ministri
Ora & lora manu, jubasque totas
Cogunt flexilibus latere nodis.

Utque aurigantium factio erat diversa, ita diversus erat favor spectantium pro coloris varietate: usque adeo ut & principes nonnullos hoc insaniæ flabello exagitatos legamus.

4. *Religione implicaret.*] Metu Deorum, aut instauratione religiosa ludorum: *cum aliquo incommodo suo,* quia time-

ne totius casus sui exposito, magna cum omnium admiratione, recuperata membrorum firmitate, pedibus domum rediit.

5. [1] Ac ne illud quidem involvendum silentio: Inimicorum conspiratione [2] Urbe pulsus M. Cicero, cum in villa quadam campi [3] Atinatis diversaretur, animo in somnum profuso, per loca deserta, & invias regiones vaganti, sibi C. Marium consulatus ornatum [4] insignibus putavit obvium

timebat ut mendax ab illis in carcerem detrudi, aut verberibus affici, aut multam dare. *Badius.*

1. *Ac ne illud quidem.*] Cicero lib. I. de Divinatione, ubi Quintum fratrem de se loquentem inducit: *Venio*, inquit, *nunc ad tuum somnium, audivi equidem ex te ipso, sed mihi sapius noster Sallustius narravit, cum in illa fuga nobis gloriosa, patria calamitosa, in villa quadam campi Atinatis maneres, magnamque partem noctis vigilasses, ad lucem deinde arcte & graviter dormitare cœpisse. Itaque quanquam iter instaret, te tamen silentium fieri jussisse, neque passum esse te excitari; cum autem experrectus esses hora secunda, fere te sibi somnium narrasse, visum tibi esse, cum in locis solis mœstus errares, C. Marium cum fascibus laureatis quærere ex te quid ita tristis esses; cumque tu te patria expulsum vi esse dixisses, prehendisse eum dexteram tuam, & bono animo te esse jussisse, lictorique proximo tradidisse, ut te in monumentum suum deduceret, & dixisse, in eo tibi salutem fore, tum & se exclamasse Sallustius narrat, redditum tibi celerem & gloriosum paratum, & te ipsum visum somnio delectari; nam illud mihi ipsi celeriter nuntiatum est, ut audivisses in monumento Marii de tuo reditu magnificentissimum illud Senatusconsultum esse factum, referente optimo & clarissimo P. Lentulo Consule, idque frequentissimo theatro, incredibili clamore & plausu comprobatum, dixisse te, nihil Atinati somnio fieri posse divinius.*

2. *Urbe pulsus.*] Scilicet Roma, (quod bis contigit, sed prius gloriose rediit, posterius jussu Antonii, connivente Augusto, crudeli & iniqua cæde sublatus est; de priore ergo proscriptione loquitur) conspiratione inimicorum, præsertim nobilium, ut Appii Claudii, & aliorum invidorum moleste ferentium, quod homo novus tantum gloriæ in toga meruisset, quantum quisquam eorum in armis; unde criminabantur illum, quod Catilinam, Cethegum, & cæteros conjuratos cives Romanos, indicta causa damnatos occidisset. *Badius.*

3. *Atinatis.*] Qui ab Atina urbe juxta Pomprinas paludes posita dictus, etsi inde longe remotam sentiat Cluverus. Virgilius:

— *Atina potens Tiburque superbum.*

Atina & Atinates urbs & populi Siciliæ apud Ciceronem pro Cn. Plancio. Inter colonias Romanas eam numerat Frontinus.

4. *Insignibus.*] Sunt *Insignia* ornamenta quædam externa, quæ adjuncta Consulibus, aliisque Magistratibus, ad augendum splendorem. Horum omnium originem ab Etruscis esse, Livius lib. I. & Symmachus lib. III. Epist. II. voluerunt: itemque Florus lib. I. cap. 5. qui distincte etiam recenset. *Inde à Tuscis*, inquit, *fasces, trabea curules, annuli, phalera, paludamenta, prætexta: inde quod aureo curru quatuor equis triumphatur: toga picta, tunicæque palmata: omnia denique decora & insignia, quibus*

vium factum: & interrogantem eum, quid ita tam tristi vultu, incerto itinere ferretur: audito deinde casu, quo conflictabatur, comprehendisse dexteram suam, ac se [1]proximo lictori in [2] monumentum ipsius deducendum tradidisse, quod diceret ibi esse ei lætiorem status spem repositam: nec aliter evenit. Nam [3] in æde Jovis Mariana S. C. de reditu ejus est factum.

6. [4]C. autem Graccho imminentis casus atrocitas palam

quibus Imperii dignitas eminet. Hæc in Consulibus paulo diversa fuisse reperio, veteri Republica & nova. Veteri Republica hæc in usu: Fasces duodecim cum lictoribus, sella curulis, prætexta toga, eaque domi sumpta primo magistratus die ante Deos Penates. Livius lib. XXII. in fine: *Scipio eburneus in manu, sive sceptrum.* De quo scipione, minus quidem vulgara res: magnis tamen auctoribus est mihi certa. Dionysius lib. III. Tarquinio Regi sceptrum eburneum attribuit; idque mansisse successoribus ejus tradit, & Consulibus ipsis. Livius Gallum quendam scipione eburneo percussum à M. Papyrio scribit, Consulare hoc sceptrum intelligens lib. III. Valerius de Priscis Consulibus lib. IV. cap. 4. *Nec eis fuit rubori, eburneo scipione deposito, agrestem stivam aratri repetere.* In Valeriani epistola apud Vopiscum in Vita Aureliani: *Nam te Consulem hodie designo, scripturus ad Senatum, ut tibi deputet scipionem, deputet etiam fasces. Hac enim Imperator non solet dare, sed à Senatu, quando fit Consul, accipere.* Cassiodorus lib. VI. in formula Consulatus: *Validam manum victoriali scipione nobilitat.* In Glossis Priscis: *Scipiones, virga Consulum.* Et Ennodius in Panegyrico *scipiones*, pro ipso Consulatu posuit: *Serranum scipionibus aratra pepererunt.* Nec Juvenalem aliter quam de hoc scipione ceperim Sat. X.

Da nunc & volucrem, sceptro quæ surgit eburno.

Præitque nobis, Aquilæ figuram fuisse in summo illo sceptro: nisi tamen magis placet, ad scipionem triumphalem id referri, quem plane ea forma Isidorus describit lib. XVII. cap. 2. Et eundem in triumpho Appianus etiam agnoscit lib. de Bellis Punicis. Atque hæc fere insignia olim. Posterior ætas sub Principibus quædam addidit, quædam immutavit: & id fere in superbiam, ut solet, & pompam. *Lipsius.*

1. *Proximo lictori.*] Namque ex lictoribus unum semper habebant proximum Consules.

2. *Monumentum.*] Sacellum Marianum, ubi fuerant ejus monumenta: & ita accidit: nam, ut diximus, cùm Cicero totius ferme Italiæ consensu restitutus esset, in Sacellum Marii, in quo factum fuerat Senatusconsultum de ejus reditu, deductus est, & ingenti Senatus consensu liberatus, summaque cum dignitate restitutus. Scimus enim quo modo M. Cicero lege Appii Claudii trib. pl. lata, qua ipse cives Romanos indicta causa damnatos occidisset, in exilium pulsus fuerit. *Oliv.*

3. *In æde Jovis Mariana.*] Quam Marius in honorem Jovis condiderat, ibique monumenta sua collocaverat.

4. *Cajo autem Graccho imminentis casus atrocitas.*] Titus Gracchus vir magnæ autoritatis, duos filios habuit seditiosissimos viros, Tiberium & Cajum Gracchum, quorum uterque eodem exitio perierunt: nam Tiberius major natu, dum legem Agrariam contra Senatus autoritatem ferre moliretur, ut ager Stellas, qui bello & armis captus

fuerat,

Iam atque aperte per quietem denunciata est: somno enim pressus, Ti. Gracchi fratris effigiem vidit, dicentis sibi; Nulla ratione eum vitare posse, ut eo fato non periret, [1] quo ipse propulsus è Capitolio occidisset. Id ex Graccho prius, quam tribunatum, in quo fraternum exitum habuit, iniret, multi audiverunt. [2] Cœlius etiam certus Romanæ historiæ auctor, sermonem de ea re ad suas aures illo adhuc vivo pervenisse scribit.

7. [3] Vincit hujusce somnii dirum aspectum, quod sequitur. [4] Apud Actium M. Antonii fractis opibus, Cassius Par-

fuerat, inter omnes æqualiter divideretur, à Scipione Nasica interemptus est; erat enim lex illa magnæ seditionis causa, quia nobiles de possessiune cedere cogebantur. Itaque cum magnæ essent Tiberis opes, & legem omnino laturus esset, quam populus, qui sibi utilem fore videbat, libenter acciperet: Scipio Nasica videns id fieri contra rempublicam, tergiversantesque Consules, inquit: Quicunque vult rempublicam esse salvam, is me sequatur, atque ira fractis subselliis, impetum fecit in rostra, & uno ictu Tiberium occidit. Haud ita multo post C. Gracchus Tiberii fratris effigiem vidit in somniis dicentis, quantum vellet cunctaretur, tamen eodem sibi leto, quo ipse interiisset, esse pereundum: idque Cælius tradit se ab eodem C. Graccho audivisse, antequam tribunus plebis factus esset. quod etiam evenit. Cum enim creatus Tribunus esset, multas leges Senatui perquam invisas tulit; inter quas & Frumentaria erat, quæ jubebat, ut semissibus & trientibus frumenta plebi dividerentur; alteram Agrariam eandem quam & frater tulerat; tertiam quoque, ut sexcenti equites miscerentur Senatoribus; & equestrem ordinem ita pervertit. Hic continuato magistratu, & latis legibus turbulentis, in Italiam Colonias deduxit, & unam in solo dirutæ Carthaginis, quo ipse triumvir Coloniam deduxit; denique seditiosus cum Aventinum montem cum multitudine armata oppressisset, à L. Opimio, qui populum convocavit, occisus est, & ita somnium adimplevit. *Oliver.*

1. *Quo ipse.*] Nam sicut ille à Scipione cæsus est, ita hic à L. Opimio interfectus.

2. *Cælius.*] Est ille L. Cælius Antipater, qui, ut ex hoc loco patet, Gracchorum temporibus vixit. L. Crassi magistrum fuisse docet Cicero in Bruto. Atque historiam suam scripsit ad L. Ælium Stilonem, Varronis Magistrum. Inter JCtos quoque recenset JC. in tit. de Origine Juris; sed plus eloquentiæ, quam scientiæ juris operam dedisse asserit. De eo Cicero variis locis. Unus hic sufficiat ex lib. 1. de LL. Fannii ætate conjunctus Antipater paulo inflavit vehementius, habuitque vires, agrestes ille quidem, atque horridas, sine nitore ac palæstra; sed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius scriberent. Hæc ille. Tanti tamen hunc æstimavit Brutus, ut in Epitomen redegerit, ut testatur Cicero ad Atticum lib. XIII. epist. 8. *Vossius.*

3. *Vincit.*] Contigit A. U. DCCXXII.

4. *Apud Actium.*] Epiri promontorium, ubi cum Cleopatra ab Augusto victus est. Unde Maro Æneid. VIII.

In me-

Parmensis, qui partes ejus secutus fuerat, Athenas confugit: ubi [1] concubia nocte, cum sollicitudinibus & curis, mente sopita in lectulo jaceret, existimavit ad se venire hominem ingentis magnitudinis, coloris nigri, squalidum barba, & capillo demisso: interrogatumque quisnam esset, respondisse [2] κακοδαίμονα. Perterritus deinde tam tetro visu, & nomine horrendo, servos inclamavit: sciscitatusque est, siquidem talis habitus, aut intrantem cubiculum, aut exeuntem vidissent. Quibus affirmantibus neminem illuc accessisse, iterum quieti & somno se dedit: atque eadem animo ejus obversata est species. Itaque fugato somno, lumen inferri jussit, puerosque à se discedere vetuit. Inter hanc noctem & supplicium capitis, quo eum Cæsar affecit, paululum admodum temporis intercessit.

8. Propioribus tamen (ut ita dicam) lineis Aterii Rufi equitis Romani somnium certo eventu admonitum est: qui, cum [3] gladiatorium munus Syracusis ederetur, inter quietem

In medio classes æratas, Actia bella,
Cernere erat, totumque instructo Marte videres
Fervere Leucatem, &c.

1. *Concubia nocte.*] Vid. sup. pag. 50.

2. *Κακοδαίμονα.*] Malum dæmonem. Duo sunt spiritus, juxta Ethnicos, qui dantur homini, bonus & malus. Unde Virgilius: *Quisque suos patimur Manes.* Quia, ut inquit Servius, cum nascimur duos genios sortimur, hoc est, duos spiritus, unum qui nos hortatur ad bona, alterum qui depravat ad mala. Quibus assistentibus aut asserimur ad meliorem vitam, aut condemnamur ad deteriorem. *Oliver.*

3. *Gladiatorium munus.*] Calamitas Orbi invecta per hos ludos: nullum enim bellum tantam cladem vastitiemque generi humano intulit, quam hi ad voluptatem ludi. Numerum dierum hominumque recense; mentior, si non unus aliquis mensis Europæ stetit vicenis capitum millibus aut tricenis. Neronem culpamus aut Caligulam, qui e. aliquot homines vita interfecerunt, ira sive metu: ecce unus Editor homines supra CIƆ. ludens interfecit, & die non toto. Atque hæc delicias vocabant, & cibum oculorum; fiebantque non per unius alteriusve lasciviam, sed velut publica lege & decreto. Itaque eo ventum est, ut aliis legibus effusio ista fuerit coërcenda. Primo ad ambitum reprimendum, cautum fuit, ne quis daret candidatus. Legem eam tulit M. Tullius Consul. Cautum etiam de numero aliquid gladiatorum, sub idem tempus, supra quem ne haberent in Urbe. Sicut in Catilinaria conjuratione item remoti gladiatores ab Urbe. Sed Augustus certe etiam de numero parium cavit, edixitque A. U. IƆCCXXXI. nec Gladiatores sæpius quam bis anno dari, nec plurium quam LX. parium. At Tiberius firmus

 contra

quietem retiarii se manu confodi vidit: idque postero die in spectaculo consessoribus narravit. Incidit deinde, ut proximo ab equitum loco, [1] retiarius cum [2] mirmillone introduceretur: cujus cum faciem vidisset, idem dixit, ab illo se retiario trucidari putasse, protinusque inde discedere voluit. Illi sermone suo metu ejus discusso, causam exitii misero attulerunt. Retiarius enim in eum locum compulso mirmillone & abjecto, dum jacentem ferire conatur, trajectum gladio Aterium interemit.

EXTERNA.

1. [3] Annibalis quoque ut detestandum Romano sanguini, ita

contra ista, certum numerum in commune præscripsit. Sed post Tiberium Caligula, conculcato hoc edicto, permisit volentibus cunctis, etiam supra numerum definitum, gladiatores præbere. Et Domitianus gratificatus contra eandem legem ingenio suo & sæculo videtur. *Lipsius.*

1. *Retiarius.*] Retiarius plerumque commissus cum Secutore, interdum etiam cum Mirmillone: nec enim novum, ut unus cum diversis componatur, sicut Mirmillo cum Threce. Retiarium Isidorus describit: *Retiarius*, inquit, *qui contra alterum pugnantem occulte ferebat rete jaculum, ut adversarium cuspide insistentem operiret, implicitumque viribus superaret: quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis causa.* Origo & exemplum ejus armaturæ non dubie à Pittaco, qui inter Sapientes. Ita enim ille ex provocatione cum Phrynone pugnavit. Juvenalis cum cura ejus arma descripsit, & velut ex professo. Non erat ei clypeus, non sica, non galea, quia fuit contentus solo galero, nuda facie soli hi ex gladiatoribus. Ita autem docti Retiarii, factique, ut arte quadam collectum suspensumque dextra manu rete in adversarii caput jacerent; & si errassent, effuse fugerent, donec forte iterum rete collegissent. Tridens sive fuscina illis pro gladio; inermes & in sola tunica. Tertullianus tamen spongiam iis attribuit, pectori nimirum tegmen. *Lipsius.*

2. *Mirmillone.*] Mirmillones venerunt è Gallia, *Crupellarii* iis forte dicti: quasi qui ob gravitatem armorum reperent, non irent. Hinc *Crupellares* aut *Prorepos* vocarunt. Certe Mirmillones toti in armis. Videntur inter pugnam soliti subsidere, ad excipiendum adversarium, & vitabundi. Mirmillo plerumque cum Threce compositus, nonnunquam etiam cum Retiario. Unde est illud Festi: *Retiario pugnanti adversus Mirmillonem cantatur: Non te peto, piscem peto, quid me fugis, Galle?* Quia Mirmillonicum genus armaturæ Gallicum est, ipsique Mirmillones ante Galli appellabantur, in quorum galeis piscis effigies inerat. *Idem.*

3. *Annibalis quoque.*] Narrat Annibalis somnium Livius lib. XXI. In quiete dicit, juvenem ab eo visum fuisse divina specie, qui se à Jove diceret ducem in Italiam Annibali missum, proinde sequeretur, neque usquam à se deflecteret oculos; pavidum primo nusquam circumspicientem aut respicientem secutum, deinde cura humani ingenii, cum quidnam id esset, quod respicere vetitus esset, agitaret animo, tempe-

ni, ita certæ prædictionis somnium, cujus non [1] vigiliæ tantum, sed etiam ipsa quies hostilis imperio nostro fuit. Hausit enim proposito & votis suis convenientem imaginem, existimavitque missum sibi ab Jove mortali specie excelsiorem juvenem, invadendæ Italiæ ducem: cujus monitu primo vestigia [2] nullam in partem motis secutus oculis; mox humani ingenii prona voluntate [3] vetita scrutandi pone respiciens, animadvertit immensæ magnitudinis serpentem, concitato impetu, omne quicquid obvium fuerat, proterentem: postque eam magno cum cæli fragore erumpentes nimbos, lucemque caliginosis involutam tenebris. Attonitus deinde quidnam esset monstri, ecquid portenderet, interrogavit. [4] Hic dux: Italiæ vides, inquit,

temperare oculos animo nequivisse, cum vidisse post se serpentem mira magnitudine cum ingenti arborum & virgultorum strage ferri, ac post insequi cum fragore cœli nimbum. Tum quæ moles ea, quidve prodigii esset quærentem, audivisse, vastitatem Italiæ esse. Pergeret porro ire, nec ultra inquireret, sineretque fata in occulto esse. Cicero lib. v. de Divinat. *Annibalem*, inquit, *cum cepisset Saguntum, visum esse in somnis à Jove in Deorum concilium vocari, quo cum venisset, Jovem imperâsse ut italiæ bellum inferret, ducemque ei unum ex concilio datum, quo illum euntem cum exercitu progredi cœpisset, ne respiceret, imperâsse, illum autem diutius facere non potuisse, elatumque cupiditate, respexisse. Tum vastam belluam & immanem visam, circumplicitam serpentibus, quacunque incederet, omnia arbusta, virgulta, tecta, pervertere, & eum admiratum quæsisse de Deo, Quidnam illud esset tale monstrum? & Deum respondisse, Italiæ esse vastitatem, præcepisseque, ut pergeret protinus, quid retro aut à tergo fieret, scire ne laboraret.* Oliver. Contigit A. U. DXXXIV.

1. *Vigiliæ.*] Non solum dum vigilaret, sed etiam dum quiesceret, agitabat animo pestem Italiæ inferre.

2. *Nullam in partem motu secutus oculis.*] Sunt qui legant, *secutu*; ut sit, oculis Annibalis securis. *Primo vestigia nullam in partem secutu oculis.*] Obscurus & mancus est sensus ejus loci, qui mihi quidem ex Campensis exemplaris Scholiolis interlinearibus restitui posse videtur. Annotatum enim supra, *nullam in partem*, sic, supple *motu*. Inde in conjecturam venio, vocabulum hoc solum desiderari. Quare si hoc modo legamus, *Primo vestigia nullam in partem motu sequutus oculis*, sententia erit integra, & manifesta, atque etiam Livianæ narrationi conveniens, qui rem eandem ita persequitur. Proinde sequeretur, neque usquam à se deflecteret oculos, pavidum primo nusquam circumspicientem, aut respicientem sequutum. Hoc est, ut Valerius ait, *nullam in partem motu oculis secutus*. Pighius.

3. *Vetita scrutandi.*] Imitatio Salustiana, *More humani ingenii, cupido ignara visendi animum vortit.* Sic & Petronius: *Vitio gentis humana concupiit scire, quis aut quid faceret.*

4. *Hic dux.*] Qui apparuerat ei prius, ut juvenis divina specie.

inquit, vastitatem: proinde sile, & cætera tacitis permitte fatis.

2. [1] Quam bene Macedoniæ Rex Alexander per quietem visa imagine præmonitus erat, ut vitæ suæ custos esset diligentior, si eum cavendi etiam periculi consilio fortuna instruere voluisset! Namque Cassandri pestiferam sibi dexteram somnio prius cognovit, quàm exitu sensit: existimavit enim ab illo se interfici, cum eum nunquam vidisset. Interposito deinde tempore, postquam in conspectum venisset, nocturni metus patefacta imagine, ut Antipatri filium esse cognovit, adjecto versu Græco qui fidem somniorum elevat, præparati jam adversus caput suum veneficii, quo occidisse Cassandri manu creditur, suspicionem animo repulit.

3. [2] Longe indulgentius Dii in poëta * Simonide, cujus salu-

1. *Quam bene Macedoniæ rex.*] Alexander Macedo vidit in Somniis imaginem nescio quam, eum admonentem, ut diligentior esset suæ vitæ custos, quia pestifera Cassandri manu periturus esset, quod etiam factum est: nam Iolaus Cassandri frater pincerna erat Alexandri, & nuper venerat, itaque facultatem dedit accusare volentibus Cassandrum, & nonnulli proxime venerant, qui dicerent, Antipatrum cum filiis egisse, ut Alexandrum veneno necarent; quod cum illi dicerent præsente Cassandro, tum ille, Quid audes, inquit, dicere homines, qui tam procul venerunt, nulla nobis injuria affectos cavillati? Et ille, inquit, eo magis, quia procul venerunt, calumniati se indicant. Hæc sunt, inquit, Alexander, illa Aristotelis sophismata, quibus utitur, ut in utramque partem arguat. Deinde cum vidisset Cassander more prisco adorari Alexandrum, quia res nova esset, risu actum hunc prosecutus est. Alexander indignatus, capillis manibus injectis, ipsum terque quaterque terræ collisit. Haud multo post, etsi nonnulli aliter sentiunt, Cassander poculum venenatum Alexandro propinavit. Venenum autem frigidam aquam fuisse de Nonacride regione testantur, quæ guttatim de petra stillat; quæ aqua non nisi in ungulis equi vel asini deferri potest. Hanc aquam cum hausisset Alexander, subito dolore perfusus est. Alexander natus est anno ab Urbe Condita CCCLXXXV. teste Solino cap. de Asia, quo die flagravit templum Dianæ Ephesiæ. Cicero de Nat. Deor. lib. II. *Diana cum in partu Olympiadu adesse voluissem, domo abfuit.* De cujus morte Justinus lib. XII. Plinius & Herodotus, sed imprimis Plutarchus in vita Alexandri. *Oliver.*

2. *Longe indulgentius.*] Hoc somnium Cicero lib. I. de Divinat. refert. Dicit enim: *Quid illa duo somnia, quæ celeberrime commemorantur à Stoicis? Quis tandem potest contemnere unum de Simonide? qui, cum ignotum quendam projectum mortuum vidisset, eumque humasset, haberetque in animo navim conscendere, moneri visus est ne id faceret, ab eo quem sepultura affecerat, si navigasset,* eum

ſalutarem inter quietem admonitionem conſilii firmitate roboraverunt. Is enim cum ad littus navem appuliſſet, inhumatumque corpus jacens ſepulturæ mandaſſet, admonitus ab eo ne proximo die navigaret, in terra remanſit: Qui inde ſolverant, fluctibus & procellis in conſpectu ejus obruti ſunt. Ipſe lætatus eſt, quod vitam ſuam ſomnio, quam navi credere maluiſſet. Memor autem beneficii, elegantiſſimo eam carmine æternitati conſecravit, melius illi & diuturnius in animis hominum ſepulchrum conſtituens, quàm in deſertis arenis ſtruxerat.

4. [1] Efficax & illa quietis imago, quæ Crœſi regis animum

eum naufragio eſſe periturum: itaque Simonidem rediiſſe, periiſſe cæteros qui tum navigaſſent.

* *Simonide.*] Suidas Simonidem ait Olympiade LVI. floruiſſe, alii LXII. ſcripſere, & perveniſſe ad LXXVIII. Cambyſæ & Darii regnum, & Xerxis navale prælium deſcripſit: cujus rei apud Suidam, & in Commentariis in Apollonium mentionem nonnunquam factam videmus. Item prælium illud quod ad Artemiſium promontorium commiſſum eſt, verſu Elego compoſuit: quod vero ad Salaminem factum eſt, Lyrico carmine executus eſt. Scripſit & Threnos, hoc eſt, Næniaſ vel Lachrymas. Horatius:

Cea retractes munera næniæ.

Et Catullus:

Mæſtius lachrymis Simonideis.

Quanquam propter affectum & reticentiam locus hic Catulli parum lucide à Grammaticis explanatur. Compoſuit item Laudes, hoc eſt, Encomia & Epigrammata, quorum adhuc pleraque leguntur, ut illud in Megiſteum Vatem Acarnanem ex Melampodis genere, cujus & Herodotus meminit: interitum enim Megiſteus Leonidæ, & ſociorum, ſuique ipſius prædixit: quare conſtructo ei ab Amphyctionibus tumulo, Simonides ob mutuam hominis familiaritatem carmen compoſuit, quod hodieque extat. Scripſit & Pæanas & Tragœdias: his addidit & Strabo Deliacorum Dithyrambum, quem Memnon inſcripſit. Addit & Herodotus laudes in Eualcidem Eretriorum ducem. Gryphis quoque & hoc genere Poëmatum delectatus. Duo utique ejuſmodi extant Epigrammata, quæ in medium affert Chamæleon, alterum quidem de Hirco & Delphine, alterum de Aſello, qui per luſum Epeus dictus eſt, quæ niſi ab ipſo explicarentur, minus profecto intelligerentur. Inter longævos vero connumeratur: nonageſimum enim annum exceſſiſſe ſcribit in Macrobiis Lucianus, Suidas nonageſimum nonum. Euſebius in Simonidis ætate inconſtans eſſe videtur. *Gyrald.*

1. *Efficax & illa.*] Crœſus rex Lydiæ duos filios habuit, unum mutum, alterum integræ loquelæ: pater autem vidit in ſomniis illum, qui vocalis erat, ferro periturum eſſe. Curavit igitur ut omne telum removeretur ab eo. Ipſum etiam cum æqualibus ſuis, cum quibus vivere conſueverat, ſine telo eſſe volebat. Denique cum nihil agere permittebat, quo poſſet ferro perire. Forte ita accidit, ut eo tempore aper immenſæ magnitudinis totam illam regionem vaſtaret; agreſtes vero ad regiam convenere, petentes Atym, qui venatione delectabatur, quibus Rex ita reſpondit: Inſtrumenta

mum maximo prius metu, deinde etiam dolore confecit. Nam è duobus filiis, & ingenti agilitate, & corporis dotibus præstantiorem, imperiique successioni destinatum Atym, existimavit ferro sibi ereptum. Itaque quicquid ad evitandam denunciatæ cladis acerbitatem pertinebat, nulla ex parte patria cura cessavit avertere. Solitus erat juvenis ad bella gerenda mitti, domi retentus est. Habebat armamentarium omnis generis telorum copia refertum: id quoque amoveri jussit. Gladio cinctis comitibus utebatur, vetiti sunt propius accedere: necessitas tamen aditum luctui dedit. Cum enim ingentis magnitudinis aper, [1] Olympi montis culta, & crebra cum agrestium strage vastaret, inusitatoque malo regium imploratum esset auxilium: filius à patre extorsit, ut ad eum opprimendum mitteretur: eo quidem facilius, quod [2] non dentis, sed ferri sævitia in metu reponebatur. Verum dum acri studio interficiendi suem omnes sunt intenti, pertinax casus imminentis violentiæ, lanceam petendæ feræ gratia missam, in eum detorsit: & quidem eam potissimum dexteram nefariæ cædis

menta se quidem daturum, retia, canes, filium vero non concessurum, metuens somnium quod viderat. Eodem tempore vir quidam externus ad Crœsum venerat, rogans regem, ut cædem suam expiaret. Interrogatus quis esset, unde veniret? respondit: Adrasti filius sum, vel, ut alii dicunt, Midæ Gordii; fratrem meum invitus occidi, & à patre pulsus rebus omnibus privatus. Tum Rex misericordia captus, eum cæde expiavit, & in regno retinuit; deinde Adrasti (sic enim de nomine patris appellabatur) cognita industria, Rex ei filium Atym commendavit. Sed cum tandem precibus agrestium victus esset Rex, ut filium concederet; misit in venationem Adrasto prius magnopere commendatum. Forte casus ita tulit, ut hunc adolescentem in venatione versantem Adrastus, cum hastam torqueret in aptum, infeliciter Atym medium transfixerit, & occiderit; qui cum mortuus ad patrem delatus esset, in magnos questus lachrymasque resolvitur pater, & ipsum præcipue accusabat Adrastum, quod cui filium demandasset, is potissimum occidisset. Adrastus se nihil expurgans, mortem non respuebat. Rex, ubi vidit illum casu, non voluntate cædem illam perpetrasse, & propterea impatienter dolentem, vita donavit quantum in se fuit; sed cum funus Atys persecutus est Adrastus, in ejus sepulchro seipsum, quasi inferias, occidit. Vide Herodot. lib. 1.

1. *Olympi.*] Vide supra pag. 31.

2. *Non dentis.*] Sic quoque Herodotus tradit, hac ratione filio concessisse, ut ad venationem iret, quia scil. non dente, sed ferro moriturum somniaverat.

3. *Hospi-*

cædis crimine voluit aſpergi, cui tutela filii à patre mandata erat: Quam quidem Crœſus imprudentis homicidii ſanguine violatam, [1] hoſpitales veritus Deos, ſupplicem [2] ſacrificio expiavit.

5. [3] Nec Cyrus quidem ſuperior invictæ fatorum neceſſitati s

1. *Hoſpitales.*] Quia enim Adraſtum hoſpitio ſuſceperat, veritus eſt, ſi eum non juvaret, Deos hoſpitales, id eſt, hoſpitalitatis autores, habere inimicos.

2. *Sacrificio expiavit.*] Hic mos à Græcis ſumptus, ut qui homicidium perpetraſſet, à Regibus expiaretur. Ovidius Faſt.

Ah nimium faciles, qui triſtia crimina cædis

Fluminea tolli poſſe putatis aqua.

3. *Nec Cyrus quidem ſuperior.*] Aſtyages Medorum Rex vidit in ſomniis filiam ſuam Mandanem urina totam Aſiam undaſſe, ut tradit Herod. ut vero Juſtinus refert, vidit ex naturalibus filiæ, quam unicam habebat, enatam eſſe vitem, cujus palmite omnis Aſia obumbraretur. Conſulti aruſpices, reſponderunt ex filia naſciturum nepotem, qui totam Aſiam imperio ſubigeret, eique regnum adimeret. Quo reſponſo territus Aſtyages, neque claro viro, neque civi filiam ſuam, ne paterna maternaque nobilitas nepotis animos extolleret, ſed ex gente obſcura tum temporis Perſarum Cambyſi mediocri viro in matrimonium tradidit. Ac nec ſic quidem ſomnii metu depoſito gravidam ad ſe filiam juſſit acciri, ut ſub avi oculis partus necaretur. Natus infans datur occidendus Harpago Regis arcanorum participi: Is veritus, ne ſi ad filiam, mortuo rege, veniſſet imperium, quia nullum Aſtyages virilem ſexum genuerat, illa necati infantis ultionem, quam à parente non potuiſſet, à miniſtro exigeret, Mithridati paſtori regii pecoris puerum exponendum tradit. Forte eodem tempore & ipſi paſtori natus filius erat vivus, ut Juſtinus refert; ut alii volunt, mortuus: ejus igitur uxor, audita regii infantis expoſitione, rogat ſummis precibus ſibi perferri oſtendique puerum; cujus precibus fatigatus paſtor, reverſus in ſylvam, invenit juxta infantem canem fœminam parvulo ubera præbentem, & à feris alitibuſque defendentem: motus & ipſe miſericordia, qua motam eſſe canem videat, puerum defert ad ſtabula, eadem cane anxie proſequente, quem ubi in manum mulier accepit, veluti ad notam alluſit, tantuſque in illo vigor & dulcis quidam blandientis infantis riſus apparuit, ut paſtorem ultro rogaret ſuum pro illo partum exponeret, permitteretque ſibi ſive fortunæ ipſius, ſive ſpei ſuæ gratia puerum enutrire, atque ita permutata ſorte parvulorum, hic pro filio paſtoris educatus, ille pro nepote regis exponitur; nutrici deinde nomen Spacos fuit, quia canem Perſæ ſic vocant. Puer deinde jam adultus cum imperio uſus inter paſtores eſſet, Cyri nomen accepit. Mox rex inter ludentes ſorte delectus, cum per laſciviam contumaces flagellis cecidiſſet, à parentibus puerorum querela Regi delata eſt, indignantibus à regio ſervo ingenuos homines ſervilibus verberibus affectos. Ille, accerſito puero, & interrogato, cum nihil mutato vultu, feciſſe ſe ut Regem, reſpondiſſet, admiratus conſtantiam, in memoriam ſomnii reſponſique revocatur, atque cum & vultus, & ſimilitudo, & expoſitionis tempora, & paſtoris confeſſio convenirent, nepotem agnovit, & quum defunctus ſibi ſomnio videretur, agitato inter paſtores regno, animum minacem duntaxat in illo fregit. Cæterum Harpago amico ſuo infeſtus, in ultio-

ſitatis parvulum argumentum eſt; cujus ortus ad imperium totius Aſiæ ſpectantis, maternus avus Aſtyages, duos prænuntios ſomnii fruſtra diſcutere tentavit: Mandanem filiam ſuam (quod in quiete viderat, urina ejus omnes Aſiaticas gentes inundaſſe) non Medorum excellentiſſimo (ne in ejus familiam regni decus transferretur) ſed Perſarum modicæ fortunæ viro collocavit. Natumque Cyrum exponi juſſit, quia ſimiliter quietis temporibus exiſtimaverat genitali parte Mandanes enatam vitem eouſque creviſſe, donec cunctas dominationis ſuæ partes inumbraret. Sed fruſtratus eſt ſeipſe, nepotis felicitatem, cœleſtium judicio deſtinatam, humanis conſiliis impedire conando.

6. Intra privatum autem habitum Dionyſio Syracuſano adhuc ſe continente, [1] Himera quædam non obſcuri generis fœmina, inter quietem opinione ſua cœlum conſcendit,

ultionem ſervati nepotis filium ejus interfecit, epulandumque patri tradidit. Sed Harpagus ad tempus diſſimulato dolore, odium Regis in vindictæ occaſionem diſtulit. Interjecto tempore, cum adoleviſſet Cyrus, dolore orbitatis admonitus, ſcribit ei, ut ablegatus ab avo in Perſas fuerit, ut occidi eum parvulum avus juſſerit, ut beneficio ſuo ſervatus ſit, ut regem offenderit, ut filium amiſerit, hortatur, ut exercitum paret, & pronam ad regnum viam ingrediatur, Medorum tranſitionem pollicitus. Epiſtolam, quia palam ferri nequibat, regiis cuſtodibus omnes aditus obſidentibus, exenterato lepori inſerit, lepuſque in Perſas Cyro ferendus fido ſervo traditur, additaque retia ſunt, ut ſub ſpecie venationis dolus lateret. Lectis ille literis, eadem ſomnio aggredi juſſus, bellum Medis infert. Aſtyages meriti ſui in Harpagum oblitus, ſummam belli eidem committit, qui exercitum acceptum ſtatim Cyro per deditionem tradit, Regiſque crudelitatem perfidia defectionis ulciſcitur. Quod ubi Aſtyages audit, contractis undique auxiliis, ipſe in Perſas proficiſcitur, & primo impetu Perſarum acies in fugam convertit; quibus fugientibus, matres & uxores eorum obviam occurrerunt, orant ut in prælium revertantur; cunctantibus illis, ſublata veſte, obſcœna corporis oſtendunt, rogantes, num in uteros matrum & uxorum vellent refugere. Hac repreſſi caſtigatione, in prælium redeunt, & facta impreſſione, quos fugiebant, fugere compellunt. In eo prælio Aſtyages capitur, cui Cyrus nil aliud quam regnum abſtulit, ſeque in illo nepotem magis quam victorem egit. *Superior.*] Ideo dixit, quia fuit etiam Cyrus inferior, de quo in Catone Majore multa Cicero dicit, ad quem Alexander cum veniſſet, illi arbores ſua manu inſitas oſtendit. *Oliver.*

1. *Himera quædam.*] Atrebatenſis codex, *Himara quadam.* Legendum, *Himeraa.* Pighius.

1. *Lenti-*

ſcendit, atque ibidem Deorum omnium luſtratis ſedibus, animadvertit prævalentem virum flavi coloris, [1] lentiginoſi oris, ferreis catenis vinctum, Jovis ſolio, pedibuſque ſubjectum: interrogatoque juvene, quo conſiderandi cœli duce fuerat uſa, quiſnam eſſet? audiit illum Siciliæ atque Italiæ dirum eſſe fatum, ſolutumque vinculis, multis urbibus exitio futurum: quod ſomnium poſtero die ſermone vulgavit. Poſtquam deinde [2] Dionyſium inimica [3] Syracuſarum libertati, capitibuſque inſontium infeſta fortuna [4] cœleſti cuſtodia liberatum, velut fulmen aliquod otio ac tranquillitati injecit, Himeræorum mœnia inter effuſam ad officium & ad ſpectaculum ejus turbam intrantem, ut aſpexit hunc eſſe, quem in quiete viderat, vociferata eſt. Id cognitum tyranno, curam [5] tollendæ mulieris dedit.

7. [6] Tutius ſomnium matris ejuſdem Dionyſii: quæ cum eum conceptum utero haberet, parere viſa eſt [7] Satyriſcum: conſultoque prodigiorum interprete, clariſſimum ac po-

1. *Lentiginoſi oris.*] Gloſſarium: Φακῶψις, *Lentiginoſus, ſparſo ore.* Sumpſit ille quicunque γλωσσόγραφος ex Terentii Heautontimorumeno;

Rufamne illam virginem, caſiam, ſparſo ore, adunco naſo?

Ubi Grammatici, *ſparſum os*, latum, ſi Dîs placet, interpretantur. Doceo itaque contra Pædagogorum factiones, *ſparſum os* eſſe lentiginoſum. *Coler.*

2. *Dionyſium.*] Occupavit hic imperium vigeſimo quinto ſuæ ætatis anno, & regnavit annis duobus & quadraginta, teſte Cicerone lib. v. Tuſcul. Quæſt.

3. *Syracuſarum.*] Vide ſupra pag. 14.

4. *Cœleſti cuſtodia.*] Quia id ſignificabat, quod pedibus Jovis ſubjectus jacebat, ipſum non exiturum in perniciem, niſi quando Dii eum ſolverent, id eſt, quando permitterent. *Badius.*

5. *Tollendæ.*] Interficiendæ mulieris.

6. *Tutius ſomnium.*] Cicero lib. I. de Divinatione: *Mater, inquit, Dionyſii ejus, qui Syracuſanorum tyrannus fuit, ut ſcriptum apud Philiſtum eſt, & doctum hominem & diligentem, & æqualem temporum illorum, cum prægnans hunc ipſum Dionyſium alvo contineret, ſomniavit ſe peperiſſe ſatyriſcum. Huic interpretes ſomniorum, qui Galeotæ in Sicilia tum nominabantur, reſponderunt, eum, quem peperiſſet, clariſſimum Græciæ diuturna cum fortuna fore.*

7. *Satyriſcum.*] Parvum ſatyrum. Multa de ſatyris eorumque generibus fabulata eſt antiquitas. Abſit autem ut putemus extare ullos, aut extitiſſe unquam, in rerum natura Satyros Silenoſve. Sed cum errans aut ludens natura, ſicut ait Plinius, hominem aliquando produxiſſet in lucem cum cornibus, aut alia deformitate contra conſuetas ipſi leges notabilem: paullatim perſuaſêre ſibi mortales rerum imperiti, & naturali quadam inclinatione generis humani ad τερατολογίαν ac rerum mirabilium fictionem & auditionem juxtà proni, naſci in ſylvis & abruptis montium

ac potentissimum Graji sanguinis futurum, certo cum eventu cognovit.

8. At Carthaginiensium dux [1] Amilcar, cum obsideret Syracusas, inter somnium audisse vocem credidit nunciantem, futurum, ut proximo die in ea urbe cœnaret. Lætus igitur perinde ac divinitus promissa victoria, exercitum pugnæ comparabat: in quo [2] inter Siculos & Pœnos orta dissensione, castris ejus Syracusani subita irruptione oppressis, ipsum intra mœnia sua vinctum pertraxerunt. Itaque magis spe quàm somnio deceptus, cœnavit Syracusis captivus, non, ut animo præsumpserat, victor.

9. [3] Alcibiades quoque miserabilem exitum suum haud fallaci

tium tale animalium genus: quod commentum pari levitate à posteris & acceptum & varie concinnatum est, atque à prioribus fuerat excogitatum. Accessere phantasmata illudentium dæmonum, quorum est unicum studium, mendacia cujuscunque generis pro veris ingerere, & omnibus modis in hominum animis illa firmare. Hæc ita accidisse fidem faciunt similes naturæ lusus, quorum nulla ætas fuit expers. *Casaub.*

1. *Amilcar.*] Nomen Punicum, Regemque donotat. Milici etiam, quod Annibalis soceri nomen, & hujus filiæ Imilces, quod est Regina, & Imilconis Carthaginiensis ducis, non aliunde sunt petenda. *Melech* enim Rex est, *Malcha* Regina; quæ *Milicum* & *Imilcen* pronuntiabant. Silius Italicus lib. 111.

Milicus indigenis late regnarat in oris
Cornigeram attollens genitoris imagine frontem;
Hinc patriam, clarumque genus referebat Imilce,
Barbarica paulum vitiato nomine lingua.

Ita, qui καθ' ὑπερβολὴν, ut ait Strabo, Tyriis cultus Hercules, dicebatur Μέλκαρθος, sive Μέλκαρθος, qui depravate Μελκάνθαρος dicitur Eusebio in Oratione de laudibus Constantini. *Seldenus.*

2. *Inter Siculos.*] Illos Siculos intelligit, qui cum Carthaginiensibus socia arma conjunxerant & confœderat erant.

3. *Alcibiades.*] Lysander Lacedæmonius Athenienses diu obsessos tandem in suam potestatem redegit, & omnem reipublicæ statum permutavit, impositis triginta prætoribus, qui in totidem evasere tyrannos. Quorum primus Critias fuit, qui, cum videret Alcibiadem plurimum gratia & auctoritate valere apud Pharnabazum, Persarum Regem, scripsit Lysandro, nisi daret operam, ut de medio tolleretur Alcibiades, nihil eorum, quæ Athenis constituerat, ratum fore. Lysander, ubi hoc cognovit, misit ad Pharnabazum nuntium, qui diceret, Lacedæmonios renuntiare illi societatem, quæ cum Rege erat, nisi vel mortuum vel vivum ad se mitteret Alcibiadem; Pharnabazus clementiam & fidem suam maluit, quam opes regias minui. Itaque duos misit, Susamithrem & Mageum, qui Alcibiadem interficerent. Hi cum non auderent ferro aggredi virum fortissimum, ligna intulerunt, & tugurium, in quo cum amica quadam erat Alcibiades, incenderunt. Ille

fallaci nocturna imagine speculatus est: Quo enim pallio amicæ suæ dormiens opertum se viderat, eo interfectus, & insepultus jacens, contectus est.

10. Proximum somnium, etsi paullo est longius, propter nimiam tamen evidentiam ne omittatur, impetrat. Duo familiares [1] Arcades iter una facientes, [2] Megaram venerunt: quorum alter ad hospitem se contulit, alter in tabernam meritoriam divertit. Is autem qui in hospitio erat, vidit in somnis comitem suum orantem, ut sibi cauponis insidiis circumvento subveniret: posse enim celeri ejus accursu se imminenti periculo subtrahi. Quo visu excitatus, prosiluit, tabernamque, in qua is diversabatur, petere conatus est. Pestifero deinde fato humanissimum propositum tanquam [3] supervacuum damnavit, idque visum pro nihilo ducens, lectum ac somnum repetiit. Tunc idem ei saucius oblatus obsecravit, ut qui auxilium vitæ suæ ferre neglexisset, [4] neci saltem ultionem non negaret. Corpus enim suum à caupone trucidatum, tum maxime plaustro ad portam ferri stercore coopertum. Tam constantibus familiaris precibus compulsus, protinus ad portam cucurrit, & plau-

Ille strepitu flammæ excitus vestimenta omnia super ignem injecit, & cum familiari servo & amica evasit; sed tandem à multitudine militum occiditur. Tum mortuum mulier veste sua opertum cremavit incendio tugurii. De hoc viro dicetur in cap. de mutatione casus & fortunæ. *Oliver.*

1. *Arcades.*] Ciceronis est, qui ex Chrysippo sumpsit, cujus locum Suidas commemorat in verbo τιμωρῶντ☉. *Colerus. Arcades.*] Arcadia, uti notum, regio Peloponnesi, quorum incolas antiqui προσελήνους existimârunt.

2. *Megaram.*] Urbs est Megaritidis regionis, juxta sinum Saronicum, quam coloniam esse dixit Plinius. Sed cum plures ejusdem hujus nominis urbes sint, verisimile est hanc urbem in Peloponneso intelligi, cujus meminit Aristot. in Mirab.

3. *Supervacuum damnavit, &c.*] In Cauchiano codice hæc diffusius, quam vulgo legitur: *Supervacuum damnavit: idque visum pro nihilo ducens, lectum ac somnum repetiit.* Atque iisdem fere verbis hæc Cicero: *Deinde*, inquit, *cum se collegisset, idque visum pro nihilo habendum esse duxisset, recubuisse.* De Divin. 1. ex quo loco Valerius exemplum accepit. *Pighius.*

4. *Neci saltem ultionem.*] Ne centum erraret annos. Quia inulti & insepulti centum errare annos credebantur. Virgilius:

Centum errant annos, volitantque ea flumina circum.

Lucanus:

— *Umbraque erraret Crassus inulta.*

Oliver.

1. Cum

plaustrum, quod in quiete demonstratum erat, comprehendit, cauponemque ad capitale supplicium perduxit.

CAP. VIII.

DE MIRACULIS.

QUÆ CONTIGERE ROMANIS.

1. *Castores visi bello Latino & Persico.*
2. *Æsculapius serpentis specie apparens.*
3. *Junonis Monetæ verba audita.*
4. *Fortunæ muliebris verba audita.*
5. *Sylvani verba audita bello Vejenti.*
6. *Mars visus bello Lucano.*
7. *Dii Penates Alba Lavinium sponte sua regressi.*
8. *C. Julius Cæsar post mortem visus.*
9. *Cn. Pompeji M. rogus miraculose indicatus.*
10. *Ap. Claudii Procos. mors oraculo prædicta.*
11. *Romuli lituus & statua incendiorum flammis intacta.*
12. *Ad sepulturam elati reviviscentes.*

EXTERNI.

1. *Erus Pamphilus post decimum diem reviviscens.*
2. *Atheniensis quidam memoria literarum privatus.*
3. *Mulier subito casu obmutescens.*
4. *Ægles Samius mutus, & subito vocalis factus.*
5. *Gordias Epirota matre mortua natus.*
6. *Jaso Pheræus vomica liberatus.*
7. *Simonides Poëta ruina domus exemptus.*
8. *Daphidæ Sophistæ mors oraculo prædicta.*
9. *Philippo Macedonum Regi mors prænuntiata.*
10. *Alexandri M. mors miraculose præcognita.*
11. *Remigis cujusdam rarus casus.*
12. *Admirandi dentes Prusiæ Regis filii.*
13. *Duplex ordo dentium Diepetenos filiæ Mithridatis.*
14. *Rarus & acutissimus visus Strabonis Lincei.*
15. *Aristomenis Messenii cor pilosum.*
16. *Antipatri Poëtæ anniversaria febris.*
17. *Polistrati & Hippoclidis Philosophorum simillima vita.*
18. *Miracula quædam naturæ.*
19. *Serpens ad Bagradam.*

MUlta etiam interdiu, & vigilantibus acciderunt, perinde ac tenebrarum somnique nube involuta; quæ, quia

quia unde manaverint, aut qua ratione constiterint, dignoscere arduum est, merito miracula vocantur.

1. Quorum è magno acervo in primis illud occurrit. [1] Cum apud lacum [2] Regillum A. Posthumius dictator, & [3] Tusculanorum dux Mamilius Octavius magnis viribus inter se concurrerent, ac neutra acies aliquandiu pedem referret; [4] Castor ac Pollux Romanarum partium propugnatores visi, hostiles copias penitus fuderunt.

1. *Cum apud lacum.*] Hanc Historiam Livius libro secundo commemorat; de miraculo vero nullam prorsus mentionem facit, tantum dicit ædem Castori Dictatorem vovisse: nec id affirmat, sed ita ferri dicit. Plutarchus vero & Cicero autores sunt, quod dum Romani cum Tusculanis bellum haberent, duce Aulo Posthumio Dictatore, & apud lacum Regillum pugna commissa ad multum diei tracta foret, & in neutram partem victoria inclinaret, visi sunt Pollux & Castor pro Romanis fortiter pugnare, qui copias hostium penitus profuderunt. Dionysius libro sexto post pugnæ narrationem: *In hac*, inquit, *pugna dicitur Posthumio Dictatori, & qui cum eo erant in acie equitibus, apparuisse duos juvenes, & forma & magnitudine longe superiores viris, quos nunc nostra natura nutrit, pubescereque incipientes, ducentes equitatum Romanum, & qui obviam Latinorum irent ferientes hastis, propellentesque & cohortantes socios: postque fugam Latinorum captionemque castrorum inclinante jam die in vesperam visi esse in Romano foro eodem habitu adolescentes dicuntur duo, bellicas induti lænas, procerique & pulcherrimi, eandem habentes ætatem, faciemque servantes, tanquam redeuntium ex prælio, specie pugilum, equosque madidos sudore adducentes, usque descendentem ajunt deinde utrumque equos abluisse ad scaturiginem, quæ manat juxta templum Vestæ, lacum faciens profundum: multis dein eos circumsistentibus, & si quid esset ab exercitu novi, discere postulantibus, narrasse eos pugnam ut fuerat, & quod vicissent Romani, nuntiasse, discedentesque inde, dicunt eos ex foro à nemine visos amplius. Die postero acceptis literis à Dictatore, cognoverunt de apparitione Numinum in prælio, & eos fuisse Castoris & Pollucis simulachra.* Oliverius.

2 *Regillum.*] Regillus Lacus Plinio, in Latio est; in agro Tusculano, ut scribit Livius lib. II. & Florus 1. ad Algidi nemoris ingressum. Hodie Lago de S. Prassode dici, tradit Jovius, & Leander, S. Severa Nardus. *Ortelius.*

3. *Tusculanorum.*] Ultra Lanuvium Ariciamque & Albanum montem versus septentrionem, ab Urbe Roma versus orientem erat Tusculum oppidum, Livio, Dionysio, Diodoro, Straboni, Ptolemæo, aliisque celebratum opidum. In collibus situm fuit, unde Tusculani colles, qui cum Albanis cohærent. Ex quibus Tusculanos colles fuisse, in quibus nunc opidum, quod vulgo Frescati dicitur, conspicuum est. Atque idem fere situ opidum esse cum Frascano; inde liquet, quod stadia circiter centum, id est, XII. m. p. & 50. pass. Roma abesse, testantur veteres. Dionys. lib X. Joseph. Antiq. Judaic. lib. XVIII. cap. 8. Sunt hodieque ibi ingentes ruderum reliquiæ, quæ situm Tusculi satis arguunt. A Telegono, qui Ulyssis & Circes filius fingitur, condita urbs censetur. Unde *Circæa mœnia* appellavit Horatius. Ejusdem autem generis Mamilius Octavius fuit. *Cluver.*

4. *Castor, &c.*] Contigit A. U. DXXCV.

Item bello Macedonico P. Vatinius, [1] Reatinæ præfecturæ vir, noctu Urbem petens, existimavit duos juvenes excellentis formæ, albis equis insidentes, obvios sibi factos nuntiare, die qui prætererat, Persen regem à Paullo captum. Quod cum senatui indicasset, tanquam majestatis ejus, & amplitudinis, vano sermone contemptor, in carcerem conjectus est. Postquam Paulli literis illo die Persen captum apparuit, & custodia liberatus, & insuper agro, & [2] vacatione donatus est. [3] Castorem vero, & Pollucem etiam illo tempore pro imperio populi Romani excubuisse cognitum est, quo ad lacum [4] Juturnæ, suum equorumque sudorem abluere visi sunt; junctaque fonti [5] ædes eorum, nullius hominum manu reserata patuit.

2. Sed

1. *Reatinæ præfecturæ.*] Quia præfectus erat Reati, ac si diceres Præturæ Viluxcentinæ. Erant quædam præfecturæ, ad quas mittebantur à Prætore Urbano præfecti, ut Fundi, & Formiæ, Privernum, Anagnia, Reate, Nursia, Arpinum, & alia. *Oliv. Reatinæ.*] Reate opidum Sabinorum memoratur Livio, Dionysio, Straboni, Plinio, Suetonio, Festo, Itinerariis Romanis. Oppidi vetustissima est origo, quippe quod Aborigines, à Sabinis urbe sua Lista pulsos, intra sese recepisse Dionysius lib. I. testatur, quod ante Bellum Trojanum factum esse Cluverus ostendit. Celebris itaque passim apud antiquos autores ejus fit mentio. Cicero tamen ignobili voce Catilin. III. *Præfecturam* appellavit. *Cluver.*

2. *Vacatione.*] Vacatio munerum publicorum excusationem significat l. 5. §. fin. de Mun. & Honor. & in tit. de Vacat. & exempt. Mun.

3. *Castorem.*] Contigit A.U. CCLVII.

4. *Juturnæ.*] De hoc lacu Virgil. Æneid. lib. XII. & Ovid. Fast. lib. II. Propert. lib. III. Eleg. XXI. Fuit & in foro, juxta Dionysium, sed alius ab eo, qui juxta Numicum Fluvium. Uter autem intelligatur, differunt autores. Quod ad Juturnam attinet, qui prope Numicum est, hodieque prope Albanum & Sabellum opida, versus occasum Solis visendus sane fons, VI. millia passuum à Numici fontibus dissitus; qui ex Albani montis radicibus, &, ut vulgo creditur, ex Albano lacu subterraneis meatibus sub ipsa via Appia tanta aquarum vi sonorus, ut inquit Virgilius, erumpit, uti statim à capite molas circumvolvat, unde non longe progressus amnis, in lacum diffunditur haud perinde magnum: ex lacu deinde ad Tiberim defertur, cui miscetur V. milliari ab Ostia, septimo vero ab urbe Roma. Lacum hodieque vocant Lago di Turno, alii di Volturno, quum ab initio esset Lago di Juturna. *Cluverus.* Hic vero locus in Urbe intelligi videtur, cum addit de Æde Castoris, quæ in foro fuit, juxta Dionysium.

5. *Ædes eorum.*] Castorum ædem, quanquam omnes in foro fuisse affirmant, in qua tamen parte, non conveniunt. Dionysius autem, haud procul à Vestæ fuisse innuit his verbis: *Hujus autem inopinatæ, admirabilisque apparitionis, cum signa adhuc Romæ multa, tum vero est ædes Pollucis & Castoris, quam supra forum extruxit civitas, ubi visa sunt illorum*

2. [1] Sed ut cæterorum quoque Deorum propensum huic Urbi numen exequamur: triennio continuo vexata pestilentia civitas nostra, cum finem tanti, & tam diuturni mali, neque divina misericordia, neque humano auxilio, imponi videret: cura sacerdotum, inspectis [2] Sibyllinis libris animadvertit, non aliter pristinam recuperari salubritatem posse, quam si ab [3] Epidauro Æsculapius esset accersitus.

illorum simulacra. Et mox: *Specie pugilum, equosque madidos sudore ad scaturiginem, juxta ædem Vestæ manantem abluere.* Appianus autem commemorat, Asellium Prætorem forte sacra Castori & Polluci in foro facientem, cum quidam lapide phialam excussisset, ad Vestæ ædem cucurrisse. Ex quorum verbis apparet, ædem Castorum prope Vestæ, forumque Romanum ita sitam, ut à fronte hoc, illam vero à tergo haberet. Hanc Castoris ædem A. Posthumius Dictator bello Latino vovit, ejusque filius Duumvir creatus dedicavit. Cicero: *Nonne*, inquit, *ab A. Posthumio ædem Castori & Polluci in foro dicatam vides?* Et iterum pro Domo sua, atque pro Sextio, ejus gradus à Clodio revulsos testatur, & S. C. concionesque in eadem sæpe habitas. Asconius vero, L. Metellum hanc instaurasse tradit. Et Plutarchus Cæcilium Metellum Floræ simulachro, pulchritudine insigni, exornavisse. Inerat & tabula, monimentum civitatis equitibus Campanis datæ. Ante eandem ædem fuit statua equestris togata Q. Marcii Tremuli, qui Samnites bis devicerat, captaque Anagnia populum stipendio liberaverat. Et licet hæc ædes geminis fratribus esset dedicata, tamen Castoris tantum vocabatur: arbitramurque fuisse inter porticum Concordiæ, & Cæsaris templum. Illa vero, quam Suetonius refert, Tiberium Cæsarem suo, fratrisque nomine de manubiis Castori & Polluci dedicavisse, nisi de eadem intelligat, ab ipso instaurata; quo in loco fuerit, incertum habemus. *Marlianus.*

1. *Sed ut cæterorum.*] Augustinus de Civitate Dei lib. III. *Æsculapius*, inquit, *ab Epidauro Romam abivit, ut peritissimus Medicus in urbe nobilissima artem gloriosius exerceret.* Ovidius lib. ult. Metamorphoseon hanc late describit Historiam sive Fabulam. *Oliver.*

2. *Sibyllinis.*] Vide supra pag. 9.

3. *Epidauro.*] Tres in Europa sunt hujus nominis urbes, quarum una in Dalmatia, alteræ duæ in Peloponneso sitæ sunt. Unam harum Limeram cognominatam fuisse; alterutram quoque Peloponnesiacæ Æsculapii delubro celebrem fuisse, ex auctoribus constat. Sed cum à neotericis Scriptoribus in attribuendo cognomine, & delubro sæpius hallucinari, magnoque errore hæc confundi observaverimus, coacti fuimus ad ipsos fontes, ex quibus hæc de Epidauris hausimus, recurrere. Epidaurus igitur prima est in Dalmatia, Ptolemæo. Hæc Epidaurum Colonia à Plinio dicitur. & Legio IX. hic ponitur in antiqua inscriptione. Hæc hodie est & emporio, & Republica nobilis. Hanc Europæis Ragusi appellari, extra controversiam est. Turcis vero, ni fallor, Dobronicha vocatur, Ῥαύσιον Cedreno. Huic Limeræ cognomen, sed falso, à pluribus nostræ ætatis Scriptoribus additur. Hanc Dion & Mela in Parthinis (Dalmatiæ populis) quos Plinius Parthenos nominat, & hodie Ragusienses possent indigetari, ponit. Epidaurus altera, in Peloponneso, à Plinio, Ptolemæo, Strabone, Pompejoque, in Argia nempe regione, ad Saronicum sinum, quam Æsculapii delubro

ſitus. Itaque eo legatis miſſis, unicam fatalis remedii opem auctoritate ſua (quæ jam in terris erat ampliſſima) impetraturam ſe credidit. [1] Neque eam opinio decepit: pari namque ſtudio petitum, ac promiſſum eſt præſidium: eveſtigioque Epidaurii, Romanorum legatos in templum Æſculapii (quod ab eorum urbe quinque millibus paſſuum diſtat) perductos, ut quicquid inde ſalubre patriæ laturos ſe exiſtimaſſent, pro ſuo jure ſumerent, benigniſſime invitaverunt: Quorum tam promptam indulgentiam, numen ipſius Dei ſubſecutum, verba mortalium, cœleſti obſequio comprobavit. Siquidem is anguis, quem Epidaurii raro, ſed nunquam ſine magno ipſorum bono viſum, in modum Æſculapii venerati fuerunt, per urbis celeberrimas partes, [2] mitibus oculis, & leni tractu labi cœpit, triduoque inter religioſam omnium admirationem conſpectus, haud dubiam præ ſe appetitæ clarioris ſedis alacritatem ferens, ad triremem Romanam perrexit: paventibus inuſitato ſpectaculo nautis, eo conſcendit, ubi Q. Ogulnii legati tabernaculum erat, inque [3] multiplicem orbem,

lubro celebrem faciunt. Extra urbem tamen fuiſſe hoc delubrum ſcribit Pauſanias in Corinthiacis: quinque nempe m. p. ut habet Livius XLV. Epitaurus hæc antea dicebatur, referente Strabone. apud quem autem Epicarum reſtituendum monet Caſaubonus, à Caribus nempe hunc tractum olim tenentibus. Hanc hodie Pigiada, ut Dom. Niger, vel Cheroniſi vocant, ut Sophianus auctor eſt. Epidaurus tertia in eadem eſt Peloponneſo, ad Argolicum ſinum, in Laconica, Ptolemæo, ſive, ut Pauſanias habet, apud Eleutherolacones. Epidautia hæc Straboni, qui eandem prius Limeram cognominatam dicit, ob portus commoditatem, (λιμὴν enim Græce portus) ac poſtea conciſo vocabulo, Limeram. Sic quoque hanc cognominant Thucydides, Pauſanias, item Stephanus; qui eandem quoque Meliſſiam, Μελισσίαν, & Æmetam Αἴμηραν, vocat. Corrupte autem pro Limera Λιμήρα, A enim & Λ Græca elementa inter ſe forma non admodum diſſimilia, ſcriptorem feſelliſſe arbitror. Quod monuit aliquando per literas vir non tantum doctiſſimus, ſed & optimus And. Schottus. Monobaſia, vel Monembaſia hæc à poſterioribus Græcis, ut Plethoni, Gregoræ, & Cedreno nominatur. Hæc autem ætas hanc Malvaſiam appellat. Hujus regio & incolæ vocantur à Strabone Epidauria, & Epidaurii. Meminit quoque Plinius Epidaurus inſulæ, quæ ejus tempore deſiit. *Ortelius.*

1. *Neque eam, &c.*] Contigit A. U. CDLXI.

2. *Mitibus oculis.*] Quaſi boni aliquid Romanis promitteret.

3. *Multiplicem orbem.*] In multas ſpiras & gyros;

orbem, per summam quietem est convolutus. Tum legati, perinde atque exoptatæ rei compotes, expleta gratiarum actione, cultuque anguis à peritis accepto, læti inde solverunt: ac prosperam emensi navigationem postquam [1] Antium appulerunt, anguis, qui ubique in navigio remanserat, prolapsus in vestibulo ædis Æsculapii, myrto frequentibus ramis diffusæ, supereminentem excelsæ altitudinis palmam circumdedit: perque tres dies positis, quibus vesci solebat, non sine magno metu legatorum, ne in triremem reverti nollet, Antiensis templi hospitio usus, urbi se nostræ ad vehendum restituit, atque in ripam Tiberis egressis legatis, in [2] insulam, ubi * templum dicatum est,

& gyros: significat autem longitudinem serpentis, qua multiplieiter involutus erat.

1. *Antium.*] Antium, Latinorum portus, in Italia, Ptolemæo teste. Antiates Livio. Diei itinere distare ab Urbe, scribit Procopius, cui in Samnitibus sunt. Anthiam Ἀνθείαν vocatam scribit Stephanus: & eandem Antium Ἄντιον vocat. COL. ANTIAT. LEG. IV. ITALICA, habet nummus Neronis, in Goltzii Thesauro. Cabo d'Antio Petrarchæ, & Leandro Alberto est. Antii hodie nihil præter ruinas exstare, sed & ejus vestigiis nunc Neptunium ædificatam, volunt Volaterranus, Blondus, & Ciofanus. *Ortelius.*

2 *Insulam, ubi templum dicatum.*] Supra pontem Palatinum ad pas. LXXX. jacet insula Tiberina, cujus origo hæc est: Tarquinio Superbo ob Lucretiæ stuprum urbe pulso, Senatus cætera ejus bona populo auferenda concessit: sed quod in campo Tiberino (quem ipse Tarquinius severat) fuerat frumentum, aliud in areis adhuc jacens, aliud in culmis, auferri nemini permisit, verum ut execrabile, jaciendum in flumen esse, decrevit. Quod eum æstivis caloribus esset solito humilius, paleæ fundo adhærentes, limumque fluctibus advectum excipientes, insulam hanc paulatim effecêre. Opera deinde hominum factum esse opinatur Livius, ut ejus area firma esset, etiam ad Deorum templa sustinendum. Habet autem hæc insula formam biremis, ut intelligamus, partem superiorem proram, inferiorem vero puppim esse. Longitudo ejus stadiis paulo minus duobus perficitur: latitudo vero pas. quinquaginta. De hac sunt Ovidii hi versus,

Scinditur in geminas partes circumfluus amnis,
Insula nomen habet, laterumque à parte duorum
Porrigit æquales media tellure lacertos.

Tota erat Æsculapio sacra, propter ejus simulachrum ex Epidauro in eam advectum, ut refert Livius. De eo Plinius etiam sic meminit: *Atqui anguis Æsculapius Romam advectus est, vulgoque pascitur, & in domibus.* Unde forma navis, qua simulachrum advectum dicitur, non modo insulæ est data: verum memoriæ ejus rei causa, navis etiam ex lapide Thasio sculpta, in ejusdem insulæ puppi collocata fuit: quæ etiam hodie visitur, & in altero ejus latere serpentis simulacrum. Ædes ejusdem Dei posita erat, ubi nunc D. Bartholomæi est tem-

est, transnavit: adventuque suo tempestatem, cui remedio quæsitus erat, dispulit.

3. [1] Nec minus voluntarius [2] Junonis in urbem nostram transitus. Captis à Furio Camillo [3] Vejis, milites jussu Imperatoris simulachrum [4] Junonis Monetæ, quod ibi præcipua

est templum. De qua Sext. Pompejus sic meminit: *In insula Æsculapio facta fuit ædes, quod ægroti à medicis aqua maxime sustententur.* Ejusdem esse tutelæ draconem ajunt, quod vigilantissimum sit animal: quæ res ad tuendam valetudinem ægroti maxima est. Canes adhibentur ejus templo, quia is uberibus canis sit nutritus. Bacillum habet nodosum, quod difficultatem significat artis. Laurea coronatur, quod ea arbor plurimorum sit remediorum. Huic gallinæ immolabantur. Aliqui vero volunt, ædem hanc in insula fuisse constitutam, quod fluxu & motu aquarum aër sit salubrior; alioquin & extra urbem collocari solebat, quod Plinius etiam affirmat his verbis: *Ideo Romani templum Æsculapii, etiam cum reciperetur is Deus, extra urbem fecisse, iterumque in insula traduntur.* Hoc templum Lucretium prætorem tabulis pictis ex præda exornavisse, commemorat Livius tertio Dec. quintæ. *Marlianus.*

* *Templum dedicatum.*] Nunc S. Joannis Colevitæ, in insula Tyberina. In hoc incubabant ægroti, valetudinis causa: unde qui morbo levatus non erat, apud Plautum his verbis incusat Deum:

Migrare certum est jam nunc è fano foras,
Quando Æsculapii ita sentio sententiam.

Prope hoc templum in horto, navis est prælonga, ex Thasio lapide, cujus insigne est caput Tauri, & à latere simulacrum serpentis. *Fabritius.*

1. *Nec minus voluntarius.*] Livius: *Cum jam humana opes egesta à Vejis essent, amoliri tum Deum dona ipsosque Deos, sed colentium magis quam rapientium modo capere: namque delecti ex omni exercitu juvenes pure lotis corporibus, candida veste, quibus deportanda Romam Regina Juno assignata erat, venerabundi templum inire, primo religiose admoventes manus, quod id signum more vetusto nisi certæ gentis sacerdos attrectare non esset solitus: deinde cum quidam, seu spiritu divino tactus, seu juvenili joco, Visne Romam ire Iuno? dixisset, annuisse cæteri conclamaverunt.* Inde fabulæ adjectum est, vocem quoque dicentis *velle*, auditam; motam certe sede sua parvi molimenti adminiculis, sequentis modo, accepimus levem & facilem translatu fuisse, integramque in Aventinum æternam sedem suam, quo vota Romani Dictatoris vocaverant, perlatam, ubi templum ei postea idem qui vocaverat Camillus dedicavit. Contigit A.U. CCCLVII.

2. *Junonis.*] Vide supra pag. 26. 27.

3. *Vejis.*] Est hæc urbs Hetruriæ non procul à Roma, decennali obsidione Camilli nobilis.

4. *Junonis Monetæ.*] Juno Moneta à monendo dicta est, ut sentire videtur Cicero lib. de Divinat. Dicit enim: *Atque ita scriptum à multis, cum terræ motus factus esset, ut sue plena procuratio fieret, vocem ab æde Junonis ex arce extitisse, quocirca Junonem illam appellatam Monetam.* Oliver. *Junonis Monetæ.*] Valerio congruit Lactantius lib. II. Plutarchus Junonis quidem simulacrum à Camillo translatum scribit, sed cognomen non addit. Livius *Junonem Reginam* appellat, & late refert historiam, Deæque in Aventino monte ædem a Camillo factam scribit. Cujus templi atque sacrorum meminit item lib. XXVII. Astipulatur item P. Victor,

pua religione cultum erat, in Urbem tralaturi, sede sua movere conabantur. Quorum ab uno per jocum interrogata Dea, an Romam migrare vellet, Velle se respondit. Hac voce audita, lusus in admirationem versus est. Jamque non simulacrum, sed ipsam cœlo Junonem petitam, portare se credentes, læti in ea parte montis [1] Aventini, in qua nunc [2] templum ejus cernimus, collocaverunt.

4. [3] Fortunæ etiam Muliebris simulacrum, quod est * via Latina

ctor, qui templum Junonis Reginæ Vejis captis à Camillo dedicatum, in Aventino XIII. urbis regione collocat. Atqui Monetæ Junonis ædem in Capitolio fuisse ex voto L. Camilli Dictatoris, qui superioris M. Camilli filius fuit, post victoriam de Auruncis positam, Livius idem lib. VII. Ovid. Fast. VI. & Macrobius testantur. Verum antea quoque priusquam à Gallis urbs caperetur, vocem ex arce Capitolina ab æde Junonis auditam scribit Cicero de Divinatione primo; atque ideo Junonem illam appellatam *Monetam* à monendo. Eandem forte ob caussam & hæc Regina Juno, quæ apud Vejos erat loquuta, à Valerio nostro *Moneta* vocatur. *Pighius.*

1. *Aventini.*] Aventinus ab Anco Rege, crescente civium numero, ex parte Urbi additus, non totus habitatus, Tatii Regis Romanorum, & Aventini Albanorum sepulchris celebris. Variis appellatus nominibus, à Remo Romuli fratre, Remurius: à Murciæ Socordiæ Deæ sacello, Murcius, à Dianæ templo collis Dianæ. Martialis l. XII.

Cum tu forsitan inquietus erras
Clamosa, Juvenalis, in Suburra,
Aut collem dominæ teris Dianæ.

Propter longitudinem certo describi nequit: sed tamen tentabimus. Ad ortum in meridiem declinantem respicit mœnia; ad meridiem, campum Figulinum; ad occasum flumen; ad septentrionem, montem Palatinum. Ortum versus, sed valde in meridiem flexum, propinqua est porta Capena; meridiem porta Ostiensis, Cæstii pyramis, mons Testaceus; occasum Navalia, Salinæ, spelunca Caci; septentrionem Dianæ templum, & Naumachiæ initium. Aventinus, vel ab Aventino Rege dictus, qui in eo extinctus bello & sepultus fuerit, ut IV. Fast. Ovidius ait, vel ab Avente Sabinorum fluvio, ut scribit Varro. *Georg. Fabritius.*

2. *Templum ejus.*] Ovidius lib. VI. Fastorum:

Arce quoque summa Junoni templa Monetæ,
Ex voto memorant facta, Camille, tuo.
Ante domus Manli fuerat, qui Gallica quondam
A Capitolino reppulit arma Jove.
Quam bene, Di magni, pugna cecidisset in illa,
Defensor solii, Jupiter alte, tui?
Vixit, ut occideret damnatus crimine regni,
Hunc illi titulum longa senecta dabat.

Plutarchus tamen non vovisse Camillum ædem Junonis Monetæ scribit, sed tantum Manlii ædem dirutam, atque in ejusdem area templum collocatum.

3. *Fortunæ etiam Muliebris, &c.*] Cum Coriolanus in exilium missus esset, quod frumentum distribui populo vetaret, ad Hetruscos profugit, & ab his Imperator electus, urbem magnis copiis invasit, & eam gravi obsidione premebat. Missi sunt ad eum primo legati, qui agerent de pace cum eo, qui nihil obtinere potuerunt, iterum iidem missi non recipiuntur in castra; missi deinde

Latina ad quartum milliarium, eo tempore cum æde sua consecratum, quo Coriolanum ab excidio Urbis maternæ preces

deinde sacerdotes cum infulis æque sine effectu redierunt: stupebat Senatus, trepidabat populus, viri pariter ac mulieres imminens exitium lamentabantur: nunc matronæ ad Veturiam matrem Coriolani, Volumniamque uxorem frequentes coëunt. Id publicum consilium an muliebris timor fuerit, parum constat. Pervicere certe, ut Veturia magno natu mulier, & Volumnia duos parvos ex Marcio ferens filios, secum in castra hostium irent, & quam armis viri defendere urbem non possent, mulieres precibus lachrymisque defenderent: ubi ad castra ventum est, nunciatumque Coriolano adesse ingens mulierum agmen, ut qui nec publica majestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta effusa oculis animoque religione motus est, multo obstinatior adversus lachrymas muliebres erat: deinde familiarium quidam, qui insignem mœstitia inter cæteras cognoverat Veturiam, inter nurum nepotesque stantem, nisi me frustrantur, inquit, oculi, mater tibi conjuxque adsunt, & liberi. Coriolanus prope ut amens consternatus à sede sua, cum ferret matri obviæ complexum, mulier in iram ex precibus versa, scire, inquit, volo, priusquam complexum accipiam, an ad hostem ne an ad filium venerim, captiva ne an mater in castris tuis sim? in hoc me longa vita, & infelix senecta traxit, ut primo exulem, deinde te hostem viderem? potuisti populare hanc terram, quæ te genuit, quæ te aluit? nisi te peperissem, Roma non oppugnaretur. Multa insuper addidit complorando. Quibus, & uxoris, & parvulorum fletibus motus, matrem complexus, expugnasti, inquit, iram meam, patriam, precibus hujus motus, cujus utero delatus sum, quamvis merito mihi invisam, dono; continuoque agrum Romanum hostilibus armis liberavit. In cujus rei memoriam Senatus censuit templum Fortunæ muliebri dedicandum in Latina via ad quartum lapidem, ubi res acta fuerat; quoniam fortunatiores in liberanda patria fuerant mulieres, quam viri. Nam, ut inquit Livius, non invidetunt laudes suas mulieribus viri Romani, adeo sine obtrectatione alienæ gloriæ vivebatur. Hujus igitur Deæ simulachrum bis locutum fuisse tradunt auctores: *Rite vidistis, tum cum vobis propitia fui. Rite dedicastis, quia simulachrum illud dedicarunt mulieres.* Plutarchus dicit, quod mulieres collata pecunia simulachrum illud compararunt & dedicarunt. *Oliv. Fortuna muliebris.* } Fuit enim & ædes Fortunæ virilis. Variæ enim fuêre ædes Fortunæ consecratæ, primo Fortunæ virilis, nunc S. Mariæ Ægyptiacæ, ad ripam Tyberis, juxta pontem Palatinum, ex lapide quadrato, cum tectorio ad regulam antiquorum facto, columnæ ex latere utroque septem, duæ in frontibus. Porticus parva columnarum quatuor, & ante aram totidem. Ad ortum æstivum parieti inserta columella ex alabastro, quæ claro Solis ortu, luce perspicua, & fulgore luminis incendit parietes. Ovid. III. Fast.

Dicite nunc quare Fortunæ thuta virili
Detis, eo gelida qui locus humet aqua.

Simulachrum hujus Deæ duabus undulatis togis fuit opertum, perinde ut olim Reges Romani undulatas & prætextas togas soliti sunt habere: ita scripsit Varro lib. I. de vita pop. Rom. *Fuit quoque templum Fortis Fortunæ, nunc S. Colmati, sub Janiculo, in hortis Cæsaris Dictatoris, quos ipse pop. Rom. legaverat, ut Tacitus narrat.* Terent. Scaurus: *Fœdus Græcia*, inquit, *camelo æreo in hortis Cæsaris, ædi Fortis Fortunæ incisum, & pro porta positum.* De eodem horto & templo Suetonius. Fuerunt & alia Fortis Fortunæ templa, ut ex Var-

preces repulerunt, [1] non semel, sed bis locutum constitit his pene verbis: Rite me matronæ vidistis, riteque dedicastis.

5. [2] Valerio autem Poplicola Cos. qui post exactos reges

ex Varrone & Livio conjicimus. Colebatur ab operariis, & rusticis, & servis. Columella in libro de Hortis:

Allia cum cepis, cereale papaver anetho
Jungite, dumque virent, nexos deferte manipli,
Et celebres Fortis Fortunæ dicite laudes.

Etiam Fortunæ Mammosæ incipite viæ Novæ, à qua etiam vicus nomen accepit, dicta vel ab ubertate, vel à forma statuæ. Fortunæ Plebejæ à Tullo conditum, de quo VI. Fast. Ovidius:

Plebs colit hanc, quia qui posuit, de plebe fuisse
Fertur, & ex humili sceptra tulisse loco.

Fortunæ Tarpejæ, de quo templo in Prænestina inscriptione, quæ in domo Episcopi est; cognomento Primigenia, ut plurimæ ibidem inscriptiones docent. Fortunæ Reducis, à Domitiano factum. Martialis lib. VIII.

Hic tibi Fortuna Reduci fulgentia late
Templa patent, felix area nuper erat.

Claudianus:

Aurea Fortunæ Reduci si templa priores
Ob reditum vovère Ducum, non dignius unquam
Hæc Dea pro meritis amplas sibi posceret ædes. Georg. Fabric.

Contigit Anno Urbis CCLXV.

* *Via Latina.*] Hæc per Ferentum, Frusinum, Fabrateriam oppida ad Casinum extensa, ubi in Appiam incidit. In Dacia hæc legitur inscriptio: L. ANNIO FABIANO III. VIRO CAPITALI CURATORI VIÆ LATINÆ LEG. X. FRETENSIS LEGATO. Hanc viam Martialis modo Latiam, modo Ausoniam nominat lib. IX.

— Simili venerandus ab Hercule Cæsar,
Consecrat Ausoniæ maxima fana viæ.

Idem eodem libro:

Herculis in magni vultus descendere Cæsar
Dignatus, Latiæ dat nova templa viæ.
Qua Trivia nemorosa petit dum regna viator,
Octavum domina marmor ab Urbe legit. Georg. Fabritius.

1. *Non semel, sed bis locutum constitit his pene verbis.*] In Susiano habetur, *his prius verbis.* Atque abrupta videtur sententia: nam si prius ita, quomodo ergo locutum secundo est? Plutarchus autem ac Dionysius tradunt eadem locutum fuisse. Legendum igitur esse opinor, *his pene verbis*; non, *his prius verbis.* Pigh. *Bis locutum constitit, his pene verbis.*] Ita tu Pighi (ignosce) me abnuente. Quorsum enim aut cui sententiæ illud, *pene?* Nam sane iis ipsis verbis locutum vult, non ambigue talibus aut ad eum sensum. Abis etiam omnibus libris priscis tuis alienisque, qui referunt, *prius his verbis.* Ibam in conjecturas; sed veritatem, ni fallor, Sambuci nobis codex ingerit, cujus misit ad nos Excerpta, in eo apte hæc lacuna expleta: *bis pene verbis*, RITE ME MATRONAE VIDISTIS. Deinde, RITE DEDICASTIS. Vult enim omnino Valerius, bis id signum vocem edidisse, ejusdem mentis, verbi tamen unius immutantis. Scio Dionysium, Plutarchum, Augustinum etiam IV. de Civitate scribere, iterasse Junonem bis eadem ipsa verba; sed Valerium ab iis abire, (ut sæpe) testati verbum *Vidistis* potest, quod aliis illis omissum. *Lips.*

2. *Valerio autem Publicola.*] Contigit A. U. CCXLIV. Hic plebis amator Publicola dictus, post Reges exactos Consul cum Bruto creatus, in suspicionem

reges bellum cum Vejentibus & [1]Hetruſcis geſſit, illis Tarquinio priſtinum imperium reſtituere, Romanis nuper partam libertatem retinere cupientibus: Hetruſcis, & Tarquinio in cornu dextro prœlio ſuperioribus, tantus terror ſubito inceſſit, ut non ſolum victores ipſi profugerent, ſed etiam pavoris ſui conſortes ſecum Vejentes traherent. Cui rei pro argumento miraculum adjicitur; Ingens repente vox è proxima ſilva [2]Arſia, quæ ore [3]Sylvani in hunc pene modum

nem cum veniſſet affectati regni, quod videlicet ædes ſuas in ſummo Veliæ ædificaret, juſſit omnem ædificandi materiam in planum deferti, tollendæque ſuſpicionis gratia, in radicibus montis atque ima valle conſtruxit ædificium.

1. *Hetruſcis.*] Primis Coſſ. L. Junio Bruto & Valerio Voluſio, poſtea Poplicola dicto, dum exſules Tarquinii res ſuas per vim repetunt, prima hæc arma ſumpta ſunt à populo Romano pro libertate contra Vejentes & Tarquinienſes; qui dum reducere cives ſuos Tarquinios in regnum conabantur, à Romanis ad Arſiam ſilvam victi ſunt. Arunte regis Superbi filio, Brutoque mutua vi & ira pridie Kalend. Martias in prœlio occiſis, Poplicola Bruti collega de Hetruſcis poſtridie primus quadrigis in Urbem vectus triumphavit. Tarquinienſes autem hic appellat Livius atque Dionyſius.

2. *Arſia.*] Aliter Dionyſ. lib. v. *Romani*, inquit, *audito, exules ex omnibus Etruriæ urbibus exercitum contra ſe colligere; duoſque populos Vejentes & Tarquinienſes, ex profeſſo illos in obtinendo reditu, adjutare; ubi jam hoſtes adventare cognoverunt, occurrendum rati, priores fluvium trajicere occupant: atque inde progreſſi, non procul ab Etruſcis caſtra ponunt in prato Vinio, ad ſylvam heroi Orato ſacram.* Plutarchus in Valerio Poplicola: *Adverſum eos conſules Romanas legiones eduxerunt: aciemque inſtruxerunt in locis ſacris, quorum alterum Viſum nemus, alterum Æſuvium pratum vocant.* Mirum ſane dictu, quam hæc inter ſe varient: nec dubium eſſe poteſt, quin ab exſcriptoribus vitiata ſint. quo autem pacto in geminam auctorum ſcriptionem reſtitui queant, nondum ſatis diſpicio. etenim pro vocabulo *Arſia* facit conſenſus inter Livii Valeriique exemplaria. & hinc ſuſpicio Plutarchum quoque ſcripſiſſe, ὧν τὸ μὲν Ἄρσιον ἄλσος, id eſt, *quorum alterum Arſium nemus*; niſi iſtud Οὔρσιον ad Dionyſii Ὀράτον accedere videretur: illi qui heic τὸν Ἰούνιον λειμῶνα, *Junium pratum* reſtituere conantur, nil niſi claritudinem Juniæ gentis ſectantur. Nec tamen fortaſſe mea conjectatio certior fuerit, ſi legero ὧν τὸ μὲν Ἄρσιον ἄλσος, τὸν δὲ Οὐρσίνιον λειμῶνα προσαγορεύουσιν. Id eſt, *quorum alterum Arſium nemus, alterum Urſinum pratum vocant.* De cætero res nimis prope urbem nec procul inde abfuiſſe hæc loca, ex Livii Dionyſiique narratione patet. Circa Janiculum fuiſſe, haud dubium eſt; quando hac recte conveniebant, ab altera parte Vejentes, ab altera Tarquinienſes. Fuerit igitur is campus, qui proxime trans Janiculum inter Aureliam Claudiamque vias poſitus, medius fere inter Janiculum & vicum viæ Claudiæ Borghetto, planitie & fontibus conſpicuus eſt. *Cluver.*

3. *Sylvani.*] Qui ſylvarum pecoriſque Deus, ex ipſa Sylva vocem emiſit. Cui & Romæ templum dedicatum fuit. De hoc antiquum Epigramma, quod Romæ le-

modum missa traditur, Uno plus Hetrusci cadent: Romanus exercitus victor abibit. Miram dicti fidem digesta numero cadavera exhibuêre.

6. [1] Quid Martis auxilium, quo victoriam Romanorum adjuvit, nonne memoria celebrandum est? Cum [2] Brutii atque [3] Lucani odio incitatissimo, maximisque viribus [4] Thurinæ urbis peterent excidium, ac præcipuo studio incolumitatem ejus C. Fabricius Luscinus Cos. protegeret; resque ancipiti eventu, collatis unum in locum utriusque partis copiis, gereretur: non audentibus Romanis prœlio congredi; eximiæ magnitudinis juvenis primum eos hortari ad capessendam fortitudinem cœpit. Deinde, ubi tardiores animadvertit, arreptis scalis per mediam hostium aciem ad contraria castra evasit: & admotis, [5] vallum conscendit. Inde voce ingenti clamitans, factum

mæ legitur: SYLVANO SANCTO. L. VALLIS SOLON PORTICVM EX VOTO FECIT, DEDICAVIT K. APRILIBVS PISONE ET BOLANO COSS. De templo autem Sylvani sub Viminali, an de alio, cui porticus adjuncta sit, intelligatur, incertum est.

1. *Quid Martis auxilium.*] Miror, Glareanum de hac Historia dubitare, ac velut fabulosam rejicere, quod ejus memoriam in Livianis reliquiis non reperiat, cum tamen habeat suffragatorem Valerius noster Ammianum Marcellinum. Sed vide quæ nos de his in Magistratuum Annalibus. Thurios autem Martis in tutela fuisse, nummi antiquissimi eorum declarant, & nos alibi docebimus. *Pighius.*

2. *Brutii.*] Vide supra pag. 67. 68.

3. *Lucani.*] Vide supra pag. 66.

4. *Thurinæ.*] Oppidum est Calabriæ in sinu Tarentino positum, Crotoni conterminum, quod olim Turino dicebatur, à Græcis conditum. Autor est Strabo. Hæc igitur civitas erat Romanis fœdere & societate conjuncta, & ideo defendebatur à pop. Rom. *Oliver.*

5. *Vallum.*] Est aggestus è terra & sudibus, ad labrum interius fossæ velut murus. Duæ igitur ejus partes, Agger & Sudes. Agger est ipsa terra, cum cespites circumciduntur è terra, & ex illis velut murus instruitur, altus 3. pedibus supra terram. Cespes fiebat altus semissem, latus pedem, longus pedem semis: nam nec temere, aut pro arbitrio hunc exscindere licuit, sed omnia ad normam. Si terra solutior, ut ad similitudinem lateris cespes non posset abscindi, tum sane aut fossa praeducebatur, cujus intrinsecus agger excrescebat; aut sepibus ductis, vel interpositis stipitibus, ramisque arborum, ne terra facile dilabatur, agger erigebatur. Altus ille sæpe x. pedes, totidemque latus. Sudes, qui proprie valli, & inde compositum ex utroque dixere vallum: nam vallum & sudes idem sunt Servio. Magis prisci dixere & suros: inde surculi, & crebrisurum Ennio, vallum crebris suris, id est, palis, munitum. Sudium tamen vox creberrima. Sudes erant ex quocunque & obvio ligno, robusto tamen, cum daretur: ex robore

ens

factum victoriæ gradum, & nostros ad aliena castra capienda, & Lucanos, Brutiosque ad sua defendenda, illuc traxit, ubi conferti dubio certamine tenebantur. Sed idem impulsu armorum suorum prostratos hostes jugulandos, capiendosque Romanis tradidit; xx. enim millia cæsa, quinque millia cum Statio Statilio duce utriusque gentis & tribus atque xx militaribus signis capta sunt. Postero die cum Cos. inter honorandos, quorum strenua opera fuerat usus, [1] vallarem coronam ei se servare dixisset, à quo castra

eas facit Valerius, ex acere Propertius. In oppidis etiam istæ sudes. Sudium forma: Non fuerunt ex æquabili & simplici ligno, sed habuerunt duas eminentias, & velut cornua, aut tres, aut quatuor, id est, ramos, in majores stipites, qui recisi, ut cornua eminebant: tales præsertim in summo erant. Studiose acutæ fuerunt illæ eminentiæ vallorum, ne quis facile posset apprehendendo evellere, lubrico scilicet ligno: & contra transgressum & transcensum. Itaque longiusculos fuisse oportuit hos vallos, cum pars in terram defigeretur, firmamenti causa, & pars emineret: etsi implexas & devinctos inter se etiam fuisse sciam. Valli modus parte una 2 or 7. pedum, altero plusculo major 2050. *Lipsius*.

1. *Vallarem coronam.*] Qua donari solebant, qui primi vallum ascendissent: erat autem graminea, quia gramen Marti consecratum. Militares coronæ, ut Gellius tradit. multifariæ sunt. quarum quæ nobilissimæ sunt, has ferme dicit esse, triumphalem, obsidionalem, civicam, muralem, castrensem, navalem Est quoque corona quæ ovalis dicitur. Est item postrema oleaginea, qua uti solebant, qui in prælio non fuissent, sed triumphum procurassent. Triumphales coronæ erant aureæ, quæ Imperatoribus ob honorem triumphi mittebantur. Id vulgo dicebatur aurum coronarium. Hæ antiquitus è lauro fuerant, post fieri ex auro cœptæ. Obsidionalis est, quam hi, qui liberati obsidione dabant ei duci qui liberasset. Ea corona graminea fuit, observarique solitum, ut fieret è gramine, quod in eo loco generatum esset, in quo clausi erant, qui obsidebantur. Hanc coronam S.P.Q.R. Quinto Fabio Maximo dedit bello Pœnorum secundo, quod urbem Romam obsidione hostium liberasset. Civica corona appellatur, quam civis, ei, à quo servatus erat, in præmium & testimonium vitæ salutisque receptæ dabat, & fiebat è fronde quercna, quoniam cibus victusque antiquissimus ex quercu capi solitus sit: fiebat etiam ex ilice, quod genus superiori proximum est. Hac civica corona L. Gellius vir Censorius, in Senatu Ciceronem Consulem donari à reipubl. censuit, quod ejus opera esset atrocissima illa Catilinæ conjuratio detecta indicataque. Muralis corona, qua donabatur ab Imperatore, qui primus murum subiisset, inque oppidum hostium per vim ascendisset. Idcirco quasi muri insigni primus decoratus erat. Castrensis corona est, qua donabat Imperator eum, qui primus hostium castra pugna introivisset, ea corona insigne valli habebat. Navalis corona qua donari solet maritimo prælio, qui primus in hostium navim armatus transilivisset, ea quasi navium rostris insignita erat. Muralis autem, & Castrensis, & Navalis fieri ex auro solebant. Ovalis vero corona myrtea erat, ea utebantur Imperatores, qui ovantes

castra erant oppressa, nec juvenis, qui id præmium peteret, inveniretur; cognitum pariter, atque creditum est, Martem patrem tunc populo suo adfuisse. Inter cætera hujusce rei manifesta indicia, [1] galea quoque [2] duabus distincta pinnis, qua cœleste caput tectum fuerat, argumentum præbuit. Itaque Fabricii edicto, [3] supplicatio Marti est habita, & à

ovantes introibant urbem, ovandi ac non triumphandi causa, *cum aut bella non rite indicta, neque cum justo hoste gesta forent, aut hostium nomen humile & non idoneum fuisset, ut servorum, piratarum, aut deditione repente facta, in pulvere, ut dici solet, incruentaque victoria obvenisset, cui facilitati aptam esse Veneris frondem crediderunt, quod non Martius, sed quasi Venereus quidam triumphus foret. Hanc myrteam coronam M. Crassus bello fugitivorum confecto, cum ovans rediret, insolenter aspernatus est, Senatusque consultum faciendum curavit, ut è lauro, non myrto, coronaretur. *Oliver.*

1. *Galea.*] Ex pellibus hi pilei, & æque omnibus gregatiis usui, ut ex Vegetio discere licet: eo fine, quo ne gravis galea videretur his, qui istiusmodi pileos in capite gestare consueti essent. Illud etiam Romanæ militiæ fuit, ut milites galea simplici uterentur, cui lupi pellem aut aliud hujusmodi imponerent, quod integumentum pariter insigneque esset, ut in prælio ignaviter, aut strenue se gerentes facilius agnoscerentur, teste Polybio. Ad solos signiferos hoc trahit Vegetius libro secundo cap. 16. Alii aliis rebus in galea usi, vel ad horrorem, vel ad ornatum. De quibus multa apud Alexandrum ab Alexandro, libro primo Genialium cap. vigesimo. Etiam pinnæ adhibitæ. Etiam hiantium animalium formæ superpositæ galeis. Virgilius VII. Æn. extremo:

Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice supra est:
Cui triplici crinita juba, galea alta Chimæram
Sustinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes.

In quem Virgilii locum videndus Adrianus Turnebus lib. XXVIII. Advers. c. 16. Plutarchus in Mario galeas equitum Cimbrorum, & plumis, & horrendis hiantium animalium formis insignes describit. E re militari haud dubie mos, quo etiamnum hodie insignia familiarum exornata, atque distincta videmus, cum galeis insident leones, lupi, cervi, canes, aquilæ, vultures, dracones, & aliarum bestiarum sive capita, sive cornua, sive pedes, quæ (quasi minus Christiana sint) improbasse scio virum multæ lectionis, & magni judicii Joannem Ludovicum Vivem in suis Symbolis. Originem moris tam antiqui, (cognitus enim ante, quam sciretur, qui Christiani essent) spero me nunc primum invenisse. Ab Ægyptiis enim descendisse observavi, apud Diodorum Siculum lib. II. ubi illi Reges eorum, caput leonis, tauri, aut draconis principatus insigne, capite gestasse scribit. Ab Ægyptiis porro mutuatos hoc Græcos, ab his Romanos, ut multa alia, quæ ad disciplinam militarem pertinebant, magnam mihi verisimilitudinem habere videtur. Præsertim quod Lacedæmoniis galeæ inventionem videam tribui à Plinio lib. VII. c. 56. *Stewechius.*

2. *Duabus distincta pinnis.*] Cristis, ita quoque pingi solebat. Unde Virgilius:

Viden' ut geminæ stent vertice cristæ?
Et Pater ipse suo Superûm jam signat honore?

3. *Supplicatio.*] Supplicatio vel Impera-

& à laureatis militibus magna cum animorum lætitia oblati auxilii testimonium ei est redditum.

7. Referam nunc quod suo seculo cognitum manavit ad posteros, [1] Penates Deos Æneam [2] Troja advectos [3] Lavinii collocâsse: inde ab [4] Ascanio filio ejus Albam, quam ipse

peratoris edicto extra ordinem fiebat, vel cum Senatus populo Deûm templa aperire, ac gratias Diis Imperatoris nomine agi, jubebat. Erat enim moris, ut præsides, postquam à militibus appellati Imperatores fuerant, lictores laureatos præferrent, litterasque ad Senatum laureatas de re gesta mitterent, quibus Imperatoris nomen, ac supplicationes à Senatu postularent. *Sigonius.*

1. *Penates Deos.*] In Campensi & aliis MSS. *Penetrales* vocantur, quemadmodum à Catullo quoque. Unde idem Festus Penetralia Deorum Penatium sacraria esse docet. *Pigh. Penates, Deos.*] Romæ templum monstratur non procul à foro situm: ibi positæ sunt Trojanorum Deorum imagines, cum inscriptione, DENATES, quæ *Penates* significat. Prisci enim homines, quum P nondum esset inventum, hujus literæ vim per D mihi videntur expressisse. Sunt autem duo juvenes sedentes cum hastis, quos seorsum alter ab altero tenet, artificii antiqui opus. Ajunt Æneam, qui arcem Trojanam in suam potestatem redegerat, ex adytis sacra magnorum Deorum (id est, Penatium) & Palladium, quod adhuc supererat, abstulisse, secumque in Italiam portasse. *Dionys. Halicarnass.*

2. *Troja.*] Troja condita anno orbis MMDXXIV. stetit CCXCIX. id mihi satis bonæ fidei auctores probant: necessario capta anno MMDCCCXXIII. & bene: sunt enim sic ad primam Olympiadem anni CCCCVII. quod intervallum Chronologi uno ore testantur, & eorum summus Josephus Scaliger ad Eusebii annum MCCXLI. Capta Troja, Trojani Ænea duce in Thraciam venêre, ubi tota bruma hiemarunt: ineunte vere in Siciliam translati; morati sunt ibi ad finem anni incœpti. Anno secundo in Italiam iêre: in qua, icto fœdere cum Latino Rege, acceptaque agri parte, Lavinium condiderunt. Adventus igitur Æneæ fuit anno ab orbe condito MMDCCCXXV. *Neapolis* ad Fast. Ovid.

3. *Lavinii.*] Vide supra pag. 64. 65.

4. *Ascanio.*] Vetustum hoc nomen ab Ascenaz, de quo in S. Scriptura, originem accepit. Quin & in Troade & Phrygia Ascania regio, & Urbs, & Ascaniæ insulæ. Quin & ipse Pontus, quo se diffudit per colonias Ascenas, corrupte hinc Ἄξεινος Græcis dictus. Cujus incolis ascribunt immanem feritatem. A quo crimine ex antiquorum monumentis eos absolvit Bochartus in suo Phaleg. lib. VIII. cap. IX.

5. *Albam.*] Lavinio ortam esse Albam, cognomine longam, omnes affirmant auctores, quotquot hujus originem prodiderunt. Conditor ejus fertur Ascanius Æneæ filius cognomento Iülus, quem alii Creusâ in Troade, alii Laviniâ Larini filiâ, Lavinii genitum tradunt. Id oppidum esse, quod duodecim millia passuum à Roma in ipsa via Appia vulgo dicitur Albano, non nostri modo ævi homines, sed jam inde cccc. circiter annis post natum Jesum Eutropius, tum Servius, & alii existimarunt. Hinc Eutropius lib. I. de Tullo Hostilio, tertio Romanorum Rege loquens: *Albanos vicit, qui ab urbe Roma XII. milliaria sunt.* Hodie ipsi Albani oppidi incolæ adeo certo persuasum habent, oppidum suum esse vetustissimam Albam illam longam, ut etiam super portam, quæ Romam versus emittit, lapidem imponi curaverint, cui

ipse condiderat, tralatos, pristinum sacrarium repetisse: & quia id humana manu factum existimari poterat, relatos Albam, voluntatem suam altero transitu significâsse. Nec me præterit de motu, & voce Deorum immortalium, humanis oculis, auribusque percepto, quam in ancipiti opinione æstimatio versetur. Sed quia non nova dicuntur, sed tradita repetuntur, fidem auctores vindicent: nostrum sit, inclytis literarum monumentis consecrata, perinde ac vana non refugisse.

8. [1] Facta mentione urbis, è qua primordia civitas nostra traxit, Divus Julius fausta proles ejus, se nobis offert: quem C. Cassius (nunquam sine præfatione publici parricidii

cui sus illa cum xxx. porcellis incisa. Verum & prisci illi mortales & nostri hujus seculi homines præcipuum suæ opinionis argumentum ex his Livii sumpsisse videntur verbis; *urbem sub Albano monte condidit.* At unus hoc tradit Livius. Reliqui omnes in monte conditam affirmant. De hac urbe loquitur Dionysius Halicarnassæus lib. 1. his verbis: *Trigesimo anno post conditum Lavinium, aliam urbem, ex oraculo Æneæ reddito, Ascanius, filius ejus condidit, translatisque Laviniensibus & aliis Latinis, quibus commodius habitare placebat, in recens conditam urbem, Alba ei nomen imposuit: additumque est cognomen ex situs forma; ut discerneretur ab altera ejusdem nominis; ac veluti composito vocabulo,* Alba longa *appellatur. Nunc ea deserta jacet; quippe regnante Roma Tullo Hostilio, quoniam videbatur cum sua Colonia de principatu contendere, solo aquata est à Romanis, civesque ejus urbs Roma, destructa matrice intra sua mœnia recepit. Verum hæc evenerunt postea. Olim cum ædificaretur, apud montem & lacum exstructa est, ita uti medium inter utrumque obtineret spatium, ac veluti muri utrimque urbem turbantur, ne facile caperetur: nam & mons admodum altus ac natura munitus est; & lacus profundus ac magnus: ex quo reductis claustris, in subjectos campos aqua dispensatur, quantum ejus volunt incolæ.* Hæc Dionysius. Ergo hujus urbis situs jam minime ignorari potest; quando & mons hodieque extat & item lacus: vulgo ille Monte Albano, hic Lago d'Albano dicti. Mediam ait fuisse urbem inter montem & lacum: idque tam arcto spatio, uti hinc lacus, inde mons vice murorum essent. Hoc sane nullo pacto de hodierno oppido Albano, in via Appia mille passus ab Aricia dissito, intelligi potest; ut quod duo millia passuum ab lacu & locis inter hunc & montem sitis abest. Fuit igitur Alba longa ad orientalem lacus ripam, supra prædictum oppidum Albanum, in iis tumulis, qui medii inter montem & lacum intercedunt, ut clarius etiam ex Ciceronis oratione pro Annio Milone patet. *Cluver.*

1. *Facta mentione.*] Exemplum quod sequitur cum superiori conjungitur hoc modo: Quandoquidem, inquit, Albæ mentionem fecimus, recte nunc de Julio Cæsare dicamus, qui ab Iulo Albæ conditore fuit oriundus, cujus numen Cassio minatum est, cum in campis Philippicis cum Augusto dimicaret. *Oliverius.*

cidii nominandus) cum acie Philippensi ardentissimo animo perstaret, vidit humano habitu augustiorem, purpureo [1] paludamento amictum, minaci vultu, & concitato equo in se impetum facientem: quo aspectu perterritus, tergum hosti dedit, voce illa prius emissa, quid enim am plius agas, si occidisse parum est? Non occideras tu quidem Cassi Cæsarem. neque enim extingui ulla divinitas potest: sed mortali adhuc corpore utentem violando, meruisti, ut tam infestum haberes Deum.

9. [2] Jam quod L. Lentulus littus prænavigans, in quo Cn. Pom-

1. *Paludamento.*] Vide supra pag. 69.

2. *Jam quidem Lucius Lentulus.*] Pompejus in acie Pharsalica victus à Cæsare, in Ciliciam atque inde in Cyprum profugit, transiturus in Syriam; sed ubi cognovit consensu omoium Aotiochensium civiumque Rom. qui illic negotiarentur, arcem aote captam esse excludendi sui causa, ouotiosque dimissos ad eos, qui se ex fuga in finitimas civitates recepisse dicerentur, ne Antiochiam adirent: id si fecissent, magno eorum capitis periculo futurum: deposito adeundæ Syriæ consilio, pecuniaque à sociis sublata, & à quibusdam privatis sumpta, æris magno poodere ad militarem osum & in naves imposito, duobusque milibus hominum armatis, quos partim ex familiis societarum delegerat, partim à negotiatoribus coëgerat, quosque ex suis quisque ad haoc rem idoneos existimabat, Pelusium pervenit; ibi casu Rex erat Ptolemæus, puer ætate, magnis copiis cum sorore Cleopatra bellum gerens, quam paucis ante mensibus per soos propioquos & amicos regno expulerat; castraque Cleopatræ non longo spatio ab eis castris distabant; ad eum Pompejus legatos misit, ot pro hospitio atque amicitia patris Alexandria reciperetur, atque illius opibus à calamitate tegeretur; sed qui ab eo missi erant, confecto legationis officio, liberius cum militibus regis colloqui cœperuot, eosque hortari, ot suum officium Pompejo præstarent, neve ejus fortunam despicerent. In hoe erant numero complures Pompeji milites, quos ex ejus exercitu acceptos in Syria Gabioius Alexandriam traduxerat, belloque confecto apud Ptolemæum patrem pueri reliquerat. His tonc cognitis rebus, amici Regis, qui propter ætatem ejus in procuratione erant regni, sive timore adducti, ut postea prædicabaot, ne sollicitato exercito regio Pompejus Alexandriam Ægyptumque occuparet, sive despecta ejus fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicia inimici existunt, his, qui erant ab eo missi, palam liberaliter respooderunt, eumque ad Regem veoire jusserunt. Ipsi elam consilio inito, Achillam præfectom regium, singulari hominem audacia, & L. Septimium tribunum militum ad interficiendum Pompejum miserunt: ab his liberaliter ipse appellatus, & quadam Septimii notitia productus, quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat, naviculam parvulam conscendit cum paucis suis, & ibi ab Achilla & Septimio ioterficitur. Hæc ex Commeotariis Julii Cæsaris de Bell. Civ. Constat igitur corpus ejus in mare projectum, & caput ad regem delatum, post aliquos dies corpus ejus à fluctibus maris in littus ejectum cum lignis

Cn. Pompeji [1] Magni, perfidia Ptolomæi Regis interempti, corpus conſciſſæ ſcaphæ lignis comburebatur: ignarus caſus ejus, cum ipſi fortunæ erubeſcendum rogum vidiſſet, commilitionibus dixit, Quid ſcimus, an hac flamma C. Pompejus crcmetur? divinitus miſſæ vocis miraculum eſt.

10. [2] Atque hoc quidem hominis tantum: illud autem ore ipſius Apollinis editum, quo Appii interitum veridica [3] Pythicæ vaticinationis fides præcurrit. Is bello civili, quo ſe Cn. Pompejus à Cæſaris concordia peſtifero ſibi, nec Reipub. utili conſilio abruperat, eventum graviſſimi motus explorare cupiens; [4] viribus imperii (namque Achajæ præerat) antiſtitem [5] Delphicæ cortinæ, in intimam ſacri ſpecus partem [6] coëgit deſcendere: unde ut certæ conſulentibus ſortes petuntur, ita nimius divini ſpiritus hauſtus reddentibus peſtifer exiſtit: [7] Igitur impulſu concepti numinis

gnis ſcaphæ cujuſdam, quæ naufragio perierat, comburcretur à Philippo, & à quodam alio Romano ſene, L. Lentulus illac navigans, fumum de longe conſpicatus, commilitonibus ſuis inquit, nunquid ſcimus, an hac flamma Cn. Pompejus cremetur? Plutarchus in Vita Pompeji: *Poſtera*, inquit, *die, L. Lentulus horum ignarus, Cypro navigans juxta littus vectus, ut funeream pyram inſpexit, Philippumque juxta inſidere; Quis, utique, inquit, ſatis hic quieſcit, parvo ſpatio interpoſito, ductiſque ſuſpiriis, forte, inquit, tu hic es, magne Pompei.* Strabo oſtendit in Caſio monte fuiſſe ſepulrum. *Caſius*, inquit, *mons eſt quidam accumulatus in promontorii modum, aquarum inops; in eo magni Pompeji corpus jacet, & Jovis Caſii montis templum, & non procul inde Magnus jugulatus fuit, & ab Ægyptiis dolo interemptus.* Oliver.

1. *Magni.*] Nam devicto Mithridate & Tigrane, Magnus appellatus eſt.

2. *Atque, &c.*] Contigit A.U. DCCIV.

3. *Pythicæ vaticinationis.*] Vide ſupra pag. 25. & 59.

4. *Viribus, &c.*] Vulgo, *Viribus namque imperii Achaja præerat.* Inepte; ſed multo melius diſtinguitur illa parentheſi in MSS. libris, *Viribus imperii (namque Achajæ præerat.)* Appius Claudius enim Achajam adminiſtrabat proconſ. erantque in ejus provincia Delphi. Itaque viribus imperii cogere antiſtitem oraculi Delphici potuit. *Pigh.*

5. *Delphicæ cortinæ.*] Apollinei templi. *Cortina* locus dicitur, ubi reſponſa dabantur, ſic dictus, quod illic cortina tenderetur, id eſt, intenderetur & repleretur numine. Nam cum puella antrum ingreſſa eſſet, continuo inſtinctu numinis afflabatur. Sunt etiam qui putant *cortinam* eſſe tripodem Apollinis corio Pythonis tectum. *Oliver.*

6. *Coëgit.*] Quaſi nolentem, propter id quod ſequitur. Nam quanto majore numinis afflatu puella inſtigabatur, cum ſpiritus ille deceſſiſſet, reſponſo dato, tanto debilior efficiebatur virgo. *Oliver.*

7. *Igitur impulſu concepti numinis.*] Ita in Cauchiano, pro *capti numinis*; quod approbo, & prioribus dictis congruen-

minis instincta virgo, horrendo sono vocis, Appio inter obscuras verborum ambages fata cecinit. Nihil, inquit, ad te hoc Romane bellum: [1] Euboeæ Cœlam obtinebis. At is ratus consiliis se Apollinis moneri, ne illi discrimini interesset, in eam regionem secessit, quæ inter [2] Rhamnunta nobilem Attici soli partem, [3] Caristumque [4] Chalcidico freto vicinam interjacens, Cœlæ Euboeæ nomen obtinet, ubi ante Pharsalicum certamen morbo consumptus, prædictum à Deo locum sepulturæ possedit.

11. Possunt & illa miraculorum loco poni: Quod deusto sacrario [5] Saliorum, nihil in eo præter [6] lituum Romuli integrum

gruentius est. Transfertur enim pulchre hoc vocabulum à corpore ad mentem ac animum. *Pighius.*

1. *Euboea Cœlam obtinebis.*] In Atrebatensi ac Gemblacensi correctissime, *Cœlam*, pro, *cellam*, & postea *Cœla*. Nomen enim est regionis in Attica. In Cauchiano, *Cohelam*, atque in aliis *Celam* legimus. *Pigh. Euboeæ cœlam.*] Ita & Oros. lib. VI. cap. 16. apud quem tamen legitur *Euboica cœla*, vitiose, pro *Euboea*. Idemque *Cœla* interpretatur sinum Euboicum. Utrumque autem dicebatur τὰ Εὐβοίας τὰ κοῖλα, ut Strabo l. X. Et τὴν κοίλην Εὔβοιαν, ut Ptolemæus. Ut Philostratus: Ἐρμάτων ὑπερῆρεν τὸ σκάφος ἐν Εὐβοίᾳ κοίλῃ. Similiter dicitur κοίλη Συρία. Euboeæ cœlam circumscribere conatus est Lucanus lib. V. *Coler.*

2. *Rhamnunta.*] Civitas est Euboeæ, ubi colitur Fortuna. Unde etiam Rhamnusia appellata est. Ovidius libro V. Tristium:

Exiget ad dignas ultrix Rhamnusia pœnas.

Lucanus de hoc Appio:

Effugis ingentes, tanti discriminis expers
Bellorum, Romane, minas, solusque quietem
Euboici vasta lateris convalle tenebis.

Item paulo infra:

Heu demens, nullum belli sentire fragorem,
Tot mundi caruisse malis, præstare Deorum,
Excepta, quis morte potest? secreta tenebris,
Littoris Euboici memorando condite busto,
Qua maris angustat fauces saxosa Caristos,
Et tumidis infesta colit quæ numina Rhamnus.

Sunt qui dicunt Rhamnuntem esse vicum Atticæ regionis, ubi templum Amphiaraï, & Phidiacæ Nemesis. *Oliverius.*

3. *Caristumque.*] Civitas Euboeæ; unde Caristium marmor. Strabo l. X. in descriptione Euboeæ: *In ripa*, inquit, *sub monte Caristus consistit, cui vicina sunt Styra & Marmarium.* Paulo infra subjungit; *ad Caristum lapis nascitur, quem pectunt, nent, texunt; inde mantilia conficiuntur egregie contexta: ea ubi sordescunt, in flammam projecta, non secus emendantur, quam si maculas elueris.* Idem.

4. *Chalcidico.*] Nam Chalcis urbs metropolitana est in Euboea.

5. *Saliorum.*] Vide supra pag. 15.

6. *Lituum.*] Lituus conditus erat baculus Romuli incurvus; nam lituus dicitur

tegrum repertum est. Quod Ser. Tullii statua, cum [1] ædes Fortunæ conflagrasset, inviolata permansit. Quod [2] Q. Claudiæ statua in vestibulo templi [3] Matris Deûm posita, bis ea æde incendio consumpta, prius P. Nasica Scipione, & L. Bestia: [4] Item M. Servilio, & L. Lamia Coss. in sua [5] basi flammis intacta stetit.

12. [6] Aliquid admirationis civitati nostræ [7] Acilii etiam Aviolæ

citur incurvus, & à summo leviter inflexus baculus, qui ab ejus, quo canitur, litui similitudine, nomen invenit, ut ait Cicero lib. de Divinat. Hoc autem lituo utebantur augures ad designanda in aere spatia, quæ templa appellari voluerunt, unde *(extemplo)* adverbium augurale: inter hæc vero spatia captabantur auguria: quomodo captarentur, dicemus suo loco. Fuit autem hic lituus, ut tradit Plutarchus In vita Romuli, baculus ipsius Romuli, conservatus in Palatino colle, usque ad Gallorum tempora, à quibus capta incensaque Roma fuit, sed postea ejectis à Camillo hostibus, inter altissimos cinerum cumulos illæsus, cum omnia ignis consumpsisset, inventus est. Est etiam lituus, ut dicit Festus, genus buccinæ incurvæ, qua qui cecinerit, *Liticen* dicitur. Virgilius:

Et lituo pugnas insignis obibat & hasta.

Item alibi:

Ipse Quirinali lituo parvaque sedebat
Succinctus trabea. Oliv.

1. *Ædes Fortunæ.*] In qua statua Servii Tullii, Regis Romanorum, erecta fuit. Ideo autem in templo Fortunæ posita quod is imperium Romanum amplum & fortunatum reddidit: hic enim primus fuit, qui censum statuit in urbe Roma. *Idem.*

2. *Quinta Claudia statua.*] Campense, Winchelianum, & Coloniensia duo exemplaria, quæ his diebus ad me misit Joh. Metellus Jurisc. ob probitatem atque eruditionem mihi charissimus, *Q. Claudiæ* produnt; atque optime. Ejus enim Claudiæ statuam fuisse existimo, quæ matrem Deûm Pessinunte advectam in urbem induxerat atque exceperat, ut anctores Livius XXXIX. Cicero de Arusp. respons. Ovid. Fastor. IV. *Pighius.*

3. *Matris Deûm.*] Vide supra pag. 1 . & 18.

4. *Item, &c.*] Contigit A.U. DCXIII. & A.U. DCCLV.

5. *Basi.*] Duplici sensu Basis à Vitruvio usurpatur, quod nec Philandrum latuit. Ait enim ad lib. IV. cap 1. Vitruvii: *Basim hic, non tam pro solo, id est, planta & infima scapi parte (ut paulo post) quam pro conflexu & apophygi, unde crassitudo columnæ judicanda est, accipit. Alioqui significat ipsam spiram, quæ scapo supponitur.* Vocabuli origo est ἀπὸ τοῦ βαίνειν, ingredi, insisti, conscendere. Hinc pes ipse sedimentum, pedamentum, fulcimentumve cujuslibet rei basis apposite nuncupatur. Βάσιν δ' ἂν, inquit Pollux, εἴποις τὸν πόδα. *Baldus.*

6. *Aliquid admirationis, &c.*] Plinius lib. VII. cap. 52. *Aviola*, inquit, *consularis in rogo revixit, & quum subveniri non poterat, prævalente flamma, vivus crematus. Similis causa in L. Lamia prætorio viro traditur; nam C. Ælium Tuberonem prætura functum à rogo relatum, Messala Rufus & plerique tradunt.* Oliver. Contigit A.U. DCCXX.

7. *Acilii etiam Aviolæ rogus.*] Vulgo, *Attilii.* Hunc consularem mortuum scribit Plinius. At habemus Mu. Acilium Aviolam Consulem ultimo anno Claudii Augusti; sed prior hic esse debuit, cum Tiberio Cæsari dedicaverit

 opus

Aviolæ [1] rogus attulit, qui & à medicis, & à domesticis mortuus creditus, cum aliquandiu humi jacuisset, elatus, postquam ignis corpus ejus corripuit, vivere se proclamavit, auxiliumque [2] pædagogi sui (nam is solus ibi remanserat) invocavit. Sed jam flammis circumdatus, fato subtrahi non potuit.

[3] L. quoque Lamiæ prætorio viro æque vocem fuisse super rogum constitit.

EXTERNA.

1. Quæ minus admirabilia, Eris Pamphilii casus facit: quem [4] Plato scribit inter eos, qui in acie ceciderant, decem diebus

opus hoc suum auctor. Quare necesse est suffectum Consulem antea fuisse Aviolam hunc sub Augusto, ut videbis in Annalibus nostris. *Pighius.*

1. *Rogus.*] Pyram pro dignitate & honoribus, quibus in vita functus erat & prout amplissimos magistratus & imperia gesserat, modo majorem, modo minorem extruxêre. Fuitque lege XII. Tabularum cautum, ne de lignis politis extrueretur: donec per funerum ministros, qui pollinctores dicti sunt, corpus igne supposito cremabatur, in qua extruenda id servatum est, ut præter arida ligna, papyrum quoque, quo facilius cremetur, nonnunquam crocum & vinum affatim apponerent. Vide & Kirchmannum de Funer.

2. *Pædagogi.*] Quia mos erat, ut cum cadaver ad rogum prosecuti essent, cæteri omnes inde discederent, unus tantum remaneret, quoad universum corpus exureretur.

3. *Lucio Lamiæ.*] Familia hæc Ælia. Pomponius JC. in tit. Pandect. de Orig. Juris, Æliam patriciam gentem appellat. Verum sicut aliis in locis parum firmamenti tota illa disputatio Pomponii habet, sic in hoc loco cum Ælium Tuberonem patricium fuisse scribit, perspicue falsum tradit. Nam ut hoc omittam, tribunos pleb. ex Æliis complures fuisse, (quod sane hac in re solet valere plurimum) illud certe satis magno documento nobis esse debet, quod cum Consulum alter è plebe, alter è patriciis crearetur, auctore Livio, Ælii cum patriciis semper, nunquam cum plebejis comparati sunt. Qui enim primus Æliorum consulatum est adeptus, collegam Sulpicium habuit, secundus Fabium, tertius Servilium, quartus Valerium, usque ad annum DXXCI. quo quidem anno duo primum è plebe Coss. creati, C. Popillius & P. Ælius: ut in tabulis Capitolinis notatum videmus. Æliorum autem alii Pæti sunt, alii Tuberones, Ligures, Cati & Lamiæ. Lamiæ vero dicti sunt à Lamo Formiarum tyranno. Horatius libro Carminum tertio:

Æli vetusto nobilis ab Lamo
(Quando & priores hinc Lamias ferunt
Denominatos, & nepotum
Per memores genus omne fastos)
Auctore ab illo ducis originem,
Qui Formiarum mœnia dicitur
Princeps, & innantem Maricæ
Littoribus tenuisse Lyrim
Latè tyrannus. —— Strein.

Contigit A.U. DCCXI.

4. *Plato.*] De Republica lib. X. & Macrobius in Somnio Scipionis.

1. *Erudi-*

diebus jacuisse, biduoque postquam inde sublatus esset, impositum rogo revixisse: ac mira quædam tempore mortis visa narrasse.

2. Et quoniam ad externa transgressi sumus, quidam Athenis vir [1] eruditissimus, cum ictum lapidis capite excepisset, cætera omnia tenacissima memoria retinens, literarum tantummodo, quibus præcipue inservierat, oblitus est. Dirum malignumque vulnus in animo percussi, quasi de industria scrutatis sensibus, in eum potissimum, quo maxime lætabatur, acerbitate nocendi erupit; singularem doctrinam hominis pleno invidiæ funere efferendo: Cui si talibus studiis perfrui fas non erat, utilius aliquanto fuit, ad illa aditum non impetrasse; quam jam percepta eorum dulcedine caruisse.

3. [2] Mirabilior tamen sequentis casus narratio. Nausimenis enim Atheniensis uxor, cum filii ac filiæ suæ stupro intervenisset, inopinati monstri perculsa conspectu: & in præsens tempus ad indignandum, & in posterum ad loquendum obmutuit. Illi nefarium concubitum voluntaria morte pensarunt. Hoc modo fortuna sæviens huic vocem, iis vitam ademit; illi propitia donat.

4. [3] Ægles * Samius † athleta mutus, cum ei victoriæ quam adeptus

1. *Eruditissimus.*] Plin. lib. VII. cap. 24. Nat. Hist. de memoria: *Nec aliud*, inquit, *est aque fragile in homine morborum, & casus injurias atque etiam metus sentiens, alias particulatim, alias universa, ictus lapide oblitus est literas tantum, & praealto tecto lapsus matris & affinium propinquorumque cepit oblivionem. Alius agrotus servorum etiam, sui vero nominis oblitus est Messala Corvinus Orator.*

2. *Mirabilior tamen.*] Duo MSS. *Miserabilior tamen.* Non male. Miserabile enim fuerat Atheniensem illum omni literarum scientia & dulcedine spoliatum fuisse: miserabilius hoc, matrem ad fortuitum istum conspectum plane obmutuisse. Stabilimentum hujus correctionis pendet etiam ab illis verbis: *dirum malignumque vulnus in animo percussi.* Vulgati tamen lectio servari potest. *Coler.*

3. *Ægles.*] Aulus Gellius: *Sed & quispiam Samius*, inquit, *Athleta, nomen illi fuit* Αἴγλης, *cum antea non loquens fuisset, ob similem dicitur causam loqui cœpisse: nam cum in sacro certamine sortitio inter ipsum & adversarios non bona fide fieret, sed sortem* [illegible] *falsam subjici animadvertisset, repente in eum, qui id faciebat, sese videre quid faceret, magnum inclamavit: atque is oris vinculo soluto, per omne inde vita tempus non turbide neque adhæse locutus est.* Tale

 quid-

adeptus erat, titulus & præmium eriperetur, indignatione accenſus, [1] vocalis evaſit.

5. Gorgiæ quoque Epirotæ fortis viri clara fuit origo, qui in funere matris utero elapſus, inopinato vagitu ſuo lectum ferentes conſiſtere coëgit, novumque ſpectaculum patriæ præbuit, [2] ex ipſo genetricis rogo lucem, [3] & cunas aſſecutus: Eodem enim momento temporis, altera jam fato functa parit, alter ante elatus, quam natus eſt.

6. Divinæ fortunæ vulnus [4] Pheræo Jaſoni quidam exitii ejus cupidus intulit. Nam cum inter inſidias gladio eum percuſſiſſet, [5] vomicam, quæ à nullo medicorum ſanari potuerat, ita rupit, ut hominem peſtifero malo liberaret.

7. [6] Æque Diis immortalibus acceptus Simonides, cujus ſalus

quiddam legitur de filio Crœſi Regis, qui quum mutus vixiſſet, in ſalute patris vocem recuperavit, ſicut in capitulo de Pietate dicemus. *Oliv.*

* *Samius.*] Samos Ionica in Icario mari è regione Ioniæ poſita. Quæ Junoni olim ſacra. Eſt & Samos Thracia maris Ægæi, Thraciæ oppoſita. Tertia maris Ionii Inſula eſt prope Sacynthum. *Ortel.*

† *Athleta.*] Pollux Athletarum nomine gymnicos omnes intelligi voluit. Hi autem ſunt, *παλαιςαὶ*, *δρομεῖς*, *πύκlαι*, *δισκοβόλοι*, & *ἁλ7ικοί*. Vide Plautum Bacchid. Act. III. Sc. III. de antiqua puerorum Græcorum inſtitutione loquentem. *Budæus.* Ariſtoteles in primo Rhetoricorum ita diſponit: *Quæ corporis virtus attributa eſt certaminibus, conſtat magnitudine, robore, celeritate. Qui jactare certo modo crura, porroque movere poteſt, curſor eſt, quippe celeritate valens. Qui tum premere, tum continere, is eſt luctator, qui percutiendo pellere, pugil, qui horum utroque modo, pancratio idoneus: qui ad hæc cuncta aptus, quinquertio.* Vide & Mercurialem de Gymnaſt.

1. *Vocalis.*] De muro factus eſt vocalis, quia vocem acquiſivit; nam vocalis dicitur, qui voce utitur.

2. *Ex ipſo genetricis.*] Legitur &, *tantum non ex ipſo, &c.* id eſt, ferme., Ergo hoc dicit: ferme ex ipſo genitoris rogo vitam & cunas aſſecutus, quia parum admodum fuit, quin rogo ſuperinjiceretur, antequam puer vagitum ederet.

3. *Sed etiam cunas.*] Nam matris loculum ſeu feretrum habuit pro primis cunis.

4, *Pheræo.*] Pheræ Peloponneſi civitas ad ſinum Meſſeniacum, Ptolemæo. *Pheræo Jaſoni.*] Sic Cic. lib. I. de Nat. Deor. Sed Plutarchus Prometheum vocat.

5. *Vomicam.*] *Vomica* proprie dicitur ulcus latens, à vomendo, quia ruptum evomit ſaniem. *Vomica*, ſecundum Nonium Marcellum, locus eſt concavus & vetuſtate ambeſus, ſecundum alios genus apoſtematis, per quod emittuntur viſcera. *Oliv.*

6. *Æque Diis.*] Solinus de memorabilibus mundi non intelligit Simonidem, ſed Pindarum Poëtam Lyricum, qui in honorem Pollucis & Caſtoris carmina ſcripſit. Dicit enim: *Pindarum Lyricum è convivii loco cui imminebat ruina, ne cum cæteris interiret, forinſecus Caſtor & Pol-*

ſalus ab imminenti exitio defenſæ, ruinæ quoque ſubtracta eſt. Cœnanti enim apud Scopam, in [1]Cranone (quod eſt in Theſſalia oppidum) nunciatum eſt duos juvenes ad januam veniſſe, magnopere rogantes, ut ad eos continuo prodiret: ad quos egreſſus, neminem reperit ibi. Ceterum eo momento temporis [2]triclinium, in quo Scopas epulabatur, collapſum, & ipſum & omnes convivas oppreſſit. Quid hac felicitate locupletius, quam nec mare, nec terra ſæviens, extinguere valuit?

8. Non invitus huic ſubnecto [3]Daphidam, ne quis ignoret quantum interfuerit ceciniſſe Deorum laudes, & numen obtrectaſſe. Hic cum ejus ſtudii eſſet, cujus profeſſores Sophiſtæ vocantur: ineptæ & mordacis opinationis [4]Apollinem Delphis irridendi cauſa conſuluit, An [5]equum invenire poſſet, cum omnino nullum habuiſſet. Cujus ex oraculo

& Pollux vocaverunt, inſpectantibus univerſis; quo effectum eſt, ut ſolus impendens periculum evaderet. Cicero lib. de Oratore 2. *Gratiam*, inquit, *habeo Simonidi illi Chio, quem primum ferunt artem memoriæ protuliſſe: dicunt enim cum cœnaret Cranone in Theſſalia Simonides apud Scopam fortunatum hominem & nobilem, ceciniſſetque id carmen quod in eum ſcripſiſſet, in quo multa ornandi cauſa Poëtarum more in Caſtorem ſcripta & Pollucem fuiſſent, ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret, juvenes ad januam ſtare duos quoſdam, qui eum magnopere evocarent, ſurrexiſſe illum, prodiſſe, vidiſſe neminem. Hoc interim ſpatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidiſſe, ea ruina ipſum cum cognatis oppreſſum interiſſe.* Sequitur deinde, quod artem memoriæ invenerit. Hoc idem teſtatur Quintilianus lib. xi. de Inſtitut. Orat. ubi multa alia tradit, & inprimis diſſenſionem eſſe inter auctores, cui carmen illud ſcriptum fuerit, Scopæ, an aliis, quos commemorat, & cujus fuerit domus Pharſali, an Scopæ. Item dicit ſibi videri fabuloſum de Tyndaridis. Scopas autem, ut Plinius refert, fuit etiam ſculptor marmoreus, cujus opera quæ, & ubi Romæ, idem Plinius tradit. *Oliver. Simonides.*] Vide ſupra pag 91.

1. *Cranone.*] Plinio, Galeno, Stephano, Theſſaliæ urbs in campis Pharſalicis. Ephyra ab Homero dici ſcribit Stephanus.

2. *Triclinium.*] Locus ubi convivabatur. Quintilianus loquens de hoc Simonide, ait: *Vix eo limen egreſſo triclinium illud ſuper convivas corruit.* Cicero vero eundem locum traduxit, conclave dicens.

3. *Daphidam.*] Erat Grammaticus, qui mendacii Homerum accuſavit, quod bello Trojano militaſſe Athenienſes ſcripſiſſet. Suidas: Δαφίδας, Τελμισσεὺς, γραμματικὸς, γράψας περὶ Ὁμήρου, καὶ τῆς αὐτοῦ ποιήσεως, ὅτι ἐψεύσατο· Ἀθηναῖοι γὰρ οὐκ ἐστράτευσαν ἐπὶ Ἴλιον.

4. *Apollinem Delphis.*] Vide ſupra pag. 25. & 59.

5. *Equum invenire.*] Hæc erat calliditas, ut ſive

oraculo reddita vox eſt, inventurum equum, ſed ut eo perturbatus periret. Inde cum jocabundus, quaſi deluſa ſacrarum [1] ſortium fide, reverteretur, incidit in Regem Attalum, ſæpenumero à ſe contumelioſis dictis abſentem laceſſitum: ejuſque juſſu, ſaxo, cui [2] nomen erat Equi, præcipitatus, ad Deos uſque cavillandos dementis animi juſta ſupplicia pependit.

9. Eodem oraculo Macedonum rex Philippus admonitus, ut à quadrigæ violentia ſalutem ſuam cuſtodiret, toto regno disjungi currus juſſit, eumque locum, qui in Bœotia Quadriga vocatur, ſemper vitavit: Nec tamen denuntiatum periculi genus effugit: nam [3] Pauſanias in capulo gladii, quo eum occidit, [4] quadrigam habuit cælatam.

10. Quæ

ut ſive reſponderet inventurum illum equum eſſe, ſive non, Deus omnino deluſus eſſe videretur, nam ſi reſpondiſſet, invenies, exiſtimabat ſe decepiſſe numen, quia non inveniri poſſit, quod non ſit amiſſum. Si vero dixiſſet non inventurum, iiidem credebat poſſe irrideti, quod ipſe videlicet ſciret non poſſe invenire, quod non amiſerit. *Oliver.*

1. *Sortium.*] Vide ſupra pag. 7.

2. *Nomen erat equi.*] Aliter Strabo lib. xiv. qui montem hunc non Equum, ſed Thoraca dictum fuiſſe ſcribit. Unde & proverbium extitiſſe, φυλάττεσθαι τὸ Θώρακα. *Colerus.*

3. *Pauſanias.*] Hac de cauſa dicitur Pauſanias occidiſſe Philippum, quod cum interrogaſſet Hermodem, quo pacto ſibi poſſet glorioſum nomen comparare, reſpondiſſe dicitur, ſi virum nobiliſſimum occideret. Hoc autem Valerius ſentit, ſed aliter Juſtinus; dicit enim quod Philippus Macedonum Rex jam ætate provectiori Regis Attali ſororem, vel ut Plutarchus dicit, filiam Cleopatram virginem Olympiadi ſuperduxit uxorem; quod quidem graviter illa ferens, cum Alexandro filio jam tum dicitur iniſſe conſilium contra Philippum. Forte ita accidit, ut Attalus cum Cleopatra filia convivium celebraret, ad quod Pauſaniam adoleſcentem invitarunt, qui cum vino paulo largius invitatus eſſet, eo turpiter abuſi ſunt omnes; adoleſcens poſtquam reſipuit, & contumeliam, quam per vinolentiam paſſus erat, recognovit; ſæpe de injuria ad Philippum conqueſtus eſt; ille jocabundus Pauſaniam dimittere; hic vehementius indies de ea re inſtare, cupere tamam injuriam ulciſci. Sed cum ſorte quadam occurriſſet Alexander, apud eum conqueſtus eſt de hac injuria. Ille dicitur Græce Jambicum verſum pronuntiaſſe, eum qui dedit, eum qui accepit, ſcilicet interfice, quod etiam factum eſt; nam occupatum anguſtiis Philippum in tranſitu obtruncavit. De quo latius in cap. de Cupiditate gloriæ dicemus. Sed in eo miraculum fuit, quod gladio occiſus, qui quadrigam impreſſam habebat in capulo. *Oliver.*

4. *Quadrigam habuit cælatam.*] Cælata proprie dicuntur vaſa aurea vel argentea, in quibus ſigna vel ſigilla intus aut extra eminentia expreſſa ſunt, quæ ſola cælo fieri, non torno poſſunt. Quintilianus ſculpturam à cælatura materia

tantum

10. [t]Quæ tam pertinax necessitas in patre, & filio Alexandro consimilis apparuit. Siquidem Calanus Indus sua sponte se ardenti rogo superjacturus, interpellatus ab eo, ecquid aut mandaret, aut dicere vellet, Brevi te, inquit, videbo. Nec id sine causa, quia voluntarium ejus è vita excessum rapida mors Alexandri subsecuta est.

11. Regios interitus magnitudine miraculi remigis casus

tantum distinguit lib. III c. XXXI. his verbis: *Et Cælatura, quæ auro, argento, ære, ferro opera efficit: nam si sculptura lignum, ebur, marmor, vitrum, gemmas præterea, quæ supra dixi, etiam complectitur.* Sane sculptor marmoris dicitur, non cælator, ut contra cælatura auri & argenti, non sculptura. Et sculptura quidem æque ac cælatura figuras extantes facit, sed in ligno, marmore, ebore, & gemmis operatur, cælatura in auro, argento & ære. Virgil. tamen lignum dixit cælatum pro sculpto, improprie, sed Poëtice. Alii tamen cælata tecta de laquearibus dixere. Gemmas cælatas non legimus apud auctores, sed sculptas aut scalptas. Rursus hic distinguunt sculpturam à scalptura. Quas gemmas sculpi notat Quintilianus, figuras in his extantes fieri & ectypas intelligit, ut in ebore, ligno & marmore quod sculpitur; at de his, quæ ad signandum cavantur, scalptura proprie ut diceretur, usus loquendi obtinuit; licet origine ac significatione idem sit quod sculptura. *Salmasius.*

1. *Quæ tam pertinax.*] Cum Alexander Darium vicisset, & Babylonem sub egisset, audivit in India esse, qui ludum Gymnosophistæ exercerent. Dicebantur autem Gymnosophistæ nudi Philosophi; ideo autem nudi vivebant, quia dicerent naturam omnibus rebus humanis providisse, nec quicquam deesse voluisse. Quemadmodum igitur & cætera animalia his contenta essent, quæ sibi natura suppeditasset, ita homines vitam suam informare debere, ut nihil præter quod illis natura dedisset, inquirerent. Hi Philosophi erant, qui summum bonum in voluptate ponebant, summum malum in dolore. Hos igitur videndi magno desiderio captus est Alexander, & inter cæteros Calanus quidam præstare audiebatur; cum hoc maximam familiaritatem inivit Alexander, & eum secum adduxit. Sed cum anno vitæ suæ LXVIII. ad eos dolores forte pervenisset, ut eos ulterius ferre non posset, nam alvo vexabatur, rogum sibi struxit, & aurea lectica superimposita, incubuit stramentis opertus, ut eos dolores aufugeret, in quibus summum malum statuebat. Deinde Macedones obsecravit, ut illum lætitiæ diem cum Rege simul potantes exigerent, quem paucis post diebus Babylone visurum se dixit; atque ita brevi futuram Alexandri mortem prædixit, qui Babylone periit; sicut suo loco dicemus. Alexander vero, mortuo Calano, convivia celebrari jussit, sed antequam moreretur, eum rogavit, si quid vellet, ut diceret, qui nihil aliud respondisse fertur, nisi se propediem videbo. Cic. de Divin. lib. I. *Calanus Indus cum descenderet in rogum ardentem, ô præclarum, inquit, discessum è vita, cum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato in lucem animus excesserit: Cumque Alexander eum rogaret, quid vellet, ut diceret, optime, inquit, propediem videbo te. Quod etiam contigit.* Rursus de hoc Calano mentionem facit lib. II. Tusc. Quæst. & Strabo in descriptione Indiæ plurima de his Gymnosophistis atque Calano. *Oliver.*

I. *Quem*

ſus æquat : [1] quem in hexere [2] Tyriorum ſentinam haurientem, cum è navi fluctus abjeciſſet; altero latere repercuſſum, fluctus contrarius in navem retulit. Itaque miſeri ſimul ac felicis complorationi permiſta fuit gratulatio.

12. Quid illa? nonne ludibria naturæ in corporibus humanis fuiſſe credenda ſunt? tolerabilia quidem, quia ſævitia caruerunt: ceterum & ipſa miraculis annumeranda. Nam & Pruſiæ regis [3] Bithyniæ filius eodem nomine quo pater, pro ſuperiori ordine dentium unum [4] os æqualiter extentum habuit, nec ad ſpeciem deforme, neque ad uſum ulla ex parte incommodum.

13. [5] Mithridatis verò regis filia Dripetine, Laodice regina

1. *Quem in hexere Tyriorum ſentinam haurientem.*] Vulgo, *quem in litore, &c.* Manent adhuc in ſcriptis Codd. veſtuſtæ lectionis veſtigia quædam. In Campenſi enim legitur, *Quem in dextro latere triere Tyriorum.* In Pulmanniano autem, *in texere Timbrum.* At in Atrebatenſi, Cauchiano, & Gemblacenſi, *Quem in dhexere Tyriorum.* Ex his quidem legi debere colligo, *Quem in hexere Tyriorum.* Penteres enim, hexeres, & hepteres appellantur tam Latinis quam Græcis auctoribus naves, à remorum numero vel ordinibus. Hexeris autem meminit & Liv. XXXVII. *Regia claſſis ſeptem & triginta majoru forma navium erat, in quibus tres hepteres, & quatuor hexeres habebat.* Sed & vulgare tolerari poteſt. *Pighius.*

2. *Tyriorum.*] Tyrus & pro Inſula & pro urbe ſumitur. צור Hebræis rupes. Unde nomen accepit. Rupibus autem illa inſula cingebatur. Unde Nonnus in Dionyſiacis lib. XI.

— Ἀκινήτοις δὲ θεμέθλοις
Αὐτομάτη ζαθέοισι συνάπτεται ἄζυγι πέτρῃ.

Id eſt,

— Fundamine cincta
Firmo immota manet ſaxis radicibus hærens.

Et de Tyro conſtruenda:

Πήξατε δ' ἀμφοτέραις ἐπικείμενον ἄστυ κολώναις.

Id eſt,

Extruite in mediis fundatam rupibus urbem.

3. *Bithyniæ.*] Prima Aſiæ minoris Bithynia, in Ponti exordio, ad Solis orientis partem adverſa Thraciæ jacet, multis antea nominibus appellata. nam prius Beritia (lege *Bebritia*) dicta, deinde Mygdonia: mox à Bithynio Rege, Bithynia appellata, ipſa eſt & major Phrygia. Val. Flaccus lib. IV.

Proxima Bebricii raduntur limina regni,
Pingue ſolum, & duris regio non invida tauris.

4. *Os æqualiter extentum.*] Os unum tenore continuatum. Solinus: *Quidam cum dentibus procreantur. Cn. Papyrius Carbo, ut M. Curio, dentatus ob id cognominatus. Quidam etiam vice dentium continui oſſis armantur ſoliditate, qualem habuit Bithynorum Rex Pruſias.*

5. *Mithridatis.*] Regis Ponti, hoſtis pop. Rom. ad quem debellandum primo Sylla, deinde Lucullus, poſtremo Pompejus miſſus eſt, qui bellum illud confecit. Hunc igitur poſt profligatum exercitum fugientem filiam hanc comitatam fuiſſe Cicero dicit. *Oliver.*

1. Ne

gina nata, duplice ordine dentium deformis admodum, comes fugæ patris, à Pompejo devicti, fuit.

14. [1] Ne illius quidem parvæ admirationis oculi, quem constat tam certa acie luminum usum esse, ut à [2] Lilybæo portu, [3] Carthaginiensium egredientes classes intueretur.

15. Oculis ejus [4] admirabilius Aristomenis [5] Messenii cor: [6] quod Athenienses ob eximiam calliditatem execctum, pilis refertum invenerunt: cum eum aliquoties captum, & astutia elapsum, cepissent.

16. At Poëta [7] Antipater Sidonius, omnibus annis, uno tantum

1. *Ne illius quidem parvæ admirationis.*] Hunc Solinus Strabonem nominatum fuisse tradit, quem Varronis testimonio centum triginta quinque millia passuum prospexisse dicit. Solitum exeuntem à Carthagine classem Punicam numerumque navium ex Libytana specula manifestissime notare, quod idem testatur Plinius lib. VII. Nat. Hist. Cicero tradit Iliadem omnem ita subtiliter in membranis ab hoc scriptam, ut testa nucis clauderetur. *Oliver.*

2. *Lilybæo.*] Lilybæum promontorium est Siciliæ, multum autem à Sicilia ad Carthaginem distare dicitur, &, ut tradit Solinus, centum triginta quinque millia passuum intersunt.

3. *Carthaginiensium egredientes classes.*] Lacedæmonios scribit Plinius lib. 11. cap. 37.

4. *Admirabilius Aristomenis.*] Athenienses cum Messeniis bellum grave & longum gessere. Messeniorum dux fuit Aristomenes, qui tanta calliditate fuisse dicitur, ut sæpe Athenienses deciperet, quorum sæpe urbem ingressus, & aliquando captus, atque in vincula conjectus, calliditate sua aufugerat: quod cum semel atque iterum, & tertio fecisset, constituerunt Athenienses illum rursus captum interficere, quod etiam fecere: sed admirati versutiam hominis, voluerunt ejus capti & occisi cor inquirere, quod exsecto corpore pilosum invenerunt. *Oliver. Aristomenis Messensi.*] Sumpsit ex Pausaniæ Messeniacis. De eodem Antipater lib. III. Antholog. περὶ ἀνδρείων. *Colerus.*

5. *Messenii.*] Messene civitas Peloponnesi, eodemque nomine & regio dicitur Ptolemæo & Stephano.

6. *Quod Athenienses.*] Imo Lacedæmonii, teste Pausania. Rhodi enim mortuus est. Captus vero à Lacedæmoniis sæpius & elapsus. Videndus Plinius lib. 11. cap. 36. Stephanus in voce ἀνδανία. *Colerus.*

7. *Antipater Sidonius.*] Fuit hic quidem Poëta promptissimus, quem in libris de Oratore M. Tullius claruisse ait Cottæ & Crassi temporibus, non multo ante. Sed de hujus Poëtæ ingenio & memoria, non alterius, quam ipsius M. Tullii verbis agendum. *Quid*, inquit, *sit Antipater ille Sidonius, quem tu probe Catule meministi, solitus est versus Hexametros, aliosque, variis modis atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingeniosi ac memoris valuit exercitatio, ut cum se mente ac voluntate conjecisset in versum, verba sequerentur, & reliqua.* Valer. vero hic noster & Plinius eum tradunt omnibus annis, uno tantummodo die suo natali, febre corripi solitum, & eodem denique die consumptum esse in ultima ætate. Meminit Antipatri etiam Cornelius Tacitus in Oratoribus, & Fabius

tantummodo die, quo genitus erat, febri implicabatur. Cumque ad ultimam ætatem pervenisset, natali suo certo illo circuitu morbi consumptus est.

17. Hoc loco apte referantur Polystratus, & Hippoclides Philosophi, eodem die nati, ejusdem præceptoris [1] Epicuri sectam secuti, patrimonii etiam possidendi adeundæque scholæ communione conjuncti, eodemque momento temporis ultima senectute extincti. Tam æqualem fortunæ pariter, atque amicitæ societatem, quis non ipsius cœlestis [2] Concordiæ sinu genitam, nutritam, atque finitam putet?

18. Quapropter hoc potissimum fuerit, aut in [3] liberis potentissimorum regum, [4] aut in rege clarissimo, aut in vate ingenii florentis, aut in [6] viris eruditissimis, aut in [7] homine sortis ignotæ, ne ipsa quidem omnis bonæ malæque materiæ fœcunda artifex Natura rationem rerum reddiderit. Non magis quam quid ita [8] silvestres capreas, [9] Cretæ genitas, tantopere dilexerit, quas sagittis confixas ad salutare auxilium herbæ [10] dictamni, tantum non suis manibus deducit: efficitque, ut concepta ea continuo & tela & vim veneni

Fabius Quintilianus. Etant ipsius in præsens quædam, quæ leguntur, epigrammata. *Gyrald.*

1. *Epicuri.*] De ejus vita lege Diogenem Laërtium. Cum in voluptate summum bonum constituit, voluptatem intellexisse, quæ ex virtute colligitur, videtur. Diocles eum simplicissimi victus & summæ contineotiæ fuisse dicit. Alii aliter scripsere. Unde Horatius:

— *Epicuri de grege porcus.*

2. *Concordiæ*] Hinc Genethliacorum secta sustineri posset.

3. *Liberis.*] Sicut in filia Mithridatis.

4. *Aut in Rege.*] Scilicet Prusia.

5. *In vate.*] Scilicet Antipatro.

6. *Viris eruditissimis.*] Polystrato & Hippoclide.

7. *Homine sortis ignotæ.*] Scilicet Strabone, qui tam acutam aciem habuit.

8. *Sylvestres capreas.*] Plinius lib. xxv. cervas, non capreas, dicit.

9. *Cretæ.*] Maris mediterranei insula, Jovis incunabulis, & centum olim urbibus clara. Hodie Candia dicitur.

10. *Dictamni.*] Non ubique, sed in angusto loco dumtaxat provenire auctor est Theophrastus, qui lib. ix. cap. 26. historiam hujus plantæ accurate tradidit. Vide & Dioscoridem lib. iii. & in eum Matthiolum. De eadem egregie Virgilius lib. xii. ita cecinit.

Hic Venus indigno nati concussa dolore,
Dictamnum genitrix Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis, & flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæsere sagittæ.

1. *Cepha-*

neni vulneribus respuant. Aut in [1] Cephalenia insula, cum omnia ubique pecora haustu aquæ quotidie recreentur, in ea pecudes majore ex parte anni ore aperto [2] ex alto ventos recipientes, sitim suam sedare instituerit. Aut quapropter [3] Crotonæ in templo [4] Junonis Laciniæ aram ad omnes ventos immobili cinere donaverit potissimum. Vel quare alteram in [5] Macedonia, alteram [6] in Caleno agro aquam proprietatem vini, qua homines inebrientur, possidere voluerit. Non admiratione ista, sed memoria prosequi debemus: cum sciamus recte ab ea plurimum licentiæ vindicari, penes quam infinitus cuncta gignendi labor consistit.

19. Quæ quia supra usitatam rationem excedentia attigimus, serpentis quoque [7] à Tit. Livio curiose pariter, ac facunde relata fiat mentio. Is enim ait in [8] Africa [9] apud Bragradam

1. *Cephalenia.*] Ionii maris insula Ptolemæo.

2. *Ex alto.*] Caput in altum porrigentes, ut ventos commodius capiant.

3. *Crotona.*] Croto urbs Brutiorum celeberrima. Livius: *Urbs Croto murum in circuitu patentem* XII. *millia passuum habuit, ante Pyrrhi in Italiam adventum. Post vastitatem eo bello factam, vix pars dimidia habitabatur.* Fortitudinem & omnium rerum adfluentiam ita prædicat Scholiastes antiquus Theocriti, ut in proverbium abiisse dicat, nihil esse alias urbes, si cum Crotone conferantur. Quæ de ortu Crotonis Urbis prolixe à gravissimis autoribus atque Poëtis traduntur, cum meras sapiant fabulas, nihil iis auctores aliud voluerunt indicare, quam celebratissimæ urbis antiquitatem, locique salubritatem. *Cluver.*

4. *Junonis Laciniæ.*] Vide supra pag. 27.

5. *Macedonia.*] Europæ celebris regio, hanc à Septentrione, à Dalmatia Mœsiaque montana sejungunt: ab occasu mari Adriatico sive Ionio: ab ortu Ægæo abluitur. Meridianam oram Epiroticæ gentes & ipsa Græcia excipit. *Passim.*

6. *In Caleno agro.*] A Calibus dicto, quod oppidum est in Campania; est enim & in Gallia.

7. *A Tito Livio.*] Hoc miraculum Livius narrat in secunda decade primi Punici belli, quam nos amisimus. Aulus Gellius lib. VI. cap. III. *Tubero,* inquit, *in historiis scriptum reliquit, bello primo Punico Attilium Regulum Consulem in Africa castris apud Bargradam flumen positis, prælium grande atque acre fecisse adversus serpentem inusitatæ immanitatis, eumque magna totius exercitus conflictatione, ballistis atque catapultis diu oppugnatum, ejusque interfecti longum corium pedes centum & viginti Romam misisse.* Plinius lib. VIII. *Nota est,* inquit, *in Punicis bellis ad flumen Bagradam à Regulo Imperatore ballistis tormentisque, ut oppidum aliquod, expugnata serpens centum viginti pedum longitudine, pellis eius maxillaque usque ad bellum Numantinum duravère in templo.* Oliver.

8. *Africa.*] Vide supra pag. 11.

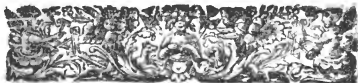
9. *Apud Bagradam flumen, &c.*] Qui præter Uticam labitur, qui distat triginta millia passuum à Carthagine.

gradam flumen, tantæ magnitudinis anguem fuiſſe, ut Atilii Reguli exercitum uſu amnis prohiberet: multiſque militibus ingenti ore correptis, compluribus caudæ voluminibus eliſis, cum telorum jactu perforari nequiret, ad ultimum [1] balliſtarum tormentis undique petitam, ſilicum [2] crebris & ponderoſis verberibus procubuiſſe, omnibuſque & cohortibus & legionibus ipſa Carthagine viſam terribiliorem. Atque etiam cruore ſuo gurgitibus imbutis, corporiſque jacentis peſtifero afflatu vicina regione polluta, Romana inde ſummoviſſe caſtra. Dicit belluæ etiam corium cxx. pedes longum, in Urbem miſſum.

1. *Balliſtarum.*] Formam Balliſtæ ſatis uberrim Ammianus tradidit his verbis: *Dolantur axes duo querni vel ilicei, curvanturque mediocriter, ut prominere videantur in gibbos: hique in modum ſerratoriæ machinæ connectuntur, ex utroque latere patentius perforati; quos inter, per cavernas funes colligantur robuſti, compagem, ne diſſiliat, continentes.* Ab hac medietate reſtium ſtylus exſurgens obliquus, & in modum temonis jugalis erectus, ita nervorum modulis implicatur, ut altius tolli poſſit & inclinari; ſummitatique ejus unci ferrei copulantur, è quibus pendet ſtuppea vel ferrea funda: cui ligno fulcimentum proſternitur ingens cilicium, paleis confertum minutis, validis nexibus illigatum, & locatum ſuper congeſtos ceſpites, vel latericios aggeres. Nam muro ſaxeo hujuſmodi moles impoſita, disjectat quicquid invenerit ſubter, concuſſione violenta, non pondere. Cum igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotundo fundæ impoſito, quaterni altrinſecus juvenes repagula, quibus incorporati ſunt funes, explicantes, retrorſus ſtylum penes uncinum inclinant; itaque demum ſublimis aſtans magiſter, clauſtrum, quod totius operis continet vincula, reſerat malleo forti percuſſum. Unde abſolutus ictu volucri ſtylus & mollitudine offenſus cilicii, ſaxum contorquet, quidquid incurrerit colliſurum. Et omentum quidem appellatur, quod ex eo omnis explicatio torquetur: Scorpio autem, quoniam aculeum deſuper habeat erectus. Cui etiam Onagri vocabulum indidit ætas novella, ea re, quod aſini feri, cum venatibus agitantur, ita eminus lapides calcitrando poſt terga emittunt, ut perforent pectora ſequentium, aut diffractis oſſibus capita ipſa diſplodant. *Lipſius.*

2. *Crebris & ponderoſis.*] Jaciebant vulgo, & minoribus Balliſtis, lapides fere centenûm pondo: atque eo ſenſu Lucilio ipſa balliſta centenaria dicitur. At majoribus amplius jaciebant, & vel talenta tria, id eſt, pondo ccc. Noſtra iſta fulmina hodie non capiunt aut pervehunt hoc pondus. Igitur non ſolum contundebant, ſed diffringebant omnia & disjiciebant. *Lipſius.*

VALE-

VALERII MAXIMI LIBER SECUNDUS.

CAP. I.

DE MATRIMONIORUM RITU, ET NECESSITUDINUM OFFICIIS.

1. *Nuptiarum auspicia.*
2. *Epulæ seu convivia.*
3. *Matrimonium non repetentes laudatæ.*
4. *Primum repudium.*
5. *Matronalis libertas ac decor.*
6. *Conjugalis concordia.*
7. *Verecunda consanguinitas.*
8. *Charistia.*
9. *Senectus honorata.*
10. *Juventus observata, exemplisque instructa.*

DIves & præpotens Naturæ regnum scrutatus, injiciam stylum tam nostræ Urbis, quam cæterarum gentium priscis ac memorabilibus institutis. Operæ est enim cognosci hujusce vitæ, quam sub [1] optimo principe felicem agimus, quænam fuerint [2] elementa, ut eorum quoque respectus præsentibus aliquid moribus prosit.

1. [3] Apud antiquos non solum publice, sed etiam privatim

TItuli capitum hujus libri plerique perierunt in libris vulgaris, quos suis locis ex V.C. fide restituimus. *Pighius.*

1. *Optimo principe.*] Tiberio, nec sine adulatione hoc dicit.

2. *Elementa.*] Principia.

3. *Apud antiquos.*] Hoc institutum apud Livium libro primo plane dignosci potest, ubi dicit, non prius regnum acceptum fuisse à Numa Pompilio secundo Romanorum Rege, quam Deos auspiciis, ille consuleret. Is enim in loco edito ascendens, lituo spatia descripsit in cœlo, ab oriente, ab occidente, post jam à meridie, à septentrione, prospiciens quantum oculi ferre poterant: & partem ab oriente appellavit anticam, ab occidente posticam, à meridie dextram, à septentrione sinistram.

tum nihil gerebatur, nisi auspicio prius sumpto: quo ex more [1] nuptiis etiamnum auspices interponuntur. Qui quamvis [2] auspicia petere desierint, ipso tamen nomine [3] veteris consuetudinis vestigia usurpant.

2. Fœ-

Deinde cum aperto capite stetisset, animo concepit, quæ auspicia, & qua parte mitti vellet; quibus missis continuo Rex creatus est, & in regnum acceptus. *Oliver.*

1. *Nuptiis etiamnum auspices.*] Sic Tacitus de nuptiis Messalinæ tractans lib. II. & de Neronis cum Pythagora conjugio lib. XV. agens, utrobique auspicum adhibitorum meminit. Plautus etiam in Prologo Casinæ,

Ultro, ait, *ibit nuptum, non manebit auspices.*

Cicero pro Cluentio: *Nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus, funestis ominibus.* Juvenalis Satyra X.

-- Tyriusque palam genialis in hortis
Sternitur, & ritu decies centena dabuntur
Antiquo: veniet cum signatoribus Auspex.

Symmachus lib. II. Epistol. *Sororem Pompejam olim viro maturam te auspice in manus optat accipere.* Servius in I. Æneid. ad illum versum:

Cui pater intactam dederat, primisque jugarat
Ominibus. ———

Id est, auguriis. Et secundum Romanos locutus est, qui nihil nisi captatis faciebant auguriis, præcipue nuptias. Ac de hujusmodi auspicibus accipiendus est ille Suetonii in Claudio locus, quo Valeriam Messalinam uxorem supplicio adfecisse eum Imperatorem narrat, dote prius inter auspices consignata. Erat autem prosperrimi augurii, nuptialibus negotiis accipitris circi altero pede claudi aspectus, ut Plinius lib. X. c. 8. prodidit. Quinetiam his conjugalibus auspiciis antiquitus Pilumnum & Picumnum Deos deputatos Nonius Marcellus Varronis auctoritate adductus in cap. de doctorum indagine scribit. *Brissonius.*

2. *Auspicia.*] Ab aspiciendis avibus, ut dixi, sive præpetibus, sive oscinibus: nam præpetes erant, quæ volatu suo futura prænuntiabant; oscines vero quæ non volatu tantum, sed etiam garritu significabant, quæ instare viderentur.

3. *Veteris consuetudinis.*] Quum Auspices adeundi mos desiisset, qui auspicia peterent, hi proxenetæ veteris consuetudinis vestigia ipso nomine usurparunt: quemadmodum hic ex hoc autore colligere licet. Hinc etiam scribit Cic. lib. II. de Divin. *Nihil fere quondam majoris rei, nisi auspicato, nec privatim quidem, gerebatur. quod etiam nunc auspices nuptiarum declarant, qui re omissa nomen tantum tenent.* Notum est istud Ciceronis pro Cluen. *Nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus.* Qui igitur ad hanc rem adhibebantur proxenetæ, Latine pronubi, & καταρχητικῶς auspices dicebantur, incipientes & felici omine inchoantes. Qua de caussa in veteri Glossario, utiliter in publicum edito, auspices pronubi, παράνυμφοι, appellantur: & hi, quod conventum erat, ut rite fieret, tabulisque mandaretur, curabant. Juvenalis:

— Veniet cum signatoribus auspex.

Lucanus de Nuptiis Catonis & Martiæ:

Junguntur taciti, contentique auspice Bruto.

Tum unus horum, quod erat conventum, proferebat, ceteris audientibus, &, ut ita fieret, postulantibus. Cujus consuetudinis hoc Martianus Capella lib. 2. in fin. reliquit vestigium. *Tunc exurgens*, inquit, *virginis mater poscit de Jove, superisque cunctis, ut sub adspectu omnium, quidquid sponsalium nomine præparaverat Majugena, traderetur, ac demum dos à virgine non deesset,*

tuncque

2. Fœminæ cum viris cubantibus [1] sedentes [2] cœnitabant: quæ consuetudo ex hominum convictu ad divina penetravit: nam [3] Jovis epulo ipse in lectulum, Juno & Minerva in sellas ad cœnam invitantur. Quod genus severitatis ætas nostra diligentius in Capitolio, quam in suis domibus servat: [4] videlicet quia magis ad rem pertinet, Dearum quàm mulierum, disciplina contineri.

3. [5] Quæ uno contentæ matrimonio fuerant, corona pudicitiæ

tuncque tabulas ac Papiam Popæam legem finerent recitari. Ideo Tacitus de Messalina scribit, etiam illam audiisse auspicum verba. Quod confirmat Servius lib. IV. Æneid. *Brisson.*

1. *Sedentes.*] Viri quidem tecubabant strati, mulieres vero sedebant. Legitur in vita Catonis, quod paulo antequam se Uticæ interimeret, sedens cœnaverit, quemadmodum post civile bellum consueverat; nam ante, nisi cum dormiret, semper stabat, vel nunquam jacebat. *Oliver.*

2. *Cœnitabant.*] Quia, ut refert Servius, & Juvenalis testatur, apud majores prandia non fuerant in usu. Unde Juvenalis:

—— Quis fercula septem
Secreto cœnavit avus? ——

Et sunt qui dicant primum, qui prandii consuetudinem in urbem Romanam introduxit, fuisse Marium, propter illud carmen,

Exul ab octava Marius bibit.

Ego vero ante Marium & Priscum & Arpinatem prandia in usu fuisse legi. Plinius lib. XXXIII. ubi loquitur de Quinto Ælio Tuberone: *Quintum Ælium*, inquit, *cum legati Ætolorum in consulatu prandentem in fictilibus adissent, missa ab iis vasa argentea non accepisse.* Constat autem hunc Ælium multo ante fuisse, quam Marium. *Idem.*

3. *Jovis epulo.*] Epulum Jovis erat, quod alio nomine *Lectisternium* dicebatur. In Capitolio enim stratis tribus lectulis convivium apponebatur tribus Diis; Jovi, Junoni, & Minervæ: vel, ut tradit Livius, sex, ut paulo infra. Jupiter vero, id est, simulachrum Jovis statuebatur in lectulo recubans, Juno & Minerva in sellis considebant; sed appositis epulis, non ipsi Dii, sed septem epulones convivia celebrabant. Quare autem inventa fuerint lectisternia, Livius lib. v. docet. Dicit enim, *gravis pestilensque omnibus animalibus æstas excepit* [urbem] *cujus insanabili pernicie quando nec causa nec finis inveniebatur, libri Sibyllini ex Senatusconsulto aditi sunt. Duumviri sacru faciundu lectisternio tunc primum in urbe Romana facto, per dies octo Apollinem Latonamque, & Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum tribus, quam amplissime tum apparari poterat, stratu lectu placavere: privatim quoque id sacrum celebratum est, tota urbe patentibus januis, promiscuoque usu rerum omnium in propatulo posito, notos ignotosque passim advenas in hospitium ductos ferunt, & cum inimicis quoque benigne & comiter sermones habitos, jurgiis & litibus temperatum, vinctis quoque dempta in eos dies vincula; religioni deinde fuisse, quibus eam opem Dii tulissent vinciri.* Augustinus quoque de Civitate Dei de his mentionem facit. *Oliver.*

4. *Videlicet quia magis ad rem pertinet.*] Ironice videtur hanc rationem adferre. *Pighius.*

5. *Quæ uno contentæ matrimonio.*] Non tantum apud Romanos, sed etiam apud alias gentes odiosæ secundæ nuptiæ. Unde Dido lib. IV. Æneid.

dicitiæ honorabantur. Existimabant enim eum præcipue matronæ sincera fide incorruptum esse animum, [1] qui depositæ virginitatis cubile pudicum egredi nesciret: multorum matrimoniorum experientiam, quasi [2] illegitimæ cujusdam intemperantiæ signum esse credentes.

4. [3] Repudium inter uxorem & virum, à Condita Urbe usque

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,
Ante, pudor, quam te violem, aut tua jura resolvam:
Ille meos primus, qui me sibi junxit, amores,
Abstulit, ille habeat secum, servetque sepulchro.

D. Hieronymus in Epist. x. ad Futiam de Camillorum gente: *Habet praterea generis tui grande privilegium, quod exinde à Camillo vel nulla vel rara vestra familia scribitur, secundos nosse concubitus; ut non tam laudanda sis, si vidua perseveres, quam execranda, si id Christiana non serves, quod per tanta sacula Gentiles fœmina custodierunt.* Chrysostomus Homil. 2. in Epist. ad Titum: *Nostis profecto omnes quod, etsi per leges* (Romanas) *secunda nuptia permittuntur, multis tamen ea res accusationibus patet.* Nec non quod scribit Plutarchus Problem. 99. his verbis: *Quid est quod publicis festis, veteri more, virgines non nubunt, vidua nubunt? an quod virginibus decorum, viduis vero multis prasentibus fadum nubere? felices namque ac sancta prima nuptia: secunda vero tristes & detestanda. Pudet enim vivis adhuc eis, quibus antea nupserant, alios accipere, mortuos autem lugent.*

1. *Qui deposita virginitatis cubile pudicum egredi nesciret.*] Additur vulgo *post*, quod in MSS. non habetur. Atqui mire depravatus est locus, qui tolerabilior erit, si legas, *qui deposita virginitatis cubile pudicum egredi nesciret.* Pighius.

2. *Illegitima intemperantia.*] Aliter, *legitima.* Quia licebat quidem secundas vel tertias agere nuptias, sed tamen non sine suspicione fiebat libidinis cujusdam intemperatæ, & ideo legitimam intemperantiam appellat. *Quasi illegitima.*] MSS. plerique & vetus ille Dan. *quasi legitima.* Nil verius. Nam legitima quædam intemperantia, sunt plura matrimonia, quod multis demonstrat eruditissimus Tertullian. legibus enim non prohibentur. Ea ratione Seneca divortia *legitima adulteria* vocat. Tertullianus apposite: *Continentia legem nuptiarum honorat; licentia temperat. Illa non cogitur, ista regitur. Illa arbitrium habet, hac modum.* Martialis:

Qua toties nubit, non nubit, adultera lege est;
Offendar macha simpliciore minus.

Coletus.

3. *Repudium.*] Dicit hoc institutum apud antiquos servatum fuisse ad vicesimum & quingentesimum annum. Aulus Gellius dissentit à Valerio lib. IV. cap. III. Dicit enim: *Memoria traditum est quingentis* (Cujacius emendat sexcentis) *fere annis post Romam conditam nullas rei uxoria neque actiones, neque cautiones in urbe Roma, aut in Latio fuisse, quum profecto non desiderabantur, nullis etiam tunc matrimoniis divertentibus.* Servius quoque Sulpit. in lib. quem composuit de Dotibus, tum primum cautiones rei uxoriæ necessarias visas esse scripsit, cum Spurius Carbilius, cui Ruga cognomentum fuit, vir nobilis, divortium cum uxore fecit, quia

usque ad vicesimum & quingentesimum annum nullum intercessit. Primus autem [1] Sp. Carvilius uxorem sterilitatis causa dimisit. Qui quanquam tolerabili ratione motus videbatur, reprehensione tamen non caruit: quia nec cupiditatem quidem liberorum conjugali fidei proponi debuisse arbitrabantur.

5. Sed quo matronale decus, verecundiæ munimento tutius esset, in jus [2] vocanti [3] matronam corpus ejus attingere non

quia liberi ex ea corporis vitio non gignerentur, A. U. C. DXXIII. M. Attilio, P. Valerio Coss. atque is Carbilius traditur uxorem quam dimisit, egregie dilexisse, carissimamque morum ejus gratia habuisse, & jusjurandi religionem animo atque amori prævertisse, quod jurare à Censoribus coactus erat uxorem se liberorum habendorum gratia habiturum. Alio loco dicit idem Gellius hoc divortium fecisse de amicorum consilio, quod sterilis esset. Dionysius: *Quod autem lex*, ait, *hac de mulieribus pulchre se habuerit, testis fuit diuturnitas: constat enim intra quingentos viginti annos nullum Romæ fuisse divortium, centesima & tricesima Olympiade, Consulibus M. Pomponio & C. Papyrio, qui primus uxorem suam dimisisse dicitur, Spurius Carbilius vir non obscurus, jurare coactus à Censoribus liberorum gratia se matrimonium colere: erat autem ei conjunx sterilis, quo tamen facto quoque ob necessitatem populo invisus fuit.* Oliverius.

1. *Sp. Carvilius.*] Mire variant auctores in hoc nomine. Agellius *Sp. Carbilium Rugam* appellat. Plutarchus in Romulo *Sp. Servilium*. Idem probl. cap. 13. *Carbilium*. In comparatione Numæ & Lycurgi *Sp. Corvinum*, sed legendum ibi, Καρβίλιον. Plinius *Carvilium* & *Carbilium* promiscue. *Colerus.*

2. *Vocanti.*] Scilicet, *viro*. Quamvis nonnulli divortium fecerint, hoc tamen institutum servavêre, ut Matronarum corpora, quæ in jus vocaren[illegible] ab obstetricibus non pertractarentur, ut pudicitiæ decus inviolatum maneret. hoc autem fiebat, quia mulier quæ sterilis esse dicebatur, non sua causa hoc fieri dicebat, & ideo adhibebantur obstetrices, quæ illius corpus pertractarent, sed earum quæ in jus vocabantur, non pertractabant. *Oliver.* potest simpliciter intelligi, ne viro uxorem contrectare licitum esset.

3. *Matronam.*] Matrona dicta, quæ matrimonio viro est juncta, etsi liberi nondum sint nati. Ita eruditi nonnulli. Isidorus ait: *Matrona est mater primi pueri, quasi mater nati.* Idem fere affirmat lib. x. cap. nlr. cum scribit: *Matrona est, quæ jam nupsit, & dicta matrona quasi mater nati, vel quia jam mater fieri potest: Unde & Matrimonium dictum.* Distinguitur tamen inter matronam, matrem, & matremfamilias. Nam dictæ matronæ, quoniam convenerunt in matrimonium: matres, quia genuerunt: matresfamilias, quia per quandam juris solennitatem in familiam mariti transierunt. Festus Grammaticus tradit appellatas matronas, quibus stolas habendi jus erat. Apud eundem legas matronas à magistratibus non submoveri solitas, ne pulsari, aut contrectari viderentur, & ne gravidæ concuterentur. Sed nec viri earum sedentes cum uxoribus in vehiculo descendere cogebantur. Quod vittatæ incesserint castissimæ matronæ: instita etiam, hoc est, tenuissima fasciola stolam ambiente, indicat illud Ovidii 1. de arte amandi:

re non permiserunt, ut [1] inviolata manus alienæ tactu stola relinqueretur. [2] Vini usus olim Romanis feminis ignotus fuit, ne scilicet in aliquod dedecus prolaberentur: quia proximus à Libero patre intemperantiæ gradus ad inconcessam Venerem esse consuevit. Ceterum ut non tristis earum & horrida pudicitia, sed honesto comitatis genere temperata esset, indulgentibus maritis & [3] auro abundanti, & multa [4] purpura usæ sunt: & quo formam suam concinniorem

Este procul vittæ tenues, insigne pudoris,
Quæque tegis longos instita longa pedes.

1. *Inviolata stola.*] Nolebant nec vestem quidem attingi mulieris in jus vocatæ, ut honor mulieris omnino servaretur. Et est *stola* proprie vestis muliebris ad talos usque demissa. *Stola.*] Stolam inter vestimenta muliebria annumeratam fuisse, testantur auctores, inter quos fuit Ulpianus: & autorem videtur habere locupletissimum Ciceronem in Antoniana secunda, in hæc verba, *Sumpsisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti.* Cui sententiæ videtur accedere Vitruvius lib. 1. cum Cariatides Matronas stolatas depingi ab antiquis ait, & pro columnarum ornamentis ad fulcienda ædificia rectas erigi. Nonnulli nulla alia ratione à veste differre putant, quam ea qua vestimentum ab indumento quis differre putaverit. *Baysius.*

2. *Vini usus.*] Unde Aulus Gellius de Noctibus Atticis dicit, non minori pœna affici consuevisse mulieres, quæ vinum bibisse deprehenderentur, quam si aut probrum, aut adulterium commisissent; pœna autem capitalis erat. Dionysius quoque lib. 1. *Delinquens,* inquit, *uxor in aliquo, judicem, & magnitudinis pœnæ dominum sortiebatur eum, qui læsus erat; cognati namque simul cum viro de his judicabant, in quibus erat corporis corruptio, de eo quod peccatorum omnium videtur Græcis minimum, si qua inventa esset mulier vinum bibens. Nam utraque hæc multari morte concessit Romulus.* Metellus, quia uxorem vinum bibisse deprehendit, eam interemit. Romæ autem, & in universo Latio, vino, quod prisca lingua *temetum* appellatur, mulieres abstinebant, unde etiam *abstemiæ* dictæ sunt: loram, passum, murrhinam pro vino bibebant, cognati earum osculum afferebant, ut si vinum bibissent, deprehendere possent. *Oliver. Vini usus.*] Præter cæteros lege Arnobium lib. 11. Tertullianum Apologet. cap. 6. Huc & illa Varr. fragmenta refer l. 1. de vita pop. Rom. Quantopere abstemias mulieres voluerint esse, vel ex uno exemplo potest viderier. Et iterum: *Antiquæ mulieres majores natu bibebant loram aut sapam, aut defrutum, aut passum, quam murrhinam quidam Plautum appellare putant.* Sarisberiensis Policrat. l. VIII. *Colerus.*

3. *Auro abundanti.*] Quorsum igitur illa Tertull. Apolog. cap. 6. Cum aurum nulla norat præter unico digito, quem sponsus oppignorâsset pronubo annulo. Sed Tertullianus de ultima antiquitate loquitur. Nam postea præcipuum mulierum gestamen, aurum. Varro l. 1. de vita pop. Rom. *Auri pondo duo millia acceperunt ex ædibus sacris & matronarum ornamentis, à quibus postea id aurum & torques aurea multa relata Romam atque consecrata.* Coler.

4. *Purpura.*] Purpureus color est, qui nigricantis rosæ splendore sublucet. Cæterorum omnium colorum gratissimus, & tingendis vestibus maxime expetitus,

niorem efficerent, summa cum diligentia capillos [1] cinere rutilarunt. Nulli enim tunc [2] subsessores alienorum matrimoniorum oculi metuebantur: sed pariter & videre sanctè, & aspici mutuo pudore custodiebantur.

6. Quoties vero inter virum & uxorem aliquid jurgii intercesserat, in sacellum [3] Deæ Viriplacæ, quod est [4] in Palatio, veniebant: & ibi invicem locuti, quæ voluerant, contentione animorum deposita concordes revertebantur. Dea nomen hoc à placandis viris fertur assecuta: veneranda quidem, & nescio an præcipuis, sed exquisitis sacrificiis colenda: utpote quotidianæ ac domesticæ pacis custos, in [5] pari jugo charitatis ipsa sui appellatione virorum majestati debitum ac feminis reddens honorem.

7. Hujusmodi inter conjuges verecundia, quid inter ceteras necessitudines, nonne apparet consentanea? nam ut minimo indicio maximam vim ejus significem, aliquandiu nec pater cum filio pubere, nec socer cum genero lavaba-

peritus, à purpura vocatus. Purpura enim piscis est ex concharum genere, vivit annis septenis, latet circa Canis ortum tricenis diebus. Congregatur verno tempore, mutuoque attritu lentorem quendam veluti ceræ emittit, sed nobilem illum succum ad tingendas vestes in mediis faucibus habet, minimum liquoris est in candida vena, reliquum corporis sterile est. Vivas conantur capere, quia florem illum morientes cum vita evomunt. Majoribus purporis detracta concha auferunt succum, minores frangunt Tyrii, & ita eorum rorem excipiunt, qui à loco Tyrius dicitur, quanquam in aliis quoque locis id fiat. *Perottus.* Punicum in purpura cernitur, præcipue Tyria ac rubente. Punicеum autem & Phœniceum colorem differre, ex Libanio ostendit Salmasius, atque eam ob causam Agellium reprehendit. Color enim Puniceus exuperantiam & splendorem ruboris ostendit, Phœnicius autem qualis immaturæ palmulæ. Vide Salmas. ad Solin. pag. 1330. & seq.

1. *Cinere rutilarunt.*] Plin. l. XXVIII. cap. 1. *Gallorum hoc inventum rutilandis capillis cinere & sevo. Erant & cinistones, qui calamistris in cinere calefactis capillos crispabant.*

2. *Subsessores.*] *Subsessor* proprie dicitur, qui delitescit ad alium occidendum per insidias: nam *subsidere* dicuntur, qui vias obsident, ut per insidias viatores intercipiant. Virgilius:

— *Subsedit adulter.*

Unde hoc loco pro oppressoribus alieni thori accipitur. *Oliver.*

3. *Deæ Viriplacæ.*] Sacelli hujus meminit P. Victor, Regione X. Urbis Romæ, & in eadem Onuphrius Panvinius.

4. *In Palatio.*] Ædificia publica multa habuit Capitolinus Mons, quorum hodie ne ruinas quidem per vinea, quæ ibi consita, discernere licet. Vide Marlian. lib. II. Topogr. Rom. lib. XXI.

5. *Pari jugo.*] Conjunctione & pari copula viri & uxoris.

vabatur. Manifestum igitur est tantum religionis sanguini & affinitati, quantum ipsis Diis immortalibus tributum: quia inter ista tam sancta vincula, non magis, quàm in aliquo sacrato loco nudare se, nefas esse credebatur.

8. Convivium etiam solenne majores instituerunt, idque [1] Charistia appellaverunt, cui præter cognatos & affines nemo interponebatur: ut si qua inter necessarios querela esset orta, apud [2] sacra mensæ, & hilaritatem animorum, fautoribus concordiæ adhibitis tolleretur.

9. [3] Senectuti juventus ita cumulatum & circumspectum hono-

1. *Charistia.*] Ovid. lib. I. Fast.

Proxima cognati dixêre Charistia cari,
Et venit ad socios turba propinqua Deos.

VIII. Kalendas Martias erant Charistia. Bene Kalendarium Constantini Magni:

IX. FERALIA.
VIII. CHARISTIA.
VII. TERMINALIA.

Omittit hæc festa vetus Romanum: miror. In Rurestri, post Parentalia & Lupercalia, legitur, CARA COGNAT. mallem, CARI COGNAT. id est, *Charistia cognatorum.* Dies ille totus deditus conviviis. hinc eundem, *Festum epularum* dixerunt. Sed mea hæc suspicio: nam hoc nomine diutius dies, quo Petrus Apostolus cathedram in Antiochia erexit, vulgo dictus est: incidit ille in idem tempus, quo celebrata antiqua Charistia. *Neapolis ad Fastos Ovidii.*

2. *Sacra mensæ.*] Epulas. Nam omnia, quæ mensis apponuntur sacrata putabantur, quia ex his antequam vescerentur, primitias semper Deo offerebant. *Sacra mensa.*] Mensæ antiquis erant sacræ. Synesius Epist. 57. τράπεζα μὲν ἱερόν τι χρῆμα, δι' ἧς ὁ θεὸς τιμᾶται φίλιός τε καὶ ξένιος, id est, *mensa sacra quædam res est, per quam Deus amicitiæ conciliator atque hospitalis honoratur.* Et Arnobius lib. II. *Sacras facitis mensas salinorum appositu & simulachris Deorum.* Thysius.

3. *Senectuti juventus.*] Apud antiquissimos Romanorum neque generi neque pecuniæ præstantior honos tribui quàm ætati solitus: majoresque natu à minoribus colebantur, ad Deum prope & parentum vicem: atque in omni loco, inque omni specie honoris, priores potioresque habiti à convivio quoque, ut scriptum est in antiquitatibus, seniores à minoribus domum deducebantur: eumque morem accepisse Romanos à Lacedæmoniis traditum est: apud quos Lycurgi legibus major rerum omnium honos majori ætati habebatur. Sed postquam soboles civitati necessaria visa est, & ad prolem populi frequentandam, præmiis atque invitamentis usus fuit: tum antelati, quibusdam in rebus, qui uxorem, quique liberos haberent, senioribus neque liberos, neque uxores habentibus. Sic capite septimo legis Juliæ, priori ex Consulibus fasces sumendi potestas fit: non qui plures annos natus est, sed qui plures liberos quam collega aut in sua potestate habet, aut bello amisit. Sed si par utrique numerus liberorum est, maritus, aut qui in numero maritorum est, præfertur: si vero ambo, & mariti, & patres totidem liberorum sunt, tum ille pristinus honos instauratur, & qui major natu est, prior fasces sumit. Super his autem, qui aut cœlibes ambo sunt, aut parem numerum filiorum habent, aut mariti sunt, & li-

honorem reddebat, tanquam majores natu adolescentium communes patres essent. Quocirca juvenes, Senatus die, utique [1] aliquem ex patribus conscriptis, aut propinquum, aut paternum amicum ad curiam deducebant, affixique valvis exspectabant, donec reducendi etiam officio fungerentur. Qua quidem [2] voluntaria statione, & corpora & animos ad publica officia impigre sustinenda roborabant, [3] brevique progressu morarum in lucem virtutum verecundia & laboris meditatione, ipsi doctiores eunt. Invitati ad cœnam diligenter quærebant, quinam ei convivio essent interfuturi: ne senioris adventum discubitu præcurrerent: sublataque mensa priores consurgere & abire patiebantur. Ex quibus apparet cœnæ quoque tempore quam parco, & quam modesto sermone his præsentibus soliti sint uti.

10. Ma-

& liberos non habent, nihil scriptum in lege de ætate est. Solitos tamen audio, qui lege potiores essent, fasces primi mensis collegis concedere, aut longe ætate prioribus, aut nobilioribus multo, aut secundum consulatum ineuntibus. *A. Gellius.*

1. *Aliquem ex patribus.*] Vixisse etiam majori ex parte adolescentiæ cum senioribus juventutem, indicat Varro apud Nonium, cujus locum vulgo corruptum, sic lego: *Multo præditi pudore & pudicitia adolescentes, vixerunt cum majore parte ejus gradus antequam stipendia facerent.* Vitiose etiam scriptum fuerat, *Varro lib.* 11. *de vita pop. Rom.* pro *lib.* 1. Nam lib. 1. de Patribus scripserat; secundo, de victu pop. Rom. ut ipse profitetur alibi Varro: *Primo de re familiari, ac patribus, secundo de victuis consuetudine primigenia, tertio de disciplinu priscu.* Coler.

2. *Voluntaria statione.*] Statio pro vigilia sive excubiis μεταφορικῶς. Nam apud Suetonium & alios pro excubiis militaribus accipitur, ut & à JCto lib. 3. ff. de re mil, Haud vulgari significatu, Statio hæreditatum dicitur in veteri lapide: PETRONIAE. SABINAE. FILIAE. L. PETRONI. SABINI. PROCVRATOR. AVGG. STATIONIS. HEREDITATVM. *Idem.*

3. *Brevique progressu, &c.*] Mire contaminatus est locus. Vulgo: *Brevique processu morarum claram in lucem virtutum suarum.* MSS. libri omnes *claram* omittunt: Susianus *morarum* quoque, cui accedit item Pulmannianus. Quæ sane duo vocabula omitti possunt, nec minus vox *suarum*: ex ineptis enim glossis hæc inserta videntur. In tota quidem hac sententia vix quicquam est quod satisfacit: in cæteris vero quæ sequuntur, Pulmanni codex præferendus vulgatis, ubi sic habet, *Verecundia & laboris meditatione ipsi doctiores eunt.* Restaurari itaque potest utcumque sententia, partim ex Coloniensi, partim ex aliis jam dictis codicibus: *Brevique progressu morarum in lucem virtutum verecundia, & laboris meditatione ipsi doctiores eunt.* Pigh. Placet magis lectio Lipsiana: *Brevique processurarum virtutum verecunda & laboriosa meditatione, ipsi*

I 5

10. Majores natu in conviviis [1] ad tibias egregia [2] superiorum opera carmine comprehensa [3] pangebant, quo ad ea imitanda juventutem alacriorem redderent. Quid hoc splendidius, quid etiam utilius certamine? pubertas canis suum honorem reddebat: [4] defuncta virium cursu ætas, ingredientes actuosam vitam favoris nutrimentis prosequebatur. Quas Athenas, quam scholam, quæ alienigena studia huic domesticæ disciplinæ prætulerim? Inde oriebantur [5] Camilli, Scipionis, Fabricii, Marcelli, Fabii: ac ne singula imperii nostri lumina percurrendo sim longior, inde, inquam, [6] cœli clarissima pars Divi fulserunt Cæsares.

ne, ipsi doctiores erant. Apud Sarisberiensem talis lectio: *Brevique processu in lucem virtutum suarum verecunda laboris meditatione, &c.* Coler.

1. *Ad tibias.*] Tullius lib. I. Tusc. Quæst. *Sero igitur Poetæ nostris vel agniti, vel recepti: quamquam est in Originibus, solitos esse in epulis canere convivas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus.* Item eodem libro Quæst. IV. *Nam cum carminibus soliti illi esse dicantur, & præcepta quædam occultius tradere, & mentes suas à cogitationum intentatione, cantu, fidibusque ad tranquillitatem traducere, gravissimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud majores hunc epularum fuisse, ut deinceps qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes. Ad tibias.*] Erat tibia dextra vel recta: & sinistra seu obliqua; dextra erat tota ex osse vel buxo, sinistræ erat codon ex cornu adnexum. Vide Hesychium.

2. *Superiorum opera.*] Hoc unicum priscorum illorum Italorum Historiarum & Annalium genus: nec canere tantum, sed etiam narrare solebant pueris majorum fortia facta. Servius ad I. Æneid. *Apud veteres Historiæ hoc genus fuit, ut majores natu antea acta posteris indicarent, quod hic indicat locus.* Lucan. apertius cum esset de Antæo locuturus, ait:

Cognita per multos docuit rudis incola patres.

Idem Hispanos olim factitâsse in procinctu, docet idem Servius ex Sallustio. De Germanis Tacitus. *Colerus.*

3. *Pangebant.*] Canebant.

4. *Defuncta.*] Aliter effœta, id est, viribus exhausta.

5. *Camilli, &c.*] Notissima Virtutis nomina apud Romanos.

6. *Cœli clarissima pars.*] Qui in cœlos translati esse putantur.

CAP.

CAP. II.

DE MAGISTRATUUM ATQUE ORDINUM OFFICIIS, ET INSTITUTIS.

1. *Senatus Rom. fides & taciturnitas.*
2. *Auctoritas Magistratuum & observantia linguæ Latinæ.*
3. *C. Marius eloquentiam spernens.*
4. *Majestas consularis.*
5. *Constantia legatorum Rom.*
6. *Vigilantia Senatus.*
7. *Diligentia Tribunorum plebis.*
8. *Abstinentia Magistratus.*
9. *Equitum Rom. probatio & Lupercalia.*

1. Adeo autem magna charitate patriæ omnes tenebantur, ut arcana consilia P. Conscriptorum multis seculis nemo senator enuntiaverit: Q. Fabius Maximus tantummodo, & is ipse per imprudentiam, de [1] tertio Punico bello indicendo, quod secreto in curia erat actum, P. Crasso, rus petens, domum revertenti in itinere narravit, [2] memor cum triennio ante Quæstorem factum, ignarusque nondum à [3] Censoribus in ordinem senatorium allectum: quo

1. *Tertio Punico bello.*] Sæpius agitatum est de tertio Punico bello, & tertio dixi, quia fuit primum & secundum. Primum quod confecit C Luctatius, in quo Marcus Attilius Regulus captus fuit, & gravi supplicio affectus. Secundum, cui finem imposuit Scipio Africanus superior. Tertium P. Scipio Africanus inferior confecit. Constat sæpius agitatam fuisse hanc rem in Senatu, quia duo præstantissimi viri inter se dissentiebant; Cato scilicet & P. Scipio Nasica: nam Cato sentiebat bellum inferendum, & succedente victoria evertendam esse Carthaginem, quæ sæpe fœdera frangeret totiesque rebellaret. At Scipio contra relinquendam esse, ut bellum illud exercitatio quædam foret juventuti Romanæ, quæ bellis assueta, otiosa esse nullo modo posset. Verebatur enim id futurum quod evenit, ne subacta Carthagine, debellatisque exteris gentibus, cum deessent hostes, in se ipsos arma converterent; tamen secundum M. Catonis sententiam factum est Senatusconsultum, ut bellum Carthaginiensibus inferretur, & subacta Carthago everteretur. *Oliver.*

2. *Memor.*] Dicit quare per imprudentiam hoc fecerit Fabius: credebat enim hunc in numerum Senatorum electum, quia meminerat triennio ante fuisse Quæstorem, & post Quæsturam patebat aditus ad ordinem Senatorium. *Idem.*

3. *Censoribus.*] Marcus Varro in satyra Menippea, quæ Ἱπποκύων inscripta est, equites quosdam dicit pedarios appellatos: videturque eos significare, qui nondum à censoribus in senatum lecti erant, senatores quidem non erant; sed quia honoribus populi usi quidem erant, in senatum veniebant & sententiæ jus habebant; nam & curulibus magistratibus functi, qui nondum à censoribus

quo uno modo his, qui jam honores gesserant, aditus in curiam dabatur. Sed quamvis honestus error Fabii esset, vehementer tamen à consulibus [1] objurgatus est. Nunquam enim taciturnitatem, optimum ac tutissimum administrandarum rerum vinculum, labefactari volebant. [2] Ergo cum Asiæ rex [3] Eumenes, amantissimus nostræ Urbis, bellum à [4] Perse adversus pop. Rom. comparari senatui nuntiasset; non ante sciri potuit, quid aut ille locutus esset, aut patres respondissent, quam captum Persen cognitum est. [5] Fidum erat, & altum reip. pectus Curia, silentiique salubritate [6] munitum, & vallatum undique: cujus limen intrantes, abjecta privata charitate publicam induebant. Itaque non dicam unum, sed neminem audisse crederes, quod tam multorum auribus fuerat commissum.

2. Magistratus verò prisci quantopere suam populique Romani majestatem retinentes se gesserint, hinc cognosci potest, quod inter cetera obtinendæ gravitatis indicia, illud quoque magna cum perseverantia custodiebant, [7] ne Græcis unquam, nisi Latine responsa darent. Quinetiam ipsa

soribus in senatum lecti erant, senatores non erant: & quia in postremis scripti erant, non rogabantur sententias, sed, quas principes dixerant, in eas discedebant. Hoc significabat edictum, quo nunc quoque consules, quum Senatores in curiam vocant, servandæ consuetudinis causa tralatitio utuntur. Verba edicti hæc sunt: SENATORES. QVIBVS. Q. IN. SENATV. SENTENTIAM. DICERE. LICET. Versum quoque Laberii, in quo id vocabulum positum est, notari jussimus, quem legimus in mimo, qui (Scriptura) inscriptus est:

Caput sine lingua pedaria sententia est.

A. Gellius.

1. *Objurgatus.*] Increpitus. Jurgium inter amicos, lis inter inimicos.

2. *Ergo cum, &c.*] Contigit A. U. DXXCI.

3. *Eumenes.*] Pergamenorum Rex, quem Florus socium & commilitonem populi Romani vocat, qui Antiochum apud Sardes ingenti prælio superavit. Vide Strabonem lib. XIII.

4. *Perse.*] Vide supra p. 49.

5. *Fidum erat & altum reip. pectus curia, silentiique salubritate munitum.*] Omnes veteres libri, pro, *cura*, *curia*, scribunt. Nec male. namque aptissima comparatione, *Curiam*, in qua tractantur consilia, pectus reipubl. appellat. Atque ita legendum esse, verba ejus sequentia demonstrant, cum dicit, *Cujus limen intrantes.* Pighius.

6. *Munitum & vallatum.*] Translatio sumpta ab oppidis & castris, quæ muniuntur & vallantur.

7. *Ne Græcis unquam.*] Legitur in Verrinis, quod Cicero dicit se accusatum fuisse, quod, cum Syracusis esset, Senatui

ipsa linguæ volubilitate, qua plurimum valent, excussa, per interpretem loqui cogebant; non in urbe tantum nostra, sed etiam in Græcia, & Asia: Quo scilicet Latinæ vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur. Nec illis deerant studia doctrinæ, sed nulla non in re [1] pallium togæ subjici debere arbitrabantur: indignum esse existimantes, illecebris, & suavitate literarum [2] imperii pondus & auctoritatem domari.

3. Quapropter non [3] es damnandus rustici rigoris C. Mari, qui [4] gemina lauro coronatam senectutem tuam [5] Numidicis & [6] Germanicis illustrem trophæis, victor devictæ gentis facundia politiorem fieri noluisti. credo ne alienigena

tui Syracusano Græce locutus esset. *Ne Græcus unquam.*] Tiberius etiam princeps hujus moris ita fuit observans, ut in Senatu nescio quid Græce dicturus, veniam petierit, teste Tacito. Simile de Claudio narrat Suetonius. A prætoribus decreta Latine interponi debere ait Tryphonius lib. XLVIII. D. de re jud. adde Cic. IV. Verrin. Tantum omnino suæ linguæ tribuerunt Romani, ut beneficii loco ejus usum alienigenis expensum tulerint, quod de Cumanis apud Livium legimus. *Coler.*

1. *Pallium togæ.*] Tunicæ toga superinduebatur, vel tunicis potius. Erat autem Romanorum, quemadmodum pallium Græcorum: unde Comœdiæ togatæ dictæ, quæ Romanorum: palliatæ, quæ Græcorum. Solis autem Romanis civibus licuit olim toga uti: & sane fuit tempus cum fex vulgi non temere unquam Romæ toga uteretur, sed sola tunica: Togam Plutarchus τήβεννον, Athenæus τήβενναν vocat cap. 9.

2. *Imperii pondus & auctoritatem domari.*] V. C. *domari*, pro, *donari*, legunt. Optime. *Pighius. Domari.*] Satin' Latine? haud reor. Lego ex lib. Dan. *Indignum esse existimantes, illecebris & suavitati literarum imperii pondus & auctoritatem donare.* Coler.

3. *Damnandus rigoris rustici.*] Additur vulgo, *Crimine*; quod superest, nec habetur in Cauch. cod. videturque ab aliquo ludimagistro insertum operi. *Pighius.*

4. *Gemina lauro.*] Quia triumphantes coronati albis equis junctis in Capitolium, præcedentibus captivis, & subsequente exercitu, & universo fere populo vehebantur.

5. *Numidicis.*] Nam in Numidia Jugurtham vicit, & provinciam illam Romano subegit imperio.

6. *Germanicis.*] Quia Gallos, Theutonas, Scnones, Cimbros, & Tigurinos, qui inundatione aquarum patria pulsi, cum in Italiam descendissent cum liberis & conjugibus eo animo, ut aut novas sedes impetrarent, aut pulsis Romanis, ipsi regnarent, is virtute sua fudit atque delevit, Theutonas priores aggressus apud Sextias aquas sub ipsis Alpium radicibus; Cimbros deinde in Italia inter Veronam & Tridentum, in campo quem Canidium vocant, sive Sanidium. Plinius lib. de Viris illustr. *C. Marius, inquit, septies Consul, Arpinas: loco humili natus, primis honoribus per ordinem functus, legatus Metello in Numidia criminando Consulatum adeptus, Jugurtham ante currum egit; in proximum*

gena ingenii exercitatione, patrii ritus [1] ſervus transfuga exiſteres. Quis ergo huic conſuetudini, qua nunc Græcis actionibus aures curiæ [2] exſurdantur, januam patefecit? ut opinor, [3] Molo rhetor, qui ſtudia M. Ciceronis acuit. Eum namque ante omnes exterarum gentium in ſenatu ſine interprete auditum conſtat. Quem honorem non immerito cepit, quoniam ſummam vim Romanæ eloquentiæ adjuverat. [4] Conſpicuæ felicitatis Arpinum, ſive unicum literarum glorioſiſſimum contemtorem, ſive abundantiſſimum fontem intueri velis.

4. [5] Maxima autem diligentia majores hunc morem retinuerunt, ne quis ſe inter conſulem & proximum lictorem, quamvis officii cauſa una progrederetur, interponeret: filio duntaxat, & ei puero, ante patrem conſulem, ambulandi jus erat. Qui mos adeo pertinaciter retentus eſt, ut [6] Q. Fabius Maximus quinquies Cos. vir etiam pridem ſummæ

proximum annum Conſul ultro factus, Cimbros in Gallia apud aquas Sextias, Theutonas in Italia in Campo Sandio vicit, deque his triumphavit. Oliver.

1. *Servus transfuga exiſteres.*] Cur, *ſervus transfuga?* an non transfugium & liberi? Bene emendo, *ſerus transfuga.* Senex, inquit, tu Mari, & poſt duplices triumphos Græcam linguam diſcere ſpreviſti; ne ſero velut transfugio te canoſque tuos dehoneſtares. *Lipſius.*

2. *Exſurdantur.*] Obtunduntur.

3. *Molo.*] Orator Alabandenſis, qui Rhodi claruit Ciceronis ætate, cujus meminit Plutarchus in vita Ciceronis, & Strabo lib. XIV.

4. *Conſpicuæ felicitatis.*] Dicit invenire ſe Arpinatem ſummæ felicitatis fuiſſe, ſive illum contemptorem literarum dixeris, ſive amatorem: nam utrerque de municipio Arpinate fuerant, Cicero ſcil. & C. Marius. *Oliver. Conſpicua felicitatis Arpinas.*] Lege *Arpinum.* Municipium enim illud commendat, quod C. Marium, & M. Ciceronem produxerit, illum contemptorem, hunc fontem literarum. *Pighius.*

5. *Maxima autem.*] Semper Conſules Romanos XXIV. lictores præcedebant, & ſecures virgarum faſciculis alligatas geſtabant.

6. *Q. Fabius Maximus.*] Fuit is ex Fabiorum familia. Fabii autem fuere Romani nobiliſſimi ſimul ac potentiſſimi, qui bellum adverſus Vejentes ſoli cum ſuis clientibus & ſervis in ſe receperunt: cumque ex levibus aliquot præliis ſæpius victoriam reportâſſent, tandem ad Cremeram fluvium inſidiis circumventi, ad unum omnes capti ſunt. Ovid. lib. II. Faſt. Ex tanta Fabiorum clade unus tantum ſuperfuit: qui nondum armis per ætatem idoneus, in urbe relictus erat: ex cujus ſanguine per longam nepotum ſeriem natus fuit Fabius ille Maximus, qui Dictator adverſum Annibalem creatus, cunctabunda quadam prudentia rem Romanam, aliorum Imperatorum temeritate labefactatam, primus reſtituit, adeo ut veriſſime de eo Ennius dixiſſe feratur:

Unus

summæ auctoritatis, & tunc ultimæ senectutis, à filio consule invitatus, ut inter se & lictorem procederet, ne hostium Samnitum turba (ad quorum colloquium descendebant) eliderctur, id facere noluerit. [1] Idem præstitit ille Fabius,

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

Sed, qui primus Fabius, dictus est Allobrox, quod apud flumen Isarum Allobrogum regem cæcidisset. *Q. Fabius Maximus.*] Qui Fabiæ gentis ortum à capite repetunt, ad Aborigines primos Latii populos originem generis, stirpem ad Fabium Herculis filium referunt, ut scribit Plutarchus in Maximo. Habuit hæc gens familias præcipuas quatuor. Prima eorum est, qui Vibulani, altera qui Ambusti, tertia qui Maximi, postrema eorum, qui Pictores nominati sunt. Vibulani à Vibone forsan oppido, quod in Brutiis condidit Hercules. Ambusti, auctore Festo, dicti sunt à Fabio Eburno, quod fulmine ambustus sit. Maximi à Q. Fabio Rulliano, qui censor cum P. Decio, omnem forensem turbam secretam in quatuor tribus conjecit, Urbanasque appellavit. Quæ res adeo gratis animis accepta est, ut Maximi cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hac temperatione ordinum adeptus sit. Livius lib. IX. Pictores autem dicti sunt à Q. Fabio C. F. qui primus ædem Salutis pinxit. Plin. lib. XXXV. cap. 4. Hic libet monumentum Q. Fabii Maximi subjicere: Q. FAB. MAX. DICTATOR. BIS. COS. V. CENSOR. INTERREX II. ÆD. CVR. Q. II. TRIB. MILITVM. PONT. AVGVR. PRIMO CONSVLATV LIGVRES SVBIGIT. EX HIS TRIVMPHAVIT. TERTIO ET QVARTO ANNIBALEM COMPLVRIBVS VICTORIIS FEROCEM SVBSEQVENDO COERCVIT. DICTATOR MAGISTRO EQVITVM MINVCIO, CVIVS POP. IMPERIVM EVM DICTATORIS IMPERIO AEQVAVERAT, EXERCITVI PROFLIGATO SVBVENIT, ET EO NOMINE AB EXERCITV MINVCIANO PATER APPELLATVS EST. CONSVL QVINTVM TARENTVM CEPIT. TRIVMPHAVIT. DVX ÆTATIS SVAE CAVTISSIMVS, ET REI MILITARIS PERITISSIMVS HABITVS EST. PRINCEPS IN SENATV DVOBVS LVSTRIS FACTVS EST. Vide *Streinium.* Fulvius quoque Ursinus Labeones vocat in hac familia; nam in Denariis antiquis videre est: Q. FABIVS LABEO. Prætor anno DLVIII. ex Creta insula navalem egit. Idem anno DLXX. Consul fuit cum M. Claudio Marcello, & anno DLXXIII. Pontifex factus est. Hunc scribit Cicero lib. I. Offic. & ad Q. Fratrem arbitrum Nolanis & Neapolitanis datum de finibus à Senatu: agrum de quo lis erat adjudicâsse populo Rom. Hæc obiter his adjungere visum fuit.

1. *Idem præstitit.*] Inter cætera majorum instituta illud quoque memoratu dignum est, quod neminem voluêre ad Consulem equo insidentem venire, sed honoris gratia, antequam Consuli appropinquâssent, descendere: quod exemplo ejusdem Fabii comprobat, qui, cum legatus ad filium Consulem missus esset, atque illi filius honoris gratia obviam prodisset, nec præmisisset lictorem, qui juberet se quamprimum equo descendere, & filio peditem præsto esse, indignatus noluit sponte descendere, quod ubi animadvertit filius, jussit proximo lictori, patri ut imperaret ad se peditem venire: quod summopere laudavit pater, & simul paruit edicto filii. Aulus Gellius lib. 2. c. 2. *Facti Consules Sempronius Gracchus, iterum. Q. Fabius Maximus filius ejus, qui priore anno erat Consul, ei Consuli pater Procos. obviam in equo vectus venit, neque descendere voluit, quia pater erat, &* quia

bius, qui à Senatu legatus ad filium Consulem [1] Suessam missus: postquam animadvertit eum ad [2] officium suum [3] extra oppidum processisse, indignatus quod ex lictoribus XI. nemo se equo descendere jussisset, plenus iræ sedere perseveravit:

quia inter eos fiebant maxima concordia convenire, lictores non ausi sunt descendere jubere; ubi juxta venit, tum Consul ait; Descendere jube, &c. Oliverius. *Idem à Senatu legatus missus ad filium Consulem Suessam.*] Cogor hic rursum conqueri de temeritate ac imperitia librariorum, qui, ut contraherent in angustum historias, duorum Fabiorum, Rulliani & Verrucossi acta tempore diversissima, errore vel socordia eidem adscripserunt; atque auctorem nostrum, velut & aliis sparsim locis, frequentissime male mulctatum mutilârunt, ablatis aliquot verbis, ut de priore Fabio Rulliano intelligerentur, quæ de posteriore Verrucosso haud dubie scripsit, atque ex duobus exemplis unum compingeretur. Campense exemplar nobis utcumque detegit ejus vulneris cicatricem quandam, in quo sic habetur, *Idem præstitit Fabius à Senatu legatus ad filium Cos. missus.* Indicat tandem & manifeste Cauchianus codex, cum dicit, *Idem qui à Senatu legatus ad filium:* ubi particula, *qui*, de alio Fabio loqui Valerium docet. Ex his omnino conjicio, unius vocabuli additione plenum Valerii sensum restitui posse, si legamus, *Idem præstitit ille Fabius, qui à Senatu legatus ad filium Consulem Suessam missus.* Atque eo modo Valerium de Q. Fabio Verrucosso loqui intelligemus, qui, ut refert item Livius, filio Consuli legatus ad Suessulam in castra venit bello Punico secundo. Prior autem Q. Fabius Rullianus octuaginta circiter annis antea filio Consuli Fabio Gurgiti legatus fuerat bello Samnitico, velut ex Annalibus constat latius. *Pighius.* Contigit A. U. DXL.

1. *Suessam.*] Infra Teanum versus occasum Solis hiberni est Suessa opidum, cognomine Aurunca sive Auruncorum; ad discrimen Suessæ Pometiæ sive Pometiorum; quæ erat in Volscis. At quia illa Pometia jam inde ab Tarquinio Superbo eversa, plerumque hæc in Auruncis simpliciter auctoribus dicitur Suessa, sine cognomine. Plinius lib. III. cap. V. *Intus colonia, Capua, Aquinum, Suessa, Venafrum.* Silius lib. VIII.

——— Nec, monte nivoso
Descendens, Atina aberat: detritaque bellis
Suessa; atque à duro Frusino haud imbellis aratro.

Antiquum epigramma:

Hic nunc Campanas moderator sublevat urbeis,
Unde ergo & populi statuam tribuêre Suessa.

Vulgò nunc vocatur *Sessa.* De origine ejus ita Livius lib. VIII. *C. Sulpicio Longo, P. Ælio Pæto, consulibus, inter Sidicinos Auruncosque bellum ortum. Aurunci à T. Manlio Consule in deditionem accepti, nihil deinde moverant. eo petendi auxilii à Romanis causa justior fuit. Sed priusquam Consules ab Urbe exercitum educerent, fama adfertur, Auruncos metu opidum deseruisse; profugosque cum conjugibus ac liberis, Suessam communisse, quæ nunc Aurunca adpellata, mœnia antiqua eorum urbemque a Sidicinis deletam.* Cluver. Est & Suessula non procul ab Acerris.

2. *Officium suum.*] Id est, sibi patri exhibendum.

3. *Extra oppidum processisse, indignatus quod ex lictoribus XI. nemo, &c.*] Ita in MSS. melius. Vulgo: *Extra oppidum processisse, indignatus quoque quod ex lictoribus nemo.* Nam de numero lictorum

veravit: Quod cum filius sensisset, proximo lictori ut sibi [1] appareret, imperavit. cujus voci Fabius continuo obsecutus: Non ego, inquit, fili, summum imperium tuum contempsi, sed experiri volui, an scires consulem agere: Nec ignoro quid patriæ venerationi debeatur: verum publica instituta privata pietate potiora judico.

5. [2] Relatis Fabiorum laudibus, offerunt se mirificæ constantiæ viri: qui legati à senatu [3] Tarentum ad res repetendas missi, cum gravissimas ibi injurias accepissent, unus etiam urina respersus esset, in theatrum (ut est consuetudo [4] Græciæ) introducti, legationem quibus acceperunt verbis peregerunt: De his, quæ passi erant, questi non sunt, ne quid

rum etiam Livius ita: *Præter undecim fasces equo prævectus senex, ut Consulem animadvertere proximum lictorem jussit, &c.* Vix quicquam dubito, quin ex Livio Valerius hæc ambo exempla desumpserit, sed prius de Q. Fabio Rulliano, temporis injuria cum undecimo libro historiæ Livianæ intercidit. *Pighius.*

1. *Appareret.*] Præsto adesset: nam *apparere*, inter alia, *præsto adesse* quoque significat. Unde *apparitores* dicti prætorum ministri. *Oliver.*

2. *Relatis Fabiorum.*] Vulgo, *Relatis Q. Fabii laudibus.* Contigit A. Urb. CDLXXI.

3. *Tarentum.*] Florus: *Tarentus, inquit, etiam Lacedæmoniorum opus Calabriæ quondam, & Apuliæ totiusque Lucaniæ caput, cum magnitudine & muris portuque nobili, tum mirabilis situ; quippe in ipsis Adriatici maris faucibus posita, in oras nostras, Histriam, Illyricum, Epirum, Achaiam, Africam, Siciliam vela dimittit. Imminet portui ad prospectum maris positum majus theatrum, quod quidem causa miseræ civitati fuit omnium calamitatum. Ludos forte celebrabant, cum ad remigantem litori Romanam classem inde vident, atque hostem rati emicant, sine discrimine insultant. Qui enim, aut unde, Romani? Nec satis. Aderat sine mora querelam inferens legatio; hanc quoque fœdè per obscœnam turpemque dictu contumeliam violant. Hinc bellum. Sed apparatus horribilis, quum tot simul populi pro Tarentinis consurgerent, omnibusque vehementior Pyrrhus, &c. Tarentum.*] Calabriæ hæc sive magnæ Græciæ urbs est. Suidas & Ælianus in Militaribus adscribit Tarentum Siciliæ. Ex quo patet, hujus tempore hanc Italiæ partem (ut nunc quoque) Siciliam appellatam. In regum titulis enim utriusque Siciliæ memoria est. Taras appellatur Straboni & Ptolemæo. Romanam coloniam esse, ex Strabone & Plutarcho discimus. Oebalia à Virg. vocatur, teste Servio. Sed arcem Tarentinam sic vocari annotavit Philargyrus. Tarento hodie vocatur. Tarentini aliquando Spurii vocati sunt, ut scribit ex Trogo Justinus lib. XX. Partheniatas vocatos scribit Servius ad III. Æneid. idem Phalantiades à Phalanto quodam cive eorundem celeberrimo, ut tradit Stephanus. *Ortel.* Vide & Strabonem lib. VI. & Plinium III. 10. præcipue vero Cluver. Ital. lib. IV.

4. *Græcia.*] Nam illa quondam magna Græcia appellata est.

quid ultra ac mandatum esset, loquerentur: [1] insitusque pectoribus eorum antiqui moris respectus dolore, [2] qui ex contumelia gravissimus nascitur & sentitur, convelli non potuit. [3] Finem profecto fruendarum opum, quibus ad invidiam diu abundaveras [4] Tarentina civitas, quæsisti. Nam dum horridæ [5] virtutis in seipsum connexum stabilimentum, nitore fortunæ præsentis inflata fastidiose æstimas, in prævalidum imperii nostri mucronem cæca & amens irruisti.

6. [6] Sed ut à luxu perditis moribus, ad severissima majorum instituta transgrediar, antea senatus assiduam stationem [7] eo loci peragebat, qui hodie quoque Senaculum appella-

1. *Insitus pectoribus eorum antiqui moris respectus.*] Vulgo, *intimis.* In MSS. aliquibus, *Intusque*, legiturt In Campensi rectissime, *Insitusque*, quemadmodum & in Gemblacensi. *Pighius.*

2. *Qui ex contumelia gravissimus.*] In Wincheliano copiosius, quam vulgo, *gravissimus nascitur & sentitur.*

3. *Finem profecto.*] Sicut legimus in historia, nullus unquam in urbem pulchrior aut speciosior triumphus intravit. Ante hunc diem nil nisi pecora Volscorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum & fracta Samnium vidisses arma. Tunc si captivos aspiceres, erant Molossi, Thessali, Macedones, Brutius, Appulus, atque Lucanus. Si pompas, aurum, argentum, purpura, signa, tabulæ, Tarentinæque diliciæ, sed nihil libentius pop. Roman. aspexit, quam illas, quas timuerat cum curribus suis belluas, quæ non nisi submissis cervicibus victores equos sequebantur, ut loquitur Florus.

4. *Tarentina civitas.*] Mollitie nobilis civitas, adeo ut plures festos dies apud eos fuisse dicat Strabo, quam alios. Vide Flor. lib. 1. cap. x,

5. *Virtutis, &c.*] Scil. Romanæ. In seipsum connexum ideo dicit, quia nullo extrinsecus adminiculo virtus indiget, sed seipsa contenta est: nam Romani tantas vires habebant, ut per se bellum sine aliorum auxilio gerere possent. Hoc ideo dicit, quia Tarentini multorum populorum & civitatum armis adjuti fuere, nam Molossi, Thessali, Macedones, Brutii, Campani, Appuli, Lucani, atque ipse clarissimus Græciæ Rex Pyrrhus pro Tarentinis incitatissimo animo consurrexerunt, & socia arma junxerunt. Romani suis contenti opibus & armis adversus tot populorum potentiam non solum audacter, sed etiam feliciter bellum gessere. *Oliver.*

6. *Sed ut à luxu.*] Valerius, quia videbatur quodammodo ab eo egressus esse quod instituerat inquit, quia diximus de luxu Tarentinorum, & eorum superfluitate, quæ illos ad eam insaniam deduxerit, ut Romanos irritare auderent, nunc revertar ad rigidissima majorum nostrorum instituta. *Oliver.*

7. *Eo loci.*] Lego cum lib. Dan. *Eo loci peragebant.* Et paulo post, *Hodieque.* Quem porro locum intelligat Valerius mihi non liquet. Nam tria fuisse Romæ Senacula, testatur Festus. Varro lib. 2. de vita pop. Rom. locutus fuerat opinor de senaculis, unde haud dubie sumsit Valerius, cujus & illa ex eodem libro

pellatur: nec expectabat ut edicto contraheretur, sed inde citatus protinus in Curiam veniebat: [1] ambiguæ laudis civem existimans, qui debitis Reipubl. offici[is] non sua sponte, sed jussus fungeretur: quia quicquid imperio cogitur, exigenti magis, quam præstanti acceptum refertur.

7. Illud quoque memoria repetendum est, quod [2] tribunis pleb. intrare Curiam non licebat, ante valvas autem positis [3] subselliis, decreta patrum attentissima cura examinabant: ut si qua ex eis improbassent, rata esse non sinerent. Itaque veteribus Senatus consultis T. litera subscribi solebat: eaque nota significabatur, ita tribunos quoque censuisse: Qui quamvis pro commodis plebis excubabant, inque imperiis compescendis occupati erant; instrui tamen eos argenteis vasis, & [4] annulis aureis publice præbitis

bro citantur apud Nonium: *Itaque propter curam locus quoque, quo suam quisque senator confert, curiam appellant.* Senaculum ergo proprie senum statio, ut Græcis Γερουσία. Glossæ veteres: Γερουσία, *hoc senaculum.* Illud obiter addo, etiam Græcos locum quendam appellasse Σενάτον, præsertim Constantinopolitanos. Codinus: Ὅπη τὸ Σενάτον, ὡς οἶμαι, λέγουσιν εἶναι τῶν Κωδικίλλων φυλακτήριον. ἐκεῖσε γὰρ οἱ πατρίκιοι ἐλάμβανον αὐτοὺς ἕως Κωνσταντίνου. *Colerus.*

1. *Ambigua.*] Bene dixit *ambigua*; quia forrasse, nisi cogerentur, non venirent.

2. *Tribunis plebis curiam intrare.*] Quod postea mutatum; nam temporibus Ciceronis poterant tribuni curiam intrare. Tribunorum demum eum in modum crevit auctoritas, ut quicquid Senatus decrevisset, ita demum ratum haberetur, si Tribuni approbavissent. Stabant ergo in vestibulo curiæ, ubi habebatur Senatus (templum enim ingredi antiquitus non licebat) & quæcunque Senatus decrevisset, Tribunis animadvertenda perferebantur, ut si è Rep. fore viderentur, approbarent; cætera ad arbitrium rejicerent; tum quæ Senatus consulta approbassent, T. literam in tergo adjiciebant, haud alio quidem pacto rata judicatum iri.

3. *Subselliis.*] Id est, sedibus minorum magistratuum.

4. *Annulis aureis.*] Incerta annulorum origo. De iis ita Plinius: *Maiorque vitæ ratio circa hoc instrumentum esse capit, incertus à quo tempore. Videmur tamen posse in externis auctoritatem ejus intelligere circa Polycratem Sami tyrannum, cui dilectus ille annulus in mare abjectus.* Idem ait nonnullos fabulæ primordium à rupe Caucasea sumere, Promethei vinculorum interpretatione fatali: primumque saxi hujus fragmentum inclusum ferro, ac digito circumdatum annulum, & hoc gemmam. Atque ab initio quidem, triumphantes tantum, nec hi quidem omnes, aureis utebantur. mox ad equestrem ordinem devenere: vilioribus gestare non licebat. Adeoque proprium hoc equitibus ornamentum erat, ut qui à Principe annulo aureo donarentur, in ordinem equestrem allecti intelligerentur. *Annulis aureis.*] C. Plinius Secundus annu-

bitis patiebantur, quo talium rerum usu auctoritas magistratuum esset ornatior.

8. Quorum quemadmodum majestas amplificabatur, ita abstinentia arctissime constringebatur. [1]Immolatarum enim ab his [2]hostiarum exta, ad quæstores ærarii delata veniebant;

annulorum originem post Trojana tempora deducit, quia nulla apud Homerum eorundem mentio. Fabulosi Gygis annuli Plato in Politicis meminit. Sed Sacra Scriptura antiquitatis omnis princeps Pharaonis annuli, quem Josepho tradidit, Genes. cap. 41. meminit. & Thamar à Juda annulum poposcit veluti obsidem, Genes. 38. E Græcia autem demum ad Romanos pervenit. Neque frequens primo ejus usus. Nullam in Capitolio statuam, præter Numæ & Servii Regum, annulis conspicuam fuisse, auctor est Plinius. Frequentior usus ante Cn. Flavium Annii filium non deprehenditur A. U. C. CCCCXLVIII. Qui cum in Ædilem Curulem ad Tribunum pleb. invitis Patribus crearetur, universus ordo Senatorius annulos deposuit. Neque semper annulos aureos habuit Senatus. Ferreis enim tantum utebantur, nisi ii qui legationem obirent, quibus aurei publice dabantur. Scribit Plinius multos prætura functos in ferreo consenuisse annulo. Aureus postmodum annulus Equestri Ordini peculiaris, plebi stante Republica vetitus. Sinistra manu ut plurimum gestatos Plin. auctor est. Medio digito, qui καταπύγων dictus Atheniensibus, Romanis non gestabatur. Ita autem digitis ii conspicui fuere, ut & singuli articuli iis graves essent. Unde Martialis:

Sardonychas, Smaragdos, Adamantes, Iaspides uno
Portat in articulo, Stella, Severe, meus.

Et eo vesania profluxit, ut æstivos & leviores, ac hyemales & ponderosiores haberent. Unde Juvenalis:

Ventilat æstivum digitis sudantibus aurum.

Sicuti autem majori ordini hæc concessa fuit dignitas, ita postmodum promiscua fuit. Vide Dactyliothecam Gorlæi, & Licetum de Annulis.

1. *Immolatarum.*] Quia ipsi qui magistratum gerebant, immolabant; nam quanto dignior persona erat quæ immolabat, tanto dignior Deorum cultus. *Oliver.*

2. *Hostiarum exta.*] Servius censet dici *hostias* sacrificia, quæ ab his fiunt, qui in hostem pergunt; *victimas* quæ post victoriam. Contra legitur apud Gellium, hostiam immolari à quovis sacerdote post cæsos hostes, victimam cadere ejus, qui vicerit. Adstipulatur Ovidius in Fastis:

Victima quæ cecidit dextra cervice vocatur:
Hostibus à victis hostia nomen habet.

Festus putat hostiam ex eo dictam, quod *hostire* tantundem veteribus fuerit atque ferire. Hostiarum variæ erant species: quædam enim eximiæ vocabantur, quod sacrificiis destinatæ eximerentur ex grege. Quædam præcidaneæ, quæ mactabantur ante sacrificia solennia, quod cæderentur præ aliis. Erant & succidaneæ, quæ, si primis hostiis litatum non erat, cædebantur post illas. Amburvales item & ambarvales, quæ circum terminos urbis, vel circa arva duci solebant. Injuges, quod nunquam fuissent domitæ: aut subditæ jugo, ex Trebatii mente apud Macrobium Sat. III. cap. 5. Erant & caviares hostiæ, quod caviaria, id est, hostiæ pars duceretur cauda tenus, atque adeo in sacrificio collocaretur in Pontificum collegio quinto quoque anno. Erant prodigiæ hostiæ, quæ in totum prodigebantur, id est, consumebantur. Deni-

niebant; sacrificiisque pop. Rom. tum Deorum immortalium cultus, tum etiam hominum continentia inerat, imperatoribus nostris, [1] quam sanctas manus habere deberent, apud ista altaria discentibus: Continentiæ vero tantum tribuebatur, ut multorum æs alienum, quia provincias sincere administraverant, à senatu persolutum sit. Nam quorum opera publicam auctoritatem splendorem suum procul obtinuisse viderant; eorum dignitatem domi collabi, indignum, sibique deforme esse arbitrabantur.

9. Equestris vero ordinis juventus omnibus annis bis urbem spectaculo sui sub magnis autoribus celebrabat, [2] die Lupercalium, & equitum probatione. Lupercalium

mos

Denique Aringam hostiam intelligit Scaliger, cujus adhærentia inspiciebantur exta. *Funger*. De ritibus in hostiis sacrificandis non opus est multum disserere. Vide passim antiquarios.

1 *Quum sanctas manus.*] Vulgo, *sacras*. In MSS. omnibus, *Quam sanctas manus*. Recte. *Sanctus* enim inter alia significat integer & incorruptus. *Pigh.*

2. *Die Lupercalium.*] Id est, die quo Lupercalia celebrabant, id est, die festo, in honorem Panos. Lupercalia ludi erant solennes instituti à Romulo & Remo sub monte Palatino, ubi expositi fuerunt. Nota est historia, quo pacto Romulus & Remus fratres expositi fuerunt ab Amulio, cum in sicco unda illos destituisset ex proximis montibus lupa descendens, in pueros incidit, & infantibus mammas adeo mitis præbuit, ut humanum sensum habere videretur. Supervenit interea Faustulus regis pastor, qui pueros Laurentiæ uxori suæ educandos tradidit. Scimus deinde quomodo adulti facti Numitorem avum suum, occiso Amulio, in regnum restituerunt, & factum est, ut in ipsis locis, ubi expositi fuerant, Lupercalia exercerentur; quod ludicrum ab Evandro antea institutum fuerat. His ludis pastores congregabantur, & pellibus immolatarum ovium induti, cibo potuque repleti lascivientes invicem concurrebant, & se mutuis ictibus earum pellium pulsitabant, Lyceum Pana venerantes. Hanc autem opinionem induxerant, ut qui mulier sterilis se ludentibus obtulisset, & eorum ictibus collisa fuisset, fœcunda efficeretur. Unde Juvenalis:

Nec prodest agili palmas præbere luperco.

Ovid. Fast. 11.

Nupta quid expectas, non tu pollentibus herbis,
Nec prece, nec magico carmine mater eris.
Excipe facundæ patienter verbera dextræ,
Iam socer optatum nomen habebit avi.
Nam fuit illa dies dura cum sorte marita,
Reddebant uteri pignora cara sui.

Lupercales autem dicti sunt à lupis arcendis; hoc enim sacrificio existimabant lupos ab ovibus arceri. De Lupercalibus alii alia dicunt; sunt enim qui tradunt pastores nudos, modo pellibus cinctos, ejusmodi ludos celebrare consuevisse, lora pro manibus gerentes, quibus quosque caderent, larvisque tectas facies habentes. Plutarchus in Antonii vita sic breviter inquit: *Erat solenne Lupercalium dies; Cæsar autem*

trium-

mos à Romulo & Remo inchoatus eſt, tunc cum lætitia exultantes, quod his avus Numitor, rex Albanorum, eo loco, ubi educati erant, urbem condere permiſerat ſub [1] monte Palatino, hortatu Fauſtuli educatoris ſui, quem [2] Euander Argivus conſecraverat: facto ſacrificio, cæſiſque capris, epularum hilaritate, ac vino largiore provecti, diviſa paſtorali turba, cincti pellibus [3] immolatarum hoſtiarum, jocantes obvios petiverunt: cujus hilaritatis memoria annuo circuitu [4] feriarum reperitur. [5] Trabeatos verò equi-

triumphali veſte amictus in Roſtris ſedebat, currentes lupercos inſpecturus: currunt enim & nobilium juvenum, & eorum, qui magiſtratum gerunt, complures nudi atque cincti loris albis obvios ferientes. Oliver. *Lupercalia.*] xv. Kalendas Martias erant Lupercalia: his unde initium, ex Hiſtoriis patet. nomen vero habuere à Lupercis, quorum plures ſodalitates. Una Fabiorum, alia Quintiliorum; & hæ antiquiſſimæ: addita poſtea Juliorum à C. illo Cæſare. Cujus inſtitutionis mentio apud Dionem lib. XLIV. verba ſunt: Ἱερομηνίας τε ἐς τὰς τοῦ Πανὸς γυμνοπαιδίας, τέλω τινὰ ἐπιεργίαν, ἣν Ἰουλίαν ὠνόμαζον. Tria ergo Romæ Lupercorum collegia, quæ ſacra quotannis rite facerent, hæc aliquantulum remiſſa Auguſti ævo, ſed eodemmet reſtituta. Suetonius lib. II. *Nonnulla*, inquit, *etiam ex antiquis caremoniis paullatim abolita reſtituit, ut Salutis augurium, Diale flaminium, ſacrum Lupercale.* Manſit hoc poſtea uſque ad Anaſtaſii Imperatoris tempora, Theodorico Amalo in Italia regnante: ſic ex quodam antiquo S. R. regeſto (quod oculatim vidit) teſtatur Onuphrius Panvinius, Veronæ ſuæ decus. Vide & Epiſtolam Gelaſii, P. M. ad Andromachum Tom. II. Concil. *Neapolis ad Faſt. Ovidii.*

1. *Monte Palatino.*] Romuli ſedes, unde & *Romulius* à Tremellio, & à Strabone τοῦ ἄρχοντος nomine, propter primam ſedem regiam, appellatur. Ad ortum habet Cœlium, ad meridiem Aventinum ad occaſum Capitolinum, ad ſeptentrionem Forum. Adjacet ex eo latere, quod ortum ſpectat, arcus Conſtantini; quod meridiem, Circus maximus; quod occaſum, Romuli ædes, & Velabrum; quod ſeptentrionem, templa quæ in ipſo foro ſunt, & Veſpaſiani arcus. Hunc Virgilius à Palanteo oppido nominatum vult; Propertius & Ovidius, quod ibi pecudes palati, id eſt, errare conſueverint. Hujus montis pars forum verſus, Germali nomen habuit; Cœlium autem verſus, Veliæ. Quia autem prima imperii ſedes in eo conſtituta, cujuſvis principis aulam, aut ſplendidi hominis donum, *Palatium* nominamus. Hodie ſuffoſſionibus & ſubterraneis meatibus totus quaſi penſilis, ruinis deformis, aut hortis occupatus. *Georg. Fabrit.*

2. *Euander Argivus.*] Id eſt, Græcus, quia Arcas.

3. *Immolatarum hoſtiarum.*] Vide ſupra pag. 148.

4. *Feriarum.*] Feſtorum: nam *feriæ* dies feſti dicti ſunt à feriendis victimis.

5. *Trabeatos.*] Plinius Junior tradit Q. Fabium Rullum, primum ex ea familia ob virtutem Maximum, inſtituiſſe, ut equites Rom. Idibus Quintilibus ab æde Honoris equis inſidentes in Capitolium tranſirent. *Oliver. Trabeatos.*] Trabea veſte indutos: nam trabea

equites [1] Idibus Juliis Q. Fabius [2] transvehi instituit. [3] Idem censor cum P. Decio seditionis finiendæ gratia, [4] quam comitia in humillimi cujusque potestatem redacta accenderant, omnem forensem turbam in quatuor tantummodo tribus descripsit: easque Urbanas appellavit. Quo tam salubri facto, vir alioqui [5] bellicis operibus excellens, Maximus cognominatus est.

CAP. III.

DE MILITARIBUS INSTITUTIS.

1. *Capite censi milites primi.* 2. *Militaris exercitatio.* 3. *Velitum primus usus.*

LAudanda etiam populi verecundia est, qui impigre se laboribus & periculis militiæ offerendo, dabat operam, ne imperatoribus [6] capite censos * sacramento rogare esset

trabea vestis erat, quam honoratus quisque super tunicam sumebat, nunc prætextam vocant, quæ in extremitate purpuram habebat circumtextam. Contigit A.U. CDXLIX.

1. *Idibus Juliis.*] Meminêre Livius lib. IX. Dionysius Halicarnassæus lib. I. Plinius lib. XV. cap. 4. Auctor de Viris Illustribus.

2. *Transvehi.*] Diu istud institutum neglectum fuit. Augustus demum reduxit & excoluit. Suetonius: *Equitum turmas frequenter recognovit, post longam intercapedinem reducto more transvectionis. Sed neque detrahi quenquam in transvehendo ab accusatore passus est, quod fieri solebat.* Factum id aliquando fuisse innuit Plutarchus in Pompejo, & argumento est lib. 2. D. de in jus voc. *Coler.*

3. *Idem censor.*] Eundem censorem libertinos tribubus amovisse, Livius lib. IX. testatur: *Fabius*, inquit, *concordia causa, simul ne humillimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam excretam in quatuor tribus conjecit, urbanasque eas appellavit, adeoque eam rem acceptam gratu animu ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hac ordinum temperatione pareret.* Oliver.

4. *Quam comitia in humillimi cujusque potestatem redacta, &c.*] In MSS. omnibus, *accenderant*, pro, *accesserant*, legitur. Pulcherrime, si legas, *Quam comitia in humillimi cujusque potestatem redacta accenderant.* De seditione enim loquitur, quam forensis turba plerumque comitiis excitabat. In eadem significatione Virgil. vocabulo utitur:

— *Martemque accendere cantu.*

Pighius.

5. *Bellicis operibus.*] Nam fuit ille, qui primo temp. calamitoso illo Annibalis tempore afflictam & prope perditam cunctando restituit. *Oliver.*

6. *CApite censos.*] Capite censi dicebantur, qui pro suo nomine æra pendebant, & sine suffragiis erant. Nam horum * nihil præter personam censebant, quorum enim res censebantur, in classes conjiciebantur. Totus populus

 Roma-

esset necesse, quorum [1] nimia inopia suspecta erat, ideoque his publica arma non committebantur.

1. Sed hanc diutina usurpatione firmatam consuetudinem [2] C. Marius, capite censum legendo militem, abrupit. Civis alioqui magnificus, [3] sed novitatis suæ conscientia, [4] vetustati non sane propitius: memorque, si militaris ignavia humilitatem spernere perseveraret, se à [5] maligno virtutum interprete velut capite censum imperatorem compellari posse. Itaque fastidiosum [6] delectus genus in exercitibus

Romanus in quinque classes distinctus erat, ita ut qui centum millia æris, vel eo plus possiderent, primæ classis essent, secundæ classis erant, qui infra centum usque ad quinque & septuaginta millia censum haberent: tertiæ vero, qui quinquagiuta millia æris haberent: quartæ ad xxv. descendebant censum: quintæ, qui xi. possiderent: reliqua multitudo, qui citra hunc censum possedissent, vel proletarii, vel capite censi dicebantur. Aulus Gell. lib. 16. cap 10. *Qui in plebe Romana tenuissimi pauperrimique erant, neque amplius quam mille quingentum aru in censum deferebant*, proletarii *appellati sunt; qui vero nullo aut perquam pauco are censebantur*; capite censi *vocabantur, & erant immunes à militia.* Oliver.

* *Sacramento.*] Id est, juramento, quod milites tanquam rem sacram Imperatori præstabant.

1. *Nimia inopia suspecta erat.*] Quia qui nihil habent, quod amittere timeant domi, non tam viriliter dimicant, & citius pellici possunt saltem pecunia proposita, ut ad hostes transeant, aut suspecti, quod potius rapinæ quam rei bene gerendæ intenti forent. *Badius.*

2. *Cajus Marius.*] Dicit C. Marium hanc consuetudinem abrupisse, ut ex verbis Sallustii in Jugurthino legitur, ubi dicit: *Ipse interea* (Marius) *milites scribere non ex more majorum, neque ex classibus, sed uti cujusque libido erat, capite censos plerosque. Id factum alii inopià bonorum militum, alii ambitionem Consulis memorabant; quod ab eo genere celebratus auctusque erat, & homini potentiam quærenti egentissimus quisque opportunissimus erat.* Oliver.

3. *Sed novitatis suæ conscientia.*] Ideo ad militiam capite censos admisit Marius contra consuetudinem & instituta majorum; quia & ipse sibi conscius erat novitatis & inopiæ suæ; nam præter virtutem animi & corporis parvas possedit divitias, adeo ut à maligno virtutis interprete capite census appellari potuerit Imperator. *Novi* autem *homines* dicuntur: qui ab humili statu summum dignitatis gradum ascendunt, ut Marius, qui ex municipio Arpinati pauper admodum Romam provectus summos honores adeptus est. *Oliver.*

4. *Vetustati.*] Id est, nobilibus.

5. *Maligno virtutum interprete.*] Malignus virtutum interpres dicitur, qui virtutem hominis æstimat non per ipsam, sed per divitias ac fortunæ qualitatem. Ergo maligno, malevolo, & iniquo.

6. *Delectus.*] Modus delectus fuit talis, Consules positis Sellis curulibus sedebant, & summæ rei præsidebant: tribuni administrabant & exequebantur per partes. Ipse delectus fiebat in Capitolio augustissimo loco. In campo delectum habitum tanquam novum notat Dionysius: sed eo factum, quo tribunitiæ intercessiones vitarentur, quibus

bus Romanis obliterandum duxit, ne talis notæ contagio ad ipsius quoque gloriæ sugillationem penetraret.

2. [1] Armorum tractandorum meditatio à P. Rutilio consule Cn. Mallii collega militibus est tradita. Is enim nullius ante se imperatoris exemplum secutus, [2] ex ludo [3] Cn. Aurelii Scauri [4] doctoribus gladiatorum accersitis, vitandi atque inferendi ictus subtiliorem rationem legibus ingeneravit: virtutemque arti, & rursus artem virtuti immiscuit, ut illa impetu hujus fortior, hæc illius scientia cautior fieret.

3 [5] Velitum usus eo bello primum repertus est, quo Ca-

quibus ibi non erat locus. Eligebantur ex tribubus & classibus ducta sorte, vel ut æmulatio tolleretur, ne hæc illi posthabita videretur, vel querela de onere oriretur, si forte delectus non iret per omnes. Præsidentibus itaque Consulibus, sedentibus tribunis, tribus vocata in centurias suas ivit, exceptis senioribus. Ex singulis tum centuriis, & pro censu ac classe, milites citati nominatim. Itaque tabulæ ad manum, in quibus nomina, ætates & opes scripta. Aliquando etiam sorte capti, raro tamen, nec nisi in re tumultus. Quin & hoste vicino aut repentino aliquo periculo imminente, militem confuse ac raptim capiebant & educebant. Contumaces vel in vincula conjiciebantur, vel damno affecti, bona eorum direpta & vendita, nonnunquam in servitutem rapiebantur, imo ad mortem. *Lips.*

1. *Armorum.*] Contigit A. U. DCXLVIII. Bello Cimbrico. Vide Annales Pighii in Scauri Ædilitate. *Armorum.*] Exercitatio & præludium. Dicit autem à P. Rutilio hanc emanâsse disciplinam, ut milites simulacra pugnæ quædam instituerent, antequam ad verum pugnandi cum hostibus certamen accederent, discebant autem à magistris gladiatorum artem vitandi ictus atque inferendi. Legitur de hoc P. Rutilio, quod cum frater ejus Consulatum impetrare non potuisset, dolore perierit. Cicero Tuscul. IV. *Ægre tulisse P. Rutilium fratris repulsam Consulatus, scriptum apud Lamium est; sed tamen transisse modum videtur, quippe qui ob eam causam à vita recesserit.* Plin. Nat. Histor. libro VII. *P. Rutilius*, inquit, *morbo levi impeditus, nuntiata fratris repulsa in Consulatus petitione, illico expiravit.* Oliv.

2. *Ex ludo.*] Id est, schola gladiatoria.

3. *C. Aurelii Scauri.*] Sc. Lanistæ.

4. *Doctoribus gladiatorum.*] In urbe plures fuêre gladiatorum ludi, nominibus suis noti & discreti: ut ludus Gallicus, Dacicus, Magnus, Matertinus, Matutinus, Æmilius. Hisce ludis præerant lanistæ, tota autem manus, quæ sub uno lanista, familia appellabatur, & eum dicebant familiæ præesse, atque idem tirones in arte gladiatoria exercebant.

5. *Velitum.*] Prisci Velites vere Anippi dicendi sunt, hoc est, equitibus juncti. Ut enim desultores veri equites erant, qui de pedibus pugnabant, ita Velites veri pedites erant, sublati tamen in equos, ut equitibus eadem celeritate adessent, eosque in pugna de pedibus juvarent. Quod hic Valerius subobscure dicit, *equitibus se jungere, & rursus relabi:* Livius explicate scripsit l. XXVI. *Ex omnibus legionibus electi sunt juvenes*

 maxime

[1] Capuam Fulvius Flaccus imperator obsedit. Nam cum equitatui Campanorum crebris excursationibus equites nostri, quia numero pauciores erant, resistere non possent, [2] Q. Nævius Centurio è peditibus lectos expediti corporis, brevibus & incurvis septenis armatos hastis, [3] parvo tegmine munitos, [4] veloci saltu jungere se equitibus, & rursus celeri motu dilabi instituit: quo facilius equestri prælio subjecti pedites, viros pariter atque equos hostium telis incesserent. Eaque novitas pugnæ unicum [5] Campanæ perfidiæ debilitavit auxilium. Ideoque auctori ejus Nævio adhuc honos est habitus.

maxime vigore ac levitate corporum veloces, &c. eos singulos in equos suos accipientes equites assuefecerunt, & vehi post se, & desilire perniciter, ubi signum datum esset. Hactenus Livius. Igitur equites erant ante pugnam, pedites plerumque in pugna: nam & ex equis pugnâsse subinde, Vegetius indicat lib. III. c. 24. *Velites*, inquit, *juvenes erant levi armatura, corpore alacri, qui ex equis missilia optime dirigebant.* Auctoritate forsan Dionysii hæc scripsit Vegetius, qui lib. II. cap. II. scribit, ex equis pugnâsse Celeres, ubi campus ad equestre certamen erat commodus. Ita ille. Celeres autem Velitibus multo sunt antiquiores. Velitibus similes Ferentarii nostri, *Dragons*, nisi quod paulo etiam digniores; quippe qui soli propriis equis vectantur, cum illi alienis, & post singulorum equitum terga. *H. Hugo.*

1. *Capuam.*] Urbs hæc Campaniæ in luxuriam semper prona. A Capye dictam Capuam, cum antea Vulturnus diceretur, & Etruscis extinctis à Samnitibus captam autor est Livius lib. IV.

2. *Q. Nævius.*] Locum perplexum, & aliquot modis vitiatum dextre & erudite emaculavit Lipsius: *Q. Nævius Centurio, è peditibus lectos expediti corporis brevibus & infirmis septenis armatos hastis, parma tegmine, &c.* Colerus.

3. *Parvo tegmine.*] Brevi scuto.

4. *Veloci saltu.*] Quia didicerant milites exercendo se agili saltu in equos conjicere, & deinde pedites in hostes desilire, ita primo impetu equites esse dicebantur. Ergo veloci saltu, quia in equos ascendebant agili saltu, & cum ad pugnam perventum esset, desiliebant, & ita duplici pugna equitatum hostium deludebant. *Oliver.*

5. *Campanæ perfidiæ.*] Quia defecerant à Romanis: historiam si quis videre velit, legat Titum Livium in Secundo Bello Punico, ubi plurima de Campanis recitantur.

CAP.

CAP. IV.

DE SPECTACULIS.

1. *Theatra primum ædificata.*
2. *Loca ordinibus primum attributa.*
3. *Origo scenicorum ludorum.*
4. *Origo sæcularium.*
5. *Primi sæculares.*
6. *Ornamenta & luxus ludorum.*
7. *Gladiatorium & athleticum primum.*

1. [1] PRoximus militaribus institutis ad urbana castra, id est [2] theatra, gradus faciendus est, quoniam hæc quoque sæpenumero [3] animosas acies instruxerunt, excogitataque [4] cultus Deorum, & hominum delectationis causa, non

1. P*Roximus, &c.*] Dicturus de spectaculis, ita transit, ut non ex abrupto transire videatur, ut dicat non esse dissonum quod in theatris fit, ab eo quod in castris fuerit. Dicit ergo: Diximus de bellis quæ foris geruntur, nunc dicendum est de certaminibus quæ intra urbem fiunt, videlicet in theatro. *Oliverius.*

2. *Theatra.*] Theatrum primum erat Hemicyclus, inde factum est ἀμφιθέατρον, ex duobus veluti theatris constans, quod ex quadrato lapide primus Pompejus Magnus inchoavit, Caligula perfecit, ab Augusto destinatum, à Vespasiano ædificatum, à Tito consecratum, à Nerone insano sumptu deauratum, ut in illo Armeniorum regem exciperet. Celebratur & M. Scauri theatrum, de quo Plinius lib. xxxvi. cap. 15. ubi & duorum theatrorum Curionis meminit. Legitur & L. Mummius deleta Corintho, erexisse theatrum, sed temporarium. *Funger.*

3. *Animosas acies.*] Aut quia viriliter in arena decertabant, & ex aspectu animi tyronum ad cædem imbuebantur; aut potissimom (nam id sentit auctor) quia non minore contentione digladiantes in arena contendebant, quam in vera acie. *Badius.*

4. *Cultus Deorum.*] Venationes Saturno primitus attributas fuisse, refert Lactantius c. 20. lib. vi. Salvianus vero Massiliensis lib. vi. in arenis coli ait Martem; quoniam scilicet ludi quidem ipsi, nempe venationes, ac gladiatorii Saturno sacri, amphitheatrum autem sacrum Marti. Nam venationes, antequam repertum esset amphitheatrum, dabantur in circo. Sic ludi Scenici etiam Romæ usitati priusquam theatrum Veneri dedicatum fuisset à Cn. Pompejo. Qua de re Tertull. cap. 6. lib. de Spectaculis. Itaque tametsi theatrum proprie sacrarium esset Veneris, tamen etiam Liberi domum fuisse, inquit Tertullianus loco citato. Cereri vero etiam in theatro locum fuisse declarat Cæcilius Cyprianus epist. ciii. qui scenicos inquit ludos sacros fuisse Libero & Cereri. Etiam Apollo, Musæ, Minerva, Mercurius in theatro præfecti themelicis, sive, ut inquit Tertullianus cap. 7. lib. de Spectac. iis quæ voce, modis, & organis transfiguntur. Saturno autem primitus sacrum munus, utrumque nempe, venatio & gladiatores; quia is Deus apud Romanos antiquissimus. Legendus Tertullianus cap. 11. Apologetici adversus gentes. Prudentius libro 1. adversus Symmachum. Sed alia emergit dubitatio ex Prudentii verbis lib. 1. contra Symmachum,

non sine aliquo pacis rubore voluptatem & religionem civili sanguine, scenicorum [1] portentorum gratia, macularunt.

2. Quæ inchoata quidem sunt à Messalla, & Cassio censoribus; ceterum auctore [2] P. Scipione Nasica omnem apparatum operis eorum subjectum [3] hastæ venire placuit. Atque etiam S. C. cautum est, ne quis in Urbe propiusve passus mille subsellia posuisse, sedensve ludos spectare vellet, ut scilicet remissioni animorum juncta standi virilitas, propria Romanæ gentis nota esset.

3. Per quinquentos autem & quinquaginta octo annos senatus populo mistus spectaculo ludorum interfuit. Sed hunc morem Atilius Serranus, & L. Scribonius [4] Ædiles, ludos [5] Matri Deûm facientes, superioris Africani sententiam

chum, qui munus gladiatorium Diti sacrum esse ait:

Respice terrifici scelerata sacraria Ditis:
Cui cadat infausta fusus gladiator arena, &c.

Nec tamen responderim, ut nonnulli, Ditem & Saturnum ejusdem esse Dei numen; sed munus idem etiam alia ratione Diti sacrum esse, quia sanguine gladiatorum profuso placabantur Dii Manes, qua de re copiose Tertullianus cap. 10. lib. de Spectaculis. Ad summam igitur hoc dici potest, Saturno, ut antiquissimo Deorum, munus sacrum fuisse principio, Diti autem, quatenus munera fuerunt Deorum Manium; Marti autem munus gladiatorium, Dianæ venationem attribui cœpiam esse, cum ab exequiis ad honores viventium scilicet magistratus, editiones translatæ sunt. Legendus Tertull. cap. 10. lib. de Spectaculis. *Marcilius.*

1. *Portentorum.*] Ita dixit, quia monstrosum quodammodo videtur, quod civis insurgat contra civem sine causa, & tempore pacis.

2. *P. Scipione Nasica.*] Plinius libro XXXVI. c. 15. Florus epit. LXVIII. Augustinus de Civit. Dei lib. 1. cap. 31. Tertullianus de Spect. cap. 6. Nam sæpe censores renascentia cum maxime theatra destruebant, moribus consulentes. *Coler.*

3. *Hasta.*] Auctioni; figebatur enim hasta in auctionibus publicis.

4. *Ædiles.*] Qui ludos edere solebant.

5. *Matri Deûm.*] Pridie Nonas Apriles erant Megalesia festa magnæ matris Idææ. Vetus Kalendarium notat hunc diem hisce literis, LVD. MATRIS MAG. illud Constantini Magni, LVDI MAGALESIACI, & sequentes usque ad natalem Divi Severi. Livius lib. XXIX. *Pertulere Deam pridie Idus Aprilis; usque dies festus fuit: populus frequens bona Dea in Palatium tulit, lectisterniumque, & ludi fuere Megalesia appellata.* Ausim dicere scribendum pro *Idus*, Nonas. Hic sacris lecticam matris Idææ Galli gestabant, & ante lecticam multa pretiosa. Quin & vicatim Phrygii generis vir & mulier per eos dies mendicabant, quibus Diva per urbem ferebatur. Dionysius lib. II. Ἱερῶνται δὲ αὐτῆς ἀνὴρ Φρὺξ, καὶ γυνὴ Φρυγία. καὶ περιάγουσιν ἀνὰ τὴν πόλιν οὗτοι μητραγυρτοῦντες, ὥσπερ αὐτοῖς ἔθος, τύπους

tiam secuti, discretis senatus & populi locis, solverunt: Eaque res avertit vulgi animum, & favorem Scipionis magnopere quassavit.

4. Nunc causam instituendorum ludorum ab origine sua repetam. [1] C. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone Coss. intoleranda vis ortæ pestilentiæ, civitatem nostram à bellicis operibus revocatam, domestici atque intestini mali cura afflixerat: Jamque plus in exquisito & novo cultu religionis, quam in ullo humano consilio positum opis videbatur. Itaque placandi cælestis numinis gratia [2] compositis carminibus vacuas aures præbuit, usque ad id tempus Circensi spectaculo contenta, [3] quod primus Romulus, raptis virginibus Sabinis, Consualium nomine celebravit.

κοῦς τε περικείμενοι τοῖς στήθεσι, καὶ καταυλούμενοι πρὸς τῶν ἑπομένων τὰ μητρῷα μέλη, καὶ τύμπανα κροτοῦντες. Non audio codices, in quibus μηναγυρτοῦντες. nam erogatio illa semel annua fuit, non menstrua. Μητραγυρτεῖν, inquit Eustathius esse, τὸ μετὰ τυμπάνων καὶ τινῶν τοιούτων περιϊέναι, καὶ ἐπὶ τῇ μητρὶ ἀγείρειν τροφάς. Inde Μητραγύρται, qui stipem cogebant Matri Deorum cum tabella, ut ait Comicus ἐν Ἡνιόχῳ. His mendicantibus, dicere olim solitus Antisthenes, Οὐ τρέφω τὴν μητέρα τῶν θεῶν, ἣν οἱ θεοὶ τρέφουσιν, teste Clemente Alexandrino in Protreptico. Observandum tamen, hujusmodi munus, nunquam ut civis Romanus exerceret, Senatum permisisse. Auctor idem Dionysius: Ῥωμαίων δὲ τῶν αὐθιγενῶν οὔτε μητραγυρτῶν τις, οὔτε καταυλούμενος πορεύεται διὰ τῆς πόλεως, ποικίλην ἐνδεδυκὼς στολήν, οὔτε ὀργιάζων τὴν θεὸν τοῖς Φρυγίοις ὀργιασμοῖς, κατὰ νόμον ἢ ψήφισμα βουλῆς. Extera hæc & insana sacra respuit urbica gravitas. *Neapolis ad Fastos Ovidii.*

1. *C. Sulpitio Petico.*] Lib. Dan. *Betico.* Coosules L. Genutium & Q. Servilium.

2. *Compositis carminibus.*] Id est, hymnis, io quibus Deorum laudes continebantur. Huoc morem Virgilius tetigir, ubi dicit:

Dant motus incompositos, & carmina dicunt.

Oliver.

3. *Quod primus Romulus.*] Quod quidem spectaculum & ludi sunt primum à Romulo *Consualia* dicti; nam Romulus, cum equestris imago Neptuni in fundamentis urbis reperta fuisset, ei ludos quanto potuit apparatu constituit, & populos vicinos ad hos ludos spectandos invitari jussit. Cæteri frequentes convenêre, Sabini etiam passim & uxores cum liberis omnes affluere, quippe qui propioquiores erant. Cum benigne hospitio suscepti essent, novamque urbem tam brevi opibus virisque auctam perlustrati essent, ad ludos convenetuot; ubi cum omnes spectaculo intenti essent, juventus Romana ad virgines rapiendas ex composito discurrit. Eas sibi uxores adjungunt vi, quod aliter obtineri nequiverant: nam cum per legationem Romani ad affinitatem vicinas urbes sæpius invitassent,

idque

lebravit: Verum, ut est mos hominum parvula initia pertinaci studio prosequendi, [1] venerabilibus erga Deos verbis juventus, [2] rudi atque incomposito motu corporum jocabunda, gestus adjecit. Eaque res Ludium ex Etruria accersendi causam præbuit: cujus decora pernicitas [3] vetusto ex

idque semper denegatum sibi fuisset, utpote genti novæ, vi grassandum esse censuerunt. Romulus igitur post raptum Sabinarum, imaginem illam equestrem Neptuni *Consum* appellavit, & ludos *Consualia*, quasi consilium Dei, quia post inventam illam imaginem subito consilium cepisset rapiendarum virginum per ludorum spectaculum. De Consualibus ita tradit Plutarchus: *Fama diu vulgata, à Romulo cujusdam Dei aram conditam sub terra inventam, eique Deo Conso nomen indiderunt, sive à consilio, quod consiliarius foret, sive Neptunus equestris. Ara est in Circo Maximo posita, quæ reliquum tempus latet: in equestribus autem certaminibus aperitur: hac condita sub terra est, quum consilium arcanum esse oporteat. Ludi igitur in honorem hujus Dei instituti, à Romulo* Consualia *dicta*. Dionysius Halicarnassæus de Antiquitatibus Romanis: *Sacratam*, inquit, *illam solennitatem nunc etiam Romani perficiunt*, Consualia *vocantes, in qua etiam ara subterranea constructa juxta Circum Maximum, circumfossa terra, sacrificiis, & missis in ignem libaminibus, colitur, cursusque equorum agitur junctorum & non junctorum. Vocatur autem is Deus, cui hac perficiuntur*, Consus *à Romanis, ac propterea subterranea coli ara eum dicunt, quod hic Deus terram teneat; ego vero alterum quoque sermonem audivi, quod hi quidem dies festi Neptuno agantur, quodque cursus & equites huic etiam Deo fiant; ara vero postea Genio cuidam ignoto constructa fuerit, occultorum consiliorum duci atque custodi. Neptuno enim subterraneo nec domitori terra, neque à Græcis, neque à Barbaris usquam ara erigitur. Veritas autem ubi lateat, difficile est dicere.* Oliver.

1. *Venerabilibus erga Deos verbis juventus.*] In MSS. fere omnibus, *Erga Deos verbis*, pro, *obsequiis*, habetur, & postea *gestus adjecit*, non, ut vulgo, *dedit*. Profecto non inepte. Ait enim juventutem addidisse verbis gestus ad imitationem Ludionis Etrusci. Idem dicit Liv. lib. 7. ita: *Imitari deinde eos juventus simul inconditis inter se jocularia fundentes versibus cœpere; nec absoni à voce motus erant.* Pigh.

2. *Rudi atque incomposito, &c.*] Carminum Saturnio metro primum compositorum, quos ad Rhythmum solum vulgares componere consueverant, meminit Servius in illud Virgilii:

Nec non Ausonii Troja gens missa coloni
Versibus incomptis ludunt, risuque soluto.

Non multo plus artis habuerunt Fescennini, ipsi quoque temere compositi ac rudes. hæc nempe erant adhuc nascentis Romanæ poëseos primordia, & quæ vocari ab Aristotele *αὐτοσχεδιάσματα*, observavimus: ubi etiam de Fescenninorum origine, Horatii verba protulimus:

Fescennina per hunc inventa licentia morem,
Versibus alternis opprobria rustica fudit.

Casaubon.

3. *Vetusto ex more Curetum.*] Curetes populi sunt Cretæ, qui hoc canendi saltandique genus primi invenisse dicuntur ad usum militiæ, sive ad cultum Deorum, sive magis ad fabulosam Jovis originem; nam hæc omnia Strabo lib. x. innuit circa medium, ubi de Curetibus diversas autorum sententias referens, dubiam eorum etymologiam his verbis esse ostendit: *Quo fit, ut multifariam nesciendi nominis rationem & ety-*

ex more Curetum [1] Lydorumque (à quibus Etrusci originem traxerunt) novitate grata Romanorum oculos permulsit. Et quia Ludius apud eos [2] Histrio appellabatur, scenico nomen Histrionis inditum est. Paulatim deinde ludicra

& etymologiam Curetes habere, facile copioseque videantur, credibile est & armisoram illam saltationem ab eis prius introductam, qui circa comam atque stolam exercitati fuêre, ut Curetes vocarentur: quod quidem negotium occasionem illis prabuisse crediderim, ut fortiores in re militari ceteris evaderent, & versatam inde armis vitam haberent. Paulo inferius: *Armisona*, inquit, *saltatio militari de more, & Pyrrhicha dicitur, & Pyrrhichius ipse indicio est, qui repertor exercitii pro juvenibus, ad militarem peritiam fuisse perhibetur.* Apparet ergo ex his verbis, ad usum militiæ hoc saltationis genus fuisse repertum; sed alio loco dixerat, hac armorum agitatione in Deorum sacris usos fuisse, ubi *Deorum ministros* illos nominat. *Tales*, inquit, *damones quosdam, Deorumve ministros Curetas faciunt.* Deinde subjungit: *Quidam vero res Cretenses ac Phrygias edidere sacrificiis nonnullis implicatas, partim mysticis, partim aliquo pacto contentas tradidêre, uti Iovis infantiam in Creta educati, matrisque Deorum caremonias in Phrygia, & in Ida Trojana locis celebrandas: quibus sane in sermonibus magna varietas est, cum alii eosdem esse Curetas, & Corybantes, & Caberos, & Idæos Dactylos, & Telchinas ostendant: alii cognates inter se, & pusillas quasdam ipsorum differentias inter eos esse distinguant. In hoc autem universi tradunt, esse quosdam spiritibus afflatos, & Bacchicos, inque armorum agitatione tumultuosa, & cum strepitu & fragore, cymbalisque & tympanis, & armis, item etiam tibiis, vociferationibusque inter sacrificandum stupefacientes, inque ministrorum habitu publica modo quodam sacra factitantes.* Rursus ad fabulam Jovis alio loco referens, ait: *Baccho autem adsunt Satyri, nos Curetas nominamus, adolescentes quosdam, armisonam quandam cum saltibus agilitatem edentes, praferentes quandam de Jovis origine fabulam, &c.* nam ipsam fabulam deinde narrat. Curetes autem fuisse non solum in Creta, sed in Eubœa, Ætolia, & Acarnania, idem auctor cum multis in locis, tum ibi potissimum ostendit, ubi ait: *Itaque eodem insignitos nomine Curetas ipsos appellari, qui in Eubœa sunt, quique in Ætolia & in Acarnania.* Hinc est quod Lucanus dicit lib. IV. Curetas feroces populos in Dalmatia:

Quos alit Adriaco tellus circumflua ponto.

Apud quos Marcus Antonius fuit à Pompeianis clausus cum maximo discrimine. *Oliver.*

1. *Lydorumque.*] A quibus Thusci originem traxerunt. Nam Thusci dicti sunt Lydi, quum ex Lydia coloni venerunt in Thusciam, duce Tyrrheno, Atys filio. Strabo lib. V. *Tyrrhenos*, inquit, *Romani Hetruscos appellant atque Thuscos. Graci vero hoc eos nomine nominarunt, à Tyrrheno Atyos filio, qui ex Lydia colonos hanc in regionem, sicuti traditur, dimisit: Atys enim ex prognatis Herculis & Omphales unus, cum sterilitate & fame populum emittere cogeretur, è duobus filiis, sorte jacta, Lydum quidem successorem tenuit: Tyrrheno autem majorem applicans populum, feras abire jussit. Hanc ille tandem ingressus terram, de suo nomine vocavit Tyrrheniam.* Lydos autem hoc genere saltationis usos, idem auctor multis in locis ostendit. *Oliv.*

2. *Histrio.*] An verius legam, *Hister?* voce Hetrusca. Ita Livius: sed Plutarchus à quodam Histrio omnes Histriones

Ludicra ars ad [1] Satyrarum modos perrepsit, à quibus primus omnium [2] Poëta Livius, ad fabularum argumenta spectantium

nes dictos autumat. Festus & Isidorus Histrionis nomen ex Histria deducunt. Glossarium: *Histrio*, παίγνιμος. Pantomimus is, qui non tantum manibus, sed toto corpore gesticulatur. Unde Tertullianus lib. de Idololat. histriones ait non manibus solis, sed totis membris victum elaborare. *Colerus.*

1. *Satyrarum.*] Fescenninos excepit Satyra: ut tempore posterior, ita elaborata magis, & quod ad metrorum leges attinet, perfectum jam poëma. Livius lib. VII. de ludorum scenicorum institutione agens, *Cæterum*, ait, *parva hac quoque, (ut ferme principia omnia,) & ea ipsa peregrina res fuit; sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu, ludiones ex Hetruria acciti, ad tibicinu modos saltantes, haud indecoros motus more Thusco dabant. imitari deinde eos juventus simul, inconditis inter se jocularia fundentes versibus, cœpere: nec absoni à voce motus erant. Accepta itaque res, sæpiusque usurpando excitata, vernaculu artificibus, quia Hister Tusco verbo ludio vocabatur, nomen histrionibus inditum: qui non sicut ante Fescennino versui similem, compositum temere ac rudem alternis jaciebant: sed impletas modis Satyras descripto jam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant.* Hæc Livius ut anno V. C. CCCXC. Coss. C. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone: quando gravi pestilentia urbs laboravit. Sic ex illis jocularibus dictis, quæ fundi prius temere solebant in Romanorum solennibus, Satyra primum est orta. Satyra hæc carmen fuit, ridicula versibus intexta continens, quæ inter se more antiquo jactitabant, ut mox loquitur ipse Livius. quam fuerit hujusmodi Satyra diversa à Luciliana, dicere nihil attinet; res enim manifesta. A Satyrica vero Græcorum tantum differebat, quantum à cætera poësi distat dramatica: cujus ne nomen quidem norant tum Romani. *Casaubonus.*

2. *Poëta Livius.*] Lucius Livius cognomine Andronicus, Poëta Epicus habitus est: Romæ floruit post Urbem conditam annis paulo supra quadringentis, quæ res probis auctoribus confirmatur. In Annalibus enim, quos habemus à Græcis; plerunque annorum supputatio falsa est, & historiæ veritas corrupta. Marcus Cicero, & alii veteres, Livium hunc referunt primum dedisse fabulas apud Latinos, eoque maxime tempore præstitisse, quo S.P.Q.R. pacem fecit cum Pœnis. Gellius autem scriptor nobilis, & in perscrutanda omni antiquitate diligens, de Livio Andronico ad hunc modum tradit, quo loco annorum historiam contexit: *L. Livius Poëta*, inquit, *fabulas primo in urbe Roma docere cœpit, Cor. Claudio, Appii Cæci filio, & Marco Tuditano* Coss. *post obitum Sophoclis & Euripidis annis plus fere centum & IX.* Quod & M. Cicero, qui ad Brutum scribens, anno ante natum Ennium refert Livium dedisse fabulas, Porcius vero Licinius cum de poëtica loquitur, ejus studium dicit Romæ cœptum bello Punico secundo. Quod ex his versibus facile colligitur, quos Horatius Flaccus imitatur:

Punico bello secundo Musa pennata gradu
Intulit sese in bellicosam Romuli gentem feram.

Sed hæc satis hoc loco, ne forte videamur nimium detineri in his repetendis. Idem Livius domi ac foris primo docuit utraque lingua, ut Suetonius tradit, non sine magna commendatione sui nominis. Nam vetustissimi illi erant fere semi-Græci, & Græcas disciplinas, atque etiam Hetruscas pari studio discebant, quod ex veterum monumentis intelligitur. Laudatur Livius, & ejus carmen, cum ab aliis multis, tum

tium animos transtulit. Isque sui operis actor, cum sæpius à populo [1] revocatus vocem obtudisset; adhibito pueri & tibicinis concentu, gesticulationem tacitus peregit. [2] Attellani autem ab Oscis acciti sunt, quod genus delectationis Italica

tum hic à Val. Max. & T. Livio, qui copiose scribunt, quantum Romæ præstiterit editis carminibus: quæ ter novenæ virgines, data reste per manus, per Urbem euntes decantarunt, ad iram Deorum placandam. Prætereo de his fabulis referre, quas Livius dicitur à Satyris transtulisse, puerumque ad canendum instruxisse ante tibicinem. Præcipue vero commendatus est ab antiquis Grammaticis Livius in Odyssea, in Romanis Annalibus. *Pet. Crinitus.* *Poëta Livius.*] Quemadmodum apud Græcos usurpationem τῆς ἰαμβικῆς ἰδέας, ut cum Philosopho loquamur, excepit in scena dramatice, post inventam à Thespide tragœdiam, ab Epicharmo & Cratete comœdiam: sic Satyram veterem secuta est fabularum compositio: quarum auctor primus apud Romanos Andronicus, homo & Græcus, & Græcis literis excultus: qui postea ab hero M. Livio Salinatore, cujus liberos erudiebat, manumissus, Livius Andronicus est dictus. De hoc idem princeps historiæ Romanæ: *Livius post aliquot annos ab Satyris ausus est primus argumento fabulam serere.* Atque ita nullum dubium, quin universam dramaticen Græcis acceptam ferre debuerint Romani. quod enim in Sicilia Epicharmus, Athenis Thespis & Crates, id Romæ fuit unus Andronicus, qui primus Latinis & tragœdiæ & comœdiæ componendæ præbuit exemplum. Satis constat, primam Livium docuisse fabulam C. Clodio Cæci F. & M. Tuditano Coss. anno post Romam conditam, ut ex Attico suo scribit M. Tullius quattodecimo & quingentesimo. Unde potest intelligi quam lente Romanorum studia ad poëticen excolendam sint traducta. *Casaub.*

1. *Revocatus.*] Cum finierat, adeo populo placebat, ut sæpius ad principium revocaretur agendi. Sed cum raucam vocem fecisset, puerum accivit qui caneret voce, & alterum qui tibia; ipse vero motus & cantus agere cœpit motu corporis.

2. *Attellani autem.*] Attellani erant ludiones, qui iidem sunt accitii ab Atellis, quia peritiores erant quam Romani. Attellæ civitas est Campanorum, quorum luxuria in ejusmodi ludis nimia erat, & ideo apud Campanos inhonestissimi erant, sed à Romanis deinde magna severitate contrecti. *Oliver.* *Attellani.*] Livius docet clare, ubi postquam de fabulis Andronici dixisset, & partito officio inter puerum ac tibicinem cantantes, & histrionem, (qui Poëtæ successit) canticum agentem, hoc est, ut exponit Valerius Maximus, gesticulationem peragentem, subjicit hæc: *Postquam lege hac fabularum ab risu ac soluto joco res avocabatur, & ludus paulatim in artem verterat, juventus histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus jactitare cœpit: qua inde Exodia postea appellata, consertaque fabellis potissimum Atellanis sunt.* Appellatione versuum Satyram, cujus paullo ante meminerat, intellexisse heic Livium, nequit ambigi. quamobrem ad honestatem veteris Satyræ referri debet, quod de privilegio actoribus Atellanarum concessum subjicit. Satyram, quæ Atellanis conjuncta, nuncupat Valerius Italicam severitatem. ex quo apparet, totum istud poëmatis genus jocis & ridiculis dictis abundâsse potius, quam impuris atque obscœnis. idem alibi de Satyrica Græcorum observabamus. ac videtur ea non postrema fuisse caussa,

Italica severitate temperatum, ideoque vacuum nota est: nam neque [1] tribu movetur, neque à militaribus stipendiis repellitur.

5. Et quia ceteri ludi ipsis appellationibus unde trahantur, apparet; non absurdum videtur [2] Secularibus initium

suum

se caussa, cur nonnulli è veteribus criticis cùm Atellanis fabulis Satyricas compararint: de quo plura alibi. Fuit & alia caussa, quam potissimum dubio procul iidem spectarunt: nam ut Satyricæ tragicis dramatis adjectæ sunt à Græcis ad temperandam tragœdiæ mœstitiam: sic Satyras, sive exodia, simillimam ob caussam post tragœdias produci solitas, memoriæ quidam prodiderunt. Scholiastes antiquus Juvenalis, *Exodiarius apud veteres in fine ludorum intrabat, quod ridiculus foret: ut quicquid lacrymarum atque tristitia coëgissent ex tragicis affectibus, hujus spectaculi risus detergeret.* Exodiarium vocat poëtam Atellanarum: nam etsi Atellanas hic Grammaticus non nominat: de illis tamen potissimum, quæ scribit, debent accipi: quum non aliis fere fabulis quàm Atellanis, adjungi solitta fuisse Exodia, & superiora verba Livii doceant, & testimonia veterum: qui Exodia propria faciunt id genus fabularum. Suetonius libro III. capite XLV. *Unde moræ* (ita scribendum esse, non *nota*; alibi docemus:) *in Atellanico exodio proximus ludis assensu maximo excepta, percrebruit: Hircum vetulum capris naturam ligurrire.* Juvenalis in sexta:

Urbicus exodio risum movet Atellanæ
Gestibus Antonoës. ——

apud Grammaticos, quando Q. Novius, aut Afranius aut L. Pomponius, aut alii in Exodio laudantur, de fabulis Atellanis, ut arbitror, semper accipiendum. Apud Suetonium in Galba Atellanum canticum de Exodio interpretor; non enim aliud in Atellana canticum, nisi Exodium. quod ita dictum, vel quia singulorum diverbiorum fini subjiciebatur, vel quia extremæ fabulæ semel. sic inter chorica mele Græcorum dramatum, quod ab introeuntibus in scenam cantabatur, εἰσόδιον dicebant: quod ab exeuntibus ἐξόδιον. auctores Pollux & comici interpretes. Etsi autem dubitari non potest ex Livii verbis, Exodia Atellanarum ex antiqua Satyra fuisse primum nata, utut postea nomen fuerit mutatum: servatum tamen etiam à posteris eandem poëseos formam ac modum, neque exemplis ullis potest probari, neque ullius antiquorum testimoniis evinci. *Casaubonus.*

1. *Tribu movetur.*] Cæteroquin qui artis ludicræ, pronunciandive causa, in scenam prodirent, infamia notabantur, ut est in edicto Prætoris l. I. ff. de His qui notantur infam. Livius, *Eo institutum manet, ut actores Atellanarum nec tribu moveantur, & stipendia tanquam expertes artis ludicræ faciant.*

2. *Secularibus.*] De temporum intervallis, quibus isti ludi referrentur, fides in ambiguo est. Siquidem in carmine seculari Horatii quidem *undenos decies annos* legunt, quod & commentarii Quindecimvirorum, & divi Augusti edicta, & ipsius denique Sibyllæ, quod adhuc exstat, oraculum confirmaverint. Contra vero centesimum redire post annum, tam Valerius Antias, quam T. Livius, & item M. Varro testari perhibentur. Itaque seculares dictos autumo, quod plerumque semel hominis ætate fierent, ut multa alia, quæ rara sunt, post seculum evenire, loquentium consuetudo usurpat. Instituti autem post exactos reges à P. Valerio Publicola, qui primus consul fuit, existimantur. *Politianus.*

1. *Cujus*

ſuum,[1] cujus generis minus certa notitia eſt, reddere. Cum ingenti peſtilentia [2] Urbs agrique [3] vaſtarentur, Valeſius vir locuples, ruſticæ vitæ, duobos filiis & filia ad deſperationem uſque medicorum laborantibus, aquam calidam iis à foco petens, genibus nixus, [4] Lares familiares, ut puerorum periculum in ipſius caput transferrent, oravit: Orta deinde vox eſt, habiturum eos ſalvos, ſi continuo flumine Tiberis devectos Terentum deportâſſet, ibique ex [5] Ditis patris, & [6] Proſerpinæ ara, [7] petita calda, recreaſſet. Eo prædicto magnopere confuſus, quod & longa & periculoſa navigatio imperabatur: ſpe tamen dubia præſentem metum vincente, pueros ad ripam Tiberis protinus detulit (habitabat enim in villa ſua [8] propter vicum Sabinæ regionis * Eretum)

1. *Cujus generis minus certa notitia eſt.*] Imo vero ſecularium ludorum (de iis loquitur) origo eerta, meliuſque omnino libri priſci, *minus trita*. Satis firma quidem certaque traditio, at non adæque vulgata. *Lipſius.*

2. *Urbs agrique vaſtarentur.*] Vulgo, *Urbs antiqua, &c.* Bene Glareanus, *Urbs atque agri*, correxit. MSS. libri omnes fere legunt, *Urbs agrique vaſtarentur.* Non male. *Pigh.*

3. *Vaſtarentur.*] Vaſti & vacui cultoribus fierent ingenti peſtilentia.

4. *Lares familiares.*] Lares focis præerant: *Lar* autem ſive *Lars* eſt Hetruſca vox, & Principem denotat. Auſonius:

Tertia opima dedit ſpoliatus Aremoricus Lars.

Quia autem antiquiſſimis temporibus in ædibus defuncti ſepeliebanrur, hine & pro Diis familiaribus culti. Hine & Latrones, Larunes, Arunes & in pejorem poſtmodum partem latrones. Vide Geſner. Mithridar.

5. *Ditis Patris.*] Qui & Jupiter Stygius Virgilio. Unus quippe Deus ſanioribus Ethnicis credebatur, & pro ratione officiorum varia unius Dei erant cognomina. Autor Servius.

6. *Proſerpinæ.*] Vide ſupra pag. 31.

7. *Petita calda.*] Vulgo: *Petita aqua calida, quam illi deſiderarent; recreaſſet.* In Camp. rectiſſime, *Petita calda recreaſſet.* Reliqua omittuntur, & videntur è ſchol. marginalibus inſerta ab imperito quopiam; nam in aliis MSS. æque non habentur, ſed in his pro, *calda*, ſupponitur, *aqua*; quæ interpretatio vocabuli vetuſti, ſe inſinuavit textui Valeriano. Nobis antiquam atque elegantem illam dictionem Valerio reddere viſum eſt, qua item utuntur veteres auctores frequenter. Ut Martialis:

Frigida non deerit, non deerit calda petenti.

Oraculi ejuſdem verba ſic leguntur apud Zoſimum Hiſtor. 2. *ἀπάγειν εἰς Τάραντα τὰ ἐγκελδυομένης τὰ τέκνα, κἀκεῖσε θερμήναντα τὸ Τιβέριος ὕδωρ, ἐπὶ τοῦ ἅδου καὶ περσεφόνης ἐσχάρας τοῖς παισὶ δοῦναι πιεῖν.* *Pighius.*

8. *Propter vicum Sabinæ regionis Eretum.*] In Atreb. correcte. Vulgo, *Prope vicum Sabinæ regionis, Eretum.* Sic Ovidius:

Propter humum volitant.

Et Terentius Adelphis:

Hic propter hunc aſſiſte.

tum) ac [1] lintre [2] Ostiam petens, [3] nocte concubia ad [4] Martium campum appulit. Scientibusque ægris succurrere cupiens, igne in navigio non suppetente; ex gubernatore cognoscit, haud procul apparere fumum. Et ab eo jussus egredi [5] Terentum (id ei loco nomen est) cupide arrepto calice, aquam flumine haustam, eo unde fumus erat obortus, jam lætior pertulit, divinitus dati remedii quasi vestigia quædam in propinquo nactum se existimans: inque [6] solo magis fumante, quam ullas ignis habente reliquias, dum tenacius omen apprehendit, contractis [7] levibus, & quæ fors obtulerat, nutrimentis, pertinaci spiritu flammam [8] emovit, calefactamque aquam pueris bibendam dedit. Qua pota, salutari quiete sopiti, diutina vi morbi repente sunt liberati; pa-

Ereti meminit Virgilius Æneid. VII. Stephano Ἤρηλος dicitur, Dionysio & Straboni Eretum. *Pighius.*

* *Eretum.*] Male in libro Dan. *Fretum* scribitur. Servius: *Eretum oppidum est dictum, à Junone, id est, Ἥρας, quæ illic colitur.* Colerus.

1. *Lintre.*] Fluviali nave. *Linter* enim genus est naviculæ brevis, fluminibus trajiciendis aptæ. Virgilius:

— Cavat arbore lintres.

2. *Ostiam.*] Ostia haud procul est ab Urbe, utpote octo millibus passuum, defluit Tyberis in mare.

3. *Nocte concubia.*] Vide supra pag. 50.

4. *Martium campum.*] Qui tunc extra urbem fuit: sicut ostendit Livius. Dicit enim: Tarquiniorum ager, qui inter urbem & Tyberim fuit consecratus Marti, Martius deinde campus fuit, &c.

5. *Terentum.*] Hoc etiam ostendit Servius. Dicit enim partem aliquam Tyberis in urbe appellari Terentum. quod Ovidius quoque testatur in lib. Fastor. ubi inquit:

Jamque ratem monitu docta Carmentis ad arcem
Egerat, & Thuscis obvius ibat aquis.
Fluminis illa latus, cui sunt vada juncta Terenti,
Aspicit, & sparsas per loca sola casas.

Oliver. *Terentum.*] Lib. Dan. *Tarentum.* Male item. Terentum Ovidius vocat, & Martialis libro 10.

Bis mea Romano spectata est vita Terento.

Eidem Terentos lib. 1.

Cœpit, Maxime, Pana quæ solebat
Nunc ostendere Canium Terentos.

Lib. 4. Epigram 1.

Et quæ Romuleus sacra Terentus habet.

Ausonius:

Trina Terentino celebrata trinoctia ludo.

Errat igitur vir magnus Ludovicus Vives, idemque doctissimus & eloquentissimus Hispanorum, qui civitatem *Tarentum* pro *Terento* illo in campo Martio accipit, tersissimis illis commentariis ad Augustinum de Civ. Dei. Festus: *Terentus locus in campo Martio, &c.* Coler.

6. *Solo magis fumante.*] Locus ille fumabat, nec tamen ulla signa apparebant exhalantis ignis.

7. *Levibus, &c. nutrimentis.*] Id est, fortis ignis.

8. *Emovit.*] Id est, eliciuit pertinaci spiritu, id est, continuo flatu, flammam.

1. *Vidisse*

ti; patrique indicaverunt, [1] vidisse se in somniis, quos nescio Deorum, spongia corpora sua pertergere, & præcipere ut ad Ditis patris & Proserpinæ aram, à qua fuerat potio ipsis allata, [2] furvæ hostiæ immolarentur, [3] lectisternia ludique nocturni fierent. Is quod eo loci nullam aram viderat, desiderari credens, ut à se construeretur; aram empturus in Urbem perrexit, relictis qui fundamentorum constituendorum gratia terram [4] ad solidum foderent. Hi domini imperium exequentes, cum [5] ad xx. pedum [6] altitudinem humo egesta pervenissent; animadverterunt aram Diti patri, Proserpinæque inscriptam. Hoc postquam Valesius nunciante servo accepit, omisso emendæ aræ proposito, hostias nigras, quæ antiquitus furvæ dicebantur, Terenti immolavit, ludos & lectisternia, continuis tribus noctibus, [7] quia totidem filii periculo liberati erant, fecit.

[8] Cujus exemplum * Valerius Poplicola, qui primus consul

1. *Vidisse se in somniis, quos nescio Deorum.*] Libri duo è meis: *in somniis à nescio quo Deorum.* statimque *pretergi, & præcipi.* Recte, ut opinor, certe ad Zosimi mentem, qui lib. 2. unum aliquem magnum virum & divinam formam præferentem, apparuisse vult, non, ut vulgata Valeriana lectio suadet plures. *Lipsius.*

2. *Furvæ hostiæ.*] Nigræ. Antiqui superis immolabant alba animalia, inferis vero nigra. Virgilius lib. VI.

Duc nigras pecudes, ea prima piacula sunto.

3. *Lectisternia.*] Quia tribus continuis noctibus ea sacrificia fiebant. Dicebantur autem lectisternia à struendis lectis, quibus Deorum simulacra superimponebantur. ergo lectisternia, quibus se sternentes tota nocte vigilabant.

4. *Ad solidum.*] Id est, profundum, ubi solidum solet esse ædificiorum fundamentum.

5. *Ad xx. pedum altitudinem.*] Alta hæc fossio: verius fuerit, *denûm pedum.* Lipsius.

6. *Altitudinem.*] Scil. profunditatem: nam altitudo tam de fastigio, quam de profundo dicitur. Unde *Cælumque profundum* dixère Poëtæ; & *Altum mare:* nam *altum* & superiorem & inferiorem altitudinem significat, teste Servio, quia mensuræ nomen est altitudo: sicut etiam fastigium dicimus plerumque profunditatem. Virgilius:

Forsitan & scrobibus quæ sint fastigia quæras. Oliv.

7. *Quia totidem filii.*] Lib. Colmariensis: *totidem liberi.* Rectius, meo animo. Fuerunt enim duo filii & una filia. *Colerus.*

8. *Cujus exemplum*] Valesius ludos & solennia secularia fecit liberorum causa. At Valerius Publicola liberandæ civitatis gratia, quæ peste graviter corrupta fuerat. Hic fuit Valerius ille, qui exactis regibus primus in urbe consulatum gessit cum Junio Bruto. Nam Collatinus Lucretiæ conjunx cum Bruto creatus ob nomen & genus regium coactus est abdicare se magistratu, & urbe excedere, quoniam de gente

ſul fuit, ſtudio ſuccurrendi civibus, ſecutus, apud eandem aram [1] publice nuncupatis votis, cæſiſque atris bubus, Diti maribus, feminis Proſerpinæ, lectiſternioque, ac ludis trinoctio factis, aram terra, ut ante fuerat, obruit.

6. [2] Religionem ludorum creſcentibus opibus ſecuta lautitia eſt. Ejus inſtinctu [3] Q. Catulus [4] Campanam imitatus luxuriam, primus ſpectantium [5] conſeſſum [6] velorum umbraculis texit. [7] Cn. Pompejus ante omnes, * aquæ per ſemitas decurſu,

Tarquinia foret, hic illi deinde ſucceſſit. *Oliver.*

* *Valerius Poplicola.*] Contigit A. U. CCXLIX.

1. *Publice nuncupatis votis.*] Solebant veteres vota jam ſuſcepta ſcriptis, ſubſignatiſque tabulis confirmare, atque ipſas ſæpe tabulas Deorum, quibus voverant, genibus cera affigere. Juvenalis Satyra x.

Ergo ſupervacua, aut perniciosa petuntur,
Propter quæ fas eſt genua incerare Deorum.

Plinius Epiſtola ad Trajanum: *Solennia vota pro incolumitate tua, qua publica ſalus continetur, & ſuſcipimus, Domine, & ſolvimus, precati Deos, ut velint ea ſemper ſolvi, ſemperque ſignari.* Adde tot veterum numiſmatum inſcriptiones, VOTA PVBLICA, VOTA SVSCEPTA, VOTA SOLVTA. *Torrent.*

2. *Religionum ludorum creſcentibus opibus ſecuta lautitia eſt.*] Quamvis nulli accedant manuſcriptorum librorum calculi; pro *lætitia* tamen repono *lautitia*. Vim namque dictionis non intellexerunt ſcioli, qui illam mutarunt. Non enim ſolummodo *lautitia* eſt in epulis, verum etiam in omni cultu atque apparatu vitæ, quam Græci πολυτέλειαν appellant. Sic Q. Hortenſius orator apud Nonium; *Quacunque ſit lautitia, cui victum elegantem magnifice, neque minus quam deceret, colore inſtituiſſent.* Sic *lautos* vocat Verris comites Cicero Actione 2. hoc eſt, ſplendidos ac ſumptuoſos. Appoſitiſſime igitur Valerius noſter *lautitiam* dicit *ludorum*; narrare volens breviter ac ſuccincte, quinam Romanorum ludis ſuis ſolito majores ſumptus, profuſioremque magnificentiam adjecerint. Nec aliter ipſe poſtea, ubi de Spartanis lege Lycurgi ab Aſia exulantibus. Audierat enim lautitiam inde, & immodicos ſumptus & omnia non neceſſariæ voluptatis genera fluxiſſe. Atqui Valerio familiare eſt vocabulum, *lautitia*, item *lautus*. Pigh. Contigit varia Spectaculorum luxuria A. U. DCLXXV. DCXXCIIX. DCIIV. DCXXCIV. DCLXXIV. DCXC. CDXCV.

3. *Q. Catulus.*] Plinius lib. XV. *Primus omnium Catulus linteo in theatro umbram fecit, & byſſina vela, primus in theatrum duxit.*

4. *Campanam imitatus luxuriam.*] Quia & ipſi Campani omnium rerum opulentia abundantes ejuſmodi apparatibus utebantur.

5. *Conſeſſum.*] Multitudinem ſimul ſedentium.

6. *Velorum umbraculis.*] Hoc opus Q. Catuli, cum Capitolium dedicaret, ut ſcribit Plinius. Servius: *Scena ἀπὸ τῆς σκιᾶς. apud antiquos enim theatri ſcena parietem non habebat: ſed de frondibus umbracula quærebant.* Coletus.

7. *Cneius Pompejus.*] Noto de hoc Pompeio, quia ſcriptum alibi haud facile reperias. Hinc etiam Circi irrigatio, de qua Frontinus. *Idem.*

* *Aqua,*

decursu, æstivum minuit fervorem. [1] C. Pulcher scenam varietate colorum adumbravit, [2] vacuis ante pictura tabulis extentam. Quam totam argento C. Antonius, [3] auro Petrejus, ebore Q. Catulus [4] prætexuit. [5] Versatilem fecerunt Luculli. [6] Argentatis [7] choragiis [8] P. Lentulus Spinther adornavit. [9] Translatum antea Pœniceis indutum tunicis [1] M. Scau-

* *Aque, &c. decursu.*] Aquam rivulis deduxit per theatrum.

1. *Claudius Pulcher scenam varietate.*] In Atrebatensi, Gemblacensi, & Susiano, *Cl. Pulcher*; in Campensi Cod. *Pulcher.* Recte. Patruus enim fuit P. Clodii, de cujus ornatissima ædilitate vide, quæ nos in magistratuum Annalibus. Et sane duo fuerunt fratres Claudii Pulchri, ludorum magnificentia ambo celebres, quorum meminit Cicero Offic. II. & de Arusp. Respons. *Pighius.*

2. *Vacuis ante.*] Præfero scripturam lib. Daniel. *Vacua ante picturam tabulis extentis*, id est, vacuis pictura tabulis extentis. *Colerus.*

3. *Auro Petreius.*] Alexander ab Alexandro lib. xv. cap. 16. hunc locum Valerii describens, legit, *auro Trebonius.* Vetus commentator Valerii annotavit in vett. exemplaribus scriptum fuisse, *P. Cethegus*; & in altero, *P. Reteius.* Mihi placet vulgata lectio. De Antonio Cicero pro Muræna. *Coler.*

4. *Prætexuit.*] Id est, incrustavit.

5. *Versatilem fecerunt.*] Duplex erat scena. Versatilis, cum tota machinis quibusdam subito vertebatur, & aliam atque aliam picturæ speciem ostendebat. Ductilis, cum hac atque illac ducta & jacta tota omnis pictura nudabatur interior, & sicut Servius ait in Georg. Virg. lib. III. exponens carmen illud,

Vel scena ut versis discedat frontibus, utque
Purpurea intexti tollant Aulæa Britanni.

Versatilem fecerunt.] Contaminatissimus est locus hic atque fœde puerilibus interpretamentis conspurcatus, quem nemo tamen quod sciam hactenus emendavit. Nos manuscriptorum librorum auxilio veram lectionem repperisse videmur. In Campensi autem & Gemblacensi legitur, *Versatilem fecerunt Lucani argentatu choragiu, &c.* Cætera omnia quæ in vulgatis habentur ut supposititia eradenda, atroque stylo conficienda sunt, neque enim in ullis manuscriptis extant. Nam in Wincheliano, Pulmanniano, & Cauchiano sic legitur, *Versatilem fecerunt lucum argentatu, &c.* At in Atrebatensi, *Versatilem fecerunt Lucani, argentatu, &c.* Susianus autem liber hoc nomen velut vitiosum ac incognitum præterit. Ex his colligo restituendum atque legendum esse, *Versatilem fecerunt Luculli, argentatis choragiis P. Lentulus Spinther adornavit.* Constat enim L. & M. Lucullos fratres simul ædiles fuisse, ludosque magnificentissimos dedisse, ut in annalibus nostris demonstravi latius. Versatiles scenas duas postea fecit C. Curio filius, quas graphice describit Plinius lib. XXXVI. cap. 15. *Pighius.*

6. *Argentatis choragiis.*] Plinius ait Lentulum carbasina in theatro vela duxisse ludis Apollinaribus. *Coler.*

7. *Choragiis.*] Choragia dicuntur instrumenta scenarum. Κορήγια, id est, apparatus à multitudine mimorum.

8. *Lentulus Spinther.*] Qui mimo sibi persimili in suo consulatu viventi cognominatus est. Fuit autem tempore Ciceronis, ut videre possumus in Epistolis ad Atticum.

9. *Translatum antea Pœniceis indutum tunicis.*] In Manuscriptis, *Punicis.* In Atrebatensi, *Peniceis.* Antique, velut in trium-

[1] M. Scaurus exquisito genere vestis cultum induxit.

7. [2] Gladiatorium munus primum Romæ datum est [3] in foro boario, Ap. Claudio, M. Fulvio Coss. dederunt [4] M. & D. Bruti, funebri memoria patris cineres honorando. [5] Athletarum certamen à M. Scauri tractum est munificentia.

in triumphalibus Romanis: NAVALEM. EGIT. DE. SICVLIS. ET. CLASSE. POENICA. Et Lucretius II.

Purpura Pœniceusque color.

Translatam appellare videtur Valerius Ludionum infimam ac vulgarem illam turbam, quæ sæpius per scenam hinc inde transferebantur pro Ludorum occasione. Hinc translatitia, vel translativa dicuntur quæcumque vulgaria, plebeia, ac vilia: ἐγκύκλια καὶ ἀγοραῖα Græcis, nempe circumforanea, vel, ut ita dicam, circulatoria. In qua significatione translativa officia vulgaria appellat Plinius in Epistolis, & Cicero Verrina II. translatitium edictum; quippe non novum, sed aliunde translatum, ut auctor Pædianus. *Pighius. Translatum.*] Pighius exponit Ludionum infimam & vulgarem illam turbam. Lipsius legit, *Translaticium*, id est, receptum & crebrum, cui pæne adsentior. Hinc Phædro, fabularum Æsopicarum interpreti, lucem facio, lib. v. fab. 88.

Aulæo misso, devolutis tonitribus,
Di sunt locuti more translatitio.

More translatitio, id est, more in Fabulis seu Comœdiis recepto. *Coler.*

1. *M. Scaurus,*] Plurimum hic ad scenæ ornatum contulit. Hinc titulus Varronianus, De Scenicis Originibus, sive Scaurus, quem librum citat Servius ad I. Æneid. *Coler.*

2. *Gladiatorium munus.*] Origo Gladiatorum à re funebri: exemplum ab Hetruscis. At fortasse Hetrusci ipsi à Græcis. Undecunque exemplum, causa tamen & origo Funus. Nam quoniam olim animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captivos vel alto ingenio servos mercati in exsequiis immolabant. Postea placuit impietatem voluptate adumbrare: itaque quos paraverant, armis quibus tunc & qualiter poterant eruditos, mox edicto die feriatum, apud tumulos erogabant. Hæc muneris origo. Atque Gladiatores illi à busti cineribus *Bustuarii* dicti. *Lipsius. Gladiatorium munus.*] Vulgo, *gladiatorum*, quod *gladiatorium* Livio aliisque dicitur; non enim gladiatorum munus illud erat, sed ejus qui gladiatores pugnantes populo exhibebat. *Pigh.* Contigit A. U. CDXXCIX. DCXCV.

3. *In foro Boario.*] Vide supra pagina 63.

4. *M. & D. Bruti.*] Florus tantum *Decium* nominat, in Epitome: *Decius Junius Brutus in honorem defuncti patris munus gladiatorium edidit primus.* Colerus. *M. & Decius filii Bruti.*] Malo ex V.C. *M. & D. Junii Bruti*; atque is modus scribendi antiquus. Quo loco & prænomen consulis Fulvii est corrigendum, sicut in Annalibus docui. *Pighius.*

5. *Athletarum.*] Athletæ sunt, qui lacertis & brachiis inter se luctantur. Vide Mercurialem de Arte Gymnastica.

CAP. V.

CAP. V.

DE FRUGALITATE ET INNOCENTIA.

1. *Prima aurata statua in urbe.*
2. *Jus civile cum fastis promulgatum.*
3. *Veneficii prima quaestio.*
4. *Tibicinum Quinquatria prima.*
5. *Frugalis antiquorum victus.*
6. *Febris Deae sacella in urbe.*

1. [1] STatuam auratam nec in urbe, nec in ulla parte Italiae quisquam prius aspexit, quam à M. Acilio Glabrione equestris patri poneretur in [2] aede Pietatis: Eam autem aedem P. Cornelio Lentulo, & [3] M. Baebio Tamphilo Coss. [4] ipse dedicavit, quia pater compos voti factus, rege Antiocho [5] apud Thermopylas superato.

2. Jus

1. *STatuam auratam.*] Nam M. Acilius in honorem patris sui Glabrionis statuam erexit, qui Antiochum regem Philippo juvante ex Asia pepulit, idem etiam Aetolos vicit, & ad honorem victoriarum, quas prosecutus erat, nunc pellendo ex Asia Antiochum, nunc Aetolos subigendo, statuam erexit: nec enim aureae unquam statuae erectae fuerant his, qui rem bene gessissent. *Oliver.* Contigit A.U. DLXXII.

2. *Aede Pietatis.*] Nunc S. Salvatoris de Pietate. Julius Obsequens ponit in Circo Flaminio, Victor in foro holitorio, Plinius eo loco, ubi postea theatrum Marcelli fuit. Unius loci varia designatio, ab adjacentium locorum vicinitate sumpta. Aliquando eodem in loco carcer plebis fuit, in quo cum filia matrem vinctam suis uberibus aluisset, impunitas illi concessa, & locus Pietatis numini dicatus est. *Georg. Fabritius.*

3. *M. Baebio.*] Contigit A.U. DLXII.

4. *Ipse dedicavit, quia pater compos voti.*] Hic denuo plagam inflixit Valerio librariorum ignorantia, quam ex Livio, atque Campensis exemplaris scholiolis ita sanandam arbitror, *Ipse dedicavit, quia pater compos voti factus.* Sic enim Livius: *Quae prima omnium in Italia est statua aurata, patri Glabrioni posuit. Is erat, qui eam voverat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas pugnasset.* Pighius.

5. *Apud Thermopylas.*] Thermopylae sunt angustiae quaedam Oetae, ut vult Strabo lib. IX. in descriptione montis Oetae, quae Graeciam eo pacto dividit, quo Apenninus Italiam. Dicit enim: *Hi vero Oetam montem possidebant, mons ipse ab oriente ac Thermopylis in occidentem usque sinum Ambracium se extendit, quodam etiam modo per lineas rectas mons iste montanam scindit regionem, à Parnasso usque ad Pindum, Barbarosque superjacentes. Istius pars una vergens in Thermopylas Oeta vocatur, longitudinis ad stadia CC. asperitatis & celsitudinis non mediocris. Longe autem excellentissimus ad Thermopylarum tractum; ibi et cacumen attollitur, & in rupes acutas, praeruptas, praecipitesque finitur, parvum & angustum viatoribus à littore Locros petentibus, & ex Thessalia derelinquit transitum: pylas, id est, portas,*

2. [1] Jus civile per multa secula inter sacra ceremoniasque Deorum immortalium abditum, solisque pontificibus notum, [2] Cn. Flavius libertino patre genitus, [3] & scriba, cum ingenti nobilitatis indignatione factus ædilis curulis, vulgavit, ac [4] fastos pene toto foro exposuit. Qui cum ad visendum

portas, & angustias vocitant atque Thermopylas. Sunt enim ibi prope therma, id est, calida aqua magno in honore, ut Herculi consecrata. Livius vero lib. v. de Bello Macedonico dicit montem esse longissimum, qui mediam ita Græciam dividit, sicut Apenninus suo dorso scindit Italiam.

1. *Jus civile.*] Hoc etiam Livius narrat ab urbe condita lib. IX. dicens: *Cn. Flavius jus civile in penetralibus repositum vulgavit, Fastos in albo posuit, ut quando cum populo agi liceret, sciri posset.* Gellius ex Pisonis Annalibus: *Cn.* inquit, *Flavius patre libertino natus, scriptum faciebat; isque eo tempore adili curuli apparebat, quo tempore adiles surrogabantur, eumque pro tribu adilem curulem renunciarunt: at adilis, qui comitia habebat, negat accipere, neque sibi placere, qui scriptum faceret eum adilem fieri. Cn. Flavius Annii filius dicitur tabulas posuisse; scriptu sese abdicasse: isque adilis curulis factus est. Idem Cn. Flavius Annii filius dicitur ad collegam venisse visere agrotum; &, in conclave postquam introivit, adolescentes ibi complures nobiles sedebant, contemnentes eum: assurgere ei nemo voluit. Cn. Flavius Annii filius id arrisisse dicitur, sellamque curulem jussit sibi afferri, eam in limine apposuit, ne quis illorum exire posset, utique hi omnes inviti viderent sese in sella curuli sedentem.* Oliver. Contigit A. V. CDXLIX.

2. *Cn. Flavius, &c.*] Ita JC. L. 2. de Orig. Jur. § 6. Omnium tamen harum & interpretandi scientia & Actiones apud Collegium Pontificum erant: ex quibus constituebantur, quis quoque anno præesset privatus: & populus prope centum annis hac consuetudine usus est. Postea cum Appius Claudius proposuisset, & ad formam redegisset has Actiones, Cn. Flavius scriba ejus, libertini filius, subreptum librum populo tradidit. & adeo gratum fuit id munus populo, ut Tribunus plebis fieret, & Senator, & Ædilis curulis.

3. *Et scriba.*] An Ædilitius? fortassis. nam & Ædiles suos scribas æque ac Prætores & Consules habebant. Piso in Annalibus Cn. Flavium Annii filium, eumque ait, scriptum fecisse phrasi antiquaria. Scribam Lucillius *Scriptuarium* appellat apud Nonium, si bene memini. *Coler.*

4. *Fastos.*] Fasti libri erant, in quibus continebantur dies quibus cum populo agi liceret, & quibus non liceret: sed à potiori denominari sunt, scilicet à fando; nam dies quibus cum populo fari licebat, fasti; quibus vero non, nefasti. Cicero pro Muræna: *Fastos*, inquit, *vulgus non habebat, erant in magna potentia, qui consulebantur, à quibus etiam dies tanquam à Chaldæis petebantur, inventus est scriba Cneus Flavius, qui cornicum oculos confixerit, & singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit.* Plinius lib. XXXIII. *Frequentior autem usus annulorum non ante Cneum Flavium deprehenditur. Hic namque publicatis diebus fastis, quos populus à paucis principum quotidie petebat, tantam gratiam plebis adeptus est; alioqui libertino patre genitus, & ipse Appii Caci scriba, cujus hortatu exceperat eos dies consultando assidue sagaci ingenio, promulgaveratque, ut Ædilis curulis crearetur cum Q. Antio Pranestine, qui paucis ante diebus hostis fuerat, prateritis C. Petilio & Domitio, quorum patres Consules fuerant. Additum Flavio, ut simul*

ſendum ægrum collegam ſuum veniret, neque à nobilibus, quorum frequentia cubiculum erat completum, ſedendi loco reciperetur: [1] ſellam curulem afferri juſſit, & in ea honorum pariter atque contemptus ſui vindex, conſedit.

3. [2] Veneficii quæſtio & moribus, & legibus Romanis ignota, complurium matronarum patefacto ſcelere orta eſt: Quæ cum viros ſuos clandeſtinis inſidiis veneno perimerent, unius ancillæ indicio protractæ; [3] pars capitali judicio damnatæ, [4] centum ſeptuaginta numerum expleverunt.

4. Tibicinum quoque collegium ſolet in foro vulgi oculos

mul tribunis plebis eſſet, quo facto tanta Senatus indignatione exarſit, ut annulos ob ea abjectos fuiſſe, in antiquiſſimis reperiatur annalibus. Oliv.

1. *Sellam curulem*] Sella curulis appellatur vel à Curibus civitate Sabinorum, unde hoc genus tractum eſt à Romanis, ſicut & toga prætexta; vel quia ſellæ illi rotæ ſubjectæ eſſent, ut in quamcumque partem civitatis vehi & impelli poſſet. Nam quia juriſdictionem habebant, & civitas magna erat, ideo multis in locis jura dare cogebantur. *Idem.*

2. *Veneficii.*] Livius quoque lib. VIII. *Cum primores*, inquit, *civitatis ſimilibus morbis eodem ferme omnes eventu morerentur, ancilla quadam ad Q. Fabium Maximum Ædilem curulem indicaturam ſe cauſam publicæ peſtis profeſſa eſt, ſi ab eo ſibi fides data eſſet, haud futurum noxæ indicium. Fabius confeſtim rem ad Conſules, Conſules ad Senatum referunt; conſenſuque ordinis fides indici data. Tum patefactum eſt, muliebri fraude urbem premi, mulieresque ea venena coquere; & ſi ſe ſequi extemplo velint, manifeſto deprehendi poſſe. Secuti indicem, & coquentes quaſdam medicamenta & recondita alia invenerunt. Quibus in forum delatis, & viginti matronis, apud quas deprehenſa erant, per viatorem accitis, duæ ex eis Cornelia ac Servilia patritiæ utraque gentis, cum ea medicamenta ſalubria eſſe contenderent, ab confutante indice bibere juſſæ, ut ſe falſum commentam arguerent ſpatio ad colloquendum ſumpto, quum ſummoto populo in conſpectu omnium rem ad cæteras retuliſſent, haud abnuentibus & bibere, epoto medicamento, ſuamet ipſæ fraude omnes interierunt. Comprehenſæ extemplo earum comites, magnum numerum matronarum indicarunt: ex quibus ad centum ſeptuaginta damnatæ; neque de Veneficiis ante eam diem Romæ quæſitum eſt.* Oliver. Contigit A. V. CDXXII.

3. *Pars capitali.*] Centum & ſeptuaginta fuerunt capitali ſupplicio affectæ propter admiſſum ſcelus, & hæ potiſſimum fuere pauperes; aliarum vero pœna permiſſa fuit earum maritis, propter infamiam & dedecus. *Oliv.*

4. *Centum ſeptuaginta.*] Oroſius ampliorem numerum colligit, nimirum CCCLXXX. hic quidem duplo major. Auguſtin. lib. 3. de Civ. Dei cap. 17. ſuper fidem multas fuiſſe ſcribit. *Colerus.*

5. *Tibicinum quoque collegium.*] Livius: *Tibicines*, inquit, *prohibiti à proximis cenſoribus erant in æde Jovis veſci, quod traditum antiquitus erat, ægre paſſi, Tybur uno agmine abierunt, adeo ut nemo in urbe eſſet, qui ſacrificiis præcineret. Ejus rei religio tenuit Senatum, legatos Tybur miſerunt, ut darent operam, ut hi homines Romanis reſtituerentur. Tyburtini benigne polliciti primum accitos eos in curiam, hortati ſunt, ut reverterentur Romam. Poſtquam impelli nequibant, conſilio haud abhorrente ab ingeniis hominum eos aggrediuntur, die feſto, alii alios per*

oculos in se convertere, cum inter publicas [1] privatasque ferias, actiones, personis tecto capite, variaque veste velatis, concentusque edit. Inde tracta licentia. Quondam vetiti in æde Jovis, quod prisco more factitaverant, vesci, [2] Tibur irati se contulerunt. Quorum ministerio senatus deserta sacra non æquo animo ferens, per legatos à Tiburtibus petiit, ut eos gratia sua Romanis templis restituerent. Quos illi in proposito perseverantes, interpositæ festæ epulationis simulatione, mero somnoque sopitos, plaustris in Urbem devehendos curaverunt: quibus & [3] honos pristinus restitutus, & hujusce lusu jus est datum. Personarum usus, pudorem circumventæ temulentiæ causam habet.

5. Fuit etiam illa simplicitas antiquorum in cibo capiendo, humanitatis simul & continentiæ certissima index. Nam maximis viris [4] prandere & cœnare in propatulo, verecundiæ non erat: nec sane ullas epulas habebant, quas populi oculis subjicere erubescerent: Erant adeo continentiæ attenti, ut frequentior apud eos [5] pultis usus, quam panis esset. Ideoque in sacrificiis [6] mola, quæ vocabatur, ex farre

per speciem celebrandarum cantu epularum causa invitant, & vino, cujus avidum ferme hoc genus est, oneratos sopiunt, atque ita in plaustra vinctos conjiciunt ac Romam deportant, nec prius sensere, quam plaustris in foro relictis, plenos crapula eos lux oppressit. Tunc concursus populi factus est, impetratoque ut manerent, datum ut triduum quotannis ornati cum cantu, atque hac qua minime solennis est licentia, per urbem veherentur, restitutumque in æde vescendi jus iis, qui sacris præcinerent. De tibicine Ovid. Fastor. l. VI.

Cur vagus incedit tota tibicen in Urbe?
Quid sibi persona, quid toga longa volunt? Oliver.

Contigit A.U. CDXLI.

1. *Privatasque ferias.*] Præter publicas ferias, erant quoque privatæ feriæ singularum familiarum. Publicæ autem aut erant statæ, quæ stato tempore redibant; Conceptivæ, quæ quotannis à Magistratibus vel Sacerdotibus concipiebantur, in dies vel certos vel etiam incertos. Imperativæ, quæ pro re nata indicebantur, denique nundinæ, cum mercis causa conveniebant. Vide Macrobium lib. I. cap. 16. Vide Ovid. & ad eum locum Neapolis commentaria.

2. *Tibur.*] Civitas in Sabinis Stephano, decimo sexto ab Urbe lapide.

3. *Honos pristinus.*] Ut nimirum tibicines iterum in æde Jovis vescerentur.

4. *Prandere.*] Hinc apparet etiam prandia antiquis in usu fuisse.

5. *Pultis.*] Genus cibi est, quod ex farina & aqua mixto sale conficitur.

6. *Mola*] Ovidius de Fastis hoc idem ostendit, dicens:

Ante Deos homini quod conciliare valebat,
Far erat, & puri lucida mica salis.

Mola, quæ vocabatur.] Editio Veneta *Quæ vocatur.* meli us. quam & Valerii

xvo

[1] farre & sale constat: exta farre sparguntur:[2] & pullis, quibus auspicia petuntur, puls objicitur: primitus enim ex [3] libamentis victus sui Deos eo efficacius, quo simplicius placabant.

6 Et ceteros quidem ad benefaciendum venerabantur: [4] Febrem autem ad minus nocendum, templis colebant, quorum adhuc unum in Palatio, alterum in [5] area Marianorum monumentorum, tertium in summa parte Vici longi extat. In eaque remedia, quæ corporibus ægrorum adnexa fuerant, deferebantur. Hæc ad humanæ mentis [6] æstus leniendos cum aliqua usus ratione excogitata, ceterum salubritatem suam industriæ certissimo ac fidelissimo munimento tuebantur: bonæque valetudinis eorum quasi quædam mater erat frugalitas, inimica luxuriosis epulis, & aliena nimiæ vini abundantiæ, & ab immoderato Veneris usu aversa.

ævo mola dicebatur. Glossarium: Molæ salsæ, χελθαί πεφρυγμέναι.

1. *Farre.*] Adoreum juxta Plinium veteres appellavere. Differt ab Halica. Far enim antiquissimis temporibus in usu, Halica recentioris usus, ut testantur Plin. l. xxii. c. 25. Idem ostendit Galen. l. 11. de Compos. Medic. Aëtius, alii.

2. *Et pullu.*] Nam in cavea pulli servabantur: & quum bellum cum hostibus committere vellent, primum auspicia capiebant objecta pulte, quam si sumpsissent, ut pars humum caderet, bonum erat auspicium; si respuissent, Diis non placere dicebant id bellum suscipi. *Oliv.*

3. *Libamentis.*] Libare proprie est partem & primitias Diis fundere. Λείβειν Græce, Latine significat *fundere.* Quia primam partem libantes in ignem quasi primitias fundentes se Diis sacrificare dicebant. *Oliv.*

4. *Febrem*] Ædificia multa habuit Palatinus mons, quorum ne ruinas quidem per vineta, quæ ibi consita sunt, discernere licet. in eo fanum Febris situm fuisse, constat ex Val. Maximo, & ex Cicerone: *Illud*, inquit, *profecto confiteamini, longe aliter rem se habere atque hominum opinio sit; eos enim qui Dii appellantur, rerum naturas esse, non figuras Deorum. Qui tantus error fuit, ut perniciosis etiam rebus non nomen tantum Deorum tribueretur, sed etiam sacra constituerentur. Febris enim fanum in Palatio videmus.* Et Plin. *Ideoque etiam Febri fanum in Palatio dicatum est.* Aram quoque ejusdem Febris, ædemque Larium, & Curiam Saliorum, in qua cum flagrasset, inventus est lituus Romuli illæsus, in Palatio fuisse, idem Cicero testatur. *Marlianus.*

5. *Area Marianorum monumentorum.*] Trophæa Marii Cimbrico bello parta, quæ à Sylla disjecta, & à Cæsare Dictatore instaurata esse commemorat. Suetonius, à dextra viæ Prænestinæ, propeque D. Juliani ædem extant. Quæ tametsi mutilata, tamen horum in altero thoracem cum clypeis, juvenisque captivi simulacrum brachiis post tergum revinctis, in altero vero varia belli instrumenta adhuc cernuntur. *Marl.*

6. *Æstus.*] Corporis & animi.

CAP.

CAP. VI.

DE EXTERNIS INSTITUTIS.

1. IDem sensit proxima majorum nostrorum gravitati [1] Spartana civitas: quæ severissimis [2] Lycurgi legibus obtemperans, [3] aliquandiu civium suorum oculos à contemplanda Asia retraxit; ne illecebris ejus capti, ad delicatius vitæ genus prolaberentur. Audierant enim lautitiam inde, & immodicos sumptus, & omnia non necessa-riæ

1. *Spartana civitas.*] Adeo Spartani luxuriæ contemptores & laboris patientes foêre, ut etiam virginibus eorum, teste Cicerone lib. 11. Tusc. Quæst. magis palæstræ pulvis, venaticus labor, & militia in studiis fuerit, fertilitas filiorum.

2. *Lycurgi.*] Optimæ & cordatæ fuere illius leges, adeo ut tota Resp. Lacedæmoniorum virtutis exemplar fuerit. Nullæ divitiæ, nisi in quarum natura desiderabat, apud illos in pretio fuerunt, avaritia multorum malorum mater exscindebatur. Usus auri & argenti, qui pessimas ut plurimum artes mortales docuit, lege vetitus. Viles nummi ferrei, quantum utilitas postulabat, cusi sunt. Ita luxuria, omnisque avaritia, & opum & auri furiosa cupido ejecta est Reip. Bene erat iis quibus Deus obtulerat parca quod satis est manu. Plerasque Resp. nimis secunda fortuna, nimiæ divitiæ pessum dedêre. Inde cunctæ fere scelerum causæ, inde mollities animum enervavit, præcipiti via in singula fere vitia transcursum, eversa militaris disciplina, leges conculcatæ. Tanta continentia Laconum Respub. octingentos annos stetit. Vide Xenophontem de Rep. Lacedæmon. & Thysii memorabilia, ubi de Republica Lacedæmoniorum agit.

3. *Aliquandiu.*] Per quingentos annos & amplius se ab Asia abstinuerunt, continenter viventes legibus nunquam mutatis. Cic. in Orat. pro L. Flacco: *Lacedæmonii*, inquit, *soli toto orbe terrarum septingentos annos & amplius suis moribus & nunquam mutatis legibus vixerunt.* Oliver.

1. *Ionas*

riæ voluptatis genera fluxisse: primosque [1] Ionas [2] unguenti, coronarumque in convivio dandarum, & secundæ mensæ ponendæ consuetudinem, haud parva luxuriæ irritamenta reperisse: Ac minime mirum est, quod homines labore ac patientia gaudentes, tenacissimos patriæ nervos, externarum deliciarum contagione solvi & hebetari noluerunt: cum aliquanto faciliorem virtutis ad luxuriam, quam luxuriæ ad virtutem transitum viderent. [3] Quod eos non frustra timuisse dux ipsorum Pausanias patefecit, qui [4] maximis operibus editis, ut primum se Asiæ moribus permisit, fortitudinem suam, effeminato ejus cultu, mollire non erubuit.

2. Ejusdem civitatis exercitus non ante ad dimicandum descendere solebant, quam [5] tibiæ concentu, & ana-

1. *Ionas.*] Herodotus lib. VIII. Plutarchus in Themist. Ortos autem Ionas ab Atheniensibus, notum ex Herodoto lib. I. & aliis. Iones autem non ab Ione, Xuti filio, sed à Javan nomen accepere: unde & Iaones Homero.

2. *Unguenti, coronarumque.*] Unguento non tantum linebant caput. sed etiam pedes, ut ex Athenæo liquet pluribus locis. De variis idem quoque agit unguentis, adeo ut unicuique parti corporis idonea attribuerentur ungenta. Nardinum præstantissimum habebatur. Unde Tibullus:

Illius quoque destillent tempora nardo.

Coronis quoque, quæ constabant variis floribus, unguento delibutis utebantur ad prohibendam ebrietatem. Iis autem coronis utebantur, ut scribit Aristoteles, ἐν τοῖς Συμποσίοις εὐτέλειαν καὶ ἀφθονίαν ἀντιτιθέμενοι τροφῶν. Sertis autem caput & colla amplectebantur, pocula cingebant, etiam ipsa triclinia ornabant.

3. *Quod eos non frustra.*] Corroborat exemplo hanc opinionem: nam Pausanias cum multas magnasque res gessisset, ubi se moribus Asiaticis dedit, ita corruptus est, ut consilia prodendæ patriæ cum rege Persarum iniret. Hic Pausanias cum adversus Xerxem Persarum regem opulentissimum missus, multas atque præclaras inde victorias retulisset, & plurimum incrementi Lacedæmoniorum adjecisset imperio, sensim vitam suam in mores Asiaticos labi permisit. Deinde eo usque processit res, ut cum Xerxe ita conveniret, se illi imperium Lacedæmoniorum proditurum esse, si filiam sibi in matrimonium dedisset. Id vulgatum cum Lacedæmones rescissent, Pausaniam ad se vocatum inedia mori coëgerunt. *Oliv.*

4. *Maximis operibus editis.*] Qui Mardonium satrapam natione Medum, & Persarum regis generum manu fortem & consilii plenum, cum ducentis milibus peditum, & viginti equitum, haud ita magna manu apud Platæam vicit. *Oliver.*

5. *Tibiæ concentu.*] Autor historiæ Græcæ gravissimus Thucydides Lacedæmonios summos bellatores non cornuum tubarumve signis, sed tibiarum modulis in præliis usos esse refert: non prorsus ex aliquo ritu religionum, neque rei divinæ gratia, neque etiam ut excitarentur, atque evibrarentur animi, quod

[1] anapæsti pedis modulo cohortationis calorem animo traxissent, vegeto & crebro ictus sono strenue hostem invadere admoniti. Idem ad dissimulandum & occultandum vulnerum suorum cruorem, Pœniceis in prœlio tunicis utebantur; non, ne ipsis aspectus ejus terrorem, sed ne hostibus fiduciæ aliquid afferret.

3. Egregios virtutis bellicæ spiritus Lacedæmoniorum, prudentissimi pacis moribus Athenienses subsequuntur: apud quos [2] inertia [3] è latebris suis, languore marcens, in forum perinde ac delictum aliquod protrahitur, fitque ut facinorosæ, ita erubescendæ rea culpæ.

4. Est & ejusdem urbis sanctissimum consilium [4] Areopagus,

quod cornua, & litui moliuntur: sed contra, ut moderatiores, modulatioresque fierent: quod tibicinis numeris temperatur. Nihil adeo in congrediendis hostibus, atque in principiis præliorum ad salutem, virtutemque aptius rati, quam si permulsi sonis mitioribus, non immodicè ferocirent. Cum procinctæ igitur classes erunt, & instructa acies, cœptumque in hostem progredi, tibicines inter exercitum positi canere incipiebant. Ea tibiæ præcentione tranquilla & venerabili, ad quandam quasi militaris musicæ disciplinam, vis & impetus militum, ne sparsi, dispalatique prorruerent, cohibebatur. *A. Gellius.*

1. *Anapæsti.*] Anapæstus pes est, qui primas duas syllabas breves habet, & ultimam longam.

2. *Inertia.*] Otii atque inertiæ publicam apud Athenienses mortalium eorum datissimos accusationem fuisse memoriæ proditum est. Cleanthes & Menedemus Philosophi ejus rei coram Areopagitis causam dixere. Singulis admodum annis cives coram judicio se sistebant, rationem reddituri, cui arti quis se dedisset, quo quæstu vitam toleraret. Ita enim existimabat sapientissimus populus, vitam in actione consistere, ignavum pecus à civitatis suæ penetralibus arcendum. Nihil æque animum spiritusque obtundit, quam torpida quædam remissio. Ager, qui aratro non sulcatur, spinas & lolia producit, mens humana, quæ non exercetur, vitiorum spinas edit. Sicut mare mortuum nullis agitatur undis, sed vaporibus noxiis continuo aërem inficit, ita qui ocio veluti sepultus est, vitiorum fœtidos eructat vapores, qui ipsam animam ex augusto detrudunt solio, & cœno suo contaminant. Cœlum aspice, in continuo motu est, ideoque nulli mutationi obnoxium. Exercitatione corpus roboratur, nimia quies noxia, viscera obstruit, venas putrido sanguine implet: ingenii quoque exercitatio animum alit: cogitationes fovet: nimia quies rubigine quadam lædit. *Thysius.*

3. *E latebris suis.*] Quia per otium in occulto vitam agunt: nam proprium inertis est in otio & tenebris delitescere.

4. *Areopagus.*] Græce Ἄρειος πάγος, Martius vicus vel Colliculus, nomen teste Pausania in Atticis, adeptus suum, quod Mars ibi primus, Halirrhotio interfecto, judicio se sistere fuerit coactus. Hic senatus Areopagitarum, quem velut alteram ancoram populari imperio adhærere voluerat Solon, judicium exercebat de cæde, vulnere de industria

pagus, ubi quid quisque Atheniensium ageret, aut quonam quæstu sustentaretur, diligentissime inquiri solebat, ut homines honestatem (vitæ rationem memores reddendam esse) sequerentur.

5. Eadem bonos cives corona decorandi primo consuetudinem introduxit, duobus oleæ connexis ramulis clarum [1] Periclis cingendo caput. Probabile institutum, rem, sive personam intueri velis. Nam & virtutis uberrimum alimentum est honos; & Pericles dignus, à quo talis muneris dandi posteritas potissimum initium caperet.

6. Age, quid illud institutum Athenarum, quam memorabile? quod [2] convictus à patrono libertus ingratus, jure

dustria facto, de incendio, veneno, si quis eo dato necem attulisset, & parricidio, iis tamen exceptis, qui adulterum deprehensum cum uxore interfecissent, præcipue vero de impietate, sicut apparet ex eo quod de Theodoro illo Atheo narrat Laërtius. Refert idem Socratem ab Areopagitis damnatum, quod non eosdem atque civitas Deos putaret, & nova numina inveheret. Fuit hæc curia judicum Atheniensium sita non procul Acropoli, nempe circiter προπύλαια quæ vocant, ut testatur Pausanias: ideoque Areopagus vocata est, quasi Martium collem dicas; vel quod Marti consecratus esset collis iste, vel quod primus Mars (ut fabulantur) cædis causam in eò judicio dixisset. Antequam actio intenderetur, cogebantur actor & reus gravissimo se jurejurando obstringere, & bis inde caussam orare. Judices autem sedebant in duobus argenteis scabellis, quorum unum, teste Pausania, contumeliæ, alterum Impudentiæ dicebant, atque ita noctu & sub dio summo cum silentio audiebant caussas, adempta conciliandorum affectuum facultate, ne judicum animus à norma recti deflecteret, ut est apud Hermogenem. Inter judices, qui numero erant novem, erat & Regi locus, qui corona, ut ait Pollux, deposita, judicabat. Athenæus prodit ex Hyperidis sententia libro 13. si quem in caupona cœnâsse comperissent, prohibuisse eum ascendere in Areopagum. Eosdem puerum damnâsse, qui oculos coturnicibus eruerat, scribit Quinctilianus. Diligenter etiam inquirebant, quid ageret Atheniensium unusquisque, vel quo quæstu se sustentaret, auctore Valerio. In numerum eorum cooptabatur nemo, nisi & stemmate nobilis, & perspecta virtute dignus censeretur Græciæ totius judex, sicut in Areopagitico Isocrates prodit. Utrum Solon Senatum hunc instituerit, dubitant eruditi. Etsi enim Plutarchus affirmet, ex Isocrate tamen colligi non potest. Neque Laërtius illam institutionis mentionem facit in ejus vita. Sunt qui ante Solonem fuisse produnt, sicut intelligi potest ex illis, quæ de Marte (fabulose tamen) prodita leguntur memoriæ. *Funger.*

1. *Periclis.*] Pericles Orator maximus & Philosophus doctissimus fuit, qui rempublicam Atheniensium quadraginta annis mira quadam prudentia gubernavit, & illi habitus est honos, ut suo loco dicemus. *Oliv.*

2. *Convictus à patrono libertus.*] Ex antiquis Grammaticis patet, quod Actio Ἀποστασίου patronis esset adversus libertos,

jure libertatis exuitur. Supersedeo te, inquit, habere [1] civem tanti muneris impium æstimatorem. Nec adduci possum ut credam urbi utilem, quam domui scelestum cerno: abi igitur & esto servus, quoniam liber esse nescisti.

7. [2] Inde Massilienses quoque ad hoc tempus usurpant disciplinæ gravitatem, prisci moris observantia, charitate populi Rom. præcipue conspicui; qui tres in eodem manumissiones rescindi permittunt, si ter ab eodem deceptum dominum cognoverint. Quarto errori subveniendum non putant; quia sua jam culpa injuriam accepit, qui ei se totiens objecit. Eadem civitas [3] severitatis custos acerrima

bertos, qui patronos non coluissent, aut alios adoptavissent, eaque, quæ legibus imperantur, non præstitissent. Convicti autem liberti in servitutem revocabantur: sin autem secundum libertos pronunciatum esset, perfecte liberi erant. Judicabantur autem servorum actiones in Dominos, Patronorum in liberos, Ἀποστασίου à contribulibus Patroni, sive Domini. Ita Harpocration & Suidas testantur. Ita se habere veteres Oratores Græci commemorant, Lysias πρὸς Ἀριστόδημον, & Hyperides κατὰ Δημοκλείας Ἀποστασίου. *Thysius.*

1. *Civem.*] Errat hic Valerius, qui servos simul cum libertate civitatem accepisse existimat.

2. *Inde Massilienses.*] Hi maxima fuerunt amicitia pop. Rom. devincti, adeo ut cum cæteræ civitates à pop. Rom. defecissent, hi soli in fide & officio permanerent; quod & tempore belli civilis fecerunt. Unde Strabo lib. IV. *Massilienses*, inquit, *Romani populi amicitiam conciliarunt, qui cum illis permultum utiles essent, magnum ex ipsis susceperunt incrementum.* Oliver. *Massilienses.*] Massilia, quæ & Μασσαλία Ptolemæo & Eustathio, perantiqua urbs, & non parum olim fortunata, in littore Galliæ ad mare mediterraneum posita, origine Græca, à profugis ex Ionia Phocæensibus dominatum Persarum aversantibus inter barbaros Salyas condita, cum Cyrus rerum in Asia potiretur.

3. *Severitatis custos.*] Magna Massiliensium laus, ob quam merito ipsis gloriari liceat. Nec parcius eos Cicero laudat, imo vero aliquanto etiam luculentius, Orat. pro L. Flacco; *Neque vero te Massilia prætereo, quæ L. Flaccum militem Quæstoremque cognosti; cujus ego civitatis disciplinam atque gravitatem non solum Græciæ, sed haud scio an cunctis gentibus anteponendam jure dicam, quæ tam procul à Græcorum omnium regionibus, disciplinis linguaque divisa, cum in ultimis terris cincta Gallorum gentibus barbariæ fluctibus alluatur; sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes ejus instituta laudare facilius possint, quam æmulari.* Strabo etiam inter alia præcipue frugalitatem & temperantiam Massiliensium commendat, lib 3. Justinus lib. 43. *Illic bene instituta non temporum necessitate, sed recte faciendi consuetudine servantur.* Tacitus in Agricola: *Parvulus sedem ac magistram studiorum habuerat, locum Græca comitate & provinciali parcimonia mistum.* Miror itaque vehementer de tanta tamque sancta civitate Proverbia sublata πλεύσαις εἰς Μασσιλίαν. A Plauto etiam *Mores Massilienses* in ipsis Romanæ urbis theatris fuere. Quid Athenæus? Μασσιλιῶται, inquit, ἐθηλύνθησαν, οἱ τ̃ αὐτὸν τοῖς Ἴωσι φοροῦ

τ̃ ἐσθῆ-

tima eſt. Nullum aditum [1] in ſcenam Mimis dando, [2] quorum argumenta majore ex parte ſtuprorum continent actus, ne talia ſpectandi conſuetudo etiam imitandi licentiam ſumat. Omnibus autem, qui per aliquam religionis ſimulationem [3] alimenta inertiæ quærunt, clauſas portas habet, & mendacem & fucoſam ſuperſtitionem ſubmovendam eſſe exiſtimans. Ceterum à condita Urbe gladius eſt ibi, quo noxii jugulantur: rubigine quidem exeſus, & vix ſufficiens miniſterio, ſed index in minimis quoque rebus omnia antiquæ conſuetudinis momenta ſervanda.

Duæ etiam ante portas eorum arcæ jacent. altera, qua liberorum, altera, qua ſervorum corpora ad ſepulturæ locum plauſtro devehuntur. [4] ſine lamentatione, ſine planctu luctus funeris die, domeſtico ſacrificio, adjectoque neceſſariorum convivio, finitur. Etenim quid attinet, aut humano

τῆς ἐσθῆτος φορῦντες κόσμον· ἀσχημονῦσι γὰρ διὰ τὴν ἐν ψυχαῖς μαλακίαν, διὰ τρυφὴν γυναικοπαθῦντες. Coler.

1. *In ſcenam.*] Ne vero probati illorum mores inquinarentur, proſpexere quoque cordatiſſimi mortales. Itaque comœdiam omneſque adeo ſcenicos ludos Republ. ſua ejecerunt. Videbant enim, eam eſſe laſciviæ matrem, nequitiæ magiſtram, omniumque malarum artium adminiſtram. Ubi quis aſſueſcit audiendis ſceleribus, ſceleratus tandem evadit. Facillime in mortalium animos irrepunt vitia, etiam ea quæ quis antea deriſerit. Quia enim eorum imago diu menti inhæret, tandem ipſam arcem rationis offuſcat, denique etiam ſuperat. Maxima quidem apud Romanos Græcoſque illorum fuit licentia, Romæ tamen etiam actores infames habitos conſtat. Utique Auguſtinus lib. 2. de Civit. Dei cap. 13. artem ludricam ſcenicamque non tantum probro habitam docet, ſed genus id hominum non modo civium numero, ſed & tribu motos à Cenſoribus tradidit. Profecto hiſtriones perditiſſimis fuiſſe moribus deploratæque nequitiæ neceſſe eſt, cum in ea civitate pro civibus non haberentur, cujus tam multa millia hominum flagitioſorum cives erant. Etiam in Jure civili expreſſæ de infamia ſcenicorum leges in tit. ff. de his qui not. infam. *Thyſius.*

2. *Quorum.*] Scilicet mimorum, hoc eſt, hiſtrionum mores hominum geſtu corporis imitantium.

3. *Alimenta.*] Æruſcatores etiam apud Romanos vetiti, qui offuciis quibuſdam æs ex vulgo corradebant.

4. *Sine lamentatione, ſine planctu, luctus funeru die.*] In Manuſcript. quaſi omnibus ſic legitur, *Sine planctu luctus funeru dies.* In Campenſi autem, *luctus ac funeru dies.* Quæ tolerabilis eſt lectio; aytamen præfero Cauchianam, *Sine planctu luctus funeru die.* Pigh. *Sine planctu luctus, funeru die.*] Confuſa leviter & leniter ordino, *Sine planctu. luctus, funeris die, domeſtico ſacrificio, adjectoque neceſſariorum convivio finitur.* Hæc mens luctum non produci, ſed finiri ipſo illo funebri die. *Lipſius.*

mano dolori indulgeri, aut divino numini invidiam fieri, quod immortalitatem suam nobiscum partiri noluerit? [1] Venenum cicuta temperatum in ea civitate publice custoditur, quod datur ei, qui causas [2] Sexcentis (id enim Senatus ejus nomen est) exhibuit, propter quas mors sit illi expetenda: Cognitione virili benevolentia temperata, quæ nec egredi vita temere patitur, & sapienter excedere cupienti celerem fati viam præbet; ut vel adversa, vel prospera nimis usis fortuna (utraque enim finiendi spiritus, illa ne perseveret, hæc ne destituat, rationem præbet) comprobato exitu terminetur.

8. Quam consuetudinem Massiliensium non in Gallia ortam, sed è Græcia tralatam inde existimo, [3] quod illam etiam in insula Ceo servari animadverti, quo tempore Asiam

1. *Venenum cicuta temperatum.*] Cicuta veneoosa herba est, teste Plin. l. xxv. Nat. Hist. *Quod Cicuta*, inquit, *quoque venenum est publica Atheniensium pœna invisa: ad multa usus non omittendi, semen habet noxium, &c.*

2. *Sexcentis.*] Usi fuêre Massilienses Republ. Aristocratica, quam Optimatum Latini dicunt, optimis legibus descripta, in quo concilium (συνέδριον Strabo nuncupat) erat virorum DC. qui quamdiu in vita, tamdiu in honore manebant. Hos Τιμέχες vocabant. Concilio huic præerant viri XV. quorum munus erat negocia obvia & minoris momenti expedire: & his rursum præsidebant tres, qui plurimum poterant. In ordinem Timuchorum nemo alligebatur, cui liberi non essent, cujusve pater, avus, proavus cives non fuissent. Legibus vivebant Ionicis, unde oriundi erant, in publico propositis, ut cognitionibus omnium paterent. Vide Strabonem.

3. *Quod illam etiam in insula Ceo servari animadverti.*] Vulgo, *Cara*. In MSS. correctionibus *Coco* vel *Ceo* legitur, in aliis *Chio* vel *Coo*. Diversas autem insulas esse *Ceos*, vel *Coeos*, *Chios* & *Cos*, Cosmographorum omnium consensu & demonstratione manifestum est. Ex his Ceon malim terrapolim fuisse, postea duabus urbibus Coressa Pœessaque mari devoratis, in duas reliquas Julida, Carthæamque habitatores earum migrâsse, Strabo & Plinius tradunt. Sed temere confunduntur apud auctores tam Græcos quam Latinos dictarum insularum nomina, idque librariorum negligentia; ut in Stephano de Urbibus, Ἰελὶς πόλις ἐν Κῷ τῇ νήσῳ. Et rursus, Καρθαία μία τῆς ἐν Κῷ τετραπόλεως: cum utrobique legi debeat ἐν Κέῳ, quemadmodum recte nominant Κηΐες populos Menandriani versus legem seu consuetudinem hanc properandæ mortis prædicantes. Quos ipsos, quia ad intellectum Valerianæ hujus historiæ faciunt, non prætermittam. Leguntur autem in Stephano & Strabone hoc modo:

Καλὸν τὸ Κηΐων νόμιμόν ἐστι Φανία,
Ὁ μὴ δυνάμενος ζῆν καλῶς οὐ ζῇ κακῶς.

Permittebat autem illa lex Ceiensium majores annis sexaginta natos κωνειάζεσθαι, hoc est, aconito vitam finire. Sic

Asiam cum Sex. Pompejo petens, [1] Iulida oppidum intravi. [2] Forte enim evenit, ut tunc summæ dignitatis ibi femina, sed ultimæ jam senectutis, reddita jam ratione civibus, cur excedere vita deberet, veneno consumere se destinarit, mortemque suam Pompeji præsentia clariorem fieri magni æstimarit. Nec preces ejus vir ille, ut omnibus virtutibus, ita humanitatis quoque laudibus instructissimus, aspernari sustinuit. Venit itaque ad eam, facundissimoque sermone, qui ore ejus quasi è beato quodam eloquentiæ fonte manabat, ab incepto consilio diu nequicquam revocare conatus, ad ultimum propositum exequi passus est, quæ nonagesimum annum transgressa, cum summa & animi & corporis sinceritate, lectulo, quantum dignoscere erat, quotidiana consuetudine cultius strato recubans, & innixa cubito, [3] Tibi quidem, inquit, Sex. Pompei Dii magis, quos relinquo, quam quos peto, gratias referant: quia nec hortator vitæ meæ, nec mortis spectator esse fastidisti. Ceterum ipsa hilarem Fortunæ vultum semper experta, ne aviditate lucis tristem intueri cogar; reliquias spiritus mei prospero fine, [4] duas filias & septem nepotum gregem superstitem relictura, permuto. Cohortata deinde ad concordiam suos, distributo eis patrimonio, & cultu suo [5] sacrisque domesticis [6] majori filiæ traditis, poculum, in quo venenum temperatum erat, constanti dextra arripuit: Tum defusis [7] Mercurio delibamentis, & invocato

numine

Sic legendum, non ἀγωνίζεσθαι, ut habetur in Stephano. *Pighius.*

1. *Iulida.*] Est hoc oppidum Insulæ Ceæ.

2. *Forte, &c.*] Contigit A. Urb. DCCLXXI.

3. *Tibi quidem, inquit, Sex. Pompei.*] In MSS. ita legitur. De hoc Sex. Pompejo Asiæ Procos. vide nostros Annales. *Pighius.*

4. *Duas filias & septem nepotum gregem superstitem relictura, permuto.*] Ita in Winchel. Cauch. & Campens. Vulgo, *Duas filias & unum nepotum gregem superstitem relictura permuto.* Priorem lectionem approbo. In Atrebatensi quidem & Susiano legitur, *Uno.* Pulmanni, & Colonienses codices numeralem notam 7. habent, quæ perperam à librariis in *uno* vel *unum* mutata est. *Pighius.*

5. *Sacrisque domesticis.*] Ut Diis Penatibus sacrificia faceret.

6. *Majori filiæ.*] Ita mos erat, ut majoribus natu sacra domestica traderentur.

7. *Mercurio.*] Ideo Mercurio libavit,

 qui

numine ejus, ut se placido itinere in [1] meliorem sedis infernæ deduceret partem; cupido haustu mortiferam traxit potionem. Ac sermone significans, quasnam subinde partes corporis sui rigor occuparet, cum jam visceribus eum, & cordi imminere esset locuta; filiarum manus ad supremum [2] opprimendorum oculorum officium advocavit. Nostros autem, tametsi novo spectaculo obstupefacti erant, suffusos tamen lacrymis dimisit.

9. Sed ut ad Massiliensium civitatem, unde in hoc diverticulum excessi, revertar: intrare oppidum eorum nulli cum telo licet, præstoque est, qui id custodiæ gratia acceptum, exituro reddat, ut hospitia sua, quemadmodum advenientibus humana sunt, ita ipsis quoque tuta sint.

10. Horum mœnia egresso vetus ille mos Gallorum occurrit, quos memoria proditum est, [3] pecunias mutuas, quæ his apud inferos redderentur, dare solitos: quia persuasum habuerunt, animas hominum immortales esse. Dicerem stultos, nisi idem [4] Braccati sensissent,

quia dicitur animabus præesse. Virgilius lib. IV.

——— *Animas ille evocat orco*
Pallentes, alias sub tristia tartara mittit.

Est autem Deorum nuntius, qui non solum Diis superis, sed inferis quoque ministrat.

1. *Meliorem sedis.*] In Elysium campum, qui in Fortunatis Insulis ponitur. idem autem est, atque si locum voluptatis quis dicat, quod & Eustath. recte observavit, qui ab αἰλύω, χαίρω. id est, *gaudeo*, derivat. Quo & allusit princeps Poëtarum, cum l. VI. Æneid. ita loquitur:

Devenêre locos latos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.

Item:

——— *Exinde per amplum*
Mittimur Elysium, & pauci læta arva tenemus.

2. *Opprimendorum oculorum.*] Claudendorum oculorum. Virgilius:

Pressive oculos & funera lavi.

Consuetudo enim erat, ut propinquiores lumina clauderent.

3. *Pecunias mutuas.*] Mela lib. III. cap. 2. ubi de Druydibus: *Docent multa nobilissimos gentis clam & diu, vicenis annis in specu aut in abditis saltibus. Unum ex iis quæ præcipiunt in vulgus effluit, videlicet ut forent ad bella meliores, æternas esse animas vitamque alteram sequi. Itaque cum mortuos cremant ac defodiunt, apta viventibus olim negotiorum ratio etiam & exactio crediti deferebatur.* De istac exactione nusquam legi, præter apud Valerium & Melam. De reliquis Braccatorum sive Druydarum Placitis convenienter tradunt Strabo lib. IV. Diodorus, Ammianus, alii. De Pythagora, nulli nota magis domus est sua, ut ait Juvenalis. *Coler.*

4. *Braccati.*] Galli. Tota olim Gallia in tres partes divisa, Togatam, quæ & Cisal-

fissent, quod [1] palliatus [2] Pythagoras credidit.

11. Avara & fœneratoria Gallorum philosophia: Alacris & fortis [3] Cimbrorum, & [4] Celtiberorum, qui in acie exultabant, tanquam gloriose & feliciter vita excessuri: lamentabantur in morbo, quasi turpiter & miserabiliter perituri. [5] Celtiberi etiam nefas esse ducebant prælio superesse, cum is occidisset, * pro cujus salute spiritum devoverant.

Cisalpina, & Alpibus Italiæque antiquo limite Rubicone flumine terminatur; Comatam, quæ omnis Transalpina Gallia, & iterum in Belgicam, Celticam, Aquitanicam dividitur; Braccatam denique, quæ erat Narbonensis Romanorum Provincia *Braccati.*] Intelligit Druydas, penes quos omnis sapientia, eruditioque Gallorum consistebat.

1. *Palliatus.*] Græcus, quia, ut supra diximus, pallio utebantur Græci.

2. *Pythagoras.*] Qui credebat animas hominum immortales esse, sed ex uno corpore in alia corpora transire, nec uspiam inferos esse. *Pythagoras.*] Ex Samo Philosophus, idem magus & pictor, olim Semneserteo regnante in Ægypto versatus, inventor nominum, rerum amplificator, μετεμψυχώσεως institutor, φιλόσοφος primus non σοφὸς appellari voluit; apud discipulos tantæ auctoritatis, ut in controversiis sufficeret ipsis τὸ αὐτὸς ἔφα: habitus etiam Apollo, Dei & Jovis filius, Crotoniatis θεῖος, qui denique in magna Græcia vocata Italiæ regione diu philosophatus omnia sua symbolis involvit, extra urbanos strepitus in remotissimis locis vitam finiens. Obiit Metaponti, atque ejus domus in templum mutata. Vide Jamblichum de Vita Pythagoræ, & de numeris, quibus omnia constare dixit Pythagoras, Plat. copiose agit lib. de Univ.

3. *Cimbrorum.*] Ptolemæus & Pomponius Cimbrorum ac Teutonorum maritimarum nationum in descriptione Germaniæ meminerunt. Etiam eorundem, ne cæteros nominem, D Hieronymus, eodem modo in Epistola ad Gerontiam meminit. *Cimbrorum.*] Cimbri autem & Cimmerii à Gomer nomen accepisse putantur. Festus tamen ita scribit: *Cimbri lingua Gallica* latrones *dicuntur.* Quod à vero profecto non alienum videtur. *Kemper* enim nostrati lingua *pugnatorem* denotat. Sic & *Sicambros* quasi *pro victoria dimicantes* appellatos fuisse, Aventinus observavit. *Sych* enim nostratibus *victoriam* denotat, quin etiam ipsis hodieque Cimbris. Quod autem *Cimbros* Gallis *latrones* dictos affirmat, idem est, atque si dixisset, *viros militares, bellatores.* Ita apud Nonium Gracchus: *qui apud regem in latrocinio fuisti, & stipendia acceptasti.* Itaque non in totum admittendus est Scaliger, cum dicit: *Cimbri* λῃσρικοὶ καὶ πλάνητες *fuerunt; sed non magis Cimber* latronem *significat, quam Isaurus* pyratam, *Ambro* dissolutum *ac* voracem, *Opicus* obscænum. *Sed quia tales fuerunt eæ nationes, de earum nomine vocamus qui tales sunt.* Vide Scal. in Festum. *Joh. If. Pontanus.*

4. *Celtiberorum.*] Est hic populus Hispaniæ Tarraconensis.

5. *Celtiberi.*] Prosequitur aliud institutum eorum fuisse, ut cum milites ducem suum amisissent mortuo duce, se interfici mallent: quod legitur in vita Sertorii, pro cujus salute spiritum devoverant, quia in bellum proficiscentes, jurabant in manes Imperatoris se pro salute illius fortiter pugnaturos.

voverant. Laudanda utrorumque populorum animi præstantia, quod & patriæ incolumitatem foriter tueri, & fidem amicitiæ conltanter præstandam arbitrabantur.

12. [1] Thraciæ vero illa natio merito sibi sapientiæ laudem vendicaverit, quæ natales hominum flebiliter, exequias cum hilaritate celebrans, sine ullis doctorum præceptis, verum conditionis nostræ habitum pervidit. Removetur itaque naturalis omnium animalium dulcedo vitæ, quæ multa & facere & pati turpiter cogit; [2] si ejus aliquanto felicior ac beatior finis reperietur.

13. Quocirca recte [3] Lycii, cum iis luctus incidit, muliebrem vestem induunt: ut deformitate cultus commoti maturius stultum projicere mœrorem velint.

14. Verum quid ego fortissimos hoc in genere prudentiæ viros laudem? Respiciantur [4] Indorum feminæ, quæ cum

* *Pro cujus salute spiritum.*] Ita & Galli *soldurios* habuêre. Cæsar lib. III. *Adcantuannus cum sexcentis devotis, quos illi* soldurios *appellant: quorum hæc est conditio, ut omnibus in vita commodis una cum his fruantur, quorum se amicitiæ dediderunt: si quid iis per vim accidat, aut eundem casum una ferant, aut sibi mortem consciscant. Neque adhuc hominum memoria repertus est quispiam, qui eo interfecto, cujus se amicitiæ devovisset, mori recusaret.*

1. *Thraciæ vero.*] Thracibus hoc commune cum Agathyrsis, Cæsiis, Heniochis, Indis. Herodotus lib. v. Xenodotus in collect.. proverb. Pompon. Mela lib. II. cap. I. Idem de Causianis scripsit Nicolaus apud Stobæum: Καυσιανοὶ τοὺς μὲν γινομένους θρηνοῦσι, τοὺς δὲ τελευτήσαντας μακαρίζουσι. Sed profecto videtur illo loco legendum esse Καυκασιανοί. Sic enim de Albanis Strabo libro II. ὑπερβαλλόντως δὲ καὶ τὸ γῆρας τιμῶσιν Ἀλβανοὶ, καὶ τὸ τῶν ἄλλων, οὐ τὸ γονέων μόνον. τεθνηκότων δ᾽ οὐχ᾽ ὅσιον φροντίζειν οὐδὲ μεμνῆσθαι. Colerus.

2. *Si ejus aliquanto felicior ac beatior finis reperietur.*] Vulgo additur, *Ea mortua*; quod insertum videtur è Gloss. alicujus eorum, qui de vita spiritus ac morte carnis indies disserunt. Et in Wincheliano exemplari hæc verba omittuntur; in quo sic, *Si ejus aliquanto felicior ac beatior finis reperietur.* Quam lectionem minime spernendam arbitror. *Pigh.*

3. *Lycii.*] Lycia provincia est in minori Asia, ab oriente juxta Pamphiliam, ab occidente Cariam, vel, ut Solinus tradit, Ciliciæ confinis. In ea civitas est nomine Patera, in qua Apollinis oraculum erat, cæteris claritate præstantius. Unde Virgilius *Lycias sortes* appellat Apollinis oracula, quæ in Lycia responsa dabant. *Oliv.*

4. *Indorum fœminæ.*] De Thracibus hoc narrat Herodot. l. v. *Indorum fœminæ.*] Solinus de India: *Apud eos vero, quibus ad vivendi rationem propensior cura est, multæ uxores in ejusdem viri coëunt matrimonium: & quum maritus decesserit, apud gravissimos judices suam quæque de meritis agunt causam; & quæ officiosior*

cæteris

cum more patrio complures eidem nuptæ esse soleant, mortuo marito, in certamen judiciumque veniunt, quam ex iis maxime dilexerit: Victrix gaudio exultans, deductaque à necessariis lætum præferens vultum, conjugis se flammis superjacit, & cum eo tanquam felicissima crematur: superatæ cum tristitia, & mœrore in vita remanent. Protrahe in medium Cimbricam audaciam, adjice Celtibericam fidem, junge animosam Thraciæ sapientiam, annecte Lyciorum in luctibus abjiciendis callide quæsitam rationem: Indico tamen rogo nihil eorum præferes, quem uxoris pietas in modum [1] genialis tori propinquæ mortis secura conscendit.

15. Cui gloriæ Pœnicarum fœminarum, ut ex comparatione turpius appareat, dedecus subnectam. [2] Siccæ enim fanum est Veneris, in quod se matronæ conferebant; [3] atque inde procedentes ad quæstum, dotes corporis injuria contra-

cateris sententia vicerit judicantium, hoc palma refert pramium, ut arbitrio suo accendat rogum conjugis, & supremis ejus semetipsam det inferias, catera notata vivant. De Indis quoque idem Solinus: *Quietum ibi eminentissima sapientia genus est, vita repletos incensis rogis mortem accersere.*

1. *Genialis tori.*] Quo generationi prolis à conjugibus opera dari solet.

2. *Siccæ.*] Vocatur & hæc *Sicca Venerea*, atque eo quidam referunt Succoth Benoth Assyriorum, fuit enim eorumdem in Africa colonia. trium illa dierum itinere, sive M. pass. plus minus cxx. à Carthagine dissita. Non Succoth autem solummodo, sed & Siccuth, quod propius à Sicca abest, tabernacula sonat Ebraice, & probabile satis est idem sonasse Punice, atque eidem Deæ, id est, Veneri, eisdem sacris, seu simillimis, ex Phœnicia in Africam translatis, coloniam ipsam postea deductam, nomen suum debuisse. Nam Phœnices hunc cultum, hos ritus, & τὸ Succoth Benoth à Babyloniis etiam accepisse facile persuasum habeas. & consules, si placet, B. Athanasii adversus gentes orationem, & Sozomen. Hist. Eccles. lib. I. cap. 5. & lib. v. cap. 9. Ut autem Latinæ & Græcæ vocabulorum terminationes in adscitis barbaris servarentur, Siccuth Benoth in Siccam Veneream mutari oportuit. Σίκκα Οὐενερία dicitur Ptolemæo, & Procopio lib. II. Vandalic. Sicca Veneria Antonino in Itinerario, Veneria tantum Solino, & Sicca tantum Plinio lib. v. cap. 3. sicuti & hic Valerio. Urbs quoque Punica cum y Syca appellata fuit. Quod adhuc propius accedit ad propositum. *Seldenus.* *Sicca.*] Siccam Veneriam Ptolemæus lib. IV. & Antoninus appellant. quod autem quidam scribunt, fuisse in Africa alteram Siccam Syphacis regiam, minime id verum est. Siga enim, non Sicca Syphacis regia appellabatur, de qua Strabo lib. XVII. Ptolemæus lib. IX. Plinius lib. v. cap. 2. & Pomponius Mela lib. I. cap. 5.

3. *Atque inde procedentes ad quæstum, dotes corporis injuria contrahebant.*] Ita elegan-

contrahebant, honesta nimirum tam inhonesto vinculo conjugia junctura.

16. Jam Persarum admodum probabile institutum fuit, quod liberos suos non prius aspiciebant, quam [1] septimum implessent annum, quo parvulorum amissionem æquiore animo sustinerent.

17. Ne Numidiæ quidem reges vituperandi, qui more gentis suæ nulli mortalium [2] osculum ferebant. Quicquid enim in excelso fastigio positum est, humili & trita consuetudine, quo sit venerabilius, vacuum esse convenit.

elegantius in Manuscriptis. Vulgo, *Atque inde procedentes quæstum dotu corporis injuria contrahebant*. Pigh.

1. *Septimum implessent annum.*] Herodotus lib. 1. sed quinque annos scribit.

2. *Osculum.*] Oscula varie usurpata vulgo, & in omni fere corporis parte. Primum in facie, ibique os, genas, oculos suaviabantur: in itu, reditu, gratulatione, imo in salutatione & cottidiano occursu. Qui mos invaluit maxime, ut opinor, sub Augusto, ideoque Tiberius ut novitium conatus pellere, & oscula cottidiana, ait Suetonius, pro hibuit edicto. Sed hæsit nihilominus, & creberrima oscula iterum sub Principibus securis. Unum Martialem mihi lege, cui benigna materia jocorum, ista. Quin ipsi Principes, (certe qui magis moderati) osculo excipere soliti cives digniores. Plinius Laudatione Trajani: *Gratum erat cunctis, quod Senatum osculo exciperes, sicut dimissus osculo fueras*. Latinus Pacatus de Theodosio: *Ille cohonestatus affatu, ille mensa beatus, ille osculo consecratus est.* Suetonius in Othone: *Mane Galbam salutavit, utque consueverat, osculo exceptus, etiam sacrificanti interfuit.* Et reprehendit idem Scriptor Neronem, quod neque adveniens, neque proficiscens, quenquam osculo impertiret. Et hæc illa oscula, quæ vulgabant vulgo, & spargebant in obvios omnes modice saltem notos. Nec enim tam amoris ista, quam officii urbani cujusdam cultus. *Lipsius.*

CAP.

CAP. VII.

DE DISCIPLINA MILITARI.

VEnio nunc ad præcipuum decus, & stabilimentum Rom. imperii, salutari perseverantia ad hoc tempus sincerum, & incolume servatum, militaris disciplinæ tenacissimum vinculum; in cujus sinu ac tutela serenus tranquillusque beatæ pacis status acquiescit.

1. [1] P. Cornelius Scipio, cui delata Carthago avitum cognc-

1. P. *Cornelius Scipio.*] Non temere, si fateri licet, ullius causa belli injustior. Sedigenses, socios & consanguineos, Romanorum manibus elapsos exceperant. habita pro eis deprecatio nihil valuit. quum se ab omni bellorum contagione removerent, In legitimi fœderis pretium jussi arma deponere. Hoc sic à barbaris acceptum, quasi manus abscinderentur. Itaque statim, Megara fortissimo duce, ad arma conversi, Pompejum prœlio aggressi, fœdus tamen maluerunt, quum debellare potuissent Hostilium, deinde Mancinum. Hunc quoque assiduis cædibus ita subegerunt, ut ne oculos quidem aut vocem Numantini viri quisquam sustineret. Tamen cum hoc quoque fœdus maluêre, contenti armorum manubiis, quum ad internecionem sævire potuissent. Sed non minus Numantini, quam Caudini illius fœderis flagrans ignominia ac pudore populus Romanus, dedecus quidem præsentis flagitii, deditione Mancini expiavit: cæterum duce Scipione, Carthaginis incendiis ad excidia urbium imbuto, tandem etiam in ultionem excanduit. Sed tunc acrius in castris, quam in campo, nostro cum milite, quam cum Numantino, præliandum fuit. Quippe assiduis & injustis & servilibus maxime operibus attriti, ferre plenius vallum, qui arma nescirent; luto inquinari, qui sanguine nollent, jubebantur. Ad hoc scorta, calones, sarcinæ nisi ad usum necessariæ, amputantur. Tanti esse exercitum, quanti imperatorem, vere proditum est. Sic redacto in disciplinam milite, commissa acies: quodque nemo visurum se unquam speraverat, factum est, ut fugientes Numantinos quisquam videret. Dedere etiam sese volebant, si toleranda viris imperarentur.

cognomen dedit, consul in Hispaniam missus, ut insolentissimos [1] Numantinæ urbis spiritus, superiorum ducum culpa nutritos, contunderet, eodem temporis momento, quo castra intravit, edixit: ut omnia ex his quæ voluptatis causa comparata essent, auferrentur ac summoverentur. Constat tum maximum inde [2] institorum, & [3] lixarum numerum cum duobus millibus [4] scortorum abiisse. Hac turpi atque erubescenda sentina vacuefactus noster exercitus, qui paulo ante metu mortis, [5] deformi se fœderis ictu maculaverat, erecta virtute, recreataque, acrem illam & animosam Numantiam incendiis exustam ruinisque prostratam solo æquavit. Itaque neglectæ disciplinæ militaris indi-

tur. Sed quum Scipio veram vellet & sine exceptione victoriam, eo necessitatum compulsi, ut destinata morte in prœlium ruerent, quum sese ptius epulis, quasi inferiis, implevissent, carnis crudæ, & celiæ: sic vocant indigenam ex frumento potionem. Intellectum ab imperatore consilium: itaque non est permissa pugna morituris. Quum fossa, atque lorica, quatuorque castris circundatos, fames premeret; ab duce orantes prœlium, ut tanquam viros occideret, ubi non impetrabant, placuit eruptio. sic conserta manu plurimi occisi: & quum urgeret fames, aliquantisper inde vixere. novissime consilium fugæ sedit: sed hoc quoque, ruptis equorum cingulis, uxores ademêre, summo scelere, per amorem. Itaque deploraio exitu, in ultimam rabiem, furoremque conversi, postremo mori hoc genere destinârunt: duces suos, seque, patriamque, ferro & veneno, subjectoque undique igne peremerunt. Macte fortissimam, & meo judicio beatissimam in ipsis malis civitatem! asseruit cum fide socios, populum orbis terrarum viribus fultum, sua manu, ætate tam longa, sustinuit. Novissime, maximo duce oppressa civitas, nullum de se gaudium hosti reliquit. Unus enim vir Numantinus non fuit, qui in catenis duceretur. Præda, ut de pauperibus nulla, arma ipsi cremaverant. Triumphus fuit tantum de nomine. Ita Florus lib. 2. cap. 18.

1. *Numantinæ.*] Fuit hæc urbs Celtiberorum in Hispania, obsidione sua celeberrima.

2. *Institorum.*] Institores dicuntur, qui jumenta, quibus venalia vehuntur, agunt: erant enim negotiatores qui res esculentas à loco ad locum trahebant: dicti sunt institores, eo quod instant jumentis, quæ mercibus suis onerata impellunt ad locum, ubi merces emere seu vendere consueverunt. *Oliv.*

3. *Lixarum.*] Lixæ dicuntur mercenarii, qui exercitus in expeditione sequuntur, proprie autem dicuntur ministri militum, qui aquam militibus afferunt: nam antiqui *lixam* aquam dixere: unde *elixum* aqua coctum, & *elixare* aqua mollire. *Oliv.*

4. *Scortorum.*] Scorta dicuntur meretrices, à scorteis, quas pelliculas appellabant antiqui, quibus incubare solebant, & quia meretrices non aliter vitis subjiciuntur ac pelliculæ, propterea scorta appellarunt. *Idem.*

5. *Deformi se fœderis ictu.*] Quia turpe fœdus ictum fuerat inter Mancinum & Numantinos, quod pop. Rom. improbavit, quod ejus injussu factum fuisset.

1. *Man-*

indicium, [1] Mancini miserabilis deditio; servatæ merces, speciosissimus Scipionis triumphus extitit.

2. Eam sectam Metellus secutus, cum exercitum in Africa, [2] Jugurthino bello nimia [3] Sp. Albini indulgentia corruptum consul accepisset, omnibus imperii nervis ad revocandam pristinæ disciplinam militiæ connisus est. Nec singulas partes apprehendit, sed totam continuo in statum suum redegit. Protinus namque lixas è castris summovit, cibumque coctum venalem proponi vetuit: in agmine neminem militum ministerio servorum jumentorumque ut arma sua, & alimenta ipsi ferrent, uti passus est. Castrorum subinde locum mutavit: eadem, tanquam Jugurtha semper adesset, vallo fossaque aptissime cinxit. Quid ergo restituta continentia, quid repetita industria profecit? Crebras scilicet victorias, & multa [4] trophæa peperit ex eo hoste, cujus tergum, sub [5] ambitioso imperatore, Romano militi videre non contigerat.

3. [6] Bene etiam illi disciplinæ militari affuerunt, qui necessitudinum perruptis vinculis, ultionem vindictamque læsæ

1. *Mancini.*] Cum ille fœdus cum Numantinis turpe & ignominiosum percussisset, quia id pop. Rom. non probaverat, ipse autor hostibus deditus est, ut omni religione populus solveretur.

2. *Jugurthina bello.*] Bello quod gestum fuit contra Jugurtham: solent enim bella à devictis hostibus denominari.

3. *Spurii Albini.*] Primus fuit, qui Consul & Imperator missus à Senatu contra Jugurtham, molliter nimis & licenter exercitum habuerat, ut apud Sallustium videre licet.

4. *Trophæo.*] Tropæa, & rectius scribunt antiqui lapides. à Græco enim τρόπαιον nomen accepit. Itaque proprie dicitur Tropæum monumentum à victore erectum, eo in loco, ubi hostes in fugam convertit. Antiquitus autem arbores spoliis hostium decorabant. Deinde cœpta sunt fieri tropæa etiam ex lapide. Romæ quoque in arcibus figebantur, ex marmore ædificatis. Quinam apud Romanos primi hujus rei fuerint usurpatores, indicat L. Florus lib. III. cap. 2. *Domitius*, inquit, *Ahenobarbus, & Fabius Maximus ipsis quibus dimicaverant locis saxeas erexere turres, & desuper exornata armis hostilibus tropæa fixere, quum hic mos inusitatus fuerit nostris. Nunquam enim populus Romanus hostibus domitis suam victoriam exprobravit.* Hæc ille. Græcos etiam tropæa figere solitos fuisse, cum aliunde, tum ex Plutarchi Pelopida, & Æmilii Probi Datame certissimum est.

5. *Ambitioso Imperatore.*] Spurio Albino, qui videlicet quæreret se tantummodo militibus gratum facere, ut cupiditati & libidini militum obsequeretur.

6. *Bene etiam, &c.*] Contigit A. U. DCXXI.

1. In

læsæ cum ignominia domuum suarum exigere non dubitaverunt. Nam P. Rupilius consul eo bello, quod [1] in Sicilia cum fugitivis gessit, Q. Fabium generum suum, quia negligentia [2] Taurominitanam arcem amiserat, provincia jussit decedere.

4. [3] Jam [4] C. Cotta P. Aurelium Pecuniolam sanguine sibi junctum, quem obsidioni [5] Liparitanæ ad auspicia repetenda

1. *In Sicilia cum fugitivis gessit.*] Imperio per diversa terrarum occupato, quis crederet Siciliam multo cruentius servili, quam Punico bello esse vastatam? Terra frugum ferax, & quodammodo suburbana provincia, latifundiis civium Romanorum tenebatur. Hic ad cultum agri, frequentia ergastula, catenatique cultores, materiam bello præbuêre. Syrus quidam nomine Eunus, (magnitudo cladium fecit, ut meminerimus) fanatico furore simulato, dum Syriæ Deæ comas jactat, ad libertatem & arma servos, quasi numinis imperio concitavit; idque ut divinitus fieri probaret, in ore abdita nuce, quam sulphure, & igne stipaverat, leniter inspirans, flammam inter verba fundebat Hoc miraculum primum duo millia ex obviis, mox jure belli refractis ergastulis, sexaginta amplius millium fecit exercitum: regiisque, ne quid malis deesset, decoratus insignibus, castella, opida, vicos, miserabili direptione vastavit. Quin illud quoque, (ultimum belli dedecus) capta sunt castra Prætorum; nec nominare ipsos pudebit, castra Manilii, Lentuli, Pisonis, Hypsæi. Itaque qui per fugitivarios distrahi debuissent, prætorios duces, profugos prœlio, ipsi sequebantur. Tandem Perpenna Imperatore supplicium de eis sumptum est. Hic enim victos, & apud Ennam novissime obsessos, quum fame quasi pestilentia consumpsisset, reliquias latronum compedibus & catenis religavit, crucibusque punivit. fuitque de servis ovatione contentus, ne dignitatem triumphi violaret. Ita Florus l. III. c. 19.

2. *Taurominitanam arcem.*] Taurominium mons est Siciliæ, & supra illam civitas, quam Romanorum coloniam esse dixit Ptolemæus. At Strabo urbem, non montem esse ostendit lib. VII. cum dicit: *Urbes vero extant ad latus Euripum efficiens primum Messana, deinde Taurominium & Catana & Syracusa, &c.* Coloniam autem Romanam fuisse, alio loco ostendit eodem lib. ubi dicit: *Civitas autem frequentiores habet accolas, quam Catana, nam & habitatores admisit Romanos plurimos, pauciores autem quam utraque habet Taurominium.* Fuisse autem occupatam à fugitivis, alibi ostendit his verbis: *Eunus cum fugitivis obsidione pressus, illam,* (scil. Ætnam, de qua loquitur,) *præcipuis affecit cladibus, vixque tandem à Romanis evulsi sunt; eadem mala perpessi Catanenses & Taurominitani, aliique complures.* Oliver.

3. *Jam, &c.*] Contigit A. U. DL.

4. *C. Cotta, &c.*] C. Cotta Consul cum Liparitanam Insulam obsideret, animadvertit non recte tabernaculum captum esse: igitur cum ad restauranda auspicia iturus esset, P. Aurelium sanguine sibi conjunctum obsidioni præfecit: qui cum negligentius milites in armis habuisset, per eruptionem oppidani vallum incendio consumpserunt, & pene castra ceperunt, & ob hanc causam Consul reversus, re cognita, P. Aurelium virgis cæsum inter pedites militares coegit. *Oliv.*

5. *Liparitana.*] Lipare una est ex Insulis Æoliis, cujus Solinus una cum reliquis mentionem facit, & omnes (sunt autem septem) suo nomine describit.

1. *Messa-*

tenda [1] Messanam transiturus præfecerat, virgis cæsum, gregalis militiæ munere inter pedites fungi coëgit; [2] quod ejus culpa agger incensus, & pene castra fuerant capta.

5. [3] Q. etiam [4] Fulvius Flaccus censor, Fulvium fratrem [5] cohortem legionis, in qua [6] Tr. militum erat, injussu consulis

1. *Messanam.*] Est hæc urbs Siciliæ Peloro proxima, à Messeniis Achaiæ populis condita, & à nomine relictæ illis Urbis ita denominata. Vide Cluveri Siciliam.

2. *Quod ejus culpa agger incensus.*] In Campens. Atreb. ac Pulmannian. *agger*, non, *ager.* multo rectius. Aggere enim & vallo muniebantur castra, quibus incensis pene capta fuerant. Atqui ex quavis materia aggesta fiebant aggeres; sive terra, lapides, trabes, fasces essent, sive hæc simul coacervata. Quid idem noster Valerius? anne Julium Cæsarem, cum armis Mundam clausisset, in alterius materiæ inopia ex cadaveribus aggerem extruxisse scribit? lib. VII. cap. 7. Astipulatur huic nostræ correctioni item Julius Frontinus Strategematum lib. IV. & quia hoc ipsum exemplum disciplinæ militaris ex isto Valerii loco iisdem pene verbis transtulisse videtur, non incongruum erit hic adjungere: *Idem*, inquit, *Cotta P. Aurelium sanguine sibi junctum, quem obsidioni Lipararum, ipse ad auspicia repetenda Messanam transiturus præfecerat, cum agger incensus & pene capta castra essent, virgis cæsum in numerum gregalium peditum referri & muneribus fungi jussit.* Atque hic quidem Frontini locus non solum Valerii verba declarat, sed etiam in iis aliquid deesse, videtur indicare. Nam ubi ait, *militiæ munere inter pedites fungi coëgit*, profecto minus hiulcus & obscurus erit, si locum ex Frontino suppleamus ita, *gregalis militiæ munere inter pedites fungi coëgit.* Vilissimi enim gregales milites erant ad quæcunque opera militiæ supplenda subjecti, & ex centuriarum ultimis decuriis, in quas minoris pretii & animi milites conscribebantur, quemadmodum etiam Cicero in Orationibus suis indicat, per contemptum Catilinæ, Clodii, ac Antonii seditiosos ac viles asseclas eorum gregales appellans. Inter quos per ignominiam rejiciebantur etiam illi milites, qui ob culpam aliquam ex ordinibus suis expungebantur. *Pigh. Quod ejus culpa agger incensus, & pene castra fuerant capta.*] E terra plurimum agger: potuitne accendi? Tu sedulo velas, mi Pighi: sed velim (puto te non nolente) *agger inscensus.* Inscendi & conscendi aggerem, vallum, crebra & trita lectio. *Lips.*

3. *Q. etiam, &c.*] Contigit A. U. DLXXIX. & DLXXIII.

4. *Fulvius Flaccus.*] Hoc factum est bello servili, quod in Sicilia gestum est.

5. *Cohortem.*] Cohors habuit 3. Manipulos, Hastatos, Principes, Triarios; adde & Velites, qui manipulos solebant comitari. Fuit igitur justa & plena Cohors legionaria, homines 420. Si pleniores Manipuli & Legiones, plenior & ipsa; & inde Cohortes quingenarias, & sexcenarias legimus. Græci Cohortem vulgo vocant σπεῖραν, ut & Ennius usurpavit. Suidas σπεῖρας interpretatur numeros. Cohortes omnes in legionibus erant numero æquales, quia & manipuli tales. Sed quia primæ dignitas aliqua attribuitur, id non à numero, sed à splendore & primatu fuit, quod primi in ea Centuriones generis cujusque, & forsan flos aliquis & electio virorum. *Lips.*

6. *Tribunus militum, &c.*] Tribuni seni in quaque legione erant. Creavit eos primo Romulus, ejusque exemplo Reges & Consules, donec & Populus in hunc honorem jus & suffragium sibi sumpsit;

ſulis domum dimittere auſum, [1] ſenatu movit. Non digna exempla, quæ tam breviter, niſi majoribus urgeret, referrentur. Quid enim tam difficile factu, quam copulato ſocietate generis & imaginum, deformem in patriam reditum indicere? aut communione nominis, ac familiæ veteris propinquitatis ſerie cohærenti, virgarum contumelioſa verbera adhibere? aut cenſorium [2] ſupercilium adverſus fraternam charitatem [3] diſtringere? [4] Dentur hæc ſingula quamvis claris civitatibus, abunde tamen gloria diſciplinæ militaris inſtructæ videbuntur.

6. [5] At noſtra urbs, quæ omni genere mirificorum exemplorum totum orbem terrarum replevit, Imperatorum [6] proprio ſanguine manantes ſecures (ne turbato militiæ ordine vindicta deeſſet) è caſtris publice ſpecioſas, privatim lugubres duplici vultu recepit: [7] incerta gratulandi prius, an alloquendi officio fungeretur. Igitur ego quoque

que

ſumpſit; quod factum primo circa annum V. C. 393. Cum vero minus idonei crearentur per ambitum & gratiam, populus excluſus. Id autem non diuturnum; Pòpulus jus repetiit, ita ut parem numerum Tribunorum Conſules & Populus crearent. Qui à Populo creabantur, digniores habiti, & dicti Comitiati, quia Romæ in Comitiis deſignabantur: qui à Conſulibus in exercitu creabantur, dicti Rutili, poſtea Rufuli, Prætores, aut Conſules, aut qui pro iis, ſæpe in provinciis creabant Tribunos; & iſti in annos mutabantur. Tribunorum duplex genus: Equites, & Plebei. Plures ex equitibus, etiam non raro ex Senatoribus, præſertim graviore bello; alioquin contra, gradus hic ad ſenatorium ordinem erat. Atque hinc diſcrimen Tribunorum, ut quidam Laticlavii, quidam Auguſticlavii: illi, qui ex Senatu; iſti, qui ex Equite nati. Laticlaviorum præſtantior ordo. Utrumque genus ambitioſe petitum, & datum; & quo pluribus gratificari poſſent, factum ſemeſtre. Hinc *Semeſtre aurum*, dixit Juvenalis, quia etiam annulo aureo utebantur Tribuni. *Idem.*

1. *Senatu movit.*] Duplex erat cenſoria nota in equites; illi autem Senatu movebantur, ſi erant inter Senatores, aut equo publico privabantur, ne videlicet ſtipendium de publico darent.

2. *Supercilium.*] Auſteritas, ſeveritas à præcedente quod ſequitur: nam in ſuperciliorum torvo motu, quædam triſtitia & ſeveritas oſtenditur.

3. *Diſtringere.*] Minari vel exercere: eſt tranſlatio à gladiatoribus, qui gladium in concertatorem ſuum nudant.

4. *Dentur hæc.*] Si, inquit, civitates, quæ rerum potitæ ſunt, ſingulæ unum exemplar haberent eorum, quæ oſtendimus, tamen abunde viderentur obſervaſſe morem militarem.

5. *At noſtra urbs.*] Contigit A. V. CCCXXII.

6. *Proprio ſanguine.*] Scilicet filiorum.

7. *Incerta gratulandi prius, an alloquendi officio fungeretur.*] Ita ſex MSS. libri habent. Vulgo, *An lugendi officio fungeretur*,

que hæsitante animo vos, bellicarum rerum severissimi custodes, Posthumi Tuberte, & Manli Torquate, memoria ac relatione complector; quia animadverto fore, ut pondere laudis, quam meruistis, obrutus, magis imbecillitatem ingenii mei detegam: quàm vestram virtutem, sicut par est, repræsentem. [1] Tu namque Posthumi dictator, A. Posthumium, quem ad generis [2] penetraliumque sacrorum successionem [3] propagandam genueras; cujus infantiæ blandimenta sinu atque osculis foveras; quem puerum literis, quem juvenem armis instruxeras; sanctum, fortem, amantem tui pariter ac patriæ; quia non tuo jussu, sed sua sponte præsidio progressus, [4] hostes fuderat, victorem securi feriri jussisti; & ad hoc peragendum imperium, paternæ vocis ministerio sufficere valuisti. Nam oculos tuos, certum scio, clarissima in luce [5] tenebris offusos, ingens animi opus intueri

retur. Prior ipsissima lectio antiqua est, quam scioli vim ejus verbi ooo intelligentes mutarunt. Alioqui enim non προσφωνεῖν, hoc est, ad aliquem loqui tantum sigoificat, verum etiam cum affectu ac humilitate affari, & consolari, quod Græci παραμυθεῖσθαι dicunt. Docet hoc M. Varro de ling Lat. lib. 5. cujus sunt hæc verba: *Hinc allocutum mulieres ajunt, cum eunt aliquam locutum consolandi caussa.* Quam Varronis lectionem ex vetustis codicibus eruit vir nostro sæculo summus Aotonius Augustinus. In eadem significatione postea Valerius hoc vocabulo utitur. lib. IV. cap. 6. de Minyis: *Velut allocutura perituros maritos*, id est, consolaturæ. *Pighius.*

1. *Tu namque Posthumi dictator.*] Ab hac opinio0e dissentit Livius: dicit enim non duos fuisse, qui filios occidi jusserunt, sed unum, nec Posthumium, sed Manlium Torquatum. Hoc autem in conjecturam adducit, cur Maolius noo Posthumius existimandus sit, qui filium virgis cædi, & securi percuti jussit, quia Manliana non Posthumiana imperia sunt appellata: nam in consuetudinem veoit, ut cum aliquis oimia severitate uteretur, diceretur, *En Manlianum imperium:* quem crudelitatis titulum Posthumius prior occupaturus fuit: nam multis ante annis Posthumius fuit, quam Manlius. Sed de hac re oonnihil dubitare videtur Livius, quia nonnulli sic tradidêre scriptores, duos sc. fuisse, qui filios occidi jusserint, sed existimare se dicit, scriptores, quod Posthumii fuerat, asscripsisse Torquato, vel contra potius. Et quia noonulli Historici ita retulerunt, se quoque tacitum præterire noluisse Posthumium filium. Hoc contigit teste Gellio, anno ab Urbe condita CCCXXII. bello Fidenati. *Oliv.*

2. *Penetraliumque sacrorum.*] Mos erat antiquitus, ut domesticis sacris ex filiis majores natu præficerentur.

3. *Propagandam.*] Amplificandam, translatio sumpta à vitibus; nam propagari dicuntur vites, cum ab arbore subterranea flagella deducuntur.

4. *Hostes.*] Scil. Fidenates.

5. *Tenebris offusos.*] Hoc dicit, ne videretur

intueri nequivisse. [1] Tu item Manli Torquate Latino bello consul, filium, quod provocatus à Geminio Metio duce Tusculanorum ad dimicandum [2] te ignaro descenderat, gloriosam victoriam & speciosa spolia referentem; abripi à lictore, & in modum hostiæ mactari jussisti: satius esse judicans, patrem forti filio, quam patriam militari disciplina carere.

7. Age, quanto spiritu putamus usum L. [3] Quinctium Cincinnatum dictatorem eo tempore, quo devictis * Æquis & sub

retur is omnem affectum paternum exuisse.

1. *Tu item Manli Torquate.*] Id contigit Volscorum Æquorumque bello, ut vult Livius. Gellius vero nitidissimus Latinitatis autor, dicit hoc contigisse bello Latino. Cato tamen apud Salustium in Oratione contra conjuratos dicit hoc contigisse bello Gallico, & appellat hunc Aulum Manlium Torquatum. Huic Torquato post cædem filii in patriam cum victoria redeunti nemo juniorum processit obviam; fuit autem Patribus charus, juvenibus & tunc & semper invisus, sicut in cap. de Ira & Odio dicemus, ubi de hac historia plenius tractabitur. *Oliver.* Contigit A. U. CDXIII.

2. *Te ignaro.*] Imo plus quam ignaro, quia prohibuerat quicquam se absente in hostem moliri.

3. *Quinctium Cincinnatum.*] De hoc viro dicemus in cap. de Moderatione & Paupertate: quod vero ad disciplinam militarem pertinet, cum pervastaris agris subito Æquorum & Volscorum incursu, Consulum alter, L. Minutius ad ultionem missus esset, illi neque fortuna, neque vis animi in ea re gerenda fuit: nam cum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla clade accepta pavidus intra castra se continebat; quod ubi sensere hostes, ex metu alieno crevit audacia, & primo castra expugnare adorti, cum non succederet, ad obsidionem conversi, munitionibus circumdant: quod ubi Romam perlatum est, obsideri scilicet Consulem & exercitum, tantus pavor & trepidatio urbem incessit, ut Dictatorem quam primum dici placeret, dictusque est consensu omnium L. Quinctius Cincinnatus, qui tum erat in agris, & rustico inhians operi, audito patriæ statu, & honorem & laborem pium prono animo suscepit, profectusque confestim, scripto exercitu, omnibus ultro nomina dantibus, spe certa sub tali duce vincendi, disposito rerum statu, die proximo sub noctem Roma egressus, alacritate mirabili, mediaque nocte ad hostem perveniens, & Consulem & exercitum obsidione liberavit, hostes, ut exprimeretur tandem confessio, subactam domitamque esse gentem, sub jugum misit. Fiebat autem jugum ex tribus hastis, duabus humi defixis, superque eas una transversa deligata; hoc jugo Dictator hostes veluti totidem boves misit, castris hostium receptis plenis omnium rerum (nudos enim emiserat) prædam omnem suo tantum militi dedit, consularem exercitum, Consulemque ipsum increpans, Carebis, inquit, prædæ parte miles ex eo hoste, cui prope prædæ fuisti: & tu, L. Minuci, donec consularem animum incipias habere, legatus sis, legionibus præeris. Ita se Minutius abdicat consulatu, jussusque ad exercitum manet; sed adeo tum imperio meliori animus mansuete obediens erat, ut be-

& sub jugum missis, L. Minutium consulatum deponere coëgit, quod castra ejusdem hostes obsederant? Indignum enim maximo imperio credidit, quem non sua virtus, sed [1] fossa vallumque tutum præstiterat, cuique verecundiæ non fuerat, arma Romana metu trepida clausis portis contineri. Ergo [2] imperiosissimi XII. fasces, penes quos senatus & equestris ordinis, & universæ plebis summum decus erat, quorumque nutu Latium, ac totius Italiæ vires regebantur, contusi atque fracti dictatoriæ se animadversioni substraverunt. [3] Ac ne inulta foret læsa gloria militaris, consul delicti omnis vindex punitus est. His (ut ita dicam) [4] piaculis, Mars imperii nostri pater, ubi aliqua ex parte à tuis auspiciis degeneratum erat, numen tuum propitiabatur: affinium & cognatorum & fratrum nota, filiorumque strage, [5] ignominiosa consulum ejuratione.

8. [6] Ejusdem ordinis est quod sequitur. Papirius dictator,

ut beneficii magis, quam ignominiæ hic exercitus memor, & coronam auream Dictatori libræ pondo decreverit, & proficiscentem eum patronum salutaverit. *Oliv.*

* *Æquis.*] Æquiculi sunt in Latio populi: qui antea Æqui dicti. Auctor Livius. item Diodorus, qui Αἴκλοι & Αἴκικλοι legit. sic quoque Ptolemæus. Æquiculani apud Plinium sunt. Æcani sunt in antiqua inscriptione, Beneventi. Strabo & Florus eorum quoque meminere. *Ortelius.*

1. *Fossa vallumque.*] Vide supra.

2. *Imperiosissimi.*] Id est, maximi imperii indices.

3. *Ac ne inulta foret gloria militaris.*] Plerique MSS. libri habent, *Inulta foret lata gloria militaris.* Vulgo, *multa.* In Pulmanniano & Cauchiano, *læsa.* Quæ vox librariorum ignavia in vulgatis intercidit. *Pighius.*

4. *Piaculis.*] Expiationibus.

5. *Ignominiosa.*] Quia posset esse honesta, ut si ob valetudinem aut vulnera accepta, aut ob religionem aliquam quis se magistratu abdicarit.

6. *Ejusdem ordinis, &c.*] Frontinus l. IV. & V. *L. Papirius Cursor Dictator Fabium Rullianum magistrum equitum, qui adversus edictum ejus quoque prospere pugnaverat, virgis poposcit cædi, securi percussurus, nec contentioni aut precibus militum concessit animadversionem, cumque profugientem Romam prosecutus est, nec ibi quidem remisso prius supplicii metu, quam ad genua ejus, & Fabius cum patre provolveretur, & pariter Senatus & populus rogarent.* Liv. vero multo prolixius scribit historiam. Evenit hoc bello Samnitico, cui cum L. Furius Camillus Consul præesset, morbo implicitus, Dictatorem dixit Papirium Cursorem, qui sibi Q. Fabium Rullianum magistrum equitum dixit, quibus in castra profectis, paulo post Dictator in urbem ad auspicium petendum accersitur: imperat magistro equitum, ut sese loco teneret, nec absente se cum hoste confligeret. Fabius cum post profectio-

tor, cum adversus imperium ejus [1] Q. Fabius Rullianus magister equitum exercitum in aciem eduxisset, quanquam fusis [2] Samnitibus in castra redierat, tamen neque virtute ejus, neque successu, neque [3] nobilitate motus, [4] virgas expediri, cumque nudari jussit. O spectaculum admirabile! & Rullianus, & magister equitum, & victor, scissa veste,

fectionem Dictatoris per exploratores competisset, perinde omnia soluta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset, seu ferox adolescens indignitate accensus, quod omnia in Dictatore viderentur reposita esse, seu occasione bene gerendæ rei ductus, exercitu instructo paratoque, profectus ad hostes, conflixit. Ea fortuna pugnæ fuit, ut nihil relictum sit, quo si affuisset Dictator, res melius geri potuerit: non enim dux militi, nec miles duci defuit, viginti millia hostium ea pugna cæsa dicuntur. Quod ubi Romæ cognitum est, dictator incensus ira redit in castra, Fabium acciri jubet spoliarique, ut de illo sumeret supplicium; milites, rejectis lictoribus, Fabium tutantur. Jamque seditio maxima apparebat, sed nox eam diremit. Fabius interea Romam profugit, & auctore patre apud Senatum de injuria Dictatoris conqueritur, demum superveniente Dictatore, tribunorum omnium ac populi Romani fidem implorat; qua nihil sibi proficiente, fluctuabat ejus vita, nisi quod populus ad preces & obtestationem conversus, ut sibi pœnam magistri equitum Dictator remitteret, tribuni quoque inclinatam rem in preces subsecuti, orare Dictatorem insistunt, ut veniam errori humano adolescentiæ Q. Fabii Rulliani daret; satis eum pœnarum dedisse. Jam ipse adolescens, jam pater M. Fabius contentionis obliti, procumbere ad genua & iram deprecari Dictatoris. Tunc Dictator, silentio facto, Bene habet, Quirites, vicit disciplina militaris, vicit imperii majestas, non noxæ eximitur Q. Fabius, qui contra edictum Imperatoris pugnavit, sed noxæ damnatus donatur populo Romano, donatur tribunitiæ potestati precarium, non justum auxilium ferenti. *Oliverius.* Contigit A. V. CDXXIX.

1. *Q. Fabius Rullianus.*] Alii *Rutilianum*, male. Plutarchus in Fabio & *Pomp. Rullum* appellat; quod nomen Romæ ignotum. In veteri Glossario exponitur *Rullus*, mendicus, *ἀγύρτης*. *Colerus.*

2. *Samnitibus.*] Samnites, Samnium, & Samnitium, populi & regio Italiæ, apud Livium, Strabonem & alios. Ducatus Beneventanus postea dictus. Abruzzo hodie dici, ex Sanfelicio, & Leandro docemur. Samnites medios esse inter Picenum, Campaniam, & Apuliam, testis est Eutropius 2. centesimo ferè & tricesimo miliari ab Urbe. Vicinos Privernatibus scribit Livius 8. Strabo dicit eorum quosdam Pitanates vocatos. Diaconus 4. Longob. Decimam quartam regionem Italiæ his adscribit. *Ortelius.*

3. *Nobilitate.*] De gente Papyria Cic. Epist. Fam. lib. IX. epistola ad Pætum: *Tandem*, inquit, *insanire tibi videris, ita inquit, sed tamen mi Pæte, quid tibi venit in mentem, negare Papyrium quenquam nisi plebeium fuisse unquam? fuerunt enim patritii minorum gentium, quorum princeps L. Papyrius Mugilanus, qui Consul cum L. Sempronio Atracino fuit, cum ante Censor cum eodem fuisset annis post Romam conditam trecentis* XII. Oliver.

4. *Virgas expediri.*] Id est, fascibus evolvi.

1. *Lisse-*

veste, spoliatoque corpore, [1] lictorum verberibus lacerandus: ut in acie exceptorum vulnerum [2] nodosis ictibus cruore renovato, victoriarum, quos modo speciosissimos erat adeptus titulos, respergeret. [3] Precibus deinde suis exercitus occasionem Fabio confugiendi in urbem dedit; ubi frustra senatus auxilium imploravit. Nihilo minus enim Papirius in exigenda pœna perseveravit: itaque coactus est pater ejus, post dictaturam, tertiumque consulatum, rem [4] ad populum devocare, auxiliumque tribunorum plebis supplex pro filio petere. Neque hac re [5] severitas Papirii refrenari potuit: ceterum, cum ab universis civibus, & ipsis tribunis plebis rogaretur; testatus est, non pœnam illam se Fabio, sed populo Romano & Tribunitiæ concedere potestati.

6. [6] L. quoque [7] Calpurnius Piso consul, cum in Sicilia bellum adversus fugitivos gereret, & C. Titius equitum præfectus, [8] fugitivorum multitudine circumventus, arma cum suis tradidisset; his præfectum ignominiæ generibus affecit. Jussit eum toga [9] laciniis abscissis amictum * discinctaque

1. *Lictorum verberibus lacerandus.*] Perplacet Campensis libri hæc lectio. Vulgo, *Lictorum se verberibus lacerandum prabuit.* Non enim se præbuit, sed antequam spoliaretur, à manibus effugit. *Pighius*

2. *Nodosis ictibus.*] Scilicet virgarum.

3. *Precibus deinde suis exercitus.*] Melius *suis*, non, *sui*, ut est in Atreb. Exercitus enim intercessit, precibusque, dum se supplicio opponeret, occasionem fugiendi Fabio dedit. Vide Livium lib. 8. qui hæc pulcherrime. *Pigh.*

4. *Ad populum devocare.*] Penes quem suprema erat potestas. Lege Valeria cautum, ne quis ullum magistratum sine provocatione crearet. Qui creasset, eum jus & fas esset occidi, neve ea cædes capitalis noxæ haberetur.

5. *Severitas.*] Hæc Papirii severitas sic totius exercitus animum à Dictatore avertit, ut proximo cum Samnitibus prælio hostes debellari potuerint, nisi milites duci suo gloriam invidentes, vincere noluissent. *Oliver.*

6. *L. quoque, &c.*] Contig. A.V. DCXX.

7. *Calpurnius.*] Frontinus idem affirmat lib. IV. cap. I. Pisonum domus à Numa Pompilio duxit originem, teste Horatio in Arte Poëtica, ubi loquitur ad Pisones:

—— Vos, ô
Pompilius sanguis, carmen reprehendite.

8. *Fugitivorum multitudine circumventus, arma cum suis tradidisset.*] *Hostium* è ludimagistri dictatis assumtum est, & in Susiano non habetur. Deinde in Campensi, *Armatum suis*, lege, *Arma cum suis.* Qua lectione vitatur duplicatio particulæ *hu*; turmæ quoque ejus, quasi simul arma tradiderant pœnam subiere. *Pigh.*

9. *Laciniis abscissis.*] Hanc pœnam postea in-

ctaque tunica indutum, nudis pedibus, à mane in noctem usque ad principia per omne tempus militiæ adesse. Interdixit etiam ei convictum hominum, usumque [1] balnearum: [2] turmasque equitum, quibus præfuerat, ademptis equis in [3] funditorum [4] alas transcripsit. Magnum profecto dedecus patriæ magno Pisonis decore vindicatum est: quoniam quidem id egerit, ut qui cupiditate vitæ adducti, [5] cruce dignissimis fugitivis trophæa de se statuere concesserant, libertatique suæ servili manu flagitiosum imponi jugum non erubuerant; amarum lucis usum experirentur, mortemque, quam effeminate timuerant, viriliter optarent.

10. [6] Nec minus Pisone acriter [7] Q. Metellus: qui cum apud

ea instauravit Augustus, antiqui moris amantissimus. Suetonius; *Pro cætere delictorum genere variis ignominiis affecit, ut stare per totum diem juberet ante prætorium: interdum tunicatos discinctosque, nonnunquam cum decempedis vel etiam cespitem portantes.* Herodianus lib. 11. τούς τε ζώνας καὶ τὰς ἐσθῆτας καὶ εἴ τι σύμβολον ἐφόρει στρατιωτικὸν, ἀφαρπάσαντες, γυμνοὺς ἐξέπεμψαν. *Celer.*

* *Discinctaque tunica.*] Dissoluta, in signum ignaviæ & molliciæ.

1. *Balnearum.*] Hinc apparet balneis usos aliquando & milites, sed Scipio quoque usum balnearum suis militibus interdixit, ut tradit Polyænus lib. 8. Strateg. Philippus sane Macedo, Tarantinum quendam lavantem conspicatus, præcipuo munere militiæ privavit, illa adjiciens: Φήσας, ἀγνοεῖν μοι δοκεῖς τὰ Μακεδόνων, παρ' οἷς οὐδὲ γυνὴ τεκοῦσα θερμοῦ λούεται. *videre mihi tu quidem ignorare instituta Macedonum, apud quos ne puerperam quidem calida lavari videas.* Polyænus auctor lib. 4. Strat. Priscorum etiam Romanorum balnea admodum rara Seneca lib. 13. Epistolar. Nam ut ajunt, qui priscos mores urbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluebant, quæ scilicet sordes opere collegerant, cæterum toti nundinis lavabantur. *Colerus.*

2. *Turmasque.*] Equitum divisio fuit in x. Turmas. Turma dicta quasi Terma, quia ter denos habuit equites. Erant autem in Legione Turmæ tricenariæ x. seu equites ccc. Sunt ergo Turmæ in Ala, quot Cohortes in Legione; & Decuriæ, quot Manipuli; ternæ enim in Turma. *Lipsius.*

3. *Funditorum.*] Funditorum genus militiæ vilissimum. De equitibus facti sunt funditores, qui fundis glandes in hostes torquebant.

4. *Alas transscripsit.*] Alæ proprie sunt equitum, sic dictæ, quod pedites tegant alarum vice.

5. *Cruce.*] Id est, turpissima morte.

6. *Nec minus Pisone.*] Frontinus l. iv. cap. 1. *Q. Metellus Numidicus,* inquit, *in Hispania quinque cohortes, quæ locum amiserant, testamentum facere jussit, eas deinde ad locum recuperandum remisit, minatus, non nisi post victoriam receptum iri.* Cum igitur juberentur facere testamentum, intelligebant, nisi vincerent, se morti destinatos esse, & hoc modo expressa est illis necessitas, ut, pulsis hostibus, locum recuperarent, unde fuerant dejecti. C. A.U. dcxi.

7 *Q. Metellus.*] Qui Jugurtham Numidiæ

apud [1] Contrebiam res gereretur, collocatas à se in quadam statione quinque cohortes, atque ex ea viribus hostium depulsas: repetere eandem stationem è vestigio jussit: non quod speraret ab iis amissum locum recuperari posse, sed ut præteritæ culpam pugnæ, insequentis certaminis manifesto periculo puniret. Edixit etiam, ut si quis ex his fugiens castra petiisset, pro hoste interficeretur. Qua severitate compressi milites, corporibus fatigatis, & animis desperatione vitæ implicatis, loci tamen iniquitatem, multitudinemque hostium superarunt. Humanæ igitur imbecillitatis efficacissimum [2] duramentum est necessitas.

11. [3] In eadem provincia [4] Q. Fabius Max. ferocissimæ gentis animos contundere & debilitare cupiens, mansuetissimum ingenium suum, ad tempus deposita clementia, sæviore uti severitate coëgit. Omnium enim qui ex præsidiis Romanis ad hostes transfugerant, captique erant, manus abscidit: ut trunca præ se brachia gestantes defectionis metum reliquis injicerent: Rebelles itaque manus à corporibus suis distractæ, inque cruentato solo sparsæ, ceteris, ne idem committere auderent, documento fuerunt.

12. [5] Nihil mitius superiore Africano: is tamen ad firmandam disciplinam militarem, aliquid ab alienissima sibi crudelitate amaritudinis mutuandum existimavit. Siquidem devicta Carthagine, cum omnes qui ex nostris exercitibus ad Pœnos transierant, in suam potestatem redegisset; gravius in Romanos, quam in [6] Latinos transfugas

midiæ Regem primus dare terga coëgit, de quo multa Sallustius.

1. *Contrebiam.*] Hæc civitas est in Celtiberia, quæ pars est Hispaniæ.

2. *Duramentum.*] Id est, stabilimentum.

3. *In eadem provincia.*] Scilicet Celtiberia aut Hispania. *In eadem, &c.*] Contigit A. U. DCXII.

4. *Q. Fabius Maximus.*] Vide supra pag. 142.

5. *Nihil mitius.*] Contigit A. U. DXII.

6. *Latinos.*] Notandum Latinos & Italicos sæpe absolute *socios* appellari. Quin & aliquando Latini & Italici confundebantur. Ita Valerius Pelignos, qui Latini non erant, ita tamen appellavit.

gas animadvertit. Hos enim tanquam patriæ fugitivos [1] crucibus affixit, illos tanquam perfidos socios securi percussit. Non prosequar hoc factum ulterius, & quia [2] Scipionis est, & quia Romano sanguini, quamvis merito perpesso, [3] servile supplicium insultare non attinet: cum præsertim transire adeo liceat, quæ sine domestico vulnere gesta narrari possunt.

13. [4] Nam posterior Africanus, everso Punico imperio, exterarum gentium transfugas, in edendis populo spectaculis, [5] feris objecit.

14. Et [6] L. Paullus Perse rege superato ejusdem generis & culpæ homines elephantis proterendos substravit: utilissimo quidem exemplo, si tamen acta excellentissimorum virorum humiliter æstimare sine insolentiæ reprehensione permittitur. Aspero enim & [7] abscisso castigationis genere militaris disciplina indiget: quia vires armis constant, [8] quæ ubi à recto tenore desciverunt, oppressura sunt, nisi opprimantur.

15. [1] Sed

lavit. Latium autem discrevit Latinos ab Italicis, qui non erant in Latio: fœdus ab iis civibus Romanis, qui agrum Romanum possidebant, aut colebant in Latio; jus Latii ab iis Latinis, qui cum agrum Latinum tenerent, non tamen Latii jure fruebantur. Ex fœdere autem, quod cum Latinis est percussum, jus illud emanavit. Quod & jus Latii, vel Latinitas appellatur, quod constat quidem jure civium Romanorum fuisse deterius, Italico vero aliquanto commodius.

1. *Crucibus.*] Vide Lipsium de Cruce, & Salmasii nuperum tractatum.

2. *Scipionis.*] Hoc est, viri laudatissimi.

3. *Servile.*] Quia servis ut plurimum infligebatur.

4. *Nam, &c.*] Contigit A.V. DCVII.

5. *Feris bestiis.*] Martialis & Juvenalis de theatrali venatione multa dicunt.

6. *L. Paullus.*] De hoc satis supra dictum in cap. de Ominibus, quod bellum Macedonicum extra ordinem huic Senatus decreverit, quod cum summa felicitate & gloria confecit, regemque vicit. Contigit A. V. DXXCVI.

7. *Abscisso, &c.*] Imperatores & duces exercituum si militem quempiam à militari disciplina declinantem punierint, tametsi id juste & merito faciant, tamen id insolentia potius quadam fecisse judicantur, quia crimen in judicium non venit; sed ita commissum continuo non puniretur, quod etiam fieri necesse est; nam si per dispendia judiciorum exspectandum esset, ut de jure disceptaretur, nimis cresceret gladiatorum licentia. Abscissa igitur, compendiosa & brevi castigatione hic opus est. *Oliver.*

8. *Quæ ubi à recto tenore desciverunt.*] In MSS. *A recto tenore.* Melius, quam *itinere.* Valer. & ante usurpata vox est, *Quo minus religionibus suus tenor, suaque observatio*

15. [1]Sed tempus est eorum quoque mentionem fieri, quæ jam non à singulis, verum ab universo Senatu pro militari more obtinendo, defendendoque administrata sunt. L. [2]Marcius tribunus militum, cum reliquias duorum exercituum P. & Cn. Scipionum, quos arma Pœnorum in Hispania absumpserant, dispersas mira virtute collegisset, earumque suffragiis dux esset creatus; senatui de rebus actis à se scribens, in hunc modum orsus est: L. MARCIUS PROPR. Cujus honoris usurpatione uti eum patribus conscriptis non placuit; quia duces [3]à populo, non à militibus creari solerent. Quo tempore tam angusto, tamque gravi, propter immane Reipubl. damnum etiam trib. militum [4]adulandus erat, quoniam quidem ad statum totius civitatis corrigendum unus suffecerat. Sed nulla clades, nullum meritum, [5]valentius militari disciplina apud sena-

observatio redderetur. lib. 1. cap. 1. *Pigh.*

1. *Sed tempus, &c.*] Contigit A.V. DXLI.

2. *Marcius tribunus militum.*] P. & Cn. Scipiones diu in Hispania contra Carthaginienses bella gesserunt, Carthaginienses Asdrubalem & Magonem adversus eos cum magnis copiis miserunt, & cum eos Romani aliquandiu persecuti essent, illi vero se in tutiora loca recepissent, & nonnunquam pauci Romani ex multis victoriam reportassent, Celtiberi, qui cum Romanis erant, pretio corrupti, ad Carthaginienses defecerunt, & forte divisis exercitibus duo fratres bifariam bellum gerebant, ut tandem aliquando ei finem imponerent. Sed destituti à Celtiberis, in quibus spes maxima victoriæ, quippe qui supra xxx. millia essent, inter paucos dies ab hostibus oppressi sunt, & duo Imperatores Romani eum magna parte exercitus deleti. Quod reliquum fuit virtute L. Marcii Tribuni militum in unum coactum est, & dux à militibus electus. Qui cum intellexisset hostes ob rem bene gestam lætitiam agitantes, quasi omnes Romanorum copias deletas crederent, & propterea se negligenter haberent milites, ad concionem vocavit, & adhortatus eos ad hostes invadendos, cum inter concitandum (ut diximus in cap. de Ominibus) subito flamma è capite ejus emicuisset, læti milites omen acceperunt, & ducem Marcium secuti ad castra hostium, eos cibo somnoque oppressos confecerunt. Hic ergo Marcius cum de rebus gestis ad Senatum scriberet, hoc titulo usus est: *L. Marcius proprætor Senatui populoque Romano salutem plurimam dicit*; quo genere tituli Senatus ulterius uti noluit, ut cum Tribunus creatus esset à populo, se Proprætorem diceret, quod id à militibus accepisset. *Oliv.*

3. *A populo.*] Scilicet toto in comitiis.

4. *Adulandus.*] Hoc verbum apud veteres commune fuit, sicut & multa alia apud Priscianum.

5. *Valentius militari disciplina, &c. fuit.*] Lege, *Valentius militari disciplina apud Senatum fuit*, ex Wincheliano & Cauchiano. *Pigh.*

N 5 1. Taren-

ſenatum fuit: ſuccurrebat enim quam animoſa ſeveritate [1] Tarentino bello majores eorum uſi fuiſſent: [2] in quo [3] quaſſatis & attritis Reip. viribus, cum[4] magnum captivorum civium ſuorum numerum à Pyrrho rege ultro miſſum recepiſſent, decreverunt, ut ex iis, qui equo [5] meruerant, peditum numero militarent: qui pedites fuerant, in funditorum auxilia tranſcriberentur: neve quis eorum intra caſtra tenderet, neve locum extra aſſignatum, [6] vallo aut foſſa cingeret, neve tentorium ex pellibus haberet: Recurſum autem iis ad priſtinum militiæ ordinem propoſuerunt, ſi quis [7] bina ſpolia ex hoſtibus tuliſſet: Quibus ſuppliciis compreſſi, ex deformibus Pyrrhi munuſculis, acerrimi hoſtes extiterunt. [8] Parem iram adverſus illos ſenatus diſtrinxit, qui apud Cannas Remp. deſeruerant. [9] Nam cum eos gravitate decreti [10] ultra mortuorum conditionem relegaſſet,

1. *Tarentino bello.*] Cum Tarentini bellum cum pop. Rom. haberent, Pyrrhum regem Epirotarum in Italiam acciverunt, quo in bello attritæ primo ſunt vires populi Romani. Cum igitur Pyrrhus magnum numerum captivorum cepiſſet, ſine redemptione omnes populo Rom. condonare voluit. In quo ſententia Appii Claudii Cæci fuit, ne reciperentur priſtino ſtatu. Igitur qui equites fuerant, in peditum numerum, qui pedites, in funditorum alas tranſſcripti ſunt, & aliis conditionibus alligati. Unde Frontinus lib. I. cap. I. *Appii Claudii ſententia, Senatus eos, qui à Pyrrho rege Epirotarum capti & poſtea remiſſi fuerant, equites ad pedites redegit, pedites ad levem armaturam omnibus extra vallum juſſis tendere, donec bina hoſtium ſpolia ſinguli referrent.* Oliv.

2. *In quo, &c.*] Contigit A. V: DLXXV.

3. *Quaſſatis.*] Id eſt, concuſſis.

4. *Magnum captivorum, &c. numerum.*] Fuerunt autem ducenti, teſte Juſtin. lib. XVIII. qui inquit, *Pyrrhus ducentos captivos milites gratis Romam remiſit, ut cognita virtute ejus Romani cognoſcerent liberalitatem.*

5. *Meruerant.*] Militaverant.

6. *Vallo aut foſſa.*] Vide ſupra.

7. *Bina ſpolia.*] Duorum à ſe occiſorum.

8. *Parem iram.*] Livius: *Legati militum, qui relegati, poſtulabant ut in prælium ducerentur. Marcellus id nec juris nec poteſtatis ſuæ eſſe dixit, Senatui ſcripturum ſe, omniaque de ſententia patrum facturum eſſe: literæ ergo Marcelli ad novos Conſules allatæ, ac per eos in Senatu recitatæ ſunt, conſultuſque de his literis ita decrevit Senatus: Militibus qui ad Cannas commilitones ſuos pugnantes deſeruiſſent, Senatui non videri Rempublicam committendam eſſe, ſi Marco Claudio Proconſuli aliter videretur, faceret quod è republica fideque ſua duceret, dum ne quis eorum munere vacaret, neve dono militari virtutis gratia donaretur, non in Italiam reportaretur, donec hoſtes in terra Italia eſſent.*

8. *Cannas.*] Vicum Apuliæ, ubi Rom. exercitus ab Annibale profligatus eſt.

9. *Nam, &c.*] Contigit A. V. DXXXVII.

10. *Ultra mortuorum conditionem.*] In omni-

ſet, acceptis à M. Marcello litteris, [1]ut eorum ſibi opera ad expugnationem Syracuſarum uti liceret; reſcripſit indignos eſſe, qui in caſtra reciperentur. Ceterum ſe ei permittere, ut faceret quod expedire Reip. judicâſſet, dum nequis ex eis [2] munere vacaret, [3]aut dono militiæ donaretur, aut in Italiam, donec hoſtes in ea eſſent, accederet. Sic enerves animos odiſſe virtus ſolet. [4] Age, quam graviter ſenatus tulit, quòd Q. Petillium conſulem fortiſſime adverſus [5] Ligures pugnantem occidere milites paſſi eſſent? Legioni enim [6] neque ſtipendium anni procedere, neque æra dari voluit: quia pro ſalute imperatoris, hoſtium telis ſe non obtulerant. Idque decretum ampliſſimi ordinis, ſpecioſum & æternum Petillii monumentum extitit, ſub quo in acie, morte, in Curia [7] ultione clari cineres ejus acquieſcunt. [8] Conſimili animo, cum ei Annibal [*] ſex millium Roma-

omnibus manuſcriptis, *Ultra mortuorum*, non *mortalium*, legitur. Et rectè. *Pighius.*

1. *Ut eorum, &c.*] Contig. A. V. DXLI.

2. *Munere vacaret.*] Dum ne quis illorum vacationem haberet militiæ, videlicet ut ſemper militiam gererent.

3. *Aut dono.*] Ut ſi etiam fortiter geſſiſſent, nullo munere militari donarentur.

4. *Age, quam graviter Senatus.*] Frontinus lib. IV. cap. I. *Cum à Liguribus in prœlio Quintus Petillius interfectus eſſet, decrevit Senatus, ut ea legio, in cujus acie conſul fuerat occiſus, tota infrequens referretur, ſtipendium ei non daretur annuum, æra reſcinderentur.* Contigit A. V. DLXXVII.

5. *Ligures.*] Liguria Italiæ regio inter amnes Varum & Macram, ab altero latere habens Apenninum, ab altero Padum.

6. *Neque æra dari voluit.*] Scilicet jam debita.

7. *Ultione.*] Animadverſione in ignavos milites.

8. *Conſimili animo.*] Livius decade Secundi Belli Punici Annibalem dicit poſt proſperam ad Cannas pugnam, captivos Romanos, quod nunquam antea fecerat, benigne ſatis fuiſſe allocutum, eiſque ſe redimendi poteſtatem feciſſe, pretium conſtituiſſe in capita, equiti quingentos quadrigatos nummos, tricenos pediti, ſervo terdenos, & quanquam aliquantulum adjiciebatur equitibus, & ad id pretium quo pepigerant dedentes ſe, lætos tum quancunque conditionem accepiſſe, Romamque legatos miſiſſe, Senatum non redimendos cenſuiſſe, diſſuadente imprimis T. Manlio Torquato, priſcæ & nimis duræ ſeveritatis viro, qui præter alias rationes eorum ignaviam inſectatus, illam afferebat, quod cum P. Sempronio Tuditano aufugere potuiſſent, & noluiſſe. Cicero Offic. lib. ult. circa finem: *Octo hominum millia,* inquit, *tenebat Annibal, non quæ in acie cepiſſet, aut qui periculo mortis diffugiſſent, ſed qui relicti in caſtris fuiſſent à Paulo & Varrone Conſule, eos Senatus non cenſuit redimendos, cum id parva pecunia fieri potuiſſet, ut eſſet inſitum militi-*

Romanorum, quæ capta in castris habebat, redimendorum potestatem fecisset, conditionem sprevit; memor tantam multitudinem armatorum juvenum, si honeste mori voluissent, turpiter capi non potuisse. Quorum nescio utrum majus dedecus fuerit, quod patria spei, an quod hostis metus nihil in his reposuerit: hæc pro se, ille ne adversus se demicarent, parvi pendendo. Sed cum aliquoties senatus pro militari disciplina se [1] severum exhibuerit, nescio an tum præcipue, cum milites qui [2] Rhegium [3] injusto bello occupaverant, mortuoque duce Jubellio, M. Cæsium scribam ejus sua sponte imperatorem delegerant, carcere inclusit, ac M. Fulvio Flacco Trib. Pl. denunciante, ne in cives Romanos adversus [4] morem majorum animadverteret, nihilominus propositum executus est. Ceterum quo minore cum invidia id perageretur, quinquagenos per singulos dies virgis cæsos, securi percuti jussit, [5] eorumque corpora [6] sepulturæ mandari, mortemque * lugeri vetuit.

EX-

militibus nostris aut vincere, aut emori. Oliv. Contigit A. V. DXXXVII.

* *Sex millium.*] In numero dissentit à Cicerone & Livio, qui octo millia fuisse dicunt.

1. *Severum exhibuerit.*] Detorta vulgaris locutio est. In Campensi, Pulmanniano, & Susiano, *Se severum exhibuerit*, legitur. *Pigh. Severum exhibuerit.*] Quidquid Pighius causetur, ego veterum librorum lectionem quasi fugitivam retrahendam censeo, *Severe excubuerit.* Sic lib. III. cap. ult. *Pro salute civium in foro excubuerat.* Colerus.

2. *Rhegium injusto bello.*] Frontinus libro IV. cap. I. *In legionem*, inquit, *qua Rhegium oppidum injussu ducis diruerat, animadversum est, ita ut quatuor milia tradita custodia necarentur, praeterea Senatusconsulto cautum est, ne quem ex eis sepelire aut lugere fas esset.* Abbreviator Livii non *Romanos*, sed *Campanos* fuisse dicit. *Campana*, inquit, *legio, qua Rhegium occupaverat, obsessa obsidione facta securi percussa est.* Oliver. Contigit A.V. CDXXCII.

3. *Injusto bello.*] Id est, non legitime indicto & Jubellio duce mortuo.

4. *Morem majorum.*] Non enim leges permittebant civem Romanum virgis cædi, vel capite puniri: sed si deprehensus foret, perpetuo carcere mulctabatur: sin extra urbem fuisset, ita ut deprehendi non posset, exilio puniebatur.

5. *Eorumque corpora.*] Ad mortem usque sævire tolerabile est, ultra mortem inhumanum, sicut de Achille legitur, qui in Hectorem mortuum sævIit. Virgilius:

Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilli. Oliver.

6. *Sepultura mandari.*] Jure civili corpora damnatorum non aliter sepeliuntur, quam si fuerit petitum & permissum,

EXTERNA EXEMPLA.

1. Leniter hoc patres conſcripti, ſi Carthaginienſium ſenatus in militiæ negotiis procurandis violentiam intueri velimus, à quo duces bella pravo conſilio gerentes, etiam ſi proſpera fortuna ſubſecuta eſſet, [1] cruci tamen ſuffigebantur: quod bene geſſerant, Deorum immortalium adjutorio, quod male commiſerant, ipſorum culpæ imputantes.

2. Clearchus verò Lacedæmoniorum dux egregio dicto diſciplinam militiæ continebat, identidem exercitus ſui auribus inculcando, à militibus imperatorem potius, quam hoſtem metui debere. Quo aperte denuntiabat, futurum ut ſpiritum pœnæ impenderent, quem pugnæ acceptum ferre dubitaſſent. Idque à duce præcipi non mirabantur, [2] maternarum blanditiarum memores, quæ exituros eos ad prœliandum monebant, ut aut vivi cum armis in conſpectum earum venirent, aut mortui in armis referrentur. Hoc intra domeſticos parietes [3] accepto ſigno, Spartanæ acies dimicabant. Sed aliena proſpexiſſe tantummodo ſatis eſt, cum propriis multoque uberioribus, & felicioribus exemplis gloriari liceat.

ſum, & nonnunquam non permittitur, maxime majeſtatis damnatorum. Ita reſpondit JC. in l. 1. ff. de cadav. punitor. Pighius, *nulli*, ex Manuſcriptis omittit, non male.

* *Lugere.*] Tanquam infames.

1. *Cruci tamen affigebantur.*] Vide ſupra.

2. *Maternarum blanditiarum.*] Id eſt, virilium juſſorum matrum ſuarum, quæ abeuntibus dabant, cum aliarum nationum matres blandiri ſoleant. Unde ſevera illarum mandata ſpecioſe blanditias vocat. *Badius.*

3. *Accepto ſigno.*] Vexillo, hoc eſt, monitu loco vexilli accepto.

CAP VIII.

DE JURE TRIUMPHANDI.

DIsciplina militaris acriter retenta, principatum Italiæ Romano imperio peperit, & multarum urbium, magnorum Regum, validissimarum gentium regimen largita est,[1] fauces Pontici sinus patefecit,[2] Alpium,[3] Taurique montis convulsa claustra tradidit, ortumque è parvuli Romuli casa totius terrarum orbis fecit columen. Ex cujus sinu quoniam omnes triumphi manarunt, sequitur ut de triumphandi jure dicere incipiam.

1.[4] Ob levia prœlia quidam imperatores[5] triumphos sibi decerni desiderabant: quibus ut occurrerent,[6] lege cautum est, ne quis triumpharet, nisi qui[7] quinque millia hostium

1. *Fauces Pontici sinus.*] De hoc ait Cicero in Orat. pro Archia poëta. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante Pontum, & regiis opibus quondam & natura regionis vallatum: nam Lucullus contra Mithridatem regem Ponti missus est, & victoriæ aditum fecit, quam amplam postea Pompejus consecutus est. *Oliv.*

2. *Alpium.*] Alpes disterminant Galliam ab Italia.

3. *Taurique.*] Est hic Asiæ mons longe maximus, qui ab Indico mari exurgens, vaste satis attollitur, dein dextro latere ad septentrionem, sinistro meridiem versus procedit, in occidentem rectus & perpetuo jugo: multarumque gentium, qua dorsum agit, terminus: sed pro gentium ac linguarum varietate diversa habet nomina.

4. *Ob levia, &c.*] Contig. A.V. DCXCI.

5. *Triumphos.*] Erat triumphus maximus honor, qui dabatur Imperatoribus Romanis, qui quatuor albis equis inaurato curru junctis, capite laurea coronato, in Capitolium vehebantur, præcedentibus captivis catenatis, & præeunte Senatu, in Jovis Opt. Max. templum devecti, immolato tauro albo ad proprias ædes redibant. Qui autem primus in urbe Romana triumphaverit, varia est Scriptorum sententia: nam alii Camillum, alii Tarquinium Priscum, alii Valerium Publicolam fuisse tradunt. *Oliv.*

6. *Lege cautum est.*] De qua lege Dionem lib. XXXVII.

7. *Quinque millia.*] Accedit & illud, quod ad triumphum quoque necesse erat, ne multo sanguine victoriam parassent.

ſtium una acie cecidiſſet. Non enim numero, ſed gloria triumphorum excelſius urbis noſtræ futurum decus majores exiſtimabant. Ceterum ne tam præclara lex cupiditate laureæ obliteraretur, legis alterius adjutorio fulta eſt, quam L. Marius, & M. Cato tribb. pl. tulerunt. Pœnam enim Imperatoribus minatur, qui aut hoſtium occiſorum in prœlio, aut amiſſorum civium falſum numerum, literis ſenatui auſi eſſent referre. Jubetque eos, cum primum Urbem intraſſent, apud [1] quæſtores urbanos jurare, de utroque numero vere ab his ſenatui eſſe ſcriptum.

2. Poſt has leges judicii illius tempeſtiva mentio introducetur, in quo de jure triumphandi inter clariſſimas perſonas & actum & excuſſum eſt. C. [2] Lutatius conſul, & Q. Valerius Prætor circa Siciliam inſignem Pœnorum claſſem deleverant, quo nomine Lutatio conſuli triumphum ſenatus decrevit. Cum autem Valerius ſibi eum quoque decerni deſideraret; negavit id fieri oportere Lutatius, ne in honore triumphi [3] minor poteſtas majori æquaretur: Pertinaciuſque progreſſa contentione, Valerius ſponſione Lutatium provocavit, [4] Ni ſuo ductu Punica claſſis

raſſent. inde neceſſe erat auctum imperium: non recuperata bello, quæ amiſſa fuerant. Deinde ne contra ſervos, fugitivos, piratas, aut ſimile genus hominum debellatum foret. Poſtremo civili bello, etſi re feliciſſime geſta, neque imperatorium nomen acclamari poterat, neque ſupplicationes decerni: non triumphantes, ne ovantes quidem Urbem ingredi poterant. Livius ſparſim, & Valerius Maximus hoc cap. Carolus Sigonius de antiquo jure civium Romanor. cap. de Jure Triumphandi, & alii. Item nec aras, nec ſigna Diis ſtatuebant, niſi ob externas victorias. Tacitus de Imperatore Tiberio: *Idem*, inquit, *cum Valerius Meſſalinus ſignum aureum in Æde Martis Ultoris, Cæcina Severus aram Ultioni ſtatuendam cenſuiſſent, prohibuit: ob externas victorias ſacrari dictitans, domeſtica mala triſtitia operienda.* lib. 3. Annalium: Eadem de cauſa ſpolia civili bello capta, in poſtibus nulla fixa veroſimile eſt. *Stewechius.*

1. *Quæſtores urbanos.*] Qui ærarium Romæ procurabant, & pecunias expenſas & receptas in tabulas publicas conferre conſueverant, ut notum eſt.

2. *Lutatius Conſul.*] Hic contra Pœnos Siliciam invadentes miſſus eſt, qui cum navali prœlio intereſſe non poſſet propter malam corporis valetudinem, Q. Valerius prætor claſſem hoſtium delevit. *Oliv.*

3. *Minor poteſtas.*] Utpote prætoria.

4. *Niſi ſuo ductu Punica claſſis eſſet oppreſſa.*] In Campenſi, *Ni ſuo ductu Pœnica claſſis eſſet.* Vetuſta ſponſionis formula eſt, qualis apud Ciceronem Offic. 3.

ſis eſſet oppreſſa. Nec dubitavit [1] reſtipulari Lutatius. Itaque judex inter eos convenit [2] Atilius Calatinus, apud quem Valerius in hunc modum egit; conſulem ea pugna in lectica claudum jacuiſſe, ſe autem omnibus imperatoris partibus functum. Tunc Calatinus, prius quam Lutatius cauſam ſuam ordiretur, Quæro, inquit, Valeri à te, ſi dimicandum necne eſſet, contrariis inter vos ſententiis diſſediſſetis; utrum quod conſul an quod prætor imperaſſet, majus habiturum fuerit momentum? Reſpondit Valerius, non facere ſe controverſiam, quin priores partes conſulis eſſent futuræ. Age deinde, inquit Calatinus, ſi diverſa auſpicia accepiſſetis, cujus magis [3] auſpicio ſtaretur? Item reſpondit Valerius, conſulis. At judex, Jam mehercule, inquit, cum de imperio & auſpicio, inter vos diſceptationem ſuſceperim, & tu utroque adverſarium tuum ſuperiorem fuiſſe fatearis; nihil eſt quod ulterius dubitem. Itaque Lutati, quamvis adhuc tacueris, ſecundum te [4] litem do. Mirifice

Offic. 3. *Ni vir bonus eſſet.* Et paſſim alibi ſimiles occurrunt. Verba autem quæ vulgo præcedunt, *Non ſe petiturum triumphum*, in duobus vetuſtis exempl. non extant, Attrebatenſi videlicet, & Gemblacenſi, quæ auferenda non male cenſet Pithœus, fruſtra enim adduntur, & præter ſponſionis formulam. *Pighius.*

1. *Reſtipulari.*] *Stipulari* ſignificat ſtipem, hoc eſt, pecuniam, obligare. Tractum autem eſt à ſtipe, quæ ſpecies erat numiſmatis. Stips autem dicta eſt à ſtipando: nam antiqui pecuniam penſare, non numerare ſolebant; quam pecuniam *as grave* Livius appellat, & Plinius lib. XXXIII. *Militum*, inquit, *ſtipendiorum, hoc eſt, ſtipis ponderandæ, penſatores, libripendes dicuntur*: unde etiam nomina nummis remanſerunt apud antiquos à penſatione, ſicut aſſis, dodrans, quadrans, unciæ, minæ, denarius, & ſimilia. Ergo pecuniam non in loculis ſervare ſolebant, ſed in theſauris ſtipare & condenſare; nam ſtipare, eſt in locum anguſtum reponere. Ergo *reſtipulari*, eſt retro ſe obligare, id eſt, contra ſponſionem à Valerio factam pecuniam obligare. *Oliv.*

2. *Atilius Calatinus.*] Hic Conſul cum à Pœnis in locum circumſeſſum temere exercitum duxiſſet, Marci Calpurnii tribuni militum virtute & opera evaſit, qui cum trecentis militibus eruptione facta, hoſtes in ſe converterat omnes. De Atilio Calatino Cicero in Catone majore: *Quanta fuit auctoritas in Lucio Cæcilio Metello? quanta in Atilio Calatino? in quem illud elogium unicum privatum populi fuiſſe virum, notum eſt carmen inciſum in ſepulchro.* Oliv.

3. *Auſpicio.*] Cuncta enim apud Romanos auſpicato fiebant.

4. *Litem do.*] Id eſt, dico, & eſt verbum juris. Verbi ſignificatio etiam apud Grammaticos invenitur. Virgilius:

Sed tamen iſte Deus quis ſit da, Tityre, nobis.

Ergo

fice judex, quod in manifesto negotio tempus teri passus non est. Probabilius Lutatius, quod jus amplissimi honoris constanter defendit. Et ne Valerius quidem improbe, quia fortis & prosperæ pugnæ [1]ut non legitimum, ita se dignum præmium petiit.

3. [2]Quid facias Cn. Fulvio Flacco, qui tam expetendum aliis triumphi honorem, decretum sibi à senatu ob res bene gestas sprevit, ac repudiavit? Nimirum [3]non plura præcerpens, quam acciderunt. [4]Nam ut urbem intravit, continuo ipse quæstione publica afflictus, exilio multatus est: ut si quid [5]religionis insolentia commisisset, pœna expiaret.

4. [6]Sapientiores igitur Q. Fulvius, qui [7]Capua capta, & L. Opi-

Ergo dare litem, est jus disceptationis dicere.

1. *Ut non legitimum.*] Quia ipsi lege non debebatur, sed Consuli.

2. *Quid facias Cn. Fulvio Flacco.*] Hic Flaccus triumphum contempsit, qui primo subegit Vardæos in Illyrico, deinde alio tempore Alpinos Ligures domuit: missus quoque in auxilium Massiliensium adversus Salinos Gallos qui fines Massiliensium depopulabantur, demum cum Ætolis bellavit, qui cum Ambraciam civitatem eorum diu machinis expugnare tentasset, nec eam capere posset, ad extremam necessitatem oppidani compulsi, supplices Consulem orârunt, ut eos in deditionem accipere vellet; quod ille omnino facere recusavit, nec prius flecti potuit, quam precibus Rhodii cujusdam Attici à Senatu impetratum est, ut eos in dedirionem acciperet; quod graviter tulit Senatus; visus est enim contra jus fecisse, supplices in deditionem venire volentes, repudiare. *Oliver.* Contigit A.U. DXLI. M. Fulvio hæc attribuuntur à Pighio.

3. *Non plura præcerpens.*] Quasi mens ejus præsaga esset futuri, quia videlicet post triumphum mulctandus esset exilio, si triumphasset. *Oliv.* *Præcerpens.*] Id est, antequam evenirent, carpens de infortunio suo.

4. *Nam ut urbem, &c. quæstione publica.*] Quia in judicium accitus est, quod oppidanos in deditionem accipere noluisset, quod contra religionem esse videbatur.

5. *Religionis insolentia.*] In supplices sc. Vel quia triumphum contempsisse videbatur.

6. *Sapientiores igitur.*] Ex suo judicio censet eos, qui cum repulsa triumphum petierunt sapientiores, eo qui respuit. In qua re sentire videtur Cneum illum Fulvium Flaccum si triumphum sibi decretum non repudiasset, exilii pœnam non fuisse daturum. *Badius.* Contigit A.U. DXLII.

7. *Capua.*] Totius olim Campaniæ urbs præstantissima. Urbs maxima opulentissimaque Italiæ Livio appellatur. Et comparat, imo præfert Capuam Urbi Romanæ Cic. Orat. II. contra Rullum. *Prona*, ut Livius loquitur, *semper civitas in luxuriam, non ingeniorum modo vitio, sed affluenti copia voluptatum, & illecebris omnis amœnitatis maritimæ & terrestris.* Unde & Hannibalis domitrix.

L. Opimius, qui [1] Fregellanis ad deditionem compulsis, triumphandi potestatem [2] à senatu petierunt. Uterque editis operibus magnificus, sed neuter petitæ rei compos. Non quidem invidia Patrum conscriptor. cui nunquam aditum in Curia esse voluerunt: sed summa diligentia observandi juris, quo cautum erat, ut pro aucto imperio, non pro recuperatis, quæ Populi Rom. fuissent, triumphus decerneretur. Tantum enim interest adjicias aliquid, an detractum restituas; quantum distat beneficii initium [3] ab injuriæ fine.

5. [4] Quinetiam jus, de quo loquor, sic custoditum est, ut P. Scipioni ob recuperatas Hispanias, M. Marcello ob captas Syracusas triumphus non decerneretur; quod ad eas res gerendas [5] sine ullo missi erant magistratu. Probentur nunc cujuslibet gloriæ cupidi, [6] qui ex desertis montibus, [7] myoparonumque piraticis rostris, laudis inopes, laureæ ramulos [8] festinabunda manu decerpserunt. Carthaginis imperio abrupta Hispania, & Siciliæ caput abscissum Syracusæ,

1. *Fregellanis.*] Fregella civitas olim clarissima inter Formias & Sinuessam sita non procul à Liri amne, cujus rudera hodieque ostenduntur, quæ amplitudinem urbis demonstrant. Hodie Ponte-corvo dicitur. Fregellanos populos etiam habet Plinius lib. III. cap. 5.

2. *A Senatu petierunt.*] Triumphum petentes extra urbem manebant.

3. *Ab injuria fine.*] Quem facit, qui ablata recipit.

4. *Quinetiam, &c.*] Contigit A.U. DXLII.

5. *Sine ullo, &c. magistratu.*] Non enim missi erant ut Consules, aut ut Dictatores, aut Prætores, &c. sed ut privati cum auctoritate publica. *Badius.*

6. *Qui ex desertis.*] Glareanus Lucullum & Pompejum pungi hic putat. Argute. *Coler.*

7. *Myoparonumque.*] Piratarum navis est, quod Nonius M. Tullii, Sallustii & Sisennæ autoritatibus comprobat. A Tyrrhenis Myoparo inventus creditur. Sextus Pompejus inquit, Myoparonem esse genus navigii ex duobus dissimilibus formatum. Sunt quidem Parones, quos & Pirones vocat Ethicus Hister. His navibus, eodem authore Histro, utuntur Albani, Mæotæ, Mazetæ, Gangines. Hæ & alio nomine Tulchiæ vocantur. Porro Parones dictos Suidas innuit ab insula Paro, cui & Aristophanis interpretes assentiuntur. *Gyrald.* Quid si Gallica vel potius Germanica vox sit? nam & Parones, sive Varones, à navigando dictos vetus Lexicon Belgicum attestatur. *Vaeren* enim navigare. *Thysius.* Myoparo ex Myo & Parone componitur. A forma autem μυώνες, hoc est, angusta & oblonga: ut Myobarbum, angustus & oblongus Liberi patris cantharus. *Scaliger.*

8. *Festinabunda.*] Quia nondum res gesserant, quibus merito sibi triumphus decerneretur.

1. *Super-*

racusæ, triumphales jungere currus nequiverunt. Et quibus viris? Scipioni & Marcello: quorum ipsa nomina instar æterni sunt triumphi. Sed clarissimos solidæ veræque virtutis auctores, humeris suis salutem patriæ gestantes, etsi coronatos intueri senatus cupiebat, justiori tamen reservandos laureæ putavit.

6. His illud subnectam. Moris erat ab Imperatore triumphum ducturo, Coss. invitari ad cœnam, deinde rogari ut venire [1] supersedeant; ne quis eo die, quo ille triumpharet, [2] majoris in eodem convivio sit imperii.

7. [3] Verum quamvis quis præclaras res, maximeque utiles Reipubl. civili bello gessisset, Imperator tamen eo nomine appellatus non est, nec ullæ [4] supplicationes decretæ sunt, neque aut [5] ovans, aut curru [6] triumphavit, quia ut necessariæ istæ, ita lugubres semper existimatæ victoriæ sunt, utpote non externo, sed domestico partæ cruore. [7] Itaque & Nasica Ti. Gracchi, & Opimius C. Gracchi factiones mœsti trucidarunt. [8] Q. Catulus, M. Lepido collega suo

1. *Supersedeant.*] Id est, omittant venire ad cœnam.

2. *Majoris, &c.*] Scilicet quam triumphans, quia Consul major est non triumphans, quam triumphans non Consul. *Badius.*

3. *Verum, &c.*] Contigere hæc omnia A. U. DCXX. & DCXXII. A. U. DCLXXVI. A. U. DXLI. A. U. DCLXII.

4. *Supplicationes.*] Gratiarum actiones Diis immortalibus.

5. *Ovans.*] Ovabat, qui hostes in fugam vertisset: qui autem ovabat, equo albo per urbem vectus in Capitolium ascendebat, & ibi ovem sacrificabat. Unde *ovare* dictum est, ut Servio placet. Festus Pompejus dicit *ovare* dictum esse, à voce eorum, qui ovantem sequebantur. *Oliv. Ovans.*] Ovatio minus honoratum triumphi genus. Differt autem ab altero, primum quod in ipsa ovatione dux cum exercitu urbem ingreditur pedibus, non autem curru, ut ille, qui majore triumpho ornatur; deinde quia non gestat togam pictam & clavis aureis distinctam, neque ornatur trabea, aut laurea corona redimitur: quin etiam hac in re altero est inferior, quod non gestet sceptrum, in cæteris vero rebus illi est par. *Dionys. Halicarnass.*

6. *Triumphavit.*] De modo triumphandi passim antiquarii. Pompam ipsam ita tangit Cicero: *Quid vincti ante currum Duces? quid simulachra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid Legati in equis & Tribuni? quid filii prætextati? quid clamor militum? quid tota illa pompa.*

7. *Itaque & Nasica.*] De cæde Gracchorum satis supra dictum est in capitulo de Somniis. Metellus vero simili modo Opimium necavit. Contigit A. U. CCLXXII.

8. *Quintus Catulus.*] Cum M. Lepidus acta L. Syllæ rescindere vellet, & ab eo proscriptos in civitatem restitui, & eorum

suo cum omnibus seditiosis copiis extincto, tantum moderatum præ se ferens gaudium, in Urbem revertitur. C. etiam Antonius [1] Catilinæ victor [2] abstersos gladios in castra retulit. [3] L. Cinna, & C. Marius hauserant quidem avidi civilem sanguinem, sed non protinus [4] ad templa Deorum & aras tetenderunt. [5] Item L. Sylla, qui plurima bella civilia

rum bona quæ Sylla, & populo & amicis suis donaverat, ipsis reddi: Q. Catulus ex consensu bonorum resistebat actionibus illius. Cum igitur actionibus obtinere non posset quod obtinebat, in Hetruriam profectus, ingentes ibi copias comparavit, contra quem missi sunt Q. Catulus, & Cn. Pompejus, qui illum haud ita multo post fuderunt atque fugarunt. Ille rursus se in Hetruriam, deinde in Sardiniam contulit, & ibi morbo & pestilentia periit. *Oliv.*

1. *Catilinæ victor.*] Saltem per legatum: nam ipse pedibus æger adesse non poterat, ut Sallustius dicit primo libro.

2. *Abstersos gladios.*] Quasi civilem sanguinem abominarentur.

3. *Lucius Cinna, &c.*] Hi urbe ejecti, diversis factionibus; hic à Sylla, ille ab Octavio, parvo temporis interstitio, comparatis atque conjunctis exercitibus, patriæ bellum intulerunt: nam cum Marius carcere liberatus, ut in cap. de Ominibus planius videmus, se in Africam contulisset, audissetque Romæ seditionem ortam inter Cinnam & Octavium, utpote vir bellicosissimus ex Maurusiis equites in Africa comparavit, & ex agris robustissimos quosque delegit, impletisque sexaginta navibus, cum ea virorum copia Romam versus navigavit, seque Cinnæ paulo ante expulso Roma, conjunxit, qui segnioribus factis jam Romanis, atque desidia & segnitie ducum, primo Hostiam, deinde Janiculum, postremo Urbem ipsam occuparunt, quam velut terram hostilem diripuerunt, & miserabili cæde repleverunt. Post hanc igitur victoriam Cinna & Marius de suis inimicis non triumpharunt. *Oliv.*

4. *Ad templa Deorum & aras.*] Ut de Victoria parta Diis gratias agerent sacrificantes more triumphantium. *Bad.*

5. *Item Lucius Sylla qui plurima bella.*] Sylla multa bella civilia confecit. Primum adversus Marium & Sulpitium orta de provincia Ponti seditione. Nam cum Mithridaticum bellum Syllæ, qui. rum Consul erat, demandatum foret, Q. Sulp. Trib. pl. adversæ factionis homo legem tulit invito Senatu, ut Mario Mithridatica provincia crederetur, cui rogationi cum resistere Sylla summa ope vellet, Sulpitius eum armata manu in eum impetum fecit, stragemque ingentem circa eum edidit, ubi Pompeji filius adolescens nobilissimus cæsus est. Sylla inter cædem difficulter elapsus, clam nocte in castra contendit, exercitum omnem adversus Sulpitium & Marium concitavit, & cæsis legatis, qui ad accipiendum exercitum missi fuerant, ad urbem properavit, quam hostiliter ingressus, cædibus & incendio replevit; nam dum hostes spectat, suorum nullam rationem habet, sontes insontesque opprimit. Deinde, sedato tumultu, imperio potitus, adversus Mithridatem profectus est, ubi cum paulo post audisset Marium & Cinnam conjunctis exercitibus urbem cepisse, totamque hostiliter diripuisse, & civium, ac inprimis amicorum suorum fœdam edidisse stragem, icto cum Rege fœdere, compositisque rebus in provincia, Romam venit. Et primo apud Capuam cum Mario juniore & Consule Norbano feliciter pugnavit, supra VII. hostium milia cecidit, intra Capuam Norbanum inclusit. M. quoque Lucullus unus ex ducibus suis apud Fiden-

lia confecit, cujus crudelissimi & insolentissimi successus fuerunt: cum consummata potentia sua triumphum duceret, ut Græciæ & Asiæ [1] multas urbes, ita civium Roman. [2] nullum oppidum vexit.

Piget, tædetque per vulnera Reipubl. ulterius procedere: [3] lauream nec senatus cuiquam dedit, nec quisquam sibi dari desideravit, civitatis parte lachrymante. Ceterum [4] ad quercum pronæ manus porriguntur, ubi ob cives servatos corona danda est; qua postes [5] Augustæ domus sempiterna gloria triumphant.

Fidentiam sedecim cohortes adversus quinquaginta duxit, & eas fudit atque fugavit, victorque x. & octo milia trucidavit, hostem castris exuit. Sylla paulo post alterum Consulem Scipionem, spe pacis ostentata, & ejus legiones occidit, rursus cum Mario juniore, qui exercitum reparaverat, haud procul ab urbe congressus, cum ingenti hostium strage victor evasit, nam ad viginti millia cæsa, & octo capta ab eo fuisse dicuntur, Marium Præneste fugisse, multa quoque per ejus præfectos, Pompejum, Crassum, Metellum, Servilium prælia feliciter commissa, qui magnas Romanorum copias delevêre. Ultimum illi prælium fuit sub ipsis mœnibus urbis cum Telosino quodam Samnite, & Lamponio ejus socio, in quo parum abfuit, quin funditus deleretur; sed tandem aspirante fortuna, illos profligavit, non sine magna suorum clade; urbem deinde ingressus, sex millibus ex equestri ordine in forum perductis & crudeliter cæsis, proscriptionem Senatorum, & aliorum civium inprimis divitum, fecit mirabilem. *Oliv.*

1. *Multas urbes.*] Simulachra urbium devictarum in pompa triumphi deducere soliti & picturas.

2. *Nullum oppidum vexit.*] Significans per hoc se non de civibus, licet esset crudelissimus, sed de externis triumphare. *Badius.*

3. *Lauream.*] Non solum non dabatur triumphus, verum etiam, teste Cicerone in Philipp. Oratione ultima, nullæ fiebant supplicationes.

4. *Ad quercum pronæ manus porriguntur.*] Qui civem servasset, querna corona donari consueverat. Ante postes Julii Cæsaris erat antiqua quercus, ex qua ramos decerpere solebant, ubi coronam alicui dare voluissent. *Oliv.*

5. *Augusta domus.*] Id est, ipsius Julii Cæsaris.

CAP IX.

DE CENSORIA SEVERITATE.

CAstrensis disciplinæ tenacissimum vinculum, & militaris rationis diligens observatio, admonent me, ut ad [1] censuram pacis magistram custodemque transgrediar. Nam ut opes pop. Romani in tantam amplitudinem imperatorum virtutibus excesserunt; ita probitas & continentia [2] censorio supercilio examinata est. Opus effectu par bellicis laudibus; quid enim prodest foris esse strenuum, si domi malè vivitur? Expugnentur licet urbes, corripiantur gentes, regnis injiciantur manus; nisi [3] foro & [4] curiæ officium ac verecundia sua constiterit; partarum rerum æquatus cælo cumulus, sedem stabilem non habebit. Ad rem igitur pertinet nosse, atque adeo recordari acta censoriæ potestatis

1. Camillus & Posthumius censores, [5] æra pœnæ nominè eos qui ad senectutem [6] cœlibes pervenerant, in ærarium

1. CEnsuram.] Livius: *Censura initium fuit, rei à parva origine orta, quæ deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinaque Romanæ penes eam regimen, senatus equitumque centuria, decoris dedecorisque discrimen sub ditione ejus magistratus, publicorum jus privatorumque locorum, & vectigalia pop. Rom. sub nutu atque arbitrio essent.* Primi autem censores fuerunt Papirius Semproniusque. *Oliver.* Vide Janum Gulielmum de Magistratib. populi Romani. Contigit A. U. ccxi.

2. *Censorio supercilio.*] Austeritate & rigiditate censoria. Nam supercilium pro severitate sæpissime ponitur.

3. *Foro.*] Ubi judicia exercentur.

4. *Curia.*] Ubi sententiæ dicuntur.

5. *Æra.*] Id est, certam pecuniæ quantitatem, fecerunt enim ærarios. Ærarii autem obnoxii dicebantur ærario.

6. *Cælibes.*] Camilli legem postea in censura sua denuo promulgavit Metellus Numidicus, ex cujus oratione cita Agell.

rium deferre jusserunt: iterum puniri dignos, si quo modo de tam justa constitutione queri essent ausi: cum in hunc modum increparentur: Natura vobis quemadmodum nascendi, ita gignendi legem scribit; parentesque vos alendo, nepotum nutriendorum debito (si quis est pudor) alligaverunt. Accedit his, quod etiam fortuna [1] longam præstandi hujusce muneris vacationem estis assecuti: cum interim consumpti sint anni vestri, & mariti & patris nomine vacui. Ite igitur, & [2] nodosam exsolvite stipem, utilem posteritati numerosæ.

2. [3] Horum severitatem M. Valerius Max. & C. Junius Bubulcus Brutus censores in consimili genere animadversionis imitati, L. Antonium senatu moverunt: quod quam virginem in matrimonium duxerat, repudiâsset, nullo amicorum in consilium adhibito. At hoc crimen nescio an superiore majus: illo namque conjugalia sacra spreta tantum, hoc etiam injuriose tractata sunt. Optimo ergo judicio censores indignum eum aditu Curiæ existimaverunt.

3. Sic M. [4] Porcius Cato L. Flaminium è numero senatorum

Agell. lib. 1. cap. 6. Afranius Vopisco: *Majores nostri incupidiores liberûm Fuêre.* Colerus.

1. *Longam, &c. vacationem.*] Hoc est longum temporis spatium. Pighius legit *Advocationem.*

2. *Nodosam exsolvite stipem.*] Per hoc illos avaros ostendit, & ob eam causam cœlibes vixisse, quod timerent, ne uxorem & liberos alere possent. *Oliv. Stipem nodosam.*] Id est, multis nodis in loculis aut sacculo abstrusam pecuniam. *Bad. Ite igitur, & nodosam exsolvite stipem, utilem posteritati numerosæ.*] Nodus aliquis in nodosa hac stipe, nec video qui adjectio hæc conveniat. Legerim, *numerosam.* Censores videlicet, multiplicato censu, ærarios fecerunt cœlibes, sive, ut ipse Valerius hac ipsa in re ante dixit, æra pœnæ nomine pendere jusserunt. Id more suo Valerius alludens, Ite, ait, pendite numerosam stipem in usum numerosæ posteritatis. *Lipsius.*

3. *Horum, &c.*] Contig. A. U. DCXLVI.

4. *Porcius Cato.*] L. Quinctius Flaminius Consularis præter alia, quæ illi objiciebantur à morum magistris, crudelitatis quoque in supplicem notam incurrit, atque Senatu motus est. Exemplum prodidit disertissimus Historicus T. Livius lib. XXXIX. Habebat L. Quintius in deliciis Philippum quendam Pœnum, ejusdem amoribus afflictim se emancipaverat. Ægre illum Roma in Galliam, quam Provinciam Consul obtinebat, abstraxerat. Inter jocos & cavillationes semel atque iterum Consuli nasum moverat, atque objecerat se veluti invitum Urbe raptum esse, dum gladiatorium expectaretur spectaculum, ut impotenti illius

torum sustulit, quia in provincia quendam damnatum securi percusserat, tempore supplicii ad arbitrium & spectaculum mulierculæ, cujus amore tenebatur electo. Et poterat inhiberi respectu consulatus, quem is gesserat, atque auctoritate fratris ejus V. C. [1] T. Flaminii: sed & censor, & Cato duplex severitatis exemplum, eo magis illum notandum statuit: quod amplissimi honoris majestatem tam tetro facinore inquinaverat: [2] nec pensi duxerat, iisdem ima-

amori se venditaret. Hæc exprobratio pupugit animum Consulis, & cæco consilio ad atrox atque immane facinus inflammavit. Cum enim vino & amore incaluisset, quibus duobus nullum potentius rationi obnubilandæ venenum, forte epulanti nunciatum, adesse nobilem Bojum cum liberis transfugam, supplicem petere, ut in fidem eum Consul acciperet. Admisit eum L. Quinctius in tabernaculum, loquentem per interpretem audivit; sed ubi superior exprobratio exoleti animo occurrit, æstuare primo sanguis cœpit: mox in turpissimum facinus abripitur. Ecquid, inquit scorto, quandoquidem gladiatorium munus mei causa reliquisti, sanguinario hic spectaculo oculos pascere lubitum est? Vix serio admisit Pœnus, ubi ad nutum scorti Consul stricto mucrone in Gallum involat, caput ferit, secat & dimidiata verba abrumpit, fugientem atque Deorum atque hominum fidem obnixe implorantem, latere tenus transfodit, mensam sanguine humano aspergit, Deos geniales commaculat. Atrox immane facinus! supplex venerat Bojus, supplicari, cui manus inferre ipsa veterum religio vetabat, indicta causa ad voluptatem Pathici scurræ è medio tollit, humano cruore inter epulas ludit, oculos crudeles pascit. Quis mortalium ipsos fontes, cum ad supplicium ducuntur, commiseratione non prosequitur? A sanguine humano etiam jure occiso abhorret animus, quis inter epulas cadentem veluti humanam victimam, inter vina stillantem sanguinem, inter oscula & amplexus natantia lumina & cum morte colluctantia siccis oculis aspicere potuit? Itaque non consularis dignitas, non autoritas fratris L. Flaminii Catonis judicium inhibere potuit, neque ignominiam avertere. Levior quidem hæc pœna videtur pro tanto crimine, sed Censorum erat non tam punire, quam loco movere, ignominia mactare nocentes. Valerium Antiatem aliter hæc referre tradidit Livius, sed illum orationem Catonis non legisse. Proditum ab illo est Placentiæ famosam fuisse meretricem, quam efflictim Consul deperibat, in convivium accersitam Consulem jactantem audivisse, quam rigido jure in facinorosos animadverteret, & quam multi in vinculis essent, qui Libitinæ offerrentur. Avida sanguinis meretrix supplicium alicujus coram se peragi poscit, quandoquidem nunquam aliquem securi feriri vidisset. Annuit postulato Consul, & sontis sanguine epulas contaminavit. Vide Livium lib. xxxix. & Plutarchum in Catone. *Thysius.*

1. *T. ti Flaminii.*] Qui totam Græciam subegerat, & jussu Senatus populique Romani liberam fecerat, & Philippo regi Macedonum magnam imperii partem ademerat, quam in Græcia occupaverat. *Oliv.*

2. *Nec pensi duxerat.*] Ita MSS. libri, excepto Winchelian. omnes quos vidi, habent.

[1] imaginibus adscribi, meretricis oculos humano sanguine delectatos, & regis Philippi supplices manus.

4. [2] Quid de Fabricii Luscini censura loquar? narravit omnis

habent. Vulgo, *Nec indignum pensi duxerat*. Prior vetusta Romana phrasis, qua & Sallustius utitur, *Neque dicere, neque facere quicquam pensi habebat*. Et alii sæpe. *Pensi habere*, vel ducere, idem est, quod Διαγινώσκειν, discernere, perpendere, æstimare, magni facere, ponderare, τιμᾷν. Vox *indignum* è dictatis alicujus ludimagistri haud dubio assuta est. *Pighius*.

1. *Imaginibus*.] Imaginum jus nobilitatis Romanæ proprium, quibus ascribebantur nomina & insignia facta virorum: quocirca ad imaginem Lucii Flaminii vult autor ascribendos esse oculos meretriculæ, ad quos oblectandos Gallum percuti jusserat, sicut ad imaginem T. Flaminii fratris ejus, & manus Philippi Regis supplices. *Bad.*

2. *Quid de Fabricii Luscini censura.*] Gellius lib. IV. cap. 8. *Fabricius*, inquit, *Luscinus magna gloria vir, magnisque rebus gestis fuit. P. Cornelius Rufinus manu quidem strenuus & bellator bonus, militarique disciplina peritus admodum fuit, sed furax homo & avaritia acri erat. Hunc Fabricius non probabat, neque amico utebatur; osusque eum morum causa fuit, sed cum in temporibus Reip. difficillimis Consules creandi forent, & is Rufinus peteret consulatum, competitoresque ejus essent imbelles quidam & futiles, summa ope annixus est Fabricius, ut Rufino consulatus deferretur, eam rem plerisque admirantibus quod hominem avarum, cui esset inimicissimus, creari Consulem peteret.* Hunc Rufinum postea bis consulatu & dictatura functum, Censor Fabricius Senatu movit ob luxuriæ notam, quod decem pondo libras argenti facti haberet. *Oliv. Quid de Fabricii Luscini censura.*] Tam sanctis olim moribus præditus fuit Princeps Populus, ut imperium totius universi meruisse suo jure videatur. Procul luxuria: & divitiarum immodica sitis, cum & divitem esse probro habe- retur. P. Cornelium Rufinum bis consulatu atque dictatura illustrem ideo Senatu motum constat, quod compertum esset eum argenti facti cœnæ gratia decem pondo habere. Ille nimirum verus divitiarum usus, supervacua contemnere. Æstimare aurum propter ostentationem, verissimæ servituris indicium. Lutum quod ex intimis terræ visceribus eruitur, & nobilissimæ huic æternæque menti imperabit? Oculos dirigere in cœlum oportet, nec velut glebæ ascriptitios inferiora mirari. Divitias non contemnimus, sed illarum non necessarium usum. Quin & omnis Luxuria Avaritiam alit. Quæ duæ pestes Rerumpubl. plus lædunt quam hostile ferrum. Ordo hic mutuus raro fallit, quærunt prodigi ut absumant, absumunt ut quærunt. Divitiis affluis? Illas unico momento difflare potest Deus Immortalis, atque malum punire dispensatorem. An ergo incumbam auro? inquies. amicos & pauperes juva. Atqui ego, ut loquitur Poëta, *Vectigalia magna, Divitiasque habeo tribus amplas Regibus.* Etiam magna flumina exiccantur & alveum mutant. Ecce, patria tuam opem postulat, dum imminet cervici fatalis hostis. Nervum tu suppedita, & auxilium patriæ impende. Recte itaque judicatum arbitror, Publicam diligebat magnificentiam, Privatam oderat populus Romanus. *Thysius. Fabricii Luscini.*] Agellius, & quædam editiones Valerianæ *Lucinum* appellant. *Lucinum* quidem Latine dici recte puto, ut Lucina. Et apud Prudentium, *Lucina hora*. Sed & *Luscinus* in veteri Glossario extat: *Luscinus, ἀηδών*. *Coler.*

omnis ætas, & deinceps narrabit, ab eo Cornelium Rufinum, duobus consulatibus & dictatura speciosissime functum, quod [1] decem pondo vasa argentea comparâsset, perinde ac malo exemplo luxuriosum, in ordine senatorio retentum non esse. Ipsæ medius fidius mihi literæ sæculi nostri obstupescere videntur, cum ad tantam severitatem referendam ministerium accommodare coguntur; ac vereri ne non nostræ urbis acta commemorare existimentur. Vix enim credibile est, intra [2] idem pomærium decem pondo argenti, & invidiosum fuisse censum, & [3] inopiam haberi contemptissimam.

5. [4] M. autem Antonius & L. Flaccus censores Duronium senatu moverunt, quod legem de coërcendis conviviorum sumptibus latam [5] tribunus pleb. abrogaverat, mirifica notæ causa. Quam enim impudenter Duronius [6] Rostra conscendit, illa dicturus, Fræni sunt injecti vobis, Quiri-

1. *Decem pondo.*] Lib. Dan. X. P. Solebant ponderum numeros non literis, sed literarum notis exprimere. *Coler.*

2. *Idem pomærium.*] Eadem mœnia. *Pomarium*, inquit Livius, *verbum solum intuentes, postmœnium interpretatur esse.* Est autem *pomarium* magis circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam Hetrusci, quâ murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato consecrabant, ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgo etiam conjunguntur, & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spatium, quod neque habitari neque arari fas erat, non magis quod post murum esset, quam quod murus post id, pomærium Romani appellarunt. *Oliver.*

3. *Inopiam haberi.*] Scilicet tempore autoris.

4. *M. autem, &c.*] Contigit A.U. DCLIV.

5. *Tribunus plebis.*] Junia lege non poterat quis Tribunus esse nisi plebejus: sed postea alia lege lata & patritii creari cœperant, ut hoc loco Duronius Senatu amotus, quia Tribunus plebis legem de coërcendis sumptibus conviviorum abrogaverat, penitus sustulerat & subverterat. *Oliver.*

6. *Rostra.*] Suggestus consularis huc spectat, scilicet Rostra, quæ Julia dicebant, sive Nova. Nam vetera illa non in tanto honore, vel usu. Vocat Ammianus *Suggestum*, à forma, quam ostendit, per gradus surrexisse, cum dicit, vertice scansili fuisse. Dicit & imitamenta priorum Principum portasse, id est, vultus & statuas eorum: quas equidem arbitror in gradibus, ad extrema latera, dispositas in ordine fuisse. Eorum basim, sive ima, ornata rostris navium ex Actiaca victoria, Dio Cassius docuit: & inde Rostrorum nomen. Ideo autem *Consulum Suggestum* appellat Ammianus, quia initio magistratus eo conscendere solebant Consules, & populum salutare; eodem iterum, cum deponerent magistratum. Mos ab antiquo mansit; quia & adire, & orare illic,

Quirites, nullo modo perpetiendi: alligati & constricti estis amaro vinculo servitutis: Lex enim lata est, quæ vos esse frugi jubet: abrogamus igitur istud horridæ vetustatis rubigine [1] obsitum imperium. Etenim quid opus libertate, si volentibus luxu perire non licet?

6. [2] Age, par proferamus æquali jugo [3] virtutis, [4] honorumque societate [5] junctum, [6] instrictum autem æmulationis hamo diffidens. Claudius Nero, Liviusque Salinator, secundi Punici belli temporis [7] firmissima Reipubl. latera, quam districtam simul egerunt censuram? Nam cum [8] equitum centurias recognoscerent, & ipsi propter robur ætatis etiamnum

lic, ac gratias agere populo solebant pro honore. Sed inferiore & Principum ævo nihil factum, nisi ut conscenderent, salutarent, itemque jurarent, aut ejurarent. Imo & sedisse illic in sella curuli videntur, & sic se ostendisse, quasi auspicii causa. *Lipsius.*

1. *Obsitum.*] Circumdatum rubigine, velut rigore.

2. *Age, &c.*] Contigit A.U. DXLIX.

3. *Virtutis.*] Quia uterque res magnas atque præclaras pro republ. gessit.

4. *Honorumque.*] Qui ambo Consules & Censores simul fuerunt.

5. *Junctum.*] Lego ex lib vet. *Vinctum*, ob sequens verbum *instrictum*. Coler.

6. *Instrictum, &c.*] Duo codices, Pulmannianus & Susianus veram hanc lectionem referunt, quæ non parum antiquitatis redolet. *Instringere* enim impedire, implicare, ac compescere est: qua in significatione utitur eo Catullus ad seipsum dicens:

Quin te animo adfirmas, teque instringisque, reducisque,
Et Diis invitis desinis esse miser.

Alia quoque exemplaria ejus retinent lectionis vestigia: nam Campense, *Instrictum autem æmulationis animo*, dicit; & Attrebatensis, *instructum*, mendose. Ait itaque Valerius paronomasia non illepida, instrictos æmulationis hamo censores distractam (ut habetur in Atrebatensi) simul egisse censuram, detersam, justam ac emunctam, metaphora à distringentibus se in balneo sumpta, qui sordes corporis lacinia strigilive detergunt, aut abradunt. *Pighius.* Vulgata tamen lectio retineri potest: *Instinctu autem æmulationis animo dissidens.* Satis perspicuè.

7. *Firmissima Reipubl. latera.*] Quia alter causa fuerat, ut Asdrubal, qui venerat in supplementum Annibali, cum omni exercitu in Italia deleretur, alter ut Annibal ex Italia discedere cogeretur, & est translatio à corpore sumpta: ut enim lateribus corpora stabiliuntur; ita his duobus Resp. confirmata videtur. *Oliver.*

8. *Equitum centurias.*] Ostendit quomodo severitatem exercuerint: nam Livius Salinator legem de vendendo sale arctissimam tulerat, populo valde molestam, ex quo paulo post damnatus est à populo: post hanc damnationem ejusdem populi suffragiis Consul primo, deinde Censor creatus est: cum igitur Idibus Quintilibus equites de more transveherentur, Claudiusque ac Salinator ob robusti corporis vires adhuc in numero equitum essent, postquam ad tribum Polliam ventum est, in qua nomen Salinatoris erat, illius nomine à scriba lecto præco dubitavit, an tanti viri nomen damnatum efferret;

iamnum eorum essent è numero, ut est [1] ad Polliam ventum tribum, [2] præco lecto nomine Salinatoris, citandum necne sibi esset, hæsitavit: [3] Quod ubi intellexit Nero, & citari collegam, & equum vendere jussit, quia populi judicio damnatus esset. Salinator quoque eadem animadversione Neronem persecutus est, adjecta causa, quod non sincera fide secum in gratiam rediisset. [4] Quibus viris si quis cœlestium significasset futurum, ut eorum sanguis illustrium imaginum serie deductus in ortum salutaris principis nostri conflueret, dispositis inimicitiis, arctissimo se amicitiæ fœdere junxissent, servatam ab ipsis patriam communi stirpi servandam relicturi. Salinator vero quatuor & triginta tribus [5] inter ærarios referre non dubitavit; quod cum se damnassent, [6] postea consulem atque censorem fecissent: præ-

ret; quod cum collega ejus Nero animadvertisset, jussit præconem expresse & audacter nomen Salinatoris excire, & illum equum vendere coëgit, quia damnatus esset à populo. *Oliv.*

1. *Ad Polliam ventum tribum.*] Scilicet citandam ad officium militare, in qua tribu erat Salinator. *Badius.*

2. *Præco.*] Tabellio nomina equitum legebat, Præco vero nominabat; ergo noluit Præco damnatum, propter autoritatem ejus, aliquando Salinatorem dicere. Damnatus autem post primum Consulatum, quo legem tulit, ne quis salem vendere posset, quum antea jus omnibus esset vendendi salis: unde etiam Salinatoris agnomen accepit. *Oliverius.*

3. *Quod ubi intellexit Nero, & citari collegam, & equum vendere jussit.*] In Manuscriptis, *Quod ubi intellexit Nero, & citari collegam, & equum vendere jussit.* In nullo quidem reperitur vulgatum *& arma.* Quod sane, ut Græco vocabulo dicam, Glossargi alicujus commentum est. Neque enim hoc habet Livius, ex quo Valerium desumpsisse historiam, utrumque conferenti patebit: Nec etiam à censoribus notati equites Romani arma vendere cogebantur, sed equum publicum, quem jure ordinis acceperant, & publica nutritum impensa tenebant. *Pighius.*

4. *Quibus viris.*] Hoc in gratiam Tiberii dicit Valerius, qui ab utraque gente ducit originem. Paternum genus à Claudio Nerone, Maternum ab Appio Claudio Pulchro, qui ab Appio Cæco descenderat, deducebatur. Quomodo ergo dixit, *eorum sanguis serie, &c.* Quia insertus hic Tiberius Liviorum familiæ, materno avo in ea adoptato; ergo à familia Liviorum ducebat originem, quæ quamvis plebeja fuerit, tamen octo Consulatibus functa est, duabus censuris, dictatura & magisterio equitum floruit. *Oliver.*

5. *Inter ærarios referre.*] Obnoxios & obligatos ærario facere.

6. *Postea Consulem atque Censorem.*] Nam ita arguebat; Aut me juste damnastis per legem quam tuli de sale vendendo, aut injuste: si injuste, sine dubio censoria nota digni estis: quia nihil à vobis injuste damnandum est, quum integri esse debeatis: si vero juste, nunquam consulatum mihi, tanquam indigno, & censuram demandare debuistis; nam quem

prætexuitque causam, quia necesse esset eas alterutro facto crimine temeritatis vel [1] perjurii teneri. [2] Unam tantummodo tribum [3] Mæciam vacuam nota reliquit: quæ cum suffragiis suis, ut non damnatione, ita ne honore quidem dignum judicaverat. Quam constantis & prævalidi illum putamus ingenii fuisse; qui neque tristi judiciorum exitu compelli, neque honorum magnitudine adduci potuit, quo se blandiorem in administratione Reipubl. gereret?

7. [4] Equestris quoque ordinis bona magnaque pars quadringenti juvenes censoriam notam patiente animo sustinuerunt: quod M. Valerius, & P. Sempronius, quia in Sicilia, ad munitionem opus explicandum ire jussi, facere id neglexerant; equis publicis spoliatos, in numerum [5] ærariorum retulerunt.

8. [6] Turpis etiam metus censores summa cum severitate pœ-

quem populus Romanus semel damnaverit, eum procul dubio indignum administratione reipublicæ judicavit: ergo tanquam perjuri, censoria animadversione digni fuistis. *Oliver.*

1. *Perjurii.*] Quia tribus jurabant se honores & magistratus his demandaturas, qui digni viderentur administratione reipublicæ: sed semel damnatus ab omnibus tribubus præter unam indignus esse videbatur, qui rempublicam administraret officio publico. Ergo tribus perjurium commisisse videbantur, quum damnato Salinatori consulatum & censuram demandarunt. *Oliver.*

2. *Unam tantummodo tribum.*] Cic. in Orat. contra Rullum, & contra Verrem, & in Philippicis dicit has tribus fuisse triginta quinque.

3. *Maciam.*] Vulgo, *Martiam.* Lib. Dan. *Mætiam.* Nihil verius. Festus: *Mætia tribus à quodam castro sic dicta.* Coler.

4. *Equestris quoque, &c.*] Contigit A. U. DI.

5. *Ærariorum.*] Id est, qui pœnam pecuniariam in ætarium conferrent, aut ut capite censi essent. *Badius.*

6. *Turpis etiam metus, &c.*] Non solum mores & facta, sed animorum quoque affectus damnabant Censores Romani, ut hoc exemplo timiditatem eorum damnavit Reguli censura, qui post Cannensem cladem viribus patriæ diffidentes, & eam paulo post ruituram, vel certe in hostium potestatem venturam metuentes, Italiæ deserendæ consilia inierant. Hoc contigit secundo bello Punico, nam L. Cæcilius Metellus quæstor compluribus autor fuit conjurandi ex Italia discedere post pugnam apud Cannas infeliciter commissam, sed id Scipionem prohibuisse constat, cui summa rerum per illius exercitus reliquias, maximo consensu delata fuerat, & dum de republ. consultaret, nuntiatur frustra illum consultare, quod perdita spes omnis esset, quodque desperata & complorata jam demum respublica foret: propterea quod plerique nobilissimi juvenes, quorum princeps esset Lucius Cæcilius Metellus naves & mare spectaret, ut deserta patria ad novas sedes quærendas

te pœnam exegerunt. M. enim Atilius Regulus, & P. Furius [1] Philus, L. Metellum quæstorem, compluresque equites Romanos, qui post infeliciter commissam Cannensem pugnam cum eo abituros se Italia juraverant, direptis equis publicis, inter ærarios referendos curaverunt. [2] Eosque gravi nota affecerunt, qui cum in potestatem Annibalis venis-

das irent: quo nuntio attonitus stupore & miraculo rei Scipio, omni consultatione dimissa, ad hos, talia consilia agitantes, citatissimo equo pervenit, & stricto super consultantium capita gladio, juravit se interfecturum, quicunque discedere tentasset. Hos deinde restituta republ. cum in civitatem rediissent, à Censoribus condemnatos fuisse dicit Valerius. *Oliver.* Contigit A.U. DXXXIX.

1. *Philus.*] Male in edit. Veneta, *Philippus.* De L. Furio Philo hoc ipso agit Cicero in *Bruto.* In lib. Dan. & apud Augustinum lib. II. de Civ. Dei, hodieque legitur, *Pilus.* Coler.

2. *Eosque gravi nota affecerunt.*] Hannibal plerosque ex Romanis in castris captivos habebat, & Romani multos ex Carthaginiensibus. Cum igitur Hannibal cum captivis Romanis convenisset, ut Romam proficiscerentur, & permutationem captivorum in Senatu impetrarent, idque si facerent, Romæ remanerent, si non possent, ad se in castra redirent, cum sacramento adacti ad hanc rem, è castris paulo processissent, plerique ex his, cavillationibus nihil profuturis usi, ut se sacramento liberarent, regressum, tanquam suarum rerum obliti, simulantes, in castra reverterunt, deinde Romam se contulerunt, ut etiamsi permutationem captivorum non impetrassent jurejurando absoluti viderentur, & sic Romæ remanerent. Quod cum Senatus accepisset, vinctos Hannibali mittendos curavit, deinde etiam censoria nota punivit. In hac historia Valerius nonnihil à Livio dissentit, non enim ad permutationem captivorum, sed ad propriam redemptionem impetrandam venisse legatos dicit Livius: nam illis redimendi se potestatem fecerat Hannibal, proposito in eorum capita pretio, pro conditione cujusque, nec à legatis, qui pro hac re ad Senatum mittebantur, de reditu vades alios poposcit, eorum sc. fide contentus, seu sacramento, qui deinde usi ea, quam supra diximus, fallaci cavillatione, à censoribus graviori nota puniti sunt. Sed Aulus Gellius quasi cum Valerio sentire videtur lib. VII. c.18. *Jusjurandum*, inquit, *apud Romanos inviolate sancteque habitum, servatumque: Id & moribus legibusque multu ostenditur, & hoc quod dicemus, ei rei non tenue argumentum esse potest. Prælio Cannensi Hannibal Carthaginiensium Imperator ex captivis nostris electos decem Romam misit, mandavitque eis, pactusque est, ut si populo Romano videretur, permutatio fieret captivorum, & pro iis, quos alteri plures acciperent, dari argenti pondo libram S. Hos, priusquam proficiscerentur, jusjurandum adegit, redituros esse in castra Pœnica, si Romani captivos non permutarent. Veniunt deinde Romam decem captivi, mandatum Pœni Imperatoris in Senatu exponunt, permutatio Senatui non placita: parentes, cognati, affinesque captivorum amplexi, eos postliminio in patriam rediisse dicebant, statumque eorum incolumem integrumque esse, ac ne ad hostes redire vellent, orabant. Tum octo ex eis postliminium justum non esse sibi responderunt, quoniam dejurio devincti forent: statimque uti jurati erant, ad Hannibalem profecti sunt, duo reliqui Romæ manserunt, solutosque esse sese ac libera-*

venissent, legati ab eo ad senatum missi de permutandis captivis, neque impetrâssent quod petebant, in urbe manserunt: Quia & Romano sanguini fidem præstare conveniens erat; & [1] M. Atilius Regulus censor perfidiam notabat; cujus pater per summos cruciatus expirare, quam fallere Carthaginienses satius esse duxerat. Jam hæc censura ex foro in castra transcendit, quæ neque timeri, neque decipi voluit hostem.

9. [2] Sequuntur duo ejusdem generis exempla, eaque adjecisse satis erit. C. Geta, cum à L. Metello & Cn. Domitio censoribus senatu motus esset, postea censor factus est.

[3] Item M. Valerius Messalla censoria nota perstrictus, [4] censoria postmodum potestate imperavit. Quorum ignominia virtutem acuit: rubore enim ejus excitati, omnibus viribus incubuerunt, ut digni civibus viderentur, quibus [5] dari potius, quam objici censura deberet.

liberatos religione dicebant, quoniam cum egressi castra hostium fuissent, commentitio consilio regressi, eodem die, tanquam si ob aliquam fortuitam caussam issent, atque ita jurejurando satisfacto, rursum injurati abiissent. Hæc eorum fraudulenta calliditas, tam esse turpis existimata est, ut contempti vulgo, despectique sint, Censoresque eos postea omnium notarum & damnis & ignominiis affecerint, quoniam quod facturos dictaverant, non fecissent. Corn. autem Nepos in libro exemplorum quinto id quoque litteris mandavit, multis in Senatu placuisse, ut hi qui redire nollent, datis custodibus ad Hannibalem deducerentur, sed eam sententiam numero plurium, quibus id non videretur, superatam: eos tamen, qui ad Hannibalem non redissent, usque adeo intestabiles invisosque fuisse, ut tædium vitæ cœperint, necemque sibi consciverint. Duplicem tamen & Livius super hac re opinionem tradit, sicut apud eum videre licet. *Oliv.*

1. *M. Atilius Regulus.*] Filius fuit Atilii Reguli, qui crudelissima supplicia apud Carthaginienses forti animo ferre, quam jusjurandum violare maluit, cujus historiam supra in cap. de Religione notavimus.

2. *Sequuntur duo ejusdem, &c.*] Contigit A. U. DCXXXVIII.

3. *Item, &c.*] Contigit A. U. DCXLV. & DXCIX.

4. *Censoria postmodum.*] Nec mirum, cum talibus etiam ad dictaturam aditus. Mamerco Æmilio non obfuit nota censoria, quin postea Dictator crearetur. *Coler.*

5. *Dari.*] Ut eam digne administrarent.

CAP. X.

CAP. X.

DE MAJESTATE.

EST & illa quasi privata censura majestas clarorum virorum sine tribunalium fastigio, sine apparitorum ministerio, potens in sua amplitudine obtinenda. Grato enim & jucundo introitu animis hominum illabitur admirationis [1] prætexta velata: quam recte quis dixerit longum & beatum honorem esse sine honore.

1. [2] Nam quid plus honoris tribui potuit consuli, quam est datum reo Metello? qui cum causam repetundarum diceret, tabulæque ejus ab accusatore expostulatæ, & [3] ad nomen inspiciendum circa judicium ferrentur; totum concilium ab earum contemplatione oculos avertit, ne de aliqua

1. P*Retexta.*] Prætexta est quam supra vestem honoratus quisque accepit; ita & majestas videtur quædam homini esse prætexta. *Oliv.*

2. *Nam quid plus honoris, &c. reo Metello.*] Metellus Numidiæ provinciæ præfuit, & ex ea clarissimum duxit triumphum: unde & Numidicus appellatus, deinde repetundarum postulatus est. Ille autem repetundarum accusari dicebatur, qui creditus esset provinciam vel socios populi Romani pecunia expilasse, vel judicium tulisse quod in sua commoda cederet, ideo repetundarum accusari dicebatur, utpote quod pecunia repeteretur, quam restituere convictus tenebatur. Ergo tanta fuit hujus hominis majestas apud omnes, ut cum tabulæ, ab accusatore expostulatæ, circa judices ab accusatore deferrentur, eas judicum nemo videre voluerit. *Oliver.*

3. *Ad nomen inspiciendum.*] Debitum quod petebatur. Nomen autem debitum, quia nomina debitorum tabulis inscribebantur.

1. Non

qua re, quæ in his relata erat, videretur dubitasse. [1] Non in tabulis, sed in vita Q. Metelli argumenta sincere administratæ provinciæ legenda sibi judices crediderunt: indignum rati, integritatem tanti viri [2] exigua cera & paucis literis [3] perpendi.

2. [4] Sed quid mirum, si debitus honos à civibus Metello tributus est, quem superiori Africano etiam hostis præstare non dubitavit? Siquidem rex Antiochus bello, quod cum Romanis gerebat, filium ejus, à militibus suis interceptum, honoratissime excepit, regiisque muneribus donatum, ultro & celeriter patri remisit: quanquam ab eo tum maxime finibus imperii pellebatur. Sed & rex [5] lacessitus, majestatem excellentissimi viri venerari, quam dolorem suum ulcisci maluit. [6] Ad Africanum eundem, in [7] Linternina villa se tenentem, complures prædonum duces videndum

1. *Non in tabulis.*] Id est, libellis, in quibus vel acta provinciæ, id est, universæ provinciæ administratio, & rationes continebantur. Cicero de hoc Metello in Oratione pro Archia Poëta: *Metellus*, inquit, *homo sanctissimus modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad judices venerit, & unius nominis litura se commotum dixerit.* Oliverius.

2. *Exigua cera.*] Id est, exigua tabula. Tabula enim antiquitus cera obduci solebat ante papyri inventionem. Hinc in prima, secunda, extrema cera, usitata antiquis fuit locutio, ubi de testamentis loquuntur.

3. *Perpendi.*] Æstimari, judicari. Tractum est à pensantibus, qui semper diligenter inspiciunt.

4. *Sed quid mirum, si debitus, &c.*] Bellum Romanis erat cum Antiocho Asiæ Rege, ad quod gerendum cum L. Scipio frater superioris Africani petiisset, ut mitteretur, tantumque bellum huic Senatus populusque Romanus demandare dubitarent, magisque in Corn. Lælium ejus collegam (nam hi duo tum Consules erant, & uterque provinciam summa ambitione deposcebat) inclinati omnium animi viderentur, Scipio Africanus pietate commotus in fratrem, professus est se legatum in provinciam iturum, ut in cap. de Pietate dicturi sumus, qua pollicitatione factum est, ut L. Scipio impetraret Asiæ provinciam sibi decerni. Profectus igitur cum fratre Africanus, secum in bellum filium perduxit. *Oliver.* Contigit A.U. DLXIII.

5. *Lacessitus.*] Provocatus ad iram ob bellum illatum, & ita in hostem sævitez agere potuisset. *Badius.*

6. *Ad Africanum eundem.*] Post maximas res gestas clarissimosque triumphos, Scipio ab ingrata patria pulsus in exilium ire coactus est, in villam se Linterninam. *Oliv.*

7. *Linternina villa.*] Quæ prope Linternum sita esset. Est autem Linternum Campaniæ urbs litoralis, & colonia Romana, teste Frontino, sepulchro Scipionis nobilis. Hodie Torro della Patria dici tradit Leander. *Ortel.* *In Linternina villa.*] Eam diligenter descripsit

dendum eodem tempore forte confluxerant. Quos cum ad vim faciendam venire existimâsset, præsidium domesticorum in tecto collocavit, eratque in his repellendis & animo & apparatu occupatus. Quod ut prædones animadvertunt, dimissis militibus abjectisque armis, januæ appropinquant, clara voce nunciantes: non vitæ ejus hostes, sed virtutis admiratores venisse: conspectum & congressum tanti viri quasi cœleste aliquod beneficium expetentes. [1] Proinde securum se spectandum præbere ne gravaretur. Hæc postquam domestici Scipioni retulerunt, fores reserari, eosque intromitti jussit: qui postes januæ tanquam aliquam religiosissimam aram, sanctumque templum venerati, cupide Scipionis dexteram apprehenderunt; ac diu deosculati, positis ante vestibulum [2] donis, quæ Deorum immortalium numini consecrari solent, læti quod Scipionem vidisse contigisset, ad lares reverterunt. Quid hoc fructu majestatis excelsius? quid etiam jucundius? Hostis iram admiratione sui placavit: spectaculo præsentiæ suæ latronum gestientes oculos obstupefecit. Delapsa cœlo sidera hominibus si se offerant, venerationis amplius non recipient.

2. Et hæc quidem vivo Scipioni; [3] illud autem Æmilio Paullo exanimi contigit. Nam cùm exequiæ ejus celebrarentur,

psit Seneca Epist. LXXXVII. quam ipse postea possedit. *Coler.*

1. *Proinde securum se spectandum præbere ingrav.*] Ita in MSS. rectius. Vulgo, *Nobis præstandum, &c.* Atque in Campensi insuper erasa particula *nobis*, quæ sane supervacua est, ac perperam inserta videtur, ex glossemate aliquo. *Pigh.*

2. *Donis.*] Ut sunt serta & thura, pateræ, coronæ, & similia, quæ ante Deorum immortalium simulachra in donum majores ponere consueverunt, ea prædones ante Scipionis pedes posita reliquerunt.

3. *Illud autem Æmilio Paullo.*] Quod vivo Scipioni contigit, idem Paullo Æmilio vitæ muneribus defuncto evenit; nam cum diem suum obiisset, forte legati ex Macedonia missi tunc erant in urbe totius provinciæ principes, qui non modo funus comitantes sua præsentia celebrare, sed ipsum Paulli corpus suis humeris efferre voluerunt, quod illi profecto fuit honorificentissimum, ejusque virtutibus maxime dignum. Constat enim Paullum Imperatorem fuisse continentissimum, ut qui multa bella confecerit, multos populos subegerit, multas provincias domuerit, in summa tamen paupertate vixerit:

rentur, ac forte tunc principes Macedoniæ, legationis nomine Romæ morarentur, [1] funebri lecto sponte sua sese subjecerunt. Quod aliquanto majus videbitur, si quis cognoscat, lecti illius [2] frontem [3] Macedonicis triumphis fuisse adornatum. Quantum enim Paullo tribuerunt, propter quem gentis suæ cladium [4] indicia per ora vulgi ferre non exhorruerunt? quod spectaculum funeri speciem alterius triumphi adjecit. Bis enim te Paulle Macedonia urbi nostræ illustrem ostendit: incolumem, spoliis suis: fato functum, humeris.

4. Ne

xerit: unde illud celebratur de hoc viro præconium, quod cum multis militibus hostium superatis, Iberiam totam subegisset, & ducenta, & quinquaginta opida cepisset, ne drachma ditior in patriam redierit. *Oliv.* Contigit A. U. DXCIII.

1. *Funebri lecto.*] Non omnes eodem modo efferebantur. Qui enim ditiores erant, ii lectis efferebantur. Unde de L. Cornelio proditum est, quod sex millia lectorum in funere habuerit. At tenuis Fortunæ homines capulis, sive feretris, ut Servius notat. Porro de Funerum ratione apud Romanos hæc breviter notanda. Funus, à funibus accensis dici vult Isidorus. Qui enim funus prosequebantur, gestabant manibus candelas, funalia, faces. Donatus irrepsisse hunc morem existimat, quod noctu efferrent cadavera, ob diurnam sacrorum celebrationem. Cum quibus quadrat & Vespillonum nomen, qui erant cadaverum funeratores, sic dicti, quod vespertino tempore mortuos efferrent, ac conderent sepulcris. Festus Pompejus appellat Vespas. *Vespa*, inquit, *dicuntur, qui funerandis corporibus officium gerunt, non è minutis illis volucribus, sed quia vespertino eos tempore efferunt, qui funebri pompa propter inopiam duci nequiunt.* Idem prodit Designatores dictos, qui designandæ funebri pompæ præerant, cum unicuique incedendi locum & ordinem præscriberent. Funes autem funalium, quorum modo mentionem feci, circundatos fuisse papyro, ait Isidorus, id quod habere videtur ex Plinio, qui lib. XVI. cap. 38. non obscure idem innuere est visus, cum corticem fragilibus scirpis detractum candelæ luminibus servire scribit, ut & decus eruditionis Lipsius in suis ad Tacitum commentariis animadvertit. Lota etiam cadavera aqua septem dierum spatio servabant, conclamantes per intervalla; Inde ungebant pollinctorum opera, qui mortuos curabant, & denique candida veste ornabant, priusquam efferrent, eratque illa in funere tacito aut vulgari toga vulgata, in magistratibus toga prætexta, in Censoribus tota purpurea. Efferebant etiam mortuos ad tibiam, ut ex Statio constat de Archemoro, & apud Plinium ex funere ejus corvi, qui Tiberium, inde Germanicum & Drusum nominatim Cæsares salutabat. Pluribus prosecutus est materiam hanc Lilius Gyraldus, ad quem relego, si quis plura requirat. *Fungerus.*

2. *Frontem.*] Id est, summam & primam partem illius lecti.

3. *Macedonicis triumphis.*] Quia Persam Macedoniæ regem debellaverat, & de ipso gloriosè triumphaverat.

4. *Indicia.*] Videlicet triumphum depictum, quo indicabatur, ab eo qui ferebatur

4. [1] Ne filii quidem tui Scipionis Æmiliani, quem in adoptionem dando, [2] duarum familiarum ornamentum esse voluisti, majestati parum honoris tributum est: eum enim [3] adolescentem admodum à Lucullo consule petendi auxilii gratia ex Hispania in Africam missum, Carthaginienses & Massanisa Rex de pace [4] disceptatorem, velut consulem & imperatorem habuerunt. Ignara quidem fatorum suorum Carthago: Orientis enim illud juventæ decus, Deorum atque hominum [5] indulgentia, ad excidium ejus alebatur: ut [6] superius cognomen Africanum capta, posterius eversa Corneliæ genti daret.

5. [7] Quid damnatione, quid exilio miserius? At P. Rutilio conspiratione [8] publicanorum * perculso, auctoritatem adimere

rebatur mortuus Macedoniam fuisse superatam. *Oliv. Indicia.*] Id est, signa & monumenta cladium.

1. *Ne filii quidem.*] Superior Africanus filium habuit adeo tenuis & exilis naturæ, ut nec filios quidem procreare posset, ut ex suo nomine genus propagaret, filium à Paulo Æmilio in adoptionem accepit, qui deinde Africanus inferior dictus est, eo quod Africam devicerit, & Carthaginem funditus everterit. *Oliv.* Contigit A.U. DCII.

2. *Duarum familiarum.*] Æmilianæ sc. & Scipionum.

3. *Adolescentem admodum.*] Scipio cum Lucullo Imperatore militabat in Hispania, qui provinciam cum exercitu tenebat, & cum ad supplementum exercitus uti vellet auxilio Carthaginiensium, nam tum erant tributarii Carthaginienses, Scipionem in Africam misit adhuc adolescentem, quem cum Massanisa vidisset, disceptatorem pacis inter se & Carthaginienses continuo delegit. *Oliv.*

4. *Disceptatorem.*] Cognitorem. *Disceptator* dicitur, qui inter duos diffidentes eligitur ad litem judicandam.

5. *Indulgentia.*] Id est, largo honore.

6. *Superius cognomen.*] A superiore Africano Carthago facta est populo Romano tributaria; ab inferiore vero funditus eversa. Scipionum autem familia à gente Cornelia originem duxit. *Oliv.*

7. *Quid damnatione, &c.*] P. Rutilius vir summæ innocentiæ, cum legatus C. Mutii proconsulis, vel, ut alii dicunt, quæstor prætoris Asiæ præesset, ab injuriis publicanorum Asiam defenderat; nam publicanos vectigalia asperius exigentes prohibuerat miseratione civitatum commotus, qui cum postea imperio finito Romam rediisset, eum publicani læsæ majestatis accusarunt, quod vectigalia populi Romani exigi prohibuisset. valuit accusatio, & in exilium pulsus est, nam equestri ordini perinvisus, penes quem tum judicia erant, læsæ majestatis, vel, ut alii dicunt, repetundarum injuste damnatus, urbe ejectus est, cui in exilium proficiscenti omnes Asiæ provinciæ civitates honoris gratia legatos obviam miserunt, & eum honorificentissime ubique susceperunt. De cujus fortuna & conditione dicetur in cap. de Mutatione Fortunæ. *Oliver.* Contigit A.U. DDLX.

8. *Publicanorum.*] Publicani à JCtis Romanis dicti sunt qui publica vectigalia & alios Populi R. reditus, exteris nationi-

adimere non valuerunt. Cui Asiam petenti omnes provinciæ illius civitates legatos [1] secessum ejus operientes obviam miserunt. Exulare aliquis hoc loco, an triumphare justius dixerit?

6. [2] C. etiam Marius in profundum * ultimarum miseriarum

nationibus imperatos, nec non ultro tributa, quæstus sui causa, constituto pretio exigenda redimebant, vel à fisco conducebant. Horum ordinem Romæ & numero amplissimum, & personarum dignitate potentissimum fuisse, adeo ut non nisi equitibus Romanis conferri soleret, inter profanos scriptores Cicero luculenter testatur variis locis. Ex his publicanis alii Mancipes erant, alii Prædes, alii Socii: ut ex Polybio ostendit Sigonius lib. 2. de jure civium Rom. cap. 4. Mancipes quidem ex Festo dicit fuisse, quotquot aliquid à populo emerant, conduxerantve: ita nominatos, quia sublata manu significabant se emptionis auctores esse, quos Pædianus principes publicanorum fuisse air, qui quæstus sui causa exigenda à sociis suo periculo exigerent, & Reipublicæ repræsentarent. Prædes populo se obligabant, promittentes, si quid incommodi accideret, plenè se satisfacturos. Ita dicti, à præstando; quia tam debent præstare quod promiserunt, quam is ant ii, pro quo vel pro quibus prædes facti sunt: talesque hodie sunt omnes, inquit Budæus, qui sponsores Reipublicæ vel Principi facti sunt pro iis, qui pecuniam publicam dispensant, quos receptores vocant. Præs igitur est Satisdator in lite numaria; unde differt à Vade, quod is vadimonium promittit in re capitali. Socii denique erant, qui pro Publicanis partim conducebant, partim societatem cum iis inibant, partim pro his bona fortunasque suas Reipublicæ obligabant. Horum frequens mentio apud Ciceronem, & quidem honorifica. Omnes autem publicani, mancipes, Prædes, Socii, in conducendis & exigendis provinciarum vectigalibus, nec non ultro tributis, erant occupati: & vectigalibus quidem vel ex agris, vel ex portibus publicis. In agris enim publicis homines quidam colendi causa collocati erant, qui aratores atque agricolæ dicti, decumam frumenti populo Romano dabant: in pascuis alii, qui pastores appellati certum stipendium solvebant, quod Scripturam dicebant: unde Scripturarius ager Festo, in quo, ut pecora pascantur, certum est æs: à scribendo, quod Publicanus scribendo conficeret rationem cum pastore. Publicani vero, qui decumas redimebant, decumani, qui pascua, Pecuarii, qui portus, Portitores, & vectigalia ipsa decumæ, scriptura ac portorium vocabantur, teste Asc. Pædiano. Aratores autem & pastores fere cives Romani erant, qui & ipsi quæstum sequuti agros publicos colebant, aut pecora alebant. In ultrò tributis autem occupabantur, quum conducerent & exigerent sumptus operum publicorum, quorum locationem quinto quoque anno à Censoribus factam Polybius & Varro scripserunt. *Funger.*

* *Proculso.*] Sententia equestrium judicum.

1. *Secessum ejus.*] Donec in aliquem locum secederet, quem pro exilio rapetet. *Badius.*

2. *Cajus etiam Marius.*] Hæc Historia annotata est in cap. de Ominibus. nam Marius Syllæ impetum fugiens, Minturnas delatus, in paludibus delituit; eo cum venissent Syllani milites, qui persequebantur eum, indicio pastoris indicatum, è paludibus extractum in custodiam Phaniæ cujusdam tradiderunt. Et cum paulo post ad eum occidendum

 Cimber

rum abjectus, ex ipso vitæ discrimine, beneficio majestatis emersit. Missus enim ad eum occidendum in [1] privata domo [2] Minturnis clausum [3] servus publicus, natione [4] Cimber; & senem,

Cimber servus missus esset, majestate viri perculsus, stricto jam gladio interficere non sustinuit; sed tremebundus abjecto ferro refugit, clamitans: *Non possum occidere Marium.* Ad cujus vocem exciti Minturnenses, accurrerunt, & viri majestate commoti, deinde aselli omine navi impositum liberum abire permiserunt, qui in Africam delatus, ingentes copias comparavit, Cinnæque conjunctus, ad urbem properavit, qua capta, multorum civium sanguine injuriam suam ultus est. *Oliv.*

* *Ultimarum miseriarum.*] Quia hostis patriæ judicatus est.

1. *Privata domo.*] Phaniæ cujusdam.

2. *Minturnis.*] Μιντοῦρναι, Latii urbs, & colonia Ptolemæo, aliisque. Ad Lirim fluvium Halicarnassæo 1. quam Georg. Fabricius scribit vulgo Trajetto vocari. Ex Minturnarum ruinis Trajetto ædificatum scribit quoque Celsus Cittadinus. Trajetto autem in colle est, Minturnæ vero in valle sive planicie, quod ex amphitheatri & aquæductuum reliquiis, palam omnibus: fuerunt que ad dextram Liris fluminis, quo in loco sunt vestigia pontis olim conjungentis viam Appiam. *Ortel. Minturnæ.*] Id est, apud Minturnas paludes.

3. *Servus publicus.*] Dicebantur servi publici & in urbe & provinciis homines libertini generis, quorum ministerio magistratus utebantur. Varro lib. de L. L. VII. significare videtur, moris fuisse, ut servi quidam à populo manumitterentur, eorumque vel Magistratuum Romanorum nomina haberent, à quibus libertate donati essent. Gellius lib. XII cap. 3. *Licio transverso*, inquit, *qui magistratibus præministrabant, cincti erant.* Vide & lib. 6 ff. de Rer. Divis. lib. 1. §. Servus ff. de Quæst. aliasque leges in Jure civili.

4. *Cimber.*] Cimbros Teutonosque è Germania veteri in Galliam transiisse bonitate agri illectos arbitror; nam illos avitarum sedium ad Germanicum mare prope Saxonas jam tædebat. Proinde facto per Chaucos & Frisios itinere trans Rhenum, in ultimis Galliarum oris ad Septentrionalem Oceanum consedêre. Ubi cum diutius manere non possent ob maris Gallici inundationem, quod velut longius extendebat novos hospites, per Galliam errabundi ad Rhenum usque venêre, ibique sedes figere constituerant. Dum autem vagarentur in Gallia, conjunxerant se illis Tigurini Ambronesque Gallicæ nationes, & ipsæ regnis suis pulsæ novas sedes quæritantes. Itaque ferociores facti virium incrementis, cum terram à Romanis tanquam stipendium dari sibi postulassent, & repellerentur, contra legatos armis insurrexerunt, Syllanoque & Servilio Cæpione ac M. Manlio fugatis, castrensi præda, & quidem ingenti potiti sunt. Hos postea vicit C. Marius, partim in tractu Cottiarum Alpium ad Aquas Sextias, partim in Italia, in campo Raudino, uti ex historiis notum est. Tacitus quoque veterem Germaniam describens: *Eundem*, inquit, *Germaniæ sinum proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas, sed gloria ingens, veterisque famæ late vestigia manent, utraque ripa castra, ac spacia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exitus fidem. Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, quum primum Cimbrorum audita sunt nomina.* Etiam Ptolemæus & Pomponius Cimbrorum ac Teutonorum maritima, rum nationum in descriptione Germaniæ meminerunt. Etiam eorundem, ne cæteros nominem, D. Hieron. eodem modo in epist. ad Gerontiam meminit. *B. Rhenan.*

1. Quam

senem, & inermem, & squalore obsitum, strictum gladium tenens, aggredi non sustinuit: sed claritate viri occæcatus, abjecto ferro, attonitus inde ac tremens fugit. Cimbrica nimirum calamitas oculos hominis perstrinxit: devictæque suæ gentis interitus animum comminuit: etiam Diis immortalibus indignum ratis, ab uno ejus nationis interfici Marium, [1] quam totam deleverat. Minturnenses autem majestate illius capti, compressum jam & constrictum dira fati necessitate, incolumem præstiterunt: [2] nec fuit his timori [3] asperrima Syllæ victoria, ne in eos conservationem Marii ulcisceretur, cum [4] præsertim ipse Marius à conservando Mario absterrere posset.

7. [5] M. quoque Porcium Catonem admiratio fortis & sinceræ

1. *Quam totam deleverat.*] Saltem, quæ in Italiam transcenderat.

2. *Nec fuit his timori asperrima Syllæ victoria, &c. cum præsertim ipse Marius eos, &c.*] Hoc loco vulgo quædam deesse MSS. libri demonstrant, quamvis & hi varie mutilati sunt. In Susiano & Pulmanniano legitur, *Nec fuit his timori asperrima Sulla victoria, ne in eos conservationem Marii ulcisceretur.* Sed reliqua minime omittenda desiderantur. In Campensi ac Wincheliano frequens illa repetitio nominis *Marii*, librarium immerito offendit; in quibus ita, *Nec fuit his timori asperrima Sulla victoria, ne in eos conservationem ulcisceretur, cum præsertim ipse Marius eos, &c.* Pighius.

3. *Asperrima Syllæ victoria.*] Quia ex Asia victor redierat.

4. *Præsertim ipse Marius, &c.*] Nam poterant Minturnenses cogitare, quantum exitii ipsis conservantibus Marium immineret, cum Marium ipsum adeo afflictum esse conspicerent. *Oliv.*

5. *Marcum quoque Porcium Catonem.*] Non minus Porcium Catonem à Cæsaris injuria liberavit majestatis excellentia: nam cum publicani peterent vectigalium remissionem, eos tertia parte mercedum C. Cæsar liberavit, & ne in locatione novorum vectigalium immoderatius leges ferrentur, propalam admonuit. Cato contra Cæsarem nolebat quicquam Publicanis remitti: sed eos universa vectigalia persolvere; nam Publicani conquerebantur, quod vectigalia nimis dura solvere cogerentur. Cato igitur rogatus sententiam dicere, ne quid eo die in senatu confici posset: quia contra rempub. id esse videbat, orationem suam longiorem habebat. Quod cum sensisset Cæsar, cum per lictorem jussit in carcerem duci. Tunc universus Senatus Catonem secutus est. Cæsar id graviter ferre Senatum sentiens, dimitti jussit. Aulus Gellius lib. IV. cap. 10. C., inquit, *Cæsar consul, M. Catonem sententiam rogavit. Catonem, de qua consulebatur, quoniam non è republica videbatur, perfici nolebat: ejus rei gratia ducendæ longa oratione utebatur, eximebatque dicendo diem: erat enim jus Senatori, ut sententiam rogatus, diceret ante quicquid vellet alii rei, & quoad vellet. Cæsar consul viatorem vocavit, eumque cum finem non faceret, prehendi loquentem, & in carcerem duci jussit. Senatus consurrexit, & prosequebatur Catonem in carcerem. Hac invidia*

 facta,

[1] sinceræ vitæ adeo admirabilem senatui fecit, ut cum invito C. Cæsare consule adversus publicanos dicendo in curia [2] diem extraheret, & ob id ejus jussu à lictore in carcerem duceretur, universus senatus illum sequi non dubitaret: quæ res [3] divini animi perseverantiam flexit.

8. [4] Eodem Ludos Florales, quod Messius ædilis faciebat, spectante, populus, ut Mimæ nudarentur, postulare erubuit: quod cum ex Favonio amicissimo sibi una sedente cognovisset, discessit è theatro, ne præsentia sua spectaculi consuetudinem impediret: Quem abeuntem [5] ingenti plausu populus prosecutus, priscum morem jocorum in scenam revocavit; [6] confessus, plus se majestatis uni tribuere,

facta, Cæsar destitui & dimitti Catonem jussit. Oliv.

1. *Sinceræ vitæ.*] Quia nemo illum unquam potuit gratia, neque prece, neque pretio à recto deducere.

2. *Diem extraheret.*] Sic locutus est Cæsar lib. 1. de bello civili: *Catone vero acerrime repugnante & pristina consuetudine contradicendi mora dies extrahente.* Hoc Agellio est, *diem eximere*, cujus locum ita lego: *Cajus Cæsar consul M. Catonem sententiam rogavit. Cato rem, quam consulebat, quoniam non è Republ. videbatur, perfici noluit. Ejus rei gratia utebatur, eximebatque dicendo diem.* *Eximere* igitur *diem* est totum diem dicendo quasi auferre & absumere. Contra *frangere diem* erit, dimidium diem absumere. Horatius lib. 2. od. 7.

Cum quo morantem sæpe diem mero
Fregi.

Hoc veteres Jureconsulti *Diffindere diem* dicebant, ut in formula Prætoria; HIC DIES DIFFISUS ESTO. Quando omisso reliquo diei spatio, judicium differebant, ut docet Doctor ille Juris unicus lib. XII. Obs. cap. 18. Sed & *discindere diem*, pronuntiasse veteres constat, quod nihil aliud, quam Jureconsultorum illud *Diffindere*. Glossæ veteres: Discindendi τμητίας. ἐν τῷ τέμνειν τὰς ἡμέρας. Noti etiam ex Fastis veteribus Dies incisi & intercisi. Fabricius ex Horatiano exemplari Saxonico citat: *Dies alii sunt Fasti, alii Solidi, quibus laborandum est, alii incisi.* Hic *incisi*, opinor, *solidis* opponuntur. Ad quod respexit Horatius:

Nec partem solido demere de die.

Seneca Epist. 83. *Hodiernus dies solidus est.* Colerus.

3. *Divini animi.*] A consuetudine adulandi non discedit.

4. *Eodem ludos Florales.*] Ludi florales in honorem Deæ Floræ Romæ celebrabantur, in quibus obscœna quædam committebantur; & illud in primis quod mimæ nudabantur. Unde Lactantius Firmianus: *Meretrices*, inquit, *flagitante populo nudatis corporibus in Floralibus mimorum fungebantur officio, & propterea* mimas *eas Valerius appellat.* Oliver.

5. *Ingenti plausu.*] Quod significabat placere sibi Catonem discedere, ut pristina ludorum consuetudo revocaretur in theatrum.

6. *Confessus.*] Significavit, inquit, populus hoc plausu plus majestatis & honoris uni tribuere, quam sibi universo; nam quod præsente Catone fieri non fuerant passi, id se universo spectante passi sunt. *Oliv.*

1. *Una*

buere, quam universo sibi vindicare. Quibus opibus, quibus imperiis, quibus triumphis hoc datum est? exiguum viri patrimonium, astricti continentia mores, modicæ clientelæ, domus ambitioni clausa; paterni generis [1] una imago, minima blanda frons; sed omnibus numeris perfecta virtus. Quæ quidem effecit, ut quisquis sanctum & egregium civem significare velit, [2] sub nomine Catonis definiat.

EXTERNA.

1. [3] Dandum est aliquid loci etiam alienigenis exemplis ut domesticis aspersa, varietate ipsa delectent. Harmodii, & Aristogitonis, qui Athenas tyrannide liberare conati sunt, effigies æneas Xerxes ea urbe devicta in regnum suum transtulit: longo deinde interjecto tempore, Seleucus

1. *Una imago.*] Non multas majorum suorum imagines habebat, sed unam patris sui Catonis.

2. *Sub nomine Catonis.*] Tertullianus Apologet. cap. 11. *Quis ex illis Diis vestris gravior & sapientior Catone? justior & militarior Scipione?* Juvenalis:
Tertius è cœlo cecidit Cato.
Crebro hoc schemate Catones vocat Martialis. Prudentius contra Symmachum:
Exultare Patres videas, pulcherrima mundi
Lumina, conciliumque senum gestire Catonum. Colerus.

3. *Dandum est, &c.*] Transit ad externa. Primum autem exemplum est majestatis Harmodii & Aristogitonis fratrum Atheniensium, qui cum indigne ferrent Tyrannidem in libera civitate regnare, die festo convenerunt, ut tyrannum occiderent, nam tyrannis Athenis à Pisistrato incepit, quo mortuo Hipparchus & Hippias in regnum successerunt: tunc ergo Hippias regnabat, in quem die solenni cum populus convenisset, impetum facere statuerunt, sed cum id parum processisset, Hipparchum fratrem occiderunt. Aulus Gellius lib. XVII. cap. 21. *Tarquinii filio*, inquit, *regnum obtinente Romæ, (cui cognomen Superbus fuit) iisdemque temporibus occisus est Athenis ab Harmodio & Aristogitone Hipparchus Pisistrati filius, Hippiæ tyranni frater.* Itaque hi adolescentes, quantum in se fuit, urbem tyrannide liberare conati sunt, licet non liberarint, tamen Athenienses effigies æneas in honorem eorum erexerunt: quas cum Xerxes cepisset, Athenis in regnum suum transtulit, deinde Seleucus rex Asiæ, qui post Alexandrum regnavit, cum Athenis potitus esset, ab Atheniensibus visus est honorificentissime tractari; quod cum prospexisset, ut rem gratam populo faceret, statuas illas in suam pristinam sedem reportandas curavit. Et cum transveherentur Athenas, ad Rhodios forte appulerunt, quibus veluti Deorum simulachris lectisternia exhibuerunt. *Oliver.*

cus in pristinam sedem reportandas curavit: [1] Rhodii quoque eas urbi suæ appulsas, cum in hospitium publice invitassent, sacris etiam [2] pulvinaribus collocaverunt. Nihil hac memoria felicius, quæ tantum venerationis in tam parvulo ære possedit.

2. Quantum porrò honoris Athenis [3] Xenocrati sapientia pariter ac sanctitate claro tributum est? Qui cum testimonium dicere coactus ad aram accessisset, ut [4] more civitatis juraret, omnia se vere retulisse; universi judices consurrexerunt, proclamatumque ne jusjurandum diceret: Quodque sibimetipsis postmodum dicendæ sententiæ loco remissuri non erant, sinceritati ejus concedendum existimarunt.

1. *Rhodii.*] Vide supra.

2. *Pulvinaribus.*] Pulvinaria loca erant in templis, quæ alio nomine *lectisternia* dicebantur, in quibus Deorum simulachta locabantur. *Oliverius.*

3. *Xenocrati.*] Vide Diogenem Laërtium in ejus vita.

4. *More civitatis.*] Testimonium apud Athenienses vel coram dicebant testes, vel testimonium tabulis inscriptum dabant: idque lege sancitum, ne quis testimonium corrumpat, radat, mutet. Testatur id Demosthenes *ἐν τῷ κατὰ Στεφάνου*. Atque hæ tabulæ, ut idem Demosthenes testatur, erant excisiatæ & expolitæ. Inter testandum autem imam vellebant. Unde in Etymologico: *Λοβοὶ λέγονται, ἐπειδὴ μαρτυρόμενοι τινὶ, λαμβανόμεθα αὐτῶν. Testimonio dicto in liberorum capita jurabant se vera dicere.* Quod tum Valerius hic noster, tum Diogenes Laërtius in vita Xenocratis testantur. Vide & Ciceronem lib. 1. Epist. 16. Testes autem, qui de re capitali, puta homicidio, testimonium dicerent, oportebat ad cæsa porrecta Suovetaurilii jusjurandum concipere, & si falsa dicerent, sibi suæque familiæ dira imprecebantur, ut testatur Antiphon de Herodis cæde. Vide Petitum ad Leges Atticas. *Thys.*

VALE-

VALERII MAXIMI LIBER TERTIUS.

CAP. I.

DE INDOLE.

CUIUS EXEMPLA SUNT ROMANA.

1. *Æmilii Lepidi pueri.*
2. *M. Catonis Uticensis.*
3. *C. Cassii Longini.*

EXTERNUM UNUM.

1. *Alcibiadis Atheniensis.*

ATTINGAM nunc quasi cunabula quædam & elementa virtutis: animique procedente tempore ad summum gloriæ cumulum perventuri, certo cum indolis experimento, datos gustus referam.

1. [1] Æmilius Lepidus puer etiam tum progressus in aciem, hostem interemit, civem servavit: cujus tam memorabilis operis index est in Capitolio [2] statua bullata, & incin-

1. *Æmilius Lepidus.*] Hoc contigit sub Tiber. Graccho bello Celtiberico. *Oliver. Æmilius Lepidus.*] Consimile prorsus facinus L. Tarquinii filii apud Macrobium lib. I. Servius ad IX. Æneidos: *Hoc loco puerum ideo postea fecit armari, quia legit in Historia, pueros de bellis gloriam reportasse; filium M. Drusi annorum sexdecim: Crispini filium Crispinum in Corsica cum fugeret exercitus Sp. Carvilii Consulis, bellum restituisse. Apud Soram bello Italico ab Herennio puerum in aciem eductum, à quo hostem occisum spoliatumque. Lucii Tarquinii filium, quem ob hoc pater aurea bulla prætextaque donavit.* Hæc Servius ille P. Danielis. *Colerus.*

2. *Statua bullata.*] Bulla erat insigne puerorum, & præsertim nobilium, quod à collo in pectus descendebat. Macrobius dicit ingenuis pueris concessum, ut cordis figuram in bulla ante pectus annecterent, quam inspicientes ita demum se homines cogitarent, si corde præstarent, hoc est, sapientia & magna-

incincta [1] prætexta S. C. posita. Iniquum enim putavit, eum honori nondum tempestivum videri, qui jam virtuti maturus fuisset. Præcurrit igitur Lepidus ætatis stabilimentum fortiter faciendi celeritate, duplicemque laudem è prœlio retulit, cujus cum [2] vix spectatorem anni esse patiebantur. Arma enim infesta, & destricti gladii, & discursus telorum, & adventantis equitatus fragor, & currentium exercituum impetus, juvenibus quoque aliquantum terroris incutit. Inter quæ Æmiliæ gentis pueritia [3] coronam mereri, spolia rapere valuit.

2. [4] Hic spiritus ne M. quidem Catonis pueritiæ defuit. Nam

magnanimitate. Togam quoque præ textam his additam, ut ex purpuræ rubore ingenuitatis rubore tegerentur. Priscus Tarquinius filium suum annos tredecim natum, quod hostem manu percusserat, & pro concione laudavit, & bulla aurea prætextaque donavit, insigniens puerum ultra annos fortem præmiis virilitatis & honoribus. Nam sicut prætexta insigne magistratuum ab Hetruscis acceptum regnante Tullo, ita bulla gestamen erat triumphantium, quam in triumpho præ se gerebant Imperatores. Hinc deductus mos ut prætexta & bulla in usum puerorum nobilium usurparentur ad omen & vota concilianda virtutis ei similis, cui primis in annis munera ista cesserunt. *Oliver. Bullata.*] Sciat rudior lector *bullam* fuisse rem factam ex auro, argento, aut alio metallo in formam cordis & concavam, in qua contra fascinum contenta erant remedia, eaque dependebant de collo puerorum, præsertim nobilium, ut in cordatos viros evadant, fascinum vincant, & à turpibus locis, sociis & factis se arceant. *Bad.* De Bulla ita Asconius: *Bulla suspendi in collo infantibus ingenuis solet aurea, libertinis scortea, quasi communiens pectus puerile.*

1. *Prætexta.*] Veste purpurea, qua utebantur nobiles pueri usque ad quartum decimum annum, qua postmodum deposita in Capitolio virilem togam sumebant. Ex quo deprehenditur puerum fuisse Æmilium, quo tempore hostem in acie interemit. *Oliv.*

2. *Vix spectatorem.*] Nam decimo sexto demum anno militabant, ut notat Servius ad illud 7. Æneid.

Ante urbem pueri & primævo flore juventus
Exercentur equis domitantque in pulvere currus. Coler.

Qui de militari disciplina libros posteris reliquêre, haud fere quenquam minorem septem & decem annis, aut sex & quadraginta majorem militiæ, & tyrocinio ascribi solere docuerunt. Idque à Servio Tullio vetere censione primum cautum fuit. Gellius testis lib. x. cap. 28. & ævo subsequente à Cajo Graccho lege lactata sancitum. Livius lib. 25. Plutarchus in Gracchis. Seneca de Brevitate Vitæ, cap. ult. Antonius Augustinus libro singulari ad Modestinum in l. paupertas. §. jam vero militi. ff. de excusationibus. Imo legem fuisse probat Justus Lipsius ad Taciti Annales, quæ militem liberaret anno demum ætatis quinquagesimo.

3. *Coronam.*] Quernam ex servato cive.

4. *Hic spiritus.*] Quantum futuræ Virtutis specimen & documentum à pueritia de se Cato dederit, & in hoc, & in sequenti

Nam cum in domo M. Drusi avunculi sui educaretur, & ad eum Trib. plebis Latini de civitate impetranda convenissent; à Q. Poppedio Latinorum principe, Drusi autem hospite, rogatus, ut [1] socios apud avunculum adjuvaret; constanti vultu non facturum se respondit. Iterum deinde, ac sæpius interpellatus, in proposito perstitit. Tunc Poppedius in excelsam ædium partem levatum, abjecturum inde se, nisi precibus obtemperaret, minatus est: nec hac re ab incepto moveri potuit. [2] Expressa est itaque illa vox hominum, Gratulemur nobis Latini, & socii, hunc esse tam parvum, quo senatore ne sperare quidem nobis civitatem licuisset. [3] Tenero ergo animo Cato totius Curiæ gravitatem percepit, perseverantiaque sua Latinos jura nostræ civitatis apprehendere cupientes repulit.

[4] Idem cum salutandi gratia prætextatus ad Syllam venisset, & [5] capita proscriptorum in atrium allata vidisset; atro-

sequenti exemplo videre licet. Cum judicia ab equestri ordine in senatoriam dignitatem essent translata, eaque sibi vellet equestris ordo vindicare, Senatus M. Drusum tribunum plebis creavit, ut Senatus partes tueretur. Hic, ut facilius consequeretur quod Senatus cupiebat, Latinis civitatem permisit, ut eorum auxilio adversus equestrem ordinem uteretur. Eo tempore Drusus Catonem, cujus avunculus erat, alebat. Cum igitur legati Latinorum ad eum venissent, ut promissam civitatem populo impetrarent, etiam ipso potissimum Druso interprete, Catonem puerum conspicientes, rogarunt, ut sibi apud avunculum auxilio esse vellet ad civitatem obtinendam; quod se nequaquam facturum constanti vultu respondit. *Oliv.* Contigit A. U. DCLXII.

1. *Socios.*] Notandum Latinos & Italicos sæpe absolute socios appellari. Quin & aliquando Latini & Italici confundebantur. Ita Valerius Pelignos, qui Latini non erant, ita tamen appellavit. Latium autem discrevit Latinos ab Italicis, qui non erant in Latio: fœdus ab iis civibus Romanis, qui agrum Romanum possidebant aut colebant in Latio; jus Latii ab iis Latinis, qui cum agrum Latinum tenerent, non tamen Latii jure fruebantur. Ex fœdere autem, quod cum Latinis est percussum, jus illud emanavit. Quod est jus Latii, vel Latinitas appellatur, quod constat quidem jure civium Romanorum fuisse deterius, Italico vero commodius. *Sigonius.*

2. *Expressa est itaque illa vox hominum, Gratulemur nobis Latini, &c.*] Scribo, *illa vox homini.* De Poppedio enim ipso capiendum, qui, ut ex narratione Valeriana & clarius è Plutarcho apparet, auctor unus honorificæ hujus in Catonem vocis. *Lipsius.*

3. *Tenero, &c.*] Cum adhuc esset puer.

4. *Idem, &c.*] Contigit A. U. DCLXXI.

5. *Capita proscriptorum.*] Qui proscribebantur, eorum nomina scripta in tabella in foro exponebantur, & jus omnibus erat eos interficiendi. Illi vero ubi intellexissent se esse proscriptos, con-

EXTERNUM.

1. Et ut à Græcis aliquid, [1] Alcibiades ille, cujus nescio utrum bona, an [2] vitia patriæ perniciosiora fuerint: illis enim cives suos decepit, his afflixit: cum adhuc puer ad Periclem avunculum suum venisset, eumque secreto tristem sedentem vidisset, interrogavit, quid ita tantam in vultu confusionem gereret? At illo dicente, mandato se civitatis [3] Propylæa Minervæ, quæ sunt [4] januæ arcis, ædificasse, consumptaque in id opus ingenti pecunia, non invenire quo pacto ministerii rationem redderet, atque ideo conflictari: Ergo, inquit, quære potius, quemadmodum rationem non reddas. Itaque vir amplissimus atque prudentissimus suo consilio defectus, puerili usus est, atque id egit ut Athenienses [5] finitimo implicati bello rationibus exigendis non vacarent. Sed viderent Athenæ, utrum Alcibiadem lamententur, an glorientur: quoniam adhuc inter execrationem hominis & admirationem, dubio mentis judicio fluctuantur.

1. *Alcibiades.*] Justinus de Alcibiade: *Erat ætatis flore, & fortuna veneratione, nec minus eloquentia inter Athenienses insignis: sed in reconciliandis amicitiarum studiis, quam in retinendis vir melior, quia morum vitia sub umbra eloquentiæ primo latebant.*

2. *Vitia.*] Libido, ambitio, imperii cupiditas, superbia, arrogantia.

3. *Propylæa.*] Significat *vestibulum*; sed Græco vocabulo usus est, quia Græca tractatur historia. Civitas mandaverat Pericli, ut januas arcis Minervæ ædificari curaret, & in eam rem de publico data est pecunia; hic vero ingentem pecuniam in hoc opere consumpsit: unde etiam Demetrius Phalerius, teste Cicer. lib, de Offic, II. vituperat Periclem quod tantam pecuniam in præclara illa propylæa projecerit. *Oliver.*

4. *Januæ arcis.*] Scilicet Atheniensium, in qua Minervæ erant sacra, ut Romæ in Capitolio Jovis. Unde in Æneid. Maro:

— *Pallas quas condidit arces*
Ipsa colat. — Badius.

5. *Finitimo implicati bello.*] Scilicet Peloponnesiaco.

CAP. II.

patum tibi hoc in genere laudis assignari oportere. Sed patere, obsecro, uno te præcurri exemplo, cui & ipse aliquantum honoris debes: quia beneficio illius effectum est, ne tam præclarum opus tuum Roma dilaberetur.

1. [1] Etruscis in urbem [2] ponte Sublicio irrumpentibus, [3] Horatius Cocles extremam ejus partem occupavit: totumque hostium agmen, donec post tergum suum pons abrumperetur, infatigabili pugna sustinuit. Atque, ut patriam periculo imminenti liberatam vidit, armatus se in Tiberim misit: cujus fortitudinem Dii immortales admirati, incolumitatem sinceram ei præstiterunt. Nam neque altitudine [4] dejectus, quassatusve, neque pondere armorum pressus,

deatur Plutarchus in Romulo, Solinus cap. 1. Camers in annotation. in Solin. Onuphr. lib. 1. Fastorum. *Sleidanus.*

1. *Etruscis, &c.*] Contigit A.U.CCXLV.

2. *Ponte sublicio.*] Pons Romæ in Tiberi fuit, ad eam partem qua Janiculum ab Urbe dirimitur, ea arte constructus, ut trabes sine fulturis eximi possent. Dictus est sublicius, quod ligneus esset & sublicis fulciretur. Ita enim vocant palos ad pontis sustentationem in aqua defixos. Festus ait quorundam opinione vocabulum Volscorum esse, Scalig. putat à simplici liquis deduci, unde & obliquis. Vetus auctor loquens de figuris & lineamentis: *Omnem autem summitatem metiundi observationes sunt duæ: enormis & liquis. Enormis quæ in omnem actum rectis angulis continetur. Liquis quæ minuendi laboris causa, & salva rectorum ratione angulorum secundum ipsam extremitatem subtenditur.*

3. *Horatius Cocles.*] Fuit autem hujus viri pugna & virtus mirabilis, ac propemodum incredibilis, defensus enim pons sublicius per ipsum contra omnem exercitum Hetruscorum, donec à tergo fractus pons, præclususque hostibus aditus, indignante rege, ac stupente exercitu, quod vir unus monoculus, ut qui jam alio prœlio alterum amisisset, contra tot armata hominum milia se opponere ausus fuisset. Fracto ponte, ipse, ut erat armatus, ex alto in Tiberim se projecit, & ad suos sospes enatavit, nisi quod in casu ipse, ut quidam tradidère, sagitta femur trajectus claudus evasit. quod cum illi post temporis spatium, ut perhibetur, in petitione honoris objectum esset ut vitium, magnifica prorsus, & facto pari responsione, Per singulos, inquit, gradus admoneor triumphi mei. Huic tantæ virtuti non ingrata civitas fuit, statua illi in comitio posita, & de publico donatus ager, ter quantum uno die circumducto aratro posset amplecti. Sic honore simul & commodo auctus, in præsens, & in posterum rei fama plures admiratores repertura, quam credulos. *Oliver.*

4. *Dejectus quassatusve.*] Lipsius corrigit *Dejectu quassatus. Dejectus*, inquit, *est ipsa dejectio altitudinis.* Si vulgatam lectionem retineas, exponi potest *dejectus* pro *elisus.* Ita Ciceronem locutum esse docet Nonius. Sane Græcum quoque καταβάλλειν exponit Græcus magister, *Elidere.* Colerus. *Dejectus.*] Aliter, *dujectus: dejectus* autem est, deorsum in profundum usque jactus.

preſſus, nec ullo [1] vorticis circuitu actus: nec telis quidem, quæ undique congerebantur, læſus, tutum natandi eventum habuit. Unus itaque tot civium, tot hoſtium in ſe oculos convertit, ſtupentes illos admiratione, hos [2] inter lætitiam [3] & metum hæſitantes; unuſque duos acerrima pugna conſertos exercitus, alterum repellendo, alterum propugnando, diſtraxit. Denique unus urbi noſtræ tantum ſcuto ſuo, quantum [4] Tiberis alveo, munimenti attulit: Quapropter diſcedentes Etruſci dicere potuerunt: Romanos vicimus, ab Horatio victi ſumus.

2. [5] Immemorem me propoſiti mei Clœlia penè facit. eadem enim tempeſtate, certe adverſus eundem hoſtem & in eodem Tiberi inclytum auſa facinus. Inter cæteras enim

1. *Vorticis.*] Vortex, teſte Quintil. libro VII. de Inſtitut. Orat. proprie eſt contorta in ſe aqua, vel quicquid aliud ſimiliter vertitur.

2. *Inter lætitiam.*] Quia videbant eum fortiter agere, & poſſe evadere.

3. *Et metum.*] Quia timebant ne deficeret, aut mergeretur, aut telis opprimeretur.

4. *Tiberis alveo.*] Recentiſſimum nomen hoc deducunt à Tiberino Sylvio Albanorum rege, qui anno ante Romam ducenteſimo ſexageſimo tertio in trajectu ejus ſubmerſus fuit, ſicut refert Euſebius, Ovidium ſecutus, qui 14. Metamorph. canit:

—— Regnum Tiberinus ab illis
Capit, & in Thuſci demerſus fluminis undas
Nomina fecit aquæ. ——

Servius tradit in Virgilium in ſacris eum nuncupatum Serram. Annius Viterbienſis auctor eſt, eum quoque Volthurrenum & per ſyncopen Volthurnum dictum. Idem Albulam appellatum affirmat à Livio, Silio, Virgilio. Nomen autem illud eſſe antiquius nomine Tybris, indicat Virgilius Æneid. VIII. his verſibus:

Tum Reges aſperque immani corpore Tybris,
A quo poſt Itali fluvium cognomine Tybrim
Diximus, amiſit verum vetus Albula nomen.

Tandem hic bis auctus dirimit Latium ab Hetruria, & decimo quinto ab urbe lapide duobus oſtiis devolvitur in mare. *Fungerus.*

5. *Immemorem.*] Aliud exemplum Clæliæ virginis. Immemorem ſe ideo dixit quia ſe modo unum exemplum propoſiturum Romulo dixerat. Porro in hujus rei memoriam, & tantæ virtutis præmium ſtatua Clæliæ fortiſſimæ fœminæ equeſtris in foro, ſecundum Titum Livium, ſecundum vero Servium in via ſacra poſita fuit. Autor de Viris illuſtribus: *Porſenna Clæliam virginem inter obſides accepit, quæ noctu caſtris ejus egreſſa, equum, quem fors dederat, arripuit, & Tyberim trajecit, à Porſenna per Legatos repetita, redditaque: cujus ille virtutem admiratus, cum quibus optaſſet, in patriam redire permiſit: illa virgines & pueros quidem elegit, quorum ætatem injuriæ obnoxiam ſciebat. Huic ſtatua equeſtris poſita eſt.* Olivetius. Contigit hoc A.U. CCXLV.

1. *Redeo*

enim virgines obses hosti Porsenæ data, nocturno tempore custodiam egressa, equum conscendit, celerique trajectu fluminis, non solum obsidione, sed etiam metu patriam puella solvit, viris lumen virtutis præferendo.

3. [1] Redeo nunc ad Romulum, qui ab Acrone [2] Ceninensium rege [3] ad dimicandum provocatus, quanquam & numero & fortitudine militum superiorem se crederet, tutiusque erat, toto cum exercitu, quam solum in aciem descendere, sua potissimum dextra omen victoriæ rapuit: nec incepto ejus fortuna defuit. Occiso enim Acrone, fusisque hostibus, opima de eo spolia [4] Jovi Feretrio retulit. Hactenus istud: quia [5] publica religione consecrata virtus, nulla privata laudatione indiget.

4. [6] A Romulo proximus Cornelius Cossus; [*] eidem Deo spolia

1. *Redeo nunc ad Romulum.*] Post raptas sine more Sabinas, aliorumque finitimorum fœminas, inter quas Ceninenses, mota sunt bella. Ceninenses ira magis, quam consilio rem gerentes, primo impetu fusi sunt atque fugati; rex eorum Acron à rege Romulo interfectus: qui ad singulare certamen, ut Valerius tradit, fuerat provocatus: cujus occisi Romulus opima spolia Jovi Feretrio obtulit. Duo deinde secuti sunt Romulum: qui opima spolia retulerunt occisis imperatoribus, Marcus Marcellus & Cornelius Cossus. *Oliverius.* Contigit A. U. IV.

2. *Ceninensium.*] Cenina Latii oppidum fuit à Romulo deletum, cujus meminit Plinius lib. VIII. cap. 5.

3. *Ad dimicandum provocatus.*] In hoc Valerius dissentit à Livio; non enim provocatum Livius, sed in acie dimicantem, & imperatorio munere fungentem, occidisse refert. Quod idem sentit Dionysius, sed intra Urbem hoc factum, fuisse dicit, cum capta urbe illi cum armata multitudine occurrisset. *Oliverius.*

4. *Jovi Feretrio.*] Jupiter *Feretrius* dicebatur à *feretro*, instrumento, de quo suspendebantur spolia. Erat *feretrum* ligneum instrumentum, ad id aptè fabricatum, ut spolia ferret, id est, sustineret. Livius lib. I. *Romulus*, inquit, *duce hostium occiso, urbem primo impetu capit, inde exercitu victore ducto, ipse, cum factis vir magnificus, tum factorum ostentator haud minor, spolia ducis hostium cæsi suspensa, fabricato ad id aptè feretro gerens, in Capitolium ascendit; ibique cum ea ad quercum pastoribus sacram deposuisset simul cum dono, designavit templo Jovis fines, cognomenque addidit Deo, Jupiter Feretri, inquit, hic victor tibi Romulus rex regia arma fero, templumque his regionibus, quas modo animo metatus sum dedico, sedem opimis spoliis, quo regibus ducibusque hostium cæsis, me autorem sequentes posteri ferent.* Oliverius.

5. *Publica religione.*] Quia Romulus in Deorum numerum translatus, nulla indiget privata laudatione, sed per seipsum laudationem amplam habet, utpote consecratus. *Oliverius.*

6. *A Romulo proximus.*] Secundus post Romulum Corn. Cossus opima spolia retulisse fertur, cæso Larte Tolumnio

ſpolia conſecravit, cum magiſter equitum ducem [1] Fidenatium in acie congreſſus interemit. Magnus initio hujuſce generis inchoatæ gloriæ Romulus: Coſſo quoque multum acquiſitum eſt, quod Romulum imitari valuit.

5. [2] Ne M. quidem Marcelli memoriam ab his exemplis ſeparare debemus, in quo tantus animi vigor fuit, ut apud [3] Padum * Gallorum regem ingenti exercitu ſtipatum, cum paucis

Fidenatium duce: in qua re dicit Livius ſe à cæteris diſſentire ſcriptoribus, qui eandem rem tradunt, quod illum tribunum militum fuiſſe dicant, quando rem tantam geſſit, ſe vero duabus rationibus commoveri, ut credat illum fuiſſe Conſulem; altera, quod ea tantum ſpolia *opima* dicuntur, quæ dux duci detraheret, neminem autem ducem eſſe, niſi cujus auſpicio res geratur; altera, quod titulus ſpoliorum oſtendit illum conſulem fuiſſe, & ea ſpolia cepiſſe. *Oliverius.*

* *Eidem Deo.*] Teſtis Servius quoque ad illud:

Quis te magne Cato tacitum aut te Coſſe relinquat?

Non igitur verum eſt, quod Auſonius ſcripſit in Eidyllio:

Tertia opima dedit ſpoliatus Aremoricus Lars.

Sed nomen illius equitum magiſtri verum nos docet, contra quam Grammatici faciunt. Priſcianus lib. v. *Lar ſi familiaru eſt facit Laris: Si Telumnii Porſenna, Lartu.* Cum Auſonio ſcribit & Livius lib. IV. *Daturos quod Lars Tolumnius dediſſet.* Hinc Græci more ſuo Λάρος fecerunt, ut Dionyſius, Diodorus, Plutarchus. *Colerus.*

1. *Fidenatium.*] Fidenæ urbs Latinorum mediterranea, cujus meminit Plinius lib. III. cap. 5.

2. *Ne M. quidem Marcelli, &c.*] Cum adverſus Bojos & Inſubres, qui nunc Mediolanenſes dicuntur, quibuſcum erat Viridomarus, vel, ut alii dicunt, Britomarus, Gallorum dux cum ingenti exercitu ferme decem millium, Marcus Marcellus miſſus eſſet cum quingentis aut paulo amplius militibus, & paucis equitibus, apud Padum univerſum exercitum fudit atque fugavit, regem ipſum tanto exercitu ſtipatum obtruncavit. Erat autem hic Viridomarus inter Gallos eximia corporis magnitudine, armatura auro & argento ac variis diſtincta coloribus fulgoris inſtar perlucida. Quæ ubi Marcellus pulcherrima ex toto conſpicatur agmine, ea futura meditatus, quæ concepta Deo vota perſolveret; nam in ea pugna Marcellus opima ſpolia Jovi Feretrio voverat. Virum igitur adortus, haſta perfodit, & moribundum ex equo proſtravit, & ita opima ſpolia cum ingenti gloria in patriam reportavit. Livius lib. XX. *M. Caudius Marcellus Conſul occiſo Inſubrium Gallorum duce Viridomaro, opima ſpolia retulit.* Florus: *Galli Inſubres Britomaro duce non prius ſoluturos ſe baltea, quam Capitolium cum Viridomaro aſcendiſſent, juraverant. Factum eſt. Victos enim Æmilius in Capitolio diſcinxit. mox Arioviſto duce vovere de noſtrorum militum præda Marti ſuo torquem. Intercepit Jupiter votum; nam de torquibus eorum aureum trophæum Jovi Flaminius erexit. Viridomaro rege Romana arma Vulcano promiſerant, aliorſum vota ceciderunt; occiſo enim rege Marcellus tertia poſt Romulum patrem Feretrio Jovi arma ſuſpendit.* Oliverius.

3. *Padum.*] Padus fluvius aurifer Italiæ (etiamſi Strabonis tempore aurum ferre deſierit) ſicut Tagus Hiſpaniæ, Hebrus Thraciæ, Pactolus Aſiæ, Ganges Indiæ, ut lib. XXXIII. docet Plinius, alio

paucis equitibus invaderet: quem protinus obtruncatum, armis exuit, eaque [1] Jovi Feretrio dicavit.

6 [2] Eodem virtutis & pugnæ genere usi sunt T. Manlius Torquatus, & [3] Valerius Corvinus, [4] & Æmilianus Scipio, Hi-

alio nomine Eridanus Ἠριδανός, olim Liguribus Bodincus, auctore Scepsio, Polybio Βόδεγκος, Botigum Catoni, ex imis radicibus montis Vesuvii ortus, & triginta in se fluminibus aliis brevi spatio receptis, teste Solino, in Adriaticum mare excurrens, omnium etiam (si credimus Straboni) fluminum Europæ circa ostia longè maximus, excepto Istro, nomen accepit juxta Catonem & Plinium, qui id habet ex Metrodoro, ab arbore juxta fontem picea, quæ Gallice vocatur Pades. Isidorus vult eum Alpium jugis effusum ex tribus fontibus oriri, ex quibus unus dictus fuerit Padus, qui fluvio quoque nomen indiderit. *Fungerus.*

* *Gallorum.*] Viridomarum, ut alii referunt, Britomarum.

1. *Jovi Feretrio.*] Vide supra.

2. *Eodem virtutis, &c.*] Cum Titus Manlius Torquatus Gallum quendam insultantem, & Romanum fortissimum quemque ad pugnam provocantem audisset, ad Dictatorem accedens, ait: Injussu tuo, Dictator, nunquam extra ordinem pugnaverim, non si certam victoriam videam; sed si permiseris, ostendam profecto illi belluæ me ex illa familia ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeja dejecit. Itaque permissu Dictatoris in certamen progressus, cum utrinque dimotæ aciee ad pugnæ spectaculum constitissent, Gallum primo & linguam ab irrisu exerentem, & magnitudine & proceritate eximium interfecit, & de collo ipsi torquem aureum detraxit cum cæteris spoliis, à quo etiam Torquatus appellatus est. Est autem torques ornamentum colli ex auro contorto confectum. *Oliv.*

3. *Valerius Corvinus.*] Consule Camillo Furii Camilli filio contra Gallos bellum gerebat, ubi cum utrinque stationibus quietis tempus tereretur, Gallus magnitudine atque armis insignis in medium processit, & per interpretem silentio facto hasta scuto concusso, unum ex Romanis, qui secum ferro decernat, ad pugnam provocat. M Valerius tribunus militum adolescens permissu Consulis in medium armatus processit, & inito prælio corvus in galea Valerii contra hostem consedit, qui cum lætus omen accipiens, Deos vel Deas, quicunque misissent præpetem illam, precatus, ut sibi adessent, avis non solum sedem semel captam tenuit, sed quotiescunque prælium iniretur, levans sese, oculos hostis rostro & unguibus petivit. Valerius hostem talis prodigii perterritum obtruncavit, deinde Corvino cognomen additum. *Oliv.*

4. *Et Æmilianus Scipio.*] Hic est qui deleta Carthagine, sublata Numantia dictus est Africanus inferior. Igitur cum sub Lucullo Imperatore militiam gereret, provocatus ad pugnam, hostem interemit, oppidi, quod expugnabatur, primus ipse mœnia conscendit, aliaque egregia belli facinora edidit, quibus futuræ magnitudinis suæ ominibus certissima daret indicia. Autor de Viris Illustribus: *P. Scipio Æmilianus Pauli Macedonici filius à Scipione Africano adoptatus, in Macedonia cum patre agens, victum Persem tam pertinaciter prosecutus est, ut media nocte redierit in castra, Lucullo in Hispaniam legatus apud Intercatiam oppidum, provocatorem singulari certamine vicit, muros hostiles civitatis primus ascendit, tribunus in Africa sub Tito Manlio Imperatore VII. cohortes obsidione vallatas consilio & virtute servavit, in quibus corona obsidionali aurea donatus est.* Oliv.

Hi enim ultro provocatos hostium duces interemerunt: sed quia sub [1] alienis auspiciis rem gesserant, spolia Jovi Feretrio non posuerunt consecranda. Idem Scipio Æmilianus, cum in Hispania [2] sub Lucullo duce militaret, atque [3] Intercatia prævalidum oppidum circumsederetur, primus mœnia conscendit: Neque erat in eo exercitu quisquam aut nobilitate, aut animi indole, [4] aut futuris actis, cujus saluti magis parci & consuli deberet: sed tunc clarissimus quisque juvenum, pro amplificanda & tuenda patria, plurimum laboris ac periculi sustinebat, deforme sibi existimans, quos dignitate præstaret, ab his virtute superari. Ideoque Æmilianus hanc militiam aliis propter difficultatem vitantibus, sibi depoposcit.

7. [5] Magnum inter hæc fortitudinis exemplum antiquitas offert. [6] Romani à Gallorum exercitu pulsi, cum se in Capitolium, & in arcem conferrent, inque [7] his collibus morari omnes non possent; necessarium consilium in plana urbis parte seniorum relinquendorum ceperunt, quo facilius juventus reliquias imperii tueretur. Ceterum ne illo quidem tam misero, [8] tamque luctuoso tempore, civitas nostra virtutis suæ oblita est: Defuncti enim honoribus, apertis januis, [9] in curulibus sellis, cum insignibus magistratuum, quos gesserant, sacerdotiorumque, quæ erant adepti,

1. *Alienis auspiciis.*] Videlicet Consulum suorum.

2. *Sub Lucullo duce.*] Adversus Celtiberos bellum gerebat, cui successit M. Marcellus, qui Vaccæos, Cantabros, aliosque ignotos populi Romani subegit imperio. *Oliv.*

3. *Intercatia.*] Ἰντερκατία, Hispaniæ urbs, Straboni, Polybio, Appiano, Plinio de Viris Illustribus, & Antonino. Moralis eam constituit inter Leonem, Vallisoletum, & Astorgim civitates, hodie sic nominatas. Intercatienses sunt Plinio in Hispania Citeriore. Ptolemæus habet duas hujus nominis urbes in Hispania; unam Orniacis, alteram in Vaccæis. *Ortelius.*

4. *Aut futuris actis.*] Erat enim Carthaginem eversurus.

5. *Magnum, &c.*] Contigit A. U. CCCLXIII.

6. *Romani à Gallorum exercitu pulsi.*] Apud Alliam fluvium, unde *Alliensis dies* appellatus ab hac clade inter religiosos habitus est; nihil enim populo die eo agere licebat. *Oliv.*

7. *His collibus.*] Scilicet Capitolinis.

8. *Tamque luctuoso.*] Utpote capta urbe.

9. *In curulibus sellis.*] Sellæ curules dicebantur, ut quidam volunt, à curru; eo quod

pti, consederunt, ut & ipsi in occasu suo [1] splendorem & ornamenta vitæ præteritæ retinerent, & plebem ad fortius sustinendos casus suo vigore provocarent: Venerabilis eorum aspectus primo hostibus fuit, & novitate rei, & magnificentia cultus, & ipso [2] audaciæ genere commotis. Sed quis dubitaret, quin & Galli, & victores, illam admirationem mox in risum, & in omne contumeliæ genus conversuri essent? Non expectavit igitur hanc injuriæ maturitatem [3] C. Atilius; verum barbam suam permulcenti Gallo scipionem vehementi ictu capiti inflixit, eique propter dolorem ad se occidendum ruenti cupidius corpus obtulit. Capi ergo virtus nescit; patientia dedecus ignorat. Fortunæ succumbere tristius ducit omni fato, nova & speciosa genera interitus excogitat, si quisquam interit, qui sic extinguitur.

8. [4] Reddendus est nunc Romanæ juventuti * debitus honos,

quod subjectas rotas in modum currus haberent: nam cum magna civitas esset, & jus in multis urbis partibus reddendum foret, quo facilius id fieri posset, sellæ subjectas rotas habebant, ut in quamcunque partem impelli possent. Alii dicunt à Curibus Sabinorum urbe, à quibus & alia magistratus insignia acceperant Romani. Sic primam corripit Virgil.

— *Curibusve Sabinis.*

His autem sellis tantummodo patricii magistratus utebantur. A. Gellius tamen lib. III. cap. 81. *Vocabuli istius*, inquit, *ratio dicitur, quam C. Bassus, in commentariis suis scriptam reliquit. Senatores enim dicit in veterum ætate, qui curulem magistratum gessissent, curru solitos in curiam vehi, in quo curru sella esset, supra quam consederunt; quæ ob eam causam* curulis *appellatur.* Ergo Gellius à *curru* vult esse dictam. Liv. *Haud pœnitet*, inquit, *eorum sententiæ esse: quibus & apparitores & hoc genus ab Hetruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga prætexta sumpta est.* Magistratuum Romanorum ornamenta ab Hetruscis sumpta fuere. *Oliver.*

1. *Splendorem & ornamenta.*] Sic auctor interpretatur pro majorum suorum facto comprobando. Cæterum verosimilius eos id eo consilio fecisse, ut majestate religionis, cujus Galli semper fuerunt observantissimi, ab injuria tuti essent. *Badius.*

2. *Audacia.*] Quia inermes, dum hostes urbem suam diriperent, in sellis cum sceptris eburneis consederant.

3. *C. Atilius.*] In aliis, *M. Atilius.* Livio & Plutarcho *M. Papyrius* is est, non *Atilius.* Coler.

4. *Reddendus est nunc.*] Livius dissentit ab hoc. Scribit enim cum Sempronio Atratino Q. Fabium Viblanum Consulem tunc fuisse creatum, Sempronio Volscorum provinciam sorte evenisse. Cum igitur contra hostem, qui sæpe victi fuerant à Romanis, exercitum duxisset, fortuna constantissima populus Romanus fretus, omnia temere ac negligen-

nos, & gloriæ titulus, quæ, C. Sempronio Atratino consule cum Volscis apud [1] Verruginem parum prospere dimicante, ne acies nostra jam inclinata propelleretur, equis delapsa, seipsam [2] centuriavit, atque hostium exercitum rupit. Quo dimoto, proximum tumulum occupavit, effecitque, ut omnis Volscorum in se conversus impetus, legionibus nostris ad confirmandos animos [3] salutare laxamentum daret. Itaque cum jam de [4] trophæis statuendis cogitarent, prælium nocte dirimente, victoresne an victi abirent, incerti discesserunt.

9. [5] Strenuus ille quoque flos ordinis equestris, cujus mira

gligenter agere cœpit. Itaque cum primo concursu non subsidiis firmata acie, non equite apte locato Romani impetum ferre non possent, deinde pedem referentes, cum se ferocius hostes inferrent, undique cæderentur, nequicquam Sempronio Consulem objurgante adhortanteque, Sextus Tempanius decurio equitum exclamat, ut equites qui se in pedes exceperant in confertissimos hostes incurrant, quacunque incidunt ferro viam faciunt. Tunc Volscus Imperator signum dat, ut permutatis militibus locus detur, qui scutis objectis Romanos à suis excludant: quod ubi factum est, interclusi equites ad suos prorumpere non poterant. Igitur cum his vehementius hostes instarent, tumulum proximum occupant, ubi se in orbem tutabantur, nec ante noctem pugnandi finis fuit. Ibi Tempanius usque ad lucem suos metu insidiatum tenet, deinde cum speculatores nuntiassent à Volscis castra esse deserta, lætus ab tumulo suos in castra Romanorum deduxit. *Oliv.*

* *Debitus honos.*] Nimis placet Scriptura Danielis & reliquorum veterum: *Debitus gloriæ titulus.* Nec video quid impulerit Pighium, ut illud male feriati librarii anno tamen inferciret. *Colerus.*

1. *Verruginem.*] Nomen oppidi Volscorum, cujus ne vestigia quidem extant.

2. *Centuriavit.*] In centurias peditum se conjecit.

3. *Salutare laxamentum.*] Id est, remissionem pugnæ.

4. *Trophæis.*] Belli usus invenit, ut in quo loco hostes superati essent, ibi tropæa erigerentur. De quibus Nonius Marcellus: *Fuga hostium Græcè vocatur τροπὴ, hinc spolia capta, fixa in stipitibus appellantur tropæa.* Notati mihi, primi hujus rei usurpatores ex Ducibus Romanis apud L. Florum: *Domitius, inquit, Ahenobarbus, & Fabius Maximus ipsis quibus dimicaverant locis saxeas erexere turres, & desuper exornata armis hostilibus tropæa fixêre, quum hic mos inusitatus fuerit nostris. Nunquam enim populus Romanus hostibus domitis suam victoriam exprobravit.* Lib. III. cap. 2. & videndus, qui idem tradidit, Strabo l. IV. Pompejum devictis Hispanis tropæa in Pyrenæis jugis constituisse, Sallustius scriptum reliquit. Græcos autem tropæa quoque figere solitos, cum aliunde tum ex Plutarchi Pelopida, & Æmilii Probi Datame certissimum est. Tropæorum constituendorum perelegans exemplum vide apud Virgilium Æneid. II.

Ingentem quercum, &c.

Stewechius.

5. *Strenuus ille, &c.*] Livius VIII. decad. ab Urbe condita, à Valerio, ut multis in locis, sic in hac quoque dissentit histo-

mira virtute Fabius Maximus [1] Rullianus [2] magister equitum bello quod adversus [3] Samnites gerebatur, male commissi prælii crimine levatus est. Namque [4] Papirio Cursore [5] propter auspicia repetenda ad Urbem proficiscente, castris præpositus, ac vetitus in aciem exercitum ducere; nihilominus manus cum hoste, sed non tam feliciter, quam temere conseruit: procul enim dubio superabatur. Ceterum optimæ indolis juventus detractis equorum frenis, vehementer eos calcaribus stimulatos, in adversos Samnites egit, obstinataque animi præstantia extortam manibus hostium victoriam, & cum ea spem maximi civis Rulliani patriæ restituit.

10. [6] Qualis demum roboris illi milites, qui vehementi ictu remorum concitatam fugæ Punicam classem, nantes lubrico pelagi, quasi [7] camporum firmitate, pedites [8] in littus retraxerunt?

11. [1] Ejus-

historia. Non enim male commissum prœlium refert, sed oblata occasione rei bene gerendæ ita suscepisse pugnam cum hoste, ita rem gessisse, ut nihil in ea pugna defuerit, si non abfuisset Dictator. *Oliv.* Contigit A.U. CCCLXIII.

1. *Rullianus.*] Lib. Danielis, ut supra, *Rutilianus.*

2. *Magister equitum.*] Dictator sibi magistrum equitum sæpe dicebat, unde etiam Dictator appellatus est, vel quod diceretur à populo, hoc est, crearetur, vel quod sibi magistrum equitum diceret. Præerat autem equitibus magister equitum, Dictator vero legionibus, & universo exercitui, & erat summus magistratus in urbe Romana, sine provocatione, & semestris tantum. *Oliv.*

3. *Samnites.*] Medios esse inter Picenum, Campaniam, & Apuliam, testis est Eutropius lib. II. Abruzzo hodie dicit Leander docet.

4. *Papirio Cursore.*] Qui tunc Dictator ac Imperator erat.

5. *Propter auspicia repetenda.*] Quia male capta fuerant. Nam erat tabernaculum vitio captum.

6. *Quales, &c.*] Hoc contigit primo Punico bello, cujus auctor non extat quisquam ex antiquis scriptoribus, quia per negligentiam indies magis cadentibus literis perierint T. Livii Decades. At Leonardus Aretinus vir Græcæ & Latinæ literaturæ peritissimus ac solertissimus homo, ex commentariis Græcis quod potuit in Latinum traduxit. Cum igitur Romani duces, Punicam classem in fugam convertissent circa Siciliam, nec illam fugientem, aliter se adipisci posse viderent, nonnulli ex Romanis se in undas immiserunt, & eam consecuti, in littus retraxerunt. Hoc tangit Cicero lib. de Senectute. *Oliver.* Contigit A.U. DXXXV.

7. *Camporum firmitate.*] Tanquam essent in continenti terra.

8. *In littus retraxerunt.*] Quod certe vix credibile est. Nam ut demus assecutos classem, decem in navi possunt centum in aquis aut arcere à classe, aut occidere, modo fugientibus aliquid reliquum esset animi. *Badius.*

11. [1] Ejusdem temporis & notæ miles, qui [2] Cannensi prœlio, quo Annibal magis vires Romanorum contudit, quam animos fregit, cum ad retinenda arma inutiles vulneribus manus haberet, spoliare se conantis Numidæ cervicem complexus, os, naribus & auribus [3] corrosis, deforme reddidit: inque plenæ ultionis morsibus expiravit. Sepone iniquum pugnæ eventum, quantum interfectore fortior interfectus? Pœnus enim in victoria obnoxius morienti, solatio fuit: Romanus in ipso fine vitæ vindex sui extitit.

12. Militis hujus in adverso casu tam egregius tamque virilis animus, quam relaturus sum imperatoris. [5] P. enim Crassus cum Aristonico bellum in Asia gerens, à Thracibus, quorum is magnum numerum in præsidio habebat, [6] inter Eleam & Smyrnam exceptus, ne in ditionem ejus perveniret, dedecus, accersita ratione mortis, effugit. Vir-

1. *Ejusdem, &c.*] Contig. A.U. DXXXVII.

2. *Cannensi.*] Cannæ, in Italia locus, clade Romanorum nobilis, de quo Livius & alii. In Argyrippæ territorio fuisse, scribit Tzetza in variis suis. In Apulia Dauniorum campo Diomedeo, ad Aufidi ostia, Zonaras 2. *Ortelius.*

3. *Corrosis.*] Id est, mordicus abreptis.

4. *Militis hujus, &c.*] Contigit A.U. DCXXIII.

5. *P. enim Crassus.*] Causa hujus belli hæc fuit. Attalus, qui Philometor cognominatus est, (teste Strabone l. XIV. ubi de rebus Attali loquitur:) Rex Asiæ regni sui populum Rom. hæredem reliquerat. Aristonicus Eumenis filius post mortem Attali hoc regnum invasit. missus est ergo contra illum P. Crassus cum exercitu Pontifex, & Imperator, quod nunquam antea factum erat, ut dux simul exercitus & pontifex mitteretur. ex quo etiam creditum est rem male processisse. Captus itaque Crassus à Thracibus, qui venerant in auxilium Aristonici, cum duceretur ab his, qui eum interceperant, virgam, qua equum ducere solitus erat, in oculum unius eorum, à quibus ducebatur, direxit, adeo ut illi oculum excuteret; quo facto, ita incensus ille, huoc gladio transfixit, & ita fortiter egit, ut potius mori voluerit, quam in captivitatem venire & in servitute turpiter vivere. Sed postea contra Aristonicum missus, C. Perpenna illum vicit, cepit, & in vinculis habuit, imperiumque Asiæ recuperavit. Aquilius Asiatici belli reliquias confecit, mixto (nefas!) veneno fontibus ad deditionem quarundam urbium. Quæ res ut maturam, ita infamem reddidit victoriam: quippe cum contra fas Deûm, moresque majorum medicaminibus impuris in id tempus sacrosancta Romana arma violasset. *Oliv.*

6. *Inter Eleam & Smyrnam.*] Oppida sunt majoris Asiæ. Smyrnam, teste Herodoto in vita Homeri, construxit Theseus Thessalus, & eam ab uxoris suæ, quæ Smyrna dicebatur, monumento denominavit. Quam à Lydis eversam, ab

Virgam enim, qua ad regendum equum usus fuerat, in unius barbari oculum direxit. qui vi doloris accensus, latus [1] Crassi [2] sica confodit: dumque se ulciscitur, Romanum imperatorem majestatis amissæ turpitudine liberavit. Ostendit fortunæ Crassus, quam indignum virum tam gravi contumelia afficere voluisset; quoniam quidem injectos ab ea libertati suæ miserabiles laqueos prudenter pariter ac fortiter rupit, datumque se jam Aristonico, dignitati suæ reddidit.

13. [3] Eodem mentis proposito usus est Scipio; namque in-

ab Antigono suscitatum fuisse dicit Strabo lib. xiv. qui & à Valerio in hac historia dissentit: non enim P. Crassum captum, sed in prœlio fortiter pugnando occubuisse dicit. Nam post descriptionem Smyrnæ, (quam satis ambitiose describit, & eam omnium pulcerrimam esse dicit, & in ea Homeri templum ac statuam ponit, quoniam poëtam illum sibi vendicent.) statim subjungit; *Hoc in loco Dolabella Trebonium obsidione cepit, unum ex his, qui Divum Cæsarem dolo occiderunt, & multas partes urbis diruit. Post Smyrnam sunt Leuca oppidulum, quod Aristonicus post Attali Philometoris obitum ad defectionem perduxit, qui putans se esse regia stirpe, imperium sibi vendicare cogitavit: quare eo excidit circa Cumanum agrum ab Ephesiis navali prælio superatus. Ascendens vero in mediterraneam, hominum inopum ac servorum ad libertatem vocatorum, quos Heliopolitanos appellabat, tumultuariam manum congregavit, & primum quidem Thyatria aggressus est, deinde capta Apollonide alia castella capiebat. Sed non diu restitit. nam continuo civitates exercitum miserunt. Nicomedes quoque Bithynius & Cappadocum reges auxilium tulere. Postea quinque legati à Romanis missi, deinde exercitus, & P. Crassus Consul, deinde M. Perpenna, qui capto Aristonico, & Romam misso, bellum absolvit. Aristonicus ipse in carcere mortuus est. Perpenna morbo absumptus. Crassus, cum quidam eum apud Leucas adorirentur, in prælio occubuit. Postea M. Aquilius Consul cum decem legatis missus, provinciam in eam gubernationis formam composuit, qua adhuc perdurat.* Dissentit etiam à Plutarcho de M. Perpenna, quem dicit à Pompejo fuisse superatum & occisum. *Oliver.*

1. *Crassi.*] Scil. Imperatoris capti, & dum ille barbarus ulciscitur se, liberavit Imperatorem Romanum turpitudine majestatis amissæ, quia si vivus in hostis potestatem venisset, ex Imperatore servus devenisset. *Badius.*

2. *Sica.*] Sica erat ferreus culter, vel potius gladiolus recurvatus. Hinc Suidas dixit esse sicas ξίφη ἐπικαμπῆ. Josephus quoque antiquitatum Judaicarum 20. tradit eos esse latrones utentes cultellis, qui magnitudine similes erant recurvis Persarum acinacibus. Cedrenus dicit esse μαχαίρια μικρὰ, ἃ ὑπιφέροντες κρυφῆ εἰς τὸ λαθραίως τοὺς προστυγχάνοντας πλήττειν. Id est, *exiguas macharas, quæ occulte gestantur, ut clanculum obvios transfodiant.* Aprorum dentibus comparavit Athenæus. Unde Lipsius non male *harpen* seu *ensem falcatum* interpretati videtur.

3. *Eodem mentis proposito.*] Laudat Scipionis soceri Cnei Pomponii fortitudinem in consciscenda sibi morte, quam

[1] infeliciter Cn. Pompeji generi sui defensis in Africa partibus, classe Hispaniam petens; cum animadvertisset, navem qua vehebatur, ab hostibus captam, gladio præcordia sua transverberavit: Ac deinde prostratus in puppi, quærentibus Cæsarianis militibus ubinam esset imperator, respondit: Imperator bene se habet. tantumque eloqui valuit, quantum ad testandam animi fortitudinem æternæ laudi satis erat.

14 [2] Tui quoque clarissimi excessus Cato * Utica monimen-

quam, ut Divus Augustinus lib. de Civitate Dei, de morte Catonis Uticensis loquens, & vere & docte declarat, nemo merito laudaverit. Non enim pe-nes nos est, animam, quam Deus custodiendam nobis, donec eam evocaverit, dedit, pro libitu ejicere; neque qui seipsum necat, immunis est homicidii, neque fortitudinis, sed pusillanimitatis est argumentum, ne duriora patiantur, leviora subire. *Badius. Eodem mentis proposito.*] Post deletas Cnei Pompeii Magni partes in campis Philippicis, Scipio cum Sexto Pompeio Magni Pompeii filio, & Catone, aliisque compluribus se in Africam ad regem Jubam contulerunt, & ibi ingenti exercitu comparato, bellum adversus Cæsarem rursus gessere; in quo bello cum Pompeiani fusis fugatisque Cæsarianis castra arripuissent teste Plutarcho, eo die actum fuisset de re Cæsaris, nisi Cæsar & Asinius Pollio auxilium conferentes, fugam inhibuissent: quare beneficio quodam fortunæ adjutus; tandem victor evasit, tum ex Africa Scipio classe in Hispaniam se transferre parabat, cum milites Cæsariani classem prosequentes adepti sunt, & interrogantibus, ubinam classis imperator esset? Respondit ipse Scipio: Bene se habet imperator; cum pectori gladium infixisset, ne in potestatem hostium veniret. Seneca de Scipione in epistola ad Lucillium vigesima quinta: *Sollicitum te esse scribis, si ostendero non tantum fortes viros hoc momentum efflandæ animæ contempsisse, sed quosdam ad alia ignavos in hac re æquasse animum fortissimum, sicut illum, Cn. Pompeii socerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus, cum teneri navem suam vidisset ab hostibus, ferro se transverberavit, & quærentibus ubi imperator esset: Imperator, inquit, bene se habet. Vox hac illum parem majoribus fecit, & fatalem Scipionis in Africa gloriam non est interrumpi passa. Multum est Carthaginem vincere, sed amplius mortem.* Oliv.

1. *Infeliciter.*] Dicitur Cæsar, cum audisset adversarios suos vetusto quodam confidere vaticinio, quo semper in Africa vincere fatale Scipionum generi foret, haud facile dictu est, sive ut hostium imperatorem Scipionem per jocum flocci penderet, sive, ut serio sibi id vendicaret augurium, quendam ex Corneliorum familia, hominem sane abjectum & despectissimum Scipionem, cognomento Salutionem, inter præliandum perinde ac exercitus ducem proposuit, ita ut cum hoste interdum congredi cogeretur, & quasi eadem fortuna ex nomine Scipionis uteretur. *Oliv.*

2. *Tui quoque, &c.*] De Catone Uticensi loquitur, qui jam profligatis reipubl. partibus, & in Pharsalia duce Pompeio, & in Africa Sexto Pompeii filio, ubi nullam sibi libertatis potiundæ spem superesse vidit, maluit dignitati suæ, quam vitæ consulere. Platonis enim

mentum est, in qua ex fortissimis vulneribus tuis plus gloriæ, quam sanguinis manavit. Siquidem constantissime in gladium incumbendo, magnum hominibus documentum de-

enim, quem in manibus habebat, de Immortalitate Animæ librum perlegens, cubiculum ingressus, gladio incubuit. Excitati servi accurrunt, ad transfixum veniunt, dominum accusant, qui sibi mortem consciscerei. Hortati deinde, vulnus teligant, & salubria statim adhibent medicamenta. Ille vero pœnitentiam simulans, cum se requiescere velle dixisset, remotis arbitris, vulnus resolvit, & digitis, quia teli potestas esset erepta, dilaceravit, donec spiritum emisit. De hoc Cæsar dictate solitus erat, invidisse glotiæ suæ, quod sub ejus esse noluisset imperio: nam is erat Cato, qui nisi libet, & cum dignitate vivere potuisset, quem Uticenses honore sepulturæ decorarunt. Seneca de Catone Epist. ad Lucillium vigesima quinta: *Tu mihi, cum ad contemnendam mortem ventum fuerit, Catonem narrabis. quid ni ego narrarem? Ultima illa nocte Platonis librum legens, posito ad caput gladio, duo hæc in rebus extremis instrumenta perspexerat, alterum, ut vellet mori, alterum, ut posset. Composttu ergo rebus, utcunque componi fracta atque ultimæ poterant, id agendum existimavit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut servare contingeret, & stricto gladio, quem usque ad illum diem ab omni cade purum servaverat: Nihil, inquit, egisti, Fortuna, omnibus meis conatibus obstando: non pro mea adhuc, sed pro patria libertate pugnavi: nec agebam tanta pertinacia ut liber, sed ut inter liberos viverem: Nunc, quoniam deplorata sunt res humanæ, Cato deducatur in tutum. Impressit deinde mortiferum corpori vulnus: quo deinde obligato à Medicis, cum minus sanguinis haberet, minus virium animi, idem jam non tantum Cæsari nudas in vulnus manus egit, & generosum illum contemptorem, vis potentia spiritum non emisit, sed ejecit.* Augustinus de Civitate Dei lib. 1. damnat hunc Catonem. *Oliv.* Contigit A.U. DCCVII.

* *Utica.*] Punicarum in Africa urbium, si Carthaginem demas, nulli cessit Utica. Sexaginta autem stadiis à Carthagine distabat, ut testatur Appianus; nempe versus occasum. Stephanus eam scribit Tyriorum coloniam fuisse. Quod & Justinus affirmat lib. XVIII. *Cum & opibus & multitudine Tyrii abundarent, missa in Africam juventute, Uticam condidere.* Itaque de antiquitate gloriabatur non parum; quin & eo nomine Carthagini præferebatur. Silius Italicus lib. III.

Proxima Sidoniis Utica est effusa maniplis,
Prisca situ, Veterisque ante arces condita Byrsa.

Aristoteles in libro mirabilium: τῆς δὲ Λιβύης ἐν Ἰτύκῃ καλουμένῃ, ἣ κεῖται μὲν, ὡς λέγουσιν, ἐν τῷ κόλπῳ τῷ μεταξὺ Ἑρμαίας καὶ τῆς ἵππου ἄκρας, ἐπέκεινα δὲ Καρχηδόνος ὡς σταδίους διακοσίους· ἣ καὶ πρότερον κτισθῆναι λέγεται αὐτῆς τῆς Καρχηδόνος ἔτεσι διακοσίοις ὀγδοήκοντα ἑπτὰ, ὡς ἀναγέγραπται ἐν ταῖς Φοινικικαῖς Ἱστορίαις: Id est: *In Libya Utica, quam vocant, quam in sinu sitam esse ajunt inter Mercurii & Hippi promontoria, ultra Carthaginem stadiis fore ducentis, atque annis CCLXXXVII. ante Carthaginem esse conditam, ut in Phœniciis historiis scriptum legitur.* Vellejus Paterculus circa Codri tempora, qui Sauli fuit æqualis, Tyrios paucis annis post Gades Uticam condidisse refert. Urbi igitur tam vetustæ nomen fecit ipsa antiquitas. Utica enim vel Ityca Punicè עתיק, Itica, id est, prisca dicebatur. *Bochart.* Qui nunc locus à Barbaris Mazachares appellatur. *D. Marius Niger.*

1. Cujus,

dedisti; quanto potior esse debeat probis dignitas sine vita, quam vita sine dignitate.

15. [1] Cujus filia minime muliebris animi: quæ cum Bruti viri sui consilium, quod de interficiendo Cæsare ceperat, ea nocte, quam dies teterrimi facti secutus est, cognovisset; egresso cubiculum Bruto, cultellum tonsorium quasi unguium resecandorum causa poposcit, eoque velut forte elapso, se vulneravit: Clamore deinde ancillarum in cubiculum revocatus Brutus, [2] objurgare eam cœpit, quod tonsoris præripuisset officium. Cui secreto [3] Porcia, Non est, inquit, hoc temerarium factum meum; sed in tali statu nostro amoris mei erga te certissimum indicium. Experiri enim volui, si tibi propositum ex sententia parum cessisset, quam æquo animo me ferro essem interemptura.

16. [4] Felicior progenie sua superior Cato, à quo [5] Porciæ fami-

1. *Cujus, &c.*] Contigit A.U. DCCIX.

2. *Objurgare.*] Id proprie dixit. Nam jurgium est inter amicos & conjunctos.

3. *Porcia.*] Hujus, quem supra diximus, Catonis filia, & Bruto, qui Cæsarem interfecit, matrimonio copulata. Hæc postea audita viri morte, cum illi superesse nullo modo constituisset, carbones ardentes conjecit in os, ac devoravit, nulla alia mortis via reperta, quoniam genus omne telorum inde esset amotum: & ita novo genere mortis consumpta est. Hæc Porcia, ut habetur in Vita Catonis, primo Bibuli uxor fuit, ex quo duos suscepit filios. *Oliv.*

4. *Felicior, &c.*] Hic, ut Justinus tradit lib. XXXIII. fuit M. Cato Catonis Oratoris filius, qui, cum forte sub Paulo Æmilio bello Macedonico stipendia faceret, die, quo certamen atrox commissum fuerat, inter confertissimos hostes dum fortiter pugnaret, equo delapsus, pedestre prœlium aggreditur, nam cadentem manipulus hostium cum horrido clamore, velut jacentem obtruncaturus, circumsteterat. At ille citus corpore collecto, magnas strages edidit, cum ad unum opprimendum undique hostes convolarent, dum procerum quendam petit, gladius è manu elapsus, in mediam cohortem hostium decidit, ad quem recuperandum, umbone se protegens, inspectante utroque exercitu, inter mucrones se hostium immersit, recollectoque gladio, multis vulneribus exceptis, ad socios cum clamore omnium revertitur. Hujus audaciam cæteri imitati, victoriam peperere; nam hostes postero die supplices ad pacem petendam venerunt. Cicero lib. de Senectute. Ubi Catonem de se loquentem inducit. *Redeo*, inquit, *ad me, quartum gero annum & octogesimum. Vellem equidem idem posse gloriari quod Cyrus, sed tantum queo dicere non me quidem his esse viribus, quibus miles bello Punico aut quæstor eodem bello, aut Consul in Hispania fuerim: aut quadriennio post cum tribunus militaris depugnavi apud Thermopylas, M. Attilio Glabrione Consule.* Oliverius. Contigit A.Urb. DXXCV.

5. *Porcia familia.*] Porcia gens Plebeja M. Ca-

familiæ [1] principia manarunt. Qui cum ab hoste [2] in acie vehementi periculo peteretur, è vagina gladius ejus elapsus decidit: Quem subjectum prœliantium [3] globo, & undique hostilibus pedibus circumdatum, postquam abesse sibi animadvertit; adeo constanti animo in suam potestatem redegit, ut illum non periculo oppressus rapere, sed metu vacuus sumere videretur. [4] Quo spectaculo attoniti hostes, postero die ad eum supplices pacem petentes venerunt.

17. [5] Togæ quoque fortitudo militaribus operibus inserenda est, quia eandem laudem foro atque castris edita meretur. [6] Cum [7] Ti. Gracchus in tribunatu profusis largitionibus favore populi occupato remp. oppressam teneret, palamque dictitaret, interempto senatu, omnia per plebem agi debere; in ædem [8] Fidei publice convocati Patres con-

M. Catonem, qui Censorinus appellatus est, Tusculo municipio oriundum, auctorem exstitisse, inter Scriptores satis convenit: de quo Cicero II. de Legibus: itemque de genere ac nominibus Porciæ familiæ Agellius lib. XIII. Noct. Attic. cap. XVIII. meminitque eodem in lib. cap. XII. Porcii Tribuni pleb. Familias duas habet Liciorum & Catonum. Ex hac duo Reipubl. lumina M. Porcius Cato major & minor, & multi Consulares, ut in Fastis Capitolinis cernes. item Lecca cognomento.

1. *Principia.*] Quia primus fuit Porciæ familiæ.

2. *In acie.*] Persei Regis, & Pauli Æmilii.

3. *Globo.*] Multitudini conglobatæ.

4. *Quo spectaculo attoniti hostes, postero die ad eum supplices pacem petentes venerunt.*] Hæc clausula tota rei falsæ est, & absurdæ. A Catone tum admodum juvene, nullum imperium, nullum munus publicum fungente, pacem publicitus petitam? Nunquam factum, nusquam scriptum. Audacior medicina huic loco facienda, ne tam latæ culpæ exemplum sit Exemplaris scriptor. Legitur, *Ad Paullum supplices.* Quod ad historiam est, quia universi Macedones illo biduo, Plutarchus autor, in fidem Paulli Æmilii se permiserunt. *Lipsius.*

5. *Togæ, &c.*] Contigit A.U. DCXX.

6. *Cum Tiberius Gracchus.*] Hæc superius historia notata est in cap. de Somniis. Refertur autem plenissime ab Appiano, Bellorum Civilium scriptore diligentissimo. Non igitur hoc loco repetenda; quod vero ad rem pertinet, illud satis erit dixisse, Scipionem Nasicam, virum fortissimum, cum videret rempubl. perditum iri, tergiversante Consule Mutio Scævola, atque etiam negante rem armis aut vi gesturum, cæteris quoque torpescentibus, involuta sinistra manu, sublataque dextra, magna voce proclamâsse: *Quicunque Rempubl. vult esse salvam, me sequatur:* & seditiosissimum virum T. Gracchum cum scelerata factione pœnas dare coegisse: nam ferme à triginta Senatoribus occisus est. *Oliv.*

7. *Tiberius Gracchus, profusis largitionibus, favore populi occupato.*] Malim, *Aucupati*, pariendi significatu, ut alias notavi. *Lipsius.*

8. *Fidei publice.*] Ædem Fides habuit in

conſcripti à conſule Mucio Scævula, quidnam in tali tempeſtate faciendum eſſet, deliberabant: Cunctiſque cenſentibus, ut conſul armis rempub. tueretur, Scævula negavit ſe quidquam vi eſſe acturum. Tum Scipio Naſica, Quoniam, inquit, conſul, dum juris ordinem ſequitur, id agit, ut cum omnibus legibus Romanum imperium corruat; egomet privatus voluntati veſtræ me ducem offero: Ac deinde lævam manum apertæ togæ circumdedit, ſublataque dextera proclamavit: [1] Qui rempubl. ſalvam eſſe volunt, me ſequantur: eaque voce, cunctatione bonorum civium diſcuſſa, Gracchum cum ſcelerata factione, quas merebatur pœnas perſolvere coëgit.

18. [2] Item cum tribunus plebis Saturnius, & prætor Glaucia, & [3] Equitius deſignatus Trib. plebis, maximos in civitate noſtra ſeditionum motus excitaſſent, nec quiſquam

in Capitolio, auctore Plinio 35. Natur. Hiſtor. Vicinam eam eſſe Jovi in Capitolio ait Cicero Offic. III. & II. de Natur. Deor. Ab Atilio Calatino conſecratam ait Feſtus. Plutarchus vero & Dionyſius primum à Numa Pompilio ipſi templum erectum volunt, quibus ego me lubenter adjunxerim. Huic aliquando ollam auro plenam commiſſam & creditam ab Euchione legitur in Aulularia Plauti. Velamen, quo fidei ſimulacrum obtegi ſolebat, album fuiſſe conſtat. Unde canam fidem appellaſſe videtur nonnullis Maro. Album, inquam, id fuit ſinceritatis indicio. Abeſſe enim ab ea debet fucus atque fallacia. Neque ulla ratione candor ejus obliterandus. Symbolum ejus ſemper fere, & ubique fuit manus dextra, quam ad rem confirmandam multæ faciunt auctoritates. Inde namque illud Maronis:

—— *En dextra, fideſque.*

Item:

Dat dextram, atque animum præſenti pignore firmat.

Tacitus: *Juravere amici, dextram morientis contingentes.* Gemiſtius Plethon libro II. de rebus Græciæ: *Perſarum Rex Mentorem, quod dexteram dediſſet (maxima enim hæc apud Perſas fides) conſervavit.*

1. *Qui Rempublicam ſalvam.*] Hanc formulam in evocatione militum ſubitariorum uſurpatam fuiſſe ſcribit Iſidorus lib. IX. cap. 3. Lege Appianum libro I. de Bello Civili. Locus præterea Valerii non ſincerus mihi videtur. Nam quid illa ſibi volunt? *Ac deinde lævam manum apertæ togæ circumdedit.* Appianus diſerte ſcribit, laciniam togæ in humerum & caput rejeciſſe. Laboro, ut emendem: *Ac deinde læva humerum parte togæ circumdedit.* Nam & in libro Danielis expreſſe ſcriptum erat, *Parte togæ.* Sed & Servius mirifice ad meam emendationem facit, dum ita ad V. Æneid. ſcribit: *Cincti*, inquit, *ritu Gabino, id eſt, togæ parte capitu velati, parte ſuccincta.* Coler.

2. *Item cum, &c.*] Contigit A. U. DCLIII.

3. *Equitius.*] Qui ſe Tiberii Gracchi filium faciebat.

1. Æmi-

quam se populo concitato opponeret: Primum M. [1] Æmilius Scaurus C. Marium consulatum sextum gerentem hortatus est, ut libertatem legesque manu defenderet: protinusque arma sibi afferri jussit: Quibus allatis, ultima senectute confectum & pene dilapsum corpus induit, [2] spiculoque innixus ante fores [3] Curiæ constitit, ac parvulis extremi spiritus reliquiis, ne resp. exspiraret, effecit: Præstantia enim animi sui senatum & equestrem ordinem ad vindictam exigendam impulit.

19. [4] Sed ut superius armorum & togæ; ita tunc etiam [5] siderum clarum decus [6] Divum Julium, certissimam veræ virtutis effigiem repræsentemus. Cum innumerabili multitudine, & feroci impetu [7] Nerviorum inclinari aciem suam

1. *Æmilius Scaurus.*] Fuit autem Æmilius Scaurus, teste Sallustio, vir nobilis, factiosus, avidus potentiæ, honoris, divitiarum, cæterum vitia sua callide occultans.

2. *Spiculoque.*] Id est, telo acuti ferri. *Spiculoque.*] Est lancea brevis teli, erat autem, ut Veget. ait, telum missile, cujus ferrum triangulum, unciarum novem, hastile pedum quinque & semis.

3. *Curiæ.*] Varro his verbis de iis loquitur: *Curiæ duorum generum sunt: nam & ubi curarent sacerdotes res divinas, curia dicta, & ubi Senatus humanas, ut Curia Hostilia, quam primus Rex Hostilius ædificavit.* Hæc ille. Notandum autem quod Senatus semper in locis sacratis cogeretur.

4. *Sed ut armorum.*] Hæc historia in ipsis Cæsaris commentariis habetur. *Sed ut, &c.*] Contigit A.U. DCXCVI.

5. *Siderum.*] Quod in sidus translatum Romani esse credebant, propterea quod cum Augustus funebres illi ludos faceret, medio die stella visa est, quam Cæsaris esse crediderе. Unde Virgilius: *Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum, Astrumque quo segetes gauderent.* Oliv.

6. *Divum.*] Id est inter Deos relatum.

7. *Nerviorum impetum.*] Nervii sunt Galliæ Transalpinæ, & Germaniæ populi, qui nunc Moguntinenses dicuntur, &, teste Plutarcho, densissimas incolunt sylvas, qui in profundissimo nemore filiis & supellectili collocatis, ex sexaginta milibus ad quingentorum numerum pervenerunt, & ex patriciis, qui sexingenti numero erant, tres superfuere incolumes. Animis adeo obstinatis & perseverantibus pugnam sustinuerunt, ut exercitum pene in fugam coëgerint: nam verso in fugam equitatu, septimam & duodecimam legiones circumvenere, & universos centuriones trucidarunt. Cæsar ubi vidit territos suos cedere, & aciem inclinari, scutum militi cuidam segnius timidiusque pugnanti detraxit, eoque tectus in confertissimos hostes se contulit, ibique fortiter pugnans, exercitum pene labentem restituit, ingentique victoria potitus est. Ex hac tanta Nerviorum pertinacia, qui sibi murum ex cadaveribus fecerant, natum est proverbium, Romanorum perseverantia Nerviorum tandem vicit pervicaciam. *Oliv. Nerviorum.*] Quos Tornacenses, seu Tornatenses quidam dici putant. Ita & Beatus Rhenanus existimat. Alii aliter.

suam videret; timidius pugnanti militi scutum detraxit, eoque tectus acerrime præliari cœpit. Quo facto fortitudinem per totum exercitum diffudit, labentemque belli fortunam divino animi ardore restituit. Idem alio prœlio [2] legionis Martiæ [3] aquiliferum ineundæ fugæ gratia jam conversum, faucibus comprehensum, in contrariam partem detraxit, dexteramque ad hostem tendens, Quorsum tu, inquit, abis? illic sunt cum quibus dimicamus: & manibus quidem unum militem, adhortatione verò tam acri omnium legionum trepidationem correxit, vincique paratas, vincere docuit.

20. [4] Cæterum ut humanæ virtutis actum exequamur: cum

1. *Idem, &c.*] Hoc contigit alio prœlio, quod in Africa gessit contra Scipionem Magni Pompeji socerum, de quo supra dictum est. *Oliv.*

2. *Legionis Martiæ.*] Sic illi legioni nomen imposuerat.

3. *Aquiliferum.*] Aquilifer, id est, signifer. Signum enim legionis Aquila, nec nisi unius una, nec Socii quidem, cum in aliis pares, eam habuerunt. Et quia hæc præcipui imperii signum, subjungi sub eam Socios voluerunt, & Auxilia, non seorsum habere. Itaque per ipsas Aquilas numerabant Legiones. Aquilæ origo varie petitur. A Jove alii, qui hanc insigne militiæ habuerit. Quidam à Trojanis. Forte Romani repererunt à se, aut vicinorum exemplo. Sane rapacium aliquot animalium effigies assumi & præferri bello convenit, & varie olim fecerunt Romani. Nec enim solam Aquilam prisci illi, sed plura ejusmodi animalia prætulerunt, nata in pugnas aut raptus, ut Lupos, Minotauros, Equos, Apros, Porcos. Etiam prisci Germani ferarum imagines inter signa habuerunt. Aquilæ vero hæc dignitas etiam apud alias gentes fuit. Persis regale hoc signum. Forma Romanæ Aquilæ: Pinnas extendens summæ hastæ insistebat, ex auro vel argento, & fulmen sæpe unguibus tenebat, quasi jaculatura. Sed nec corpus ipsum Aquilæ magnum. Cum in hibernis esset Aquila, in sacello seu ædicula reposita, atque inde mota, cum educenda. Enimvero & olim Romæ signa in templo. Et sane reposita ea in ærario, templo Saturni, religionis causa, & custodiæ; quia pecunia ibi publica & argentum. Defigi etiam in terram solebat, etiam in ipsa pugna, cum ea in loco staret, nec impelleretur hostis. Sed & in castris defixæ stabant Aquilæ: ac inter prodigia erat, cum in hostem eundum esset non potuisse evelli. Olim quidem ipsa hasta ita solo infixa: at postea (ad custodiam, an ad delicias?) non ipsa hasta, ne macularetur aut absumeretur: sed loculi aut thecæ ferreæ in terram defixæ, & in eas immissa ima hastæ cuspis. Isti loculi ferrei quadrati, in acumen desinentes, introrsum vacui efformabantur. *Lipsius.*

4. *Cæterum ut humanæ virtutis actum.*] More suo Valerius dissentit à Livio in hac Historia. Nam Livius Decade Secundi Punici Belli dicit: *post Cannensem cladem cum multa civitates à Romanis defecissent, in primis Capua non parvum Romani imperii vinculum & columen defecivit, ad quam recuperandam cum*

cum [1] Annibal [2] Capuam, in qua Romanus exercitus erat, obsideret; Vibius Acceus [3] Pelignæ cohortis præfectus, vexillum trans Pœnicum vallum projecit: se ipsum, suosque commilitones, (si eo hostes potiti essent) [4] execratus: & ad id petendum subsequente cohorte primus impetum fecit: Quod ut Valerius Flaccus tribunus tertiæ legionis aspexit, conversus ad suos, Spectatores, inquit, ut video, alienæ

cum suas omnes Romani vires intendissent, nec minori animo defenderetur à Pœnus, longo bello, & obsidione oppressi famem sentiebant propter depopulatos agros, prohibitamque sementem. Hanno dux Carthaginiensis ab Hanniobale missus, qui operam daret, ut frumenti copia fieret Campanis, haud procul à Benevento castra posuerat; quem cum Furius Consul Romanus, cui illa provincia evenerat, per exploratores accepisset, frumentatum cum parte exercitus esse profectum, castra hostium cum expeditis militibus paulo ante lucem adoritur, tantumque pavoris injecit, ut si in plano castra posita fuissent, primo impetu capi potuissent; sed eos altitudo loci, & munimenta defenderunt. Prima luce atrox prælium fuit, nec vallo modo tutabantur se Pœni, sed detrudebant quoque per ardua nitentes hostes. Vicit tamen pertinax virtus: nam Romanus Imperator ab incœpto desistere constituerat, quod sine militum suorum pernicie magna id obtineri non posse videret, jamque receptui canere jusserat, quum clamor militum aspernantium tam segne imperium, dujecit ejus consilia. Proxima porta hostium erat cohors Pelisgna, cujus præfectus Vibius Acceus vexillum trans vallum hostium trajecit, execratus inde seque, cohortemque, si ejus vexilli hostes potiti essent, princeps ipse per vallum fossamque in castra hostium irrupit eum tota coherte. Hunc deinde secutus est Valerius Flaccus, tertia legionis tribunus, cujus imitatione accensus T. Pedanus Centurio, vexillum è signifero manibus ereptum, intra vallum conjecit, dicens: Et signum, & hic Centurio jam intra castra hostium erit. Quicunque me salvum, & vexillum esse voluerit, subsequetur. Nec retrectarunt ejus manipulares tam gloriosum certamen. Castra virtute herum capta, & direpta sunt, magnaque cædes facta: nam supra sex milia hostium cæsa, supra septem milia capta, cum alia ingenti præda. Oliv. *Humana virtutis.*] Nam superiora duo Julii exempla divinæ vult esse virtutis. *Badius.* Contigit A. U. DXLI.

1. *Annibal Capuam.*] Imo Romani Capuam obsessui erant absente Annibale. Livius lib. xxv. *Corradus.*

2. *Capuam.*] Capua urbs Campaniæ, de qua alibi.

3. *Peligna cohortes.*] Pelignum oppidum Latinum est, à quo Peligna cohors dicta, qui socii Romanorum, in eorum venerant auxilium. *Oliv.*

4. *Execratus.*] Execrari, est dira quædam & imprecatoria verba sibi indicere, atque caput suum devovere, si fallat.

5. *Tertia legionis.*] Communis agnominatio Legionum à numero fuit, idque discretionis causa, ut diceretur Prima, Secunda, Tertia, &c. Id autem ab ordine temporis & delectus, quo conscriptæ. Sed fuerunt & alia passim Legionum cognomina. Ab Imperatoribus Augusta, Claudia, Flavia. A locis hibernorum, ut Gallica, Cyrenaica, Scythica, Macedonica, Ægyptiaca, Germanica, Italica, &c. A Diis cultis, Apollinaris, Minervia. Ab armorum præstantia, Ferrata, quæ tota è ferro. A loco, Fretensis, freto assita. Ab insigni forte scutorum, Fulminatrix. Item, Victrix, Gemina, Valens, Adjutrix, Pia, Fidelis, Felix, &c. *Lipsius.*

næ virtutis huc venimus: sed absit hoc dedecus à sanguine nostro, ut Romani gloria cedere Latinis velimus. Ego certe aut speciosam optavi mortem, aut felicem audaciæ exitum: Vel solus igitur præcurrere paratus sum. His auditis, Pedanius Centurio [1] convulsum signum dextra retinens: Jam hoc, inquit, intra hostile vallum mecum erit: proinde sequantur, qui id capi nolunt: & cum eo in castra Pœnorum irrupit, totamque secum traxit legionem. Ita trium virorum fortis temeritas, Annibalem paulo ante spe sua Capuæ potitorem, ne [2] castrorum quidem suorum potentem esse passa est.

21. [3] Quorum virtuti nihil cedit Q. Cotius, qui propter fortitudinem [4] Achilles cognominatus est. Nam ut reliqua ejus opera non exequar, abunde tamen duobus factis, quæ relaturus sum, quantus bellator fuerit, cognoscetur. Q. Metello consule legatus in Hispaniam profectus, Celtibericum sub eo bellum gerens, postquam cognovit à quodam gentis hujus juvene, se ad dimicandum provocari: erat autem illi forte prandendi gratia mensa posita: relicta ea, arma sua extra vallum deferri, equumque clam educi jussit, ne à Metello impediretur: Et illum Celtiberum insolentissime obequitantem consectatus interemit, detractasque corpori ejus exuvias, ovans lætitia in castra retulit. Idem Piresium nobilitate ac virtute [5] Celtiberos omnes præstantem, cum ab eo in certamen pugnæ devocatus esset, succumbere sibi coëgit. Nec erubuit flagrantissimi pectoris juvenis gladium ei suum & [6] sagulum utroque

1. *Convulsum signum.*] Scilicet è terra, in qua fixum fuerat.

2. *Castrorum suorum.*] Quod illis exutus, & in fugam versus est.

3. *Quorum, &c.*] Contigit A.U.DCXI.

4. *Achilles cognominatus.*] Hoc tamen cognomen Agellius L. Sicinnio Dentato tributum scribit lib. II. cap. II. Et Festus in voce Obsidionalis. *Coler.*

5. *Celtiberos.*] Celtæ cum ad Iberum consedissent, Celtiberi dicti sunt. Unde Lucanus:

——— *Profugique à gente vetusta*
Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberi.

6. *Sagulum.*] Vestis militaris variis coloribus contexta. Virgilius:
Virgatis lucent sagulis. ———

1. *Ille*

que exercitu ſpectante tradere. [1] Ille vero etiam petiit, ut hoſpitii jure inter ſe juncti eſſent, quando inter Romanos & Celtiberos pax foret reſtituta.

22. [2] Ne C. Atilium quidem præterire poſſumus, qui cum decimæ legionis miles pro C. [3] Cæſaris partibus maritima pugna prœliaretur, abſciſſa dextra, quam Maſſilienſium navi injecerat, læva puppim apprehendit: nec ante dimicare deſtitit quam captam profundo mergeret: Quod factum [4] parum juſta notitia patet. [5] At Cynægyrum Athenienſem ſimili pertinacia in conſectandis hoſtibus uſum, ver-

1. *Ille vero.*] Videlicet Cotius, aut forte idem Pireſius, petiit etiam, ut eſſent juncti inter ſe jure hoſpitii, quando pax eſſet conſtituta inter Celtiberos & Romanos. *Badius.*

2. *Ne C. Atilium, &c.*] Ita lego ex V.C.Non. *C. Atilium.* Ita etiam nominatur à Plutarcho & Suetonio. *Pighius.* *Nec Atilium quidem.*] Conflato jam Civili Bello, Cæſar, cum Maſſiliam veniſſet, objectæ ſunt ei portæ: nam Maſſilienſes erga Rempubl. in fide & officio fuerunt, Cæſarem vero contra Rempubl. arma ſumpſiſſe credebant: quare iratus Cæſar, claſſem eo direxit, ubi commiſſa navali pugna, Atilius decimæ legionis miles, cum Maſſilienſium navem apprehendiſſet dextra, ea truncatus à nautis, læva puppim apprehendit; nec prius deſtitit, quam navem illam profundo ſubmerſit. Suetonius in Vita Cæſaris: *Atilius navali ad Maſſiliam prælio, injecta in puppem hoſtium dextra, abſciſſa, memorabile illud apud Græcos Cynægiri exemplum imitatus, tranſilivit in navem umbone obvios agens.* Oliv.

3. *Cæſaris partibus.*] Scilicet contra Pompejum.

4. *Parum juſta notitia.*] Quia non adhibita fuit eloquentia, quæ illi præclaro facinori conveniret. At vero Græci in laudando Cynægirum omnem dicendi copiam, & ornatum adhibuere. *Oliver.* *Parum juſta.*] Id eſt, non ſatis ampla, vel quia Scriptores ſilentio præterierunt, Lucanus tamen meminit, vel quia non eſt veriſimile unum hominem, & cum altera manu captum, navim tantam ſubmerſiſſe, niſi forte prius convulſam dicamus, & per unius infeſtationem non potuiſſe ſuccurri rimas obſtruendo. *Badius.* *Parum juſta notitia.*] Suetonius quoque cum alios auctores non haberet, ſumſit ex Valerio noſtro; quod inde colligo, quia idem exemplum cum Cynægiri Athenienſis confert, de quo præter Herodotum & Juſtinum, lege Ammianum lib. XXVI. qui & Callimachum nominatum fuiſſe ſcribit. *Colerus.*

5. *At Cynægirum.*] Hoc geſtum eſt bello Perſico, quod Athenienſes adverſus Darium Perſarum Regem geſſerunt, de quo Juſtinus lib. II. *Cynægiri quoque militis*, inquit, *Athenienſis gloria, magnis Scriptorum laudibus celebrata eſt, qui poſt prælii innumeras cædes, cum fugientes hoſtes ad naves egiſſet, onuſtam navem dextra manu tenuit, nec prius demiſit, quam manum amitteret; tum quoque amputata dextra manu, navem ſiniſtra comprehendit; quam & ipſam cum amiſiſſet, ad poſtremum morſu navem detinuit. Tantam in eo virtutem fuiſſe dicunt, ut non tot cædibus fatigatus, non ambabus manibus amiſſis victus, ad poſtremum truncus, & veluti rabida fera dentibus dimicaverit.* Oliv.

verbosa laudum suarum cantu Græciæ, omnium seculorum memoriæ literarum præconio inculcat.

23. [1] Classicam Atilii gloriam terrestri laude [2] M. Cæsius Scæva ejusdem imperatoris centurio subsecutus est. Cum enim pro castello, cui præpositus erat, dimicaret, Cneique Pompeji præfectus, jussu ejus, summo studio & magno militum numero ad id capiendum [3] mitteretur; omnes qui propius accesserant, interemit: ac sine ullo regressu pedes pu-

1. *Classicam Atilii.*] Hoc Bello Civili gestum est, quod inter Cæsarem fuit atque Pompejum, juxta Dyrrhachium: nam cum Cæsar ad expugnandam arcem Dyrrachii, ubi commeatum omnem & belli apparatum Pompejus reposuerat, exercitum duxisset, Pompejus breviori itinere per mare navigavit, quo Cæsarem, si fieri posset, celeritate præveniret. Quod ubi vidit ex voto sibi non cessisse, (nam Cæsar paulo ante illius adventum sedes occupaverat) locum, qui dicitur Petra, haud procul à mœnibus Dyrrachii positum cepit: ibique castra locavit. Erat autem locus ille sic navigationi opportunus, ut ex tota Asia, & regionibus, quas Pompejus teneret, commeatus eo facile comportari possent. Hunc igitur locum Cæsar munitionibus undique claudere cœpit, ut obsidione Pompejus, & fame premeretur, quod parum sibi profuit. Nam cum locus ille, ut dixi, ad commeatum ex multis partibus recipiendum esset accommodatus, majori ferme inopia obsidentes, quam obsessi laborabant. Pompejus tamen tantam indignitatem ferre non potuit, ut qui numero militum superior esset, obsideri se pateretur: inde ergo erumpere statuit cum exercitu: quod cum fecisset ea parte, qua erat castellum, quod à Scæva fortissimo viro cum præsidio tenebatur, statuit id expugnare castellum, quod tanta pertinacia, fortitudine, cum aliorum militum, tum in primis Scævæ centurionis defensum fuisse constat; ut in castello nemo fuerit omnino militum, qui non vulneraretur; quatuorque ex una cohorte Centuriones oculos amiserint, & cum laboris sui periculique testimonium afferre vellent, millia sagittarum circiter triginta in castellum conjecta Cæsari renuntiaverunt, scutoque ad eum relato Scævæ Centurionis, inventa sunt in eo ducenta triginta: quem Cæsar, ut erat de se meritus, & de Republica, donavit millibus ducentis æris, atque ab octavis ordinibus, ad primipilum se traducere pronuntiavit: ejus enim opera castellum conservatum esse ex magna parte constabat. Cohortem postea duplici stipendio frumentoque, & aliis militaribus donis amplissime donavit. De hoc Scæva Suetonius in Vita Cæsaris: *Scæva*, inquit, *excusso oculo, transfixus femore & humero, centum & viginti ictibus scuto perforato custodiam portæ commissi castelli retinuit.* Lucanus de hoc multa libro sexto. *Oliv.*

2. *M. Scæva.*] In Campensi, aliisque MSS. libris centurionis hujus nomen plene exprimitur, *M. Cæsius Scæva.* Atque ita in Suetonio restituendum, ubi *Cassius Scæva* legitur. In Appiano item Alexandrino *Minucius Scæva*, non minus mendose. Quo nominum errore insuper accidisse suspicor, ut istic de duobus, uno Scæva, & altero Minucio hæc historia scribi videatur, quam uno consensu Cæsar, Lucanus, Suetonius, ac Valerius uni adscribunt. *Pigh.*

3. *Mitteretur.*] Idem liber, *Niteretur.* Quod omnibus modis amplector. *Col.*

1. *Stra-*

pugnans, ſuper ingentem [1] ſtragem, quam ipſe fecerat, corruit. [2] Cujus capite, humero, femore faucii, & oculo eruto cæci, ſcutum centum & viginti ictibus perfoſſum apparuit. Tales in caſtris Divi Julii diſciplina milites aluit, quorum alter dextera, alter oculo amiſſo hoſtibus inhæſit: ille poſt hanc jacturam victor, hic ne hac quidem [3] jactura victus.

[4] Tuum vero Scæva inexuperabilem ſpiritum in utraque [1] parte

1. *Stragem.*] Scil. cadaverum.

2. *Cujus capite, humero, femore faucii, oculo eruto cæci, ſcutum 120. ictibus perfoſſum apparuit.*] Non ſimplici menda contaminatus eſt locus. At nullus auctorum, qui hujus rei mentionem faciunt, in eo prœlio periiſſe Scævam ſcribunt, quod tamen ex Valerii verbis colligere eſt. Lucanus quidem labore ac vulneribus defectum, ac exanguem à commilitonibus pugna elatum canit, cum à Cæſare ſubſidium caſtello periclitanti mitteret:

— Nam ſanguine fuſo
Vires pugna dabat, labentem turba ſuorum
Excipit, ac humeris defectum imponere gaudet.

Plutarchus item ſuorum amplexibus tuto relatum dicit. Suetonius cuſtodiam portæ commiſſi caſtelli retinuiſſe; Cæſar ejus opera caſtellum magna ex parte conſervatum, ideoque virtutis ergo Scævam primipilatu milibuſque æris ducentis donatum refert. Atqui Valerius ipſum corruiſſe, corpuſque ejus vulneribus multis ſaucium apparuiſſe ait, ut vulgata ſonant exemplaria; ſed in MSS. omnibus dictio, *(corpus)* omittitur, quæ profecto videtur è Gloſſis inſuta. Nam in Suſiano, Pulmanniano ac Wincheliano legimus ita, *Cujus capite, humero, femore ſaucio, oculo eruto, ſcutum, &c.* Item in aliis ſimiliter; niſi quod *ſaucium* in his habetur, atque in Cauchiano *caſum*, pro *ſcutum*; in Atrebatenſi, *ſectum*; in Campenſi vero, *ſecutum*. Ex qua quidem varietate colligo, duo vocabula iſtic perperam in unum contracta librariis reliqua etiam mutandi occaſionem dediſſe, omnemque textum corrumpendi. Nam qui *caſum*, vel *ſectum*, in Codicibus repererunt, *ſaucium* ante a quoque legendum eſſe, atque *corpus* ſubintelligi, vel deſiderari exiſtimarunt. Nobis autem pro *caſum*, *ſectum* vel *ſecutum*, legi debere videtur, *cæci ſcutum*, totamque ſententiam ita reſtituendam eſſe, ſalvo tamen aliorum meliore judicio, opinamur: *Cujus capite, humero, femore ſaucii, & oculo eruto cæci, ſcutum centum & viginti ictibus perfoſſum apparuit.* Etenim hæc iiſdem pene verbis, aut certe eadem omnino ſententia Suetonius refert, qui duo hæc fortitudinis rara exempla de Scæva & Atilio videtur ex noſtro deſumſiſſe Valerio: *Nec mirum* (inquit) *ſi quis ſingulorum facta reſpiciat, vel Caſii Scævæ centurionis, vel C. Atilii militis, ne de pluribus referam, Scæva excuſſo oculo, transfixo femore & humero, centum &* *viginti ictibus ſcuto perforato, cuſtodiam commiſſi caſtelli retinuit. Atilius navali ad Maſſiliam prælio injecta in puppem hoſtium dextra & abſciſſa, memorabile illud apud Græcos Cynægiri exemplum imitatus, tranſiluit in navem, umbone obvios agens.* Hæc Suetonius. *Pighius.*

Femore ſaucii.] Pighius ſanavit locum, ſed non perſanavit. Mihi omnino proba lectio, quæ liber Danielis, *cujus capite, humero, femore ſaucio, oculo eruto ſcutum.* Non debuit Pighius τὸ *cæci* Valerio oggerere. *Coler.*

3. *Jactura.*] Id eſt, amiſſione oculi victus.

4. *Tuum vero, &c.*] Cum Cæſar non ſatis

[1] parte rerum naturæ, qua admiratione prosequar, nescio: quoniam excellenti virtute dubium reliquisti, inter undasne pugnam fortiorem edideris, an in terra vocem emiseris. Bello namque, quo C. Cæsar non contentus opera sua Oceani claudere littoribus, [2] Britannicæ insulæ cœlestes injecit manus, cum quatuor commilitonibus rate transvectus, in scopulum vicinum insulæ, quam hostium ingentes copiæ obtinebant; postquam æstus regressu suo spacium, quo scopulus & insula dividebantur, in vadum transitu facile redegit, ingenti multitudine barbarorum affluente, [3] ceteris rate ad littus regressis; solus immobilem stationis gradum retinens, undique ruentibus telis, & ab omni parte acri

satis habere, præscripsisse omnem occidentalem partem, in Britanniam, quæ alter orbis traditur à Poëtis, trajicere voluit: & cum forte expectaret, ut æstus decurreret, & vadum relinqueretur, ut sui transire possent, Scæva cum quatuor militibus in scopulum nave trajecit. Britanni eos aggrediuntur, solus hic Scæva telis, quæ satis essent quinque militibus, tota die pugnam sustinuit. Laudat ergo Scævam, quod fortiter in navi fecerit, & veniam petierit à Cæsare, quod non fortiter pugnasset, sicut forte voluisset Imperator, cum tamen supra humanas vires pugnaverit. *Oliv.*
Tuum vero, &c.] Adducit hic autor aut tertium, quod potius dicam, militem Cæsarianum, aut eundem Scævam, qui priusquam ad Dyrrachium caderet, egregium edidit in Britannia facinus. *Bad.*
Tuum vero Scæva inexuperabilem spiritum.] Vulgo, *Scævola*. Mendose rursus, nam in MSS. omnibus, *Scæva*, vocatur, videturque de eodem, adhuc loqui Valerius, quem Lucanus scribit In Galliis sub Cæsare ex gregaria militia ad centurionatum multo sanguine promotum fuisse;

Scæva viro nomen, castrorum in plebe merebat
Ante feras Rhodani gentes; ili sanguine multo
Promotus Latiam longo gerit ordine vitem.

Et Plutarchus ipsum militem Cæsaris in Britannia centuriones ab hostibus in palude oppressos servasse refert, ἐν δὲ Βρεττανίᾳ τῶν πολεμίων εἰς τόπον ἐλώδη καὶ ὕδατος ἐμπεσοῦσι τοῖς πρώτοις, ταξιάρχαις ἐπιθεμένων, στρατιώτης καίσαρος, αὐτοῦ τὴν μάχην ἐφορῶντος, ὠσάμενος εἰς μέσους, &c. Quæ eadem Valerius, hoc loco. Non igitur hæc exempla diversorum sunt, ut vulgati volunt Codices. *Pighius.*

1. *Parte rerum.*] Scilicet in mari, & in terra, quæ duo sunt præcipua elementa, quibus rerum natura consistit: nam vocem, qua usus est ad Cæsarem in terra, virtuti comparat, qua usus est in mari. *Oliv.*

2. *Britannicæ insulæ.*] Quæ Angliam & Scotiam continet, atque est insula totius Europæ maxima, quam Julius Cæsar summa virtute primus ingressus. Vide Cæsarem de Bello Gallico lib. v.

3. *Ceteris.*] Id est, commilitonibus, qui quatuor erant, regressis, rate ad littus. *Badius.*

1. Quin-

acri ſtudio ad te invadentibus nitendum, [1] quinque militum diurno prœlio ſuffectura pila, una dextra, hoſtium corporibus adegiſti: Ad ultimum deſtricto gladio audaciſſimum quemque modo [2] umbonis impulſu, modo mucronis ictu depellens, hinc Romanis, illinc Britannicis oculis incredibili, dum cernereris, ſpectaculo fuiſti. Poſtquam deinde [3] ira ac pudor cuncta conari feſſos coëgit, [4] tragula femur trajectus, ſaxique pondere ora contuſus, [5] galea jam ictibus diſcuſſa, & ſcuto crebris foraminibus abſumpto, profundo te crediſti; ac duabus [6] loricis onuſtus, inter undas, quas hoſtili cruore infeceras, enataſti: Viſoque imperatore armis non amiſſis, ſed bene impenſis, cum laudem mereretis,

1. *Quinque militum, &c.*] Tela quæ quinque militibus ſufficere potuiſſent, ſi à mane uſque ad veſperum dimicaſſent. *Oliver.* *Quinque militum.*] Tot enim aſcenderant in ſcopulum ab hoſte tuendum, ſed quatuor abierant, relictis manenti telis. Unde unus quinque militum munus obiens, quinque militum adegit in corpora hoſtium pila. *Badius.*

2. *Umbonis.*] Umbo proprie umbilicus, hoc eſt, media pars ſcuti.

3. *Ira ac pudor.*] Ira quod vinceretur ab uno. Pudor, quod unus tantæ multitudinis impetum ſuſtineret. *Oliv.*

4. *Tragula.*] *Tragula* dictà quod ſcuto infixa trahatur. Hiſpania ea uſi apud Livium: ſed & Galli apud Cæſarem. Uſi & Romani. Validum fuit telum, hamatum, forte ob etymon illud à trahendo. Hoc telo Cotta tam validam plagam inferebat, ut percuſſum per loricam, per latera transfigeret, & velut clavo terræ affigeret. Vegetius *Tragularios* vocat, qui ad manuballiſtas vel arcuballiſtas ſagittas dirigebant. *Lipſius.*

5. *Galea.*] Galearum forma hæc: Antrorſum apertæ, & ferri aliqua eminentia, ſed repandi, unde & Silæ dictæ Feſto. Ad latus & malas utraſque Bucculæ, ſic dictæ, quod buccas tegant. Unde Bucculatii, qui has parant, conficiuntque. Sidonius *Flexiles laminas* vocat, ſic aptas, ut penderent à caſſide, & flecterentur. Ab imis bucculis lora, quibus ſtringerentur ad guttur & firmarentur: Suidas ὀχεῖς vocat, Vincula Sidonius. Veteres clauſas, & vultui appreſſas undique galeas (more noſtrorum Equitum) vix habuerunt. Hinc illa vox Cæſaris in acie Pharſalica: *Miles, faciem feri*, quæ ſcilicet, niſi à ſcuti objectu, nuda. In galeis habebant Criſtas, in quibus mira & propria quædam ſuperbia, an laſcivia Romanorum, & valde ſibi in iis placebant. *Lipſius.*

6. *Loricis.*] Id eſt, integumentis, quæ ex loris olim fieri ſolebant. Plerique militum non habebant loricas hamatas, ſed partem æris aut ferri procuſam, quæ ſummum pectus tegeret: nam ima ventris ſatis ſcutum muniebat. Fuit adſimile quiddam hodierno pectorali, ſed minus longum, & æquabiliter quadrum. Et vocabant Pectorale, à re & uſu, quod pectori tegendo. De corio etiam crudo Pectoralia faciebant, & è ferro. Hoc genus appellat Polyænus ἡμιθωράκια, *Semiloricas.* Pauſanias veterum & Homericas loricas deſcribens: *Duæ*, inquit, *erant æreæ partes, illa quidem pectori, & iis, quæ circa ventrem, apta, hæc ut dorſo tegmen eſſet.* Vocabant

ris, veniam petiisti. Magnus prœlio, sed major disciplinæ militaris memoria: itaque ab optimo virtutis æstimatore, cum facta, tum etiam verba tua, centurionatus honore donata.

26. [1] Sed quod ad præliatorum excellentem fortitudinem attinet, merito L. Sicinii Dentati commemoratio omnia Romana exempla finierit: cujus opera honoresque operum ultra fidem veri excedere judicari possent; nisi ea [2] certi auctores, inter quos M. Varro, monimentis suis testata esse voluissent: Quem [3] centies & [4] vigesies in aciem descendisse tradunt, eo robore animi, atque corporis utentem, ut majorem semper victoriæ partem [5] traxisse videretur. Sed & xxx. spolia ex hoste retulisse, quorum in numero octo fuisse, cum quibus inspectante utroque exercitu ex provocatione dimicasset, XIV. cives ex media morte raptos servasse, quinque & XL. vulnera pectore excepisse, [6] tergo cicatricibus vacuo. Novem triumphales imperatorum

cabant Gyala, sive Cava & incurva à forma. Illam antrorsus, hanc retrorsum inducebant, deinde fibula utramque jungebant. Ecce adsimiles, aut ipsas nostras loricas hodiernas. Fibulæ item in latere utroque loricas istas jungebant. *Lipsius.*

1. *Sed, &c.*] Contig. A.U. CCCXCIX.

2. *Certi autores.*] Scribitur hoc à M. Varrone linguæ Latinæ teste certissimo. Similiter ab Aulo Gellio viro gravissimo. Pari ratione à Solino, qui de hoc sic breviter tradit: *Prævaluisse fortitudine apud Roman. L. Sicinium Dentatum, titulorum numerus ostendit.* Tribunus hic plebis fuit non multo post exactos Reges, Sp. Tarpejo, A. Haterio Coss. Idem ex provocatione victor octies, ac quadragesies quinquies adversas habuit cicatrices, in tergo nullam notam: spolia ex hoste tricies quater cepit; in phaleris, hastis, pilis, armillis, coronis trecenta duodecim dona meruit: novem Imperatores, qui opera ejus vicerant, triumphantes prosecutus est. Hunc ob fortitudinem Achillem tradunt fuisse nominatum. Dionysius quoque Halicarnassæus multa de hoc viro tradit, quæ longum esset recensere. Idem etiam facit Plinius de Natur. Hist. lib. XXII. cap. 5.

3. *Centies & vigesies.*] Ita Appianus quoque. Majorem numerum apud Cæsarem & Plutarchum legisse me recordor. Florus quoque libro quarto numerum Valerianum adserit. *Colerus.*

4. *Vigesies.*] Lib. Danielis, *vicies.* Et ita Plinius lib. IV. cap. I. & lib. VIII, c. 28. Iterum lib. XXII. c. 5. Agell. lib. II, cap. 2. Dionysius lib. X. apud quem male scriptum Σίκκιος pro Σίκινιος *Coler.* Est tamen & Siccia gens apud Roman.

5. *Traxisse, &c.*] Quasi major pars victoriæ ejus esset.

6. *Tergo.*] Unde nunquam terga vertisse hosti probabatur.

1. *Totius*

rum currus secutum, [1] totius civitatis oculis in se numerosa donorum [2] pompa convertentem. Præferebantur enim aureæ [3] coronæ octo: civicæ XIIII. murales tres: obsidionalis una: [4] torques CLXXXIII. [*] armillæ CLX. hastæ XVIII. pha-

1. *Totius civitatis.*] Ut magis in L. Dentatum, quam in imperatorem oculos conjicerent.

2. *Pompa.*] Ordine sequentium, in quo etiam victoriarum insignia præferebantur.

3. *Corona.*] Solebant Imperatores parta victoria suggestum, aut tribunal conscendere, & convocato exercitu, pro concione milites laudare ac gratias agere. Sallustius Jugurth. Tacitus secundo Annalium, Livius lib. VII. Etiam nominatim, si quorum singularem in prælio virtutem animadverterant, prædicare, testem habeo Plutarchum in Coriolano, Livium lib. X. extremo, Ammianum lib. XXIV. Laudibus enim non minus, quam præmiis animi militum gaudent, ut scribit Livius lib. II. Sæpe tamen satis non fuit laudasse, prædicationi enim adjungebant varia dona. Distribuebant autem imprimis coronas, quas varias fuisse scimus ex Ciceronis Verrinis, Tertulliano de corona militia, Livii libro septimo, Polybii libro sexto, Zonaræ lib. II. Suetonii cap. 45. Plutarchi Mario, Plinii lib. VII, cap. 28. & lib. XXIII. cap. 3. cum aliquot sequentibus. De iis Agellius (ita enim A. Gellium nunc vocant) *Militares*, inquit, *corona multifaria sunt, quarum qua nobilissima sunt, has ferme esse accepimus, triumphalem, obsidionalem, civicam, muralem, castrensem, navalem.* lib. V. Noct. Att. cap. 6. Ubi etiam causæ eorum nominum accurate explicantur, ut & apud alios in symbolia. Novum genus coronarum à Caligula inventum observavi, quas ipse Solis, Lunæ, siderumque specie distinxit, & exploratorias appellavit, Sueton. in ejus vita cap. 24. Etiam torques distribuerunt. Probat Vegetius, & Tacitus secundo Annalium. Adde auxiliares milites à Romanis aureis torquibus donatos, ac cives non nisi argenteis: coronas tamen aureas, quod magis miramur, cives acceperunt, eam quis primum acceperit, non constat: at A. Posthumium Dictatorem primum eam consulisse certum est. Videndus Plinius lib XXXIII, cap. 2. Item armillas. Testis Livius libro decimo extremo, Juvenalis satyra ultima, Festus in Armillas. Item phaleras. Testis Suetonius in Augusto, Juvenalis eadem satyra, Solinus cap. 6. Etiam in monumentis suis Romani milites hanc gloriam non spreverunt, ubi dona militiæ accepta enumerata sæpe videmus. Fragmentum unius inscriptionis proponendum putavi:

DONIS. DONATO. AB. DIVO. TRAIANO. AVG.
TORQVIBVS. ARMILLIS.
PHALERIS. BELLO. PARTHICO.

De distributione horum donorum memoria quoque in nummis. unus Imp. Cæs. Ner. Traiani optimi repertus est. Item hastas. Testis Pompejus Festus in voce Hasta, & in Optionatus. Item vexilla. Divus Octavianus M. Agrippam in Cilicia post navalem victoriam ceruleo vexillo donavit, Suetonio teste. Eadem [illegible] te etiam lapides veteres meminerunt:

DONATO. HASTIS. PVRIS. V. VEXILLIS. VIII. CORONIS. MVRALIBVS. II. VALLARIBVS. II.

Item corniculos. Livius lib. X. *Equites* inquit, *omnes ob insignem multu locis operam corniculis, armillisque argenteis donat.* Item vestes. Livius: *data ex præda militibus aris octogeni bini, sagaque & tunica, præmia illa tempestate militia haud quaquam spernenda.* Stewechius.

4. *Torques* CLXXXIII.] Delendus numerus

phaleræ xxv. ornamenta etiam legioni, nedum militi ſatis multa.

EXTERNA.

1. [3] Ille quoque ex pluribus corporibus [2] in unum magna cum admiratione [3] Calibus cruor confuſus eſt, in quo oppido cum Fulvius Flaccus, [4] propter Campanam perfidiam principes civitatis ante tribunal ſuum [5] capitali ſupplicio afficiendos judicaret, literiſque à ſenatu acceptis, finem pœnæ eorum ſtatuere cogeretur, ultro ſe ei T. Jubellius Taurea Campanus obtulit, & quam potuit clara voce, Quoniam, inquit, Fulvi, cupiditate tanta hauriendi ſanguinis noſtri teneris, quid ceſſas in me cruentam ſecurim diſtrin-

merus centenarius. Sic enim Agellius & reliqui. *Colerus.*

* *Armilla.*] Ornamenta brachiorum, à regendis armis, id eſt, ſuperioribus brachiorum partibus. *Oliver.* *Armilla* CLX.] Agellius: *Armillis plus centum ſexaginta.* Porro ex Varrone hæc ſumpſerat Valerius, quem & Fulgentius compilavit in libello de priſco ſermone. Verba ejus ſubſcribam: *At apud Romanos Varro ſcribit Sicinium Dentatum centies & vicies pugnaſſe ſingulari certamine, cicatrices habuiſſe adverſas quadraginta quinque, poſt tergum nullam, coronas accepiſſe* XXVI. *armillas* CXL. *& iſtum primum ſacrum feciſſe Marti.* Mendoſus locus. Lege: *armillas* CLX. De hoc Sicinio exſtat breviarium in Antiquitatibus Fabritii. *Colerus.*

1. *Ille quoque.*] Campani, ut ſupra diximus, cum ad Hannibalem defeciſſent, & Romani deinde civitatem illorum torpeſcente jam Hannibalis fortuna, in ſuam poteſtatem redegiſſent, Fulvius Flaccus Conſul, aſperioris ingenii homo, principes civitatis, qui defectionis autores extiterant, Cales & Theanum ducendos curavit, ut de illis ſupplicium ſumeret contra collegæ ſui voluntatem, qui rem tantam ad Senatum rejiciendam eſſe cenſebat. Ille veritus futurum quod evenit, ut à collega ſuper hac re literæ ad Senatum mitterentur, idque fore à ſibi impedimentum, quo minus ſuam in Campanos voluntatem expleret, prævenit ipſum celeritate ſua. Nam cum equitatu profectus nocte eſt Theanum, & de Campanis, qui illic habebantur, ſumpto ſupplicio, properat Cales proficiſci, & cum jam producti eſſent Campani, ut capite mulctarentur, literæ ſupervenerunt à Senatu, quibus finem exigendæ pœnæ de Campanis ſtatuere cogebatur: quas acceptas, nec reſolutas, cum in gremio repoſuiſſet, præconi imperavit, ut lictorem lege agere juberet: quod cum feciſſet, ea quæ de Jubellio in litera continentur, acta ſunt. *Oliv.* Contigit A.U. DXLII.

2. *In unum.*] In unum permixtus eſt, quia uxore & liberis interemptis, ſuper hoc pectori gladium infigens, expirans corruit. Et ita multorum cadaverum cruor in unum confuſus eſt. *Oliv.*

3. *Calibus.*] In eo oppido Campaniæ.

4. *Propter Campanam perfidiam.*] Quia Campani ad Hannibalem defecerant.

5. *Capitali ſupplicio adficiendos judicaret.*] Imo, cum id evenit, jam maxime ſupplicio eos adficiebat. Bene igitur, *Adficiendo vindicaret.* Lipſ.

1. *Sugil-*

ſtringere, ut gloriari poſſis fortiorem aliquanto virum, quam ipſe es, tuo juſſu eſſe interemptum? Eo deinde dicente, libenter id ſe eſſe facturum, niſi ſenatus voluntate impediretur: At me, inquit, cui nihil Patres conſcripti præceperunt, aſpice, oculis tuis quidem gratum, animo vero tuo majus opus edentem. Protinuſque interfecta conjuge ac liberis, gladio incubuit. Quem illum virum putemus fuiſſe, qui ſuorum ac ſua cæde teſtari voluit, ſe Fulvii crudelitatem [1] ſugillare, quam ſenatus miſericordia uti maluiſſe?

2. [2] Age, Gobriæ quantus ardor animi? quia cum ſordida

1. *Sugillare.*] Notare, ut per cædem ſuā ac liberorum, & conjugis Fulvii crudelitas ad invidiam eſſet inſignis. *Oliv.*

2. *Age, &c.*] Cambyſes Cyri Regis Perſarum filius per quietem monitus eſt Mergidem regnaturum, ſeque regno expulſum iri. Veritus ergo, ne à fratre regno pelleretur, Cometem, ut vult Juſtinus, vel Prexaſpem quendam, ut Herodotus, miſit, qui fratrem interficeret. Ipſe vero telo caſu quodam femore ictus, diem ſuum obiit. Interea Magus quidam, nomine Mergis, regnum occupavit, antequam Rex periret. Ubi Cambyſes Mergim regnare intellexit, Prexaſpem interrogat, cur mandatum ſuum non ſit executus. Credebat enim Mergidem hunc fratrem ſuum eſſe. Ille affirmabat ſe fratrem illius occidiſſe, ut re vera fecerat: Rex Prexaſpem in carcerem conjici jubet: quo facto, haud ita multo poſt Rex moritur, Prexaſpes carcere liberatur. Qui poſtea in locum editum aſcendit, quaſi ſimulata ſtultitia, ridiculum quid dicturus eſſet, & congregato populo, convenerant enim omnes, mirantes quidnam facturus eſſet, confeſſus eſt ſe Mergim Regis fratrem illius juſſu interfeciſſe. Quo facto, ſe præcipitem dedit. Principes civitatis, etſi antea dubitaverant, hunc, qui regnaret, Cambyſæ fratrem, quanquam & ipſe Mergis appellaretur, atque illi perſimilis; tamen quia nunquam prodibat in lucem, & maxime confeſſione Prexaſpis jam pro certo habere cœperunt, hunc fratrem Regis non eſſe. Huc accedebat, quod cum Rex multas concubinas, filiam quoque Gobriæ cujuſdam Principis, haberet, pater, ut rem exploratam haberet, filiæ præcepit, ut diligenter animadverteret, cum Rex profundiori ſomno captus eſſet, numquid aures haberet. Nam huic Cambyſes, dum eſſet in regno, aures juſſerat avelli, ut dignoſceretur à fratre, cui & vultu & nomine ſimilis erat. Filia mox detulit ad patrem, ſine auribus Regem eſſe. Hæc cum rem certam feciſſent, hunc, qui regnaret, Cambyſæ Regis fratrem non eſſe, multi ex principibus civitatis conjurant patriam tyrannide liberare. Itaque cum Gobrias & reliqui ſecum primores civitatis ad regiam armati veniſſent, à cæteris, quos ad ſui corporis cuſtodiam Rex habere conſueverat, prohibebantur ultimam portam intrare, ibique cum Gobrias Mergim Regem amplexus humi ſe proſtraviſſet, unuſque ex ſociis telum in corpus Regis demittere dubitaret, ne, dum Mergim vulnerare petit, Gobriam quoque transfigeret, Telum, inquit Gobrias, per utrumque corpus agas, dum hic pereat quam celerrime. In hac hiſtoria Valerii opinionem ſequi

da & crudeli [1] Magorum tyrannide Persas liberaret, unumque ex iis obscuro loco abjectum corporis pondere urgeret, praeclari operis socio plagam ei inferre dubitanti, ne dum Magum petit, ipsum vulneraret, Tu vero, inquit, nihil est quod respectu mei timidius gladio utaris: vel per utrumque illum agas licet, dum hic quam celerrime pereat.

3. Hoc loci [2] Leonidas Spartanus nobis occurrit: cujus proposito, opere, exitu, nihil fortius. Nam cum CCC. civibus apud Thermopylas toti Asiae objectus, gravem illum, & mari & terrae Xerxem, nec hominibus tantum terribilem, sed [3] Neptuno quoque compedes, & [*] coelo tenebras

cuti sumus, qui multum dissentit à Justino de Mago illo, qui se per dolum Regem fecerat. *Oliv.*

1. *Magorum tyrannide.*] Praesertim Mergidis, qui se fratrem Cambysae mentiebatur. *Badius.*

2. *Leonidas.*] Cum Xerxes Persarum, & totius Asiae Rex exercitum infinitae multitudinis, utpote decies centena milia militum in Graeciam traduceret, ut eam suo imperio subigeret, Lacedaemonii Leonidam principem civitatis cum trecentis civibus miserunt, qui in angustiis Thermopylarum se Persis offerret, transitum eorum in Graeciam prohibiturus. Est autem mons longissimus, qui ita Graeciam dividit, sicut Apenninus Italiam, teste Livio de Bello Macedonico lib. v. Strabo vero vult esse angustias montis Oetae, ut supra diximus. Ibi Leonidas cum trecentis civibus, quos secum duxerat, tanta virtute dimicavit, ut non solum multos ac prope innumerabiles ex hostibus de monte repulerit, sed etiam Rex ipse ter de sede sua consternatus fuisse dicatur. Multos ex satellitibus, quos ad custodiam sui corporis servabat, quosque *ἀθανάτους*, hoc est, *immortales* appellabat, Leonidas superavit, & docuit esse mortales. Itaque apparebat Xerxem sibi transitum in Graeciam viribus quidem aperire non posse, nisi agrestis incola Regi locum aperuisset, per quem in cacumen montis evadere posset. Rex illum multis muneribus donatum multitudini suae ad montem scandendum ducem dedit, quos cum jam superiora loca tenentes Leonidas conspexisset, demum cognovit se diutius resistere non posse, nec eo tamen remissior ad pugnam est factus: quin etiam suos ita allocutus est, ut diceret, eos ita prandere oportere, tanquam coenaturos apud inferos. Hi duci suo, tanquam victoriam ac triumphos promisisset, intrepide paruerunt, & ita pugnantes omnes pro patria fortiter occubuerunt, multis tamen prius ex hostibus interfectis. Unde de hoc Strabo lib. IX. in Descriptione Thermopylarum: *Leonidas*, inquit, *sane paucis adjunctis finitimis, contra tot Persarum milia hominum valentissimorum tunc ope locorum obstitit, donec alio per montana circumeuntes tramite barbari, ipsius Leonidae commilitones conciderunt, & nunc in communem cunctorum tumulum eorum Polyandrion extat, & insculpta in columna Spartanorum gloria.* Olivet.

3. *Neptuno quoque, &c.*] Quia dicitur Xerxes Bizantium ponte junxisse, vel quod

nebras minitantem, pertinacia virtutis ad [1] ultimam desperationem redegit. Ceterum perfidia & scelere incolarum ejus regionis, & loci opportunitate, qua plurimum adjuvabatur, spoliatus: [2] occidere dimicans, quam assignatam sibi à patria stationem deserere, maluit. Ideoque tam alacri animo suos ad id prœlium, quo perituri erant, cohortatus est, ut diceret, Sic prandete commilitones tanquam apud inferos cœnaturi. Mors erat denunciata: Lacedæmonii perinde ac victoria esset promissa, ductori intrepide paruerunt.

4. [3] Othryadæ quoque pugna pariter ac * morte speciosa Thy-

quod mare navibus stravit, ut dicit Justinus. Propterea compedes videtur injecisse Neptuno. *Oliv. Neptuno.*] Vide Herodotum. Juvenalis:

Ipsum compedibus qui vinxerat Ennosigaeum.

Eadem libro II. Pausanias in Lacon. Orosius libro secundo, capite nono. Diodorus Siculus. Xerxes omnino Hellesponto, Neptuno, Soli malum minatus fuerat. Montes etiam in planum deduxerat, convexa vallium æquaverat, maria pontibus straverat, ut Justini verbis dicam. Meminit ejus & Arnobius lib. I. adversus gentes. Et memorabile est Epitaphium Alphei:

Οὐρεα μὲν καὶ πόντον ὑπὲρ τύμβοιο χάραξε,
Καὶ μέσσον ἀμφοτέρων Μάρτυρα Λητοΐδην
Αἰνείων τε βαθὺν ποταμὸν ῥόον.

Coler.

* *Cælo tenebras.*] Nihil hic moverem, nisi me moveret liber Danielis, *Et chao tenebras.* An legendum *cœlo tenebras?* id est, *cælo.* Festus: *Cohum Poëtæ cœlum dixerunt à chaos, ex quo putabant cælum esse formatum.* Sed cui persuadebo Valerium ex ultima illa antiquitate repetito verbo usum? Alio pro hoc vulnere emplastro opus. In libro altero Parisiensi, quod Lavernii cujusdam nomen præferebat, scriptum invêni: *Et cælo chaos minitantem.* Aut ego vehementer fallor, aut aliquis sciolus ex Festi loco ad chaos, illud *caho* adscripserat oræ libri Danielis. Hinc adeo facile colligas *chaos* germanam esse apud Valerium lectionem, cui aliquis tenebrio illas etiam tenebras obduxerat. Nam *chaos* tenebræ dicuntur. Glossarium: χάος *tenebra.* Nec attinet hic dicere Xerxen per *chaos* sive *tenebras* intelligere *nimbos sagittarum.* Nam id qui libet adsequitur. Huc traho, quod idem Valerius infra scripsit cap. 7. Referente quondam sagittis Persarum solem obscurari solere. *Colerus.*

1. *Ultimam desperationem.*] Præter laudatos alios Auctores, addo Polyænum Stratag. lib. VIII. In numero occisorum non conveniunt CCC. fuisse ex Herodoto Valerius & Seneca. Idem Cic. II. de Fin. Ælianus, & Front. Ex quorum unanimi consensu pene labor, ut Diodorum, Justinum, Orosium corrigendos censeam. Sed isti omnes Herodotum secuti sunt. Et ego quoque memor sum tituli illius Plutarchi περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας. *Idem.*

2. *Occidere.*] Id est, occumbere.

3. *Othryadæ.*] Athenienses & Lacedæmonii de agro Thyreatium invicem dissidebant, & cum de hoc utrinque exercitus

Thyreatium laude, quam [1] spatio latius solum cernitur. Qui sanguine suo scriptis literis, direptam hostibus victoriam, [2] tantum non [3] post fata sua in sinum patriæ cruento trophæi titulo retulit.

5. [4] Excellentissimos Spartanæ virtutis proventus miserabilis

citus pugnaturi constitissent, ne magnam cladem acciperent, totius belli fortunam trecentis militibus commiserunt, qui utrinque pro suo dimicarent exercitu, & dum hi pugnarent, reliqui omnes in castra discederent. In hac pugna tanta animorum pertinacia certatum est, ut cæteri omnes occubuerint, unus tantum Othryades pugnæ superstes extiterit; qui, ne solus in castra rediret, seipsum inter hostilia cadavera gladio transfixit, & sanguine proprio scuto suo literas inscripsit, *Vici*. Deinde cum è castris utrinque omnes exissent ad colligenda cadavera, ut sepulturæ mandarentur, nec aliqua ratione secerni posset, utri victi victoresve fuissent, Othryadæ corpus inter cadavera Atheniensium repertum est, cum scuto in quo victoriæ titulus erat inscriptus: ex quo cognitum est, ipsum victorem superstitem fuisse, & ita consensu Atheniensium Lacedæmonii Thyreatium agrum spatio quidem angustum, sed laudibus amplum principes possederunt. *Oliv. Othryadæ.*] Herodotus, Plutarchus in Parallelis, Strabo, Suidas auctores. Pausanias quidem hujus πάλω ἐρὸς Σπαρτιάδου meminit. Addo & Senecæ locum, qui extat in Suasoriis: *Othryades pene à sepulchro victor digitu vulnera gessit, ut trophæa Laconum inscriberet, & dignum Deo in Spartano sacramento virum, cujus ne litera quidem fuere sine sanguine.* Locus male distinctus & correctus. Sic lege. *En dignum Deo, &c.* Non omitto illud Crinagoræ adscribere: Ὀθρυάδην Σπάρτης τὸ μέγα κλέος. *Coler.*

* *Morte.*] Alii non, *morte*, sed *mors*, legunt, quibus libentius accedo propter particulam, *quoque*; ut sit ordo: *Pugna quoque pariter ac mors Othryadæ speciosa est.* Badius.

1. *Spatio.*] Quia parvo spatio circumscriptus erat locus ille. Ordo autem literæ est, solum Thyreatium latius laude quam spatio cernitur, speciosa pugna pariter, ac morte Othryadæ. *Oliv.*

2. *Tantum non, &c.*] Id est, ferme, & quasi post mortem suam: nam parum aberat à morte, cum sanguine suo victoriæ titulum scuto superinscripsit, ac si diceret, in ipso mortis articulo. Et est modus dicendi *tantum non*, pro *ferme*, Valerio propemodum peculiaris. *Oliv.*

3. *Post fata sua in sinum patriæ, &c.*] Id est, post mortem voluntariam: noluit enim supervivere cæteris cæsis, ut qui ejus scripta legerunt, interpretati sunt. Potuit tamen fieri, ut accepto letali vulnere, sed spiritu nondum sopito, ea scripserit, & eo solum vicerit, quod cæteri similia scribere aut non potuerint, utpote jam defuncti, aut non curaverint, minus pro patriæ gloria attenti. *Badius.*

4. *Excellentissimos, &c.*] Epaminondas bellicæ artis gloria præstans primus docuit Lacedæmones, qui Græciæ regnum occupaverant, vinci posse, & eorum opus frangi. Nam apud Leuctra primo fudit atque fugavit illorum exercitum cum Cleombroto duce, qui tanta cum spe fuerat à Lacedæmoniis adversus Thebanos missus, ut nihil prorsus de victoria dubitarent: qui cum ad Leuctra venisset, ac diligenter hostium vires, & consilia cognovisset, tandem intellexit illos omnibus rebus esse superiores, sed quoniam tanta cum opi-

rabilis lapsus sequitur. Epaminondas maxima Thebarum felicitas, idemque Lacedæmonis prima clades, cum vetustam ejus urbis gloriam, [1] invictamque ad id tempus publicam virtutem apud [2] Leuctra, & Mantineam, secundis prœliis contudisset; trajectus hasta, sanguine & spiritu deficiens, recreare se conantes, primum an [3] clypeus suus salvus esset, deinde an penitus fusi hostes forent, interrogavit: Quæ postquam ex animi sententia comperit, Non finis, in-

opinione civium venerat Cleombrotus, ut redire non posset, nisi cum magna civium offensione, rem pugnæ commisit, & à Thebanis, Epaminonda duce superatus, magnam patriæ suæ cladem intulit, adeo ut nisi esset accitus ex Ægypto Agesilaus, actum fuisset de rep. Lacedæmoniorum. Erat enim ad eam necessitatem perventum, ut mulieres arma sumere coactæ fuerint, ad urbis mœnia defendenda. Rursus apud Mantineam, cum utrinque exercitus constitissent, veritus Thebanos in acie segnius pugnaturos, his verbis & oratione hortatus est, ut diceret, captivitatem uxorum, liberorum, patriæ sibi ante oculos proponerent, ipsius quoque urbis mœnia solo paulo post adæquanda, nisi fortiter agerent. Quibus animati Thebani cives, Lacedæmonios acri pugna superarunt. Frontinus lib. I. cap. 11. *Epaminondas*, inquit, *dux Thebanorum adversus Lacedæmonios dimicaturus, ut non solum milites viribus suis, verum etiam affectibus juvarentur, pronuntiavit in concione, destinatum Lacedæmoniis, si victoria potirentur, omnes virilis sexus interficere, uxoribus autem & liberis in servitutem adductis, Thebas diruere. Qua concione concitati primo impetu Thebani, Lacedæmonios expugnaverunt.* De hoc viro & Cicero in Epistolis ad L. Lucejum. Dicit enim: *Quem nostrum ille moriens apud Mantineam Epaminondas, non cum quadam miseratione delectat, qui tum denique sibi spiculum avelli jubet, postquam ei percontanti dictum est clypeum salvum esse, ut etiam in vulneris dolore æquo animo cum laude moreretur.* Oliv.

1. *Invictamque ad id tempus, &c.*] Quia etsi multi ex Lacedæmoniis oppressi sunt publice, tamen omnium bellorum ad id tempus superiores extiterant. *Oliv.*

2. *Leuctra & Mantineam.*] Leuctra oppidum est Bœotiæ, haud procul ab Helicone, teste Strabone lib. IX. in descriptione Bœotiæ. Dicit enim: *Lebadia sita est inter Heliconem & Cheronam medio, juxta Coroneam. Leuctra in eo tractu sunt, ubi Epaminondas Lacedæmonios ingenti superans prælio, eorum calamitatis & cladis initium reperit. Ex eo enim tempore Græciæ principatum ultra recuperare nequierunt, quem prius adepti tenebant, præsertim posteaquam secundo apud Mantineam congressi, rem infeliciter gesserunt. Unum tamen illis, quanquam hunc in modum afflictis permansit, ut nullorum aliorum ditioni subacti sint, usque ad Romanorum imperium, à quibus eis habitus perdurat honos, propter regendæ civitatis probitatem. Monstratur sane locus ipse in via qua ex Plateis ducit ad Thespias.* Mantinea vero fuit in Arcadia, eodem teste, sed, ut vult, nunc non extat. Nam Epaminondas, inquit, Mantineam, superatis secunda pugna Lacedæmoniis, illustrem reddidit, in qua & ipse obiit, hæc autem evanuit. *Olivertus.*

3. *Clypeus suus salvus esset.*] Quia turpissimum erat clypeum abjicere.

inquit, commilitones, vitæ meæ, sed [1] melius & auctius initium advenit. Nunc enim vester Epaminondas nascitur, quia sic moritur. Thebas ductu & auspiciis meis caput Græciæ factas video: fortis & animosa civitas Spartana jacet, armis nostris abjecta: amara dominatione Græcia liberata est. Orbus quoque, non tamen sine liberis morior, quoniam mirificas filias Leuctra, & Mantinéam relinquo. E corpore deinde suo hastam educi jussit, eoque vulnere expiravit. Quod si eum Dii immortales victoriis suis perfrui passi essent, sospes gloriosior patriæ mœnia non intrasset.

6. [2] Ac nec Theramenis quidem Atheniensis in publica custodia mori coacti, parva mentis constantia, in qua triginta tyrannorum jussu porrectam veneni potionem non dubitanter hausit: Quodque ex ea superfuerat, jocabundus illisum humo [3] clarum edere sonum coëgit. [4] Renidensque

1. *Melius & auctius.*] Quia fama virtutis meæ apud posteros æterna manebit. *Sed melius & auctius initium.*] Vulgo, *Altius.* In Cauch. cod. *auctius initium.* Sane eleganter. Addit enim: *Nunc vester Epaminondas nascitur, quia sic moritur.* Constat autem nascentia augeri. *Pighius.*

2. *Ac nec Theramenis, &c.*] Subactis Atheniensibus, ut diximus in capite de Somniis, Lysander Lacedæmoniorum dux triginta prætores imposuit, qui paulo post facti sunt triginta tyranni. Nam illorum opera sublato de medio Alcibiade, cujus metu reprimebantur, sævire cœperunt in plebem Atheniensem, & in populum universum crudelem tyrannidem exercete. Nam tanti ultoris, videlicet Alcibiadis, metu liberati, miseras urbis reliquias cædibus, & rapinis crudeliter exhauserunt: quod cum Therameni vehementer displiceret, eorumque libidinibus sæpissimè obstaret, injecto falso crimine in carcerem conjocerunt, eique venenatum poculum paulò post hauriendum miserunt, quod cum forti animo, & indubitanter hausisset, quod intra poculum venenatum missum in fundo remanserat, tunc terræ incussit, dicens, Hoc Critiæ propino. Erat autem unus ex triginta. Hi vero fuerunt à Thrasibulo ejecti, & Critias interemptus. *Oliv.*

3. *Clarum edere sonum.*] Græci κοτταβίζειν dicunt, quorum & hic mos proprius, de quo doctissimus Lipsius in Antiquis. *Coler.*

4. *Renidensque servo publico, qui eam tradiderat.*] Vera lectio remansit in Atrebatensi, Gemblacensi, Susiano, & Pulmanniano, *Renidensque servo publico, qui eam tradiderat*, subintellige, *dixit.* In Wincheliano, *Ridensque* legitur. Atque hæc conveniunt Ciceronis omnino verbis, qui de eadem re ita: *Quo sonitu reddito, arridens, Propino hæc, inquit, pulchro Critiæ, qui in eum fuerat teterrimus.* Renidere autem est leve ac salsum ridere. *Pigh.* *Servo publico.*] Lictori, vel Magistratus ministro.

1. *Critiæ,*

que servo publico, qui eam tradiderat, [1] Critiæ, inquit, propino: Vide igitur ut hoc poculum ad eum continuo perferas. Erat autem is ex xxx. tyrannis crudelissimus. Profecto est supplicio se liberare, tam facile supplicium perpeti. Itaque Theramenes perinde ac in domestico lectulo moriens, vita excessit: inimicorum [2] existimatione punitus, suo judicio finitus.

7. Sed Theramenes à literis & doctrina virilitatem traxit. [3] Numantino vero Theogeni ad consimilem virtutem capessendam, quasi magistra gentis suæ ferocitas extitit. Perditis namque & afflictis rebus Numantinorum, [4] cum omnes cives nobilitate, pecunia, honoribusque præstaret; vicum suum, qui in ea urbe speciosissimus erat, contractis undique nutrimentis ignis, incendit, protinusque strictum gladium in medio posuit, ac binos inter se dimicare

1. *Critia, inquit, propino.*] Quasi divinans quod futurum erat, ut exigerentur omnes, Critias occideretur. Cicero lib. I. Tuscul. *Quam me delectat*, inquit, *Theramenes, quam elato animo est? etsi enim flemus cum legimus, tamen non miserabiliter vir clarus emoritur; cum etiam conjectus in carcerem triginta tyrannorum jussu, venenumque, ut sciens ebibisset, reliquum sic è poculo ejecit, ut id resonaret; quo sonitu reddito, arridens, propino, inquit, hoc pulchro Critiæ, qui in eum fuerat deterrimus. Græci enim in conviviis solent nominare, cui poculum tradituri sint. Jussit vir egregius in extremo spiritu, cum jam præcordiis susceptam mortem contemneret, vereque ei qui venenum præbuerat, mortem eam est auguratus, quæ brevi consecuta est.* Oliv.

2. *Existimatione.*] Judicio inimicorum.

3. *Numantino vero.*] Perpetuo contextu tanquam principium sequentis narrationis ex fine præcedentis dependeat, connectit autor narrationem suam. Quasi dicat: Theramenes quidem ex literis fortitudinem didicerat, sed Theogeni Numantino, id est, uni ex principibus Numantiæ urbis Hispaniæ, quam Scipio ad exeidium compulit, ferocitas gentis suæ, id est, qua fere omnes Numantini præditi esse solent, extitit quasi magistra ad capessendam, id est, obeundam similem virtutem. *Badius.* *Numantino, &c.*] Cum Numantiam obsideret Scipio posterior, complures oppidanos ex urbe progressos ad colligenda frumenta palantes per agros occidere vetuit, quod diceret eo facilius quicquid frumenti esset in Urbe, consumpturos esse, quo plures essent. Nam quod portabatur in urbem per eos qui exierant, ad paucorum dierum usum erat. Igitur consumptis omnibus, quæ ad victum præstarent, desperatisque sociorum, & aliorum auxiliis, cum jam famis extremitatem diutius tolerare non possent, ne in servitutem venirent, consilio Theogenis se invicem tradentes neci, omnes occubuere. Sed de hac fame & necessitate videbimus lib. VII. cap. de Necessitate. *Oliv.*

4. *Cum omnes cives.*] Vulgatum *Ejus*, inepte insutum ex Annotationibus, libri MSS. non habent. *Pigh.*

care jussit: ut victus, incisa cervice ardentibus tectis superjaceretur: Qui cum tam forti lege mortis omnes absumpsisset, ad ultimum seipse flammis immersit.

8. [1] Verum ut æque pop. Rom. inimicæ urbis excidium referam: Carthagine capta, uxor Asdrubalis exprobrata ei [2] impietate, quod à Scipione soli sibi impetrare vitam contentus fuisset: dextra lævaque communes filios mortem non recusantes trahens, incendio se flagrantis patriæ injecit.

9. Muliebris fortitudinis exemplo æque fortem duarum puellarum casum adjiciam. [3] Cum pestifera seditione Syracusarum, tota regis Gelonis stirps, evidentissimis exhausta cladibus ad unicam filiam [4] Harmoniam Virginem esset

1. *Verum ut æque, &c.*] Idem Scipio posterior Carthaginem, quam superior tributariam fecerat, expugnavit, in cujus eversione cum Asdrubal in Scipionis deditionem venisset, ejus uxor indignata, quod se liberisque contemptis, sibi soli consuluisset, ne in captivitatem veniret, secum duos filios mortem non recusantes, in arcis fastigia trahens, se cum illis in urbis incendium præcipitem dedit. Fuit autem hujus Asdrubalis uxor, qui filiam suam, nomine Sophonisbam, Syphaci Numidarum Regi dederat uxorem, ne in Romanorum societatem veniret, secundo Punico Bello: quæ quidem & ipsa nihil à matre degenerans, misso à Masanisa, qui per nuptiatum occasionem volebat illam à captivitate vindicare, cum non posset, venenum fortiter hausit. *Oliv.*

2. *Impietate.*] Quod sui, & liberorum oblitus esset.

3. *Cum pestifera.*] Hiero Syracusarum Rex pop. Rom. amicissimus fuit, Secundo Punico Bello. Hic autem filium habuit Gelonem, à quo Hiero natus est, qui causa fuit extinguendæ regiæ stirpis. Nam mortuo Hierone atque patre, cum esset admodum puer, & regno immaturus, tutoribus tunc commendatus est, & amicis, qui ejus ingenium ad præcipitandum in omnia vitia acceperunt. Quæ ita cernens futura Hiero, ultima senecta dicitur voluisse liberas Syracusas relinquere, ne sub dominatu puerili per ludibrium, bonis artibus partum, firmarumque interiret regnum; sed ejus consilio restitere filiæ, quæ precibus & blanditiis pellexerunt senem, ut regnum relinqueret nepoti. Itaque tutores xv. puero tunc reliquit, quos precatus est moriens, ut fidem erga pop. Rom. quinquaginta annos à se cultam inviolatamque servarent. Quod longe secus factum est. Nam eo mortuo, mala puero suadentes, impulerunt, ut à Romana societate deficeret, regioque habitu, & cultu augustiori cum purpura & diademate, satellitibus undique stipatus, ad terrorem omnium incederet, quod nunquam antea pater nec avus fecerat. Ex quo in puerum tyrannidem exercentem facta est conjuratio; ubi non solum rex occiditur, sed universa stirps regis Hieronis funditus tollitur. In ea igitur persecutione factum est, quod Valerius memorat. *Oliverius.*

4. *Harmoniam.*] Est hoc Punicum origine nomen. Et significat *concinnam.* Unde & Harmonia Martis & Veneris filia credita, & Cadmi, qui Agenoris filius fuit, uxor. ערם Hebræis adhuc denotat, concinne composuit.

1. Vel

esset redacta, & in eam certatim ab inimicis impetus fieret: nutrix ejus, æqualem illi puellam, regio cultu ornatam, hostilibus gladiis objecit. Quæ ne cum ferro quidem trucidaretur, cujus esset conditionis, ederet: proclamavit admirata illius animum Harmonia, & tantæ fidei superesse non sustinuit: Revocatosque interfectores, professa quænam esset, in cædem suam convertit. Ita alteri tectum mendacium, alteri veritas aperta finis vitæ fuit.

CAP. III.

DE PATIENTIA.

EGregiis virorum pariter ac fœminarum operibus fortitudo se oculis hominum subjecit: Patientiamque in medium procedere hortata est, non sane infirmioribus radicibus stabilitam, aut minus generoso spiritu abundantem; sed ita similitudine junctam, ut cum ea, [1] vel ex ea nata videri possit.

1. Quid enim iis, quæ supra retuli, facto Mucii convenientius? cum [2] à Porsena rege Etruscorum urbem nostram gravi ac diutino bello urgeri ægre ferret, castra ejus clam ferro cinctus intravit: [3] immolantemque ante altaria conatus

1. V*El ex ea.*] Nam fortitudinis partes sunt, Patientia & Perseverantia.

2. *A Porsena.*] Hetruscorum rege, ad cujus opes ea tempestate florentissimas Tarquinius cum scelerata stirpe pulsus ex urbe confugerat.

3. *Immolantemque ante altaria.*] In hoc Valer. à Livio dissentit; non enim sacrificantem, sed milites recensentem una cum scriba in castris, & stipendium dantem dicit Livius; & Mucium, qui ad regis cædem venerat, errore ductum,

tus est occidere. Ceterum inter molitionem pii pariter ac fortis propositi oppressus, nec [1] causam adventus texit, & tormenta quantopere contemneret, mira patientia ostendit. Perosus enim (credo) dexteram suam, quod ejus ministerio in cæde regis uti nequisset, injectam [2] foculo exuri passus est. Nullum profecto Dii immortales admotum aris cultum attentioribus oculis viderunt. Ipsum quoque Porsenam oblitum periculi, ultionem suam vertere in admirationem coëgit. Nam, Revertere, inquit, ad tuos Muci, & eis refer, te, cum vitam meam petieris, à me vita donatum. Cujus clementiam non adulatus Mucius, tristior Porsenæ salute, quam sua lætior; urbi se cum æternæ gloriæ cognomine, [3] Scævolam reddidit.

2. [4] Pompeji etiam probabilis virtus, qui dum legionis officio

ctum, pro rege scribam obtruncasse, quod ille corporis cultu nihil ferme à rege distaret. Comprehensum deinde cum regii satellites retraxissent ante tribunal regis destitutum, & tum quoque inter tantas fortunæ minas metuendum magis, quam metuentem dixisse, *Romanus sum civis.* C. Mutium vocant, hostis hostem occidere volui, nec ad mortem minus animi est, quam fuit ad cædem, *Et facere, & pati fortia, Romanum est.* Non unus ego in te hos animos gessi, longus est post me ordo idem petentium decus. Proinde in hoc discrimen si juvat accingere, ut in singulas horas capite dimices tuo, ferrum, hostemque in vestibulo habeas regiæ, hoc tibi juventus Romana bellum indicimus, nullam aciem, nullum prœlium timueris, uni tibi cum singulis res erit. Tum regem simul ira incensum, periculoque conterritum ad terrendum adolescentem, ut metu pœnarum exprimeret, quid illud esset, quod per ambages minaretur, tormenta afferri, & ignem parari jussisse, quo tanquam victima immolaretur, illum vero, ut regi ostenderet, quam facile tormenta contemneret, dextram, foculo jam incenso, spectantibus omnibus injecisse, & exuri passum esse. Inde Scævolam fuisse nominatum. Dionysius, qui multo prolixius hanc Historiam narrat, nullam prorsus de hac Patientia mentionem facit. *Oliv.*

1. *Causam adventus.*] Quia ingenuè confessus est se ad occidendum regem venisse.

2. *Foculo.*] In quo ignis Sacerdotis conservabatur.

3. *Scævolam.*] Id est, *sinistra utentem manu*, quam Græci σκαιὸν dicunt. Unde *Scæva* & *Scævola*, qui sinistra tantum manu utuntur. *Badius.*

4. *Pompeji etiam probabilis virtus.*] Quisnam hic Pompejus fuerit legatus, à Gentio rege interceptus, obscurum sane nobis est. In Livio quidem nulla ejus mentio, nisi in ejus belli Historia lib. XLIV. interrupta, mutilataque perierit, ubi M. Perpernam, & L. Petillium Rom. legatos à Gentio rege missos in custodiam scribit: &, postea rege capto à L. Anicio prætore liberatos, & forte hoc loco *Perpernæ*, pro, *Pompeji*, legendum. Pompeja quidem gens eo tem-

officio fungeretur, à [1] Gentio rege interceptus, cum senatus consilia prodere juberetur, ardenti lucernæ admotum digitum cremandum præbuit: eaque patientia regi simul & desperationem tormentis quicquam ex se cognoscendi excussit, & expetendæ populi Rom. amicitiæ magnam cupiditatem ingeneravit. Ac ne plura hujusce generis exempla domi scrutando, sæpius ad civilium bellorum detestandam memoriam progredi cogar, duobus Romanis exemplis contentus, quæ ut clarissimarum familiarum commendationem, ita nullum publicum mœrorem continent, externa subnectam.

EXTERNA.

1. Vetusto Macedoniæ more regi Alexandro nobilissimi pueri præsto erant sacrificanti. [2] E quibus unus thuribulo arrepto, ante ipsum astitit, in cujus brachio carbo ardens delapsus est: quo etsi ita urebatur, ut adusti corporis ejus odor ad circumstantium nares perveniret; tamen & dolorem silentio pressit, & brachium immobile tenuit, ne sacrificium Alexandri, aut concusso thuribulo impediret, aut

tempore admodum obscura adhuc fuit, quemadmodum ex Cicerone colligere est: Nobile tamen illud factum Pompeji merito viam ad omnes honores aperire posset. *Pighius.* *Probabilis, &c.*] Pompejus in Asiam legatus, quum per Illyricum navigaret, interceptus est ab Illyricis, & quum à Gentio Illyricorum rege, & hoste populi Romani consilia publica prodere juberetur, digitum lucernâ ardenti admodum exuri passus est, ut ostenderet, ne supplicio quidem mortis induci unquam posse, ut consilia publica indicaret. Quo facto, & regi desperationem induxit, tormentis ex se quicquam cognoscendi, & cupiditatem amicitiæ cum pop. Roman. jungendæ. Hunc regem Lucinius Consul bello postea superavit, quum violata fide rebellasset, qui cum uxore & liberis Romam missus est. *Oliverius.* *Pompeji.*] De hoc & sequenti Macedonico exemplo nihil equidem dicere habeo. Illud tantum dico, Gentium illum Illyricorum regem longe longeque ante Cn. Pompejum vixisse. Cogitandum igitur de alio Pompejo. *Colerus.*

1. *Gentio.*] Seu Gentio rege Illyricorum.

2. *E quibus unus thuribulo arrepto ante ipsum astitit.*] Vett. libb. omnes, *Arrepto*, legunt, non, *accepto*. Non inepte. Videtur enim puer thuribulum festinanter improvideque arripuisse, atque ideo carbonem excidisse in ejus brachium. *Pighius.* *Thuribulum.*] Est vas, quo thus adoletur.

aut edito gemitu regias aures aspergeret. Rex quoque patientia pueri magis delectatus, hoc certius perseverantiæ experimentum sumere voluit: consulto enim sacrificavit diutius, nec hac re eum à proposito repulit. Si huic miraculo Darius inseruisset oculos, scisset ejus stirpis milites vinci non posse, cujus infirmam ætatem tanto robore præditam animadvertisset.

Est & illa vehemens & constans animi militia, literis pollens venerabilium doctrinæ [1] sacrorum antistes philosophia, quæ ubi pectore recepta est hominum, inhonesto atque inutili affectu depulso, totos in solido virtutis munimento confirmat, [2] potentiores metu ac dolore faciens.

2. Incipiam autem à [3] Zenone Eleate: qui cum esset in dispicienda rerum natura maximæ prudentiæ, inque excitandis ad vigorem juvenum animis promptissimus, præceptorum fidem exemplo virtutis suæ publicavit. Patriam enim egressus, in qua frui secura libertate poterat, [4] Agrigentum miserabili servitute obrutum petiit, tanta fiducia in-

1. *Sacrorum antistes.*] Veluti quædam sacerdos, quæ præcepta tradit, quibus homines ad bene beateque vivendum instituuntur. *Oliv.*

2. *Potentiores metu.*] Facit, ut homo metum vincat, atque dolorem; quia nec metu, nec dolore præsentis mali ab officio discedit. *Idem.*

3. *Zenone Eleate.*] Zenon Eleates dicebat mundum esse, vacuum non esse, universi naturam conflatam esse è calido, frigido, humido, & sicco, mutuas operas inter se mutando tradentibus: homines è terra ortum ducere: Animam esse miscellam è prædictis concinnatam, nullo omnium prævalente aut exsuperante. Ajunt convitio verberatum, ira exarsisse: quod cum alius illi vitio vertisset, respondisse, si contumelia vexatus id dissimulavero, ne tum quidem quum laudabor, voluptatem capiam. *Hesych.* in Vit. Phil. *Zenone Eleate.*] De hoc Varro Eumenidibus: *Ubi dicatur primus Zenon novam hæresin novo paxillo suspendisse.* De hujus διαμαστιγώσει Tertullianus Apologetico capite ultimo, & de Spectaculis. *Coler.* *Eleate.*] Est Elea Peloponnesi regiuncula, quæ Cauconia aliquibus dicta est, ut inquit Strabo. Est & Livio XXXIII. Elea in Laconica, imminens Leucis & Acriis. Est & Arcadiæ apud Pausaniam.

4. *Agrigentum.*] Plinio Siciliæ urbs. Ἀκράγας Ptolemæo, Laërtio, Xenophonti, & Thucydidi, qui cum Æliano dicit à flumine Agragante sic appellatam. Naro hodie à Nigro nominatur. Cuidam Anonymo duo sunt, cui Agragas Monte secco, & Agrigentum Gergenti est. Hoc erit forte Agrigentinorum emporium, ad mare; illud Agragas in mediterraneis: utrumque Ptolemæi. Agrigenti hujus situm lege apud Polybium. *Ortel.*

1. Ty-

ingenii ac morum suorum fretus, ut speraverit & [1] tyranno & Phalaridi vesanæ mentis feritatem à se diripi posse. Postquam deinde apud illum plus consuetudinem dominationis, quam consilii salubritatem valere animadvertit; nobilissimos ejus civitatis adolescentes cupiditate liberandæ patriæ inflammavit. Cujus rei cum indicium ad tyrannum manasset, convocato in forum populo, torquere eum vario cruciatus genere cœpit: subinde quærens, quosnam consilii participes haberet: At ille nec eorum quempiam nominavit, sed [2] proximum quemque, ac fidissimum tyranno suspectum reddidit: Increpitansque Agrigentinis ignaviam ac timiditatem, effecit ut subito mentis impulsu concitati, Phalarim lapidibus prosternerent. Senis ergo unius [3] equleo impositi, non supplex vox, nec miserabilis ejulatus; sed fortis cohortatio totius urbis animum, fortunamque mutavit.

3. Ejus-

1. *Tyranno & Phalaridi.*] In nomine ipso emphasim facit, quia Phalaris olim crudelissimus fuisse traditur. Delectabatur semper crudelioribus tormentis. Unde ingeniosus ille Atheniensis faber, nomine Perillus, putans se regi maxime gratificaturum, quod crudelissimus esser, novum & infandum tormenti genus excogitavit, & illi pariter ostendit, ut tauro æneo includerentur, & subjecto igne fistulis quibusdam spiritum emittentes, mugientis bovis vocem imitarentur: quod tamen ipse inventor primus expertus est, teste Ovidio. *Oliv.*

2. *Proximum quemque.*] Hoc ideo fecit, ut regi desperationem excuteret.

3. *Equuleo.*] Equuleus, quem Sozomenus lib.v. Histor. Ecclesiast. *lignum tortorium* vocat, Prudentius *stipitem noxialem*, tormenti genus, nempe lignea catasta & cochleata ad intendendum ac remittendum apta, idque ad exprimendum è noxiis veritatem, nomen habere quibusdam videtur ab equi forma, etiamsi alii ardentem laminam malunt interpretari. Sed res ita se habet, quantum ex bonis auctoribus colligere licet. Brachia pedesque ejus, qui in equuleo torquendus erat, nervis quibusdam, quos fidiculas nominabant, alligabantur: Tum catasta intenta in altum erigebatur, ut ex ea, quasi ex cruce quadam miser ille penderet. Atque hic primum divellebatur ossium compages: inde candentibus ejusdem corpori laminis admotis, atque bisculis ungulis ferreis lateribus laniatis, doloris acerbitatem augebant. Utebantur ergo in hoc tormento & fidiculis & laminis. Fidiculas etiam ungulas dictas testatur Isidorus Etymol.v.cap.27. Meminit hatum Cyprianus Epist. lib.II. una equulei mentionem faciens his verbis: *Hasta illic & gladius, carnifex præsto est, ungula effodiens, equuleus extendens, ignis exurens.* Meminit ejus Cic. in Ver. pro Deiotaro, Philip.VIII. Quintilianus declam. ult. Suetonius in Tiberio. Valerius hoc capite, Seneca XXII. Epist. lib.III. de Ira. Rursus Cicero pro Milone, Tusculan.v. de finibus IV. & alii auctores diversis locis. *Fungerus.*

3. [1] Ejusdem nominis philosophus, cum à [2] Nearcho tyranno, de cujus nece consilium inierat, torqueretur, supplicii pariter atque indicandorum consciorum gratia; doloris victor, sed ultionis cupidus, esse dixit quod eum secreto audire admodum expediret: laxatoque eculeo, postquam insidiis opportunum tempus animadvertit, aurem ejus morsu corripuit, nec ante dimisit quam & ipse vita, & ille corporis parte privaretur.

4. [3] Talis patientiæ æmulus Anaxarchus, cum à tyranno Cypriorum Nicocreonte torqueretur, nec ulla vi inhiberi posset,

1. *Ejusdem nominis, &c.*] Diogenes Laërtius de Vita Philosophorum dissentit à Valerio: non enim duos fuisse Zenones qui cruciati fuerint, sed unum seniorem, nec duos tyrannos, sed unum Nearchum, cujus tormenta superavit. Ego autem hunc errorem inde manasse crediderim, quod & Heraclides dicit, quod alii mordicus abscidisse aurem, ut Valerius, alii nasum, ut Demetrius, alii neutrum factum esse dicunt, inter quos Antisthenes; sed linguam abscissam & dentibus contritam, in ejus faciem exspuisse. Alii unum hæc omnia fecisse, & aurem sive nasum mordicus abscidisse, & cum omnino conscios conjurationis proferre cogeretur, linguam dentibus conscissam in os tyranni conspuisse: quo facto, cives tyrannum lapidaverunt. Et inde ortum, ut hæc duo fuisse viderentur, atque alterum pro altero positum. Nam constat Zenonem Stoïcum ad nonagesimum ætatis annum pervenisse, semper integrum & incolumem & sine morbo; &, ut refert Apollonius, cum abiret ex schola, lapide pedem offendisse, digitum perfregisse, ac manu terram ferientem dixisse: Ex Niobe venio, quid me voeas? & continuo se strangulantem interiisse. Alii vero dicunt, quod cum gingivarum dolore laboraret, consilio Medicorum se à cibo duos dies continenter abstinuit. Quo facto ita convaluit, ut Medici eum quovis genere cibi uti permitterent; at hic, quod se satis in vita fuisse diceret, in jejuniis persistens, inedia consumptus est. *Oliv.*

2. *Nearcho.*] Tyranno Lacedæmonio.

3. *Talis patientiæ, &c.*] Anaxarchus Diomenis Smyrnei, ut quidam dicunt, ut alii vero, Methrodori Chii auditor, Olympiade centesima & decima viguit. Hic etiam cum Alexandro congressus est, & de Rerum Natura apud eum acutissime disputans, in ejus familiaritatem se facile insinuavit. Habuit Nicocreontem Cypri tyrannum acerrimum inimicum, cujus odii principium inde ortum est, quod cum Anaxarchum Alexander in convivio aliquando interrogasset, quidnam de ea cœna sentiret? Cuncta magnifice, inquit, ô rex; verum oportere Satrapæ cujusdam caput apponi, Nicocreontem semper intuens. Quo ille indignatus, post Alexandri mortem, cum Anaxarchus navi forte veheretur, divinitusque Cypro appulisset, ab illo captus crudelibus pœnis affectus est. Nam cum tyrannus malleis ferreis cædi jussit. Hinc illud celebre dictum geminasse dicitur, Tunde, tunde Anaxarchi sacculum, nam Anaxarchum nihil teris. Pro sacculo corpus intelligebat, pro Anaxarcho animam ejus interiorem. Cicero lib. I. Tusculan. *De Anaxarcho Demetrio cogitetur, qui cum Cypri in manus*

posset, quo minus amarissimorum eum maledictorum verberibus invicem ipse torqueret: ad ultimum amputationem linguæ minitanti, non erit, inquit, effœminate adolescens, hæc quoque pars corporis mei tuæ [1] ditionis: protinusque dentibus abscissam, & commanducatam linguam, in os ejus ira patens expuit. Multorum aures illa lingua, & in primis Alexandri regis admiratione sui attonitas habuerat, dum terræ conditionem, [2] habitum maris, siderum motus, totiusque denique mundi naturam prudentissime & facundissime expromsit. Pene tamen occidit gloriosius, quam viguit; quia tam forti fine illustrem professionis actum comprobavit, Anaxarchusque vitam non modo non deseruit, sed mortem reddidit clariorem.

5. [3] In Theodoro quoque viro gravissimo Hieronymus tyrannus frustra tortorum manus fatigavit. Rupit enim verba, [4] fidiculas laxavit, solvit [5] equuleum, [6] laminas extinxit prius,

nus Nicocreontis regis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est, nec recusavit. Sunt qui dicunt hunc præcisam linguam in os tyranni conspuisse. Oliv. *Anaxarchus.*] Aliud & horribilius exemplum de eodem celebravit Diogenes Laërtius, & Cicero Tusculanis. Tertullian. Apologetico: *Anaxarchus cum in exitium Ptisanæ pilo contunderetur, tunde, tunde ajebat Anaxarchi follem.* Coletus.

1. *Ditionis.*] Id est, potestatis tuæ.

2. *Habitum.*] Vulgo, *Ambitum.* Id est, circuitum maris, videlicet Oceani. *Dum terræ conditionem, habitum maris.*] MSS. Codd. omnes, *Habitum maris* dicunt. Sic Virgilius Georg. 1.

—— *Cultusque habitusque locorum.*

Pighius.

3. *In Theodoro.*] Conjuratio in tyranni caput facta indicatur per Calonem quendam æqualem Hieronymi, etiam inde à puero in omnia familiaria jura assuetum: inde unum ex conjuratis Theodorum nominavit, qui comprehensus extemplo traditusque Andronodoro torquendus, de seipso haud cunctanter fassus, conscios celabat. Postremo cum omnibus intolerandis humanæ sapientiæ cruciatibus laceraretur, victum malis se simulans, avertit à consciis in insontes indicium, Thrasonem etiam auctorem consilii mentitus, nec nisi tam potenti duce confisos rem tantam ausuros fuisse, nominabat autem eos, quorum capita vilissima fingenti inter dolores gemitusque occurrerunt; maxime animo tyranni credibile indicium Thraso nominatus fecit. Itaque extemplo traditus ad supplicium, adjectique pœnæ cæteri sontes juxta & insontes: tum sociorum nemo dum conscius consilii diu torqueretur, aut latuit, aut fugit; tantum illis in virtute ac fide Theodori fuit fiduciæ, tantumque ipsi Theodoro virium ad arcana occultanda. *Oliverius.* Contigit A. U. DXXXVIII.

4. *Fidiculas.*] Nervos & chordas tortiles, quibus tormenta fiunt.

5. *Equuleum.*] Vide supra.

6. *Laminas.*] Candentes, quibus ad veritatem excutiendam urebantur rei.

1. *Satel-*

prius, quam efficere potuit, ut tyrannicidii conscios indicaret. Quinetiam [1] satellitem, in quo totius dominationis summa [2] quasi quodam cardine versabatur, falsa criminatione inquinando, fidum lateri ejus custodem eripuit; beneficioque patientiæ, non solum quæ occulta fuerunt, texit, sed etiam tormenta sua ultus est: quibus Hieronymus dum inimicum cupide lacerat, amicum temere perdidit.

6. [3] Apud Indos verò patientiæ meditatio tam obstinate usurpari creditur, ut sint qui omne vitæ tempus nudi exigant,

1. *Satellitem.*] Scilicet Thrasonem, quem licet Valerius non nominet, Livius tamen ita nominatum fuisse dicit. Theodoros xx. fuisse lectum, inter quos fuit hic Syracusanus, quem etiam de re militari scripsisse legimus. *Oliv.*

2. *Quasi quodam cardine.*] Id est, ut janua in cardine versatur.

3. *Apud Indos vero, &c.* Solinus de his ait: *Indi Gymnosophistas habent, qui ab ortu usque ad Solis occasum contentis oculis orbem candentissimi syderis contuentur, in globo ignis rimantes secreta quadam, arenisque ferventibus perpetuum diem alternis pedibus insistunt.* Strabo lib. xv. de his multa, quæ quia longa nimis, prætermittenda duxi, verum illud ad hanc rem satis erit, quod Onesicritus scribit se missum ab Alexandro, ut cum Gymnosophistis loqueretur, quod Alexander audivisset eos nudos sedere, & tolerantiam exercentes, in honore maximo haberi; ad hos venisse, & xv. homines invenisse, xx. stadiis ab urbe, alium in alio gestu vel stantem, vel sedentem, vel jacentem nudum, & usque ad vesperam immotum, postea in urbem discedere, sed omnium difficillimum esse Solem perpeti adeo calidum, ut nemo alius nudis pedibus, scilicet in meridie, per terram ire facile ferret: locutumque cum uno eorum, nomine Calano, qui postea usque in Persiam Alexandrum secutus est. Nec illud prætermittendum censeo, quod Aristobulus dicit se vidisse Sophistas duos ex Taxilis utrosque Bragmanas, alterum seniorem tonsum, alterum juniorem comatum, quos discipuli sequebantur: hos deinde ad Alexandri mensam assistentes, cœnasse, & patientiam docuisse; postea in locum quendam proximum secedentes, seniorem supinum & Solem & imbres toleravisse, (jam enim pluebat vere incipiente:) juniorem vero in altero pede stantem, lignum tricubitale ambabus manibus sublatum, sustentasse; pede autem jam defesso rursum alteri innixum, atque ita quotidie perseverasse. Ex his continentiorem visum fuisse juniorem, qui cum aliquamdiu regem secutus fuisset, domum reversus est, & eo relicto, jussit, si quid vellet, ad se veniret. Alterum usque ad extremum secutum, & vestem, & vitam apud regem immutasse, & cum à quibusdam increparetur, respondisse, quod LX. exercitationis annos complesset, quos promiserat. Alexandrum filiis ejus dona plurima dedisse. De his quoque Plinius lib. VI. Natur. Histor. & Lucanus lib. III. mentionem facit. Cicero lib. V. Tusculan. Quæst. inquit: *Quæ & Barbaria India vastior & agrestior? in ea tamen gente primum hi, qui Sapientes habentur, nudi ætatem agunt, & Caucasi nives hyemalemque vim perferunt, sine dolore, cumque ad flammam se applicaverint, sine gemitu aduruntur: Gymnosophista adeo sibi patientiam quasi propriam vendicant, ut vitam suam nudi semper ducant.* Hæc ille. Unde etiam Gymno-

gant, modo [1] Caucasi montis [2] glaciali rigore corpora sua durantes, [3] modo flammis sine ullo gemitu objicientes: Atque haud parva his gloria contemptu doloris acquiritur, [4] titulus namque sapientiæ datur.

7. [5] Hæc è pectoribus altis & eruditis orta sunt: illud tamen non minus admirabile, quod servilis animus cepit.

Servus barbarus Asdrubalem, quod dominum suum occidisset, graviter ferens, subito aggressus interemit. Cumque comprehensus [6] omni modo cruciaretur, lætitiam tamen, quam ex vindicta ceperat, in ore constantissime retinuit. Non ergo fastidioso aditu virtus excitata, ingenia vivida ad se penetrare patitur, neque haustum sui cum aliquo personarum discrimine largum, [7] malignumve præbet; sed omnibus æqualiter exposita, quid cupiditatis potius, quam quid dignitatis attuleris, æstimat. [8] Inque captu bonorum suorum tibi ipsi pondus examinandum relinquit, ut quantum subire animo sustinueris, tantum tecum auferas.

Gymnosophistæ dicuntur, quod nudi philosophentur, ut supra diximus. *Oliverius.*

1. *Caucasi.*] Caucasii montes, qui proprie sic dicuntur, sunt Ptolemæo circa Oxi & Indi fluminis fontes.

2. *Glaciali rigore.*] Ita plures libri habent. Vulgo, *Gelido rigore.* Non minus eleganter prius, ut Juvenalis, *Glacialem Oceanum*, dixit. *Pighius.*

3. *Modo flammis.*] Aut quia, ut diximus, arenis ferventibus perpetuum diem alternis pedibus insistunt, aut quia Gymnosophistæ cum diu se satis vixisse arbitrarentur, instructo rogo vivi comburi patiebantur. *Oliv.*

4. *Titulus namque sapientiæ.*] Nam Γυμνοσοφισταὶ appellabantur. Tertullianus Apolog. *Neque enim Brachmanæ aut Indorum Gymnosophistæ sumus, silvicolæ & exules vitæ.* Coler.

5. *Hæc, &c.*] Contigit A.U. xxxii.

6. *Omni modo.*] Omni genere supplicii.

7. *Malignum.*] Id est, exiguum.

8. *Inque captu.*] Tibi, inquit, curam reliquit, quantum ex ea capere velis, tantumque tecum semper habeas quantum tui animi magnitudo complexa fuerit; nec ejusmodi est virtus, ut his se quidem tota præbeat, illis perexiguam partem concedat, sed æqualiter se omnibus exponit: nam si magni animi fueris, ut ex ea te multum capere posse confidas, multum tibi ex se auferre permittit; quod si pusillanimis fueris, parum ex ea consequeris. *Oliv.*

CAP. IV.

CAP. IV.

DE HUMILI LOCO NATIS, QUI CLARI EVASERUNT.

APUD ROMANOS.
1. *Tullus Hostilius rex.*
2. *L. Tarq. Priscus rex.*
3. *Ser. Tullius rex.*
4. *C. Terentius Varro.*
5. *M. Perperna.*
6. *M. Porcius Cato.*

APUD EXTERNOS.
1. *Socrates Atheniensis.*
2. *Euripides & Demosthenes.*

[1] QUod sæpe evenit, ut & humili loco nati ad summam dignitatem consurgant, & generosissimarum[2] imaginum fœtus, in aliquod devoluti dedecus acceptam à majoribus lucem in tenebras convertant. Quæ quidem planiora suis exemplis reddentur: ut primum de iis ordiar, quorum in meliorem statum facta mutatio, splendidam relatu præbet materiam.

1. [3] Incunabula Tulli Hostilii agreste tugurium cepit: ejusdem adolescentia in pecore pascendo fuit occupata: vali-

1. *QVod sæpe evenit ut & humili, &c.*] In Winchel. *Quo sæpe evenit.* Atque huc transferendus quarti capitis titulus; nam more suo præfatiuncula quadam transgrediens in aliud argumentum, hic exorditur. *Pigh.*

2. *Imaginum fœtus.*] Id est, filii generosissimarum imaginum, id est, clarissimorum patrum, quorum imagines sunt. *Bad.*

3. *Incunabula, &c.*] Constat Tullum Hostilium, tertium Romanorum regem humili loco natum, in casa pastoris fuisse educatum. Hunc Livius dicit nepotem fuisse illius Hostilii, qui fortiter pugnans adversus Sabinos, in lacum Curtium lapsus est, qui deinde lacus Hostilius dictus est. Dionysius, qui plurimum dissentit à Valerio principio l. III. hunc ex genere honesto & opibus potentem fuisse ostendit. Dicit enim: *Numa Pompilio mortuo factus iterum Senatus Reipubl. dominus in eodem genere regiminis, nec invito populo permanendi censuit, constituitque iterum ex senioribus in præfinitum quendam dierum numerum præfuturos urbi Interreges, à quibus deinde is quem populus omnis prætulit, Tullus Hostilius rex dictus est. Ejus autem genus hoc fuit. Ex urbe Medullia, quam ab Albanis conditam Romulus fœdere suscipiens, Romanam coloniam fecerat, vir quidam generosus & opibus pollens, Hostilius nomine, Romam commigrans, uxorem duxit ex genere Sabinorum, Hersilii filiam, eam ipsam, quæ fœminis bello Sabino consuluerat legationem suscipiendam pro viris ad patres; quæque etiam visa erat conciliandorum ducum causa fuisse præcipua. Hic igitur vir multis in bellis sub Romulo militans, claris editis facinoribus, bello Sabino interiit, filium relinquens unicum, sepultusque à regibus, in optimo fori loco; virtutem ejus testante colu-*

validior ætas imperium Romanum rexit, & [1] duplicavit: senectus excellentissimis ornamentis decorata, in altissimo majestatis fastigio fulsit.

2. [2] Verum Tullus etsi magnus, & admirabilis incrementi; domesticum tamen exemplum est. Tarquinium autem Priscum ad Romanum imperium occupandum fortuna in urbem nostram advexit; [3] alienum, quod ortum Corintho: fastidiendum, quod mercatore Demarato genitum: [4] erubescendum, quod etiam exule. * Ceterum tam pro-

columna cum inscriptione. Ex hoc autem filio, viro facto, & illustrem ducente fœminam Tullus Hostilius est genitus, vir promptus & alacer, qui rex deinde creatus est cum suffragiis civitatis legitimis: tum vero Numa secundu auguriis firmante, qua populo visa erant. Oliverius. Contigit A.U. XXCII. circiter.

1. *Duplicavit.*] Quia omnem populum Albanum Romam traduxit, eversis mœnibus & solo prostratis. Causa fuit quod bello Fidenati infidi fuerunt populo Rom. *Oliv.*

2. *Verum, &c.*] Contigit A. U. CXXXVIII.

3. *Alienum.*] Vulgo additur: *Exactum*, id est, civitate ejectum: nam *exigere* inter alia significata & *expellere* significat. Unde Terentius:

Spectanda an exigenda sint fabula.

Hujus autem expulsionis causa fuit, quod pater tyrannidem Eupili fugiebat. Dionysius tamen libro III. non exactum, sed sponte discessisse dicit, cum multarum ex mercatura pecuniarum dominus factus esset; nam occupante, inquit, Corinthum seditione, & instante Bachiadis Cypselli tyrannide, cum haud tutum videretur sub tyrannide vivere, hominem præsertim multa possidentem, eumque ex familia factionis optimatum, compositis rebus suis, quascunque erat fieri possibile, Corintho solvens, profectus est, habensque amicos multos ex Hetruscis, & bonos, propter continua commercia, maximeque Tarquiniis, urbe magna aliquando & felici, domum sibi ibi coostruxit, & uxorem genere illustrem ducit, &c. *Oliver. Alienum, quod exactum, alieniorem, quod ortum Corintho: fastidiendum, quod mercatore genitum: erubescendum, quod etiam exule Demarato natum patre.*] De Tarquinio Prisco Rege loquitur, verum prodigiose ineptis annotationibus intermixtis est depravatus hic locus, qui idcirco variatur in MSS. è quibus Susii & Pulmanni exemplaria uno ore rejiciunt hæc verba, *Quod exactum alieniorem.* Nec immerito. Videntur enim alienissima, ac veluti per somnium interjecta. Ita Campense non agnoscit hæc, *Demarato natum patre.* Ex omnibus autem recte comparatis unam hanc veram, ni fallor, lectionem elicimus: *Alienum quod ortum Corintho, fastidiendum, quod mercatore Demarato genitum, erubescendum, quod etiam exule.* Mox quæ sequuntur, non minus conspurcata sunt. *Pighius.*

4. *Erubescendum.*] Quod filius ejus regnaverit Romæ. Nam hujus pater Demaratus exul patria se ad Tarquinios contulit, & ibi duxit uxorem, ex qua Aruntem & Lucumonem genuit. Aruns gravida uxore relicta mortem obiit ante patrem suum, qui haud ita multo post cum diem suum obiturus esset, ignorans nurum ferre ventrem, immemor in testando nepotis, solum Lucumonem reliquit hæredem, & puero in nulla sorte nato, Egerio cognomen inditum

prospero conditionis suæ eventu, industriosum pro ignominioso, pro inviso gloriosum reddidit: [1] Dilatavit enim imperii fineis, [2] cultum Deorum novis sacerdotiis auxit, [3] numerum senatus amplificavit, [4] equestrem ordinem uberiorem reliquit: Quæque laudum ejus consummatio est, præclaris virtutibus effecit, ne hæc civitas pœnitentiam age-

ditum est. Lucumo cum omnium bonorum hæres relictus in summis divitiis esset, uxorem nobilem duxit Tanaquilem; quæ cum virum suum Tarquiniis non satis pro dignitate honoratum esse videret, migrandi Romam consilium dedit viro, ubi omnis repentina ex virtute nobilitas fieret, & cum ad Janiculum ventum esset, carpento sedenti cum uxore aquila suspensis demissa alis leniter pileum auferi, superque carpentum cum magno clangore volitans, rursus veluti ministerio missa capiti reposuit. Id omen læta dicitur accepisse Tanaquil, & continuo virum complexa alta sperare jussisse. Hic igitur cum beneficiis multorum sibi civium benevolentiam conciliasset, eousque processit, ut in summam Anci regis familiaritatem veniret, à quo liberorum etiam tutor institutus est. Post mortem Anci regnum intercepit. *Oliv.*

* *Cæterum tam prospero conditionis suæ eventu, industriosum pro ignominioso, gloriosum pro inviso reddidit.*] Sic in Winchelian. aliquanto plenius, atque etiam rectius, quam vulgo; *Ceterum tam prosperum conditionis suæ eventum, industrium pro invidioso, gloriosum pro inviso reddidit.* Priorem lectionem ambabus manibus acceptandam puto, licet dubitem, *industriosus*, an apud classicos nunc auctores reperiatur; atqui *industriosissime*, M. Cato Originum secundo dixit, quod adverbium ab *industriosus* deducitur. Citat Catonem Sosipater: *Pleraque Gallia duas res industriosissime persequitur, rem militarem, & argute loqui.* Unde colligo nomen hoc ipsum quoque apud veteres in usu fuisse, quamvis apud nunc extantes vix reperiatur. Nec adeo quidem rejicienda videtur libri Cauchiani lectio, quæ sic habet; *Ceterum tam prosperum conditionu suæ eventum industria sua pro invidioso gloriosum reddidit.* Pigh.

1. *Dilatavit.*] Prorogavit; nam Sabinos bello superavit, & eis Collatiam ademit, & quicquid agri circa Collatiam erat, omneque Latinum nomen domuit, & multas Latinorum civitates populi Romani imperio subegit; videlicet, Apiolas, Corniculum, Ficulneam, Cameriam, Crustomerium. *Oliv.*

2. *Cultum Deorum novis sacerdotiis.*] Quia augurum collegium summo in honore habere voluit, adeo ut nihil privatim vel publice ageret, nisi prius captis auspiciis; quod inde factum est, quia cum vellet curiis à Romulo institutis novas addere curias, Nautius augur id nisi Diis prius per auguria consultis fieri posse negabat. Rex vero ejus artis fidem elevans, consule, inquit, aves, fieri ne possit quod animo concipio: quod cum ille captis auguriis fieri posse respondisset: cape, inquit, hanc cotem, eamque novacula discinde. At ille incunctanter accepit ac secuit. Tunc rex cœpit & arti fidem, & auguribus honorem maximum adhibere. *Oliv.*

3. *Numerum senatus.*] Quia centum patres adjecit ordini senatorio; qui minorum gentium appellati.

4. *Equestrem ordinem.*] Quia centurias institutas à Romulo auxit, ut in tribus centuriis mille & trecenti equites essent.

1. In,

ageret: quod regem à finitimis potius mutuasset, quam de suis legisset.

3. [1] In Ser. autem Tullio fortuna præcipue vires suas ostendit: [2] vernam huic urbi natum, regem dando: cui quidem diutissime imperium obtinere, [3] quater lustrum condere, ter triumphare contigit: Ad summam aut unde processerit, aut quo pervenerit; statuæ ipsius titulus abunde testatur, [4] servili cognomine, & regia appellatione perplexus.

4. Miro quoque gradu [5] Varro ad consulatum ex [6] macellaria patris taberna conscendit: Et quidem fortuna parum duxit [7] sordidissimæ mercis capturis alito, XII. fasces, lar-

1. *In, &c.*] Contigit A.U.CLXXV.

2. *Vernam huic urbi natum, regem dando.*] Verba trajecta recolligo & repono, *Vernam natum, huic urbi regem dando.* Viliores videlicet nati servi, quam facti. Plautus ad correctionem nostram apposite, de Mercurio & Sosia:

Satius est me queri illo modo servitutem, hodie.

Qui fuerim liber: hic qui verna natus est, queritur. Lips.

Vernam.] Servum ex ancilla natum. Autor de Viris Illustribus, *Servius Tullius*, inquit, *Publii Corniculani, & Ocrisia captiva filius, cum in domo Tarquinii Prisci educaretur, flammæ species caput ejus complexa est.* Oliv. *Vernam.*] Id est, servum ex ancilla, Livius tamen vult duntaxat ex captiva natum. *Badius.*

3. *Quater lustrum condere.*] Id est, lustrationem civium, id est, inquisitionem quot essent, & quantum possiderent, quod quinto quoque anno fiebat: Unde *lustrum* pro quinquennio deinde usurpatum. *Badius.*

4. *Servili cognomine.*] Quia dictus *Servius*, atque à *servo* nomen habuit, quamvis Liv. dicat patrem hujus Servium appellatum esse, principem in Corniculo civitate, & probat hunc non servum fuisse de serva natum. *Oliv.* *Servili cognomine, & regia appellatione perplexus.*] Demonstrat hoc idem in antiquissimis Capitolinis marmoribus triumphorum ejus titulus:

SER. TULLIUS. REX.

Quo titulo & statuam inscriptam fuisse autumo. Cum igitur nil præter prænomen, *Servius*, Tullio adjungatur, id ipsum recte cognomen dixit, eo quod nomini jungitur. Nam si tertium aliud accederet, *Servius* prænomen diceretur, ad differentiam alterius tertii, quod tunc cognomen. Atqui tria nomina nobiliorum cum fuerint, Ausonio teste; Servius rex ob ignobilitatem duo duntaxat habuit, atque ex his alterum servilis conditionis indicem. *Pighius.*

5. *Varro.*] Quod humili loco hic sit natus diximus in cap. de Neglecta Religione. Cum igitur favore plebis, patribus nequicquam resistentibus, consul creatus esset cum L. Paullo, gravissima clades illa tantopere celebrata à scriptoribus apud Cannas Apuliæ vicum fuit Romanis illata: cujus autor fuit hic Terentius Varro. *Oliv.*

6. *Macellaria.*] Id est, ubi pater obsonia in macello venditabat. *Bad.*

7. *Sordidissimæ mercis, &c.*] In nullo veterum codicum, vulgatum *inquinari*, reperitur. At pro *soluto* in Atrebatensi,

 saluto.]

largiri; nisi etiam L. Æmilium [1] Paullum dedisset collegam; Atque ita se in ejus sinum infudit, ut cum apud Cannas culpa sua vires pop. Rom. exhausisset, Paullum, qui prælium committere noluerat, [2] occidere pateretur; illum in urbem incolumem reduceret. Quinetiam senatum gratias ei agentem, quod redire voluisset, ante portas eduxit: [3] extuditque, ut gravissimæ cladis auctori etiam Dictatura deferretur.

5. [4] Non parvus consulatus rubor [5] M. Perperna, utpote qui consul [6] ante quam civis; sed in bello gerendo utilior aliquanto reipubl. Varrone imperatore. Regem enim Aristonicum cepit, [7] Crassianæque stragis punitor extitit. Cum

falito.] Verum correctius in Cauchiano legitur, *alito*. Melius, inquit Diomedes, dicitur *alitus*, quam *altus*, vitandæ ambiguitatis gratia. *Pigh.*

1. *Paullum.*] Virum videlicet nobilissimum. Contigit A.U. DXXXVII.

2. *Occidere.*] Id est, occumbere.

3. *Extuditque.*] Legitur &, *Excudit*, id est, expressit. Translatio à fabris, qui ferrum cudentes, in cujuspiam instrumenti formam efficiunt. *Oliver.*

4. *Non, &c.*] Contigit A.U. DCXXIII.

5. *M. Perperna.*] Hic Græcus fuit, & in urbem peregrinus venerat; deinde cum se gratiosiorem patribus fecisset, & magnas opes comparasset, eo processit res, ut cum comitia haberentur, ausus fuit petere consulatum, quem etiam obtinuit. Multa hic rei militaris documenta dedit, adeo ut prius pene consul quam civis missus contra Aristonicum fuit, ut supra diximus. Nam Aristonicus rex Eumenis filius, Asiam Attali regis testamento pop. Rom. legatam occupaverat, adversus quem P. Licinius Crassus, & idem Pontifex Maximus, quod nunquam antea factum fuerat, cum exercitu missus, qui rem infeliciter gessit, & per insidias interceptus, occubuit. Postea vero M. Perperna exercitum adversus hunc Aristonicum duxit, & cum superatum in deditionem accepit, ac de illo triumphavit; deinde cum Sertorius hostis patriæ judicatus fuit, hic socius ejus fuit. Pompejus & Metellus consules adversus Sertorium in Hispaniam cum exercitibus missi sunt, ubi cum Sertorius omnibus fere prœliis victor evasisset, ad ultimum proditione suorum occiditur; cujus proditionis princeps fuit M. Perperna, qui deinde successit ei. Et cum Pompejus intelligeret se rem habere cum uno duce, & longe inferiore Sertorio, sex cohortes objecit ei, quæ tanquam pabulatum irent, per agros evagarentur, & spem bene gerendæ rei Perpernæ facerent. Quod etiam ita evenit. Nam ubi cohortes Romanas palantes per agros animadvertit, eas toto cum exercitu invasit, quæ fugam simulantes Perpernam cum exercitu suo ad insidias pertraxerunt: ubi cum milites vivum Perpernam ad Pompejum deduxissent, eum lege Papia interfici jussit, utpote qui hostis patriæ judicatus esset. *Oliverius.*

6. *Antequam civis.*] Quod contra leges. Peregrini enim Magistratibus arcebantur.

7. *Crassianæque.*] Id est, Crassi, qui à Thracibus interceptus, à milite virga in oculum percusso, à quo ad Aristonicum trahebatur occisus. *Badius.*

1. *Mors*

Cum interim cujus vita triumphavit, [1] mors Papia lege damnata est. [2] Namque patrem illius, nihil ad se pertinentia civis Romani jura complexum, Sabelli judicio petitum, redire in pristinas sedes coëgerunt. Ita M. Perpernæ [3] nomen adumbratum [4] falsus consulatus, caliginis simile imperium, [5] caducus triumphus, aliena in urbe improbe peregrinatus est.

6. [6] M. vero Porcii Catonis incrementa publicis votis ex-

1. *Mors Papia lege damnata est.*] Papia lex de peregrinis urbe pellendis, cujus Cicero meminit Officiorum tertio; primum lata fuit anno urbis DCLXXXVIII. ut autor est Dion lib. XXXVIII. additque eadem exceptos fuisse peregrinos Italiam incolentes. Quomodo igitur Perpernæ pater lege Papia damnari potuit, qui sæculo fere hanc præcesserat? Et quomodo à Sabellis, qui montes inter Sabinos ac Marsos incolebant, quibusque cùm aliis sociis civitas data fuit bello Marsico confecto, viginti amplius annis ante legem Papiam latam? Vel igitur aliam fuisse Papiam legem dicamus necesse est, multo ante Marsicum bellum promulgatam, cujus alii auctores non meminerunt, vel, quod potius autumo, nomen hoc in Valerio corruptum esse à librariis, qui libenter obscura nomina in celebriora solent mutare. Fuere quidem & aliæ prius leges de peregrinis latæ, ut ex Ciceronis eodem loco constat. Penni legem de peregrinis nominat Festus, latam, ut autumat Carolus Langius vir ingenio singulari atque eruditione summa præditus, à M. Junio Penno tribuno plebis A.U.C. DCXXVII. quo Quæstor C. Gracchus fuit, atque spes civitatis accipiendæ sociis ab ipso injiciebatur, ut idcirco contra Juniam legem Gracchus tum dixisse videatur, quemadmodum Festus indicat, atque etiam Tullius in Bruto. Qua Junia lege potius, quam Papia, quæ tum non erat, Perpernæ patrem mortuo filio consulari quadriennio antea, à Sabellis repetitum fuisse verisimile est. Attamen exemplaria Valerii omnia Papiam legem vocant. Lector sequatur, quod sibi visum erit. *Pighius.*

2. *Namque patrem illius.*] Id est, bene dico, M. Perpernam lege Papia per Pompejum interfici jussum, cum patrem illius judicio Sabelli tribuni plebis damnatum, se civem Romanum, & civis Romani jura usurpantem in pristinas sedes redire coëgerunt. *Oliv.*

3. *Nomen adumbratum.*] Translatio à pictoribus, qui primo quidem formam imaginis adumbrant, deinde coloribus illam distinguunt, & sic imaginem redigunt. Adumbrare proprie est alicujus rei formam inducere. Ergo nomen adumbratum, quia principia quidem M. Perpernæ summæ claritatis & gloriæ formam induxerant; sed exitus formam illam adumbratam in veram splendoris imaginem exprimere non potuerat. *Idem.*

4. *Falsus consulatus.*] Quia, cum civis non esset, consul esse non debuit.

5. *Caducus.*] Id est, cujus gloria non diu duravit.

6. *Marci vero Porcii Catonis.*] Autor de Viris Illustr. M. Porcius Cato genere Tusculanus, à Valerio Flacco Romam sollicitatus Tribunus militum in Sicilia, Quæstor sub Scipione fortissimus, & Prætor justissimus fuit: in prætura Sardiniam subegit, ubi ab Ennio Græcis literis instructus, consul Celtiberos domuit, & ne rebellare possent, literas ad singulas civitates misit, ut

expetenda fuerunt: qui nomen suum [1] Tusculi ignobile, Romæ nobilissimum reddidit. Ornata sunt enim ab eo literarum Latinarum [2] monimenta, adjuta [3] disciplina militaris, [4] aucta majestas senatus, [5] prorogata familia, in qua [6] maximum decus [7] posterior est ortus Cato.

EX-

muros diruerent, cum unaquæque sibi soli imperari putaret, fecerunt. Syriaco bello Tribunus militum sub M. Atilio Glabrione occupatis Thermopylarum jugis, præsidium hostium depulit. Censor L. Flaminium consularem Senatu movit, quod ille in Gallia ad cujusdam scorti spectaculum eductum quendam carcere in convivio jugulari jussisset. Basilicam suo nomine primus fecit, matronis ornamenta Oppia lege repetentibus restituit, accusator assiduus malorum Galbam octuagenarius accusavit, ipse quadragies quater accusatus gloriose absolutus. Carthaginem delendam censuit, post octoginta annos filium genuit. Plutarch. dicit hunc genere Tusculanum fuisse, & priusquam ad militiam atque rempublicam se conferret, in agro paterno circa Sabinos vixisse, cujus cum majores prorsus ignobiles esse viderentur, ipse Cato M. patrem, ut virum bonum, fortem, ac in re militari versatum, efferebat laudibus, Catonem etiam proavum sæpenumero præmiorum honore ab Imperatoribus laudatum, & quinque bellantium equorum, quos inter dimicandum amiserat, pretium, fortitudinis suæ testimonium à populo sibi restitutum referebat. Cum ex more Romani eos, qui generis gloria carentes, à seipsis initium caperent nominis sui, novos homines, quemadmodum & ipsum Catonem, appellarent; ipse ad gloriam sibi magistratus se novum esse, rebus vero gestis ac virtute majorum vetustissimum prædicabat. Principio autem tertio nomine non Cato, sed Priscus vocabatur; consequenti tempore *Cato* ei virtutis cognomentum extitit. Nam Romani eum, in quo multarum rerum usus ac experientia sit, *Catonem* nominant. Hæc Plutarchus in vita Catonis. *Oliver.*

1. *Tusculi.*] Municipii Romani.

2. *Monimenta.*] Historiæ. Nam librum de Originibus edidit, quibus Italicarum Urbium originem & res gestas populi Romani accuratissime collegit. Idem summus Orator fuit. Horatius in Poëtria:

—— *Cum lingua Catonis & Enni*
Sermonem patrium ditavit. ——

Et Cicero lib. de Oratore III. *Quid*, inquit, *M. Catoni præter hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adventitiam defuit? Num quia jus civile non didicerat, causas non dicebat, aut quia poterat dicere, jus negligebat? sed utroque genere & laboravit & præstitit, num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam, tardior in rep. capessenda fuit? nemo apud populum fuit fortior, nemo melior Senator, & idem optimus Imperator; denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri discique potuit, quod ille non tum etiam investigaverit & sciverit, tum etiam conscripserit, &c.* Oliv.

3. *Disciplina militaris.*] Quia bello omnem ferme Hispaniam imperio pop. Rom. subegit ductu & auspiciis suis. *Oliv. Disciplina militaris.*] Spectant hæc libros Catonis de Re Militari, quos sæpius citat Festus. *Colerus.*

4. *Aucta majestas.*] Quando in ordinem Senatorum electus.

5. *Prorogata.*] Propagata & extensa est.

6. *Maximum decus.*] Scilicet Romæ: quod miror adjecisse, cum contra Cæsarem senserit. *Badius.*

7. *Posterior est ortus.*] Qui Uticensis dictus.

1. *Sacra-*

EXTERNA.

1. Sed ut Romanis externa jungamus: [1] Socrates non solum hominum consensu, verumetiam Apollinis oraculo sapientissimus judicatus, Phanarete matre obstetrice, & Sophronisco patre [2] marmorario genitus, ad clarissimum lumen gloriæ excessit, neque immerito. Nam cum eruditissimorum virorum ingenia in disputatione cæca vagarentur; mensurasque Solis & Lunæ, & ceterorum siderum loquacibus magis, quam certis argumentis explicare conarentur, totius etiam mundi ambitum complecti auderent, primus ab his [3] indoctis erroribus abductum animum, intima conditionis humanæ, ac in secessu pectoris repositos affectus scrutari coëgit: si virtus per seipsam æstimetur, vitæ magister optimus.

2. Quam

1. *Socrates.*] Hic fuit Atheniensis Philosophus clarissimus ex pago Alopocensi, filius Sophronisci marmorarii & Phanaretæ obstetricis, fuitque, ut quidam ferunt, Anaxagoræ primum auditor, deinde Archelai, cui successit in schola. Hic animadvertens speculationis naturalis nullum fructum esse, quantum ad commodum vitæ spectaret, primus Ethicen, hoc est, moralem Philosophiam invenit, relicta naturali. Nam, teste Cicerone in Prologo quinti libri Tusculan. Quæst. primus de cœlo Philosophiam devocavit, & in Urbibus collocavit, in domosque introduxit. & coëgit de moribus, & vita, rebusque bonis & malis quærere. Fuit Orator promptus, accr. Primus, teste Favorino, cum Æschine discipulo oratoriæ artis campos aperuit, fuitque illi cura etiam corporeæ exercitationis, atque erat præclari habitus, ut dixit Laërtius. Unde suadebat discipulis suis, ut se crebro intuerentur in speculo; ut quibus esset corporis dignitas à natura donata, eam integram, nullis vitiis corruptam conservarent, quibus vero negata fuisset, virtute compararent, ut animo, si non corpore, hominibus placerent. Militavit quandoque, & Xenophontem ab equo dejectum, in prœlio facto viriliter suscipiens, salvum reddidit. Fugientibus Atheniensibus universis in bello navali vicit, victoriamque Alcibiadi concessit, quem ipse, teste Aristippo, suis manibus armaverat; de quo alia dicemus in capitulo de Sapienter dictis. *Oliv.*

2. *Marmorario.*] Id est, qui marmora poliebat aut sculpebat. *Badius.* *Marmorario.*] Laërtio υἱὸς λιθουργοῦ. Glossarium: *Marmorarius*, Μαρμαροπτιὸς, Ἀγαλματογλύφος. Alibi: Μαρμάριος, *Marmarius.* Coler.

3. *Indoctis.*] Ignarus etiam correctionis Lipsianæ, malui, *Doctis.* Doctos errores eleganter vocat vana quædam scientiarum Mathematicarum. Ambitum autem illum disciplinæ Mathematicæ non minus proprie quam facete *errores* indigitat. Diogenes Cynicus Mathematicos πλανήτας, per jocum appellitasse legitur apud Stobæum. *Colerus.*

2. Quam matrem Euripides, aut quem patrem [1] Demosthenes habuerit, ipsorum quoque seculo ignotum fuit: [2] alterius autem matrem olera, alterius patrem cultellos venditasse omnium pene doctorum literæ loquuntur: Sed quid aut illius tragica, aut hujus oratoria vi clarius?

CAP. V.

QUI A PRÆCLARIS PARENTIBUS DEGENERARUNT.

1. *Cn. Scipio Africani majoris F.*
2. *Q. Fabius Allobrogici F.*
3. *P. Clodii & Fulviæ F.*
4. *M. Hortensius Corbio.*

SEquitur duplicis promissi pars adopertis illustrium virorum imaginibus reddenda: quoniam quidem sunt referenda, quæ ab earum splendore degeneraverunt, teterrimis ignaviæ ac nequitiæ sordibus imbuta [3] nobilia portenta.

1. Quid enim [4] monstro similius, quam superioris Africani

1. *Demosthenes.*] Demosthenis patrem Plutarchus Demosthenem nominatum fuisse dicit, illumque, teste Theopompo Historico, virum probum, honestum. Macheropium cognominatum, ab officina gladiorum, quam Athenis egregiam, multisque artificibus servis instructam habebat, quod & Juvenalis affirmat in Satyra, cum dicat:

Quem pater ardentis massæ fuligine lippus
A carbone & forcipibus, gladiosque parante
Incude, & luteo Vulcano ad rhetora misit.

Matrem ejus Æschines tradit ex barbara muliere & Atheniensium quodam exule natam: id verum sit, nec ne, incertum est, nam ad falsam calumniam id objectum Demostheni ab æmulo putatur. Fuit autem Demosthenes Orator omnium maximus, ut sub Oratoris nomine apud Græcos *Demosthenes* intelligatur, sicut apud nos *Cicero*. Et constat quidem parvum admodum orphanum fuisse, qui cum se à tutoribus suis deceptum fuisse cognosceret, statuit omnino artem oratoriam assequi plenissime, ut ab his jus suum aliquando reposceret, sed omnia à natura suo proposito habebat adversa, quæ tamen studio & industria superavit, ut in cap. de Industria dicemus. *Oliv.*

2. *Alterius autem matrem olera.*] De Euripidis matre contrarium ostendit Suidas. *Corradus.*

3. *Nobilia.*] Quia à nobilissimis parentibus nati sunt. *Nobilia.*] Sceleribus etiam quis nobilis dicitur.

4. *Monstro similius.*] Imo nisi tenui fuisset valetudine, alterum extitisset lumen civitatis, inquit Cicero in Cat. *Corrad.*

1. *A par-*

cani filius Scipio? Qui in tanta domestica gloria ortus, [1] à parvulo admodum regis Antiochi præsidio capi sustinuit: cum ei voluntaria morte absumi satius fuerit, quàm inter duo fulgentissima cognomina patris & patrui, [2] altero oppressa Africa jam parto, [3] altero jam majore ex parte recuperata Asia; surgere incipiente, manus vinciendas hosti tradere, ejusque beneficio precarium spiritum obtinere: de quo mox L. Scipio speciosissimum [4] Deorum hominumque oculis subjecturus erat triumphum.

[5] Idem præturæ petitor [6] candidam togam adeo turpitudinis maculis obsolefactam [7] in campum detulit, ut nisi gratia Cicerei, qui patris ejus scriba fuerat, adjutus esset, honorem à populo impetraturus non videretur. Quanquam quid interfuit utrum repulsam, an sic adeptam præturam domum referret? quam cum propinqui ab eo pollui animadverterent, id egerunt ne aut sellam ponere, aut jus dicere auderet. Insuperque è manu ejus [8] annulum, in quo caput

1. *A parvulo admodum regis, &c.*] Scimus quomodo Lucius Scipio frater superioris Africani consul sortitus provinciam Asiam, ut bellum adversus Antiochum gereret, quam Senatus eo libentius concessit, quod frater Africanus ultro pollicitus est, se in Asiam iturum illi legatum. L. ergo Scipione & Africano fratribus exercitum trajicientibus in Asiam, nuncii venerunt, debellatum utrinque esse, à terra quippe ab Atilio Regulo, mari autem ab Æmilio. Primo igitur adventu eorum legatos pacem petentes Antiochus ad eos mittit peculiare donum Africano ferentes filium ejus, quem rex parvo navigio trajicientem ceperat; hunc autem regiis muneribus donatum remisit. Pax regi data, parte provinciæ adempta usque ad montem Taurum. *Oliv.*

2. *Altero.*] Patre, qui Africanus cognominatus ab oppressa Africa.

3. *Altero.*] Patruo, qui Asiaticus dictus est recuperata Asia.

4. *Deorum hominumque.*] Quia curru triumphans vectus est in Capitolium, ubi Dii & homines illum intuebantur. *Oliv.*

5. *Idem præturæ petitor.*] Hic & Cicereus, qui scriba patris ejus fuerat, competitores erant præturæ: qui cum in campum Martium venisset, in honore scriba Cicereus Scipioni prælatus est: sed hic motus reverentia patris ejus, cujus scriba fuerat, concessit illi præturam, quam tamen cognati ejus administrare non sunt passi. *Oliver. Præturæ petitor.*] Id est, cum tempore comitiorum candidatus in campum Martium ad petendam præturam descenderet. *Budius.*

6. *Candidam togam.*] Qua induebantur in signum candoris animi, nulla ambitione aut avaritia polluti. *Idem.*

7. *In campum.*] Martium, ubi comitia habebantur.

8. *Annulum.*] Hoc autem faciebat, ne eo quicquam temere signaret: nam in annulo

put Africani ſculptum erat, detraxerunt. Di boni quas tenebras ex quo [1] fulmine naſci paſſi eſtis!

2. [2] Age Q. Fabii Max. Allobrogici & civis, & imperatoris clariſſimi filius Q. Fabius Max. quam perditam luxuria vitam egit? cujus ut cetera flagitia obliterentur, tamen abunde illo dedecore mores nudari poſſunt, quod ei Q. Pompejus prætor urbanus [3] paternis bonis interdixit: neque in tanta civitate, qui illud decretum reprehenderet, inventus eſt. Dolenter enim homines ferebant, pecuniam quæ Fabiæ gentis ſplendori ſervire debebat, flagitiis [4] disjici. Quem ergo [5] nimia patris indulgentia hæredem reliquerat, publica ſeveritas exhæredavit.

3. [6] Poſſedit favorem plebis Clodius Pulcher, adhærenſ-

annulo ſigna ſua fere, ut nunc multi, habebant. *Badius.* *Annulum.*] Tanquam indignus eſſet annulum geſtare, cui inſculpta eſſet Africani imago.

1. *Fulmine.*] Id eſt, vehementiſſimo lumine.

2. *Age Q. Fabii Maximi.*] Hic fuit, qui adverſus Allobroges & Betultum Arvernorum regem, ſecundum quoſdam, felici pugna dimicavit. Nam viginti milia hoſtium è pugna cæſa dicuntur, & cum Betultus Romam veniſſet, ut Senatui ſatisfaceret, hoc eſt, ut ſe excuſaret quod à ſe bellum illud non eſſet ortum; & propterea ſibi ignoſci & pacem dari peteret, Albam miſſus, traditus eſt in cuſtodiam, & cum ſecundum pacem non videretur filium ejus Congonecia-rum in imperio eſſe, ne motum aliquem in provincia concitaret, ipſe quoque Romam accitus eſt. Valerius tamen lib IX. cap. 6. de Perfidia, dicit hunc regem Betultum non à Fabio victum, neque ſponte Romam veniſſe, ſed à Cn. Domitio perfidia captum, & Romam miſſum fuiſſe. Quod factum Senatus nec probare, nec reſcindere voluit, ſed regem Albam cuſtodiæ cauſa elegavit, quod ſi ſic eſt, Fabius rem tantum cum Allobrogibus habuit. *Oliv.*

3. *Paternis bonis.*] Prodigus bonis interdicebatur. Formula extat apud Paulum lib. III. Sent. Tit. 4. QVANDO TVA BONA PATERNA AVITAQVE NEQVITIA TVA DISPERDIS, LIBEROSVE TVOS AD EGESTATEM PERDVCIS, OB EAM REM TIBI EA RE COMMERCIOQVE INTERDICO.

4. *Disjici.*] Id eſt, dilapidari.

5. *Nimia patris indulgentia.*] Qui tametſi filium prodigum videret, tamen eum reliquit hæredem. *Oliv.*

6. *Poſſedit favorem plebis Clodius.*] Tametſi Clodius Pulcher ſeditioſiſſimus fuerit, tamen plurimum valuit in republ. nam trib. pleb. fuit, & in tribunatu ſuo Ciceronem dejecit, cum ſe totum plebi inſinuaſſet. Conſtat autem omnes Clodios ſemper potentiæ patriciorum aſſertores fuiſſe, præter hunc unum, de quo loquimur; qui, ut Ciceronem ejiceret civitate, non dubitavit renuntiare generi patritio, & ſe Plebejum facere. Nam lex erat, quæ patrium quemque tribunum fieri vetabat. Hic igitur cuidam plebeio & minori natu ſe in adoptionem dedit, ſuadente hoc C. Cæſare conſule. Nam quodam loco deplorante Cicerone ſtatum reipublicæ,

renſque [1]Fulvianæ ſtolæ pugio, militare decus muliebri imperio ſubjectum habuit: quorum filius Pulcher, præterquam quod enervem & [2]frigidam juventam egit, perdito etiam amore vulgatiſſimæ meretricis infamis fuit, mortiſque erubeſcendo genere conſumptus eſt: [3] Abdomine enim avide devorato, fœdæ ac ſordidæ intemperantiæ ſpiritum reddidit.

4. Jam & Q. quidem [4]Hortenſii, [5]qui in maximo & ingenuorum civium, & ampliſſimorum proventu, ſummum auctoritatis atque eloquentiæ gradum obtinuit, nepos Hortenſius [6]Corbio omnibus ſcortis abjectiorem & obſcœniorem vitam exegit: ad ultimumque [7]lingua ejus tam libidini cunctorum inter lupanaria proſtitit, quam avi pro ſalute civium in foro excubuerat.

publicæ, iratum dicunt Cæſarem in cauſam plebis Clodium adduxiſſe, qui continuo tribunus plebis factus, favorem plebis poſſidere cœpit. *Poſſedit favorem.*] Hoc dicit, etiamſi Clodius civis ſeditioſus erat, & uxorius, tamen virtutes magnas cum vitiis habuit conjunctas, ſed filius ejus flagitiis omnibus adeo obrutus fuit, ut nullam omnino virtutum imaginem habuerit. *Oliv.*

1. *Fulviana ſtola pugio.*] Metonymia, *ſtolam* pro ipſa muliere Fulvia ponit, *pugionem*, pro homine militari: nam pugione milites utuntur. Hic Fulviam uxorem habuit, quam deinde mortuo Clodio M. Antonius duxerat uxorem. *Oliv.*

2. *Frigidam*] Segnem, cum propric ardor juvenum ſit.

3. *Abdomine.*] Id eſt, pingui ſuillo, aut ſumine delicato avide devorato. *Badius.*

4. *Hortenſii.*] Hic eloquentia tantum valuit, ut ſæpius dubitatum ſit, utrum ipſe an Cicero principatum obtineret.

5. *Qui in maximo & ingenuorum civium, & ampliſſimorum proventu.*] Emendo, *Et ingeniorum, & civium ampliſſimorum.* Ipſa ex re. *Lipſ.*

6. *Corbio.*] Quia tanquam corbis devorabat omnia paterna bona. Nam ſunt, qui dicant hoc nomen accepiſſe à cupiditate vorandi: nam *corbitare*, eſt avide deglutire. Unde Plautus, *corbitant*, duxit. *Oliv.*

7. *Lingua.*] Fellatorem fore innuit.

CAP. VI.

DE ILLUSTRIBUS QUI IN VESTE AUT CETERO CULTU LICENTIUS SIBI INDULSERUNT.

1. *P. Scipio major.*
2. *L. Scipio Asiaticus.*
3. *L. Cornelius Sylla.*
4. *C. Duilius.*
5. *C. Papirius Maso.*
6. *C. Marius.*
7. *M. Cato Uticensis.*

ANimadverto in quam periculosum iter processerim. Itaque meipse revocabo, ne si reliqua ejusdem generis naufragia consectari perseveravero, aliqua inutili relatione implicer. Referam igitur pedem, [1] deformesque umbras in imo [2] gurgite turpitudinis suæ jacere patiar. Satius est enim narrare qui illustres viri in cultu, ceteroque ritu, aliqua ex parte novando sibi indulserint.

1. [3] P. Scipio, cum in Sicilia augendo, trajiciendoque in Africam exercitu oportunum quærendo gradum, Carthaginis ruinam animo volveret; inter consilia ac molitiones hujus tantæ rei operam [4] gymnasio dedit, [5] pallioque & [6] crepidis usus est. Non hac re segniores Pœnicis exercitibus manus intulit: sed nescio an ideo alacriores, quia ve-

1. DEformesque umbras.] Id est, turpissimas & ignobilissimas aliorum vitas, ut Ciceronis Junioris, ut Neronis, & aliorum multorum. *Bad.*

2. *Gurgite.*] Id est, voragine turpitudinis suæ.

3. *Publius Scipio, &c.*] Hanc Livius tradit Historiam Decade secundi Punici belli.

4. *Gymnasio.*] Proprie nunc dixit, id est, palæstra, ubi se juvenes exercebant. *Oliv.* *Gymnasio.*] Id est, palæstræ, ut Oliverius interpretatur, aut, ut mihi placet, exercitationi in re literaria: nam quid pallium aut crepidæ ad palæstram? *Badius.*

5. *Pallioque.*] Quod genus vestis Græci Philosophi habebant, & utebantur: erat ad talos usque dimissa.

6. *Crepidis.*] Gellius lib. XIII. *Omnia,* inquit, *ferme id genus quibus plantarum calces in fine teguntur, cætera fere nuda, & teretibus habenis juncta sunt, soleas dixerunt: nonnunquam Græca voce crepidulas.* Servius tamen dicit fuisse Thusca calceamenta, quæ corrigiis ad pedes ligabantur. Virgilius:

Et Tyrrhena pedum circumdant vincula plantis.

Servius exponit *crepidas*, quas primo habuere Senatores, post equites, deinde milites. *Oliv.*

1. *Lucii*

vegeta & ſtrenua ingenia, quo plus receſſus ſumunt, hoc vehementiores impetus edunt. Crediderim etiam favorem eum ſociorum uberiorem ſe adepturum exiſtimaſſe, ſi victum eorum & ſolennes exercitationes comprobaſſet: Ad quas tum veniebat, cum multum ac diu fatigaſſet humeros, & cetera membra militari agitatione firmitatem ſuam probare coëgiſſet, conſiſtebatque in his labor ejus, in illis remiſſio laboris.

2. L. verò Scipionis ſtatuam [2] chlamydatam, & crepidatam [3] in Capitolio cernimus: Quo habitu videlicet, quia aliquando uſus erat; effigiem ſuam formatam poni voluit.

3. [4] L. quoque Sylla, cum imperator eſſet, chlamydato ſibi, & crepidato Neapoli ambulare deforme non duxit.

4. [5] C. autem Duilius, qui primus navalem triumphum ex

1. *Lucii vero Scipionis.*] De hoc ſatis ſupra dictum eſt, cui Aſia provincia à Senatu eo libentius demandata fuit, quod frater ejus Africanus pollicitus fuerat, legatum ſe cum illo iturum, ex qua provincia cum victor rediiſſet, Aſiaticus dictus. *Oliv.*

2. *Chlamydatam.*] Id eſt, indutam aut ornatam chlamyde.

3. *In Capitolio.*] Ubi ſtatuæ triumphantium ponebantur.

4. *Lucius quoque Sylla.*] Qui adverſus Mithridatem miſſus fuit, quam provinciam Marius ſibi dari invito Senatu per populum, aut ſuæ factionis principes, cum vellet, exorta eſt ſeditio; deinde bellum inter ipſum & Syllam, ut ſupra dictum eſt. *Oliv.*

5. *C. autem Duilius.*] Is quidem primus navali prœlio victor ex Pœnis triumphum duxit, ſed ante ipſum bellum navale geſſit cum Carthaginienſibus Scipio, qui æquo Marte diſceſſit: ei deinde ſucceſſit Appius Claudius, qui poſt victoriam cum in patriam rediret, vi ſubitæ tempeſtatis exercitum ferme omnem amiſit: quod ideo ipſi contigiſſe putant nonnulli, quod pullatem diſciplinam contempſiſſet. Poſt hunc igitur miſſus eſt C. Duilius, qui intra LX. dies claſſem centum & LX. navium tanta celeritate paravit, ut creditum ſit, munere Deorum arbores in naves fuiſſe converſas; quo facto machinas etiam adjunxit ferreas, quibus catenatæ naves ita ſtarent, ut in continenti pugnare viderentur, & ita commiſſa pugna victoriam egregiam conſecutus eſt, & claſſis hoſtium partim ſubmerſa, partim in hoſtium poteſtatem redacta eſt, ex quo de Pœnis ſpecioſiſſimum egit triumphum. Autor de Vir. Ill.: C. inquit, *Duilius primo Punico bello contra Carthaginienſes miſſus, cum videret eos multum mari poſſe, claſſem magis validam quam decoram fabrefecit, & manus ferreas in viſu hoſtium primum inſtituit, quea inter pugnandum hoſtium naves apprehendit, qui victi & capti ſunt. Himilco dux Claſſis Carthaginem fugit, & à Senatu quaſivit, quid faciendum cenſeret: omnibus ut pugnaret clamantibus, feci, inquit, & victus ſum: ſic pœnam crucis effugit, nam apud Pœnos duxere malè geſta morte

ex Pœnis retulit, quotiescunque epulaturus erat, ad funalem cereum præeunte tibicine, & [1] fidicine, à cœna domum reverti solitus est, insignem bellicæ rei successum nocturna celebratione testando.

5. [2] Papirius quidem Maso, cum [3] bene gesta Rep. triumphum à Senatu non impetrasset, in Albano [4] monte triumphandi & ipse initium fecit, & ceteris postea exemplum præbuit, proque [5] laurea corona, cum alicui spectaculo interesset, [6] myrtea semper usus est.

6. [7] Jam C. Marii pene insolens factum, nam post Jugurthinum, Cimbricumque & Teutonicum triumphum, [8] cantharo semper potavit: quod Liber Pater [9] inclytum ex Asia ducens triumphum, hoc usus poculi genere ferebatur; ut inter ipsum haustum vini, victoriæ ejus suas victorias compararet.

7. M. au-

morte puniebatur. Duilio concessum est, ut præcedente funali & præcinente tibicine à cœna publicè rediret. Cicero in Catone Majore: *C.* inquit, *Duilium Marci filium, quod Pœnos primus classe devicerat, redeuntem à cœna senem sæpe videbat puer: delectabatur crebro funali & tibicine, quod sibi nullo exemplo privatus sumpserat, tantum ei licentia dabat gloria.* L. quoque Florus post narratam pugnam navalem, *Duilius*, inquit, *Imperator non contentus unius diei triumpho, per vitam omnem ubi à cœna rediret, prælucere funalia, præcinere sibi tibias jussit; quasi quotidie triumpharet.* Oliverius.

1. *Fidicine.*] Id est, canente fidibus, hoc est, chordis præeunte. *Badius.*

2. *Papirius, &c.*] Contig. A.U. DXXII.

3. *Bene, &c.*] Quia deviceras Samnites.

4. *Monte Albano.*] Ubi Latinæ feriæ celebrari solebant, & incunabula erant gentis Romanæ.

5. *Laurea.*] Id est, loco laureæ coronæ, qua triumphantes utebantur.

6. *Myrtea.*] Qua ovantes coronati solebant.

7. *Item C. Marii.*] Insolentia carpitur Marii, qui eum debellasset Jugurtham, Cimbros atque Theutones, se Libero patri, qui, ut ait Solinus, primus Indiam ingressus, de Indis triumphavit, similem esse volebat: nam cantharo potabat, quia hoc vasis genere Liberum patrem usum fuisse dicunt, cui se Marius comparare non dubitabat. In hunc quodammodo invehitur Plinius lib. XXXIII. ubi loquitur de Luxuria. Dicit enim: *Hinc aliquis veterum C. Marius post victoriam Cimbricam cantharo potasse, Liberi prioris exemplo traditur, ille arator Arpinas & Manipularis Imperator.* Oliverius. Contigit A.U. DCLII.

8. *Cantharo.*] Cantharus vas vinarium, quo majores in sacris Bacchi usos fuisse dicunt, & ansam habebat. Unde Virgilius in Sileno:

Et gravis attrita pendebat cantharus ansa. Idem.

9. *Inclytum ex Asia ducens triumphum.*] *Indicum*, in MSS. legimus, pro *inclytum.* De Indis triumphasse Bacchum, fabulis Poëtarum est notissimum. *Pighius.*

1. *M. au-*

7. [1] M. autem Cato Prætor, M. Scauri, ceterorumque reorum judicia, [2] nulla indutus tunica, sed tantummodo prætexta amictus egit.

CAP. VII.

DE FIDUCIA SUI.

QUÆ IN ROMANIS.

1. *P. Scipione majore.*
2. *P. Scipione Æmiliano Cos.* II.
3. *P Nasica Serapione Cos.*
4. *M. Livio Salinatore Cos.*
5. *P. Furio Philo Cos.*
6. *L. Licinio Crasso proc.*
7. *M. Catone majore reo.*
8. *M. Æmil. Scauro reo.*
9. *M. Antonio oratore.*
10. *Senatu Romano.*
11. *L. Accio Poëta.*

QUÆ IN EXTERNIS.

1. *Euripide Poëta.*
2. *Antigenida tibicine.*
3. *Zeuxe pictore.*
4. *Phidia sculptore.*
5. *Epaminonda Thebano.*
6. *Annibale Pœno.*
7. *Cotye Thracum rege.*
8. *Androclida, Leonida, & Agide Spartanis.*

SEd hæc, atque his similia, virtutis aliquid sibi in consuetudine novanda licentiæ sumentis indicia sunt. Illis autem quæ deinceps subnectam, quantam sui fiduciam habere soleat, cognoscetur.

1. [3] P. & Cn. Scipionibus in Hi pania cum majore parte exer-

1. *M. autem Cato Prætor.*] M. Scauri judicium egit. Accusatus autem fuerat repetundarum Scaurus à Triario adolescente, qnod avare provinciam Sardiniam administrasset. Cato Prætor judicium, quia æstate agebatur, sine tunica exercuit, campestri sub toga cinctus, in forumque sic descenderat, jusque dicebat, idque repetierat ex veteri consuetudine, secundum quam & Romuli statua Capuæ in Capitolio, & rostris Camilli fuerunt togatæ sine tunicis, quibus verbis significabat illos aliquando sic in forum descendisse. *Oliverius.*

2. *Nulla indutus tunica, sed tantummodo prætexta.*] Ac si diceres veste sola super interula sine dyploïde. Nam tunica vestis interior, toga vero & prætexta exterior. *Idem.*

3. P. *& Cn. Scipionibus.*] Post cæsos in Hispania Scipiones fratres cum duobus exercitibus, non Italiæ jam major, quam Hispaniæ cura Rom. erat, exercitum augeri, & Imperatorem mitti placebat, nec tamen quem mitterent, satis constabat: ubi duo summi Imperatores intra dios triginta cecidissent, qui cum in locum duorum succederet, extraordinaria cura deligendum esse. Quum alii alium nominarent, postremum eo decursum est, ut populus pro Con-

exercitus ab acie Punica oppressis, omnibusque provinciæ ejus nationibus Carthaginiensium amicitiam secutis, nullo ducum nostrorum illuc ad corrigendam rem proficisci audente, P. Scipio quartum & vigesimum annum agens iturum se pollicitus est. Quæ quidem fiducia pop. Romani salutis ac victoriæ spem dedit. [1] Eademque in ipsa Hispania usus est. Nam cum [2] oppidum Badiam circumsederet, tribunal suum adeuntes, in ædem, quæ intra mœnia hostium erat [3] vadimonia in posterum diem facere jussit: continuoque urbe potitus, & tempore & loco, quo prædixerat, sella posita, jus eis dixit. Nihil hac fiducia generosius, nihil prædictione verius, nihil celeritate efficacius, nihil etiam dignitate dignius. [4] Nec minus animosus minus-

Consule creando io Hispania comitia habere, diemque comitiis edixerunt. Coosules primo expectaverant, ut qui se tanto imperio digoos censereor, nomina proftitereorur, quæ ut destiiuta expectatio est, redintegratus luctus acceptæ cladis, desideriumque imperatorum amissorum. Mœsta itaque civitas prope ioops consilii, comitiorum die tameo in campum descendit, circumspectaot ora principum aliorum alios intuentium, fremuntque adeo perditas res; desperatumque de Republica esse, ut nemo audeat in Hispania imperium accipere, cum subito P. Cornelius Scipio, filius ejus Scipioois, qui in Hispania ceciderat, quatuor & viginti ferme annos natus, professus est se petere, io superiore, unde coospici posset, loco constitit, in quem postquam omnium ora conversa clamore atque favore, ominati sunt felix faustumque imperium; jussi deinde inire suffragium, ad unum omnes oon centuriæ modo, sed etiam homines, P. Scipioni imperium in Hispania jusserunt: & hic fuit ille fatalis dux, qui Annibalem ex Italia, quam sedecim ferme annos possederat, invitum extraxit, & Carthaginem populo Romano tributariam fecit. *Oliv.* Cootigit A. U. DXXXI.

1. *Eademque, &c.*] Contigit A. U. DXLII. & DXLIV.

2. *Oppidum Badiam.*] Assidebat oppugnabatque oppidum io Hispania situm, mœnibus defensoribusque validum, & munitum, re etiam cibaria copiosum, oullaque ejus potiundi spes erat, & quodam die jus, io castris sedens, dicebat; atque ex eo loco id oppidum procul videbat, tum è militibus, qui in jure apud eum stabant, unus interrogavit ex more, io quem diem locumque vadimonium permitti juberet, & Scipio manum ad ipsam oppidi, quod obsidebatur, arcem portendens. Perendie, *inquit*, sese sistant eo io loco, atque ita die factum illo, in quem vadari jusserat, oppidum captum est. Io eodem quoque die in arce ejus oppidi, sicut prædixerat, jus dixit. Hæc Aulus Gellius. *Oliv.*

3. *Vadimonium.*] Sponsionem: nam sicut à teste testimooium, ita à vade vadimonium. Sed inter vadea & sponsores hoc interest, quod vades publici, sponsorea privati dicuntur. *Idem.*

4. *Nec minus animosus.*] Scipio debellata Hispania, totaque in Romanam ditionem redacta, cum parte exercitus Romam

minusve prosperus illius in Africam transitus, in quam ex Sicilia exercitum [1] senatu vetante traduxit, quia nisi plus in ea re suo, quam patrum conscriptorum consilio credidisset; secundi Punici belli finis inventus non esset. [2] Cui facto par illa fiducia, quod postquam Africam attigit, speculatores Annibalis in castris deprehensos, & ad se perductos, nec supplicio affecit, nec de consiliis ac viribus Pœnorum percunctatus est. Sed circa omnes [3] manipulos diligentissime

Romam rediit, cui Senatus extra urbem datus est, ubi expositis, quæ in provincia gessisset, petiit ut Africa sibi in provinciam decerneretur, in quam omnem belli molem converteret. Cui rogationi Q. Fabius Maximus invidia, ut quidam dicunt, commotus, summa ope intercessit. Quare non Africa, sed Sicilia, ei provincia data est; in quam ubi primum venit, exercitum paravit, qualem ad eam militiam, quam jam animo conceperat, longinquam & gravem oportere existimavit, robustissimum quemque & maxime voluntarium ex civibus deligendo, quem paulo post inscio ac invito Senatu trajecit in Africam, eoque tempore, quo maxime ab ea opinione deterreri poterat, quod Syphacem Numidarum regem, quo cum superiori æstate publicum fœdus inierat, & in ejus opus magnam victoriæ spem posuerat, à Romanis ad Carthaginienses per nuptiarum occasionem defecisse audierat, nihil tamen ejus fiduciam frangere aut debilitare potuit. Frontinus lib. de Constituendo statu belli: *Scipio*, inquit, *manente in Italia Annibale, transmisso in Africam exercitu, necessitatem Carthaginiensibus imposuit revocandi Annibalem. Sic à domesticis finibus, hostile transtulit bellum.* Oliv. Contigit A.U. DXLIX.

1. *Senatu vetante.*] Non vetabat Senatus, sed permittebat, si id è Rep. videretur. Livius lib. XXIX. *Corradus.*

2. *Cui facto, &c.*] Non minoris fiduciæ factum illud fuisse videtur, quod Annibal revocatus in patriam, cum ad opem laborantibus suis civibus nulla mora ferendam ex Italia, quam sedecim ferme annos bello possederat, retractus Asdrumetum oppidum venisset, & inde Zamam profectus esset, (abest autem Zama quindecim dierum itinere à Carthagine) præmisit speculatores, qui res pop. Rom., Imperatorem, & castra diligenter explorarent, qui excepti à custodibus Romam, & deducti ad Scipionem sunt. Scipio jussit eos traditos tribunis militum, omisso metu, visere omnia, perque castra qua vellent, duci, percontatusque, satin' per commodum omnia explorassent, datis qui persequerentur, retro ad Annibalem remisit. Hoc idem fecisse Publium Valerium Levinum, tradidit Eutropius lib. II. cum enim cepisset exploratores, jussit eos per castra duci, & ostendi ipsis omnem exercitum, deinde dimitti, ut nuntiarent Pyrrho quæcunque vidissent, quæque à Romanis agerentur. *Oliv.* Contigit A.U. DLI.

3. *Manipulos.*] Ordo est dimidiata pars manipuli: nam duo Centuriones erant in manipulo, & unicuique sua pars adsignata, quam duceret; quæ vocata Centuria, sive Ordo. Is in veteri Legione fuit LX. militum. Hinc Ordines petere, impetrare: ita Ordinis ductor, pro Centurione. Prima divisio fuit in Manipulos, Græcis σπεῖρας, quæ diutissime in militia mansit. Sed labente imperio mutavit, & Centurias pro manipulis habere cœperunt; manipulos pro

me deducendos curavit. Interrogatoſque an ſatis ea conſideraſſent, quæ ſpeculari juſſi erant, prandio dato ipſis, jumentiſque eorum, incolumes dimiſit: Quo tam pleno fiduciæ ſpiritu prius animos hoſtium, quam arma contudit. Verum ut ad domeſtica eximiæ ejus fiduciæ acta veniamus: [1] cum à L. Scipione ex [2] Antiochenſi pecunia HS. quadragies ratio in curia repoſceretur, prolatum ab eo librum, quo acceptæ & expenſæ ſummæ continebantur, & refelli inimicorum accuſatio poterat, diſcerpſit: indignatus de ea re dubitari, quæ ſub ipſo legato miniſtrata fuerat. Quinetiam in hunc modum egit: Non reddo patres conſcripti ærario veſtro [3] HS. quadragies rationem, alieni imperii

pro contuberniis aut decutiis ipſis. Manipulorum vetuſtas ſtatim ab Urbe condita, imo ante ipſam fuit. *Lipſ.*

1. *Cum à L. Scipione.*] Hoc exemplum Aulus Gellius commemorat: *Cum*, inquit, *à M. Catone ac trib. pleb. qui à M. Catone comparati, & inducti fuerant, accuſaretur, quod pecuniam & prædam uſurpaſſet, bello Antiochenſi captam, librum detulit, in quo ſumma pecuniæ continebatur, & ſtatim in conſpectu omnium diſceſſit: Poſſem, inquiens, reddere rationem, ſed non faciam: nec me ipſum contumelia afficiam, quandoquidem ærarium veſtrum bis millies ſeſtertio uberius fecerim.* Oliv. Contigit A.U. DLXVI.

2. *Ex Antiochenſi pecunia.*] Expenſa in bello contra Antiochum.

3. *Seſtertii quadragies.*] Seſtertius denarii quarta pars, atque idem alio nomine κατ' ἐξοχὴν nummus, quia frequentiſſimus ejus in rationibus uſus. De hoc Vitruvius lib. III. cap. I. *In denario*, inquit, *denos aſſes æreos conſtituerunt, & quartam ejus partem de duobus aſſibus, & tertio ſemiſſe ſeſtertium veteres vocarunt.* Æſtimatio denarii eadem fere hodie, quæ Regalis Hiſpanienſis, id eſt, ſtuferi III. cum dimidio: quinarii & ſeſtertii pro proportione. *Lipſ.* Seſtertius itaque quarta pars denarii, aut Seſtertium mille nummos Seſtertios valet, vel duas argenti libras & dimidiam, ut Budæo placet. Hinc Horatius lib. II. epiſt. ad Florum:

Clarus ob id factum donis ornatur honeſtis,
Accipit & bis dena ſuper Seſtertia nummûm.

Ridicula hic fuiſſet Luculli munificentia, ſi viginti ſeſtertios ei donatos intelligamus. quo pacto ergo explicandus is locus? dico bis dena ſeſtertia nummûm ſignificare bis dena, ſeu viginti millia ſeſtertium nummûm. Ita & loquitur Cicero Epiſt. quinta ad Rufum: *reliquum eſt de ſeſtertium centum millibus, de quibus memini mihi à te Myrina literas allatas eſſe.* Eadem Epiſtola hanc ſummam ſeſtertia centum appellat. Itaque cum dicimus decem ſeſtertii, nullum numerum extra hunc intelligimus: cum vero decem ſeſtertium, his verbis decem millia ſeſtertium deſignamus, at cum decies ſeſtertium, majorem etiam numerum, nimirum decies centena millia ſeſtertium. Vide Budæum de Aſſe, & Agricolam de Pond. monetat. Manut. de Quæſit. per epiſt. cap. 8. lib. I. & nuperrime Gronovium de Seſtert.

I. *Sicut*

perii minister, quod meo ductu, meisque auspiciis bis millies HS. uberius feci. Neque enim huc puto malignitatis ventum, ut de mea innocentia quærendum sit. Nam cum Africam totam potestati vestræ subjecerim, nihil ex ea quod meum diceretur, præter cognomen, retuli. Non igitur me Punicæ, non fratrem meum Asiaticæ gazæ avarum reddiderunt: sed uterque nostrûm magis invidia; quàm pecunia locupletior est. Tam constantem defensionem Scipionis universus senatus comprobavit.

[1] Sicut & illud factum: quod cum ad necessarium Reipubl. usum pecuniam ex ærario promi opus esset, idque Quæstores, quia lex obstare videretur, aperire non auderent, privatus claves poposcit, patefacto ærario, legem utilitati cedere coëgit. Quam quidem ei fiduciam conscientia illa dedit, qui meminerat omnes leges à se esse servatas. [2] Non fatigabor ejusdem facta identidem referendo, quoniam nec ille quidem in consimili genere virtutis edendo fatigatus est. Diem illi ad populum M. Nævius tribunus pleb. aut (ut quidam memorant) duo Petilii dixerant: quo ingenti frequentia in forum deductus, [3] rostra conscendit, capitique suo [4] corona triumphali imposita, Hac, inquit, Quirites, die, Carthaginem [5] magna sperantem, leges vestras accipere jussi: proinde æquum est vos mecum ire in Capitolium supplicatum. Speciosissimam ejus deinde vocem æque clarus eventus secutus est: siquidem

1. *Sicut & illud factum.*] Hoc deprehenditur contigisse Celtiberico bello, quod C. Sempronius Tuditanus Prætor contra Celtiberos gessit, in quo ipse fere cum toto exercitu occisus est. *Oliv.*

2. *Non fatigabor*] Hoc exemplum Aulus Gell. ponit lib. IV. cap. 18. Nam refert Scipionem à M. Nævio accusatum, quod pecuniam accepisset ab Antiocho rege, ut conditionibus gratiosis & mollibus pax cum eo fieret pop. Rom. nomine. *Idem.*

3. *Rostra.*] Id est, locum, unde edicta fiebant, rostris navium Antiatium munitum. *Badius.*

4. *Corona triumphali.*] De talibus coronis alibi egimus.

5. *Magna sperantem.*] Recte Modius emendavit, *Magna spirantem.* Emendo & ego Ciceronem lib. I. Tusc. *Nondum gustaverat*, inquiunt, *vitæ suavitatem, hic autem jam spirabat magna.* Hactenus editur, *sperabat.* Colerus.

dem & ſenatum totum, & univerſum equeſtrem ordinem, & cunctam plebem Jovis Optimi Maximi [1] pulvinaria petens, comitem habuit. Reſtabat ut tribunus apud populum ſine populo ageret, deſertuſque in foro cum magno calumniæ ſuæ ludibrio, ſolus moraretur: Cujus devitandi ruboris cauſa, in Capitolium proceſſit, deque accuſatore, Scipionis venerator eſt factus.

2. Aviti ſpiritus egregius ſucceſſor [2] Scipio Æmilianus, cum urbem [3] prævalidam obſideret, ſuadentibus quibuſdam ut circa mœnia ejus ferreos [4] murices ſpargeret, omniaque vada tabulis [5] plumbatis conſterneret, habentibus clavorum cacumina: ne ſubita eruptione hoſtes in præſidia noſtra impetum facere poſſent: reſpondit: Non eſſe ejuſdem, & capere aliquos velle, & timere.

3. [6] In quamcunque memorabilium partem exemplorum convertar, velim nolim, in cognomine Scipionum hæream neceſſe eſt. Quî enim licet hoc loci Naſicam præterire fidentis animi, dictique clariſſimum auctorem? Annonæ caritate increbeſcente, C. Curatius Tribunus pleb. productos in concionem Coss. compellebat, ut de frumento emendo, atque ad id negotium explicandum mit-

1. *Pulvinaria.*] Lectiſternia, quæ in templo Jovis Optimi Maximi fuerunt.

2. *Scipio Æmilianus.*] Hic, ut ſæpe dictum eſt, de gente Æmilia fuit, Pauli filius in gentem Scipionum adoptatus. Hic ille fuit Africanus, qui Carthaginem evertit, & Numantiam ſuſtulit, urbes duas potentiſſimas, & pop. Rom. infeſtiſſimas. Cum igitur Intercallatiam, Hiſpaniæ urbem prævalidam, obſideret, vel, ut alii putant, Numantiam, multi hoſtium eruptionem metuentes, ſuadebant tribulos ferrataſque tabulas circa mœnia ſpargendas eſſe, quæ hoſtes ab eruptione deterrerent. Quibus reſpondit non eſſe viri fortis, velle hoſtes capere, eoſdemque timere. *Oliver.* Contigit A. U. DCXXIX.

3. *Prævalidam urbem.*] Intercallatiam, ut quidam putant, quæ eſt in Hiſpania, vel ut alii volunt, Numantiam. *Oliverius.*

4. *Murices.*] Murex propriè dicitur acumen ſaxi. Virgilius:

— *Et acuto murice remi*
Obnixi crepuêre. —

Sed pro unaquaque re acuta ponitur, ut hoc loco pro trigono poſuit ferreos murices, qui ſunt cujuſmodi tribuli, qui naſcuntur in lacubus & ſtagnis, qui in quamcunque partem reciderint, ita cadunt, ut unum acumen extet erectum. *Idem.*

5. *Plumbatis.*] Ut mergerentur in profundum, & ita laterent. *Bad.*

6. *In, &c.*] Contigit A. U. DCXV.

t. Mini-

mittendis legatis in curiam referrent. Cujus instituti [1] minime utilis interpellandi gratia Nasica contrariam actionem ordiri cœpit. Obstrepente deinde plebe, Tacete quæso Quirites, inquit: plus enim ego, quam vos, quid reipub. expediat, intelligo. Qua voce audita, omnes pleno venerationis silentio, majorem ejus auctoritatis, quam suorum alimentorum respectum egerunt.

4. [2] Livii quoque Salinatoris æternæ memoriæ tradendus animus: qui cum Asdrubalem, exercitumque Pœnorum in [3] Umbria delesset, & ei diceretur, Gallos ac Ligures ex

1. *Minime utilis.*] Quia hoc idem cognoverat alias periculosum fuisse libertati Romanæ. *Oliv.*

2. *Livii quoque Salinatoris.*] Hoc contigit secundo bello Punico: cum Asdrubal cum multis millibus hominum in Italiam descendisset, ut se Annibali fratri conjungeret; quod si factum fuisset, omnium ferme judicio actum fuisset de imperio Romano. Eo forte anno Consules erant, Claudius Nero, & Livius Salinator. Claudio provincia evenerat Annibal, Livio vero Asdrubal. Forte nuntii, qui ad Annibalem cum literis mittebantur à fratre, à vagis per agros populatoribus Romanis intercepti, ad Claudium Consulem deducuntur, qui, lectis literis per interpretes, & ex captivis percontatione facta, non esse tempus ratus, quo consiliis ordinariis provinciæ quisque suæ finibus per exercitus suos cum hoste destinato à Senatu bellum gereret, literis Asdrubalis Romam missis ad Senatum, edoctisque patribus, quid ipse pararet, quid item illis parandum esset de toto exercitu; quod roboris erat, delegit sex millia equitum, decem millia peditum, & ad collegam, quantis maxime itineribus potuit, contendit, nocte clam hostibus Romana castra ingressus, suadet collegæ prima luce pugnam cum hoste suscipere, multis in contrarium censentibus, tantisper scilicet differendum esse, donec fessum via & vigiliis reficeret militem. Ille ne consilium suum, quod totum celeritas fecisset, morando temerarium faceret, instat pugnæ signum dari, quo facto, sequenti die in aciem utrinque descensum est: sed id moram attulit pugnæ, quod Asdrubal provectus ante signa, cum paucis scuta vetera hostium notavit, quæ antea viderat, strigosiores equos vidit, & auctum exercitum Romanum cognovit. Tertius quamprimum receptui cani jubet, sequenti nocte tacitus aufugit, quem Romanus exercitus prima luce insecutus apud Metaurum fluvium, quem ille transnatare nequiverat, assecutus est. Ibi conserto prælio, quinquaginta sex millia hostium cum ipso Imperatore cæsa, quinque millia quadringenta capta sunt, denique reddita est æqua Cannensi clades. In eo igitur prœlio tanta sanguinis & cædis satietas ceperat Romanos victores, ut postero die, cum esset nunciatum Livio, Gallos Cisalpinos, Liguresque, qui aut prœlio non affuissent, aut inter cædem aufugissent, uno agmine abire sine certo duce, sine ordine ullo, aut imperio, posse, si una equitum ala mittatur, omnes deleri. Sint, ait Livius, qui superfint aliqui nuntii, & hostium cladis, & virtutis nostræ. *Oliv.* Contigit A. U. DCXVII.

3. *Umbria.*] Umbria inter Sabinam & Thu-

ex acie ſine ducibus & ſignis, ſparſos ac palantes parva manu opprimi poſſe; reſpondit, Parci eis oportere, ne hoſtibus tantæ cladis domeſtici nuntii deeſſent.

5. [1] Bellica hæc præſentia animi: togata illa, ſed non minus laudabilis, quam P. Furius Philus conſul in ſenatu exhibuit. Q. enim Metellum, Q. que Pompejum conſulares viros vehementes inimicos ſuos, cupitam ſibi profectionem in provinciam Hiſpaniam, quam ſortitus erat, identidem exprobrantes, [2] legatos ſecum illuc ire coëgit. O fiduciam non ſolum fortem, ſed pene etiam temerariam; qua duobus acerrimis odiis latera ſua cingere eſt auſus, uſumque miniſterii vix tutum in amicis, è ſinu inimicorum petere ſuſtinuit.

6. [3] Hujus factum, ſi cui placet; neceſſe eſt [4] L. etiam Craſſi, qui apud majores eloquentia clariſſimus fuit, propoſitum non diſpliceat: nam cum ex conſulatu provinciam Galliam obtineret, atque in eam C. Carbo, cujus patrem damnaverat, ad ſpeculanda acta ſua veniſſet; non ſolum eum inde non ſummovit, ſed inſuper locum ei in tribunali aſſignavit, nec ulla de re, niſi eo in conſilium adhibito, cognovit. Itaque acer & vehemens Carbo nihil aliud Gallica peregrinatione conſecutus eſt, quam ut ánimadver-

Thuſciam poſita eſt, teſte Strabone, qui dicit libro v. *Cæterum in Sabiina & Thuſcia medio Umbria jacet, monteſque tranſgreſſi, uſque Ariminum Ravennamque procedunt; & ideo à multis pars Thuſciæ dicitur in jugis Apennini montis poſita, in parte Italiæ: Sunt autem loca juxta Spoletum; &c.* Idem.

1. *Bellica, &c.*] Contigit A. U. DCXVII.

2. *Legator.*] Ut ex hoc loco patet, Imperator ſibi legatos, quos volebat, pronuntiabat, ſicut Dictator magiſtrum equitum. *Oliv.*

3. *Hujus, &c.*] Contigit A.U. DCLIX.

4. *Lucii Craſſi.*] Is Cn. Carbonis, de quo nunc agitur, patrem damnaverat Prætores aliquót damnati fuerant, eo quod avare, & crudeliter provincias adminiſtraverant; ſed hic C. Carbo, damnatus fuerat, quod cum C. Graccho, & Fulvio Graccho triumviris dividendo agro creatis, ſeditionem conciraverat, bello etiam adverſus Cimbros infeliciter pugnaverat: hic quoque tribunus plebis rogationem tulerat, ut eundem tribunum plebis, quoties vellet, creari liceret. Quam rogationem P. Scipio diſſuaſit. Gracchus contra ſuaſit. His igitur de cauſis L. Craſſus eum damnatum exulare coëgit. *Oliver.*

adverteret sontem patrem suum [1] ab integerrimo viro in exilium missum.

7. [2] Cato verò superior sæpenumero ab inimicis ad caussæ dictionem vocatus, nec ullo unquam crimine convictus: ad ultimum tantum fiduciæ in sua innocentia reposuit, ut ab his in quæstionem publicam deductus, Ti. Gracchum, [3] à quo in administratione reip. ad multum odium dissidebat, judicem deposceret. Qua quidem animi præstantia pertinaciam eorum insectandi se inhibuit.

8. [4] Eadem M. Scauri fortuna, æque senectus longa ac robusta, idem animus. Qui cum [5] pro rostris accusaretur, quod

1. *Ab integerrimo viro.*] Ut qui in oculis inimici omnia gerere audebat.

2. *Cato vero superior.*] Hic Cato, teste Plinio, quadragies quater accusatus, & gloriosissime absolutus est. Plutarchus vero quinquagies dicit fuisse accusatum. Nam calumniarum, inquit, in republ. Cato non fuit expers; nam ubicunque inimicis accusationis argumentum accusationemque præstabat, in causa dicenda magno eum discrimine vexabatur. Ferme enim quinquagies ei diem dictam esse ferunt, postremo sex & octoginta natus annos, accusatus, vulgatum illud dixisse ajunt, Difficillimum esse, eum inter alios homines vixerim, apud alios de his criminibus respondere, quæ ab adversariis objecta sunt, ut in cap. de Studio & Industria dicturi sumus. *Oliver.* Contigit A. U. DLXXV.

3. *A quo in administratione Reipub. &c. dissidebat.*] Obtrectationem enim egit cum Tiberio; nam uterque in Hispania præclara facinora ediderat. *Idem.*

4. *Eadem M. Scauri fortuna.*] Comparat & magnitudinem animi, & longitudinem vitæ M. Scauri, ætati & magnitudini animi Catonis Valerius; sed dissentit ab aliis scriptoribus: nam Autor de Viris Illustribus dicit accusatum fuisse, quod consilio illius bellum sociale concitatum esset. Ascon. Pedianus refert apud Q. Varium accusatum fuisse, cum ob negatam sociis Latini nominis civitatem, nobilitas infesta esset. Q. Varius trib. pl. legem tulit, ut quæstiones haberentur eorum, quorum opera socii contra pop. Roman. arma sumpsissent. Inimici primo M. Scauri, existimantes se invenisse rationem opprimendi Scaurum, egerunt, ut in judicium traheretur, accusatus, quod pecunia corruptus excitasset arma contra populum Rom. Hic eo tempore ægrotabat. Amici, & cognati hortabantur, ne vellet contra valetudinem ad quæstionem accedere. Ille sua maxima innocentia fretus, maximaque pectoris fiducia munitus, in forum descendit, & paucis verbis causam dixit. Q. Varius inquit M. Scaurum, regia pecunia corruptum, remp. perdere voluisse. M. Scaurus huic se culpæ affinem esse negat. Utri magis credendum est? Inter alios, quam inter vos; (nam apud majores vestros vixi) vos autem vitam meam per ætatem noscere non potestis. *Oliver.*

5. *Pro Rostris accusaretur.*] Quintilianus lib. V. & Auctor de Viris Illustribus, & Asconius accusatum volunt, quos socios ad arma concitasset, ut forte Valerius velit id factum auctore Mithridate hic lib. VIII. cap. 6. *Corradus.*

quod à rege Mithridate ob remp. prodendam pecuniam accepisset, causam suam ita egit: Est quidem iniquum Quirites, cum inter alios vixerim, apud alios me rationem vitæ reddere. Sed tamen audebo vos, quorum major pars honoribus & actis meis interesse non potuit, interrogare: [1] Varium Sucronensis Æmilium Scaurum, regia mercede corruptum imperium populi Rom. prodidisse ait: Æmilius Scaurus huic se affinem esse culpæ negat: [2] Utri creditis? Cujus dicti admiratione populus commotus, Varium ab illa dementissima actione pertinaci clamore depulit.

9. [3] Contra M. Antonius ille disertus, non enim respuendo, sed amplectendo causæ dictionem, quam innocens esset, testatus est. Quæstor proficiscens in Asiam, [4] Brundusium jam pervenerat, ubi literis certior factus incesti se postulatum apud L. Cassium Prætorem, cujus tribunal propter nimiam severitatem [5] scopulus reorum dicebatur: cum id vitare beneficio [6] legis Memmiæ liceret, quæ eorum, qui reip. caussa abessent, recipi nomina vetabat: in Urbem tamen recurrit: Quo tam pleno fiduciæ bonæ con-

1. *Varius Sucronensis.*] Id est, oriundus ex Sucrone oppido Hispaniæ juxta Sucronem fluvium, ut autor est Strabo libro III. Sic autem verior est lectio, quam si *Veronensis* legatur. *Olivetius.*

2. *Utri creditis.*] Utrum homini peregrino, & nihil de vobis merito, an civi tot annos apud vos tam innocenter & fortiter versato? *Oliv.*

3. *Contra M. Antonius.*] Hic est ille M. Antonius Orator, quem Cicero lib. de Oratore loquentem inducit. Hic quæstor in Asiam proficiscebatur, & cum Brundusium usque pervenisset, amicorum literis certior factus se crimine incesti accusatum, omisso, quod jam cœperat, itinere, Romam reversus est, quamvis lege Memmia accusationem istam vitare potuisset. Ibique causam suam tanta cum eloquentia & laude peregit, ut statim absolutus fuerit, deinde securior, & honestior in provinciam proficisceretur; quanquam etiam fide servi, quem indices in quæstionibus habere voluerunt, adjutus defensusque fuerit, ut videbimus in cap. de Fide Servorum. *Oliv.*

4. *Brundusium.*] Calabriæ urbs, quæ hodie Brundisi.

5. *Scopulus reorum.*] Nam quemadmodum navigantes scopulo illisi, naufragium faciunt, ita apud tribunal hujus, qui accusabantur, pro majori parte periclitabantur. *Oliv.*

6. *Legis Memmiæ.*] Quæ scil. lex vetabat nomina eorum, qui abessent reipublicæ, recipi; scilicet ad accusationem, aut ad litem subeundam, tantisper dum abessent. *Badius.*

1. *Suns*

consilio, cum absolutionem celerem, tum profectionem honestiorem consecutus est.

10. [1] Sunt & illa speciosæ fiduciæ publica exempla. Nam eo bello, quod adversus [2] Pyrrhum gerebatur, Carthaginienses c. ac xxx. navium classem in præsidium Romanis [3] Ostiam ultro cum misissent, senatui placuit legatos ad ducem eorum ire, qui dicerent, populum Rom. bella suscipere solere, quæ suo milite gerere posset: proinde classem Carthaginem reducerent. [4] Idem post aliquot annos Cannensi clade exhaustis Romanis imperii viribus, supplementum exercitus in Hispaniam mittere ausus, fecit ne hostilium locus castrorum, tum maxime [5] Capenam portam armis Annibale pulsante, minoris veniret, quam si Pœni illum non obtinerent. Ita se gerere in adversis rebus quid aliud est, quam sævientem fortunam, in adjutorium sui, pudore victam convertere?

11. Magno spacio divisus est à senatu ad poëtam [6] Accium

1. *Sunt & illa.*] Mago Carthaginiensium dux, in auxilium Romanorum cum ducentis & triginta navibus missus, ut tradit Justinus, Senatum adiit, dicens, ægre pati Carthaginienses, ut Itali ac Romani à peregrino hoste infestarentur, & quoniam externo hoste premerentur, auxilium misisse, ut externis quoque opibus adjuvarentur, gratiæ à Senatu actæ, & naves remissæ sunt, quia dicerent Romanos ea bella suscipere, quæ suis viribus gerere possent. *Oliv.*

2. *Pyrrhum.*] Regem Epiri.

3. *Hostiam.*] Ad illud usque oppidum super Tiberim situm.

4. *Idem post aliquot.*] Cum à Romanis obsideretur Capua, Annibal, ut ab ea obsidione Romanos abstraheret, quia non aliter sociis subveniri posse videbat, ad oppugnandam urbem Romam exercitum duxit, & ad Anienem fluvium tria millia passuum ab urbe castra locavit; ubi cum stativa haberet Senatus, milites in supplementum Hispaniæ misit, & agrum, in quo essent hostes, publice vendidit. Quod ubi per captivos cognitum est Annibali, id adeo superbum, adeoque indignum ipsi visum est, quod cum ipse ad mœnia urbis Romæ armatus sederet, milites sub vexillis in supplementum aliarum provinciarum mitterentur, & ejus soli, quod ipse bello captum possideret haberetque, Romæ inventum emptorem esse, qui nihil diminuto precio mercaretur, ut extemplo vocato præcone, tabernas argentarias, quæ circa Romanum forum essent, jusserit venire, sed emptor non est inventus. *Oliv.*

5. *Capenam portam.*] Qua itur Capuam, quæ Capua tunc ab Annibale tenebatur. *Bad. Capenam portam.*] Ad portam Collinam progressum Annibalem scribit Livius. *Corradus.*

6. *Accium.*] Hic Poëta inter principes Tragœdiarum scriptores relatus est à veteribus: paulo junior fuit M. Pacuvio: natus traditur parentibus liberti-

 nis,

cium transitus. Ceterum ut ab eo decentius ad externa transeamus, producatur in medium. Is [1] Julio Cæsari amplissimo & florentissimo viro, in collegium poëtarum venienti nunquam assurrexit: non majestatis ejus immemor, sed quod in comparatione communium studiorum, aliquanto superiorem se esse confideret. Quapropter insolentiæ crimine caruit, quia ibi voluminum, non [2] imaginum certamina exercebantur.

EXTERNA.

[3] Nec Euripides quidem Athenis arrogans visus est, cum postulante populo, ut ex tragœdia quandam sententiam tol-

nis, Marcino & Serano Coss. Quidam scribunt, fuisse illum relatum inter eos colonos, qui ex urbe ad oppidum Pisaurum concesserunt: ubi fundum suum possedit, qui de ipsius nomine Accianus est appellatus. Ingenio acri fuit, & in scribendis fabulis miro studio incubuit. Notum est, quantum ei concesserit Decius Brutus, vir clarissimus, cum voluerit Accianis versibus templorum ac monumentorum aditus exornari. Quod à M. Tullio refertur. Idem Accius cum iter faceret in Asiam, divertit ad Poëtam Pacuvium, qui Tarenti agebar, cumque eo dies aliquot versatus est, & cum Atreum suam illi recitaret, laudavit eam Pacuvius, & simul grandia inquit, & sonora esse, quæ ab Accio scripta forent: videri tamen sibi duriuscula, & subacida. Quod Accius quidem minime negavit: nec se inquit pœnitere, quoniam idem ferme ingeniis solet accidere quod pomis; quæ enim dura admodum, & acerba nascuntur, paulatim mitia fiunt, atque perfectiora redduntur. Quæ vieta gignuntur, & mollia, nunquam ad veram frugem & maturitatem perveniunt. Sic, inquit Accius, sentiendum est de hominum ingeniis. Statura fuit admodum brevi, ut à C. Plinio refertur; etsi imaginem suam collocavit in æde Camœnarum prægrandi forma. Citantur ejusdem Accii fabulæ complures à nostris Grammaticis: ut Phœnice, Menalippus, Epigoni, Medea, Alcmeon, Prometheus, Philoctetes, Atreus, Neoptolemus. M. Cicero præcipue nominat Brutum, & Argonautas. *P. Crinitus.* Forsan alius fuit, qui Dictatoris tempore vixit.

1. *Julio Cæsari.*] Glareanus legit: *Sex. Julio Cæsari.* Qui enim Dictator ille potuit esse? Pighius C. Cæsarem Dictatorem accipit. *Coler.*

2. *Imaginum.*] Stemmatum majorum.

3. *Nec Euripides quidem.*] Tragicus iste Poëta fuit clarissimus, ut supra diximus. Euripides dictus, teste Prisciano lib. 11. de octo partibus orationis, ab Euripo, ea maris parte, quæ est inter Eubœam, & Bœotiam, quoniam eo die natus sit, quo Athenienses cum Persis in Euripo bellum gerentes, victoriam sunt consecuti, de cujus progenie atque fortuna, hæc Gellius: *Euripidis Poëtæ matrem Theopompus agrestia olera vendentem victum quæsisse dicit. Patri autem ejus nato illo responsum est à Chaldæis, eum puerum, cum adolevisset, victorem in certaminibus fore, id ei puero fatum esse pater interpretatus, athletam debere esse, roborato exercitatoque filii corpore, Olympiam certaturum eum inter athle-*

tolleret, progressus in scenam, dixit: Se ut eum doceret, non ut ab eo disceret, fabulas componere solere. Laudanda profecto fiducia est; quæ æstimationem sui certo pondere examinat, tantum sibi arrogans, quantum à contemptu & insolentia distare satis est.

1. Itaque etiam quod Alcestidi tragico poëtæ respondit, probabile: apud quem quereretur, quod eo triduo non ultra tres versus maximo impenso labore [1] deducere potuisset, atque is se centum perfacile scripsisse gloriaretur. Sed hoc, inquit, interest, quod tui in triduum tantummodo, mei verò in omne tempus sufficient. Alterius enim fœcundi cursus scripta [2] intra primas memoriæ metas corruerunt, alterius [3] cunctante stylo elucubratum opus per omne ævi tempus plenis gloriæ velis feretur.

2. [4] Adjiciam scenæ ejusdem exemplum: [5] Antigenidas tibicen discipulo suo magni profectus, sed parum feliciter populo se approbanti, cunctis audientibus, dixit: Mihi cane, & Musis. Quia videlicet perfecta ars fortunæ [6] lenocinio defecta, fiducia justa non exuitur: quamque scit se lau-

athletas pueros deduxit, ac primo quidem in certamine per ambiguam ætatem receptus non est; post Eleusinio Theseo certamine pugnavit, & coronatus est. Mox à corporis cura ad excolendum animi studium transgressus, auditor Physici Anaxagoræ, & rhetoris Prodici, in morali autem Philosophia Socratis. Tragœdiam scribere, natus annos duodeviginti, adortus est. Philocorus refert in insula Salamina speluncam esse tetram, & horridam, in qua Euripides Tragœdiam scriptitavit. Ita Gellius. Hic nonaginta duas dicitur scripsisse Tragœdias, in quibus decies quinquies victor evasit, cum in theatro diversorum Poëtarum Tragœdiæ recitarentur. Cujus patrem Menesarchum, matrem Clitonem fuisse legimus. *Oliv.*

1. *Deducere.*] Id est, perficere, ita ut in locum tragœdiæ apte deduci possent.

2. *Intra primas metas.*] Id est, primos terminos.

3. *Cunctante stilo.*] Id est, immorante, & non cunctante.

4. *Adjiciam scena.*] Nam in scena recitantibus Tragœdias mimis, tibiæ semper adhibebantur.

5. *Antigenidas.*] Suidæ est Θηβαῖος μουσικὸς αὐλῳδὸς Φιλοξένου. Meminit ejusdem dicti Cicero libro II. de Claris Oratoribus, Plinius, & Agellius. Idem nomen *Antigenida* reddendum Apulejo in Floridis, apud quem hactenus scribitur, *Antigenes.* Colerus.

6. *Lenocinio defecta.*] Id est, blanditiis, videlicet externa laude destituta: nam quemadmodum lenones adolescentibus blandiuntur, sic etiam fortuna modo huic, modo illi blanditur & favet. *Idem.*

 1. Zeuxis

laudem mereri, eam etsi ab aliis non impetrat, domestico tamen acceptam judicio refert.

3. [1] Zeuxis autem cum Helenam pinxisset, quid de eo opere homines censuri essent, expectandum non putavit: sed protinus hos versus adjecit: Iliad. 3.

Οὐ νέμεσις τρωάσι, ϗ ἐϋκνήμιδας ἀχαιοὺς
Τοιῇ δ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν.
Αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεαῖς εἰς ὦπα ἔοικεν.

Adeone dextræ suæ multum pictor arrogavit, ut eo tantum forma comprehensum crederet, quantum aut [2] Leda cœlesti partu edere, aut Homerus divino ingenio exprimere potuit.

4. [3] Phidias quoque Homeri versibus egregio dicto allusit.

1. *Zeuxis, &c.*] Inter primos suæ ætatis pictores hic præcipuum locum obtinuisse fertur; quem Plinius tantam ex ea re gloriam, & opes comparasse dixit, ut gratuito pingere, & elargiri opera sua non dubitaret, exstimans illa non satis digno pretio posse compensari. Dicitur in certamen descendisse cum Parrhasio, & ab illo superatus: nam cum detulisset uvas tanto successu depictas, ut aves in scenam advolarent, Parrhasius detulisse fertur linteum avibus pictum, ita veritatem repræsentantibus, ut Zeuxis alitum judicium timens, ingenuo pudore palmam ei concesserit. Hic vero in fœmineo corpore pingendo cæteris omnibus antecessit: nam, ut Cicero meminit, in arte veteri à Crotoniatis ingenti pretio conductus, ut Junonis templum illud, quod illi magnificum satis condiderant, egregiis figuris locupletaret, post absolutum opus, ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in se imago contineret, Helenæ dixit se velle pingere simulachrum, petiit itaque à Crotoniatis virgines, quas omnium formosissimas haberent: illi publico de consilio virgines in locum unum conduxerunt, & pictori, quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem ex omnibus quinque delegit, in quibus verissimum pulchritudinis judicium haberet; neque enim putavit omnia, quæ ad venustatem quæreret, in uno se corpore reperire. Plinius vero ait lib. xxxv. non id fecisse Crotoniatis, sed Agrigentinis. *Zeuxis*, inquit, *tantus diligentia fuit, ut Agrigentinis facturus tabulam, quam in templo Junonis Laciniæ publice dicarent, inspexerit virgines eorum nudas, & quinque elegerit, ut quod in unaquaque laudatissimum esset, pictura redderet.* Oliver. *Zeuxis autem.*] De hoc Cicero, Plinius, Plautus Pœnulo. De ejus morte Festus, in voce *Pictor*. Fecisse Helenam istam Agrigentinis Plinius scribit; Cicero, Crotoniatis. *Coler.*

2. *Leda.*] Leda uxor Tyndari potuit edere partu cœlesti, id est, ex conceptu Jovis, qui cum ea in specie cygni concubuit, (ut fabulæ habent) & ex ovo concepto Helenam genuit, aut quam tum Homerus potuit exprimere divino ingenio. *Badius.*

3. *Phidias, &c.*] Statuarius hic nobilissimus fuit, tanta fiducia præditus, ut, teste Macrobio, cum Jovem Olympium pingeret, interrogatus de quo exemplo divi-

lusit. Simulacro enim [1] Jovis Olympii perfecto, quo nullum præstantius, aut admirabilius humanæ fabricatæ sunt manus; interrogatus ab amico, quonam mentem suam dirigens, vultum Jovis propemodum [2] ex ipso cœlo petitum eboris [3] lineamentis esset amplexus: illis se versibus quasi magistris usum respondit: Iliad. 1.

Ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων.
Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπεῤῥώσαντο ἄνακτος,
Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο μέγαν δ' ἐλέλιξεν ὄλυμπον.

5. Non patiuntur me tenuioribus exemplis diutius insistere

divinam mutuaretur effigiem, respondit Archetypum Jovis in his se tribus Homeri versibus invenisse: Ἦ καὶ, &c. ut in textu. Qui versus sic sunt in Latinum traducti:

Atque superciliis Saturnius annuit atris,
Ambrosiæ fluxere comæ de vertice regis
Æterni: ast nutu totum concussit Olympum.

De superciliis & crinibus se totum Jovis vultum collegisse ait. De quo Plinius lib. 11. Nat. Hist. *Phidias Jupiter*, inquit, *Olympius quotidie artifici excellentia testimonium perhibet.* Rursus libro XXXVI. cap. 5. *Phidiam clarissimum esse per omnes gentes, qua Jovis Olympii famam intelligunt, nemo dubitat; sed ut merito laudari sciant etiam qui opera ejus non viderunt, proferemus argumenta parva, & ingenii tantum. Neque ad hoc Jovis Olympii pulchritudine utemur, non Minerva Athenis facta amplitudine, cum sit ea cubitorum XXVI. ebore, hac & auro constet; sed in scuto ejus, in quo Amazonum prælium cælavit, intumescente ambitu parma, ejusdem concava parte, Deorum & gigantum dimicationem, in soleis vero, Lapitharum & Centaurorum; adeo momenta omnia compacta artis illius fuere: in basi autem, quod cælatum est, Pandoras genesin appellavit, ibi Dii sunt triginta numero nascentes, Victoria præcipue mirabili. Periti mirantur etiam serpentem, & sub ipsa cuspide æream sphingem.* Hæc Plinius. Quintilianus lib. XII. de Institutione Orat. hunc dicit in Diis quam hominibus fingendis longe meliorem fuisse artificem, in ebore vero longe citra æmulum, ut si nihil nisi Minervam Athenis, aut Olympium in Elide Jovem fecisset, cujus pulchritudo adjecisse aliquid etiam receptæ religioni videtur, adeo majestas operis Deum æquavit. Cicero quoque lib. Tusculan. Quæst. 1. *Quid enim Phidias sui oris similem speciem adeo artificiose inclusit in clypeo Minervæ, cum inscribere non liceret, quod ea convulsa tota operis colligatio solveretur.* Oliv.

1. *Jovis Olympii perfecto.*] Nota ejusdem Minerva & Nemesis ex Plinio. Sed & Jovem commemorat Tzetzes: Χάριλος, inquit, ποιῶν τοῦ ἐρωμένου ἀγοράκριτος χάριν σὺν ὅλχαρ ἀεὶ τὸν ὠλασεργίαν, ἀγαλματώσας φειδιακῇ τῇ τέχνῃ τὸ ἐν Ῥαμνοῦντι ἄγαλμα Νεμέσεως, Διός τε, &c. De ejus Jove Olympio legere est apud Quintilianum lib. XXII. c. 10. Plinium XXXIV. cap. 8. Tertullianum libro de Resurrectione Carnis. *Coler.*

2. *Ex ipso cœlo petitum.*] Si Jovem ipsum in cœlo, quo stare consuevit, aliquando vidisset, melius certe non effinxisset. *Oliverius.*

3. *Lineamentis.*] Subtilibus sculpturis & cælaturis.

1. *Epami-*

sistere fortissimi duces. Siquidem [1] Epaminondas, cum eꝰ cives irati, sternendarum in oppido viarum contumeliæ causa curam mandarent (erat enim illud ministerium [2] apud eos sordidissimum) sine ulla cunctatione id recepit, daturumque se operam ut brevi speciosissimum fieret, asseveravit: [3] Mirifica deinde procuratione, abjectissimum negotium pro amplissimo ornamento expetendum Thebis reddidit.

6. [4] Annibal verò cum apud regem [5] Prusiam exularet, auctorque ei committendi prœlii esset, atque is non idem sibi

1. *Epaminondas.*] Constat Epaminondam omnium Thebanorum ducem fuisse clarissimum, adeo ut, teste Justino, cum illo nata, & extincta omnis patriæ gloria fuisse videatur: nam post illum Thebani memorabile nullum unquam bellum gessere, nec virtutibus aut rebus gestis, sed cladibus insignes semper fuere. Fuit etiam Philosophus summus, ex quo dubium hominibus reliquit, vir ne melior an dux fuerit: nam & imperium non sibi, sed patriæ quæsivit; pecuniæ adeo parcus fuit, ut funebris sumptus defuerit. Gloriæ quoque non cupidior, quam pecuniæ, quippe recusanti omnia imperia ingesta sunt, honoresque ita gessit, ut ornamentum non accipere, sed dare ipsi dignitati videretur; jam literarum studium, jam Philosophiæ doctrina tanta, ut mirabile videretur, unde tam insignis militiæ scientia homini inter literas nato. Æmilius Probus hunc omnibus ferme virtutibus ornatum fuisse commemorat, prudentia. æquitate, modestia, sapientia, rei militaris peritia, animi & corporis fortitudine, continentia, clementia, patientia vero tanta, ut non solum populi, sed etiam amicorum facile ferret injurias; adeo Veritatis amatorem fuisse tradit, ut ne joco quidem mentiretur, adeo taciturnitatis servatorem, ut commissa cuncta celaret, studiosum quoque audiendi, ex quo facile disci posse arbitrabatur, multaque alia de hoc viro memoriæ prodidit, quæ longum esset enarrare. *Oliv.*

2 *Apud eos sordidissimum.*] Quod proprium huic Reipublicæ. Romæ munus id erat Censorum vel Ædilium. Apud Indos τῶν Ἀρχόντων, ut scribit Strabo lib. XV. Dicebantur apud Thebanos πολίαρχοι. Eorum munus fuisse περὶ τὰς στενωπὰς ἐκβολῆς κοπρίων καὶ ῥευμάτων ἀπολογισμοῖς scribit Plutarchus in Pracep. Polit. Apud nonnullos Græciæ populos dicti sunt ἀστυνόμοι. *Colerus.*

2. *Mirifica deinde, &c.*] Quod maxima cura & diligentia illud munus exercuerit.

4. *Annibal.*] Prusias rex Bithyniæ fuit, apud quem Annibal exulabat, postquam victus à Romanis, tanquam rupti fœderis auctor, deposcebatur ad pœnas. *Oliv.*

5. *Prusiam.*] Cum Eumene Ponti rege tunc bellum habebat rex Prusias, & prælio navali dimicabat; nam illum terrestri prœlio superaverat. Consulebat Annibalem Prusias, nunquid pugnam cum hoste committendam esse consuleret, respondit rex id sibi extis non portendi. Tum indignatus Annibal, mavis, Inquit, vitulinæ carunculæ, quam veteri Imperatori fidem habere? Quibus verbis rex commotus, prœlium susce-

ſibi extis portendi diceret: An tu, inquit, vitulinæ carunculæ, quam imperatori veteri mavis credere? Si verba numeres, breviter & [1] abſciſe, ſi ſenſum æſtimes copioſe & valenter. [2] Hiſpanias enim ereptas populo Romano, Galliarum, ac Liguriæ vires in ſuam redactas poteſtatem, & [3] novo tranſitu Alpium juga patefacta, & [4] Traſimenum lacum dira inuſtum memoria, & [5] Cannas Pœnicæ victoriæ clariſſimum monimentum, & Capuam poſſeſſam, & Italiam laceratam, ante pedes hominis effudit, uniuſque hoſtiæ jocinori, longo experimento teſtatam gloriam ſuam, poſtponi æquo animo tulit: Et ſane quod [6] ad exploranda bellica ſacrificia, æſtimandoſque militares ductus attinebat; omnes [7] foculos, omnes aras Bithyniæ, Marte ipſo judice, pectus Annibalis [8] prægravaſſet.

7. [9] Capax generoſi ſpiritus illud quoque dictum regis Co-

ſuſcepit, & hoſtes ſuperavit. Hac autem aſtutia uſus eſt Annibal, qui ſtrategemate omnique calliditate plurimum valebat. Juſſit lagenas fictiles omnium generum ſerpentibus repleri, & media pugna in naves hoſtium conjici. Pontici primum illudebant, dicentes, quomodo cum fictilibus lagenis pugnare poterunt, qui armis non poſſunt? deinde cum injecti ſerpentes per naves ferveſcere cœperunt, tum denique hoſtes ancipiti malo perterriti, in fugam naves verterunt. *Oliver.* *Apud Pruſiam regem exularet.*] Cicero lib. II. de Divin. & Plutarchus de Exſilio hoc Antiocho dictum refert. *Corradus.*

1. *Abſciſe*] Id eſt, per abruptum ſermonem.

2. *Hiſpanias ereptas.*] Breviter perſtrinxit cuncta Annibalis geſta, quæ decade ſecundi Punici belli pleniſſime referuntur. *Hiſpanias.*] Ulteriorem & citeriorem, quas abſtulerat populo Romano. *Oliv.*

3. *Novo tranſitu.*] Quia nemo ante Annibalem cum exercitu tranſierat Alpes, fuitque tranſitus ille difficilis, & perniciosus Annibali, quippe ubi multa hominum millia, & inedia, & difficultatibus conſumpta, perierunt. *Oliv.* *Novo tranſitu.*] Quia primus tranſtulit exercitum, & montem rupit aceto.

4. *Traſimenum lacum.*] Ubi C. Flaminium conſulem Romanum cum quindecim millibus hominum occidit.

5. *Cannas.*] Ubi cæſa dicuntur quinquaginta Romanorum & ſociorum millia, cum altero Conſule Paulo Æmilio, ſicut ſupra monſtratum eſt. *Oliv.*

6. *Ad exploranda.*] Quaſi dicat, Annibalem melius judicare poſſe de extis, quam ſacrificulos; atque ita non reprimit fidem extiſpicii, ſed exaltat experientiam Annibalis. *Bad.*

7. *Foculos.*] In quibus ignem ſacerdotes geſtabant.

8. *Prægravaſſet.*] Præponderaſſet, ſuperaſſet.

9. *Capax, &c.*] Cotys rex Thracum fuit, quum inter Dorienſes & Athenienſes veterum ſimultatum eſſent offenſæ, & ideo bellum inter ſe geſturi eſſent, Cotym regem accitum in auxilium ſuum Athenienſes exercitui præfecerunt, & ut illum ſibi amantiorem fidelioremque redderent, eum civitate done-

Cotys: ut enim ab Athenienſibus civitatem ſibi datam cognovit, Et ego, inquit, illis meæ gentis jus dabo. Æquavit Athenis Thraciam, ne viciſſitudine talis beneficii imparem ſe judicando, humilius de origine ſua ſentire exiſtimaretur.

8. Nobiliter etiam uterque Spartanus, & qui increpitus à quodam, quod in aciem claudus deſcenderet; pugnare, non fugere propoſitum ſibi eſſe reſpondit. [1] Et qui referente quodam, [2] ſagittis Perſarum ſolem obſcurari ſolere: Bene narras, inquit, in umbra enim melius præliabimur. Ejuſdem vir urbis atque animi, hoſpiti ſuo patriæ muros excelſos latoſque oſtendenti, dixit: Si mulieribus iſtos comparaſtis, recte: ſi viris, [3] turpiter.

CAP. VIII.

DE CONSTANTIA.

ROMANORUM.
1. Q. *Fulvii Flacci procoſ.*
2. Q. *Fabii Max. Verucoſſi.*
3. C. *Calpurnii Piſonis COS.*
4. Q. *Metelli Numidici.*
5. Q. *Scævolæ Auguris.*
6. *Semproniæ Gracchorum ſororis.*
7. *Pontii centurionis.*
8. C. *Mevii centurionis.*

EXTERNORUM.
1. *Blaſſii Salapini.*
2. *Phocionis Athenienſis.*
3. *Socratis Athenienſis.*
4. *Ephialtis Athenienſis.*
5. *Dionis Syracuſani.*
6. *Alexandri Magni.*

APertum & animoſum [4] bonæ fiduciæ pectus emenſo quaſi debitum ſupereſt opus conſtantiæ. [5] Natura enim

donarunt: quod cum ipſi nuntiaretur, ut oſtenderet Thraces Athenienſibus nihilo dignitate inferiores eſſe, reſpondit, Et ego Athenienſes cives facio Thracenſes. Legitur & *Codrus*, ſed ille fuit dux, & rex Athenienſis, qui ſe pro conſervanda patria devoverat, de quo in capite de Pietate erga patriam dicetur. *Oliverius.*

1. *Et qui referente.*] Hic, teſte Frontino, lib. IV. fuit Leonidas rex Spartanus.

2. *Sagittis Perſarum.*] Scilicet in aëra tam denſe immiſſis, ut terram umbra cooperirent.

3. *Turpiter.*] Scilicet feciſtis, quia virorum eſt, armis, non muris tueri, unde eis Sparta caruit.

4. B*Onæ fiduciæ.*] Quia etiam eſt confidentia, quæ mala eſt.

5. *Natura enim, &c.*] Hoc, inquit, obſervare ſolemus, ut cum confidimus nos

enim comparatum est, ut quisquis se aliquid ordine, ac recte mente complexum confidit; vel jam gestum, si obtrectetur, acriter tueatur, vel nondum editum, si interpelletur, sine ulla cunctatione ad effectum perducat.

1. Sed dum exemplar propositæ rei persequor, latius mihi circumspicienti ante omnia se Fulvii Flacci constantia offert. [1] Capuam fallacibus Annibalis promissis [2] Italiæ regnum nefaria defectione pacisci persuasam, armis occupaverat: Tam deinde culpæ hostium justus æstimator, quam speciosus victor. [3] Campanum senatum impii decreti auctorem funditus delere constituit. Itaque catenis onustum in duas custodias Theanum, Calenamque divisit: consilium executurus, cum ea peregisset, quorum administrandorum celerior esse necessitas videbatur. Rumore autem de mitiore senatus sententia orta, ne debitam pœnam scelerati effugerent, nocte admisso equo, [4] Theanum contendit; interfectisque qui ibi asservabantur, [5] evestigio Cales transgressus, perseverantiæ suæ opus executus est: Et jam deligatis ad palum hostibus, literas à P.C. nequicquam Campanis salutares accepit. In sinistra enim eas manu, sicut erant traditæ, retinuit: ac jusso lictore [6] lege agere, tum demum aperuit, postquam illis obtemperari non

nos justum aliquid & honestum esse complexos, vel jam gestum acriter tueamur, si quispiam illud rescindere voluerit, vel nondum perfectum sine mora ad exitum perducamus, si quisquam illud interpellare tentaverit, quo minus perficiatur. *Oliv.*

1. *Capuam, &c.*] Hanc historiam superius diligenter satis annotavimus in capite de Fortitudine, ubi de Jubellio Peligno diximus.

2. *Italiæ regnum.*] Nam in ipsa defectione inter cæteras fœderis conditiones de imperio totius Italiæ jactatum est, atque sancitum, ut devictis Romanis regna Italiæ penes Campanos essent. *Oliverius.*

3. *Campanum Senatum.*] Ex V.C. Ita etiam Cicero & Livius frequenter Capuanos *Campanos* vocant, & ipse Valerius Capuam, *Campanam urbem*, l. VII. cap. 6.

4. *Theanum contendit.*] De quo Horat.

—— Cui si vitiosa libido
Fecerit auspicium, cras ferramenta Theanum
Tolletis fabri. ——

5. *E vestigio Cales.*] Livius hoc oppidum pluraliter tantum declinavit *Cales, Calium.*

6. *Lege agere.*] Suo fungi ministerio sumendi de nocentibus supplicii.

1. *Atque*

non poterat. Qua constantia victoriæ quoque gloriam antecellit: quia si eum intra seipsum partita laude æstimes, majorem punita Capua, quam capta reperies.

2. [1] Atque ista quidem severitatis, illa verò pietatis constantia admirabilis, quam Q. Fabius Maximus infatigabilem patriæ præstitit: Pecuniam pro captivis Annibali numeravit, fraudatus ea publice, tacuit. [2] Dictatori magistrum

1. *Atque ista, &c.*] Nota est historia. Quintus Fabius Maximus bello Punico secundo adversus Annibalem dictator missus, illum juvenilitet exultantem sua sapientia repressit, sed cum ille multos captivos Romanos haberet, quos apud Trebiam & lacum Trasimenum, alibique ab imperatoribus Romanis re infeliciter gesta ceperat, Dictator de his publice redimendis cum Annibale convenerat, imposito in capita pro conditione cujusque pretio; sed ea spe fraudatus à Senatu, qui non publice redimi censuit, quod sine ejus auctoritate id factum esse diceret, tacuit, & agrum, quem pretiosum habebat, publice vendidit, & pecuniam pro captivis hosti promissam, fideliter exsolvit. Eadem animi constantia usus est, cum Minucium magistrum equitum imperio sibi parem Senatus populusque Romanus esse jussit; quod nunquam antea factum fuerat, ut Dictatori magister equitum æquaretur imperio. Id autem factum, quia cum Fabius videret superiorum ducum temeritate rempublicam esse concussam, adeoque debilitatam, ut suis viribus niti vix posset, rem sibi longe aliter gerendam esse duxit, quam superiores fecerant, hostem scilicet consilio, non viribus esse domandum, & rempublicam prudentiæ magis, quam fortunæ beneficio recreandam. Itaque noluit unquam, nisi quantum necessitas cogeret, cum hoste certare; sed illorum impetus indies frustrari, & multis modis illudere, donec ipsi suis viribus conficerentur. Nam loca, unde illis commeatus esse possent, quam maxima diligentia occupabat, arctioraque indies alimenta in castris hostium reddebat; quod unum vincendi consilium saluberrimum excogitaverat; sed Minucius magister equitum, vir ferox & rapidus in consiliis, ac lingua immodicus, primo inter paucos, deinde palam in vulgus criminari, pro cauto timidum, pro prudente tardum, pro perito imbellem appellare, qui, ut diutius esse in Magistratu, & Romæ & in castris haberet imperium, nolle cum hostibus acie dimicare. Hæc & alia his indigniora de Dictatore ferens in vulgus, sic animos militum incenderat, ut si militaris suffragii res fuisset, haud dubie viderentur Minucium Fabio duci prælaturi. Forte ita evenit, ut Dictator comitiorum causa Romam revocatus, Minucium castris præficeret, qui levi quodam certamine cum Annibale congressus, & victoria parva potitus, literas de rebus gestis, & egregia victoria ad Senatum misit: quibus motus Senatus & populus, decreverunt Minucium æquam imperii potestatem habere cum Dictatore; sed paulo post intellexere Romani, bono imperatori haud magni fortunam momenti esse, & solam mentem rationemque dominari, nam Minucius temere cum hostibus suscepta pugna, non mediocrem reipubl. cladem illaturus fuerat, nisi Dictatoris consilio in tempore subventum fuisset. *Oliv.* Contigit A.U. DXXXVI.

2. *Dictatori ei Magistrum equitum Minucium jure imperii Senatus æquaverat.*] Hoc de Senatu plane & perspicue falsum.

ſtrum equitum Minucium jure imperii ſenatus æquaverat, ſilentium egit. Compluribus præterea injuriis laceſſitus, in eodem animi habitu permanſit, nec unquam ſibi reip. permiſit iraſci, tam perſeverans in amore civium fuit. Quid in bello gerendo; nonne par ejus conſtantia? Imperium Romanum Cannenſi prœlio pene deſtructum vix ſufficere ad exercitus comparandos videbat. Itaque fruſtrari & eludere Pœnorum impetus, quam manum cum his tota acie conſerere melius ratus, pluribus comminationibus Annibalis irritatus, [1]ſæpe etiam ſpecie bene gerendæ rei oblata; nunquam à conſilii ſalubritate, ne parvi quidem certamine diſcriminis, receſſit. Quodque eſt difficillimum, ubique [2]ira ac [3]ſpe ſuperior apparuit. Ergo ut Scipio pugnando, ita hic non dimicando, maxime civitati noſtræ ſuccurrit. Alter enim celeritate ſua Carthaginem oppreſſit: alter cunctatione id egit, ne Roma opprimi poſſet.

3. [4]C. etiam Piſonem mirifice & conſtanter turbulento reipubl. ſtatu egiſſe conſulem, narratione inſequenti patebit. [5]M. Palicani ſeditioſiſſimi hominis [6]peſtiferis blanditiis præ-

ſum. Non ſciverunt, non approbarunt id temerarium & novum patres: plebis unius & Tribunorum hæc ſanctio, hic error. Itaque Livius diſerte Plebiſcitum appellat. Nec aliter Plutarchus. Quin iſte ipſe Valerius lib v. cap. 2. *Dictatori ei*, inquit, *Magiſter equitum Minucius, ſcito plebis aquatus*. Neſcivit Valerius? corruptores iſti librorum potius, à quibus infarcta vox *Senatus*. Ego cenſeo illum ſcripſiſſe, *jure imperii aquaverant*. Satis enim pronum intellectu, quos intellegat. *Lipſ.*

1. *Sæpe etiam ſpecie bene gerendæ rei oblata.*] Malo, *Sæpe etiam ſpe bene gerendæ rei*. Atque ita priſcus liber. *Idem.*

2. *Ira.*] Quia iram ſuperavit id, quod nunquam in perniciem reipublicæ iraſci voluit.

3. *Spe.*] Quia Annibalem ſedendo magis, quam dimicando ſuperavit contra ſpem omnium. Hinc Ennius:

Unus homo nobis cunctando reſtituit rem.

4. *Cajum etiam Piſonem.*] Populus de Hiſpania, Sertorio victo, nuper redierat, & ſtatim concionem habuerat de retribuenda plebi tribunitia poteſtate, Palicano tribuno plebis legem ferente. Hunc Palicanum ſeditioſum fuiſſe conſtat, qui contra Senatus auctoritatem effecit, ut tribunitiam poteſtatem populo redderet. Fuit autem Palicanus ad viam Appiam cæſus cum aliis qui prælium ibi commiſerant pro recuperando filio, quem repetebat Tigranes. *Oliv.*

5. *M. Palicani.*] De hoc Salluſt. in hiſt. *M. Atilius Palicanus humili loco, Picens, loquax magis quam facundus.* Meminit ejuſdem aliquoties Cicero. *Coler.*

6. *Peſtiferis blanditiis.*] Quia ferente legem Palicano, tribunitia poteſtas reſtituta populo fuerat.

præreptus populi favor, consularibus comitiis summum dedecus admittere conabatur, amplissimum ei imperium deferre cupiens, cujus teterrimis actis exquisitum potius supplicium, quam ullus honos debebatur. Nec deerat [1] consternatæ multitudini furialis fax tribunitia, quæ temeritatem ejus & ruentem comitaretur, & languentem actionibus suis inflammaret. In hoc miserando pariter & erubescendo statu civitatis, [2] tantum non manibus tribunorum pro Rostris Piso collocatus, cum hinc atque illinc eum ambissent, & an Palicanum suffragiis populi consulem creatum, renunciaturus esset interrogaretur: primo respondit, Non existimare se tantis tenebris offusam esse rempub. ut huc indignitatis veniretur. Deinde cum perseveranter instarent, ac dicerent: Age, si ventum fuerit: Non renuntiabo, inquit. Quo quidem tam [3] abscisso responso consulatum Palicano, prius quam illum adipisceretur, eripuit. Multa & terribilia Piso contempsit, dum speciosum mentis suæ flecti non vult rigorem.

4. [4] Metellus autem Numidicus, propter consimile perseverantiæ genus, excepit quoque indignam majestate ac mo-

1. *Consternatæ.*] Perturbatæ, & quasi mente captæ.

2. *Tantum non manibus tribunorum pro Rostris Piso collocatus.*] In Campensi aliisque, *Tantum non.* Optime. ponitur enim pro, *ferme* vel *quasi*, & Valerio familiare est adverbium, Græcis μονονουχί. *Pighius.* De *Rostris* vide supra.

3. *Abscisso.*] Conciso & brevi.

4. *Metellus autem, &c.*] Florus: *Apuleius*, inquit, *Saturninus Gracchanas asserere leges non destitit, tantum animorum viro Marius dabat, qui nobilitati semper inimicus, consulatu insuper suo confisus, occiso palam in comitiis Annio competitore tribunatus, subrogare conatus est in ejus locum C. Gracchum, homine sine tribu, sine nomine, sed subdititio titulo in familiam ipse se adoptabat. Cum tot tantisque ludibriis exultaret impune, rogandis Gracchorum legibus ita vehementer incubuit, ut senatum quoque cogeret in verba jurare, cum abnuentibus aqua & igni interdicturum se minaretur, unus tamen extitit qui mallet exilium.* Hic autem fuit Metellus Numidicus. De hoc viro Autor de Viris illustribus: *Q.* inquit, *Cæcilius Metellus Numidicus, qui de Jugurtha rege triumphavit, Censor eum, qui se Tiberii Gracchi filium mentiebatur, in censum non recepit. Idem in legem Apuleiam per vim latam jurare noluit: quare in exilium actus, Smyrnæ exulavit. Claudia deinde rogatione revocatus, cum ludis forte literas in theatro accepisset de revocatione non prius eas legere dignatus est, quam spectaculum finiretur. Metellum sororis suæ virum laudare noluit, quod is solum judicium contra leges detrectaret.* Abbreviator T. Livii, *Cum legem*, inquit, *agra-*

moribus suis procellam. Cum enim animadverteret, quo tenderent Saturnini tribuni plebis funesti conatus, quantoque malo Reipub. nisi his occurreretur, erupturi essent, in exilium, quam in legem ejus ire maluit. Potest aliquis hoc viro dici constantior? qui ne sententia sua pelleretur, patria, in qua summum dignitatis gradum obtinebat, carere sustinuit.

5. Ceterum ut neminem ei prætulerim, ita [1] Q. Scævolam Augurem merito comparaverim. Depulsis, prostratisque inimicorum partibus, Sylla occupata urbe, senatum armatus coëgerat, ac summa cupiditate ferebatur, ut C. Marius quam celerrime hostis judicaretur: Cujus voluntati nullo obviam ire audente, solus Scævola interrogatus de hac re, sententiam dicere noluit. Quinetiam truculentius sibi minitanti Syllæ, licet, inquit, mihi agmina militum, quibus Curiam circumsedisti, ostentes: licet mortem identidem miniteris, nunquam tamen efficies, ut propter exiguum senilemque sanguinem meum, Marium, à quo [2] urbs & Italia conservata est, hostem judicem.

6. [3] Quid fœminæ cum concione? si patrius mos servetur, nihil. Sed ubi domestica quies seditionum agitata [4] fluctibus est, priscæ consuetudinis auctoritas convellitur: plusque valet quod violentia cogit, quam quod suadet & præcipit verecundia. [5] Itaque te Sempronia Ti. & C. Gracchocho-

... gratiam per vim tulisset Saturninus, Metello Numidico, eo quod in eam minime jurasset, diem dixit; qui cum à bonis civibus defenderetur, ne causa malorum certaminum esset, in voluntarium exilium Rhodum profectus est, ibique legendo & audiendo magnos viros advocabat. Oliverius.

1. *Q. Scævolam Augurem.*] Augur ante bellum civile mortuus videtur ex Lælio Ciceronis. *Corradus.*

2. *Urbs & Italia.*] Quia Teutones, Cimbros & Gallos devicerat.

3. *Quid fœmina.*] Mulierem more Romanorum peculiari, comitiis foroque carere solitam, satis est notum. Nec adeo arrogari poterat, ut docet Agellius lib.v. cap.19. *Coler.*

4. *Fluctibus.*] Motibus & perturbationibus.

5. *Itaque te Sempronia.*] L. Apuleius tribunus plebis subornaverat Equitium quendam ignobilem, utpote libertinæ sortis hominem, ut se filium T. Gracchi diceret. Sempronia in forum adducta, ut rem hanc falsam testaretur, nulla vi impelli potuit, ut dedecus familiæ suæ agnosceretur. *Oliv.*

chorum ſoror, uxor Scipionis Æmiliani, non ut abſurde graviſſimis virorum operibus inſerens, [1] maligna relatione comprehendam; ſed quia à tribuno plebis producta ad populum, in maxima confuſione nihil à tuorum amplitudine degeneraſti, honorata memoria proſequar. Coacta es eo loci conſiſtere, ubi principum civitatis perturbari frons ſolebat: inſtabat tibi torvo vultu minas profundens [2] ampliſſima poteſtas, clamore imperitæ multitudinis obſtrepens, totum forum acerrimo ſtudio nitebatur, ut Equitio, cui Semproniæ gentis falſum jus quærebatur, tanquam filio Tiberii fratris tui [3] oſculum dares: tu tamen illum, neſcio [4] quibus tenebris [5] protractum, portentum, execrabili audacia, ad uſurpandam alienam propinquitatem tendentem, repuliſti.

7. Non indignabuntur Urbis noſtræ Lumina, ſi inter eorum eximium fulgorem, centurionum quoque virtus ſpectandam ſe obtulerit. Nam ut humilitas amplitudinem venerari debet, ita nobilitati fovenda magis, quam ſpernenda bonæ indolis novitas eſt. [6] An abigi debet Pontius ab

1. *Maligna.*] Detractoria relatione.

2. *Ampliſſima poteſtas.*] Videlicet tribunitia.

3. *Oſculum.*] Donatus in Eunuchum *oſcula* ita diſtinguit à *baſiis* & *ſuaviis*, ut hæc quidem eſſe dicat officiorum, altera pudicorum affectuum, poſtrema libidinum & amorum. Per *oſculum* hic agnitio Semproniæ, quod Equitius eſſet Tiberii fratris verus filius, intelligitur. Illud autem oſculum recuſavit Sempronia.

4. *Quibus tenebris.*] Obſcuris parentibus.

5. *Protractum.*] Procreatum.

6. *An abigi, &c.*] Hoc ſine dubio contigit Civili Bello, quod in Africa geſtum eſt poſt Pompeii caſum: nam capta forte triremi una Cæſariana, quæ commeatum ex Sicilia advehebat: veterani quidam milites cum centurione uno ad Scipionem deducti ſunt, quos ita Scipio dicitur allocutus: Non ſponte veſtra certe ſcio, ſed illius ſcelerati veſtri Imperatoris impulſu, & imperio coactos cives, & optimum quemque nefarie conſectari; quos quoniam fortuna in noſtram detulit poteſtatem, ſi id, quod facere debetis, rempublicam cum optimo quoque defenditis, certum eſt vobis vitam & pecuniam donare; quapropter quid ſentiatis proloquimini. Tum centurio: Pro tuo, inquit, ſummo beneficio, Scipio, gratias ago, (non enim te Imperatorem appello) quod mihi vitam incolumitatemque, belli jure capto, polliceris; & forſan iſto uterer beneficio, ſi non ei ſummum ſcelus adjungeretur: egone contra Cæſarem Imperatorem meum, apud quem ordinem duxi, ejuſque exercitum, pro cujus dignitate victoriaque amplius XXXVI. annis depugnavi, adverſus armatuſque conſiſtam? neque ego id factu-rus

ab horum exemplorum contextu? qui pro Cæsaris partibus excubans, Scipionis præsidio interceptus, cum uno modo salus ab eo daretur, [1] si se futurum Cn. Pompeji generi ipsius militem affirmasset, ita respondere non dubitavit: Tibi quidem Scipio gratias ago: sed mihi uti ista conditione vitæ non est opus.

8. Sine ullis imaginibus nobilem animum, & idem constantiæ propositum secutus C. Mevius centurio divi Augusti, cum [2] Antoniano bello sæpenumero excellentes pugnas edidisset, improvisis hostium insidiis circumventus, & ad Antonium [3] Alexandriam perductus interrogatusque quidnam de eo statui deberet: Jugulari me, inquit, jube: quia nec salutis beneficio, [4] neque mortis supplicio adduci possum, ut Cæsaris miles esse desinam, & tuus esse incipiam. Ceterum quo constantius vitam contempsit, eo facilius impetravit. Antonius enim virtuti ejus incolumitatem tribuit.

rus sum, & te magnopere, ut negotio desistas, adhortor. Contra cujus enim copias contendas, si minus antea expertus es, licet nunc cognoscas, elige ex tuis cohortem unam, quam putas esse firmissimam, & constitue contra me; ego ex meis commilitonibus, quos nunc in tua tenes potestate, non amplius decimum quemque sumam: tunc ex virtute nostra intelliges, quid ex tuis copiis sperare debeas: tunc Scipio irritatus, omnes interfici jussit. *Oliverius.* *An abigi debet Pontius.*] In aliis editionibus, *Titius*, non *Pontius*, legitur. Ego vero legerim, *Titus Pontius*. Is ipse est, de quo Cicero de Senectute: *Nec vos quidem T. Pontii centurionis vires habetis, num idcirco ille est præstantior vobis?* Coler.

1. *Si se futurum, &c.*] Discrepat hoc loco Valerius à Cæsaris commentariis: nam post Pompeji mortem hoc factum fuisse, ex ipsius commentariis colligitur, nisi alter forte Centurio alio tempore Scipionis præsidio interceptus ad eum fuisset deductus, quod nusquam me legisse memini: nam quod nonnulli dicunt hoc contigisse apud Alchmeonem fluvium, qui Macedoniam dividit à Thessalia, cum Scipio ad Pompejum properaret, ut expeditius iter faceret, M. Favonium cum octo cohortibus ad Alchmeonem fluvium in præsidio collocavit, & quod Pontius certior factus de adventu Scipionis fuerit interceptus, totum falsum, teste ipso Cæsare, qui ostendit nullum illi fuisse Pontium sed Cassium non interceptum, sed adventu Domitii liberatum: quare Centurionem, quem supra diximus, *Pontium* nominatum fuisse crediderim. *Oliverius.*

2. *Antoniano bello.*] Hoc contigit bello civili, quod cum Antonio gestum est.

3. *Alexandriam.*] Ubi cum Cleopatra vivebat.

4. *Neque mortis supplicio.*] Licet mortem minitteris.

EXTERNA.

1. Complura hujus notæ Romana exempla superant, sed satietas modo vitanda est. Itaque stylum meum ad externa jam delabi permittam, quorum principatum teneat Blassius, cujus constantia nihil pertinacius. [1] Salapiam enim patriam suam præsidio Punico occupatam, Romanis cupiens restituere, Dasium acerrimo studio secum in administratione Reipublicæ dissidentem, & animo toto Annibalis amicitiæ vacantem, sine quo propositum consilium peragi non poterat, ad idem opus aggrediendum majore cupiditate, quam spe certiore tentare ausus est: qui protinus sermonem ejus, adjectis quæ se commendatiorem, & inimicum invisiorem factura videbantur, Annibali retulit: à quo adesse jussi sunt, ut alter crimen probaret, alter defenderet. Ceterum pro tribunali cum res gereretur, & quæstioni illi omnium oculi essent intenti, dum aliud forte citioris curæ negotium tractatur, Blassius vultu dissimulante, & voce submissa, monere Dasium cœpit, ut Romanorum potius quam Carthaginiensium partes foveret. Enimvero tunc ille proclamat, se in conspectu ducis adversus eum solicitari: quod quia & incredibile videbatur, & ad unius tantum aures penetraverat, & dictabatur ab inimico, veritas fide caruit: Sed non ita multo post Blassii mira constantia Dasium ad se traxit, Marcelloque [2] Salapiam, & quingentos Numidas, qui in ea custodiæ caussa erant, tradidit.

2. [3] Phocion vero, cum Athenienses rem aliter atque ipse

1. *Salapiam.*] Urbs est Apuliæ Dauniorum, meretricio Annibalis amore nobilitata. Testis Plinius l. III. c. II.

2. *Salapiam & quingentos Numidas.*] Nec sine cæde multa tradi potuit, quia longe fortissimi equitum ex toto Punico exercitu erant: itaque quanquam improvisa res fuit, nec usus equorum in urbe erat, tamen armis inter tumultum captis, & eruptionem tentaverunt, & cum evadere nequirent, pugnantes ad ultimum occubuerunt, nec plus quam quinquaginta ex his in potestatem Romanorum vivi venerunt. Plus aliquanto damni hæc ala equitum amissa Annibali, quam Salapia fuit, nec deinde unquam Pœnus, quo longe plurimum valuerat, superior equitatu fuit. *Oliverius.*

3. *Phocion vero.*] Cum Derculus quidam admonebat Athenienses, ut caverent ab insidiis Nicanoris, quia præfectus

ipse suaserat, prospere administrassent, adeo perseverans sententiæ suæ propugnator extitit, ut in concione lætari quidem se successu eorum, sed consilium tamen suum aliquanto melius fuisse diceret. Non enim damnavit, quod recte viderat: quia quod alius male consuluerat, bene cesserat: felicius hoc existimans, illud etiam sapientius. Blandum animum sane temeritati casus facit, ubi pravo consilio propitius aspirat: & quo vehementius noceat, inspiratius prodest. Placidi & misericordes, & liberales, omnique suavitate temperati mores Phocionis, quos optime profecto consensus omnium bonitatis cognomine decorandos censuit. Itaque constantia, quæ natura rigidior videbatur; lenis è mansueto pectore fluxit.

3. [1] Socratis autem virilitatis robore palliatus animus aliquanto præfractius perseverantiæ exemplum edidit. Uni-

ctus erat Cassandri, quod occulte bellum pararet, Pyreumque portum ne interciperet, periculum esse. Phocion vero, populo audiente, magna voce dixit nullum instare periculum, & nihil prorsus timendum esse, consulebatque magis amicitiam cum Cassandro, quam bellum suscipiendum. Capto deinde Pyreo, nec ad recuperandum armari, nec armatis præesse voluit. Nam factio optimatum, in qua & Phocion erat, cum Cassandro sentiebat, populares Polyperconti favebant. Sed postquam suscepto bello pulsus est Cassander, Polypercone duce, Phocionis consilium minus probabile visum fuit. Tum Phocion in concione Atheniensium fortunæ gratulatus est, & de prospero eventu lætatus; at vero consilium suum aliquanto sanius fuisse affirmavit. Magna quidem constantia viri, ut in ipsa victoria probaret consilium suum, quod fuerat de bello non suscipiendo. Fuit hic Phocion, ut in capitulo de Ingratitudine latius prolixiusque dicturi sumus, capite damnatus: nam inter cætera, in eo quoque offenderat civitatem, quod male consuluerat patriæ suæ, ne ultro Spartanis bellum inferrent, cujus duces fuere Pericles & Sophocles, quo bello multas Achajæ civitates Atheniensium imperio adjecerunt. Phocion etsi sæpe exercitibus præfuit; summosque magistratus cepit, tamen multo ejus notior integritas vitæ, quam rei militaris labor. Itaque hujus memoria nulla, illius autem magna fama, ex quo cognomine *bonus* est appellatus. Legitur in vita Demosthenis, vim maximam in dicendo habuisse Phocionem, qui multas gravesque sententias paucis verbis complecteretur, item quod Demosthenes omnes Oratores, uno Phocione excepto, non solum eloquentia, sed vita quoque superavit. *Obv.*

1. *Socratis, &c.*] Cum bellum gererent Athenienses adversus Lacedæmonios, & forte apud Arginusam insulam utriusque populi classis comparata esset, ac staret instructa, placuit decem Prætoribus, ut pugnam cum hoste committerent, & fortunam experirentur. Quo prœlio ipsi victores fuerunt; sed post pugnam subito exorta tempestas, quæ classem

Universa civitas Athenienſium iniquiſſimo ac truculentiſſimo errore inſtincta, de capite decem Prætorum, qui apud [1] Arginuſas Lacedæmoniam claſſem deleverant, triſtem ſententiam tulerat. Forte tunc [2] ejus poteſtatis Socrates, cujus arbitrio plebiſcita ordinarentur, indignum judicans tot, & tam bene meritos [3] ex indigna cauſſa impetu invidiæ abripi, temeritati multitudinis conſtantiam ſuam objecit: maximoque concionis fragore, & incitatiſſimis minis compulſus non eſt, ut ſe publicæ dementiæ auctorem adſcriberet: quæ oppoſitu ejus [4] legitima graſſari via prohibita, injuſto Prætorum cruore manus ſuas contaminare perſeveravit: nec timuit Socrates, ne [5] conſternatæ patriæ, [6] undecimus furor mors ipſius exiſteret.

7. [7] Proximum, etſi non ejuſdem ſplendoris eſt, tamen adeo certum conſtantiæ habere poteſt experimentum, cum efficacis [8] operæ forenſis, tum fidei non latentis. Athenis Ephialtes accuſare publice juſſus, & inter ceteros Demoſtrati nomen deferre coactus eſt, cujus filius erat Demochares,

claſſem Athenienſium disjecit, ac diſſipavit, ut militum corpora ſepulturæ mandari non potuerint. Cum nunciatum eſſet Athenas, militum corpora inſepulta jacere, adeo excitatus eſt populus Athenienſis adverſus Prætores, ut legem ferrent de ſumendo ſupplicio ex his cum primum rediiſſent. Et cum forte Dimarchus eſſet Socrates, id eſt, tribunus plebis, nulla ratione adduci potuit, ut huic legi tam veſanæ conſentiret, & quia plebiſcitum fieri non poterat injuſſu Socratis, illi per vim executi ſunt, quod jure non poterant. Itaque cum Prætores rediiſſent, ex his continuo ſummum ſupplicium ſumpſerunt. *Oliv.*

1. *Arginuſas.*] Arginuſa inſula exigua Lesbo adjacens inter Methymnam & Mitylenem, cujus meminit Plinius libro v. cap. 31. Strabo lib. XIII. tres facit Arginuſas modico intervallo diſtantes. Sicuti & hic plures facit Arginuſas Valerius noſter.

2. *Ejus poteſtatis.*] Δημαρχίας. Nam fuit apud illos Dimarchus, quod apud nos Tribunus.

3. *Ex indigna cauſa.*] Quod videlicet militum corpora, ſævitia maris interpellante, ſepulturæ mandare nequierant.

4. *Legitima graſſari via.*] Quia lex erat, tunc demum ſententiam populi ratam haberi, ſi Dimarchus autor fieret.

5. *Conſternata patria.*] Aliqua ſubita perturbatione concitatæ.

6. *Undecimus.*] Scilicet poſt mortem decem Prætorum ipſe undecimus eſſet, qui opprimeretur.

7. *Proximum, &c.*] Mos erat apud Athenienſes, ut ſorte traherentur, qui mores hominum, & vitæ rationem indagarent, & quos non probarent, publice accuſarent, cum vitæ rationem reddere non poſſent. *Oliv.*

8. *Operæ forenſis, tum fidei.*] Quia Ephialtes in foro fecit, quod debuit.

1. *Com-*

chares, excellentis formæ puer, animo ejus flagrantissimo inhærens amore. Itaque [1] communis officii sorte truculentus accusator, privati affectus conditione [2] miserabilis reus, puerum ad se exorandum, quo parcius patris criminibus insisteret, venientem, neque repellere, neque supplicem genibus suis advolutum intueri sustinuit. Sed operto capite flens & gemens, preces expromere passus est. Nihiloque minus sincera fide accusatum Demostratum damnavit: victoriam nescio laude, an tormento majore consecutus: quoniam prius quam sontem opprimeret, seipsum vicit.

5. [3] Quem Syracusanus [4] Dion diversitate exempli prægravat: qui quibusdam monentibus, ut adversus Heraclidem, & Calippum, quorum fidei plurimum credebat, tanquam insidias ei nectentes cautior esset; respondit, se vita [6] malle excedere, quam metu violentæ mortis amicos inimicosque juxta ponere.

6. Quod sequitur, & rei ipsius admiratione, & claritate auctoris illustre. Alexander Macedonum rex inclyta jam pugna,

1. *Communis officii sorte.*] Id est, quia officium delatoris & accusatoris, quod in unumquemque cadere poterat, sorte in eum ecciderat. *Badius.*

2. *Miserabilis reus.*] Respiciens ad ipsius affectum; non enim accusare, sed accusari videbatur.

3. *Quem Syracusanus Dion diversitate exempli prægravat.*] Bene omnino liber vetus, *Severitate exempli.* Nam prius exemplum amatorium est & tenerum; hoc serium, severum. *Lips.*

4. *Dion.*] Hic fuit Dion Hipparini filius.

5. *Insidias ei nectentes.*] Post Heraclidæ mortem hoc dictum refert in vita Plutarchus. Qui etiam de insidiatore à Probo dissentit. *Corrad.* *Nectentes.*] Id est, struentes.

6. *Malle excedere.*] Id est, malle mori, quam semper in timore, tam ab amicis, quam inimicis vivere.

7. *Alexander Macedonum Rex.*] Alexander Macedonum Rex Darium Persarum Regem jam primum acie proflixerat; ille vero, cujus imperio tota ferme Asia subjecta erat, brevi firmiorem reparavit exercitum. Quod cum audisset Alexander, metuens, ne in monte Tauro interciperetur, inde citatissimo cursu adversus Darium profectus est; & cum uno die quingenta stadia confecisset, longo itineris labore, & Solis ardore fatigatus, ut æstu levaret corpus, apud Tharsum in Cydnum fluvium frigidissimæ aquæ se demersit, & subitam valetudinem inde contraxit. Acciti undique Medici, potionem saluberrimam, & ad eam vim morbi pellendam maxime accommodatam, constituerunt; quam cum Philippus medicus suis manibus compositam & temperatam Alexandro porrexisset, ille intrepidus atque impiger hausit, & sine cunctatione Medicinam assumpsit; deinde literas, quas paulo ante receperat à Parmenione, Philippo legendas tradidit. Conti-

pugna, excellentissimis opibus Darii contusis, æstu & itineris fervore in Cilicia percalefactus, [1] Cydno, qui aquæ liquore conspicuus, Tarsum interfluit, corpus suum immersit: [2] subito deinde ex nimio haustu rigoris [3] obstupefactis [4] nervis, ac torpore hebetatis artubus, maxima cum exanimatione totius exercitus, in oppidum castris propinquum defertur. Jacebat æger Tarsi, inque valetudine ejus adversa, instantis victoriæ spes [5] fluctuabat. Itaque convocati medici, attentissimo consilio salutis remedia circumspiciebant. Qui cum ad unam potionem sententiam direxissent, atque eam Philippus medicus suis manibus temperatam Alexandro (erat autem ipsius amicus & comes) porrexisset, à [6] Parmenione missæ literæ superveniunt, admonentes, ut rex insidias Philippi, perinde ac pecunia corrupti à Dario, caveret. Quas cum legisset, sine ulla cunctatione medicamentum hausit, ac tunc legendas Philippo tradidit: Pro quo tam constanti erga amicum judicio, dignissimam à diis immortalibus mercedem recepit: qui incolumitatis ejus præsidium falso interpellari indicio noluerunt.

nebant autem, ut sibi à Philippi medici caveret insidiis, quoniam pecunia corruptus, & ipse nuptiarum sororis Darii, mortem illi machinaretur. Fuit profecto Alexandri pectus constantia plenissimum, qui à medico jam propemodum suspecto, suæ incolumitatis præsidium sumere non dubitaverit. *Oliv.*

1. *Cydno.*] Hunc fluvium latitudine cc. pedum Tharsum secare, Xenophon lib. I. testatur. Aquam rapidissimam & frigidam esse, testatur Strabo lib. XIV. Vide & Arrianum II. Solinum cap. 38. qui adeo limpidum hunc fluvium esse testatur, ut quicquid candidum est, gentili lingua *Cydnum* Syri appellent. Etsi aliam hic lectionem afferat Salmasius.

2. *Subito d. ex nimio haustu rigoris o. nervis.*] Legendum ex V.C. *Ex nimio haustu rigoris.* non, ut vulgo, *rigore.* Non enim bibit aquam Alexander, sed immersus rigorem hausit corpore. *Pigh.*

3. *Obstupefactis.*] Contractis. Est enim stupor, cum præ admiratione, aut rei cujuspiam horrore, sensum aliquem amittimus animi vel corporis, ut stupor pedum, stupor dentium, aut animi, cum admiratione excellenti sensum aliquem amittimus. *Oliv.*

4. *Nervis.*] Frigidissimum Cydnum esse ex l. Galen. de Procat. caus. liquet. Quomodo itaque Vitruv. dixit Podagræ mederi, cruribus eo mersis? Nunquid enim non frigus inimicum nervis? Strabo tamen quoque dicit hominibus auxiliari, qui crassiores nervos habent. *Thysius.*

5. *Fluctuabat.*] Id est, incerta agitabatur in adversa valetudine ejus; quia si eum mori contigisset, actum fuisset de victoria, quam, si statim sanari potuisset, jam fere in manibus habebat. *Bud.*

6. *Parmenione.*] Hunc, quia suspectas literas Alexandro regi dederat, Cleander & Polidamas mandato Alexandri interemerunt. Hic sine rege Alexandro multa strenue, rex sine eo nihil magnæ rei gessit, ut vult Q. Curtius l. VII. *Oliv.*

VALERII MAXIMI LIBER QUARTUS.

CAP. I.

DE ANIMI MODERATIONE.

QUÆ IN ROMANIS.
1. *P. Valerio Poplicola Cos.*
2. *M. Furio Camillo exule.*
3. *C. Mario Rutilo Cens. II.*
4. *L. Quinctio Cincinnato Cos.*
5. *Q. Fabio Max. Rulliano.*
6. *P. Africano majore.*
7. *M. Claudio Marcello Cos. IV.*
8. *Ti. Sempronio Graccho tribuno pleb.*
9. *C. Claudio Nerone Cos.*
10. *P. Scipione Æmiliano Cos.*
11. *Q. Mucio Scævula.*
12. *Q. Metello Macedonico.*
13. *Q. Metello Numidico exule.*
14. *M. Catone Uticensi.*
15. *M. Calpurnio Bibulo procos.*

QUÆ IN EXTERNIS.
1. *Archita Tarentino.*
2. *Platone Atheniensi.*
3. *Dione Syracusano.*
4. *Thrasybulo Atheniensi.*
5. *Stasippo Tegeate.*
6. *Pittaco Mitylenæo.*
7. *Septem Sapientibus.*
8. *Theopompo Spartanorum Rege.*
9. *Antiocho Rege Syriæ.*

TRansgrediar ad saluberrimam partem, animi moderationem, quæ mentes nostras impotenti temeritatis incursu transversas ferri non patitur. Quo evenit, ut reprehensionis morsu sit vacua, & laudis quæstu opulentissima: Itaque effectus suos in claris viris recognoscat.

1. At-

1. TRansgrediar ad saluberrimam partem, &c.] Ad capitulum transit de Moderatione. Est autem *Moderatio*, cupiditatum nostrarum quædam quasi refrænatrix, quæ nostros solutius evagari non sinit affectus; sed tanquam cæterarum virtutum auriga, hominis animum ita componit, ut quicquid fecerit aut dixerit, omnino reprehensione careat.

Recte

1. [1] Atque ut ab incunabulis summi honoris incipiam, P. Valerius, qui populi majestatem venerando, [2] Poplicolæ nomen assecutus est, cum, exactis regibus, imperii eorum vim universam, omniaque insignia sub titulo consulatus in se translata cerneret, invidiosum magistratus fastigium moderatione ad tolerabilem habitum deduxit: [3] fasces securibus vacuefaciendo, & in concione populo submittendo, nu-

Recte igitur Constantiæ subiungitur, cum ejus quasi mater sit atque magistra. *Oliver.*

1. *Atque ut ab incunabulis summi honoris incipiam, &c.*] Primi Consules in Urbe Roma creati sunt Junius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus. Quo deinde pulso, quia ex gente Tarquinia foret, in ejus locum centuriatis comitiis, substitutus est P. Valerius Publicola, qui fuerant illius exactionis auctores, & Romanæ libertatis vindices. Brutus obviam regibus, qui populo Romano bellum inferebant, cum legione processit, & super Aruntem regis filium, quem hasta transfixerat, mutuo vulnere expiravit. In demortui locum substitutus est Lucretius, Lucretiæ pater; quo paulo post mortuo, Valerius per multos dies nullam subrogandi sibi collegæ mentionem facere. & in summa Velia sibi domum ædificare, populus eum regnum affectare suspicatus est. Quod ubi sensit Valerius, vocato ad concionem populo, depositisque fascibus, graviter de illorum levitate conquestus, quod se, quem libertatis vindicem paulo ante magna ambitione prædicarant, nunc eiusdem libertatis oppressorem suspicarentur. Castigatis demum omnibus collegam sibi substituit Spurium Lucretium, eique priores fasces præferri, & ædes quas in summo Veliæ ædificabat, dirui, & omnem materiam in planum, atque in infimum locum deferri jussit: aliquas deinde populares leges tulit, inter quas & illam, ut nullus civis Romanus adversus provocationem violari posset. *Incunabulis.*] Principiis. *Oliv.*

2. *Poplicola.*] A colenda plebe dictus, quia plebem mirifice coluit. *Qui populi majestatem venerando, Poplicola cognomen assecutus est.*] MSS. omnes, *Publicola nomen*, legunt. Equidem animadverto, Valerium, aliosque veteres fere quodcunque proprium, seorsim positum, simpliciter nomen appellare; si alterum jungatur eidem conveniens, quod gentis vel familiæ non est, cognomen; si tertium, quod ex his gentilitio præponitur, prænomen dicere. Cæterum *Publicola* scribitur in vulgatis, ac MSS. ubique. Antiquissima tamen marmora docent, *Poblicola* scribendum esse, quibus astipulatur ipse Valerius, affirmans Valerium, populi majestatem colendo, hoc nomen consecutum esse. Sed vide Annales nostros. *Pigh.*

3. *Fasces.*] *Fasces* appellamus bacillos aliquot teretes colligatos in modum fascis. Eos bacillos antiquitus ex ulmo fuisse, testis Plautus. Plinius tamen Betullam arborem terribilem ait magistratuum virgis lib. XVI. c. 18. Hetruscorum antiquitus ornamentum fuisse, antequam Romam deduceretur, præter alios Florus autor est. Consulibus autem duobus creatis, cum initio fasces XXIV. præferrentur, id est singulis XII. in voce & invidia populi res fuit, tanquam regno non depulso, sed duplicato, ea causa Valerius instituit, ut duodecim tantum fasces conspicerentur, iique alternis mensibus apud alterum consulem essent: ita, inquam, ut

numerum quoque eorum dimidia ex parte minuit, ultro [1] Sp. Lucretio collega assumpto: ad quem, [2] quia major natu erat, priores fasces transferri jussit. Legem etiam [3] comitiis centuriatis tulit, ne quis magistratus civem Romanum adversus [4] provocationem verberare, aut necare vellet. Ita quo civitatis conditio liberior esset, imperium suum paulatim

ut priore mense prior consul eos haberet, secundo alter atque ita in orbem, ut testantur Dionysius lib. v. & Dio Cassius lib. v. Sumere autem eos prior solebat, qui major natu esset: idque obtinuisse videtur usque ad L. Juliam, quæ honorem hunc detulit numero liberorum. De utroque vide Valerium lib. IX. cap. I. & Agellium lib. II. cap. 15. Interea tamen consul is, qui sine fascibus, ne nullo insigni nosceretur, accensum habebat, qui eum præcederet: auctore Dionysio lib. v. initio, qui sequerentur cum virgis & bacillis. Suetonius in Julio cap. 20. & Livius, ubi de Decemviris, lib. III. *Lipsius.*

1. *Spurio Lucretio.*] Qui intra paucos dies obiit, suffectus in Lucretii locum M. Horatius Pulvillus.

2. *Quia major natu*] Hinc mos ille in multos annos derivatus, ut major natu consul fasces haberet. Quod tamen ita intelligo, majorem ætate consulem tantum priori mense hanc prærogativam habuisse: nam mense sequenti summæ potestatis ille in collegam insignia transferebat, atque ita singulis mensibus alternabant, & quasi reciprocabant hæc insignia. Suet. de Cæs. Antiquum retulit morem, ut quo mense fasces non haberet, accensus ante illum iret. Ubi hoc amplius antiqui moris de accenso præmisso advertas. Verum postea lege Julia non natu major, sed multitudine liberorum superior consul priores fasces merebatur. De qua re Agellius lib. II. c. 15. *Colerus.*

3. *Comitiis centuriatis.*] Habitis per centurias. Nam populus Romanus in quinque classes divisus, & unaquæque classis in centurias; ut apud Titum Livium videre licet. Cum igitur suffragia dabantur, primæ classis centuriæ rogabantur: quæ si variassent, ad secundæ classis centurias veniebatur, deinde per ordinem ad omnes descendebant. (*Centuriatis.*] A. Gellius inquit lib. XV. cap. 27. *Quum ex generibus omnium suffragium feratur, curiata comitia esse, quum ex censu & ætate centuriata, quum ex regionibus & locu tributa.* Ita Gellius. Curiata itaque & tributa erant popularia. Magis adhuc tributa, quia sine auspiciis fiebant, neque obnunciato vitio impediebantur, deinde comperendinationem non admittebant. Necessum enim erat, ubi ea semel instituta essent, eodem die perfici. Neque SCto opus erat, antequam ad populum promulgaretur. Quod secus in curiatis. Vide Dionys. Halicarn. Ant. Rom. lib. IX. Centuriata porro erant oligarchica, vel potius Aristocratica, nimirum ubi singulæ centuriæ singula suffragia conficiebant. In qua classe ergo plures centuriæ, plura ibi quoque suffragia reperiebantur. Ac proinde major vis in prima classe, quæ cæteris classibus omnibus una centuria antecellit. Vide Nannium Miscellan. libro X. capite ultimo.

4. *Provocationem.*] Lex hæc Valeria multum libertatem populi auxit. Foris enim Magistratui, qui cum imperio erat, verberandi necandique erat potestas: domi autem, nisi populi judicio, in eum qui provocasset, animadverti non potuit. Sed hæc lex postmodum per legem Porciam & Semproniam renovata est.

1. Ad

latim distruxit. Quid, quod ædes suas diruit, quia excelsiore loco positæ, instar arcis habere videbantur: nonne quantum domo inferior, tantum gloria superior evasit?

2. Vix juvat abire à Poplicola, sed venire [1] ad Furium Camillum libet, cujus tam moderatus ex magna ignominia

1. *Ad Furium Camillum.*] Hic, fervente Romanorum ac Vejorum bello, cum tribunus militum consulari potestate propter discordiam, quæ tunc domi militiæque fuit, prohibitus, qui vir esset, ostendere, ad extremum, crescentibus indies & domesticis & externis malis, terrore publico Dictator dictus, ad unicæ urbis obsidionem tanta profectus omnium fiducia, ut cum imperatore mutata fortuna reipubl. videretur. Capenates in primis & Phaliscos, qui cum hostibus conjuraverant, Nepesinis in finibus obvios vicit. Hinc longam obsidionem Vejorum ac difficilem perpetiens mira constantia ac virtute, anno tandem decimo Vejos cepit, qui dies multa hostium cæde transactus est, donec à Dictatore esset edictum, ut inermibus parceretur. Quibus captis, in prædam versi omnes, cui nullius ad eam diem hostis præda par fuerat. Huic victoriæ Romæ ingens gaudium, & quatridui supplicationes, quantæ nunquam antea, Dictator insolito honore triumphavit, & super humanum habitum Capitolium ascendit; currum aureum equis quatuor niveo candore trahentibus. Ipse quidem persolutis votis deposuit dictaturam. Vir, & armis, & animi moderatione clarissimus; sed nulla claritas vacat invidia. Alienati à Camillo plebis animi, querentibus passim civibus hostilem prædam in voto dispersam, & tribunis plebem de more turbantibus, pendente tamen invidia, quarto Tribunus militum factus est, commissumque illi bellum Phaliscum, hinc exortum, quod cum Vejentibus Phalisci conjurassent. Quos cum prœlio vicisset, & direptis castris hostilibus prædam omnem ad quæstores publicos rejecisset, magis magisque alienavit sibi animos militum, qui virtutem viri rigidam simul oderant & stupebant. Inde cum obsidio prævalidæ ac munitæ urbis nihilo brevior futura videretur, quam Vejentium fuisset, ducis virtus ac fortuna ingruente honestissimæ victoriæ viam fecit, magistro quodam nobilium, quorum patres primi erant in populo, qui per speciem solatii illos in castra Romana, & ad tentorium ducis adduxerat, vincto, nudoque illis tradito, & virgis adhibitis, quibus agerent proditorem. Cujus admiratione virtutis fracti animi, urbs dedita, Ipse summa cum gloria, sine triumpho tamen, quia res sine armis acta fuerat, Romam rediit. Nec diu quidem viri gloria, & res gestæ invidiam oppressere: accusatus à tribuno plebis Apuleio, intercurrente per eos dies adolescentis morte filii; hinc publico, hinc privato incommodo affectus, in exilium abiit. Sed parabatur egregio viro laus, non ex prosperis modo, sed ex adversis patriæ rebus. Cum itaque per id tempus Gallorum primo, deinde Germanorum populi, novissimique omnium Senones Galli, frugum undique dulcedine, quæ adhuc eos hic detinet, in Italiam irruentes, infinito cum exercitu fudissent bello Hetruscos, ea tempestate magnam Italiæ partem possidentes, deinde Apenninum transgressi, Clusiumque aggressi, dehinc Romam, exercitumque Romanum apud Alliam fluvium prœlio fudissent, unoque impetu indefensam urbem cepissent atque incendissent, Senatu impie trucidato, flammis hostilibus intactum solum Capitolii saxum remansisset: necessitate ultima Camillus absens

nia ad summum imperium transitus fuit; ut cum [1] præsidium ejus cives capta à Gallis urbe [2] Ardeæ exulantis petiissent, non prius [3] Vejos ad accipiendum exercitum iret, quam de Dictatura sua omnia [4] solenni jure acta comperisset. Magnificus Camilli Vejentanus triumphus, egregia Gallica victoria; sed ista cunctatio longe admirabilior. Multo enim, multoque seipsum quam hostem superare operosius est: nec adversa præpropera festinatione fugientem, nec secunda effuso gaudio apprehendentem.

3. [5] Par Furio moderatione Marcius Rutilus [6] Censorinus. Iterum enim censor creatus, ad concionem populum vocatum quam potuit gravissima oratione corripuit, quod eam potestatem bis sibi detulisset; cujus majores, quia nimis magna videretur, tempus [7] coarctandum judicâssent. Uterque recte, & Censorinus, & populus: alter enim ut moderate honores crederent, præcepit: alter se moderato credidit.

4. [8] Age, L. Quinctius Cincinnatus qualem consulem egit?

sens Dictator iterum dictus, recollegit laceras Romani exercitus reliquias, & turpi redemptione turbata in ipsa primum urbe, mox extra urbem cum hostibus fortiter feliciterque pugnavit. Quo in prœlio nec fuga, nec captivitas, sed sola hostium strages fuit, ne nuntio quidem tantæ cædis superstite. Victor Camillus, & secundus Romanæ urbis conditor pictus est, servatamque in patriam insigni rediit triumpho. Multa præterea bella gessit, multas victorias, multos honores, multosque habuit triumphos, quos brevitas ipsa non capit, nec ipsi proposito nostro conveniunt; nam quod ad moderationem ejus pertinet, noluit à civibus delatum imperium accipere, nisi prius ab exiguo Senatu, qui in Capitolio obsidebatur, solenni jure Dictator creatus est. *Oliv.*

1. *Præsidium.*] Protectionem.

2. *Ardeæ.*] In eo oppido, Rutulorum quondam regia.

3. *Vejos.*] Id est, ad illud oppidum, quod Romani sub Camillo paulo ante ceperant, & ubi exercitum adhuc incolumem habebant. *Badius.*

4. *Solenni jure.*] Id est, justa electione, & debitis suffragiis more majorum.

5. *Par Furio, &c.*] Quia, sicut Camillus dictaturam nisi solenni jure demandatam accipere non sustinuit, ita hic continuare censuram omnino recusavit.

6. *Censorinus.*] Ita à rigore censuræ dictus est.

7. *Coarctandum.*] Nam primo triennis fuit, deinde anni & sex mensium facta est, postremo ad semestre spatium deducta. Livius ab U. C. de coarctando censuræ tempore: *M. Æmilius Dictator censuræ honore, qui antea per quinquennium gerebatur, anni & sex mensium spatio finito, ob eam rem Censorinus vocatus est.* Oliver.

8. *Age, Lucius Quinctius Cincinnatus.*] Hic origine nobilis, de gente patricia, filio-

egit? cum honorem ejus Patres conſcripti continuare vellent, non ſolum propter illius egregia opera, ſed etiam quod populus eoſdem tribunos in proximum annum creare conabatur, quorum neutrum jure fieri poterat: utrunque diſcuſſit, ſenatus ſimul ſtudium inhibendo, & tribunos [1]verecundiæ ſuæ exemplum ſequi cogendo. Ita unus in cauſa fuit, ut ampliſſimus ordo, populuſque tutus eſſet ab injuſti facti reprehenſione.

5. Fa-

filiorum turba ornatus, integerrimus ac fortiſſimus fuit. Sed quum unus ex filiis accuſatus, grandi pecunia damnatus eſſet; Quinctius, ut ſolvendo filium liberaret, rebus ſuis pene diſtractis, ad inopiam redactus, relicta urbe, trans Tyberim habitavit, ruralem ac modicam vitam agens, quo tempore equorum incurſu ſubito pervaſtatis agris, & legatis Romanorum ad querendum de injuriis ſolenniter miſſis, & à duce hoſtium contemptis, cum ad ultionem alter Conſulum miſſus ad Algidum obſideretur cum exercitu, nec alteri ſatis virium eſſet ad collegam liberandum, attonita ac turbata urbe, ad extrema remedia accurſum eſt ſummi omnium magiſtratus, conſenſuque omnium civium Quinctius Cincinnatus Dictator factus eſt, atque in agro ſolus, ut diximus, ruſtico inhians operi inventus. Audito patriæ ſtatu, & honorem, & laborem pium prono, atque offenſarum immemori animo ſuſcepit, profectuſque confeſtim, tranſmiſſo amne exceptus à filiis, & Senatu, & ingenti populi concurſu quanquam populo morum auſteritate ſuſpectior, dicto magiſtro equitum T. Tarquinio nobiliſſimo itidem ac fortiſſimo viro, pariterque inopi, & collecto exercitu, omnibus ultro nomina dantibus, ſpe certa ſub tali duce vincendi, diſpoſitoque rerum ſtatu, die proximo ſub noctem Romam egreſſus alacritate mirabili, mediaque ad hoſtem nocte perveniens, & conſulem, & exercitum obſidione liberavit, & duces ac legiones hoſtium magno prælio victos, ut agri ritus in caſtra tranſveherentur, primus omnium ſub jugum, quaſi totidem boves, miſit. Direptis caſtris, quæ ab hoſtibus tenebantur, oppida recepta ſunt, diviſaque inter milites præda, hiſque omnibus inæſtimabili celeritate confectis, Romam rediens militaribus ornamentis inſignis, & ducibus hoſtium ante currum actis, pro ſequente exercitu victore præda onuſto ſolenniter triumphavit, & mox dictaturam quam ſemeſtrem, quia non jam amplius reip. neceſſarium videbat, die ſextodecimo depoſuit, & ad agrum ſuum rediit, dux præclarus & inſignis agricola. Magna profecto viri modeſtia, qui dictaturam ante legitimum tempus depoſuerit; major vero, qui magiſtratum continuare noluerit. Urbe namque inteſtina diſcordia laborante, quod tribunos plebis magiſtratum continuare populus juberet, & Senatus eoſdem conſules creari vellet, atque ipſum imprimis Quinctium Cincinnatum, ut neutrum fieret, ſua ſapientia providit: nam depoſito conſulatu, tribuni verecundia moti, ſe quam primum à tribunitia poteſtate abdicarunt, & ita moderatione ſua nihil contra leges, ac reprehenſione dignum fieri paſſus eſt. *Oliverius.*

1. *Verecundiæ ſuæ.*] Nam cum ſprevisset conſulatum, pudore quodam deterriti ſunt tribuni plebis à continuatione magiſtratus.

Fabius

5. [1]Fabius vero Maximus cum à ſe quinquies, & à [2]patre, avo, proavo, majoribuſque ſuis ſæpenumero conſulatum geſtum animadverteret: comitiis, quibus filius ejus ſummo conſenſu conſul creabatur, quam potuit conſtanter cum populo egit, ut vacationem aliquando hujus honoris Fabiæ genti daret: non quod filii virtutibus diffideret (erat enim illuſtris) ſed ne maximum imperium in una familia continuaretur. Quid hac moderatione valentius, aut efficacius; quæ etiam patrios affectus, qui potentiſſimi habentur, ſuperavit?

6. Non defuit majoribus grata mens [3]ad præmia ſuperiori Africano exolvenda; ſiquidem maxima ejus merita paribus ornamentis decorare conati ſunt. Voluerunt [4]illi ſtatuas [5]in comitio, [6]in roſtris, [7]in curia, [8]in ipſa deinque [9]Jovis Opt.

1. *Fabius vero Maximus.*] Hic, ut diximus, fuit reip. Rom. in rebus duris & afflictis unicum levamen, qui plus opis conſilio & prudentia hoſtem ſubigendo, quam alii fortiter dimicando patriæ attuliſſe videtur. Primus enim docuit Sapientiam nunquam cum temeritate conjungi, neque ad conſilium caſus admitti, ſed rationem ſemper fortunæ dominari. Non eſt igitur hujus viri hiſtoria repetenda, ſed quod ad hunc locum pertinet, ejus pectus tanta fuit moderatione inſtructum, ut etiam affectus paternos, qui interdum nimii eſſe ſolent, ſuperare potuerit. Cum enim filio viro nobiliſſimo & ſingulari virtute prædito conſulatus ſummo omnium conſenſu certiſſimiſque ſuffragiis à populo demandaretur, quo minus fieret, ſummo ſtudio curavit, quod diceret, æquum eſſe, familiam ſuam, quæ per multos ducta viros antiqua ab origine gentis ejuſmodi honores propemodum continuaſſet, vacationem aliquando mereri. *Oliv.*

2. *Patre, avo, proavo.*] Nam Fabius Gurges genuit Fabium Rutilianum, qui genuit alterum Fabium Gurgitem, ex quo natus eſt Fabius Maximus. *Idem.*

3. *Ad præmia.*] Præter alios honores Scipioni à pop. Romano habitos, ille etiam ſingularis acceſſit, de quo Plinius lib. XXI. cap. 3. Florum quidem pop. Romanus honorem Scipioni tantum habuit. *Coler.*

4. *Illi ſtatuas.*] Quas honoris cauſa viris de Republica egregie meritis erigere ſoliti.

5. *In comitio.*] Loco, quo conveniebant ad magiſtratus eligendos.

6. *In roſtris.*] In loco, unde publica fiebant edicta.

7. *In curia.*] In Senatu.

8. *In Iovis cella.*] Sacello in Capitolio.

9. *Jovis Optimi Maximi.*] Cujus filius eſſe credebatur, teſte Gellio, quia, ſicut in cap. de Fiducia diximus, quod de Olympiade Philippi regis uxore, Alexandri matre, quidam Græci tradidere ſcriptores. Idem de P. Scipionis matre memoriæ proditum eſt, viſum immenſæ magnitudinis anguem cum Scipionis matre concumbere, & ex eo creditum eſt, Scipionem concepiſſe, quam famam ab ineunte ætate clariſſimis virtutibus, maximiſque rebus geſtis indies magis magiſque auxit & confirmavit.

Opt. Max. cella ponere: voluerunt imaginem ejus triumphali ornatu indutam, [1] Capitolinis pulvinaribus applicare: voluerunt ei continuum per omnes vitæ annos consulatum, perpetuamque dictaturam tribuere. Quorum sibi nullum, neque plebiscito dari, neque senatusconsulto decerni patiendo, pene tantum in recusandis honoribus se gessit, quantum gesserat in emerendis.

[2] Eodem robore mentis causam Annibalis in senatu protexit, cum eum cives sui missis legatis tanquam seditiones apud eos moventem accusarent: Adjecit quoque non oportere Patres conscriptos se reip. Carthaginiensium interponere; altissimaque moderatione alterius saluti consuluit, alterius dignitati; [3] victoria tenus, utriusque hostem egisse contentus.

7. [4] At M. Marcellus, qui primus & * Annibalem vinci, & Sy-

1. *Capitolinis pulvinaribus.*] Lectisterniis; volebant enim eum divino honore afficere. *Capitolinis pulvinaribus.*] Lectisterniis Capitolinis, in quibus locabantur simulacra Deorum, ad quæ vocabantur ipsi Dii.

2. *Eodem, &c.*] Contig. A U. DLVIII.

3. *Victoria tenus.*] Usque ad victoriam, quia ultra victoriam neutrius hostis fuit, videlicet nec Annibalis, cujus salutem post victoriam protexit, nec senatus, quia docuit, quid eum deceret. *Oliver.*

4. *At M. Marcellus.*] M. Marcellus cum Valerio Lævino tum forte absente, iterum Consul idibus Martiis cum magistratum inisset, senatum eo die, more majorum, habuit, professus, se nihil absente collega, neque de republica, neque de provinciis acturum. scire se frequentes Siculos prope urbem in villis obtrectatores factorum suorum esse; quibus tantum abesset, ut pro se non liceat palam Romæ criminoa, & dicta, & ficta ab inimicis vulgari, ut nisi insimularent aliquem sibi timorem absente collega dicendi de consule esse, ipsi eis extemplo daturus Senatum fuerit. Ubi quidem collega venisset, non passurum quicquam prius agi, quam ut Siculi in Senatum introducantur. Postquam igitur collega rediit, primum inter se provincias sortiti sunt. Sicilia & classis Marcello, Italia cum bello adversus Annibalem Lævino evenit, quæ sors velut iterum captis Syracusis ita exanimavit Siculos, ut comploratio eorum flebilesque voces extemplo oculos hominum convertissent. Quod cum Marcello cognitum esset, ne quis frænati timore Siculos dicere posset, quo minus de se libere querantur, in cujus potestate mox futuri essent, provinciam cum collega permutavit; deinde Siculos in Senatum introduxit, & de se graviter conquerentes æquissimis auribus sustinuit, jussosque à Lævino, post conquestionem excedere extemplo, ut de postulatis eorum patres consuli possent, Marcellus tenuit ut coram ipsis responderet objectis, quo facto cum illis pariter excessit de Senatu, ut liberius Patres consuli possent, qui acta Marcelli summo consensu comprobarunt;

& [1] Syracusas capi posse docuit: cum in consulatu ejus Siculi de eo questum in urbem venissent, nec senatum ulla de re habuit, [2] quia collega Valerius Lævinus forte aberat, ne ob id Siculi in querendo timidiores essent. At ut is rediit, ultro de his admittendis retulit, querentesque de se patienter sustinuit. Jussos etiam à Lævino discedere; remarunt; revocatis deinde in Senatum Siculis, & consule, citatoque Senatusconsulto, Siculi benigne appellati ac demissi, ad genua se Marcelli consulis projecerunt; & obsecrantes, ut quæ deplorandæ ac levandæ calamitatis suæ causa dixissent, veniam eis daret, & in fidem clientelamque acciperet. Perorantes hæc consul clementer allocutus, eos dimisit. *Oliv.*

* *Annibalem vinci; & Syracusas capi posse, &c.*] Nam omnes ante Marcellum Romani Imperatores, vel ex acie victi discesserant, vel in acie cum magna reipubl. clade ceciderant. Aut certe nunquam cum Annibale fortunam belli tentare ausi fuerant. Primus igitur Marcellus apud Nolam vinci posse docuit. Nam quum urbem illam obsideret Annibal, quæ propemodum ad defectionem videbatur erecta, Marcellus nocte oppidum ingressus, & ad tres portas in hostes versas tripartito, exercitum instruxit, impedimenta subsequi jussit. Calones, lixas, & invalidos milites vallum ferre, ut paucitatem spernentibus Pœnis, ingentis exercitus speciem repente facerent. His ita instructis, patefactisque repente portis, in hostes tanto cum clamore & impetu feruntur, ut perturbata media acie, terga verterint; non tamen sine jactura. Nam duo millia & trecenti hostium cæsi, non plus Romanorum centum amissis. Ingens eo die res, ac nescio an maxima illo bello gesta sit. Non enim vinci ab Annibale, Romanis tunc vincentibus difficilius fuit, quam postea vincere. Hac victoria Marcellus potitus, militum suorum animos multis antea cladibus territos erexit & excitavit, urbem Nolam à defectione prohibuit, validoque præsidio firmavit, & sic propemodum amissam populo Romano restituit. *Oliver.*

1. *Syracusas capi.*] Cujus difficillima ac prope incredibilis fuit expugnatio: quippe cum urbs ipsa situ & natura soli validissima, munitionibus quoque firmissimis undique foret, accedebat quod in ea vir erat Archimedes unicus cœli syderumque spectator, mirabilior tamen inventor ac machinator bellicorum tormentorum, operumque, quibus ea, quæ hostes ingenti mole agerent, ipse perlevi momento ludificaretur. Hic adversus omnem Marcelli terrestrem, maritimumque apparatum variæ magnitudinis tormenta in muris disposuerat, in quibus illud præcipuæ admirationis fuit, ferrea manus firmissimæ catenæ illigata cum injecta proræ navis esset, gravique libramento plumbi recelleret ad solum, suspensa prora, navem in puppi statuebat, deinde remissa subito veluti ex muro, cadentem navem cum ingenti trepidatione nautarum ita undæ affligebant; ut etiam si recta recideret, aliquantulum aquæ reciperet. Ita maritima oppugnatio est elusa omnis. Inter tantas tamen difficultates urbem omnino illo tempore, & in ea regione terra marique validissimam atque pulcherrimam, virtus Imperatoris tandem expugnavit. *Oliv.*

2. *Quia collega Valerius Lævinus forte aberat.*] Erat enim in Macedonia adversus Philippum.

 1. Ut

manere, [1] ut suæ defensioni interessent, coëgit: ac deinde utraque parte perorata, etiam excedentes curia, [2] subsecutus est: quo liberius senatus sententiam ferret. Improbatis quoque eorum querelis, supplices & orantes, ut ab eo [3] in clientelam reciperentur, clementer excepit: [4] Super hæc Siciliam sortitus, eam provinciam collegæ cessit. Toties laudatio Marcelli variari potest, quoties novis ipse gradibus moderationis adversus socios usus est.

8. [5] Quam Ti. etiam Gracchus admirabilem se exhibuit! Tribunus enim plebis, cum ex professo inimicitias cum Africano, & Asiatico, Scipionibus gereret, & Asiaticus judi-

1. *Ut sua defensioni interessent.*] Quam ipse Marcellus de se faceret.

2. *Subsecutus est.*] Quia, dum auditis partibus patres conscripti de sententia ferenda consulunt, interea exire jubentur; ipse autem, eo quod consul manere potuit. *Badius.*

3. *In clientelam reciperentur.*] Apud majores, urbium expugnatores earum postmodum patroni esse dicebantur, & erant: æquum enim erat, ut qui vulnera intulisset, eadem sanaret. Cicero in Officiis lib. 1. *Apud majores nostros*, inquit, *tantopere justicia culta est, ut hi, qui civitates, aut nationes devictas bello in fidem recepissent, earum patroni essent more majorum.* Oliv.

4. *Super hac Siciliam sortitus.*] Livius dicit, antequam introducerentur legati in Senatum, eum collega suo sortitum fuisse provinciam; sed utcunque fuerit, magna tamen illius modestia fuit. *Idem.*

5. *Quam Ti. etiam Gracchus admirabilem.*] Gellius: *Pulchrum, liberale, atque magnanimum factum Tiberii Sempronii Gracchi in exemplu repositum est. Id exemplum hujusmodi: L. Scipioni Asiatico, P. Scipionis Africani superioris fratri M. Minutius Augurinus tribunus plebu mulctam irrogavit, eumque ob eam caussam prades poscebat. Scipio Africanus fratris nomine ad collegium tribunorum provocat, petebatque, ut virum consularem triumphalemque, à collega vi defenderet, &c. Octo tribuni, cognita causa, collega intercedere noluerunt: tum Augurinus trib. pleb. L. Scipionem prades non dantem prehendi & in carcerem duci cum jussisset, Tiberius Sempronius Gracchus trib. pleb. pater Tiberii atque Caji Gracchorum, cum P. Scipioni Africano inimicus gravis ob plerasque in Republica dissensiones esset, juravit palam in amicitiam & gratiam se cum P. Africano non rediisse, atque decretum ex tabula recitavit. Ejus decreti hac verba sunt:* CVM. L. CORNELIVS. SCIPIO. ASIATICVS. TRIVMPHANS. HOSTIVM. DVCES. IN. CARCEREM. CONIECTAVERIT. ALIENVM. ESSE. VIDETVR. A. DIGNITATE. REIPVBL. IN. EVM. LOCVM. IMPERATOREM. POP. ROM. DVCI. IN. QVEM. LOCVM. AB. EO. CONIECTI. SVNT. DVCES. HOSTIVM. ITAQVE. L. CORNELIVM. SCIPIONEM. ASIATICVM. A. COLLEGAE. VI. PROHIBEO. *Valerius autem Antias dicit post Africani mortem intercessionem istam pro Scipione esse factam à Tiberio Graccho, neque mulctam irrogatam Scipioni, sed damnatum eum peculatus ob Antiochenam pecuniam, de qua supra dictum est, quod cum prades non daret, in carce-*

judicatæ pecuniæ satisdare non posset, [1] atque ideo à consule in vincula publica duci jussus esset, appellâssetque collegium tribunorum, nullo volente intercedere, secessit à collegis, [2] decretumque composuit: Nec quisquam dubitavit, quin eo scribendo, irati hostis adversus Asiaticum verbis usurus esset. At is primum juravit se cum Scipionibus in gratiam non rediisse: deinde tale decretum recitavit: Cum L. Cornelius Scipio die triumphi sui ante currum actos hostium duces in carcerem conjecerit; indignum & alienum à majestate populi Rom. videri eodem ipsum duci. Itaque id non se passurum fieri. Libenter tunc opinionem suam populus Romanus à Graccho deceptam cognovit, moderationemque ejus debita laude prosecutus est.

9. [3] C. quoque Claudius Nero inter cætera præcipuæ moderationis exempla numerandus est. Livii Salinatoris in

carcerem duci cœptum, atque ita intercedente Gracche exemptum. Autor de Viris Illustribus: *Scipio Asiaticus reus pecuniæ intercepta, ne in carcerem duceretur, Gracchus pater trib. pleb. intercessit. Marcus Cato Censor equum ei ignominia causa ademit.* Oliv.

1. *Atque ideo à consule in vincula publica duci jussus esset.*] Non à consule, sed à prætore Terentio dicit Livius. Quare prætorem hic Valerius consulem appellare videtur. *Pighius.*

2. *Decretumque.*] Damnationis, vel absolutionis.

3. *Cajus quoque Claudius Nero.*] Quomodo Hasdrubal frater Annibalis in Gallia Cisalpina haud procul à Placentia victus, & cum ingenti exercitu cæsus fuerit, consilio & prudentia Claudii Neronis, in cap. de Fiducia dictum est. Quod ad hunc locum pertinet, Claudius Nero, ut fuit rerum gestarum gloria quidem illustris, sic animi quoque moderatione conspicuus; tanta enim, ut dixi, victoria consilio suo parta, cum Romam uterque consul rediisset, postulassetque, ut pro rep. fortiter feliciterque administrata, & diis immortalibus haberetur honos, & ipsis triumphantibus urbem inire liceret, idque sibi esset à patribus benigne concessum, Claudius ea modestia usus est, ut cum amborum nomine supplicatio, & triumphus utrique decretus esset, tamen, quia in provincia Livii res gesta esset, & eo die quo pugnatum foret, ejus forte auspicium fuisset, & exercitus Livianus deductus Romam fuisset, suus vero deduci non potuisset., voluit ut Livius quadrigis tantummodo veheretur, ipsumque triumphantem milites sequerentur, ipse vero sine militibus equo invectus est. Ita consociatum triumphum unius tantummodo esse voluit, quanquam ipse majore gloria triumphaverit. Nam milites ejus laudes magna cum ambitione decantabant; illum sex dierum spatio decurrisse longitudinem Italiæ, & eo die cum Hasdrubale in Gallia signis collatis pu-

 gnasse,

in Asdrubale opprimendo gloriæ particeps fuerat: at tamen eum triumphantem equo sequi, quam triumpho quem ei senatus [1] æque decreverat, uti maluit; quia res in [2] provincia Salinatoris gesta fuerat. Sine curru ergo triumphavit, eo quidem clarius, quod illius victoria tantummodo laudabatur, hujus etiam moderatio.

10. Ne Africanus quidem posterior nos de se tacere patitur: Qui censor, [3] cum lustrum conderet, inque solito fieri sacrificio scriba ex publicis tabulis solenne ei precationis

gnasse, quo eum castra adversus sese in Appulia posita habere Annibal credidisset, ita unum consulem pro utraque parte Italiæ adversus duos duces, duos imperatores, hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse, nomen Neronis satis fuisse ad continendum in castris Annibalem, Hasdrubalem vero nulla alia re quam ejus adventu obrutum atque extinctum esse. Quare iret alter consul sublimi curru multijugis, si vellet, equis, unius equo per urbem verum triumphum vehi: Neronisque etiam, si pedes incedit, vel parto eo bello, vel spreto triumpho, gloriam memorabilem fore, hi sermones spectantium Neronem usque in Capitolium persecuti sunt. *Oliv.*

1. *Æque.*] Æqualiter, ut Salinatori.

2. *Provincia.*] Gallia Cisalpina.

3. *Cum lustrum conderet.*] Censorum erat, inter cætera quæ gerebant, censum facere, & lustrum condere. *Censum* autem *facere*, erat Romanorum civium capita describere, & in classes, pro cujusque opibus, conjicere. Sed quomodo in classes conjicerentur, satis supra notatum est. *Condere* vero *lustrum*, erat, quinto quoque anno civitatem quibusdam lustralibus, id est, piacularibus sacrificiis purgare. *Lustrum* etiam dicebatur totius exercitus purgatio, cum censentur, id est, numerantur omnes, & qui ad arma ferenda non sunt idonei, sicut senes, juniores purgantur, id est, educuntur. Et tunc *condere lustrum*, finire lustrum significat. *Oliv.*

Censor cum lustrum conderet, inque solito fieri sacrificio, scriba ex publicis tabulis, &c.] Damno verba, *Solito fieri*, Et jure. Sordent enim, imo & fallunt. An solet olim fieri id sacrum, non Valerii ævo? Imo etiam tunc in usu, quotiens conditum lustrum. Vetus præivit mihi ad notabilem emendationem, in quo lego, *Solita viri*. Non ambiges tu, optime Censor, quin *Solitaurili*, scribendum sit: quod sacrificium proprium omnium lustrationum: & inprimis Censoriæ hujus lapis Romæ pulchre, in quo apparatus omnis istius sacrificii, cum triplici hostia, sue, ove, tauro, Censore faciente. Vide, si lubet, quæ notavimus ad Historias Taciti. *Lipsius. Solito sacrificio.*] De hoc sacrificio scripserunt Alexander ab Alexandro, & Lipsius ad Historiam Taciti, quorum scripta non compilo. Hoc tantum addo, non uno nomine fuisse appellatum. Festus, Varro, Livius, & Glossarium vetus, *Solitaurilia*, scribunt; Cato, *Suovetaurilia*, appellat. Alii *Sollitaurilia* malunt. Servius ad IX. Æneid. *Suovetaurium* appellat. Cujus verba lubens ex egregia & novitia Danielis editione subscribo: *Jovi de tauro non immolatur, nisi cum triumphi nomine Suovetaurium faciebant.* Ritum sacrificii sive lustrationis illius graphice admodum Lucanus descripsit:

Mox

tionis [1] carmen præiret, quo dii immortales, [2]ut pop. Rom. res meliores amplioresque facerent, rogabantur: Satis, inquit, bonæ ac magnæ sunt. itaque precor, ut eas perpetuo incolumes servent. Ac protinus in publicis tabulis ad hunc modum carmen emendari jussit. Qua votorum verecundia deinceps censores in condendis lustris usi sunt. Prudenter enim sensit tunc incrementum Romano imperio petendum fuisse, cum [3] intra septimum lapidem triumphi quærebantur: Majorem autem totius terrarum orbis partem possidenti, ut avidum esset quicquam ultra appetere; ita abunde felix, si nihil ex eo quod obtinebat, amitteret. Neque alia ejus in censura moderatio pro tribunali apparuit. [4] Centurias recognoscens equitum, postquam C. Licinium Sacerdotem citatum [5] processisse animadvertit: dixit se scire illum [6] verbis conceptis pejerasse. Proinde si quis

Mox jubet & totam pavidis à civibus urbem
Ambiri, & festo purgantes mœnia lustro,
Longa per extremos pomæria cingere fines.
Pontifices sacros, quibus est permissa potestas,
Turba minor sequitur ritu succincta Gabino:
Vestalemque chorum ducit vittata sacerdos,
Trojanam cui fas soli est vidisse Minervam. Colerus.

1. *Carmen.*] Id est, formulam. De quo carmine nihil licebat immutare, sicut nec de reliquis verbis sacratis: quo carmine Dii immortales rogabantur, ut facerent res populi Romani meliores & ampliores. *Badius.* *Solemne ei precationis carmen præiret.*] Ita in Manuscriptis. Vulgo, *Solemni ejus precationis carmen præiret.* Sic Livius, *præeuntibus execrabile carmen sacerdotibus.* Cicero pro Milone, *Ut vobis voce præirent.* Pigh.

2. *Ut populi Romani.*] Puto & illa adjecta fuisse in carmine solemni: *Uti Senatui populoque Romano animum Dii augerent, Uti hostibus oblivionem ac terrorem injicerent*, & alia nonnulla, quæ ex Macrobio & Servio observare liceat. *Colerus.*

3. *Intra septimum lapidem.*] Cum fines Romani imperii non extenderentur ultra septem millia passuum; nam lapidibus tanquam limitibus designabantur miliaria apud majores. *Oliv.*

4. *Centurias recognoscens.*] Dum recenseret equites qui erant, in centurias distribuit. *Centuriæ* autem populi Romani fuerunt primo à Romulo institutæ tres equitum solummodo, videlicet Ramnensium, Titiensium & Lucerum. Ramnenses à Romulo, Titienses à T. Tatio rege Sabinorum post concitatum cum Romulo imperium: Luceres à Lucero quodam, qui Romulo venerat in auxilium: etsi alii dicunt, Lucerum nominis & originis causam incertam esse. Jubebat autem equites transire, ut si deprehendisset vitium, equo privaret, vel alia nota censoria damnaret. *Oliv.*

5. *Processisse.*] Scilicet in medium.

6. *Verbis conceptis.*] Solenni more expressis.

quis eum accusare vellet, usurum testimonio suo; sed nullo ad id negotium accedente, Traduc equum, inquit, Sacerdos, ac lucrifac [1] censoriam notam: ne ego in tuam personam, & accusatoris, & testis, & judicis partes egisse videar.

11. Quod animi temperamentum etiam in Q. Scævula excellentissimo viro adnotatum est: Testis namque in reum productus, cum id respondisset, quod salutem periclitantis magnopere læsurum videbatur, discedens adjecit, ita sibi credi oportere, si & alii idem asseverassent: [2] quoniam unius testimonio aliquem credere pessimi esset exempli: Et [3] religioni igitur suæ debitam fidem, & [4] communi utilitati salubre consilium reddidit.

12. Sentio quos cives, quæve facta eorum ac dicta quam angusto ambitu orationis amplectar. Sed cum magna, & multa breviter dicenda sint de claritate excellentibus viris: sermo infinitis personis rebusque circumfusus, utrunque præstare non potest. Itaque propositi quoque nostri ratio non laudanda sibi omnia, sed recordanda sumpsit. Quapropter bona cum venia duo Metelli, [5] Macedonicus, & Numidicus, maxima patriæ ornamenta, strictim se narrari patientur. Acerrime cum [6] Scipione Africano Macedonicus dissenserat, eorumque ab æmulatione virtutis profecta contentio, [7] ad graves testatasque inimicitias

pressis, ut nihil desit ad perjurii consummationem.

1. *Censoriam notam.*] Quod à censore propter moderationem non es notatus ignominia; nam cum certo sciret ipsum pejerasse, potuisset eum notasse ex suo unius testimonio, sed noluit. *Badius.*

2. *Quoniam unius testimonio.*] L. 20. D. de Quæst. L. jurisjur. C. de testibus. Seneca lib. VII. Controvers. *Uni, etiam de minori scelere, non creditur.* Quæ omnia faciunt, ne credam iis, qui apud Valerium legere postulant, *cadere*, pro *credere.* Uno tamen teste damnatus Scantinius, teste Valerio lib. VI. cap. I. *Colerus.*

3. *Religioni igitur suæ debitam fidem.*] Quia affirmavit verum esse, quod dixerat.

4. *Communi utilitati.*] Ne quis unius testimonio periclitaretur.

5. *Macedonicus & Numidicus.*] Macedonicus, à devicta Macedonia; & Numidicus, à Numidia feliciter vinci cœpta. *Badius.*

6. *Scipione Africano.*] Scil. minore.

7. *Ad graves testatasque inimicitias.*] Cicero

tias progressa fuerat; [1] sed cum interemptum Scipionem conclamari audisset, in publicum se proripuit, mœstoque vultu & voce confusa, Concurrite, concurrite, inquit, cives, mœnia Urbis nostræ eversa sunt: Scipioni enim Africano intra suos penates quiescenti nefaria vis illata est. O Remp. pariter Africani morte miseram, & Macedonici tam humana, tamque civili lamentatione felicem! eodem enim tempore, & quantum amisisset principem, & qualem haberet, recognovit. [2] Idem filios suos monuit, ut [3] funebri ejus lecto humeros subjicerent, atque huic exequia-

Cicero de Offic. à Valerio dissentit; dicit enim: *Inter Scipionem & Metellum fuit sine acerbitate dissensio, non enim aliorum contentione, licet opinionum & sententiarum dissensione discrepabant, ne in sententiis dicendis frequenter altercarentur in Senatu.* Oliv.

1. *Sed cum interemptum Scipionem.*] Constat Scipionem celeriter mortuum, quo autem genere mortis, dubitatur ab omnibus. Cicero in libro de Amicitia: *Scipionis*, inquit, *vita quidem tali fuit vel fortuna vel gloria, ut nihil posset accedere. Morienti autem sensum celeritas abstulit: quo de genere mortis difficile est dictu, quid homines suspicentur, vos videtis; hoc tamen licet dicere, P. Scipioni ex multis diebus, quos in vita celeberrimos lætissimosque viderat, illum diem clarissimum fuisse, cum Senatu demisso domum reductus ad vesperum est à Patribus Conscriptis, & populo, sociisque Latinis, pridie quam excessisset è vita, ut ex tam alto dignitatis gradu ad superos videatur potius, quam ad inferos pervenisse Deos.* Ergo de morte Scipionis multi multa suspicantur, plures tamen huic sententiæ inclinant; Graccham Semproniam uxorem suam mortis mariti consciam fuisse, quod verisimile videtur: nam cum Scipio à Numantia victor rediisset, ut quidam tradunt, ab amicis Gracchorum, qui paulo ante cæsi fuerant, in forum perductus est, & quia Gracchis affinitate conjunctus erat, quippe quorum sororem in matrimonium duxerat, credebant authoritate Scipionis confirmatum iri odium adversus interfectores Gracchorum. Sed cum interrogatus esset, quid de C. Gracchi morte sentiret, respondit jure cæsum videri. Quod responsum credunt adeo graviter & acerbe tulisse Graccham Semproniam ejus uxorem, quæ sperabat cædem fratrum Scipionis authoritate posse vindicari, ut de mariti nece cogitaverit, & eum sequenti nocte oppresserit. Quod verisimile videtur. Qui enim fieri potuisset, ut in ejus cubiculo opprimeretur Scipio, nisi conscia mortis ejus fuisset uxor? Sunt tamen qui credunt à C. Carbone fuisse interceptum. Aliter sentit T. Livius de morte Africani. Dicit enim, *Seditiones à triumviris Fulvio Flacco, C. Graccho & Carbone de agro dividundo creatis, excitata sunt, quibus cum P. Scipio Africanus adversaretur, fortisque ac validus pridie domum se recepisset, mortuus in cubiculo inventus est. Suspecta fuit, tanquam venenum ei dedisset, Sempronia uxor, ideo maxime quod soror esset Gracchorum, cum quibus simultas Africano fuerat. De morte tamen ejus nulla quæstio acta.* Oliv.

2. *Idem filios suos.*] Quos quatuor præcipuæ virtutis & ingenii dicitur habuisse.

3. *Funebri lecto.*] Qui ditiores erant, ii

quiarum, illum honorem vocis adjecit, [1] Non fore, ut postea id officium ab illis viro majori præstari posset. Ubi illa tot in curia jurgia? ubi tam multæ pro rostris altercationes? ubi maximorum ducum & civium tantorum togata prœlia? Omnia nimirum ista præcipua veneratione prosequenda delevit moderatio.

13. Numidicus autem Metellus populari factione patria pulsus in Asiam secessit: in qua, cum ei forte ludos [2] Trallibus spectanti [3] literæ redditæ essent, quibus scriptum erat, maximo senatus & populi consensu reditum illi in Urbem datum: non è theatro prius abiit, quam spectaculum ederetur: non lætitiam suam proxime sedentibus ulla ex parte patefecit, sed summum gaudium intra se continuit: Eundem constat pari vultu, & exulem fuisse, & restitutum. adeo moderationis beneficio, medius semper inter secundas & adversas res animi firmitate versatus est.

14. [4] Tot familiis in uno genere laudis enumeratis, [5] Portium nomen velut expers hujusce gloriæ silentione prætereundum? [6] Negat fieri debere [7] posterior Cato, non

parvo

lectis efferebantur, unde de L. Cornelio proditum est, quod sex millia lectorum habuerit, & tenuis fortunæ homines capulis, sive feretris, ut Servius norat.

1. *Non fore.*] Aliter Plinius lib. VII. cap. 44. Siquidem liberis dixit: Ite filii, celebrate exequias, nunquam civis majoris funus videbiris. *Coler.*

2. *Trallibus.*] Tralles civitas Asiæ tantum pluraliter declinata. Liv. dicit hoc contigisse Rhodi, ubi exulabat, ut in cap. de Constantia diximus. Livius vero Smyrnæ fuisse dicit. Est autem Smyrna civitas minoris Asiæ. *Oliverius.* *In qua, cum ei forte ludos Trallibus spectanti literæ redditæ essent.*] Sic etiam in MSS. exceptis Coloniensi, & Cauchiano exemplaribus, in quibus, *Ludos theatrales spectanti*, habetur. Et sane nomen loci illius diversimode proditur. Livius enim Rhodi exulasse Numidicum scribit, Auctor de Viris Illustribus, Smyrnæ. *Pighius.*

3. *Literæ redditæ essent.*] Livius libro LXIX. sed de loco dissentit & Autor de Vir. illustr. qui ne factas quidem literas scribit. *Corradus.*

4. *Tot, &c.*] Contigit A.U. DCXVII.

5. *Portium nomen.*] Unde fuere Catones.

6. *Negat fieri debere.*] Lib. Dan. *Negat se posterior.* Vulgaris lectio manum spurcam redolet. Negat, inquit, Valerius, posterior Cato se prætereundum esse. *Coler.*

7. *Posterior Cato.*] Sc. Uticensis. *Posterior Cato.*] Præfectus Cypriacæ pecuniæ fuit, lege lata per P. Clodium trib. pl. de redigenda in provinciæ formam Cypro, & compilanda pecunia. Administratio cujus rei primo M. Catoni mandata est, annuente Clodio, qui Catonem

parvo summæ moderationis fisus indicio, [1] Cypriacam pecuniam maxima cum diligentia & sanctitate in Urbem depo-

nem longius abesse cupiebat, ut liberius ageret in Ciceronem, quem exilio destinaverat, quia verebatur, ne Catonis authoritate impedirentur consilia sua. Demandata est igitur provincia invito Catoni; cum enim Clodius rem istam Catoni vocato ad se quasi honorificam obtulisset, eam Cato repudiavit, quod diceret, non ob honorem, sed ob contumeliam & insidias hoc sibi negotium deferri; tum Clodius iratus insolenter satis respondit: Etsi nolles, inquit, tamen coactus dolensque proficisceere, advocataque concione, plebiscito firmavit missionem Catonis, eique abeunti, nec navem, neque militem, nec etiam ministrum quempiam tradidit, præter duos, quorum scribarum alter fur erat, alter Clodii clientulus: & quasi parum negotii foret Cyprus & Ptolemæus: etiam ut exules Byzantium reduceret, injunxit, eo consilio, ut ipsum plurimo tempore extra urbem ablegaret. Ptolemæus vero ejus Ptolemæi frater, qui per Gabinium restitutus fuerat, tunc Cypri rex, ut hæc cognovit, nimio dolore percitus, veneno fata prævenit. Cæterum Porcius Cato Cypriacas opes liburnis per Tyberinum ostium advexit. Plutarchus dicit Catonem in hac vehenda pecunia hoc usum fuisse consilio, ut loculorum funibus & loris longioribus suberes alligaret, quibus, superveniente tempestate, si forte naufragium faceret, pecunia sustentaretur, ne mergi posset. Hæc omnis pecunia circiter septem millia talentorum argenti fuisse traditur, quod latius ærarium quam ullus triumphus implevit, quare Senatus decrevit, ut extra ordinem Prætor crearetur, quod ille recusavit. *Oliv.*

1. *Cypriacam pecuniam.*] Quam ibi copiosam Ptolemæus congregaverat, & propterea Senatus timens, ne tantis opibus rex incitatus bellum suscitaret, ad eas Romam deportandas miserat Catonem. Alii dicunt Cyprum ideo factam esse provinciam, missumque Catonem, quia P. Clodius captus à Piratis, quum regem rogasset, ut se redimeret, Rex adeo exiguum pretium misit, ut piratæ illud accipere dedignarentur, & Clodium gratuito dimittere maluerint. Quare indignatus Clodius in patriam reversus, & trib. pl. creatus, legem tulit de ejiciendo rege, capiendaque provincia per Catonem, qui profectus, & accepta pecunia, libros, in quibus totius pecuniæ summa continebatur, amisit. Quum igitur populus rationem ejus pecuniæ reposceret, Senatus eam relationem interdici volebat, ut proximis comitiis Prætor creari posset, quod ille fieri non permisit, iniquum esse existimans sibi tribui, quod nulli unquam concessum fuisset, maluit populi temeritatem experiri, quàm Senatus benignitate frui. Huic in patriam redeunti, quum ad urbem accessisset, tanta omnis generis & ordinis hominum, tam Magistratuum quam Sacerdotum & ipsius Senatus, atque etiam plebis frequentia obviam processum est, teste Plutarcho, ut vix ripæ fluminis capere possent: nam à triumpho nihil ferme distare videbatur. Nonnullis vero tunc ægrestis, superbusque visus est, quod Consulibus Prætoribusque obviam progredientibus, neque substitisset, neque currum retinuisset, nec in terram ad eos descendisset, sed progressus, non prius destitisset, quam classem in navalia conjecisset, quum tamen argentum per forum portaretur. Admiratus est populus Romanus tantam magnitudinem, & Senatus post multas Catonis laudes decrevit ei præturam extra ordinem, & ludos inspicere purpurea veste, quæ Senatus decreta ipse deprecatus est. *Oliverius.*

1. *Præ-*

deportaverat; cujus ministerii gratia, senatus relationem interponi jubebat, ut [1] Prætoriis comitiis extra ordinem ratio ejus haberetur. Sed ipse id fieri passus non est, iniquum esse affirmans, [2] quod nulli alii tribueretur, sibi decerni. Ac nequid in persona sua novaretur, [3] campestrem experiri temeritatem, quam curiæ beneficio uti, satius esse duxit.

15. [4] Ad externa jam mihi exempla transire conanti M. Bibulus vir amplissimæ dignitatis, & summis honoribus functus, manus injicit: Qui cum in provincia Syria moraretur, duos egregiæ indolis filios suos [5] à Gabinianis militibus occisos esse cognovit. Quorum interfectores ad eum vinctos, regina Cleopatra misit, ut gravissimæ cladis ultionem arbitrio suo exigeret: At ille oblato beneficio, quo nullum majus lugenti tribui potuerat, dolorem moderationi cedere coëgit, carnificesque sanguinis sui, intactos evestigio ad Cleopatram reduci jussit: dicendo, potesta-

1. *Prætoriis comitiis.*] Quibus Prætor crearetur extra ordinem, ut scilicet sic creatus Prætor ab onere reddendæ rationis levaretur.

2. *Quod nulli alii tribueretur.*] Ut scilicet non suo anno aut loco, sed extra ordinem Prætor crearetur; nam per certos gradus ad summos honores perveniebatur, quos qui non observabant, extra ordinem creari dicebantur. *Badius.*

3. *Campestrem.*] Populi Romani, qui in campo Martio suffragia dabat.

4. *Ad externa jam mihi exempla.*] Marcus Bibulus de Gabinianis militibus à Cleopatra missis supplicium sumere noluit, quum duos illius filios per seditionem occidissent; nam Marcus Bibulus in Syria provincia dum esset, Aulus Gabinius Proconsul, Ptolemæum reduxit, cæso Archelao, cum Beronice Ptolemæi filia, quam Ægyptii, ejecto patre, sibi reginam asciverant, & illa Archelaum virum assumpserat. Paulo post, mortuo Ptolemæo, duo filii ex testamento in regnum illi successerunt, natu major ex pueris Cleopatra. Dum igitur eam provinciam Syriam Gabinius constitueret, hoc est, administraret, milites per ejus rixam duos Bibuli filios occiderunt. Quippe exercitus cum ipso duce corruptus erat; nam pactiones pecuniarum cum tyrannis egerat. Ariobarsani etiam Regi se ad cædem faciendam cum exercitu locaverat, ut infra dicetur lib. VIII. Hic Bibulus, collega Cæsaris fuerat in consulatu, qui ab eodem loco aliquoties ejectus est, sed se domi semper continuit. Unde dici solebat, Bibulo & Cæsare Consulibus nihil gestum est, Catone & Cæsare Consulibus, aliquid gestum est. *Oliverius.* Contigit A. U. DCCIII.

5. *A Gabinianis militibus.*] Quia Bibulus erat in provincia Syria, quum Gabinius Ptolemæum, ut dixi, in regnum restituit jussu Pompeii, propter populi Romani voluntatem, Senatusque authoritatem. Unde & Gabinius reus factus gratia & authoritate Pompeii, pecuniarumque potentia absolutus est. *Oliverius.*

1. *Tarta-*

testatem hujus vindictæ non suam, sed senatus esse debere.

EXTERNA.

1. [1]Tarentinus Archytas, dum se Pythagoræ præceptis [2]Metaponti penitus immergit, magno labore, longoque tempore solidum opus doctrinæ complexus; postquam in patriam revertitur, ac rura sua revisere cœpit, animadvertit negligentia villici corrupta & perdita: intuensque malè meritum: Sumpsissem, inquit, à te supplicium, nisi tibi iratus essem: Maluit enim impunitum dimittere, quam propter iram gravius justo punire.

2. [3]Nimis liberalis Archytæ moderatio, Platonis temperatior: nam cum adversus delictum servi vehementius exarsisset, veritus ne ipse modum vindictæ dispicere non posset,

1. *Tarentinus Archytas.*] Ad externa transit exempla, quorum primum est Archytæ Tarentini. Fuit autem Philosophus Pythagoricus nobilissimus, qui Platonem, quum à Dionysio necandus esset, per epistolam eripuit. Admirationi summæ apud plurimos habitus est in omni virtutis genere; quippe qui septies civibus præfectus est, quum cæteri plus quam annum imperare lege prohiberentur. *Tarentinus.*] Tarentum urbs inclyta Calabriæ, in ultimo Italiæ circa Salentinorum confinia, à Tare Neptuni filio condita. *Oliv.* *Archytas.*] De hoc celeberrimo Geometra ita Horatius Carminum lib. 1. Ode xxviii.

Te maris & terræ numeroque carentis arenæ,
Mensorem cohibent Archyta,
Pulveris exigui prope littus parva Matinum
Munera: nec quicquam tibi prodest
Aerias tentasse domos, animoque rotundum
Percurrisse polum morituro.

2. *Metaponti.*] Italiæ oppidum in fine Tarentino conditum à Locrensibus, teste Solino.

3. *Nimis liberalis.*] Tarentinus Archytas in villicum nimis indulgens fuisse videtur, non ita moderationis proprium, ut Plato servasse dici possit, & nisi Philosophi obstaret authoritas, intemperantiam potius dicerem fuisse, quam moderationem, non punisse delinquentem, nam ex impunitate major nascitur peccandi licentia, & propterea Plato dicere solitus erat, neminem prudentem punire, quia peccatum sit, sed ne peccetur in posterum. Non ergo propter iræ magnitudinem ab Archyta donanda erat villico pœna, sed differenda; & tunc recte moderatio dici potuisset, si cum fuisset iratus, dedisset iræ suæ spatium, ut residente per intervallum temporis animi tumore, haberet modum castigatio. Quare melius, ut inquit Valerius, fecisse videretur Plato, qui non remittendum servo supplicium, sed ab altero minime perturbato inferendum esse judicavit. *Oliv.*

1. *Speu-*

possset, [1] Speusippo amico castigationis arbitrium mandavit: deforme sibi futurum existimans, si commisisset, ut parem reprehensionem culpa servi, & animadversio Platonis mereretur. Quo minus miror, quod in [2] Xenocrate discipulo suo tam constanter moderatus fuit. Audierat eum de se multa impiè locutum: sine ulla cunctatione criminationem respuit. Instabat certo vultu index, caussam quærens, cur sibi fides non haberetur: adjecit, non esse credibile, ut quem tantopere amaret, ab eo invicem non diligeretur. Postremo cum ad jusjurandum inimicitias serentis malignitas confugisset; ne de perjurio ejus disputaret, affirmavit nunquam Xenocratem illa dicturum fuisse, nisi ea dici expedire sibi judicasset. Non in corpore mortali, sed in [3] arce cœlesti, & quidem armatum animum ejus, vitæ stationem putes peregisse, humanorum vitiorum [4] incursus à se invicta pugna repellentem, cunctosque virtutis numeros altitudinis suæ [5] sinu clausos custodientem.

3. Ne-

1. *Speusippo.*] Plato Aristone patre, matre Perictiona sive Potona Athenis natus est. Mater à Solone genus duxit. Aristonem vero patrem à Codro Melanthi filio originem ducere tradunt, qui à Neptuno itidem sanguinem trahere, Thrasyllo teste, memoratur, cui Speusippus successit, Eurymedontis filius, Atheniensis, pago Myrrhinusius, & Platonis sorore natus, qui fratres habuit Adimantum & Glauconem sororemque Potonam matris cognomine, de qua Speusippus hic, cujus nunc Valerius meminit. Tradit Heraclides Platonem adeo verecundum, adeo mente compositum fuisse, ut nunquam ridere, nisi modice, deprehensus sit. Ingresso aliquando Xenocrati, cæde, inquit, hunc puerum, nam ipse, quod iratus sum, nescio. Cuidam item servorum delinquenti, jam, inquit, te verberibus concidissem, nisi iratus essem. Hic dissentit à Valerio Diogenes Laërtius, eo etiam quod non Speusippo servum puniendum, sed Xenocrati traditum dixit, quod verisimilius est. Nam Speusippus, ut ait Diogenes, perstitit quidem intra Platonis dogmata, etsi moribus eisdem non fuit, namque & iracundus, & voluptatibus dederat manus. *Oliv.*

2. *Xenocrate.*] Auditor hic Platonis, qui Speusippo successit, & viginti quinque annos docuit. Hic primo ingenio fuit obtusior, adeo ut illum calcaribus, Aristotelem frœno indigere dixerit Plato. Voluptatum severissimus fuit hostis, Etiam Alexandri munerum contemptor. Testes Diogenes Laërtius, & Suidas.

3. *Arce cœlesti.*] Alludit ad hæresim Platonis, asserentis animas in cœlo formatas, antequam in corpora demittantur. *Bad.*

4. *Incursus.*] Impetus vitiorum humanorum.

5. *Sinu clausos.*] Complexu suæ altitudinis.

1. Nequa-

3. [1] Nequaquam Platoni literarum commendatione par Syracusanus Dion: sed quod ad præstandam moderationem

1. *Nequaquam Platoni.*] Hic Dion Hipparini filius, nobili genere natus, utraque implicitus tyrannide; Dionysiorum namque ille superior, Aristomachem sororem Dionis habuit uxorem, ex qua duos filios Hipparinum & Misseum procreavit, totidemque filias, nomine Sophrosynem & Aretem, quarum unam Dionysio filio eidem, cui regnum reliquit, nuptum dedit, alteram Aretem Dioni, qui intimus Dionysio fuit. Hic multa & alia habuit à natura bona, in his & ingenium docile. Cum igitur Platonem Tarentum venisse, fama esset in Siciliam perlata, adolescenti negare non potuit Dionysius, quod eum accerseret; cui se Dion tradidit, nec vero minus Plato delectatus est Dione. Itaque cum à Dionysio tyranno crudeliter violatus esset, quippe quem venundari jussit, tamen eodem rediit, ejusdem Dionysii precibus adductus. Interim in morbum incidit Dionysius, quo cum gravius conflictaretur, quæsivit à medicis Dion, quemadmodum se haberet, simulque petiit ab his, si forte majori esset in periculo, ut sibi faterentur; nam velle se cum eo colloqui de partiendo regno, quod sororis suæ filios ex illo natos partem regni putabat habere debere. Id medici non tacuerunt, & hoc fuit initium Dionis & Dionysii simultatis. Simulata tamen aliquandiu amicitia fuit. Sed cum à Dione superari videret, ingenio, auctoritate, amore populi, navem ei triremem dedit, qua vectus est Corinthum, ostendens, se id utriusque causa facere, ne, cum inter se timerent, alteruter alterutrum præoccuparet. Sed cum audisset eum in Peloponneso manum comparare, Aretem Dionis uxorem alii nuptum dedit, filiumque ejus libidinose educari jussit. Heraclides interim ab eodem expulsus, qui præfectus fuerat equitum, cum Dione bellum omni ratione comparare cœperunt, & Dion quidem fretus non tam suis copiis quam odio tyranni, cum Dionysius classem in Italia opperiretur, post diem tertium, quod Siciliam attigerat, Syracusas introivit, eoque rem perduxit, ut tyrannus pacem facere vellet pactionibus ejusmodi: Siciliam Dion obtineret, Italiam Dionysius, Syracusas Apollicrates, cui maximam fidem uni habebat Dion. Haud ita multo post orta dissensio & inter eum, & Heraclidem, & factionem comparavit, quæ principatum non concedebat, neque is minus valebat apud optimates, quorum consensu præerat classi, cum Dion pedestrem exercitum teneret. Non tulit hoc æquo animo Dion, & versum illum Homeri retulit ex secunda rhapsodia:

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω,
Εἷς βασιλεύς.

Postea vero, cum multitudinem, interfecto Heraclide, offendisset; nam militibus eorum bona, quos sciebat adversum sensisse, licentibus dispertivit: Callippus quidam civis Atheniensis, qui cum eo simul ex Peloponneso in Siciliam venerat, homo & callidus, & ad fraudem acutus, sine ulla religione ac fide adiit Dionem, ait magno eum in periculo esse propter offensionem populi & odia militum, quos, exhaustis civibus, per libidinem eorum, expellere non poterat. Consuluit ergo alicui suorum negotium mandet, qui se simulet illi inimicum; quem si idoneum invenerit, facile omnium animos cogniturum. Tali consilio probato, excepit has partes ipse Callippus, & se armat imprudentia Dionis ad eum interficiendum. Fit conjuratio multis consciis, defertur ad Aristomachem sororem Dionis, uxoremque Areten. Conveniunt Dionem. Negat à Callippo

nem attinet, vehementioris experimenti. [1] Patria pulsus à Dionysio tyranno, [2] Megaram petierat: ubi cum [3] Theodorum principem ejus urbis domi convenire vellet, neque admitteretur, multum diuque ante fores retentus, comiti suo, Patienter hoc ferendum est, ait: forsitan enim & nos cum in gradu dignitatis nostræ essemus, aliquid tale fecimus. Qua tranquillitate consilii, ipse sibi conditionem exilii placidiorem reddidit.

4. [4] Thrasybulus etiam hoc loci [*] apprehendendus est: qui po-

po fieri insidias. Mulieres nihilo secius Callippum in æde Proserpinæ jurare cogunt, nihil ab illo periculi fore; sed hoc maturius petegit, & proximo festo Zacynthios è numero suorum adolescentes elegit, ut ad Dionem eant inermes, qui propter notitiam intromissi, foribus obseratis, in lecto cubantem colligant, & quia inermes erant, flagitantibus, Lycon quidam Syracusanus per fenestras gladium dedit. Callippi frater Philostratus fuit, cui armatam triremem dederat in portum agitandam, ut parata esset ad salutem, si forte consiliis fortuna obstitisset. Hic igitur, quod ad moderationem spectat, à Dionysio pulsus cum Megaram venisset, & Theodorum ejus loci principem convenire voluisset, ante illius fores aliquandiu præter ejus dignitatem detentus est. Quod nihil moleste ferens, ait comiti suo, id minime videri grave, quod & ipse fortasse, cum in imperio foret, tale quicquam fecisset. *Oliverius*.

1. *Patria.*] Syracusis.

2. *Megaram.*] Megara urbs est Achajæ in confinio Atticæ & Peloponnesi.

3. *Theodorum principem.*] Plutarchus *Ptœodorum Megarensem divitem* vocat, non *Theodorum*. Corrad.

4. *Thrasybulus etiam hoc loci.*] Ut in capitulo de Somniis, & in capitulo de Fortitudine, diximus, Lysander, dux Lacedæmoniorum, victis Atheniensibus, triginta Prætores præposuit, qui paulo post in totidem evasere tyrannos. Cum igitur civitatem tyrannide crudeli nimis opprimerent, multi ex Atheniensibus voluntarium exilium sibi delegerunt. Lacedæmoniorum edicto civitates Athenienses exules recipere prohibebantur. Omnes igitur se Argos & Thebas contulerunt, ubi non solum tutum exilium egere, verum etiam spem recuperandæ patriæ receperunt. Erat inter exules Thrasybulus, vir strenuus, & domi nobilis, qui liberandæ patriæ princeps & auctor extitit. Nam cum animum induxisset, audendum aliquid esse pro patria, pro salute communi, etiam cum periculo, exulibus collectis, castellum Philem Atticorum finium occupat; nec deerat quarundam civitatum tam crudelis casus miserantium favor. Itaque & Ismenias Thebanorum princeps, etsi publicis non poterat, privatis tamen viribus adjuvat. Et Lysias Syracusanus, orator exul tunc quingentos milites stipendio suo instructos, in auxilium patriæ communis eloquentiæ misit. Itaque fuit asperum bellum. Sed cum hinc pro patria summis viribus, hinc pro aliena potentia securius pugnaretur, tyranni vincuntur, & victi in urbem refugerunt. Tyranni deinde frustra tentant corrumpere Thrasybulum. Tum accitis Lacedæmonii auxiliis, iterum vincuntur, in quo prœlio Critias & Hippolytus tyrannorum sævissimi cadunt: Thrasybulus fugientes cives

populum Athenienſem xxx. tyrannorum ſævitia ſedes ſuas relinquere coactum, deſparſamque & vagam vitam miſerabiliter exigentem, animis pariter atque armis confirmatum, in patriam reduxit. Inſignem deinde reſtitutione libertatis victoriam clariorem aliquanto moderationis laude fecit. Plebiſcitum enim interpoſuit, ne qua præteritarum rerum mentio fieret: hæc oblivio, quam Athenienſes [1] ἀμνηστίαν vocant, concuſſum & labentem civitatis ſtatum [2] in priſtinum habitum revocavit.

5. Non minoris admirationis illud: Staſippus [3] Tegeates, hortantibus amicis ut gravem in adminiſtratione Reipublicæ æmulum, ſed alioqui probum & ornatum virum, qualibet ratione vel tolleret, vel ſummoveret, negavit ſe facturum, ne quem in tutela patriæ bonus civis locum obtineret, malus & improbus occuparet: ſeque potius vehementi adverſario urgeri, quam patriam egregio advocato carere præoptavit.

6. [4] Pittaci quoque moderatione pectus inſtructum, qui Al-

cives ad libertatem revocat, tyranni Eleuſim migrare jubentur; & ſubſtitui decem, qui reipubl. præeſſent, qui eadem via graſſari cœperunt, poſtremo Pauſanias rex ad comprimendum bellum miſſus, decemviros ad tyrannos Eleuſim migrare jubet, qui communi conſilio bellum Athenienſibus inferunt, ſed ad colloquium, velut dominationem recepturi, progreſſi, ac per inſidias comprehenſi, veluti pacis victimæ, trucidantur. Hoc modo revocatur populus, & jurejurando adigitur diſcordiarum oblivionem fore, quam Græci ἀμνηστίαν, id eſt, *oblivionem mali*, dicunt. *Oliv.*

* *Apprehendendus.*] Scilicet à ſtilo, id eſt, ſcribendus etiam hoc loci.

1. *Ἀμνηστίαν.*] De hac multi. Eam laudabiliter reperivit, ſingulari decreto Aurelianus, teſte Vopiſco. *Coler.*

2. *In habitum.*] Id eſt, diſpoſitionem.

3. *Tegeates.*] Tegeum oppidum eſt Arcadiæ. Virgilius:

—— Tua ſi tibi Manala curæ,
Adſis ô Tegeæe favens. ——

4. *Pittaci quoque moderatione.*] Pittacus Mitylenæus fuit, unus ex ſeptem Græciæ Sapientibus Syrrhadio patre, quem Thraca fuiſſe tradunt. In hunc Alcæus Poëta verſu jambico luſit, & his eum verbis ignominioſis appellavit, σπερρίποδα, γαύρηκα, χειροπόδην, ἀγάσυρτον, id eſt, *latos pedes trahentem, tumeſcentem, pedum morbo laborantem,* (Χειρὰς, Latine *tumor pedum*, hoc eſt, morbus pedum) obtrectationibus patentem & ſordidum. Tyrannidem autem ita adeptus eſt. Nam cum inter Mitylenæos & Athenienſes de Achillitides agri poſſeſſione certamen eſſet, Pittacus cum Phrynone Athenienſi ſingulari certamine dimicavit pro his finibus. Nam ſic inter ſe convenerant

 Athe-

Alcæum Poëtam, & [1] amaritudine odii, & viribus ingenii adversus se pertinacissime usum, [2] tyrannidem à civibus delatam adeptus, tantummodo quid in opprimendo posset, admonuit.

7. [3] Hujus viri mentio subjicit, ut de septem sapientium mo-

Athenienses & Mitylenæi, quo res cum minori utriusque populi jactura transigeretur, ut hi duo imperatores exercitus inter se certarent singulari certamine, & uter eorum victor evaderet, illius populus agro potiretur. Pittacus igitur sub clypeo rete occultabat, quo jacto, sic Phrynonem implicuit, ut se deinde explicare non posset. Quo cæso, victoria penes Mitylenæos fuit, per Pittacum parta, sed cum paulo post Athenienses iterum Mitylenem infestarent, cives ei summo consensu tyrannidem demandarunt, quam cum ille conservata patria decem annos tenuisset, & optimis institutis & legibus constituisset, seipsum sponte à magistratu abdicavit. Unde Strabo lib. XIII. haud procul à fine: *Omni Pittacus*, inquit, *ad damnatos eruendos principatu usus est, quibus sublatis, cives in pristinam libertatem restituit. Ejus ea lex fuit in ebrios, ut cum peccarent, duplici afficerentur pœna. Vixit temporibus Crœsi, Lydorum regis, ad quem ejus adhuc extat epistola.* Oliv.

1. *Amaritudine odii.*] Alcæus Pittacum Σαρράποδα vocitabat. Suidas: Σαράπους, οὕτως ἐκάλει Ἀλκαῖος Πιττακὸν τὸν φιλόσοφον· διὰ τὸ πλατύπουν εἶναι καὶ σύρειν τὼ πόδε. Latini τὸν Σαράποδα Plancum reor vocant. Festus; *Planci appellantur, qui supra modum pedibus planis sunt.* Glossarium: *Plancus*, πλατύπους. *Plancos* etiam *Plautos* dictos fuisse, Festus affirmat: *Ploti*, inquit, *appellantur, qui sunt planis pedibus, unde & Poëta Accius, quia Umber Sarsinas erat, a pedum planitie initio* Plotus, *postea* Plautus *est dictus.* Ex quibus verbis festine olfacias, verbum *Plotus* Umbriæ proprium fuisse initio. Ad Pittacum redeo, quem Laërtius scribit, illis etiam acerbissimis vocabulis verberatum esse ab Alcæo, nominatumque Χειροπόδην, Γαύρηκα, Φύσκωνα, Γάστρωνα, Ζοφοδορπίδαν, Ἀγάσυρτον. De quibus verbis erudite disserit Casaubonus. *Coler.*

2. *Tyrannidem à civibus delatam.*] *Mitylenæ* vox vulgata in nullo veteri libro reperitur. Atque hæc ejusque generis plurima se ex interlinearibus exemplarium glossulis operi insinuarunt in contextum Valerianæ orationis à librariis admissa. *Pigh.*

Tyrannidem.] Imperium ac regimen civitatis.

3. *Hujus viri mentio subjicit.*] Legitur, apud Diogenem Laërtium in vita Thaletis, Ionicos quosdam juvenes in piscatores Milesios incidisse, qui retia jacturi erant, & joco piscatores interrogasse, venderent ne fortunæ jactum, hoc est, quicquid eo jactu caperent: rem joco actam, serio à piscatoribus habitam fuisse, responsumque esse vendituros; & cum de pretio convenissent, jacto reti, ex lacu tripodem aureum ad litora eduxisse. Inde ortam contentionem, adolescentibus mensam auream poscentibus, piscatoribus capturam piscium, non aliarum rerum se cum illis convenisse affirmantibus. Res igitur ad Apollinem delata est, qui consultus cujusnam esse deberet tripos ille, sic respondisse fertur:

De tripode ex Phœbo rogitas, Milesia pubes,
Huic tripodem addico, cujus sapientia prima est.

Cum ergo ad Thaletem Milesium primum

moderatione referam. A piscatoribus in [1] Milesia regione [2] verriculum trahentibus, quidam jactum emerat: Extracta deinde magni ponderis aurea [3] mensa Delphica, orta controversia est: illis piscium se capturam vendidisse affirmantibus, hoc fortunam [4] tractus se emisse dicente: Qua conditione propter novitatem rei, & [5] magnitudinem pecuniæ ad universum ejus civitatis populum delata, placuit Apollinem Delphicum consuli, cuinam adjudicari mensa deberet. Deus respondit, illi esse dandam, qui sapientia ceteros præstaret, [6] his verbis:

Ὃς σοφίῃ πάντων πρῶτος, τούτῳ τρίποδ' ἂν δῶ.

Tum Milesii consensu [7] Thaleti mensam dederunt; ille cessit

mum mensa delata foret, ille Bianti adjudicavit, Bias Pittaco, & omnes aliis alii adjudicantes, moderatione maxima usi sunt, cum nemo tantum sibi nomen arrogare voluerit. Demum Apollini Solon, qui ultimus fuerat, dandam esse censuit, quod ille omnium sapientissimus habeatur, & ita Apollini quodammodo reddita est. Varie tamen hanc historiam Diogenes refert: ut dicat Callimachum ab Alexandro Milesio recepisse, Bathyclem quendam Arcadem, Phialam reliquisse, atque mandasse dari sapienti primo, datamque Thaleti, quam ille Apollini Didymæo misit, sic dicens secundum Callimachum: Plebem me régenti Thales Nileo dat, clarum bis hoc qui jam affecutus est donum. Rursus alius tradit non Phialam, sed aureum poculum à rege quodam acceptum, ut sapientissimo Græcorum daretur, Thaleti fuisse traditum, & multa alia, quæ apud ipsum Diogenem videre licet. *Oliv.*

1. *Milesia regione.*] Juxta Miletum oppidum.

2. *Verriculum trahentibus.*] *Verriculum* rete dicitur, quod per alveum fluminis verritur, id est, trahitur, & à verrendo verriculum dictum. Est autem genus retis plumbati. *Oliv.*

3. *Mensa Delphica.*] Id est, talis, qualis est Delphica mensa. Nam in templo Apollinis tripodes erant, quibus admota Phœbas, statim afflata numinis instinctu, futura prædicebat. *Idem.*

4. *Tractus.*] Lib. Danielis, *Ductus.* Ductum piscium dici, non ambigo. Plautus Truculento:

— *reti impedit*
Pisces usque adeo, donicum eduxit foras.

Sic *arundine pisces ducere*, memini me apud Ovidium legisse. Hic impegerat Pighius. *Coler.*

5. *Magnitudinem.*] Quia mensa erat solidi auri. *Magnitudinem pecuniæ.*] Qua mensa illa aurea æstimata erat.

6. *His verbis.*] Vox vulgata *Græcis*, glossema est, quæ quidem in MSS. non reperitur, ἔκγονε Μιλήτου, &c. neque etiam oraculi versus ille prior. Unde colligo Valerium solummodo posteriorem, quo Apollinis responsum continetur, posuisse, prioremque addidisse postea librarios ex Diogene Laërtio, qui ambos versus recitat. *Pigh.*

7. *Thaleti.*] Fuerunt septem Sapientes, videlicet Thales Milesius, Bias Prieneus, Pittacus Mitylenæus, Solon Atheniensis, Chilo Lacedæmonius, Cleobulus Lydius, Periander Corinthius.

cessit eam Bianti, Bias Pittaco, is protinus [1] alii; deincepsque per omnium septem sapientum orbem, ad ultimum, ad Solonem pervenit: Qui & titulum amplissimæ sapientiæ, & præmium ad ipsum Apollinem transtulit.

8. [2] Atque ut Theopompo quoque Spartanorum regi moderationis testimonium reddamus: cum primus instituisset ut [3] Ephori Lacedæmone crearentur, ita futuri regiæ potestati oppositi, quemadmodum Romæ consulari imperio trib. pleb. sunt objecti; atque illi uxor dixisset, id egisse illum, ut filiis minorem potestatem relinqueret: Relinquam, inquit, sed diuturniorem. Optime quidem: ea enim demum tuta est potentia, quæ viribus suis modum imponit. Theopompus igitur legitimis regnum vinculis constringendo, quo longius à licentia retraxit, hoc propius ad benevolentiam civium admovit.

9. [4] Antiochus autem à L. Scipione ultra [5] Taurum montem imperii finibus summotus, cum Asiam provinciam, vicinasque ei gentes amisisset: gratias agere Pop. Rom. non

1. *Alii.*] Uni scil. ex Sapientibus.

2. *Atque ut Theopompo quoque Spartanorum regi.*] Hic in omni vita communem se maxime gessit, qui interroganti amico, quo pacto aliquis severissime regnum tutari posset, si participes, inquit, justæ licentiæ & authoritatis amicos fecerit, & ne subditi afficerentur injuria, providerit.

3. *Ephori.*] Ephororum creationem nonnulli ad ipsum Lycurgum referunt, inprimis pater Historiæ Herodotus, sed plurium consensus Theopompo tribuit. Frænum hoc objectum regibus. Revera autem Theopompi tempore non tantam fuisse potestatem verisimile. Sicut neque apud Romanos tribunitia potestas statim usque ad fastigium pervenit. Cum Ἐφορεία adolevisset, numero v. singulis annis creati, quorum unus ἐπώνυμος, quod nomine suo annum signaret. Eligebantur in comitiis ex toto populo, sine discrimine generis aut opum, adeo ut etiam infimæ sæpe conditionis homines promoverentur ad eam dignitatem. Quod reprehendit Aristot. Tanta autem eorum autoritas, ut vocantibus iis Reges & omnes majores Magistratus cederent. Præterea administrabant domi pene omnia, quæ aliquod momentum in Rep. habebant, bellum gerendi, pacem stabiliendi, ipsos reges in carcerem compingendi, ad mortem damnandi potestas penes illos erat. Unde Plato & Aristot. scripsere eam potestatem speciem tyrannidis obtinere.

4. *Antiochus.*] Scipio Asiaticus, de quo supra mentionem fecimus, bello regem Antiochum superavit, & illum magna parte regni mulctavit, utpote Asia tota, nam summotus fuerat ultra montem Taurum, ut lib. VIII. cap. I. dicturus est. *Oliv.* Contigit A.U. DLXII.

5. *Taurum.*] Est hic mons Asiæ longe maximus.

1. *Trans-*

non dissimulanter tulit, quod nimis magna procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur. Et sane nihil est tam præclarum, aut tam magnificum, quod non moderatione temperari desideret.

CAP. II.

DE RECONCILIATIONE.

1. *M. Æmilii Lepidi, & M. Fulvii Flacci censorum.*
2. *M. Livii Salinatoris, & C. Claudii Neronis consulum.*
3. *P. Africani majoris, & Ti. Sempronii Gracchi.*
4. *M. Tullii Ciceronis & A. Gabinii.*
5. *P. Clodii Pulchri, & L. Cornelii Lentuli.*
6. *L. Caninii Galli, & C. Antonii.*
7. *M. Cælii Rufi, & Q. Pompeji.*

QUæ quoniam multis & claris auctoribus illustrata est, [1] transgrediamur ad egregium humani animi ab odio ad gratiam deflexum; & quidem eum læto stylo prosequamur. Nam si placidum mare aspero, cœlumque ex nubilo serenum hilari aspectu sentitur, si bellum pace mutatum plurimum gaudii affert: offensarum etiam acerbitas deposita, [2] candida relatione celebranda est.

1. [3] M. Æmilius Lepidus bis consul, & Pontifex Max. splendorique honorum par gravitate vitæ, diutinas ac vehementes

1. TRansgrediamur ad egregium humani animi ab odio ad gratiam deflexum.] Duæ voces, *affectum quem*, à sciolis infarcitæ perperam, quæ in Manuscriptis non habentur, plurimumque obscuritatis exterminatæ secum abducunt, sententiamque Valerii nostri non solum elegantem, sed etiam ex nubila claram ac serenam linquunt, si legamus: *Transgrediamur ad egregium humani animi ab odio ad gratiam deflexum, & quidem eum læto stylo prosequamur. Nam si placidum ex aspero, &c. si bellum pace mutatum, &c.* Pigh.

2. *Candida relatione.*] Livoris & tristitiæ experti.

3. *Marcus Æmilius Lepidus bis consul.*] Aulus Gellius: *Æmilius*, inquit, *Lepidus & Fulvius Flaccus, nobili genere, amplissimisque honoribus, & summo loco in civitate præditi, odio inter se gravi, & simultate diutina conflictati sunt. Postea populus eos simul censores fecit, atque illi, ubi voce præconis renuntiati sunt, ibidem in campo statim, nondum demissa concione, ultro uterque, & pari voluntate conjuncti complexique sunt. Exque eo die, & in ipsa censura, & postea, jugi concordia fidelissime amicissimeque vixerunt. Turpe enim sibi fore putabant privatim dissentire, cum publice in summo magistratu essent conjuncti.* Oliv.

hementes inimicitias cum Fulvio Flacco ejusdem amplitudinis viro gessit. Quas, ut simul censores [1] renuntiati sunt, in [2] campo deposuit: existimans non oportere eos privatis odiis dissidere, qui publice [3] summa juncti essent potestate. Id judicium animi ejus & præsens ætas comprobavit, & nobis veteres Annalium scriptores laudandum tradiderunt.

2. [4] Sicuti Livii quoque [5] Salinatoris finiendarum simultatum illustre consilium ignotum posteritati esse noluerunt. Is namque etsi Neronis odio ardens in exilium profectus

1. *Renuntiati.*] Nam in comitiis collectis per puncta suffragiis, qui numerandis punctis præerant, nuntiabant præconi eos, qui electi fuerunt. Et præco electis renunciabat, id est, iterum nunciabat. *Bad.*

2. *Campo.*] Scilicet Martio.

3. *Summa juncti essent potestate.*] Collegio summæ potestatis, seu censuræ, quod non erat pene minor consulatu.

4. *Sicuti Livii quoque.*] Quanta fuerit inter Livium Salinatorem & Claudium Neronem cum acerbitate dissensio, in cap. de Censura diligenter notavimus.

5. *Salinatoris.*] Salinator dictus est à lege, quam arctissimam & populo maxime molestam de vendendo sale tulerat. Ob quam deinde damnatus est. Nam cum primum consulatu abiit, à Claudio Nerone illi dies dicta est ad populum. Et cum omnes tribus ei maxime forent infensæ præter Metiam, facile damnatus est. Quam ignominiam adeo moleste tulit, ut rus migraret, & per multos annos urbe & omni cœtu careret hominum. Octavo ferme post damnationem anno, M. Claudius Marcellus, & M. Valerius Levinus consules eum reduxerunt in urbem. Sed erat veste obsoleta, capillo, barbaque prolixa, præ se ferens insignem in vultu habituque memoriam ignominiæ acceptæ, quem censores tonderi, squaloremque deponere, & in Senatum venire, ac omnibus publicis muneribus fungi coëgerunt. Cum igitur respubl. gravi & diutino bello Punico secundo premeretur, multisque cladibus exhausta viris fortibus esset, non facile inveniebantur, qui digni forent, quibus committeretur imperium. Itaque comitiis consularibus Claudio Neroni declarato consuli, par ei collega quærebatur, nec quisquam in tanto populo inveniri potuit Sexto Livio præferendus, aut certe æquandus, vel quod cæteri si qui erant, lege impedirentur, vel quod nullus par huic virtute appareret. Quare omnium suffragiis ei recusanti, ac prope invito consulatus demandatus est. Quo facto, de reconciliatione etiam gratiæ in Senatu actum est. Erant autem inimicitiæ inter eos, ut supra diximus, quod damnationis & exilii sui dux & auctor fuisset Nero. Has ergo acerbiores indigniorésque Livio sua calamitas faciebat, quod se spretum in ea fortuna credebat. Itaque his magis implacabilis erat, & nihil opus esse reconciliatione dicebat, acrius & intentius omnia gesturos, timentes ne crescendi ex se inimico collegæ potestas fieret. Vicit tamen auctoritas senatus, & patriæ charitas, ut depositis simultatibus, quæ inter ipsos diu fuerant, communi consilio Rempubl. invicem administrarent. *Oliv.*

1. *Sibi*

fectus fuerat, testimonio ejus praecipue afflictus; tamen postquam eum inde revocatum cives collegam illi in consulatu dederunt, & ingenii sui, quod erat acerrimum, & injuriae, quam gravissimam acceperat, oblivisci [1] sibi imperavit: Ne si diffidente animo consortionem imperii usurpare voluisset, pertinacem se exhibendo inimicum, malum consulem ageret: Quae quidem mentis ad tranquilliorem habitum inclinatio, in aspero ac [2] difficili temporum articulo plurimum salutis Urbi, atque Italiae attulit: quia pari virtutis impetu connisi, terribiles [3] Poenicas vires contuderunt.

3. [4] Clarum etiam in Africano superiore ac Ti. Graccho depositarum inimicitiarum exemplum. Siquidem ad cujus mensae

1. *Sibi imperavit.*] Id est, coëgit seipsum oblivisci.

2. *Difficili temporum articulo.*] Quo Annibal Romam vexabat.

3. *Poenicas vires.*] Quia, ut supra diximus, Asdrubalem Annibalis fratrem, cum innumero exercitu victum, ceciderunt.

4. *Clarum etiam in Africano superiore.*] P. Africanus superior, & T. Gracchus Tiberii & Caji Gracchorum pater, rerum gestarum magnitudine & honorum atque vitae dignitate illustres viri, dissenserunt saepenumero de republica, & ejus caussa, sicut & in aliis amici non fuerunt. Ea simultas cum diu mansisset, & solenni die Jovi epulum libaretur, atque id ob sacrificium Senatus in Capitolio epularetur, fors fuit, ut apud eandem mensam duo illi juncti locarentur: tum quasi Diis immortalibus arbitris in convivio Jovis Optimi Maximi dextras eorum conducentibus, repente amicissimi facti, neque solum amicitia incepta, sed affinitas simul instituta. Nam P. Scipio filiam virginem habens jam viro maturam, ibi tum eodem loco despondit eam Tiberio Graccho, quam probaverat elegeratque exploratissimo judicii tempore, dum inimicus esset. Livius de Bello Macedonico lib. VIII. parum constare dicit inter auctores, utrum post mortem patris desponsata fuerit, & nupserit filia Africani Graecho, an verae illae opiniones sint, Graechum, cum L. Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio esset, jurasse sibi inimicitias cum Scipionibus manere, nec se gratiae quaerendae causa quicquam facere; sed in quem carcerem reges & Imperatores hostium ducentem vidisset P. Africanum, in eum fratrem ejus duci non passurum. Senatum eo die forte coenantem in Capitolio consurrexisse, & petiisse, ut inter epulas Graccho filiam desponderet. Quibus ita in publicum solenne sponsalibus rite factis, cum se domum recepisset, Scipionem Aemiliae uxori dixisse, filiam se minorem despondisse; cum muliebriter indignabunda, nihil de communi filia secum communicatum aut consultatum adjecisset, non si T. Graecho daret, expertem consilii debuisse matrem esse; laetum Scipionem tam concordi judicio, & ipsi desponsam respondisse. Scipio ex duabus filiabus, majorem natu P. Cornelio Nasicae, minorem huic Graecho despondit. *Oliv.* Contigit A.U. DLXVI.

 1. *Mensa*

[1] mensæ sacra, odio dissidentes venerant, ad ea & amicitia & affinitate juncti discesserunt: Non contentus enim Scipio [2] auctore senatu, in Capitolio, Jovis epulo cum Graccho concordiam communicâsse; filiam quoque ei Corneliam protinus ibi despondit.

4. [3] Sed hujusce generis humanitas etiam in M. Cicerone præcipua apparuit: A. namque Gabinium repetundarum reum summo studio defendit, qui eum in consulatu suo Urbe expulerat. [4] Idemque P. Vatinium dignitati suæ semper infestum, [5] duobus publicis judiciis tutatus est, ut sine

1. *Mensa sacra.*] Mos annuus & solennis erat Romæ, ut epulæ Jovis in Capitolio celebrarentur, quo principes convenientes discumbebant, & epulabantur. *Idem.*

2. *Auctore Senatu.*] Id est, interveniente autoritate Senatus, qui eos, ut reconciliarentur, epulo simul interesse voluit. *Badius.*

3. *Sed hujusce generis humanitas.*] Cicero Gabinio conciliatur. Huic Gabinio Cicero restiterat, ne supplicatio decerneretur, ob res gestas in Syria, ut ex ipso Cicerone deprehenditur ad Att. qui hoc inquit: *Nequeo differre ad Idus Majas, Senatus divinus fuit in supplicatione Gabinio deneganda.* Hunc autem Gabinium cum Clodio contra Ciceronem sensisse intelligimus, quem postea revocatus, depositis inimicitiis Cicero defendit. Fuerat autem majestatis postulatus à Lentulo Flaminis filio, quem postea de ambitu in petitione consulatus reum fecit P. Sylla. Sed vetus erat Gabinii cum Cicerone inimicitia ob damnatorum supplicia: inter quos Gabinius quidam fuerat, hujus Gabinii propinquus. Gabinius ille conjurationis Catilinariæ conscius traditus fuerat Crasso custodiendus: de quo postea cum cæteris supplicium sumptum est. De hac autem inimicitia multis in locis apud Ciceronem nobis videre licet, sed inprimis in Oratione de gratiarum actione, quam ad populum habuit, sive ad Senatum, ubi ait Cicero: *Tu ne ausus isto oculo, non dicam animo; illa fronte, non vita; tanto supercilio, non enim possum dicere tantu gestu cum Gabinio consociare consilia pestu mea?* De reconciliatione vero ac defensione multa videre possumus in epistola, quam ad Lentulum scribit lib. 1. ubi Lentulus ex Cicerone quæsisse videtur, quare Gabinium defenderit & laudarit. *Oliverius.* Contigere hæc A.U. DCXCIX. DCXCVII. & DCXCIX.

4. *Idemque P. Vatinium.*] Cicero cum Vatinio rediit in gratiam. In hunc Vatinium antea dixerat Cicero, accusatum ambitus à Paulo vel M. Licinio Crasso, cujus rei adhuc extat oratio Ciceronis, de quo etiam in Epistolis ad Atticum deprehenditur, & in ea, quam supra dixi, ad Lentulum. Ad Atticum vero sic ait: *Quinetiam Paulus noster productus testis in Sextium, confirmavit se nomen Vatinii delaturum, si M. Licinius cunctaretur.* Et hunc in Ciceronem cum Clodio conspirasse, opinio est, cui deinde reconciliatus patrocinium suum dedit. *Oliv.*

5. *Duobus publicis judiciis.*] Ambitus & repetundarum. Publica judicia dicebantur, quæ ad remp. pertinerent: de quibus lata lex est, ut ambitus, repetundarum, majestatis læsæ. *Idem.*

1. Cice-

ſine ullo crimine levitatis, ita cum aliqua laude. Quia ſpecioſius aliquanto injuriæ beneficiis vincuntur, quam mutui odii pertinacia penſantur.

5. [1] Ciceronis autem factum adeo viſum eſt probabile, ut imitari id ne inimiciſſimus quidem illi P. Pulcher dubitaverit: qui [2] inceſti crimine [3] à tribus Lentulis accuſatus, unum ex his [4] ambitus reum patrocinio ſuo protexit. Atque in animum induxit, & judicem & Prætorem, & [5] Veſtæ ædem intuens, amicum Lentulo agere: inter quæ ille ſalutem ejus fœdo crimine obruere cupiens hoſtili voce peroraverat.

6. [6] Caninius autem Gallus reum pariter atque accuſatorem admirabilem egit, & C. Antonii, quem damnaverat, filiam in matrimonium ducendo, & [7] M. Colonium, à quo damnatus fuerat, rerum ſuarum procuratorem habendo.

7. Cæ-

1. *Ciceronis, &c.*] Contigêre hæc A. U. DCXCII. & DCC.

2. *Inceſti crimine.*] Quod introiiſſet ad matronas Bonæ Deæ ſacra celebrantes, quibus viris intereſſe non licebat. Captus enim amore Pompejæ uxoris Cæſaris, qui forte eo anno Pontifex Maximus erat, ſub habitu muliebri domum Cæſaris, ubi ea ſacra fiebant, ingredi auſus eſt, & cognitus à mulieribus, inde turpiter cæſus & ejectus. Deinde etiam ſorores tres ſuas violaverat. Unde in Oratione pro domo ait: *Qui non pluris faceret ſorores quam bonam Deam.* Inveni tamen, qui dicerent, virginem Veſtalem vitiaſſe. *Oliv.*

3. *A tribus Lentulis.*] Scilicet à Publio, & à Cajo Lentulo.

4. *Ambitus.*] Non omnes qui ambiebant aliquod munus, ambitus poſtulari poterant. Itaque eleganter Varro dixit, *qui populum candidatus circumit, ambit: qui aliter facit, ex ambitu cauſam dicit.* Leges autem de ambitu plures fuerunt latæ, quas diligenter ennmeravit Sigonius, poſtrema Julia fuit, vel à Julio Cæſare, vel ab Auguſto lata.

5. *Veſtæ ædem intuens.*] Cum eſſet in conſpectu ædis, & ita memor eſſet contumeliæ ſibi illic objectæ.

6. *Caninius autem Gallus.*] Antonius multos in Achaja ſpoliaverat, nactus de exercitu Syllano equitum turmas; deinde Græci, quos ſpoliaverat, traxerunt Antonium in jus ad M. Lucullum prætorem, qui jus inter peregrinos dicebat. Egit pro Græcis Gallus, & tum adoleſcentulus. Q. Gallua ſignificari videtur, quem ambitus reum Cicero defendit. Hic enim cum eſſet Præturæ candidatus, dederat gladiatoriam ſub titulo patris, qui in ædilitate quam antea geſſerat, vernas non habuerat. Hæc Aſconius. Verum Antonius repetundarum reus à Lucullo damnatus eſt, vel, ut alii dicunt, à Caninio Gallo, qui ei poſtmodum reconciliatus filiam ejus duxit uxorem. *Oliv.* Contigit A. U. DCXCIV.

7. *M. Colonium.*] Caninius accuſatus eſt ambitus, apud M. Colonium, quod in præturæ petitione, candidatus gladiato-

7. [1] Cælii vero Rufi ut [2] vita inquinata, ita misericordia, quam [3] Q. Pompejo præstitit, probanda: cui à se [4] publica quæstione [5] prostrato, cum mater Cornelia fidei commissa prædia non redderet, atque iste auxilium suum literis implorasset; pertinacissime absenti adfuit. Recitavit & ejus epistolam judicio [6] ultimæ necessitatis indicem, qua impiam Corneliæ avaritiam subvertit; factum propter eximiam humanitatem, ne sub Cælio quidem auctore repudiandum.

diatoriam pop. dedisset, ut favorem ejus amplecteretur, & cùm sub excusatione funeris patris, diceret gladiatores illos in funere patris dedisse, tamen ab illo damnatus est; quem deinde acerrimum suarum rerum & dignitatis procuratorem habuit. *Oliv.*

1. *Calii vero.*] Est ille, ni fallor, cujus epistolæ extant ad Ciceronem elegantissimæ & doctissimæ. Orator fuit in paucis: Plin. lib. VII. cap. 50. *M. Cacilium Rufum* vocat, culpa non sua, sed librariorum. sæpe Cæcilius pro Cœlius & contra in bonis auctoribus male scriptum. in Servio etiam aliquoties Gellius pro Cœlius legisse me scio. *Colerus.* Contigit A. U. DCCII.

2. *Vita inquinata.*] Id est, quem parum publicè adolescentiam habuisse fama fuit, immo vero libidinose. Nam cum accusaretur aurum à Cloelia sumpsisse, forsitan corrupti, venenum Luceio domino miserunt. Accusatores Cœlio ad suspicionem firmandam libidines objecerunt, amores, adulteria inusitata, convivia, commessationes, cantus, symphonias, navigia. Idem familiam Hipsei, & hujus Q. Pompeji postulavit, sed tunc probata est ejus adolescentia, cum Q. Pompejum, quem publica quæstione prostraverat, defendit, cum opprimeretur à Cornelia Gracchorum matre. *Oliv.*

3. *Q. Pompejo.*] Qui videlicet restiterat P. Sulpitio trib. pl. leges promulganti de exulibus revocandis, de novis civibus libertinisque distribuendis, de Mario adversus Mithridatem creando duce; & ideo vita ipsius Cœlii inquinata dignoscitur, si pertinaciter has perniciosas leges defendere voluerit. *Oliverius.*

4. *Publica quæstione.*] Nam accusavit eum, quod seditiosum tribunatum gessisset, & populum excitando adversus Milonem, cujus amicissimus erat Cœlius. Vel publica quæstione, quâ partes Marii defendit adversus Q. Pompejum, & Syllam Consules. *Oliv.*

5. *Prostrato.*] Quod in ea contentione Q. Pompeji filius occisus est, & ipsi consules vix evadere potuerunt. *Prostrato.*] Superato à se publica quæstione.

6. *Ultima necessitatis.*] Ut etiam ab inimico auxilium petere cogeretur.

CAP. III.

CAP. III.

DE ABSTINENTIA ET CONTINENTIA.

CUJUS EXEMPLA ROMANOR. SUNT.

1. *P. Scipio Africanus major procos.*
2. *M. Cato Uticensis propr.*
3. *Nero Claudius, Drusus & Antonia.*
4. *Cn. Marcius Coriolanus.*
5. *MV. Curius Dentatus Cos.*
6. *C. Fabricius Luscinus Cos.*
7. *Q. Ælius Tubero Catus Cos.*
8. *L. Æmilius Paullus procos.*
9. *Legati Roman. Q. Fabius Gurges, & Cn. Fabii Pictores: & Q. Ogulnius.*
10. *L. Calpurnius Piso Frugi Cos.*
11. *M. Cato senior Cos.*
12. *M. Cato Uticensis.*
13. *P. Scipio Æmilian.*
14. *P. Romanus.*

EXTERNA SUNT.

1. *Pericles Atheniensis.*
2. *Sophocles Atheniensis.*
3. *Xenocrates Academicus.*
4. *Diogenes Cynicus.*

MAgna cura præcipuoque studio referendum est, quantopere libidinis & avaritiæ furori similes impetus ab illustrium virorum pectoribus, consilio ac ratione summoti sunt. Quia demum ii penates, ea civitas, id regnum æterno in gradu facile steterit; ubi minimum virium Veneris, pecuniæque cupido sibi vindicaverit. Nam quo istæ generis humani certissimæ pestes penetraverint, ibi injuria dominatur, infamia flagrat. Quibus longius relictis, contrarios tam diris vitiis mores commemoremus.

1. [1] Quartum & vicesimum annum agens [2] Scipio, cum in

1. *QVartum & vicesimum annum.*] Scipio, ut supra dictum, quartum & vicesimum natus annum, in Hispania dux declaratus, cum primum provinciam tenuit, Carthaginem novam munitissimam urbem, & Punicis opibus refertam vi cepit, & militibus diripiendam concessit. *Oliv.* Contigit A.U. DXLIII.

2. *Scipio.*] Aulus Gellius super tanta hujus rei virtute nescio quid suspicionis Valerio Antiati videtur afferre, Scipionem istum (vero ne an falso incertum est,) fama tamen, cum esset adolescens, haud syncera fuisse, & propemodum constitisse hosce versus à Cn. Nævio poëta in eum scriptos esse:

Etiam qui res magnas manu gessit gloriose,
Cujus facta viva nunc vigent, qui apud gentes solus
Præstat, eum suus pater, cum pallio uno, ab amica abduxit.

Oliverius.

1. *Majo-*

in Hispania Carthagine oppressa,[1] majoris Carthaginis capiendæ sumpsisset [2] auspicia, multosque obsides, quos in ea urbe Pœni clausos habuerant, in suam potestatem redegisset; eximiæ inter eos formæ virginem, ætatis adultæ, & juvenis, & cælebs, & [3] victor, postquam comperit illustri loco inter [4] Celtiberos natam, nobilissimoque gentis ejus [5] Indibili desponsam, accersitis parentibus, & sponso inviolatam tradidit. Aurum quoque, quod pro redemptione puellæ allatum erat, summæ dotis adjecit. Qua continentia ac munificentia Indibilis obligatus, Celtiberorum animos Romanis applicando, meritis ejus gratiam debitam retulit.

2. [6] Verum ut hujus viri abstinentiæ testis Hispania, ita, M. Catonis [7] Epiros, [8] Achaja, [*] Cyclades insulæ, maritima pars

1. *Majoris Carthaginis.*] Quæ nimirum in Africa erat æmula imperii Romani.

2. *Auspicia.*] More solenni, quia nihil inauspicato fieri solebat.

3. *Victor.*] Non sine ratione dixit *victor*: nam victoria solet insolentiores minusque continentes reddere viros.

4. *Celtiberos.*] Populi sunt Hispaniæ, à Celte & Ibero dicti. Celtæ autem, ut Livius testatur lib. v. tertia pars Galliæ, qui venientes ad Iberum fluvium Hispaniarum, ibique considentes, retenta primi nominis parte, & assumpta parte fluminis, juxta quod consederant, *Celtiberi* dicti sunt. Quod Lucanus libro IV. tetigit, cum ait:

—— Profugique à gente vetusta
Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberis.

Oliv.

5. *Indibili desponsam.*] Luccejus dicebatur. Indibilis enim alter regulus fuit, de quo Livius libro XXVII. & XXVIII. *Corradus.*

6. *Verum ut hujus viri abstinentia.*] De Continentia loquitur M. Catonis Uticensis, qui Cato minor dictus est, & Ciceronis sententia Stoïcus perfectus. Nam major censor & orator fuit, unde Censorinus dictus est. Hoc exemplum in capitulo de Moderatione tractavimus: ubi Ptolemæi provinciam Catoni demandatam fuisse diximus, ut inde Cypriacam pecuniam, quam Ptolemæus grandem congesserat, Romam deportaret, ne tantis opibus rex incitatus, pop. Rom. bellum renovaret. *Oliverius.* Contigit A.U. DCXCV.

7. *Epiros.*] Est hæc regio in Europa & aliquando Molossia dicta fuit, ut Justinus affirmare videtur, quanquam Servius supra III. Æneid. non totam Epirum, sed partem, quam Helenus tenuit, Molossiam dictam voluit; quæ deinde Chaónia dicta, à fratre Chaone, quem per ignorantiam occidisse venenata sagitta perhibetur, dicente Virgilio:

Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Trojano à Chaone dixit. Oliv.

8. *Achaja.*] Regio est Græciæ, quæ, teste Herodoto, primo Peloponnesus, deinde Danaa, postea Achaja dicta fuit. Unde

pars Asiæ, provincia Cypros. Unde cum pecuniæ deportandæ ministerium sustineret, tam aversum animum ab omni Venere, quam à lucro habuit, in maxima utriusque intemperantiæ versatus materia: Nam & regiæ divitiæ potestate ipsius continebantur & fertilissimæ delitiarum [1] tot egregiæ urbes, necessaria totius navigationis diverticula erant. Atque id Minatius Rufus, Cypriacæ expeditionis fidus comes, scriptis suis significat: Cujus testimonium non amplector: proprio enim argumento laus ista nititur, quoniam ex eodem naturæ utero & continentia nata est, & Cato.

3. [2] Drusum etiam Germanicum eximiam [3] Claudiæ familiæ gloriam, patriæque rarum ornamentum, & quod super

Unde Græci Achæi atque Achivi dicti sunt, cujus maxime clarum oppidum Corinthus fuit, nunc vulgo dicitur Morea. *Oliv.*

* *Cyclades.*] Insulæ sunt in mari Ægeo, sic dictæ, ut vult Solinus, quod licet spaciis longioribus à Delo projectæ, in orbem tamen circa Delum sitæ sint. Nam orbem Græci κύκλον dicunt. Servius autem super III. Æn. contra sensit non à rotunditate dictas, sed à circuitu, quod videlicet longo ordine circuiri eas necesse sit. Inter has sunt breviores quædam, ut Mycone & Gyarus, & aliæ nonnullæ ad quas relegabantur scelerati. Unde Juvenalis in prima Satyra:

Aude aliquid brevibus Gyaris, & carcere dignum,
Si vis esse aliquid. —

Sic & Virgilius de his insulis mentionem facit in tertio:

— *Celsa Mycone Gyaroque revinxit.*
Oliverius.

1. *Tot egregiæ urbes.*] Veteres libri, *Tot Græciæ.* At in Campensi, *Tot egregiæ urbes.* Quod non displicet, subjicit enim potestati Catonis non Græciam, sed & maritimam partem Asiæ civitatibus opulentissimis inclytam. *Pighius.* *Tot egregiæ urbes.*] Ita Pighius. In libro Dan. reperi, *Tot Græciæ urbes.* Quam scripturam opponere ausim emendationi Pighianæ. *Coler.*

2. *Drusum etiam Germanicum.*] Drusus Germanicus contentus uxore sua, hic primo censum egerat, deinde Germaniæ cis & trans Rhenum positas civitates oppugnavit, & tumultus ob eum censum in Gallia exortos composuit. Postremo varias quoque gentes trans Rhenum armis suis subegit. Hic igitur Germanicus dictus est. Uxor ejus Antonia minor fuit M. Antonii triumviri, Octaviæ sororis Augusti filia, qua viva contentus fuit, sed ipsa quoque vito reddidit vicem, qui cum ex fractura, equo super crus ejus collapso, trigesimo die, postquam id acciderat, mortuus esset, Antonia ætate integra & forma insigni, cum Livia socru sua reliquum suæ vitæ tempus vidua peregit, quod sequenti memoratur exemplo. *Ol.* Contigit A. U. DCCXLV.

3. *Claudia familia.*] Claudius Nero ex Livia uxore Tiberium genuit, mortuo deinde Claudio, Octavianus Liviam alvum gestantem duxit uxorem, ubi natus est Drusus; & hos filios, scilicet Tiberium & Drusum, magna charitate

per omnia est, operum suorum pro habitu, ætatis magnitudine, vitrico pariter ac fratri Augustis duobus reipubl. divinis oculis mirifice respondentem, constitit usum Veneris intra conjugis charitatem clausum tenuisse. [1] Antonia quoque fœmina laudibus virilem [2] familiæ suæ claritatem supergressa, amorem mariti egregia fide pensavit: quæ post ejus excessum, forma & ætate florens, cubiculum [3] socrus pro conjugio habuit: in eodemque toro alterius adolescentiæ vigor extinctus est, alterius viduitatis experientia consenuit. Hoc cubiculum [4] talibus experimentis [5] summam imponat.

4. [6] Deinceps ex iis vocemus, quorum animus aliquo in momento ponendi pecuniam nunquam vacavit. [7] Cn. Marcius Patritiæ gentis adolescens, [8] Anci regis clara progenies, cui Corioli Volscorum oppidum captum cognomen adjecit,

ritate nutrivit. Drusus vero jam adultus adversus Germanos populo Romano rebellantes auspiciis Octaviani missus, hostes celerius atque felicius, quam in adolescente credi possit, debellavit, omnemque provinciam jam deficientem Romano restituit imperio: inde Germanicus, ut supra diximus appellatus est; qui de hostibus triumphaturus, prolapso super crus ejus quo vehebatur equo, trigesimo post casum die ex cruris fractura periit. *Oliv.*

1. *Antonia quoque.*] Uxor nobilissima Drusi, & filia M. Antonii triumviri, & Octaviæ sororis Augusti, quam deinde Antonius Cleopatræ reginæ captus illecebris, repudiavit: unde nata sunt inter Antonium & Augustum bella civilia. *Oliv.*

2. *Familiæ suæ claritatem.*] Scilicet paternæ; quia pater ejus Marcus Antonius triumvir, alioqui clarus libidine & illecebris Cleopatræ, repudiata uxore optima, diffamatus est. *Badius.*

3. *Socrus.*] Scilicet Liviæ.

4. *Talibus experimentis.*] Continentia conjugalis, & vidualis.

5. *Summam.*] Id est, finem.

6. *Deinceps ex iis vocemus, quorum animus, &c.*] Præpono veterem lectionem, *Deinceps & iis vacemus.* Lipsius. Contigit A.U. CCLX.

7. *Cn. Marcius.*] Hic fuit ille, qui postea Coriolanus dictus est, eo quod opera & virtute sua captum fuerit à Posthumio consule oppidum Coriolanum. Nam cum Aulus Posthumius obsideret oppidum Coriolanum, & in eo oppugnando sæpius militum vires frustra tentasset, quod munitissimum esset, Cn. Marcius, deceptis custodibus, oppidum irruit, ignem in tecta conjecit, multasque oppidi ædes incendit; quibus correptis commota civitas, cum ad incendium omnes concurrerent, Rom. faciliorem fecerunt expugnationem. Ejus igitur virtute captum est oppidum, à quo etiam agnominationem accepit, quia post id factum Coriolanus dictus. *Oliv.*

8. *Anci regis.*] Hic originem ducebat ab Anco Marcio, quarto Romanorum rege. Fuit igitur tam genere quam virtute præclarus. *Anci Regis.*] Hoc etiam de

cit, cum editis conspicuæ fortitudinis operibus à Postumo Cominio consule, accurata oratione apud milites laudatus, omnibus donis militaribus, & agri c. jugeribus, & decem captivorum electione, & totidem ornatis equis, centenario boum [1] grege, argentoque quantum [2] sustinere valuisset, donaretur: nihil ex his, præter unius hospitis captivi salutem, equumque, quo in acie uteretur, accipere voluit. Qua tam circumspecta animi moderatione, nescias utrum majore cum laude præmia [3] meruerit, an rejecerit.

4. [4] M V. autem Curius exactissima norma Romanæ frugalitatis, idemque fortitudinis perfectissimum specimen, Samnitium legatis agresti se in scamno assidentem foco, atque [5] ligneo catillo cœnantem (quales epulas, apparatus in-

de Marciis dixerat Cæsar, in laudatione Juliæ amitæ suæ, in hæc verba: *Amita mea Julia maternum genus ab regibus ortum, paternum cum Diis immortalibus conjunctum est. Nam ab Anco Marcio sunt Marcii reges.* Ovidius libro VI. Fastorum:

Marcia sacrifico deductum nomen ab Anco. Coler.

1. *Grege.*] *Gregem* pro armento posuit. Nam *gregem* de minoribus, *armentum* dicimus de majoribus animalibus, teste Servio, quamvis alii aliter sentiant. *Oliver.*

2. *Sustinere.*] Sursum à terra levatum tenere.

3. *Meruerit.*] Placet lib. Danielis, *Elegerit.* Elegerat enim Coriolanus hospitis salutem & equum. *Coler.*

4. *M V. autem Curius exactissima norma.*] Adeo celebris est hujus Curii frugalitas, ut nulli ferme obscura esse possit, quippe qui Romanæ temperantiæ exactissima norma dicatur: qui cum Fabritio Pyrrhum regem Epirotarum, qui pro Tarentinis bellum Romanis intulerat, exegit Italia, Samnites etiam, difficillimam provinciam, sæpius devicit: nam bellum Samniticum centum ferme annos durasse constat. Cum igitur ei consuli victoria de Samnitibus obtigisset, ad eum legati de impetranda pace venerunt, qui forte fortuna illum juxta focum sedentem, & tostis rapis, ut tradit Plutarchus, vescentem invenerunt. Admirati tetricam hominis vitam, ad suos reversi, cum id, quod viderant, retulissent, Samnites imperatorem Romanum vel avaritia, vel inopia laborare existimantes decreverunt ingens auri pondus mittere, sperantes Curium tanto munere captum, gratiosiores pacis conditiones sibi esse daturum; quod præter spem, & eorum opinionem evenit. Nam cum in ejus conspectum aurum attulissent, multisque suasionibus illum invitassent, ut acciperet, subridens ait, Nonne intellexistis hesterna cœna me prorsus non indigere pecunia? Ite igitur, & renuntiate civibus vestris, malle me habentibus aurum imperare, quam aurum habere. *Oliver.* Contigit A.U. CDLXIII.

5. *Ligneo catillo.*] Vasculo escario. *Ac ligneo catillo.*] Vulgo: *Catino.* Campensis liber, aliique tres, *Atque ligneo catillo cœnantem.* Eleganter: rem enim attenuat ipsa dictio diminuta. *Aquam bibere catillo*, Plinius dixit lib. XXX. c. 6. *Pighius.*

1. *Idem*

indicio est) spectandum præbuit. Ille enim Samnitium divitias contempsit, Samnites ejus paupertatem mirati sunt. Nam cum ad eum magnum auri pondus publice missum attulissent, benignis verbis invitatus, ut eo uti vellet, vultum risu solvit, protinusque, Supervacuæ, inquit, ne dicam ineptæ legationis ministri, narrate Samnitibus MV. Curium malle locupletibus imperare, quam ipsum fieri locupletem: atque istud ut pretiosum, ita malo hominum excogitatum munus refertote, & mementote me nec acie vinci, nec pecunia corrumpi posse.

[1] Idem cum Italia Pyrrhum regem exegisset, nihil omnino ex præda regia, quæ exercitum Urbemque ditaverat, attigit. Decretis etiam à senatu septenis jugeribus agri [2] populo, sibi autem quinquaginta, [3] popularis assignationis modum non excessit: parum idoneum reip. civem existimans, qui eo quod reliquis tribueretur, contentus non esset.

6. [4] Idem sensit Fabricius Luscinus, honoribus & auctoritate omni cive temporibus suis major, censu par unicuique pauperrimo: qui à Samnitibus, quos universos in clientela habebat, [5] decem æris, & quinque pondo argenti, [6] totidemque servos sibi missos, in [7] Samnium remisit: continentiæ suæ beneficio sine pecunia prædives, sine usu familiæ abunde comitatus: quia locupletem illum faciebat, non

1. *Idem cum, &c.*] Contigit A. U. CDLXXIIX.

2. *Populo.*] Scilicet victori.

3. *Popularis assignationis modum.*] Septem jugerum, ut modo dixit. Olim enim modus iste agri civibus assignatus fuerat à C. Licinio trib. pleb. Varro de Re Rust. lib. 1. cap. 2. *Ejusdem gentis C. Licinius trib. pleb. cum esset post Reges exactos annis CCCLXV, primus populum ad leges accipiendas in septem jugera forensia è comitio eduxit.* Coler.

4. *Idem sensit, &c.*] Contigit A. U. CDXXC.

5. *Decem æris, & quinque pondo argenti, totidemque servos sibi missos.*] Gellius lib. 1. c. 14. hujus historiæ meminit ex Julio Hygino, sed non expressa summa, grandem pecuniam dono ablatam scribit: verum quam tenuis hæc summa Valeriana! quæ proculdubio, numerorum notis interversis, est depravata: attamen ex manuscriptis quod adferam melius non habeo, Gemblacensis liber XV. pondo argenti prodit. *Pighius.*

6. *Totidemque servos.*] Quinque servos.

7. *Samnium.*] Regio Italiæ in Calabria.

1. *Lega-*

non multa possidere, sed modica desiderare. Ergo domus ejus, quemadmodum ære & argento & mancipiis Samnitium vacua, ita gloria ex his contemptis parta, referta fuit. Consentanea repudiatis donis Fabricii vota extiterunt: [1] legatus enim ad Pyrrhum profectus, cum apud eum Cyneam Thessalum narrantem audisset, [2] quendam Atheniensem clarum sapientia, suadere, ne quid aliud homines quam voluptatis causa facere vellent: pro monstro eam vocem accepit, continuoque Pyrrho & Samnitibus istam sapientiam deprecatus est. Licet Athenæ doctrina sua glorientur, vir tamen prudens, Fabricii detestationem, quam Epicuri maluit præcepta: quod eventus quoque indicavit. [3] Nam quæ urbs voluptati plurimum tribuit, imperium maximum amisit: [4] quæ labore delectata est, occupavit: Et illa libertatem tueri non valuit, hæc etiam donare potuit.

7. [5] Curii & Fabricii Q. Ælium [6] Tuberonem [7] cognomine Catum discipulum fuisse merito quis existimaverit: cui con-

1. *Legatus.*] Legatus ad Pyrrhum à Senatu populoque Rom. missus, ut ageret cum rege de permutatione seu redemptione captivorum. *Oliv.* Contigit A. U. CDLXXIV.

2. *Quendam Atheniensem.*] Qui sine dubio fuit Epicurus.

3. *Nam quæ urbs.*] Scilicet Tarentum. Possumus intelligere hoc dici de urbe Athenarum, quæ fuit olim totius Græciæ imperio potita, & quum deinde in servitutem redacta foret, eam populus Romanus in libertatem asseruit. *Oliv.*

4. *Quæ la ore.*] Id est, Roma.

5. *Curii & Fabricii Q. Ælium, &c.*] Hic consul bello Macedonico fuit, qui quum provinciam illam propemodum Romano subegisset imperio, Ætolorum legati de victoria gratulaturi (nam tunc Ætoli Romanis societate conjuncti) ad eum in castra venerunt. *Oliver.* Contigit A. U DXXCVI

6 *Tuberonem.*] Hic Tubero vir probus & reipublicæ amantissimus fuit, qui T. Gracchum, quocum summa amicitia erat conjunctus, ubi reipublicæ suæ perniciosum civem esse cognovit, in seditione deseruit, atque illius consilia vehementer improbavit.

7. *Cognomine Catum.*] Scribit lib. Daniel. *cognomine Gentilium.* alius: *Catulum.* Edit. Venet. *Catullum.* Sed hæc omnia à nugivendulis librariis Is igitur Sextus Ælius Catus est, de quo versus Ennii factus:

Egregie cordatus homo Catus Ælius Sextus.

quem versum bis citat Cicero. Idem epistola quadam ad Trebatium eundem *Sextum Ælium* vocat, non ut ibi corruperunt, *Æmilium.* Fuit hic Ælius Jureconsultus, cujus Tripertita laudat Pomponius JC. D. de orig. jur. Meminit huius Plinius quoque lib. XXXIII cap. II. Vixit alius Catus Ælius Augusti ævo, quem non dubito illum esse, quem .... homines in Thraciam duxisse suo tempore Strabo refert lib. VII.

consulatum gerenti, cum [1] Ætolorum gens omnis usus vasa argentea, magno pondere, & exquisita arte fabricata per legatos misisset, qui superiori tempore gratulandi causa ad eum profecti retulerant, fictilia se in ejus mensa vasa vidisse; monitos ne continentiæ quasi paupertati succurrendum putarent, cum suis sarcinis abire jussit. Quam bene Ætolicis domestica prætulerat, si frugalitatis ejus exemplum posterior ætas sequi voluisset? Nunc quo ventum est? à servis vix impetrari potest, ne eam supellectilem fastidiant, qua tunc consul uti non erubuit.

8. At [2] Perse rege devicto Paullus, cum Macedonicis opibus veterem atque hæreditariam urbis nostræ paupertatem eo usque satiâsset, ut illo tempore primum populus Rom. [3] tributi præstandi onere se liberaret; penates suos nulla ex parte locupletiores fecit: Præclare secum actum existimans, quod ex illa victoria alii pecuniam, ipse gloriam occupâsset.

9. [4] Atque huic animi ejus judicio [5] Q. Fabius Gurges Cn.

Nec possum adhuc cogitatione ulla indipisci, quid causæ fuerit, quare eruditissimus Casaubonus hunc *Ælium* penitus ignorare se adfirmet, & pro eo substituat Licinium Crassum, nimis libera correctione. *Celerus.*

1. *Ætolorum.*] Ætolia regio contigua Acarnaniæ, Phocidique & Locris. Hanc autem ab Acarnania Acheloüs fluvius separat. *Oliv.*

2. *Perse rege.*] Plutarchus tamen dicit quosdam ex ea præda sibi retinuisse libellos. Contigit A. U. DXXCVII.

3. *Tributi.*] Pecuniæ per singulas tribus in stipendum militare erogatæ.

4. *Atque huic animi, &c.*] Justinus libro XVIII. dicit, quod missa à Senatu in Ægyptum legatione, cum ingentia sibi à Ptolemæo rege munera sprevissent, interjectis diebus ad cœnam invitatis aureæ coronæ missæ sunt, quas illi honoris gratia receptas postero die statuis regis imposuerunt. *Oliv.* Contigit A. U. CDXXC.

5. *Q. Fabius Gurges, Cn. Fabii Pictores, Q. Ogulnius subscripserunt.*] Mirifice corruperunt hæc legatorum nomina librarii, quæ item variantur in Manuscriptis. In Jacobi Susii libro posteriores duo vocantur *Q. Numerius Pictor, Q. Ogolinus.* In Pulmanni item eodem modo. In Cauchiano, Coloniensi & Wincheliano, *Cn. Fabius Pictor, Q. Ugolinus.* In Campensi, *Cn. Numerius Pictor, Q. Ugolinus.* In Atrebatensi denique & Gemblacensi, *Numerius Pictor, Q. Ogolnius subscripserunt.* Ex his omnibus restitui possunt hoc modo nomina; *Q. Fabius Gurges, C. N. Fabii Pictores, Q. Ugolnius subscripserunt.* Atque ita etiam antiquis Romanorum fastorum tabulis respondebunt. C. enim Fabius Pictor cum Q. Ogolnio consul fuit, Numerius postea cum

D. Ju-

Cn. Fabii Pictores, Q. Ogulnius [1] subscripserunt: qui legati ad Ptolemæum regem missi, munera quæ ab eo privatim acceperant, in ærarium, & quidem prius, quam ad senatum legationem referrent, detulerunt, de publico scilicet ministerio nihil cuiquam, præter laudem bene administrati officii, accedere debere judicantes: Jam illud humanitatis senatus, & attentæ majorum disciplinæ indicium est: data sunt enim legatis, quæ in ærarium reposuerant, non solum patrum conscriptorum decreto, sed etiam populi permissu, eaque legatis quæstores prompte unicuique distribuerunt. Ita in iisdem Ptolemæi liberalitas, legatorum abstinentia, Senatus ac populi Romani æquitas debitam probabilis facti portionem obtinuit.

10. [2] Fabiorum & Ogulnii continentiæ [3] Calpurnium Pisonem in consimili genere laudis æmulum fuisse res ipsa documento est. Consul gravi fugitivorum bello à se liberata Sicilia, eos, quorum præcipua opera usus fuerat, imperatorio more donis prosequebatur: Inter quos filium suum locis aliquot prœliatum fortissime, titulo trium librarum aureæ coronæ decoravit; præfatus non oportere à magistratu è publica pecunia erogari, quod in ipsius domum rediturum esset: tantumque ponderis se testamento adolescenti legaturum promisit: ut honorem publicè à duce, pretium à patre privatim acciperet.

11. [4] Age, si quis hoc seculo vir illustris pellibus hædinis pro

D. Junio. Meminit hujus abstinentiæ Annalium secundo Zonaras, sed legatos non nominat. Vide Annales nostros. *Pighius.*

1. *Subscripserunt.*] More nomina sua subscribentium astipulati sunt, & assensum præbuerunt.

2. *Fabiorum, &c.*] Contig. A.U. DCXX.

3. *Calpurnium.*] Hic, ut in cap. de disciplina militari diximus, cum bello fugitivorum provinciam Siciliam obtineret, quam sexaginta servorum millia occupaverant, re bene gesta ac liberata provincia, milites omnes, qui operam suam in eo bello reipubl. strenue navassent, militaribus donis imperatorio more donavit. *Olsv.*

4. *Age si quis hoc seculo.*] Caro superior Celtiberos Hispaniæ populos robur provinciæ aliquot secundis prœliis fregit, & cum totam provinciam administraret, pellibus hædinis pro tapetis usus est, & trium servorum comitatum habuit, cumque Hispaniam ulteriorem

 peti-

pro [1]stragulis utatur, [2]tribusque servis comitatus Hispaniam regat, & quingentorum assium sumptu transmarinam provinciam petat; eodem cibo [3]eodemque vino, quo nautæ, uti contentus sit, nonne mirabilis existimetur? Atqui ista patientissime superior Cato toleravit, quia illum grata frugalitatis [4]consuetudo, in hoc genere vitæ, cum summa dulcedine continebat.

12. [5]Multum à prisca continentia spatio annorum posterior Cato discedit, utpote in civitate jam divite & lautitia gaudente natus. Is tamen cum [6]bellis civilibus interesset, filium secum trahens, [7]duodecim servos habuit, numero

peteret, viatico quingentorum assium contentus, vino ciboque, quo nautæ, uti non dubitavit, sed quam facile toleravit, quia in tali continentia vitam exercuerat, nam, ut inquit Plutarchus, Cum adolescens stipendia faceret, in castris quasi semper utebatur aqua; sed cum fortasse, vel æstu, vel siti nimia laborasset, ad eam sedandam aceti frequenti haustu utebatur, vel si quando vires pristinas desiderasset, vegetandi corporis causa leviusculi nonnihil vini delibare consueverat. Cum iter faceret, sua ipse arma uno subsequente ministro ferebat, qui secum, quæ vitæ necessaria forent, comportaret: domi vero tanta frugalitate fuisse tradunt, ut hyeme sola tunica, demptis manicis, indutus esset; æstate vero pene nudus, labore cum servis certaret, quibuscum sedere solitus, eodem pane, eodemque vino vescebatur. Hanc frugalitatem & continentiam ex M. Curii vitæ commemoratione & fama quasi æmulatione quadam induisse ferunt, cum juxta illius villam ipse haberet agellum. Frontinus: *Marcum*, inquit, *Catonem vino eodem, quo remiges, contentum fuisse tradunt.* Seneca ad Lucilium epistol. LXXXVIII. *Cato Censorinus quanto reip. utilior Scipione fuerit, nosti, alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus gessit, cantherio vehebatur & hippoperis impositu, ut secum utilia portaret. Quantum erat seculi decus, Imperatorem, triumphalem, censorium, & quod supra omnia, hoc est, Catonem, uno caballo esse contentum, & nec toto quidem: partem enim sarcinæ ab utroque latere dependentes occupabant.* Oliver. Contigit A. U. DLVII.

1. *Stragulis.*] Stragula vestis versicolor.

2. *Tribusque servis comitatus.*] Plutarchus in vita ejus *quinque servos* scribit. *Corradus.*

3. *Eodem vino.*] Innuit Catonem Majorem. Plinius libro XIV. *Idem Cato cum in Hispaniam navigaret, unde cum triumpho rediit, Non aliud, inquit, vinum bibi, quam remiges.* Spartianus de Hadriano: *Cibis etiam castrensibus in propatulo libenter utens, hoc est, larido, caseo, & posca, exemplo Æmiliani & Metelli, & auctoris Trajani.* Colerus.

4. *Consuetudo.*] Cato ipse contra Thermum: *Ego jam à principio in parcimonia atque in duritia omnem adulescentiam meam abstinui, agro colendo, saxis Sabinis, silicibus repastinandis atque conserendis* Colerus.

5. *Multum, &c.*] Contig. A. U. DCCIV.

6. *Bellis civilibus.*] Scilicet inter Cæsarem & Pompeium.

7. *Duodecim servos habuit.*] Plutarchus in Apoph. & Athenæus lib. VI. quinque scribunt. *Corradus.*

1. Ex-

mero plures, quam superior: temporum diversis moribus pauciores.

13. [1] Exultat animus maximorum virorum memoriam percurrens. Scipio Æmilianus post duos inclytos consulatus, totidemque suæ præcipuæ gloriæ triumphos, septem servis sequentibus officio legationis functus est: Et puto Carthaginis ac Numantiæ spoliis comparare plures potuerat; nisi operum suorum ad se laudem, [2] manubias ad patriam redundare maluisset. Itaque cum per socios & exteras gentes iter faceret, non mancipia ejus, sed victoriæ numerabantur: nec quantum auri & argenti, sed quantum amplitudinis pondus secum ferret, æstimabatur.

14. [3] Continentia vero etiam in universæ plebis animis sæpenumero cognita est, sed abunde erit, longe inter se distan-

1. *Exultat animus.*] Scipio Æmilianus legatus ad Aristonicum, ut conjicitur, qui sub captam à Scipione Numantiam, eo quod esset Attali regis nepos, Eumenis filius Asiam occupavit, tanquam avitum regnum sibi jure hæreditario debitum, cum testamento regis Attali populi Romani provincia legata libera esse deberet. Hunc Frontinus ait, in itinere cum amicis ambulantem, accepto pane, vesci solitum. Idem de Alexandro rege Macedoniæ dicitur. *Oliver.* Contigit A. U. DCXXIII.

2. *Manubias.*] Differt inter spolia & manubias, ut vult A. Gellius, quod *spolia* sunt corpora rerum, quæ capiuntur ex hoste, *manubiæ* vero pecunia ex venditione prædæ recuperata.

3. *Continentia vero etiam in universa.*] De origine Tarentini belli nulla est inter auctores dissensio: nam omnes bellum susceptum esse dicunt ob direptam classem violatosque legatos; de eventu vero dissentiunt inter se Justinus & Florus; nam Romanos bis prælio victos Justinus affirmat, & ob eam rem missa à Carthaginiensibus auxilia fuisse Romanis, quæ senatus cum gratiarum actione recusavit, Carthaginiensibusque remisit. Deinde Fabricium Luscinum missum à Senatu legatum, qui cum Pyrrho rege pacem componeret; ad quam confirmandam, cum Pyrrhus Cyneam legatum Rom. cum ingentibus donis misisset, quibus Senatum corrumperet, ut quibus cupiebat conditionibus, pacem impetraret, neminem invenit, cujus domus muneribus pateret. Mira profecto tanta Senatus continentia. Lucius vero Florus non duobus prœliis, sed uno duntaxat, & non hostium virtute, sed novarum belluarum terrore dicit Romanos fuisse superatos. Quin etiam pugna, ut inquit, tam atrox fuit, ut Ferentanæ turmæ præfectus invectus in regem turbaverit, coëgeritque projectis insignibus prælio excedere. In Appulia deinde melius dimicatum, Curio Fabricioque consulibus: jam quippe terror belluarum exoleverat, & C. Minucius quartæ legionis hastatus, unius proboscide abscissa, mori posse belluas ostendetar. Rursus in Lucania eodem Marte præsente pugnatum est. Nec vero solum armis, & in campis, sed consiliis

distantium seculorum, duo ex his exempla retulisse. Pyrrhus impetus sui terrore soluto, ac jam Epiroticis armis languentibus, benevolentiam populi Rom. mercari, quia virtutem debilitare nequiverat, cupiens; pene totum regiarum opum apparatum in urbem nostram transtulerat. Ceterum cum & magni pretii, & varii generis à legatis ejus, tam virorum quam feminarum [1] apta usui munera circa domos ferrentur, nulla cuiquam dono janua patuit; [2] Tarentinæque petulantiæ animosus magis quàm efficax defensor, haud scio majore cum gloria hujus urbis moribus, quam armis repulsus sit. [3] In illa quoque procella, quam C. Marius & L. Cinna reip. inflixerant, abstinentia populi Romani mirifica conspecta est. Nam cum à se pro-

quoque & domi, & intra urbem cum rege Pyrrho dimicatum est, quippe post primam victoriam rex callidus, intellecta virtute Romana, statim desperavit armis, seque ad dolos convertit: nam interemptos cremavit, captivos indulgenter habuit, & sine pretio restituit; legatos deinde cum muneribus misit in urbem, ut, corrupto Senatu, in amicitiam reciperetur; sed bello & pace, foris & domi omnem in partem Romana virtus tum se probavit, nec alia magis quam Tarentina victoria ostendit populi Romani fortitudinem, Senatus sapientiam, ducum magnanimitatem, omnium denique continentiam. Eodem modo Plutarch. in vita Pyrrhi duas affert opiniones, & eorum qui Romanos bis victos, & eorum qui semel tantummodo superatos fuisse dicunt. *Oliver.* Contigit anno urbis CDLXXXIII.

1. *Apta usui munera.*] Varro lib. II. de vita populi Romani: *Qua abstinentia viri, mulieresque Rom. fuerint, quod à Rege munera eorum voluerit nemo accipere.* Intelligit Pyrrhum regem. *Coler.*

2. *Tarentinaque petulantia.*] Cato in Oratione, quam habuit pro ornamentis mulierum: *Bello Macedonico, Patrum nostrorum memoria per legatum Cyneam Pyrrhus non virorum modo, sed etiam mulierum animos donis tentavit, nondum lex Oppia ad coërcendam luxuriam muliebrem lata erat, tamen nulla accepit. Tarentinaque petulantia.*] Tarentinorum, qui per petulantiam Romanorum in se arma excitarant.

3. *In illa quoque procella.*] Hæc historia Marii & Cinnæ supra 10 cap. de Prodigiis annotata est, & in aliis locis separatim quoque descripta, ubi de alterutro ipsorum dicendum fuit. Quod vero ad hunc locum pertinet, illud satis erit dixisse, quod dum Sylla bello Macedonico esset occupatus, Marius & Cinna cum suis exercitibus ad urbem properarunt, & primo Hostiam, deinde Janiculum, postremo Urbem ipsam ceperunt, & in cives miserabili cæde grassati, insuper etiam potestatem plebi fecerunt, diripiendi bona proscriptorum; (nam multos tyrannice proscripserant:) verum tanta fuit pop. Rom. modestia, ut nulla, quantumlibet magna, spe lucri adduci potuerit, ut quisquam se tam nefaria præda coinquinaret. Magna igitur fuit plebis Romanæ continentia. *Oliv.* Contigit anno urbis, DCLXVI.

1. Pra-

[1] proſcriptorum penates vulgi manibus diripiendos objeciſſent; inveniri potuit nemo, qui è civili jactura prædam peteret. Unus enim quiſque ſe ab his perinde ac à ſacris ædibus abſtinuit. Quæ quidem tam miſericors continentia plebis, tacitum crudelium victorum convitium fuit.

EXTERNA.

1. [2] Ac ne ejuſdem laudis commemorationem externis invideamus: Pericles Athenienſium princeps, cum tragœdiarum ſcriptorem Sophoclem in Prætura collegam haberet, atque is publico officio una diſtrictus, prætereuntis ingenui pueri formam impenſioribus verbis laudâſſet: intemperantiam ejus increpans, dixit: [3] Prætori non ſolum manus à pecuniæ lucro, ſed etiam oculos à libidinoſo aſpectu continentes eſſe debere.

2. So-

1. *Proſcriptorum.*] *Proſcribere* idem eſt, atque publice fixo libello aliquid edicere & denunciare l. 11. §. 1. ff. de Inſtit. act. l. 4. C. de diſtract. pign. Hinc proſcribi bona dicuntur, cum fixis publice libellis, venditio eorum bonorum in diem certam edicitur & ſignificatur: hinc *proſcripti*, quorum nomina palam in foro ſcripta extabant, ut ad necem quærerentur, præmio percuſſori, & ſupplicio occultatori propoſito. Hinc à Cornelio Sylla, Lex Cornelia, dicitur, quæ proſcriptum juvari vetabat, Verrin. 3. ſeu potius Valeria, ut in libello legum Romanarum docet Horomannus. Hinc & Rubr. C. de Bon. Proſcript. ſeu damnat.

2. *Ac ne ejuſdem laudis commemorationem.*] De hoc viro infra dicetur lib. v. cap. ult. ubi de illius animi fortitudine dicendum erit. Lacedæmonii & Athenienſes multis ſe invicem cladibus afflixere; demum cum poſt navale prœlium æquo Marte utrimque diſceſſum eſſet, Lacedæmonii ad Meſſeniorum bellum revocantur; ſed ne interea otioſum tempus, quo vires repararent, Athenienſibus relinquerent, paciſcuntur cum Thebanis, Bœotiorum imperium, quod tempore Perſici belli Athenienſes occupaverant, his reſtituerunt, ut illi Athenienſium bella ſuſciperent. Tantus furor Spartanorum fuit, ut duobus bellis impliciti, ſuſcipere tertium non recuſarent, dummodo inimicis ſuis hoſtes acquirerent. Igitur Athenienſes adverſus tantam tempeſtatem belli duos duces deligunt, Periclem ſpectatæ virtutis virum, & Sophoclem Tragœdiarum ſcriptorem, qui diverſo exercitu, & Spartanorum agros vaſtaverunt, & multas Achajæ civitates Athenienſium imperio ſubjecerunt. Fuit autem Pericles princeps Athenienſis, Philoſophus inclytus, & Orator inſignis, atque Anaxagoræ diſcipulus, rexitque rempublicam Athenienſium quadraginta annis mira prudentia. *Oliverius.*

3. *Pratori non ſolum.*] Ὁ Σοφόκλεις, ait Græcus, τὸν σώφρονα στρατηγὸν, οὐ μόνον τὰς χεῖρας, ἀλλὰ καὶ τὴν ὄψιν ἔχειν παρ' ἑαυτῷ δεῖ. Vertit Cicero lib. 1. Offic. *At enim Prætorem, Sophocles*

2. [1] Sophocles autem ætate jam senior, cum ab eo quidam quæreret, an etiamnum rebus Venereis uteretur: [2] Dii meliora, inquit. Libenter etiam isthinc tanquam ex aliqua furiosa profugi dominatione.

3. Æquè abstinentis senectæ.[3] Xenocratem fuisse accepimus: cujus opinionis non parva fides erit narratio, quæ sequitur. Phryne [4] nobile Athenis scortum juxta eum vino gravem [5] in pervigilio accubuit, pignore cum quibusdam juvenibus posito, an temperantiam ejus corrumpere posset: Quam nec tactu, nec sermone aspernatus, quoad voluerat in sinu suo morari, irritam propositi dimisit. Factum sapientia imbuti animi abstinens; sed meretriculæ quoque dictum perquam facetum: Deridentibus enim se adolescentibus, quia tam formosa, tamque elegans poti senis animum illecebris pellicere non potuisset, pactumque victoriæ pretium flagitantibus: de homine se cum iis, non de statua pignus posuisse, respondit. Poteftne hæc Xenocratis continentia à quoquam magis vere, magisque proprie demonstrari, quam ab ipsa meretricula expressa est? Phryne pulchritudine sua, nulla ex parte constantissimam ejus abstinentiam labefecit.

Quid

cles ait, decet non solum manus, sed etiam oculos abstinentes habere. Nam & oculis pudicitia delibatur: unde ab eodem Valerio alieni matrimonii subsessores appellantur. Florus lib. II. c. 6. De Scipione: *Ne in conspectum quidem suum passus adduci: ne quid de virginitatis integritate delibasse saltem oculis videretur.* Colerus.

1. *Sophocles autem.*] Hic Atheniensis fuit Poëta Tragicus, ætate sua clarissimus, de quo plures ex nostris magnifica scripserunt; quem Cicero divinum Poëtam lib. I. de Divinatione vocavit his verbis, *Adjungam Philosophum doctissimum hominem, Poëtamque divinum Sophoclem.* Oliv.

2. *Dii meliora.*] Sunt qui dicunt Socratem fuisse, qui hoc dixit.

3. *Xenocratem fuisse.*] Xenocrates Chalcedonius fuit Agathenoris filius, & à primis fere annis Platonis auditor erat, teste Laërtio, tardus ingenio, ut cum illum Plato Aristoteli compararet, ut tradit Cicero in lib. de Oratore, alterum fræno, alterum calcaribus indigere diceret: alioqui severo semper ac serio habitu & ore perdurabat: in Academia vixit ut plurimum; si quando ad urbem proficiscebatur, turba omnis impudicorum ejus transitum observabat, ejus inquietandi gratia. *Oliv.*

4 *Nobile Athenarum scortum.*] Famosa meretrix: nam nobile notum dicimus. *Nobile Athenarum scortum.*] Ἡ Φρύνη ἐκ Θεσπιῶν, inquit Athenæus lib. II.

5. *In pervigilio.*] Id est, totius noctis vigilia.

1. Ali-

Quid rex Alexander? an divitiis eum quatere potuit? ab illo quoque ſtatuam & quidem æquè fruſtra tentatam putes. Legatos ad eum cum [1] aliquot talentis miſerat, quos in [2] Academiam perductos, ſolito ſibi, id eſt, modico apparatu, & admodum parvulis copiis excepit. Poſtero die interrogantibus, cuinam adnumerari pecuniam vellet: Quid vos, inquit, heſterna cœna non intellexiſtis [3] ea me non indigere? Ita rex Philoſophi amicitiam emere voluit: Philoſophus regi ſuam vendere noluit.

4. [4] Alexander verò cognomen invicti aſſecutus, continentiam Diogenis Cynici vincere non potuit: Ad quem, cum in ſole ſedentem acceſſiſſet, hortareturque ut ſi qua ſibi vellet præſtari, indicaret: quemadmodum erat [5] in crepidine collocatus, ſordidæ appellationis, ſed robuſtæ vir præſtantiæ; Mox, inquit, de ceteris: interim à ſole mihi velim non obſtes. Quibus verbis illa nimirum inhæſit ſententia: Alexander Diogenem gradu ſuo divitiis pellere tentat; celerius Darium armis. Idem Syracuſis, cum olera ei lavanti [6] Ariſtippus dixiſſet; [7] Si Dionyſium adulare vel-

1. *Aliquot talentis.*] Talentum duplex eſt, Atticum & Euboïcum. Rurſus Atticum duplex eſt, magnum ſcilicet & parvum. De magno dixit Liv. in xxxvi. ab urbe condita. Magnum talentum Atticum octuaginta libras habet, & paulo plus. Sed alibi manifeſte monſtravit, talentum magnum octuaginta tres libras, & quatuor habere uncias. Quod ſi volumus ad nummos referre Romanos, ut Priſcianus ait, ſex millia nummorum Romanor. habet. Talentum vero parvum libras habet ſexaginta. Talentum Euboïcum minus Attico fuit, ſed non valde: nam, teſte Feſto, quatuor millium nummûm Romanorum fuit. *Oliver.*

2. *Academiam.*] Academia ſine aſpiratione ſcribitur. Fuit autem locus nemeroſus, ab Academo quodam heroë ſic cognominatus.

3. *Ea me non indigere.*] Cicero tamen lib. v. Tuſculanarum Quæſtionum dicit: *Xenocrates cum vidiſſet legatos triſtiores, xxx. minas accepit, &c.*

4. *Alexander.*] Fama fuit, referente Laërtio, Alexandrum dixiſſe, ſe velle eſſe Diogenem, niſi eſſet Alexander.

5. *In crepidine.*] Id eſt, prærupti ſaxi altitudine, juxta viam, in qua mendici ſedere ſolent. Unde Juvenalis:

Nulla crepido vacat, &c.

Sunt tamen qui in dolio verſatili inventum dicant, jactitantem ſe eam habere manſionem, quæ totos dies Solem haberet incumbentem. *Badius.*

6. *Ariſtippus.*] Erat Ariſtippus in Dionyſii tyranni aula.

7. *Si Dionyſium adulare velles, &c.*] In Manuſcriptis ſimul omnibus: *Si Dionyſium adulare velles.* Et poſtea, *Non adu-*

velles, ista [1] non esses. Imo, inquit, si tu ista esse velles, non adulares Dionysium.

CAP. IV.

DE PAUPERTATE LAUDATA.

1. *P. Valerii Poplicola.*
2. *Agrippa Menenii Lavati.*
3. *C. Fabricii Luscini, & Q. Æmilii Papi.*
4. *Ducum ex agris ad magistratus accersitorum.*
5. *C. Atilii Reguli Serrani Cos.*
6. *M. Atilii Reguli procos.*
7. *L. Quintii Cincinnati dict.*
8. *Ælia familia.*
9. *Q. Ælii Tuberonis, & L. Æmilii Paulli.*
10. *Cn. Cornelii Scipionis.*
11. *M. Æmilii Scauri.*

MAxima ornamenta esse matronis liberos, apud [2] Pomponium Rufum [3] Collectorum libro sic invenimus: [4] Cornelia Gracchorum mater, cum Campana matrona apud illam hospita, ornamenta sua illo seculo pulcherrima ostenderet: traxit eam sermone, quousque è schola redirent liberi: Et hæc, inquit, ornamenta mea sunt. Omnia nimirum habet, qui nihil concupiscit: eo quidem certius, quam qui cuncta possidet: Quia dominium rerum collabi solet, bonæ mentis usurpatio nullum tristioris fortunæ recipit

adulares Dionysium.] Antique dictum. Sic Lucretius lib. v. de canibus:
Longe alio pacto gannitu vocis adulant.
Item Accius Prometheo:
Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.
Atque Columella lib. VII. cap. 12. de canibus: *Quod illi quoque furem adulant, ut in V. C. patroni optimi Marcelli Corvini Pont. Max.* Pigh.

1. *Non esses.*] Comederes, aut manducares.

2. POmponium Rufum.] Quis hic Pomponius Rufus sit, quæro. Vix ille fuerit, de quo hæc inscriptio in Regione Romæ Trans-Tyberina: DEDICAVERVNT. IDIB. OCTOB. C. POMPEIO. FEROCI. LICINIANO. COS. C. POMPONIO. RVFO. *Coler.*

3. *Collectorum libro.*] Liber Dan. *Librorum.* Hinc censeam omittendum τὸ *Libro.* Alii *collectanea* vocant. Dicta Collectanea scripserat Cæsar, teste Suetonio. *Idem.*

4. *Cornelia Gracchorum.*] Cornelia hæc non minus ob virtutem filiorum, quam memoriam Africani patris à populo colebatur: cui cum statua decerneretur, inscriptum est: CORNELIAE GRACCHORVM MATRI. Multa de muliere hac scripta sunt in vita Gracchorum. *Cornelia.*] Tiberii Gracchi uxor, & superioris Africani filia, mater Tiberii & Caji Gracchorum. *Oliv.*

1. *Regia*

cipit incursum. Itaque quorsum attinet, aut divitias in prima felicitatis parte, aut paupertatem in ultimo miseriarum statu ponere? cum & illarum frons hilaris multis intus amaritudinibus sit referta: & hujus horridior aspectus solidis & certis bonis abundet. Quod melius personis, quam verbis repræsentabitur.

1. [1] Regio imperio propter nimiam Tarquinii superbiam finito, consulatus initium Valerius Poplicola cum Junio Bruto auspicatus est. Idemque postea tres consulatus acceptissimos populo Rom. gessit: & plurimorum ac maximorum operum prætextu, titulum [2] imaginum suarum amplificavit: cum interim [3] fastorum illud columen patrimonio ne ad exequiarum quidem impensam sufficiente decessit: [4] ideoque publica pecunia ductæ sunt. Non attinet ulteriore disputatione tanti viri paupertatem scrutari: abunde enim patet, quid vivus possederit, cui mortuo lectus funebris, & [5] rogus defuit.

2. [6] Quantæ amplitudinis Agrippam Menenium fuisse arbitremur, quem senatus & plebs pacis inter se faciendæ aucto-

1. *Regio imperio, &c.*] Contigit A.U. CCXLIV.

2. *Imaginum suarum.*] Tituli enim aut in stemmate, aut in statuis, aut picturis addebantur.

3. *Fastorum.*] Fasti, in quibus magistratus & omnia gesta fuerant descripta, ab eo initium habuerunt: tamen eousque pauper vixit, ut mortuo funeris sumtus defuerit; nam illum plebs extulit sextantibus collaris in capita. *Oliverius.*

Fastorum illud columen.] Poplicolam Fastorum columen indigitat, quia primus C o s. fuit, aut supremo loco in Fastis positus. Prudentius lib. I. contra Symmachum:

Quamlibet illustres meritis & sanguine clari
Præmia virtutum, titulis & honoribus aucti
Ardua retulerint, Fastorumque arce potiti
Annales propria signarint nomine chartas,
Atque inter veteres cera numerentur & are. Colerus.

4. *Ideoque, &c.*] Contigit A.U. CCL.

5. *Rogus.*] Id est, pyra exstructa ad comburendum cadaver.

6. *Quanta amplitudinis Agrippam Menenium.*] Plebs propter nexos ob æs alienum in sacrum montem secesserat; nam magnis natalibus quidam nexus diu in ergastulis à Senatoribus habitus cum majorum suorum insignibus in forum proripuerat; cujus vestis erat squalore obsita, fœdior corporis habitus pallore ac macie perenni, ad hoc prolixa barba, & capilli efferaverant speciem oris, noscitabatur tamen in tanta deformitate, & ordinem se du- xisse

auctorem legit? Quantus scilicet esse debuit arbiter publicæ salutis. Hic nisi à populo collatis in capita [1] sextantibus funeratus esset, ita pecuniæ inops decessit, ut sepulturæ honore caruisset. [2] Verum idcirco perniciosa seditione dividua civitas, manibus Agrippæ in unum contrahi voluit: quia eas pauperes quidem, sed [3] sanctas animadverterat: Cujus ut superstitis nullum fuit, quod in censum deferretur, ita & extincti, hodieque amplissimum est patrimonium Romana concordia.

3. [4] In C. verò Fabricii, & Q. Æmilii Papi principum seculi sui domibus argentum fuisse confitear oportet: uterque enim [5] patellam Deorum, & salinum habuit. Sed eo lautior Fabricius, quod patellam suam [6] corneo pediculo sustineri voluit. Papus quoque satis animose, qui cum hæreditatis nomine ea accepisset, [7] religionis causa abalienanda non putavit.

4. Illi

xisse ajebat, aliaque militiæ decora vulgo jactabat. Sciscitantibus unde ille habitus, unde deformitas esset, cum propter longam militiam temporumque calamitatem & tributa imperata æs grande confecisset, ductum se à creditore non in servitium, sed in ergastulum & carnificinam dicebat; deinde ostentare tergum fœdum recentibus vestigiis verberum. Inde orta seditione gravissima, plebs à patribus in sacrum montem secessit, ad quam reconciliandam missus est hic M. Menenius Agrippa, vir facundus plebique gratus, quod inde oriundus esset: qui fabula Æsopi duras hominum mentes flexisse & plebem patribus reconciliâsse dicitur. *Oliverius.* Contigit A.U. CCLX.

1. *Sextantibus.*] Sextans est sexta pars assis, id est, libræ. *In capita sextantibus.*] Plinius libro XXXIII. cap. 10. *Quod Agrippa Menenio sextantis aris in funus contulit, honoris id necessitatisque propter paupertatem Agrippa non largitionis esse duxerint.* Meminit Apulejus in Apologia, & Seneca ad Albinam cap. 12. *Coler.*

2. *Verum, &c.*] Contig. A.U. CCLX.

3. *Sanctas.*] Impollutas rapinis.

4. *In C. &c.*] Contig. A.U. CDLXXXIX.

5. *Patellam.*] Diminutivum à patina. Est vas patens, in quo mola, id est, farina cum sale offerebatur. *Bad.*

Patellam Deorum.] Liber Dan. eleganter transponit: *Patellam eorum. Uterque*, inquit, *eorum patellam & salinum habuit.* Plinius libro XXXIII. c. 12. *Fabricius, inquam, qui bellicosos imperatores plus quam poteram & salinum ex argento habere vetabat.* Colerus.

6. *Corneo pediculo.*] Liber Danielis, *Peduculo.* Lavernii liber *Pediclo.* Glossarium vetus: *Pedicli*, ἁρπεδόνες. Glossæ Græco-Latinæ: ἁρπεδὼν, *Pendiculum.* leg. *Pediculum.* Et forasse: ἁρπεδόνα. Suidas: ἁρπεδόνη, τοῖς ἴσοις. *Colerus.*

7. *Religionis causa abalienanda.*] Quia putavit contra religionem se facturum, si quæ ad usum Deorum majores applicuissent, ipse sine sua impensa ea assecutus ad privatum usum eorum pretia distraxisset. *Badius.*

1. Illi

4. [1] Illi etiam prædivites, [2] qui ab aratro accersebantur ut Coss. fierent, voluptatis causa sterile atque [3] æstuosissimum [4] Pupiniæ solum versabant: delitiarumque ignari, vastissimas glebas plurimo cum sudore dissipabant: Imo vero pericula reip. imperatores [6] asserebant, angustiæ rei familiaris (quid cesso proprium nomen veritati reddere?) bubulcos fieri cogebant.

5. [6] Atilium autem qui ad eum accersendum à senatu missi erant ad imperium pop. Rom. suscipiendum, semina spar-

1. *Illi etiam, &c.*] Scil. qui sequuntur. Ut Atilius, qui ab agris accitus ad consulatum venit, ut Quinctius Cincinnatus. De quo Livius: *Opera pretium est audire, qui omnia præ divitiis humana spernunt, neque honori magno locum, neque virtuti putant esse, nisi effuse affluant opes. Spes unica imperii populi Romani L. Quinctius Cincinnatus trans Tyberim contra eum ipsum locum, ubi nunc navalia sunt, quatuor jugerum colebat agrum, quæ prata Quintia vocantur. Ibi à legatu, seu fossam fodiens pale innixus, seu cum araret, operi certe id quod constat rustice intentus, salute data invicemque reddita, rogatus, ut quod bene verteret ipsi reique publicæ, mandata Senatus audiret. Admiratus rogitansque, satisne salva essent omnia, togam repetere, è tugurio proferreque uxorem Raciliam jubet, qua simul absterso pulvere ac sudore velatus processit, Dictatorem eum legati gratulantes consalutant, in urbem vocant, qui terror sit in exercitu, exponunt, &c.* Oliv.

2. *Qui ab aratro.*] Plin. lib. XVIII. cap. 3. *Manii quidem Curii post triumphos immensumque terrarum adjectum imperio nota concio est, perniciosum intelligi civem, cui septem jugera non essent satis. Hæc autem mensura plebei post exactos reges assignata est. Quænam ergo tanta ubertatis causa erat, ipsorum tunc manibus Imperatorum colebantur agri.*

3. *Æstuosissimum.*] Æstui Solis maxime subjectum.

4. *Pupiniæ.*] Locus haud procul ab urbe; unde tribus Pupinia dicta est. Erat autem locus maxime sterilis, sicut infra ostendit. *Oliver. Pupiniæ.*] Festus in Schedis: *Pupinia tribus ab agri nomine dicta, qui Pupillus appellatur, circa Tusculum urbem.* Dicit tamen Valerius ubique *Pupinia*, non *Pupinus*. Colerus.

5. *Asserebant.*] Rectissime in libro Danielis, *Arcessebant*; nec Pighius mutare debuit. Arcessebantur enim prisci illi ex agris ad imperia, ad magistratus. Plinius: *Tales tum etiam viatores erant, quod ipsum nomen inditum est, subinde & ex agris Senatum Ducesque arcessentibus.* Videndum an legendum sit apud Plinium: *Quod ipsum nomen indicium est.* Sic idem Valerius sequenti exemplo: *Qui ad eum arcessendum à senatu missi erant.* Colerus.

6. *Atilium autem.*] Atilius ille, qui Serranus dictus à serendo, quod cum agrum suum coleret, evocatus ad rempublicam, ob eximiam virtutem meruit dictaturam. Plinius lib. XVIII. cap. 3. *Quænam, inquit, tanta ubertatis causa erat? ipsorum tunc manibus Imperatorum colebantur agri, ut fas est credere gaudente terra, vomere laureato & triumphali aratore, sive illi eadem cura semina tractabant qua bella, eademque diligentia arva disponebant qua castra, sive honestis manibus omnia latius proveniunt, quoniam & curiosius fiunt, serentem invenerunt dati honores Serranum, unde cognomen.* Oliv. Contigit A. U. CDVVI.

1. Ebur-

ſpargentem viderunt: ſed illæ ruſtico opere attritæ manus ſalutem publicam ſtabilierunt: ingentes hoſtium copias peſſundederunt. Quæque modo arantium boum jugum rexerant, triumphalis currus habenas retinuerunt: nec fuit iis rubori [1] eburneo ſcipione depoſito, agreſtem [2] ſtivam aratri repetere. Poteſt pauperes conſolari Atilius, ſed multo magis docere locupletes, quam non ſit neceſſaria ſolidæ laudis cupidini nimis anxia divitiarum comparatio.

6. [3] Ejuſdem nominis & ſanguinis Atilius Regulus primi Punici belli gloria, claſdeſque maxima: cum in Africa inſolentiſſimæ Carthaginis opes crebris victoriis contunderet, ac prorogatum ſibi ob bene geſtas res in proximum annum imperium cognôſſet; conſulibus ſcripſit: villicum in agello, quem ſeptem jugerum in [4] Pupinia habebat, mortuum eſſe, occaſionemque nactum mercenarium, amoto inde ruſtico inſtrumento diſceſſiſſe. Ideoque petere, ut ſibi ſucceſſor mitteretur, ne deſerto agro, non eſſet unde [5] uxor ac liberi alerentur. Quæ poſtquam ſenatus à Coss. accepit, & agrum Atilii ilico colendum locari, & alimenta conjugi ejus ac liberis præberi, reſque quas ami-

1. *Eburneo ſcipione.*] Sceptrum ſive geſtamen coſulare ſcipio eburneus, quod diu ignoravi. Fallor an illud ab Hetruſcis habent Romani? Scribit enim Dionyſius Halicarnaſſæus libro III. miſiſſe Hetruſcos Tarquinio inſignia, quibus ſuos Reges ornare ſoliti eſſent, coronam, ſellam eburneam, ſceptrumque, in ſummo habens aquilam. Miror nihil de hac re apud Livium legi. Aquilæ ſceptro impoſitæ meminit Prudentius in Hymno Romani Martyris:

Cum conſulatum initis, ut vernæ ſolent,
(Pudet fateri) farre pullos paſcitis,
Aquila ex eburna ſumit arrogantiam
Geſtator ejus, ac ſuperbit bellua
Inflatus eſſe, cui figura eſt alitis.

In vet. memb. legitur: *Ut vermes ſolent.* Imo & Juvenalis Sat. X.

Da nunc & volucrem, ſeptro quæ ſurgit eburno.

Colerus.

2. *Stivam.*] Manubrium illud incurvum, quod manibus tenetur arando.

3. *Ejuſdem nominis & ſanguinis.*] Hic Marcus, de quo diximus in capitulo de Religione, ubi annotata eſt ejus hiſtoria. Contigit A.U. CDXCVIII.

4. *Pupinia.*] Vide ſupra.

5. *Uxor & liberi.*] Scripſit etiam, ut Livius tradit, non habere unde filias in matrimonium collocaret, qua in re non minus deprehendi poteſt, quanta fuerit in paupertate deprehenſus. *Olivarius.*

1. *Redimi*

amiserat, [1]redimi publice jussit. Tanti ærario nostro virtutis Atilianæ exemplum, quo omnis ætas Romana gloriabitur, stetit.

7. [2]Æque magna [3]latifundia L. Quinctii Cincinnati fuerunt: septem enim jugera agri possedit: [4]ex hisque tria, quæ pro amico ad ærarium obsignaverat, multæ nomine amisit. Pœnam quoque pro filio Cæsone, quod ad causam dicendam non occurrisset, hujus agelli reditu solvit. Et tamen ei quatuor jugera aranti, non solum dignitas patris familiæ constitit, [5]sed etiam dictatura delata est. Anguste se habitare nunc putat, cujus domus tantum patet, quantum Cincinnati rura patuerunt.

8. Quid [6]Ælia familia, quam locuples? sexdecim eodem

1. *Redimi publice.*] Id est, publica impensa.

2. *Æque magna, &c.*] Hujus viri vitam & historiam in cap. de Moderatione attigimus. Ad hujus lectionis expositionem illud non est prætermittendum, Cæsonem hujus Cincinnati filium adolescentem magni animi fuisse, & in quo præclarum virtutis specimen appareret, nisi invidia vulgi ei magnopere obstitisset, à quo damnatus, patrem, qui ut solvendo eum liberaret, res suas omnes ferme distraxerat, ad eam inopiam redegit, ut relicta urbe trans Tyberim ruralem vitam agere compulerit: nam magna erat inter nobilitatem plebemque dissensio ob legem Agrariam, quam lætus accipiebat populus. Hac lege sancitum erat, ut viritim dividerentur agri, qui bello parti fuerant, qua lege patres de possessione pellebantur. Nobiles huic rei summopere resistebant: ergo Cæso cum juventute Romana, quotiescunque tribunus legem ferre volebat, occurrebat, & illi pariter obstabat: hoc autem faciebat, ut cum omnes impedimento forent, nulli potissimum ascriberetur culpa; sed cum tribunus plebis diligentius animadverteret Cæsonis opus, concionem habuit ad populum de Cæsonis superbia, in quem graviter invectus non prius destitit quam obtinuit, ut die dicta damnaretur à populo, pro quo liberando pater Cincinnatus distractis rebus suis omnibus ad summam inopiam redactus est. *Oliver.* Contigit A. U. CCXCII.

3. *Latifundia.*] Livius dicit hæc *latifundia* Quintia prata fuisse appellata, ubi deinde navalia facta sunt. Dicit enim, *Quintius trans Tyberim, ubi nunc navalia sunt, quatuor jugerum colebat agrum, quæ prata Quintia vocant.* Plinius lib. XVIII. *Aranti quatuor sua jugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellantur Cincinnato viator attulit Dictaturam, & quidem, ut tradit Norbanus, nudo plenoque pulveris, cui viator, vela corpus, inquit, ut proferam Senatus populique Romani mandata.* Oliv.

4. *Ex hisque tria.*] Hinc Plinius libro XVIII. *Aranti quatuor sua jugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellantur.* Festus: *Quintia prata trans Tiberim à Quintio Cincinnato, cujus fuerant, dicta sunt.* Augustinum quoque adi lib. V. De Civitate Dei cap. 18. *Colerus.*

5. *Sed etiam, &c.*] Contigit anno urbis CCXCV.

6. *Ælia, &c.*] Contigit A. U. DXXXIV.

1. Mar-

dem tempore Ælii fuerunt, quibus una domuncula erat eodem loci, quo nunc sunt [1] Mariana monimenta: & unus in agro Vejente fundus, minus multo cultores desiderans, quam dominos habebat. [2] Inque Maximo & Flaminio spectaculi locus: quæ quidem loca ob virtutem publice donata possidebant.

9. [3] Eadem gens nullum ante [4] scrupulum argenti habuit, quam Paullus Perse rege devicto, [5] Q. Ælio Tuberoni [6] genero suo [7] quinque pondo argenti ex præda donaret. Taceo enim quod [8] princeps civitatis filiam ei nuptum dedit, cujus

1. *Mariana monimenta.*] Ubi erat sacellum Marianum, in quo monimenta ejus sepulchralia continebantur, sibi magnificentissimum illud Senatusconsultum de reditu Ciceronis in patriam factum fuit, referente optimo & clarissimo viro Lentulo Consule. *Oliver.*

2. *Inque Maximo & Flaminio spectaculi locus.*] Ita lege ex veterum librorum consensu. Vulgo, *Inque maximo circo & Flaminio.* De utroque enim circo, qui duo tunc Romæ erant, loquitur. *Pighius. Flaminio.*] Ubi Circenses edebantur.

3. *Eadem, &c.*] Contigit A. U. DXXCVI.

4. *Scrupulum*] Voluit ex ponderis paucitate nihil argenti habuisse. Est autem scrupulus, qui Latine siliqua, minimum pondus. Alii dicunt scrupulum contineri tantummodo quatuor siliquis: siliquam vero quatuor hordei grana continere, & calculum & tertiam partem ejus, calculum quoque geminis lentis granis appendere. Variæ igitur de his ponderibus sententiæ, qui scrupulum dicunt sex siliquis comprehendi, volunt siliquam minimum pondus esse, & post scrupulum ponunt drachmam, quam ex decem & octo siliquis constare volunt, hoc est, ex tribus scrupulis, post drachmam argenteum nummum. qui denarius apud Romanos vocabatur; hic ex quatuor scrupulis erat confectus: post hunc sequebatur uncia, quæ ex octo drachmis, sive sex denariis constabat; post unciam libra Italica, quæ ex undecim constabat unciis, hoc est, denariis septuaginta duobus. *Oliv.*

5. *Q. Ælio Tuberoni.*] Hic autem Tubero gener fuit Æmilii ejus Pauli, qui Persam regem vicit, & captum in triumphum duxit, ex eaque victoria hoc argentum habuit, nam cum socero suo militavit in eo bello, ob ejus facta fiala argentea donatus est, & hoc primum fuit argentum in eorum domum translatum. Plinius vero in fine XXXIV. lib Natural Histor. dicit hunc Ælium duo habuisse pocula argentea. *Q.*, inquit, *Ælium Tuberonem cum legati Ætolorum in consulatu prandentem in fictilibus adiissent, missa ab his vasa argentea non accepisse, quin neque aliud habuisse argenti ad supremum vitæ diem, quam duo pocula, quæ L. Paulus socer ei ob virtutem, devicto Perseo rege, donasset.* Oliverius.

6. *Genero suo.*] Paulus Æmilius duas filias habuit, quarum alteram huic, alteram Catoni Marci Catonis maximi filio locavit.

7. *Quinque.*] Duo pondo fuisse ait Plinius, atque illa ad supremum vitæ diem retinuisse. *Colerus.*

8 *Princeps civitatis.*] Videlicet Paulus Æmilius.

1. Quin

cujus penates tam jejunos pecunia videbat: [1] Quin ipse quoque adeo inops decessit, ut nisi fundus, quem unum reliquerat, venisset; uxor ejus [2] dotem unde reciperet, non extitisset. Animi virorum & fœminarum vigebant in civitate: eorumque bonis, dignitatis æstimatio cunctis in rebus ponderabatur: Hæc imperia conciliabant, hæc jungebant affinitates: hæc [3] in foro, hæc [4] in curia, hæc intra privatos parietes plurimum poterant. Patriæ enim rem unusquisque, non suam augere properabat: pauperque in divite, quam dives in paupere imperio versari malebat. Atque huic tam præclaro proposito illa merces reddebatur, quod nihil eorum quæ [5] virtuti debentur, emere pecunia licebat, inopiæque illustrium virorum publicè succurrebatur.

10. [6] Itaque cum secundo Punico bello Cn. Scipio ex Hispania senatui scripsisset, petens ut sibi successor mitteretur, quia filiam virginem [7] adultæ jam ætatis haberet, neque ei sine se dos expediri [8] posset: senatus ne respub. bono duce careret, patris sibi partes desumpsit: consilioque uxoris, ac propinquorum Scipionis constituta dote, summam ejus ex ærario erogavit, ac puellam nuptum dedit. Dotis modus XI. millia æris fuit: In quo non solum humanitas Patrum conscriptorum, sed etiam habitus veterum patrimoniorum cognosci potest. Namque adeo fuerunt arcta, ut Tatia Cæsonis filia maximam dotem [9] ad virum X. millia æris attulisse visa sit: & Megullia, * quia cum quin-

1. *Quin ipse, &c.*] Contig. A. U. DXCIII.

2. *Dotem.*] Quam scilicet ad onera matrimonialia sustinenda ad maritum tulerat, & soluto matrimonio juxta leges Romanas repetiit. *Badius.*

3. *In foro.*] Judiciali.

4. *In curia.*] Senatorum.

5. *Virtute debentur.*] Ut sunt magistratus & honores.

6. *Itaque, &c.*] Contigit A. U. DXXXIX.

7. *Adultæ jam ætatis.*] Quæ jam nubilis esset.

8. *Posset expediri.*] Expedite assignari.

9. *Ad virum decem millia.*] Omittit rectè *millia* liber Dan. Sic *Decies centena* apud Horatium & Juvenalem, id est, *decies centena millia.* Martialis:

Centena decies quæ tibi dedit dotis.

Quæ summa, ut ad hoc addam, maximam dotem apud Romanos faciebat. lege doctissimum Turnebum lib. XVIII. cap. 30. *Colerus.*

quinquaginta millibus æris mariti domum intravit, Dotatæ cognomen invenerit. Ideo senatus Fabricii Luscini, Scipionisque filias ab indotatis nuptiis liberalitate sua vindicavit: quoniam paternæ hæreditati præter [1] opimam gloriam nihil erat [2] quod acceptum referrent.

11. [3] M. autem Scaurus quantulam à patre hæreditatem acceperit, in primo libro eorum, [4] quos de vita sua scripsit, refert: Ait enim sibi decem sola mancipia, totumque censum quinque atque triginta millium nummûm relictum. In hac penuria ille futurus senatus princeps nutritus est spiritus.

Hæc igitur exempla respicere, his acquiescere solatiis debemus, qui parvulos census nostros nunquam querelis vacuos esse sinimus. Nullum aut admodum [5] parvi ponderis argentum, [6] paucos servos, [7] septem jugera [8] aridæ terræ, [9] indigentia domi, [10] publicè impensa funera, [11] inopes dotum filias; sed egregios consulatus, mirificas dictaturas, innu-

* *Qui cum quinquaginta.*] Vulgo, *quingentis.* Magis placet numerus qui est in Winch. *Quia cum quinquaginta millibus.* Alter enim nimis amplus esset pro ejus sæculi paupertate. Nam modum dotis maximæ millia decem tunc fuisse dicit. *Pighius.*

1. *Optimam gloriam.*] Apulejus Apolog. Cn. Fabricius, Cn. Scipio, Manlius Curius, quorum filiæ ob paupertatem de publico doribus dooatæ ad maritos ierunt, portantes gloriam domesticam, pecuniam publicam. *Colerus.*

2. *Quod acceptum referrent.*] Quod ascriberent paternæ hæreditati.

3. *Marcus autem Scaurus.*] De hoc viro in capitulo de Fortitudine dictum est, exiguum à patre censum adeo recepit, ut per eum ad Senatoriam dignitatem non suffragante virtute pervenire non potuisset. Constat autem ter Senatus principem multis clarissimisque honoribus functum esse. *Oliv.*

4. *Quos de vita sua.*] Hos libros ad Lucium Fufidium miserat, quos legendos censuit Cicero in Bruto Tres fuisse idem scribit. Citant eosdem Plinius lib. XXXIII. cap. 1. & Asconius. Hoc etiam moneo, locum Ciceronis corrigendum esse & tollendam voculam *acta.* Colerus.

5. *Parvi ponderis argentum.*] Sicut in Æmiliorum familia.

6. *Paucos servos.*] Sicut Fabricii, Papirii, Scauri.

7. *Septem jugera.*] Ut Quinctii & Reguli.

8. *Arida terra.*] Utpote in Pupinia.

9. *Indigentia domestica.*] Ut Valerii Publicolæ, M. Menenii Agrippæ.

10. *Publice impensa.*] Hæc lectio à Pighio est. Mihi magis sincera est, quæ in libro Danielis & in duabus Pighianis: *Indigentia domestica impensa funera.* Coler.

11. *Inopes dotum filias.*] Ut Marci Atilii Fabricii, Luscini, Scipionis.

1. *Hisque*

innumerabiles triumphos cernimus. Quid ergo mediam fortunam, quasi præcipuum generis humani malum, diuturnis convitiis laceramus? quæ ut non abundantibus, ita fidis uberibus Poplicolas, Æmilios, Fabricios, Curios, Scipiones, Scauros, [1] hisque paria Robora virtutis aluit. Exurgamus potius animis, pecuniæque aspectu debilitatos spiritus [2] pristini temporis memoria recreemus: Namque per Romuli casam, perque [3] veteris Capitolii humilia tecta, & æternos [4] Vestæ focos, fictilibus etiamnum vasis contentos juro; nullas divitias talium virorum paupertati posse præferri.

CAP. V.

DE VERECUNDIA.

1. *Populi Romani.*
2. *C. Terentii Varronis Cos.*
3. *C. Cicereji candidati.*
4. *L. Licinii Crassi candidati.*
5. *C. Pomp. Magni Proc.*
6. *C. Julii Cæsaris Dictatoris.*

EXTERNORUM.

1. *Spurinæ Etrusci.*
2. *Legatorum Spartanorum.*

A Qua tempestivus ad verecundiam transitus videtur. Hæc enim justissimis viris præcepit, ut privatas facultates negligerent, publicas quam amplissimas esse cuperent. Digna cui perinde atque cœlesti numini extruantur templa, aræque consecrentur: quia parens est omnis honesti

1. *Hisque paria robora.*] Horatius libro 1. Carm. od. 12.

Fabritiumque,
Hunc & incomptis Curium capillis
Utilem bello tulit, & Camillum
Sæva paupertas, & avitus apto
Cum lare fundus.

Colerus.

2. *Pristini temporis memoria.*] De veterum Romanorum paupertate multa Plinius, ex Varrone, ni fallor, cujus & illa De vita populi Romani libro 1. *Pecunia quæ erat parva ab ea paupertas dicta, cujus paupertatis testimonium est, &c.* Idem eodem libro, fortasse non longe post: *Quid inter hos Joves intersit & eos qui ex marmore, ebore, auro nunc fiunt, potes animo advertere, & horum temporum divitias & illorum paupertates.* Col.

3. *Veteris.*] Cum nondum magnificentia & luxuria Romana se proderet. Alioqui, ut Justus Lipsius notat, fuit aliud vetus & novum. Illud in regione sexta Circi Flaminii à Numa constructum. Istud in regione octava fori Romani, à Tarquinio Prisco.

4. *Vestæ foces.*] Quis ignis colebatur sempiternus.

nesti consilii, tutela solennium officiorum, magistra innocentiæ, chara proximis, accepta alienis, omni loco, omni tempore favorabilem præ se ferens vultum.

1. [1] Sed ut à laudibus ejus ad facta veniamus, [2] à condita Urbe usque ad Africanum, & Ti. Longum Coss. [3] promiscuus senatui & populo spectandorum ludorum locus erat: nunquam tamen quisquam ex plebe ante Patres conscriptos in theatro spectare sustinuit: Adeo circumspecta nostræ civitatis verecundia fuit. Quæ quidem certissimum sui documentum etiam illo die exhibuit, quo [4] L. Flaminius extrema in parte theatri constitit, [5] quia à M. Catone & L. Flacco censoribus senatu motus fuerat, consulatus jam honore defunctus, frater etiam Ti. Flaminii, Macedoniæ Philippique victoris: Omnes enim eum transire in locum dignitati suæ debitum coëgerunt.

2. [6] Confregit rempublicam Terentius Varro Cannensis pugnæ temerario ingressu: idem delatam sibi ab universo

1. SEd, *&c.*] Contigit A.U. DLIX.

2. *A condita urbe.*] A principio urbis ad hos consules quingentos & octo fluxisse annos ferunt.

3. *Promiscuus.*] Confusus, sine dignitatis discrimine, plebeji patribus permixti spectabant. Primus autem, qui in spectandis ludis plebem à patribus separavit, fuit Scipio Africanus, qui post id factum popularem auram penitus amisit, ut supra diximus.

4. *L. Flaminius.*] Hic frater fuit T.Q. Flaminii, qui devicto Philippo rege Macedoniæ, omnes civitates Græciæ libertate donavit. Sed quia hic Lucius in exercitu ad gratiam scorti jusserat quendam securi percuti, Porcius Cato Censor eum Senatu amoverat, sicut supra lib. de Censoria nota diximus. *Oliv.*

5. *Quia à, &c.*] Contig. A.U. DCLXIX.

6. *Confregit Rempublicam Terentius.*] Dictum est in cap. de Neglecta religione, Terentium Varronem lanii cujusdam fuisse filium, qui ad consulatum populari aura perductus illo calamitoso Annibalis tempore, cum ipso Annibale apud Cannas infelicissime dimicavit, Paulo Æmilio ejus collega dissuadente, atque etiam invito, qui magis non probare, quam non adjuvare ejus consilium poterat. Hic vero qui tantæ cladis author extiterat, cum paucis admodum fugit, cui Senatus populusque Romanus obviam processit, & gratias egit, quod de republica non desperasset, eidem dictaturam obtulit, quam, verecundia motus, recipere non sustinuit. Frontinus lib. IV. de Constantia: *Paulus*, inquit, *amisso ad Cannas exercitu, offerente equum Lentulo quo fugeret, superesse cladi, quamquam non per ipsum contracta, noluit: sed in eo saxo, cui vulneratus acclinaverat, persedit, donec ab hostibus oppressus confoderetur.* Varro collega ejus vel majore constantia post eandem cladem vixit, gratiæque ei à Senatu & populo actæ sunt, quia non desperasset de republica, non autem vitæ cupi-

verſo ſenatu & populo dictaturam recipere non ſuſtinendo, pudore culpam maximæ cladis redemit. Effecitque ut clades Deorum iræ, modeſtia ipſius moribus imputaretur. Itaque [1] titulo imaginis ejus ſpecioſius non recepta dictatura, quam aliorum geſta adſcribi poteſt.

3. Nos autem ad præclarius verecundiæ opus tranſgrediamur. [2] Magna cum invidia fortuna [3] Prætoriis comitiis Africani ſuperioribus filium Cn. Scipionem, & [4] ſcribam Cicereium in [5] campum deduxerat; utque nimis [6] impotens ſermone vulgi carpebatur, quod tanti viri ſanguine clientelamque comitiali certamine confuderat. Ceterum crimen ejus in ſuam laudem Cicereius convertit. Nam ut vidit omnibus ſe centuriis Scipioni anteferri, [7] templo deſcendit, abjectaque [8] candida toga competitoris ſui ſuffragatorem agere cœpit; ut ſcilicet Præturam melius Africani memoriæ concederet, quam ſibi vindicaret. Nec minimum eſt verecundiæ precium: Scipio tunc honorem adeptus eſt, [9] Cicereio tamen magis gratulati ſunt.

4. [10] Ac ne protinus comitiis abeamus, conſulatum petens

cupiditate, ſed reipubl. amore ſe ſuperfuiſſe reliquo ætatis ſuæ tempore approbavit, & barbam capillumque ſubmiſit, & poſtea nunquam recubans cibum cepit, honoribuſque, cum ei deferrentur à pop. renunciavit, dicens, felicioribus magiſtratibus reipublicæ opus eſſe. *Oliv.*

1. *Titulo imaginis.*] Imaginibus enim res geſtæ adnotabantur.

2. *Magna cum invidia.*] Hoc exemplum ſupra memoratum eſt lib. III. cap. De his qui degenerarunt à parentibus. nam Cicereius cum prætoriis comitiis competitor eſſet Cn. Scipionis filii ſuperioris Africani, omnibus ſuffragiis illi præponebatur. Hic ergo verecundia motus, ſe tanti viri filio præpoſitum, ex competitore ſuffragatorem ſe fecit. *Oliverius.*

3. *Prætoriis comitiis.*] Convocationibus populi ad creandum prætorem.

4. *Scribam Cicereium.*] Scriba fuerat patris Africani, ut ſupra Valerius l. III. cap. 6. *Coler.*

5. *Campum.*] Martium, ubi comitia habebantur.

6. *Impotens.*] Inſolens.

7. *Templo deſcendit.*] Ex loco Marti conſecrato, id eſt, campo Martio, quod templum erat; nuſquam enim cum populo agi licebat niſi in loco ſacro, & omnis locus ſacer templum dicitur. *Oliverius.*

8. *Candida toga.*] Quia ſcilicet competitores ſemper amiciebantur.

9. *Cicereio tamen magis gratulati ſunt.*] Alii legunt, *Tamen Cicereio magiſtratus lati ſunt.*

10. *Ac ne protinus.*] Hoc quoque exemplum Cicero in l. de Orat. narrat: *Cum mos eſſet candidatorum, ambire populum,*

tens L. Craſſus, cum omnium candidatorum more circum forum ſupplex populo ire cogeretur, nunquam adduci potuit, ut id præſente [1] Q. Scævola graviſſimo & ſapientiſſimo viro ſocero ſuo faceret. Itaque rogabat eum ut à ſe, dum ineptæ rei deſerviret, diſcederet: majorem verecundiam dignitati ejus, quam candidæ togæ ſuæ reſpectum agens.

5. Pompejus autem Magnus [2] Pharſalica acie victus, à Cæſare, cum poſtero die [3] Lariſſam intraret, oppidique illius univerſus populus obviam ei proceſſit: Ite, inquit, & iſtud officium præſtate victori. Dicerem, non dignus qui vinceretur, niſi à Cæſare ſuperatus eſſet: certe modeſtus in calamitate. Nam quia dignitate ſua uti jam non poterat, uſus eſt verecundia.

6. Quam præcipuam in C. quoque Cæſare fuiſſe, & ſæpenumero apparuit, & ultimus ejus dies ſignificavit. Compluribus enim parricidarum violatus mucronibus, inter ipſum illud tempus, [4] quo divinus ſpiritus mortali diſcernebatur à corpore, ne tribus quidem & viginti vulneribus, quin verecundiæ obſequeretur, abſterreri potuit: Siquidem utraque togam manu demiſit, [5] ut inferiori parte

cor-

pulum, hoc eſt, unumquemque eorum, qui ſuffragia dabant, manibus prehenſare, atque orare, ut ſuum ſibi ſuffragium præſtarent, quod profecto ineptum & indignum videbatur, & erat, ut viri patricii cogerentur ſe ſubjicere plebeiis. Oliv.

1. *Q. Scævola*] Hic Scævola filius P. Scævolæ Juriſperiti, & ab hoc dicitur Cicero quam habebat juris civilis ſcientiam, quantacunque foret, accepiſſe. *Idem.*

2. *Pharſalica acie.*] In campis Philippicis, juxta Pharſaliam urbem Theſſaliæ.

3. *Lariſſam.*] Theſſaliæ civitatem ſe contulit, quo Corneliam uxorem ſuam tantiſper miſerat, dum videretur exitus belli. Lucanus:

Sed quid opus victo populis aut urbibus, inquit,
Victorique præſtare fidem. —— Oliver.

Lariſſam intraret.] Dion lib. XLII. non intraſſet, & Plutarchus in vita hoc Mitylene dixiſſe refert. *Corrad.*

4. *Quo divinus ſpiritus mortali diſcernebatur à corpore.*] Vulgo, *ſecernebatur.* Lib. vett. omnes, *diſcernebatur*, habent. Et recte. Nam proprie *diſcernere* ſignificat ſeparare & dividere. Unde diſcerniculum, acus qua capilli mulierum ante frontem diſcernuntur, Varrone ac Nonio Marcello auctoribus. *Pigh.*

5. *Ut inferiori parte.*] Suetonius: *Cæſar*, inquit, *ubi animadvertit ſe undique ſtrictim pugionibus peti, toga caput obvolvit, ſimul ſiniſtra manu ſinum ad ima crura deduxit, quo honeſtius caderet, etiam inferiore corporis parte velata.* Oliv.

1. Civi.

corporis tecta collaberetur. In hunc modum non homines expirant, sed Dii immortales sedes repetunt.

EXTERNA.

1. Quod sequitur, externis adnectam, quia ante gestum est quam Etruriæ [1] civitas daretur. Excellentis in ea regione pulchritudinis adolescens nomine Spurina; cum mira specie complurium fœminarum illustrium sollicitaret oculos, ideoque viris ac parentibus earum se suspectum esse sentiret; oris decorem vulneribus confudit, deformitatemque sanctitatis suæ fidem quam formam irritamentum alienæ libidinis esse maluit.

2. [2] Athenis quidam ultimæ senectutis, cum spectatum ludos in theatrum venisset, eumque nemo è civibus sessum reciperet; ad Lacedæmoniorum legatos forte pervenit. Qui hominis ætate moti, canos ejus & annos assurgendi officio venerati sunt, sedemque ei inter ipsos honoratissimo loco dederunt. Quod ubi fieri populus aspexit, maximo plausu alienæ urbis verecundiam comprobavit. Ferunt tunc unum è Lacedæmoniis dixisse, Ergo Athenienses quid sit rectum, sciunt, sed id facere negligunt.

CAP. VI.
DE AMORE CONJUGALI.

CUIUS EXEMPLA ROM. SUNT.
1. *Ti. Gracchus major.*
2. *C. Plautius Numida.*
3. *M. Plautius.*
4. *Julia C. F. Cn. Magni.*
5. *Porcia, M. F. M. Bruti.*

EXTERNA.
1. *Artemisia Mausoli regis.*
2. *Hipsicratea Mithridatis regis.*
3. *Lacana Minyarum.*

A Placido, & leni affectu, ad æque honestum, verum aliquanto ardentiorem & concitatiorem pergam: legitimique amoris, quasi quasdam imagines, non sine maxima

1. *Civitas.*] Antequam cives Romani fierent Hetrusci; nam constat Hetruriæ datam aliquando fuisse civitatem.

2. *Athenis.*] Vide Ciceronem in Catone Majore.

xima veneratione contemplandas lectoris oculis subjiciam; valenter inter conjuges stabilitæ fidei opera percurrens, ardua imitatu, ceterum cognosci utilia. [1] Quia excellentissima animadvertenti, ne mediocria quidem præstare, rubori oportet esse.

1. [2] Ti. Gracchus anguibus domi suæ mare ac fœmina apprehensis, certior factus ab aruspice, mare dimisso, uxori ejus; fœmina, ipsi celerem obitum instare: salutarem conjugi potius, quam sibi partem augurii secutus, marem necari, fœminam dimitti jussit: sustinuitque in conspectu suo seipsum interitu serpentis [3] occidi. Itaque [4] Corneliam, nescio utrum fœliciorem dixerim, quod talem virum habuerit, an miseriorem, quod amiserit. [5] O te Thessaliæ rex Admete crudelis, & diri facti crimine sub magno judice damnatum! qui conjugis tuæ fata pro tuis permutari passus es, eaque, ne tu extinguereris, voluntario obitu consum-

1. *Quia excellentissima.*] Vere inquam, est ardua, quia quæ in aliis magna & solemnia recognoscit, erubescit, si ipsi mediocria non præstet.

2. *Tiberius Gracchus*] Plinius lib. VII. *Gracchorum*, inquit, *pater anguibus comprehensis in domo, cum responderetur ipsum victurum alterius sexu interempto, immo vero, inquit, meum necate. Cornelia enim juvenis est, & parere adhuc potest. Hac erat uxori, patriæ, & reipublicæ consulere: idque mox consecutum est.* Oliverius.

3. *Occidi.*] Non quod cum illo statim extinctus sit, sed quod paulo post se moriturum ex augure didicerat.

4. *Corneliam.*] Hanc, ut supra diximus in cap. de Reconciliatis, Gracchus post factam ad sacras mensas reconciliationem accepit uxorem.

5. *O te Thessaliæ rex Admete.*] Admetus rex Thessaliæ gravi morbo implicitus per legatos Apollinem de salute consuluit. Apollo respondit ita eum vivere posse, si quempiam inveniret, qui vellet pro eo fata subire. Tentatis igitur omnibus propinquis, amicis, clientibus, & ipsis denique servis, sola uxor inventa est, quæ pro eo mori voluerit. Reprehendit autem, & quodammodo detestatur eum Valerius, quod fidelissimæ uxori superstes esse voluerit. Fuit hæc Alcestis nomine Peliæ Thessaliæ regis filia ex Anaxibia, fœmina quidem formosissima, ex qua nata est Eumelus Admeti filius, qui ad Trojam cum aliis Græcorum ducibus veniens, XI. præfuit navibus. Hæc usque adeo virum amavit, ut voluntariam pro illo mortem suscipere non recusaverit. De quo Seneca in Medea:

Conjugis fatum redimens Pheræi
Uxor impendit animam marito.

Ovidius lib. III. de Ponto de uxore sua dixit:

Si mea mors redimenda foret, quod abominor esse;
Admeti conjunx, quam sequereris, erat.

Hanc Plato dicit in Symposio propter hoc factum meruisse à Diis immortalibus, ut ab inferis revocaretur ad superos. *Oliv.*

1. *Fæmi-*

ſumpta, lucem intueri potuiſti. Et certe prius parentum indulgentiam tentaveras, [1] fœmineo animo impar inventus.

2. Vilior Graccho iniquæ fortunæ victima, quamvis ſenatorii vir ordinis C. Plautius Numida, ſed in conſimili amore, par exemplum. Morte enim uxoris audita, doloris impotens pectus ſuum gladio percuſſit. Interventu deinde domeſticorum inceptum exequi prohibitus, [2] colligatuſque; ut primum occaſio data eſt ſciſſis [3] faſciis, & vulnere divulſo, conſtanti dextera ſpiritum luctus acerbitate permiſtum, ex ipſis præcordiis & viſceribus hauſit. Tam violenta morte teſtatus, quantum maritalis flammæ illo pectore clauſum habuiſſet.

3. [4] Ejuſdem ut nominis, ita amoris quoque M. Plautius. Nam cum imperio ſenatus claſſem ſociorum ſexaginta navium in Aſiam reduceret, Tarentumque appuliſſet, atque ibi uxor ejus Oreſtilla, quæ illuc eum proſecuta fuerat, morbo preſſa deceſſiſſet; funerata ea, atque in [5] rogum impoſita, inter officium [6] ungendi, & oſculandi, ſtricto ferro incubuit. Quem amici, ſicut erat, togatum & calceatum corpori conjugis junxerunt: ac deinde ſubjectis facibus, utrumque una cremaverunt. [7] Quorum ibi factum ſepulchrum

1. *Fœmineo animo impar.*] Uxoris tuæ, quæ pro te mori voluit, cum tu pro parentum ſalute, quos pro te mori ſollicitaveras, nec pro tua neceſſitate, quia ſemel moriendum erat, mori velles. *Bad.*

2. *Colligatuſque.*] Habens vulnus, quod ſibi in pectore fecerat, ab illis ligatum.

3. *Faſciis.*] Panniculis, linteis, quibus vulnus ligatum erat.

4. *Ejuſdem ut nominis.*] Hoc contigit confecto jam bello Macedonico, in quo Rom. Aſiæ populorum armis & opera fuerant uſi, debellata ergo provincia, & peractis rebus omnibus eum ad ſocios remitterentur, claſſi ei & legationi præfecerunt C. Plautium Senatorium virum, & in republica non obſcurum. *Oliv.*

5. *Rogum.*] Rogum acceperimus non pro incenſa pyra, ſed parata incendi.

6. *Ungendi.*] Apud majores & cadavera pretioſis quibuſdam unguentis deliniebantur, & in rogis multa ſimul aromata cum cadaveribus cremabantur. Unde legitur de Sylla tantam multitudinem aromatum in ejus rogo conſumptam, ut imago ejus his unguentis effigiem quandam contraxerit. Virgilius in ſexto de Miſeno:

— *Corpuſque lavant frigentis & ungunt.*

Oliver.

7. *Quorum ibi factum ſepulchrum, Tarenti etiamnum conſpicitur.*] Vox *Tarenti*, à gloſſula eſt. dele. Nam de urbe ea ante ſtatim ſermo, & nunc addit, *ibi.* Lipſ.

pulchrum Tarenti etiamnum conſpicitur, quod vocatur ΤΩΝ ΦΙΛΟΥΝΤΩΝ. Nec dubito, quin, ſi quis modo extinctis ſenſus ineſt, Plautius, & Oreſtilla, fati conſortione geſtientes vultus tenebris intulerint: Sane ubi idem & maximus & honeſtiſſimus amor eſt, aliquanto præſtat morte jungi, quam vita diſtrahi.

4. [1]Conſimilis affectus Juliæ C. Cæſaris filiæ annotatus eſt. Quæ cum [2]ædilitiis comitiis [3]Pompeii Magni conjugis ſui veſtem cruore reſperſam [4]è campo domum relatam vidiſſet: territa metu ne qua ei vis eſſet allata, exanimis concidit, partumque, quem utero conceptum habebat, ſubita animi conſternatione & gravi dolore corporis ejicere coacta eſt. Atque ita expiravit, magno quidem cum totius terrarum [5]orbis detrimento: cujus tranquillitas tot civilium bellorum truculentiſſimo furore perturbata non eſſet, ſi Cæſaris & Pompeii concordia [6]communis ſanguinis vinculò conſtricta manſiſſet.

5. [7]Tuos quoque caſtiſſimos ignes [8]Portia, M. Catonis filia, cuncta ſecula debita admiratione proſequentur: Quæ cum [9]apud Philippos victum & interemptum [10]virum tuum Brutum cognoſceres, quia ferrum non dabatur, arden-

1. *Conſimilis, &c.*] Contig. A.U. DCCIX.

2. *Ædilitiis comitiis.*] Quibus creabantur ædiles.

3. *Pompeii Magni.*] Plutarchus in vita Pompeii ſic tradit: *Comitiis ædilitiis cum manus quidam conſeruiſſent, & circa Pompejum multi cecidiſſent, cruore cæſorum perfuſus, veſtes mutavit, & cum multus ſervorum tumultus ad ædes ejus fieret, inter ferendum veſtes puella prægnans viſa cruenta toga concidit, nec multo poſt abortivum enixa, periit.* Oliv.

4. *E campo.*] Martio, ubi comitia habebantur.

5. *Orbis detrimento.*] Quia poſt hujus mortem ſecuta bella civilia inter Cæſarem & Pompejum; quæ totum terrarum orbem gravi clade concuſſerunt.

6. *Communis ſanguinis vinculo.*] Scilicet *affinitate*: quia, ſi vixiſſet Julia, potuit Pompejum cum ſocero patre ſuo in perpetua concordia tenere.

7. *Tuos, &c.*] Contigit A.U. DCCXI.

8. *Portia.*] Hæc, ut in capitulo de Fortitudine diximus, cognito viri conſilio, quod de interficiendo Cæſare cum Caſſio ceperat, priuſquam tantum facinus aggrederetur Brutus, experiri voluit, nunquid poſſet fortiter mori, ſi res marito infeliciter ceſſiſſet, & accepta novacula, ſimulans ungues velle præcidere, manum ſibi non leviter ſauciavit. *Oliver.*

9. *Apud Philippos.*] Sc. campos, videlicet in Theſſalia victum ab Antonio & Auguſto.

10. *Virum tuum Brutum cognoſceres.*] M. Bru-

ardentes ore carbones haurire non dubitâsti, mulicbri ſpiritu virilem patris exitum imitata. Sed neſcio an hoc fortius, quod ille uſitato, tu novo genere mortis abſumta es.

EXTERNA.

1. [1] Sunt & alienigeni amores juſti, obſcuritate ignorantiæ non obruti: è quibus paucos attigiſſe ſatis erit. Gentis Cariæ regina [2] Artemiſia virum ſuum Mauſolum fato abſumptum quantopere deſiderarit, leve eſt, poſt conquiſitorum omnis generis honorum, monimentique uſque [3] ad ſeptem miracula provecti, magnificentiam, argumentari. Quid

M. Brutus, ut quidam voluut Serviliæ Catonis ſororis filius, Porciam Catonis, defuncto priore marito, duxit uxorem.

1. *Sunt & alienigeni.*] Tranſit ad externa, quorum primum ad Artemiſiæ reginæ filiæ Ligdamî Halicarnaſſei, & uxoris Mauſoli regis Cariæ, quæ virum amaſſe fertur ſupra omnes amorum fabulas, ultraque affectionis humanæ fidem. Mauſolus autem fuit; ut Cicero refert, rex terræ Cariæ, ut quidam Hiſtoriarum Græcarum Scriptores, provinciæ Græciæ præfectus, quem Græci *σατράπην* vocant. Is Mauſolus ubi fato perfunctus eſt, inter lamenta & manus uxoris funere magnifico ſepultus eſt, Artemiſia luctu, & deſiderio mariti flagrans, oſſa cineremque ejus mixta odoribus contuſa, in pulveris ſpecie aquæ imbibit, editque. Multa alia violenti amoris indicia feciſſe dicitur. Molita quoque eſt ingenti impetu opus conſervandæ mariti memoriæ ſepulcrum illud memoratiſſimum, dignatumque numerari inter ſeptem omnium terrarum miracula. Id monumentum Artemiſia cum Diis manibus ſactis Mauſoli dicaret, Agona, id eſt, certamen laudibus ejus dicendis fecit, poſuitque præmia pecuniæ aliarumque rerum bonarum ampliſſima. Ad eas laudes decantandas veniſſe dicuntur Theopompus, Theodotes, & Naucrates, & ut quidam volunt, Iſocrates. Hujus autem certaminis victorem Theopompum fuiſſe tradunt. Fuit Iſocratis diſcipulus. Cicero Tuſc. lib. III. *Et Artemiſia*, inquit, *illa Mauſoli Cariæ regis uxor, quæ nobile illud Halicarnaſſi fecit ſepulchrum, quoad vixit ſemper vixit in luctu, eodemque etiam confecta contabuit.* Huic erat illius opinio quotidie recens, quæ tum denique appellabatur recens, cum vetuſtate exaruit. *Oliv.*

2. *Artemiſia.*] Hecatomnus Cariæ rex tres habuit filios, Mauſolum, Hidrieum & Pyxodarum, & filias duas, è quibus Artemiſia gradior Mauſolo ex fratribus grandiori nupſit; ſecundo vero Hidrieo altera ſoror data eſt nomine Ada. Mauſolus itaque regnavit, quo mortuo uxor imperium habuit, quæ illi ſepulchrum conſtruxit. Artemiſia tabe conſumpta propter luctum, quem ex viro ſuo ſuſceperat. Hæc Strabo, qui non convenit cum Herodoto de Artemiſia, nam Herodotus libro Hiſt. VII. dicit Artemiſiam Ligdami Halicarnaſſei, non Hecatomni Cariæ regis filiam fuiſſe. *Idem.*

3. *Ad ſeptem miracula provecti.*] Plinius libro XXXVI. Nat. Hiſtor. hoc inter ſeptem mundi miracula connumerari dicit,

Quid enim aut eos colligas, aut de illo inclyto tumulo loquare, cum ipsa Mausoli vivum ac spirans sepulchrum fieri concupierit, eorum testimonio, qui illam extincti ossa potione asperfa [1] bibisse tradunt?

Hipsicratea quoque regina [2] Mithridatem [3] conjugem suum [4] effusis charitatis habenis amavit; propter quem præcipuum formæ suæ decorem in habitum virilem convertere voluptatis loco habuit: Tonsis enim capillis equo se & armis assuefecit, quo facilius laboribus & periculis ejus in-

dicit, sepulcrumque factum fuisse à quatuor præstantissimis artificibus, Scopa, Bryaxi, Timotheo, & Leochare: patere ab Austro & Septentrione sexagenos ternos pedes, brevius à frontibus, toto circuitu pedes quadringentos undecim, attolli in altitudinem XXXV. cubitis, cingi columnis XXXVI. ab oriente celasse Scopam, à Septentrione Bryaxin, à Meridie Timotheum, ab occasu Leocharem, & subjungit Artemisiam reginam tanti operis auctorem opere nondum absoluto periisse. Sculptores tamen inde non recessisse, nisi perfecto opere: quod suæ gloriæ, & ipsorum arti perpetuum monumentum fore viderent. Cujus rei multi meminere Scriptores atque Poëtæ. *Oliverius.*

1. *Bibisse tradunt.*] Tradidit Theopompus, ex quo fortasse sumsit Agellius & alii. Suidas ex eodem scribit φθίσιν demum mortuam. Idem affirmat Strabo lib. XIV. *Coler.*

2. *Mithridatem.*] Mithridates Ponti & Bithyniæ rex inclytus fuit, de quo Plinius lib. XXV. Nat. Hist. sic tradit: *Mithridates maximus sua ætate regum, quem debellavit Pompejus, omnium ante se genitorum diligentissimus vitæ fuisse argumentis præterquam fama intelligitur. Uni ei excogitatum quotidie venenum bibere præsumptis remediis, ut consuetudine ipsa innoxium fieret.* de cujus memoria paulo infra sic inquit, *istum solum mortalium Mithridatem, XXII. linguis locutum certum est, nec de subjectis gentibus ullum hominem per interpretem appellatum ab eo annis LVI. quibus regnavit.* Quod & Gell. & Solin. affirmavit, qui, quod majus est, unumquemque suo nomine ex tot millibus appellare solitum fuisse dicunt, perinde lingua & oratione uniuscujusque non minus scite, quam si gentilis ejus fuisset locutum fuisse. De cujus morte varia tradunt auctores: nam alii dicunt victum à Pompejo, quum sibi mortem inferre decrevisset, violentissima venena sumpsisse, denique se gladio transfixisse. Autor de Viris illustribus dicit illum venenum assumpsisse, quo tarde agente, percussorem Gallum atroci vultu territum revocasse, & in cædem suam manum trepidantis adjuvisse. Alii vero acutissimo veneno extinctum fuisse asserunt, quorum opinionem Lucanus secutus est l. I. quum dixit:

Post Cilicasque vagos, & lapsi Pontica regis
Prælia barbarico vix consummata veneno.

Oliverius.

3. *Conjugem suum.*] Sunt qui dicant, non Mithridatis uxorem fuisse, sed concubinam; cujus sententiæ Plutarchus in vita Pompeii.

4. *Effusis charitatis habenis.*] Late extensis. Sicut equus effusis habenis late excurrit.

1. *Quin*

interesset. [1] Quinetiam victum à Cn. Pompejo per efferatas gentes fugientem, animo pariter & corpore infatigabili secuta est: Cujus tanta fides asperarum atque difficilium rerum Mithridati maximum solatium, & jucundissimum lenimentum fuit: cum domo enim & penatibus vagari se credidit, uxore simul exulante.

2. Verum quid Asiam, quid barbariæ immensas solitudines, quid latebras Pontici sinus scrutor? cum splendidissimum [2] totius Græciæ decus Lacedæmon, præcipuum [3] uxoriæ fidei specimen nostris ostentet oculis, plurimis & maximis patriæ suæ laudibus admiratione facti comparandum.

3. [4] Minyæ, quorum origo ex inclyto sociorum Jasonis numero Lemniorum in [5] insula concepta, per aliquot seculorum vices stabili in sede manserat, à Pelasgis expulsi armis, alienæ opis indigi, excelsa [6] Taygetorum montium juga supplices occupaverant. Quos Spartana civitas recepit respectu Tyndaridarum. Namque in illo nobilis famæ navigio destinatum sideribus par fratrum fulserat: deductosque inde, legibus commodisque suis immiscuit. Sed hoc tantum beneficium in injuriam bene meritæ urbis, regnum affectantes, verterunt. Igitur publicæ custodiæ inclusi, capitali servabantur supplicio: Quod cum vetere instituto Lacedæmoniorum nocturno tempore passuri essent, conjuges eorum illustris ibi sanguinis: velut allocuturos perituros viros, impetrato à custodibus aditu, carcerem

1. *Quin etiam, &c.*] Contigit A. U. DCXCVII.

2. *Totius.*] Nam Lacedæmonii aliquando Græcorum principes fuerunt subactis Atheniensibus.

3. *Uxoria fidei specimen.*] Cleombroti uxorem intelligere videtur, de qua Plutarchus in Agide. *Corradus.*

4. *Minya.*] Herodotus libro IV. Sed Plutarchus de Claris Mul. Tyrrhenas vocat. *Corradus.* *Minya, quorum origo.*] Minyæ populi Thessaliæ una cum Jasone & cæteris Argonautis ad insulam Colchos navigarunt ad aureum vellus rapiendum. Unde Ovid. l. XI. Metam.

Jamque fretum Minya Pagasaa puppe secabant. Oliv.

5. *Insula concepta.*] Ibi enim Argonautæ benigne excepti fuere ab Hypsiphyle regina Lemni.

6. *Taygetorum mont.*] Montes sunt Laconiæ inter Lacedæmona & mare positi.

1. *Deserta*

rem intraverunt; commutataque veste per simulationem doloris, velatis capitibus eos abire passæ sunt. Hoc loco quid aliud adjecerim, quam dignas fuisse, quibus Minyæ nuberent?

CAP. VII.
DE AMICITIÆ VINCULO.

QUO JUNCTI ROMANI.
1. *Ti. Sempronius Gracchus cum C. Blosio.*
2. *Sempron. Gracchus cum Pomponio & Lætorio.*
3. *L. Rheginus cum Q. Servilio Cæpione.*
4. *T. Volumius cum M. Lucullo.*
5. *L. Petronius cum P. Cælio.*
6. *Ser. Terentius cum D. Bruto.*
7. *C. Lælius cum Scipione, & M. Agrippa cum Augusto.*

EXTERNI.
1. *Damon cum Pythia.*
2. *Alexander Magnus cum Ephestione.*

CONtemplemur nunc amicitiæ vinculum potens, & prævalidum, neque ulla ex parte sanguinis viribus inferius. Hoc etiam certius & exploratius, quod illud nascendi sors, fortuitum opus; hoc uniuscujusque solido judicio incoacta voluntas contrahit. Itaque celerius est sine reprehensione propinquum avertere, quam amicum: quia altera diremptio iniquitatis, altera utique levitatis crimini subjecta est. Cum enim [1] deserta sit futura vita hominis nullius amicitiæ cincta præsidio, tam necessarium subsidium temere assumi non debet: semel autem recte apprehensum sperni non convenit. Sinceræ verò fidei amici præcipue in adversis rebus cognoscuntur: in quibus quicquid præstatur, totum à constanti benevolentia proficiscitur. Felicitatis cultus, majore ex parte adulationi, quàm charitati erogatus, certe suspectus est: perinde ac si plus semper petat, quam impendat. Accedit huc, quod [2] infractæ fortunæ

1. D*Eserta futura.*] Quæstio erat apud veteres, an amicitia natura an ab imbecillitate humana orta esset, & pro natura quidem Cicero præclare disputat in Lælio. *Coler.*

2. *Infractæ fortunæ.*] Pro *valde fractæ fortunæ*. Nam *in* auget hoc loco. Virgilius:
Turnus ut infractos adverso Marte Latinos.

1. *Huma-*

fortunæ homines, magis amicorum ſtudia deſiderant, vel præſidii, vel ſolatii gratia. Nam læta quidem, & proſpera negotia, utpote cum divina ſuffragatione foveantur, [1] humana minus indigent. Tenacius igitur eorum nomina poſteritatis memoria apprehendit, qui adverſos amicorum caſus non deſeruerunt; quam qui proſperum vitæ curſum comitati ſunt. Nemo de [2] Sardanapali familiaribus loquitur. [3] Oreſtes Pylade pene amico, quàm Agamemnone [4] patre notior eſt. Siquidem illorum amicitia in conſortione deliciarum & luxuriæ contabuit: horum, duræ atque aſperæ conditionis ſolatium, ipſarum miſeriarum experimento enituit. Sed quid externa attingo, cum domeſticis prius liceat uti?

1. Ini-

1. *Humana.*] Scilicet ſuffragatione.

2. *Sardanapali.*] Sardanapalus rex ultimus Aſſyriorum fuit, muliere cottuptior, ad quem videndum, quod nemini concedebatur, cum præfectus ejus Arbactus nomine, quem Medis præpoſuerat, magna ambitione ut iotromitteretur ægre obtinuiſſet, invenit eum inter ſcortorum gregem purpuram colo neotem, & muliebri habitu cum mollitie corporis & oculorum laſcivia omnes fœminas antecedentem, & penſa inter virgines partientem. Quibus viſis, indignatus tali fœminæ tantos viros eſſe ſubjectos, tractantique lanam ferrum & arma habentes parere, progreſſus ad ſocios, quid viderit refert: negat ſe ei parere poſſe, qui ſe fœminam malit eſſe quam virum. Fit igitur conjuratio, bellum Sardanapalo infertur; quo ille audito, noo, ut vir, regnum defeoſurus, ſed metu mortis, ut mulieres ſolent, primo latebras circumſpicit, mox deinde cum paucis, & iocompoſitis in bellum progreditur. Victus io regiam ſe recepit, ubi extructa incenſaque pyra, & ſe, & divitias ſuas præcipitavit in ignem, hoc ſolum imitatus virum. Sed antequam moretetur, juſſit (teſte Cicerone lib. v. Tuſculanar.) verba hæc buſto ſuo inſcribi:

Hac habui, quæ edi, quæque exſaturata libido
Hauſit: at illa jacent multa & præclara relicta. Oliv.

3. *Oreſtes Pylade.*] Pylades & Oreſtes inter admodum pauca verorum amicorum paria connumerantur. Qui, ut à Pacuvio introducuntur, cum in Tauricam regionem veniſſent deponendi furoris gratia, quo poſt cæſam matrem vexabatur Oreſtes, & à rege comprehenſi eſſent, quod ſimulachrum Palladis inde auferre voluiſſent, idque culpa Oreſtis foret, quod cum ſorore Iphigenia convenerat de furto, capitiſque damnatus eſſet, tanto ſe invicem amore tuebantur, ut cum rex vellet Oreſtem interficere, nec uter eorum eſſet, ſciret, Pylades ſe Oreſtem eſſe aſſeveraret, ut pro Oreſte interficeretur, nec minus Oreſtes ſe profitebatur Oreſtem. De his ergo nulla ætas conticeſcet. Tullius in Lælio: *Cum ignorante uter eſſet Oreſtes, Pylades ſe Oreſtem eſſe diceret, ut pro illo necaretur; Oreſtes autem, ita ut erat, Oreſtem ſe eſſe perſeveraret, ſtantes plaudebant in re ficta.* Oliv.

4. *Patre notior eſt.*] Qui ipſum in adverſis non deſeruit, ſed furentem in

Tau-

1. [1] Inimicus patriæ fuiſſe Ti. Gracchus exiſtimatus eſt, nec immerito, quia potentiam ſuam ſaluti ejus prætulerat. Quam conſtantis tamen fidei amicum etiam in hoc tam pravo propoſito [2] C. Bloſium [3] Cumanum habuerit, operæ pretium eſt cognoſcere. Hoſtis judicatus ultimo ſupplicio affectus, ſepulturæ honore ſpoliatus, benevolentia tamen ejus non caruit. Nam cum ſenatus [4] Rupilio, & Lænati conſulibus mandâſſet, ut in eos qui cum Graccho conſenſerant, more majorum animadverterent; & ad Lælium, cujus conſilio præcipue conſules utebantur, pro ſe Bloſius deprecatum veniſſet, familiaritatiſque excuſatione uteretur, atque is dixiſſet, Quid ſi te Gracchus templo Jovis Opt. Max. faces ſubdere juſſiſſet; obſecuturuſne voluntati illius, propter iſtam quam jactas familiaritatem, fuiſſes? Nunquam iſtud, inquit, Gracchus imperâſſet. Satis, imo etiam nimium: totius namque ſenatus conſenſu damnatos mores defendere auſus eſt. Verum quod ſequitur, multo audacius, multoque periculoſius: compreſſus enim perſeveranti interrogatione Lælii, in eodem conſtantiæ gradu ſtetit: ſeque etiam hoc, ſi modo Gracchus annuiſſet, facturum reſpondit. Quis illum ſceleratum putâſſet fuiſſe, ſi tacuiſſet? Quis non etiam ſapientem, ſi pro neceſſitate tem-

Tauricam uſque regionem proſecutus eſt.

1. *Inimicus patriæ.*] Sæpius dictum eſt, duos Gracchos. Tiberium & Cajum, fratres, ob graviſſimas ſeditiones, quas in populo ſuis legibus excitabant, hoſtes à Senatu fuiſſe judicatos, & utrumque à nobilitate cæſum, alterum à Naſica, alterum ab Opimio. Quo tandem cæſo, Bloſius ad Ariſtonicum regem confugit. Profligatis deinde rebus Ariſtonici, mortem ſibi conſcivit. Unde Cicero: *Itaque hac amentia quæſtione nova perterritus in Aſiam profugit, & ad hoſtes ſe contulit, ubi pœnas reipublicæ graves juſtaſque perſolvit.* Oliv. Contigit A.U. DCXXI.

2. *C. Bloſius.*] Cicero vocat *C. Bloſſium.* Emendo abſque ulla hæſitatione: *C. Bloſſius Campanus*, non, *Cumanus.* Pro me eſt Cicero in Rulliana: *Hunc Capuæ Campano ſupercilio ac regio ſpiritu cum videremus, Magios, Bloſſios mihi videbar illos videre ac Iubellios.* ſane Bloſſii ſpiritus vel ex hoc exemplo non vulgaris. *Coler.*

3. *Cumanum.*] A Cumis, civitate Campaniæ, juxta Bajas. Dicimus *Cumanus*, & *Cumeus.* Virgilius:

Ultima Cumæi venit jam carminis ætas.

4. *Rupilio, & Lænati.*] Sulpitio videtur legendum hic & in *Lelio.* A. Naſica interrogatum ſcribit Plutarchus in Gracchis. *Corrad.*

Lato-

temporis locutus esset? At Blosius nec silentio honesto, nec prudenti sermone salutem suam, ne qua ex parte infelicis amicitiæ memoriam desereret, tueri voluit.

2. In eadem domo æquè robusta constantis amicitiæ exempla oboriuntur. Prostratis enim jam & perditis C. Gracchi consiliis, rebusque, cum tota ejus conspiratio latè quæreretur, desertum omni auxilio, duo tantum amici, Pomponius & [1] Lætorius, ab infestis & undique ruentibus telis, opposìtu corporum suorum texerunt: Quorum Pomponius, quo is facilius evaderet, concitatum sequentium agmen in porta [2] Trigemina aliquandiu acerrima pugna inhibuit: nec vivus pelli potuit, sed multis confectus vulneribus, transitum eis super cadaver suum (credo etiam post fata invitus) dedit. Lætorius autem in [3] ponte Sublicio constitit, & eum, donec Gracchus transiret, ardore spiritus sui sepsit: ac vi jam multitudinis obrutus, converso in se gladio, celeri saltu profundum Tiberis petiit: quamque in eo ponte charitatem toti patriæ [4] Horatius Cocles exhibuerat, unius amicitiæ [5] adjecta voluntaria morte, præstitit. Quam bonos Gracchi, si aut patris aut [6] materni avi sectam vitæ ingredi voluissent, habere milites potuerant! Quo enim impetu, qua perseverantia animi Blosius, & Pomponius, & Lætorius trophæa ac triumphos eorum adjuvissent, furiosi conatus tam strenui comites! [7] sinistris quidem auspiciis amicitiæ conditionem secuti: sed quo miseriora, hoc certiora fideliter cultæ nobilitatis exempla.

3. [8] L. autem Rheginus, si ad debitam publico ministerio

1. *Lætorius.*] Licinium vocat Plutarch.

2. *Trigemina porta.*] Dicta, per quam tergemini fratres Horatii exierunt contra Curiatios, de summa imperii certaturi, ut inter imperatores convenerat.

3. *Ponte sublicio.*] Vide supra.

4. *Horatius Cocles.*] Qui Porsenæ regis exercitum tam diu solus sustinuit in ponte, donec à tergo fractus pons, præclususque hostibus aditus fuit, ut in cap. de Fortitudine diximus. *Oliv.*

5. *Adjecta voluntaria morte.*] Cum Cocles salvus enataverit.

6. *Materni avi.*] Scipionis superioris, cujus Cornelia mater Gracchorum erat filia.

7. *Sinistris quidem auspiciis.*] Infaustis inceptis, quia malum sortita sunt finem.

8. *Lucius autem Rheginus.*] C. Manlius & Q.

rio sinceritatem exigatur, posteritatis convitio lacerandus: si amicitiæ fido pignore æstimetur, in optimo laudabilis conscientiæ portu relinquendus est. Trib. enim plebis Cæpionem in carcerem conjectum, quod illius culpa exercitus noster à [1] Cimbris & Teutonis videbatur deletus, veteris arctæque amicitiæ memor publica custodia liberavit: nec eatenus amicum egisse contentus, etiam fugæ ejus comes accessit. Pro, magnum & inexuperabile tuum numen Amicitia! cum ex altera parte respublica manum injiceret, ex altera tua illum dextera traheret: & illa ut [2] sacrosanctus esse vellet, exigeret, tu exilium indiceres. Adeo blando uteris imperio, quod is supplicium honori prætulerit.

4. [3] Admirabile hoc opus tuum; sed quod sequitur, aliquanto laudabilius. Recognosce enim quousque T. Volumnii constantem erga amicum suum charitatem sine ulla reipublicæ injuria evexeris? qui ortus equestri loco, cum M. Lucullum familiariter coluisset, eumque M. Antonius, quia Bruti & Cassii partes secutus fuerat; interemisset: in magna fugiendi [4] licentia, examini amico adhæsit;

& Q. Servius Cæpio, proconsules adversus Gallos, Cimbros, Senones & Teutones missi, prœlio victi, & binis castris exuti sunt, militum millia LXXX. cæsa: juxta acta Cæpionis, cujus temeritate clades accepta fuerat, damnati, & eorum bona publicata sunt. Hic autem Fabio successerat, qui rebus in Hispania prospere gestis labem imposuerat, pace cum Viriato fugitivorum duce æquis conditionibus facta, qui deinde Viriatus à proditoribus hujus Servilii Cæpionis consilio interfectus est, ab exercitu suo multum deploratus, ac nobiliter sepultus, vir duxque magnus, & per tres & viginti annos, quibus cum Romanis bella tractavit, frequenter superior. Hunc igitur Cæpionem in vincula conjectum L. Rheginus vi amoris impulsus custodia liberavit, & fugæ illi comitem dedit. *Oliver.* Contigit A.U. DCLVIII.

1. *Cimbris & Teutonis.*] Adversus Gallos male pugnatum dixit Sallustius in fine belli Jugurthini. alii autem, ut Orosius & Eutropius volunt, Manlium & Cæpionem à Cimbris, Teutonis, Tigurinis & Ambronibus victos fuisse scribunt. Cum itaque constet fuisse Cimbros & Teutonas Germanos; Tigurinos vero & Ambronas Gallos, utrumque verum contra Gallos & Germanos simul male pugnatum. Quin & Gallos cum Germanis non semel confudit Antiquitas.

2. *Sacrosanctus.*] Inviolatus, cum tribunus plebis esset.

3. *Admirabile, &c.*] Contigit A.U. DCCXI.

4. *Licentia.*] Facultate fugiendi.

1. *Con-*

hæsit; hujusque in lachrymas & gemitus profusus, ut nimia pietate causam sibi mortis accerseret. Namque propter præcipuam & perseverantem lamentationem ad Antonium pertractus est; cujus postquam in conspectu stetit, Jube me inquit, Imperator, protinus ad Luculli corpus perductum occidi. Neque enim absumpto illo superesse debeo, cum ei infelicis militiæ auctor extiterim. Quid hac fidelius benevolentia? mortem amici, hostis odio levavit, vitam suam [1] consilii crimine astrinxit: quoque illum miserabiliorem redderet, se fecit invisiorem. Nec difficiles Antonii aures habuit, ductusque quo voluerat, Luculli dexteram avide osculatus, caput, quod abscissum jacebat, sublevatum pectori suo applicavit, ac deinde demissam cervicem victoris gladio præbuit. Loquatur nunc Græcia [2] Theseum nefandis [3] Pirithoi amoribus subscribentem, Ditis se patris regnis commisisse. Vani est illud narrare, stulti credere. Mistum cruorem amicorum, & [4] vulneribus innexa vulnera, mortemque morti inhærentem videre hæc vera Romanæ amicitiæ indicia; illa gentis ad fingendum paratæ monstro similia mendacia.

5. [5] L. quoque Petronius hujusce laudis consortionem merito vendicat: pari etenim & inclytæ amicitiæ auso par gloriæ portio auferenda est. Admodum humili loco natus ad equestrem ordinem, & splendidæ militiæ stipendia, P. Cælii beneficio pervenerat, cui gratum animum, quia in læta materia exhibere non contigerat, in ea, quam iniquam fortuna esse voluit, cum multa fide præstitit. Erat ab

1. *Consilii crimine.*] Dati Lucullo.

2. *Theseum.*] Filium Ægei regis Athenarum.

3. *Pirithoi.*] Amici sui, qui Proserpinam Cereris filiam, & Orci seu Plutonis, id est, regis inferorum (ut fabulæ prædicant, at qui ad historiam referre volunt, contendunt regis Molossorum) conjugem deperibat. Unde cum eo Theseus ad eam rapiendam descendit, sed ambo capti dicuntur, & Theseus tandem ab Hercule liberatus. *Bad.*

4. *Vulneribus innexa vulnera.*] Quia applicata sunt vulnera posterius cæsi, ad vulnera prius cæsi.

5. *Lucius quoque, &c.*] Hoc contigit civili bello, quod à Cinna & Mario, post eorum exilium, factum est, cum Placentiam urbem expugnassent. *Oliv.* Contigit A. U. DCLXVI.

ab Octavio consule [1] Placentiæ propositus Cælius: qua à Cinnano exercitu capta, & senior jam, & gravi valetudine affectus, ne in potestatem hostium veniret, ad auxilium dextræ Petronii confugit. Quem is ab incepto consilio frustra conatus abstrahere, in iisdem perseverantem precibus interemit, cædique ejus suam junxit: ne eo jacente, per quem omnia dignitatis incrementa assecutus fuerat, superesset. [2] Ita alterius fato magnanimitas, alterius [3] pietas causam præbuit.

6. Jungendus est Petronio [4] Ser. Terentius, quanquam ei, sicut cupierat, pro amico suo perire non contigit. Incepto namque egregio, non irrito eventu æstimari debet; quia quantum in illo fuit, & ipse extinctus est, & D. Brutus periculum mortis evasit. Qui fugiens à [5] Mutina, ut ad se interficiendum ab Antonio missos equites advenisse cognovit, quodam in loco [6] justæ pœnæ debitum spiritum tenebris [7] furari conabatur: Eoque jam facta irruptione, Terentius, fideli mendacio obscuritate ipsa suffragante, [8] Brutum se esse simulavit, & corpus suum trucidandum equitibus objecit. Verum cognitus à Furio, cui Brutianæ ultionis

1. *Placentia.*] Civitas Galliæ togatæ ad Trebiam amnem, in Padum influentem.

2. *Ita alterius fato magnanimitas, alterius pietas causam præbuit.*] Ita in Wincheliano. Vulgo, *Alterius fato verecundia.* Prius multo melius. Voluit enim mori Cælius, ne in hostium veniret potestatem: magnanimitas igitur, quæ victori victum substerni non passa est, mortis causam præbuit. *Pigh.*

3. *Pietas.*] Ne amico interempto superviveret.

4. *Servius Terentius.*] Dion lib. XLVI. & Elbium Blasium vocat, & rem multo aliter narrat. *Corradus.*

5. *Mutina.*] Galliæ Togatæ oppidum, vulgo nunc Modona & Modena vocitata. Memoratur Polybio, Ciceroni, Livio, Paterculo, Straboni, Melæ, Plinio, Ptolemæo, aliisque. Coloniam fuisse Romanorum complures testantur autores. Cicero Philipp. V. Mutinam firmissimam & splendidissimam Populi Romani Coloniam appellavit.

6. *Justa pœna.*] Ob interfectum Cæsarem.

7. *Furari conabatur.*] A morte surripere. *Justa pœna debitum spiritum tenebris furari conabatur.*] Quis spiritum furatur? me arbitro, parum apte dictum aut scriptum. In veteri, *funerari.* Ex quo bella metaphora eruimus, *fœnerari*, lucrari videlicet & producere ad tempus latibulo illo spiritum Brutus volebat. *Lipsius.*

8. *Brutum.*] Decium: nam Marcus postea in Pharsalia periit.

nis officium mandatum fuerat: nece sua amici supplicium discutere non potuit: Sic invitus fortuna cogente vixit.

7. [1] Ab hoc horrido & tristi pertinacis amicitiæ, ad lætum & serenum vultum transeamus: atque eam inde evocatam, ubi omnia lachrymis, gemitu, cædibus fuerant referta, in eo, quo dignior est, felicitatis domicilio collocemus, gratia, honore, abundantissimisque opibus fulgentem. Prodite igitur ab illa, quæ [2] sanctorum umbris dicata esse creditur, sede, hinc [3] Decime Læli, illinc M. Agrippa, alter virorum, alter Deorum maximum amicum, & certa mente, & [4] secundis ominibus sortiti; totumque beatæ turbæ gregem, qui vestro ductu veneranda sinceræ fidei stipendia, laudibus & præmiis onustus, peregit, in lucem vobiscum protrahite: Vestros enim constantes animos, vestra strenua ministeria, vestram inexpugnabilem taciturnitatem, proque dignitate & salute amicorum perpetuam excubationem, testatiorem benevolentiam; & rursus harum rerum uberrimos fructus posterior intuens ætas,

1. *Ab hoc horrido.*] In hoc ultimo domesticorum exemplo charitatem & amicitiam Lælii cum Scipione, & Agrippæ cum Augusto sancte fideliterque cultam multis laudibus extollit. Dicit autem non esse de amicitia, quæ in tristibus rebus cognita fuerit, ulterius dicendum, sed ad jucundiorem stilum revocandum, ut eam quoque amicitiam commemoremus, quæ in felicitatis domicilio collocata, jucundos sensit amicorum effectus, qualis fuit Scipionis, & Lælii, Augusti & Agrippæ. Nam Lælius ita Scipionem coluisse & à Scipione cultus ipse fertur, ut inter verorum amicorum paria connumerari merito possint; quod idem Augusto & Agrippæ evenisse dicit Valer.; quippe inter quos summa fuerit omnium rerum, & voluntatum consensio: nam & Agrippa sororem Augusti in matrimonium duxit, & in administratione regni par illi fuisse propemodum creditur. Unde Virgilius:

—— *Remo cum fratre Quirinus*
Jura dabunt. ——

Nam, teste Servio, de Augusto & Agrippa ibi intelligitur. Et in bello quod contra Cleopatram & M. Antonium gestum est, Augustus dextrum, Agrippa sinistrum cornu retinentes, paribus auspiciis victoriam pepererunt. Unde Virgilius:

Parte alia ventis, & Dis Agrippa secundis. Oliv.

2. *Sanctorum umbris.*] Quales credebantur Augustus, & Scipio, Jovis satu, ut vulgo credebatur, ortus; dico potius cœlesti, eo quod dicit umbris, nam Capitolina sedes est vivis pervia, & non umbris, sed statuis defunctorum. *Badius.*

3. *Decime Læli.*] C. Lælium vocant omnes.

4. *Secundis ominibus.*] Id est, prosperis.

tas, in excolendo jure amicitiæ, quam libentius, tam etiam religiosius erit operata.

EXTERNA.

1. Hæret animus in domesticis: sed aliena quoque benefacta referre Romanæ urbis candor hortatur. [1] Damon & Pythias, Pythagoricæ prudentiæ sacris initiati, tam fidelem inter se amicitiam junxerant, ut cum alterum ex his Dionysius Syracusanus interficere vellet, atque is tempus ab eo, quo priusquam periret, domum profectus res suas ordinaret, impetravisset: alter vadem se pro reditu ejus tyranno dare non dubitavit. Solutus erat periculo mortis, qui modo cervices gladio subjectas habuerat; eidem caput suum subjecerat, cui secure vivere licebat. Igitur omnes, & inprimis Dionysius novæ atque ancipitis rei exitum speculabantur. Appropinquante deinde definita die, nec illo redeunte; unusquisque stultitiæ tam temerarium sponsorem damnabat: At is nihil se de amici constantia metuere prædicabat. Eodem autem momento, & hora à Dionysio constituta, qui eam acceperat, supervenit: Admiratus amborum animum tyrannus, supplicium fidei remisit; insuperque eos rogavit, ut se in societatem amicitiæ, tertium sodalitii gradum intima culturum benevolentia reciperent. Hæ sane vires amicitiæ, mortis contemptum ingenerare, vitæ dulcedinem extinguere, crudelitatem mansuefacere, [2] odium in amorem convertere, * pœnam bene-

1. *Damon & Pythias.*] De his quoque Lactantius lib. v. divinarum institutionum, cap. 18. *Quid ergo*, inquit, *illi familiares Pythagorei laudantur à vobis? quorum alter se tyranno vadem mortu pro altero dedit; alter ad præstitutum tempus quum jam sponsor ejus duceretur, præsentiam sui fecit, eumque interventu suo liberavit. Quorum virtus in tanta gloria non haberetur, quod alter pro amico, alter etiam pro fide mori voluerat, si stulti putarentur. Denique ob hanc ipsam virtutem tyrannus his gratias retulit, utrumque servando, & hominis crudelissimi natura mutata est: quinetiam deprecatus esse dicitur, ut se tertium in amicitiam reciperent; non utique tanquam stultos, sed tanquam sapientes, & bonos viros. Itaque non video, quare, quum pro amicitia & fide mori summa gloria computetur, non etiam pro innocentia perire homini sit gloriosum.* Oliv.

2. *Odium in amorem convertere.*] Ut idem Dionysius, qui quos morti destinave-

beneficio pensare potuerunt: quibus pene tantum venerationis, quantum Deorum immortalium ceremoniis debetur. Illis enim publica salus, his privata continetur: atque ut illarum ædes sacra domicilia, ita harum fida hominum pectora quasi quodam sancto spiritu referta templa sunt.

2. Quod ita esse, rex Alexander sensit. Darii castris, in quibus omnes necessarii ejus erant, potitus, Ephestione gratissimo sibi latus suum tegente, ad eos alloquendos venit. Cujus adventu mater Darii [1] recreata, [2] humi prostratum caput erexit, Ephestionemque, quia ei, & statura, & forma præstabat, more Persarum adulata, tanquam Alexandrum salutavit. Admonita deinde erroris, per summam trepidationem excusationis verba quærebat. Cui Alexander; Nihil est, inquit, quod hoc nomine confundaris, nam & hic Alexander est. Utri prius gratulemur? qui hoc dicere voluit, an cui audire contigit? Maximi enim animi Rex, etiam totum terrarum orbem aut victoriis, aut spe complexus, tam paucis verbis se cum comite suo partitus est. O donum inclytæ vocis, danti pariter atque accipienti speciosum! [3] Quod privatim quoque merito veneror, clarissimi ac disertissimi viri promptissimam erga me benevolentiam expertus. Nec metuo ne parum conveniat mihi [4] Pompejum meum instar esse Alexandri: cum illi Ephestio

naverat, paulo post orare cœpit, ut se tertium in eorum amicitiam admitterent.

* *Pœnam beneficio pensare.*] Ut Dionysius, qui mortem remisit fidei Damonis, & Pythiæ.

1. *Recreata.*] Refocillata. Nam humi prostrata jacebat, captivitatem suam miseramque fortunam deplorans: sed ubi cognovit tantum regem ad se visendam venisse, aliquantulum recreata est. *Oliv.*

2. *Humi prostratum.*] Quod erat supplicium.

3. *Quod privatim quoque merito veneror.*] Hæc quidem superiori exemplo sunt connectenda, veluti etiam demonstrant exemplaria pleraque manuscripta. Non enim se cum Pompejo suo velut exemplum amicitiæ adducit, quod quidem facere sine arrogantiæ nota non posset. Verum amicitiæ Alexandri Magni atque Ephestionis occasioné similem clarissimi viri Sex. Pompeji erga se benevolentiam & humanitatem gratitudinis causa testatur. *Pigh.*

4. *Pompejum.*] De Sexto Pompejo Mecænate suo loquitur, cujus meminit lib. II. cap. I. *Pompejum meum.*] Ausim ne adfirmare hunc illum Pompejum esse

ſtio ſuus, alter fuerit Alexander. Ego verò graviſſimo crimini ſim obnoxius, conſtantis & benignæ amicitiæ exempla ſine ulla ejus mentione tranſgreſſus: cujus in animo velut in parentum amantiſſimorum pectore, lætior vitæ meæ ſtatus viguit, triſtior acquievit. A quo omnium incrementa commodorum [1] ultro oblata cepi: per quem tutior adverſus caſus ſteti: qui ſtudia noſtra ductu & auſpiciis ſuis lucidiora & alacriora reddidit. Itaque pavi invidiam quorundam, optimi amici jactura, videlicet quia fructu torſeram: non quidem meo merito: gratiam meam, quantacunque fuit, cum his, qui ea uti voluerant, partitus. Verum nulla tam modeſta felicitas eſt, quæ malignitatis dentes vitare poſſit. At quo ſeceſſu quoſdam fugeris, aut quibus [2] inſulis miſericordiæ permulſeris; non cohibebis, ne alienis malis perinde ac bonis ſuis lætentur, ac geſtiant. Divites ſunt aliorum jacturis, locupletes calamitatibus, immortales funeribus. Sed illi quatenus alienis incommodis ſuorum adhuc expertis inſultent, optima vindex inſolentiæ varietas humanæ conditionis viderit.

eſſe Macrum', bibliothecarium Auguſti, de quo Suetonius? Ad eum & illa Ovidium ſcripſiſſe in Triſtibus autumant eruditi:

Ecquid ab impreſſa cognoſcis imagine cera,
Hæc tibi Naſonem ſcribere verba, Macer?

Sed hic vix etiam ſub Tibero viguerit. An igitur potius filius ejus Pompejus item Macer, de quo Tacitus lib. 1. Hoc profecto lubentius crediderim; quod quaſi caſum adverſum aut potius interitum Pompeji videatur hic dolenter ferre noſter Valerius. Multos autem ſub Tiberio illuſtres viros non ſponte ſua, tum coactos interiiſſe cognoſcere licet ex Tacito, inter quos & frater Pompejæ Prætorius. *Coler.*

1. *Ultro oblata.*] Quia non rogatus, ſed ſponte beneficia conferebat, nec unquam petitioni locum relinquebat.

2. *Infulu.*] Inſignibus miſericordiæ. Eſt tranſlatio ſumpta à ſacerdotibus qui ornantur infulis, quo venerabiliores fiant.

CAP. VIII.

CAP. VIII.

DE LIBERALITATE.

NOstrum opus pio egressu ad proprium dolorem provectum in suum ordinem revocetur, liberalitatisque commemorationi vacemus. Cujus duo sunt maxime probabiles fontes; verum judicium, & honesta benevolentia. Nam cum ab his oritur, tum demum ei ratio constat: dono autem ipsi gratiam magnitudo quidem sua, sed efficaciorem aliquanto opportunitas conciliat.

1. Accedit enim pretio rei inaestimabile momentum occasionis, quae Q. Fabium Maximum tot ante secula ob parvam pecuniae summam erogatam, ad hoc usque tempus laudabilem fecit. [1]Captivos ab Annibale interposita pactione nummorum receperat: qui cum à senatu non praestarentur, misso in Urbem filio, fundum, quem unicum possidebat, vendidit: ejusque pretium Annibali protinus numeravit. Si [2]ad calculos revocetur, parvum, utpote septem jugeribus, & haec in [3]Pupinia addictis redactum: si animo erogantis, omni pecunia majus: Se enim patrimonii, quam patriam fidei inopem esse maluit: eo quidem majore

1. C*Aptivos ab Annibale interposita, &c.*] Ut pro unoquoque drachmas quinquaginta supra ducentos rependeret; hac spe fretus, ut Senatus populusque Romanus rem istam probarent, & de publico pecuniam erogarent. Sed cum ducentos & quadraginta plures recepisset, Fabiusque reddidisset, Senatus pactam pecuniam exolvere recusavit, atque insuper Fabium accusavit, quod inutiliter & inconsulto Senatu homines, qui hostium praedae ex ignavia facti essent, redimere voluisset. *Oliverius.*

2. *Ad calculos.*] Ad supputationem, quae per calculos, id est, lapillos olim fiebat, ut nunc per projectiles nummos.

3. *Pupinia.*] Loco illo arido.

jore cum commendatione, quo proni ſtudii certius indicium eſt ſupra vires niti, quàm viribus ex facili uti. [1] Alter enim, quod præſtat, poteſt; alter etiam plus quam poteſt.

2. [2] Itaque ejuſdem temporis fœmina [3] Buſa nomine, regionis autem Apuliæ ditiſſima, merito quidem liberalitatis teſtimonium recepit: ſed ſi excellentes opes ſuas Fabianis rei familiaris anguſtiis non comparaverit. Nam etſi circa decem millia civium noſtrorum, Cannenſis prœlii reliquias, benigniſſime intra [4] Canuſina mœnia [5] alimentis ſuſtentavit; ſalvo tamen ſtatu fortunarum ſuarum, munificam ſe populo Romano præſtitit: Fabius in honorem patriæ, paupertatem inopia mutavit.

3. [6] In Q. quoque Conſidio ſaluberrimi exempli, nec ſine parvo ipſius fructu, liberalitas annotata eſt: qui Catilinæ furore ita conſternata republica, ut ne à locupletibus quidem debitæ pecuniæ, [7] propter tumultum, pretiis poſſeſſionum diminutis, ſolvi creditoribus poſſent, cum centies, atque quinquagies HS. ſummam in fœnore haberet, neque [8] de ſorte quemquam debitorum ſuorum, neque de uſura à ſuis appellari paſſus eſt: quantumque in ipſo fuit, amaritudinem publicæ confuſionis privata tranquillitate mitigavit: Oportune, mirificeque teſtatus, nummorum ſuo-

1. *Alter enim, quod præſtat, poteſt.*] Fallor an argutior priſca lectio, *Quod poteſt, præſtat.* Lipſ.

2. *Itaque, &c.*] Contigit A. U. DCXXXVII.

3. *Buſa.*] Livius dicit Paulam fuiſſe nominatam, ſed genere Buſam, id eſt, Cathaginienſem. *Oliv.*

4. *Canuſina*] Canuſium Appuliæ oppidum ad Aufidum flumen, vulgo Canoſſa.

5. *Alimentis.*] Frumento, veſte, & viatico juvit, pro qua ei munificentia poſtea bello perfecto à Senatu honores habiti. *Oliv.*

6. *In Q. &c.*] Contigit A.U. DCXC.

7. *Propter tumultum.*] Omnes enim eo temporis Pacis artes frigebant, omnia miſcebantur, de qua re diffuſe Salluſtius: *Quibus rebus permota civitas atque immutata facies urbis erat, ex ſumma lætitia atque laſcivia, quæ diuturna quies pepererat, repente omnes triſtitia invaſit. feſtinare, trepidare: neque loco, neque homini cuiquam ſatis credere: neque bellum gerere, neque pacem habere, ſuo quiſque metu pericula metiri, &c.* Colerus.

8. *De ſorte.*] De ea ſumma quam ipſe præſtiterat, in fœnus dederat, hoc eſt, de capitali, ut vulgo dicunt.

suorum, [1] non civilis sanguinis se esse fœneratorem. Jam qui hac præcipue negotiatione delectantur, cum [2] pecuniam cruentam domum retulerint, quam improbando gaudio exultent, recognoscent; si diligenter senatusconsultum, quo Considio gratiæ actæ sunt, legere non fastidierint.

4. [3] Queri mecum jamdudum populus Romanus videtur, quod cum singulorum munificentiam consecter, de sua taceam: Ad summam enim ejus laudem pertinet, quem animum regibus, & urbibus, & gentibus præstiterit, recognosci: quia omne præclari facti decus crebra memoria in se ipso revirescit. [4] Asiam bello captam Attalo regi muneris loco possidendam tradidit; eo excelsius, & speciosius

1. *Non civilis sanguinis.*] Egregium facinus, & perpetua memoria dignissimum. Civilem autem sanguinem appellat totam substantiam civium obæratorum. Ita loquitur Cicero pro Quintio: *Fateatur se non pecuniam, sed vitam & sanguinem petere.* Græci in eadem re αἷμα καὶ ψυχὴν usurpant. Timocles, vetus Poëta:

> Τ' ἀργύριόν ἐστιν· αἷμα καὶ ψυχὴ βροτοῖς,
> Ὅστις δὲ μὴ ἔχει τοῦτο, μηδ' ἐκτήσατο,
> Οὗτος μετὰ ζώντων τεθνηκὼς περιπατεῖ.

Id est:

> *Pecunia sanguis & vita est mortalibus,*
> *Eampse qui vel haud habet, aut non possidet,*
> *Is mortuos viventes inter ambulat.*

Ex his facile quivis intelliget, cur & pecuniam cruentam dixerit Valerius fœneratorum. *Colerus.*

2. *Pecuniam cruentam.*] Ex mediis prope visceribus hominum extractam.

3. *Queri, &c.*] Contig. A.U. DLXIII.

4. *Asiam bello captam.*] Mortuo Eumene, Asiam bello captam pop. Roman. occupavit, cum jure belli retinere posset, eam tamen totam Attalo Eumenis filio dedit. Putavit enim imperium clarius fore atque præstantius, si provinciam locupletissimam potius alteri dono daret, quam in suos usus converteret. Justinus aliter sentit, dicens libro XXXVI. regem Attalum ab Eumene non patre, sed patruo suo florentissimum regnum accepisse, & acceptum multis amicorum cædibus, & cognatorum suppliciis fœdasse, nunc matrem anum, nunc Beronicen sponsam maleficiis eorum necatas confingentem, aliaque facinora multa patrasse. Strabo l. XIII. de Eumene, non Attalo ita scribit. *Ex Eumene*, inquit, *natus est Eumenes de patru nomine. Is Pergami successionem habuit, & jam loca circumcirca tenebat, unde apud Sardes Antiochum Seleuci filium superavit, cum eo congressus. Obiit autem cum XXII. annis imperasset. Attalus ex Attalo & Antiochide Achai filia natus, successit imperio, & primo rex est nuncupatus. Hic Galatas prœlio maximo superavit, & Romanorum amicus fuit, & cum eis adversus Philippum pugnavit in classe Rhodiorum. Obiit jam senior cum annis XL. & tribus regnasset, filios quatuor reliquit, Eumenem, Attalum, Philetarum,*

ciosius Urbis nostræ futurum imperium credens, si ditissimam atque amœnissimam partem terrarum orbis, in beneficio, quam in fructu suo reponere maluisset. Ipsa victoria donum felicius: quia multum occupasse, habere invidiam potuit: tantum tribuisse, gloria carere non potuit.

5. [1] Illius verò Romanæ liberalitatis cœlestem spiritum nullæ literæ satis dignis laudibus prosequentur; [2] Philippo enim Macedonum rege superato, cum [3] ad Isthmicum spectaculum tota Græcia convenisset, T. Quinctius Flaminius tubæ signo silentio facto, per præconem hæc verba reci-

tarum, & Athenæum; è quibus juniores privati vixerunt, Eumenes natu grandior regnavit; Hic cum Romanis adversus Antiochum Magnum & adversus Persen bellum gessit, à Romanis totam eam regionem accepit, quæ sub Antiocho citra Taurum erat. Oliv.

1. *Illius vero, &c.*] Contigit A.U. DLVII.

2. *Philippo.*] Attalus rex Pergami, & Rhodii à Philippo rege injuriis lacessiti, Romanos adversus regem concitarunt: quo facto, Græcia tota fiducia Romanorum adversus Philippum, spe pristinæ libertatis erecta bellum intulit regi; atque ita rex, cum undique urgeretur, pacem petere cogitur; deinde cum expositæ conditiones pacis à Romanis essent, repetere sua, & Attalus, & Rhodii, & Achæi, & Ætoli cœpere; sed repudiata pace Philippus bellum renovat, qui tandem à Flaminino consule bello superatus; & post hanc victoriam Quinctius Flamininus consentiente atque etiam jubente Senatu, omnes Græciæ urbes, quas Philippus subegerat Imperio, libertate donavit. Itaque præsente Græcia ferme tota, quæ ad tantæ victoriæ spectaculum convenerat, jussit Flamininus præconem magna voce pronuntiare, Senatum populumque Romanum & Q. Flamininum Imperatorem velle ac jubere omnes Græciæ populos esse liberos & immunes. *Oliver.*

3. *Ad Isthmicum spectaculum.*] Isthmos ea terræ strictura dicitur, quæ inter duo maria conclusa iter porrigit ad Chersonesum, ut alio loco dixi, teste Ovidio in Heroïdibus:

Æquora bina suis oppugnant fluctibus Isthmon,
Et tenuis tellus audit utrumque mare.

In hoc igitur loco sunt qui dicant ludos fieri consuevisse in honorem matris Matutæ atque Portuni, ad quod spectaculum universa Græcia convenire solebat. Cum igitur convenisset, vel ad hoc spectaculum, vel ad spectaculum victoriæ, Flamininus verba Senatus recitare jussit. *Oliver.* *Ad Isthmicum spectaculum.*] Ita in Attrebarensi aliisque. Sic etiam Plutarchus in Flaminino. Livius tamen, Nemea dicit fuisse. *Pigh.* *Isthmicum.*] Cave credas Pighio, qui ait Livium scribere, Nemeæ hos fuisse ludos. Nam Livius potius sentit Nemeæ hos ludos factos. Nemeæ civitatis meminit Strabo libro VIII. & ex eo Stephanus. In ea ludi Isthmici aliquandiu celebrati sunt, donec postea Corinthum translati, ut scribit Strabo. Florus libro II. *Cum hoc forte Nemea in theatro Quinquennalibus ludis à præcone caneretur, quo certavêre plausu? quid florum in consulem profuderunt?* Colerus.

1. *Immu-*

recitari jussit, S. P. Q. R. & T. Quinctius Flamininus Imperator omnes Graeciae urbes, quae sub ditione Philippi regis fuerunt, liberas atque [1] immunes esset jubet. Quibus auditis, maximo & inopinato gaudio homines perculsi: primo veluti non audisse se, quae audierant credentes, obticuerunt. Iterata deinde pronuntiatione praeconis, tanta coelum clamoris alacritate compleverunt; ut certo constet, [2] aves quae supervolabant, attonitas, paventesque decidisse. Magni animi fuisset, à tot captivorum capitibus servitutem detraxisse, quot tunc nobilissimis & opulentissimis urbibus pop. Rom. libertatem largitus est. Ad cujus majestatem pertinet, non solum, quae ipse benigne tribuit, [3] sed etiam quae alius ipso tribuente sensit commemorari. [4] Ut enim illic collatae, ita hic repetitae laudis commendatio est.

EXTERNA.

1. [5] Hiero Syracusanorum rex, audita clade qua Romani apud

1. *Immunes.*] Sine ulla pensione tributi & stipendii.

2. *Aves.*] Plutarchus dicit fuisse corvos, qui ceciderunt in Theatrum.

3. *Sed etiam quae alius ipso tribuente sensit commemorari.*] Labem & nubem huic loco veteres adimunt. in quibus sic; *quae alio tribuente sensit.* Transitum enim & velut viam sibi facit (solitum id Valerio) ad exempla Externa sequentia; in quibus non Romanorum in alios, sed aliorum in Romanos liberalitas expressa. Eam autem, inquit, commemorari quoque interest Romanae laudis, quia meruit. *Lipsius.*

4. *Ut enim illic collata, ita hic repetita laudis commendatio est.*] Placet Winchelianі & Coloniensis Codicum lectio, *Ut enim illic collata*; & reliquam Campensis libris adjungo, *ita hic repetita laudis commendatio.* Ex quibus primum verbis hauries veram Valerii sententiam, quae quidem pertinet ad antedictam excusationem. Ait enim Graecos in conferenda Romanis ob libertatem datam laude, se quidem in eadem scriptis repetenda commendari debere. Lapsus profecto supine librarius priorem sententiam corrupte scriptam non intelligens; & sic error errorem traxit, qui ex inepta repetitione verbi *commemorari* potest colligi. *Pighius.*

5. *Hiero Syracusanorum rex.*] Post cladem Roman. illatam ad Thrasymenum lacum, legati ab Hierone Siciliae rege cum muneribus & commeatu ingenti Romam missi sunt, qui Senatui populoque Romano significarent Hieronem graviter & acerbe tulisse cladem illam, communemque eam calamitatem existimasse. Itaque quamquam probe sciat magnitudinem pop. Rom. admirabiliorem prope in adversis rebus quam in secundis esse, missa tamen à se omnia,

apud [1] Thrasymenum lacum erant afflicti, [2] trecenta millia modiûm tritici, & ducenta millia hordei, aurique ducenta & XL. pondo. Urbi nostræ muneri misit. Neque ignarus verecundiæ majorum nostrorum [3] quod nollent accipere, in habitum id [4] Victoriæ formavit, ut eos [5] religione motos, munificentia sua uti cogeret: voluntate mittendi prius, item providentia cavendi, ne remitteretur, liberalis.

3. Subnectam huic [6] Agrigentinum [7] Gilliam, quem pro-

omnia, quibus à bonis amicis fidelibus sociis bella juvari soleant, quæ ne accipere abnuant, magnopere se publice orare, jam omnium primum honoris gratia victoriam auream pondo cxx. afferre se, acciperent eam, tenerentque, & haberent propriam & perpetuam: advexisse etiam ccc. millia modiorum tritici, cc. hordei, ne commeatus deessent, & quantum postea opus esset, & quo jussisset subvecturum: scire se, nisi Romani Latinique nominis milite non uti populum Romanum, levium armatorum auxilia etiam externa vidisse in castris Roman. Itaque missi sunt mille sagittariorum & funditorum, apta manus adversus Baleares & Mauros, pugnacesque alias gentes; ad ea dona consilium quoque addebat, ut prætor, cui Sicilia provincia esset, classem in Africam trajiceret, ut & hostes in terra sua bellum haberent, minusque laxamenti daretur his ad auxilia Annibali mittenda. A Senatu ita responsum est regi, virum bonum egregiumque socium Hieronem esse, atque uno tenore ex quo in amicitiam populi Romani venerat, fidem coluisse, ac rem Romanam omni tempore & loco munifice juvisse, id perinde ac deberet gratum populo Romano esse, aurum & à quibusdam civitatibus allatum non accepisse populum Romanum, gratia regis victoriam omenque accipere, senemei se dare Capitolium templumque Jovis Opt. Max. in arce urbis Romæ sacratam, volentem, propitiam, firmam & stabilem fore populo Romano funditores, sagittariique, & frumentum traditum est consulibus. Hic, postquam se Romanis conjunxit, fidem semper constantissime servavit. *Oliv.*

1. *Thrasimenum.*] Prope Perusiam. Qui lacus quinque fere miliaria patet.

2. *Trecenta millia modiûm tritici, & ducenta millia hordei, aurique ducenta & quadraginta pondo.*] In Atrebatensi, Gemblacensi, Pulmanniano, & Coloniensi sic, plene ac correcte: Auri autem pondo fuisse Livius dicit cccxx. modo non fallant numerales notæ. *Pighius.*

3. *Quod nollent accipere.*] Glossulam hoc totum sapit. dele, aut rescribe, *ut nollent*, sed dele magis. *Lipsius.*

4. *Victoria.*] Statua hæc aureæ Victoriæ in Jovis Capitolini templo posita.

5. *Religione.*] Metu mali ominis, si victoriam non admitterent.

6. *Agrigentinum.*] Agrigentum civitas est Siciliæ, quæ Græce dicitur Ἀκράγας. Virgilius lib. III. Æneid.

Arduus inde Agragas.

7. *Gilliam.*] Unus manuscriptus: *Calliam.* lego, *Galliam*; quamvis Athenæus scribat Γέλλιαν libro I. ubi & de quingentis illis equitibus. Hanc Historiam de Gellia ex lib. xv. Timæi sumptam esse, ait eruditissimus Causaubonus. *Colerus.*

1. *Grata*

propemodum ipsius liberalitas præcordia constat habuisse: Erat opibus excellens, sed multo etiam animo, quam divitiis locupletior: semperque in eroganda potius, quam in contrahenda pecunia occupatus: adeo ut domus ejus quasi quædam munificentiæ officina crederetur. Illinc enim publicis usibus apta monimenta extruebantur, illinc [1] grata populi oculis spectacula edebantur, illinc epularum magnifici apparatus, [2] labentique annonæ subsidia oriebantur: Et cum hæc universis, privatim alimenta inopia laborantibus, [3] dotes virginibus paupertate pressis, detrimentorum incursu quassatis solatia erogabantur; Hospites quoque tum urbanis penatibus, tum etiam rusticis tectis benignissime excepti, variis muneribus ornati, dimittebantur. Quodam vero tempore quingentos simul [4] Gelensium equites vi tempestatis in possessiones suas compulsos, aluit ac vestivit. Quid multa? non mortalem aliquem, sed propitiæ fortunæ benignum esse diceres sinum. Ergo quod Gillias possidebat, omnium quasi commune patrimo-

1. *Grata populi oculis.*] Lib. Dan. *pupillorum oculis.* Probarem, nisi vetarent illa quæ sequuntur: *Et cum hæc universis.* Apud Sarisbériens. lib. VIII. qui hunc locum ex Valerio exscripsit legitur: *publicis oculis.* Colerus.

2. *Labentique annonæ subsidia oriebantur.*] Veram lectionem præfero, quæ est in manuscriptis omnibus. Vulgo, *Libentique animo annonæ subsidia tribuebantur.* Pighius.

3. *Dotes virginibus paupertate pressis subsidia, detrimentorum incursu quassatis solatia erogabantur.*] Tolle vocem, *subsidia*, quæ haud dubie ociosa superest, atque ita lege ex V. C. *Dotes virginibus paupertate pressis, detrimentorum incursu quassatis solatia erogabantur.* Solatium pro subsidio posuit etiam L. Florus, auctor non contemnendus; cujus verba, quia in vulgatis libris non habentur, adjungam. Sunt autem lib. II. cap. 7. Ubi de Rhodiis, *Aderant*, inquit, *Rhodii nauticus populus. Nam Rhodos opinatissima insula, & totius Asiæ insularum metropolis cum pene omnibus Cycladibus arma pertimescens Romano jamdudum se fœderatam populo illi conjunxerat, & navali bello solatia condonabat.* Pulchre *opinatissimam* vocat Rhodon: quod victorias Romanorum opinari ac quasi providere potuerat; quia Soli sacra insula est, providentiæ ac divinationum præsidi. *Pighius.*

4. *Gelensium.*] Gelenses à Gela fluvio dicti, est autem Gela fluvius Siciliæ, à quo & oppidum, quod præterfluit, denominatum est. Virgilius lib. III. Æn.

Apparet Camerina procul, campique Geloi,
Immanisque Gela fluvii de nomine dicta.

Ovidius lib. III. Fastor.

Et [illegible]verticibus non adeunde Gela.

Oliverius.

1. *Argi-*

monium erat: pro cujus ſalute & incrementis, tum [1] Agrigentina civitas; tum etiam vicinæ regiones votis excubabant. Colloca ex contraria parte arcas inexorabilibus clauſtris obſeratas; nonne præſtantiorem aliquanto exiſtimes illam impenſam, quam hanc cuſtodiam?

1. *Agrigentina civitas.*] In Atrebatenſi codice; *Agragantina habetur*; Antique & Græco more. Reperimus enim argenteos nummos cum titulo hujus civitatis ΑΚΡΑΓΑΝΤΟΣ. Et Plinius Agragantinum bitumen dixit lib. III. cap. 8. Item Virgilius Æneidos III.

Arduus inde Agragas oſtendit maxima longe. Pighius.

VALERII

VALERII MAXIMI LIBER QUINTUS.

CAP. I.

DE HUMANITATE ET CLEMENTIA.

1. *Senatus Romani.*
2. *L. Cornelii Scipionis Cos.*
3. *T. Q. Crispini.*
4. *M. Claudii Marcelli procos.*
5. *Q. Metelli Macedonici procos.*
6. *P. Scipionis Æmiliani procos.*
7. *P. Africani majoris procos.*
8. *L. Æmilii Paulli Cos.* II.
9. *Cn. Pompeji Magni procos.*
10. C. *Julii Cæsaris Cos.* II.
11. *M. Antonii* III. *viri.*

EXTERNORUM.

1. *Alexandri Magni.*
2. *Pisistrati Atheniensis.*
3. *Pyrrhi Epirotarum regis.*
4. *Antigoni Macedonum regis.*
5. *Campanorum.*
6. *Annibalis Pœni.*

Liberalitati quas aptiores comites, quam humanitatem & clementiam dederim? quoniam idem genus laudis expetunt: quarum prima inopia, proxima [1] occupatione, tertia [2] ancipiti fortuna præstatur. Cumque nescias quam maxime probes, ejus tamen commendatio præcurrere videtur, cui nomen [3] ex ipso numine quæsitum est.

1. [4] Ante omnia autem humanissima & clementissima senatus acta referam. Qui cum Carthaginiensium legati ad

1. *Occupatione.*] Præventione. 2. *Ancipiti fortuna.*] Quia clementia est accepta injuria animi impetum reprimere, imo ancipiti fortuna, quia ejus, qui te offenderit, vita in dubio est. *Oliverius.*

3. *Ex ipso numine.*] Forsan, *ex ipso homine*, ut humanitatem præferat.

4. *Ante omnia.*] De humanitate dicit pop. Romani, qua erga Carthaginienses, hostes acerrimos, usus est primo Punico bello, quod ductu & auspicio Marci Attilii gestum fuit. *Oliv.*

 1. *Illud*

ad captivos redimendos in Urbem veniſſet, protinus his nulla pecunia accepta, reddidit juvenes, numerum duûm millium & ſeptingentorum quadraginta trium explentes. Verum tantum hoſtium exercitum dimiſſum, tantam pecuniam contemptam, tot Punicis injuriis veniam datam, ipſos legatos obſtupuiſſe arbitror, ac ſecum dixiſſe: O munificentiam gentis Romanæ, Deorum benignitati æquandam! O etiam noſtram legationem ſupra vota felicem! nam quod beneficium nunquam dediſſemus, accepimus. [1] Illud quoque non parvum humanitatis ſenatus indicium eſt. Syphacem enim quondam opulentiſſimum Numidiæ regem captivum, in cuſtodia [2] Tiburi mortuum, publico funere cenſuit efferendum, ut [3] vitæ dono honorem ſepulturæ adjiceret. Conſimilique clementia in [4] Perſe uſus eſt: nam cum [5] Albæ, in qua cuſtodiæ cauſa relegatus erat, deceſ-

1. *Illud quoque non parvum.*] Syphax Numidiæ rex opulentiſſimus fuit, quem ſecundo Punico bello Scipio devicit & in triumphum duxit. Fuit autem in Numidia tantæ potentiæ, ut ejus amicitiam & ſocietatem Romani pariter & Carthaginienſes ſummo ſtudio conquiſierint, ut in eo bello maximum ad victoriam momentum eſſe videretur, quibus ille ſe adjunxiſſet. Itaque tantum ejus majeſtati duo potentiſſimi in terris populi tribuerunt, Romanus & Carthaginienſis, ut uno tempore & Scipio Imperator ad amicitiam ejus petendam, relicta provincia Hiſpania, exercituque, cum duabus quinqueremibus in Africam trajecerit, & Haſdrubal Pœnorum dux non ipſe modo ad eum venerit, ſed filiam quoque ei nuptum dederit; quibus nuptiis à Romana ſocietate defecit, ſicut planius & diffuſius dicturi ſumus in cap. de Mutatione caſus & fortunæ. Hunc igitur Syphacem à Scipione victum & captivum Romam miſſum, Tiburi in cuſtodia habendum Senatus curavit, ibique mortuum publico & regio funere efferendum cenſuit. *Olivarius.*

2. *Tiburi mortuum.*] Mœrore mortuum eſſe ſcribit Appianus lib. 1. verum Polybius & Zonaras Albæ deceſſiſſe adfirmant. Quibus non invitus adſentior. Eo enim cuſtodiæ cauſa mittebantur illuſtriores. Eodem ablegatus Betultus Arvernorum rex, teſte Valerio lib. IX. cap. 6. *Coler.*

3. *Vitæ dono.*] Cum ſtatim in ipſo triumpho occidere illum licuiſſet.

4. *Perſe.*] Rege Macedoniæ à Paulo Æmilio in triumphum ducto.

5. *Alba.*] Duæ ſunt hujus nominis celebres in Italia urbes, quas à Junioribus confundi ſæpiſſime obſervavi. Una eſt in Latio, ſub monte Albano, ab Aſcanio condita in Via Appia, ut videtur ex Appiano lib. 1. Civil. duodecimo ab Urbe miliario, ut habet Eutropius. Hanc *Longam* cognominant auctores, incolaſque Albanos vocant, uti apud Virgilium, Livium, Plinium, & Suidam videre eſt. Anos prius dictos, poſtea Albanos dicit non docet Hiſt. Miſcell. Ἄλβα quoque Græcis ſcribitur, etſi λόγγη

[1] decessisset; quæstorem misit, qui eum [2] publico funere efferret: ne reliquias regias jacere inhonoratas pateretur. Hostibus illa, & miseris, & fato functis officia regibus erogata: hæc amicis & felicibus, & vivis tributa sunt. Confecto Macedonico bello, [3] Musicanes [4] Massanissæ filius, cum equitibus, quos in præsidium Romanorum adduxerat, ab imperatore Paullo ad patrem remissus, tempestate classe dispersa, [5] Brundusium æger delatus est: Quod ubi senatus cognovit, continuo illo quæstorem ire jussit, cujus cura, & hospitium adolescenti expediretur, & omnia quæ ad valetudinem opus essent, præberentur: impensæque liberaliter cum ipsi tum toti comitatui præstarentur. Naves etiam ut prospicerentur, quibus se bene ac tuto, cum suis in Africam trajiceret: Equitibus singulas libras argenti, & quingenos sestertios dari imperavit. Quæ tam prompta & exquisita patrum conscriptorum humanitas efficere potuit, ut etiam si expirasset adolescens, æquiore animo de-

λόγγὴ dicerent; ut inquit Halicarnassæus, qui eam inter montem & lacum collocat. Æquorum metropolim & coloniam Romanam faciunt Livius, & Appianus in Annibalicis; qui eandem quoque Ἄλβαν, & incolas Ἀλβανοὺς nominat. Hodie, si Leandro creditur, Sanello nomen habet. Alii putant circa Castellum Gandolfi fuisse, ut mihi Roma significavit Philip. Winghius, juvenis longiori, si per fata licuisset, vita dignus. Hanc hodie Albano tamen vocari, scribit ad me Roma Celsus Cittadinus. Alba alia est in Marsis, ad Fucinum lacum, via Valeria, circa Anienis fontes, ubi eam describit Strabo. Hanc Plinius Albensium cognominat. Incolæ Albanenses, testibus Plinio, Livio, & Festo. Albenses vocat Varro. Eadem Alba Fucentis à Sosipatro vocatur, à Fucino, ni fallor, lacu vicino. *Ortel.*

1. *Decessisset.*] Certa fama est inedia mortuum. Plutarchus ait illud etiam vulgatum fuisse, à militibus custodibus insomnia necatum. Quod & Sallustius scripsit in Hist. orat. Mithridatis: *Persen deinde Philippi filium, post multa & varia certamina, apud Samothracas Deos acceptum in fidem, callidi repertores perfidia, quia pacto vitam dederant, insomnia occidere.* Coler.

2. *Publico funere.*] Publica impensa instructo.

3. *Musicanes.*] Liber Dan. *Musophanes.* In edit. Venet. *Musocanes.* Colerus. *Musicanes.*] Misagenes dicitur à Livio lib. XLV. *Corradus.*

4. *Massanissa.*] Numidiæ regis, quem amicissimum populo Romano fuisse constat, & in amicitia usque ad ultimum sui fati diem permansisse. Musicanes vero ejus filius moritur antequam pater. *Oliv.*

5. *Brundusium.*] Oppidum Calabriæ, ad mare Adriaticum situm.

 1. Ca-

desiderium ejus pater toleraret: Idem senatus, cum ad gratulandum sibi Prusiam Bithyniæ regem Perse devicto venire audisset, obviam illi P. Cornelium Scipionem quæstorem [1] Capuam misit: censuitque ut domus ei Romæ quam optima conduceretur, & copiæ non solum ipsi, sed etiam comitibus ejus publice præberentur. In eoque excipiendo tota urbs unius humani amici vultum habuit. Ita qui amantissimus nostri venerat, duplicata erga nos benevolentia in regnum suum reversus est. Nec Ægyptus quidem Romanæ humanitatis expers fuit. Rex enim [2] Ptolemæus à minore fratre regno spoliatus, petendi auxilii gratia, cum paucis admodum servis, squalore obsitus, Romam venerat, ac se in hospitium Alexandrini pictoris contule-

1. *Capuam.*] Urbs hæc Campaniæ nobilissima, à Capye Samnitium duce capta, cum ante Vulturnus diceretur, nomen accepit.

2. *Ptolemaus.*] Sunt qui velint hunc fuisse Ptolemæum ultimum omnium, cognomento Dionysium Auletæ filium, qui Pompejum jussit occidi, cujus opibus & auctoritate fuerat ejus pater per Gabinium restitutus in regnum. Quod ex Cæsaris commentariis de Alexandrino bello colligi posse dicunt, ubi hæc inscripta sunt: *In testamento Ptolemai patris haredes erant scripti ex duobus filiis, major, & ex duabus ea qua antecedebat. Hac uti fierent per omnes Deos, perque fœdera, qua Roma fecisset, eodem testamento Ptolemaus populum Romanum obtestabatur, tabula testamenti una per legatos ejus Romam erant allata, ut in ærario ponerentur. Qua cum propter occupationes publicas poni non potuissent, apud Pompejum sunt deposita; altera eodem exemplo relicta atque obsignata Alexandria proferebantur:* ex quibus verbis conjici posse dicunt à minore fratre, per conspirationem regno pulsum, quod ego nec affirmare, nec omnino refellere ausim, quippe qui hujus historiæ certum adhuc autorem non invenerim: verum illud me movet, quomodo restitutus fuerit, & cur Pompeji patrocinio non fuerit usus, cum apud illum testamenti tabulæ essent depositæ; aut si usus, cur à Valerio, cæterisque auctoribus, ingratitudinis non damnatus, cum patronum suum jusserit occidi? Extat præterea apud ipsum, quem auctorem referunt, Cæsarem, iisdem commentariis, ad hunc ipsum Ptolemæum Pompeji legatio, qui post Pharsalicam profligationem in Ægyptum profectus, ab hoc puero adversus Cæsarem opem suppliciter implorat, & cum per erogata tantum patri beneficia rogat, ut Alexandria recipiatur, ubi ne verbum quidem facit, ex quo intelligi aut conjici possit, eum Romæ aliquando fuisse. Quod satis admirari non possum, cum res tanta foret, quæ à Senatu magnopere curaretur, & ad Pompejum pertinere maxime videretur, propter tabulas testamenti depositas. Omitto quod Cæsar tunc eum puerum ætate fuisse ostendit, cum Pompejus ad eum profugit. Valerius vero juvenem appellat. Quare cum hæc omnia obscura & incerta mihi esse videntur, aliis excutienda relinquam. *Oliver.*

1. *Qua-*

tulerat. Id poſtquam ſenatui relatum eſt, accerſito juvene, quam potuit accurata excuſatione uſus eſt, quod nec [1] quæſtorem illi more majorum obviam miſiſſet, nec publico eum hoſpitio excepiſſet: eaque non ſua negligentia, ſed ipſius ſubito & clandeſtino adventu facta dixit: Et illum è curia protinus ad publicos penates deduxit, hortatuſque eſt, ut depoſitis [2] ſordibus adeundi ipſius diem peteret. Quinetiam curæ habuit, uti munera ei quotidie per quæſtorem darentur. His gradibus officiorum jacentem ad regium faſtigium erexit: effecitque, ut plus ſpei in auxilio pop. Rom. quam metus in ſua fortuna reponeret.

2. Atque ut ab univerſis Patribus conſcriptis ad ſingulos veniam, L. Cornelius conſul primo Punico bello, cum [3] Olbiam oppidum cepiſſet, pro quo fortiſſime dimicans, Anno dux Carthaginienſium occiderat, corpus ejus è tabernaculo ſuo amplo funere extulit: Nec dubitavit hoſtis exequias ipſe celebrare: tum demum victoriam & apud Deos & apud homines minimum invidiæ habituram credens, cum plurimum humanitatis habuiſſet.

3. [4] Quid de Quinctio Criſpino loquar, cujus manſuetudi-

1. *Quæſtorem.*] Eorum hæc fere fuere munera, è quibus præcipuum pecuniæ publicæ acceptio & expenſio. Livius lib. IV, & VII. item ſignorum militarium (ex argento & auro, non enim velis utebantur) in ærario obſervatio, prædæ venditio, & ſubhaſtatio. Dionyſius lib. IV. & P. Faber lib. II. Semeſtr. Legatorum exceptio, deductio, hoſpitii aſſignatio. Plutarchus Quæſt. XLIII. & apud Livium variis locis & apud Valerium hic noſtrum. SCta ex decreto Auguſti iis aſſervanda quoque conceſſa ſunt. Dio in fine lib. LIV.

2. *Sordibus.*] Squalore & ſitu depoſitis.

3. *Olbiam oppidum.*] Invenio tria hujus nominis oppida: Unum, teſte Strabone, in Maſſilienſi agro. Alterum, eodem teſte, in Scythia, quod etiam Berta civitas dicebatur. Tertium, teſte Solino in Sardinia. Dicit enim: *Hic Iphycles Iolaum creat, qui Sardiniam ingreſſus, palantes incolarum animos ad concordiam eblanditus, Olbiam atque alia Græca oppida extruxit. Sardiniæ autem hic oppidum intelligitur.* Oliv.

4. *Quid de Quinctio Criſpino.*] Hoc contigit ſecundo Punico bello, cum Capua obſideretur à Romanis. T. Q. Criſpino Badius Campanus hoſpes erat perfamiliari hoſpitio conjunctus; creverat etiam conſuetudo, quod æger Romæ apud Criſpinum Badius ante defectionem Campanorum liberaliter comiterque curatus fuerat; tum Badius progreſſus ante ſtationes, quæ pro porta ſtabant, evocari Criſpinum juſſit; quod ubi eſt Criſpino nuntiatum, ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria, etiam in diſſidio publicorum

 fœde-

tudinem potentissimi affectus ira atque gloria quatere non potuerunt? Badium Campanum & hospitio benignissime domi suæ exceperat, & adversa valetudine correptum attentissima cura recreaverat: A quo post illam nefariam [1]Campanorum defectionem in acie ad pugnam provocatus, cum & viribus corporis & animi virtute aliquanto esset superior; monere ingratum, quam vincere maluit. Nam quid agis, inquit, demens? aut quo te parva cupiditas transversum rapit? parum habes, publica impietate furere, nisi etiam privata lapsus fueris? unus tibi Romanorum videlicet Quinctius placet, in quo scelesté exerceas arma, cujus penatibus, & honoris vicissitudinem, & salutem tuam debes? At me fœdus amicitiæ, [2]Diique hospitales, sancta nostro sanguini, vestris pectoribus vilia pignora, hostili certamine congredi tecum vetant; Quinetiam si in con-

fœderum, privati juris, paulum à cæteris processit. Postquam in conspectum venit, Provoco te, inquit Badius, ad pugnam, Crispine, conscendamus equos, & uter sit bello melior decernamus, summotis aliis. Ad ea Crispinus, Nec sibi, nec illi, ait, hostes deesse, in quibus virtutem ostendant: se etiam, si in acie occurrerit, declinaturum, ne hospitali cæde dextram violet, conversusque abibat. Enimvero ferocius tum instare Campanus, increpat mollitiem & ignaviam, & se digna probra in insontem jacere, hospitalem hostem appellans, simulantemque parcere, cum sciat se non parem esse. Si parum publicis fœderibus ruptis, direpta simul & privata jura esse putat, Badium Campanum, T. Quinctio Crispino Rom. palam omnibus duobus exercitibus audientibus renuntiare hospitium, nihil sibi cum eo consociatum, nihil fœderatum hospiti cum hoste, cujus patriam & penates publicos oppugnatum venisset. Si vir esset, congrederetur. Diu cunctantem Crispinum perpulere turmales, ne impune insultare Campanum pateretur. Itaque tantum moratus dum Imperatores consuleret, permitterentne sibi extra ordinem in provocantem hostem pugnare, permissu eorum arma cepit, equumque conscendit, & Badium nomine compellans, ad pugnam evocavit. Nulla mora Campano facta est, infestis armis equisque concurrunt, Crispinus super scutum sinistrum humerum Badio hasta transfixit, superque delapsum cum vulnere equo desiluit, ut pedes jacentem conficeret. Badius priusquam opprimeretur, parva parma atque equo relictis, ad suos aufugit. Crispinus equum, armaque capta, & cruentum cuspidem insignis spoliis ostentans cum magna laude & gratulatione militum ad Consules est deductus, laudatusque ibi, magnifice etiam donis donatus. Ita Livius. *Oliverius*.

1. *Campanorum.*] Scilicet à Romanis ad Hannibalem.

2. *Diique hospitales.*] Quorum princeps est Jupiter. Virgilius,

Jupiter hospitiis nam te dare jura loquuntur.

1. *Ob-*

concursu exercituum fortuito umbonis mei impulsu prostratum agnovissem, applicatum jam cervicibus tuis mucronem revocassem. Tuum ergo crimen erit hospitem occidere voluisse: meum non erit, hospes occisus. Proinde aliam, qua occidas, dextram quære, quoniam mea te servare didicit. Dedit utrique cæleste numen debitum exitum: siquidem in eo prælio Badius [1] obtruncatus est, Quinctius insigni pugna clarus evasit.

4. [2] Age, M. Marcelli clementia, quam clarum, quamque memorabile exemplum haberi debet? qui captis à se Syracusis in arce earum constitit; ut urbis, modo opulentissimæ, tunc afflictæ, fortunam ex alto cerneret. Ceterum casum ejus lugubrem intuens, fletum cohibere non potuit; quem si quis ignarus vir aspexisset, alterius victoriam esse credidisset. Itaque Syracusana civitas in maxima clade tua aliquid admistum gratulationis habuisti: quia si tibi incolumem stare fas non erat, leniter sub tam mansueto victore cecidisti.

5. Q. vero Metellus Celtibericum in Hispania gerens bellum, cum urbem [3] Centobricam obsideret, & jam admota

1. *Obtruncatus est.*] Non à Crispino: nam aufugit antequam opprimeretur, ut supra diximus, sed ab aliis.

2. *Age, Marci Marcelli clementia.*] Marcellus consul Romanus cum diu obsedisset Syracusas, tandem urbem illam cepit cum assiduitate laboris, tum etiam proditione. Cum igitur mœnia ingressus est, ac è superioribus locis urbem ferme omnium illa tempestate pulchertimam subjectam oculis vidit, lachrymasse dicitur, partim gaudio tantæ perpetratæ rei, partim vetusta gloria urbis. Atheniensium classes dimersæ, & duo ingentes exercitus cum duobus clarissimis ducibus deleti occurrebant, tot bella Carthaginiensibus tanto cum discrimine gesta, tot ac tam opulenti tyranni regesque, præter cæteros Hiero cum recentissimæ memoriæ regum, tum ante omnia quæ virtus ei fortunaque sua dederat, beneficiis in populum Romanum insignis. Ea cum universa occurrerent animo, subiretque cogitatio jam illa momento horæ arsura omnia & ad cineres reditura, priusquam signa Acradinem admoveret, præmittit Syracusanos, qui intra Romanum præsidium aufugerant, ut alloquio leni pellicerent hostes ad dedendam urbem, quod obtinere nequivit. Ita Livius. *Oliverius.*

3. *Centobricam.*] Centobrica Celtiberorum urbs, in Hispania. Contrebiam eandem vocat Paterculus, & L. Florus. Contrebiæ etiam Livius meminit. An Contributa Ptolemæi sit, videant alii, ego nec aio, nec nego. Contrebiam Livii, Complegam Appiani esse scio. *Ortelius. Centobricam.*] Florus Versobrigas.

mota machina, partem muri, quæ sola convelli poterat, disjecturus videretur; humanitatem propinquæ victoriæ prætulit. Nam cum Rhetogenis filios, qui ad eum transierant, Centobricenses machinæ ictibus objecissent; ne pueri in conspectu patris crudeli genere mortis consumerentur, (quamquam ipse Rhetogenes negabat esse impedimento, quo minus etiam per exitium sanguinis sui expugnationem perageret) ab obsidione discessit. Quo quidem tam clementi facto, etsi non unius civitatis mœnia, omnium tamen Celtiberarum urbium animos cepit: effecitque ut ad redigendas eas in ditionem populi Rom. non multis sibi obsidionibus opus esset.

6. Africani quoque posterioris humanitas speciose lateque patuit. Expugnata enim Carthagine, circa Siciliæ civitates literas misit, ut ornamenta templorum suorum à Pœnis rapta, per legatos recuperarent, inque pristinis sedibus reponenda curarent. Beneficium Diis pariter atque hominibus acceptum.

7. [1] Huic facto par ejusdem avi humanitas. A quæstore suo [2] hastæ subjectos captivos vendente puer exiguæ for-

mæ

gas vocat lib. II, cap. 27. Plinius Vertobrigam. Eadem civitas Concordia quoque Julia dicta fuit, teste Plinio lib. II, cap. I. Seria quæ dicitur Fama Julia, Vertobriga, Concordia Julia. *Coler.*

1. *Huic facto par ejusdem viri humanitas.*] Hoc quidem loco duorum Scipionum acta perperam uni Æmiliano adscribuntur, nam exemplum hoc posterius, Livio teste, non ad Æmilianum, sed avum ejus superiorem Africanum, qui eo humanitatis edito exemplo Massanissam, tum adhuc hostem, Romanis primum conciliavit. Atqui hunc tam pudendum errorem, non imperitiæ vel negligentiæ auctoris adscribo, qui immerito sæpe vapulat à doctis, sed eorum temeritati atque ignorantiæ, quibus hoc tam concinnum opus destruere, atque in epitomen contrahere visum fuit, sicut & antea conquestus sum. Constat autem consuta hæc exempla esse, vel hoc indicio, quod in Campensi legatur, *Huic facto par ejusdem avi humanitas.* Verissime. Nam de superiore Africano hic loquitur Valerius. Sed qui hoc exemplum priori connectere voluerunt, *Ejusdem viri*, scripserunt, atque finem exempli insuper accommodantes pro sua libidine mutarunt, cum legi debeat hoc modo: *Eos igitur victoriæ maximos fructus rati Romani, Diis templorum ornamenta, regibus sanguinem suum restituere*; quemadmodum in Campensi legitur. *Pighius.* Contigit A. U. DXLIV.

2. *Hastæ subjectos.*] Qui publice vendebantur. Solebant enim in auctionibus hastæ præfigi.

1. *Ami-*

mæ & liberalis habitus missus est. De quo cum explorasset Numidam esse, orbum relictum à patre, educatum apud avunculum Massanisam, eo ignorante immaturam adversus Romanos ingressum militiam; & errori illius veniam dandam, & [1] amicitiæ regis fidissimi populo Rom. debitam venerationem tribuendam existimavit. Itaque puerum [2] annulo, [3] fibulaque aurea & [4] tunica laticlavia, [5] Hispanoque sagulo, & [6] ornato equo donatum, datis qui eum prosequerentur equitibus, ad Massanisam remisit. Eos igitur victoriæ maximos fructus rati Romani, Diis, templorum ornamenta, regibus sanguinem suum restituere.

8. [7] L. etiam Paulli in tali genere laudis memoria apprehendenda est. Qui cum Persen, parvi temporis momento captivum ex rege, ad se adduci audisset: [8] occurrit ei Romani [9] Imperii decoratus ornamentis: Conatumque ad genua procumbere, dextera manu allevavit, [10] & Græco sermone ad spem exhortatus est: Introductum etiam in taber-

1. *Amicitia regis fidissimi populo Romano.*] De Massanissa loquitur. Atqui illi, eum id contigit, infensissimus Romano nomini hostis. Itaque parum attenta Valerii mens hæc scribentis. *Lips.*

2. *Annulo.*] Sic enim mos erat ingenuos pueros annulo ornari.

3. *Fibula*] Qua in humeris militaris vestis nectebatur.

4. *Tunica laticlavia.*] Conjungit hic fibulam auream & tunicam laticlaviam, quia ea ab utraque parte in humeris fibulis stringebatur. Unde Suetonius in Augusto, *Tunica laticlavi resuta ex utraque parte ad pedes decidit.*

5. *Hispanoque sagulo.*] Sagulum vestis militaris, qua utuntur Hispani virgata & versicolore; & est diminutivum à sago. Virgilius:

Virgatis lucent sagulis.

6. *Ornato equo.*] Phaleris scil. & ornamentis aliis.

7. *L. etiam, &c.*] Contig. A.U. DXXC.

8. *Occurrit.*] Amphipolim ductum & ibi à Paulo conventum scribit Zonatas Annal. II. *Coler.*

9. *Imperii decoratus ornamentis.*] Tanquam honoris gratia illi regi non captivo prodiret obviam. Fuit autem captus Perses à Cn. Octavio cum duobus filiis Alexandro & Philippo, dum fugerent in Samothraciam cum decem milibus talentûm; quod ad consulem Æmilium Paullum deduxit Octavius. *Olsverius.*

10. *Et Græco sermone ad spem exhortatus est.*] Recte in MSS. *Et Græco sermone ad spem exhortatus est.* Astipulatur Livius lib. XLV. idem referens: *Hæc* (inquit) *Græco sermone Perseo, Latine deinde suis.* Nec ociose hoc annotatum ab Historicis, velut in humanitatis ac benignitatis indicium, cum alioquin ex majestate Romani populi, atque auctoritate magistratuum soleat esse, Græcos, exterosque nisi Latine alloqui, ut ipse Vale-

tabernaculum, lateri suo proximum in consilio sedere jussit: nec honore mensæ indignum judicavit. Proponatur in conspicuo acies, qua prostratus est Perses, & harum rerum quas retuli, contextus; utro magis spectaculo delectentur, homines dubitabunt; Nam si egregium est, hostem abjicere, non minus tamen laudabile, infelicis scire misereri.

9. [1] Hæc L. Paulli humanitas admonet me, ne de Cn. Pompeii clementia taceam. Regem [2] Armeniæ Tigranem, qui & per se magna cum populo Rom. bella gesserat, & infestissimum Urbi nostræ Mithridatem Ponto pulsum, viribus suis protexerat, in conspectu suo diutius [3] jacere suppli-

Valerius lib. II. cap. 2. auctor est. *Pigh.* *Græco sermone.*] Humanitatis & clementiæ causa. Nam alias Latine solebant, puta majestatis causa, ut alibi Valerius. *Coler.*

1. *Hæc L. Paulli, &c.*] Quum Mithridates à Pompejo è provincia pulsus ad Tigranem Armeniæ regem confugisset, eum persequens Pompejus, celeriter in Armeniam contendit, à Tigrane juniore, qui à patre defecerat, accersitus. Tigranes vero senior audito Pompeii adventu, cognitaque ejus clementia, moribusque suavissimis, spe maxima fretus, ad Pompejum, ut sese dedat ipse pervenit. Pompejus, ubi castris jam adesse regem audivit, duos lictores obviam misit, qui regi nuntiarent, ut equo descenderet, pedibusque Romanum imperatorem adiret, quod nemo unquam ad eam diem peregrinus equo insidens Romana castra introiisset. Quibus non solum facile paruit, sed ensem quoque nudatum illis tradidit, & Pompejum inermis adivit; cujus cum ante ora stetisset, coronam è capite demptam ante illius pedes projecit, deinde quod turpissimum fuit, se ad Pompeii genua prosternere voluit, ut ab eo supplex erroris veniam peteret, ni prævenisset Pompejus, qui eum dextra porrecta erexit, jussitque apud sese æquali eum sella insidere, &, ut singulari humanitate præditus erat, non illum sibi supplicem esse sustinuit, sed suis ornatum insignibus in regnum, de quo ejectus fuerat restituit. Hujus autem belli causa, teste Cicerone in Pompejana, fuit, quod Mithridatem regem Ponti à L. Lucullo regno pulsum non solum ad se fugientem benigne suscepit, sed suis etiam opibus in regnum restituere voluit: nam ingenti exercitu comparato post aliquot clades acceptas, tandem copias Romanas victrices trucidavit, & gravissimam Romanis cladem intulit. *Oliv.* Contigit A. U. DCXCVII.

2. *Armeniæ.*] Regio hæc Asiæ inter Taurum & Caucasum montem sita, & à Cappadocia usque ad Caspium mare protensa. Regio Minni, unde & Minyarum nomen, in sacra Scriptura dici videtur. Quasi dicas montosam Minyam. הר Har enim montem Hebræis denotat.

3. *Jacere supplicem.*] Florus lib. III. cap. 5. plura ejus humanitatis exempla enumerat; Ignovit Iberiæ: pepercit Albanis: regem Colchorum, positis sub ipso Caucaso castris, jussit in plana descendere. Lege Plutarchum. *Coler.*

1. *Dia-*

ſupplicem paſſus non eſt; ſed benignis verbis recreatum, [1] diadema quod abjecerat, capiti reponere juſſit. Certiſque rebus imperatis, in priſtinum fortunæ habitum reſtituit: æque pulchrum eſſe judicans & vincere reges & facere.

10. [2] Quam præclarum tributæ humanitatis ſpecimen C. Pompejus, quam miſerabile deſideratæ idem evaſit exemplum! Nam qui Tigranis tempora inſigni regio texerat, ejus caput [3] tribus coronis triumphalibus ſpoliatum, [4] in ſuo modo terrarum orbe nuſquam ſepulturæ locum habuit: Sed abſciſſum à corpore, inops rogi, nefarium Ægyptiæ perfidiæ munus portatum eſt, etiam ipſi victori miſerabile. Ut enim id Cæſar aſpexit, oblitus hoſtis, ſoceri vultum induit, ac Pompejo tum proprias, tum etiam [5] filiæ ſuæ [6] lachrymas reddidit: caput autem plurimis & pretioſiſſimis odoribus cremandum curavit. Quod ſi non tam

man-

1. *Diadema.*] Inſigne regis apud Armenios, quod faſciam, cui corona imponebatur, quidam eſſe volunt. *Badius.* *Diadema.*] Plutarcho & Zonaræ Κίδαρις eſt, Armeniæ & Ponti regum proprium geſtamen. Alio nomine Tiara nuncupatur. Suidas: Κίδαρις, ὁ καὶ τιάρα καλεῖται. *Colerus.*

2. *Quam præclarum.*] Pompejus quidem hoc humanitatis ſpecimen dedit, ſed ipſe poſtea fuit deſideratæ exemplum humanitatis, quum à L. Septimio & Achilla Ptolemæi ſatellitibus occiſus eſt, jubente rege. Hiſtoria nota eſt in ſuperioribus, ſed quamobrem inducat exemplum Pompeii hæc eſt ratio, quia ſubſequitur humanitas Julii Cæſaris, qui cum Alexandriam veniſſet, & ei Theodorus Ptolemæi præceptor Pompeii caput regis nomine obtuliſſet, lachrymas continere non potuit, viſo generi ſui capite. *Oliver.* Contigit A. U. DCCV.

3. *Tribus coronis.*] Quia toties triumphavit. Primo quidem de Africa, quam auſpiciis L. Syllæ ſubegit, cum eſſet annorum viginti quatuor, ut quidam tradunt, miſſus contra Domitium. Deinde triumphavit de Sertorio, vel de Piratis, qui mare totum infeſtabant, quod bellum quadraginta octo diebus confecit, poſtremo de Mithridate. *Oliv.*

4. *In ſuo modo terrarum orbe.*] Ita lege ex Manuſcript. librorum conſenſu. Vulgo, *In ſummo terrarum orbe.* Prius approbo; non enim ſine ſale hoc dictum exiſtimo, paulo ante imperii Romani ſummam Pompejus conſenſu Senatus rexerat, atque etiam tribus ſuis triumphis de toto terrarum orbe triumphaſſe vulgo ferebatur. De quo vide noſtros Annales in ejus triumpho Aſiatico. *Pighius.*

5. *Filiæ.*] Juliæ, quæ illi nupſerat, & illum tantum dilexerat, ut viſa ejus tunica ſanguinolenta, interfectum perita, abortum fecerit, ſibique mortis cauſa fuerit. *Badius.*

6. *Lachrymas.*] Quas tamen aut gaudii, aut ſimulati amoris interpretatur.

1. *Cæte-*

mansuetus animus divini principis extitisset, paullo ante Romani imperii columen habitum (sicut mortalium negotia fortuna versat) inhumatum jacuisset. [1] Catonis quoque morte Cæsar audita, & se illius gloriæ invidere, & illum suæ invidisse dixit: patrimoniumque ejus liberis ipsius incolume servavit. Et hercle divinorum Cæsaris operum non parva pars Catonis salus fuisset.

11. [2] M. etiam Antonii animus talis humanitatis intellectu non caruit. M. enim Bruti corpus liberto suo sepeliendum tradidit: quoque honoratius cremaretur, injici ei suum paludamentum jussit: jacentem non hostem, sed civem deposito æstimans odio. Cumque interceptum à liberto [3] paludamentum comperisset, ira percitus, protinus in eum animadvertit, hac ante præfatione usus: Quid? tu ignorasti cujus tibi viri sepulturam commiserim? Fortem, piamque ejus victoriam [4] Philippicam libenter Dii viderunt: sed ne istaquidem generosissimæ indignationis verba inviti audierunt.

EXTERNA.

1. Commemoratione Romani exempli in [5] Macedoniam deductus, morum Alexandri præconium facere cogor: cujus ut infinitam gloriam bellica virtus: ita præcipuum amorem clementia meruit. Is, dum omnes gentes infatigabili cursu lustrat, quodam loco tempestate nivali oppressus, senio jam confectum militem Macedonem, nimio frigore obstupefactum, ipse sublimi & propinqua igni sede sedens, animadvertit. Factaque non fortunæ, sed ætatis utriusque æstimatione, descendit, & illis manibus, quibus

1. *Catonis, &c.*] Contig. A. U. DCCVII.
2. *Marci etiam Antonii, &c.*] Hoc contigit bello civili, quod gessit Antonius contra Brutum & Cassium Cæsaris interfectores, ubi profligatis reip. partibus, Brutus, ne veniret in potestatem Antonii, sibi ipsi mortem conscivit. *Oliverius.* Contigit A. U. DCCXI.
3. *Paludamentum.*] Quo Brutus in bello usus fuerat.
4. *Philippicam.*] Qua in campis Philippicis Brutum vicit Antonius.
5. *Macedoniam.*] Res gesta est in campis Philippicis, qui sunt in Macedonia.

1. *Corpus*

bus opes Darii afflixerat, [1] corpus frigore complicatum in ſuam ſedem impoſuit: Id ei ſalutare futurum dicens, quod [2] apud Perſas capitale extitiſſet, ſolium regium occupaſſe. Quid ergo mirum eſt, ſi ſub eo duce tot annis militare jucundum ducebant, cui gregarii militis incolumitas proprio faſtigio charior erat? Idem non hominum ulli, ſed naturæ fortunæque cedens, quanquam [3] violentia morbi dilabebatur, in cubitum tamen erectus, dextram omnibus, qui eam contingere vellent, porrexit. [4] Quis autem illam oſculari non curreret, quæ jam fato oppreſſa, maximi exercitus complexui, humanitate, quam [5] ſpiritu vividiore ſuffecit?

2. [6] Non tam robuſti generis humanitas, ſed & ipſa tamen memoria proſequenda Piſiſtrati Athenienſium tyranni

1. *Corpus frigore complicatum.*] Ita corrige, ut habent veteres plerique Libri. *Pighius. Frigore complicatum.*] Utinam manum abſtinuiſſet hic Pighius, elegantiſſima & acutiſſima locutio non periiſſet. Editi nonnulli typis, & eximius ille Danielis jure adſerunt, *Corpus frigore duplicatum.* Corpus frigore duplicatum militis vocat ſenio confecti. Nam ſenectus per ſe frigida eſt: duplicatur frigore, accedente externo illo & hiemali. *Coler.*

2. *Apud Perſas capitale extitiſſet.*] Apud Perſas lex eſt: Si quis in ſolio regio conſederit, capital eſto. Frontinus libro IV.

3. *Violentia morbi.*] Cum tandem victo Dario, domitiſque Parthis conſuluiſſet Aruſpices de ſuarum rerum eventu, reſponderunt, ut diligentiſſime Babylonem vitaret. Ille, cum aliquamdiu ſe ab ea regione abſtinuiſſet, tandem rapientibus fatis ejus urbis miro deſiderio captus eſt, & ut eſt genus humanum in vetita pronum, Babylonem ire voluit, quo factum eſt, ut paucis poſt diebus Caſſander veneris miſſus à patre Antipatro, ut Alexandrum veneno necaret, & cum Antipater in Macedonia plurimum auctoritate, & opibus valeret, eum benigne ſuſcepit, pincernamque ſuum inſtituit, videlicet qui ſibi pocula propinaret. Hic igitur, ut multi tradunt, venenatum poculum dedit Alexandro: venenum autem fuiſſe dicunt frigidiſſimam aquam de Nonacride regione ſumptam, quæ guttatim de petra ſtillat, quæ quidem aqua non niſi in ungulis deferri poteſt. Hanc cum hauſiſſet Alexander, ſubito dolore perfuſus eſt. Itaque abiit in cubiculum, & univerſum exercitum ad ſe juſſit acciri, & ſingulis dextram porrexit. Quod non mediocre humanitatis ſpecimen fuit, poſtea vero mortuus eſt. *Oliv.*

4. *Quis autem illam oſculari non curaret.*] Veteres libri, *non curreret*, quod habet majorem emphaſim. *Pigh.*

5. *Spiritu.*] Quia ſpiritus perexiguus erat, humanitas vero magna.

6. *Non tam robuſti generis.*] Adoleſcens quidam Piſiſtrati filiæ amore correptus, eam in publico oſculatus eſt, dum iret aquatum. Plutarchus enim dicit, principum filias aquatum ire ſolitas. *Oliverius.*

1. Oſcu-

ranni narrabitur. Qui, cum adolescens quidam amore filiæ ejus virginis accensus, in publico obviam sibi factam [1] osculatus esset: hortante uxore ut ab eo capitale supplicium sumeret, respondit: Si eos, qui nos amant, interficimus; quid his faciemus, quibus odio sumus? Minime digna vox, cui adjiciatur, eam [2] ex tyranni ore manasse.

In hunc modum filiæ injuriam tulit, suam multo laudabilius. A Thrasippo namque amico inter cœnam sine fine convitio laceratus, ita & animum & vocem ab ira cohibuit, ut putares satellitem à tyranno [3] male audire. Abeuntem quoque veritus ne propter metum maturius se convivio subtraheret, invitatione familiari cœpit retinere. Thrasippus concitatæ temulentiæ impetu evectus, os ejus sputo resperfit: nec tamen in vindictam sui accendere potuit. Ille vero etiam filios suos violatæ patris majestati subvenire cupientes retraxit. Postero quoque die Thrasippo supplicium à se voluntaria morte exigere volente, venit ad eum, dataque fide in eodem gradu amicitiæ mansurum, ab incepto revocavit. Si nihil aliud dignum honore vel memoria gessisset, his tamen factis abunde se posteritati commendasset.

3. [4] Æque mitis animus [5] Pyrrhi regis. Audierat quosdam Tarentinorum in convivio parum honoratum de se sermonem habuisse, accersitosque qui ei interfuerant, percontabatur, an ea quæ ad aures ejus pervenerant, dixissent. Tum ex his unus: nisi inquit, vinum nobis defecisset, ista quæ tibi relata sunt, præ iis quæ de te locuturi eramus, lusus ac jocus fuissent. Tam urbana crapulæ excusatio; tam-

1. *Osculatus.*] Certissimum hoc habitum impudicitiæ signum apud calidiores gentes. Etiam ex osculo apud Neapolitanos adulterii accusatum & damnatum aliquem tradit Vivius in Decis.

2. *Ex ore tyranni.*] In simili injuria ejusdem mira humanitate conditum responsum lege apud Senecam lib. III. de ira cap. 2. Non enim videtur idem exemplum de Thrasippo. *Colerus.*

3. *Male audire.*] Objurgari.

4. *Æque, &c.*] Contigit A. Urb. CDLXXIII. circiter.

5. *Pyrrhi.*] Pyrrhus accitus à Tarentinis adversus Romanos, cum in castris esset, hoc contigit.

1. *Ab*

tamque simplex veritatis confessio, iram regis convertit in risum. Qua quidem clementia & moderatione assecutus est, ut sobrii sibi Tarentini gratias agerent, & ebrii bene precarentur. [1] Ab eadem altitudine humanitatis, legatis Romanorum ad redimendos captivos castra sua petentibus, quo tutius venirent, Lyconem Molossum obviam misit: quoque honoratius exciperentur, [2] ipse cum ornato equitatu extra portam occurrit. Secundarum rerum proventu non adeo corruptus, ut officii prospectum in iis deponeret, qui tum maxime armis cum eo dissidebant.

4. [3] Cujus tam mitis ingenii debitum fructum ultimo fati sui tempore recepit. Nam cum diris auspiciis Argivorum

1. *Ab eadem altitudine.*] De ejusdem Pyrrhi humanitate loquitur, qui, ut supra dixi, cum multis millibus hominum in auxilium Tarentinorum venisset, & bellum strenue fortiterque gessisset, ingentem captivorum numerum multis cladibus illatis ceperat, ad quos redimendos, cum Romani legatos misissent, hac humanitate usus est in legatione, ut illis obviam honoratum virum honoris gratia miserit, ipse quoque cum equitatu extra portas occurrerit, atque illos, non ut victor secundis rebus elatus, sed ut amicus benignissime susceperit, captivos sine pretio remiserit, dicens, ut est apud Ennium:

Non aurum posco, nec mi pretium dederitis,
Nec cauponantes bellum, sed belligerantes:
Ferro, non auro, vitam cernamus utrique;
Vosne velit an me regnare hera, quidve ferat fors
Virtute experiamur, & hoc simul accipe dictum,
Quorum virtuti belli fortuna pepercit,
Horundem me libertati parcere certum est,
Dono ducite, doque volentibus cum magnis Dis.

Regalis, inquit Cicero, & Æacidarum gente digna sententia. *Oliv.* Contigit A.U. CDLXXIV.

2. *Ipse cum ornato equitatu extra portam occurrit.*] Ita in Wincheliano, & aliis; Vulgo: *Cum ornatu equitum.* Pigh.

3. *Cujus tam mitis ingenii.*] Pyrrhus Italia pulsus, in Siciliam trajecit exercitum, ubi navali pugna à Carthaginiensibus superatus, cum ab Antigono Macedoniæ rege auxilia non impetrasset, Macedoniam invasit, Antigonum vicit. Elatus deinde victoria, statim ad Græciæ & Asiæ totius imperium adjecit animum, & primum omnium Spartanos invadit, quorum cum urbem oppugnaret, tanta multitudo fœminarum ad patriæ tutelam accurrit, ut non fortius victus, quam verecundus recederet, & in ea oppugnatione Ptolemæum filium strenuum manuque fortem amisit, cujus cadavere ad se delato, dixisse fertur, aliquanto tardius cecidisse, quam timuerat. Pulsus igitur à Spartanis Argos petiit; ibi dum Antigonum in urbe clausum expugnare conatur, inter confertissimos violentissime dimicans, saxo de muris jacto occiditur, caput

rum invasisset urbem, abscissumque caput ejus Alcyoneus Antigoni regis filius ad patrem propugnatione laborantem lætus velut aliquod felicissimum victoriæ opus attulisset: Antigonus correpto juvene, quod tanti viri subitæ ruinæ, immemor humanorum casuum, effuso gaudio insultaret: humo caput sublatum, [1] causea, qua velatum caput suum [2] more Macedonum habebat, texit: corporique Pyrrhi

put ejus Antigono defertur, qui victoria mitius usus, filium Helenum cum Epirotis sibi deditum in regnum dimisit, eique insepulti patris ossa in patriam referenda tradidit. Hæc summatim Justinus. Sunt qui aliter tradunt hanc historiam: Pyrrhum scilicet, dum Argos oppugnaret per proditionem urbem ingressum, ad arcem usque pervenisse, ubi eum acerrime dimicaretur, mulierem quandam è tectis mortarium demisisse in caput Pyrrhi, quo ictu moribundus cecidit. Tunc dicunt Alcyoneum Antigoni filium Pyrrhi caput abscissum ad patrem cum summa lætitia detulisse, Antigonus correpto filio, regis caput velamine tectum, corpori quam honoratissime cremandum restituisse, filiumque Helenum captivum liberum esse, & regium animum gerere jussisse, ossaque Pyrrhi aurea urna inclusa in patriam ad fratrem reportanda curasse. Quæ magna profecto fuit regis clementia. Plutarchus in Vita Pyrrhi, dicit illum, dum Argos oppugnaret, per proditionem nocte urbem ingressum, una cum Galatis in forum usque pervenisse; quod sentientes Argivi, Clypeum & alia munita urbis loca ceperunt, Antigonum in urbem acciverunt. Tunc Pyrrhus, ubi vidit Clypeum hostilibus armis refertum, & alia esse munita urbis loca, prodigiis quibusdam territus, retrocedere, & urbem egredi statuit; sed cum angustias portarum formidaret, nuntium præmittit ad filium Helenum, qui cum magna manu extra mœnia sedebat, ut dejectis mœnibus aditum sibi aperiret, suosque tutaretur: filius non recte accepto nuntio ad opem ferendam urbem ingreditur, & ita fugientibus ingredientes occurrunt, impediuntque fugam, Pyrrhus ubi evadendi difficultatem vidit, in persequentes hostes conversus à gregario milite Argivo hasta leviter percussus, equum adegit in illum. Mater ejus, quæ forte desuper pugnam spectabat, cognito filii periculo, tegulam, vel ut alii dicunt, mortarium de speculis in Pyrrhi caput conjecit; quo ictu moribundus cecedit. Tunc Zophirus quidam Antigoni miles cognitum regem apprehendens, illi caput abscidit; Alcyoneus vero Antigoni filius accurrens, abscissum regis caput ad patrem cum summa alacritate deportat, pater filium baculo percussit, ac à se repulit, barbarum & pollutum appellans. Regis caput & corpus magnifice cremavit, Helenum quoque Pyrrhi filium benigne & humaniter exceptum, cum eum complexus esset, bene sperare jussit, & eum statim in priorem habitum ornatumque restituit, atque in Epirum remisit, & erga amicos quoque Pyrrhi benignus fuit. *Oliv.*

1. *Causea.*] Velum capitis, quod circa caput gestabant.

2. *More Macedonum.*] An igitur causea vox Macedonibus propria. Militare tegumentum capitis fuisse & ex hoc loco & ex Vegetio discas, imo ex Plauti Persa, & Milite. Scena:

——— Sequimini.
Causeam habeas ferrugineam, culcitram ob oculos laneam.

Utebantur ea pugnatores, ne oculi à solis

rhi redditum, honoratissime cremandum curavit. Quinetiam filium ejus Helenum captivum ad se pertractum, & cultum & animum gerere regium jussit: ossaque Pyrrhi ei aurea [1] urna inclusa, Epirum in patriam ad Alexandrum fratrem portanda dedit.

5. [2] Campani autem exercitum nostrum cum consulibus apud [3] Caudinas furcas, sub [4] jugum à Samnitibus missum; nec inermem tantum, sed etiam nudum urbem suam intrantem; perinde ac victorem, & spolia hostium præ se ferentem venerabiliter exceperunt: Protinusque consulibus

lis radiis perstringerentur. Fuisse tamen & Romæ gestamen significat Martialis lib. XIV. hoc lemmate:

CAVSEA

In Pompejano tectus spectabo theatro:
Nam ventus populo vela negare solet.

Græca origine esse vocem non dubito, ἀπὸ τοῦ καίειν. Suidas: *Καυσία, εἶδος πίλου βαρβαρικοῦ. Colerus.*

1. *Vrna.*] Urna est, quæ pro condendis defunctorum cineribus solebat adhiberi.

2. *Campani autem.*] Livius lib. IX. circa principium: Cum Aulus Posthumius & T. Veturius consules opem Luceriæ ferre vellent, inter furculas Caudinas inclusi sunt. Locus erat sylvis undique obsitus: nam saltus duo alti angusti sylvosique sunt, montibus arctis perpetuis inter se juncti; in medio campus est herbidus & aquosus, per quem medium iter est, sed antequam venias ad eum, intrandæ angustiæ sunt, & aut eadem, qua te insinuaveris, retro via repetenda est, aut si ire porro per alium saltum arctiorem impeditioremque, evadendum. In eum campum via alis per cavam rupem cum Romani venissent, & in alias angustias ire pergerent, eas sepias dejectu arborum saxorumque ingentium objacente mole invenerunt, tunc fraus hostilis apparuit, & in summo saltu præsidium conspicitur. In insidias præcipitati, cum evadere nullo modo possent, fœdam & ignominiosam deditionem accipere compulsi sunt, ut cum singulis vestimentis sub jugum missi abirent incolumes, qua condirione accepta, cum ante noctem Capuam pervenire possent, incerti de fide sociorum, & quod pudor præpediebat, circa viam, haud procul à Capua, omnium egena corpora humi prostraverunt. Quod ubi est Capuam nuntiatum, hac in eos humanitate usi sunt Campani, ut sociorum justa miseratione commoti, deposita statim ingenita superbia, mitterent confestim insignia sua consulibus, fasces, lictores, arma, equos, vestimenta commeatusque militibus omnibus, & venientibus Capuam, cunctus Senatus populusque obviam egressus, justis omnibus hospitalibus, & publicis & privatis fungerentur officiis. Quam mentem si secundo Punico bello adversus Romanos servassent, Fulvius Flaccus consul secures suas Campanorum sanguina non cruentasset, ut illorum perfidiam vindicaret. De quo in cap. de Constantis largius dictum est. *Oliverius.* Contigit A. U. CDXXXII.

3. *Caudinas Furcas.*] Furcæ vel fauces Caudinæ à Caudio Samnitium oppido nomen accepêre.

4. *Jugum.*] Jugum tribus hastis fit, duabus humi defixis, superque eas una transversa ligata.

libus insignia honoris, militibus vestem, arma, equos, commeatum benignissime præstando, & inopiam & deformitatem Romanæ cladis mutârunt: [1] Quo animo si pro imperio nostro adversus Annibalem quoque usi fuissent, truculentis securibus materiam sæviendi non præbuissent.

6. [2] Facta mentione acerrimi hostis, mansuetudinis ejus operibus, quam Romano nomine præstitit, locum qui inter manus est, finiam. Annibal enim Æmilii Paulli apud Cannas trucidati quæsitum corpus, quantum in ipso fuit, [3] inhumatum jacere passus non est. [4] Annibal Ti. Gracchum, Lucanorum circumventum insidiis, cum summo honore sepulturæ mandavit; & ossa ejus in patriam portanda militibus nostris tradidit. [5] Annibal M. Marcellum in

1. *Quo animo, &c.*] Contigit A. U. DXLII.

2. *Facta, &c.*] Contigit A. U. DXXVII.

3. *Inhumatum jacere.*] Laudavit etiam pro funere, si non magis Poëtica, quam Historica fide ista scripsit Silius lib. x.

— Jàmque Annibal unus
Sat decoris laudator erat, fulgentia pingui
Murice suspirans inicit velamina, & auro
Intextam chlamydem, ac supremo affatur honore.

Hunc locum Valerii non tacitus præteriit Plutarchus dum ait: Ταῦτα μὲν οὖν ἀεὶ Κορνήλιος Νέπως καὶ Οὐαλήριος Μάξιμος ἱστορήκασι. Aliter narrare ait ibidem Livium & Cæsarem Augustum. *Coler.*

4. *Annibal Tiberium Gracchum.*] Quo pacto Gracchus proditus hosti fuerit à Flavio Lucano ejus hospite, in capitulo de prodigiis ostendimus: nam cum majorem Lucaniæ partem, quæ ad Annibalem defecerat, virtute sua in potestatem pop. Romani redegisset, ad reliquam capiendam invitatus, ab hospite Flavio, cui jure veteris hospitii fidem non derogabat, in insidias deductus, & occisus est, de cujus funere duplex fama est. Alii enim tradunt in castris Romanis sepultum à suis, alii ab Annibale. Et ea vulgatior fama est. Tradunt in vestibulo Punicorum castrorum rogum instructum fuisse, armatum exercitum decurrisse cum tripudiis Hispanorum motibusque armorum & corporum, suæ cuique genti assuetis, ipsoque Annibale omni rerum verborumque honore exsequias celebrante. Alii aliter tradunt, & dicunt imperatoris capite hostes tantummodo potitos ad Annibalem detulisse, & ab eo statim Cartalo missum, qui ad Cn. Cornelium quæstorem Romanum deferret; quæstorem deinde summis impensis exequias imperatoris in castris celebrantibus cum exercitu Beneventanis fecisse. *Oliver.* Contigit A. U. DXII.

5. *Annibal M. Marcellum.*] De M. Marcello quoque dictum est eodem capitulo, qui cum inter bina castra Punica, atque Romana tumulus sylvester esset, à neutris primo occupatus, quod Romani, qualis esset pars illa, quæ ad hostes vergeret, ignorarent: Annibal insidiis, quam castris aptiorem eum putabat: Romani in castris fremebant, occupandum

[1] in agro Brutio, dum conatus Pœnorum cupidius quàm consideratius speculatur, interemptum, legitimo jure extulit: Punicoque [2] sagulo, & [3] corona donatum laurea, rogo imposuit. Ergo humanitatis dulcedo etiam in efferata barbarorum ingenia penetrat, torvosque & truces hostium mollit oculos, ac victoriæ insolentissimos spiritus flectit. Nec illi difficile & arduum est, inter arma contraria, inter districtos cominus mucrones placidum iter reperire. Vincit iram, prosternit odium, hostilemque sanguinem hostilibus [4] lachrymis miscet. Quæ etiam admirabilem Annibalis vocem pro funeribus Romanorum Ducum [5] arbitria statuentis expressit. Quare aliquanto ei plus gloriæ Paullus, Gracchus, & Marcellus sepulti, quam oppressi attulerunt: Siquidem illos Pœnico astu decepit, Romana mansuetudine honoravit. Vos quoque fortes, ac piæ umbræ, non pœnitendas sortitæ estis exequias: nam ut optabilius in patria, ita speciosius pro patria collapsæ, supremi officii decus infelicitate amissum, virtute recuperâstis.

dum eum locum esse, & castello firmandum, ne, si occupatus ab Annibale foret, velut in cervicibus hostem haberent. Movit ea res Marcellum & Crispinum ejus collegam. Itaque cum paucis equitibus exploratum profecti, in insidias præcipitatunt, quæ paulo ante fuerant ab Annibale eo loco collocatæ, ubi Marcellus cum aliquot fortissimis viris in medio cæsus, collega vulneratus, filius quoque consulis graviter saucius, aliquot etiam capti fuerunt, sed paulo post Annibal Marcelli corpus inventum sepulturæ mandavit. Cicero in Catone Majore: *M. Marcelli interitum, nec crudelissimus quidem hostis honore sepultura carere passus est.* Oliver. Contigit A. U. DXLV.

1. *In agro Brutio.*] In Apulia, inquit Livius libro XXVII. *Corrad.*

2. *Sagulo.*] Veste militari. Quæ omnia simul honoris causa in rogum conjiciebantur.

3. *Corona.*] Quia sæpius victor evaserat: nam Marcellus ad Nolam primus Annibalem vinci posse docuit, & de illo sæpe victoriam in castra reportavit.

4. *Lachrymis.*] Ut in Cæsare patuit erga Pompejum.

5. *Arbitria statuentis.*] Dantis arbitrariam sententiam.

CAP. II.

DE GRATITUDINE.

GRatas verò ingratasque animi significationes, & facta libuit oculis subjicere, ut virtuti ac vitio justa merces æstimationis ipsa comparatione accederet. Sed quoniam contrario proposito sese distinxerunt, nostro quoque stylo separentur: prioremque locum obtineant, quæ laudem, quam quæ reprehensionem merentur.

1. [1] Atque ut à publicis actis ordiar, Marcium Coriolanum patriam oppugnare conantem, admotoque portis Urbis ingenti Volscorum exercitu, funus ac tenebras Romano imperio minitantem; Veturia mater & Volumnia uxor nefarium opus exequi precibus suis passæ non sunt. In quarum honorem senatus matronarum ordinem benignissimis decretis adornavit. Sanxit namque uti fœminis semita viri cederent, confessus plus salutis reipub. in stola quam in armis fuisse: [2] vetustisque aurium

1. A*tque ut à publicis actis ordiar.*] Cum annonæ caritas urbem incessisset, Senatus frumentatum in peregrinas regiones legatos dimisit: qui, cum frumenti copiam advexissent, Cn. M. Coriolanus plebi semper infensus, censebat, non prius dividendum inter plebem esse frumentum, quam per secessionem usurpata jura restituissent patribus. Quamobrem ira plebis in exilium actus, ad Volscos profectus, paulo post bellum intulit patriæ, quæ cum gravi obsidione premeretur, nulla alia ratione, quam mulierum beneficio, liberari potuit, ut diximus in cap. de Miraculis, & latius dicturi sumus in cap. de Pietate. Quare Senatus gratum animum gerens, multis honoribus matronas honestavit. *Oliver.* Contigit A. U. CCLXV.

2. *Vetustisque aurium.*] Lipsius ad III. Annal. Taciti legit *crinium insignibus.*

cui

[1] aurium insignibus novum vitæ discrimen adjecit: Permisit quoque his purpurea veste & aureis uti [2] segmentis. Super hæc ædem & aram Fortunæ Muliebri eo loco, quo Coriolanus exoratus fuerat, faciundum curavit, memorem beneficii animum suum exquisito religionis cultu testando.

Quem secundi etiam belli Punici tempore exhibuit. [3] Cum enim à Fulvio Capua obsideretur, ac duæ Campanæ mulieres benevolentiam erga Romanos dimittere ex animis noluissent, [4] Vestia Opidia materfamilias, & Cluvia Facula meretrix; quarum altera quotidie pro salute nostri exercitus sacrificavit, altera captis militibus Romanorum alimenta subministrare non destitit. [5] Urbe illa oppressa, senatus his & libertatem & bona restituit: & si quid amplius præmii petissent, libenter se daturum asseveravit. Vacasse in tanto gaudio Patribus conscriptis duabus humili-

cui nondum subscribo. Inaures intelligit, quarum usus perantiquus, & haud dubie à Græcis. Dependebant margaritæ & uniones. Abusus postea mirus, & magna luxuria profluxit. De quo Plinius lib. IX. cap. XXXIV. & lib. XI. cap. XXXVII. Tertullianus de Cultu Fœminar. *Scrupulosa Deus auribus vulnera intulit; & tanti habuit vexationem operis sui, & cruciatus infantiæ tunc primum dolentis, ut ex illis ad ferrum nati corporis cicatricibus, grana nescio quæ, penderent.* Similiter Cyprianus de habitu Virgin. *Elenchos* etiam appellabant. Glossæ veteres, *μαργαρίτης μεγάλος*, *Margarita Elenchi*. Juvenalis, Censorius ille vates:

—— & cum
Auribus extensis magnos commisit Elenchos.

Plinius ita describit: *Elenchos appellant fastigiata longitudine, alabastrorum figura in pleniorem orbem desinentes. Hos digitis suspendere, & binos ac ternos auribus fœminarum gloria est.* Coler.

1. *Aurium insignibus.*] Margaritis vel annulis ex auribus pendentibus, quæ & *inaures* dicuntur: nam *inaures* sunt aurium ornamenta.

2. *Segmentis.*] Ornamentis. Nam *segmenta* dicuntur redimicula mulierum versicoloria, quibus utuntur ad capitis ornamentum. Sunt etiam, qui dicant, *segmenta* esse fasciolas, quibus involvuntur infantes. Unde Juvenalis:

Et segmentatis dormisset parvula cunis.

Segmenta vero sunt fasciæ, quibus circundatur caput, id est, redimicula mulierum nobilium. Inde segmentatus ornatus & instructus. *Segmentum* etiam dicitur monile, à collo in pectus descendens, segmenta zonis quibusdam, quasi adornamentis ornata: nam particulas cujusque materiæ abscissas præsegmina vocant. *Oliv.*

3. *Cum enim à, &c.*] Contigit A.U. DXLI.

4. *Vestia Opidia.*] Liber Danielis, *Oppia.* Lavermannus, *Vestigia Opidia.* An scribendum, *Vestilia?* Vestiliæ cujusdam Romanæ mulieris meminit Plinius libro VII. *Coler.*

5. *Urbe illa oppressa.*] Contigit A.U. DXLIII.

milibus fœminis referre gratiam, nedum tam præ se tulisse, mirandum.

2. [1] Quid illa quoque juventute Romana gratius? [2] quæ C. Nautio & Minutio COSS. ultro nomina sua militari sacramento obtulit, ut Tusculanis, quorum fines [3] Æqui occupaverant, præsidium ferrent: quia paucis ante mensibus constantissime & fortissime imperium Romani populi defenderant. Ergo quod auditu novum est, ne patriæ grata voluntas cessasse videretur, exercitus se ipse conscripsit.

3. [4] Magnum grati populi specimen in Q. Fabio Maximo enituit: Nam cum quinque consulatibus salutariter reip.

1. *Quid illa, &c.*] Contig. A.U. ccxcv.

2. *Quæ Nautio & Minutio Coss.*] Vulgo, *Quintio*. Perperam Non enim collegium hoc consulum eo sæculo reperitur. At in Campensi recte: *Nautio & Minutio*. Et in aliis exemplaribus ejusdem nominis remanent reliquiæ. Nam in Atrebatensi & Coloniensi, *Nunco*, in Wincheliano, *Nattio*, in aliis *Genutio* legitur, pro *C. Naucio*. Sed discrepat in historia Valerius à Livio & Dionysio, alios forte sequutus annales; hi enim triennio postea Tusculanis datum auxilium tradunt, verum his COSS. juventutem ultro arma cepisse contra Sabinos scribit Livius. Quod etiam in Annalibus magistratuum suo loco annotavi. *Pigh.* *Nautio & Minutio Coss.*] Manuscriptus Dan. *Nautio & Minutio.* Nautius is fuit Sp. F. Sp. N. Rutilus. *Coler.*

3. *Æqui.*] Italiæ populi Sabinis proximi, ad Orientem. De quibus Plinius lib. III.

4. *Magnum grati populi specimen in Q. &c.*] Minutium magistrum equitum Fabio Maximo Dictatori æquatum imperio fuisse, diximus in cap. de Constantia. Minutius igitur alternis cum Fabio diebus imperare volebat, vel, si etiam majora placerent intervalla, partitis temporibus alternis summum jus & imperium esse, quod nequaquam è republica esse existimavit Fabius, ut milites sui in alterius potestate, & summa rerum in hominis temerarii manibus posita foret. Itaque partitis copiis castra diviserunt, quod Annibali duplex gaudium fuerat, qui Minucii temeritatem liberam factam esse videbat, & Fabii prudentiam viribus diminutam. Misit igitur milites quosdam ad tumulum capiendum, qui medius erat inter utraque castra, magis lacessendæ pugnæ, quam tumuli capiendi gratia; nam locaverat alios in insidiis, & conserto prælio, quum utrinque totis viribus certaretur, ex insidiis orti milites cum ingenti clamore tantum terrorem intulêre Romanis, ut nec animus ad pugnam, nec ad fugam spes cuiquam superesset: tum Fabius, audito paventium clamore, non celerius, quam timui, deprehendit fortuna temeritatem, sed objurgandi non est tempus, sed laborantibus succurrendi. Ita instructa acie de vertice montis in hostes impetum fecit, suos ab effusa fuga revocavit, aciem restituit, hostes profligavit, & victoriam prope partam ex eorum manibus extorsit, cives suos & Imperatorem partim à cæde, partim à capti-

reip. administratis decessisset, certatim æs contulit; quo major ac speciosior ejus funeris pompa duceretur. Elevet aliquis præmia virtutis, cum animadvertat, fortes viros felicius sepeliri, quam vivere ignavos.

4. [1] Fabio alteri etiam incolumi summa cum gloria gratia relata est: Dictatori ei magister equitum Minutius scito plebis, quod nunquam antea factum fuerat, æquatus, partito exercitu separatim [2] in Samnio cum Annibale conflixerat: Ubi temere inito certamine pestiferum habiturus exitum, subsidio Fabii conservatus, & ipse eum patrem appellavit, & à legionibus suis patronum salutari voluit: Ac deposito æqualis imperii [3] jugo, magisterium equitum, sicut par erat, dictaturæ subjecit: imprudentisque vulgi errorem gratæ mentis significatione correxit.

5. [4] Tam hercle probabiliter, quam [5] Q. Terentius Culeo, prætoria familia natus, & inter paucos senatorii ordinis splendidus, optimo exemplo Africani superioris currum,

captivitate liberavit. Pro cujus beneficii referenda gratia Minutius Fabium parentem semper appellavit, exercitus commilitones, quorum opera servati fuerant, patronos vocaverunt. Annibalem quoque ex acie discedentem dixisse ferunt, Tandem eam nubem, quæ sederet in jugis montium sollicitatam procellæ imbrem dedisse. *Oliv.* Contigit A.U CDLXIV.

1. *Fabio alteri etiam incolumi.*] Non solum, inquit, mortuo Fabio, sed etiam vivo, secundi Punici belli tempore, populus se gratum exhibuit. Cum enim Dictator ille in Samnio contra Annibalem missus, more suo, bellum protraheret, ne reip. statum in discrimen sisteret, Minutius magister equitum, adolescens fervore quodam mentis provectus, dixit, Fabium producere bellum, quo in eo magistratu diutius permaneret; qui, si sibi daretur potestas dimicandi, se paulo post Annibalem debellaturum asseveravit, & quod virtuti Fabii attribui debuerat, ipse Minutius ambitioni assignabat. Verba illa exercitus primo excepit, deinde ad Senatum delata sunt. Populus jam tædio affectus, quod Annibal tam diu in Italia versaretur, magistrum equitum Dictatori adæquavit. *Oliver.* *Fabio autem etiam incolumi.*] Legendum, *Fabio alteri etiam incolumi.* Alioquin etiam Rulliano, cujus ante meminit, hæc adscribi videbuntur. *Pighius.* Contigit A. U. DXXXVI.

2. *In Samnio.*] In agro Larinati, inquit Livius. *Corrad.*

3. *Jugo.*] Æquilibrio. *Jugo.*] Onere gravi imperii.

4. *Tam, &c.*] Contigit A.U. DLII.

5. *Quintius Terentius Culeo.*] Livius in fine secundi Punici belli: *Carthaginienses*, inquit, *longas naves, elephantos perfugas, fugitivos captivos, captivorum quatuor millia tradiderunt, inter quos Q. Terentius Culeo Senator fuit.* Oliverius.

rum, triumphantis, quia captus à Carthaginiensibus ab eo fuerat recuperatus, [1] pileum capite gerens, secutus est. Auctori enim libertatis suæ, tanquam patrono accepti beneficii, confessionem, spectante populo Romano, merito reddidit.

6. [2] At Flaminini, [3] de Philippo rege triumphantis currum, non unus, sed [4] duo millia civium Romanorum pileata comitata sunt: quæ Punicis bellis intercepta, & in Græcia servientia, cura sua collecta, in pristinum gradum restituerat. Geminatum ea die decus imperatoris, à quo simul & devicti hostes, & conservati cives spectaculum patriæ præbuerunt. Illorum quoque salus dupliciter omnibus accepta fuit: & quia tam multi, & quia tam grati exoptatum libertatis statum recuperaverunt.

7. [5] Metellus verò Pius pertinaci erga exulem patrem amore, tam clarum lachrymis, [6] quàm alii victoriis, cognomen

1. *Pileum capite gerens.*] *Pileum gerere*, signum erat, fuisse libertate donatum, significabat enim se virtute Scipionis tempestatem servitutis evasisse. *Oliv.*

2. *At Flaminini de Philippo.*] Philippus rex Macedoniæ secundo Punico bello eum Carthaginiensibus consensit, & bellum Romanis intulit, ubi per varios casus multa Romanorum civium capita cepit, quæ deinde Q. Flaminini virtute & felicitate recuperata ejus triumphantis currum pileata sequi voluerunt, qui quidem triumphus non minus gloriosus ob superatos hostes, quam liberos cives Flaminio fuisse videtur. *Idem.* Contigit A.U. DLIX.

3. *De Philippo rege.*] Plutarchus de Nabide; sed male. Cum Valerio sentit Livius, Eutropius lib. IV. cap. I. Orosius lib. IV. cap. 18. *Coler.*

4. *Duo millia civium Romanorum.*] Livius lib. XXXIV. non ponit numerum, sed Plutarchus in vita 1200. ait fuisse. *Corradus.*

5. *Metellus vero Pius.*] Hic ejus Metelli filius fuit, qui Jugurtham primus dare terga coëgit, ut diximus in cap. de Disciplina militari, & Numidicus dictus est; quippe, ut in cap. de Constantia diximus, maluit in exilium proficisci, quam in Saturnini leges jurare. Fuerunt autem Metelli viri clarissimi quatuor, Macedonicus, Numidicus, Creticus, & hic Pius, qui adversus Sardonicum missus, illum bello superavit. *Oliv.* *Metellus vero Pius.*] Plinius lib. VII. capite 43. & 44. Solinus cap. 7. Paterculus lib. II. *Coler.*

6. *Quam alii victoriis cognomen assecutus.*] Non puto Q. Metellum victoriis aliquod cognomen assecutum fuisse, ut hic Valerius videtur dicere; sed Numidici patris per injuriam pulsi reditum, continuis lachrymis & precibus efflagitando, Pii cognomen meruit, velut etiam autor de Viris Illustr. cap. 63. scribit. Legendum igitur, ut in Campensi, aliisque Manuscriptis habetur: *Tam clarum lachrymis, quam alii victoriis cognomen assecutus.* Pigh.

men assecutus, non dubitavit consul pro Q. Calidio præturæ candidato supplicare populo, quod Tribunus plebis legem, qua pater ejus in civitatem restitueretur, tulerat. Quinetiam patronum eum domus & familiæ suæ semper dictitavit. Nec hac re de principatu, quem procul dubio obtinebat, quicquam decerpsit; quia non humili, sed grato animo, longe inferioris hominis merito eximiam summittebat dignitatem.

8. [1] Nam C. quidem Matii non solum præcipuus, sed etiam præpotens gratæ mentis fuit impetus: Duas etiam Camertium cohortes, mira virtute vim Cimbrorum sustinentes, in ipsa acie, [2] adversus conditionem fœderis civitate donavit: Quod quidem factum & vere & egregie excusavit, dicendo, inter armorum strepitum, verba se juris civilis exaudire non potuisse. Et sane id tempus erat, quo magis defendere, quàm audire leges oportebat.

9. [3] C. Marii vestigia ubique L. Sylla certamine laudis subsequitur: Dictator enim Pompejo [4] etiam privato caput adaperuit, & sella assurrexit, & equo descendit. Eaque se libenter facere in concione prædicavit, memor ab eo duodeviginti annis nato partes suas exercitu paterno adjutas. Multa insignia Pompejo, sed nescio an hoc quicquam admirabilius contigerit, quod magnitudine beneficii [5] Syllam sui oblivisci coëgit.

10. [6] Sit aliquis in summo splendore etiam sordidis gratis

1. *Nam C. &c.*] Contigit A.U. DCLI.

2. *Adversus conditionem.*] Quia fœdus erat, ne Camertini possent Romana civitate donari. *Oliv.* *Adversus conditionem.*] Fœdus illud Camertinum æquissimum & sanctissimum fuisse dicit Cicero. *Coler.*

3. *C. Marii vestigia, &c.*] Pompejus Strabo Magni Pompeii pater bello civili, quod gestum est inter Marium & Syllam, partes Syllanas secutus est. A quo deinde Pompejus vix decimum octavum natus annum, tribus legionibus acceptis, tantum ad victoriam momenti Syllæ tulisse dicitur, ut post id tempus semper illum Sylla fuerit veneratus. *Oliverius.* Contigit anno urbis DCLXXVII.

4. *Etiam privato.*] Sallustius III. Hist. *Quibus de causis Sullam Dictatorem in victoria equo descendere, sibi uni assurgere de sella, caput aperire solitum.* Colet.

5. *Syllam sui oblivisci.*] Suæ naturæ superbæ & ferocis.

6. *Sit aliquis, &c.*] Contigit A. U. DCX.

tis locus. M. Cornuto prætore funus [1] Hirtii & Pansæ jussu senatus locante, qui tunc Libitinam exercebant, cum rerum suarum usum, tum ministerium suum gratuitum polliciti sunt; quia hi pro republica dimicantes occiderant. Perseverantique postulatione extuderunt, ut exequiarum apparatus sestertio nummo ipsis præbentibus addiceretur; [2] Quorum laudem adjecta lege conditio auget magis, quàm extenuat: quoniam quidem quæstum contempserunt, nulli alii rei quàm quæstui viventes.

EXTERNA.

Pace cinerum suorum Reges gentium exterarum secundum hunc tam contemptum gregem referri se patientur: qui aut non attingendus, aut non nisi in ultima parte domesticorum exemplorum collocandus fuit. Sed dum honesti actus etiam ab infimis editi, memoria non intercidant; licet separatum locum obtineant: ut nec his adjecti, nec illis prælati videantur.

1. Darius privatæ adhuc fortunæ, [3] amiculo Sylosontis Samii delectatus, curiosiore contemplatione fecit, ut ultro sibi, & quidem à cupido daretur. Cujus muneris quam grata æstimatio animo ejus esset allapsa, regno potitus ostendit: totam namque [4] urbem, & insulam [5] Samiorum, Sylosonti fruendam tradidit. Non enim pretium rei æstimatum, sed occasio liberalitatis est honorata; magisque à quo

1. *Hirtii & Pansæ.*] Romani Consules, qui bello civili, quod adversus M. Antonium gerebatur, qui Cæsaris interfectores, Brutum & Cassium persequebantur, dum forte Mutinæ obsiderentur, fortiter dimicantes ceciderant. *Oliver.*

2. *Quorum laudem adjecta lege conditio auget magis quam extenuat.*] Quæ hæc conditio adjecta lege? frustra quæras. Scribe, *abjecta*. Hæc est mens Valeriana: Libitinarii, inquit, etsi lege & more abjectum ac vile id genus, tamen, &c. Sane in vilibus habiti semper: ideoque mox etiam appellat, *Contemptum gregem*. Lipsius.

3. *Amiculo.*] Genus vestimenti, ab amiciendo dictum.

4. *Urbem & insulam.*] Πόλιν ἔρημον ei à Dario traditam, scribit Herodotus. Strabo vero ob Sylosontis sævitiam desertam fuisse auctor est. *Coler.*

5. *Samiorum.*] Samus erat Τετράπολις, inter quas & urbs Samus, quæ postea à Romanis funditus deleta. Plinius lib. 15. cap. 12. & Strabo lib. x.

I. A Rho-

à quo donum proficiſceretur, quam ad quem perveniret, proviſum.

2. Mithridates quoque rex magnifice gratus apparuit, quoniam pro Leonico acerrimo ſalutis ſuæ defenſore [1] à Rhodiis navali pugna excepto, omnes hoſtium captivos permutavit, ſatius eſſe exiſtimans ab inviſiſſimis circumveniri, quam benemerito gratiam non referre.

3. [2] Liberalis populus Romanus magnitudine muneris, quod Attalo regi Aſiam dedit dono. Sed Attalus etiam [3] teſtamenti æquitate gratus, qui eandem Aſiam populo Romano legavit. Itaque nec hujus munificentia, nec illius tam memor beneficii animus tot verbis laudari poteſt; quot ampliſſimæ civitates vel amice datæ, vel pie redditæ ſunt.

4. [4] Ceterum neſcio an præcipuè Maſſaniſæ regis pectus

1. *A Rhodiis.*] Nam tempore quo Aſiam occupavit, & M. Plocium, & C. Apulejum in vincula conjecit, omneſque Romanos in Aſiæ partibus inventos, trucidavit; Rhodios quoque invaſit, à quibus aliquot navalibus prœliis ſuperatus eſt, & Leonicus iſte amicus captus. *Oliv.*

2. *Liberalis populus, &c.*] Contigit A.U. DCXX.

3. *Teſtamenti.*] Ita Vellejus libro II. Oroſius lib. V. cap. 6. Epitome Liviana 58. Juſtinus lib. XXXVI. Strabo libro XIII. Florus lib. II. cap. 20. qui hanc hæreditatis aditionem inuſitatam & incognitam quandam felicitatem non dubitat appellare. *Coler.*

4. *Ceterum neſcio, &c.*] Satis conſtat Maſſaniſam Numidarum regem varia fortuna regno pulſum, bello Punico ſecundo, Africani ſuperioris beneficio in regnum fuiſſe reſtitutum, & victo Syphace, Cirtha oppido, & cæteris urbibus & agris, qui regni fuerant Syphacis, totius denique Numidiæ imperio fuiſſe donatum, conſentiente ac etiam approbante Senatu. Deinde cum poſt fœdus cerneret illum avidiorem in imperio ſuo dilatando, legem ferri juſſit, quæ Maſſaniſæ ab imperio pop. Romani ſolutam libertatem tribueret: quo beneficio provocatus Maſſaniſa, unum in terris populum Romanum præcipua fide, ſingularique benevolentia perpetuo coluit & obſervavit, adeo ut Hiſpano bello, quod imperatore Lucullo gerebatur, cum ipſe quoque tam gravi & periculoſo Carthaginienſium bello premeretur; auxilia tamen Romanis petentibus miſerit, eoque propenſius, quod Æmilianus Scipio ad ea petenda legatus veniſſet. Nam maluit in regni & ſalutis ſuæ diſcrimine verſari, quam Romanis & Scipioni ingratus aliqua ex parte videri. Fuerat enim cum familia Scipionum & hoſpitalitatis & amicitiæ ſummo jure conjunctus, ut diximus. Unde Cicero in ſomnio Scipionis ita loquentem Scipionem inducit: *Cum in Africam veniſſem, A. Manlio conſule ad quartam legionem tribunus, ut ſcitis, militum, nihil mihi potius fuit, quam ut Maſſaniſam convenirem regem familiæ noſtræ juſtis de cauſis ami-*

ctus grati animi pignoribus fuerit refertum: [1] Beneficio enim Scipionis & [2] Romanorum amicitiæ, & perampli regni modo liberaliter auctus; memoriam inclyti muneris ad ultimum vitæ finem, longa etiam à Diis immortalibus senectute donatus, constantissima fide perduxit. Adeo ut eum non solum Africa, sed etiam cunctæ gentes scirent amiciorem Corneliæ familiæ, atque urbi Rom. quam sibimetipsi semper fuisse. Ille, cum gravi Carthaginiensium bello premeretur, ac vix tutelæ sui regni sufficeret: tamen Scipioni Æmiliano, quia nepos Africani erat, bonam magnamque partem Numidici exercitus, quem ad Lucullum consulem, à quo ad auxilia petenda missus fuerat, in Hispaniam duceret, promptissima mente tradidit, præsentique

amicissimum; ad quem cum veni, complexus me senex, collachrymavit, aliquantoque post suspexit in cælum: & grates ago, inquit, summe Sol, vobisque reliqui cælites quod antequam ex hac vita migro, conspicio in regno meo & his tectis P. Cornelium Scipionem, cujus ego nomine ipso recreor. Itaque nunquam ex animo meo discedit illius optimi atque invictissimi viri memoria, &c. Idem ætate, quem ad centesimum extenderat annum, & valetudine pariter confectus, cum videret se non diutius superesse posse; Scipionem, qui tum sub Marco Manlio in Hispania militabat, per literas ab imperatore accivit, ut in ejus amplexu extremum spiritum suaque omnia reponeret. Sic enim se feliciter moriturum dicebat. Cujus fatis præcurrentibus adventum Scipionis, ut vult Valerius: nam aliter sentit Cicero in libro de Somnio Scipionis, ut supra vidimus, ei testamento reliquit rerum omnium suarum potestatem, & inter filios, quos ad quatuor & quinquaginta habuisse dicitur: dividendi regni arbitrium ita legavit, ut quicquid ille statuisset, immobile sanctumque foret. Mandavit insuper liberis & uxori, ut populum Romanum & Scipionum familiam perpetua fide & observantia prosequerentur. *Oliver.* Contigit A.U. DCII.

1. *Beneficio enim Scipionis.*] Locus est mutilus, ut exemplar Cauchianum demonstrat, in quo sic: *Beneficio enim Scipionis, & Romanorum amicitia, & Persei Regis liberalitate auctus.* In aliis vero exemplaribus habetur, *Pervasi regni modo liberius.* Mendose utrobique; non enim Persei, sed Syphacis regno auctus Massanissa fuit. Quare legendum arbitror, *& perampli regni modo liberaliter auctus.* Pighius.

2. *Romanorum amicitia.*] Liber Danielis & Lavernii: *Romanorum amicitia & pervasi regni modo.* Varii etiam aliis modis codices Pighii. Mihi arridet lectio, quam adscripsi, præ cæteris omnibus. Etenim quis Pighii correctionem toleret? aut illud admittat: *Persuasu*? vel quis denique Persei nomen huc loci intrusum non videat? Persuadere vero Massanissæ, ut regnum acciperet quid opus fuit? *Pervasum* itaque *regnum* rectius dicetur, quod assiduis bellorum incursionibus penetratum & vexatum. Hinc in Jure nostro *Pervasiones.* De qua voce jam olim ad Cassiodorum disseruit eruditissimus Fornerius. *Coler.*

1. MP.

que periculo respectum pristini beneficii antepofuit. Ille, cum jam ætate deficiente, magnas regni opes, quatuor & quinquaginta filiorum numerum relinquens, in lectulo laberetur, [1] MV. Manlium, qui Proconsule Africam obtinebat, literis obsecravit, ut ad se Scipionem Æmilianum, sub eo tunc militantem, mitteret: feliciorem mortem suam futuram ratus, si in complexu dextræ ejus supremum spiritum ac mandata posuisset. Ille adventum Scipionis [2] fatis suis præcurrentibus, hæc uxori liberisque præceperat: unum in terris populum Roman. & unam in populo Rom. Scipionis domum nosse, integra omnia Æmiliano se servare, eum dividendi regni arbitrum haberent: quod is statuisset, perinde ac testamento cautum, immutabile ac sanctum obtinerent. Tot tamque variis rebus se Massanissa infatigabili pietatis serie ad centesimum extendit annum. His, & horum similibus exemplis, beneficentia generis humani nutritur atque augetur. Hæc sunt ejus faces, hi stimuli, propter quos juvandi & emerendi cupiditate flagrat. Et sane amplissimæ & speciosissimæ divitiæ sunt, feliciter erogatis beneficiis, late posse censeri. Quorum quoniam religiosum cultum instituimus, nunc neglectum, sugillandi gratia, quo sit gratior, referemus.

1. *MV. Manlium.*] Contig. A.U. DCV.

2. *Fatis suis præcurrentibus.*] Id est, præveniente morte. Dissentit à Cicerone, ut diximus.

CAP. III.

CAP. III.

DE INGRATITUDINE.

1. *Senatus Romani in Romulum.*
2. *Populi Romani in M. Camillum & alios.*
3. *P.Sext. in C.Cæsarem oratorem.*
4. *Cn. Popillii in M. Ciceronem.*
5. *Cn. Pompeii Magni in Cn. Carbonem.*

EXTERNORUM.

1. *Carthaginiensium in Annibalem.*
2. *Spartanorum in Lycurgum.*
3. *Atheniensium in Thesea & alios.*

1. [1] URbis nostræ parentem senatus in amplissimo dignitatis gradu ab eo collocatus in curia laceravit, nec duxit nefas ei vitam adimere, qui æternum Rom. Imperio spiritum ingeneraverat. Rude nimirum illud & ferox

1. U*Rbis nostræ parentem Senatus.*] De ingratitudine dicit populi Romani, quod Romulum Urbis suæ conditorem dilaceravit. Variæ sunt de Romuli morte sententiæ apud Scriptores. Alii enim dicunt illum post multas res gestas, præclaraque facinora, parta jam immortalitatis gloria, raptum fuisse, &c, quod incredibile dictu, è mediis civium oculis evanuisse Nonis Quintilibus, nullum prorsus mortis suæ vestigium relinquentem. Alii, inter quos Livius, dicunt illum à nimbis è media concione raptum, cum ad recensendum exercitum in Capream paludem convenisset, ubi repente exorta tempestas cum tonitribus & ingenti ventorum fragore terram undique operuisset, Sol quoque, veluti nocte intempesta, penitus defecisset; atque eo spectaculo conversis inter se patribus, reliquam multitudinem aufugisse; sedata deinde procella, ubi ex tam turbido die serena lux rediit, regem nusquam apparuisse; famam deinde non obscure vulgatam de illo, à patribus infensis fuisse direptum. Alii non in Caprea palude, sed in Vulcani templo dilaceratum tradunt, cum forte Senatum coëgisset, de Republica consulturus, & ex patribus suam quemque regis partem in sinu clam abstulisse. Ad cujus rei tam atrocis suspicionem ex hominum mentibus omnino tollendam, curârunt patres, ut quidam Julius Proculus, Alba oriundus, genere, opibus, & dignitate primarius inter omnes: tum etiam cum rege, fide, benevolentia & affinitate conjunctus, in concionem descenderet, & jurejurando affirmaret Romulum descendenti sibi in forum occurrisse, forma longe augustiore humana, dixisseque in Deorum se numerum esse translatum, & jussisse nuntiare patribus populoque suo, ut rem militarem diligentissime colerent, quia nullæ opes rantæ futuræ essent, quæ illorum armis resistere possent, se vero progeniem suam propitio munere sospitaturum esse perpetuo. Cui vero dicunt miram fidem traditam esse ob conjunctam cum rege affinitatem, tum etiam ejusdem probitatem, & acceptum jusjurandum, & hoc modo depositam fuisse suspicionem, credirumque Romulum Deum esse, quem *Quirinum* appellantes, perpetuo coluerunt. *Oliverius.* Contigit A. U. XXXVI.

1. *Hunc,*

rox sæculum, conditoris sui cruore fœde maculatum, ne summa quidem posteritatis dissimulare pietas potest.

2. [1] Hunc ingratum lapsæ mentis errorem, [2] consentanea nostræ civitatis [3] pœnitentia sequitur. [4] Virium Romanarum & incrementum lætissimum, & tutela certissima Furius Camillus, in Urbe incolumitatem suam tueri non valuit; cujus ipse salutem stabilierat, felicitatem auxerat. Siquidem à L. Appuleio Tribuno pl. tanquam [5] peculator Vejentanæ prædæ reus factus, duris atque (ut ita dicam) [6] ferreis sententiis in exilium missus est. Est quidem eo tempore, quo [7] optimo juvene filio spoliatus, solatiis magis allevandus, quam cladibus onerandus erat: Sed immemor patria tanti viri maximorum meritorum, exequiis filii, damnationem patris junxit. At, inquit, ærario abesse Tribunus plebis querebatur [8] quidecim millia æris, tanti namque pœna finita est. Indignam summam, propter quam populus Romanus tali principe careret. [9] Priore adhuc

1. *Hunc, &c.*] Contig. A.U. CCCLXII.

2. *Consentanea nostra civitatis.*] Quia conveniens fuit, ut pœniteret.

3. *Pœnitentia.*] Pœnitentia quodam modo pro peccato hic accipitur, hoc est, effectus pro causa, pœna pro commisso; nam non est pœnitentia, nisi præcesserit peccatum. *Badius.*

4. *Virium Romanarum incrementum.*] Quia Capenates & Phaliscos adjecit imperio pop. Rom. & quod omnium maximum fuit virtutum suarum opus, Vejos, urbem ea tempestate potentissimam & imperii Romani æmulam, decem annos à Romanis obsessam eo tempore cepit, quo difficilior obsidentibus quam obsessis erat obsidio. *Oliv.*

5. *Depeculator.*] Plutarchus illum dicit accusatum fuisse de spoliorum tyrannorum expilatione, quod fama esset portas quasdam æneas ex Hetruscis spoliis apud illum esse inventas. *Oliv.*

6. *Ferreis sententiis.*] Rigidis, immutabilibus. Sic *Ferrea Fata* apud Prudentium contra Symmach. lib. II. *Quos ferrea fata cogunt ad facinus.* Coler.

7 *Optimo juvene.*] Hinc igitur publico, hinc privato incommodo affectus, Ardeam in exilium profectus est. Hic tanta in patriam pietate fuisse dicitur, ut captis Vejis, cum magnam vel apud Deos ex tanta felicitate invidiam contraxisse videretur, Jovem optimum maximum cæterosque Deos precatus sit, ut si qua tantæ felicitatis ultio Romanis deberetur, eam totam in se unum converterent. Quam imprecatione facta, dicitur gravi casu in terram esse prolapsus. Quod illi fuit certissimum futuræ damnationis & exilii prodigium. *Oliver.*

8. *Quindecim millia æris.*] Absens damnatus est xv. assium millia, qui numerus ad argenti rationem conficit mille & quingentas drachmas. *Oliv.*

9. *Priore adhuc querela vibrante.*] De ingratitudine loquitur populi Romani erga Scipionem Africanum superiorem

huc querela [1] vibrante, alia deinceps exurgit. [2] Africanus superior, non solum contusam & confractam belli Punici armis Rempub., sed pene jam exsanguem, atque morientem, [3] Africæ dominam reddidit: cujus clarissima opera injuriis pensando civeis, [4] vici eum ignobilis, ac [5] desertæ paludis accolam fecerunt: Ejusque [6] voluntarii exilii acerbitatem non tacitus ad inferos tulit, [7] sepulchro suo inscribi ju-

rem, quam eo graviorem ostendit, quo plura illius merita in rempublicam & majora fuisse demonstrat. Nam ideo Scipionis laudes commemorat, ut indignitatem ipsam exaggeret & ingratitudinem quodammodo detestetur. Fuit autem, ut diximus, accusatus, quod Antiochensem prædam usurpasset, & à rege Antiocho pecuniam accepisset, ut conditionibus gratiosis & mollibus pax cum eo populi Romani nomine fieret. *Oliver.*

1. *Vibrante.*] Translatio sumpta à telo, sive sagitta, quod, cum missum fuerit, vibratur, & antequam vibrate deficerit, aliud telum mittitur. *Oliv.*

2. *Africanus superior, &c.*] Contigit A. U. DLI.

3. *Africa, &c.*] Contigit A. U. DLI.

4. *Vici eum ignobilis.*] Dissentit à Strabone Valer. Non enim vicum, sed oppidum Linternum dicit esse Strabo lib. v. in descriptione Campaniæ. *Prope mare*, inquit, *post Sinuessam Linternum est oppidum. Ubi prioris cognomento Scipionis Africani sepulchrum jacet: ibi enim extremum consumpsit ætatem, emissis propter aliquorum simultatem reipublica negotiis.* Oliv. *Vici ignobilis.*] Videtur non civitas Linternum, sed Linternum Campaniæ vicus obscurus intelligi.

5. *Deserta paludis.*] Silius lib. VI. de Linterno, Scipionis nido:

Hic dum stagnosi spectas templumque domosque
Linterni. — Coler.

6. *Voluntarii exsilii.*] Verba exeuntis ita Seneca concepit epistol. 87. *Nihil volo derogare legibus, nihil institutis, æquum inter omnes cives jus sit: utere sine meo beneficio mea patria. Causa tibi libertatis fui, ero & argumentum. Exeo, si plus quam tibi expediet, crevi.* Colerus.

7. *Sepulchro suo inscribi jubendo.*] Sic enim testamento legaverat, ut sepulturæ suæ titulus ille inscriberetur: INGRATA. PATRIA. NE. OSSA. QUIDEM. MEA. HABEBIS. De ingratitudine ista alii alia sentiunt; ego vero nec maligna relatione insectandam, nec prorsus excusandam esse duco, neque enim civitatem illam gratam unquam dicere ausim, quæ præstantissimi viri simul & innocentissimi, tamque de se optime meriti, negligenter adeo & abjecte tulerit, ignominiam ut servatorem sui cedere ex urbe maluerit, quam paucorum furorem audaciamque reprimere, ne tam vituperare, quam vituperandam censerem; si ad eam injuriam inferendam tulisset manus: verum Senatus, ut auctores asseverant, Tiberio Graccho, Scipionibus opem ferenti adversus accusatores gratias egit, & plebs relictis tribunis accusatoribus, per omnia templa urbis Africanum secuta, facile declaravit, quanta benevolentia, quantoque honore dignum censeret Scipionum nomen. Quid illud, quod amplissimos illi & prope divinos honores aliquando detulisse fertur, quos ille recipere non sustinuit, eum perpetuum consulem, Dictatoremque creare voluerint, eum statuas illi in comitio, in rostris, in curia, in Capitolio fieri decreverit; nonne grati

jubendo, [1] INGRATA. PATRIA. NE. OSSA. QUIDEM. MEA. HABES. [2] Quid iſta aut neceſſitate indignius, aut querela juſtius, aut [3] ultione moderatius? Cineres ei ſuos negavit, quam in cineres collabi paſſus non fuerat. Igitur hanc unam Scipionis vindictam ingrati animi urbs Roma ſenſit; majorem me hercle Coriolani violentia. Ille enim metu patriam pulſavit, hic verecundia: De qua ne queri quidem tanta veræ pietatis conſtantia niſi poſt fata ſuſtinuit. [4] Talia paſſo (credo) quæ fratri ejus accidere ſolatio eſſe potuerunt: cui rex Antiochus devictus, & Aſia imperio populi Rom. adjecta, ſpecio-

grati animi ſigna ſunt non obſcura? Quod ſi ex talibus indiciis civium animi metiendi ſunt, non tam ingrata civitas in abjicienda beneficiorum memoria, quàm in toleranda injuria lenis molliſque cenſenda erit. Pauci enim fuere, qui reliquis indignantibus tale facinus audendum putarunt. Sunt etiam qui putant nunquam Scipionem fuiſſe damnatum, ſed gloriæ ſatietate captum conſtituiſſe procul à foro & ambitione quietam agere vitam. Et hunc ſibi locum quaſi ad id aptum delegiſſe. Cæterum illud veroſimilius eſt Scipionem, ut erat magni & ſapientis animi homo, inimicorum invidiam facile contemnentem cedere ex urbe maluiſſe, quam inteſtinis diſcordiis civitatem evertere. *Oliver.*

1. *Ingrata patria.*] De ſepulchro & exitu Scipionis varia tradidere ſcriptores. Alii Romæ mortuum relatum fuiſſe ſcribunt, & ad fidem hujus rei monumentum ad portam Capenam ei factum, & tres ſtatuas ſuperlocatas ferunt; quarum duæ, P. & L. Scipionum dicantur eſſe, tertia Ennii Poëtæ. Huic ſententiæ illud Ciceronis ſuffragari videtur: *Charus*, inquit, *Africano ſuperiori fuit noſter Ennius.* Et Plinius libro IV. Naturalis Hiſtor. *Prior*, inquit, *Africanus Q. Ennii ſtatuam ſepulchro ſuo imponi juſſit; clarum illud nomen, imo vero ſpolium ex tertia orbis parte raptum in cinere ſupremo cum Poëta titulo legi.* Alii auctores ſunt, inter quos & Valerius, & ea vulgatior fama eſt, Linterni Africanum mortuum, ibique ſepultum, ut ſupra diximus, monumentum ei factum ac ſtatuam ſuppoſitam, quam tempeſtate disjectam Livius ſe vidiſſe teſtatur. Propterea apud Cajetam in marmoreo ſepulchro æneaque urna hæc ſcripta reperiuntur:

Devicto Annibale, & capta Carthagine, & aucto
Imperio, hoc cineres marmore lector habes:
Cui non Europa, non obſtitit Africa quondam,
Reſpiceres hominem, quem brevis urna premit.

Periit autem Scipio IV, & L. ſuæ ætatis anno. *Oliv.*

2. *Quid iſta autem neceſſitate.*] Quia invitus de patria conqueſtus eſt.

3. *Ultione.*] Quia hoc modo denegando patriæ ſuæ oſſa, illam quodammodo ultus eſſe videtur, cum magna quidem modeſtia, qui non armis, non bello, non denique ulla vi injuriam vindicandam eſſe cenſuit, ut Coriolanus, ut Alcibiades, ut multi alii, qui patria pulſi, patriæ bellum intulerunt. *Oliv.*

4. *Talia paſſo, &c.*] Contigit A.U. DCXVI.

ciosissimusque triumphus, ut peculatus reus fieret, & [1] in carcerem duci juberetur, caussam præbuit.

Nihilo virtute minor fuit posterior Africanus: sed ne exitu quidem felicior: [2] Duabus enim urbibus Numantia atque Carthagine imperio Romano imminentibus, ex rerum natura depulsis, [3] raptorem spiritus domi invenit, mortis punitorem in foro non reperit. [4] Quis ignorat, tantum laudis Scipionem Nasicam toga, quantum armis utrumque Africanum meruisse? [5] Qui pestifera Ti. Gracchi manu [6] faucibus apprehensam rempubl. [7] strangulari passus non est. Sed is quoque propter [8] iniquissimam virtutum suarum apud cives æstimationem, sub [9] titulo legationis Per-

1. *In carcerem duci.*] Cui judicio tam impio, tamque iniquo Tib. Gracchus Scipionis inimicus, rei indignitate commotus, non dissimulanter intercessit, & L. Scipionem è lictorum manibus eripuit. *Oliv.* *Et in carcerem duci.*] Non tamen ductus est, vetante id Tiberio Graccho, ut superius dictum est. *Badius.*

2. *Duabus enim, &c.*] Contigit A. U. DCXXIV.

3. *Raptorem.*] Respondet objectioni: Posset aliquis dicere, nihil est quod ingratitudinis populum Romanum accuses. Neque enim Scipioni fecit injuriam, sed innocens fuit. Nam ita est, inquit; nam in eo qui de ejus morte nullam in foro quæstionem habuit, injuriam Scipioni maximam fecit: nam passus est indignam & nefandam ejus cædem inultam. Varia suspicati sunt homines de morte ejus. Alii Carbonem, alii Semproniam uxorem, ut supra diximus, auctorem mortis fuisse crediderunt. *Oliv.*

4. *Quis ignorat, &c.*] Hic junioris Africani patruelis fuit, qui totius populi judicio optimus omnium judicatus est, quo tempore Deorum mater Pessinunte Romam advecta est. Cum nondum in urbe templum illi dicatum esset, & ex oraculo Apollinis ab omnium optimo suscipienda foret, diu quæsitum est, quisnam in urbe tanto titulo dignus haberetur, ad hunc Scipionem summo omnium judicio ventum est, qui tantisper numen privato susciperet hospitio, donec illic publice templum constitueretur. Hic quoque Tiberii Gracchi seditiosissimi hominis furores repressit; nam illum leges agrarias contra Senatus auctoritatem, ut diximus, ferre molientem, cum multitudine bonorum impetu facto, subselliorum fragmentis occidit, multaque alia in rempubl. merita contulit. Illum tamen falso accusatum sub titulo legationis voluntarium in Asiam exilium sibi deligere coëgerunt. *Oliv.*

5. *Qui pestifera, &c.*] Contigit A. U. DCXX.

6. *Faucibus apprehensam rempublicam.*] Ita opinor legendum esse. In Campensi legitur *apprensam*; quam vocem scioli imperite mutarunt in *oppressam*. Pigh.

7. *Strangulari.*] Suffocari & extingui ab ea.

8. *Iniquissimam.*] Quia tribunis agitabatur.

9. *Titulo legationis.*] Ut tutus iret. Nam cum gravis plebi foret Tiberii mors, jamque vindicta adversus interfe-

ctores,

[1] Pergamum secessit. Et quod vitæ superfuit, ibi sine ullo ingratæ patriæ desiderio peregit.

[2] In eodem nomine versor, necdum Corneliæ gentis querelas exhausi. Nam P. Lentulus clarissimus & amantissimus reip. civis, cum [3] in Aventino C. Gracchi nefarios conatus & aciem, [4] pia ac forti pugna magnis vulneribus exceptis fugâsset: prælii illius, quo leges, pacem, libertatemque in suo statu retinuerat, hanc mercedem tulit, ne in urbe nostra moreretur. Siquidem invidia & obtrectatione compulsus, legatione à senatu libera impetrata, habitaque concione, qua à diis immortalibus petiit ne unquam ad ingratum populum reverteretur, in Siciliam profectus est, ibique perseveranter morando compotem se voti fecit. Quinque igitur Cornelii totidem sunt ingratæ patriæ exempla. Atque horum quidem secessus voluntarii. [5] Ahala vero, cum ma-

ctores, & inprimis Nasicam, pararetur, sollicitus de salute Nasicæ, Senatus liberam sibi in Asiam legationem decrevit. Nasica, quanquam maximo sacerdotio esset alligatus, tamen Italiam deseruit, & in Asiam profectus, haud multo post circa Pergamum interiit. *Oliverius.*

1. *Pergamum.*] Civitatem Asiæ. Est enim Pergamum, teste Strabone l. XIII. Asiæ civitas admodum illustris, quæ diu sub Attalicis regibus fortunata fuit. Hanc præterfluit Caïcus per campum, qui Caïcus appellatur. *Oliver.*

2. *In eodem nomine versor.*] Hic P. Lentulus de gente Cornelia fuit, de qua Lentulus ille natus est, qui cum Catilina in rempubl. conjuraverat, & à Cicerone consule cum aliis conjuratis necari jussus est: nam ea causa in conjurationem venerat, quia se principem omnium futurum speraret, eo quod oraculum, tribus è gente Cornelia deberi remp. Romanam, & unum ex his se tertium esse existimabat, sed est opinione deceptus. Hic ergo Lentulus, de quo loquimur, primus C. Gracchi, & Fulvii, qui per seditionem Aventinum cum armata manu occupaverant, impetum furoresque repressit, consule L. Opimio, cui summa potestas à Senatu data fuerat, ut caveret, ne quid detrimenti respublica caperet. Hic igitur pro republica à tanta seditione liberata id præmii recepit, ut paulo post sub specie legationis in exilium missus fuerit. *Oliv.* Contigit A. U. DCXXXII.

3. *In Aventino.*] Quo Gracchus & Fulvius ejus collega, cum cæteris conjuratis se receperant. *Idem.*

4. *Pia pugna.*] Quia pro salute reip.

5. *Ahala vero, &c.*] Fames urbem invaserat, vel malignitate temporum, quod anni fuissent segetibus adversi, vel negligentia plebis, quæ concionum dulcedine capta, deserto agrorum cultu, coluerat urbem; (nam utrumque traditur) Spurius Mœlius eques Rom. illis temporibus prædives rem utilem, pessimo exemplo, pejore consilio, est aggressus: nam frumento privata pecunia coëmpto, largitiones frumenti in populum fame laborantem facere instituit; ut hoc munere plebes sibi ob-

magister equitum Sp. Mœlium regnum affectantem occidisset; custoditæ libertatis civium, exilio suo pœnas pependit.

3. Cæterum ut senatus populique mens in modum subitæ tempestatis concitata, leni querela prosequenda est; ita singulorum ingrata facta liberiore indignatione proscindenda sunt: Quia potentes consilii, cum utrumque ratione perpendere liceret, scelus pietati prætulerunt. [1] Quo enim nimbo, qua procella verborum, impium Sextilii caput obrui meretur? quod [2] C. Cæsarem, à quo cum stu-

noxia facta honores demandaret, nec hoc contentus, de regno cœpit agitare; jamque conjuratio parabatur. Nam tela in ejus domum conferri, concionesque haberi, & non dubia de regno consilia: quod cum senatui nuntiatum esset, primo consules increpare: quod eas largitiones cœtusque in privata domo fieri permitterent. Deinde dictatorem dicendum censuit. Creatus est L. Q. Cincinnatus, qui C. Servilium Ahalam magistrum equitum dixit, qui missus à dictatore ad Mœlium, ut illum ad se duceret: cum venire recusasset, enim stricto gladio insecutus obtruncat, reversus deinde à dictatore, laudatur, quod rempubl. liberâsset. Verum paulo post damnatum Ahalam populus Romanus in exilium ire coëgit. Cicero in Catone Majore: *Lucii Quinctii Cincinnati jussu magister equitum Servilius Ahala Spurium regnum affectantem occupatum interemit.* Autor de Viris Illustr. *Quinctius Cincinnatus, deposita dictatura, ad agriculturam reversus, iterum post viginti annos dictator dictus Spurium Malium regnum affectantem à Servilio Ahala magistro equitum occidi jussit, domum ejus solo adaquavit. Unde locus* Æquimelium *dicitur.* Oliverius. *Ahala vero, &c.*] Lege sic: *Ahala vero, tum magister equitum.* Ipse enim magister equitum, non Spurius Mœlius erat. In Coloniensi vocatur *Habala.* Pigh.

1. *Quo enim nimbo.*] Q. hic Sextilius postulatus fuerat majestatis contra Syllam: Lucius Cæsar tunc Orator eximius in ea accusatione eum defendit; orta deinde inter Cinnam & Carbonem consules seditione pestifera pulsus ex urbe Cinna, cum paulo post Mario conjunctus urbem cepisset, inimicos graviter ultus est: quorum alios in urbe trucidavit, alios in tabella proscriptos exposuit, inter quos C. Cæsar Orator, qui Tarquinios in Hetruriam fugiens, ad Sextilium veterem clientem suum divertit; apud quem tutam salutem suam fore sperabat, cujus ipse salutem aliquando protexisset. Ille vero contra ingratissimus & impius homo hospitem perdidit. *Oliver.* *Quo enim nimbo, qua procella verborum.*] *Nimbum verborum* nescio an quis dixerit. Malo itaque legere ut est in Atrebatensi; *Quo enim Jambo, qua procella verborum.* Nam ἀπὸ τοῦ ἰαμβίζειν dicitur, id est, à proscindendo. Horatius,

Archilochum proprio rabies armavit Iambo. Pighius.

Nimbo.] Pighius *Jambo* correxit. At nihil ego mutarim. Ecquis enim vel in medio Latio erubescat dicere *nimbum ac procellam verborum?* Coler.

2. *C. Cæsarem.*] Hic est Cæsar, cujus meminit Cicero in libro de Oratore, & illum introducit de arte disputantem. *Oliv.* *C. Cæsarem.*] Sic cum Manuscripti

studiose, tum etiam feliciter gravissimi criminis reus defensus fuerat, Cinnanæ proscriptionis tempore profugum, præsidium suum in fundo [1] Tarquiniensi cladis conditione implorare, beneficii jure repetere coactum, à sacris perfidæ mensæ & altaribus nefandorum Penatium avulsum, [2] truculento victori jugulandum tradere non exhorruit. Finge accusatorem ejus, fortuna publica in supplicis nomen conversum, tam luctuosam illum opem genibus annixum orâsse, crudeliter tamen repulsus videretur: quia etiam quos injuriæ invisos faciunt, gratiosos miseriæ reddunt. Verum Sextilius non accusatorem, sed patronum sævissimæ inimici violentiæ suis manibus objecit: si [3] metu mortis, vita indignus: si præmii spe, morte dignissimus.

4. [4] Sed ut ad alium consentaneum huic ingrati animi actum transgrediar, M. Cicero C. Popilium Lænatem, Picenæ

scripti codices appellant. Recte; fuit enim C. Cæsar orator à cliente suo proditus, & in villa occisus, cum ædilis curulis tantum fuisset: frater L. Cæsar consularis & censorius ad bustum Varii occisus est, ut idem noster lib. IX. cap. 2. asserit, utriusque capita C. Marius victor in rostris exponi jussit, ut Cicero de Oratore tertio, & Appianus civil. primo. *Pigh.*

1. *Tarquiniensi.*] Et ita in Hetruria.

2. *Truculento victori.*] Videlicet Cinnæ.

3. *Metu mortis.*] Quia in tabella proscriptorum ascribuntur generali clausula omnes, qui proscriptos celaverint, protexerint, aut quavis ope juverint. *Badius.*

4. *Sed ut ad alium.*] M. Tullius Cicero Popilium Lænatem defendit parricidii reum, ut vult Plutarchus in vita Ciceron. Octavianus Cæsar pacem & fœdus cum Antonio & Lepido fecit, ita ut hi triumviri rei constituendæ per quinquennium essent, & suos quisque inimicos proscriberet. In qua proscriptione cxx. Senatorum nomina fuerunt, reliqui fuerunt equestris ordinis viri. Ex plebe pauci admodum: nam ad ccc. cives proscripti sunt. Inter hos igitur Lucius Cæsar avunculus Antonii, & Paulus Lepidus, M. Lepidi frater, & Cicero noster proscripti sunt, & à Popilio Lænate occisi. Dicitur Octavianus diu ac multum restitisse, ne Cicero in proscriptorum numero esset, adductus verecundia, quod eum patrem appellare consueverat, & quod ejus ope ad id potentiæ pervenisset, sed victus tandem obstinata nimis Antonii voluntate, qui Ciceronem præ cæteris unum deposcebat, propter Philippicas in eum scriptas. Unde Juvenalis:

Antonî gladios potuit contemnere, si sic
Omnia dixisset. ———

Ergo cedere coactus est Cicero, ubi intellexit quæ facta erant, una cum Quinto fratre ad Brutum in Macedoniam ire constituit, frater vero qui mœrore confectus non se satis viatici sumpsisse putabat, domum reversus, ut accepta pecunia

[1] Picenæ regionis, rogatu [2] M. Cœlii, non minore cura quàm eloquentia defendit: eumque causa admodum dubia fluctuantem, salvum ad penates suos remisit. [3] Hic Popilius postea nec re, nec verbo à Cicerone læsus, ultro M. Antonium rogavit, ut ad illum proscriptum persequendum & jugulandum mitteretur: Impetratisque detestabilis ministerii partibus, gaudio exultans [4] Cajetam cucurrit, & virum, omitto quod amplissimæ dignitatis, certe salutis ejus auctorem, studio etiam præstantis officii privatim sibi venerandum, jugulum præbere jussit: Ac protinus caput Romanæ eloquentiæ, & pacis clarissimam [5] dexteram, per summum & securum otium amputavit. Eaque sarcina, [6] tanquam opimis spoliis, alacer in Urbem reversus est. Neque ei scelestum portanti onus succurrit, illud se caput ferre, quod pro capite ejus quondam peroraverat. Invaiidæ ad hoc monstrum sugillandum literæ: quoniam qui talem Ciceronis casum satis digne deplorare possit, alius Cicero non extat.

5. [7] Quo te nunc modo Magne Pompei attingam, nescio:

cunia Ciceronem consequeretur, proditus à servis, una cum filio interfectus est. Cicero vero dum ad navem in lectica deferretur, à satellitibus Antonianis, quos Popilius ille ducebat, quem, ut diximus, Cicero in judicio defenderat, in itinere interceptus est, haud procul à portu Cajetæ, qui Popilio, jugulum ejus poscenti, cum barbam dextra prius divulsisset, fortis & intrepidus porrexit. Juvenalis tamen dicit non caput solum, sed etiam manum abscissam fuisse Ciceroni. Dicit enim in Satyra:

Ingenio manus est & cervix cæsa, nec unquam
Sanguine causidici maduerunt rostra pusilli.

Brutus vero, audita Ciceronis morte, C. Antonium, M. Antonii fratrem, quem captivum habebat, Ciceroni filio ad vindictam concessit. *Oliverius.*

1. *Picena*] Regio Italiæ trans Apenninum, ab ipsis montibus usque ad mare Adriaticum extensa, inter Æsin & Leastrum fluvios, teste Strabone lib. v.

2. *M. Cœlii.*] Qui amantissimus Ciceronis erat.

3. *Hic Popilius*] Sic & reliqui. Solus Plutarchus homicidium hoc Herennio centurioni adtribuit. *Coler.*

4. *Cajetam.*] Est hæc urbs non longe à Bajano sinu.

5. *Dextram.*] Ideo dextram amputatam ad Antonium attulit, quod ea Philippicas scripserat. Antonius caput & dextram pro rostris affigi jussit. *Bad.*

6. *Tanquam opimis spoliis.*] Tanquam dux ducem cecidisset.

7. *Quo te nunc modo, &c.*] Pompejus Strabo, Magni Pompeii pater, Larino bello

ſcio: Nam & amplitudinem fortunæ tuæ, quæ quondam omnes terras, & omnia maria fulgore ſuo occupaverat, intueor, & ruinam ejus majorem eſſe, quam ut manu mea attentari debeat, memini. Sed nobis tamen tacentibus Cn. Carbonis, à quo admodum adoleſcens de paternis bonis in foro dimicans protectus es, juſſu tuo interempti mors animis hominum obverſabitur, non ſine aliqua reprehenſione: quia [1] tam ingrato facto, plus L. Syllæ viribus, quàm propriæ indulſiſti verecundiæ.

EXTERNA.

1. At ne noſtra confeſſis alienigenæ urbes inſultent: [2] Carthaginienſes Annibalem, qui pro illorum incolumitate & vi-

bello dux exercitus, præter alia oppida cepit & Aſculum, atque diripuit, deinde poſt aliquot annos, eo mortuo, Pompejus accuſatus eſt peculatus, eo quod expendendo ſibi aliquid uſurpaſſet pater. Afferebant aliquos libellos, qui miſſi fuerant domum Strabonis. In eo judicio à Cn. Carbone defenſus eſt; & ipſe pariter adeo perſpicax, & præter ætatem promptus viſus eſt, ut inde gloriam benevolentiamque multam reportaret. Poſtea vero, cum Sylla rempubl. occupaſſet, Pompejum adverſus Carbonem, qui claſſe Siciliam occupaverat, cum exercitu miſit; quem ſuperatum, cum ſe Pompejo victori ſupplex ſubjiceret, dicitur Pompejus eum ingrate nimis & crudeliter tractaſſe; nam illum victum produxit in medium, & pro tribunali ſedens, damnavit; damnatum deinde ad necem pertractum interfici juſſit. Dicitur iſte Carbo cum ad necem ducerent, ut enſem ſtrictum imminere vidit, cupiditate vitæ commotum, locum & horam perbrevem oraſſe, tantiſper dum exoneraret ventrem. De hoc Carbone Cicero in epiſtolis familiaribus lib. IX. epiſtola quæ incipit, *Tandem infamia. Cognoſcimus,* inquit, *Cn. Carbonem, & fratrem ejus Scurram, quid his improbius?* Et paulo poſt: *Hoc qui à Pompejo noſtro interfectus eſt, nemo improbior meo judicio fuit.* Oliver.

1. *Tam ingrato facto.*] Nam ſi occidendo Carbonem tuas vires auxiſſes, tolerandum eſſet.

2. *Carthaginienſes.*] Cum Annibal tot victoriis patriam illuſtraſſet, tamen illum & Romanis accuſarunt, tanquam violati fœderis auctorem, & in exilium ire coëgerunt. Sunt etiam qui dicunt, cum Annibal ſe in vicum ſuum recepiſſet, Carthaginienſes, ſumptis armis, eum petere voluiſſe ad necem. Quod ubi intellexit Annibal, confugit in Aſiam ad Antiochum, cui ſe tantopere inſinuavit, ut hoſpitaliter honorificeque ſuſceptus, in omnibus publicis & privatis conſiliis adhiberetur; qui non prius deſtitit, quam regem impulit, ut Romanis bellum inferret. Cicero in Orat. XIII. circa finem: *Quis Carthaginienſium pluris fuit Annibale, conſilio, virtute, rebus geſtis? qui unus cum populo Romano tot annos de imperio, de gloria decertavit. Hunc ſui cives de civitate ejecerunt.* Oliver.

& victoria, [1] tot imperatores, totque exercitus nostros trucidaverat; quot gregarios milites hostium si occidisset, magnæ gloriæ foret; è conspectu suo submovere in animum induxerunt.

2. Neminem [2] Lycurgo aut majorem aut [3] utiliorem virum Lacedæmon genuit: utpote cui [4] Apollo Pythius oraculum petenti respondisse fertur: Nescire se utrum illum hominum, an Deorum numero aggregaret. Huic tamen neque vitæ summa [5] sinceritas, neque [6] constantissimus erga patriam amor, neque leges salutariter excogitatæ auxilio esse potuerunt, quo minus infestos cives experiretur: Sæpe enim lapidibus petitus, aliquando furore publico eje-

1. *Tot imperatores.*] Ut Q. Flaminium, Paulum Æmilium, M. Marcellum, T. Gracchum, aliosque complures.

2. *Lycurgo.*] Rempubl. Lacedæmoniorum hic ita constituit, ut nulla melior, nulla sanctior, quoad Lycurgi legibus obtemperavit, in tota Græcia posset inveniri; tamen in hunc virum Lacedæmonii adeo ingrati fuerunt, ut illum sæpe injuriis lacessierint, atque in primis locupletes, qui ejus leges graviter ferentes, pulsatum à foro sæpe perturbaverint, & illi oculum eruerint; quas quidem injurias leni tulisse animo dicitur, adeo, ut etiam effossorem oculi perpetuò dilexerit, sibique ministrum fecerit, & ex improbo ac temerario viro, exactissimum & continentissimum reddiderit. Cum igitur Lacedæmonii conquererentur, quod leges illæ duræ nimium essent & immites, Lycurgus simulavit eas se velle mutare; consulto tamen prius oraculo, neque enim absque Dei consilio se quicquam facturum esse dicebat. Cum igitur Delphos ire constituisset, advocata concione, cives omnes jurejurando adegit, servaturos inviolatas, quoad rediret in patriam. Profectus deinde, cum accepisset ab oraculo pias sanctasque leges & nullo modo permutandas; sed civitatem illam fore clarissimam, quoad Lycurgi legibus uteretur; Vaticinium scripsit, & Spartam misit. Deinde, ne sacramento solveretur civitas, in Cretam proficiscitur, ibique perpetuum egit exilium, ac moriens jussit in mare spargi cineres suos, ne, si forte in patriam reportarentur, redisse crederetur, & sic jurejurando civitas libera foret. *Oliverius.*

3. *Utiliorem virum.*] De hoc multa Plutarchus, Herodotus, Dionysius, Justinus lib. III. & XVIII. Strabo l. VIII. & X. Tertullianus, Clemens Alexandrinus, Augustinus lib. II. cap. 16. Vellejo quidem Paterculo est Disciplinæ convenientissimæ vir, id est, utilissimæ. Unde & Valerius ait ejus leges salutariter excogitatas esse. Non immerito igitur hic Σωτὴρ civium suorum dictus: sicut Aristides δίκαιος, Epaminondas θεὸς, teste Epicteto. *Coler.*

4. *Apollo Pythius.*] Pythonis serpentis interemptor, cujus pelle tripodes in templo Delphico tectæ erant. *Bad.*

5. *Sinceritas.*] Nam pie semper vixit, & avunculo fidem summam servavit.

6. *Constantissimus.*] Perseverantissimus; exilium enim elegit, ne leges, quæ patriæ salubres erant, tolli possent. *Oliverius.*

1. *Præ-*

ejectus, etiam [1] privatus oculo ad ultimum ipsa patria pulsus est. Quid aliæ faciant urbes; ubi etiam illa, quæ constantiæ, & moderationis, & gravitatis eximiam sibi laudem vendicat, tam ingrata adversus tam benemeritum extitit?

3. Detrahe Atheniensibus Thesea, nullæ, aut non tam claræ Athenæ erunt: Siquidem [2] ille vicatim dispersos cives suos in unam urbem contraxit; separatimque & agresti more viventi populo, amplissimæ civitatis formam atque imaginem imposuit. [3] Idem sæva potentissimi regis Minois imperia vixdum ætate pubescente repulit. [4] Idem effrænatam Thebanorum insolentiam domuit. [5] Idem opem libe-

1. *Privatus oculo.*] Servius aliter scribit enim ob injuriam vitibus sive Baccho inlatam à Jove elusc atum esse. Sed isthæc fabulæ sint. *Colerus.*

2. *Ille vicatim dispersos cives suos in unam urbem contraxit.*] In veteribus est, *ille locatim.* Neutra vox ad verum, & facile ex hac inconstantia odoror suppositas illas pro germana ista, *pagatim.* Athenienses enim ante Thesea in pagis habitarunt. Plutarchus. Et clarissime Livius lib. XXXI. *Delubra sibi fuisse*, (Athenienses loquitur) *quæ quondam pagatim habitantes, in parvis illis castellis vicisque consecrarint.* Idem de iisdem: *Templa Deûm, quæ pagatim sacrata habebant.* Lipsius.

3. *Idem sæva.*] Cum Androgeum athletam fortissimum, regis Minois filium, Athenienses per invidiam è turri præcipitâssent, quod omnes in agonibus superâsset; Minos Ægeo, Thesei patri, tunc regnanti, bellum intulit, & Athenienses longa obsidione pressos, pacem petere coëgit, quam duris conditionibus à Minoë tandem acceperunt; ut septena quotannis corpora natorum Minotauro devoranda, secundum fabulas, re autem vera, in servitutem mitterent, quæ in Labyrintho servabantur. Erat autem Minotaurus Imperator; qui, cum in agonibus omnes superaret, ejusmodi pueri victoriæ præmium dabantur, in quos sævissimum fuisse constat, ut inde fictum sit à Minotauro fuisse devoratos, qui, cum sorte deligerentur, tertio anno sors evenit Theseo, qui beneficio Ariadnês, quæ illius pulchritudine capta, docuit iter filo regere, periculum evasit, & patriam ab eo tributo & servitute liberavit. Ovidius:

—— Jam lamentabile Athenæ
Pendere desierant Thesea laude tributum. Oliv.

4. *Idem effrænatam, &c.*] Sicut apud Statium legimus, quum Creon rex Thebanorum prohiberet Græcorum cadavera, quæ in bello Etheoclis & Polliniciis pugnando ceciderant, sepulturæ demandari, uxores & liberi mortuorum ad Theseum confugerunt, qui cum, legatis missis, cum benigne impetrare non potuisset, Thebanis bellum intulit, quibus victis, corpora suis omnibus sepelienda tradidit. *Idem.*

5. *Idem opem, &c.*] Cum tyrannos, latrones, & monstra ex terris multa subegisset Hercules, ob fortia facta maximam invidiam liberis suis reliquit: nam qui fuerant ab illo injuria affecti filios ejus, post mortem, insequeban-

liberis Herculis tulit, [1] & quicquid ubique monstri aut sceleris fuit virtute animi ac robore dexteræ comminuit. Hujus tamen summoti ab Atheniensibus, [2] Scyros exule mi-

tur; qui eum præsidium tutum non invenirent, Athenas, ad Aram Misericordiæ, quam Theseus constiruerat, se contulerunt, & ibi salvi ab omni injuria fuere. Nam Atheois aram Misericordiæ Theseus consecravit, quem locum Asylum appellavit, eo quod nemo inde abstrahi posset, Romulus deinde Theseum imitatus, Romæ idem aperuit. Sunt tamen qui dicant Asylum Atheois condidisse filios Herculis. Cujus sententiæ Statius est, qui ait:

Fama est defessos acie post busta paterni
Numinis Herculei sedem fundasse nepotes.
Sic sacrasse loco commune animantibus ægris
Confugium. ———

Oliverius.

1. *Et quicquid ubique monstri aut sceleris fuit, &c.*] Sicut Marathonium & Cretensem Taurum, in Epidauro Periphetem, quem clavatum dicebant, in Isthmo Sinnin, qui se in varias figuras vertebat: haud longe à Megara Scironem latronem in monte Cæo, quem ille occupaverat, & illac transeuntes omnes cogebat sibi in præcipiti rupe sedenti pedes osculari, quos ad osculum inclinatos, elato pede, per anfractas rupes, detrudebat in profundam vallem. Theseus eum ad huoc veoisset, simulavit se velle pedes osculati, & illum pedibus captum dejecit. In Peloponneso Sinnin eo genere mortis affecit, quo ipse hospites & viatores afficere solitus fuerat; nam cum fortissimus esset, arbores immensæ magnitudinis flectebat in terram, & captos homines illarum verticibus alligabat, deinde, tanquam funda, illos immittebat, jacti in multas partes scindebantur. Hunc alii Pityocamptem appellatum fuisse dicunt à flectendis arboribus. Procrusten quoque interfecit, qui lecticas habebat humana statura breviores, in quibus susceptos hospites collocabat, & illos extendi jubebat, & quicquid extra lecticas eminebat, totum amputabat. *Idem.*

2. *Scyros*] In quam Insulam cum divertisset, post exilium à patria indictum, Lycomedes ejus Insulæ princeps, illum de rupe præcipitavit. Insula est in mari Ægeo posita, de qua Strabo lib. ix. mentionem fecit, & eam multis innominatis insulis & urbibus omoium clarissimam esse dicit, propter Lycomedis cum Achille affinitarem, & Achillis filium Neoptolemum ibi procreatum & enutritum. Ovidius l. vii. Metamorph. de Theseo:

——— *Te, maxime Theseu,*
Mirata est Marathon Cretæi sanguine Tauri;
Quodque suam securus arat Cremyona colonus,
Munus opusque tuum est: tellus Epidauria per te
Clavigeram vidit Vulcani occumbere prolem.
Vidit & immitem Cephisias ora Procrustem;
Cercyonis letum vidit Cerealis Eleusis:
Occidit ille Sinis magnis male viribus usus,
Qui poterat curvare trabes, & agebat ab alto
Ad terram late sparsuras corpora pinus.
Tutus ad Alcathoën Lelegeia mœnia limes,
Composito Scirone patet, sparsisque latronis
Terra negat sedem, sedem negat ossibus unda;
Quæ jactata diu fertur durasse vetustas
In scopulos, scopulis nomen Scironis inhæret.

Oliver.

1. *Jam*

minor insula, ossa mortui cepit. [1] Jam Solon, qui tam præclaras, tamque utiles Atheniensibus leges tulit, ut si his perpetuo uti voluissent, sempiternum habituri fuerint imperium: qui [2] Salamina velut hostilem arcem ex propinquo saluti eorum imminentem recuperavit, qui Pisistrati tyrannidem primus vidit orientem, & solus armis opprimi debere, palam dictitare ausus est; senectutem Cypri profugus exegit: neque ei patria, de qua optime meruerat, hu-

1. *Jam Solon, &c.*] Solon cur exularerit, hæc est historia: Simulavit navigandi causam, ut diversos hominum mores videret; sed voluntarium fuit exilium, quod cives sentiebat legibus, quas tulerat, vehementer offensos. Pisistratum etiam, propinquum suum, cum sibi tyrannidem parere intelligetet, quantum in se fuit, prohibuit; nam convocata concione profectus in publicum, lorica armatus & clypeo, Pisistrati insidias, & impium conatum, aperuit; neque id solum, verum etiam se juvare paratum, ac pro libertate pugnaturum asseveravit. Viri, inquit, Athenienses, aliis quidem sapientior, aliis vero fortior sum. Sapientior illis, qui Pisistratum istum non animadvertunt; fortior his, qui sciunt illum, sed metu reticent. Senatus vero, quod Pisistrato studeret, illum insanire proclamabat. At ille, Meam, inquit, insaniam civibus breve tempus ostendet, cum veritas in lucem venerit; jam vero Pisistrato rerum potito minime obtemperans, ante curiam arma deposuit, dicensque illud: O patria, tibi equidem verbo & opera auxiliatus sum. Deinde in Ægyptum navigavit, atque inde in Cyprum profectus, postremo ad Crœsum pervenit. Obiit autem in Cypro LXXX. ætatis suæ anno, hoc suis mandans, ut Salamina ejus ossa transferrent, atque in cinerem soluta, per provinciam disseminarent. Celeberrimum est ejus hoc factum: Cum de proprietate Salaminæ ipsius patriæ, inter Athenienses & Megarenses ferme usque ad interitum dimicatum esset, multisque [illegible]bus acceptis, capitale esse cœpisset, si quis legem de vindicanda ferre auderet: Sollicitus Solon, ne vel tacendo parum reipubl. consuleret, vel consulendo sibi noceret, subito dementiam simulat; cujus venia quæ prohibebatur non modo dicturus, sed etiam facturus erat. Deformis ore habituque vecordium evolat, factoque concursu hominum, quo magis consilium simulet, versibus sibi insolitis per præconem suadere cœpit, quod vetabatur, omniumque animos ita incendit, ut adversus Megarenses bellum exemplo decerneretur, insulaque, devictis hostibus, Atheniensium fieret. *Oliverius.*

2. *Salamina.*] Salamin, & Salamis, & Salamina declinatur. Hæc insula in Euboïco mari posita, in qua Telamon Ajacis & Teucri pater regnavit. Quamvis & Salamina dicatur civitas in Cypro, condita à Teucro postquam à patre regno pulsus, quod in patriam sine fratre rediisset, profugit in Cyprum. Cujus meminit Horatius in primo Carminum:

Nil desperandum Teucro duce, & auspice Teucro:
Certus enim promisit Apollo,
Ambiguam tellure nova Salamina futuram.

Hæc autem Insula fuit inter Athenienses & Megarenses, quam utrique sibi vendicabant. *Oliv.*

1. *Bene*

humari contigit. [1] Bene egissent Athenienses cum Miltiade, si eum [2] post trecenta millia Persarum [3] Marathone devicta, in exilium protinus misissent, ac non in carcere & vinculis mori coëgissent. Sed [4] ut puto, hactenus sævire adversus optime meritum abunde non duxerunt. Imo ne corpus quidem ejus, sic expirare coacti, sepulturæ prius mandari passi sunt; quàm filius ejus Cimon eisdem vinculis

1. *Bene egissent Athenienses.*] Miltiades Atheniensis rerum gestarum gloria insignis, pro republica Atheniensi multa & præclara facinora edidit [illegible]que illud maximum, quod Artaphernem & Dathim, Darii regis Persarum præfectos, qui cum ducentis millibus peditum, decem millibus equitum in totius Græciæ, ac in primis Athenarum, venerant excidium, cum parvis admodum copiis, utpote decem millibus armatorum, apud Marathonem fluvium superavit: in cujus rei memoriam porticus Athenis constructa, & in ea tota historia depicta fuit, referta quoque aliarum rerum & scientiæ pictura, quæ Stoa porticus dicta. Unde Stoïci postea nominati sunt. Frontinus de Miltiade libro IV. *Miltiades*, inquit, *cum ingentem Persarum multitudinem apud Marathona fudisset, Athenienses circa gratulationem morantes, compulit, ut festinarent ad opem urbi ferendam, quam Persarum classis petebat, cumque præcurrissent implessentque mœnia armatis, Persæ rati ingentem esse numerum Atheniensium, & alio milite apud Marathona pugnatum, alium pro muris suis opponi, circumacta extemplo navibus Asiam repetierunt.* Fuit autem hæc victoria, teste A. Gellio, anno ab urbe condita CC. & LX. Hic igitur Miltiades post tantam victoriam accusatus, quod Pharon Insulam capere noluisset, vel, ut Justinus tradit, ob crimen peculatus, quod rempublicam expilasset, primo capitali, deinde mutata sententia, pecuniaria pœna damnatus est; quam cum exsolvere non posset, erant enim quinquaginta talenta, quum primum in patriam rediit, in vincula conjecerunt, ubi cum haud ita multo post esset morte consumptus, ejus corpus insepultum esse voluerunt, donec filius pietate motus, se pro patre carcerem subiturum ultro promisit. Qui paulo post interrogatus à populo, an id libenter fecisset, quod patris pœnas adiisset; cum libentissime se id fecisse respondisset, ut pater sepulturæ mandaretur, carcere liberatus est, ut quidam dicunt; alii vero, quibus magis credendum est, dicunt Calliam quendam, non tam generosum, quam pecuniosum virum, pro eo pecuniam exsolvisse, impetrato sororis ejus Elpinicis matrimonio. *Oliv.*

2. *Post trecenta millia Persarum.*] Justinus ducenta millia barbarorum in ea pugna cecidisse scribit. Herodotus κατ' ἑξακισχιλίους καὶ τετρακοσίους ἄνδρας. Videtur sane hic myriadum numerum omisisse. *Coler.*

3. *Marathone.*] Apud Marathona civitatem Atticæ regionis.

4. *Ut puto hactenus sævire adversus optime meritum abunde duxerunt.*] Ita vulgo. Falsa atque imperfecta est sententia, sed aliquanto melior in Susian. & Pulmann. *Sed, ut puto, hactenus sævire adversus optime meritum, satis abunde duxerunt.* Constabit omnino, si per negationem finiatur, altero adverbio, quod superfluum est abjecto; sic, *Sed, ut puto, hactenus sævire adversus optime meritum, abunde non duxerunt.* Pigh.

1. *Hanc*

culis se constringendum traderet. [1] Hanc hæreditatem paternam maximi ducis filius, & futurus ipse ætatis suæ dux maximus, solam se sortitum, catenas scilicet & carcerem, gloriari potuit. [2] Aristides etiam, quo [3] totius Græciæ justitia

1. *Hanc hæreditatem paternam, &c. se sortitum.*] Optime vetus & ex veteri formula, *Solam se crevisse.* Hereditatem cernere pernota jam & notata aliis dictio. *Lipsius.*

2. *Aristides etiam.*] Mos erat apud Athenienses, ut qui virtute sua maximas opes in urbe consecutus esset, in exilium per decem annos mitteretur, ne ille opibus elatus, factiones in urbe moveret. Hac lege, quæ ostracismus dicebatur, duo præstantissimi duces relegati sunt: Aristides, qui nimium justus esse videbatur, adeo ut justi cognomen impositum ei fuerit. Themistocles, qui virtute sua patriam ex manibus hostium sæpe liberavit. Sed præcipue cum Xerxes in Europam cum tota ferme Asia transiit, quam Themistocles consilio suo cum centum navibus apud Salamina superavit. Quibus fusis, Aristides servandæ prædæ Græcis præpositus; continentiæ & integritatis opinionem, quam de se maximam concitaverat, omnibus consummavit. Nam cum argenti & auri vis passim & vestimentorum omnis generis esset in tabernaculis, quibus barbaros nudaverant, nec ipse contrectare quippiam voluit, nec, ut ab aliis attingeretur, passus est. Paulo post urbis principatum consecutus, cum omnis virtutis, tum maxime æquitatis ac justiciæ apud populum periculum fecit, ita ut omnium consensu justi cognomen sit assecutus: ex quo sibi non minorem gratiam & authoritatem, quam odium & invidiam contraxit. Nam Themistocles ejus æmulus & gravis adversarius sermonem jactabat in vulgus, Aristidem hac sua judiciaria consuetudine & forensi potestate, clam sublatis judiciis sine stipatoribus, sibi regnum comparasse. Quibus verbis commota civitas, Aristidem non affectari regni, ut præ se ferebant, sed gloriæ ejus invidia ostracismo in exilium relegarunt. Erat autem ostracismus non improbitatis castigatio, sed ad honestandum facinus elatioris & gravioris potestatis moderatio, pœna in decem annos data. Fiebat autem ostracismus hoc modo: Ostraca, id est, calculi, & testæ viritim in concilio dabantur, & in eis quisque quem ex urbe cedere vellent, literis indicabant, quos postea in unum fori locum cancellis circumseptum deferebant. Magistratus vero, quibus dabatur negotium illud publicum, universos simul recensebant, qui nisi sex millium numerum excessissent, nihil confectum erat. Postea, uniuscujusque calculis sepositis, cum quem pluribus sententiis damnatum cognoscerent, decem annos extorrem fore declarabant, ea tamen conditione, ut fructus suos capere liberum sibi relinqueretur. In eo igitur judicio Aristides, cum multitudinis adversus se concitatæ studium admiraretur, quæsivit unum ab eo, quem in exilium mittere statuissent, an mali quicquam perpessi essent; cui nihil sibi mali factum, nec à se virum cognitum esse; sed moleste ferre dixerunt, quod omnibus in locis hunc ipsum justum audirent. Quod cum accepisset Aristides, nihil locutus est illis, sed urbe cedens, & manus ad cœlum tendens, non sicut Achilles Græcis iratos, mala imprecatus est; sed ut Atheniensibus quæcunque vellent sibi bene, fauste, feliciterque evenirent, ut Aristides nunquam sibi veniret in mentem. *Oliv.*

3. *Totius Græciæ justitia.*] Cum ad conferendas in bellum pecunias, totius Græciæ census constituendus esset, populi

tia censetur, [1] continentiæ quoque eximium specimen [2] patria excedere jussus est. Felices Athenas, quæ post illius exilium invenire aliquem aut virum bonum, aut amantem sui civem potuerunt: cum quo tunc ipsa sanctitas migravit! [3] Themistocles eorum, qui ingratam patriam experti sunt, celeberrimum exemplum; cum illam incolumem, claram, opulentam, principem Græciæ reddidisset, eousque

puli universi Aristidem ab Atheniensibus petierunt, ut eo authore & censore singulis civitatibus justus census describeretur. Quid illud? quod cum in exilium ejectus fuit, Themistocles inimicus ejus acerrimus, utpote qui factione sua Aristidem ejecerat, cum referendi maleficii & sumendæ ultionis occasio maxima sibi foret oblata, sic in officio & decore permansit, ut nec accusationis conscius, nec damnationis particeps esse voluerit, nec re, nec verbo quicquam fecerit, unde ex afflictis inimici sui rebus voluptatem capere videretur. *Oliv.*

1. *Continentiæ specimen.*] Constat hunc in magna paupertate vixisse, adeo ut Callias ejus propinquus, & omnium Atheniensium ferme ditissimus, accusatus fuerit, quod Aristidem pateretur fame plerumque laborare, quem judices damnassent, nisi dixisset Aristides se longe magis inopia, quam Galliam maximis opibus gloriari; quia complures videret, qui divitias, quibus abundant, in usus vel turpes, vel inhonestos collocent, qui vero paupertatem generosissime ferant, paucissimos esse. Hunc adeo pauperem fuisse dicit Frontinus, ut ne tantum quidem pecuniæ illi post mortem superesset, quæ sufficeret in dotem filiarum, quas publice dotavit Senatus Atheniensis post amplissimarum rerum administrationem illo in summa paupertate defuncto. *Oliverius.*

2. *Patria excedere.*] Plutarchus, Probus, Cicero pro Sextio, & Tusculanar. quinto. Officior. l. III. Justinus lib. II. Musonius apud Stobæum περὶ ξένης. *Coler.*

3. *Themistocles, &c.*] Hic, ut diximus, cum Xerxes terra marique bellum universæ Græciæ cum tantis copiis inferret, quantas nec antea, nec postea quisquam habuit, non solum patriæ & totius Græciæ salutem protexit consilio & calliditate sua, verum etiam totius Europæ. Nam cum maxime Athenienses peti dicerentur, ob pugnam, scilicet Marathoniam, in qua Persæ turpiter debellati fuerant, & ipsi Delphos consultum Apollinem de rebus suis misissent; respondit Apollo, ut se mœnibus ligneis munirent: quod cum nemo intelligeret, solus Themistocles interpretatus est, & persuasit omnibus, consilium esse Apollinis, ut in naves se suaque conferrent; quod ita fuisse compertum est; nam sic quoque se componentibus, Xerxem sua virtute Themistocles navali prœlio debellavit, & ex Europa discedere tanta calliditate & artificio curavit, ut à Themistocle conservatum magis, quam superatum se fuisse existimaret, multaque alia præclara fecit, & inprimis eversa patriæ mœnia, invitis Lacedæmoniis, restituit & renovavit. Quibus rebus populum Atheniensem clarum & Græciæ principem reddidit, & tamen ab ingrata patria in exilium ad ipsum Xerxem, quem paulo ante vicerat, ire coactus est. Legitur in Oratione Demosthenis: *Themistocles Xerxem decies centenis millibus militum elatum, quatuor millium & ducentarum navium numero terribilem, exigua rate fugere coëgit.* Oliv.

1. *Pha-*

que ſenſit inimicam, ut ad Xerxis, quem paullo ante deſtruxerat, non debitam ſibi miſericordiam profugere neceſſe haberet. [1] Phocion verò his dotibus, [2] quæ ad pacandum hominem potentiſſimæ judicantur, [3] eloquentia & integritate inſtructiſſimus, non tantum in [4] eculeo ab Atheniensibus impoſitus eſt; ſed certe poſt obitum nullam Atticæ regionis, quæ oſſibus ejus injiceretur, glebulam invenit; juſſus extra fines projici, intra quos optimus civis vixerat. Quid obeſt igitur, quin publica dementia ſit exiſtiman-

1. *Phocion vero, &c.*] Phocion cur patria ſepultura caruit? Erant eo tempore Athenis duæ factiones: quarum una populi cauſam agebat, altera optimatum: in hac erat Phocion & Demetrius Phalereus. Harum utraque Macedonum patrocinio nitebatur. Nam populares Polyperchonti favebant, optimates cum Caſſandro ſentiebant: interim à Polyperchonte Caſſander Macedonia pulſus eſt: quo facto, populus Atheniensis ſuperior factus, ſtatim duces adverſæ factionis capitis damnatos patria pepulit: in his Phocionem & Demetrium Phalereum, de eaque re legatos ad Polyperchontem miſit, qui ab eo peterent ut ſua decreta confirmaret. Huc eodem profectus eſt Phocion, quo ut venit, cauſam apud Philippum regem verbo, re autem ipſa, apud Polyperchontem juſſus eſt dicere; namque is tum regiis rebus præerat. Hic cum ab Agnonide accuſatus eſſet quod Pyræum Nicanori prodidiſſet, & conſimili ſententis in cuſtodiam conjectus, Athenas deductus eſt, ut ibi de eo legibus fieret judicium. Huc ubi perventum eſt, cum propter ætatem pedibus ire non valeret, vehiculoque portaretur, magni concurſus facti ſunt; cum alii veteris famæ reminiſcentes, commiſerarentur, plurimi vero exacuerentur propter proditionis ſuſpicionem, maxime quia adverſus populi commoda in ſenectute ſtetiſſet. Qua de re non perorandi quidem ei eſt data facultas & dicendi cauſa, inde judiciis legitimis damnatus traditus undecim-viris, quibus ad ſupplicium more Athenienſium publice damnati tradi ſolent. Hic cum ad mortem duceretur, obvius ei fuit Emphyletus, quo familiariter fuerat uſus: is cum lachrymans dixiſſet: O quam indigna perpeteris Phocion! at non inopinata inquit; Hunc enim exitum plerique clari viri Athenienſium habuerunt. In hunc tantum fuit odium multitudinis, ut nemo ſit auſus liber eum ſepilire; itaque à ſuis eſt ſepultus. Ita Probus. *Oliv.*

2. *Quæ ad pariendum honorem potentiſſima judicantur, clementia & liberalitate inſtructiſſimus.*] Ita vulgo. In Campenſi & Atrebat. *ad pariendum hominem.* In Pulmanniano, & Suſiano, *ad pariendum hominum genus*, mendoſe. Sed in Winchel. legitur, *ad patiendum hominem.* Hinc puto reſtitui poſſe; *ad pacandum hominem.* Deinde, pro *clementia & liberalitate*, Campenſis liber habet *eloquentia & integritate.* quas virtutes in Phocione laudant mirifice Plutarchus & Probus, aliique auctores. Liberalis, me hercle, non potuit eſſe, cum pauperrimus ſemper fuerit. *Pigh.*

3. *Eloquentia & integritate.*] Teſtes ſunt Plutarchus & Probus. Hinc illa vox Demoſthenis concionantis: ἡ τῶν ἐμῶν λόγων σφῦρα καὶ κοπὶς ἔρχεται, *Orationis mea malleus & aſcia adventat.* Autor Jamblichus apud Stobæum. *Coler.*

4. *Eculeo.*] Inſtrumento tortorio.

1. In

ſtimanda, ſummo conſenſu maximas virtutes, quaſi graviſſima delicta punire, beneficiaque injuriis rependere; Quod cum ubique, tum præcipue Athenis intolerabile videri debet: in qua urbe adverſus ingratos actio conſtituta eſt. Et recte: quia dandi & accipiendi beneficii commercium, ſine quo vix vita hominum conſtat, perdit & tollit, quiſquis benemerito parem referre gratiam negligit. Quantam ergo reprehenſionem merentur, qui cum æquiſſima jura, ſed iniquiſſima haberent ingenia; moribus ſuis quam legibus uti maluerunt? Quod ſi qua providentia Deorum effici poſſet, ut excellentiſſimi viri, quorum modo caſus retuli, legem ingratorum vindicem retinentes, patriam ſuam in jus ad aliam civitatem pertraherent: nonne [1] ingenioſum & garrulum populum, mutum atque elinguem hac poſtulatione reddidiſſent? [2] Diſcordes ſoci tui, & pagis dividua tuguria Græciæ facta ſunt columen. Lucet [3] Marathon Perſicis trophæis: Salamis & Artemi-

1. *Ingenioſum & garrulum.*] Salluſtius Catilin. *Athenienſium res geſtæ, ſicuti ego exiſtimo, ſatis ampla magnificaque fuerunt: verum aliquanto minores tamen, quam fama feruntur. Sed quia provenêre ibi ſcriptorum magna ingenia per terrarum orbem, Athenienſium facta pro maximis celebrantur.* Ad hæc lege Auguſtinum libro XVIII. cap. 2. De civitate Dei. *Coler.*

2. *Diſcordes ſoci tui, paciſque dividua tuguria Græcia facta ſunt columen. Lucet Marathon Perſicis trophæis.*] Ita vulgo. Locus eſt valde incorrectus & obſcurus, cujus veram lectionem ex ſcriptis exemplaribus quodammodo elicimus. Nam in Cauchiano, *pauciſque* ſcribitur, pro *paciſque*. Deinde in eodem & Suſiano aliiſque, pro *Græcia* habetur, *O Græcia.* Itaque legendus eſt locus hoc modo, diſtinguenduſque quemadmodum tres ſcripti codices demonſtrant: *Diſcordes ſoci tui paucis dividua tuguria ô Græcia facta ſunt. Columen lucet Marathon Perſicis trophæis, &c.* Pigh. *Diſcordes ſoci tui, paucis dividua tuguria, ô Græcia facta ſunt. Columen lucet Marathon, &c.*] Curvus locus, quem tentaſti, Pighi, dirigere: ſed tentaſti. Nos, niſi fallor, propitio Phœbi filio ſanamus. Vetus unus habet, *& paucis*: alii aliquot, *& pacis.* Lego, *& pagis.* Hoc primum. Sane quin referenda hæc ſint ad Theſeum, qui pagatim habitantes Athenienſes (ſupra dictum ſatis: & hic locus priori illi firmando item valeat) in urbem conduxit, nemo ambiget ex catenata hac priorum repetitione. Jam ſequentia ex priſco libro ſic concinno: *& pagis dividua tuguria tua, Græcia facta ſunt columen. Lucet Marathon, &c.* Athenienſes ipſos adfantur & increpant. Per nos, inquiunt, tua tuguria & pagi exculti, in caput Græciæ verterunt. *Lipſius.*

3. *Marathon.*] Civitas in Attica regione poſita, haud procul Athenis, Perſarum clade nobilitata.

1. *Præ-*

misium Xerxis naufragia numerantur: [1] prævalidis mœnibus exhausta mœnia, pulchrioribus operibus consurgunt: harum rerum auctores ubi vixerint, ubi jacent, responde. Nempe Thesea parvulo in scopulo sepeliri, & Miltiadem in carcere mori, & Cimona paternas induere catenas, & Themistoclem victorem victi hostis genua complecti, Solonemque cum Aristide & Phocione penates suos ingrata fugere coëgisti: cum interim cineribus vestris fæde ac miserabiliter, dispersis, [2] Oedipodis ossa, cæde patris, nuptiis matris contaminata, inter ipsum [3] Areopagum, [4] divini atque humani certaminis venerabile domicilium, & [5] excelsis præsidiis Minervæ arcem, [6] honore aræ decorata quasi sacrosancta colis: Adeo tibi aliena mala tuis bonis gratiora sunt.

1. *Prævalidis mœnibus.*] Themistocles reædificavit urbem, qui interpretatus est oraculum, quod erat, ut ligneis mœnibus se defenderent, vel, ut alii dicunt, ligneis equis pugnarent. Quod cum omnibus videretur obscurius, solus Themistocles Dei sententiam intellexit, ut relicta urbe navibus pugnarent. Quod cum fecissent, barbari desertam urbem ceperunt, & eam solo adæquarunt. Deinde superatis barbaris virtute Themistoclis, ejusdem quoque consilio restituta & restaurata sunt urbis mœnia contra Lacedæmoniorum voluntatem, qui Græciæ principatum tenere cupientes, nolebant reædificari urbem. *Oliv.*

2. *Oedipodis.*] Qui Laium patrem suum inscius occiderat. Intendit argumentum à majori ad minus: Si parricidas & impios summa veneratione tenes, quanto magis de te bene meriti, essent venerandi: cum autem illos ejeceris, cruciaveris, damnaveris, quanto graviore pœna dignus videris? *Oliv.*

3. *Areopagum.*] Pausan. lib. I. Apul. lib. X. Metam. *Martium judicium* appellat. Juvenalis *Curiam Martis.* Quia à Marte dictum illi putabant. Sed Suidas scribit: Ἐκλήθη δὲ καὶ Ἄρειος πάγος, ὅτι ἐν τῷ πάγῳ ἐστί, καὶ ἐν ὕψει δικαστήριον. De hujus judicii integritate tantum non Proverbia sunt sublata. In causis perorandis neque Exordia audiebantur, neque commiserationum affectus ulli admittebantur, cujus rei initium fecerat Hyperides Orator, ut scribit Quintilianus libro II. cap. 17. & lib. IV. cap. I. Cicero gravitatem & constantiam senatus Romani χηματικῶς Areopagum appellat lib. I. ad Atticum: *Senatus Ἄρειος πάγος, nihil constantius, nihil severius, nihil fortius.* Colerus.

4. *Divini, &c.*] Quia certamen fuit inter Neptunum & Palladem de nomine Athenis imponendo, cum ille equum, hæc vero olivam è terra misit. *Humani.*] Quia Areopagitæ illic disceptabant de rebus ad rempublic. pertinentibus. *Oliverius.*

5. *Excelsis præsidiis.*] Mitaletius legit, *Et excelsam Præsidis Minervæ arcem.* Significat autem Minervæ πολιούχου templum vetustissimum Athenis. *Coler.*

6. *Honore aræ decoratos cineres: sacrosanctiores colis.*] Ita vulgo. *Cineres*, in nullo veterum librorum habetur. Atqui hæc emendatissime in Susiano & Pulmanniano: *Honore aræ decorata, quasi*

ſunt. Lege itaque legem, quæ te jurejurando obſtrictam tenet: & quia benemeritis debita reddere præmia noluiſti, læſis juſta piacula exolve. [1] Tacent mutæ illorum umbræ fati neceſſitate conſtrictæ: at immemores beneficiorum Athenas omnis lingua, ſermone licenti in reprehenſionem ſoluta, non tacet.

CAP. IV.

DE PIETATE IN PARENTES.

CUJUS EXEMPLA ROM. SUNT.

1. *Cn. Marcius Coriolanus.*
2. *P. Scipio Africanus major.*
3. *T. Manlius Torquatus.*
4. *M. Aurelius Cotta.*
5. *C. Flaminius trib. pleb.*
6. *Claudia virgo Veſtalis.*
7. *Filia matrem in * carcere mamma nutriens.*

EXTERNA.

1. *Pero filia patrem mamma nutriens.*
2. *Cimon Athenienſis.*
3. *Duo fratres Hiſpani.*
4. *Cleobis & Bython Amphinomus & Anapus.*
5. *Scythæ.*
6. *Crœſi regis filius mutus.*
7. *Pulto Pinnenſis juvenis.*

SEd omittamus ingratos, & potius de piis loquamur. Saliquanto enim ſatius eſt favorabili, quam inviſæ rei vacare. Venite igitur in manus noſtras proſpera parentum vota, felicibus auſpiciis propagatæ ſoboles; quæ efficitis ut & genuiſſe juvet, & generare libeat.

1. Co-

ſacroſancta colis. Oedipi enim oſſa intelligit, ἡρῷον intra ſeptum Areopagi, & oſſa eò Thebis tranſlata fuiſſe, ſcribit & Pauſanias in Attica. *Pigh.*

1. *Tacent mutæ umbræ fati neceſſitate conſtrictæ. At immemores beneficiorum Athenæ reprehenſione, lingua ſermone licenti ſoluta non vacent.*] Ita vulgo. Locus hic etiam corruptus atque luxatus ſciolorum inſcitia, cujus duplex reperitur in libris veteribus lectio, quarum altera in Pulmanniano hæc: *Tacent mutæ illorum umbræ fati neceſſitate conſtrictæ; at immemores beneficiorum Athenæ reprehenſore, lingua ſermone licenti ſoluta non caret.* Altera Cauchiani libri eſt, quæ mihi quidem videtur elegantior: *Tacent mutæ illorum umbræ fati neceſſitate conſtrictæ, at immemores beneficiorum Athenas omnis lingua ſermone licenti in reprehenſionem ſoluta non tacet.* Atque hujus lectionis veſtigia quædam in aliis etiam exemplaribus rem anſere. *Pighius.*

1. *Corio-*

I. [1] Coriolanus maximi vir animi, & altissimi consilii, optimeque de republica meritus, iniquissimæ damnationis ruina prostratus, ad Volscos infestos tunc Romanis confugit. Magno ubique pretio virtus æstimatur. Itaque quo latebras quæsitum venerat, ibi brevi summum adeptus est imperium. Evenitque, ut quem pro se salutarem imperatorem cives habere noluerant, pene pestiferum adversus se ducem experirentur. Frequenter enim fusis exercitibus nostris victoriarum suarum gradibus, aditum juxta mœnia urbis Volsco militi struxit. Quapropter fastidiosus ille in æstimandis bonis suis populus, qui reo non pepercerat, exuli est coactus supplicare. Missi ad eum deprecandum legati, nihil profecerunt. Missi deinde sacerdotes [2] cum infulis, æque sine effectu redierunt. Stupebat Senatus, trepidabat populus, viri pariter ac mulieres exitium imminens lamentabantur. Tunc Veturia Coriolani mater, Volumniam uxorem ejus, & liberos secum trahens, castra Volscorum petiit. [3] Quam ubi filius aspexit, Eupu-

1. *Coriolanus.*] Causæ, quibus exulaverit, hæ sunt; quarum unam tantum Livius tangit. Sed Plutarch. in ejus vita commemorat. Primo affectati regni accusatus est: quod cum probare nequissent, tria objecerunt ejus inimici, primum quod frumentum inter plebem distribui vetuisset; secundum, quod tribunatum plebis dolo intercipere voluisset; tertium quod prædam ex Antiari agro in ærarium non contulisset: quibus omnibus convictus exulare coactus est. Tullius in Lælio: *Quis clarior in Græcia Themistocle? quis potentior? qui cum Imperator bello Persico Græciam servitute liberasset, propterque invidiam in exilium pulsus esset, ingratæ patriæ injuriam non tulit, quam ferre debuit. Fecit idem quod XX. annis apud nos fecerat Coriolanus; huic adjutor contra patriam inventus est nemo. Itaque sibi mortem uterque conscivit.* Quibus Ciceronis verbis colligitur, Coriolanum sibi mortem intulisse. At variæ sunt de hujus hominis exitu Scriptorum sententiæ. Sunt enim qui dicant, statim abductis ex agro Rom. legionibus, invidia rei oppressum perisse: alii alio letho. Apud Fabium, longe antiquissimum autorem, usque senectutem eundem vixisse, lectum est. Traditur etiam hanc sæpe eum exacta ætate vocem usurpasse, *Multo miserius seni exilium esse.* Verum constat, autore Dionysio Halicarnassæo, quod eum matronæ annum, ut Brutum, Romæ luxerunt. *Oliv.*

2. *Cum infulis.*] Id est, ornatu sacerdotali, præsertim in capite.

3. *Quam ubi filius aspexit* (*propere ut amens matris complexum petiit. Illa ex precibus in iram versa ait, Sine, ut priusquam complexum accipiam, sciam an ad hostem, an ad filium venerim: captivane an mater in tuis castris sim. In hoc me longa vita, & infelix senecta traxit, ut exulem, deinde te hostem viderem? Potuisti*

[1] Expugnasti, inquit, & vicisti iram meam, patria, [2] precibus hujus admotis: cujus utero te, quamvis merito mihi invisam, dono: Continuoque Romanum agrum hostilibus armis liberavit. Ergo pectus dolore acceptæ injuriæ, spe potiundæ victoriæ, [3] verecundia detrectandi ministerii, metu mortis refertum, totum sibi pietas vacuefecit: uniusque parentis aspectus bellum atrox salutari pace mutavit.

2. Eadem pietas viribus suis inflammatum [4] Africanum superiorem, vixdum [5] annos puerilitatis egressum, ad opem patri in acie ferendam virili robore armavit. Consulem enim eum apud Ticinum fluvium adversis auspiciis cum Annibale pugnantem graviter saucium, [6] intercessu suo servavit: neque illum aut ætatis infirmitas, aut militiæ tyrocinium: aut infelicis prœlii etiam veterano bellatori pertimescendus exitus interpellare valuit, quo minus duplici gloria conspicuam [7] coronam, imperatore simul & patre ex ipsa morte rapto, mereretur.

3. Au-

populari hanc terram quæ te genuit, atque aluit? Nisi te peperissem Roma non oppugnaretur? Multaque insuper addidit, quibus & uxoris, ac parvulorum fletibus motus, matrem complexus) Expugnasti, inquit, &c.] Hæc omnia duobus semicirculis inclusa nugator aliquis è Livio quasi ad verbum desumpta Valerio intexuit, quæ in melioribus libris manuscriptis non habentur, in aliis postea in margine adjuncta sunt. Atque prius mihi videbatur tam verbosa hæc altercatio Veturiæ matris ab exempli brevitate discedere, atque ad demonstrandam Coriolani pietatem non admodum requiri, verum ut veteribus libris penitus excludi, atque non Valerii, sed fere Livii ipsissima esse verba animadverti, hinc prorsus eliminanda putavi, tanquam quæ sedes alienas occuparant. *Pigh.*

1. *Expugnasti, inquit, & vicisti iram meam, patria, precibus, &c.*] Ita vulgo. Confusa hæc, mala. Scribo: *Vicisti iram meam patria, precibus hujus admotis, cujus utero te, &c.*] O patria, ait, jam animum meum vicisti telo hoc maternarum precum. *Lipsius.*

2. *Precibus hujus admonitus, cujus utero conceptus sum, te, quamvis merito mihi invisam dono.*] Ita vulgo. Dicit se donare patriam, sed non cui, vel quanam re. Hæc item verba sane infarcito glossemate sunt depravata, quæ pure atque eleganter ita in Manuscript. omnibus: *Precibus hujus admotis, cujus utero te, quamvis merito mihi invisam, dono.* Pighius.

3. *Verecundia detrectandi ministerii.*] Scilicet cœpti, & Volscis promissi.

4. *Africanum.*] Qui postea Africanus dictus est.

5. *Annos puerilitatis.*] Legitur & *pubertatis.*

6. *Intercessu suo.*] Interpositione sua, quod se medium inter patrem & hostem immisit.

7. *Coronam.*] Scilicet civicam, quæ dabatur

3. Auribus [1] ista tam præclara exempla Romana civitas accepit, [2] illa vidit oculus. [3] L. Manlio Imperiosso diem ad populum Pomponius tribunus plebis dixerat, quod [4] occasione bene conficiendi belli ductus legitimum obtinendi imperii tempus excessisset. Quodque filium optimæ indolis juvenem rustico opere gravatum publicis usibus subtraheret. Id postquam [5] Manlius adolescens cognovit, protinus Urbem petiit, & se in Pomponii domum prima luce direxit: qui existimans in hoc eum venisse, ut patris crimina, à quo plus justo aspere tractabatur, deferret; excedere omnes jussit cubiculo, quo licentius remotis [6] arbitris indicium perageret. Nactus occasionem opportunam proposito suo juvenis, gladium, quem tectum attulerat, distrinxit, tribunumque minis ac terrore compulsum jurare coëgit, à patris ejus accusatione recessurum: Eoque effectum est, ne Imperiossus causam diceret. Commendabilis est pietas, quæ mansuetis parentibus præstatur: sed Manlius quo horridiorem patrem habuit, hoc laudabilius periculo ejus subvenit; quia ad eum diligendum præ-

dabatur his, qui cives servassent à morte, erat autem querna, ut supra.

1. *Ista.*] Sc. Coriolani & Scipionis.

2. *Illa.*] Quæ sequuntur.

3. *L. Manlio Torquato ad diem populum.*] Ita vulgo. Temere hic ex glossulis ineptis contextui ingestum est Torquati cognomen, quod nunquam L. Manlii fuit, qui Capitolinus & Imperiossus vocabatur. Nec ipse filius Titus, cum hoc exemplum pietatis ederet, Torquati cognomen habuit, postea singulari victoria sibi suisque illud adeptus. Quapropter ipsa veritas efflagitat, ut hoc falsum ac suppositiium nomen historiæ eximamus. Constat autem diligenter advertentibus, ex Ciceronis Offic. III. hujus exempli filium à Valerio tractum esse, qui patrem *L. Manlium A. P.* vocat. Livius & Capitolina marmora, *L. Manlium Imperiossum*, quod cognomen imprimis loco *Torquati* reponendum hic arbitror. Atque etiam postea, ubi legitur perperam, (*Eoque effectum est,*) *ne Torquatus causam diceret.* Pighius.

4. *Occasione bene faciendi belli.*] Nam cum in fine magistratus sui videret hostes non multos post dies debellatum iri posse, si videlicet in dictatura permaneret, aliter hostes respiraturos, non dubitavit sibi dictaturam sine populi & Senatus auctoritate prorogare. *Oliv.*

5. *Manlius.*] T. Manlius is est, qui ad Anienem Galli, quem ab eo provocatus occiderat, torque detracto, cognomen invenit: cujus tertio consulatu Latini itidem fusi & fugati. Magnus vir in primis, & qui nuper indulgens in patrem, idem acerbus & severus in filium. *Idem.*

6. *Arbitris.*] Id est, testibus remotis.

præter naturalem amorem nullo indulgentiæ blandimento invitatus fuerat.

4. [1] Hanc pietatem æmulatus M. Cotta, eo ipso die, [2] quo togam sumpsit virilem, protinus ut è Capitolio descendit, [3] C. Carbonem, à quo pater ejus damnatus fuerat, postulavit: [4] peractumque reum judicio afflixit, & ingenium & adolescentiam præclaro opere auspicatus.

5. Apud C. quoque Flaminium auctoritas patria æque potens fuit. Nam cum tribunus plebis legem de Gallico agro [5] viritim [6] dividendo, invito & repugnante senatu promulgasset, precibus minisque ejus acerrime resistens; ac ne exercitu quidem adversus se conscripto, si in eadem sententia perseveraret, absterritus; postquam pro Rostris ei legem jam referenti pater manum injecit; privato fractus imperio, descendit è Rostris, ne [7] minimo quidem murmure destitutæ concionis reprehensus.

9. [8] Magna sunt hæc virilis pietatis opera, sed nescio an his

1. *Hanc pietatem, &c.*] Cn. Carbo M. Cottæ patrem accusavit peculatus & repetundarum; qua quidem accusatione damnatus est. Cotta vero, ubi per ætatem potuit, ultus est patris injuriam: nam quo die sumpsit virilem togam in Capitolio, more majorum in forum descendit, Carbonem accusavit, quod triumvir cum Fulvio & Cn. Graccho de dividendis agris seditionem creasset, quod cum exercitu à Cimbris in Illyrico fusus fuisset, quod provinciam ipsam expilasset. A qua quidem accusatione non prius destitit, quam Carbonem damnari fecit. *Oliv.*

2. *Qua togam.*] Quæ 17. anno sumebatur, deposita prætexta.

3. *C. Carbonem à quo pater ejus damnatus fuerat.*] In Manuscriptis omnibus *Cn. Carbo* vocatur, & ex temporum ratione videtur filius Cn. Carbonis ter Consulis. In Dionis tamen XXXVI. *C. Carbo* legitur, sed fallere potest hoc unicum exemplar in prænominum notis, atque ideo multorum consensus præferri solet. *Pigh.*

4. *Protractumque reum judicio afflixit.*] Ita vulgo. In Campensi, *Peractumque.* Recte. Peragitur namque reus, cum damnatur. Et ut recenset Paulus JCtus, Destitisse is videtur, qui intra definitum accusationis à præside tempus reum suum non peregerit. Sic Livius lib. IV. *Vos autem si reum perago, quid acturi estis?* Vide Budæum. *Idem.*

5. *Viritim.*] Id est, per singulos viros, æquis portionibus.

6. *Dividendo.*] Ut coloniæ in agrum Gallicum mitterentur: erat autem Gallia Cisalpina. *Agrum* vero sunt qui velint esse Placentinum. *Oliv.*

7. *Minimo quidem murmure.*] Nec etiam concio, quæ hujus legis cupida venerat, ne murmur quidem emisit, sed hanc pietatem tacita comprobavit. *Idem.*

8. *Magna sunt hæc, &c.*] Appius Claudius Salassos gentem Alpinam domuit,

his omnibus valentius & animofius Claudiæ Veftalis virginis factum. [1] Quæ cum patrem fuum triumphantem è curru violenta tribuni pleb. manu detrahi animadvertiffet; mira celeritate utrifque fe interponendo, [2] ampliffimam poteftatem inimicitiis accenfam depulit. Igitur alterum triumphum pater in Capitolium, alterum filia in ædem Veftæ duxit. Nec difcerni potuit, utri plus laudis tribueretur, an cui victoria, an cui Pietas comes aderat.

7. Ignofcite vetuftiffimi foci, veniamque æterni date ignes, fi à veftro facratiffimo templo [3] ad neceffarium magis, quàm fpeciofum urbis locum contextus operis noftri progreffus fuerit. Nulla enim acerbitate fortunæ, nullis fordibus pretium charæ pietatis evilefcit: Quin etiam eo certius, quo miferius experimentum habet. [4] Sanguinis ingenui mulierem prætor apud tribunal fuum capituli crimine

muit, fed non is de quo loquitur Valerius: nam alter fuit cognomento Audax, Cæci frater, qui conful ad Mamertinos liberandos miffus, quorum arcem Carthaginienfes & Hiero Syracufanus obfidebant, primo ad explorandos hoftes fretum pifcatoria nave trajecit, & cum duce Carthaginienfium egit, ut præfidium arce deduceretur. Regnum ingreffus, ut in cap. de Fortitudine diximus, quinqueremem hoftium copiis pedeftribus cepit, eam legionem in Siciliam traduxit, Carthaginienfes expulit, Hieronem apud Syracufas prœlio victum in deditionem accepit. Eo prœlio territus, Romanorum amicitiam petiit, eifdemque poftea fideliffimus fuit. Cum igitur Appius ifte, de quo Valerius loquitur, devictis hoftibus, triumpharet contra tribunorum voluntatem, qui fummis viribus interceffetant, quod dicerent victoriam illam non fuiffe tantam ut triumphum mereretur, jectis manibus, è curru eum trahere nitebantur. Quod ubi Claudia ejus filia fenfit, nullo fœmineo pudore de territa, fe inter patrem & tribunum mira celeritate conjecit, & à patre violentum tribunum repulit, fecitque ut pater cum dignitate triumpharet. *Oliv.*

1. *Qua quum patrem.*] Suetonius de XII. Cæfaribus dicit *fratrem* fuiffe, non *patrem*. Dicit enim: *Virgo Veftalis fratrem injuffu populi triumphantem, afcenfo fimul curru, ufque in Capitolium profecuta eft, ne vetare aut intercedere fas cuiquam tribunorum effet.*

2. *Ampliffimam.*] Sc. Tribunitiam.

3. *Ad neceffarium, &c.*] Carcerem dicit, ubi magis neceffarium, quam honeftum, ubi ferventur nocentes.

4. *Sanguinis ingenui.*] Plinius Natur. Hift. lib. VII. *Pietatis*, inquit, *exempla infinita quidem toto orbe exftitere, fed Romæ unum, cui comparari cuncta non poffint: Humilis in plebe, & ideo ignobilis puerpera, fupplicii causâ carceri inclufa matre, quam imperâffet aditum à janitore, femper excuffa nequid inferret cibi, deprehenfa eft uberibus fuis alens eam; quo miraculo, matris falus donata filiæ pietate eft: ambæ perpetuis alimentis decoratæ, & locus ille eidem confecratus eft Deæ, C. Quintio, M. Atilio Coss. templo Pietatis exftructo in illius carceris fede, ubi nunc Marcelli theatrum eft.* Oliv.

mine damnatam, triumviro in carcere necandam tradidit. Quo receptam, is qui custodiæ præerat, misericordia motus, non protinus strangulavit. Aditum quoque ad eam filiæ, sed diligenter excussæ, ne quid cibi inferret, dedit: existimans futurum, ut inedia consumeretur. Cum autem jam dies plures intercederent, secum ipse quærens, quidnam esset, quod tamdiu sustentaretur; curiosius observata filia, animadvertit, illam [1] exerto ubere famem matris lactis sui subsidio lenientem. Quæ tam admirabilis spectaculi novitas ab ipso ad triumvirum, à [2] triumviro ad Prætorem, à Prætore ad concilium judicum perlata, remissionem pœnæ mulieri impetravit. Quo non penetrat, aut quid non excogitat pietas, quæ in carcere servandæ genetricis novam rationem invenit? Quid enim tam inusitatum, quid tam inauditum, quam matrem natæ uberibus alitam? Putaret aliquis, hoc contra rerum naturam factum; nisi diligere parentes prima naturæ lex esset.

EXTERNA.

1. [3] Idem pietate Perus existimetur, quæ patrem suum [4] Cimona consimili fortuna affectum, parique custodiæ traditum, jam ultimæ senectutis, velut infantem pectori suo admotum aluit. Hærent ac stupent hominum oculi, cum hujus facti pictam imaginem vident; casusque antiqui

1. *Exerto ubere.*] Nudata mamma. Virgilius:

——— *Exerta cingula mamma.*

2. *Triumviro.*] Erant Triumviri judices capitales, qui de nocentibus supplicia sumebant, & in carcere more majorum.

3. *Idem prædicatum de pietate ejus existimetur.*] Ita vulgo. Variant hic admodum exemplaria. Campense, *De pietate prius.* Male. Item in Atrebatensi, *rius.* At in Winch. alia est lectio: *Idem fecisse Pero prædicatur.* Atque eadem est annotata in Campensis libri margine paulo aliter: *Idem de pietate Perus existimetur.* Quod vulgatæ lectioni magis convenit. Nomen hoc apud Propertium legimus libro II. atque Homerum Odyssea II. *Bighius.*

4. *Cimona.*] Virum Græcum, sed non eum, qui carcerem sponte subivit, ut Miltiades ejus pater sepulturæ mandaretur, de quo in sequenti exemplo dicturus est. *Oliv.* *Cimona.*] Aliter, *Conona.* Cimonis nomen huc ascendisse perperam ex inferiori exemplo vero simile est. *Coler.*

1. *Linea-*

qui conditionem, præsentis spectaculi admiratione renovant; in illis mutis membrorum [1] lineamentis viva ac spirantia corpora intueri credentes. Quodque necesse est animo quoque evenire, aliquanto efficaciore pictura literarum vetera pro recentibus [2] admonito recordari.

2. [3] Ne te quidem Cimon silentio involvam, qui patri tuo sepulturam voluntariis vinculis emere non dubitasti. Nam etsi maximo tibi postea & civi, & duci evadere contigit; plus tamen aliquanto laudis in carcere, quam in Curia assecutus es. Cæteræ enim virtutes admirationis tantummodo multum, pietas verò etiam amoris plurimum meretur.

3. Vos quoque fratres memoria complectar, quorum animus origine fuit nobilior. Siquidem, admodum humiles

1. *Lineamentis.*] Quia ex lineamentis pictura consistit.

2. *Admonito.*] Ita legendum. Vulgo, *admonito.*

3. *Nec te quidem Cimon.*] Pro patre vincula subiit, hic Miltiadis filius, ut in capitulo de Ingratitudine diximus, duro admodum initio usus est adolescentiæ: nam quum pater ejus litem æstimatam populo solvere non potuisset, ob eamque causam vinculis publicis decessisset, Cimon eadem custodia tenebatur, ut pater sepulturæ mandaretur; neque legibus Atheniensium emitti poterat, nisi pecuniam, qua pater mulctatus erat, solvisset, quam Callias quidam, non tam generosus, quam pecuniosus, pro eo solvit, impetrato sororis ejus Elpenicis matrimonio. Miltiades autem damnatus est hac de causa: Post Artaphernem, & Dathim, regis præfectos, Miltiadis auspicio terra marique victus, classem septuaginta navium eidem dederunt, ut insulas, quæ barbaros juverant, bello persequeretur, quo imperio plerasque ad officium redire coëgit, nonnullas vi expugnavit. Ex his Pharon insulam. Hanc tunc opibus elatam cum reconciliare non posset, copiam è navibus eduxit, urbem operibus clausit, omnique commeatu privavit; deinde vineis ac testudinibus constitutis, propius muris accessit, quum jam in eo esset, ut oppido potiretur, procul in continenti lucus, qui ex insula conspiciebatur, nescio quo casu nocturno tempore incensus est; cujus flamma ut ab oppidanis & oppugnatoribus est visa, utrique venit in opinionem signum à classiariis regis datum; quo factum est, ut Pharii à deditione deterrerentur, & Miltiades timens, ne classis regia adventaret, incensis operibus, quæ statuerat, cum totidem navibus, atque erat profectus Athenas, magna cum offensione civium suorum rediret. Accusatus est ergo proditionis, quod, cum Parum expugnare posset, à rege corruptus, infectis rebus decessisset. Eo tempore æger erat vulneribus, quæ in oppugnando oppido acceperat. Itaque quoniam ipse per se dicere non posset, verba fecit frater ejus Stesagoras. Causa cognita, capite absolutus, pecunia mulctatus est; eaque lis quinquaginta talentis æstimata est, quantus in classem sumptus fa-

ctus

les in Hispania nati, pro parentum alimentis spiritum erogantes speciosò exitu vitæ inclaruistis. Duodecim enim millia nummûm, [1] quæ post mortem vestram his darentur, [2] à Paciæcis pacti; ut eorum patris interfectorem Epastum gentes suæ tyrannum occideretis: Nec ausi solum insigne facinus estis, sed etiam strenuo ac forti exitu clausistis. Iisdem enim manibus Paciæcis ultionem, Epasto pœnam, genitoribus alimenta, vobis gloriosa fata peperistis. Itaque tumulis etiam nunc vivitis, quia parentum senectutem tueri, quàm vestram expectare, satius esse duxistis.

4. Notiora sunt fratrum paria, [3] Cleobis & Biton, [4] Amphinomus & Anapus: illi, quod ad sacra Junonis peragenda

ctus erat. Hanc pecuniam quod in præsentia solvere non posset, in vincula publica conjectus est, ibique diem obiit supremum. Justinus tamen dicit illum peculatus fuisse damnatum. Cimon, inquit, Miltiadem patrem, ob crimen peculatus in carcerem conjectum, ibique defunctum, translatis in se vinculis, ad sepulturam redemit. *Oliv.*

1. *Post mortem vestram.*] Quia non erat verosimile, peracta cæde tyranni, quin à stipatoribus & satellitibus ejus occiderentur. *Bad.*

2. *A Paciæcis pacti.*] Vulgo, *à filiis Patietis.* Hic denuo glossula irrepsit; nam in vetust. libris sic: *A Paciæcis pacti.* Juvat & interlinearis annotatio libri Campensis, *Paciæcis, id est, ea parentela.* At Atrebatense exemplar, quod in propriis nominibus correctius esse reperio, habet, *à Paciæcis.* Aliquis sciolus, ut minus obscura hæc essent, non solum nomen verum corrupit, sed & intermiscuit suas glossulas, scribens, *A filiis Patietis pacti estis.* Est autem Paciæcorum familia etiamnum nobilissima apud Hispanos, quam & olim C. Cæsaris tempore fuisse illustrem, Epistola Ciceronis ad Leptam familiar. vi. docet, in qua Paciæci cujusdam meminit, qui bello civili Pompejanas partes secutus videtur. *De Hispaniis, inquit, novi nihil, magnum tamen exercitum Pompejum habere constat. Nam Cæsar ipse ad nos misit exemplum Paciæci literarum, in quo erat, illi undecim esse legiones.* Quo etiam loco corrigendum hoc modo nomen illud esse existimo. *Pighius.*

3. *Cleobis & Biton.*] Matrem habuere Junonis sacerdotem. Mos autem erat, ut extra urbem ad ejus templum, quod xxx. stadiis, ut quidam dicunt, inde distabat, sacerdos non pedibus iret, sed curru veheretur: sed cum absumptis gravi pestilentia jumentis vehi non posset, hi filii matris pietate commoti, collum subjêcere jugo, & matrem cervice ad templum traxerunt; illa deinde, peractis sacrificiis, petiit à Junone, ut filiis daret quod optimum esset, quandoquidem tanta usi essent humanitate & pietate. Illi ergo postero die inventi sunt mortui, & creditum est mortem optimum bonum esse. *Oliv.*

4. *Amphinomus & Anapus.*] Vide præter Strabonem, & Pausaniam, Ælianum in variis, qui tamen Φιλόνομον & Καλλίαν vocat, citante etiam Stobæo. Solinus cap. 5. scribit Catanenses adserere Anaphium & Amphinonum: Syracusanos Emanthiam & Crironem.

Ego

agenda matrem vexerunt: [1] hi, quod patrem & matrem humeris per medios ignes Ætnæ portarunt: sed neutris pro spiritu parentum exspirare propositum fuit.

5. [2] Nec ergo Argivam detrecto laudem, aut Ætnæi montis gloriam involverim: verum obscuriori propter ignorantiam pietati notitiæ lumen admoveo: [3] sicut Scythis

Ego illam litem ambitiosam pendere sino. In edit. Venet. legitur *Anaphias*. Sed Anaphium Claudianus quoque celebrat:

Cur non Anaphinomo, cur non tibi fortis Anaphi? Coler.

1. *Hi, quod patrem, &c.*] Amphinomus & Anapus, cum in Sicilia vehementiorem flammam Ætna mons forte fortuna edidisset, ut vicina loca corriperentur igne; & cum aliter evadere non possent, nisi per incendia transirent, erant quidem de parente solliciti, quem comitem secum habebant: tandem illum humeris susceperunt, & per medios ignes trajecerunt. De quibus Solinus ita refert: *Inter Catinam & Syracusas certum est de illustrium fratrum memoria, quorum nomina sibi diversæ partes adoptant, si Catinenses audiamus, Anapus fuit & Amphinomus; si quod malunt Syracusæ, Emanthiam putabimus & Critonem. Catinensis tamen regio causam dedit facto, in quam se cum incendia Ætna protulissent, juvenes duo sublatos parentes evexerunt inter flammas illæsi ignibus. Horum memoriam ita venerata est posteritas, ut sepulchri locus nominaretur Campus piorum.* Oliv.

2. *Nec ergo Argiva.*] Quamvis superius exemplum clarius esse dixerim tamen non diminuo laudem Græcorum; nam Cleobis & Biton Argivi fuere. *Id.*

3. *Sicut Scythis.*] Scythæ populi Septentrionales, de quibus multa Justinus eleganter scripsit. Nam gentem illam dicit omnium antiquissimam, nulla libidinum cupiditate vexatam; quippe qui aurum & argentum non minus aspernantur, quam alii concupiscunt; non domos illis, nec certas sedes esse, per incultas solitudines, cum armentis & gregibus, quibus se suosque alunt, semper vagati plaustrisque vehi: apud quos nullum scelus furto gravius. Lanæ usum ignorant, ferinis tantum pellibus utentes. Fortissimos viros eos esse constat, qui alienas gentes sæpius subegerunt; ipsi vero perpetuo ab alieno imperio vel intacti mansêre, vel invicti. De quibus Herodotus multo plura; sed illud imprimis memoria dignum, quod cum Cambyses Persarum rex illis bellum inferre cuperet, id prius consilio facere voluit. Itaque legatos tanquam exploratores cum muneribus misit: munera vero fuerunt, arcus, sagittæ, vasculum vini, panes, & aureum monile. Introducti, cum legationem exposuissent, & munera obtulissent, & Rex Scytharum arcum primo intendi jussisset, in partes fregit, qui tendebat: panes deinde cum gustasset, quæsivit ex eis, quid cibi genus esset? qui, cum respondissent quo communiter omnes vescerentur, è terraque nasci: interrogavit quot annos vitam producerent? responderunt ad octogesimum paucos, ad centesimum nullos, vel certe rarissimos. Tum ille: Non mirum est, inquit, nam eo genere alimenti vescuntur homines vestri, ut mirum videatur eos posse tam longe vitam producere. Deinde cum vinum gustâsset, mirifice probavit: idque temperamentum alterius cibi esse dixit: ubi vero monile vidit, minatur, inquit, mihi catenas. Et quia ferrum non habent Scythæ, sed ex auro omnia fabricabant, duxit eos ad carcerem, ubi catenæ erant

this libenter pietatis testimonium reddo. [1] Dario enim totius regni sui viribus in eorum regiones subinde impetum facienti, paulatim cedentes, ad ultimas Asiæ solitudines pervenerant. Interrogati deinde ab eo per legatos, quem fugiendi finem, aut quod initium pugnandi facturi essent; responderunt, Se nec urbes ullas, nec [2] agros cultos, pro quibus dimicarent, habere. Cæterum cum ad parentum suorum monumenta venissent, sciturum quemadmodum Scythæ prœliari solerent. Quo quidem uno tam pio dicto, immanis & barbara gens ab omni se feritatis crimine redemit. Prima igitur & optima rerum natura pietatis est magistra, quæ nullo vocis ministerio, nullo usu literarum indigens; propriis ac tacitis viribus, charitatem parentum pectoribus liberorum infundit. Quid ergo doctrina proficit? ut politiora, scilicet, non ut meliora fiant ingenia; [3] quoniam quidem solida virtus nascitur magis, quam fingitur.

6. Quis

erant cum tollariis, quæ ad similitudinem monilium suor: quod ad cibum pertinet, duxit eos ad mensam Solis, ubi carnes semper coctæ, & lac appositum erat, ubi quicunque vellet, ibi vitam sustentaret. Solis appellant, quia Solem unicum Deum esse credunt, & die reparatum dicunt, quod nocte consumptum fuerit. Erat autem mensa Soli sacra, quam cum legati vidissent, tum Rex, melioribus, inquit, vescimur cibis, qui ad centum & viginti annos facile pervenimus, deinde arcum unum è suis eis tradi jussit, quem ad Cambysem regem deferrent, ac suis verbis nuntiarent, ut cum arcum tendere posset, & sagittam emittere, tum demum sibi bellum inferret. Cambyses ubi ea audivit, quæ legati renuntiarant, & arcum intendere cepit, cum nec ipse, nec quisquam suorum flectere aut intendere posset, cognitis hinc Scytharum viribus, omne inferendi belli consilium deposuit. Quod vero ad hunc locum pertinet. Scythæ præter cætera illud diligentissime servant, ut sepulchra parentum, quæ voluerunt habere communia, intacta, inviolataque permaneant, quæ non minus venerantur, quam sacra Deorum. *Oliv.*

1. *Dario, &c.*] Cum Darius armatis septingentis millibus hominum adversus Scythas duxisset exercitum; illi autem se in loca tuta recepissent, legatos misit Darius, qui nuntiarent, ut sibi pugnandi copiam facerent. Illi responderunt, non facturos, nisi necessitate compulsos. Necessitatem autem intelligebant, si ad violanda parentum sepulchra venissent; tunc intellecturum Darium, an scirent auderentque Scythæ cum hoste pugnare. Darius igitur eo duxit exercitum; quod ubi senserunt Scythæ, tanto impetu irruerunt in hostes, ut cæsis amplius octoginta millibus hostium, Darius trepidus domum refugerit. *Oliv.*

2. *Agros cultos.*] Quia lacte & sanguine equino victitant.

3. *Quoniam quidem.*] Nam Plato vult una cum hominibus nasci virtutem.

1. *Laudatu*

6. Quis enim plaustris vagos, & silvarum latebris corpora sua tegentes, in modumque ferarum [1] laniatu pecudum viventes, Dario sic respondere docuit? [2] Illa nimirum, quæ etiam Crœsi filium loquendi usu [3] defectum, ad protegendam patris incolumitatem ministerio vocis instruxit. [4] Captis enim à Cyro Sardibus, cum unus è numero Persarum, ignarus viri in cædem ejus concitato ferretur impetu: velut oblitus quid sibi nascenti fortuna denegasset, ne Crœsum regem occideret, proclamando, pene jam impressum jugulo mucronem revocavit. Ita qui ad id tempus mutus sibi vixerat, saluti parentis vocalis factus est.

7. [5] Eadem charitas Italico bello * Pinnensem juvenem, cui

1. *Laniatu pecudum viventes.*] Dilacerando pecudes crudas dentibus suis in modum ferarum.

2. *Illa nimirum, &c.*] Duo fuerunt Crœsi Lydorum regis filii, quorum alter nulla arte custodiri potuit, quin ferro necaretur, ut ostendimus in cap. de somniis. Alter natus elinguis, diuque mutus educatus, vi timoris paternæ necis vocalis evasit. Captis enim Sardibus à Cyro, cum ab eo edictum esset, ne quis Crœsum occideret, & forte quidam ignarus stricto ense in cædem ejus irrueret, filius nomine Atys, qui ad id tempus, ut dixi, mutus exstiterat, ubi vidit periculum patris, in hunc modum clamavit: Ὦ ἄνθρωπε μὴ κτεῖνε τὸν Κροῖσον, *O homo ne interficias Crœsum.* Et ita liberatus est ab instanti morte pater: quanquam alii aliter tradant, ut Solinus in cap. de homine: *Cum*, inquit, *Olympiade octava & quadragesima victor Cyrus intrâsset Sardis Asiæ oppidum, ubi tunc Crœsus latebat, Atys filius regis mutus ad id usque temporis, in vocem erupit vi timoris. Exclamâsse enim dicitur, Parce patri meo Cyre, & te hominem vel casibus nostris disce.* Dicitur Crœsus Apollinem consuluisse de filio, futurus ne unquam vocalis esset? Cui sic Apollo respondit: *O Crœse demens, genere Lydius, multorum Rex, ne velis in regia domo vocem audire clamantis filii. Hoc enim multo melius est ipsum sine voce esse. Nam loquetur in die qui tibi erit infelix.* Oliv.

3. *Defectum.*] Privatum.

4. *Captis enim à Cyro Sardibus.*] De expugnatione hujus urbis Frontinus libro III. cap. 8. sic breviter: *Cyrus rex Persarum incluso Sardibus Crœso, qua præruptus mons nullum aditum præbebat ad mœnia, malos adæquantes altitudinem jungi subrexit, quibus simulachra hominum armata Persici habitus imposuerat, noctuque eos monti admovit: tum prima luce ex altera parte muros aggressus est, ubi, orto jam Sole, simulachra illa armatorum referentia habitum, refulserunt. Oppidani captam urbem à tergo credentes, & ob hoc in fugam dilapsi, victoriam hostibus concesserunt.* Oliv.

5. *Eadem charitas.*] Hoc contigit Italico bello, hoc est, sociali, cujus originem diximus. Itaque adversus Latinos missi sunt Strabo Pompejus, & Sylla duces, quorum legatus Mamercus erat, qui vicit Italos cum Silone Popedio eorum duce. Sed cum obsideretur Pinna oppidum, nec expugnari posset, Romanus

cui Pultoni erat cognomen, tanto animi corporisque robore armavit: Ut cum obsessæ urbis suæ [1] claustris præsideret, & Romanus imperator patrem ejus captivum, in conspectu ipsius constitutum, districtis militum gladiis circumdedisset, occisurum se minitans, nisi irruptioni suæ iter præbuisset, solus è manibus senem rapuerit, duplici pietate memorandus, quod & patris servator, nec patriæ fuerit proditor.

CAP. V.

DE BENEVOLENTIA FRATERNA.

1. *P. Africani majoris.*
2. *M. Fabii Vibulani Cos.*
3. *Ti. Cæsaris Augusti.*
4. *Militis cujusdam.*

HAnc pietatem proximus fraternæ benevolentiæ gradus excipit. Nam ut meritò primum amoris vinculum ducitur, plurima & maxima beneficia accepisse: ita proximum judicari debet simul accepisse. Quàm copiosæ enim suavitatis illa recordatio est! [2] In eodem domicilio antequam nascerer, habitavi: in iisdem incunabulis infantiæ tempora peregi: eosdem appellavi parentes: eadem pro me vota excubuerunt: parem ex majorum imaginibus gloriam traxi. Chara est uxor, dulces liberi, jucundi amici, accepti affines: sed postea cognitis nulla benevolentia accedere debet, quæ priorem exhauriat.

1. [3] Atque hoc teste Scipione Africano loquor, qui tam-

manus imperator Pinnensem captivum Pultonis patrem, qui portis præsidebat, in filii conspectum adduci jussit, minitatusque est, ni hostes reseratis portis intromitteret, patrem occisurum. Filius incertus quid ageret, patrine an patriæ magis consuleret, denique disperatione quadam ductus, in hostes, qui patrem vinctum tenebant, impetum fecit, eós dissipavit, patrem liberavit, & patriæ charitatem servavit. *Oliv.*

* *Pinnensem juvenem, cui Pultoni erat cognomen.*] Ita vulgo. Atrebat. collegii codex aliique veteres legunt, *Pinnensem juvenem, cui Pultoni erat cognomen.* Recte. Pinnenses Plinius Vestinorum dicit esse, & in quarta Italiæ regione collocat lib. III. cap. 12. Contigit A.U. DCLXIV. *Pigh.*

1. *Claustris.*] Scilicet portarum.

2. IN *eodem domicilio.*] In quo scil. & frater, hoc est, in ventre matris.

3. *Atque hac teste Scipione.*] Hannibal devictis Carthaginiensibus, cum ad rupti

tametsi [1] arctissima familiaritate Lælio junctus erat, attamen senatum supplex oravit; ne provinciæ sors fratri suo erepta, ad eum transferretur: legatumque se L. Scipioni in Asiam iturum promisit: & major natu minori, & fortissimus imbelli, & gloria excellens [2] laudis inopi, & quod super omnia est, [3] nondum Asiatico, jam Africanus. Itaque clarissimorum cognominum alterum sumpsit, [4] alterum dedit; triumphique [5] prætextam hujus excepit, illius tradidit: ministerio aliquanto major, quam frater imperio.

2. [6] M. verò Fabius consul * inclyta pugna Etruscis, & Vejen-

rupti fœderis pœnas deposceretur à Romanis, ad Antiochum regem confugit, & illum ad inferendum Romanis bellum induxit, ut diximus, quo tempore consules erant L. Scipio, & C. Lælius; quorum uterque provinciam Asiam sibi decerni exoptabat, cujus gratia non parva inter eos videbatur futura contentio; sed res ad arbitrium senatus rejecta fuit, quæ studia Patrum excitavit, Senatoresque dubios reddidit de tantis viris judicia facturos; verum tamen apud Patres major Lælii gratia, majorque erat existimatio, & propterea Senatus, ad eum inclinare, negotiumque deferre plane videbatur. Quod ubi sensit Scipio, fratris pietate motus, ab eo deprecatus est illam ignominiam. Nam & in Senatu fratrem laudavit virum fortem & sapientem. Et cum illo se iturum legatum in provinciam ultro professus est; qua voce omnem Patrum dubitationem de fratre, & demandandæ provinciæ cunctationem excussit. Nam frequenti Senatu decretum est, ut L. Scipio in Græciam adversus Ætolos, deinde in Asiam adversus Antiochum cum Scipione fratre transiret, quem Annibali victo, & pro Antiocho Rege dimicanti victorem opponeret. Quis igitur P. Scipionis pietatem non jure miretur? quam non solum à prima adolescentia Cornelio patri, ut supra diximus, sed deinde quoque L. fratri id ætatis, hisque rebus egregiam præstitit, & quanquam erat Africanus & major natu, & qui Annibalem vicerat, qui de Pœnis triumphaverat, qui omnes suæ ætatis imperatores belli gloria & virtute anteibat, imperio tamen minoris natu se sponte submisit, ut is in honore obtinendæ provinciæ gratioso collegæ præferretur. Ex quo bello frater ipsius consilio & opera usus maximam gloriam in patriam reportavit. *Oliver.*

1. *Arctissima familiaritas.*] Adeo ut inter pauca illa amicorum paria, quæ tantopere admiratur antiquitas, Scipionem & Lælium Cicero dicat esse connumerandos. *Idem.*

2. *Laudis inopi.*] Fratri scilicet, quia nihil adhuc gloriosum gesserat.

3. *Nondum Asiatico.*] Quia nondum debellaverat Asiam.

4. *Alterum dedit.*] Scilicet Asiatici, quia ejus consilio & intercessione Asia devicta est.

5. *Prætextam.*] Triumphalem vestem.

6. *Marcus vero Fabius Consul.*] Livius lib. II. Cum M. Fabius consul adversus Hetruscos, qui tunc agros Romanos invaserant, duxisset exercitum, & præsertim contra Vejentes & Æquiculos, ejus ingenti prœlio cum magna eorum strage superavit. Sed non fuit Romanorum incruenta victoria. Nam multi ex clarissimis viris in ea pugna ceci-

Vejentibus superatis; delatum sibi summo senatus populique studio triumphum ducere non sustinuit: quia eo prœlio Q. Fabius frater ejus consularis fortissimè dimicans occiderat. Quantam in eo pectore pietatem fraternæ charitatis habitasse existimemus, propter quam amplissimi honoris tantus fulgor extingui potuit?

3. [1] Hoc exemplo vetustas, illo seculum nostrum ornatum est: cui contigit [2] fraternum jugum [3] Claudiæ prius, nunc etiam Juliæ gentis intueri decus: Tantum enim amorem

ceciderunt; inter quos alter consul & Q. Fabius consulis frater, qui, cum inter confertissimos hostes fortiter dimicaret, vulneratus pugna excessit, & paulo post expiravit. Cum igitur triumphus à Senatu delatus esset consuli ob res magnifice gestas, ille amissi fratris gravissimo dolore confectus, triumphum suscipere recusavit, quanquam tanta dignitas ab omnibus expeti consueverit. *Oliverius.* Contigit A. U. CCLXXII.

* *Inclyta pugna Hetruscis & Vejentibus superatis.*] Veteres libri obscura vestigia veræ lectionis retinent. Susianus enim & Atrebatensis ita: *Et amicis & Vejentibus.* Winchelianus aliique duo, *Et Amiclis & Vejentibus.* Mendose semper. In Campensi autem legitur, *Et amiculis*, sed corrigendum esse opinor, *Et Æquicolis*; bellum enim tunc temporis continuum fuisse cum Æquis, etiam ex Livii & Dionysii historia constat: cum Etruscis tamen cruento illo prœlio fuisse pugnatum, jam dicti quoque scribunt. *Pigh.*

1. *Hoc exemplo.*] Germania debellata erat à Druso Tiberii Neronis fratre, qui Germanicus dictus est, qui paulo post, equo super crus ejus delapso, trigesimo die vitam cum morte commutavit. Nero qui Ticinum ad visendos parentes Liviam & Octavium venerat, & modo Ligurum victor è provincia redierat, à fratre graviter laborante per nuntios accitus, ad eum tanta celeritate pervenit, ut vix credi posset. Nam brevissimo temporis spatio, utpote die ac nocte, ducenta millia passuum Alpes Rhenumque transgressus, uno tantum comite locorum perito confecisse dicitur; qui cum extinctum fratrem invenisset, corpus ejus Romam vehi curavit, & in tumulo C. Cæsaris sepultus est, in cujus funere laudes ab Augusto Cæsare ejus vitrico amplissimæ datæ sunt. Plinius lib. VII. Nat. Hist. cap. 20. *Nuper*, inquit, *Fonteio & Vipsano consulibus, annos novem genitum puerum, à meridie ad vesperum septuaginta quinque millia passuum cucurrisse; cujus rei admiratio ita demum solita perveniret, si quis cogitet nocte ac die longissimum iter vehiculis tribus Tiberium emensum festinantem ad Drusum fratrem, ægrotantem in Germania. In eo fuerunt ducenta millia passuum.* Oliv.

2. *Fraternum jugum.*] Parem societatem.

3. *Claudiæ prius.*] Nam utrumque genus à Claudia gente trahebant: paternum à Tiberio Nerone, maternum ab Appio Pulchro, qui ambo Cæci Appii filii fuerunt, teste Suetonio. Ergo cum Liviam Drusillam, Neronis & Drusi matrem Augustus Cæsar duxisset uxorem, & ejus precibus sibi Drusum & Tiberium adoptasset, in gentem Juliam per adoptionem venerunt, sed prius de gente Claudia nati ex Tiberio Nerone Appii Claudii Cæci filio, & ex Livia, Appii Pulchri filia. *Oliv.*

1. Ticini

tem princeps parenſque noſter inſitum animo fratris Druſi habuit; ut cum [1] Ticini, quo victor hoſtium ad complectendos parentes venerat, gravi illum & periculoſa valetudine in Germaniam fluctuare cognôſſet, protinus inde metu attonitus erumperet. Iter quoque quam rapidum & præceps velut uno ſpiritu corripuerit, eo patet; quod Alpes Rhenumque tranſgreſſus, die ac nocte [2] mutato ſubinde equo, ducenta millia paſſuum, per modò devictam [3] Barbariem, Antabagio duce ſolo comite contentus, evaſit. Sed eum tunc maximo labore & periculo implicatum, mortaliumque [4] frequentia defectum, ſanctiſſimum pietatis numen, & Dii fautores eximiarum virtutum, & fidiſſimus Romani Imperii cuſtos Jupiter comitatus eſt. Druſus quoque, quanquam fato jam ſuo quàm ullius officio propior erat, vigore ſpiritus & corporis collapſus; eo ipſo tamen, quo vita & mors diſtinguitur, momento, legiones cum inſignibus ſuis fratri obviam procedere juſſit, ut Imperator ſalutaretur. Præcepit etiam dextera in parte prætorium ei ſtatui, & conſulare & imperatorium nomen obtinere voluit. Eodemque tempore & fraternæ majeſtati ceſſit, & vita exceſſit. His ſcio equidem nullum aliud quam [5] Caſtoris & Pollucis ſpecimen conſanguineæ charitatis convenienter adjici poſſe.

4. Sed

1. *Ticini fluminis*] Qui præterfluit Papiam. Naſcitur ex lacu Lario, teſte Strabone in fine quarti libri.

2. *Mutato ſubinde equo.*] Plinius: *Tribus equis.* De eodem illud memorabile: *Druſum fratrem in Germania amiſit, cujus corpus pedibus toto itinere prægrediens, Romam uſque pervexit.* Suetonius in Tiberio. *Coler.*

3. *Barbariem.*] Barbaram Germanorum, ut ipſe interpretatur, terram.

4. *Frequentia defectum.*] Lib. Danielis *Adfectum.* An reſcribendum, *Mortaliumque infrequentia adfectum*? Sed vulgata lectio per me ſtare poteſt: *Defectus frequenta* dictum, ut *defectus annis* apud Phœdrum, & *defectus pilis.* De quibus copioſe Nicolaus Rigaltius, cujus bene dictis addo illud ex vetere Juvenalis interprete Terentianum:

Uſque adeo defecti ſumus.

Non, ut vulgo, *defeſſi ſumus.* Coler.

5. *Caſtoris & Pollucis.*] Nota eſt fabula, qua alter immortalis, mortalem fratrem ſuæ immortalitatis voluit eſſe participem. Unde Virgilius:

Sic fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque reditque viam toties. ——

Quod ideo fingitur, ut inquit Servius, quia ſunt duæ ſtellæ, quarum una cadente, altera oritur. *Oliv.*

4. Sed omnis memoriæ clarissimis imperatoribus profecto non erit ingratum, si militis summa erga fratrem suum pietas huic voluminis parti adhæserit. [1] Is namque in castris Cn. Pompeii stipendia peragens, cum Sertorianum militem acrius sibi [2] in acie instantem cominus interemisset: jacentemque spoliaret: ut fratrem germanum esse cognovit, multum ac diu convitio Deos ob donum impiæ victoriæ insectatus, prope castra transtulit, & pretiosa veste opertum, rogo imposuit. Ac deinde subjecta face, protinus eodem gladio, quo illum interemerat, pectus suum transverberavit: seque super corpus fatris prostratum, communibus flammis cremandum tradidit. Libeat ignorantiæ beneficio innocenti vivere: sed ut sua potius pietate quam aliena venia uteretur: comes fraternæ neci non fuit.

CAP. VI.

DE PIETATE ERGA PATRIAM.

1. *L. Junii Bruti primi Cos.*
2. *M. Curtii eq. Rom.*
3. *M. Genutii Cipi Prætoris.*
4. *Q. Ælii Pæti Prætoris.*
5. *P. Decii Q. F. Cos.*
6. *P. Decii P. F. Cos.*
7. *P. Africani majoris.*
8. *Civium Romanorum.*

EXTERNORUM.

1. *Codri Regis Atheniensium.*
2. *Thrasybuli Atheniensis.*
3. *Themistoclis Atheniensis.*
4. *Philænorum fratrum.*
5. *Aristotelis Stagiritæ.*

ARctissimis sanguinis vinculis pietas satisfecit: restat nunc ut patriæ exhibeatur: Cujus majestati etiam illa

1. *Is namque in castris.*] Abbreviator Livii lib. LXXIX. *L. Corn. Cinna cum perniciosas leges per vim atque arma proferret, pulsus à Cn. Octavio collega cum Sex. trib. pleb. imperioque ei abrogato, corruptum Appii Claudii exercitum in potestatem suam redegit, & bellum urbi intulit, accersito C. Mario cum aliis exulibus ex Africa, in quo bello duo fratres, alter ex Pompeii exercitu, alter ex Cinna, ignorantes concurrerunt, & cum victor spoliaret occisum, agnito fratre, ingenti lamentatione edita, rogo ei exstructo, ipse supra rogum se transfodit, & eodem igne consumptus est.* Aut ergo Valerius dissentit à Livio, aut duo fuerunt exempla similia, alter in exercitu Cinnæ, alter Sextorii, aut, quod melius est, quia conjuncti fuerunt Cinna & Sertorius, ut nihil intersit utrum Cinnam dicat an Sertorium. *Oliv.*

2. *In acie.*] Legitur quoque, *In aciem instantem*, ut loquatur de acie oculorum.

1. *Inter-*

illa quæ Deorum numinibus æquatur, auctoritas parentum, vires suas subjecit: fraterna quoque charitas æquo animo ac libenti cedit, summa quidem cum ratione. Quia eversa domo, [1] intentatus reip. status manere potest; urbis ruina, penates omnium trahat secum necesse est. Verum quid attinet verbis ista complecti? quorum tanta vis est, ut aliqui ea salutis suæ impendio testati sint.

1. [2] Brutus consul primus cum Arunte Tarquinii Superbi regno expulsi filio in acie ita equo concurrit; ut pariter illatis hastis, [3] uterque mortifico vulnere ictus exanimis prosterneretur. [4] Merito adjecerim, populo Romano libertatem suam magno stetisse.

2. [5] Cum autem in media parte fori vasto ac repentino hiatu terra subsideret, responsumque esset; re illum tantum-

1. *Intentatus.*] Ita in Caneh. cod. vel lege *intemeratus*. Vulgo, *interdum*, quam vocem apposite nonnulli codd. omittunt.

2. *Brutus consul.*] Hæc historia superius per transitum annotata fuit. Nam cum propter Lucretiæ stuprum reges urbe Brutus ejecisset; illi primum fraude in patriam redire tentarunt. Qui ubi obstructum sibi fraudis iter intellexerunt, ad apertam vim & Hetruscorum auxilia confugerunt: quibus freti, magno cum exercitu in fines Romanorum irrupêre. Profectus est igitur obviam Brutus, quem cum Aruns regis filius cum consularibus fulgentem insignibus conspexisset, acerrimo dolore & præcepti regni memoria excitus & impulsus, equo calcaribus adacto, ruit in consulem. Quod ille advertens, non minori animo in hostem fertur, tantoque impetu, & tam nulla sui protegendi, sed sola hostis feriendi cogitatione concursum est, ut alternis confixi hastis, ambo pariter consternerentur, superque occisum sua manu Aruntem ipse mutuo vulnere Brutus expiravit, &, ut Flori utar verbo, quasi consul adulterum, ut ille ait, seu verius adulteri fratrem regno pulsum, vita quoque pelleret, & eum ad inferos sequeretur. Funus consuli rebus omnibus præclarum, sed nulla re magis, quam quod eum matronæ omnes ut parentem anno integro luxerunt. *Oliv.*

3. *Uterque mortifico vulnere ictus.*] Aliter, *mortifero*. Quatuor veteres libri, *Mortifico vulnere*, legunt. Sic à Virgilio dictum Æneid. *Vulnificusque chlaybs.* Pighius.

4. *Merito.*] Jure, inquit, dixerim, magno libertatem constitisse, quia auctorem libertatis amisit.

5. *Cum autem, &c.*] Q. Servilio Ahala & L. Genucio Coss. forum medium Romanum, sive motu terræ, seu qua vi alia dicitur specu vasto in immensam altitudinem fuisse collapsum, neque eam voraginem conjectu terræ, cum pro se quisque congereret, expleri potuisse, prius quam Deûm monitu quæri cœptum quo plurimum populus Romanus posset, id vates canebant injiciendum, si remp. Romanam perpetuam esse vellent. Tum M. Curtium juvenem bello egregium castigasse ferunt

tummodo compleri posse, qua populus Rom. plurimum valeret: Curtius & animi & generis nobilissimus adolescens, interpretatus, Urbem nostram virtute armisque præcipue excellere; militaribus insignibus ornatus, equum conscendit, eumque vehementer admotis calcaribus præcipitem in illud profundum egit: super quem universi cives honoris gratia certatim fruges injecerunt, continuoque terra [1] pristinum habitum recuperavit. Magna postea decora in foro Romanó fulserunt: nullum tamen hodie quod pietate Curtii erga patriam clarius obversatur exemplum: cui principatum gloriæ obtinenti, consimile factum subnectam.

3. [2] Genucio Cipo Prætori [3] paludato portam egredienti, novi & [4] inauditi generis prodigium incidit. Namque in capite ejus subito veluti [5] cornua emerserunt: responsumque est, regem eum fore, si in Urbem revertisset. Quod ne accideret, voluntarium sibimet ac perpetuum indixit exilium. Dignam pietatem, quæ quod ad solidam gloriam attinet, septem regibus præferatur. Cujus testandæ rei gratia [6] capitis effigies ærea,

sunt dubitantes, an ullum majus Romanum bonum esset, quam arma virique. Silentio deinde facto, templa Deorum immortalium, quæ foro imminebant, Capitoliumque intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad Deos Manes porrigentem se devovisse: equo deinde quam poterat ornatissimo insidentem armatum se in specum immisisse, donaque & fruges super eum à multitudine congestas, lacumque Curtium non ab antiquo illo T. Tatii milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. *Oliv.*

1. *Pristinum habitum.*] Minutius: *Testis & Curtius, qui equi sui vel mole vel honore hiatum profundæ voraginis adæquavit.* Falsum igitur quod Festus prodit de lacu Curtio. *Coler.*

2. *Genucio Cipo prætori.*] Ita legendum. Vulgo, *Cippo.* Nam ita scribitur cognomen in argenteis bigatis antiquissimis, M. CIPI. M. F. Vide Annales nostros. Atque idem confirmant vetusti codices, Atrebatensis, Gemblacensis & Coloniensis. *Pigh.*

3. *Paludato.*] Veste imperatoris in bellum proficiscentis ornato.

4. *Inauditi.*] Non plane inauditi. Cornutus etiam Actæon fuerat, quem & Plinius adjungit Cippo. *Coler.*

5. *Cornua.*] Exemplum cornuti hominis egregium adfert Casaubonus de Satyrica Poesi, quando de Satyris agit.

6. *Capitis effigies ærea portæ, qua excesserat, inclusa est, dictaque Raudusculana, quod olim rauda æra dicebantur.*] Ita vulgo. In Cauch. & Campens. *Capitis effigies ærea.* Recte. Non enim ærea fuit porta, sed ære vincta, ut ait Festus, vel ærata,

[1] ærea, qua excesserat, portæ inclusa est: dictaque Raudusculana, quod olim *æra raudera* dicebantur.

4. Genucius laudis hujus, qua major excogitari vix potest, successionem [2] Ælio Prætori tradidit. Cujus dicenti, cum in capite picus consedisset, aruspicesque affirmassent, conservato eo fore [3] domus ipsius statum felicissimum, reip. miserrimum: occiso, [4] in contrarium utrumque cessurum: è vestigio picum morsu suo in conspectu senatus necavit: [5] Decem & septem milites suæ familiæ, eximiæ fortitudinis viros, Cannensi prælio amisit: resp. procedente tempore ad summum imperii fastigium excessit. Hæc nimirum exempla, Sylla & Marius, & Cinna tanquam stulta riserunt.

5. [6] Decius, qui consulatum in familiam suam primus intulit, cum Latino bello Romanam aciem inclinatum & pene

ærata, sicut Varro. Huic astipulatur Ovidius Metamorph. xv.

Cernuaque aratu miram referentia formam
Postibus insculpunt. ——

Æs infectum ait Cincius de verbis priscis *rudusculum* dici. Jacuisse apud ædem Apollinis æs conflatum, id autem *rudus* appellasse veteres. M. Varro quidem & Festus æs omne *raudus* vel *rodus* appellari, & in æstimatione censoria æs infectum rudus. Jam vero Valerius noster, ut vulgo legitur, *æra rauda* dici solere scribit, sed manuscripta exemplaria uno consensu *raudera* produnt. quam optime. Frusta enim æris, aut etiam asses, signative nummi ærei, *raudera* vel *rudera* vocarunt antiqui: quod Livii autoritate probabo. Nam libro xxvi. *Æris acervi* (inquit) *quum rudera milites religione inducti jacerent, post profectionem Annibalis magni inventi.* Non refragor, *rauda* etiam hic legi posse: sed consensus exemplarium nonnihil hic vincere videtur. *Pighius.*

1. *Ærea.*] Lego, *Ærata.* Vulgo, & quod miror, in edit. Antverpiana excuditur, *Auratis.* Ea porta & *Raudusculana* dicta Varroni lib. iv. de L. L. Festo *Raudusculana*, quod raudo, id est, ære vincta. Vetus Glossarium: *Raudus*, Βῶλος, χῶμα, καὶ χαλκὸς ἀνέργαστος, καὶ γῆς σωρός. *Celer.*

2. *Ælio.*] Hunc quidem non Ælium, sed Lælium fuisse, & Lælios non Ælios periisse credunt.

3. *Domus ipsius statum felicissimum.*] Veteri, *Factum fidelissimum.* Probem, *Fatum felicissimum.* Lips.

4. *In contrarium.*] Aliter Plinius: *Respondere vates, exitium imperio portendi, si dimitteretur: at si exanimaretur, Prætori. Et ille autem protinus concerpsit.* Ubi transiens emendo, *Et ille avem protinus.* Sic Valerius: *E vestigio picum morsu, &c.* Colerus.

5. *Decem & septem militum familiam eximia fortitudinis viros*] Ita vulgo. Puto legendum esse; *Decem & septem milites suæ familiæ eximia fortitudinis viros.* Nam idem fere scribit Frontinus: *Ipse cum septemdecim Æliis, ex eadem familia, in prælio est occisus.* Pighius.

6. *Decius.*] Tres fuere Decii, qui pro republica se devovere, ut supra dixi in capite de Somniis. Pater bello Latino

 & Gal.

pene jam proſtratam videret; caput ſuum pro ſalute reip. devovit: Ac protinus concitato equo, in medium hoſtium agmen, patriæ ſalutem, ſibi mortem petens, irrupit: factaque ingenti ſtrage, plurimis telis obrutus, ſuper corruit. Ex cujus vulneribus & ſanguine inſperata victoria emerſit.

6. [1] Unicum talis imperatoris ſpecimen eſſet, niſi animo ſuo reſpondentem filium genuiſſet. Is namque in quarto conſulatu patris exemplum ſecutus, [2] devotione ſimili, æque

& Gallico; filius bello Hetruſco; nepos bello Pyrrhi, quod geſſit pro Tarentinis. Sed de patre tantum & filio Valerius mentionem facit; Cicero autem lib. 1. Tuſcul. Quæſt. aliter: *Si mors, ait, timeretur, non cum Latinis pater Decius decertans, cum Hetruſcis filius, cum Pyrrho nepos hoſtium telis objeciſſet.* Idem lib. 11. de Finibus. Pari ratione in lib. de Natura Deorum & Divinatione. *Oliv.*

1. *Unicum talis imperatoris ſpecimen.*] De patre hujus Decii in capite de Somniis dictum eſt. Nunc de filio, qui conſul cum Q. Fabio collega adverſus Gallos Samniteſque profecti, eum ad Cluſium duxiſſent exercitum, ibique diu incerto Marte pugnatum eſſet, eadem via, qua pater, victoriam Romanis peperit: nam Fabius dextrum cornu adverſus Samnites, Decius ſiniſtrum adverſus Gallos, quorum prima prœlia plus quam virorum, poſtrema minus quam fœminarum erant, forte tenebant. In id tempus igitur, quo vinci ſolebat hoſtes, quam integerrimas vires potuit militi ſuo Fabius ſervavit. Decius vero & ætate & vigore animi ferocior quantarumcunque virium habuit, primo certamine effudit; & quia lentior videbatur pedeſtris pugna, equitum pugnam concivit, & ipſe juvenum turmæ immixtus, proceres juventutis, in hoſtem ut ſecum impetum faciant, concivit, duplicem illorum gloriam fore, ſi ab lævo cornu, & ab equite victoria incipiat. Bis averterunt Gallicum equitatum, ſed novum pugnæ genus conterruit Romanis; eſſedis cariniſque ſuperſtans armatus hoſtis, ingenti ſonitu equorum rotarumque venit. Inſolitus ejus tumultus Romanorum terruit equos, ita victorem equitum veluti lymphaticus pavor diſſipat. Decius ubi ſuos terga dantes vidit, primo revocare fruſtra conatus, deinde ubi nulla ratione perculſos ſuſtinere poſſe vidit, patrem Decium nomine compellans, Quid ultra moror, inquit, familiare fatum datum noſtro generi? ut luendis periculis publicis piacula ſimus? Jam ego me & hoſtium legiones mactandas telluri ac Diis Manibus dabo. Hæc locutus, à ſacerdote ſolenni devotionis imprecatione facta, in confertiſſimos hoſtes, ſubditis calcaribus equo, incurrit. Ubi magna prius hoſtium cæde facta, glorioſe cæſus tandem occubuit. Cujus mors, non ut aliis, terrori, ſed audaciæ Romanis fuit, qui reſtaurata pugna paulo ante victores Gallos inſecuti, ad viginti quinque millia ceciderunt, & octo millia ceperunt. *Oliv.*

2. *Facta devotione.*] In qua quanta fuerit dæmonum illuſio, pulchre edocet Sabellicus in Rhapſodia ſua, hunc locum recitans. *Devotione facta.*] Cicero lib. 1. Tuſcul. tertium etiam addit, qui vitam pro patria fortiter pugnando fuderit. Alii tantum duorum meminere, ut & Servus ad 1. Æneid. *Horum alter*

æque strenua pugna, consentaneo exitu labantes perditasque vires Urbis nostræ correxit. Itaque dignosci arduum est, utrum Romana civitas utilius habuerit Decios duces, an amiserit: quoniam vita eorum ne vinceretur, obstitit, mors fecit ut vinceret.

7. [1] Non est extinctus pro republ. superior Scipio Africanus: sed admirabili virtute ne respubl. extingueretur, providit. Siquidem cum afflicta Cannensi clade urbs nostra, nihil aliud quam præda victoris esse Annibalis videretur: ideoque reliquiæ prostrati exercitus, deserendæ Italiæ, auctore L. Metello, consilium agitarent: tribunus militum admodum juvenis, stricto gladio mortem unicuique minitando; jurare omnes nunquam se relicturos patriam coëgit: pietatemque non solum ipse plenissimam exhibuit, sed etiam ex pectoribus aliorum abeuntem revocavit.

8. Age,

alter Italico, alter Gallico bello se devovit pro Republica. Nonius citat Attium Æneadis sive Decio:

Vim Gallicam obduc contra in acie exercitus

Paratum hostili fusum sanguen sanguine.

Est & illud Attii: *Patrio exemplo me dicabo: animam devorabo hostibus.* Formulam sive carmen devotionis hujus, immenso exemplo sua ætate durasse testatur Plinius lib. XXXVIII. cap. 2. *Colerus.*

1. *Non est extinctus.*] Post Cannensem cladem, cum ad quatuor millia hominum Canusium confugissent, ne omnino errantes sine duce forent, imperii summam ad P. Scipionem admodum adolescentem summo consensu Rom. deferunt, cui de summa rerum inter paucos consultanti, nuntiatur, nequiequam illum consultare, perditam spem esse, desperatam comploratamque rempublicam, nobiles juvenes quosdam, quorum principem L. Cæcilium Metellum, mare ac naves spectare, ut deserta Italia ad regum aliquem confugiant, quod malum præterquam quod atrox super tot clades etiam novum, eum stupore ac miraculo torpidos defixisset: & qui aderant, concilium advocandum de eo censerent, negat concilii rem esse Scipio juvenis fatalis dux illius belli, audendum atque agendum, non consultandum in tanto malo ait, irent secum extemplo armati, qui remp. salvam esse vellent. Pergit ire sequentibus paucis ubi res agebatur; & eum juvenum, de quibus allatum fuerat, concilium invenisset, stricto super eorum capita gladio, Ex mei animi sententia, inquit, juro, quod ego rempublicam non deseram, nec alium civem Romanum deserere patiar: si sciens fallo, tum me Jupiter Optimus Maximus, domum, familiam, remque meam, leto pessimo, afficiat. In hæc verba jurent omnes, expostulo, qui non jurarit, in se hunc gladium strictum esse sciat. Haud secus pavidi, quam si victorem Annibalem cernerent, jurant omnes, custodiendosque semetipsos contra Annibalem Scipioni tradunt. *Oliver.*

8. [1] Age, ut à ſingulis ad univerſos tranſgrediar; quanto & quam æquali amore patriæ tota civitas flagravit! cum ſecundo Punico bello exhauſtum ærarium, ne Deorum quidem cultui ſufficeret, & publicani ultrò aditos cenſores hortati ſunt, ut omnia ſic locarent, tanquam reſpubl. pecunia abundaret, ſeque præſtituros cuncta; nec ullum aſſem, niſi bello confecto, petituros polliciti ſunt. Domini quoque ſervorum, quos Sempronius Gracchus ob inſignem pugnam Beneventi manumiſerat, pretia ab imperatore exigere ſuperſederunt: in caſtris etiam non eques, non centurio ſtipendium dari ſibi deſideravit. Viri atque fœminæ, quicquid auri argentive habuerunt: item pueri [2] inſignia ingenuitatis ad ſuſtentandam temporis difficultatem contulerunt: Ac ne beneficio ſenatus, (qui muneribus ſun-

1. *Age, ut à ſingulis ad univerſos.*] Diximus, inquit, de ſingulis, dicamus de univerſis civibus. Nam ſecundo bello Punico, cum Annibal multas & graviſſimas clades alias ſuper alias Romanis intuliſſet, ſic brevi exhauſtum eſt ærarium, ut non modo non ſcribi exercitus, ſed ne fieri quidem Diis immortalibus ſacrificia poſſent; tum publicani pecuniam affatim erogaturos polliciti cenſores adierunt, hortantes, non aliter omnia locarent, quam ſi reipublicæ pecunia ſupereſſet. Item cum tot cladibus conſumpta juventute cogerentur, deficientibus civibus ſervos conſcribere; Sempronius Gracchus magnum conſcripſit exercitum, qui *Volones* dicti ſunt, quod voluntaria & non coacta ſtipendia facerent, quorum opera victoriam ex hoſtibus non mediocrem conſecutus eſt. Nam cum integrum annum operam ſuam reipublicæ ſtrenue fortiterque navaſſent, libertatem tacite depoſcebant, quaſi ſuorum laborum præmium. Quod cum ſenſiſſet Gracchus ſuper ea re literas ad Senatum dedit; qui ipſi permiſit facere, quod è republica fore videretur. Hic advocata concione, & lectis literis, eos omnes ſe libertate donaturum pollicitus eſt, quicunque poſtero die ſignis collatis caput hoſtis ad ſe retuliſſet: quæ res magis victoriæ impedimento fuit, quàm momento: nam ut quiſque hoſtem impigre ceciderat, primum caput ægre inter turbam & tumultum abſcindendo terebat tempus; deinde occupata dextra tenendo caput fortiſſimus quiſque pugnator eſſe deſierat. Quod ubi Tribuni militum Graccho nuntiarunt, ſignum dari propere juſſit, capita abjicerent, & hoſtem invaderent; quo fuſo, libertatem omnibus eſſe daturum. Quo audito, redintegrata pugna, tanto ardore & animis in hoſtes incurſum eſt, ut vim eorum non ſuſtinentes, Pœni omnes ferme vel cæſi, vel capti fuerint. Nam ex triginta millibus, vix duo millia, & minor pars equitum cum ipſo duce evaſerunt. Poſt tantam igitur victoriam ſervos omnes Sempronius liberos eſſe juſſit. *Oliverius.*

2. *Inſignia.*] Prætextum & bullam auream, qua ſignificabant omnes eos nobiles eſſe atque patricios.

1. *Deci-*

functos, tributi onere liberaverat) quisquam uti voluit; sed insuper id omnes promptissimis animis præstiterunt. Non ignorabant enim, captis Vejis, cum [1] decimarum nomine, quas Camillus voverat, aurum Apollini Delphico mitti oporteri, neque emendi ejus facultas esset, matronas ornamenta sua in ærarium retulisse. Similiterque audierant, mille pondo auri, quæ Gallis obsidione Capitolii promissa debebantur, earum cultu expleta. Itaque & proprio ingenio, & exemplo vetustatis admoniti, nulla sibi in re cessandum existimaverunt.

EXTERNA.

1. [2] Sed & externa ejusdem propositi exempla attingam. Rex Atheniensium Codrus, cum ingenti [3] hostium exercitu Attica regio debilitata, ferro ignique vastaretur, diffidentia humani auxilii ad Apollinis Delphici oraculum confugit; perque legatos sciscitatus est, quonam modo illud tam grave bellum discuti posset. Respondit Deus, Ita finem ei fore, si ipse hostili manu occidisset. Quod quidem non solum totis Athenis, sed in castris etiam [4] contrariis percrebuit. Eoque factum est, ut ediceretur, ne quis Co-

1. *Decimarum.*] Scilicet prædæ.

2. *Sed & externa ejusdem.*] Ad externa transit, & Codri regis Atheniensium primum proponit exemplum. Cum Dorienses eum Atheniensibus de finibus agrorum bella gererent, premerenturque Athenienses, ut hostibus resistere non possent, suis viribus diffidentes, ad divinam opem confugerunt. Legatos ad consulendum Apollinem Delphicum miserunt; responsum tulere, Non aliter bellum finiri & patriam obsidione liberari posse, quam si Codrus occideretur ab hostibus. Quod oraculum ad hostes quoque pervenit. Itaque à Doriensibus edictum est, ne quis Codrum regem vulneraret. Ille vero, ut fato suo patriæ succurreret, sumpto militari sagulo, & lignorum fasce cum falce, tanquam lignatum profectus, castra hostium petiit, & quem primum obviam habuit, graviter increpuit. Orta deinde contentione, multis illum conviciis onerans, in sui cædem provocavit. Nam iratus miles, illum, ignarus quisnam esset, occidit. Quo facto, paulo post Dorienses victi ex Attica regione cesserunt. Atque ita Athenienses virtute ducis pro salute patriæ morti se offerentis bello liberantur. *Oliv.*

3. *Hostium.*] Peloponensium juxta Pausaniam & Orosium lib. 1. cap. 18. Patereulus adserit Lacedæmonios. Dorienses Herod. lib. 1. & Justin. lib. 2. *Coler.*

4. *Contrariis.*] Doriensium.

Codri corpus vulneraret. Id poſtquam cognovit, depoſitis inſignibus imperii, [1] famularem cultum induit, ac pabulantium hoſtium [2] globo ſeſe objecit: unumque ex his falce percuſſum, in cædem ſuam compulit: Cujus interitu ne Athenæ occiderent effectum eſt.

2. Ab eodem fonte pietatis [3] Thraſybuli quoque animus manavit. Is cum Athenienſium urbem triginta tyrannorum teterrima dominatione liberare cuperet, parvaque manu maximæ rei molem aggrederetur; & quidem è conſciis dixiſſet: Quantas tandem tibi Athenæ, per te libertatem conſecutæ, gratias debebunt? reſpondit: Dii faciant, ut quantas ipſe illis debeo, videar retuliſſe. Quo affectu inclytum deſtructæ tyrannidis opus laude cumulavit.

3. [4] Themiſtocles autem, quem virtus ſua [5] victorem; injuria

1. *Famularem cultum.*] Recte ita ſcribitur in libro Danielis, non *familiarem*, id eſt, ſervilem, obſoletum, & ut Juſtinus in hac ipſa re, pannoſum. Sic infra de Sulpitia Valer. *Nihilominus famulari veſte ſumpta.* Et lib. IX. cap. 8. *Serviliam veſtem.* Ovidius lib. XV. Metamorph. *Famularia jura.* Et Salluſtius *Famulares copias* extulit, ſi dextre ibi cenſui. *Coler.*

2. *Globo.*] Multitudini. Eſt enim globus multitudo in orbem collecta.

3. *Thraſybuli quoque.*] De hoc quoque Juſtinus lib. V. Diodorus Siculus lib. XIV. Xenophon Ἑλληνικῶν β'. Pauſanias Atticis. Nominatus hic fuit Τυϱϱηδὸς. Notior eſt, quam hic Thraſybulus Mileſius. *Coler.*

4. *Themiſtocles autem, &c.*] Themiſtocles ab ingrata patria pulſus, ut in cap. de Ingratitudine diximus, ad hoſtes, quos paucis ante annis ingenti ac prope incredibili victoria ſuperaverat, ſive ad Xerxem Perſarum regem confugere coactus eſt, nullo conſervatæ Græciæ loco excipere illum audente, quod edictum eſſet, ſi quis eum ſuſcepiſſet, pari & ipſe mulctaretur exilio. Quum igitur ad Xerxem veniſſet, quem tanto artificio debellaverat, ut ſe magis à Themiſtocle conſervatum, quam ſuperatum fuiſſe crederet, petiit ſibi annum dari, quo Perſicam linguam addiſceret, quo facto, ſic Perſice locutus eſt, ut non Athenis, ſed in Perſide natus videretur. Hic deinde regi pollicitus eſt totam Græciam ejus adjecturum imperio. Quare illi rex quinque, vel, ut alii dicunt, ſeptem civitates dono dedit. Magna inſuper illi ſtipendia de publico dari juſſit; poſtea vero, quum ſolvendæ rei tempus appetiiſſet, & rex jam promiſſa repeteret, Themiſtocles nefas eſſe ducens prodere patriam, quum videret ſe non aliter, & pariter fidem, & patriam poſſe ſervare, mortem ſibi ipſi conſcivit: nam facto ſacrificio, taurinum ſanguinem veneno permixtum incunctanter exhauſit, & ita periit. Ergo magna pietas fuit, ut mori maluerit, quam perdere patriam, aut illi bellum inferre. *Oliv.*

5. *Victorem.*] Quia apud Salaminam Perſarum regem ſuperavit.

1. *Impe-*

juria patriæ [1] Imperatorem Perſarum fecerat; ut ſe ab ea oppugnanda abſtineret, inſtituto ſacrificio, exceptum patera [2] tauri ſanguinem hauſit: & ante ipſam aram, quaſi quædam Pietatis clara victima concidit. Quo quidem tam memorabili ejus exceſſu, ne Græciæ [3] altero Themiſtocle opus eſſet, effectum eſt.

4. [4] Sequitur ejuſdem generis exemplum. Cum inter Carthaginem & Cyrenas, de margine agri pertinaciſſima contentio eſſet; ad ultimum placuit utrinque, eodem tempore juvenes mitti, & locum in quem ii conveniſſent, finem ambobus haberi populis. Verum hoc pactum Carthaginienſium duo fratres nomine Philæni, perfidia præcurrere; citra conſtitutam horam maturato greſſu in longius promotis terminis. Quod cum intellexiſſent Cyrenenſium juvenes, diu de fallacia eorum queſti; poſtremo acerbitate conditionis injuriam diſcutere conati ſunt. Dixerunt namque ſic eum finem ratum fore, ſi Philæni vivos ſe

1. *Imperatorem.*] Quum patria pulſus ad regem confugit, & ab eo conſtitutus eſt Imperator.

2. *Tauri ſanguinem.*] Plin. lib. XXVIII. cap. 9. *Taurinus quidem* (ſanguis) *recens inter venena eſt.* Idem hujus rei cauſam explicat alio loco. De obitu ejus Plutarchus, Probus, Thucydides Anthol. lib. III. *Coler.*

3. *Altero Themiſtocle opus.*] Quia, ſi ut regi promiſerat, Perſas duxiſſet in Græciam, Athenæ alterum rurſus Themiſtoclem deſideraſſent, qui devinceret Perſas. *Oliv.*

4. *Sequitur ejuſdem.*] De his ita Salluſtius: *Quum de finibus agrorum inter ſe Carthaginienſes & Cyrenenſes diu bella geſſiſſent, & utrique multis cladibus afflicti eſſent, novam dirimendi belli rationem inierunt. Nam per inducias ſponſionem faciunt, uti certo die legati domo proficiſcerentur, & quo in loco inter ſe obvii fuiſſent, is communis utrinſque populi finis haberetur. Igitur Carthaginienſes duo fratres miſſi; quibus nomen Philænis erat, maturavere iter pergere, Cyrenenſes tardius iere, id ſocordia ne an caſu acciderit, parum conſtat. Cæterum ſolet in illis locis tempeſtas, non ſecus atque in mari, retinere homines. Poſtquam Cyrenenſes aliquanto poſteriores ſe eſſe vident, & ob rem corruptam domi pœnas metuunt, criminari Carthaginienſes ante tempus domo digreſſos, conturbare rem, denique omnia malle, quam victi abire; ſed cum Pœni aliam conditionem æquam quærerent, Cyrenenſes optionem faciunt Carthaginienſibus, ut vel illi, quos fines populo ſuo peterent, ibi vivi obruerentur, vel eadem conditione ſeſe, quem in locum vellent, proceſſuros dimitterent. Philæni conditione probata, ſeque vitamque ſuam reipublicæ condonavere. Ita vivi obruti ſunt. Carthaginienſes in eo loco Philænis fratribus aras conſecravere, aliosque illis honores domi conſtituerunt.* De quibus Strabo in fine ultimi libri mentionem facit. *Oliv.*

1. *Terri-*

ſe ibi obrui paſſi eſſent. Sed conſilio eventus non reſpondit: illi enim nulla interpoſita mora corpora ſua his terra operienda tradiderunt. Qui quoniam patriæ, quam vitæ ſuæ longiores terminos eſſe maluerunt; bene jacent, manibus & oſſibus ſuis Punico dilatato imperio. Ubi ſunt ſuperbæ Carthaginis alta mœnia? ubi maritima gloria inclyti portus? ubi cunctis littoribus [1] terribilis claſſis? ubi [2] tot exercitus? ubi tantus equitatus? ubi immenſo Africæ ſpatio non contenti ſpiritus? Omnia iſta duobus Scipionibus Fortuna partita eſt. At Philænorum egregii facti memoriam ne patriæ quidem interitus extinxit. Nihil eſt igitur, excepta virtute, quod mortali animo ac manu immortale quæri poſſit.

5. Juvenili ardore plena hæc pietas. [3] Ariſtoteles vero ſupremæ vitæ reliquias ſenilibus ac rugoſis membris in ſummo literarum otio vix cuſtodiens, adeo valenter [4] pro ſalute patriæ incubuit, ut eam hoſtilibus armis ſolo æquatam, in lectulo Athenienſi jacens, Macedonum de manibus, quibus objecta erat, eriperet. [5] Ita non tam urbs Stagira everſa, Alexandri, quàm reſtituta Ariſtotelis notum eſt opus. Patet ergo, quàm benignæ, quàmque profuſæ pie-

1. *Terribilis claſſis.*] Præſertim quia Sicilia & Hiſpania tota deleta eſt.

2. *Tot exercitus.*] Haſdrubalis, Magonis, Giſgonis, Amilcaris, & Annibalis.

3. *Ariſtoteles vero.*] Ariſtoteles patria jam everſa à Philippo, ut quidam dicunt, ut alii, ab Alexandro, ut reſtauraretur obtinuit, legeſque & formam reipublicæ ipſe deſcripſit, quare poſtmodum ea civitas uſa eſt. Fuit ergo pius erga patriam, & cum eſſet Athenis, & jam ætate confectus, abſens tamen diligentiſſimam patriæ curam ſuſcepit, qui non prius deſtitit, quam à rege, ut inſtauraretur, prudentia ſua obtinuit, quare illum cives ob hæc merita in tanto honore habuere, ut feſtos dies & ludos quotannis viventi faciendos publice dedicarint. Feſta autem Ariſtoteleia nuncupata fuere. Quod vero nonnulli dicunt uſum hac calliditate fuiſſe, ut juranti Alexandro ſe illi omnia negaturum, quæcunque pro patria petiiſſet, poſtulaſſe, ut patriam perderet, & Alexandrum coactum fuiſſe illam conſervare, quia ſalvo juramento aliter non poſſet; id fecit Anaximenes Lampſacenus pro Lampſaco patria, & non Ariſtoteles, ut dicturus eſt Valerius in capite de vafre dictis & factis. *Oliv.*

4. *Pro ſalute patriæ incubuit.*] Quæ Stagira dicebatur.

5. *Ita urbs non tam ſtrata atque everſa Alexandri, quam reſtituta Ariſtotelis eſt nobis.*] Ita vulgo. Quamvis hic parum adjuvent exemplaria, locum tamen hunc

pietatis erga patriam, omnium ordinum, omnis ætatis homines extiterint; ſanctiſſimiſque naturæ legibus mirificorum etiam exemplorum clara mundo ſubſcripſerit veritas.

CAP. VII.

DE PATRUM AMORE ET INDULGENTIA IN LIBEROS.

ROMANORUM.

1. *Q. Fabii Maximi Rulliani.*
2. *Cæſetii Flavi.*
3. *Octavii Balbi.*

EXTERNORUM.

REGUM.

1. *Seleuci Syriæ.*
2. *Ariobarzanis Cappadociæ.*

DET nunc vela pii & placidi affectus parentum erga liberos indulgentia; ſalubrique aura provecta gratam ſuavitatis ſecum dotem afferat.

1. [1] Fabius Rullianus [2] quinque conſulatibus ſumma cum gloria peractis, omnibuſque & virtutibus & vitæ meritis ſtupendus, legatus ire Fabio Gurgiti filio ad bellum difficile & periculoſum conficiendum gravatus non eſt; pene ipſo duntaxat animo ſine corpore militaturus: utpote propter ultimam ſenectutem lectuli otio, quàm labori prœliorum habilior. Idem triumphantis currum, equo in-

hunc ex Diog. Laërtio, & Plutarch. reſtituendum puto: *Itaque non tam urbs Stagira everſa Alexandri, quam reſtituta Ariſtotelis notum eſt opus.* Quam lectionem ſpero ſtudioſos non rejecturos. In Cauchiano quædam ſic: *Itaque non jam urbs ſtrata, &c.* In aliis exemplaribus nihil ſani. *Pigh.*

1. F*Abius Rullianus.*] Cum Fabius Gurges conſul adverſus Samnites male pugnaſſet, & Senatus de removendo illo ab exercitu cogitaret, Fabius Rullianus ejus pater deprecatus eſt hanc filii ignominiam, & eo maxime Senatum movit, qui iturum ſe filio legatum pollicitus eſt: idque præſtitit. ejus conſilio & opera filius conſul adjutus cæſis Samnitibus triumphavit. *Oliverius.*

2. *Quinque conſulatibus.*] Rem magis auget: nam quo patrem honoratiorem fuiſſe oſtendat, eo clementiorem demonſtrat, quod ſe filii imperio ſubmittere, & militiæ laboribus dedere non dubitaverit, quo tempore quietem ejus depoſcebat. *Idem.*

1. *Quem*

insidens, sequi [1] quem ipse parvulum triumphis suis gestaverat, in maxima voluptate posuit: nec accessor gloriosæ illius pompæ, sed auctor spectatus est.

2. [2] Non tam Cæsetii speciosa equitis Romani sors: sed patria par indulgentia: Qui à Cæsare omnium jam externorum & domesticorum hostium victore, cum [3] abdicare filium suum juberetur, quod is tribunus plebis cum Marullo collega, invidiam ei tanquam regnum affectanti fecerat: in hunc modum respondere sustinuit: Celerius tu mihi Cæsar omnes filios meos eripies, quam ex his ego unum nota pellam mea. Habebat autem duos præterea optimæ indolis filios, quibus Cæsar se incrementa dignitatis benigne largiturum pollicebatur. Hunc patrem tametsi summa divini principis clementia tutum præstit; quis tamen non humano ingenio majus ausum putet, quod cui totus terrarum orbis succubuerat, non cessit?

5. [4] Sed nescio an Octavius Balbus concitatioris & ardentioris erga filium benevolentiæ fuerit. [5] Proscriptus à triumviris, cum domo postica clam esset egressus, jamque fugæ

1. *Quem ipse parvulum.*] Diximus quod institutum fuit apud majores, ne quis inter consulem & proximum lictorem intercederet, præter parvulum filium.

2. *Non tam Cæsetii speciosa.*] Cæsetius eques Romanus tres filios habuit, quorum unus cum esse trib. pleb. Cæsarem injuria lacessiverat. Nam cum ludi celebrarentur, M Antonius personam accepit, ut quidam tradunt, & inter saltationem coronam capiti Cæsaris imposuit; cui rei pauci admodum, qui ad ipsum venerant, applauserunt, reliqui mœsti conticuere omnes. Quo ubi sensit Cæsar, id scilicet displicuisse populo, coronam abjecit, & populus lætus est. Tunc Cæsar dixisse fertur, Cupere se mori, quod tantam populi invidiam contraxisset, peractis deinde ludis Cæsetii filius & Marullus trib. pl. Cæsarem affectati regni postularunt. *Oliv.*

3. *Abdicare.*] Familia ejicere, patrimonio privare; & à bonis repellere. Est enim *abdicare*, filium á bonis repellere, dum vivit pater; *exhæredare* vero post mortem. *Idem.*

4. *Sed nescio an Octavius.*] Patet historia per se. Contigit autem hoc confecto bello civili, quod contra Brutum & Cassium Cæsaris interfectores gestum est, cum debellatis reipublicæ patribus Octavius, Antonius, & Lepidus Romanorum inter se imperium sortiti, suos quisque inimicos proscripserunt. *Oliv.* Contigit A. U. DCCD.

5. *Proscriptus à triumviris.*] Scilicet Augusto, Antonio, & Lepido, qui inter se imperium partiti erant. De quibus Juvenalis:

In tabulam Sylla si dicant discipuli tres. Badius.

1. *Pro-*

fugæ expeditum initium haberet: postquam intus filium trucidari falsus clamore è vicina accepit, ei se neci quam evaserat, obtulit, occidendumque militibus tradidit. Pluris nimirum illud momentum, quo illi præter spem videre filiam incolumem contigerat, quàm salutem suam æstimans. Miseros adolescentis oculos, quibus amantissimum sui patrem ipsius opera sic expirantem intueri necesse fuit!

EXTERNA.

1. Cæterum ut ad jucundiora cognitu veniamus, Seleuci regis filius Antiochus novercæ Stratonices infinito amore correptus memor quam improbis facibus arderet, impium pectoris vulnus pia dissimulatione contegebat. Itaque diversi affectus iisdem visceribus ac medulis inclusi, summa cupiditas, & maxima verecundia, ad ultimam tabem corpus ejus redegerunt. Jacebat ipse in lectulo, moribundo similis: lamentabantur necessarii: pater mœrore prostratus, de obitu unici filii, deque sua miserrima orbire cogitabat, totius domus funebris magis, quam regius erat vultus. Sed hanc tristitiæ nubem Leptiis mathematici, vel, ut quidam tradunt, Erasistrati medici providentia discussit: Juxta enim Antiochum sedens, ut eum ad introitum Stratonices rubore perfundi, & spiritu increbrescere, eaque egrediente pallere, & excitatiorem anhelitum subinde recuperare animadvertit; curiosiore observatione ad ipsam veritatem penetravit. Intrante enim Stratonice, & rursus abeunte, branchium adolescentis dissimulanter apprehendendo; modo vegetiore, modo longuidiore pulsu venarum comperit, cujus morbi æger esset, [1] protinusque id

1. *Protinusque.*] Secundum Plutarchum, nec post spatium quidem trium dierum id aperuit patri, timens, ne regi faceret injuriam. Ex quo dicitur hac arte usus, ut non reginæ, sed suæ ipsius fingeret uxoris amore correptum adolescentem, ut inde sensim regis perciperet animum. Nam cum dilexisset illum novo morbo implicitum vi nimia, scil. amoris, quo nisi expleretur, sanari non posse; & ejus quidem mulieris amore correptum esse, quam consequi haud potuisset. Admiratus Seleucus dixisse fertur, Nonne universæ imperio Asiæ, & pro

id Seleuco exposuit. Qui charissima sibi conjuge filio cedere non dubitavit: quod in amorem incidisset, fortunæ acceptum referens: quod dissimulare eum usque ad mortem paratus esset, ipsius pudori imputans. Subjiciatur animis [1] senex, rex, amans: jam patebit quam multa, quamque difficilia paterni affectus indulgentia superavit.

2. [2] At Seleucus quidem uxore, Ariobarzanes autem filio suo Cappadociæ regno cessit, in conspectu Cn. Pompeii. Cujus cum tribunal conscendisset, invitatusque ab eo in curuli sella sedisset, postquam filium [3] in cornu scribæ humiliorem fortuna sua locum obtinentem conspexit, non sustinuit infra se collocatum intueri: Sed protinus sella descendit, & diadema in caput ejus transtulit: hortarique cœpit, ut eo transiret unde ipse surrexerat. Exciderunt lachrymæ juveni, cohorruit corpus, dilapsum diadema est, nec quo jussus erat, progredi potuit: Quodque pene fidem veritatis excedit, lætus erat, qui regnum deponebat: tristis, cui dabatur: Nec ullum finem tam egregium cer-

& pro superstite filio dare omnia possum? Solum, quæ mulier hæc esset, efflagitabat. Cui Erasistratus, Meam, inquit, uxorem deperit. Tum rex miris pollicitationibus rogabat, ut illam in conjugium filio daret, cui tantum regnum debebatur; Cui respondens Erasistratus, An tu, inquit, quamquam ejus parens, si uxorem tuam cuperet Antiochus, illum ultro daturus esses? Tum Seleucus testans Deos omnes sine cunctatione se daturum læte respondit. Quod cum non ficte regem effari Erasistratus cognovisset, passionem filii & rem omnem patri aperuit, & quemadmodum id deprehendisset, declaravit. Seleucus gaudio elatus, unicum opus superesse sibi arbitratus est, quo pacto id filio persuadendum esset, quo pacto & uxori; tandem exercitu convocato rem aperiens, clarissimam uxorem filio etiam invito conjugem dedit. Quod magnificum & regale ab omnibus existimatum fuit, ac magnificentius quidem & sapientius adolescentis amor, atque ad amorem ejus insignis moderatio. *Oliver.*

1. *Senex.*] Qui natura zelotypus esse consuevit.

2. *At Seleucus quidem uxore.*] Plutarchus in vita Pompeii: *Devicto Mithridate apud Euphratem, spoliatisque castris, provincias composuit, munera distribuit, cum multi ad eum principes & rerum domini regesque barbari duodecim venissent; Ariobarzanes Cappadociæ, Nicomedes Bithyniæ regno a Mithridate Ponti rege pulsi fuerant, hos primum L. Cornelius Sylla in suum quemque regnum reduxerat: quibus iterum ab eodem rege pulsis, Pompejus cum Mithridatem mori tandem coëgisset, Ariobarzanem restitutum regem appellari jussit, qui regnum filio cessit præsente Pompeio.* Oliv. Contigit A. U. DCXCII.

3. *In cornu.*] Loco ubi erat scriba.

1. *Cemi-*

certamen habuisset, nisi patriæ voluntati auctoritas Pompeii adsuisset. Filium enim & regem appellavit, & diadema sumere jussit, & in curuli sella considere coëgit.

CAP. VIII.

QUI SEVERI ADVERSUS LIBEROS.

ROMANORUM.

1. *L. Junius Brutus primus Cos.*
2. *Cassius Viscellinus.*
3. *T. Manlius Torquatus Jurisconsultus.*
4. *M. Æmilius Scaurus.*
5. *A. Fulvius.*

1. [1] COmicæ lenitatis hi patres, tragicæ asperitatis illi. [2] Par Romulo gloria L. Brutus, quia ille urbem, hic libertatem Romanam condidit: filios suos, Tarquinii domina-

1. COmicæ lenitatis, &c.] Contigit A.U. CCXLIV.

2. *Par Romulo gloria L. Brutus.*] Cujus exemplum primum est L. Bruti, qui filios duos virgis cædi, & securi percuti jussit; quia cum illis senserant, qui Tarquinios reges ab ipso paucis ante diebus exactos in regnum restituere parabant. Nam paulo post libertatem à populo partam, id quod minime timebatur per dolum & proditionem est propemodum amissa. Aliquot enim adolescentes nobili genere nati, quorum in regno libido solutior fuerat, assueti more regio vivere, graviter ferentes æquato jure omnium libertatem aliorum in suam vertisse servitutem, de restituendis regibus consilia quærebant. Interea legati à regibus superveniunt sine mentione reditus, bona tantum repetentes; cum quibus de recipiendis clam nocte regibus in urbem colloquuntur hi adolescentes. Vitelliis Aquiliisque fratribus primo commissa res fuit. Vitelliorum soror consuli nupta Bruto erat: jamque ex eo matrimonio adolescentes erant liberi Titus Tiberiusque, eosque in societatem consilii avunculi assumunt. Literæ de tentanda legatis dantur ad reges fidei pignus, quæ manifestum facinus fecerunt. Nam indicata re per Vitelliorum servum, qui exceperat eorum consilia, comprehensis legatis, literarum cura in primis habita est, ne interciperentur, proditores capti, sumptumque supplicium conspectius, quod pœnæ capiundæ ministerium patri de liberis consulatus imposuit, & qui spectator erat amovendus, eum ipsum fortuna exactorem supplicii dedit. Stabant ad palum deligati nobilissimi juvenes, sed à cæteris velut ab ignotis capitibus consulis liberi omnium in se oculos converterunt, miserebatque non pœnæ magis homines, quam sceleris, quo pœnam meriti essent. Illos eo potissimum anno, quo patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum ex domo Junia, patres plebemque quicquid hominum Deorumque Romanorum esset, induxisse animum, ut superbo cuidam regi tum infesto exuli proderent. Itaque missi lictores ad sumendum supplicium, nudatos virgis cædunt, securique feriunt, cum inter omnes ipse pater vultusque & os ejus spectaculo esset, eminente primo animo inter publicæ pœnæ ministerium secundum pœnam nocentium, ut in utramque partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset. *Oliv.*

 1. *Hujus*

minationem à ſe expulſam reducentes, ſummum imperium obtinens, comprehenſos, proque tribunali virgis cæſos, & ad palum religatos ſecuri percuti juſſit. Exuit patrem, ut conſulem ageret: orbuſque vivere, quam publicæ vindictæ deeſſe maluit.

2. [1] Hujus æmulatus exemplum Caſſius, [2] filium [3] qui tribunus plebis [4] Agrariam legem primus tulerat, multiſque aliis rebus populariter animos hominum amore ſui devinctos tenebat; poſtquam illam poteſtatem depoſuit, adhibito propinquorum & amicorum conſilio, affectati regni crimine domi damnavit: verberibuſque affectum, [5] necari juſſit: ac peculium ejus Cereri conſecravit.

3. T. au-

1. *Hujus æmulatus, &c.*] Spurius Caſſius in agraria largitione ambitioſus in ſocios fuerat. Unde ipſo conſule cum Proculo Virgioio lex Agraria primum promnlgata fuir; nuoquam deiode ſine maximis motibus exagirata. Ager Hernicus ademptus, hoc auctore inter Latinos plebemque diviſus, adjectumque huic muneri aliquanrum agri, qui à patribus poſſidebatur. Hac largitione ſuſpectus jam ſenatui populoque cœpit eſſe, quod pernicioſas libertati opes ſtrueret, eoque civibus jam vilior factus, ut alio munere ſibi recoociliaret civium animos, jubere pro Siculo frumento pecuniam acceptam rettibui populo. Id vero non ſecus quam præſcotem mercedem regni aſperoata plebs eſt. Hunc ergo, ubi magiſtratu abiit, damoatum necatumque conſtat. Suot qui patrem auctorem ejus ſupplicii ferant, eum cogoita domi cauſa verberaſſe ac oecaſſe, peculiumque filii Cereri conſecraſſe, ſigoum inde factum eſſe & ioſcriptum, ex Caſſia familia datum. Invenio apud quoſdam auctores, idque propius fidei eſt, à quæſtoribus Cæſone Fabio, & L. Valerio diem dictam perduellionis, damnatum populi judicio, direptas publice ædes. Quam ſententiam ſequitur Dionyſius Halicarnaſſæus, quia dicit, quod ſi pater judex fuiſſet & punitor, neque domos dirutas, neque bona publicata, quia Romæ oihil eſſet poſſeſſorum proprium patribus viventibus, & ob id pecuniæ & corpora filiorum, cum de eis volunt diſponere traduntur patribus. Addidit præterea agitatum etiam fuiſſe de ioterficiendis filiis Caſſii, ſed crudelem nimis viſam eam ſententiam. *Oliver.*

2. *Filium.*] Sp. Caſſium Viſcellinum, qui corrupte opinor apud Ciceronem *Becelinus* hodieque ſcribitur. *Colerus.*

3. *Qui tribunus plebis.*] Fortaſſe legendum, *Qui cum tribunus plebis.* Alioquin enim adverſatur veritati hiſtoriæ: Caſſius enim conſul tunc fuit, & patricius, oon trib. plebis: ſed cum tribunis commodum plebis quærcotibus tunc coiiſſe ad ſuam legem perfercodam, oon adeo refragari poſſumus. *Pigh.*

4. *Agrariam legem.*] De agro quem populus Romanus bello acquiſiverat æquis porrionibus dividendo.

5. *Necari juſſit.*] Plinius lib. XXXIV. cap. 4. *Romæ ſimulacrum ex ære factum Cereri primum reperio ex peculio Sp. Caſſii, quem regnum affectantem pater ipſius interemerat.* Huic interempto domum etiam ſuperjectam fuiſſe tradit Valerius lib. VI. cap. 3. *Coler.*

1. *Man-*

3. T. autem [1] Manlius Torquatus, præter egregia multa raræ dignitatis, juris quoque civilis, & sacrorum pontificalium peritissimus, in consimili facto ne concilio quidem necessariorum indigere se credidit. Nam cum ad senatum Macedonia de filio ejus D. Silano, qui eam provinciam obtinuerat, querelas per legatos detulisset; à Patribus conscriptis petiit, ne quid ante de ea re statuerent, quam ipse Macedonum filiique sui causam inspexisset: Summo deinde cum amplissimi ordinis, tum etiam eorum qui questum venerant, consensu cognitione suscepta domi consedit, solusque utrique parti per totum biduum vacavit, ac tertio plenissime die diligentissimeque auditis testibus, ita pronuntiavit: Cum Silanum filium meum pecunias à sociis accepisse mihi probatum sit, & republ. eum & domo mea indignum judico, protinusque è conspectu meo abire jubeo. Tam tristi patris sententia perculsus Silanus lucem ulterius intueri non sustinuit, suspendioque se proxima nocte consumpsit. Peregerat jam Torquatus severi & [2] religiosi judicis partes, satisfactum erat reip. habebat ultionem Macedonia, potuit tam verecundo obitu filii patris inflecti rigor. at ille neque adolescentis exequiis interfuit, & cum maxime funus ejus duceretur, consulere se volentibus, vacuas aures accommodavit. Videbat enim, se in eo atrio consedisse, in quo illius Imperiosi Torquati severitate conspicua [3] imago posita erat; Prudentissimoque viro succurrebat, effigies majorum cum titulis suis idcirco in

1. *Manlius Torquatus.*] Pomponius de orig. juris: *Post hos fuerunt P. Mutius & Brutus & Manilius* (lego *& Manlius*) *qui fundaverunt Jus civile.* Meminit hujus Manlii Cicero lib. 1. de Fin. Quod nec ab Hotomanno, nec Cujacio animadversum. *Coler.* Contig. A. U. DCXII.

2. *Religiosi.*] Anxie servantis jusjurandum, quo judices obligari solent.

3. *Imago posita.*] In atriis solebant veteres majorum suorum, qui gloria & rebus gestis claruissent, imagines collocare. Juvenalis;

Tota licet veteres exornent undique cera
Atria: Nobilitas sola est atque unica virtus.

Majorum igitur suorum imaginibus sæpe ad virtutes & rerum gerendarum gloriam incendebantur, ut illorum imitatione clariores fierent. *Oliv.*

in prima ædium parte poni solere, ut eorum virtutes posteri non solum legerent, sed etiam imitarentur.

4. [1]M. verò Scaurus, lumen ac decus patriæ, cum apud Athesim flumen impetu Cimbrorum Romani equites pulsi, deserto Procos. Catulo Urbem pavidi repeterent; consternationis ejus participi filio suo misit qui dicerent; libentius se in acie ejus interfecti ossibus occursurum, quam ipsum tam deformis fugæ reum visurum. Itaque si quid modo reliquum in pectore verecundiæ superesset, [2]conspectum degener irati patris vitaret, recordatione enim juventæ suæ, qualis M. Scauro aut habendus aut spernendus esset filius admonebatur. Quo nuncio accepto, juvenis coactus est fortius adversus semetipsum gladio uti quam adversus hostes usus fuerat.

5. Nec minus animose A. Fulvius vir senatorii ordinis, euntem in aciem filium retraxit, quam Scaurus è prœlio fugientem increpuit. Namque juvenem & ingenio & literis & forma inter æquales nitentem, pravo consilio amicitiam Catilinæ secutum, inque castra ejus temerario impetu ruentem, medio itinere abstractum supplicio mortis affecit: præfatus, Non se Catilinæ illum adversus patriam, sed patriæ adversus Catilinam genuisse. Licuit, donec civilis belli rabies præteriret, inclusum arcere: verum illud cauti patris narraretur opus, hoc severi refertur.

1. *M. verò Scaurus.*] Contigit A.U. DCLII.

2. *Conspectum.*] Ergo formula illa fuit peculiaris, qua patres filios abjiciunt: E CONSPECTU MEO ABEAS. Sic Torquatus paulo ante: *Et Republica eum & domo mea indignum judico, protinusque* E CONSPECTU MEO ABIRE JUBEO. Sic lib. VI. cap. I. de Q. Fabio Maximo Serviliano: *Exegit à filio unico pœnas dubiæ castitatis: is eas pependit, voluntario secessu conspectum patris vitando.* Coler.

Conspectum degenerati patris vitaturum.] *Vitaret*, in Cauchiano. Rectius. At meo quidem judicio rectissime, si sit, *Conspectum degener irati patris vitaret.* Et ipsa vero verba hæc Scauri patris fuisse videntur, quæ filium ad mortem adegere. *Pigh.*

CAP. IX.

CAP. IX.

QUI MODERATI ERGA SUSPECTOS LIBEROS.

1. *L. Gellius Poplicola.*
2. *Q. Hortensius orator.*
3. *Fulvius quidam.*
4. *Pater quidam.*

SED ut hanc incitatam & asperam severitatem mitiores relatu patrum mores clementiæ suæ mistura temperent, exactæ pœnæ concessa venia jungatur.

1. [1] L. Gellius, omnibus honoribus ad censuram defunctus, cum gravissima crimina de filio, cum noverca commissum stuprum, & parricidium cogitatum, propemodum explorata haberet; non tamen ad vindictam procurrit continuo, sed pene universo senatu adhibito in consilium, expositis suspicionibus, defendendi se adolescenti potestatem fecit. Inspectaque diligentissime causa, absolvit eum de concilii, tum etiam sententia sua: Quod si impetu iræ abstractus sævire festinasset, admisisset magis scelus, quam vindicasset.

2. [2] Q. autem Hortensii, qui [*] suis temporibus ornamentum

1. L. *Gellius, omnibus honoribus.*] Gellius cum pro explorato haberet, filium rem habuisse cum noverca, & cum ea de nece patris consilia tractasse, non ad sumendum de filio supplicium statim ira percitus cucurrit, sed consulto Senatu, filio dicendæ causæ potestatem fecit, qui, purgatis quæ sibi objiciebantur, & cognita diligentissime causa, tanquam innocens absolutus est. Nam hunc Cicero defendit, cujus adhuc extat oratio. *Oliverius.*

L. Gellius.] Lib. Lavernii: *L. Agellius.* Gellium tamen rectius vocat Cicero de Legibus & in Bruto. Agellius lib. v. c. 6. *Coler.*

2. *Q. autem Hortensii.*] Fuit hic nobilis orator, & cum Q. Cæcilio Metello consul. Scripsit, ut Asconius testatur, prætor orationes, & lasciva poëmata (quorum Ovidius in Elegiis meminit, & Gellius lib. xix. cap. 9.) etiam Annales ut Vellejus Paterculus testatur lib. II. De hujus Hortensii facundia præter alios Tullium vide in fin. lib. III. de Orator. item in Bruto, ubi memoriam ejus celebrat. Quod & M. Seneca facit in præfatione controversiarum. Ut Porcius Cato, consentiente socero Philippo, suam ei uxorem, liberûm quærendorum gratia dederit. Qua de re legere poteris apud Plutarchum in Catone. Neque mirum filium perditis moribus fuisse, cum in patre summa eluxerit mollities. Quam fuerit mollis in vestitu ac sumptuosus,

tum Romanæ eloquentiæ fuit, admirabilis in filio patientia extitit. Cum enim eousque impietatem ejus suspectam, & nequitiam invisam haberet, ut Messallam suæ sororis filium hæredem habiturus [1] ambitus reum defendens judicibus diceret, Si illum damnassent, nihil sibi præter [2] osculum nepotum, in quibus acquiesceret, superfuturum: Hac scilicet sententia, quam etiam editæ orationi inseruit, filium potius in tormento animi, quàm in voluptatibus reponens: tamen ne naturæ ordinem confunderet, non nepotes, sed filium hæredem reliquit. Moderate usus affectibus suis: quia & vivus moribus ejus verum testimonium, & mortuus sanguini honorem debitum reddidit.

3. [3] Idem fecit clari generis, magnæque dignitatis vir Fulvius, sed in filio aliquantum tetriore. Nam cum auxilium senatus implorasset, ut suspectus in parricidio & ob id latens per [4] triumvirum conquireretur ac jussu Patrum conscriptorum comprehensus esset; non solum eum non no-

docebunt Varro libro III. de R. R. c.6. & inprimis cap. ult. Plin. lib. IX. c.55. & lib. X. cap. 20. Gell. libro I. cap. 5. Macrob. lib. III. cap. 13. Itaque Consulibus sumptuariam legem ferre volentibus fuit adversarius, ut scribit Dio libro XXXIX. Obiit L. Æmilio Paulo, & C. Claudio Marcello Coss.; cum è Cilicia Cicero Romam reverteretur, ut in Ovidii Bruto legimus. Contigit A. U. DCCII.

* *Suis temporibus.*] Omnibus ferme Oratoribus ætatis suæ, nisi M. Tullio, clarior. Agellius libro I. cap. 5. *Colerus.*

1. *Ambitus reum.*] Lege Licinia, de qua Cicero pro Planco. *Idem.*

2. *Osculum nepotum, in quibus acquiesceret.*] Quibus verbis innuebat se non filium habere præter Messallam, quem hæredem suum fore jam animo constituerat.

3. *Idem fecit, &c.*] Fulvius Flaccus primus omnium Transalpinos Ligures domuit, missus in auxilium Massiliensibus adversus vicinos Gallos, qui populabantur fines Massiliensium, cum diu multumque clauderent saltus Deciates, mox etiam Euburiates, incognitas tandem latebras eorum ignibus sepsit Fulvius, in plana Bæbius deduxit, Posthumius ita exarmavit, ut vix relinqueret ferrum quo terra coleretur. Hic igitur Fulvius, qui Ligures domuit, Ambraciam devicit, Cephaleniam & Zacynthum subegit, filium habuit tantæ impietatis atque nequitiæ, ut cædem ipsi machinari non dubitaverit. *Oliverius.* Contigit A. U. DCCII.

4. *Triumvirum.*] Cujus erat, criminis convictos in carcerem trahere, & supplicium de eis sumere. *Per Triumvirum.*] Triumviris cura & custodia erat carceris, nec ea tantum, quin & in reos capitis animadvertebant in carcere. Unde Capitales dicti Plauto & aliis. Sanguinei item, ut Prudentio. Quod in carcere reos punivering, planum ex Valerio

notavit, sed etiam decedens, dominum omnium esse voluit: Quem sibi genuerat hæredem instituens, non [1] quem expertus fuerat.

4. Magnorum virorum clementibus actis ignoti patris novæ atque inusitatæ rationis consilium adjiciam: qui cum à filio necti sibi insidias comperisset, nec inducere in animum posset, ut verum sanguinem ad hoc sceleris progressum crederet, seductam uxorem suppliciter rogavit, ne se ulterius celaret, sed diceret: sive illum adolescentem [2] subjecisset, sive ex alio concepisset: Asseveratione deinde ejus, & jurejurando, se nil tale debere suspicari, persuasus; in locum desertum filio perducto, gladium, quem secum occultum attulerat, tradidit, ac jugulum feriendum præbuit; nec veneno, nec latrone ei ad peragendum parricidium opus esse affirmans: Quo facto non paulatim, sed magno impetu [3] recta cogitatio pectus juvenis occupavit; continuoque abjecto gladio, Tu vero inquit, pater vive: & si [4] tam obsequens es, ut hoc precari filio permittas, me quoque [5] exupera. Sed tantum quæso, ne meus erga te amor eo sit vilior, quod à pœnitentia oritur. O solitudinem sanguine meliorem, pacatioresque penatibus silvas, & alimentis blandius ferrum, ac mortis oblatæ, quam datæ vitæ felicius beneficium!

lerio fit hoc libro cap.4. & lib.VI. c.1. Sed & extra carcerem animadvertebant, hoc est, apud columnam Mæniam, teste Asconio. Ducebant porro, & aliquando etiam duci jubebant, ut P. Munatium apud Plinium lib. XXI. cap.3. Maleficos conquisivisse ex hoc quidem Valerii loco didici; cui adjungo Varronem lib.I. de Ling. Latin. *Quæstores à quærendo, qui conquirerent publicas pecunias & maleficia, quæ Triumviri capitales nunc conquirunt.* De his etiam libros Juris consule. Glossarium: *Triumvir*, δεσμοφύλαξ, τριανδρικόν. Colerus.

1. *Quem fuerat expertus.*] Non habendo respectum, quod eum expertus fuerat, in se parricidium parasse.

2. *Subjecisset.*] Si filius ejus subdititius esset.

3. *Recta cogitatio.*] Justa existimatio de pietate patri debita.

4. *Tam obsequens es.*] Sequens votum filii.

5. *Exupera.*] In vita. Id est, vive diutius quam ego victurus sum.

CAP. X.

QUI FILIORUM OBITUM FORTI ANIMO TULERUNT.

ROMANI.	EXTERNA.
1. *M. Horatius Pulvillus Cos.*	1. *Pericles Atheniensis.*
2. *L. Æmilius Paullus Procos.*	2. *Xenophon.*
3. *Q. Marcius Rex Cos.*	3. *Anaxagoras.*

COmmemoratis patribus, qui injurias filiorum patienter exceperunt, referamus eos qui mortes æquo animo tolerarunt.

1. [1] Horatius Pulvillus, cum in Capitolio Jovi Opt. Max. ædem pontifex dedicaret, interque nuncupationem solemnium verborum postem tenens, mortuum esse filium suum audisset: neque manum à poste removit, ne tanti templi dedicationem interrumperet: neque vultum à publica religione ad privatum dolorem deflexit; [2] ne patris magis,

1. H*Oratius Pulvillus.*] Horatio Pulvillo & Valerio Publicola Coss. dedicata erat in Capitolio Jovis ædes. Sortiti sunt inter se consules uter dedicaret. Horatio forte evenit. Valerius ad Vejens bellum profectus. Ægrius, quam dignum erat, tulerunt Valerii necessarii dedicationem iam inclyti templi Horatio dari. Id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra tentata erant, postem jam tenenti consuli fœdum inter precationem Deûm nuntium incutiunt, mortuum ejus filium esse, funestamque familiam, dedicare eum templum non posse. Non crediderit factum, an tantum roboris animo fuerit, nec traditur certum, nec facilis est interpretatio. Nihil aliud ad eum nuntium à proposito versus, quam ut cadaver efferri juberet, tenens postem, precationem peragit, & dedicat templum. *Oliverius.* *Horatius Pulvillus.*] Meminere præter Historicos Seneca de Consolatione ad Marciam c. 13. Cicero pro Domo. *Coler.* Contigit A. U. CCXLVI.

2. *Ne patris magis, quam pontificis partes egisse videretur.*] Truncasse sciolos exemplum, codex Winchelianus atque Coloniensis demonstrant. Novæ enim orationis initium adjicit, ita; *Ne patris magis quam pontificis partes egisse videretur, Tolle, inquit, cadaver.* Quæ verba Horatii consulis sunt, sed reliqua desunt ejus periodi, ideoque asteriscum adjunxi, ut intelligas quædam desiderari: Velut & ipse sensus indicat. Suppleri quidem sententia sic potest, *Tolle, inquit, cadaver: nilque aliud adjiciens, inceptam rite precationem peregit.* Hoc idem ex Livio cognoscimus, ex quo Valerius hoc exemplum sumpsisse videtur: nam de eadem re ille sic, *Nihil aliud ad eum nuncium, quam ut cadaver efferri juberet, tenens postem precationem peragit, & dedicat templum.* Pigh.

1. *Tolle,*

magis, quam pontificis partes egiſſe videretur,[1] Tolle, inquit, cadaver. *

2. [2] Clarum exemplum: nec minus tamen illuſtre quod ſequitur. [3] Æmilius Paullus nunc feliciſſimi, nunc miſerrimi patris clariſſima repræſentatio, ex quatuor filiis formæ inſignis, egregiæ indolis, duos jure adoptionis [4] in Corneliam, Fabiamque gentem tranſlatos, ſibi ipſe denegavit: duos ei fortuna abſtulit. Quorum alter triumphum patris funere ſuo quartum ante diem præceſſit: alter in triumphali curru conſpectus, poſt diem tertium expiravit. Itaque qui ad donandos uſque liberos abundaverat, in orbitate ſubito deſtitutus eſt. Quem caſum quo robore animi ſuſtinuerit, oratione, quam de rebus à ſe geſtis apud populum habuit, hanc adjiciendo clauſulam, nulli ambiguum reliquit: Cum in [5] maximo proventu felicitatis noſtræ, Quirites, timerem, ne quid mali fortuna moliretur; Jovem Opt. Max. Junonemque reginam, & Minervam precatus ſum, ut ſi adverſi quid populo Romano immineret, torum in meam domum converteret. Quapropter bene ſe res habet: annuendo enim votis meis id egerunt, ut vos potius meum caſum doleatis, quam ego veſtro ingemiſcerem.

3. Uno

1. *Tolle, inquit.*] Deſunt hæc in antiquis meis. In Seneca item & Cicerone. Subſcribo tamen lubens ſententiæ eruditiſſimi Pighii, & ſagacitatem iſtam lubens agnoſco. Servius paulo aliter: In eo eſt pollutio, quæ ait, *Caſuque animum concuſſus amici.* Nam ipſa impiant quæ agnoſcimus. Unde in Livio habemus Horatium Pulvillum, cum Capitolium dedicare vellet, audiſſe ab inimico, mortuum filium: & ne pollutus dedicare non poſſet, reſpondiſſe, CADAVER SIT. *Coler.*

2. *Clarum, &c.*] Contigit A. U. DXXCVI.

3. *Æmilius Paullus.*] L. Æmilius Paullus, ejus Paulli filius, qui apud Cannas cecidit, primo conſulatu, quem, ut inquit Autor de Viris Illuſtr. poſt tres repulſas adeptus erat, de Liguribus triumphavit. Iterum conſul Perſen Philippi filium, & Macedoniæ regem apud Samothracas victum cepit, & victum flevit, & ſibi aſſidere juſſit, ac demum in triumphum duxit. *Oliver.*

3. *In Corneliam.*] Qui Scipio Æmilianus dictus eſt.

4. *Maximo proventu.*] Maximo ſucceſſu: nam provinciam totam Macedoniam conſilio, & armis ſubegerat, regem Perſem ceperat, & in triumphum duxerat. *Oliv.*

1. *Uno,*

3. [1] Uno etiam nunc domestico exemplo adjecto, in alienis luctibus orationi meæ vagari permittam. [2] Q. Marcius Rex superior, Catonis in consulatu collega, filium summæ pietatis & magnæ spei, & quæ non parva calamitatis accessio fuit, unicum amisit. Cumque se obitu ejus subrutum, & eversum videret; ita dolorem altitudine consilii coërcuit, ut à rogo juvenis protinus Curiam peteret: senatumque, quem eo die lege habere oportebat, evocaret. Quod nisi fortiter mœrorem ferre scisset, unius diei lucem inter calamitosum patrem, & [3] strenuum consulem, neutra in parte cessante officio, [4] partiri non potuisset.

EXTERNA.

1. [5] Princeps Atheniensium Pericles intra quatriduum duo-

1. *Uno, &c.*] Contig. A.U. DCXXXV.

2. *Q. Martius Rex superioris Catonis in consulatu collega.*] Ita vulgo. Duo Martii Reges ad consulatum pervenerunt, pater & filius. E quibus pater A. U. DCXXXV. consul fuit, non cum Catone superiore, censorio, quemadmodum ex his verbis perperam scriptis intelligitur, sed cum M. Catone censorii nepote, qui Africam sortitus consul in ea provincia est mortuus, ut pulchre declarat Gellius lib. XIII. cap. 18. Filius Q. Marcius solus postea consulatum gessit, anno urbis DCLXXXV. ut docebunt annales nostri. Patrem itaque, superiorem Marcium regem differentiæ causa vocat Valerius, quare ita corrigendus est locus: *Q. Marcius Rex superior, Catonis in consulatu collega.* Pigh.

3. *Strenuum consulem.*] Vocando Senatum in curiam.

4. *Partiri.*] Legi quoque potest, *partiri potuisset*, id est, dividere, aut distinguere lucem unius diei inter patrem calamitosum, id est, diem quo funus peregerat, & consulem strenuum, id est, diem, quo consulis partes exsequeretur, officio cessante in neutra parte, licet utrumque non fecisset uno die. *Fad.*

5. *Princeps Atheniensium Pericles.*] Coronatus hîc incedebat, & Jupiter Olympius appellabatur, tantum licentiæ habuit vir ille, tantum apud populum gratiæ. nec mirum. Nam Lacedæmonii agrorum populationibus fracti, quas Periclis & Sophoclis ductu passi fuerant, in annos triginta pacem pepigerunt; rupto deinde intra quindecim annos fœdere cum contemptu Deorum atque hominum, fines Atticos populantur, & ne prædam potius quam pugnam expetiisse viderentur, hostes ad prœlium provocant: sed Athenienses consilio Periclis ducis sapientissimi populationis injuriam differunt in tempus ultionis, supervacuam pugnam existimantes, cum ulcisci hostem sine periculo possent. Deinde interjectis diebus naves conscendunt, & nihil sentientibus Lacedæmoniis totam Spartien depprædantur, multoque plura auferunt, quam amiserant; prorsus ut in comparatione damnorum longe plutis fuerit ultio, quam injuria. Clara quidem hæc Periclis expeditio habita, sed multo clarior privatio patrimonii, qua contentus fuit. Hujus enim agros in populatione intactos reliquerant

duobus mirificis adolescentibus filiis spoliatus; iis ipsis diebus & vultu pristinum habitum retinente, & oratione nulla ex parte infractiore concionatus est. Ille verò caput quoque solito more coronatum gerere sustinuit, ut nihil ex vetere ritu propter domesticum vulnus detraheret. Non sine causa igitur tanti roboris animus ad [1] Olympii cognomen ascendit.

2. [2] Xenophon autem, quod ad Socraticam disciplinam attinet, [3] proximus à Platone felicis ac beatæ facundiæ gradus, cum solenne sacrificium peragerent, è duobus filiis majorem natu [4] nomine Gryllum, [5] apud Mantineam in prœ-

rant hostes, sperantes se illi acquirere posse, aut periculum ex invidia, aut proditionis suspicione infamiam. Quod ante prospiciens Pericles, & futurum populo prædixerat, & ad invidiæ impetum declinandum, agros ipsos dono reipubl. dederat, atque ita unde periculum quæsitum fuerat, ibi maximam gloriam invenit. Non minorem vero ex jactura filiorum duorum, quos diebus quatuor amisit, quorum desiderium tam fortiter tulit, ut coronatus more solito ad populum constanti voce concionatus fuerit. *Oliv.*

1. *Olympii.*] Ita Periclem vocavit Aristophanes Acarnensibus:

Ἐντεῦθεν ὀργῇ Περικλέης ὁ Ὀλύμπιος.

Vide ejus interpretem. Plin. l. XXXIV. c. 8. *Olympium Periclem, dignum cognomine.* Uterque Olympium simpliciter dictum fuisse vult. Ergo exsculpenda vocula *Jovis.* Coler.

2. *Xenophon autem.*] Xenophon Philosophus & dux insignis fuit Grylli Atheniensis filius, homo verecundus & speciosus, supra quam dici possit, moratusque & probus, atque omnibus gratus, Socratis discipulus, & Platonis æmulus, teste Gellio, qui lib. XIV. cap. 3. dicit, quod Xenophon & Plato Socraticæ amœnitatis lumina certare æmulanque inter se existimati sunt. Hic primus omnium Philosophorum scripsit historiam; Fuit enim, ut diximus, dux strenuus. Ex ultimis Babyloniæ finibus exercitum reduxit incolumem asperis & difficillimis itineribus per infestissimas gentes & barbaras. *Oliverius.*

3. *Proximus à Platone.*] Secundus à Platone. Constat enim in Socratica disciplina primum locum obtinuisse Platonem, secundum vero Xenophontem. Plato eloquentia superior, Xenophon gravitate melior, qui & ipse multa sermonis suavitate polluit. Tanta inter se æmulatione certarunt, ut cum uterque multa scripserit, neuter tamen alterius mentionem faciat in operibus suis. Præceptorem tantum in dialogis disputantem introducunt. *Idem.*

4. *Nomine Gryllum*] Præter cæteros lege Senecam Consolat. ad Marciam cap. 12. *Colerus.*

5. *Apud Mantineam.*] Nota est historia, quod auxiliantibus Atheniensibus Thebani duce Epaminonda bellum indixere Lacedæmoniis, & apud Leuctra & apud Mantineam, ut in cap. de Fortitudine diximus, feliciter pugnatum est, attamen victoria apud Mantineam parta non fuit incruenta, multi ex victoribus cecidere, inter quos dux ipse Epaminondas & Xenophontis filius, de quo nunc diximus. *Oliv.*

1. *Coro-*

prœlio cecidiſſe cognovit: nec ideo inſtitutum Deorum cultum omittendum putavit, ſed tantummodo [1] coronam deponere contentus fuit. Quam ipſam, percunctatus quonam modo occidiſſet, ut audivit fortiſſime pugnantem interiiſſe, capiti repoſuit; numina quibus ſacrificabat, teſtatus, majorem ſe ex virtute filii voluptatem, quam ex morte amaritudinem ſentire. Alius removiſſet hoſtiam, [2] abjeciſſet altaria, lachrymis reſperſa thura disjeciſſet; Xenophontis corpus religioni immobile ſtetit, & animus in conſilio prudentiæ ſtabilis manſit: Nam dolori ſuccumbere, ipſa clade, quæ nunciata erat, triſtius duxit.

3. Nec [3] Anaxagoras quidem ſupprimendus eſt. Audita namque morte filii, Nihil, inquit, mihi inexpectatum aut novum nuntias: ego enim illum ex me natum ſciebam eſſe mortalem. Has voces utiliſſimis præceptis imbuta virtus mittit: quas ſi quis efficaciter auribus perceperit, non ignorabit ita liberos eſſe procreandos, ut meminerit, his à rerum natura, & accipiendi ſpiritus, & reddendi, eodem momento temporis legem dici: atque ut mori neminem ſolere, qui non vixerit, ita nec vivere aliquem quidem poſſe, qui non ſit moriturus.

1. *Coronam.*] Qua coronatus ſacra obibat.

2. *Abjeciſſet altaria.*] Ornatum eorum.

3. *Anaxagoras.*] Hic Clazomenius fuit, Hegeſibulo patre natus, Anaximenis auditor, Philoſophus ſuo tempore inclytus.

VALERII

VALERII MAXIMI
LIBER SEXTUS.

CAP. I.
DE PUDICITIA.

VNde te virorum pariter ac fœminarum præcipuum firmamentum Pudicitia evocem? Tu enim [1] prisca religione consecratos Vestæ focos incolis. [2] Tu Capitolinæ Junonis pulvinaribus incubas. [3] Tu palatii columen augustos penates, sanctis-

1. PRisca religione.] Quia ab Ascanio morem servandi ignis æterni accepere Romani: nam Vestales perpetuam virginitatem servabant.

2. *Tu Capitolina.*] Matrimonium servas incolume. Nam Juno dicebatur præesse conjugiis. Virgilius:

Junoni ante omnes cui vincla jugalia curæ.

3. *Tu palatii columen.*] Hic aperta nimis utitur adulatione, cum Juliam dicat fuisse pudicam, quam impudicissimam fuisse constat, adeo ut eum similes patruo filios procrearet, omnesque admirarentur, quærentibus ex ea multis, quid ita filios patruo similes produceret, cum se multis subjiceret, respondere solitam dicunt, Navis sum, nisi plena, vectorem non admitto. De hac Juvenalis:

Cum

[1] sanctissimumque Juliæ genialem thorum assidua statione celebras. Tuo præsidio puerilis ætatis insignia munita sunt. Tui numinis respectu sincerus juventæ flos permanet. Te custode matronalis [2] stola censetur. Ades igitur, & cognosce quæ fieri ipsa voluisti.

1. [3] Dux Romanæ pudicitiæ [4] Lucretia, cujus virilis animus,

Cum tot abortivis fœcundam Julia vulvam
Solveret, & patruo similes effunderet offas.

Fuit autem Julia Augusti Cæsaris filia, & uxor Tiberii. *Oliv.*

1. *Sanctissimumque Julia genialem thorum.*] In Campensi, Susiano ac Pulmanniano, *Julia gentis genialem thorum* legitur. Quod placet. Impudentissime enim adularetur alioqui Valerius, cum Julia Augusti filia, & Tiberii uxor libidine atque adulteriis toto orbe terrarum fuerit infamis. *Pighius.* *Sanctissimumque Julia genialem thorum assidua statione celebras.*] Insignis plane restitutio, quam tamen libris debemus, quibus fere vox, *gentis*, abest. Et qui expedias alioqui hanc sententiam? Quæso te, an gentis Juliæ genialis aliquis thorus? imo singulorum is est, nec nisi matronarum. Itaque de Julia hoc capiendum, sive Livia Augusta, cui serviliter, ut & Tiberio alias, adulatur, tantamque pudicitiam ejus facit, ut numen ipsum inhabitare velit genialem ejus thorum. Porro Julium nomen post adoptionem vulgo datum Liviæ, docui in Commentario ad Tacitum. Cujus rei inobservantia hunc locum fœdavit. *Lips.*

2. *Stola.*] Erat matronalis vestis, quæ usque ad imos pedes demissa erat, & cujus extremam partem ambibat instita assuta, quæ erat fasciola quædam sive limbus. Ulpian. L. vestis ff. de Aur. & Arg. legat.

3. *Dux Romanæ pudicitiæ.*] Orta in castris inter potentes adolescentes contentione quadam de uxorum pudicitia, cum suam quisque laudaret, Collatinus, qui cum his erat, non verbis opus esse dixit, id brevi sciri posse, qualis unaquæque foret, si sumptis equis invisetent eas, id demum spectatissimum unicuique fore, quod inopinato viri adventu occurrit. Probato consilio, citatis equis omnes advolant Romam, inde Collatiam, ubi Lucretiam haud quaquam ut regias nurus, quas in convivio luxuque cum æqualibus viderant tempus terentes, sed deditam lanæ inter lucubrantes ancillas in medio ædium sedentem inveniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. Invitatis comitibus à marito, Sextum Tarquinium mala libido Lucretiæ stuprandæ capit, tum forma, tum spectata castitas incitat. Paucis diebus interjectis, postquam redierunt in castra, Sextus Tarquinius, inscio Collatino, cum comite uno Collatiam venit. Ubi exceptus benigne ab ignaris consilii, cum post cœnam in hospitale cubiculum ductus esset, amore ardens, postquam satis tuta omnia circa, sopitique omnes videbantur, stricto gladio, ad dormientem Lucretiam venit, sinistraque manu mulieris pectore oppresso, Tace Lucretia, inquit, Sextus Tarquinius sum, ferrum in manu habeo, morieris, si emiseris vocem. Cum pavida è somno mulier nullam opem, prope mortem imminentem videret, tum Tarquinius fateri amorem, orare, miscere precibus minas, versare in omnes partes muliebrem animum, ubi obstinatam videbat, & ne mortis quidem metu inclinari, addidit ad metum dedecus, cum mortua jugulatum servum positurum ait,

mus, maligno errore fortunæ, muliebre corpus sortitus est: A Sex. Tarquinio regis Superbi filio per vim stuprum pati coacta, cum gravissimis verbis injuriam suam [1] in consilio necessariorum deplorasset; ferro se, quod veste tectum attulerat, interemit. Causamque tam animoso interitu imperium consulare pro regio permutandi, populo Rom. præbuit.

2. [2] Atque hanc illatam injuriam non tulit * Virginius plebeii

ait, ut in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cum vicisset obstinatam pudicitiam velut victrix libido, profectusque inde Tarquinius ferox, expugnato decore muliebri esset, Lucretia mœsta tanto malo, accitis quamprimum patre viroque, qui cum singulis amicis veniant, in cubiculo sedens lachrymabunda, quærenti viro satin salvæ res essent? Minime, inquit. Quid enim salvi mulieri esse potest, amissa pudicitia? Vestigia viri alieni, Collatine, in lecto sunt tuo, cæterum corpus est tantum violatum, animus insons, mors testis; sed date dextras fidemque, haud impune adultero fore. Sextus est Tarquinius, qui hostis pro hospite priori nocte armatus mihi sibique, si vos viri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium. Dant ordine omnes fidem, consolantur ægram animi, avertendo noxam à coacta in auctorem delicti, mentem peccare, non corpus, & unde consilium abfuerit, culpam abesse. Vos, inquit, videritis, quid illi debeatur, ego me, etsi peccato absolvo, supplicio non libero, nec ulla deinde impudica Lucretiæ exemplo vivet, cultrum, quem sub veste abditum habebat, in cor defigit, prolapsaque in volnus moribunda cecidit. Dionysius in hac historia multum dissentit à Livio. Non enim contentionem de uxoribus inter potentes in castris adolescentes ortam, nec Sextum Tarquinium ad id ipsum stuprandæ Lucretiæ gratia Collatiam venisse, veluti furiosa quadam libidine agitatum, ut tradit Livius, sed à patre Collatiam missum, ad quædam illic regia negotia peragenda; hospitio deinde à Lucretia benigne susceptum, quippe regis filium, & viri cognatum: erat autem ex gente Tarquinia Collatinus, ingressum nocte cubiculum extorsisse ab obstinata Lucretia stupri necessitatem, quæ, ne infamis moreretur, corpus ejus libidini subjecit, orta deinde luce, cum ille abiisset, Lucretiam dicit sumpto vehiculo Romam ad patrem properasse, & ad ejus genua provolutam suppliciter, rogasse, ut quoscunque posset amicos, & cognatos, quam primum evocaret. Quibus accitis, rem omnem exposuisse, sibi deinde mortem intulisse. Quo facto, Valerium in castra missum nuntium ad Collatinum, qui re audita, cum Junio Bruto Romam venisse, & de ejiciendis regibus consilium iniisse dicitur. *Oliv.*

* *Lucretia.*] Factum hoc Lucretiæ diserte & erudite disputat Augustinus lib. I. cap. 19. & lib. III. cap. 15. de Civitate Dei. Meminit & Tertullianus in exhort. ad Castitat. & in libro de Monogam. ubi Lucretiam κατ' ἐξοχὴν matronam Romanam vocat. Vide & Servium VIII. Æneid. *Coler.*

1. *In concilio necessariorum.*] Viri Collatini, patris Tricipitini, Poblii Valerii, & Junii Bruti.

2. *Atque hanc illatam injuriam non tulit, Virginius, plebeii vir generis, &c.*] Scribe & distingue: *Atque hac illatam injuriam non tulit Virginius, &c.* Claudit

beii generis, sed patricii vir spiritus, ne probro contaminaretur domus sua, proprio sanguini non pepercit. Nam cum Ap. Claudius decemvir, filiæ ejus virginis stuprum, potestatis viribus fretus, pertinacius expeteret, [1] deductam in

dit exemplum præcedens, & transit ad alterum: atque hæc Lucretia, inquit, illatam injuriam ulta est ferro: Virginius etiam inferendam. *Lips.*

* *Virginius plebei generis.*] Fuit post aliquot annos par in urbe nefas à libidine ortum, haud minus fœdo eventu, quam quod per stuprum cædemque Lucretiæ urbe regnoque Tarquinios expulerat. Cum enim à consulibus ad decemviros translatum esset imperium, ex decemviris unum Appium Claudium plebeiæ virginis stuprandæ libido velut rabies quædam incessit: hæc Lucii cujusdam Virginii filia, & L. Icilio tribunitio viro desponsata erat, quam Appius amore insaniens, pretio ac prece speque pellicere adortus, postquam omnia pudore septa invenit, ad crudelem superbamque vim animum convertit. M. Claudio clienti negotium dedit, ut virginem in servitutem assereret, neque cederet secundum libertatem poscentibus vindicias. Is virgini in forum ad literarum ludum venienti manum injecit, suam servam è serva natam appellans; concursu amicorum ad clamorem nutricis Quiritum fidem implorantis facto liberatur, in jus tamen rapitur, ad Appiique tribunal producitur, qui ex composito puellam Marco Claudio poscenti, & servam asserenti suam, adjudicavit. Interea P. Numitorius puellæ avus, & sponsus Icilius interveniunt, puellam à vi magis, quam à judicio tuentur. Jamque gravi seditione orta, certamen instare videbatur. Tum Appius libertatis vindicias judiciumque puellæ in sequentem diem datis sponsoribus pronuntiat. Interea pater præpropere accitur è castris, qui, audito filiæ periculo, acceptoque commeatu, ad urbem properat, filiæ ad tempus adest. Nam cum Appius sequenti die in tribunal ascendisset, puellæque vindicias secundum servitutem decrevisset, tanta quidem vis amentiæ verius, quam amoris ejus mentem prævenerat; tum Virginius in Appium manus intentans, Icilio, inquit, Appi, non tibi filiam despondi, & ad nuptias, non ad explendam tui corporis libidinem educavi. Placetne pecudum ferarumque ritu promiscue in concubitus ruere? non passuros hoc cives Romanos spero. Cumque jam vi ageretur in puellam, jamque decemviri potentiæ resisti non posset, Virginius, ubi nihil usquam vidit auxilii, pœnitentiam simulans, Quæso, inquit, Appi, primum ignosce patrio dolori, si quid inclementius in te sum invectus, deinde finas hic coram virgine nutricem percontari quid hoc rei sit, ut si falso dictus pater sum, æquiori hinc animo discedam. Data venia, seducit filiam ac nutricem prope Cloacinam ad tabernas, quibus tunc Novis erat nomen, atque ibi cultro ab lanio arrepto, hoc te, inquit, uno quo possum modo filia in libertatem vindico, pectus deinde filiæ transfixit, & spectans ad tribunal, Te, inquit, Appi, tuumque caput hoc sanguine consecro. Deinde se in castra proripuit. Hinc seditione orta, factaque plebi secessione, à patribus coacti decemviri sunt abdicare se magistratu, creataque est tribunitia potestas, & reddita plebi. Sumptum quoque est de decemviris supplicium per tribunos plebis. Hoc autem contigit anno LX. post libertatem inceptam, teste Cicerone libro de Fin. bon. & mal. *Oliv.*

1. *Deductam in forum puellam occidit.*] Imo jam in foro erat puella ad Appii tribunal. Lego, *Seductam in foro.* Ita res è Li-

in forum puellam occidit, pudicæque interemptor, quam corruptæ pater esse maluit.

3. Nec alio robore animi prædirus fuit Pontius Aufidianus, eques Rom. qui postquam comperit filiæ suæ virginitatem à [1] pædagogo proditam [2] Fannio Saturnino, non contentus sceleratum servum affecisse supplicio, etiam ipsam puellam necavit. Itaque ne turpes ejus nuptias celebraret, acerbas exequias duxit.

4. Quid P. Mænius? quam severum pudicitiæ custodem egit! In libertum namque gratum admodum sibi [3] animadvertit, quia eum nubilis jam ætatis filiæ suæ osculum dedisse cognoverat, cum præsertim non libidine, sed [4] errore lapsus videri posset. Cæterum amaritudine pœnæ, teneris adhuc puellæ sensibus, castitatis disciplinam ingenerari magni æstimavit. Eique tam tristi exemplo præcepit, ut non solum virginitatem illibatam, sed etiam oscula ad virum sincera perferret.

5. Q. verò [5] Fabius Maximus [6] Servilianus honoribus quos splendidissime gessit, censuræ gravitate consummatis, exegit à filio unico pœnas [7] dubiæ castitatis: Is eas pependit, voluntario secessu conspectum patris vitando.

6. Di-

è Livio aliisque, qui seductam paullum à patre puellam, & tunc interfectam clare scribunt. *Lips.*

1. *Pædagogo.*] Oliverius intelligit Fannium Saturninum fuisse pædagogum. *Badius.*

2. *Fannio Saturnino.*] Ita corrigendum, ut in Atrebatensi, Campensi, & aliis. *Pigh.*

3. *Animadvertit.*] Punivit morte.

4. *Errore lapsus.*] Quod in teneris annis eam osculari fortasse solitus fuisset, & ea nunc consuetudine deceptus simplex puellæ osculum dedisset. *Oliv.*

5. *Fabius verò, &c.*] Contigit A.U. DCXXVII.

6. *Servilianus.*] Macrobius librum hujus de Feriis citat. *Coler.*

7. *Dubiæ castitatis.*] Quia tumor erat, eum amisisse pudicitiam, & muliebria passum. *Bad.* *Exegit pœnas à filio dubiæ castitatis, & punito pependit, voluntario secessu conspectum patris vitando.*] Ita vulgo. Interjecere denuo irreligiosas manus Valerio nostro audaculi, totamque sententiam hanc prorsus mutarunt. Cur enim quæso præterit, quasnam à filio pœnas exegerit Fabius? quod maxime exempli causa dicere oportebat. Cur item vindex ille pater sibimet exilium indixit? an quod eum pœnituerit severitatis in filium fortassis cinædo vix honestiorem? Profecto alienum à magnanimitate & constantia clarissimæ gentis Fabiæ, atque etiam Serviliano indignum, ejusque tot hono-

nori-

6. Dicerem censorium virum nimis acerbum extitisse, nisi P. Atilium Philiscum in pueritia corpore quæstum à domino facere coactum, tam severum postea patrem cernerem. Filiam enim suam, quod ea se stupri crimine coinquinaverat, interemit. Quam sanctam igitur in civitate nostra pudicitiam fuisse existimare debemus, in qua etiam institores libidinis, tam severos ejus vindices evasisse animadvertimus?

7. [1] Sequitur excellentis nominis, ac memorabilis facti exemplum. M. Claudius Marcellus ædilis curulis C. [2] Scantinio Capitolino trib. pl. diem ad populum dixit, quod filium suum de stupro appellasset: Eoque asseverante se cogi non posse ut adesset, quia [3] sacrosanctam potestatem haberet, & ob id tribunitium auxilium implorante; totum collegium tribunorum negavit se intercedere, quo minus pudicitiæ quæstio perageretur. Citatus itaque Scantinius reus,

noribus splendidissimè gestis. Jam olim quidem valde frigidum & ineptum mihi visum fuit hoc exemplum; verum nunc exemplaria vetera conferenti veritas ipsa semet insinuat, cum repererim in Susiano libro hanc lectionem; *Exegit à filio punico, (sed corrige, unico) pœnas dubia castitatis, is eas pependit, voluntario secessu conspectum patris vitando.* Eadem est in Pulmanniano, præterquam quod mendosum vocabulum, *Punico*, corrigere quis cupiens, in *punito* mutarit. Alius deinde transtulit vocabulum, ut suæ opinioni sententiam accommodaret male intellectam. *Pigh.*

1. *Sequitur, &c.*] Hic ille Marcellus est, qui, cæso Virodomaro Gallorum duce, opima spolia reportavit, qui primum Annibalem apud Nolam vinci posse docuit, qui Syracusas in Sicilia munitissimam urbem expugnavit, qui multa atque præclara pro republica gessit. Cum igitur comperisset, C. Scantinium Capitolinum trib. pleb. de stupro compellasse filium suum adolescentulum egregia forma, sed pudicitia atque modestia magis ingenuum, diem illi dixit ad populum. Nam puer eum de resistendo scelerato tribuno nihil proficere posse videret, rem ad patrem detulit. *Oliv.* Contigit A.U. DXXVII.

2. *Scantinio.*] Lex Scantinia vel Scatinia, quæ erat de pueris impudicis, lata à C. Scantinio Aricino trib. pl. ut qui præposteram vel adversi vel aversi Venerem exercuissent, vel, ut qui alienam pudicitiam sollicitassent, aut suam ipsi prostituissent, pœna x. millium nummûm coërcerentur. Juvenalis Sat. II. Sueton. Domitian. Ausonius, Quintil. De pœna tamen dubitat Brissonius. Postmodum pœna ultimi supplicii ab Imperatoribus Christianis constituta est. Ut ex tit. C. ad L. Jul. de Adulter. apparet.

3. *Sacrosanctam potestatem.*] Tribunitiam potestatem, quæ sacrosancta ideo dicebatur, quia lex erat, qui tribunum violasset, ejus caput sacrum foret. *Oliverius.*

1. *Uno*

teus, [1] uno teste qui tentatus erat, damnatus est. Constat, juvenem productum in Rostra defixo in terram vultu perseveranter tacuisse, verecundoque silentio plurimum [2] in ultionem suam valuisse.

8. [3] Metellus quoque Celer [4] stuprosæ mentis acer punitor extitit, Cn. Sergio Silo promissorum matrifamiliæ nummorum gratia diem ad populum dicendo, eumque hoc uno crimine damnando: Non enim factum tunc, sed animus in quæstionem deductus est: plusque voluisse peccare nocuit, quam non peccasse profuit.

9. [5] Concionis hæc, illa Curiæ gravitas. T. Veturius filius

1. *Uno teste.*] Puero ipso Marcelli filio.

2. *In ultionem suam.*] In tribuni damnationem.

3. *Metellus, &c.*] Contigit A. U. DCXXCIV.

4. *Stuprosæ mentis.*] Libidinosæ voluntatis.

5. *Concionis hæc, &c.*] Cum propter longum & difficile bellum Samnitium sæpius tributum civitati esset imperatum, exhausta tandem civitas ære, à fœneratoribus sumere cogebatur; qui vero graviori ære astricti fœnus solvere non poterant, nexi fœneratoribus dabantur, quibus tanto tempore serviteni, donec debitum omne persolvissent. Inter hos igitur datus est ille Veturius nobilis adolescens, consularis viri filius, quem Cajus Plotius fœnerator, cui nexus datus fuerat, cum vi stuprare voluisset, ac pertinacissime recusasset, cum verberibus mulctavit sceleratus homo, quod ejus libidini obtemperare noluisset. Hic igitur adolescens vere nobilis in forum proripuit, Plotium accusavit, quem Senatus damnatum in carcerem conjici jussit. In hac historia Valerius dissentit à Livio. Non enim Veturium, sed Publium quendam nexum datum, nec C. Plotio, sed L. Papyrio fœneratori fuisse dicit. Idque factum esse ante deditionem Caudinam. Mutatum enim dicit esse jus ob unius fœneratoris libidinem, & crudelitatem insignem. L. Papyrius is fuit, cui cum Senatusconsulto Publius ob æs alienum paternum nexus datus esset, quæ forma ætasque misericordiam eliccre poterant, ad libidinem & contumeliam animum accenderent, ut florem ætatis ejus fructum adventitium crederet datum. Primo pellicere adolescentem sermone incesto est conatus, deinde postquam aspernabantur flagitium aures, minis territare, atque identidem admonere fortunæ suæ; postremo cum ingenuitatis magis, quam præsentis conditionis memorem videret, nudari jubet, verberaque afferri. Quibus laceratis juvenis cum se in publicum protipuisset, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris, ingens vis hominum cum ætatis miseratione atque indignitate injuriæ accensa suæ conditionis, liberûmque suorum respectu, in forum, atque inde, agmine facto, ad curiam concurrit. Et cum consules tumultu repentino coacti Senatum vocarent, introëuntibus in curiam patribus laceratum virgis tergum procumbentis ad singulorum pedes ostendebant. Victum eo die ob impotentem injuriam unius ingens vinculum fidei, jussique consules ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxiam meruisset, donec pœnam lueret, in com-

lius ejus Veturii, qui in consulatu suo Samnitibus, [1] ob turpiter ictum fœdus, deditus fuerat: cum propter domesticam ruinam, & grave æs alienum C. Plotio [2] nexum se dare admodum adolescentulus coactus esset; servilibus ab eo verberibus, quia stuprum pati noluerat, affectus querelam ad consules detulit. A quibus hac de re certior factus senatus, Plotium in carcerem duci jussit. in qualicunque enim statu positam Romano sanguini pudicitiam tutam esse voluit.

10. Et quid mirum, si hoc universi P. C. censuerunt? C. Pescennius [3] triumvir [4] Capitalis Cornelium fortissime militiæ stipendia emeritum, virtutisque nomine quater honore [5] primipili ab imperatoribus donatum; quod cum in-

compedibus aut in nervo teneretur. Pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Itaque nexu soluti, cautumque imposterum ne necterentur. *Oliv*. Contigit A.U. CDXXXVI.

1. *Ob turpiter ictum fœdus.*] Nota est historia, quomodo ad furculas Caudinas clausi & obsessi fuere Romani à Samnitibus, T. Veturio Calvino, & Spurio Posthumio Coss. & sub jugum missi, icto fœdere cum hostibus, quod populus Romanus non probavit, nec accepit. Sed auctores fœderis turpis deditionis dedendos hostibus censuit; ut populus religione solveretur. *Idem.*

2. *Nexum.*] In vincula, ut in compedibus opus faceret ipsi creditori.

3. *Triumvir.*] Triumviri primo libris tantum Sibyllinis præfuerunt, postea creati sunt in deducendis coloniis, postremo in sumendis suppliciis de damnatis, & tantum dicebantur triumviri rerum capitalium. *Oliv.*

4. *Capitalis.*] Vulgo, *Capitolinus*. Quod tamen multi textus non habent. Contigit A.U. CDXXXVI.

5. *Primipili.*] Primus pilus, ipse centurionatus, & primus ordo est triariorum, ad quem gubernandum ascendebant centuriones. Videlicet ex ordine decimo hastatorum, seu decimo hastato, ad nonum hastatum; à nono ad octavum: (vel secundum Vegetii instructionem, qui principes hastatis præponit) à primo principe, ad secundum principem, & sic deinceps per reliquos omnes ordines ad primipili centurionatum, qui primus & supremus erat in tota legione. id innuere voluit Vegetius his verbis: *Vetus autem consuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis, promoveretur centurio primipili, qui non solum aquila praeerat, &c.* Prædictam promovendi rationem ipse Vegetius indicat, quamvis subobscurè, libro II. capite 21. *Nam quasi*, inquit, *in orbem quemdam per diversas cohortes, & diversas scholas milites promoventur, ita ut ex prima cohorte, ad gradum quempiam promotus, vadat ad decimam cohortem. & rursus ab ea crescentibus stipendiis, cum majore gradu, per alias recurrat ad primum. Ideo primi pili centurio postquam in orbem omnes cohortes per diversas administraverit scholas, in prima cohorte ad hanc pervenit palmam, in qua ex omni legione infinita commoda consequitur.* Hactenus Veget. Primus ille ordo primus pilus dictus fuit, ut jam diximus, vel primipili centurio dicebatur. De commodis

ingenuo adolescentulo stupri [1] commercium habuisset, publicis vinculis oneravit: A quo appellati tribuni, cum de stupro nihil negaret, sed sponsionem se facere paratum diceret, quod adolescens ille palam atque aperte corpore quæstum factitasset, intercessionem suam interponere noluerunt. Itaque Cornelius in carcere mori coactus est. Non putarunt tribuni pleb. remp. nostram cum fortibus viris pacisci oportere, ut externis periculis [2] domesticas delicias emerent.

11. Libidinosi centurionis supplicium, M. Lætorii Mergi tribuni militaris, æque fœdus exitus sequitur: Cui Cominius trib. pleb. diem ad populum dixit, quod [3] cornicularium suum stupri causa appellasset. Nec sustinuit ejus rei sententiam Lætorius, sed se ipse ante judicii tempus fuga prius subtraxit, deinde etiam morte punivit. Naturæ modum expleverat: fato tamen functus, universæ plebis sententia crimine impudicitiæ damnatus est: Signa illum militaria, [4] sacratæ aquilæ & certissima Romani imperii

modis aliis singularibus primipilatus, potes videre Cujac. & alios interpretes, C. de primipilo, lib. 11. Cæterum ut primipilus, ordo primus triariorum, ita hastatorum primus ordo, primus hastatus, secundus ordo, secundus hastatus dictus: & sic deinceps. Itidem primus princeps, secundus princeps, &c. pro ordinibus dictos fuisse, ostendit vir doctissimus patris, & avi quoque nomine nobilissimus Aldus Manutius, in suis quæsitis per epistolam. *Stewech.*

1. *Commercium.*] Consuetudinem. Proprie *commercium* dicitur commutatio mercis. Ponitur tamen pro commutatione cujuscunque rei, ut commercium literarum, commercium linguæ. Livius de Numa loquens, *quo lingua commercio* dixit. Et pro consuetudine, ut hoc loco. *Oliv.*

2. *Domesticas delicias.*] Ut pro rebus bene gestis concederet domi turpiter vivere, ut supra dixit, quid prodest foris esse strenuum, si domi male vixeris? *Idem.*

3. *Cornicularium.*] Hic notatur *Cornicularium* significare eum, qui in cornu militares excubias facit, ut quidam volunt; sed falluntur sine dubio. Nam accensus nomen erat ordinis & promotionis in militia, ut nunc dicitur princeps vel commentariensis, aut cornicularius. Asconius ita refert: Accensi dicebantur attributi decurionibus, hoc est, ministri eorum, quasi ad censum additi, quos nunc commentarienses & cornicularios appellant. Sed quia hujus rei rationem nullam affert, sunt qui censent commentarienses dictos, quod comminiscerentur, hoc est, fingerent aliquid, quia tanquam ministri erant; cornicularios autem eo, quod una cum suis decurionibus in cornibus acierum statuebantur. *Oliv.*

4. *Sacrata.*] Itaque ædicula Aquilæ imponebatur signorum sacratissimæ, ad testan-

perii custos severa castrorum disciplina, usque ad inferos persecuta est. Quoniam cujus magister esse debuerat, sanctitatis corruptor tentabat existere.

12. [1] Hoc movit C. Marium Imperatorem, tum cum [2] C. Luscium sororis suæ filium tribunum militum à C. Plotio [3] manipulario milite jure cæsum pronuntiavit, quia eum de stupro compellare ausus fuerat.

13. Sed ut eos quoque, qui in vindicanda pudicitia dolore suo pro publica lege usi sunt, strictim percurram: Sempronius Musca C. Gallium [4] deprehensum in adulterio flagellis cecidit: C. Memmius L. Octavium similiter deprehensum [5] nervis contudit, Carbo Accienus à Vibieno, item Pontius à P. Cernio deprehensi castrati sunt. [6] Cn. etiam Furium [7] Brochum quidam deprehendit & familiæ [8] stuprandum

testandam ejus divinitatem quandam, & ad religinoem sanciendam. Quod Dio testatur.

1. *Hoc movit C. Marium.*] Cicero quoque in Orat. pro Milone, hujus exempli mentionem facit. *Oliverius.* Contigit A. U. CDXLIX.

2. *C. Lusium.*] Ita legendum, non ut præter alios, Daniells: *C. Clusium.* C. Luscii hujus meminit Cicero quoque in Miloniana. Meminit & C. Luscii cujusdam Asconius, atque centurionem Sullanum fuisse. *Coler.*

3. *Manipulario.*] Qui sub eodem manipulo cum aliis militabat.

4. *Deprehensum in adulterio.*] Cum uxore Sempronii.

5. *Nervis contudit.*] Liber Dan. *Pernii.* Placet magis vulgaris lectio. In adulterio deprehensos flagellis fere sive loris cædi solitos legimus. Proinde hoc loco nervos pro loris accipio. Ita Sallustium loris bene cæsum Agellius scribit. *Colerus.*

6. *Cn. etiam Furius Brochum quem deprehenderat.*] Ita vulgo. In Campensi è contra: *Cn. etiam Furium Brochus.* In aliis: *Cn. etiam Furium Brochum qui deprehenderat.* Tu vide lector quid sequi velis. Illam vero lectinnem plura confirmant exemplaria. Brochus Anniorum cognomen est, & apud Furios reperiri, denarii antiqui testantur. Itaque legere malim: *Cn. etiam Furium Brochum quidam deprehendit, & familiæ stuprandum objecit.* Pighius.

7. *Brocchum.*] Brocchorum familiæ nomen Furiorum fuisse, indicat Fulvius Ursinus. Ita etiam scribendum esse docet ejusdem numisma vetus: L. FVRIVS CN. F. BROCCHVS. Emendo versum Lucilii apud Nonium:

Brocchus Bovillanus dente adverso eminulo uno,
Hoc est Rhinoceros.

Salse vocat Brocchum Bovillanum ob eminentem unum dentem Rhinocerota. Ita αἰνιγματικῶς Martialis:

Et pueri nasum Rhinocerotis habent.

Colerus.

8. *Stuprandum familiæ.*] Unde Horatius in primo Sermonum:

Hic se præcipitem tecto dedit, ille flagellis
Ad mortem cæsus, fugiens hic decidit acrem

Præ-

prandum objecit: Quibus iræ ſuæ indulſiſſe, [1] fraudi non fuit.

EXTERNA.

1. Atque ut domeſticis externa ſubnectam, Græca fœmina nomine Hippo, cum hoſtium claſſe eſſet excepta, in mare ſe, ut morte pudicitiam tueretur, abjecit: Cujus corpus [2] Erechteo littori appulſum, [3] proxima undis humo ſepulturæ mandatum, ad hoc tempus tumulus contegit: Sanctitatis verò gloriam æternæ traditam memoriæ, Græcia laudibus ſuis celebrando, quotidie florentiorem effecit.

2. [4] Vehementius hoc, illud [5] conſideratius exemplum pudicitiæ. Exercitu & copiis Gallogræcorum à Cn. Manlio conſule in Olympo monte ex parte deletis, ex parte captis, [6] Oriagontis reguli uxor miræ pulchritudinis, à centurione, cui cuſtodienda tradita erat, ſtuprum pati coacta. Poſtquam ventum eſt in eum locum, [7] in quem [8] conſulis juſſu

Pradonum in turbam, dedit hic pro corpore nummos,
Hunc perminxerunt calones, quinetiam illud
Accidit, ut quidam teſtes caudamque ſalacem
Demeteret ferro. —— Badius.

Familia ſtuprandum.] Poſſit hæc pœna parum juſta & legitima videri. Sed ita eſt ut Papinianus ait: *Qui occidere poteſt adulterum: multo magis contumelia poterit jure adficere.* Ita caſtrationis pœna quoque talis fuit. *Coler.*

1. *Fraudi.*] Damno aut detrimento.

2. *Erechteo.*] Ad littus Erechteum. Oliverius legit, *Erythreo.*, i. e. maris rubri, quo an appelli potuit, viderit ipſe. *Bad.*

3. *Proxima undis humus ſepultura mandatum, ad hoc tempus tumulo contigit.*] Ita vulgo. Mſſ. libri ſic: *Proximus undis humo, &c. tumulus contegit.* Recte. Tumuli namque fiunt memoriæ cauſa, cujus & gloriam Græcia laudibus ſuis celebravit. *Pigh.*

4. *Vehementius.*] Hoc dictum exemplum, quia ſequentis exempli mulier mori noluit.

5. *Conſideratius.*] Quia expectavit occaſionem vindictæ.

6. *Oriagontis.*] Frontinus: *Oriagontis,* inquit, *regis uxor à Centurione ſtuprum paſſa, memorabili facto cuſtodiam evaſit, revulſumque militis caput ad maritum ſuum detulit.* Autor de Viris Illuſtr. *Inter captivas*, inquit, *uxor regis Oriagontis centurioni cuidam in cuſtodia data eſt, à quo vi ſtuprata, de injuria tacuit, & poſt, impetrata redemptione, marito adulterum interficiendum tradidit.* Oliv.

7. *In quem conſulis juſſu centurio.*] Verba *conſulis juſſu*, falſum aliquod gloſſema eſt, manuſcriptis enim meis libris, demptis Wincheliano & Colonienſi, excluditur omnibus, atque etiam hiſtoriæ Livianæ aliorumque ſcriptis adverſatur. *Pigh.*

8. *Conſulis juſſu centurio.*] *Injuſſu* fortaſſe melius ex Livio. *Corrad.*

1. *Neceſ-*

jussu centurio, misso nuntio, [1] necessarios mulieris pretium quo eam redimerent, afferre jusserat: Aurum expendente centurione, & in ejus pondus animo oculisque intento, Gallogræcis lingua gentis suæ imperavit, ut eum occiderent. Interfecti deinde caput abscissum manibus retinens ad conjugem venit; abjectoque ante pedes ejus, & injuriæ & ultionis suæ ordinem exposuit. Hujus fœminæ quid aliud quisquam, quam corpus in potestatem hostium venisse dicat? Nam neque animus vinci, nec pudicitia capi potuit.

3. [2] Teutonorum verò conjuges Marium victorem orarunt,

1. *Necessarios.*] Proximos sanguine mulieris.

2. *Teutonorum.*] Cimbri Teutoni & Galli Senones, ab extremis Galliæ profugi, cum terras eorum inundasset Oceanus, novas sedes toto orbe quærebant. Exclusi & Gallia & Hispania, cum in Italiam remigrarent, terram ad habitandum, à Senatu populoque Romano petierunt. Qua negata, quod nequiverunt precibus, armis petere constituunt; sed eorum primum impetum Syllanus sustinere non potuit, nec secundum Manlius, nec tertium Cæpio, omnes fugati exutique castris sunt, actumque fuisset de imperio Romano, nisi Marius illo sæculo contigisset, qui non ausus congredi, statim militem tenuit in castris, donec invicta rabies & impetus, quem pro virtute barbari habent, consenesceret, quo facto illos facile superavit. Nam cum tripertito agmine illi per Alpes ferrentur, Marius mira celeritate occupatis compendiis prævenit hostem, prioresque Teutonas aggressus est, cum quibus tanto ardore pugnatum est, ut ea cædes hostium magis fuerit, quam pugna, & victor Romanus ex cruento flumine non plus aquæ biberit quem sanguinis. Sublatis funditus Teutonicis, in Cimbros convertitur, sed non minor cum uxoribus illorum pugna, quam cum ipsis fuit, cum objectis undique plaustris atque carpentis alte desuper quasi de turribus lanceis contisque pugnarent. Proinde plus speciosa mors earum fuit, quam pugna. Nam cum missa ad Marium legatione libertatem ac sacerdotium non impetrassent, nam se ut Vestales virgines pudicitiam perpetuo servaturas profitebantur, suffocatis elisisque passim infantibus suis, aut mutuis concidere vulneribus, aut vinculo è crinibus suis facto, ab arboribus jugisque plaustrorum pependerunt. Virilem dixerim, non muliebrem hunc animum fuisse, qualem si earum viri de se præstitissent, nunquam Marius de illis triumphare potuisset. *Teutonorum.*] Florus dicit Cimbrorum fuisse uxores, & non Teutonorum. Plutarchus quoque in vita Marii itidem dicit Cimbrorum fuisse uxores, & non Teutonorum. Sed aliter tradit historia. Nam mulieres, inquit, quæ ad currus magno amictu astabant, fugientes neci tradebant, quædam viros, quædam fratres, quædam parentes & filios, infantes manibus suffocantes, sub curribus dejiciebant, se ipsas autem gladio jugulabant. Fama est, unam è summitate propugnaculi suspensam ligatis laqueo pedibus utrinque pependisse. *Oliverius.*

1. *Victo-*

runt, ut ab eo virginibus Veſtalibus dono mitterentur, affirmantes æque ſe, atque illas virilis concubitus expertes futuras. Eaque re non impetrata, laqueis ſibi nocte proxima ſpiritum eripuerunt. Dii melius, quod hunc animum viris earum in acie non dederunt. Nam ſi mulierum ſuarum virtutem imitari voluiſſent, incerta Teutonicæ [1] victoriæ trophæa reddidiſſent.

CAP. II.

QUÆ LIBERE DICTA AUT FACTA.

A ROMANIS.

1. *Legato Privernatium.*
2. *L. Marcio Philippo Coſ.*
3. *Scipione Æmiliano.*
4. *Cn. Calpurnio Piſone.*
5. *M. Catone Uticenſi.*
6. *Cn. Lentulo Marcellino Coſ.*
7. *M. Favonio.*
8. *Helvio Mancia Formiano.*
9. *Diphilo Tragœdo.*
10. *M. Caſtricio Placentino.*
11. *Ser. Sulpicio Galba.*
12. *A. Caſellio juriſconſ.*

AB EXTERNIS.

1. *Machæra Macedonica muliere.*
2. *Syracuſana quadam.*
3. *Theodoro Cyrenæo.*

Libertatem autem vehementis ſpiritus dictis pariter ac factis teſtatam, ut non invitaverim; ita ultro venientem non excluſerim. Quæ inter virtutem vitiumque poſita, ſi ſalubri modo ſe temperaverit, laudem: ſi quo non debuit, profuderit, reprehenſionem meretur. Atque vulgi ſic auribus gratior, quàm ſapientiſſimi cujuſque animo probabilior eſt. Utpote frequentius aliena venia, quàm ſua providentia tuta. Sed quia humanæ viæ partes perſequi propoſitum eſt; noſtra fide, [2] propria æſtimatione referatur.

1. [3] Priverno capto, interfectiſque qui id oppidum ad re-

1. *Victoria trophæa.*] Liber Danielis: *Tropæa.* Varro Bimarco: *Ideo fuga hostium vocatur Græce τροπή.* Hinc ſpolia capta, fixa in ſtipitibus, appellantur Tropæa. Gloſſæ: *Tropeum, τρόπαιον, τρόπαιον.* Coler.

2. *Propria æſtimatione.*] Ut, ſicut eſt, ita æſtimemus.

3. *Priverno capto.*] C. Plautius ſubegerat totum Latium, & præcipue Privernates,

rebellandum incitaverant, ſenatus indignatione accenſus conſilium agitabat, quidnam ſibi de reliquis quoque Privernatibus faciendum eſſet. [1] Ancipiti igitur caſu ſalus eorum fluctuabat, eodem tempore & victoribus & iratis ſubjecta. Cæterum cum auxilium unicum in precibus reſtare animadverterent, ingeniti [2] Italici ſanguinis obliviſci non potuerunt. Princeps enim eorum in Curia interrogatus, quam pœnam mererentur, reſpondit: Quam merentur,

nates, qui rebellaverant, ſumptoque de auctoribus ſupplicio, de reliquis conſultabatur in Senatu, & cum ipſa res per ſe anceps eſſet, prout cujuſque ingenium eſſet atrocius mitiuſve ſuadentibus, tum incertiora omnia fecit unus ex Privernatibus legatis, magis conditionis, in qua natus eſſet, quam præſentis neceſſitatis memor, qui interrogatus à quodam triſtioris ſententiæ auctore, quam pœnam meritos Privernates cenſeret, eam, inquit, quam merentur, qui ſe libertate dignos eſſe cenſent; cujus cum feroci reſponſo infeſtiores factos videret, conſul eos, qui Privernatium cauſam impugnabant, ut ipſe benigna interrogatione mitius reſponſum eliceret. Quid ſi pœnam, inquit, remittimus vobis, qualem nos pacem vobiſcum habituros ſperemus? Si bonam, inquit, dederitis, fidelem, & perpetuam; ſi malam, haud diuturnam. Tum vero minari, nec id ambigue Privernatum quidam dicebant, & illis vocibus ad rebellandum incitari populos pacatos. Pars melior Senatus ad meliora reſponſa trahere, & dicere viri, & liberi vocem auditam, an credi poſſe nullum populum aut hominem denique in ea conditione, cujus eum pœniteat diutius, quam neceſſe ſit manſurum? Ibi pacem eſſe fidam, ubi voluntarii pacati ſunt: neque eo loco, ubi ſervitutem eſſe velint, fidem ſperandam eſſe. In hanc ſententiam maxime conſul ipſe inclinavit animos, identidem ad principes ſententiam conſularis, uti exaudiri poſſet, pluribus dicendo, eos demum, qui nihil præterquam de libertate cogitant, dignos eſſe qui Romani fiant. Itaque & in Senatu cauſam obtinuêre, & ex auctoritate patrum latum eſt ad populum, ut Privernatibus civitas daretur. *Oliverius.* Contigit A.U. CDXXIV.

1. *Ancipiti caſu.*] Dubia fortuna, quia alii perdendos, alii ſervandos judicabant, & quia Romani victores illis erant infenſi. *Idem.*

2. *Italici ſanguinis.*] Inter cives Romanos, Latinos, & Italicos erat differentia. Quippe Latinos Latii incolas, populi Romani fœderatos, jure Latii donatos ex antiquitate liquet: ſic Italicos reliquæ ad Rubiconem Italiæ habitatores, populi Rom. Fœderatos, jure Italico præditos commode definiri poſſe cenſemus. Italiæ enim dominium eos ſecrevit à Gallis & provincialibus; fœderia communio ab iis, vel civibus Romanis, vel peregrinis & exteris, qui quacunque de cauſa in Italiæ oppidis verſarentur; jus Italicum ab iis Italis, qui tum Italiam tenerent, non jure tamen Italico fruebantur. Italicorum porro numerum expleverunt ad mare Tyrrhenum trans Tiberim Etruſci, poſt Latinos ultra Citim Campani, Lucani, in Siculo Brutii, in Ionio Meſſapii, & Sallentini, ad Adriaticum Apuli, Frentani, Picentes, & Senones: Mediterranei; Umbri, Sabini, Marſi, Veſtini, Marrucini, Peligni, & Samnites. *Sigonius.*

1. *Qui*

tur, [1] qui se dignos libertate judicant. Verbis arma sumpserat: exasperatosque Patrum conscript. animos inflammaverat. Sed Plautius consul favens Privernatium causæ, regressum animoso ejus dicto obtulit; quæsivitque, qualem cum eis Romani pacem habituri essent impunitate donata. At is constantissimo vultu, Si bonam dederitis, inquit, perpetuam: si malam, non diuturnam. Qua voce perfectum est, ut victis non solum venia: sed etiam jus & beneficium nostræ civitatis daretur.

2. Sic in senatu Privernas loqui ausus est. [2] L. verò Philippus consul adversus eundem ordinem libertatem exercere

1. *Qui cum se dignos libertate judicarent, arma sumpserant; exasperatos patrum conscript. animos verbu inflammaverat.*] Ita vulgo. Alia est lectio sex veterum codicum, quæ magis placet: *Quam merentur, qui se dignos libertate judicant. Verbis arma sumpserant, exasperatosque patrum conscriptorum animos exasperaverat. Sed Plautius consul, &c.* Nec plura legati verba refert Livius, ex quo desumptam historiam cognoscimus. Interrogatus, inquit, à quodam tristioris sententiæ auctore, quam pœnam meritos Privernates censeret; Eam, inquit, quam merentur, qui se libertate dignos censent. *Pigh.*

2. *Lucius vero Philippus.*] Drusiana seditio gravis & perniciosa prope ad interitum imperii processit, Drusus enim non tribunatus modo viribus, sed ipsius etiam Senatus auctoritate, totiusque Italiæ consensu Gracchanas leges afferere conatus, dum aliud captat ex alio, tantum conflavit incendium, ut ne prima quidem illius flamma posset sustineri. Servilius Cepio equestrem ordinem, Livius Drusus Senatorium tuendum susceperant; nam tum equites tantum opibus valebant, ut interceptis vectigalibus depecularentur suo more rempublicam. Senatus exilio Metelli, damnatione Rutilii debilitatus, omne decus majestatis amiserat. Nam judicia à Senatu ad equites translata fuerant. Signa igitur & aquilæ & vexilla in foro, tanquam in castris posita, & in una urbe quasi in binis castris dissidebatur. Prior Cepio in Senatum impetu facto, reos ambitus Scaurum & Philippum principes nobilitatis elegit. His ut motibus resisteret Drusus, plebem ad se Gracchanis legibus, itidem socios ad plebem spe civitatis erexit. Extat vox ipsius, nihil se ad largitionem ulli reliquisse, nisi si quis aut cœnum dividere vellet, aut cœlum. Cum igitur Philippus graviter invectus esset in Senatum, quod Druso perniciosas leges promulgandi non resisteret, eo usque progressus, ut diceret sibi opus alio Senatu, qui reipublic. melius consuleret. Quod dictum quum L. Crassus summæ dignitatis & eloquentiæ princeps graviter ferret, quasi insolens atque superbum oratione invectus est in Philippum, quod tantum senatum vituperaret, tum Philippus lictorem misit in eum, quem Crassus à se fortiter rejiciens, dixit, Mihi consul non est Philippus, quum illi non sum Senator. Nam dixerat Philippus, mihi opus est alio Senatu, & cum ingens exorta esset altercatio inter Crassum & Philippum, jussit Philippus è domo Crassi pignora efferri. Crassus ait se pignoribus non deterreri, quo minus diceret quod è republica

cere non dubitavit. Nam segnitiem [1] pro Rostris exprobrans, alio sibi senatu opus esse dixit, tantumque à pœnitentia dicti absuit, ut etiam L. Crasso summæ dignitatis & eloquentiæ viro, id in Curia graviter ferenti, manum injici juberet. Ille rejecto lictore, Non es, inquit, mihi Philippe consul, quia nec ego quidem tibi senator sum.

3. [2] Quid? populum ab incursu suo tutum libertas reliquit? imo & similiter aggressa, & æquè experta est patientem. [3] C. Carbo trib. pleb. nuper sepultæ Gracchanæ seditionis turbulentissimus vindex, idemque orientium civilium malorum fax ardentissima, [4] P. Africanum à Numantiæ ruinis summo cum gloriæ fulgore venientem, ab ipsa penè porta in Rostra perductum, quid de Ti. Gracchi morte, cujus [5] sororem in matrimonio habebat, sentiret, interrogavit: ut auctoritate clarissimi viri, inchoato jam incendio multum [6] incrementi adjiceret: Quia non dubitabat, quin propter tam arctam affinitatem, aliquid pro interfecti necessarii memoria miserabiliter esset locuturus. At is [7] jure eum cæsum videri respondit. Cui dicto cum concio tribunitio furore instincta violenter succlamasset, Taceant, inquit, quibus [8] Italia noverca est. Orto deinde mur-

publica foret, nec prius taciturum, quam spiritus deficeret. Nam, ut inquit Cicero in Oratore: *Crassus eo die orationem prope divinam habuit in Senatu contra Philippum, tantaque mentis agitatione concussus est, ut cum se domum recepisset, febribus & dolore laterum laborare cœperit & die septimo perierit.* Oliverius. Contigit A. U. DCXXII.

1. *Pro rostris.*] Ante rostra, hoc est, in publica concione.

2. *Quid Philippum de incursu suo tutum, &c.*] Ita vulgo. Lege, ut in V. C. *Quid? Populum, &c.* Æmilianus enim liberrime castigavit populum, non Philippum. *Pigh.* Contigit A. U DCXXII.

3. *C. Carbo.*] Hic amicissimus fuerat C. Gracchi, qui, cum legem agrariam ferre vellet, à L. Opimio occisus est. *Ol.* *C. Carbo.*] C. Filius. de quo Cicero libro III. de Oratore, Prætorius fuit. *Coler.*

4. *P. Africanum.*] Qui propter hanc de Gracchο sententiam proxima nocte fuit interemptus in cubiculo suo, ut diximus in cap. de Moderatione. *Oliv.*

5. *Sororem.*] Semproniam.

6. *Incrementi multum.*] Multum enim auxisset populi furorem sua auctoritate Scipio, si Gracchum impiè cæsum dixisset. *Idem.*

7. *Jure cæsum.*] Florus tamen lib. III. cap. 14. *Atque ita duce Scipione Nasica, concitato in arma populo, quasi jure oppressus est.* Coler.

8. *Italia noverca.*] Aut quod non veri cives

murmure, Non efficietis, ait, ut solutos verear, [1] quos alligatos adduxi. Universus populus iterum ab uno contumeliose correptus erat. Quantus est honos virtutis? tacuit actutum: Recens victoria ipsius Numantina, & [2] patris Macedonica, [3] devictæque Carthaginis spolia avita, ac duorum regum [4] Syphacis & Persæ ante triumphales currus catenatæ cervices, tunc totius fori frementis ora clauserunt: Nec timori datum est silentium, sed quia beneficio Æmiliæ & Corneliæ gentis, multi metus Urbis atque Italiæ finiti erant, plebs Romana [5] libertatis Scipionis libera non fuit.

4. [6] Quapropter minus mirari debemus, quod amplissima Cn. Pompeii auctoritas toties cum libertate luctata est: nec sine magna laude, quoniam omnis generis hominum licentiæ ludibrio esset, quieta fronte tulit. Cn. Piso, cum [7] Manilium Crispum reum ageret, eumque evidenter nocentem gratia Pompeii videret eripi; juvenili impetu ac studio accusationis provectus, multa & gravia crimina præpotenti defensori objecit. Interrogatus deinde ab eo, cur se quoque non accusaret: [8] Da, inquit, prædes reip. te, si po-

cives Italiæ forent, quippe captivi paulo ante in triumphum adducti, aut certe qui non aliter Italiam diligerent, ac si sibi noverca foret, hoc est, qui nihilo plus amant Italiam, quam privigni novercam. *Oliv.*

1. *Quos alligatos.*] Plinius dicit, *quos sub corona vendidi. Quos alligatos.*] Nam multos ex plebe Romana, qui in Carthaginiensium & Numantinorum captivitatem venerant, liberaverat, & libertate donaverat. *Oliv.*

2. *Patris.*] Pauli Æmilii, qui eum in familiam Scipionum per adoptionem transtulit. *Idem.*

3. *Devictaque Carthaginis spolia habita.*] Ita vulgo. Rectius in Cauch. Batavico, *Avita spolia*; loquitur enim de victoriis Africani Majoris, qui avus Æmiliani fuit. Quædam vetera exemplaria adjectivum illud omittunt. *Pigh.*

4. *Syphacis.*] Quem avus ejus adoptivus Africanus superior ceperat. *Idem.*

5. *Libertatis.*] Quantum ad libertatem, seu respectu libertatis Scipionis.

6. *Quapropter, &c.*] Contigit anno urbis DCXVI.

7. *Manilium Crispum.*] M. Varro in commentariis suis à T. Annio Milone in adulterio deprehensum fuisse scribit, nec prius dimissum, quam grandi pecunia mulctatum lorisque cæsum. Quod Ciceronis quoque testimonio confirmatur, qui dicit bis ad judicum subsellia tractum extrema fortuna stetisse, & ita decessisse, ut non ipse innocens, sed judices pejerasse existimarentur. *Oliv.*

8. *Da (inquit) vades reip.*] Ita vulgo. In Campensi aliisque, *prædes.* Recte. Prædes

[1] si postulatus fueris, civile bellum non excitaturum; etiam de tuo prius, quam de Manilii capite in consilium judices mittam. Ita eodem judicio duos sustinuit reos: accusatione Manilium, libertate Pompejum: & eorum alterum lege [2] peregit, alterum [3] professione, qua solum poterat.

5. [4] Quid ergo libertas sine Catone? non magis quam Cato sine libertate. Nam cum in [5] senatorem nocentem & infamem reum judex sedisset, tabellæque Cn. [6] Pompeii, laudationem ejus continentes, prolatæ essent, proculdubio efficaces futuræ, protinus submovit eas è quæstione, legem recitando, qua cautum erat, ne senatoribus [7] tali auxilio uti liceret. Huic facto persona admirationem ademit. Nam quæ in alio audacia videretur, in Catone fiducia cognoscitur.

6. [8] Cn. Lentulus Marcellinus consul, cum in concione de Magni Pompeii nimia potentia quereretur, assensusque ei clara voce universus populus esset: Acclamate, inquit, Qui-

Prædes enim populo vel reip. se obsigant, interrogati à magistratu in publicum ut præstent. Auctores Varro & Festus. *Pigh.*

1. *Si postulatus.*] Si accusatus fueris: nam postulari est criminis in judicio quempiam accusari. *Oliv.*

2. *Peregit.*] Secundum legem accusando.

3. *Professione.*] Quia professus est se accusaturum.

4. *Quid ergo, &c.*] Cato in Senatorem reum judex Pompeii tabellas summovit, quæ illius laudes continebant. M. Scaurum sine dubio fuisse intelligimus, sicut plenissime dicemus lib. IX. cap. I. Nam in eo judicio in quo repetundarum accusabatur, laudaverunt Scaurum consulares novem, quos nominare non pigeret, si res illud desideraret, laudaverunt omnes per tabellam, inter eos Cn. Pompejus quoque, nam quia proconsul erat extra urbem morabatur. Hinc illud in epistolis Ciceronis intelligi potest: *Recordare quibus in ultimu terru laudationem miseru.* Oliv.

5. *Senatorem nocentem.*] Intelligimus Scaurum, qui à tribuno plebis accusabatur, quod pecuniam accepisset à Jugurtha, cum princeps legationis esset, vel quod Sardos expilasset, & tunc Cato princeps judicii erat. *Oliv.*

6. *Pompeii.*] Qui proconsul erat, & ideo venire non poterat in urbem.

7. *Tali auxilio.*] Per tabellas ab absentibus missas.

8. *Cn. etiam Lentulus.*] Cum inter Pompejum, Cæsarem & Crassum facta conspiratio esset, ut rempubl. pro sua libidine versarent, Cn. Lentulus, qui tum consul erat, periculum libertatis metuens, in concione contra Pompejum acriter invectus est, & populus universus Lentuli conquestionem mirifice laudavit, atque illi assensus est. Tum ille, Acclamate, inquit, dum licet, quia paulo post impune non licebit. *Idem.* Contigit A.U. DCCII.

I. *Dum*

Quirites, acclamate, [1] dum licet: jam enim vobis impune facere non licebit. Pulsata est tunc eximii civis potentia, hinc invidiosa querela, hinc lamentatione miserabili.

7. Cui candida fascia crus alligatum habenti, [2] Favonius, Non refert, inquit, qua in parte corporis [3] sit diadema: Exigui panni cavillatione regias ejus vires exprobrans. At is neutra in parte mutato vultu, utrumque cavit, ne aut hilari fronte libenter agnoscere potentiam, aut tristi iram profiteri videretur: Eaque patientia inferioris etiam generis & fortunæ hominibus aditum adversus se dedit: E quorum turba duos retulisse abunde erit.

8. [4] Helvius Mancia Formianus, Libertini filius, ultimæ senectutis, L. [5] Libonem apud censores accusabat: in quo certamine cum Pompejus Magnus humilitatem ei, ætatemque exprobrans, ab inferis illum ad accusandum remissum dixisset: Non mentiris, inquit, Pompei: venio enim ab inferis L. Libonem accusaturus: sed dum illic moror, vidi cruentum [6] Cn. Domitium Ahenobarbum deflen-

1. *Dum licet.*] Antequam regnum occupaverit, quia postea non audebitis hiscere quicquam. *Idem.*

2. *Favonius.*] Hic ille est, de quo Sallustius altera epistola ad C. Julium Cæsarem de Republ. Ord. Is molis potius, quam Moloni operam dedisse visus Ciceroni ad Atticum. *Coler.* Contigit A.U. DCXCVII.

3. *Sit diadema.*] Adeo Romanis erat invisum istud imperii aut regni potius signaculum. Florus lib. III. de Tiberio Graccho: *Manu caput tangens, præbuit speciem regnum sibi & diadema poscentis.* Quare & ab Antonio accipere Cæsar recusavit, ut scribit Sueton. Idem de Tito: *In consecrando apud Memphim bove diadema gestavit: de more id quidem priscæ religionis: sed non deerant, qui secius interpretarentur.* Cetera dicam ad lib. VII. *Idem.*

4. *Helvius Mancia.*] Continuo affert libere in Pompejum dicta, quæ ideo tot accumulasse videtur, ut Tiberio Cæsari eam rem gratificaretur; dum enim libere in Pompejum dicta recitat, tacite ejus vitia commemorat, quæ Tiberius nimirum, qui Cæsari esset successor, non invitus audiebat, præsertim cum quæ objiciebantur, vera esse satis innuat. Sed hoc alii judicent. *Bad.* Contigit A.U. DCXCIIX.

5. *Libonem.*] Eum amicum fuisse Pompeii Cicero ostendit prima ad Lentulum epistola. *Libonis, ait, & Hipsei concursatio, omniumque Pompeii familiarium studium rem in eam opinionem adduxerunt, ut Pompejus cupere videatur.* Fuit ergo Pompeii ope & auctoritate liberatus. *Oliv.*

6. *Cn. Domitium.*] Pompejus in Africa Cn. Domitium proscriptum, Hiarbamque regem Numidiæ bellum contra Syllam molientes oppressit, & paulo post occidit. *Oliver.* Contigit A.U. DCLXXII.

1. *Bru-*

flentem, quod summo genere natus, integerrimæ vitæ, amantissimus patriæ, in ipso juventutis flore, tuo jussu esset occisus. Vidi pari claritate conspicuum [1] Brutum ferro laceratum, querentem, id sibi prius perfidia, deinde etiam crudelitate tua accidisse. Vide [2] Cn. Carbonem acerrimum pueritiæ tuæ, bonorumque patris tui defensorem, in tertio consulatu suo catenis, quas tu ei injici jusseras, vinctum, obtestantem te, adversus omne fas, ac nefas, cum in summo esset imperio, à te [3] equite Romano trucidatum. Vidi eodem habitu & [4] quiritatu prætorium virum [5] Perpernam sævitiam tuam execrantem, omnesque eos una voce indignantes, quod indemnati sub te adolescentulo carnifice occidissent. [6] Obducta jam vietis cicatricibus bellorum civi-

1. *Brutum ferro laceratum.*] Brutus qui Galliam Cisalpinam obtinebat, cum à Cn. Pompeio obsideretur in oppido Mutinæ, salutem suam & militum ipsi Pompeio commiserat, & in ejus fidem se dediderat, qui deinde dimissus cum ad castellum quoddam juxta Padum se contulisset, jussu Pompeii à Geminio interficitur. Hic Brutus ejus Bruti pater fuit, qui Cæsarem interfecit in Senatu. *Idem.* Contigit A.U. DCLXXVI.

2. *Cn. Carbonem.*] Plutarchus in vita Pompeii sic tradit: *Simul ac Pompejus Strabo mortuus est, continuo Pompejus pro patre repetundarum ex præda Asculana reus fit, & cum deprehendisset ex libertis unum plurima sibi excepisse, Alexandrum nomine, judicibus tradidit. Hic dicebat retia venatoria & libellos quosdam habere ex Asculi spoliis, & hæc quidem à patre acceperat Asculo capto, sed amiserat direpta domo à militibus Cinnanis, quo tempore urbem irruperant. Patronos habuit causa tum alios, tum etiam Carbonem, ut hic apparet. Sed constantia ipsius plurimum juvit, qua prætor Antistius, qui huic judicio præerat, motus in primis, Antistiam filiam ei desponsavit.* Hoc exemplum etiam in cap. de Ingratitudine diximus. *Idem.* Contigit A.U. DCLXXI.

3. *Equite Romano.*] Et ita illum revereri merito debuisses.

4. *Quiritatu tuo.*] Hoc dicit, quia Græcus fuerat.

5. *Perpernam.*] De hoc Perperna multis in locis supra dictum est, qui Sertorio conjunctus, & illius magna invidia commotus, conjuratione facta, illum de medio sustulit, nam Antonius unus ex conjuratis Sertorium in convivio gladio transfixit, deinde Perperna facilius à Pompeio superatus, & necatus est. *Idem.* Contigit A.U. DCXXXI.

6. *Obducta jam vetustu cicatricibus.*] Ita vulgo. In Atreb. perperam, *vetus cicatricibus.* Verum In Cauch. quam rectissime, *vietis cicatricibus*, eleganti epitheto. Est enim *vietus*, ut Festus interpretatur, languidus, sine vi, putris ac naturalibus privatus viribus. Terent. Eunucho:

Hic est vietus, vetus, veternosus senex.

Item Plautus In Mercat.

Acheronticus senex, vietus, decrepitus.

Vietas igitur *cicatrices* aptissime vocat veteres quidem, sed putres ac male curatas. *Pigh.*

1. *Muni-*

civilium vastissima vulnera, [1] municipali homini, servitutem paternam redolenti, effrenata temeritate, intolerabilique spiritu impunè revocare licuit. Itaque eo tempore & fortissimum erat Cn. Pompejo maledicere, & tutissimum. Sed non patitur nos hoc longiore querela prosequi personæ insequentis aliquanto sors humilior.

9. [2] Diphilus Tragœdus, cum [3] Apollinaribus ludis inter actum ad eum versum venisset, in quo hæc sententia continetur, Miseria nostra magnus est: [4] directis in Pompejum manibus, pronuntiavit: Revocatusque aliquoties à po-

1. *Municipali.*] Quia de Formiano municipio.

2. *Diphilus Tragœdus.*] De hoc Cicero ad Atticum lib. II. epist. 19. *Diphilus*, inquit, *Tragœdus in nostrum Pompejum petulanter invectus est. Nostra miseria tu es magnus, millies coactus est dicere. Eandem virtutem istam veniet tempus cum graviter gemas totius theatri clamore dixit.* Item cætera. Nam & ejusmodi sunt hi versus, uti ab inimicis Pompeii in tempus scripti esse videantur. *Oliv.* Contigit A.U. DCXCIV.

3. *Apollinaribus.*] Ab Apolline dicti sunt ludi Apollinares, instituti occasione inventi carminis Martii vatis, quod Apollini ludos vovendos censebat, quibus Prætor is præesset, qui populo plebique jus daret summum, eumque Divum perduelles omnes extincturum: At Decemviros Græco ritu sacra hostiis facturos, Ad id carmen expiandum, id est, procurandum, diem unum sumpserunt. Altero die factum SCtum, ut Decemviri libros de ludis Apollinis inspicerent. Inspectis illis censuerunt patres ludos Apollini vovendos ac faciendos. Cum hi primo celebrarentur, excitatam legitur plebem repentino hostis adventu, eidem occurrisse, & mox in fugam datum terga vertisse, Hos ludos populus spectare solebat laureatus, stipe data pro cujusque facultatibus. Quoniam vero eidem recitatione fabularum commendabantur, T. Sulpitio Poetico & C. Licinio Stolone Coss. cum vis pestilentiæ intoleranda urbem vexaret, inter alia cœlestis iræ placamina, instituti sunt accitis ex Hetruria ludionibus: Estque notandum, eos ludos coronatum spectasse populum, cives epulatos fuisse in propatulo, apertis januis, matronas supplicasse. Brutus, cum esset Prætor, absens hos ludos fieri curavit, maxima administrationis parte ad Atticum pertinente. Quapropter per epistolam rogavit M. Tullium, ut eos spectare vellet, Reperitur etiam apud bonos auctores Accium Poëtam condidisse fabulam nomine Brutum, ex cujus titulo suspicari licet, celebratam eam his ludis scenicis fuisse, quos Brutus absens fecit. Sunt qui pestis gratia celebratos affirmant, alii vero Victoriæ causa, in quorum sententiam eundum esse facile judicabit, qui, quæ antea de Martio vate ex Macrob. attulimus, diligentius examinarit. Cumque antea incerto die fierent, tulit legem P. Licinius Varus, ut dies ante tertium Nonas Quintiles his ludis foret status, qui deinde perpetuo sacer haberi est cœptus, qua de re videndus Livius libro XXVII. *Fungerus.*

4. *Directis in Pompejum manibus.*] Atque tunc Pompejus Capuæ videtur fuisse, ut apparet ex epist. Ciceronis 19. ad Att. lib. II.

à populo, ſine ulla cunctatione, nimiæ illum & intolerabilis potentiæ reum geſtu perſeveranti egit. Eadem petulantia uſus eſt in ea quoque parte, Virtutem iſtam veniet tempus cum graviter gemas.

10. [1] M. etiam Caſtricii libertate inflammatus animus, qui cum Placentiæ magiſtratum gereret, Cn. Carbone conſule jubente decretum fieri, quo ſibi obſides [2] à Plancentinis darentur, nec ſummo ejus imperio obtemperavit, nec maximis viribus ceſſit: Atque etiam dicenti multos ſe gladios habere, reſpondit, [3] Et ego annos. Obſtupuerunt tot legiones tam robuſtas ſenectutis reliquias intuentes. Carbonis quoque ira, quia materiam ſæviendi perquam exiguam habebat, parvulum vitæ tempus ablatura, in ſe ipſa collapſa eſt.

11. [4] Jam Ser. Galbæ temeritatis plena poſtulatio, qui Divum Julium conſummatis victoriis, in foro jus dicentem, in hunc modum interpellare ſuſtinuit: C. Juli Cæſar, pro Cn. Pompeio Magno quondam genero tuo in tertio ejus conſulatu pecuniam ſpopondi, quo nomine nunc appellor: Quid agam? dependam? Palam atque aperte ei bonorum Pompeii venditionem exprobrando, ut à Tribunali ſummoveretur, meruerat: ſed illud ipſa manſuetudine mitius pectus, æs alienum Pompeii [5] ex ſuo fiſco ſolvi juſſit.

12. [6] A. Cæſellius vir juris civilis ſcientia clarus, quam periculoſe contumax! Nullius enim aut gratia, aut auctoritate

1. *M. etiam, &c.*] Contigit anno urbis DCXXI.

2. *A Placentinis.*] Nam partes Marii ſecuti fuerant.

3. *Et ego annos.*] Itidem Solon reſpondiſſe fertur Piſiſtrato tyranno, cum ex eo quæreret Piſiſtratus, qua tandem ſpe fretus, ſibi tam audacter reſiſteret; ſenectute reſpondit, teſte Cicerone lib. de Senectute. *Et ego annos.*] Ac ſi diceret, parvi facio vitam meam in tam decrepita ætate. *Oliv.*

4. *Jam, &c.*] Contig. A.U. DCCVII.

5. *Ex fiſco ſuo.*] Ærario ſuo.

6. *A. Caſellius, &c.*] Hic Juriſconſultus fuit, qui beneficia quædam acceperat à triumviris, à quibus nec gratia, nec authoritate induci potuit, ut de illis beneficiis formulam aliquam componeret. Sunt qui putant, quod volebant triumviri, ut divenditis proſcriptorum bonis, eorum aliquam formulam ederet Cæſellius, quod ut faceret, nunquam impelli potuit, quo videlicet exiſti-

ritate compelli potuit, ut de aliqua earum rerum, quas triumviri dederant, [1] formulam componeret. Hoc animi judicio victoriarum beneficia extra omnem ordinem legum ponens. Idem, cum multa de partibus Cæsaris liberius loqueretur, amicique, ne id faceret, monerent: Duas res quæ hominibus amarissimæ videntur, magnam sibi licentiam præbere respondit; senectutem & orbitatem.

EXTERNA.

1. Inserit se tantis viris mulier alienigeni sanguinis: quæ à Philippo rege temulento immerenter damnata, Provocarem ad Philippum, inquit, sed sobrium. Excussit crapulam oscitanti, ac præsenti animo ebrium resipiscere, causaque diligentius inspecta justiorem sententiam ferre coëgit. Igitur, æquitatem, quam impetrare non potuerat, extorsit: potius præsidium à libertate, quam ab innocentia mutuata.

2. Jam illa non solum fortis, sed etiam urbana libertas. Senectutis ultimæ quædam, Syracusanis omnibus Dionysii tyranni exitum, propter nimiam morum acerbitatem, & intolerabilia onera, votis expetentibus, sola quotidie matutino tempore Deos, ut incolumis ac sibi superstes esset, orabat. Quod ubi is cognovit, indebitam sibi admiratus benevolentiam, accersit eam, & quid ita hoc, aut quo suo merito faceret interrogavit. Tum illa, Certa est, inquit, ratio propositi mei: puella enim, cum gravem tyrannum haberemus, carere eo cupiebam: quo interfecto, aliquanto tetrior arcem occupavit. Ejus quoque finiri domina-

existimaret cuncta illorum beneficia longe remota esse à legum judicio. Rursus cum libere nimis de temporibus loqueretur, quod misera essent, & sub eo imperio calamitosa, sine dubio triumvirorum crudelitatem carpebat, idque ne faceret cum admoneretur à suis, respondere solebat, duo esse, quæ dicendi magnam præstarent audaciam, senectutem & orbitatem. De hoc Casellio Horatius in Arte Poëtica:

— Consultus juris & actor
Causarum mediocris abest virtute disserti
Messala, nec scit quantum Casellius Aulus. Oliv.

1. *Formulam.*] Instrumentalem, & ita scripto suo approbaret improbanda.

 1. *De-*

minationem magni æstimabam: tertium te superioribus importuniorem habere cœpimus rectorem. Itaque timens, ne si tu fueris absumptus, deterior in locum tuum succedat; caput meum pro tua salute [1] devoveo. Tam facetam audaciam Dionysius punire erubuit.

3. [2] Inter has & Theodorum Cyrenæum quasi animosi spiritus conjugium esse potuit, virtute par, felicitate dissimile. Is enim Lysimacho regi, mortem sibi minitanti, Enimvero, inquit, magnifica res tibi contigit, quia [3] cantharidis vim assecutus es. Cumque hoc dicto accensus, cruci eum suffigi jussisset, Terribilis hæc (ait) purpuratis sit tuis: mea quidem nihil interest, humine, an sublime putrescam.

CAP. III.

DE SEVERITATE.

ROMANORUM.

1. *Populi Rom.*
2. *P. Mucii Scævolæ trib. plebis.*
3. *Senatus Rom.*
4. *MV. Curii Dentati Cos.*
5. *L. Domitii Ahenobarbi Prat.*
6. *M. Horatii Tergemini.*
7. *Senatus Rom. in incestas.*
8. *Cognatorum in veneficas.*
9. *Egnatii Metelli.*
10. *C. Sulpitii Galli.*
11. *Q. Antistii Veteris.*
12. *P. Sempronii Sophi.*

EXTERNORUM.

1. *Lacedæmoniorum.*
2. *Atheniensium.*
3. *Cambysis Regis Persarum.*

ARmet se duritia pectus necesse est, dum horridæ ac tristis severitatis acta narrantur; ut humaniore cogitatione seposita, rebus auditu asperis vacet. ita enim destrictæ & inexorabiles vindictæ, & varia pœnarum genera in medium procurrent, utilia quidem legum munimenta, sed

1. *Devoveo.*] Diis voveo.

2. *Inter has.*] Hoc idem refert Cicero lib. 1. Tusc. Quæst.

3. *Cantharidis.*] Cantharis vermis est perexiguus similis arachnæ, niger atque terrenus, qui ejus dicitur esse naturæ ut in quo affectu quempiam momorderit, in eo semper persistat usque ad mortem, ut si ridentem momorderit, ille ridens moriatur.

sed minime in placido & quieto paginarum numero reponenda.

1. M. [1] Manlius, unde Gallos depulerat, inde ipse præcipitatus est; quia fortiter defensam libertatem nefarie opprimere conatus fuerat. Cujus justæ ultionis nimirum hæc præfatio fuit: Manlius eras mihi, cum præcipites agebas Senones: postquam [2] mutari cœpisti, unus factus es ex Senonibus. Hujus supplicio æternæ memoriæ nota inserta est: Propter illum enim lege sanciri placuit, ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret, quia domum eo loci habuerat, ubi nunc ædem [3] Monetæ videmus. [4] Par indignatio civitatis adversus Sp. Cassium erupit: cui plus suspicio

1. M*Anlius, &c.*] Capta urbe à Gallis, cum Capitolium obsideretur, nocte quadam Galli per adversam partem Capitolii ad summum propemodum evaserant, proditi clangore anserum, M. Manlii opera è rupe dejecti sunt. Hic postea seditiosus factus in urbe, cum adversus patres plebis animos variis contentionibus irritaret, dictatoris ad id ipsum creati jussu conjectus in carcerem, paulo post à plebe liberatur, quæ magna ex parte veste mutata, barba capilloque prolixo obversata in vestibulo carceris refracturam se carcerem minitabatur, ni quam primum educeretur Manlius; quo facto, non seditio finita, sed dux seditionis intolerabilior datus, qui, cum obstrictos ære alieno liberaret, nexos solveret, venit in suspicionem affectati regni. Quare dies illi dicta est à tribunis, & damnatus de saxo Tarpejo dejectus, locusque ille in uno homine & eximiæ gloriæ monumentum, & pœnæ ultimæ fuit. Addictæ mortuo notæ sunt, altera publica, quod cum domus ejus fuisset, ubi nunc ædes atque officina Monetæ est, latum ad populum est, ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret, gentilitia altera, quod gentis Manliæ decreto cautum est, ne quis M. Manlius vocaretur. Autor de viris Illustr. *Manlius*, inquit, *ob defensum Capitolium Capitolinus dictus, XVI. annorum, voluntarium militem se obtulit, triginta septem militaribus donis à suis ducibus ornatus, viginti tres cicatrices in corpore habuit, capta Urbe, in Capitolium fugiendi author fuit, quadam nocte clangore anseris excitatus, Gallos ascendentes dejecit. Patronus à civibus appellatus, & farre donatus, domum etiam in Capitolio è publico accepit, qua superbia elatus, cum à Senatu suppressisse Gallicos thesauros argueretur, & addictos propria pecunia liberaret, regni affectati accusatus in carcerem conjectus populi consensu liberatus est, rursus cum in eadem culpa & gravius perseveraret, reus factus, & ob conspectum Capitolii ampliatus, alio deinde loco damnatus, de saxo Tarpejo præcipitatus est, domus diruta, bona publicata, gentilitas ejus Manlii cognomine juravit, ne quis postea Capitolinus vocaretur.* Plinius quoque lib. VII. Nat. Hist. per transitum hujus meminit historiæ. *Oliv.*

2. *Imitari cœpisti.*] Senones. Hoc est, invadere libertatem Romanam.

3. *Monetæ.*] Junonis Monetæ templum fuit in Capitolio structum in area, ubi Manlii domus fuerat, dicta Moneta, quod ibi vox numinis audita foret, monentis advenire Gallos. Ovidius Fast. lib. VI.

ſpicio concupitæ dominationis nocuit, quam tres magnifici conſulatus, ac duo ſpecioſiſſimi [1] triumphi profuerunt. Senatus enim populuſque Rom. non contentus capitali eum ſupplicio afficere; interempto domum ſuperjecit, ut penatium quoque ſtrage puniretur. In ſolo autem [2] ædem Telluris fecit. Itaque [3] quod prius domicilium impotentis viri fuerat, nunc religioſæ ſeveritatis monumentum eſt. Eadem auſum [4] Sp. Mælium conſimili exitu patria multavit. Area verò domus ejus, quo juſti ſupplicii notitia ad poſteros perveniret, Æquimelii appellationem traxit.

Quantum ergo odii adverſus hoſtes libertatis inſitum animis antiqui haberent, parietum ac tectorum, in quibus verſati fuerant, ruinis teſtantur. [5] Ideoque & M. Flacci, & L. Sa-

Arce quoque in ſumma Junoni templa Monetæ
Ex voto memorant facta, Camille, tuo:
Ante domus Manlî fuerat, qui Gallica quondam
A Capitolino reppulit arma Jove.
Quam bene Dii magni pugna cecidiſſet in illa,
Defenſor ſocii Jupiter alte tui!
Vixit ut occideret damnatus crimine regni:
Hunc illi titulum longa ſenecta dabat.

Olivetius.

* *Par, &c.*] Contig. A.U. DCLXVIII.

1. *Triumphi.*] Bis de Samnitibus triumphavit.

2. *Ædem telluris.*] Templum Telluris, quod T. Sempronius vovit, ut L. Florus commemorat, intra Carinas fuiſſe dicit Servius. Id arbitrabatur Marlianus fuiſſe prope clivum, qui ducit ad D. Petri, cognomento in vinculis, ædem. G. Fabricius putat fuiſſe eam ædem, quæ nunc eſt S. Pantaleonis in Subura.

3. *Quod prius domicilium potentiſſimi viri fuerat.*] Ita vulgo. In Campenſi, Winchel. atque Atreb. aliiſque legitur, *impotentis viri*. Recte, ſignificat enim *impotens*, nimis potens, auctore Donato, ἀκρατής. unde Livius *impotentem decemvirorum dominatum* dixit, atque *impotentiſſimum tyrannum* Quintilianus. *Pigh.*

4. *Spurium Mælium.*] Quomodo Spurium Mælium peſtifera largitione regnum affectantem occiderit Servilius Ahala, diximus in cap. de Ingratitudine. Tunc Cincinnatus dictator hac ſeveritate uſus eſt, ut bona Mælii quæſtoris quamprimum vendere juſſerit, & in publicum redigere, ædes ſolo adæquare: quod ut perpetuum rei monumentum eſſet, locum voluit Æquimelium appellari, & L. Minutius bove aurata donatus eſt. *Oliv.*

5. *Ideoque & M. Flacci, & L. Saturnini.*] Horum ſeditio diverſis temporibus fuit, & ſuo loco notata. Nam C. Gracchus Tiberii frater tribunus plebis eloquentior fratre, poſt aliquot pernicioſas leges, quum Aventinum cum armata multitudine occupaſſet, à L. Opimio conſule, è Senatuſconſulto ad arma vocato populo, pulſus & occiſus eſt, & cum eo Fulvius conſul ejuſdem furoris ſocius, &, ut ait Florus, inſultatum quoque eſt mortui reliquiis, & illud ſacroſanctum Tribuni caput percuſſoribus auro penſatum.

Haud

L. Saturnini seditiosissimorum civium corporibus trucidatis, penates ab imis fundamentis eruti sunt. Cæterum Flacciana area, cum diu penatibus vacua mansisset, à [1] Q. Catulo Cimbricis spoliis adornata est.

Viguit in nostra civitate Ti. & C. Gracchorum summa nobilitas, ac spes amplissima: sed quia statum civitatis conati erant convellere, insepulta cadavera jacuerunt: supremusque humanæ conditionis honos filiis Gracchi, & [2] nepotibus Africani defuit; quinetiam familiares eorum, ne quis reipub. inimicis amicus esse vellet, [3] de robore præcipitati sunt.

2. Idem

Haud ita multo post L. Apulejus Saturninus adjuvante C. Mario, & per milites Annio competitore tribunatus occiso, tribunus per vim creatus, non minus violenter tribunatum gessit, quam petierat. Nam, ut inquit Autor de Viris Illustr. L. Apulejus Saturninus tribun. plebis seditiosus, ut gratiam Marianorum militum pararet, legem tulit, ut veteranis centena agri jugera in Africa dividerentur, intercedentem Bæbium collegam, facta per populum lapidatione, summovit. Glauciæ prætori, quod is eo die, quo ipse concionem habebat, jus dicendo partem populi advocasset, sellam concidit; ut magis popularis videretur, quendam libertini ordinis subordinavit, qui se Tiberii Gracchi filium fingeret. Ad hoc testimonium Sempronia inducta, nec precibus, nec minis adduci potuit, ut dedecus familiæ agnosceret. Saturninus Aulo Memmio competitore interfecto, tribunus plebis refectus, Siciliam, Achajam, Macedoniam, novis colonis destinavit, & aurum dolo an scelere? Cæpionis partum ad emptionem agrorum convertit, aqua & igni interdixit ei, qui in leges suas non jurasset. Huic legi multis nobilibus abrogantibus, quum tonuisset, clamavit: Jam, inquit, nisi quiescitis, grandinabit. Metellus Numidicus exulare quam jurare maluit. Saturninus tertio tribunus plebis refectus, ut satellitem suum Glauciam Prætorem faceret, Mummium competitorem ejus in campo Martio necandum curavit. Marius Senatusconsulto quo censebatur, ne quid detrimenti respublica caperet, armata manu Saturninum & Glauciam in Capitolium profectos, obsedit, maximoque astu incisis fistulis, in deditionem accepit, nec deditis fides est servata, Glauciæ fracta cervix; Apulejus, quum in curiam fugisset, lapidibus & tegulis desuper interfectus, caput ejus Rubrius quidam Senator per convivia in ludibrium circumtulit. Cicero in Oratione pro Rubrio. *Oliv.*

1. *Q. Catulo.*] Nam Quintus Catulus, qui una cum Mario Cimbros devicerat, post victoriam in area Flacciana trophæum statuit, & hostium spolia suspendit. *Idem.* *A Q. Catulo.*] Cicero de domo Fulvii non Flacci hoc prædicat, Orat. pro Domo. *Coler.*

2. *Nepotibus Africani.*] Quia, ut dixi, Corneliæ filii fuerunt, quæ superioris Africani filia fuerat. *Oliv.*

3. *De robore.*] Robur locus erat in carcere, unde maleficorum genus præcipitabatur. Ideo de robore præcipitari dicebantur, qui ante robore includebantur, ibique per aliquot dies servati, atque inde postea deprompti præcipitabantur.

2. [1] Idem sibi tam licere P. Mucius tribun. pleb. quam senatui & populo Rom. credidit, qui omnes collegas suos, qui duce Sp. Cassio id egerant, ut [2] magistratibus non subrogatis, communis libertas in dubium vocaretur, vivos cremavit. Nihil profecto hac severitate fidentius: unus enim tribunus eam pœnam novem collegis inferre ausus est, quam novem tribuni ab uno collega exigere perhorruissent.

3. Libertatis rigida adhuc custos, & vindex severitas, sed pro dignitate & disciplina æque gravis inventa est. [3] M. enim Clodium senatus [4] Corsis, quia turpem cum his pacem fecerat, dedidit: Quem ab hostibus non acceptum, in publica custodia necari jussit. Semel [5] læsa majestate imperii, quot modis ira pertinax vindex! factum ejus rescidit, libertatem ademit, spiritum extinxit, corpus, contumelia carceris & detestanda [6] Gemoniarum scalarum nota fœdavit. Atque hic quidem senatus animadversionem

bantur. *De robore.*] Quod genus carceris id fuerit, alii ex Plauto & Lucretio docuere. Sed quomodo de Robore præcipitatus est? *Color.*

1. *Idem sibi tam licere.*] Spurius Cassius tempore vir callidus, egit cum tribunis plebis, ne subrogarentur magistratus, ut respublica magistratibus orbata facilius opprimeretur, sed huic tam nefariæ consultationi restitit unus ex tribunis, qui sumpto supplicio de Cassio, collegas omnes suos tam impii facinoris authores vivos cremari jussit. Quanta esset tribunitia potestas in urbe Romana, licet multis in locis authorum cognosci possit, non minus tamen ex hoc exemplo, cum uno intercedente cæteri resistere non possent: quod & Plutarchus in vita Gracchorum testatur. Dicit enim: *Est autem tribunorum plebis maxima in prohibendo potestas, uno enim prohibente, nihil alii etiam si complures sint, efficere possunt.* Ergo Mucius tribunus plebis non sibi minus potestatis sumpsit in damnandis plectendisque collegis, quam Senatus populusque Romanus in puniendis commemoratis civibus. *Oliv.*

2. *Magistratibus non subrogatis.*] Quia comitia impedire nitebantur, ne consules cæterique magistratus subverterentur. *Idem.*

3. *M. etiam Clodium.*] Hoc gestum fuit primo Punico bello.

4. *Corsis.*] Populis Corsicæ regionis inter Italiam & Hispaniam.

5. *Læsa majestate.*] Propter fœdus turpiter ictum cum hostibus.

6. *Gemoniarum scalarum.*] Locus est præceps, ad quem per scalas descendebatur, sed qui læsisset majestatem, unco trahebatur ad eas scalas. Dictæ sunt autem Gemoniæ scalæ à Gemonio quodam authore. De his scalis Suetonius in morte Tiberii, ubi dixit adeo lætatum fuisse populum ejus morte, quod multi uncum & Gemonias cadaveri minitarentur. Vel certe, ut alii dicunt, duo-

ſionem meruerat. Cn. autem Cornelius Scipio Hiſpalli filius, prius quam mereri poſſet, expertus eſt: Nam cum ei Hiſpania provincia ſorte obveniſſet, ne illuc iret, decrevit, adjecta cauſſa, quod recte facere neſciret. Itaque quæſtor Cornelius propter vitam inhoneſte actam ſine ullo provinciali miniſterio, [1] tantum non repetundarum lege [2] damnatus eſt. Ne in C. quidem Vettieno, qui [3] ſiniſtræ manus digitos, ne bello Italico militaret, ſibi abſciderat, ſeveritas ſenatus ceſſavit: Publicatis enim bonis ejus, ipſum [4] æternis vinculis puniendum cenſuit: effecitque, ut quem honeſte ſpiritum profundere in acie noluerat, turpiter in catenis conſumeret.

4. Id factum imitatus [5] M'V. Curius conſul, [6] cum delectum

duobus modis ſumebatur ſupplicium de nocentibus; aut enim ad palum nudis corporibus alligati, virgis ad mortem uſque cædebantur, plerumque ſecuri feriebantur, aut ad ſcalas Gemonias unco trahebantur, hoc eſt, impacto gutturi unco producebantur in harenam, ubi poſtea pendentium crura frangebantur, & poſtmodum ſubjecto igni ardebant, quod genus ſupplicii tetigit Juvenalis:

Qui ſtantes ardent, & fixo gutture fumant. Oliv.

1. *Tantum non.*] Ferme damnatus. Græca eſt enim constructio. Cum non adminiſtrationem provinciæ ſuſcepiſſet.

2. *Damnatus eſt.*] Quia ſine ullo miniſterio provinciali, & ideo quia in provinciam ire non licuit, eam ſpoliare non potuit, quocirca repetundarum reus agi non potuit. Et hæc verior eſt expoſitio, quam ut dicamus repetundarum damnatum, aut quaſi damnatum fuiſſe, cum quaſi per jocum dicat author, hoc ſolum boni aſſecutum, quod repetundarum damnatus non ſit. *Bad.*

3. *Siniſtra manus.*] Fuiſſe quoſdam in Italia, qui ne militarent, ſibi digitos præcidere ſolerent, notavit Ammianus Marcellinus; eos Murcos fuiſſe dictos ſcilicet. Hinc factum ut hominem ignavum & vecordem Murcidum vocarent. Auguſtinus lib. IV. cap. 16. de Civit. Dei: *Deam Murciam, quæ præter modum non moveret ac faceret hominem, ut ait Pompenius, Murcidum, id eſt, nimis deſidioſum & inactuoſum.* Fuit aliquando, ut legendum putarem apud Auguſtinum *Pompejus* pro *Pomponius*, Feſtum intelligendo, qui vocem *Murcidus* interpretatus ignavum & ſtultum. Murciæ meminit etiam Tertullianus & Arnobius. Servius Daniel. ad VIII. Æneid. *Ideo Murcia dicta; quia quidam vicinum montem Murcum dictum volunt, alii quod fanum Veneris Verticordiæ ibi fuerit, circa quod nemus Martis fuiſſet, inde mutata litera Murtium appellatum*, & quæ ibi addit. *Coler.*

4. *Æternis vinculis.*] Alioqui jure civili nulli fuère perpetui carceres, ut ex legibus plurimis liquet.

5. *M. Curius.*] Alii *C. Curium* vocant. Sed Varro etiam *Manium Curium.* Γεροντοδιδάσκαλος· *Manius Curius Cos. in Capitolio cum delectum haberet, nec citatus à tribu civis reſpondiſſet, vendidit tenebrionem.* Coler. Contigit anno urbis CDLXXVIII.

6. *Cum delectum ſubitum educere coactus eſſet.*]

ctum ſubito edicere coactus eſſet, & juniorum nemo reſpondiſſet: conjectis in [1] ſortem [2] omnibus tribubus, Polliæ, quæ prima exierat, primum nomen [3] urna extractum citari juſſit: Neque eo reſpondente, bona adoleſcentis [4] haſtæ ſubjecit. Quod ut illi nuntiatum eſt, ad conſulis tribunal cucurrit, collegiumque tribunorum appellavit. Tunc MV. Curius præfatus non opus eſſe eo cive reip. qui parêre neſciret: & bona ejus, & ipſum vendidit.

5. [5] Æque tenax propoſiti L. Domitius. Nam cum Siciliam Propr. regeret, & ad eum eximiæ magnitudinis aper allatus eſſet; adduci ad ſe paſtorem, cujus manu occiſus erat, juſſit. Interrogatumque, quo telo eam beſtiam confeciſſet, poſtquam comperit uſum venabulo, cruci ſuffixit. Quia ipſe ad exturbanda latrocinia, quibus provincia vaſtabatur, ne quis telum haberet, [6] edixerat. Hoc aliquis [7] in fine ſeveritatis & ſævitiæ ponendum dixerit: diſputatione enim utroque flecti poteſt. Cæterum rati publici imperii Prætorem nimis aſperum exiſtimari non patitur.

6. Sic ſe in viris puniendis ſeveritas exercuit. Sed ne in fœminis quidem ſupplicio afficiendis ſegniorem ſe egit. [8] Horatius unus prœlio trium Curiatiorum, con-

Eſſet.] Ita vulgo. In manuſcriptis: *Subito edicere.* Sic Livius, *Edicere conventum*, *Edicere diem.* Pigh.

1. *Sortem.*] In urnam ad ſortiendum.

2. *Omnibus tribubus.*] Quæ XXXV. fuerant. De tribu Pollia diximus ſupra libro II.

3. *Urna.*] Vaſculum, in quod ſortes, id eſt, ſingularum tribuum nomina æqualibus tabellis aut chartis inſcripta conjecta erant.

4. *Haſta.*] Sectioni, aut actioni, ſeu publicæ venditioni.

5. *Æque, &c.*] Contigit A.U. DCLV.

6. *Edixerat.*] Ait M. Tullius poſt deceſſum Aquilii omnia inſtituta atque edicta prætorum fuiſſe ejuſmodi: Ut ne quis cum telo ſervus eſſet. *Coler.*

7. *In fine.*] Confinio.

8. *Horatius, &c.*] Tullius Hoſtilius cum C. Cluilio Albanorum rege bellum geſſit, in cujus mortui locum Metius Suffetius ſubſtitutus eſt dictator. Cum igitur duce Cluilio acies utrinque conſtitiſſent inſtructæ, placuit utrinque deligerentur tergemini fratres, quorum utra pars viciſſet, ei altera pareret. Quo facto Horatius Romanus, cæſis duobus fratribus ſuis, Curiatios ipſe omnes interfecit. Cum rediſſet ovans trigemina ſpolia præ ſe gerens, ſoror virgo, quæ deſponſata uni ex Curiatiis fuerat, illi obviam ad portam Capenam fuit, cognitoque ſuper humeros fratris paludamento ſponſi, quod ipſa confecerat, crines ſolvit, & flebiliter

[1] conditione pugnæ omnium Albanorum victor; cum ex illa clarissima acie domum repetens sororem suam virginem Curiatii sponsi mortem profusius, quam illa ætas debebat, flentem vidisset; gladio, quo patriæ rem bene gesserat, interemit: Parum pudicas ratus lachrymas, quæ præpropero amori dabantur. Quem hoc nomine reum apud populum actum, pater defendit. Ita paulo propensior animus puellæ ad memoriam futuri viri, & fratrem ferocem vindicem, & vindictæ tam rigidum assensorem patrem habuit.

7. [2] Consimili severitate senatus postea usus Sp. Posthumio Albino, & Q. Marcio Philippo consulibus mandavit, ut de his, quæ sacris Bacchanalium incestu usæ fuerant, inquirerent: A quibus cum multæ essent damnatæ, in omnes cognati [3] intra domos animadverterunt: lateque patens opprobrii deformitas, severitate supplicii emendata est. Qua

liter nomine sponsum mortuum appellat. Movet feroci juveni animum comploratio sororis in victoria sua, tantoque gaudio publico; stricto itaque gladio simul verbis increpans, transfigit puellam. Abi hinc cum immaturo amore, inquit, ad sponsum tuum oblita fratrum mortuorum vivique, oblita patriæ, sic eat, quicunque Romanum lugebit hostem. Hic deinde ex lege perduellionis damnatus est; erat autem lex horrendi criminis: DUUMVIRI PERDUELLIONEM JUDICENT, SI A DUUMVIRIS PROVOCARIT, PROVOCATIONE CERTATO, SI VICERINT, CAPUT OBNUBITO, INFELICI ARBORI RESTE SUSPENDITO, VERBERATO, VEL INTRA POMOERIUM, VEL EXTRA POMOERIUM. Hac lege damnatus, cum ad populum provocasset, de provocatione certatum est. Moti homines in eo judicio maxime, patre Horatio proclamante, se filiam jure cæsam judicare; ni ita esset, primo jure in filium animadversum fuisse. Orabat deinde, ne se, quem paulo ante cum egregia stirpe conspexissent, orbum liberis facerent. Additis deinde juvenis laudibus, victoriaque parta, absolutus est magis admiratione virtutis, quam jure causæ. Sed ut cædes aliquo manifesto piaculo lueretur, imperatum patri ut filium expiaret publica pecunia; is, quibusdam piacularibus sacrificiis factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita sunt, transmisso per viam tigillo, capite adoperto, velut sub jugum misit juvenem. Id hodie publice quoque semper refectum manet, *sororium tigillum* vocant. *Livius.* Contigit A.V. XXCVII.

1. *Conditione pugnæ.*] Quamvis tres tantummodo vicisset, vicerat tamen omnes Albanos, sancita inter se lege parique conditione, ut utra pars vicisset, altera illius pareret imperio. *Oliverius.*

2. *Consimili.*] Contigit A.U. DLXVII.

3. *Intra domos.*] Privatim matronæ sunt in suis ædibus punitæ: nam mulieres damnatæ, aut cognatis, aut in quorum manu essent, traditæ sunt, ut ipsi privatim animadverterent in eas. Si nemo erat idoneus supplicii exactor, in publico animadvertebatur. *Idem.*

1. *Pu-*

Qua quantum ruboris civitati noſtræ mulieres turpiter ſe gerendo incuſſerant, tantum laudis graviter punitæ attulerunt.

8. [1] Publicia autem, quæ Poſthumium Albinum conſulem; item Licinia, quæ Claudium Aſellum viros ſuos veneno necaverant, propinquorum decreto ſtrangulatæ ſunt: Non enim putaverunt ſeveriſſimi viri in tam evidenti ſcelere longum publicæ quæſtionis tempus expectandum. Itaque quarum innocentium defenſores fuiſſent, ſontium maturi vindices exſtiterunt.

9. Magno ſcelere horum ſeveritas ad exigendam vindictam concitata eſt. [2] Egnatii autem Metelli longe minori de cauſſa; qui uxorem, quod vinum bibiſſet, [3] fuſtim interemit. Idque factum non accuſatore tantum, ſed etiam reprehenſore caruit; unoquoque exiſtimante, optimo illam exemplo violatæ ſobrietatis pœnas pependiſſe. Et ſane quæcunque fœmina vini uſum immoderate appetit, omnibus & virtutibus januam claudit, & delictis aperit.

10. [4] Horridum C. quoque Sulpitii Galli maritale ſupercilium. Nam uxorem dimiſit, quod eam capite aperto foris verſatam cognoverat; [5] abſciſa ſententia, ſed tamen aliqua ratione munita. Lex enim, inquit, tibi meos tantum

tum

1. *Publicia, &c.*] Contig. A. U. DXCIX.

2. *Egnatii autem.*] Aulus Gellius de Noctibus Atticis dicit non minus punitas fuiſſe mulieres à judicibus, quæ vino uſæ eſſent, quam ſi adulterium commiſiſſent, unde ſuperius in cap. de Inſtitutis Valerius dixit, *olim Romanis feminis uſus vini fuit ignotus.* Non eſt igitur accuſatus, nedum damnatus, Metellus, qui uxorem necaverat, quod eam vinum bibiſſe deprehenderat. *Oliverius.*

3. *Fuſte.*] Ita vulgo. Non male quidam codd. legunt *Fuſtim.* Factum hoc Egnatio Mecennio aſcribit Plin. lib. XXII. cap. 13.

4. *Horridum C. quoque Sulpicii Galli maritale ſupplicium.*] Ita vulgo. Corrige ex ſeptem veterum libb. auctoritate, *Sulpitii Galli maritale ſupercilium.* Ponitur pro ſeveritate, ſicut à Martiale libro 1. ad Cæſar.

Terrarum dominum pone ſupercilium.

Item à Cicerone in Piſoniana, *Ut ille ſupercilio tanquam Rhadamantus ille mihi videretur.* Rurſus in Priapeiis:

Conveniens Latio pone ſupercilium.

Supplicium vero tormentum eſt, quo plicatum corpus afficitur, quo nullo affecit uxorem Gallus, ſed duntaxat divortio punivit. *Pigh.*

5. *Abſciſa.*] Rigida & dura, & ita brevis; nam res duræ uno ictu abſcinduntur. *Bad.*

1. *Incu-*

tum præfinit oculos, quibus formam tuam approbes. His decoris instrumenta compara, his esto speciosa, horum te certiori crede notitiæ: Ulterior tui conspectus, supervacua irritatione accersitus, in suspicione & crimine subhæreat necesse est.

11. Nec aliter sensit Q. Antistius Vetus, repudiando uxorem, quod illam in publico cum quadam libertina vulgari secreto loquentem viderat: Nam (ut ita dicam) [1]incunabulis & nutrimentis culpæ, non ipsa commotus culpa, [2]citeriorem delicto præbuit ultionem; ut potius caveret injuriam, quam vindicaret.

12. Jungendus est his P. [3]Sempronius Sophus, qui conjugem repudii [4]nota affecit, nihil aliud quam se ignorante [5]ludos ausam spectare. Ergo dum sic olim fœminis occurritur, mens earum à delictis aberat.

EXTERNA.

1. Cæterum etsi Romanæ severitatis exemplis totus terrarum orbis instrui potest; tamen externa summatim cognoscere fastidio non erit. Lacedæmonii libros [6]Archilochi è civitate sua exportari jusserunt, quod eorum parum verecundam ac pudicam lectionem arbitrabantur. Noluerunt enim ea liberorum suorum animos imbui, ne plus moribus noceret, quam ingeniis prodesset. Itaque maximum Poëtam, aut certe [7]summo proximum, quia domum

1. *Incunabulis.*] Primis originibus & nutrimentis.

2. *Citeriorem.*] Legitur &, *citiorem.*

3. *Sempronius Sophus.*] De hoc Pomponius JCtus tit. de orig. jur. Falluntur, qui pluribus hoc cognomen tribuunt.

4. *Nota.*] Macula repudii.

5. *Ludos.*] Ludorum spectacula. *Ludos ausam spectare.*] Atqui ludos scenicos & gladiatores olim fœminis spectare licitum. Licitum per magistratum, non per maritos. Lege eruditissimum Casaubonum ad Sueton. *Coler.*

6. *Archilochi.*] Refert Plutarchus illum cum libris ejectum Republ. quod scripsisset melius esse arma abjicere, quam mori. Et cum Lacedæmonii bellicosi essent, indignati quod ea scripsisset, quæ contra rei militaris dignitatem esse videbantur, eum cum libris suis civitate ejecerunt. *Gliv.*

7. *Summo proximum.*] Suidæ, [illegible]. Per *summum*, haud dubie Homerum intelligit, pro cujus sceptro armatur etiam egregius ille Musarum miles

[1] domum [2] sibi invisam obscenis maledictis laceraverat, carminum exilio multarunt.

2. Athenienses autem Timagoram, inter officium salutationis Darium regem more gentis illius adulatum, capitali supplicio affecerunt: unius civis humilibus blanditiis, totius urbis suæ decus Persicæ dominationi summissum graviter ferentes.

3. Jam [3] Cambyses inusitatæ severitatis, qui mali cujusdam judicis ex corpore pellem detractam, sellæ intendi, in eaque filium ejus judicaturum considere jussit. Cæterum & rex, & barbarus atroci ac nova pœna, judicis ne quis postea corrumpi judex posset, providit.

miles Justus Lipsius. Pertinet autem hoc de Archilocho elogium ad Hippodromum Rheiorem, qui Homerum φαυλὼ, Archilochum πτῦμα vocitaverat. Paterculus: *Neque quemquam alium, cujus operis primus auctor fuerit, in eo perfectissimum, præter Homerum & Archilochum reperiemus.* Coler.

1. *Domum.*] Scilicet Lycambis, qui filiam Archilocho desponderat, at eam paulo post denegatam alteri dederat; qua injuria lacessitus Archilochus, Jambico carmine sic lusit in eum, ut præ dolore vitam laqueo finire coëgerit. *Idem.*

2. *Sibi invisam.*] Nam sicut apud Horatium legimus in Art. Poët. scripsit in Lycambem convitia Jambico carmine, quo tantum valuit, ut eum ad laqueum compulerit. Unde ait:

Archilochum proprio rabies armavit Iambo.

Ovidius in Ibin:

Post modo si perges in te mihi liber Iambus,
Tincta Lycambeo sanguine tela dabit.

Oliver.

3. *Cambyses.*] Hic Cambyses Cyri Persarum regis filius, cum patri successisset in regnum, ut Justinus tradit, imperio patris Ægyptum adjecit offensusque superstitionibus Ægyptiorum, Apis cæterorumque Deorum templa dirui jussit, ad Ammonis quoque nobilissimum templum exercitum misit, qui tempestatibus, & arenarum molibus oppressus interiit. Mergidem deinde fratrem, quem per somnum viderat regnaturum, occidi jussit, & sacrilegio parricidium adjunxit: quarum rerum paulo post pœnas & ipse dedit: nam gladio, quo Apim vulneraverat, sponte evaginato, femore ictus, interiit. Non mirum igitur, si sævitia potius quam severitate usus fuerit in hominem, cum in Deos quoque crudelissimus fuerit. De hoc Cambyse & Lucanus mentionem facit lib. x,

——*Vesanus in ortus*
Cambyses longi populos pervenit ad ævi,
Defectusque epulis, & pastus cæde suorum
Ignoto te, Nile, cadit. ——

Oliverius.

CAP. IV.

CAP. IV.

DE GRAVITER DICTIS AUT FACTIS.

A ROMANIS.	AB EXTERNIS.
1. *T. Manlio Torquato.*	1. *Cinninensi populo.*
2. *P. Scipione Æmiliano.*	2. *Socrate Athenienſi.*
3. *C. Popillio Lænate.*	3. *Alexandro Magno.*
4. *P. Rutilio Rufo.*	4. *Lacedæmoniis.*
5. *M. Junio Bruto Procoſ.*	5. *Pædareto Spartano.*

MAgnam & bonam laudis partem in claris viris etiam illa vendicant, quæ aut ab his graviter dicta aut facta pertinax memoria viribus æternis comprehendit. Quorum ex abundanti copia, nec parca nimis, nec rurſus avida manu, quod magis deſiderio ſatisfaciat, quam ſatietati abundet, hauriamus.

1. Civitate noſtra Cannenſi clade perculſa, cum admodum tenui filo ſuſpenſa reip. ſalus ex ſociorum fide penderet, ut eorum animi ad imperium Romanum tuendum conſtantiores eſſent; majori parti ſenatus principes Latinorum in ordinem ſuum ſublegi placebat. Ut [1] Annius olim, Campani etiam conſulem alterum Capuæ creari de-

1. *Annius olim.*] Livius ſe tamen in quibuſdam Annalibus inveniſſe dicit à Campanis, cum jam defectionis conſilium iniiſſent, Romam fuiſſe miſſos legatos poſtulantes, ut alter conſul Campanus fieret, ſi rem Romanam adjuvari velint, indignatione orta, ſubmoveri à curia juſſos eſſe, miſſumque lictorem, qui ex urbe educeret eos, atque eo die manere extra fines Romanos juberet, quia nimis ſimile Latinorum quondam poſtulationi erat. *Oliver.* *Annius autem Campanus etiam conſulem alterum Capuæ creari debere aſſeverabat.*] Ita vulgo. Inſigniter erratum eſt à ſciolis in hoc exemplo, non enim poſſum adeo ſupinam ignorantiæ culpam auctori imputare. Animadverto namque in libris veteribus ſtudioſos Valerianis exemplis ſimiles, vel eaſdem aliis verbis hiſtorias commentatiorum forma adſcripſiſſe: unde ſuſpicor librariorum imperitia perperam variis locis multa eſſe huic operi commixta, multa item confuſe diſturbata, ut diligentius Valerium legenti luce clarius conſtabit. Sæpius enim videtur à veritate hiſtoriæ prorſus aberrare, quemadmodum hoc imprimis loco. Tradunt enim Livius aliique auctores L. Annium Setinum Latinorum principem anno urbis CDXIII. poſtulare auſum fuiſſe, ut conſulum alter, & dimidia pars ſenatus ex Latio crearetur, acerrimeque reſtitiſſe T. Manlium Torquatum conſulem III. qui rebellantes tunc Latinos inſigni

debere asseverabant: sic contusus & æger Romani imperii spiritus erat. [1] Tunc Manlius Torquatus, stirpis ejus qui Latinos apud [2] Veserim inclyta pugna fuderat, quam poterat clara voce denuntiavit: [3] si quis sociorum inter Patres conscriptos sententiam dicere ausus esset, continuo eum se interempturum. Hæ unius minæ, & Romanorum languentibus animis calorem pristinum reddiderunt, & Italiam ad jus civitatis nobiscum exæquandum consurgere passæ non sunt: [4] namque ut populi Rom. armis, ita verbis illius fracta cessit.

Par

insigni prœlio collega P. Decio semet devovente, contudit. Sæculo amplius deinde postea post Cannensem cladem idem ausi sunt postulare Campani, cum ad Annibalem deficere vellent, ut idem Livius ex quibusdam annalibus refert, non per Annium sed per legatos suos; eodemque anno à Sp. Carvilio de Latinorum, non Campanorum principibus in Senatum recipiendis relatum fuisse, illamque cum relationem ægerrime auditam à patribus, tum acerbissime à T. Manlio Torquato consulari, stirpis ejus viro, qui Latinos olim repulerat, fuisse rejectam. At noster hic Valerius Annium illum Campanum facit, ac T. Manlium ejus adversarium, Torquati illius, qui Latinos ante rejecerat filium, cum ne nepos quidem ejus, spacio centum viginti amplius annorum interposito esse potuerit. Sed hi similesque errores sciolorum proculdubio temeritati sunt adscribendi, qui vel exempla male exemplis connectendo, annotationesve operi inserendo perquam turpiter deformarunt hunc auctorem, ut vix sui similis videatur. Atqui huic loco nil fere indicii remansit veræ lectionis, præterquam in Campensi codice, quamvis hic admodum depravato, qui ita; *Atanius ille Campanus etiam, &c.* Quid si igitur legamus hoc modo? *Ut Annius olim, Campani etiam consulem alterum Capua creari debere asseverabant.* Facilis autem lapsus esse potuit inter hæc verba, *Ut Annius, Atanius*; olim ille. Igitur veritati atque historiæ hanc lectionem recte congruentem admittere visum fuit, donec certius quid reperiatur. *Pigh.*

1. *Tunc Manlius Torquatus filius ejus qui Latinos ad Veserim.*] Ita vulgo. Diximus temporis spacium prorsus adversari, ut ejus potuisset esse filius, cum ab illo Manlio ad hunc centum viginti amplius numerentur anni. Legendum igitur opinor, nisi plane hoc loco Valerium dormitasse dicere velimus: *Tunc Manlius Torquatus, stirpis ejus qui Latinos, &c.* Sic enim Livius: *Et præcipue Manlius esse etiam nunc ejus stirpis virum diceret, ex qua quondam in Capitolio consul minatus esset; quem Latinum in Curia vidisset, eum sua manu se interfecturum.* Adfuit deinde γλωσσογράφος aliquis ineptus, qui vocem *stirpis* vel *stirpes* in primo casu sumens, ut Servius & Sosipater fieri posse volunt, filium interpretatus est, quæ glossa deinde in ipsum opus irrepsit librariorum culpa, qui sæpe minus obscura rejectis ignotis solent substituere. *Pigh.*

2. *Veserim.*] Scilicet fluvium.

3. *Si quis sociorum.*] Sed amplius dicit Livius, ait enim, sive Romanus, sive peregrinus fuerit.

4. *Namque ut patriis armis, ita verbis filii fracta cessit.*] Ita vulgo. Superior ille

lapsus

[1] Par ejusdem quoque Manlii gravitas, cum consulatus omnium consensu deferretur, eumque sub excusatione adversæ valetudinis oculorum recusaret; instantibus cunctis, Alium, inquit, Quirites quærite, ad quem hunc honorem transferatis: Nam si me gerere eum coëgeritis, nec ego mores vestros ferre, nec vos meum imperium perpeti poteritis. Si privati tam ponderosa vox, quam graves fasces consulis extitissent!

2. [2] Nihilo segnior Scipionis Æmiliani aut in curia, aut in concione gravitas: qui cum haberet consortem censuræ Mummium, ut nobilem, ita [3] enervis vitæ, pro Rostris dixit, se ex majestate reip. omnia gesturum: sibi si cives vel dedissent collegam, vel non dedissent.

[4] Idem, cum Ser. Sulpicius Galba, & Aurelius Cotta consules in senatu contenderent, uter adversus Viriatum in

lapsus ut excusaretur, alium hunc errorem induxit, cujus & aliam quoque causam arbitror fuisse compendiosam illam scribendi formulam P. R. in veteribus libris frequenter obviam, in qua interpretanda librarios fœdissime lapsos sæpe reperimus, non habita quod oportebat, totius sententiæ ratione, ut perperam aliquando cum populi Romani est nota, prætoris vel patris esse existimarint, atque etiam scripserint. Quod idem hic accidisse suspicor, cum in antiquis libris scriptum fuisse putem jam dicta verba; *Namque ut P. R.* id est, pop. Rom. *armis, ita verbis illius fracta cessit.* Quæ glossographus duobus Manliis patri (ut putabat) & filio accommodare cupiens, ita interpretatus est, Namque ut P. R. id est, patris, armis, ita verbis illius, id est, filii, fracta cessit. Et in Campensi quidem exemplari, supra vocem *filii* annotatum extat *illius*. Pighius.

1. *Par illius quoque Manlii gravitas, cui cum consulatus omnium consensu deferretur.*] Ita vulgo. Hic item error ex jam dicto fonte profluxit. Legendum autem ex Livio aliisque, nisi falsa delectemur historia: *Par ejusdem quoque Manlii gravitas, cum consulatus omnium consensu deferretur. Non enim hic alius, sed is ipse, qui post Cannensem cladem, Latinos in curiam admittere noluerat, sicut ex Annalibus nostris manifestum est.* Pighius. Contigit A. U. DXLII.

2. *Nihilo segnior, &c.*] Contigit A. U. DCXI.

3. *Enervis.*] Mollis & effœminatus.

4. *Idem cum Servius.*] Hic Viriatus, ut Livius & Eutropius referunt, de pastore venator, de venatore latro, de latrone justi exercitus dux factus, totam Lusitaniam, quæ magna Hispaniæ pars est, occupavit. M. Vetilium prætorem fuso ejus exercitu cepit, post quem C. Plautius prætor nihilo felicius rem gessit, tantumque terrorem is hostis intulit, ut adversus eum consulari opus esset exercitu, missus est Q. Fabius Maximus Proconsul. Cæterum de hoc Viriato plura dicemus lib. ult. cap. de Perfidia, ubi agitur de ejus morte. *Oliverius.* Contigit A. U. DCIX.

 1. *Alter.*]

in Hispaniam mitteretur: ac magna inter Patres conscriptos dissensio esset; omnibus quonam ejus sententia inclinaretur expectantibus: Neutrum, inquit, mihi mitti placet, quia [1] alter nihil habet, [2] alteri nihil est satis. Æque malam licentis imperii magistram judicans inopiam atque avaritiam. Quo dicto, ut neuter in provinciam mitteretur, obtinuit.

3. [3] C. verò Popillius à senatu legatus ad Antiochum missus, ut bello se, quo Ptolemæum lacessebat, abstineret: cum ad eum venisset, atque is prompto animo & amicissimo vultu [4] dextram ei porrexisset; invicem ei suam porrigere noluit, sed tabellas [5] senatusconsultum continentes tradidit: Quas ut legit Antiochus, dixit, se cum amicis collocuturum. Indignatus Popillius, quod aliquam moram interposuit; At prius, inquit, quam circulo excedas, da responsum, quod senatui referam. Non legatum locutum, sed ipsam Curiam ante oculos positam crederes: continuo enim rex affirmavit fore, ne amplius de se Ptolemæus quereretur. Ac tum demum Popillius manum ejus tanquam socii apprehendit. Quam efficax est animi

1. *Alter.*] Galba.

2. *Alteri.*] Aurelio, quem avarum fuisse constat.

3. *C. verò Popillius.*] Plinius XXXIV. Nat. Hist. aliter sentit. Non Cn. Pompilium, sed C. Octavium legatum fuisse dicit, & in ea legatione à rege occisum. *Non præteribo,* inquit, *C. Octavium ob unum verbum, qui regem Antiochum dilaturum se responsum dicentem, virga, quam tenebat, forte circumscripsit, & priusquam egrederetur circulo illo, responsum dare coëgit; in qua legatione interfecto Senatus statuam poni jussit, quam oculatissimo loco in rostris.* Oliv. *Popillius.*] Plin. lib. XXXIV. cap. 6. *Octavium* appellat. In prænomine quoque mira diversitas. Paterculus *Marcum* vocat. Hieronymus in Danielem Cajum. Livius, Valerius, Plutarchus, Editio Valerii Veneta, Cneum: sicut Cicero Philipp. 2. *Coler.* Contigit A. U. DXXCV.

4. *Dextram ei.*] Justinus ait, regem osculum Popillio obtulisse. Quod idem est. Regibus exteris mos erat osculo delibatam manum sive dexteram notis aut amicis offerre. Id osculum veteres *Labratum* appellabant. Glossarium: *Labratum, ἀσπάσιον βασιλέως.* Et iterum, *Labratum, φίλημα βασιλικόν. Idem.*

5. *Senatusconsultum.*] Quod erat ejusmodi: Nisi abstineret à bello contra Ptolemæum, bellum à Romanis sibi indictum esse. *Oliv.*

1. *Texit.*]

animi ſermoniſque abſciſa gravitas! Eodem momento Syriæ regnum terruit, Ægypti [1] texit.

4. [2] P. autem Rutilii verba prius an facta æſtimem, neſcio: nam utriſque æque admirabile ineſt robur. Cum amici cujuſdam injuſtæ rogationi reſiſteret, atque is per ſummam indignationem dixiſſet: Quid ergo inquit, mihi opus eſt amicitia tua, ſi quod rogo, non facis? reſpondit, Imo [3] quid mihi tua, ſi propter te aliquid inhoneſte facturus ſum? Huic voci conſentanea illa opera, quod magis [4] ordinum diſſenſione, quam ulla culpa ſua reus factus, nec [5] obſoletam veſtem induit, nec inſignia ſenatoris depoſuit, nec [6] ſupplices ad genua judicum manus tetendit; nec dixit quicquam ſplendore præteritorum annorum humilius. Effecitque ut [7] periculum illud non impedimentum gravitatis ejus eſſet, ſed experimentum. Atque etiam cum ei reditum in patriam Syllana victoria præſtaret, in exilio, ne quid adverſum leges faceret, remanſit. [8] Quapropter Felicis cognomen juſtius quis moribus graviſſimi viri, quam im-

1. *Texit.*] Protexit.

2. *Publii autem Rutilii verba.*] De hoc Publio Rutilio dictum eſt in cap. de Majeſtate, & dicetur infra cap. 9. lib. VI. de Mutatione Fortunæ. Vide Aſconium. *Hic*, inquit, *eſt P. Rutilius, qui Quintus ex publicano dictus conſul, poſtea decem legatorum ſententia dicitur leges Siculis conſcripſiſſe.* Hæc Pædianus Aſconius. Quæſtor Rutilius Ruffus damnatus eſt, qui, cum prætore conſenſerat ſuo, ne quid agerent publicani in provincia ſua. Quo cognito, equites Romani, nam tunc ante Syllana tempora judicabant, damnarunt eum. Cum ergo poſt victoriam Syllæ adverſus Marium redire poſſet in patriam, noluit, ne quid adverſus leges faceret. *Oliver.* Contigit A.U. DCLX.

3. *Quid mihi tua.*] Cicero: *Hac lex amicitiæ ſanciatur, ut neque rogemus res turpes, neque rogati faciamus.* Idem.

4. *Ordinum diſſenſione.*] Quia de judiciis ſenatorius, & equeſtris inter ſe diſſidebant. *Ordinum diſſenſione.*] Factione partium civitatia.

5. *Obſoletam.*] Squalidam, & immundam, mœroris indicem.

6. *Supplices.*] Genua tum Deorum tum mortalium ſupplices attingere moris erat, ut teſtatur Plin. lib. 11. c. 45. Vide & Hadr. Junium l. 11. Animadv. cap. 11. In genubus quoque miſericordiam poſuere veteres. Plin. lib. 11. c 45. *Hominis genibus & quadam religio ineſt, obſervatione gentium. Hæc ſupplices attingunt, ad hæc manus tendunt: hæc ut aras adorant.*

7. *Periculum.*] Experimentum.

8. *Quapropter felicitatis cognomen.*] Ita vulgo. Lege ex Cauchiano libro, *Felicis cognomen.* Quod habuit L. Cornelius Sulla. *Pighius.*

impotentis armis aſſignaverit. Quod quidem Sylla rapuit, Rutilius meruit.

5. [1] M. Brutus ſuarum prius virtutum, quam [2] patriæ parentis parricida ([3] uno enim facto & illas in profundum præcipitavit, & omnem ſui nominis memoriam inexpiabili deteſtatione perfudit) ultimum prælium initurus, negantibus quibuſdam id committi oportere: Fidenter, inquit, in aciem deſcendo: hodie enim aut recte erit, aut nihil curabo. Præſumpſerat videlicet neque vivere ſe ſine victoria, neque mori ſine ſecuritate poſſe.

EXTERNA.

1. Cujus mentio mihi ſubjicit, quod adverſus [4] D. Brutum in Hiſpania graviter dictum eſt, referre: Nam cum ſe ei tota pene Luſitania dedidiſſet, ac ſola gentis ejus urbs [5] Cinninia pertinaciter arma retineret, tentata redemptione, propemodum uno ore legatis Bruti reſpondit: Ferrum ſibi à majoribus, quo urbem tuerentur, non aurum, quo libertatem ab imperatore avaro emerent, relictum. Melius ſine dubio illud noſtri ſanguinis homines dixiſſent, quam audiſſent.

2. Sed

1. *Marcus Brutus.*] Et illud Bruti dictum gravitate & fiducia plenum fuit. Diſſuadentibus enim ſuis multum, prœlium ſuſcipiendum eſſe: *Aut*, inquit, *hodie recte, aut nihil curabo.* Ac ſi diceret, vel vincam, vel moriar. Recte erit, ſi vicero. Nihil curabo ſi moriar. Cicero ad Dolabellam de Bruto multa tradit, maximeque commendat in ea epiſtola: *Etſi contentus eram mi Dolabella.* Oliv.

2. *Patriæ parentis.*] Julii Cæſaris.

3. *Uno enim facto.*] Teterrima conſpiratione in C. Cæſarem.

4. *D. Brutum.*] Cum Decius Brutus, M. Bruti patruelis reip. partes defenderet adverſus Antonium, in Hiſpaniam profectus, totam Luſitaniam, quæ pars eſt Hiſpaniæ, ſubegit. *Oliv.* Contigit A. U. DCCXI.

5. *Cinninia.*] Antonino Hiſpaniæ urbs, ad radices Pyrenæi montis verſus mediterraneum mare. Eſt & Luſitaniæ urbs, quam, cum D. Brutus redemptione tentâſſet, reſpondent cives, Ferrum à majoribus, quo urbem tuerentur, non aurum, quo libertatem emerent, relictum eſſe. *Cinninia* legunt tria mea membranacea exemplaria. Sitania hodie appellari, ſcribit ad me Emanuël Barboſa JCtus Luſitanus, & ſitam inter Bracaram & Araducam ad Ortum ſolis, ab utraque ſex milliaribus, at locum carere habitatore. *Ortelius.* *Cinninia.*] Lib. Dan. *Cinginnia.* Veneta editio: *Cirania.* Sed Cinninenſes noti ex Plinio lib. III. c. 3. *Colerus.*

1. *Socra-*

2. Sed illos quidem natura in hæc gravitatis vestigia deduxit. [1] Socrates autem Græcæ doctrinæ clarissimum columen, cum Athenis causam dicturus esset, defensionemque ei Lysias à se compositam, qua in judicio uteretur, recitasset, demissam & supplicem, [2] imminentique procellæ accommodatam, Aufer, inquit, quæso istam: nam ego si adduci possem, ut eam in ultima Scythiæ solitudine [3] perorarem, tum me ipse morte multandum concederem. Spiritum contempsit, ne careret gravitate: [4] maluitque Socrates extingui, quam Lysias superesse.

3. Quantus hic in sapientia, tantus in armis Alexander illam vocem nobiliter edidit. [5] Dario enim uno jam & altero prœlio virtutem ejus experto, atque ideo partem regni Tauro tenus monte, & filiam in matrimonium cum decies centum millibus talentûm pollicente; cum Parmenion

1. *Socrates, &c.*] Socrates cum accusatus esset, quod alienos Deos introduceret, & puerorum corruptor esset, ut ulterius dicemus in VII. de Sapienter dictis, Lysias ejus discipulus commiseratione motus, orationem pro eo scripsit accommodatissimam ad excusationem; quam cum Socrati recitasset, (continebat ἀπολογίαν, id est, excusationem) Bona, inquit Socrates, est oratio, sed non mihi conveniens; nam humilioribus verbis scripta erat, quam Philosopho conveniat. Tum ille, Si est, inquit, bona, cur non ea uteris? Tum Socrates: Nonne vestis potest esse pulchra, & tamen non unicuique conveniens? Hanc historiam ita tradidit Diog. Laërtius, quanquam Valerius dicat illum aliter respondisse. Quintilianus lib. II. *Et Socrates*, inquit, *inhonestam credidit orationem, quam ei Lysias composuerat*. Oliv.

2. *Imminentique procellæ.*] Instanti periculo.

3. *Perorarem.*] Tali defensione judices persuaderem.

4. *Maluitque Socrates.*] Maluit mori tanquam Socrates, quam vivere tanquam Lysias.

5. *Dario enim.*] Justinus nullam prorsus mentionem facit in gestis Alexandri, tantum illud refert, quod victus Darius cum Babyloniam profugisset, per epistolas Alexandrum deprecatus sit, ut redimendarum captivarum sibi potestatem faciat, inque eam rem magnam pecuniam pollicitus; sed Alexander in pretium captivarum regnum omne, non pecuniam petiit. Interjecto tempore aliæ epistolæ Darii Alexandro redduntur, quibus filiæ matrimonium, & regni portio offerretur, sed Alexander sua sibi dari rescripsit, jussitque supplicem venire, & regni arbitraria victori permittere. Item paulo inferius ait: *Darius se ratus vere victum, cum post prælia, & beneficiis ab hoste superaretur, scribit tertias epistolas, & gratias agit, quod nihil in suos hostile fecerit. Offert deinde majorem partem regni usque ad flumen Euphratem, & alteram filiam uxorem, pro reliquis captivis XX. millia talentorum. Ad hoc Alexander gratiarum actionem ab hoste supervacaneam esse* respon-

nion dixisset, Se, si Alexander esset, usurum conditione respondit: Et ego uterer, Si Parmenion essem. Vocem duabus victoriis respondentem, [1] dignamque cui tertia, sicut evenit, tribueretur.

4. Atque hæc quidem animi magnifici, & prosperi status: [2] illa verò, qua legati Lacedæmoniorum apud patrem ejus miseram fortunæ suæ conditionem testati sunt, generosior, quam optabilior. Intolerabilibus enim [3] oneribus civitatem eorum implicanti, si quid morte gravius imperare perseveraret, mortem se prælaturos responderunt.

5. Nec parum grave Spartani cujusdam dictum: siquidem nobilitate & sanctitate præstans, & in petitione magistratus victus, maximæ sibi lætitiæ esse prædicavit, quod aliquos patria sua se meliores viros haberet. Quo sermone repulsam honori adæquavit.

respondit. nec à se quicquam factum in hostiu adulationem, nec quod in dubios belli exitus, aut in leges pacu lenocinia quæreret, sed animi magnitudine, qua didicerit adversus vires hostium, non adversus calamitates contendere, polliceturque se præstaturum ea Dario, si secundus sibi non par haberi voluerit, cæterum neque mundum posse duobus Solibus regi, neque orbem summa duo regna salvo statu terrarum habere, perinde aut deditionem eadem die, aut in posteram aciem paret. Oliv.

1. *Dignamque cui tertia.*] Tertio Darium vicit, & victi ac in fuga à suis interfecti regno potitus est. *Badius.*

2. *Illa verò.*] Philippus pater Alexandri Græciam diu bello invasit, & eam tandem oppressit, sed cum devictis Atheniensibus bellum Lacedæmoniis intulisset, Lacedæmonii, qui semper armis victores extitissent, aliisque imperare consuevissent, non poterant se subjicere Philippo: & cum quidam dixisset multa mala, & extrema perpessuros, nihil mali neque extremi vitam aspernantibus esse responderunt. Cum rursus gravia multa, & indigna Philippus imperaret, nihil aliud rescripserunt Lacedæmonii, nisi Philippo salutem. Non scilicet volumus imperanti tibi parere. Cum tamen gravius instaret, durioraque illis imperaret, dixerunt se mortem subire paratos, si quid morte durius imperaverit. *Oliver.*

3. *Oneribus.*] Nam tributarios faciebat, tantam pecuniam imperabat, quanta exolvi non posset. Accusati enim fuerant, quod arcem Thebanam induciarum tempore occupassent. *Oliverius.*

CAP. V.

CAP. V.

DE JUSTITIA.

ROMANORUM.

1. *Populi Rom.*
2. *Quatuor tribunorum plebis.*
3. *Ti. Gracchi Cens.*
4. *Collegii tribunorum plebis.*
5. *Cn. Domitii Ahenobarbi.*
6. *L. Licinii Crassi oratoris.*
7. *L. Cornelii Syllæ Cos.*

EXTERNORUM.

1. *Pittaci Mitylenæi.*
2. *Aristidis Atheniensis.*
3. *Zaleuci Locrensis.*
4. *Charundæ Thurii.*

TEmpus est justitiæ quoque sancta penetralia adire, in quibus semper æqui ac probi facti respectus religiosa cum observatione versatur: & ubi studium verecundiæ est, & cupiditas rationi cedit, nihilque utile, quod parum honestum videri possit, ducitur. Ejus autem præcipuum & certissimum inter omnes gentes nostra civitas exemplum est.

1. [1] Camillo [2] consule Faliscos circumsedente, magister ludi plurimos & nobilissimos inde pueros, velut ambulandi gratia eductos, in castra Romanorum perduxit: Quibus interceptis, non erat dubium quin Falisci deposita belli gerendi pertinacia, tradituri se nostro imperatori essent. De ea re senatus censuit, ut pueri vinctum magistrum

1. *CAmillo.*] Valerius dissentit à Livio: nam Livius dicit Camillum non consuluisse Senatum, sed id sententia sua fecisse, nulla interjecta mora. *Oliver. Camillo consule Faliscos circumsedente.*] Lege *Faliscos*, non, *Phaliscos.* ita enim antiquo more scribitur hoc nomen. In Camp. & Cauch. *Falerios* legimus, etiam recte. Quemadmodum in Annal. nostris demonstravimus. *Pigh. Faliscos.*] Liber Danielis, *Valerios.* Æque recte. Livio sunt iidem Falerii & Falisci. Falerios etiam Polyænus appellat libro VIII. Sed Strabo inter φαλίσκους & φαλερίους videtur distinguere. Servius ad VII. Æneid. *Faliscos Halesus condidit. Hi autem immutato H in F Falisci dicti sunt: sicut Febris dicitur, quæ ante Hebris dicebatur. Formiæ quæ Hormiæ fuerunt* ἀπὸ τῆς ὁρμῆς. *Nam posteritas in multis nominibus F pro H posuit.* Coler. Contigit A.U CCCLIX.

2. *Consule.*] Livius non consulem, sed trib. militum consulari potestate fuisse tradit. Nam sæpius mutata est forma imperii Rom. A regibus enim ad consules, à consulibus ad decemviros, à decemviris ad tribunos militum consulari potestate, à tribunis rursus ad consules, postremo ad imperatores translatum fuit imperium. Hoc igitur tempore tribuni militum imperabant. *Idem.*

ſtrum virgis cædentes in patriam remitterentur. Qua juſtitia animi eorum ſunt capti, quorum mœnia expugnari non poterant; namque Faliſci beneficio magis quam armis victi, portas Romanis aperuerunt. Eadem civitas aliquoties rebellando, ſemperque adverſis contuſa prœliis, tandem ſe Q. Lutatio conſuli [1] dedere coacta eſt. [2] Adverſus quam ſævire cupiens populus Rom. poſtquam à [3] Papirio (cujus manu, jubente conſule, verba deditionis ſcripta erant) doctus eſt, Faliſcos non poteſtati, ſed fidei ſe Romanorum commiſiſſe; omnem iram placida mente depoſuit, pariterque & viribus odii, non ſane facile vinci aſſuetis, & victoriæ obſequio, quæ promptiſſime licentiam ſubminiſtrat, ne juſtitiæ ſuæ deeſſet, obſtitit. [4] Idem, cum P. Claudius [5] Camerinos ductu atque auſpiciis ſuis captos ſub haſta vendidiſſet, etſi ærarium pecunia, fines agris auctos animadvertebat; tamen, quia parum liquida fide id geſtum ab imperatore videbatur, maxima cura conquiſitos redemit, iiſque habitandi gratia locum in Aventino aſſignavit, & prædia eis reſtituit. Pecuniam etiam non ad Curiam, ſed ad [6] ſacraria ædificanda, [7] ſacrificiaque facienda tribuit: juſtitiæque promptiſſimo tenore effecit, ut exitio ſuo lætari poſſent, quia ſic renati erant.

Mœnibus noſtris, & finitimis regionibus, quæ adhuc retuli; quod ſequitur, per totum terrarum orbem manavit.

1. *Dedere coacta.*] Abbreviator Livii: *Phaliſci cum rebellaſſent, ſexto die domiti, in deditionem venerunt.* Eutropius de Phaliſcis lib. III. *Q.* inquit, *Lutatius, & Aulus Manlius conſules creati ſunt, & bellum Phaliſcis intulere, quæ civitas Italiæ opulenta eſt, quod ambo conſules intra ſex dies, quam venerant, tranſegerunt: quindecim millibus hominum occiſis, cæteris pace conceſſa, agro tamen ex medietate ſublato.* Oliv.

2. *Adverſus, &c.*] Contigit A. U. DXII.

3. *Papirio.*] Scriba conſulis, qui jubente conſule deditionis formulam ſcripſerat Romanis. *Idem.*

4. *Idem, &c.*] Contigit A. U. CDXXCV.

5. *Camerinos.*] Camerium Latii oppidum, Tacito & Plinio. Cameria Livii eſt, & Halicarnaſſæi. Coloniam Romanam factam à Romulo & Tatio regibus, ſcribit Onuphrius. Camerinum eſt Ciceroni ad Attic. VIII. Epiſt. 12. Feſto quoque, qui oppidum pulchrum eſſe ait. *Ortel.*

6. *Sacraria.*] Ubi ſacra continentur.

7. *Sacrificia.*] Ut emerentur victimæ.

1. *Timo-*

vit. [1] Timochares Ambraciensis Fabricio consuli pollicitus est, se Pyrrhum veneno per filium suum, qui potionibus ejus præerat, necaturum. Ea res cum ad senatum esset delata, missis legatis Pyrrhum monuit ut adversus hujus generis insidias cautius se gereret: memor, Urbem [2] à filio Martis conditam: & armis bella, non venenis gerere debere. Timocharis autem nomen suppressit; utroque modo æquitatem amplexus: quia nec hostem malo exemplo tollere, neque eum qui [3] bene mereri paratus fuerat, prodere voluit.

2. Sum-

1. *Timochares Ambraciensis.*] Historia hæc diverso modo narratur. Gellius libro III. cap. 8: *Dum Pyrrhus*, inquit, *Rex in Italia foret, & semel atque iterum eum Romanis feliciter pugnasset, satisque angerentur Romani, quod pleraque Italia ad Regem descivisset, tum Ambraciensis quispiam Timochares, Pyrrhi Regis amicus, ad C. Fabricium consulem furtim venit, ac præmium petiit, & si de præmio conveniret, promisit Regem venenis necare, idque sibi facile factu esse dixit, quoniam filii sui pocula in convivio Regi ministrarent. Eam rem Fabricius ad Senatum scripsit, Senatus ad Regem legatos misit, mandavitque, ut de Timochare nihil proderent, sed monerent uti Rex circumspectius ageret, atque à proximorum insidiis salutem tutaretur. Hoc ita, sicut diximus, in Valerii Antiatis historia scriptum est. Quadrigarius autem* lib. III. *non Timocharem, sed Niciam adiisse consulem scribit, neque legatos à Senatu missos, sed à consulibus. Pyrrhum vero pop. Rom. laudes & gratias scripsisse, captivosque omnes, quos tunc habuit, restituisse & reddidisse Romanis. Consules tunc fuere, C. Fabricius atque Æmilius: literas, quas ad Regem Pyrrhum super ea re miserunt, Claudius Quadrigarius scripsit, fuisse hoc exemplo: Consules Romani S. D. Pyrrho Regi. Nos pro tuis injuriis continuo animo strenue commoti inimiciter tecum bellare studemus; sed communis exempli & fidei ergo visum est, ut te salvum velimus, ut esset quem armis vincere possimus. Ad nos venit Nicias familiaris tuus: qui sibi pretium à nobis peteret, si te clam interfecisset: id nos negavimus velle, ne vel ob eam rem quicquam commodi expectaret; & simul visum est ut te certiorem faceremus, ne quid ejusmodi si accidisset, nostro consilio civitates putarent factum: & quod nobis non placet, pretio, aut præmio, aut dolis pugnare. Tu nisi curas, jacebis.* Valerius in hac historia imitatus est Valerium Antiatem. Plutarchus dicit hujusmodi literas fuisse: *C. Fabricius & Q. Æmilius Pyrrho regi S. Neque amicorum, neque hostium fortunatus æstimator esse videris: cognosces enim, cum hanc epistolam ad nos transmissam perlegeris, te bonis quidem ac justis viris bellum inferre, malis vero atque injustis confidere. Hac autem non tua gratia nota facimus tibi, sed ne mors tua nobis calumniam afferat, quasi virtute nequiremus te superare, dolo contendisse. Acceptis itaque Pyrrhus Fabricii literis, medico convicto, ac supplicio juste affecto, ad retributionem beneficii captivos omnes gratis Fabricio Romanisque restituit.* Oliv.

2. *A filio Martis.*] Romulo.

3. *Bene mereri.*] Præstare pop. Rom. beneficium. Dissentit Quadrigarius à Valerio. Similiter & Eutropius, qui & ipse hanc narrat historiam. Nam Quadrigarius & Eutropius dicunt prodirorem

2. [1] Summa juſtitia in quatuor quoque tribunis pleb. eodem tempore conſpecta eſt. Nam cum C. Atratino (ſub quo duce aciem noſtram apud [2] Verruginem à Volſcis inclinatam cum cæteris equitibus correxerant) diem ad populum L. Hortenſius collega eorum dixiſſet, pro Roſtris juraverunt, in ſqualore ſe eſſe, quoad imperator ipſorum reus eſſet futurus. Non enim ſuſtinuerunt egregii juvenes, cujus armati periculum vulneribus & ſanguine ſuo defenderant; ejus togati ultimum diſcrimen, poteſtatis inſignia retinentes, intueri: Qua juſtitia mota concio, actione Hortenſium deſiſtere coëgit.

3. [3] Nec ſe etiam aliter eo facto, quod ſequitur, exhibuit. Cum Ti. Gracchus & C. Claudius, ob nimis ſevere geſtam cenſuram, majorem civitatis partem exaſperaſſent, diem his P. Rutilius tribunus plebis [4] perduellionis ad populum dixit, præter communem conſternationem, privata etiam ira accenſus, quia neceſſarium ejus ex publico loco parietem demoliri juſſerant: Quo in judicio [5] primæ claſſis permultæ centuriæ [6] Claudium aperte damnabant: de Gracchi abſolutione univerſæ conſentire videbantur: Qui clara voce juravit, ſi de collega ſuo gravius eſſet judicatum, in factis paribus ſe eandem cum illo pœnam exilii ſubiturum. Eaque juſtitia tota illa tempeſtas ab utriuſque fortunis & capite depulſa eſt. Claudium enim populus abſolvit: Graccho cauſſæ dictionem trib. Rutilius remiſit.

4. [7] Magnam laudem & illud collegium tribunorum tulit,

rem fuiſſe nominatum. Valerius non fuiſſe, cujus ſententiæ & Antias Valerius fuit. *Idem.*

1. *Summa, &c.*] Contig. A U. CCCXXXI.

2. *Verruginem.*] Lacus eſt in Volſcis.

3. *Nec ſe, &c.*] Contig. A. U. DXXCIV.

4. *Perduellionis.*] Cujus convicti ut hoſtes condemnabantur. *Perduellionis.*] Dicti perduelles, qui hoſtilia adverſus principem vel rempublicam moliuntur, quoniam quos nos hoſtes, eos veteres perduelles appellabant. Lex Julia perduellionis eum etiam eſſe reum voluit, cujus opera magiſtratus pop. Roman. occiſus fuerit.

5. *Prima claſſis.*] Ex quinque ſcilicet, in quas populus Romanus diviſus erat ſecundum rationem cenſus. *Bad.*

6. *Claudium.*] Cujus nomen & gens plebi ſemper inviſa fuit.

7. *Magnam, &c.*] Contigit A. U. DXCIX.

1. *Sacro-*

lit, quod cum unus ex eo L. Cotta fiducia [1] sacrosanctæ potestatis creditoribus suis nollet satisfacere, decrevit; Si neque solveret pecuniam, neque daret cum quo sponsio fieret, appellantibus se creditoribus auxilio futurum: iniquum ratum, majestatem publicam privatæ perfidiæ [2] obtentui esse. Itaque Cottam in tribunatu quasi in aliquo [3] sacrario latentem, tribunitia inde justitia extraxit.

5. [4] Cujus ut ad alium æque illustrem transgrediar, Cn. Domitius tribunus plebis M. Scaurum principem civitatis in judicium populi devocavit; Ut si fortuna aspirasset, ruinam: sin minus, certe ipsa obtrectatione amplissimi viri incrementum claritatis apprehenderet. Cujus opprimendi summo studio flagraret, servus Scauri ad eum noctu pervenit, instructurum se ejus accusationem multis & gravibus domini criminibus promittens. Erant in eodem pectore Domitii, inimicus & dominus, diversa æstimatione nefarium indicium perpendentes: Justitia vicit odium. Continuo enim & suis auribus [5] obseratis, & [6] indicis ore clauso, duci eum ad Scaurum jussit. Accusatorem etiam reo suo ne dicam diligendum, certe laudandum, quem populus cum propter alias virtutes, tum hoc nomine libentius & consulem, & censorem, & pontificem maximum fecit.

6. [7] Nec aliter se L. Crassus in eodem justitiæ experimento gessit. C. Carbonis nomen infesto animo utpote inimicissimi sibi detulerat: sed tamen scrinium ejus à servo alla-

1. *Sacrosancta.*] Quam violare nefas esset.

2. *Obtentui.*] Prætextui.

3. *Sacrario.*] In aliquo templo, ubi tutus lateret, unde extrahi non posset.

4. *Cujus ut ad alium.*] Cn. Domitius M. Scaurum accusavit. Hic Domitius fuit, qui quarto consulatu Marii Pontifex Maximus populi suffragio creatus est. Scaurum autem accusavit hac de causa; Consul cum Cassio fuit, & quum esset trib. pleb. iratus Scauro, quod eum in augurum collegium non cooptaverat, diem ei dixit ad populum, & mulctam irrogavit, quod ejus opera sacra multa pop. Rom. imminuta esse diceret. Crimini dabat sacra publica pop. Rom. Deum penatum, quæ Lavinii fierent, opera imperfecte fieri. *Oliv.* Contigit A.U. DCL.

5. *Obseratu.*] Clausis, ne audiret delationem servi contra dominum. *Bad.*

6. *Indicu.*] Vulgo, *Judicu.*

7. *Nec, &c.*] Contigit A.U. DCXXXIV.

1. *Jam,*

allatum ad ſe, complura continens quibus facile opprimi poſſet, ut erat ſignatum, cum ſervo catenato ad eum remiſit. Quo pacto igitur inter amicos viguiſſe tunc juſtitiam credimus, cum inter accuſatores quoque & reos tantum virium obtinuiſſe videamus?

7. [1] Jam L. Sylla non ſe tam incolumem, quam Sulpicium Rufum perditum voluit, [2] tribunitio furore ejus ſine fine vexatus. Cæterum cum eum proſcriptum, & in villa latentem à ſervo proditum comperiſſet; manumiſſum parricidam, ut [3] fides edicti ſui extaret, præcipitari protinus è [4] ſaxo Tarpejo cum illo ſcelere [5] parto pileo juſſit. Victor alioquin inſolens, hoc imperio juſtiſſimus.

EXTERNA.

1. Verum ne alienigenæ juſtitiæ obliti videamur, Pittacus Mitylenæus, cujus aut meritis tantum cives debuerunt, aut [6] moribus crediderunt, ut ſuis in ſuffragiis [7] tyrannidem deferrent; [8] tam diu illud imperium ſuſtinuit, quam diu bellum de [9] Sygæo cum Athenienſibus gerendum fuit. Poſtquam autem pax victoriâ parta eſt; continuo reclamantibus Mitylenæis depoſuit, ne dominus civium ultra quam reip. neceſſitas exegerat, permaneret. Atque etiam cum recuperati [10] agri dimidia pars conſenſu omnium offerre-

1. *Jam, &c.*] Contigit A.U. DCLXV.

2. *Tribunitio furore.*] Hic enim Sulpicius trib. pleb. inauditæ ſuperbiæ & temeritatis fuit, qui trecentos ſecum milites habebat quaſi ſatellites. *Oliv.*

3. *Fides edicti ſui extaret.*] Quia edixerat, quod quicunque ſervus proſcriptum indicaret, libertatem aſſequeretur. *Bad.*

4. *Saxo Tarpejo.*] A. Gellius libro xx. cap. 1. perlati falſi teſtimonii convictos ex Lege duodecim tabularum de ſaxo dejectos ſcribit. Verum & in alios criminis ingentis reos hoc ſupplicium derivatum. Poſtea tamen abolitum. Unde dixit Juriſconſultus Modeſtinus in l. ſi diutino 25. ff. de Pœnis non poſſe aliquem ſic damnari, ut de ſaxo præcipitetur.

5. *Parto pileo.*] Parta libertate. Nam raſo tantum capite pileum ſervi capere ſolebant, cum libertate donarentur. *Badius.*

6. *Moribus.*] Quia inter ſapientes habitus eſt.

7. *Tyrannidem.*] Imperium ſuæ urbis.

8. *Tamdiu.*] Decem annos juxta Laërt.

9. *Sygæo.*] De poſſeſſione agri Achillitidis Athenienſes cum Mitylenæis certaſſe Diogenes Laërtius autor eſt.

10. *Agri.*] Agrum à Mitylenæis traditum poſtmodum conſecraſſe Pittacum tradit Diogenes Laërtius, atque ſuo tempore ab ejus nomine Pittacium dictum.

1. *The-*

offerretur; avertit animum ab eo munere; deforme judicans, virtutis gloriam magnitudine prædæ minuere.

2. Alterius nunc mihi prudentia referenda est, ut alterius repræsentari justitia possit. Cum saluberrimo consilio [1] Themistocles migrare Athenienses in classem coëgisset, Xerxeque rege, & copiis ejus Gracia pulsis, ruinas patriæ in pristinum habitum reformaret, & opes clandestinis molitionibus ad principatum Græciæ capessendum nutriret; in concione dixit, habere se rem deliberatione sua provisam, quam si fortuna ad effectum perduci passa esset, nihil majus aut potentius Atheniensi populo futurum, sed eam vulgari non oportere. Postulavitque ut aliquis sibi cui illam tacite exponeret, daretur. Datus est Aristides. Is postquam cognovit, classem illum Lacedæmoniorum, quæ tota apud Gytheum subducta erat, velle incendere, ut ea consumpta dominatio maris ipsis cederet; processit ad cives, & retulit, Themistoclem ut utile consilium, ita minime justum animo volvere. E vestigio universa concio quod æquum non videretur, ne expedire quidem proclamavit, ac protinus Themistoclem incœpto desistere jussit.

3. Nihil illis etiam justitiæ exemplis fortius. [2] Zaleucus urbe Locrensium à se saluberrimis atque utilissimis legibus munita, cum filius ejus adulterii crimine damnatus, secundum jus ab ipso constitutum, utroque oculo carere deberet, ac tota civitas in honorem patris pœnæ necessitatem adolescentulo remitteret, aliquandiu repugnavit: Ad ultimum precibus populi evictus, suo prius, deinde filii oculo eruto, usum videndi utrique reliquit. Ita debitum supplicii modum legi reddidit, æquitatis admirabili temperamento, se inter misericordem patrem & justum legislatorem partitus.

4. Sed

1. *Themistocles.*] Idem Plutarchus in ejus Vita, & Cic. Offic. III.

2. *Zaleucus.*] Qui leges tulit Locris Epizephyriis, & Thaletis putatur auditor juxta Aristotelem Politic. lib. II. cap. 10.

1. *Sed*

4. [1] Sed aliquanto Charundæ Thurii præfractior atque [2] abscisior justitia. Ad vim & cruorem usque seditiosas conciones civium pacaverat, lege cavendo, ut si quis eas cum ferro intrasset, continuo interficeretur. Interjecto deinde tempore, ex longinquo rure gladio cinctus, domum repetens, subito indicta concione, sicut erat, in eam processit: ab eoque, qui proxime constiterat, solutæ à se legis suæ monitus: Idem ego illam, inquit, sanciam: ac protinus ferro, quod habebat, districto incubuit. Cumque liceret culpam vel dissimulare, vel errore defendere; pœnam tamen repræsentare maluit, ne qua fraus justitiæ fieret.

CAP. VI.

DE FIDE PUBLICA.

QUAM COLUERE

1. *Senatus Rom.*
2. *L. Manlius, M. Atilius Cos.*
3. *Idem Senatus Rom.*
4. *P. Africanus superior.*
5. *Idem Senatus Rom.*

EXTERNI.

1. *Saguntini.*
2. *Petellini.*

HUjus imagine ante oculos posita, venerabile fidei numen dexteram suam, certissimum salutis humanæ pignus ostentat. Quam semper in nostra civitate viguisse, & omnes gentes senserunt, & nos paucis exemplis recognoscamus.

1. [3] Cum Ptolemæus rex tutorem populum Rom. filio reliquisset, senatus M. Æmilium Lepidum pont. max. bis consulem [4] ad pueri tutelam gerendam Alexandriam misit: am-

1. *Sed aliquanto Charonda Tyrii præfractior atque abscisior justitia.*] Ita vulgo, Legendum, *Charonda Thurii.* His enim leges scripsit, Pythagoræ discipulus cum Zaleuco, ut ex Laërtio constat. Aristoteles & Stobæus Catanæum fuisse tradunt. *Pighius.*

2. *Abscisior.*] Severior, vel brevior. *Abscissum* dicitur quod repente fit sine ullo respectu.

3. C*Um Ptolemæus, &c.*] Contigit A. U. DXCV.

4. *Ad tutelam gerendam.*] Justinus qui de hac tutela mentionem lib. XXX. facit, non à rege tutorem relictum populo fuisse dicit, sed post Regis mortem ab

amplissimique & [1] integerrimi viri sanctitatem reip. usibus & sacris operatam externæ procurationi vacare voluit; ne fides civitatis nostræ frustra petita existimaretur. Cujus beneficio regia incunabula conservata pariter ac decorata, incertum Ptolemæum reddiderunt, patrisne fortuna magis, an tutoris majestate gloriari deberet.

2. [2] Speciosa quoque illa Romana fides. Ingenti Pœnorum classe circa Siciliam devicta, duces ejus fractis animis consilia petendæ pacis agitabant. Quorum Amilcar ire se ad consules negabat audere; [3] ne eodem modo catenæ sibi injicerentur, quo ab ipsis [4] Cornelio Asinæ consuli fuerant

ab Alexandrinis Romam missos fuisse legatos, qui orarent pop. Rom. ut tutelam pupilli susciperet, regnumque tueretur Ægypti, quod jam Philippus & Antiochus facta inter se pactione divisisse dicebantur. Gratam legationem fuisse Romanis causam belli quærentibus adversus Philippum, qui insidiatus temporibus Punici belli fuerat. Missos igitur fuisse legatos dicit, qui nuntiarent Antiocho atque Philippo, ut à regno Ægypti abstinerent: missum & Marcum Æmilium Lepidum in Ægyptum, qui tutorio nomine regnum pupilli administraret. Qui præfectus bello deinde, quod adversus Antiochum duce Scipione gestum est, magnum ad victoriam momentum dedisse fertur. *Oliverius.*

1. *Integerrimi viri sanctitatem reipubl. usibus & sacris comparatam.*] Ita vulgo. In MSS. *Reipubl. usibus & sacris operatam.* Elegantissime. Operari item dicuntur proprie, qui ipsimet reipubl. laborant, ut Livius lib. XV. *Eo tempore quo corpus addictum atque operatum reipub. esset.* Operari item dicuntur, auctore Nonio, qui deos religiose, & cum summa veneratione sacrificiis litant. Pomponius Præcone posteriore: *Ad Veneris profectus est mane vetulus votum ut solveret, ubi nunc operatus est.* Afranius Excepto: *Simul ocium hortabatur, ut operatum illum Dianæ degerem sanctum diem.* Lucilius libro XXX. *Aut operatu' aliquo in celebri cum æqualibus fano.* Juvenalis Satyra XII.

—— Longos erexit janua ramos
Et matutinis operatur festa lucernis.

Conqueritur item Propertius lib. II. Cynthiam suam Isidis sacris operari, atque ideo à concubitu abstinere:

Tristia jam redeunt iterum solennia nobis,
Cynthia jam noctes est operata decem.
Atque utinam Nilo pereat quæ sacra tepente
Misit matronis Inachus Ausoniis.

Pighius.

2. *Speciosa, &c.*] Contigit anno urbis CDXCVII.

3. *Ne eodem modo.*] Cum primo Punico bello Scipio Asina præfectus classis in Sicilia foret, ad colloquium à Carthaginiensibus vocatus est, qui data fide confidenter processit. Illi vero simulato colloquio milites paratos habuere, qui deprehensum Siciliam in catenis ducerent. *Oliv.*

4. *Cornelio Asinæ.*] Quare dictus sit Cornelius Asina, Macrobius Saturnal. lib. I. facile declarat. Dicit enim: *Asina cognomentum Corneliis datum est, qui princeps Corneliæ gentis, empto fundo, seu filia data marito, cum sponsores ab eo solenniter poscerentur, asinam cum pecunia*

rant injectæ. [1] Hanno autem certior Romani animi æstimator, nihil tale timendum ratus, maxima cum fiducia ad colloquium eorum tetendit: Apud quos cum belli fine ageret: & tribunus militum ei dixisset; posse illi merito evenire, quod Cornelio accidisset: uterque consul, tribuno tacere jusso, Isto te, inquit, metu, Hanno, fides civitatis nostræ liberat. Claros illos fecerat, tantum hostium ducem vincere potuisse; sed multo clariores fecit, noluisse.

3. [2] Adversus eosdem hostes parem fidem in jure legationis tuendo Patres conscripti exhibuere. [3] M. enim Æmilio Lepido, C. Flaminio Coss. L. Minucium, & L. Manlium Carthaginiensium legatis, quia [4] manus his intulerant, [5] per feciales Culeo prætor ex S. C. dedendos curavit. Se tunc senatus, [6] non eos quibus hoc præstabatur, aspexit.

4. [7] Hæc exempla superior Africanus secutus: cum onustam multis, & illustrium Carthaginiensium viris navem in suam potestatem redegisset, inviolatam dimisit, quia se legatos ad eum missos dicebant: Tametsi manifestum

nis onere produxit in forum, quasi pro sponsoribus præsens pignus. Oliv.

1. *Hanno, &c.*] Contig. A. U. CDXCIII.

2. *Adversus, &c.*] Contigit A. U. DLXVI.

3. *M. enim Æmilio Lepido, &c.*] Legati Carthaginiensium Romam venerant pacem à Senatu populoque petentes; forte ita accidit, ut altercatio orta esset inter legatos & L. Minucium ac L. Manlium, & eousque processit eorum contentio, ut Minucius & Manlius legatos pulsarent. Nam illi pacem petebant, hi dandam esse negabant, quippe fœdifragis. Quod ubi cognovit Senatus, eos legatis dandos esse censuit, darique fecit. *Oliv.*

4. *Manus his intulerant.*] Pulsaverant. *Quia manus his intulerant, per feciales reddendos curaverunt.*] Ita vulgo. Mutilus est locus ac jejune contractus, quem hoc modo restitui debere docent MSS. libri, licet incorrecti nonnihil varient: *Quia manus his intulerant, per feciales Culeo prætor ex S. C. dedendos curavit.* Constat autem ex Livio Q. Terentium Culeonem tunc prætorem peregrinum fuisse, ex quo intelligimus perperam in scriptis exemplaribus *Claudio præt.* legi. Sed vide Annales magistratuum nostros. *Pigh.*

5. *Per feciales.*] Sacerdotes, qui fœderibus feriendis & bellis legitime indicendis præerant. *Bad.*

6. *Non eos.*] Quasi dicat: Senatus non respexit quid mererentur Carthaginienses, qui toties fœdera frangerent, sed jus gentium esse servandum fidemque publicam. *Oliv.*

7. *Hæc exempla.*] Hoc contigit secundo bello Punico, cum superior Africanus fatalis dux utramque subegisset Hispaniam. *Oliv.* Contigit A. U. DL.

1. *Repræ-*

ſtum erat, illos vitandi præſentis periculi gratia falſum legationis nomen amplecti, ut Romani imperatoris potius decepta fides, quam fruſtra implorata judicaretur.

5. [1]Repræſentemus etiam illud ſenatus nullo modo prætermittendum opus. Legatos ab urbe [2] Apollonia Romam miſſos, Q. Fabius, & Cn. Apronius ædiles orta contentione pulſaverunt. Quod ubi comperit, continuo eos per feciales legatis dedidit, quæſtoremque cum his Brunduſium ire juſſit, ne quam in itinere à cognatis deditorum injuriam acciperent. Illam Curiam, mortalium quis concilium, ac non Fidei Templum dixerit? Quam ut civitas noſtra ſemper benignam præſtitit; ita in [3] ſociorum quoque animis conſtantem recognovit.

EXTERNA.

1. Nam [4] ante duorum in Hiſpania Scipionum, totidemque Romani ſanguinis exercituum miſerabilem ſtragem, Sagun-

1. *Repræſentemus.*] Contigit anno urbis CDXXVII.

2. *Apollonia.*] Quæ eſt aut in Ponto, aut in Creta, aut in Syria, aut in Thracia, in omnibus enim illis regionibus reperitur eo nomine urbs, ſed putem de Pontica urbe loqui. *Bad.*

3. *Sociorum quoque animis.*] Utpote Saguntinorum & Petellinorum, de quibus ſequentia ſunt exempla, ad quæ paraſceuen facit. *Oliv.*

4. *Poſt duorum, &c.*] Ita vulgo. Videl. Cn. & P. Scipionum, quorum alter ſc. P. Scipio, ejus Scipionis pater fuit, qui deinde Africanus dictus. Hi duo, ut ſupra diximus, Hiſpaniam in poteſtate pop. Rom. diu tenuerant, ſed tandem per Magonem quendam Celtiberi, quorum pars major erat in exercitu Rom., illecebris & pecunia corrupti, defecerunt à Romanis. Romani vero exercitus externis auxiliis deſtituti, in tutiora loca ſe receperunt, & clitellis atque impedimentis vallo facto, à Pœnis, quibus erant viribus inferiores, diu obſeſſi, tandem capti cæſique ſunt. L. vero Martius tribunus militum, collectis reliquiis exercitus, & nocte ſequenti vocatis ad concionem militibus, hortatus eſt, ut improviſo invaderent hoſtes, nihil tale propter victoriam metuentes, & inter concionandum ſubita flamma ex ejus capitis apice emicuit, quo ſigno motos milites ea nocte duxit ad hoſtium caſtra, quibus ex improviſo captis, cæſiſque, majorem intulit cladem, quam acceperat. Sed in hac hiſtoria Valerius diſſentit à Livio: Non enim poſt cæſos in Hiſpania Scipiones Annibal Saguntum expugnavit, ſed antequam bellum cum Romanis ſuſciperet, ut Livius tradit, & Marcus Tullius Cicero. Et hoc belli principium & cauſam fuiſſe dicit, quia cum jam animo agitaret Annibal Romanos invadere, nullam aliam violandi fœderis honeſtiorem rationem invenit, quam ſi Saguntinos Romanis ſocietate con-

[1] Saguntini victricibus Annibalis armis intra mœnia urbis suæ compulsi, cum vim Punicam ulterius nequirent arcere; collatis in forum quæ unicuique erant carissima, atque undique circumdatis, accensisque ignis nutrimentis, ne à societate nostra desciscerent, publico & communi rogo semet ipsi superjecerunt. Crediderim, tunc ipsam Fidem humana negotia speculantem, mœstum gessisse vultum; perseverantissimum sui cultum iniquæ fortunæ judicio tam acerbo exitu damnatum cernentem.

2. Idem præstando [2] Petellini eundem laudis honorem meruerunt. Ab Annibale, quia deficere nostram amicitiam noluerant, obsessi: legatos ad senatum auxilium implorantes miserunt. Quibus propter recentem cladem Cannensem succurri non potuit; cæterum permissum est, uti facerent, quod utilissimum incolumitati ipsorum videretur. Liberum ergo erat, Carthaginiensium gratiam amplecti. Illi tamen fœminis omnique ætate imbelli urbe [3] ejecta, quo diutius armati [4] famem traherent, pertinacissime

conjunctos adoriretur. *Oliverius*. *Post duorum in Hispania Scipionum.*] Mirifice mendacem fecerunt hunc librum scioli, non enim post Scipionum cladem ab Annibale oppressa Saguntus est, sed multo antea. In Campensi legimus: *Nam post duorum.* Immo ex Livio, Polybio, aliisque Historicis omnibus legendum esse puto: *Nam ante duorum in Hispania Scipionum*; si à veritate discedere nolimus. Corrupit locum historiæ Romanæ imperitus aliquis librarius aut ludimagister. *Pigh.*

1. *Saguntini.*] Saguntum oppidum est opulentissimum in Hispaniæ finibus positum circa flumen Iberum, quod fuit quondam terminus imperii pop. Rom. & Carthaginiensium, causaque secundi Punici belli: Nam cum Annibal oppidum illud circumsedisset, Saguntini Romam legatos auxilia petentes miserunt, qui cum tardius mitterentur, nec se diutius defendere possent, ad eam pertinaciam venerunt, ut in foro constructo ingenti rogo, impositisque rebus suis omnibus flammas subjicerent, deinde seipsos in rogum conjicerent, ne à fide deficerent. *Oliver.*

2. *Petellini.*] Petilia urbs Calabriæ, de qua meminit Virgilius:

Parva Philoctetæ subnixa Petilia muro.

In qua Philoctetes Melibæus regnavit, teste Servio: at Strabo lib. VI. dicit esse Lucanorum metropolim. *Oliv.*

3. *Ejecta.*] Vulgo, *Egesta*, id est, exportata.

4. *Famem traherent.*] De Petelinis Athenæus Dipnosophista libro XII. Πετιλῖνοι δὲ *τηρήσαντες τὴν πρὸς Ῥωμαίους πίστιν εἰς τοσοῦτον καρτερίας ἦλθον πολιορκούμενοι ὑπ' Ἀννίβα, ὥστε μετὰ τὸ πάντα μὲν τὰ κατὰ τὴν πόλιν δένδρων τοὺς φλοιοὺς καὶ τοὺς ἁπαλοὺς πτόρθους ἀνάλωσε*, &c. *Coler.*

1. *Itaque*

ſiſſe in muris perſtiterunt; expiravitque prius eorum tota civitas, quam ulla ex parte Romanæ ſocietatis reſpectum deponeret. [1] Itaque non Petelliam, ſed fidei Petellinæ ſepulchrum capere contigit.

CAP. VII.

DE FIDE UXORUM ERGA MARITOS.

1. *Æmilia L. F. Tertia, P. Africani majoris.*
2. *Thuria Q. Lucretii Veſpillonis.*
3. *Sulpicia Lentuli.*

1. ATque ut uxoriam quoque fidem attingamus: Tertia Æmilia Africani prioris uxor, [2] mater Corneliæ Gracchorum, tantæ fuit comitatis & patientiæ, ut cum ſciret viro ſuo ancillulam ex ſuis [3] gratam eſſe, diſſimulaverit: [4] ne [5] domitorem orbis Africani fœmina impudicitiæ reum ageret: Tantumque à vindicta mens ejus abfuit, ut poſt mortem Africani [6] manumiſſam ancillam in matrimonium liberto ſuo daret.

2. Q. Lu-

1. *Itaque Annibali non Petiliam, ſed fidum Petilia ſepulchrum capere contigit.*] Ita vulgo. In Atreb. & Cauch. legitur, *Sed fides Petiliana ſepulchrum.* Scribendum tamen antiqua forma, *Fidei Petellinæ:* Petellinos enim vocari, atque urbem Petelliam, antiqua marmora, quæ adhuc extant, demonſtrant. *Pigh.*

2. M*Ater Corneliæ.*] Eam nobilem facit, ut rem magis exaggeret; quamvis uxor eſſet Africani, & avia tantorum virorum, tamen hoc fecit. Sunt qui dicant hanc Paulli Æmilii, qui Perſen regem ſuperavit, fuiſſe filiam, & Africani inferioris ſororem, ex qua nata fuit Sempronia Gracchorum mater, quæ & Cornelia dicta eſt. Plutarchus tamen dicit Paullum Æmilium duas tantum habuiſſe filias, & alteram Tuberoni Ælio, alteram Catoni, Porcii Catonis filio in matrimonium dediſſe. *Oliv.*

3. *Gratam eſſe.*] Hoc eſt, virum conſueviſſe cum ancillula.

4. *Ne domitorem orbis Africani fœminæ impudicitiæ reum ageret.*] Impudicitiæ vox non in virum convenit, cumque qui libidinoſe agit, ſed qui, quæve patitur. Latini quidem ita. Exemplum hic contra, ſi locus rectus. In veteri uno eſt, *Incontinentia*; in altero, *Impatientia.* Ex quo ego reſcribam, *Impotentia.* Ne is, inquit, qui potens tot hoſtium, parum potuiſſe in ſe coërcendo videretur. Proba omnino lectio. *Lipſ.*

5. *Domitorem.*] Qui duas Hiſpanias, Sardiniam, Siciliam, & Africam ſubegerat. *Oliv.*

6. *Manumiſſam ancillam.*] Exiſtimavere nonnulli hanc ancillam fuiſſe, captam illam in Hiſpania, quam Africanus patri non reddiderit, ſed Romam adduxerit, & inibi in deliciis habuerit. Hoc ſenſit Valerius Antias, ſcriptor nobilis, apud Agellium. *Coler.*

2. Q. Lu-

2. [1] Q. Lucretium proſcriptum à triumviris uxor Thuria inter [2] cameram & [3] tectum cubiculi abditum, una conſcia ancilla, ab imminente exitio, [4] non ſine magno periculo ſuo, tutum præſtitit: Singularique fide id egit, ut cum cæteri proſcripti in alienis & hoſtilibus regionibus per ſummos corporis & animi cruciatus vix evaderent; ille in cubiculo, & in conjugis ſinu ſalutem retineret.

3. Sulpicia autem cum à matre Julia diligentiſſime cuſtodiretur, [5] ne Lentulum Cruſtellionem virum ſuum proſcriptum à triumviris in Siciliam ſequeretur: [6] nihilominus famulari veſte ſumpta, cum duabus ancillis, totidemque ſervis ad eum clandeſtina fuga pervenit. Nec recuſavit ſe ipſam proſcribere, ut ei fides ſua in conjuge proſcripto conſtaret.

CAP. VIII.

DE FIDE SERVORUM ERGA DOMINOS.

1. *M. Antonii oratoris ſervus.*
2. *C. Marii C. F. Coſ. ſervus.*
3. *C. Gracchi Philocrates.*
4. *C. Caſſii Pindarus.*
5. *Cn. Plotii Planci familia.*
6. *Urbinii Anapionis ſervus.*
7. *Antii Reſtionis ſervus.*

Reſtat ut ſervorum etiam erga dominos, quo minus exſpectatam, hoc laudabiliorem fidem referamus.

1. M. Antonius, avorum noſtrorum temporibus clariſſi-

1. *Q. Lucretium.*] Nomen fuit Q. Lucretio Veſpilloni. Cæſar quoque ita ſcripſerat olim, ſed placuit moroſis illis & indoctis ſcribis *Veſpillonem* in *Hiſpillum* vertere. *Coler.*

2. *Cameram.*] Cubile arcuatum.

3. *Tectum.*] Scilicet ſummum, hoc eſt, inter tabulatum ſuperius & tecti curvamen. *Badius.*

4. *Non ſine magno periculo.*] Lex enim erat, Quicunque proſcriptum occultaret, eadem pœna damnaretur. *Oliverius.*

5. *Ne Lentulum Cruſtellionem virum ſuum.*] Cognomen alterum Cruſtellio in Cauchiano, Colonienſi & Winchelliano non habetur, & mihi quidem mendoſum videtur. *Pigh. Lentulum.*] Interjicit l. Dan. Cruſcellionem: Dioni eſt Κρουσκελλίων. Meminit hujus Lentuli Valerius noſter lib. v. cap. 3. Cicero III. Catilin. *Coler.*

6. *Nihilominus famulari veſte.*] Ita vulgo. Melius, *Famulari veſte*, ut eſt in Campenſi & Gemblacenſi. Sic Cicero Tuſc. I. de Codro: *Qui ſe in medios immiſit hoſtes, famulari veſte, ne poſſet agnoſci.* Pigh.

1. Ser-

rissimus orator, incesti reus agebatur; Cujus in judicio accusatores [1] servum [2] in quæstione perseverantissime postulabant; quod ab eo, cum ad stuprum iret, [3] laternam prælatam contenderent. Erat autem is etiam tum imberbis, & stabat coram, videbatque rem ad suos cruciatus pertinere, nec tamen eos fugitavit. Ille verò, ut domum quoque ventum est, Antonium hoc nomine vehementius confusum & sollicitum ultrò est hortatus, ut se judicibus torquendum traderet; affirmans nullum ore suo verbum exiturum, quo causa ejus læderetur. Ac promissi fidem mira patientia præstitit: plurimis etiam laceratus verberibus, [4] eculeoque impositus, candentibus etiam laminis ustus, omnem vim accusationis, custodita rei salute, subvertit. Argui fortuna merito potest, quod tam pium & tam fortem spiritum servili nomine inclusit.

2. [5] Consulem autem C. Marium Prænestinæ obsidionis miserabilem exitum [6] sortitum, [7] cuniculi latebris frustra evadere conatum, levique vulnere [8] à Thelesino, cum quo commori destinaverat, perstrictum, servus suus ut Syllanæ cru-

1. *Servum.*] Quia Reip. causa aberat Antonius, Quæstor in Asiam profectus, qui tamen de accusatione isthac certior, factus Brundusii, Romam rediit. Suetonius in Cæsare: *Mox & ipse à L. Antistio Tr. pleb. postulatus, appellato demum collegio obmutuit, cum Reipubl. causa abesset, reus ne fieret.* Coler.

2. *In quæstione.*] In tormento, à præcedente id quod sequitur: nam quæstiones inquisitiones dicuntur, quæ à judicibus fiunt, & quia procedunt quæstiones, id est, interrogationes, deinde sequuntur tormenta, ideo ponuntur pro tormentis. *Oliv.*

3. *Laternam.*] A latendo dictam, quod intus lateat ignis.

4. *Eculeoque.*] Tormento. Dicitur enim *eculeus*, quasi equi diminutivum, est autem ligneus, & acutissimi dorsi. *Oliv.*

5. *Consulem autem, &c.*] Hic C. Marius fuit ejus Marii F., qui bella civilia gessit adversus Syllam, qui septimo consulatu suo mortuus est: deinde in filium bella migrarunt, qui victus à Sylla se Præneste recepit, ubi cum obsideretur, tentavit per cuniculos egredi; quod quum non posset, quia custodiretur à Syllanis militibus, à servo suo se jussit occidi, ne in potestatem hostium veniret. Plutarchus vero in vita Marii illum dicit sibi mortem intulisse. *Idem.*

6. *Sortitum.*] Quia obsessa diu fuisset à Syllanis. Tandem capta fuit, crudeliterque vexata; nam ut in cap. de Crudelitate videbimus, quinque millia Prænestinorum crudeliter Sylla jussit occidi. *Idem.*

7. *Cuniculi.*] Subterranei meatus à similitudine animalis, quod cavernis subterraneis delectatur. *Idem.*

8. *A Thelesino.*] Paterculus: *Sunt qui*

crudelitatis expertem faceret, gladio trajectum interemit cum magna præmia sibi proposita videret, si eum victoribus tradidisset: Cujus dexteræ tam opportunum ministerium nihil eorum pietati cedit, à quibus salus dominorum protecta est. Quia eo tempore Mario non vita, sed mors in beneficio reposita erat.

3. [1] Æque illustre quod sequitur. C. Gracchus ne in potestatem inimicorum veniret, Philocrati servo suo cervices incidendas præbuit. Quas cum celeri ictu abscidisset, gladium cruore domini madentem per sua egit præcordia. [2] Euporum alii hunc vocitatum existimant: ego de nomine nihil disputo, [3] famularis tantummodo fidei robur admiror.

sua manu, sunt qui concurrentem mutuis ictibus, cum minore fratre Thelesino, una obsesso & erumpente, occubuisse prodiderint. Accidit hoc apud Sacriportum. Florus lib. III. cap 21. *Colerus.*

1. *Æque illustre, &c.*] Mortuum propter seditionem Tiberium Gracchum in cap de Somniis diximus. C. Gracchus visa per quietem fratris imagine dicentis, quantum vellet cunctaretur, omnino sibi pereundum esse eodem quo ipse exitio periisset, cœpit eadem via grassari in Senatum, qua frater, per leges scilicet tribunitias seditiones excitare. Qua re motus Senatus, quod id ad reipublicæ eversionem quodammodo spectare videbatur, decrevit ut Opimius consul videret, ne quid respubl. detrimenti caperet, quæ summa potestas in atroci negotio dabatur magistratui more Romano, ut posset exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis socios atque cives. Itaque Opimius consul cum armata manu C. Gracchum persequitur, ille se in Aventinum montem cum multitudine armata recepit. Contra exercitu ducto, cæsoque Fulvio ejus collega, fuga facta, & Gracchus se in templum Dianæ contulit, ibique sibi manus voluit inferre, sed à Licinio & Pomponio fidissimis familiaribus prohibitus est, hortatusque inde quamprimum aufugere, quem corporibus suis tam diu protexerunt fugientem, quoad cæsi sunt. Ille, ubi vidit se inimicorum manus evadere non posse, cum Philocrate servo, qui cum eo solus fugiebat, in sacrum Deorum nemus se proripuit, ibique Philocrates eum occidit, & super occisum se quoque interemptum projecit. Aliter legitur in vita Gracchorum, nam utrumque in manus inimicorum devenisse tradit Plutarchus, & alterum à Scipione Nasica, alterum à Lucio Opimio fuisse cæsos, ut in cap. de Somniis & alibi diximus. Macrobius vero de Saturnalibus hunc servum Europum nominatum fuisse dicit, quanquam alii Philocratem dictum velint, qui, dum aliqua spes salutis affuit, fidissimus comes dominum quacunque potuit ratione tutatus est, ubi vidit jam desperatum esse, & dominum occidisset, se super cæsum scissis proprio vulnere visceribus, animam effudisse dicebatur. *Oliverius.*

2. *Euporum.*] Sic vocatur Paterculo. Plutarcho & aliis, Philocrates est. *Colerus.*

3. *Famularis.*] Servi in familia ejus educati.

admiror. Cujus si præstantiam animi generosus juvenis imitatus foret, suo, non servi beneficio imminentia supplicia vitasset: nunc commisit ut Philocratis, quam Gracchi cadaver speciosus jaceret.

4. Alia nobilitas, alius furor, sed fidei par exemplum: [1] Pindarus C. Cassium Philippensi prœlio victum, nuper ab eo manumissus, jussu ipsius obtruncatum, insultationibus hostium subtraxit. Seque è conspectu hominum voluntaria morte abstulit, ita ut ne corpus quidem ejus absumpti inveniretur. Quis Deorum gravissimi sceleris ultor, illam dexteram, quæ in necem patriæ parentis exarserat, tanto torpore illigavit, ut se tremebunda Pindari genibus submitteret, ne publici parricidii, quas merebatur pœnas, arbitrio [2] pii victoris exolveret? Tu profecto, tu Dive Juli cœlestibus tuis vulneribus debitam exegisti vindictam, perfidum erga te caput [3] sordidis auxiliis supplex fieri cogendo, eo animi æstu compulsum; ut ne-

que

1. *Pindarus C. Cassium.*] Hoc idem Pindarus exhibuit Cassio, quod Euporus Graccho. Nam cum Cassius & Brutus contra Marcum Antonium triumvirum & Octavium Augustum arma sumpsissent pro reipubl. libertate tuenda, quanquam eis adversa fortuna contigerit, cumque varia victoria pugnassent, tandem in campis Philippicis, comparatis utrimque copiis, extremo prœlio dimicarunt, & in dextro cornu Octavianus, in sinistro vero Antonius, item in dextro Brutus, in sinistro Cassius erant. Forte ita accidit, ut conserta pugna Cæsar in dextro, Cassius in sinistro cornu vincerentur. Sed nihil aliud Bruti & Cassii res deduxit in perniciem, quam quod Brutus Cassio veluti victori non tulit auxilium, nec Cassius Brutum veluti victum potuit expectare; nam Brutus jam Cæsaris castra per milites suos diripuerat, cædemque ingentem in illis fecerat; ad duo enim millia Lacedæmoniorum, qui nuper in auxilium Cæsaris venerant, præter castrorum præsidia cæsa sunt. Cassius vero cum se in collem quendam recepisset, unum è centurionibus suis, exploratum cuncta dimittit, qui cum tardius rediret; existimans Cassius fuisse illum ab hostibus interceptum, hostesque ex omni parte victores esse, ignarus omnium, quæ à Bruto facta fuerant, desperatis rebus omnibus, in tabernaculum sese contulit, ex libertis unum, nomine Pindarum secum trahens, quem ad eos casus sibi paraverat, obducta veste caput obtegens, jugulumque enudans, sese illi feriendum præbuit. Avulsum ab humeris caput repertum est. At Pindarum post cædem hic nemo hominum vidit, ex quo plerisque scrupulum dedit, quod injussu illum interfecisset. *Oliv.*

2. *Pii victoris, &c*] Videlicet Augusti.

3. *Sordidi auxilii.*] Quia imploravit auxilium servi.

1. *Saler-*

que retinere vitam vellet, neque finire manu sua auderet.

5. Adjunxit se iis cladibus C. Plotius Plancus Munacii Planci consularis & censorii frater, qui cum à triumviris proscriptus in regione [1] Salernitana lateret, delicatiore vitæ genere, & [2] odore unguenti, occultam salutis custodiam detexit: Istis enim vestigiis, eorum qui miseros persequebantur, sagax inducta cura, abditum fugæ illius cubile odorata est. A quibus comprehensi servi, multumque ac diu torti, negabant, se scire ubi dominus esset. Non sustinuit deinde Plancus tam fideles, tamque boni exempli servos ulterius cruciari; sed processit in medium, jugulumque gladiis militum objecit. Quod certamen mutuæ benevolentiæ arduum dignosci facit, utrum dignior dominus fuerit, qui tam constantem servorum fidem experiretur; an servi, qui tam justa domini misericordia quæstionis sævitia liberarentur.

6. [3] Quid Urbinii Panopionis servus, quàm admirabilis fidei! Qui cum ad dominum proscriptum occidendum, domesticorum indicio certiores factos milites in Reatinam villam venisse cognôsset; commutata cum eo veste, permutato etiam annulo, illum [4] postico clam emisit, se autem [5] in cubiculum ac lectulum recepit, & ut Panapio-

nem

1. *Salernitana.*] Est Salernum civitas Lucaniæ.

2. *Odore unguenti.*] Quo se perfundebat.

3. *Quid Urbani Panapionis.*] Ita vulgo. Legendum, *Urbinii Panopionis.* Sic enim in Atrebatensi aliisque manuscriptis libris quibusdam, atque etiam in Macrobio, *Urbinium* appellatum legimus. *Pigh.*

4. *Postico.*] Posticum latens ostium in posteriori parte domus positum. Horatius:

Postico falle clientem. Oliv.

5. *In cubiculum ac lectulum recepit.*] Prisca editio, *Ac lectuculam.* Lego, *Lecticulam.* Is ritus, ut lecticulas haberent non ad somnum, sed ad decubitum, in quis lucubrarentur, scriberent, quiescerent. Suetonium in Augusto vide. *Lips.* *Lectulum.*] Lipsius ex vett. edit. ductu corrigit *Lecticulam.* Sic Sueton. Augusto, *Lecticulam lucubratoriam* dixit. Posse tamen vulgatam lectionem defendi video ex Animadversionibus doctissimis Isaci Casauboni; cujus dictis addo illum Valerii locum lib. VIII. cap. 7. de M. Varrone: *In eodem enim lectulo & spiritus ejus & egregiorum operum cursus extinctus est.* Colet.

1. *Antius*

nem occidi passus est. Brevis hujus facti narratio, sed non parva materia laudationis. Nam si quis ante oculos ponere velit subitum militum accursum, convulsa januæ claustra, minacem vocem, truces vultus, fulgentia arma; rem vera æstimatione prosequetur: Nec quam cito dicitur aliquem pro alio mori voluisse, tam id ex facili etiam fieri potuisse arbitrabitur. Panopion autem quantum servo deberet, amplum ei faciendo monimentum, ac testimonium pietatis grato titulo reddendo testatus est.

7. Contentus essem hujus generis exemplis: nisi unum me dicere admiratio facti cogeret. [1]Antius Restio proscriptus à triumviris, cum omnes domesticos circa rapinam & prædam occupatos videret, quam maxime poterat dissimulata fuga se penatibus suis intempesta nocte subduxit. Cujus furtivum egressum servus ab eo vinculorum pœna coërcitus, inexpiabilique literarum nota per summam oris contumeliam inustus, curiosis speculatus oculis, ac vestigia huc atque illuc errantia benevolo studio subsecutûs, lateri voluntarius comes adrepsit. Quo quidem tam exquisito, tamque ancipiti officio, perfectissimum spectatæ pietatis cumulum expleverat: His enim, quorum felicior in domo status fuerat, lucro intentis, ipse, cum nihil aliud quam umbra & imago suppliciorum suorum esset; maximum sibi [2]emolumentum ejus, à quo tam graviter punitus erat, salutem judicavit. Cumque abunde foret iram remittere, adjecit etiam charitatem: nec solum hactenus benevolentia processit, sed in eo conservando mira quoque arte usus est. Nam ut sensit cupidos sanguinis milites supervenire, am[illegible] domino rogum extruxit: eique

1. *Antius Restio.*] Elegans epigramma legitur Apollonidæ in Antholog., quod ad hoc Restionis factum spectare ariolatur Brodæus. *Coler.*

2. *Emolumentum.*] Non male legitur in quibusdam editis: *Ipse cum nihil aliud, quam umbra & imag[illegible] suppliciorum suorum maximum sibi esset emolumentum: ejus; à quo tam graviter punitus erat, salutem vindicavit.* Quibus verbis significatur nullum omnino emolumentum habuisse, sed potius occasionem seipsum vindicandi.

 1. *Man-*

eique egentem à se comprehensum & occisum senem superjecit. Interrogantibus deinde militibus, ubinam esset Antius; manum rogo intentans, ibi illum datis sibi crudelitatis piaculis uri respondit: Quia verisimilia loquebatur, habita est voci fides: quo evenit, ut Antius statum quærendæ incolumitatis hac occasione assequeretur.

CAP. IX.

DE MUTATIONE MORUM AUT FORTUNÆ.

IN ROMANIS.

1. *T. Manlio L. F. Torquato.*
2. *P. Africano majore.*
3. *C. Valer. Flac. Flamine.*
4. *Q. Fabio Max. Allobrogico.*
5. *Q. Lutatio Catulo.*
6. *L. Cornelio Sylla Felice.*
7. *T. Aufidio.*
8. *P. Rupilio.*
9. *P. Ventidio Basso.*
10. *L. Cornelio Lentulo Lupo.*
11. *Cn. Cornelio Scipione Asina.*
12. *Licinio Crasso Divite.*
13. *Q. Servilio Cæpione.*
14. *C. Mario.*
15. *C. Julio Cæsare.*

IN EXTERNIS.

1. *Polemone Atheniensi.*
2. *Themistocle Atheniensi.*
3. *Cimone Atheniensi.*
4. *Alcibiade Atheniensi.*
5. *Polycrate Samio.*
6. *Dionysio Syracusano.*
7. *Syphace Numidarum rege.*

MUltum animis hominum, & fiduciæ adjicere, & sollicitudinis detrahere potest morum ac fortunæ in claris viris recognita mutatio; sive nostros status, sive proximorum ingenia contemplemur. Nam cum aliorum fortunas spectando, ex conditione abjecta atque contempta emersisse claritatem videamus, quid oberit, quin & ipsi meliora de nobis semper cogitemus? memores, stultum esse, perpetuæ infelicitatis se prædemnare, spemque quæ etiam incerta recte fovetur, interdum certam in desperationem convertere.

1. [1] Manlius Torquatus adeo hebetis atque obtusi cordis inter initia juventæ existimatus est, ut à [2] patre Lucio Man-

1. MAnlius Torquatus, &c.] Contig. A.U. CCCXCI. & poster. ann. 11.

2. *Patrem.*] Nam quomodo patri utilis fuerit, diximus in cap. de Pietate.

Idem

Manlio amplissimo viro, quia & domesticis & Reipubl. usibus inutilis videbatur, rus relegatus agresti opere fatigaretur. Is postmodum patrem reum judiciali periculo liberavit: filium victorem, quod adversus imperium suum cum hoste manum conseruerat, securi percussit: patriam Latino tumultu fessam, speciosissimo triumpho recreavit. In hoc credo fortunæ malignæ nubilo adolescentiæ contemptu perfusum, quo senectutis ejus decus lucidius enitesceret.

2. [1] Scipio autem Africanus superior, quem Dii immortales nasci voluerunt, ut esset in quo se virtus per omnes nu-

Idem mox cum Gallorum exercitus super ripas Anienis castra posuisset, Romanique obviam exissent, & Gallus magnitudine insolita ponte occupato provocaret ad prœlium, si quis esset vir fortis Romanorum, hæsitantibus aliis, dictatorem suum adiit, & obtenta pugnandi extra ordinem licentia, hostem exultantem more gentis & armis gloriantem; fortis ipse magis, quam ornatus miles, & utilibus magis quam fulgentibus armis munitus, interfecit. Cui exanimi nihil amplius intulit ludibrii, quam ut torquem aureum unum duntaxat abstulerit. Hinc militari suorum gaudio ac favore ortum Torquati nomen, coronam præter hæc auream dictator illi dono dedit ob insigne virtutis, tantum denique momenti in hoc duello fuit, ut nocte proxima clam Gallorum exercitus abscederet. Vir hic magnus in primis, ut ait Cicero, & qui indulgens in patrem; idem acerbe severus in filium, quem, quod contra suum edictum provocatus cum hoste pugnasset, quamvis victorem, jussit interfici, bello Latino, quod tertio ejus consulatu gestum est, quo fusi caesique Latini fuere, adeo ut vix pars quarta superfuerit; ubi ea consulis virtus fuit, ut constet quacunque in parte dux fuisset, eo inclinaturam fuisse victoriam. Oliu.

1. *Scipio autem.*] De Scipione Africano varia ferunt scriptores. Nam Valerius illum primis adolescentiæ annis solutioris vitæ fuisse dicit, quod Aulus Gellius similiter sentire videtur in ea quæstione, quam de Alexandri & Scipionis continentia facit. In qua Scipionem ostendit Alexandro præferendum. Vide supra pag. 363. Alii ferme omnes hunc in omni ætate continentissimum fuisse tradunt. Nam & idem Aulus Gellius alio loco dicit, hunc eodem, quo Alexander ostento natum, divinæ virtutis fuisse, idque res ab eo clarissime gestas, plane testari, atque inprimis illud unum, quod dum Badium Hispaniæ oppidum munitissimum obsideret, dixit militibus suis, sibi in jure audiendo assistentibus ac poscentibus, quem in diem & locum dari vadimonia juberet, oppidi arcem ostendens, illic se postero die jus esse dicturum. Addit præterea illum ab adolescentia noctis extremo, antequam diluculum esset, in Capitolium ventitare solitum fuisse, & aperiri cellam Jovis sibi jussisse, ibique solum diu demorari, id temporis in Capitolium ingredientem canes semper in alios sævientes, neque latrasse in eum, neque incurrisse. Quid illud, quod Livius, Plutarchus, cæterique omnes ferme scriptores tradunt, quod ab ipsa adolescentia

numeros hominibus efficaciter ostenderet; solutioris vitæ primos adolescentiæ annos egisse fertur. Remotos quidem à luxuriæ crimine, [1] sed tamen Punicis trophæis, devictæ Carthaginis cervicibus imposito jugo, teneriores.

3. [2] C. quoque Valerius Flaccus secundi Punici belli temporibus luxu perditam adolescentiam inchoavit. Cæterum [3] à P. Licinio Pont. Max. flamen captus, quo facilius à vitiis recederet; ad curam sacrorum & ceremoniarum converso animo, usus duce frugalitatis religione, quantum prius luxuriæ fuerat exemplum, tantum postea modestiæ & sanctitatis specimen evasit.

4. [4] Nihil Q. Fabio Maximo, qui Gallica victoria cogno-

tia saucium patrem è manibus hostium liberavit; quod in ipso deinde juventutis flore, quo maxime libidinis fervet ætas, virginem eximia specie & pulchritudine captam, sponso, cui depacta fuerat, intactam inviolatamque restituit, ut in cap. de Continentia diximus. Non igitur ejus adolescentia videtur aliqua libidine vexata, in qua fuere virtutes prope divinæ, quod & Plutarchus affirmat. *Oliv.*

1. *Sed tamen Punicis.*] Contigit A. U. DLI.

2. *Cajus quoque Valerius Flaccus.*] Hic etiam dissolutior fuit quam Scipio, qui secundi Punici belli temporibus consul fuit, & Annibalem ab urbe rejecit, teste Autore de Viris Illustribus, qui ait: *Annibal cum ad tertium ab urbe lapidem castra posuisset, tempestatibus repulsus primum à Fabio Maximo frustratus, deinde à Valerio Flacco repulsus, & à Graccho & Marcello fugatus, in Africam revocatus, à Scipione superatus est.* Livius tamen dicit non à Valerio, sed à Fulvio Flacco ab urbe fuisse repulsum. *Oliverius.*

3. *A P. Licinio Pont. Max. flamen factus.*] Ita vulgo. Legendum arbitror, *Flamen captus.* Quemadmodum & Liv. loquitur. Ob adolescentiam negligentem luxuriosamque C. Flaccus flamen captus à P. Licinio pont. max. erat. Non solum virgo Vestalis capi à pontifice maximo dicitur, sed flamines etiam Diales, item pontifices & augures. M. Cato contra Galbam pro Lusitanis: *Ego me nunc volo jus pontificum optime scire, jamne ea causa pontifex capiar? Si volo augurium optime tenere, ecquis ob eam rem augurem capiat?* Vide de his Gellium lib. I. cap. 12. *Pigh.*

4. *Nihil Q. Fabio Maximo.*] De hoc viro dictum est lib. IV. in cap. de his qui à parentibus degenerarunt. Fuit autem ejus adolescentia tam perditæ luxuriæ, ut Quintus Pompejus prætor urbanus illi bonis paternis interdixerit, ne per luxum atque libidinem profunderet. Cum se ad rempubl. contulisset, magistratibus perfunctus res clarissimas gessit, præsertim adversus Allobroges, Bituitumque Arvernorum regem. Quos cum felici pugna superasset, inde sibi gloriosum & immortale nomen reportavit, nam post illam victoriam Allobrogici cognomen sortitus est. Præterea tam grata fuit illa victoria populo Romano, ut quo loco cæsi captique fuissent hostes Senatus, insigne trophæum statui jusserit, turremque ædificari hostium spoliis ornatam ad tantæ rei memoriam. *Oliver.* Contigit A. U. DCXXXIII.

1. Q. Ca-

gnomen Allobrogici sibimet ac posteris peperit, adolescente magis infame; nihil eodem sene ornatius, aut speciosius illo seculo nostra civitas habuit.

5. Quis ignorat [1] Q. Catuli auctoritatem in maximo clarissimorum virorum proventu excelsum gradum obtinuisse? Cujus si superior ætas revolvatur; multi luxus, multæ deliciæ reperientur. Quæ quidem ei impedimento non fuerunt, quo minus patriæ princeps existeret, nomenque ejus in Capitolino fastigio fulgeret, ac virtute [2] civile bellum ingenti motu oriens sepeliret.

6. [3] L. vero Sylla usque ad quæsturæ suæ comitia vitam libidine, vino, ludricæ artis amore, inquinatam perduxit. Qua-

1. *Q. Catuli.*] Hic bellum civile à Lepido motum pene prius extinxit, quam suscitatum arderet. Consul enim cum Lepido, cum novarum rerum cupidus per insolentiam Lepidus Syllæ acta rescindere vellet, ex urbe illum Catulus ejecit, tanquam seditiosissimum hominem, qui statum civitatis perturbare moliretur. Nam, ut inquit Florus, cum jure belli dictator Sylla proscripsisset inimicos, qui supererant, revocante Lepido, quid aliud quam ad bellum vocabantur? Cum damnatorum bona, addicente Sylla, quamvis male capta, jure tamen, repetitio eorum proculdubio labefactabat compositam civitatem. Expediebat ergo quasi ægræ sauciæque reipubl. requiescere quomodocunque, ne vulnera curatione ipsa rescinderentur. Ergo cum turbidis concionibus, velut classico, civitatem terruisset, urbe pulsus, profectus in Hetruriam, arma inde & exercitum urbi admoverat. Sed jam Milvium pontem, collemque Janiculum Luctatius Catulus, Cn. que Pompejus Syllanæ dominationis duces, atque signiferi alio exercitu insederant, à quibus primo statim impetu retro pulsus, hostisque à Senatu judicatus, incruenta fuga Hetruriam, inde Sardiniam recessit, ibi quoque morbo & pœnitentia interiit, victoresque non temere in civilibus bellis pace contenti fuerunt. *Oliver.* Contigit A.U. DCXXXV.

2. *Civile bellum.*] Nam ejecit Lepidum sibi collegam in consulatu bella civilia suscitantem. Dum enim acta Syllæ rescindere tentaret, ut proscripti omnes, qui superessent, revocarentur in urbem, & sua sibi bona restituerentur, gravissimas seditiones excitabat, & quietum reip. statum perturbabat. Hunc igitur hostem patriæ à Senatu judicatum de medio sustulit, morique coëgit, de quo Lucanus:

Ut Catulo jacuit Lepidus. Oliv.

3. *Lucius vero Sylla.*] Plutarchus in vita Syllæ dicit illum adeo in exercendis salibus natura studiosum fuisse, ut ab ineunte ætate plurima cum ignominiosa sodalitia cum mimis atque ridiculis hominibus petulanter habuerit. Postea vero cum in omnium rerum dominatu constitutus esset, è scena impudentissimos quosque cogens, inter potandum quotidianis cænationibus certabat. Quæ cum grandiori jam ætate patraret, & dominantis dignitati probrum & dedecus afferre viderentur, multa negligenter omittebat, quæ studio & industria indigebant. Cœnanti siquidem Syllæ

Quapropter C. Marium Consulem molestè tulisse traditur, quod sibi asperrimum in Africa bellum gerenti tam delicatus quæstor sorte obvenisset: Ejusdem virtus quasi perruptis & disjectis nequitiæ, qua obsideretur, claustris, [1] catenas Jugurthæ manibus injecit: [2] Mithridatem compescuit: [3] socialis belli fluctus repressit: [4] Cinnæ dominationem fregit, eumque qui se in Africa quæstorem fastidierat, illam ipsam provinciam proscriptum & exulem petere coëgit. Quæ tam diversa, tamque inter se contraria si quis apud animum suum attentiore comparatione expendere velit, duos in uno homine Syllas fuisse crediderit: turpem adolescentem, & virum dicerem fortem, nisi ipse [5] felicem se appellari maluisset.

7. At-

Syllæ nullus circa seria usus erat, cum alio tempore impiger & eximia severitate forent, ut cum primum sodalitia & compotationes abjiceret, uno impetu res serias capesseret. Verum ita mimis & saltatoribus addictus ad omnem familiaritatem pronum se obnoxiumque subjiciebat, ut tam soluti morbus animi præcipitium ad amores, levitatem, & illecebras sibi pepererit, à quibus nec provectioribus quidem annis sese revocavit. Metrobium scenicum à juvenilibus annis magno amore complexus longius prosecutus est. Eo in dies secum florescente morbo, cum ab initio publicam quidem, cæterum locupletem mulierem, quam Nicopolim appellabant, deperiret, inde consuetudine & formæ gratia mirifice amatus esset ab ea, cum vita excederet, hæres est relictus. Novercæ quoque hæreditatem est sortitus. Hæc Plutarchus. At Valerius eum vita inquinata libidine & vinolentia plena; Histrionicam quoque ob quæstum exercuisse dicit, sed ea postmodum vitia in quæstura deposuisse. Quod Plutarchus negat, qui ad provectiores annos ea usque servasse dicit. Utcunque sit, constat eum egregia multa facinora edidisse. *Oliv.*

Contigit A. U. DCXLXI.

1. *Catenas Jugurthæ manibus injecit.*] Quia consilio suo per Bocchum regem proditus Jugurtha, vinctus, catenisque oneratus, in triumphum ductus fuit. *Idem.*

2. *Mithridatem compescuit.*] Quem Cappadocia & Asia pepulit, & ad Tigranem regem Armeniæ fugere coëgit. *Idem.*

3. *Socialis belli.*] Quia prudentia sua excitatam socialis belli flammam extinxit, cum socii Latini nominis propter negatam civitatem à Druso promissam adversus Romanos arma sumpsissent. *Idem.*

4. *Cinnæ dominationem.*] Quia patria pulsus, ab Octavio, cum se Mario conjunxisset, qui exul jam in Africa exercitum comparaverat non contemnendum, repetivit urbem & eam per principum negligentiam cepit, quam oppressam Sylla à Mithridatis victoria rediens, celerius quam credi posset liberavit, cæsis multis Cinnæ Mariique exercitibus. *Oliverius.*

5. *Felicem.*] Hoc tamen felicitati suæ deesse confessus est, quod Capitolium non dedicavisset. Et teste Plinio pediculari morbo interiit.

1. *Atque*

7. [1] Atque ut nobilitatem beneficio pœnitentiæ se ipsam admonuimus adspicere, ita altiora modo suo sperare ausos subtexamus. T. Aufidius [2] cum Asiatici publici exiguam admodum particulam habuisset, postea totam Asiam proconsulari imperio obtinuit. Nec indignati sunt socii, ejus parere [3] fascibus, quem aliena [4] tribunalia adulantem viderant. Gessit se integerrime atque splendidissime: eoque modo demonstravit, pristinum quæstum suum fortunæ: præsens verò dignitatis incrementum moribus ipsius imputari debere.

8. [5] At P. Rutilius non publicanum in Sicilia egit, [6] sed operas publicanis dedit: Idem ultimam inopiam suam [7] auctorato sociis officio sustentavit. Ab hoc postmodum consule leges universi Siculi acceperunt, acerbissimoque [8] prædonum

1. *Atque ut nobilitatem beneficio pœnitentia.*] Transit ad mutationem fortunæ ex tenui in amplam, subnectitque exempla, loquutus antea de morum mutatione ex malis in bonos. Ad idem igitur hæc capita pertinent, quemadmodum etiam MSS. codd. demonstrant: neque in duo vel tria capita secanda sunt, sicut in vulgatis libris factum videmus. Nam hæc exempla omnia simul cum externis ad unum caput mutationis morum ac fortunæ pertinere usque ad libri sexti finem, ipsa per se docere possent, etiamsi veterum exemplarium suffragia non accederent. *Pigh.* Contigit A.U. DCXXC.

2. *Cum Asiatici publicani exiguam admodum particulam habuisset.*] Ita vulgo. Depravarunt quidem locum scioli, qui tamen sincerus remansit in Campensi, Winchel. Coloniensi & Atrebatensi exemplaribus: in quibus *Asiatici publici* legitur. Vectigal enim populi Romani *Publicum* appellat Valerius, non secus ac Cicero ad Q. fratrem scribens: *Hic te ita versari, ut & publicanis satisfacias, præsertim publicis male redemptis.* Ut etiam Tacitus lib. XIII. *Ergo edicit princeps, ut leges cujusque publici occulta ad id tempus proscriberentur.* Idem.

3. *Fascibus.*] Hoc est, imperio, per fasces & lictores designato.

4. *Tribunalia adulantem.*] *Adulantem* cum accusativo alibi etiam conjunxit. Assentabatur autem illis, ut in exigendis vectigalibus sibi adessent. *Oliv.*

5. *At P. Rupilius.*] Cont. A.U. DCXXI.

6. *Sed operam publicanis dedit.*] Veteres libri multitudinis casu, *operas*, dicunt. Ut etiam Cicero ad Atticum lib. XIII. *A te peto puerum qui est in operis ejus societatis; omnibus tuis officiis atque omni liberalitate tutare: curesque ut ejus operæ quam gratissimæ sint sociis.* Diurna servitia vocat *operas*, quæ conductitii in exigendis portoriis præstabant. *Pigh.*

Sed operas publicanis dedit: idem ultimam inopiam suam, &c.] Scribe, *id est, ultimam.* vitio in libris crebro.. Sententia hic postulat. Non enim aliud aliquod munus obisse narrat, sed hoc idem interpretando vilefacit & abjicit. *Lips.*

7. *Auctorato.*] Ab auctoritate aliena dependente.

8. *Prædonum bello.*] Bellum quod Eunus quidam Syrus in Sicilia concitaverat, hic perfecit, & Siciliam liberavit. *Oliver.*

1. Cn.

donum ac fugitivorum bello liberati sunt. Portus ipsos, si quis modo mutis rebus inest sensus, tantam in eodem homine varietatem status admiratos arbitror. Quem enim diurnas capturas exigentem animadverterant, eundem jura dantem, classesque & exercitus regentem viderunt.

9. Huic tanto incremento majus adjiciam. Asculo capto, [1] Cn. Pompejus Magni pater P. Ventidium ætate impuberem in triumpho suo populi oculis subjecit. Hic est [2] Ventidius, qui postea Romæ ex Parthis, & per Parthos de Crassi manibus in hostili solo [3] miserabiliter jacentibus, triumphum duxit. Itaque qui captivus carcerem exhorruerat, [4] victor Capitolium felicitate celebravit. In eodem etiam

1. *Cn. Pompejus Magni pater, P. Ventidium ætate puberem in triumpho suo.*] Legendum puto, *ætate impuberem*; ut latius in magistratuum Annalibus demonstravi. *Pigh.*

2. *Ventidius.*] In sermonibus nuper fuit seniorum hominum & eruditorum, multos in vetere memoria altissimum dignitatis gradum ascendisse ignobilissimos prius homines & despicatissimos. Nihil adeo de quoquam tantæ admirationi fuit, quantæ fuerunt quæ de Ventidio Basso scripta sunt: eum Picentem fuisse, genere & loco humili; & matrem ejus à Pompeio Strabone Pompeii magni patre bello sociali, quo Æsculanos subegit, captam cum ipso esse; mox triumphante Pompeio Strabone eum quoque puerum inter cæteros ante currum imperatoris sinu matris vectum esse; post, quum adolevisset, victum sibi ægiè quæsisse, eumque sordidè invenisse comparandis mulis & vehiculis quæ magistratibus, qui sortiti provincias forent, præbenda publicè conduxisset; in isto quæstu notum esse cœpisse C. Cæsari, & cum eo profectum esse in Gallias: tum quia in ea provincia satis naviter versatus esset, deinceps civili bello mandata sibi pleraque impigrè & strenuè fecisset, non modo in amicitiam Cæsaris, sed ex ea in amplissimum quoque ordinem pervenisse: mox tribunum quoque plebis ac deinde prætorem creatum, atque in eo tempore judicatum esse à senatu hostem cum M. Antonio: post vero conjunctis partibus non pristinam tantum dignitatem reciperasse, sed & pontificatum ac deinde consulatum quoque adeptum esse: eamque rem tam intoleranter tulisse populum Romanum, qui Ventidium Bassum meminerat curandis mulis victitasse, ut vulgo per vias urbis versiculi proscriberentur:

Concurrite omnes augures, haruspices:
Portentum inusitatum conflatum est recens:
Nam mulos qui fricabat consul factus est.

A. Gellius.

3. *Miserabiliter.*] Nam Arsacides rex Parthorum Crassi corpus feris & alitibus devorandum jussit exponi. *Oliv.*

4. *Victor Capitolium felicitate celebravit.*] De triumphante loquitur. Anne *felice dape*? Ut de solemni illo triumphantium convivio in Capitolio capias. *Lips. Felicitate.*] Acute Lipsius: *Felici dape.* Si vera est conjectura, intelligit Valerius dapem illam Capitolinam triumphantium. Philargyrius: *Cœnarum tria genera sunt, Sollemne, Viaticum,*

etiam illud eximium, quod eodem anno [1] Prætor & consul est factus.

10. [2] Casuum nunc contemplemur varietatem. [3] L. Lentulus consularis lege [4] Cæcilia repetundarum crimine oppressus, censor cum L. Censorino creatus est. Quem quidem fortuna inter ornamenta & dedecora alterna vice versavit, consulatui illius damnationem, damnationi censuram subjiciendo: & neque bonis eum perpetuis frui, neque malis æternis ingemiscere patiendo.

11. [5] Iisdem viribus uti voluit in Cn. Cornelio Scipione Asina: Qui consul à Pœnis apud [6] Liparas captus cum belli jure omnia perdidisset; lætiore subinde vultu ejus adjutus, cuncta recuperavit; consulque etiam iterum creatus est. [7] Quis crederet illum [8] à duodecim securibus ad Carthaginien-

ticum, Geniale. Sollemne interpretor epulas illas Joviales in Capitolio celebratum. De quo Varro lib. III. de Vita pop. Rom. *Ut ejus convivium, qui triumpharet in Capitolio videtur esse proprium, ut ipse potius domum reduceretur à convivio.* Coler.

1. *Prator & consul.*] Addit etiam tribunum Agellius. *Idem.*

2. *Casuum, &c.*] Contigit A.U. DCVI.

3. *L. Lentulus.*] Hic accusatus repetundarum fuit. Spartacus & Crixus effracto Lentuli ludo gladiatores cum triginta haud amplius ejusdem fortunæ viris erupere Capua, servisque ad vexillum vocatis, justum exercitum fecerant. Deinde consularis quoque aggressi Lentuli exercitum in Apennino cecidêre. Hic itaque Lentulus lege à Cæcilio contra eum lata repetundarum damnatur, post damnationem censor creatur cum L. Censorino. Sed hic fortasse Lentulus est, ad quem Cicero primi libri epistolas scribit de reducendo rege Ptolemæo, quem repetundarum ex Sicilia, & Cypro accusatum intelligimus: nam Cato promulgationem tulit, ut ei provincia abrogaretur, ut est apud Ciceronem ad Atticum, qua promulgatione facta, vestem mutavit. *Oliverius.*

4. *Cacilia.*] Legem hanc de repetundis tulit Q. Cæcilius Tribunus pl. Lata est, ut censet Manutius, L. Martio & L. Manilio Coss. anno DCI. quo anno lex Calpurnia lata est, vel certe Sp. Posthumio L. Calpurnio Coss.

5. *Iisdem viribus.*] Scipio Nasica captus à Pœnis. Hic collega erat Duilii consulis, qui apud Liparas victa, mersa, & fugata hostium classe, primum illum maritimum egit triumphum. Nam multo ante hanc victoriam Cn. Cornelius Scipio alter consulum, ut dixi, classe Punica circumventus, & per fraudem velut in colloquium vocatus & captus primum fuit perfidiæ Punicæ documentum: post captivitatem vero à collega per victoriam redemptus, cum omnia jure belli perdidisset, tamen aspirante fortuna cuncta recuperavit, consulque iterum factus, cum imperio & dignitate vixit. *Oliv.* Contigit A.U. CDXCIII.

6. *Liparas.*] Insulam unam ex Æoliis.

7. *Quis, &c.*] Contigit A.U. CDXCIX.

8. *A duodecim securibus.*] Id est, fascibus.

ginienſium perventurum catenas? quis rurſus exiſtimaret à Punicis vinculis ad ſumma imperii perventurum faſtigia? ſed tamen ex conſule captivus, & ex captivo conſul factus eſt.

12. [1] Quid? Craſſo nonne pecuniæ magnitudo locupletis nomen dedit? ſed eidem poſtea inopia turpem decoctoris [2] ſuperlationem injunxit, ſiquidem bona ejus à creditoribus, quia ſolidum præſtare non poterat, venierunt. Ita quoque amara ſugillatione non caruit: quia cum egens ambularet, Dives ab occurrentibus ſalutabatur.

13. [3] Craſſum caſus acerbitate Q. Cæpio præcurrit. Is namque [4] præturæ ſplendore, [5] triumphi claritate, conſu-

1. *Quid? &c.*] Contigit anno urbis DCXCIV.

2. *Superlationem.*] Barbara vox, pro qua Lipſius ſubſtituit *Appellationem*. Neutrum probare poſſum. In editione Veneta vetus commentator legerat *ſuggillationem*. Quod ipſum eſt ſcilicet à Valerio ſcriptum. *Suggillatio* ὑπωπιασμὸς, in veteri Gloſſario. In eodem legi: *ſuggella*, ὑπώπιον, ſed vitioſe pro *ſuggilla*. *Suggillatio*, igitur à *ſuggilla*, contra quam Feſtus nugatur. Aliter etiam ſuper hoc vocabulo Joſephus Scaliger ἐτυμολογεῖ. *Colerus.*

3. *Craſſum, &c.*] Q. Cæpio capitali judicio affectus eſt, quia videlicet culpa ejus amiſſis duobus exercitibus, ſuo, & collegæ Manlii, caſtra etiam capta fuerant à Cimbris & Theutonis, adverſus quos miſſi fuerant imperatores. Quæ graviſſima fuit reip. clades; nam ſupra octoginta Romanorum millia cæſa dicuntur. Hic antea Fabii ignominiam in Hiſpania correxerat, cæſo à proditoribus Viriato, ut ante dictum lib. III. cap. 7. de Amicitia. Cicero Cæpionem etiam quæſtorem fuiſſe oſtendit in Rhetoricis lib. I. cap. 7. de conſtitutione conjecturali, ubi dicit: *Cum L. Saturninus legem frumentariam de ſemiſſibus & trientibus laturus eſſet, & Cæpio, qui per id temporis quæſtor urbanus erat, docuit Senatum, &c.* Oliv. Contigit A.U. DCXLVIII.

4. *Præturæ ſplendore.*] Nam prætor Fabii errorem correxit, qui à Viriato deceptus fuerat. *Idem.*

5. *Triumphi claritate.*] Quem de Viriato egit. Servilius Cæpio, ut ait Aſconius, bellum in Sicilia geſſit, & de illa triumphavit, capta Olyntho & Phaſelide, de tribus magnis ejus terræ civitatibus, ſed P. Servilium Cæpionem dicit, non Q. Forſan in prænominibus error eſt; nam aliter videretur à ſeipſo diſſentire Valerius, in cap. enim de Amicitia Cæpionem dixit à L. Regino tribuno plebis carcere fuiſſe liberatum, & ejus fugæ comitem factum. Hic vero dicit in carcere fuiſſe conſumptum: ergo aut hunc intelligimus Q. Cæpionem, illum vero ſuperiorem P. Servilium Cæpionem, aut bis eundem in vincula fuiſſe conjectum, & poſtremo conſumptum, aut certe error eſt. Livius tamen dicit: *C. Manilius, & Q. Servilius Cæpio Proconſules victi prælio, caſtriſque exuti bini ſunt, octoginta millia militum occiſa, calonum, & lixarum quadraginta millia. Secundum populi Romani juſſionem, Cæpionis, cujus temeritate cla-*

des

[1] consulatus decore, maximi pontificatus sacerdotio, ut senatus patronus diceretur, assecutus; in publicis vinculis spiritum deposuit, corpusque ejus funesti carnificis manibus laceratum, in [2] scalis Gemoniis jacens, magno cum horrore totius fori Romani conspectum est.

14. [3] Jam C. Marius maxima fortunæ luctatio est: omnes enim ejus impetus tam corporis quam animi robore for-

das accepta erat, damnati bona publicata sunt, primoque post regem Tarquinium imperium ei abrogatum. Oliv.

1. *Consulatus decore.*] Qui cum C. Manlio consul fuerat, & adversus Cimbros missus. *Oliv.*

2. *Scalis Gemoniis.*] Vide supra.

3. *Jam C. Marius.*] Hic Marii vita tota esset referenda, ut planius cognosci posset, quanta & discrimina rerum passus fuerit, quanta rursus fortunæ benignitate, & indulgentia usus, ut modo felix, modo miser, in magna rerum varietate ludus fortunæ merito diei possit, sed quod ad rem istam pertinet, Marius ex municipio Arpinati, cum se Romam contulisset, sic omnibus primo propter ignobilitatem contemptui fuit, ut Arpinatibus honoribus, nedum Romanis indignus haberetur; sæpius in petitione magistratuum, & illorum quidem minorum, repulsam passus, in senatum irrupisse magis, quam venisse creditur, vix præturam obtinuit, pro qua etiam ambitus accusatus, extrema fortuna flevit. Legatus Metello in Africam missus, egregie se in illa militia gessit, cui sacrificanti eum magna & alta ipsi portendi dixisset aruspex, animum statim ad consulatum adjecit, ad quem capiendum præter vetustatem familiæ omnia abunde erant, industria, probitas, militiæ magna scientia, animus belli ingens, domi modicus, libidinis & divitiarum victor, tantummodo gloriæ avidus: à quo petendo dissuasus primum à Metello, deterreri non potuit: quo tandem impetrato, Jugurthinum bellum confecit, de Jugurtha capto triumphavit, Gallos, Cimbros, Senones, qui Romanorum nomen extinguere constituerant, ad internecionem usque delevit. Orta deinde de provincia Ponti seditione, urbe pulsus à Sylla, ut supra diximus, cum fugiens se Minturnas contulisset, in paludibus delituit, unde extractus, & in custodiam datus, cum servus Cimber ad eum occidendum missus, majestate deterritus, occidere non sustinuisset, inde eductus, & in navi positus, in Africam delatus est, ubi varia fortuna usus, tandem ex Maurusiis equites comparavit, & exercitum confecit non contemnendum, ex agris robustissimum quemque deligens; impletisque sexaginta navibus ex ea virorum multitudine, Romam versus navigavit, seque Cinnæ expulso conjunxit, qui primo Hostiam, deinde Janiculum, postremo urbem ipsam occuparunt, & de inimicis suis graviter ulti, proscriptionem ipsi proscripti graviorem exercuerunt, multos Romanorum principes de medio tollentes. Quæ ubi Syllæ nuntiata fuerunt, compositis rebus, cum Mithridate properavit ad urbem cum exercitu, & cæsis aliquot Marii Cinnæque exercitibus, urbem cepit. Marius ubi vidit se arma Syllæ effugere non posse, domi celebrato cum amicis convivio, indicatoque animi sui consilio, sibi mortem conscivit. De quo Cicero de Natura Deorum: *Cur Marius*, inquit, *tam feliciter septies consul domi sua mortuus est?* Livius libro octuagesimo: *Marius editus in urbe multis sceleribus Idibus Januariis decessit.* Oliv. Contigit A. U. DCXXIX.

 1. *Campi.*]

fortissime sustinuit. Arpini honoribus judicatus inferior, quæsturam Romæ petere ausus est: patientia deinde repulsarum, irrupit magis in Curiam, quam venit. In tribunatus quoque & ædilitatis petitione consimilem [1] campi notam expertus: [2] Præturæ candidatus supremo loco inhæsit, quam tamen non sine periculo obtinuit: ambitus enim accusatus, vix atque ægrè absolutionem à judicibus impetravit. [3] Ex illo Mario tam humili Arpini, tam ignobili Romæ, tamque fastidiendo candidato, ille Marius evasit, qui Africam subegit, Jugurtham regem ante currum egit, qui Teutonorum, Cimbrorumque exercitus delevit. Cujus [4] bina trophæa in urbe spectantur, cujus septem in fastis consulatus leguntur. Cui [5] post exilium consulem creari, proscriptoque facere proscriptionem contigit. Quid hujus conditione inconstantius aut mutabilius? quem si inter miseros posueris, miserrimus: inter felices, felicissimus reperietur.

15. [6] C. autem Cæsar, cujus virtutes aditum sibi in cœlum struxerunt, inter primæ juventæ initia privatus Asiam pe-

1. *Campi.*] Scilicet Marii, in quo fiebant comitia. *Bad.*

2. *Prætura candidatus supremo loco inhæsit.*] Id est, ultimo loco inter sex prætores creatus est. Nam hoc idem declarat Plutarchus his verbis: ὕστερον δὲ οὐ πολλῷ στρατηγίαν μετελθὼν, ὀλίγον ἐδέησεν ἐκπεσεῖν· ἔσχατος δὲ πάντων ἀναγορευθεὶς, δίκην ἔσχε δεκασμοῦ. Erat autem nonnihil ignominiosum ultimo, atque è contra honorificum primo loco inter tot collegas renuntiari: qui idcirco prætor primus appellabatur. Quo nomine gloriatur sæpe M. Tullius, quod anno suo prætor primus frequentibus populi suffragiis sit factus. *Coler.* Contigit A.U. DCXXXVII. circiter.

3. *Ex illo, &c.*] Contigit A. U. DCXLIX. & DCLXVII.

4. *Bina trophæa.*] Qui duas columnas erexerat in urbe Cimbrorum & Theutonorum spoliis ornatas. *Oliv.*

5. *Post exilium.*] Proscriptionem primam à Sylla.

6. *Cujus autem Cæsar.*] Sylla, devictis Marianis partibus, Cæsari, quod per Juliam ejus amitam erat Mario summa necessitudine conjunctus, mortem machinabatur. Erat enim Cæsar minoris Marii consobrinus, sed sæpius fuit Sylla prohibitus à multis, quod dicerent, iniquum esse, tantæ indolis puerum innocenter occidere, quos ille dementes appellabat, quod non providerent, quod puer male præcinctus, mille Marios haberet in corpore. Hæc igitur cum ad Cæsarem perlata forent, urbe clam egressus, in Sabinis aliquamdiu pervagatus delituit, postea à Syllanis militibus, qui per ea loca latitantes disquirebant, forte fortuna deprehensus

petens, à maritimis prædonibus circa insulam Pharmacusam exceptus, quinquaginta se talentis redemit. Parva igitur summa clarissimum mundi sidus in piratico myoparone rependi fortuna voluit. Quid est ergo quod amplius de ea queramur, si ne consortibus quidem divinitatis suæ parcit? Sed cœleste numen se ab injuria vindicavit: continuo enim captos prædones crucibus affixit.

EXTERNA.

1. Attento studio nostra commemoravimus: remissiore nunc animo aliena narrentur. Perditæ luxuriæ Athenis adolescens Polemo, neque illecebris tantummodo, sed etiam ipsa infamia gaudens; cum è convivio non post occasum solis, sed post ortum surrexisset, domumque repetens Xenocratis Philosophi patentem januam vidisset: vino gravis, unguentis delibutus, sertis capite redimito, pellucida veste amictus, refertam turba doctorum hominum scholam ejus intravit: Nec contentus tam deformi introitu, consedit etiam, ut clarissimum eloquium, & prudentissima præcepta temulentiæ lasciviis eluderet. Orta deinde, ut par erat, omnium indignatione, [1] Xenocrates vultum in eodem habitu continuit, [2] omissisque de quibus disserebat, de modestia ac temperantia loqui cœpit. Cujus gravitate sermonis resipiscere coactus Polemo, primum

sus à Cornelio eorum duce, duobus se talentis redemit; mox inde Asiam petens, circa Pharmacusam insulam capitur à piratis, quibus ab eo quadraginta talenta pro redemptione poscentibus, subrisit, & quinquaginta se daturum pollicitus, postmodum suis ad hanc expediendam pecuniæ quantitatem dimissus, apud Cilices duo de quadraginta versatus dies, illis per jocum sæpe crucem minatus, paulo post, instructis navibus, è Milesiorum portu prædones aggreditur; quos captos crucibus omnes affixit. *Oliverius.* Contigit A. U. DCLXVII.

1. *Xenocrates.*] Stoïcus fuit præstantissimus, ut diximus in capitulo de Continentia, de quo apud Plutarchum legimus. Cum eum forte vidit Agesilaus disputantem in Gymnasio admodum senem, dicitur interrogasse, Quisnam esset? Tunc quidam respondit: Est unus ex his, qui virtutem quærunt. Tum ille: Quomodo is virtute, inquit, utetur, eam si nondum invenerit? *Oliv.*

2. *Omissisque.*] Lib. Dan. *Omissaque re, quam disserebat.* Disconvenit hic inter Valerium & Laërtium. Hic enim de Xenocrate dixit, eum sermonem περὶ σωφροσύνης disseruisse. *Coler.*

mum [1] coronam capite detractam projecit, paulo post [2] brachium intra pallium reduxit, procedente tempore oris convivalis hilaritatem deposuit; ad ultimum totam luxuriam exuit, uniusque orationis saluberrima medicina sanatus, ex infami ganeone maximus philosophus evasit. Peregrinatus est hujus animus in nequitia, non habitavit.

2. Piget [3] Themistoclis adolescentiam attingere, sive patrem aspiciam, abdicationis inurentem notam, sive matrem suspendio finire vitam propter filii turpitudinem coactam; cum omnium postea Graji sanguinis virorum clarissimus extiterit, mediumque Asiæ & Europæ vel spei, vel [4] desperationis pignus fuerit: Hæc enim salu-

tis

1. *Coronam.*] Quam multum potaturi, ut Bacchum imitentur, assumere solebant. *Bad.*

2. *Brachium intra pallium.*] Hoc apud Athenienses fuit pudoris & modestiæ signum. Ritum declarat Casaubonus Notis ad Laërtium. *Colerus.*

3. *Themistoclis.*] Pater ejus Neocles generosus fuit, is uxorem Halicarnasseam duxit civem, ex qua natus Themistocles, qui cum minus esset probatus parentibus, quod & liberius vivebat, & jam rem familiarem negligebat, à patre exhæredatus est. Quare mater percita nimio dolore, laqueo vitam finivit. Quæ contumelia non fregit eum, sed erexit. Nam cum judicasset sine summa industria non posse eam infamiam extingui, totum se dedit reipubl. diligentius amicis famæque serviens. Multum in judiciis privatis versabatur, sæpe in concionem populi prodibat, nulla res major sine illo gerebatur, celeriter quæ opus erant, reperiebat, neque minus in rebus gerendis, quam excogitandis promptus erat, quod & de instantibus, ut ait Thucydid. verissime judicabat, & de futuris callidissime conjiciebat, quo factum est, ut brevi tempore illustraretur. Nam pro patria res maximas & clarissimas gessit, & inprimis adversus Xerxem Persarum regem. Qui cum terra marique universæ Græciæ bellum inferret cum tantis copiis, quantas neque antea, neque postea habuit quisquam, non solum salus patriæ & totius Græciæ, sed etiam totius Europæ fuit. Mardonium quoque Xerxis imperatorem, qui expugnato Olyntho in Bœotiam se contulerat, consilio Themistoclis constat à Græcis fuisse superatum, pari ratione mœnia urbis Athenarum à Xerxe diruta invitis Lacedæmoniis, hujus prudentia fuisse restituta. Plutarchus tamen longe aliter tradit tam de matre, quam de ejus adolescentia: nam matrem ejus alios Threiciam genere Abrotanum nuncupatam, alios Cariam Euterpen dictam, nonnullos etiam Halicarnasseam tradidisse scribit in ejus vita. Adolescentiam quoque non inter vitia, sed inter virtutes egisse. Quæ vero de repudiatione, & exhæredatione patris, de voluntario matris interitu dicta sunt, cæteraque ignominiosa, falsa fuisse dicit. *Olivarius.*

4. *Desperationis pignus fuerit.*] Quando fugit ad hostem, pugnaturus contra patriam.

5. Patre-

tis cum ſuæ [1] patronum habuit, illa [2] vadem victoriæ aſſumpſit.

3. [3] Cimonis vero incunabula opinione ſtultitiæ fuerunt referta: ejuſdem ſtultitiæ imperia ſalutaria Athenienſes ſenſerunt: Itaque coëgit eos ſtuporis ſemet ipſos damnare, qui eum ſtolidum crediderant.

4. [4] Jam Alcibiadem quaſi duæ fortunæ partitæ ſunt: Altera quæ ei nobilitatem eximiam, abundantes divitias, for-

1. *Patronum.*] Nam hic univerſam Græciam ex ipſia prope manibus hoſtium redemit, quo tempore ad Salaminam contra Xerxem cum exercitu miſſus eſt; nam Xerxes cum Græciam cum ingenti atque incredibili exercitu invaſiſſet, ut qui diceretur totam ferme Aſiam duxiſſe in Europam, qui jungeret maria, ſterneret montes, flumina ſiccaret, Athenienſes conſilio Themiſtoclis, qui Apollinis oraculum interpretatus fuerat, navibus, hoc eſt, bello navali pugnandum eſſe cum hoſte, vim ſuam omnem in claſſem conjecerunt, eique Themiſtoclem præfecerunt, qui cum ad Salaminam occurriſſet Xerxi, illum bello navali ſuperavit, & in Aſiam cum paucis admodum refugere coëgit, ut ſupra monſtratum eſt. *Oliv.*

2. *Vadem victoria.*] Cum regi ſpopondit, fore, ut tota Græcia ſubigeretur, ſi ſuum vellet conſilium ſequi. *Idem.*

3. *Cimonis vero, &c.*] Cimonis incunabula opinione ſtultitiæ fuerunt referta; imperia vero ſalutaria; qui apud Strymonem Thracas fudit, oppidum Amphipolim conſtituit, eoque x. millia Atheniensium in coloniam miſit. Apud Mycalem montem Cypriorum & Phœnicum ducentarum navium claſſem devictam cepit, eodemque die pari fortuna in terra uſus eſt. Scyro contumaciores Dolopas expulit, Tharſos opulentia ſua fretos primo adventu fregit, & cum Xerxes bellum ex integro adverſus Athenienſes inſtituiſſet, univerſa Græcia hunc Cimonem ducem conſtituit juvenem, cujus magnitudinem futuram pietatis opera prodiderunt. Quippe patrem ob crimen peculatus in carcerem conjectum, ibique defunctum tranſlatis in ſe vinculis ad ſepulturam redemit, ut diximus in cap. de Ingratitudine. Verum nec in bello judicium deligentium fefellit, ſiquidem non inferior virtutibus paternis Xerxem terreſtri navalique prœlio ſuperatum, trepidum ſe recipere in regnum coëgit. *Idem.*

4. *Jam Alcibiadem, &c.*] Alcibiades Cliniæ filius Athenienſis. In hoc natura quid efficere poſſet, videtur experta, ut ait Probus, ſed fortuna non minus. Nihil illo excellentius, vel in vitiis, vel in virtutibus, nihil mirabilius in varia ſorte rerum. Bello Peloponneſiaco hujus conſilio Athenienſes bellum Syracuſanis indixerunt; ad quod gerendum ipſe inter cæteros dux electus, & cum in ſpe eſſet bene adminiſtrandæ provinciæ, reus violatorum ſacrorum abſens efficitur, quod videlicet ejus opera Hermæ Athenis dejecti eſſent, & domi ſuæ myſteria fierent. Revocatus ad cauſam dicendam, primo Elidem, deinde Thebas venit, ubi intellexit ſe capitis damnatum, & bona ejus publicata eſſe, & Eumolpidas ſacerdotes à populo coactos, ut ſe devoverent, Lacedæmonem demigravit. Hujus conſilio Lacedæmonii cum Perſarum rege amicitiam fecerunt, ejuſdemque opera Ioniam à ſocietate Athenienſium averterunt. Quibus rebus factum eſt, ut

formam præstantissimam, favorem civium propensum, summa imperia, præcipuas potentiæ vires, flagrantissimum ingenium assignaret: altera quæ damnationem, exilium, venditionem bonorum, inopiam, odium patriæ, violentam

Lacedæmonii vim tantum ingenii metuentes, de interficiendo viro consulerent. Ille ad Tissafernem regis præfectum se contulit, cujus in amicitiam intimam brevi tempore pervenit. Cum Pisandro prætore primum per colloquia de reditu suo mentionem fecit, deinde Thrasybulo faciente ab exercitu recipitur, prætorque fit apud Samum. Post suffragante Theramene plebiscito restituitur, parique absens imperio præficitur cum Thrasybulo & Theramene, qui Lacedæmonios paulo ante victoies pacem petere coëgerunt: redeuntes magnis rebus gestis à pop. excipiuntur magna lætitia; sed in Alcibiadem convertuntur omnes, eum intuentur, laudant, admirantur, bonis restitutis resecari jubentur pilæ, in quibus devotio inscripta fuerat, & ea in mare præcipitatur; sed hæc Alcibiadis lætitia minus diuturna fuit: nam cum Thrasybulo, & Adimanto, quos collegas sortitus erat, classe in Asiam profectus, quod apud Cymen minus ex sententia rem gessérat, in invidiam tecidit. Absenti ergo magistratus abrogatur; ille castellis tribus communitis Thraciam introivit, & jam præda, jam amicitiis regum magnus apud eos factus, Philocli prætori Atheniensium pollicetur, se, si vellet, coacturum Lysandrum dimicare, qui bellum consulto trahebat. Philocles gloriæ suæ potius, quam saluti patriæ consulens, postulata facere noluit. Discedens igitur Alcibiades, monuit, ne juxta hostem castra nautica haberet, ne immodestia militum Lysandro pugnandi occasio daretur. Quod ille negligens, paulo post exercitum amisit. Victis Atheniensibus Alcibiades se supra Propontidem penitus abdidit in Thraciam. Thraces insidiis factis, illum quidem capere non potuerunt, ea vero quæ apportaverat, abstulerunt. Ille ad Pharnabazum in Asiam transiit, qui ei Grynium dedit in Phrygia castrum, ex quo quinquaginta talenta vectigalis capiebat, qui non patiens victas Athenas servire, cum amicitiam regis appeteret, gratiam cum illo se initurum videbat, si aperuisset Cyrum fratrem ei bellum parare, Lacedæmoniis juvantibus. Quod cum facere moliretur, Critias cæterique Atheniensium tyranni Lysandro miserunt, si suas res Athenis constitutas manere vellet, Alcibiadem tolleret. Quod etiam factum est, ut diximus in cap. de somniis. Fuit autem Alcibiades, teste Probo, omnium ætatis suæ multo formosissimus, ad omnes res aptus, consiliis plenus, terra marique summus imperator. Cujus tanta erat oris atque orationis commendatio, ut nemo ei dicendo posset resistere. Dives cum tempus posceret, laboriosus, patiens, liberalis, splendidus, non minus in vita, quam in victu affabilis, blandus, temporibus callidissime serviens: idem simul atque se remittebat, ita luxuriosus, dissolutus, libidinosus, intemperans reperiebatur, ut omnes admirarentur in uno homine tantam esse dissimilitudinem: atque diversam naturam. Hic cum Athenis clarissima civitate natus esset, omnes splendore ac dignitate vitæ superasse certum est. Postquam inde pulsus Thebas venit: adeo studiis eorum inservisse dicunt, ut nemo eum animo corporisque viribus æquipararet: omnes enim Bœotii magis firmitati corporis, quam ingenii acumini deserviunt. Eundem apud Lacedæmonios, quorum moribus summa virtus in patientia ponebatur, ut Cicero in

lentam mortem infligeret: Nec aut hæc, aut illa simul universa; sed varie perplexa, freto atque æstui similia.

5. [1]Ad invidiam usque Polycratis Samiorum tyranni abundantissimis bonis conspicuus vitæ fulgor excessit: nec sine causa. Omnes enim conatus ejus placido excipiebantur itinere: spes certum cupitæ rei fructum apprehendebant: vota nuncupabantur simul & solvebantur: velle ac posse in æquo positum erat: Semel dumtaxat vultum mutavit, perquàm brevi tristitiæ salebra succussum; tunc cum [2]admodum gratum sibi annulum de industria in pro-

in Tusculanis ostendit, sic doritiei ei dedisse ferunt: ut patcimonia victus, atque cultus omnes Lacedæmonios vinceret. Fuisse constat Thraeas homines vinolentos, rebusque Venereis deditos; hos quoque, cum apud illos esset, in his rebus anteeessisse affirmant. Venisse deinde ad Persas, apud quos summa laus esset, fortiter venari, luxuriose vivere, horum sic imitatum consuetudinem dicunt, ut illi ipsi in his maxime admirarentur. Quibus effecisse, ut apud quoscunque esser, princeps haberetur. Quæ cum ita sint ut spleodore & dignitate cives suos, labore & viribus corporis, Thebanos, duritie parcimoniaque viros Lacedæmonios, vinoleotia Thraeas, venatu Persas; luxuriosa vita utrumque populum superavit, non discerni facile potest, majori ne laude dignus sit, an reprehensione. Quantum enim admirandus est, qui nulli bono virtute posteriot fuerit, tantum etiam detestandus, qui improbis omnibus malitia superior evaserit. *Oliverius.*

1. *Ad invidiam, &c.*] Hic Polycrates Samius tyrannus fuit, de quo Cicero in libro de Finibus, Plinius etiam, & diversi Græci scriptores meminerunt. Hic adeo fortunam habuit obsequiosam, ut omnia optata consequeretur, & quicquid aggrederetur, efficeret. Fœdus forte fecerat cum Xantippo, vel, ut Herodotus tradit, cum Amasi Ægyptiorum rege, qui, quum audisset nihil unquam sibi adversi contigisse, ad moderandam fortunæ invidiam Xantippi regis sive Amasis hortatu, Annulum, quem charissimum habebat, in maris profundum jecit; quem paulo post inopinate recuperavit: nam à piscatoribus piscis, qui annulum devoraverat, paucis post diebus captus est, & tyranno donatus: in cujus ventre compertus annulus, illi, velut à Neptuno, restitutus traditor. Qui sane annulus, teste Plinio lib. XXXVII. Naturalis historiæ, Romam delatus, dono Augustæ in templo Concordiæ aureo cornu est inclusus. Sed hic Polycrates cum adversus Darium Persarum regem exercitum duceret, ab Oronte illius præfecto acie fusus, vel, ut alii dicunt, per fraudem interceptus est. Nam ad fœdus amicitiamque jungendam invitatus, nihil doli aut insidiarum inesse suspicans, nec filiæ somnio deterritus, quæ nocte viderat illum sublatum, roreque madentem, in die vero sudantem, cum ad Orontem venisset, captus in summo Micalensis montis vertice, suspendi & cruci affigi jussus est, ac relictus avibus dilacerandus; ut qui ubique felicissime in terra vixerat, in aëre miserrime exspiraret. De quo Strabo libro XIV. *Oliverius.*

2. *Admodum gratum.*] Ob gemmam

profundum, ne omnis incommodi expers esset, abjecit? Quem tamen continuo recuperavit, capto pisce, qui eum devoraverat. Sed hunc felicitatis semper plenis velis prosperum cursum tenere non potuit. Comprehensum enim Orontes Darii regis præfectus, in excelsissimo [1] Micalensis montis vertice [2] cruci affixit. E qua putres ejus artus, & tabido cruore manantia membra, atque illam [3] lævam, cui Neptunus annulum piscatoris manu restituerat, situ marcidam, Samos, amara servitute aliquamdiu pressa, liberis ac lætis oculis aspexit.

6. [4] Dionysius autem cum hæreditatis nomine à patre, Syracusanorum, ac pene totius Siciliæ tyrannidem accepisset,

inclusam, quam Sardonychem fuisse, & in Concordiæ templo asservatam scribit Plinius. Strabo ait fuisse σφραγῖδα λίθου καὶ γλύμμα πολυτελές.

1. *Micalensis montis.*] Edit. Venet. *Mycalesii.* Mycalessi, sed oppidi, meminit Strabo lib. IX. & Plin. lib. IV. *Coler.*

2. *Cruci affixit.*] Stesimbrotus Thasius de morte Polycratis apud Fulgentium: *Posteaquam de cruce depositus, sandapila etiam deportatus est.* Sandapila etiam, inquit, ut exprimat rei indignitatem. Nam sandapila non nobilium, sed plebeiorum & damnatorum cadavera efferebantur. *Idem.*

3. *Lævam.*] Manum, in qua annuli gestantur.

4. *Dionysius, &c.*] Hic filius fuit Dionysii tyranni, qui pro joco habuit Deos contemnere & sacrilegia committere, ut in cap. de Neglecta religione diximus. Cum ergo flagitiis coopertus esset, & crudelitate plus quam credi posset, Syracusani conspiratione facta, eum è civitate ejicere tentarunt, qui primo dubitarunt an sponte cederet, tandem crescente tumultu inter cives convenit, ut legati mitterentur, qui secum agerent, ut sponte civitatem tyrannide liberaret, quos ille statim in carcerem conjici jussit. Quo facto irati Syracusani, eum facto impetu urbe expulerunt, qui, ubi regio apparatu Locros confugit, Locrensium arcem occupat, solitamque sibi sævitiam exercet, conjuges principum ad stuprum rapit, aliaque fœda committit. Cum Rheginorum tyranni Leophronis bello premerentur, Locrenses voluerunt, si victores forent, ut die festo Veneris virgines suas prostituerent, quo voto intermisso, cum adversa bella cum Lucanis gessissent, in concionem eos Dionysius vocat, hortatur uxores filiasque suas, in templum Veneris quam possint ornatissimas mittant, ex quibus centum sorte ductæ voto publico fungantur, religionisque gratia uno stent in lupanari mense, omnibus autem juratis, ne quis ullam contaminet: quæ res ne virginibus voto civitatem solventibus fraudi esset, decretum facerent, ne qua virgo nuberet, priusquam illæ maritis traderentur. Probato consilio, & quo superstitioni & pudicitiæ virginum consulebatur, certatim omnes fœminæ impensius exornatæ in templum Veneris conveniunt, quas omnes, immissis militibus Dionysius spoliat, ornamentaque matronarum in prædam suam vertit, quarundam viros ditiores interficit, quasdam ad prodendas virorum pecunias

pisset, maximarum opum dominus, exercituum dux, rector classium, equitatuum potens; propter inopiam, literas puerulos Corinthi docuit. Eodemque tempore, tanta mutatione, majores natu, ne quis nimis fortunæ crederet, magister ludi factus ex tyranno monuit.

7. [1]Sequitur hunc Syphax Rex, consimilem fortunæ iniquitatem expertus, quem amicum hinc Roma per Scipionem, illinc Carthago per Asdrubalem ultro petitum ad penates Deos ejus venerat. Cæterum eo claritatis evectus

nias torquet. Cum his artibus per annos sex regnasset, conspiratione Locrorum civitate pulsus, in Siciliam redit, ibi Syracusas securis omnibus post longam intercapedinem, pacis per conditionem recepit: qui cum ab ingenio suo discedere non posset, cum gravior crudeliorque civitati esset indies, iterata conspiratione pellitur; qui demum Corinthum se recepit, ibique teste Cicerone lib III. Tusculan. Quæst. aperto ludo pueros docuit, sicque imperio carere non potuit. *Oliv.* Vide supra 31.

1. *Sequitur hunc Syphax.*] Scipio cum agitaret animo Carthaginem invadere cum exercitu, intelligebat ad victoriam in Syphace Numidarum rege plurimum momenti esse repositum. Itaque optimum ratus hunc regem amicum facere pop. Rom. cum aliter non posset, magno etiam periculo rem aggressus est. Relictis enim castris, ipse cum Lælio duabus quinqueremibus per hostilia loca ad regem profectus est. Forte ita accidit, ut eo ipso tempore Asdrubal à Scipione paulo ante pulsus Hispania, septem triremibus ad eundem regem suum faceret cursum, & eadem hora uterque Imperator portum ingreditur, cum magno tamen Scipionis discrimine. Nam parum abfuit, quin interciperetur ab hostibus; sed quia prius quam Pœni anchoras molirentur, Romani secundo vento portum tenuerunt, non sunt ausi hostes in regio portu tumultus aut pugnæ quicquam ciere. Ad regem igitur omnes profecti sunt. Magnificum id Syphaci; nec erat aliter visum duorum potentissimorum in terris populorum duces uno die suam pacem amicitiamque petentes ad se venisse, & quoniam sors eos sub uno tecto esse, atque ad eosdem penates voluisset contrahere, ad colloquium dirimendarum simultatum causa est conatus, Scipione abnuente, aut privatim sibi cum Pœno odium esse, quod colloquendo finiret, aut de republ. se quicquam cum hoste injussu Senatus agere posse. Illud magnopere tentante rege, ne alter hospitum exclusus mensa videretur, ad easdem epulas venire cum Asdrubale Scipio non recusavit, cœnatumque simul apud regem est, & eodem lecto Scipio atque Asdrubal, quia ita regi cordi erat, accubuerunt. Tunc Scipio regem eloquentia sua traxit in amicitiam populi Romani; sed paulo post sollicitatus à Carthaginiensibus per nuptiarum occasionem formosissimæ fœminæ Asdrubalis filiæ, defecit à Romanis, & Carthaginiensium arma secutus, brevi tempore à Lælio & Masinissa captus ad Scipionem catenatus ductus est, quem Scipio, devictis Carthaginiensibus, postea duxit in triumphum. Unde Juvenalis in Satyra VI. dicit:

Tolle tuum, precor, Annibalem, victumque Syphacem
In castris, & cum tota Carthagine migra.

Oliverius.

1. Cre-

ctus, ut validissimorum populorum tantum non arbiter victoriæ existeret: parvi temporis interjecta mora, catenatus à Lælio legato ad Scipionem imperatorem pertractus est. Cujusque dexteram regio insidens solio arroganti manu attigerat, ad ejus genua supplex procubuit. Caduca nimium hæc & fragilia, puerilibusque consentanea [1] crepundiis sunt, quæ vires atque opes humanæ vocantur. Affluunt subito, repentè dilabuntur; nullo in loco, nulla in persona stabilibus nixa radicibus consistunt: sed [2] incertissimo flatu fortunæ, huc atque illuc acta, quod in sublime extulerunt; improviso decursu destitutos, profundo cladium miserabiliter immergunt. Itaque neque existimari, neque dici debent bona, quæ ut inflictorum malorum amaritudine desiderium sui duplicent, propensiore favore primo delinitos, majore postea malorum cumulo opprimere solent.

1. *Crepundiis.*] Crepitaculis, in collo puerorum suspendi solitis.

2. *Incertissimo flatu.*] Ac si diceret, ventis similia. Duplici ratione bona nostra dici non debent, quia si bona nostra perpetua & stabilia essent, nec ulla ratione nobis eripi possent: nam quod nostrum est, auferre nemo potest. Præterea, si bona essent, nunquam nocerent; nocent autem, non igitur bona sunt. Quod autem noceant, manifestum est: nam multos legimus & vidimus propter divitias & imperia crudeliter fuisse cæsos. *Oliv.*

VALERII

VALERII MAXIMI LIBER SEPTIMUS.

CAP. I.

DE FELICITATE.

1. *Q. Metelli Macedonici.* 2. *Gygis Lydorum Regis.*

VOlubilis fortunæ complura exempla retulimus: constanter propitiæ admodum pauca narrari possunt. Quo patet, eam adversas reas cupido animo infligere, secundas parco tribuere: Eadem ubi malignitatis oblivisci sibi imperavit, non solum plurima ac maxima, sed etiam perpetua bona congerit.

1. Videamus ergo quot gradibus beneficiorum [1] Q. Metellum à primo originis die, ad ultimum usque fati tempus

1. QMetellum.] Plin. lib. VII. Nat. Hist. c. 44. contra Valerii sententiam non solidam, neque perfectam fuisse hujus hominis felicitatem dicit, sed omnino aliquo mœrore contaminatam. Nam hujus quoque Q. Metelli, inquit, qui illa de patre dixerat, filius inter rara felicitatis humanæ exempla numeratur. Nam præter honores amplissimos, cognomenque Macedoniæ, à quatuor filiis illatus est rogo, uno prætore, tribus consularibus, duobus triumphalibus, uno censorio, quæ singula quoque paucis contigêre, in ipso tamen flore dignitatis suæ ab Catinio Labeone, cui cognomen fuit Macerioni tribuno plebis, quem è Senatu censor ejecerat, revertens è campo meridiano tempore, vacuo foro, & Capitolio, ad Tarpejum raptus, ut præcipitaretur, convolante quidem tam numerosa illa cohorte, quæ patrem eum appellabat; sed (ut necesse erat in subito) tarde, & tanquam in exequias, dum resistendi sacroque sanctum repellendi jus non esset, virtutis suæ opera & censuræ periturus, ægre tribuno, qui intercederet, recepto, à limine ipso mortis revocatus, alieno beneficio postea vixit, bona inde etiam consecratis à damnatu suo, tanquam parum esset faucium,

pus nunquam cessante indulgentia, ad summum beatæ vitæ culmen perduxerit. Nasci eum in urbe terrarum principe voluit: parentes nobilissimos dedit: adjecit animi rarissimas dotes, & corporis vires, ut sufficere laboribus possent: uxorem pudicitia & fœcunditate conspicuam conciliavit. [1] Consulatus decus, [2] imperatoriam potestatem, speciosissimi triumphi prætextam largita est: [3] Fecit, ut eodem tempore [4] tres filios consulares, * unum etiam censorium, ac

cium, certe intortarum, expressique per aures sanguinis pœnam exactam esse. Quæ omnino profecto sunt magna infelicitatis argumenta. Addit præterea ad hæc mala Scipionis Æmiliani inimicitiam, & non parva illi fuit infelicitas, quod scelerata Catinii audacia semper fuerit inulta. Falsum igitur est, quod dicit Valer. à primo originis die ad ultimum usque fati tempus, Fortunam nunquam cessante indulgentia, cum ad summum beatæ vitæ cumulum perduxisse. Fuit autem hic Metellus, qui à devicta Macedonia dictus est Macedonicus, cujus patrem fortunam magis indulgentem & propitiam sensisse dicit Plinius eodem lib. nisi quod orbam luminibus exegerit senectam, amissis incendio, cum Palladium raperet ex æde Vestæ memorabili causa, sed eventu misero; quo fit, ut infelix quidem dici non debeat: nam illi dicit decem res maximas obtigisse, in quibus quærendis sapientes ætatem exigerent, fuisse primarium bellatorem, optimum oratorem, ejus auspicio maximas res gestas, maximo honore usum, summa sapientia, summum Senatorem habitum fuisse, pecuniam magnam bono modo invenisse, multos liberos reliquisse, & clarissimum in civitate fuisse, ea denique contigisse, quæ nulli alii post conditam Romam. Nam & pop. Rom. ei tribuit quod nulli alii à condito ævo, ut quoties in Senatum iret, curru veheretur ad curiam. Felicior igitur filio, nisi cæcitas obstaret. Hæc ex illo. *Oliv.* Contigit A.U. DCX.

1. *Consulatus decus.*] Constat eum summa modestia & gloria gessisse consulatum. *Oliv.* Contigit A.U. DCVII.

2. *Imperatoriam potestatem.*] Quo tempore factus imperator adversus Pseudo-Philippum. *Idem.*

3. *Fecit ut eodem tempore tres filios consulares, unum etiam censorium, duos triumphales, & quartum prætorium videret.*] Ita vulgo. MSS. codices nostri sic: *Unum etiam censorium ac triumphalem.* Recte, atque Ciceronis sententia, qui de Q. Metello Macedonico hæc eadem fere l. de Finib. v. *Q. Metellus*, inquit, *qui tres filios consules vidit, e quibus unum etiam & censorem & triumphantem, quartum autem prætorem, eosque salvos reliquit.* Qui auctores demonstrant L. Metellum Macedonici filium, qui ante patris mortem consul fuerat, minime triumphasse, neque Dalmaticum appellari debere, Capitolinis triumphis astipulati, quorum fragmentum nuper è tenebris erutum nos docet Dalmaticum, L. Metelli Calvi fuisse filium. Ex quatuor igitur Q. Macedonici filiis, de quibus hic Valer. loquitur, fuêre, Q. Metellus Balearicus, consularis, censorius, ac triumphalis, alter L. Metellus consularis, tertius M. Metellus, cum pater moreretur, anno DCXXXVIII. consul, & postea triumphalis; quartus C. Metellus prætorius, ac patre moriente candidatus consulatus, quemadmodum ex Annalibus nostris luce clarius constabit. *Pigh.*

4. *Tres filios.*] Quinque filios habuisse dicere videtur Valer. at Plin. tantummodo

ac triumphalem, & quartum prætorium videret. Utque tres filias nuptum daret, earumque sobolem sinu suo exciperet. Tot partus, tot incunabula, tot viriles togæ, tam multæ nuptiales faces, honorum, imperiorum, omnis denique gratulationis summa abundantia; cum interim nullum funus, nullus gemitus, nulla causa tristitiæ. Cœlum contemplare: vix tamen ibi talem statum reperies, quoniam quidem luctus & dolores Deorum quoque pectoribus [1] à maximis vatibus assignari videmus. [2] Hunc autem vitæ actum ejus consentaneus finis excepit. Nam [3] Q. Metellum ultimæ senectutis spatio defunctum, lenique genere mortis inter oscula complexusque charissimorum pignorum extinctum, filii, [4] & generi humeris suis per Urbem latum rogo imposuerunt.

2. Clara hæc felicitas: obscurior illa, sed divino splendore præposita: Cum enim Gyges regno Lydiæ armis & divitiis abundantissimo inflatus Apollinem Pythium sciscitatum venisset, an aliquis mortalium se esset felicior: Deus ex abdito sacrarii specu, voce missâ, Aglaum Sophidium ei prætulit. Is erat Arcadum pauperrimus, sed ætate jam senior: terminos agelli sui nunquam excesserat, parvuli

modo quatuor, quorum tres consulares, alium triumphantem vidit, quem intelligimus fuisse Metellum Pium. Idem Cicero sentit, sc. quatuor fuisse, lib. de Finib. & ex tribus primis unum fuisse non solum consulem, sed & censorem. Item lib. Tusc. Quæst. *Metellus*, inquit, *ille honoratus quatuor filiis*, &c. Et paulo infra: *Metellum*, inquit, *multi filii, & filiæ, & nepotes in rogum posuerunt*. B. Augustinus Valerii sequitur opinionem in lib. de Civit. Dei. *Oliverius*.

* *Unum.*] Scilicet ex tribus illis.

1. *A maximis vatibus.*] Ut ab Homero & Marone, quorum auctoritas maxima est apud omnes. *Oliv.*

2. *Hunc, &c.*] Cont. A. U. DCXXXVIII.

3. *Q. Metellum.*] Tollenda hæc ut supervacua cum Lipsio censeo. *Coler.*

4. *Et generi.*] De quatuor filiis portatoribus Plinius, Vellejus, alii: de Generis nihil dum legi. Velleji locum ecce: *Mortui ejus lectum pro rostris sustulerunt quatuor filii. Pro rostris*, recte. Nam ibi priusquam efferretur cadaver, laudatio funebris ritu peculiari, peragebatur. Hinc & illud conjicio lectum illum feralem pro Rostris ita collocari solitum, ut ab omnibus bene conspiceretur. Morem fuse explicat Polybius lib. VI. Plutarchus Publicola. Cæterum ut alia speciosa, ita hæc quoque Romanorum consuetudo à Græcis est profecta. Primum in funere apud eos perorasse Periclem, Thucydides adfirmat. Sed Plutarchus hujus rei exordium à Solone ducit. *Coler.*

1. *Ad-*

vuli ruris fructibus contentus. Verum profecto beatæ vitæ finem Apollo, non [1] adumbratum, oraculi sagacitate complexus est. Quocirca insolenter fulgore fortunæ suæ glorianti respondit, magis se probare securitate ridens tugurium, quam tristem curis & sollicitudinibus aulam: paucasque glebas pavoris expertes, quam [2] pinguissima Lydiæ arva metu referta: & unum aut alterum jugum boum facilis tutelæ, quàm exercitus & arma, & equitatum voracibus impensis onerosum: & usus necessarii horreolum nulli nimis appetendum, quam thesauros omnium insidiis & cupiditatibus expositos. Ita Gyges dum adstipulatorem vanæ opinionis Deum habere concupiscit, ubinam solida & secura esset felicitas, didicit.

CAP. II.

DE SAPIENTER DICTIS AUT FACTIS.

A ROMANIS.

1. *Ap. Claudio.*
2. *P. Scipione Africano.*
3. *Q. Cæcilio L. F. Metello.*
4. *L. Fimbria.*
5. *L. Papirio L. F. Cursore, Cos.*
6. *Senatu Romano.*

AB EXTERNIS.

1. *Socrate Atheniensi.*
2. *Solone Atheniensi.*
3. *Biante Prienensi.*
4. *Platone Atheniensi.*
5. *Antigono Rege.*
6. *Xenocrate Philosopho.*
7. *Aristophane Comico.*
8. *Thalete Philosopho.*
9. *Anaxagora Clazomenio.*
10. *Demade Atheniensi.*
11. *Anacharse Scytha.*
12. *Agesilao Lacedæmonio.*
13. *Amone Pœno.*
14. *Herennio Pontio Samnite.*
15. *Cretensibus.*

NUnc id genus felicitatis explicabo, quod totum in habitu animi est, nec votis petitur, sed in pectoribus sapientia præditis natum, dictis factisque prudentibus enitescit.

1. Ap.

1. *Adumbratum.*] Non apparentem, involutum, cæcum.

2. *Pinguissima Lydia.*] Et locupletem & pecuniæ divitem fuisse, præter Herodotum, Strabonem, & Ciceronem, ostendit Alpheus Poëta:

Οὐ στέργω βαθυλήϊας ἀρούρας
Οὐκ ὄλβον πολύχρυσον οἷα Γύγης.

Coler.

1. *Appium*

1. [1]Ap. Claudium crebro ſolitum dicere accepimus: Negotium populo Rom. melius, quàm otium committi, non quod ignoraret quàm jucundus tranquillitatis ſtatus eſſet, ſed quod animadverteret præpotentia imperia agitatione rerum ad virtutem capeſſendam excitari, nimia quiete in deſidiam reſolvi. Et ſane negotium nomine horridum, civitatis noſtræ mores in ſuo ſtatu continuit; blandæ appellationis quies [2] plurimis vitiis reſperſit.

2. Scipio vero Africanus turpe eſſe ajebat in re militari, dicere, [3] *Non putaram:* videlicet quia explorato & excuſſo conſilio, quæ ferro aguntur, adminiſtrari oportere arbitrabatur: ſumma ratione. Inemendabilis enim eſt error, qui violentia Martis committitur. Idem negabat, aliter cum hoſte confligi debere, quam aut ſi occaſio obveniſſet, aut neceſſitas incidiſſet: æque prudenter. Nam & proſpere gerendæ rei facultatem omittere, maxima dementia eſt: & in anguſtias utique pugnandi compulſum abſtinere ſe prœlio, peſtiferum ignaviæ adfert exitum: Eorumque qui iſta committunt, alter beneficio fortunæ uti, alter injuriæ neſcit reſiſtere.

3. Q. quoque Metelli cum gravis, tum etiam alta in ſenatu ſententia; qui devicta Carthagine, neſcire ſe illa victoria bonine plus an mali Reipubl. attuliſſet, aſſeveravit.

1. *Appium Claudium.*] Primum exemplum eſt illud Appii Claudii, qui cæcus in Senatum ductus, cum de pace cum Pyrrho facienda conſultaretur in Senatu, diſſuaſit non his eſſe conditionibus faciendam, quibus ille petebat. *Oliv.*

2. *Plurimis vitiis.*] Nam everſa Carthagine, deleta Numantia, domita Aſia, debellatis denique gentibus, quæ Romanos in armis & negotio continebant, urbs tota in luxum & laſciviam reſoluta eſt. Quod teſtatur Juvenalis his verſibus:

Nunc patimur longæ pacis mala, ſævior armis
Luxuria incubuit, victumque ulciſcitur orbem.
Nullum crimen abeſt facinuſque libidinis, ex quo
Paupertas Romana perit. ——

Rurſus in eadem ſexta Satyra:

Præbebat caſtas humilis fortuna Latinas.

Idem.

3. *Non putaram.*] Sicut & Vegetius de re militari dicit: *Præliorum delicta emendationem non recipiunt, cum pœna ſtatim ſequatur errorem.* Idem. *Dicere non putaram.*] Seneca Fabio tribuit lib. 1. cap. 31. de Ira. *Corrad.*

vit. Quoniam ut pacem reſtituendo profuiſſet; ita Annibalem ſubmovendo, nonnihil nocuiſſet. [1] Ejus enim tranſitu in Italiam, dormientem jam populi Romani virtutem excitatam: metuique debere, ne acri æmulo liberata in eundem ſomnum revolveretur. In æquo igitur malorum poſuit, uri tecta, vaſtari agros, exhauriri ærarium; & priſci [2] roboris nervos hebetari.

4. Quid illud factum L. Fimbriæ conſularis! quam ſapiens! A M. Lutatio Pythia ſplendido equite Rom. [3] judex aditus de ſponſione, quam is cum adverſario, quod vir bonus eſſet, fecerat; nunquam id [4] judicium pronunciatione ſua finire voluit. Ne aut probatum virum, ſi contra eum judicaſſet, fama ſpoliaret: aut juraret virum bonum eſſe, cum ea res innumerabilibus laudibus contineatur.

5. Forenſibus hæc, illa militaribus ſtipendiis prudentia exhibita eſt. [5] Papirius Curſor conſul cum [6] Aquiloniam oppugnans prœlium vellet committere, pullariuſque [7] non proſperantibus avibus ementitus optimum ei auſpicium renuntiaſſet, de fallacia illius factus certior, ſibi quidem & exercitui [8] bonum omen datum credidit, ac pugnam iniit.

Cæ-

1. *Ejus enim tranſitu.*] Scilicet Annibalis ex Hiſpania per Alpes. *Badius.*

2. *Roboris priſci.*] Id eſt, antiquæ virtutis.

3. *Judex aditus.*] Ita liber Dan. & Pighius. Sed jampridem *judex additus* correxit Jacobus Cujacius in Obſervat. Ita etiam legendum apud Valerium eſſe lib.VIII. cap.2. idem præſcribit: *De qua re C. Aquilius judex additus.* Videndus ille juris interpres unicus ad Inſtit. tit. de off. jud. *Coler.*

4. *Judicium.*] Scilicet arbitrarium.

5. *Papirius Curſor.*] Hic bellum contra Samnites gerebat, & quum acies inſtructæ ſtetiſſent, juſſit auſpicia capi; pulli reſpuerant eſcas: pullarius, ne Imperatorem perturbaret, auſpicium ſoliſtimum, id eſt, optimum eſſe reſpondit. Cui Papirius credens, prœlium committi juſſit. Interea quidam monuit Imperatorem, ut videret quid ageret, quia Soliſtimum nuntiatum à pullario falſum fuerit. Tum Papirius, Pro bono, inquit, habeo, & pullarium in prima acie conſtituit; ubi cæſus, mendacii pœnas dedit. Nam quia prudens & ſciens mentitus fuerat, cæſus eſt, vel caſu, vel divina providentia, & ſic Imperator potitus eſt victoria. *Oliv.*

6. *Aquiloniam.*] Livio & Ptolemæo Hirpinorum civitas.

7. *Non proſperantibus avibus.*] Nihil proſperi promittentibus.

8. *Bonum omen.*] Ex eo enim, quod oportuit petentem auſpicia credere, pronuntianti ea, putavit ea, quæ pullarius dixerat, eſſe facienda. *Bad.*

1. Id

Cæterum mendacem ante ipſam aciem conſtituit: ut haberent Dii, cujus capite, ſi quid iræ conceperant, expiarent. Directum eſt autem ſive caſu, ſive etiam cœleſtis numinis providentia, quod primum è contraria parte miſſum erat telum, in ipſum pullarii pectus, eumque exanimem proſtravit. [1] Id ubi conſul cognovit, fidente animo & hoſtes invaſit, & Aquiloniam cepit. Tam cito animadvertit, quo pacto injuria imperatoris vindicari deberet, quemadmodum violata religio expianda foret, & qua ratione victoria apprehendi poſſet. Egit [2] virum ſeverum, [3] conſulem religioſum, [4] imperatorem ſtrenuum: timoris modum, pœnæ genus, ſpei viam, uno mentis impetu rapiendo.

6. Nunc ad ſenatus acta tranſgrediar. [5] Cum adverſus Annibalem ſenatus Claudium Neronem & Livium Salinatorem conſules mitteret; eoſque ut virtutibus pares, ita inimicitiis acerrime inter ſe diſſidentes videret, ſummo ſtudio in gratiam reduxit, ne propter privatas diſſenſiones remp. parum utiliter adminiſtrarent. Quia conſimili imperio, niſi concordia ineſt, major aliena opera interpellandi, quam ſua [6] edendi cupiditas naſcitur: ubi vero etiam pertinax intercedit odium, alter alteri, quam è contrariis ca-

1. *Id ut cognovit conſul, fidente animo, & invaſit Aquiloniam, & cepit.*] Ita vulgo. Truncam eſſe ſententiam ex Liv. hiſtoria colligimus. Non enim occiſus pullarius in oppugnatione Aquiloniæ, ſed antea in prœlio. Rectius itaque in Campenſi, atque ordine luculentiore, *Id ubi Conſul cognovit, fidente animo & hoſteis invaſit, & Aquiloniam cepit.* Pigh.

2. *Virum ſeverum.*] Quia mendaci non pepercit.

3. *Conſulem religioſum.*] Aut quia renuntiationem, licet falſam, ſequi voluit, aut quia eam religioſe, & ut Diis placitum erat, expiavit. *Bod.*

4. *Imperatorem ſtrenuum.*] Quia Aquiloniam cepit.

5. *Cum adverſus, &c.*] Hoc exemplum poſitum eſt ſupra in cap de Cenſura, & in cap. de Reconciliatis. Ubi graves inter Salinatorem & Neronem inimicitias fuiſſe diximus; quod Livius accuſante Nerone damnatus eſſet à populo: quos deinde Senatus octavo poſt damnationem anno, tempore ſecundi Punici belli cum iiſdem comitiis conſul uterque creatus eſſet in gratiam ſummo ſtudio & diligentia reduxit, ne illorum diſſenſione reſpubl. detrimenti quicquam caperet. *Oliv.*

6. *Edendi.*] Emittendi & producendi in lucem.

castris utrique certior hostis proficiscitur. [1] Eosdem senatus, cum ob nimis aspere actam censuram à Cn. Bæbio trib. pl. pro Rostris agerentur rei; causæ dictione decreto suo liberavit. [2] Vacuum omnis judicii metu eum honorem reddendo, qui exigere debet rationem, non reddere. [3] Par illa sapientia senatus, qua Ti. Gracchum trib. pl. Agrariam legem promulgare ausum, morte multavit: Idem, ut secundum legem ejus per triumviros ager populo viritim divideretur, egregiè censuit. Siquidem gravissimæ seditionis eodem tempore & auctorem & [4] causam sustulit.

[5] Quam deinde se prudenter in rege Massanisa gessit? Nam cum promptissima & fidelissima ejus opera adversus Carthaginienses usus esset, eumque in dilatando regno avi-

1. *Eosdem, &c.*] Et hoc quoque Senatus factum laude dignum, qui eosdem à causæ dictione liberavit, cum à tribunis pleb. accusati essent, quod censuram inter se rigidam nimis exercuissent; nam se invicem censoria nota signarant, Nero Livium, quod à populo fuisset aliquando damnatus; Livius Neronem, quod non vere secum in gratiam rediisset, sicut in cap. de Censoria Nota diximus. Hanc igitur accusationem Senatus dissolvit auctoritate sua. *Oliverius.*

2. *Vacuum omnis judicii metu.*] Nam Senatus decretum factum est, ne judicio aliquo timerent se damnari posse censores, quo minus aliorum delicta punirent; nam si damnati fuissent, cæteri quidem segniores facti essent judicium metuentes, ex quo illud secutum esset, ut major in urbe peccandi licentia nasceretur. *Idem.*

3. *Par illa sapientia.*] Quomodo Tiberius Gracchus à Scipione Nasica adhortante Senatu, ut si rempublicam salvam esse vellet, secum iret in Capitolium, subselliorum fragmentis cæsus fuerit, vidimus in cap. de Somniis. Post hujus vero mortem, ut plebis dolor leniretur, quæ graviter & periniquo animo Tiberii mortem ferebat, Agrariam legem, propter quam cæsus fuerat, non impugnavit, sed permisit, ut loco Tiberii alium eligerent ad agros dividendos. Electus autem Publius Crassus Gracchorum affinis: filiam enim Crassi C. Gracchus uxorem habebat, quanquam tradit Cornelius Nepos non Crassi, sed Bruti, qui de Lusitanis triumphavit filiam C. Graccho nuptam fuisse, plures tamen ita tradunt, ut modò diximus. Per hunc igitur plebi divisi sunt agri, quanquam Valerius per triumviros divisos fuisse dicat. Sed Plutarchus in vita Gracchorum ita refert. *Oliverius.*

4. *Causam*] Quia, ut agri portionem haberet, populus seditionem movit, & eam habuit. *Bad.*

5. *Quam deinde, &c.*] Negari non potest hanc Senatus prudentiam fuisse singularem, nam, ut diximus supra in cap. de Gratitudine, tempore secundi Punici belli, Scipio Africanus opera Massanisæ fuerat in eo bello maxime usus. Cum igitur Senatus æquum esse judicaret, ut tam benemerito regi beneficium aliquod præstaret, sine incommodo non solum socium Massanisam retinuit, sed etiam majorem ab eo gratiam

avidiorem cerneret; [1] legem ferre jussit, qua Massanissæ ab imperio populi Rom. solutam libertatem tribueret. Quo facto cum optime meriti benevolentiam retinuit, tum [2] Mauritaniæ & Numidiæ, ceterarumque illius tractus gentium nunquam fida pace quiescentem feritatem, à valvis suis repulit.

EXTERNA.

1. Tempus deficiet domestica narrantem: quoniam imperium nostrum non tam robore corporum, quam animorum vigore incrementum ac tutelam sui comprehendit. Majore itaque ex parte Romana prudentia in admiratione tacite reponatur, alienigenisque hujus generis exemplis detur aditus. [3] Socrates humanæ sapientiæ quasi quoddam terrestre oraculum nihil ultra petendum à Diis immortalibus arbitrabatur, quam ut bona tribuerent. Quia ii demum scirent quid unicuique esset utile: nos autem plerumque id votis expetere, quod non impetrasse melius foret. Etenim, densissimis tenebris involuta mortalium mens, in quam late patentes errores cæcas precationes tuas spargis! Divitias appetis, quæ multis exitio fuerunt: honores concupiscis, qui complures pessum dederunt: regna tecum ipsa volvis, quorum exitus sæpenumero miserabiles cernuntur: splendidis conjugiis injicis manus, at hæc ut aliquando illustrant, ita nonnunquam funditus domos everterunt. Desine igitur stulta, futuris malorum tuorum

tium inivit. Cum enim Senatus intelligeret cupidum illum esse imperii dilatandi, decretum fecit, ut qui neque ulli bellum inferre, nec cum ullo fœdus inire poterat injussu Senatus, is ab hoc jure fœderis absolveretur, libereque posset, cum quibus vellet, bellum gerere. Quo facto, gratiam benemerito regi non parvam retulisse videtur. *Oliv.*

1. *Legem ferri jussit.*] Atqui multo ante discesserat. Livius lib. 1. *Corrad.*

2. *Mauritania.*] Quia enim non amplius habuerunt provocationem ad Senatum populumque Romanum, non amplius molestiam attulerunt. *Badius.*

3. *Socrates.*] Valerius Socratem quoddam quasi terrestre appellat oraculum, ad illud respiciens, quod cum templum Apollinis ingressus esset, sic exceptus est à sacerdote, ut diceret, *Salve sapientissime omnium.* Oliv.

1. *Cæle-*

rum caussis, quasi felicissimis rebus inhiare, teque totam [1] cœlestium arbitrio permitte: Quia qui tribuere bona ex facili solent, etiam eligere aptissima possunt.

Idem expedita & compendiaria via eos ad gloriam pervenire dicebat, qui id agerent, ut quales videri vellent, tales etiam essent. Qua quidem prædicatione aperte monebat, ut homines ipsam potius virtutem, quam umbram ejus consectarentur. [2] Idem ab adolescentulo quodam consultus, uxorem duceret, an se omni matrimonio abstineret; respondit, utrum eorum fecisset, acturum pœnitentiam. Hîc te, inquit, solitudo, hîc orbitas, hîc generis interitus; hîc hæres alienus excipiet: illic perpetua solicitudo, contextus querelarum, dotis exprobratio, affinium [3] grave supercilium, [4] garrula socrus lingua, [5] subsessor alieni matrimonii, incertus liberorum eventus. Non passus est juvenem in contextu rerum asperarum, quasi lætæ materiæ facere delectum.

Idem cum Atheniensium scelerata dementia tristem de capite ejus sententiam tulisset, fortique animo & constanti vultu

1. *Cœlestium.*] Hæc stulta & incerta vota Juvenalis his versibus carpit:

—— Si consilium vis,
Permittas ipsis expendere numinibus quid
Conveniat nobis, rebusve sit utile nostris:
Nam pro jocundis aptissima quæque dabunt Di.
Charior est illis homo, quam sibi: nos animorum
Impulsu, & cæca magnaque cupidine ducti,
Conjugium petimus partumque uxoris, at illis
Notum qui pueri, qualisque futura sit uxor. Oliv.

2. *Idem ab adolescentulo.*] Sed aliter respondisse dicitur Diogenes, usus dilemmate, id est, complexione, quæ ex utraque parte concludit; *Si,* inquit, *pulchram, communem habebis, sin autem turpem duxeris, pœnam.* Theophrastus quoque idem sensisse videtur: *Pulchra,* inquit, *cito adamatur, fœda facile contemnitur; difficile custoditur quod plures amant, molestum est amare, quod nemo habere dignatur; minori tamen miseria deformis habetur, quam formosa servatur. Quia nihil tutum, in quod totius populi vota suspirant.* Oliv.

3. *Grave supercilium.*] Putantium te indignum tali uxore.

4. *Garrula socrus.*] Rara erit inter virum uxoremque concordia, vivente socru, quæ filiam docet, quomodo virum sibi reddat obnoxium. Juvenalis:

Desperanda tibi salva concordia socru.
Oliverius.

5. *Subsessor.*] Insidiator. Ut Virg.
—— Subsedit adulter.

1. *Ve-*

vultu potionem [1] veneni è manu carnificis accepiſſet; admoto jam labris poculo, uxori [2] Xantippæ inter fletum & lamentationem vociferanti innocentem eum perimi, Quid ergo? inquit, nocenti mihi mori ſatius eſſe duxiſti? O immenſam illam ſapientiam, quæ ne in ipſo quidem vitæ exceſſu obliviſci ſui potuit!

2. [3] Age, quam prudenter Solon, neminem, dum adhuc viveret, beatum dici debere arbitrabatur! quod ad ultimum

1. *Veneni.*] Nam illum Athenienſes honoris gratia eo mortis genere honeſtiori necari voluerunt. *Oliv.*

2. *Xantippæ.*] Legitur in vita Socratis, non Xantippen ejus uxorem, ſed Apollodorum ea dixiſſe, quæ Valerius aſcribit uxori. De morte Socratis hæc habentur: *Anytus quidam Athenis ſæpe deriſus à Socrate propter ejus ineptias, contra Socratem cum multos alios, tum Ariſtophanem Poëtam concitavit, qui grandi pecunia corruptus, comœdiam ſcripſit in Socratem, in qua illum notabat, quod nebulas coleret, & Athenienſium religionibus detrectaret, & quod præterea juvenum mentes ſic imbueret, ut parentibus manus inferre pie & officioſe poſſent. Quæ cum ad vulgi aures pervenerunt (nam publice recitata eſt comœdia illa) ſic omnes in Socratem ira accenſi ſunt, ut poſtero die in judicium tractus fuerit, & eum accuſaverunt tres, Anytus, Lycon, & Melitus, quod ſcilicet jura violaret, quæ civitas haberet Deos, eſſe non exiſtimans, & quod alienos Deos induceret, & contra jus & fas juvenes corrumperet, pro quo Plato orationem habuiſſe dicitur ad præceptoris ſui defenſionem, qui non eſt auditus. Quare Socrates non judicio, ſed furore quodam damnatus, & in carcerem conjectus, paulo poſt publico veneno necatus. Sed paucos poſt dies pœnitentia ductus populus, quamvis ſero, interfectum lugent: prædicant omnes illum ſanctitate pium, ac clariſſimarum omnium virtutum venerabilem extitiſſe; indicitur publicus mœror, clauduntur officinæ & gymnaſia, fit impetus in accuſatores, qui omnes ſupplicio affecti & fugati fuerunt. Socrati vero ab Athenienſibus ærea ſtatua Lyſippi opus in celeberrimo loco ſita fuit.* Fuit Socrates in carcere XXX. dies, teſte Seneca epiſtola ad Lucilium LXXI. *Potuit*, inquit, *Socrates abſtinentia finire vitam, & inedia potius quam veneno mori: XXX. tamen dies in carcere & expectatione mortis exegit.* Ultima ejus verba expreſſit Cic. lib. I. Tuſcul. Quæſt. ex Platone. *Oliv.*

3. *Age, quam prudenter Solon.*] Hoc in vita Solonis apud Plutarchum legitur: *Cum in Lydiam Sardos Crœſi regis rogatu Solon ſe recepiſſet, illi aurum & argentum, & pretioſiſſima quæque, quibus rex ille abundabat, cum ambitione quadam oſtentavit, ſperans eo modo ſe apud Solonem felicitatis nomen conſecuturum. Cum igitur per multos dies apud Crœſum moratus eſſet, ejuſque divitias & pretioſiſſima quæque luſtraſſet, ac felicitatem cognoviſſet. Crœſus interrogavit, num quempiam ſe feliciorem unquam vidiſſet? Cui Solon reſpondit, Talem ſive Telum quendam Athenienſem, qui cum filiis pro patria fortiter pugnans interierat. Tum Crœſus, ubi ſe opinione fruſtratum eſſe cognovit, quod primum felicitatis locum non obtineret, rurſus quæſivit ex eo, Quis poſt Telum ſe beatior eſſet? Cleobim & Bitonem Solon eſſe dixit, qui, cum gravi peſtilentia omnia ferme jumenta periiſſent, & eorum mater ad ſacra facienda curru vehenda foret, quia pedibus ire omnino religione prohibebatur, matris pietate pariter & religione moti, collum ſubjecêre jugo, &*

mum usque fati diem ancipiti fortunæ subjecti essemus. Felicitatis igitur humanæ appellationem [1] rogus consummat, qui se incursui malorum objicit. Idem cum ex amicis quemdam graviter mœrentem videret, in arcem perduxit, hortatusque est, ut per omnes subjectorum ædificiorum partes oculos circumferret: Quod ut factum animadvertit, Cogita nunc tecum, inquit, quam multi luctus sub his tectis & olim fuerint, hodieque versentur, insequentibusque seculis sint habitaturi: ac mitte mortalium incommoda tanquam propria deflere. Qua consolatione demonstravit, urbes esse humanarum cladium consepta miseranda. [2] Idem ajebat, si in unum locum cuncti mala sua contulissent; futurum, ut propria deportare domum; quam ex eo communi miseriarum acervo portionem suam ferre mallent. Quo colligebat, non oportere nos quæ fortuito patimur, præcipuæ & intolerabilis amaritudinis judicare.

3. [3] Bias autem, cum patriam ejus Prienem hostes invasissent, omnibus, quos modo sævitia belli incolumes abire passa fuerat, preciosarum rerum pondere onustis fugientibus,

go, & matrem ad templum cervice traxerunt. Illa deinde, peractu sacrificiis, Junonem oravit, ut filiis daret, quod optimum judicasset, & ita sequenti die mortui in cubiculo inventi sunt. Ex quo judicatum est, mortem optimum esse omnium. Tum Crœsus indignabundus, Nonne beatus tibi, inquit, videor? Cui respondit Solon: Immo felicem te judico, beatum omnino negaverim; nam beatum dicimus, qui ad extremum usque diem in felicitate permanserit. Id ita esse, Crœsus ipse documento maximo fuit. Nam paulo post hac bellum cum Cyro Persarum rege forte gerens, pugna victus, atque fugatus, in Sardorum civitatem confugit. Cyrus persecutus, expugnata urbe, eum vivum cepit, & ingenti rogo impositum cremari volebat, qui cum palo staret alligatus, lignaque circumponerentur, magna voce ter Solonem vocasse dicitur. Quod cum Cyro delatum esset, ab eo percontari jussit, quid ita Solonem invocaret? Qui cum rem omnem explicasset, Cyrus ad se rediens humanamque conditionem excogitans, intellexit tale quiddam sibi quoque accidere posse, quia sub ejusdem fortunæ potestate positus esset, & propterea illum liberare constituit: itaque jussit inde quamprimum amoveri, nec eum solum vita donavit, verum etiam summo honore, quoad vixit, habuit. Hoc modo Solon visus est hac sapienti oratione alterum servasse ex regibus, alterum cautiorem prudentioremque reddidisse. Olivetius.

1. *Rogus.*] Mors, & respicit ad historiam supra dictam.

2. *Idem ajebat.*] Hoc cum superiori conjungit Plutarchus, quod separatim narrat Valerius. *Oliv.*

3. *Bias.*] Sunt nonnulli, qui dicunt non Biantem, sed Pittacum fuisse. *Idem.*

1. *Sapien*

bus, interrogatus, quid ita nihil ex bonis suis secum ferret: Ego vero (inquit) bona mea mecum porto. Pectore enim illa gestabat, non humeris: non oculis visenda, sed æstimanda animo. Quæ domicilio mentis inclusa; nec mortalium, nec Deorum manibus labefactari queunt: & ut manentibus præsto sunt, ita fugientes non deserunt.

4. Jam Platonis verbis adstricta, sed sensu prævalens sententia. Qui tum demum beatum terrarum orbem futurum prædicavit; cum aut [1] sapientes regnare, aut reges sapere cœpissent.

5. [2] Rex etiam ille subtilis judicii; quem ferunt traditum sibi diadema, priusquam capiti imponeret, retentum diu considerasse, ac dixisse: O nobilem magis quam [3] felicem pannum, quem si quis penitus cognoscat, quàm multis sollicitudinibus, & periculis, & miseriis sit refertus; ne humi quidem jacentem tollere vellet.

6. [4] Quid? Xenocratis responsum, quam laudabile! cum maledico sermoni quorundam summo silentio interesset;

1. *Sapientes regnare.*] Multi hoc ex Platone libro v. De Republica repetiverunt. Prudentius etiam Poëta lib. 1. contra Symmachum:

Nimirum pulchre quidam doctissimus, esset
Publica res, inquit, tum fortunata satis, si
Vel Reges saperent, vel regnarent sapientes.

In ore habuit perpetuo Antoninus Philosophus, egregius ille Princeps, teste Capitolino. *Coler.*

2. *Rex etiam ille.*] De hujus regis nomine nulla fit apud Plutarchum mentio, nec apud alios quos ipse legerim.

3. *Felicem pannum.*] Idem Valerius de Pompeio, fascia crura alligato, quod diadematis nomine perstringebat Favonius: *Exigui*, inquit, *panni cavillatione regias ejus vires exprobrans.* Antigonus Rex diadematis majestatem extenuans Ῥάκος dictitabat, teste Stobæo. *Coler.*

4. *Quid? Xenocratis, &c.*] Hujus Philosophi & alia præter hoc responsum dicta sapienter multa leguntur; nam hoc inprimis quasi simile superiori dictitare solebat, multa quidem audienda, pauca vero dicenda, quoniam hominibus os unum & aures duas natura dedisset, rursus injuriam illatam infamem esse inferenti, non patienti. Item cum incidisset in obtrectatorem & maledicentem, ab eo quam primum fugiens, ait: *Tu linguæ tuæ servus es, ego vero mearum aurium dominus sum.* Pari ratione cum vidisset duci furem ad supplicium, dixit: *Fures majores trahunt supplicio minores.* Oliver. *Quid? Xenocratis.*] Stobæus tribuit Simonidi. Sed idem in Xenocratem cadere potuit. Qui adeo silentio vitam habuit devinctam, ut sicuti certis negotiis suas horas, ita & silentio adsignaret; quod de eo idonei auctores scripserunt. *Coler.*

esset; uno ex his quærente, cur solus ita linguam suam cohiberet: Quia dixisse me, inquit, aliquando pœnituit, tacuisse nunquam.

7. Aristophanis quoque altioris est prudentiæ præceptum, qui in comœdia introduxit [1] remissum ab inferis Atheniensem Periclem, vaticinantem, non oportere in urbe nutriri leonem; sin autem sit alitus, obsequi ei convenire. Monet enim, ut præcipuæ nobilitatis & concitati ingenii juvenes refrenentur. Nimio verò favore ac profusa indulgentia pasti, quò minus potentiam obtineant, ne impediantur: quòd stultum sit, & inutile, eas obtrectare vires, quas ipse foveris.

8. Mirifice etiam Thales. Nam interrogatus, an facta hominum Deos fallerent: Nec cogitata, inquit. Ut non solum manus, sed etiam mentes puras habere vellemus; cum secretis cogitationibus nostris cœleste numen adesse credidissemus.

Ac ne quod sequitur quidem minus sapiens. Unicæ filiæ pater [2] Themistoclem consulebat, utrum eam pauperi, sed ornato: an locupleti parum probato collocaret. cui is, [3] Malo, inquit, virum pecunia, quàm pecuniam viro indigentem. Quo dicto stultum monuit, ut generum potius, quam divitias generi legeret.

Age

1. *Remissum ab inferis Atheniensem Periclem.*] Turpissime passim sunt depravata propria nomina in hoc auctore, ac plurima etiam falso supposita à sciolis, qui hoc opus vel corrigere, vel in compendium contrahere voluerunt, de quorum mehercle flagris dignissima temeritate atque impudentia nusquam non conqueri possumus. Superius apophthegma Xenocrati adscribunt, quod Plutarchus & Stobæus Simonidi Poëtæ. Hic autem ab inferis revocati Periclis nomen injectum, cum Aristophanes in Ranis hanc sententiam Æschylo attribuat. Ejus verba sunt hæc:

Οὐ χρὴ λέοντος σκύμνον ἐν πόλει τρέφειν,
Μάλιστα δὲ λέοντα μὴ ᾽ν πόλει τρέφειν.
Ἢν ἐκτραφῇ τις, τοῖς τρόποις ὑπηρετεῖν.

Quos versus eleganter Eras. transtulit:

Catulum ne alas leonis in republica,
Ac maxime ipsum leonem ne alas ibi.
Quod si quis alitus; obsequendum moribus. Pighius.

2. *Themistoclem.*] Hoc idem Cicero lib. II. Offic.

3. *Malo, inquit, virum.*] Cicero libro II. de Offic. quem Plutarchus hoc de sua filia dixisse refert. *Corrad.*

1. *Quo*

Age Philippi quàm probabilis epiſtola, in qua Alexandrum quorundam Macedonum benevolentiam largitione ad ſe attrahere conatum ſic increpuit: [1] Quæ te, fili, ratio in hanc tam vanam ſpem induxit, ut eos tibi fideles futuros exiſtimares, quos pecunia ad amorem tui compuliſſes? à charitate iſtud præſtatur. At verò ante Philippus majore ex parte mercator Græciæ, quàm victor.

Ariſtoteles autem Calliſthenem auditorem ſuum ad Alexandrum dimittens monuit, ut cum eo aut rariſſime, aut quam [2] jucundiſſime loqueretur: quo ſcilicet apud regias aures vel ſilentio tutior, vel ſermone eſſet acceptior. [3] At ille dum Alexandrum Perſica Macedonum ſalutatione gaudentem [4] objurgat, & ad majorum mores invitum revocare

1. *Quæ te, fili.*] Epiſtolam aliis verbis refert Cicero lib. II. Offic. & ex Cicerone Johannes Sariſberienſis in Policratico lib. VIII. *Coler.*

2. *Jucundiſſime*] Aliquando hunc verſum recitavit Ariſtoteles:
Ὦ'κυμορος δὴ μοὶ τέκος ἔσσεαι οἷ' ἀγορεύεις.

3. *At ille dum Alexandrum Macedonum, Perſica ſalutatione gaudentem objurgat; & ad Macedonicos mores invitum revocare benevole perſeverat.*] Ita vulgo. Locus, ut ita dicam, non uno loco depravatus gloſſematum vitio, quæ paſſim ſemet ingeſſerunt impudentiſſime. Ejicienda inprimis vox ocioſa, *benevole*; quæ in Wincheliano & Campenſi non habetur: item legendum ex veterum librorum omnium conſenſu; *dum Alexandrum Perſica Macedonum ſalutatione gaudentem.* Perſæ quidem ex more vetuſto ſemper proſtrati adorabant reges ſuos, igitur & Alexandrum victorem non inepte; ſed hoc idem fieri à Macedonibus, iiſque inſolentiis gaudere Alexandrum, indigne latum. Rurſum cum ita ſe vetus habeat lectio, & deinde in Campenſi ſcriptum ſit, *Et ad Macedonum mores:* ne eadem vox faſtidioſe repetatur; puto fuiſſe olim in Valerio, *Et ad majorum mores.* Atque Gloſſographi deinde alicujus interpretationem, nempe vocem *Macedonum* fuiſſe ſuppoſitam. *Pigh.*

4. *Objurgat.*] Quo indignatus Alexander, objecto illi falſo crimine, quod Hermolai conjurationis author extitiſſet, in carcerem conjici juſſit, ubi pediculari morbo conſumptus eſt. Alii cruci affixum fuiſſe tradunt. Cares vero refert ſeptem menſes in compedibus ſervatum ob nimiam arvinam concreto pædore ac ſordibus ſupremum diem obiiſſe. Juſtinus vero dicit, quod eum truncatis crudeliter manibus, abſciſſiſque auribus, ac naſo labiiſque, deforme ac miſerandum ſpectaculum omnibus reddidit, inſuperque juſſit eum cum cane in cavea clauſum, ad metum cæterorum circumferri: & tunc Lyſimachum miſeratione commotum venenum & remedium calamitatum dediſſe, ob quam rem indignatum Alexandrum juſſiſſe Lyſimachum objici ferociſſimo leoni devorandum, eumque Lyſimachum, manu manipulo involuta, & in os ejus immiſſa, ereptaque lingua, necâſſe. Cujus rei admiratione motum Alexandrum, eum liberâſſe ferunt. *Oliverius.*

1. *Dema-*

care perſeverat; ſpiritu carere juſſus, feram neglecti ſalubris conſilii pœnitentiam egit.

Idem Ariſtoteles de ſemetipſo in neutram partem loqui debere prædicabat, quoniam laudare ſe, vani: vituperare, ſtulti eſſet. Ejuſdem eſt utiliſſimum præceptum, Ut voluptates abeuntes conſideremus. Quas quidem ſic oſtendendo minuit: Feſſas enim, pœnitentiæque plenas animis noſtris ſubjecit, quo minus cupide repetantur.

9. Nec parum prudenter Anaxagoras interroganti cuidam, quiſnam eſſet beatus: Nemo, inquit, ex his quos tu felices exiſtimas: ſed eum in illo numero reperies, qui à te ex miſeris conſtare creditur. Non erit ille divitiis & honoribus abundans: ſed aut exigui ruris, aut non ambitioſæ doctrinæ fidelis ac pertinax cultor, in ſeceſſu quam in fronte beatior.

10. [1] Demadis quoque dictum ſapiens: nolentibus enim Athenienſibus divinos honores Alexandro decernere, Videte (inquit) ne, dum cœlum cuſtoditis, terram amittatis.

11. Quam porro [2] ſubtiliter [3] Anacharſis leges aranearum telis comparabat: Nam ut illas infirmiora animalia retinere, valentiora tranſmittere; ita his humiles & pauperes conſtringi, divites & præpotentes non alligari, videmus.

12. [4] Nihil etiam Ageſilai facto ſapientius: ſiquidem cum

1. *Demadis quoque dictum ſapiens, &c.*] Hic orator fuit præſtantiſſimus tempore Demoſthenis, & cum Athenis eſſet, atque in Senatu promulgatum foret, ut Alexander in numero Deorum, & pro filio Jovis haberetur, idque Athenienſes ægre ferrent, & omnino recuſarent, in medium proceſſit, & dixit: *Videte, Athenienſes, ne dum cœlum cuſtoditis, terram amittatis*, id eſt, Alexander iratus vos perdat. *Oliv.*

2. *Subtiliter Anacharſis.*] Plutarchus in Solone Zaleuco tribuit. Vide & Stob. ſerm. 42. *Corrad.*

3. *Anacharſis.*] Hic Anacharſis, ut refert Ariſtoteles, Philoſophus fuit ex Scytharum genere, ſapientiæ admirandæ, ut Cicero meminit libro VI. Tuſculanar. Quæſtion. immo affirmat Herodotus libro III. Hiſtor. neminem è Scythis Sapientem audiſſe præter hunc unum, quem ſapientiſſimum fuiſſe teſtatur. Sed teſte Laërtio: Cum è Græcia reverteretur ad ſuos, & conaretur ſuis inducere Græcorum leges, à fratre in venatione ſagitta percuſſus interiit, dicens, ſe gratia eloquii & diſciplinæ in Græcia ſervatum, ob illa in patria perire. *Oliv.*

4. *Nihil etiam Ageſilai, &c.*] Multum diſſentit à Plutarcho Valerius; non enim conjuratores deprehendiſſe Ageſilaum,

eum adversus remp. Lacedæmoniorum conspirationem ortam noctu comperisset, leges Lycurgi continuo abrogavit, quæ de indemnatis supplicium sumi vetabant: Comprehensis autem & interfectis sontibus, easdem è vestigio restituit, atque utrumque simul providit, ne salutaris animadversio vel injusta esset, vel jure impediretur. Itaque ut semper esse possent, aliquando non fuerunt.

13. [1]Sed nescio an Hannonis excellentioris prudentiæ consilium. Magone enim Cannensis pugnæ exitum senatui

silaum, sed fugitivos ex acie à capitis pœna liberâsse dicit Plutarchus; sublatis tantisper Lycurgi legibus, dum absolverentur. Quod videtur verisimile esse. Lex enim erat, ut ex acie fugientes capite punirentur. Cum igitur apud Leuctras pugnatum esset acri certamine, hinc à Thebanis, inde à Lacedæmoniis, & Thebani duce Epaminonda Lacedæmoniorum exercitum fudissent, atque fugassent, omnes qui ex acie fugerant, in judicium protracti, qui lege capitis pœnæ videbantur obnoxii. Tunc Ephori timentes, ne, si sumpto de his omnibus supplicio, non essent qui deinde patriam armis tutarentur, consumpta scilicet ex majori parte juventute, Agesilai super hac re sententiam judiciumque expectabant, qui sapienter & legibus & saluti patriæ consuluit. Non enim, inquit, lator ero aliarum legum, cum his nec abrogare quicquam, nec addere, nec diminuere possim; sed bene res se habebit, si omissis hodie Lycurgi legibus, cras illas servaverimus.

1. *Sed nescio, &c.*] Post Cannensem pugnam, cum Annibal nuntium Carthaginem misisset de rebus in Italia prospere gestis, atque is omnia diligenter & accurate exposuisset in Senatu, Annibalem scil. cum sex Imperatoribus, quorum quatuor consules, duo dictator ac magister equitum fuerint, cum sex consularibus exercitibus acie conflixisse, occidisse supra cc. millia, cepisse supra L. millia hostium, ex quatuor consulibus duos occidisse, ex duobus saucium alterum toto amisso exercitu cum L. hominibus vix effugisse, Magistrum equitum, qui consularis potestatis sit, fusum fugatumque; Dictatorem, quia se in aciem nunquam commiserit unicum haberi Imperatorem; Brutios, Apulosque, Samnitum & Lucanorum partem defecisse ad Pœnos, Capuam, quæ Campaniæ caput est, Annibalis esse, ad quarum rerum fidem majoremque lætitiam effundi jussisse in vestibulo curiæ annulos aureos, quos tantummodo civium Romanorum fuisse dicebat: tantus autem erat acervus, ut modios tres explesse dicatur. Tum interrogatus est Hanno, Brachinæ factioni semper adversus, num demum pœniteret se belli suscepti adversus Romanos, dedique Annibalem juberet? Nunquam se dedisse respondit, neque desiturum pœnitere, atque suum Imperatorem accusare, donec viderit bellum illud aliqua tolerabili conditione finitum. Deinde cum interrogasset ex nuntio, qui apud Cannas ad internecionem imperii Romani pugnatum esse dicebat, totamque Italiam à Romanis defecisse, nunquis ex Latini nominis populis defecisset, & si quis homo ex quinque & triginta tribubus ad Annibalem transfugisset, an Romani legatos ad Annibalem de pace misissent, an ullam pacis mentionem fecissent? Cum hæc omnia negasset nuntius esse facta:

Bel-

tui Pœnorum nunciante, inque tanti successus fidem annulos aureos [1] trium modiorum mensuram explentes effundente, qui interfectis nostris civibus detracti erant; quæsivit an aliquis sociorum post tantam cladem à Romanis defecisset: Atque ut audivit neminem ad Annibalem transisse, suasit protinus, ut legati Romam, per quos de pace ageretur, mitterentur: cujus si sententia valuisset, neque secundo Punico bello victa Carthago, neque tertio deleta foret.

14. [2] Nec Samnites quidem parvas pœnas consimilis erroris pependerunt, quod Herennii Ponti salutare consilium

Bellum, inquit, tam integrum habemus, quam habuimus, qua die Annibal Italiam est ingressus. Quare censeo legatos de pace quamprimum mittendos, cum ea habituri simus conditionibus nobis honestioribus, quam illis. Quod si fecissent, nec eo bello tributaria pop. Rom. facta fuisset, nec tertio funditus eversa. *Oliverius. Sed nescio an Hannonis excellentissima prudentia consilium.*] Ita vulgo. *Excellentioris*, in Campeosi. Recte, comparatione facta inter duos, Agesilaum scilicet & Hannonem, ut more suo exempla inter se cohæreant. *Pighius.*

1. *Trium modiorum.*] Liv. lib. XXIII. dec. secundi Punici belli: *Ad fidem*, inquit, *deinde lætarum rerum effundi jussit in vestibulo curiæ annulos aureos, qui tantus acervus fuit, ut metientibus dimidium supra tres modios explesse sint quidam auctores. Fama tenuit, quod propier est vero, haud plus fuisse modio.* Oliv.

2. *Nec Samnites.*] Bello Samnitico T. Veturius & A. Posthumius Coss. cum exercitum duxissent in Samnium, Pontius Herennius Samnitum Imperator milites decem pastorum habitu mittit, pecoraque diversos alios alibi pascere jubet, haud procul Romanis præsidiis, & cum inciderint in prædatores, ut idem omnibus sermo constet, legiones Samnitum in Apulia esse, Luceriam omnibus copiis circumsedere, nec procol abesse, quin vi capiant. Jam etiam rumor iste antea de industria vulgatus venerat ad Romanos; sed fidem auxêre captivi, eo maxime, quod sermo inter omnes congruebat: non erat dubium, quin Romanus opem ferret Lucerinis bonis & fidelibus sociis, simul ne Apulia omnis ad præsentem terrorem deficeret, ea modo, qua irent, consultatio fuit: nam duæ erant viæ, altera præter oram maris superi longior, sed tutior, altera per Caudinas furculas brevior, sed angustior & periculosior. Consules, ut maturius opem ferre possent sociis, per Caudinas furculas iter facientes, in locum periniquum lapsi sunt, unde nec progredi, nec egredi possent. Samnites igitur, cum exercitum Romanum inter montes inclusum haberent, nesciebant in tam lætis rebus inire consilium, quid de Romanis inclusis faciendum esset. Itaque universi Herennium Pontium Imperatoris patrem per literas consulendum censuerant. Jam is gravior annis, non militaribus solum, sed civilibus quoque abscesserat muneribus, in corpore tamen effœto vigebat vis animi & consilii. Is ubi accepit ad furculas Caudinas inter duos saltus clausos exercitus Romanos, consultus ab nuntio filii censuit omnes inde quam primum inviolatos dimit-

lium neglexerunt: Qui auctoritate & prudentia cæteros præstans, ab exercitu & ejus duce filio suo consultus, quidnam fieri de legionibus Romanis apud [1] Furcas Caudinas inclusis deberet, inviolatas dimittendas respondit. Postero die eadem de re interrogatus, deleri eas oportere dixit: ut aut maximo beneficio gratia hostium emeretur, aut gravissima jactura vires confringerentur: sed improvida temeritas victorum, dum utramque partem spernit utilitatis, sub [2] jugum missas in perniciem suam accendit.

Multis & magnis sapientiæ exemplis parvulum adjiciam. Cretenses cum acerbissima execratione adversus eos, quos vehementer oderunt, uti volunt; ut mala consuetudine delectentur, optant; modestoque voti genere efficacissimum ultionis eventum reperiunt. Inutiliter enim aliquid concupiscere, & in eo perseveranter morari, exitio vicina dulcedo est.

dimittendos, quæ ubi spreta sententia est, remisso nuntio iterum consultus censuit ad unum omnes interficiendos, quæ ubi discordia inter se veluti ex ancipiti oraculo data responsa sunt, placuit senem in castra duci & in consilium admitti, qui adductus vocatusque in consilium, ita ferme locutus est, ut nihil de sententia sua mutaret, causas tantum adduceret, priore se consilio, quod optimum duceret cum potentissimo populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem amicitiamque, altero consilio in multas ætates, quibus amissis duobus exercitibus haud facile vires Roma repararet, bella differre. Tertium nullum consilium esse. Cum filius aliique principes percontando exquirerent, quid si media via consilium caperetur, ut & dimitterentur incolumes, & leges jure belli victis imponerentur, ista quidem sententia, inquit, ea est, quæ neque amicos parat, neque inimicos tollit. Servate modo, ignominia irritaveritis. Ea est Romana gens, quæ victa quiescere nesciat, vivet semper in pectoribus illorum quicquid istuc præsens necessitas injunxerit, neque eos ante multiplices pœnas expetitas à nobis quiescere sinet. Ita Liv. l. IX. *Oliver.*

1. *Furculas Caudinas.*] A Caudio oppido dictas. *Furcas Caudinas.*] Angustias montium, unde exire non poterant.

2. *Jugum.*] Hastas tres, duas erectas & unam transversam in formam patibuli.

CAP. III.

CAP. III.

DE VAFRE DICTIS AUT FACTIS.

EST aliud factorum dictorumque genus à sapientia proximo deflexu ad Vafri nomen progressum: quod nisi fallacia vires assumpserit, fidem propositi non invenit: laudemque occulto magis tramite, quam aperta via petit.

1. [1] Ser. Tullio regnante, cuidam patrifamilias in agro Sabino præcipuæ [2] magnitudinis & eximiæ formæ vacca nata est. Quam oraculorum certissimi auctores in hoc à Diis immortalibus editam responderunt, ut quisquis eam [3] Aventiniensi Dianæ immolasset, ejus patria totius terrarum orbis imperium obtineret. Lætus eo dominus, bovem cum [4] summa festinatione Romam actam, in Aventino ante aram Dianæ constituit, sacrificio Sabinis regimen humani generis daturus. De qua re antistes templi certior factus, [5] religionem hospiti intulit, ne prius victimam cæderet,

1. SEr. *Tullio.*] Contigit A.U. cc. circiter.

2. *Magnitudinis.*] Fixa per multas ætates cornua in vestibulo templi Dianæ monumentum ei fuêre, miraculo habita. *Oliv.*

3. *Aventiniensi Dianæ.*] Cujus templum erat in Aventino monte.

4. *Summa festinatione.*] Aut quia cupidus erat talis eventus, aut ne oraculum aliis innotesceret, & vacca sibi præriperetur. *Badius.*

5. *Religionem hospiti intulit.*] Metum religionis, ne Deam offenderet, si eam illotis manibus immolaret. *Oliverius,*

deret, [1] quam proximi amnis aqua se abluisset. Eoque alveum Tiberis petente, vaccam ipse immolavit, & urbem nostram tot civitatum, tot gentium dominam, pio sacrificii furto reddidit.

2. [2] Quo in genere acuminis in primis Junius Brutus referendus est. Nam cum à rege Tarquinio avunculo suo omnem nobilitatis [3] indolem excerpi, interque cæteros etiam fratrem suum, quod vegetioris ingenii erat, interfectum animadverteret; obtusi se cordis esse simulavit: eaque fallacia maximas virtutes suas texit. Profectus etiam Delphos cum Tarquinii filiis, quos is ad Apollinem Pythium muneribus sacrificiisque honorandum miserat, aurum Deo nomine doni clam cavato baculo inclusum tulit: quia timebat ne sibi cœleste numen aperta liberalitate venerari

1. *Quam proxima se aqua abluisset.*] Ita vulgo. In Atreb. *Proximam aquam*, mendose. In aliis, *Proxima manus aqua*. Verum rectissime in Cauchiano, *Proximi amnis aqua*. Descendit itaque ex Aventino ad vicinum Tiberis alveum, ut se ablueret. Quod ipsum Livius quoque scribit. *Pigh.*

2. *Quo in genere.*] Livius lib. 1. *Portentum*, inquit, *terribile visum in regia. Anguis ex columna lignea elapsus, cum terrorem ac fugam fecisset in regiam, ipsius regis non tam subito pavore perculit pectus, quam anxiis implevit curis. Itaque cum ad publica prodigia Hetrusci tantum vates adhiberentur, hoc veluti domestico exterritus visu Delphos ad maxime inclytum in terris oraculum mittere statuit. Neque responsa sortium ulli alii committere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria, in Græciam misit. Titus & Aruns profecti, comes his additus L. Junius Brutus, Tarquinia sorore regis natus, juvenis longe alius ingenio, quam cujus simulationem induerat. Is cum primores civitatis, in quibus fratrem suum ab avunculo interfectum vidisset, neque animo suo quicquam regi timendum, neque in fortuna concupiscendum relinquere statuit, contemptuque tutus esse, ubi in jure parum præsidii esset. Ergo ex industria factus ad imitationem stultitiæ, cum se suaque prædæ esse regi sineret, Bruti quoque haud abnuit cognomen, ut sub ejus obtentu cognominis liberator ille pop. Romani animus latens aperiretur tempore suo. Is tum à Tarquiniis ductus Delphos, ludibrium verius quam comes aureum baculum inclusum corneo cavato ad id baculo, tulisse donum Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenii sui. Quo postquam ventum est, perfectis patris mandatis, cupido incessit animos juvenum sciscitandi, ad quem eorum regnum Romanum esset venturum? Ex infimo specu vocem redditam ferunt: Imperium summum Roma habebit, qui vestrûm primus, ô juvenes, osculum matri tulerit. Tarquinii, ut Sextus, qui Romæ relictus fuerat, ignarus responsi, expersque imperii esset, rem summa ope taceri jubent, ipsi inter se, uter prior, cum Romam redissent, matri osculum daret, sorti permittunt. Brutus alio ratus spectare Pythicam vocem, velut si prolapsus cecidisset, terram osculo contigit, scilicet quod ea communis mater omnium mortalium esset.* Oliv.

3. *Indolem.*] Florem.

nerari tutum non esset. Peractis deinde mandatis patris, Apollinem juvenes consuluerunt; quisnam ex ipsis Romæ regnaturus videretur. At is penes eum summam Urbis nostræ potestatem futuram respondit, qui ante omnes matri osculum dedisset. Tunc Brutus, perinde atque casu prolapsus, de industria se abjecit, terramque communem omnium matrem existimans, osculatus est. Quod tam vafrè telluri impressum osculum, Urbi libertatem, Bruto primum [1] in fastis locum tribuit.

3. Scipio quoque superior præsidium calliditatis amplexus est. Ex Sicilia enim petens Africam cum ex fortissimis peditibus Romanis trecentorum equitum numerum complere vellet, neque tam subito posset eos instruere: quod temporis angustiæ negabant, sagacitate consilii assecutus est. Namque ex iis juvenibus, quos secum ex tota Sicilia nobilissimos & ditissimos, sed inermes habebat, trecentos speciosa arma & electos equos quam celerrime expedire jussit; velut eos continuo secum ad oppugnandam Carthaginem avecturus: Qui cum imperio ut celeritate, ita longinqui & periculosi belli respectu solicitis animis paruissent; [2] remittere se Scipio illam expeditionem, si arma & equos militibus suis traderent, edixit. Rapuit conditionem imbellis ac timida juventus, instrumentoque suo cupide nostris cessit. Ergo calliditas ducis providit,

1. *In fastis.*] In libris, in quibus annua gesta describebantur, & omnes magistratus. *Oliv.*

2. *Remittere se Scipio.*] Tum Scipio renuntiari sibi dixit, quosdam equites Siculorum tanquam gravem, & duram horrere eam militiam. Si qui ita animati essent, malle eos se jam tum fateri, quam postmodum querentes, segnes atque inutiles milites reipublicæ esse: expromerent quid sentirent, cum bona venia se auditurum. Ubi ex his unus ausus est dicere, Se prorsus, si sibi, utrum velit, liberum esset, nolle militare. Tum Scipio, Ecquando, inquit, adolescens, quid sentires non dissimulâsti, vicarium tibi expedio jam, cui tu arma, & equum, cæteraque instrumenta militiæ tradas, & tecum hinc extemplo domum ducas, exerceas, docendum cures equo armisque. Læto conditionem accipienti unum ex ccc. quos inermes habebat, tradit. Ubi hoc modo exauctoratum equitem cum gratia Imperatoris videret, se quisque excusare, & vicarium accipere: ita trecentis Siculis Romani equites substituti sine publica impensa. *Oliv.*

1. *Quin-*

vidit, ut si quod protinus imperaretur, grave prius, deinde remisso militiæ metu maximum beneficium fieret.

4. Quod sequitur, narrandum quoque est. [1] Q. Fabius Labeo arbiter à senatu finium constituendorum inter [2] Nolanos & Neapolitanos datus, cum in rem præsentem venisset, utrosque separatim monuit, ut omissa cupiditate, regredi modo controverso, quam progredi mallent. Idque cum utraque pars auctoritate viri mota fecisset, aliquantum in medio vacui agri relictum est. Constitutis deinde finibus ut ipsi terminaverant; quicquid reliqui soli fuit, populo Romano adjudicavit: Cæterum etsi circumventi Nolani ac Neapolitani queri nihil potuerunt, secundum ipsorum demonstrationem dicta sententia; improbo tamen præstigiarum genere novum civitati nostræ vectigal accessit. Eundem ferunt, cum à rege Antiocho, quem bello superaverat, ex fœdere icto dimidiam partem navium accipere deberet, medias omnes secuisse, ut eum tota classe privaret.

5. Jam M. Antonio remittendum convitium est: qui idcirco se ajebat nullam orationem scripsisse, ut, si quid, superiore judicio actum, ei, quem postea defensurus esset, nociturum foret, non dictum à se, affirmare posset: Qui facti vix pudentis, tolerabilem caussam habuit: pro periclitantium enim capite, non solum eloquentia sua uti, sed etiam verecundia abuti erat paratus.

6. [3] Sertorius vero corporis robore, atque animi consilio

1. *Quintus Fabius, &c.*] Hoc exemplum Cicero posuit lib. 1. de Officiis.

2. *Nolanos.*] Nola Campaniæ urbs in Italia Ptolemæo, in Samnio ponit Epitome Livii LXXXIX.

3. *Sertorius vero, &c.*] Hic tantis & animi & corporis viribus excelluit, ut eum cuivis illorum, qui clarissimi habentur bellorum duces, non solum conferre, sed etiam proferre merito possis. Nam Philippo continentiorem in mulieres, Antigono fideliorem in suos, Annibale placabiliorem in hostes fuisse certissimi sunt auctores. Ingenio autem nulli eorum inferior, sed fortuna omnibus ipsis, qua semper infesta magis, quam hostibus usus, se peritiâ Metello, audacia Pompeio, fortuna Syllæ, potentia pop. Romano, exul & barbaris imperitans adæquavit. Cum alterum oculum amisisset in bello, dictitare solebat, alios non semper virtu-

lio parem naturæ indulgentiam expertus, proscriptione Syllana dux Lusitanorum fieri coactus, cum eos oratione flectere non posset, ne cum Romanorum universa acie confligere vellent, vafro consilio ad suam sententiam perduxit.

tis suæ testimonia secum habere, sed torques, & hastas, & coronas domi relinquere, sibi vero bellicæ laudis insignia continuo adesse. Post multa & præclara pro republ. belli domique gesta facinora, Cinnæ tandem partes secutus, ab Opimio consule pulsus est cum Cinna, qui deinde Mario conjuncti, cum urbe capta Marius & Cinna omnia crudelitatis exempla proderent, Sertorius ipse nec trucidâsse quemquam ob iram, nec contumeliam intulisse cuiquam dicitur, sed ea continuo improbâsse, quæ illi fœde crudeliterque exercebant. Quinetiam ad quatuor servorum millia in civitate præter modum sævientium ipse trucidavit. Pulsus iterum à Sylla, profligatis Marianis partibus, in Hispaniam quum se recepisset, variis casibus agitatus, extrema plerunque fortuna stetit. Ad Maurusios deinde delatus eo consilio, ut ad fortunatas insulas usque profectus, quietam ageret vitam, præter opinionem incidit in bellum, Cilicibus tum forte Ascalim in Mauritaniæ regnum reducere conantibus. Quorum hostibus cum auxilio fuisset, ductu, & auspicio suo pulsis Cilicibus, obsessoque Ascali, & cæso Pacciano, qui ad liberandum Ascalim missus fuerat à Sylla, multis deinde oppidis partim captis, partim in deditionem acceptis, magnum apud omnes Sertorii nomen & gloria fuit, adeo ut à Lusitanis ultro acciretur ad regnum. Quo quidem accepto, paratoque pro tempore, & illorum opibus exercitu satis exiguo, quippe XII. millium militum adversus quatuor Romanorum duces, & centum, ac XXX. hominum millia bene feliciterque pugnavit. Nam Cottam apud Mellariam navali prœlio superavit, Aufidium prætorem in Iberia profligavit, & occidit, Domitium proconsulem cum magna exercitus parte delevit, Metellum denique ipsum, ætatis suæ virum amplissimum, ad eam necessitatem redegit, ut L. Lollium ex provincia Narbonensi auxilium sibi ferre coëgerit, & Pompejus Magnus ex urbe cum summa festinatione, & exercitu mitteretur. Quem ingenti arte sæpe delusum, & acie aliquoties devictum Sertorius demum coctrivisset, nisi à M. Perperna, qui secum arma conjunxerat, per invidiam conjuratione facta, in cœna fuisset interemptus. Hic igitur cum Lusitanos, quibus imperitabat, oratione inducere non posset, ne vellent cum Romanis universa acie decernere, (contumaces enim imperatoris jussum non expectabant, sed temere ferebantor in hostes,) id calliditate & vafro consilio perfecit; nam advocata concione, cum duos equos in medium jussisset adduci, alterum macie, senioque confectum, alterum fortem & nitidum, macilento validum juvenem, forti senem imbecillem, & huic carptim, illi uno impetu equorum caudas evellere jussit: quod quum adolescens totis viribus annixus frustra tentasset, senex paulatim setas evellendo caudam nudavit. Tum Sertorius, Videtis, inquit, commilitones, ingenium plus posse, quam vires. Omnia namque vincit studiosa sedulitas: quo facto barbara gens ferox & contumax, imperatori facilis, & dicto parens facta est. Aulus Gellius huoc alio vafro consilio usum fuisse dicit lib. XV. c. 22. quod & Plutarchus affirmat in vita Sertorii: Illum scilicet candidam cervam eximiæ pulchritudinis & vivacissimæ celeritatis à Lusitano quodam sibi dono datam ita mansuefecisse, ut & vocan-

duxit. Duos enim in conspectu eorum constituit equos, alterum validissimum, alterum infirmissimum: ac deinde validi caudam ab imbecillo sene paulatim carpi, infirmi à juvene eximiarum virium universam convelli jussit. Obtemperatum imperio est. Sed dum adolescentis dextera irrito se labore fatigat, senio confecta manus ministerium executa est. Tunc barbaræ concioni, quorsum ea res tenderet cognoscere cupienti, subjecit: Equi caudæ consimilem esse Romanorum exercitum, cujus partes aliquis aggrediens opprimere possit: universum conatus prosternere, celerius tradiderit victoriam, quam occupaverit. Ita gens barbara, aspera, & regi difficilis, in exitium suum ruens, quam utilitatem auribus respuerat, oculis prævidit.

7. [1] Fabius autem Maximus, cujus non dimicare, vincere fuit; cum præcipuæ fortitudinis Nolanum peditem dubia

vocantem exaudiret, & vadentem se quereretur; assueram quoque os auribus ejus interdum admovere, quasi cum eo loquentem, & arcani aliquid à numine nuntiantem: nam illam sibi à Diana dono datam simulabat; à qua tanquam ab ipso numine doceretur, quid faciendum aut non faciendum esset. Quotiescunque hostes fines ingressos, aut urbem aliquam cepisse occulte persenserat, dictum sibi à cerva simulabat, ut copias in armis haberet. Rursus, si victoria aliqua suorum ducum occulta nunciabatur, cervam coronabat, & ab ea sibi victoriam denuntiatam fuisse dicebat. Hac simulatione barbaros feros & indomitos facile dicto parentes esse fecit; literas quoque compositas pro veris legebat, somnum simulabat, & falsas religiones conferebat. *Oliv.*

1. *Fabius autem Maximus, &c.*] Hic cum animadvertisset Nolanum quendam fortissimum militem, & genere præstantem defectionis à quibusdam accusari, non animadversione, sed vafro consilio sibi fidissimum, & Romanæ partis propugnatorem reddidit. Accito enim illo, Nunc, inquit, res eo malignitatis pervenit, ut duces ad gratiam futurorum ineundam potius accusentur, quam pro eorum virtute honores impertiantur. Deinde illum accusavit, quod nulla in re officium ejus exposceret. Hæc quum dixisset, acerrimo equo aliisque muneribus illum ornavit, effecitque, ut qui antea suspectus esset, tunc fidelissimus, & pop. Rom. studiosissimus efficeretur. Absurdum enim esse dicebat, equos & canes venaticos cura hominum, & familiaritate & victu mansuescere, feritatemque deponere, hominibus vero imperiositate, non gratia & mansuetudine rebelles animos sibi conciliare, asperiora profecto violentioraque esse, quæ agricolæ faciunt de caprifico, ac apiastro, oleastroque; nam has arbores in oleas, ficusque, ac pyros domesticas fovendo blandiendoque convertunt. *Oliv.*

bia fide suspectum, & strenuæ operæ [1] Lucanum equitem amore scorti deperditum in castris haberet: ut utroque potius bono milite uteretur, quam in utrumque animadverteret; alteri suspicionem suam dissimulavit; in altero, disciplinam paululum à recto tenore deflexit: Nam illum plene pro tribunali laudando, omnique genere honoris prosequendo animum suum à Pœnis ad Romanos coëgit revocare: & hunc clam meretricem redimere passus, paratissimum pro nobis excursorem reddidit.

8. Veniam nunc ad eos, quibus salus astutia quæsita est. M. Volusius [2] ædilis plebis proscriptus, [3] assumpto Isiaci habitu, per itinera viasque publicas stipem petens, quisnam revera esset, occurrentes dignoscere passus non est. Eoque fallaciæ genere tectus, in M. Bruti castra pervenit. Quid illa necessitate miserius, quæ magistratum populi Rom. abjecta honoris prætexta, alienigenæ religionis obscuratum insignibus, per Urbem jussit incedere; [4] Omnes autem hi suæ vitæ, aut illi alienæ mortis cupidi, qui talia vel ipsi sustinuerunt, vel alios perpeti coëgerunt.

9. Ali-

1. *Lucanum equitem.*] Cohortum principes hunc accusaverant, quod ex castris se surripiens, ex ordine discesserat. Hos Fabius interrogat, qualem hunc esse hominem animadvertissent? Approbantibus cunctis, & ejus res gestas extollentibus, Fabius diligenter sciscitatus discessus & erroris causam, ubi comperit hominem scorti cujusdam amore correptum, statim curavit clam meretriculam illam comprehendi, & ad se in castra produci; quo facto, juvenem ad se accitum benigne compellat. Non te fugit, inquit, quod præter leges & mores Romanos è castris noctu sæpe discesseris; sed antea bonum te fuisse virum haud oblitus sum: errores igitur tui cum rebus à te bene gestis recompensentur, posthac vero te in aliis rebus observabo. Educta deinde tentorio muliercula, hæc, inquit, te in castris retinebit, nisi propter aliam improbitatem discesseris; nam hujus amore è castris discedere ferebatur. Eam deinde juveni tradidit, & illum fortissimum sibi retinuit, & reip. utilem. *Idem.*

2. *Ædilis plebejus.*] Erant enim ædiles curules, & plebeii. Qui veluti ministri tribunorum erant. Unde neque illis noceri potuit. Dionys. lib. VI. *Curules dicebantur, quoniam ea sella honoru causa utebantur. Plebeii tantum in subselliis sedebant, ut & Tribuni & Quæstores.*

3. *Assumpto Isiaci habitu.*] Sumpto habitu sacerdotis Isidis. Erat autem habitus mendicantis; nam sacerdotes Isiaci mendicantes per urbem, & vicos vagabantur, pollicentes se futura prædicturos, si daretur assis, & inde quæstum faciebant. *Oliv.*

4. *Omnes autem, &c.*] Damnat ulterius & eos qui vitæ nimium cupidi omnem

9. Aliquanto ſpecioſius Sentii Saturnini [1] Vetulionis in eodem genere caſus ultimæ ſortis auxilium. Qui cum à triumviris inter proſcriptos nomen ſuum propoſitum audiſſet; continuo Præturæ inſignia invaſit: præcedentibuſque in modum lictorum, & apparitorum, publicorumque ſervorum ſubornatis, vehicula comprehendit, hoſpitia occupavit, obvios ſubmovit, ac tam audaci uſurpatione imperii, in maxima luce denſiſſimas hoſtilibus oculis tenebras offudit. Idem ut [2] Puteolos venit, [3] perinde ac publicum miniſterium agens, ſumma cum licentia correptis navibus in Siciliam, certiſſimum tunc proſcriptorum profugium, penetravit.

10. His uno adjecto levioris notæ exemplo, ad externa convertar. Amantiſſimus quidam filii, cum eum inconceſſis ac periculoſis facibus accenſum, ab inſana cupiditate inhibere vellet; ſalubris conſilii aſtutia patriam indulgentiam temperavit. Petiit enim ut prius quam ad eam, quam diligebat, iret; vulgari ac permiſſa Venere uteretur. Cujus precibus obſecutus adoleſcens, infelicem animi impetum ſatietate concubitus liciti reſolutum; ad id, quod non licebat, tardiorem pigrioremque afferens paulatim depoſuit.

EXTERNA.

1. [4] Cum Alexander Macedonum rex. * ſorte monitus, ut eum

omnem indignitatem & turpitudinem vitandæ mortis gratia ſubire non dubitabant, & eos qui alienæ mortis avidi homines ad eam neceſſitatem impellebat, ut ea ſuſtinere cogantur. *Oliv.*

1. *Vetulionis.*] Ad differentiam Saturnini Apuleii, de ſuo ſupra dictum eſt. *Oliv.* *Aliquanto ſpecioſius ſententiis Saturnini Vetulliona.*] Ita vulgo. In Suſiano, Winchel. & Pulmann. *Aliquanto ſpecioſius Saturnini Vetulonis.* Corradus legit, *Aliquanto ſpecioſius Sentii Saturnini Vetulionis.* Sed idem hoc narrat Appianus Alexandrinus de Pomponio quodam. Locus hic haud dubie contaminatiſſimus eſt, ac merito notandus aſteriſco; ſed nihil auxilii in exemplaribus eſt. *Pigh.*

2. *Puteolos.*] Oppidum maritimum Campaniæ, non procul ab Averno lacu.

3. *Perinde ut publicum miniſterium.*] Tanquam publico officio fungens.

4. *Cum Alexander, &c.*] Cum Alexander ducturus eſſet exercitum in Perſas, conſuluit oraculum, quem ſuſcepti belli eventum eſſet habiturus, felicem reſpondit

eum qui ſibi porta egreſſa primus occurriſſet, interfici jubcret: aſinarium forte ante omnes obviam factum, ad mortem arripi imperavit. Eoque quærente quidnam ſe immerentem capitali ſupplicio, innocentemque addiceret; cum ad excuſandum factum ſuum oraculi præceptum retuliſſet; aſinarius, Si ita eſt, inquit, rex, alium ſors huic morti deſtinavit: nam aſellus, quem ego ante me agebam, prior tibi ocrit. Delectatus Alexander & illius tam callido dicto, & quod ab errore ipſe revocatus erat; occaſionem in aliquanto viliore animali expiandæ religionis rapuit. Summa in hoc cum calliditate manſuetudo, ſumma quoque in alterius regis equiſone calliditas.

2. [1] Sordida Magorum dominatione oppreſſa, [2] Darius rex [3] adjutoribus ejuſdem dignitatis aſſumptis, pactum cum præclari operis conſortibus fecit, ut equis inſidentes, ſolis ortu curſum in quendam locum dirigerent; iſque regno potiretur, cujus equus in eo [4] primus hinniſſet. Cæterum maximæ mercedis competitoribns fortunæ beneficium expectantibus, ſolus acumine [5] equiſonis ſui Ebaris proſperum exoptatæ rei effectum aſſecutus eſt: quin in

equæ

ſpondit Apollo, ſi eum, qui primus ſibi porta egreſſo occurriſſet, occidi juſſiſſet. *Oliv.*

* *Sorte.*] Vaticinio ſortilegorum.

1. *Sordida magorum dominatione Perſide oppreſſa.*] Ita vulgo. Vett. libri recte omittunt vocem, *Perſide.* Res enim accidit Magis jam oppreſſis & occiſis, ac Perſide liberata. *Pighius.* *Sordida magorum dominatione oppreſſa, Darius rex adjutoribus ejuſdem dignitatis aſſumptu.*] Mire involutus locus: mihi quidem. Darium ecce regem vocat; atque candidatus regni ſaltem erat, & de eo agitur, quo modo & qua fraude regnum adeptus. Sed & adjutores ejuſdem dignitatis appellat. Adjutoreſne regni? imo contra, adverſarii ejus, & quiſque ſibi ſpondebat eam dignitatem. Aut nihil video, aut grandis & audax depravatio, quæ neſcio an ſit levanda. nam ut tollam prorſus ſine libris vix ſperem: *Darius rei adjutoribus ejuſdem aſſumptu.* Hiſtoria ſane talis: & ii qui conjurarant in magos, convenêre ſimul in hanc conditionem de regno. *Lipſius.*

2. *Darius rex.*] Futurus.

3. *Adjutoribus ejuſdem dignitatis aſſumptis.*] Id eſt, aliis nobilibus, qui ſecum magos oppreſſerant. *Bad.*

4. *Primus hinniſſet.*] An nove hoc excogitatum? an Perſis quoque aliqua in hinnitu religio, ut Germanis olim? Multa morum & rituum hæ duæ gentes alias participant. *Coler.*

5. *Equiſonis.*] Per noctem ut alii, equum pridie conſtitutam diem ad eundem locum duxit, ibique equæ admiſit, vel, ut dicit Valerius, in equæ genitalem partem dimiſſam manum, cum ad eum

locum

equæ genitalem partem demissam manum, cum ad eum locum ventum esset, [1] naribus equi admovit. Quo odore irritatus, ante omnes hinnitum edidit: Auditoque eo, sex reliqui summæ potestatis candidati continuo equis delapsi, (ut est mos Persarum) humi prostratis corporibus Darium regem salutaverunt. Quantum imperium, quam parvo interceptum est vaframento!

3. [2] Bias autem, cujus sapientia diuturnior inter homines est, quam patria Priene fuit, siquidem illa etiam nunc spirat, hujus perinde atque extinctæ vestigia tantummodo extant) ita ajebat oportere homines in usu amicitiæ versari, ut meminissent, eam ad gravissimas inimicitias posse converti. Quod quidem præceptum prima specie nimis fortasse callidum videatur, inimicumque simplicitati, qua præcipue familiaritas gaudet: sed si altioribus animis cogitatio demissa fuerit, perquam utile reperietur.

4. [3] Lampsacenæ vero urbis salutis unius vaframenti beneficio constitit. Nam cum ad excidium ejus summo studio Alexander ferretur, progressumque extra mœnia Anaximenem præceptorem suum vidisset; quia manifestum

locum ventum esset, equi naribus admovit, quo odore, vel voluptate veneris irritatus equus hinnitum statim dedit, & segnibus aliis felix auspicium domino primus emisit. *Oliv.*

1. *Naribus equi.*] Aliter Justinus ex Herodoto. Sed idem ex Persarum commentariis alterum excerpsit, quibus & Valerius adhæret. *Coler.*

2. *Bias autem, &c.*] Quod Bianti Valerius attribuit, Chiloni Plutarchus ascribit. Chilon enim, ut tradit Plutarchus dicere solebat, Ames earenus, quasi aliquando sis odio forte habiturus. Item: Hactenus oderis, tanquam fortasse sis amaturus. Ac si diceret: Non debemus eo usque amicum amare, ut si quid indignum, & turpe fecerit, vel jusserit, odisse nequeamus. Et contra, nec tantopere odisse, ut eum in amicitiam nostram, si necesse fuerit, recipere non possimus. Non mirum hoc à Biante dictum, nam & Scipio, teste Cic. lib. de Amicitia, dicere solebat, nihil difficilius esse, quam amicitiam usque ad extremum vitæ diem permanere. Laërtius quoque hoc Biantis dictum, non Chilonis fuisse affirmat. *Oliv.*

3. *Lampsacena.*] Lampsacum urbs in littore Hellesponti sita, in ora Asiatica. *Lampsacena, &c.*] Hic quod Valerius Anaximeni attribuit, nonnulli Aristoteli tradunt. Utroque enim præceptore Alexander est usus. *Oliverius.* *Lampsacena.*] Si pro patria intercessurum putavit Alexander, non recte Aristoteli id attribuas, cui patria non Lampsacum, sed Stagira fuit. *Bad.*

ſtum erat, futurum, ut preces ſuas iræ ejus opponeret, non facturum ſe, quod petiiſſet, juravit. Tunc Anaximenes, Peto, inquit, ut Lampſacum diruas. Hæc velocitas ſagacitatis, oppidum [1] vetuſta nobilitate inclytum, exitio, cui deſtinatum erat, ſubtraxit.

5. Demoſthenis quoque aſtutia mirifice cuidam ancillæ ſuccurſum eſt, quæ pecuniam depoſiti nomine à duobus hoſpitibus acceperat, ea conditione, ut illam ſimul utriſque redderet. Quorum alter interjecto tempore tanquam mortuo ſocio ſqualore obſitus, decepta ea omnes nummo abſtulit. Supervenit deinde alter, & depoſitum petere cœpit. Hærebat miſera in maxima pariter & pecuniæ & defenſionis penuria: jamque de laqueo & ſuſpendio cogitabat; Sed oportunè Demoſthenes ei patronus adfulſit: qui ut in advocationem venit, Mulier, inquit, parata eſt depoſiti ſe fide ſolvere: ſed niſi ſocium adduxeris, id facere non poteſt. Quoniam, ut ipſe vociferaris, hæc dicta eſt lex, ne pecunia alteri ſine altero numeretur.

6. Ac ne illud parum quidem prudenter. Quidam Athenis univerſo populo inviſus, cauſam apud eum de capitali crimine dicturus, maximum honorem ſubito petere cœpit: Non quod ſperaret ſe illum conſequi poſſe; ſed ut haberent homines ubi procurſum iræ, qui acerrimus eſſe ſolet, effunderent. Neque eum hæc tam callidi conſilii ratio fefellit: comitiis enim clamore infeſto, & crebris [2] totius concionis ſibilis vexatus, nota etiam denegati honoris perſtrictus, ejuſdem plebis paulo poſt in diſcrimine vitæ clementiſſima ſuffragia expertus eſt. Quod ſi adhuc ei ultionem

1. *Vetuſta nobilitate.*] Lampſacum dictum ἀπὸ Λαμψάκης ἐπιχωρίας τινὸς κόρης, teſte Stephano. Vini feraciſſima fuit hæc civitas. Unde haud dubiè à Priapo condita ſcribitur Bacchi & Veneris filio. De qua re multis Plutarchus in libello. De Clar. Mulier. Sed & Demoſthenes Πεσιάκα ἀλίγμα appellat. Servius ad IV. Georg. *Priapus fuit de Lampſaco civitate Helleſponti, de qua pulſus propter virilis membri magnitudinem, poſt in numerum Deorum receptus meruit numen eſſe hortorum.* Colerus.

2. *Totius concionis.*] Id eſt, populi convocati.

tionem sitienti, capitis sui periculum objecisset, nullam partem defensionis, odio obseratæ aures reperissent.

7. Huic vaframento consimilis illa calliditas. Superior [1] Annibal à Duilio consule navali prœlio victus, timensque classis amissæ pœnas dare; offensam astutia mire avertit: Nam ex illa infelici pugna prius quam cladis nuntius domum perveniret, [2] quendam ex amicis compositum & ornatum Carthaginem misit. Qui postquam civitatis ejus curiam intravit: Consulit, inquit, vos Annibal, cum dux Romanorum magnas secum maritimas trahens copias advenerit, an cum eo confligere debeat: Acclamavit universus senatus, non esse dubium quin oporteret. tum ille: Conflixit, inquit: & superatus est. Ita liberum iis non reliquit id factum damnare, quod ipsi fieri debuisse judicaverant.

8. Al-

1. *Annibal superior.*] Autor de Viris Illustr. dissentit à Valerio & nomine, & tempore. Non enim Annibalem, sed Himilconem, nec secundo, sed primo Punico bello contigisse dicit. Hæc sunt ejus verba: *Cn. Duilius primo Punico bello dux contra Carthaginienses missus, ubi vidit eos multum mari posse, classem magis validam, quam decoram fabrefecit, & manus ferreas injiciens, hostium naves apprehendit, & victi & capti sunt. Himilco dux Carthaginiensium fugit, & à Senatu quæsivit, quid faciendum censerent, omnibus ut pugnaret clamantibus, Feci, inquit, & victus sum; & sic pœnam crucis effugit: Nam apud Pœnos dux re male gesta puniebatur. Duilio concessum est, ut prælucente funali & præcinente tibicine à cœna publice rediret. Superior.*] Fuerunt secundum Valerium superior & inferior. Superior, qui primo Punico bello Duilio consule navali prœlio superatus est. Inferior, qui secundo gravissimam Romanis & Italiæ cladem ac pæne ruinam rerum omnium intulit; sed tandem à Scipione Africano superiore & Italia pulsus & acie, & Africa, superatus. *Oliverius. Annibal à Duilio consule.*] In Susiano, Coloniensi, & Pulmanniano optime, *Superior Annibal*, ut discernatur scilicet ab illo, qui sequitur & bellum secundum Punicum gessit, Amilcaris filio. Hunc Orosius seniorem Annibalem vocat. Polybius & Zonaras Gisgonis filium appellant, qui primo Punico bello fuit dux quidem celebris, sed infelix. *Pigh.*

2. *Quendam ex amicis.*] Vide quantum dissentiat à Plinio: nam Plinius non misisse quempiam, sed ipsum profugisse ducem, Carthaginemque petiisse, & à Senatu quæsisse dicit, quid sibi faciendum esset. *Oliverius. Quendam ex amicis compositum & ornatum Carthaginem misit.*] Locus etiam in scriptis exemplaribus contaminatissimus, qui nescio an recte sanari adhuc poterit. In Cauchiano & Winchel. legitur: *Quendam ex amicis compositum & subornatum.* In aliis omnibus, *Compositum & formatum.* Forte legendum, *Confestim informatum.* Sed quia nihil certi, nihil etiam mutare volui. *Pigh.*

1. *Altero*

8. [1] Alter item Annibal Fabium Maximum invictam armorum suorum vim saluberrimis cunctationibus pugnæ ludificantem, ut aliqua suspicione trahendi belli respergeret; totius Italiæ agros ferro atque igni vastando, unius ejus fundum immunem ab hoc injuriæ genere reliquit. Profecisset aliquid tanti beneficii insidiosa adumbratio, nisi Rom. urbi & Fabii pietas, & Annibalis vafri mores fuissent notissimi.

9. [2] Tusculanis etiam acumine consilii incolumitas parta est: Cum enim crebris rebellationibus meruissent, ut eorum

1. *Alter item Annibal, &c.*] Livius lib. XXII. *Accesserant*, inquit, *duæ res ad augendam Dictatoris invidiam, una fraude ac dolo Annibalis, qui cum à profugis ei monstratus ager Dictatoris esset, omnibus circa solo æquatis, ab eo uno ferrum, ignemque, & vim omnem hostium abstineri jussit, ut occulti alicujus pacti ea merces videri posset, altera ipsius facto, primo forsitan dubio, quia non expectata in eo Senatus auctoritas est: ad extremum haud ambigue in maximam laudem verso in permutandis captivis. Quod sicut primo Punico bello factum erat, convenerat inter duces, Romanum Pœnumque, ut quæ pars plus reciperet quam daret, argenti pondo bina & selibras in militem præstaret; CCXLVII. cum plures Romanus, quam Pœnus recepisset, argentumque pro eis debitum (sæpe jactata in Senatu re) quoniam non consuluisset Patres, tardius erogaretur, inviolatum ab hoste agrum, misso Romam filio, vendidit, fidemque publicam impendio privato exolvit.* Frontinus vero: *Annibal in Fabium, cui neque virtute, nec arte bellandi par erat, ut infamia distringeret, agris ejus abstinuit, cæteros populatus. Contra ille ne suspecta civibus fides esset, magnitudine animi effecit publicatis possessionibus suis.* Hoc idem fecisse Periclem tradit Justinus. *Oliverius.* Contigit A. U. DXXXVI.

2. *Tusculanis.*] Tusculum oppidum Latii Straboni, xv. millia passuum ab urbe. Hodie ignobilis vicus, & Fuscatiam appellant. *Tusculanis, &c.*] Tusculani sæpe defecerant à Romanis. Hanc injuriam cum Romani ferre non possent, Camillum cum exercitu miserunt, qui agros vastaret, urbem funditus everteret. Sed Tusculani calliditate consilii vim Romanam arcuerunt; intrantibus enim eorum fines Romanis, non demigratum ex propinquis itineris locis, non cultus agrorum intermissus, patentibus urbis portis, togati obviam frequentes Imperatoribus Romanis processêre, commeatus exercitui comiter in castra ex urbe & ex agris devehitur. Tum Camillus castris ante portas positis, eadem ne forma pacis, quæ in agris ostentaretur, etiam intra mœnia esset, scire cupiens, ingressus urbem, ubi patentes januas, & tabernis apertis, proposita omnia in medio vidit, intentosque opifices suo quemque operi, & ludos literarum strepere discentium vocibus, & repletas semitas inter vulgus puerorum & mulierum huc & illuc euntium, qua quemque suorum usuum causa ferret, nihil usquam non pavidis modo, sed mirantibus quidem simile circumspiciebat, omnia inquirens oculis, ubinam bellum fuisset. Adeo nec amotæ rei usquam, nec oblatæ ad tempus vestigium ullum erat; sed ita omnia constanti tranquillaque pace, ut eo vix fama belli perlata videri posset.

rum urbem funditus Romani evertere vellent, atque id ad exequendum Furius Camillus dux, validissimo instructus exercitu venisset; universi ei togati obviam processerunt, commeatusque, & cætera pacis munia benignissimè præstiterunt: Armatum etiam intrare mœnia passi sunt, nec vultu, nec habitu mutato. Qua constantia tranquillitatis non solum ad amicitiæ nostræ jus; sed etiam ad communionem civitatis, quam usque cupierant, penetraverunt. Sagaci hercule usi simplicitate; quoniam aptius esse intellexerant, metum officio dissimulare, quam armis protegere.

10. [1] At Volscorum ducis Tullii execrabile consilium; Qui ad bellum inferendum Romanis maxima cupiditate ac-

posset. Victus patientia hostium Camillus, ubi omnia vidit esse pacata, & in agris & in urbe, Tusculanos ad Senatum ire jubet; Senatui deinde scribit, quæ viderat: Senatus Tusculanos non solum amicitia & pace dignos judicavit, sed insuper etiam civitate donavit. *Oliv.* Contigit A.U. CCCLXXIII.

1. *At Volscorum ducis, &c.*] Martius Coriolanus urbe pulsus, ut dictum est, exulatum in Volscos abiit. Hospitio utebatur Attii Tulli Volscorum principis, & Romanis semper infesti. Hi duo consilia conferunt de Romano bello. Haud facile credebant plebem suam impelli posse, ut toties infeliciter tentata arma caperent, multis sæpe bellis, pestilentia postremo amissa juventute fractos spiritus esse, arte agendum in exoleto jam vetustate odio, ut recenter aliqua ira exacerbarentur animi. Ludi forte ex instauratione magni Romæ parabantur; ideo auctore Attio illo vis magna Volscorum venit. Priusquam committerentur, Tullus, ut domi compositum cum Martio fuerat, ad consules venit, dicit esse quæ secreto agere de republica velit. Remotis arbitris, Invitus, inquit, quod sequius sit, de meis civibus loquor, non tamen admissum quicquam ab his criminatum venio, sed cautum ne admittant. Nimio plus quam velim nostrorum ingenia sunt mobilia. Multis id cladibus sensimus, quippe qui non nostro merito, sed vestra patientia sumus incolumes. Magna hic nunc Volscorum multitudo est. Ludi sunt, Spectaculo intenta civitas erit. Memini quid per eandem occasionem à Sabinorum juventute in hac urbe commissum sit. Horret animus ne quid inconsulte aut temere fiat. Hæc vestra, nostraque causa primum dicenda vobis consulibus ratus sum: quod ad me attinet, extemplo hinc domum abire in animo est, ne cujus facti dictique contagione præsens violer. Hæc locutus abiit. Consules cum ad patres rem dubiam sub auctore certo detulissent, auctor magis (ut fit) quam res ad præcavendum vel ex supervacuo movit, factoque SCto ut urbe excederent Volsci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante noctem juberent. Ingens pavor primo discurrentes ad suas res tollendas in hospitia perculit: proficiscentibus deinde indignatio oborta, ut consceleratos contaminatosque ab ludis, festis diebus, cœtu quodammodo hominum

accensus, cum aliquot adversis prœliis contusos animos suorum, & ob id paci proniores animadverteret: insidiosa ratione, quo valebat, compulit. Nam cum spectandorum ludorum gratia magna Volscorum multitudo Romam convenisset; consulibus dixit, vehementer se timere, ne quid hostile subito molirentur: monuitque ut essent cautiores, & protinus ipse urbe egressus est. Quam rem consules ad senatum retulerunt, qui, tametsi nulla suspicio suberat, auctoritate tamen Tulli commotus, ut ante noctem Volsci abirent, decrevit. Qua contumelia irritati, facile impelli potuerunt ad rebellandum. Ita mendacium versuti ducis, simulatione benevolentiæ involutum, duos simul populos fefellit: Romanum, ut insontes notaret: Volscum, ut deceptus irasceretur.

CAP. IV.

DE STRATAGEMATIS.

ROMANORUM.

1. *Tulli Hostilii regis.*
2. *Sex. Tarquinii L. F.*
3. *Obsessorum in Capitolio.*
4. *M. Livii, C. Claudii, Coss.*
5. *Q. Metelli Macedonici.*

EXTERNORUM.

1. *Agathoclis Syracusanorum regis.*
1. *Annibalis Pœni.*

ILla vero pars calliditatis egregia, & ab omni reprehensione procul remota; cujus opera, quia appellatione nostra vix apte exprimi possunt, Græca pronuntiatione *Stratagemata* dicuntur.

1.[1] Omnibus militaribus copiis Tullo Hostilio * Fidenas aggres-

minum Deorumque abactos. Cum prope continuato agmine irent, progressus Tullus ad caput Ferentinum, ut quisque veniret, primores eorum excipiens quærendo, indignandoque, & eos ipsos sedulo audientes secunda iræ verba, & per eos multitudinem aliam in subjectum viæ campum deduxit. Ibi in concionis modum orationem exorsus, omnes ad bellum & arma concitavit, & quod ratione nunquam obtinuisset, arte & calliditate consecutus est. Vide Livium libro II. *Oliverius.*

1. OMnibus militaribus copiis.] Livius lib. I. *Fidenates*, inquit, *colonia Romana, Vejentibus sociis consilii assumptis, pacto transitionis Albanorum, ad bellum*

aggresso; quæ surgentis imperii nostri incunabula crebris rebellationibus [1] torpere passæ non sunt, finitimisque trophæis ac triumphis alitam virtutem ejus, spes suas ulterius promovere docuerunt; Metius Suffetius dux Albanorum, dubiam & suspectam semper societatis suæ fidem repente in ipsa acie detexit: [2] Detecto enim Romani exercitus latere, in proximo colle consedit, pro adjutore speculator pugnæ futurus; ut aut victis insultaret, aut victores fessos aggrederetur. Non erat dubium quin ea res militum nostrorum animos debilitatura esset; cum eodem tempore & hostes confligere, & auxilia deficere cernerent. Itaque ne id

bellum atque arma concitantur. Cum Fidenæ aperte descissent, Tullus Metio, exercituque ejus ab Alba accito, contra hostes ducit. Ubi Anienem transiit, ad confluentes collocat castra. Inter eum locum & Fidenas Vejentium exercitus Tyberim transierat. Hi & in acie prope flumen tenuère dextrum cornu, in sinistro Fidenates propius montes consistunt. Tullus adversus Vejentem hostem dirigit suos, Albanos contra legionem Fidenatum collocat. Albano non plus animi erat quam fidei, neque manere, neque transire aperte ausus, sensim ad montes succedit. Inde ubi satis subisse sese ratus est, erigit totam aciem, fluctuansque animo, ut tereret tempus, explicat ordines. Consilium erat, quam fortuna rem daret, eo inclinare vires. Miraculo primo esse Romanis, qui proximi steterant, ut nudari latera sua sociorum digressu senserunt, inde eques citato equo nunciat regi abire Albanos. Tullus in re trepida, XII. vovit Salios, fanaque Pallori ac Pavori, equitem clara increpans voce, ut hostes exaudirent, redire in prælium jubet, nihil trepidatione opus esse, sua jussu circumduci Albanum exercitum, ut Fidenatium nuda terga invadant, idem imperat ut hastas equites erigere jubeat. Id factum magna parti peditum Romanorum conspectum abeuntis Albani exercitus intersepsit. Qui viderant id quod ab rege auditum erat rati, eo acrius pugnant, terror ad hostes transit, & audiverant clara voce dictum, & magna pars Fidenatum, ut qui coloni additi Romanis essent, Latine sciebant. Itaque ne subito ex collibus decursu Albanorum intercluderentur, ab oppido terga vertunt. Instat Tullus, fusoque Fidenatium cornu, in Vejentem alieno pavore percussum ferociter redit, nec illi tulère impetum, sed ab effusa fuga flumen objectum à tergo arcebat: quo postquam fuga inclinavit, alii arma fœde jactantes in aquam cæci ruebant; alii, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnæque consilium oppressi. Non alias ante Romana pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus spectator certaminis deductus in campos est; de Metio vero Suffetio ejus duce crudele sumptum est supplicium, ut duabus quadrigis alligatus dilaceraretur. Oliver.

* *Fidenas.*] Urbs hæc Latii mediterranea. *Fidenas aggresso.*] Lege Polyænum lib. VIII.

1. *Torpere.*] Pigrescere & languere; nam crebro Fidenates adversus Romanos rebellantes, Romanam juventutem otio torpescere non permittebant. *Oliverius.*

2. *Detecto, &c.*] Nam Albani, relictis Romanorum lateribus, se in collem receperunt. *Idem.*

1. *Con-*

id fieret, Tullus providit: [1] concitato enim equo omnes pugnantium [2] globos præcurrit, [3] prædicans, suo jussu secessisse Metium, eumque, cum ipse signum dedisset, invasurum Fidenatium terga. Quo imperatoriæ artis consilio metum fiducia mutavit; proque trepidatione, alacritate suorum pectora replevit.

2. [4] At ne continuo à nostris regibus recedam, Sex. Tarqui-

1. *Concitato enim equo.*] Livius dicit eum prius vovisse x11. Salios, fanaque Pallori & Pavori. *Idem.*

2. *Globos.*] Omnem multitudinem, & ordinem pugnantium. *Omnes pugnantium globos præcurrit.*] Vetus recte, *percurrit.* Miscuit se globis, non præcurrit. *Lips.*

3. *Prædicans suo jussu.*] Narrat historiam fuse Servius ad VIII. Æneid. *Coler.*

4. *At ne continuo, &c.*] Tarquinius Superbus cum Gabios, urbem propinquam & validam sæpius aggressus virtute expugnare non posset, ad fraudes & dolos conversus est. Nam cum velut deposito bello fundamentis templi jaciendis, aliisque urbanis operibus intentum se esse simularet, Sextus Tarquinius, filius ejus, qui minor ex tribus erat, transfugit ex composito Gabios, patris in se sævitiam intolerabilem conquerens, jam ab alienis in suos vertisse superbiam, & liberorum quoque eum frequentiæ tædere, ut quam in curia solitudinem fecerit, domi quoque faciat, ne quam stirpem, ne quem hæredem regni relinquat; se quidem inter tela & gladios patris elapsum, nihil usquam sibi tutum, nisi apud hostem L. Tarquinii credidisse. Nam ne errarent, manere iis bellum quod positum simuletur, & per occasionem eum incautos invasurum; quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturum omne Latium, Volscos quoque se, inde Æquos & Hernicos petiturum, donec ad eos perveniat, qui à patrum crudelissimis atque impiis suppliciis tegere liberos sciant. Forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum armaque se adversus superbissimum regem & ferocissimum populum inventurum. Cum si nihil moverentur, infensus ira porro inde abiturus videretur, benigne à Gabinis excipitur, quos paulo post ad rebellandum incitat. Ipse cum promptissimis juvenum prædatum, atque in expeditionem vadit, & cum dictis factisque omnibus ad fallendum instructis vana accresceret fides, Dux ad ultimum belli legitur. Ibi cum inscia multitudine quid ageretur, prœlia parva inter Romam Gabiosque fierent, quibus plerumque res Gabina superior esset, tum certamen summi infimique Gabinorum Sextum Tarquinium dono Deûm sibi missum credere, apud milites vero obeundo pericula & labores, pariter prædam munifice largiendo, tanta charitate esse, ut non pater Tarquinius potentior Romæ, quam filius Gabiis esset. Ita postquam satis virium collectum ad omnes conatus videbat, tum ex suis unum sciscitatum Romam ad patrem mittit, quidnam se facere vellet, quandoquidem ut omnia unus Gabiis posset, ei Dii dedissent. Hoc nuntio, quia credo dubiæ fidei videbatur, nihil voce responsum est. Rex velut deliberabundus in hortum ædium transiit sequente nuntio filii: ibi inambulans tacitus summa papaverum capita dicitur baculo decussisse, interrogando expectandoque responsum, ira, seu odio, seu superbia insita ingenio, nullam eum vocem emisisse. Sexto, ubi quid vellet pater, quidve præciperet tacitis ambagibus patuit, primores civitatis

quinius [1] Tarquinii filius indigne ferens, quod patris viribus expugnari Gabii nequirent, valentiorem armis excogitavit rationem, qua interceptum id oppidum Romano imperio adjiceret. Subito namque se ad [2] Gabinos contulit, tanquam parentis sævitiam & [3] verbera, quæ voluntate sua perpessus erat, fugiens: Ac paulatim uniuscujusque fictis & compositis blanditiis alliciendo benevolentiam, ut apud omnes plurimum posset, consecutus, familiarem suum ad patrem misit, indicaturum, quemadmodum in sua manu haberet universa: & quæsiturum quidnam fieri vellet. Juvenili calliditati senilis astutia respondit. Siquidem re eximia delectatus Tarquinius, fidei autem nuntii parum credens, nihil respondit; sed seducto eo in hortum, maxima & altissima papaverum capita baculo decussit. Cognito adolescens silentio patris, simul ac facto, caussam altioris argumenti pervidit: nec ignoravit, præcipi sibi ut excellentissimum quemque Gabinorum, aut exilio summoveret, aut morte consumeret. Ergo spoliatam bonis propugnatoribus civitatem tantam [4] non vinctis manibus ei tradidit.

3. Illud quoque à majoribus & consilio prudenter, & exitu feliciter provisum, cum Urbe capta Galli Capitolium

tatis criminando, alios apud populum, alios suæ ipsius invidiæ opportunos interemit; multi palam, quidam, in quibus minus speciosa criminatio erat futura, clam interfecti. Patuit quibusdam volentibus fuga; aut in exilium acti sunt, absentiumque bona, juxta atque interemptorum divisa fuêre. Largitionis inde prædæque & dulcedine privati commodi sensus malorum publicorum adimi, donec orba consilio auxilioque Gabina res regi Romano sine ulla dimicatione in manum traditur. *Oliv.*

1. *Tarquinii filius.*] Polyænus vocat πέμπτον τῶν παίδων Σέξτον. *Coler.*

2. *Gabios.*] Latii hæc urbs Livio, Plinio, aliis. Ubi hodie Gallicano, ut putant Marlianus, Leander & Blondus. Zagarolo Onuphrio putatur.

3. *Verbera.*] Quia se ipsum dedita opera jusserat verberari, cujus rei nullam prorsus mentionem facit Livius. Justinus vero hac eadem simulatione usum fuisse Zopyrum unum ex interfectoribus magorum, & de principibus Darii Persarum regis dicit, qui, ut Babyloniam Persarum imperio subjiceret, domi se verberibus lacerari toto corpore jussit, & titulo transfugæ Babylonem profectus, hac eadem arte urbem & imperium Dario prodidit. *Oliv.*

4. *Non vinctis manibus.*] Hoc solo dempto, quod non erant illi manus vinctæ. *Badius.*

lium obſiderent, ſolamque potiendi ejus ſpem in fame obſeſſorum repoſitam animadverterent: Perquam callido enim genere conſilii, [1] unico perſeverantiæ irritamento victores ſpoliaverunt. Panes enim jacere compluribus ex locis cœperunt. Quo ſpectaculo obſtupefactos, infinitamque frumenti abundantiam noſtris ſupereſſe credentes; ad pactionem omittendæ obſidionis compulerunt. [2] Miſertus eſt tunc profecto Jupiter Romanæ virtutis, præſidium ab aſtutia mutuantis; cum in ſumma alimentorum inopia, projici [3] præſidia inopiæ cerneret. Igitur ut vafro, ita periculoſo conſilio ſalutarem exitum dedit.

4. Idemque Jupiter poſtea præſtantiſſimorum ducum noſtrorum ſagacibus conſiliis propitius aſpiravit. Nam cum [4] alterum Italiæ latus Annibal laceraret, [5] alterum invaſiſſet Aſdrubal; ne duorum fratrum junctæ copiæ intolerabili onere feſſas ſimul res noſtras urgerent, hinc Claudii Neronis vegetum conſilium, illinc Livii Salinatoris inclyta providentia effecit. [6] Nero enim compreſſo à ſe in Lucanis Annibale, præſentiam ſuam (quoniam ita ratio belli deſi-

1. *Unico perſeverantiæ irritamento.*] Unum erat, inquit, quod Gallos in obſidendis Romanis perſeverare incitaret, quod eos fame vincere poſſe ſperabant; nam armis aut vi aliqua capi poſſe Capitolium deſperabant, quod locus natura munitiſſimus eſſet. *Oliv.*

2. *Miſertus eſt, &c.*] Lactantius Firmianus Divin. Inſt. lib. I. *Eodem*, inquit, *tempore Jovi Piſtori ara poſita eſt, quod eos in quiete monuiſſet, ut ex omni frumento, quod habebant, panem conficerent, & in hoſtium caſtra jactarent, eoque facto ſoluta eſt obſidio, deſperantibus Gallis inopia ſubigi poſſe Romanos.* Ovidius quoque Faſt. lib. VI.

Poſſe fame vinci ſpes excidit, hoſte repulſo
Candida Piſtori ponitur ara Jovi.

Idem.

3. *Præſidia inopiæ.*] Jupiter Piſtor hinc natus. Lactantius lib. I. cap. 30. Hujus Feſtum VI. Id. Jun. celebrabatur, teſte Ovid. VI. Faſt. *Coler.*

4. *Alterum Italiæ latus.*] Lucaniam regionem.

5. *Alterum.*] Brutios in Umbria.

6. *Nero.*] Cum cuperet Aſdrubalem, ejuſque copias, antequam Annibali fratri jungeretur, excidi, idcircoque feſtinaret ſe Livio Salinatori collegæ ſuo, cui bellum illud mandatum fuerat, parum fidens viribus, quæ ſub ipſo erant, adjungere, neque tamen diſceſſum ſuum noſci ab Annibale, cui oppoſitus erat: mille equites, ſex millia peditum delegit, præcepitque legatis, quos relinquebat, ut eædem ſtationes, vigiliæ æque agerentur, totidem ignes arderent, eadem facies caſtrorum ſervaretur, ne quid ſuſpicatus Annibal auderet adverſus paucitatem relictorum.

Pro-

desiderabat) mentitus hosti; ad opem collegæ ferendam per longum iter mira celeritate tetendit. Salinator in Umbria apud [1] Metaurum flumen proximo die dimicaturus, summa cum dissimulatione Neronem castris noctu recepit: Tribunos enim à tribunis, centuriones à centurionibus, equites ab equitibus, pedites à peditibus excipi jussit, ac sine ulla tumultuatione, solo vix unum exercitum capiente, alterum inseruit. [2] Quo evenit, ne Asdrubal cum duobus se consulibus prœliaturum prius sciret, quam ab utrisque prosterneretur. Ita illa toto terrarum orbe infamis Punica calliditas frustrata fuit: Romana prudentia Annibalem Neroni, Asdrubalem Salinatori decipiendum tradidit.

5. Memorabilis etiam consilii [3] Q. Metellus. Qui cum proconsule bellum in Hispania adversus Celtiberos gereret, urbemque [4] Contrebiam caput ejus gentis viribus expugnare non posset; intra pectus suum diu multumque consiliis agitatis, viam reperit, qua propositum ad exitum per-

Pronuntiat occupare se in Lucanis proximam urbem, Punicumque præsidium velle, ut ad iter parati essent: nocte profectus flexit in Picenum, deinde cum in Umbriam, occultatis itineribus venisset, nuntios præmisit ad collegam, qui nuntiarent ejus adventum, percontarenturque clam an palam, interdiu an nocte venire se vellet, iisdem an aliis consideret castris. Nocte clam ingredi melius visum est. Tessera per castra à consule data erat, ut tribunus tribunum, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet, neque enim dilatari castra opus esse, ne hostis adventum alterius consulis sentiret, detractaturus pugnam, si consulum junctas vires intelligeret. Igitur inscitum duplicatis aggressus copiis, Claudius Nero superavit, & velocius, omni nuntio rediit ad Annibalem. Ita ex duobus callidissimis Pœnorum ducibus eodem consilio alterum celavit, alterum oppressit. *Oliv.*

1. *Metaurum.*] Metaurus fluvius est Umbriæ defluens in Adriaticum sinum, carus & nobilitatus hac Livii & Neronis victoria. *Idem.*

2. *Quo evenit.*] Non prius Annibal sensit Neronem è castris discessisse ad opem collegæ ferendam, quam Nero caput Asdrubalis in castra fratris conjici jussit. Quo viso, dixisse fertur, tum demum cognoscere se Deos iratos Carthaginiensibus. *Idem.*

3. *Q. Metellus.*] Qui Pius cognominatus est, quia patris exilium longis lachrymis prosecutus fuerit, nec ab iis temperare potuerit, prius quam fuit in patriam revocatus. *Idem.*

4. *Contrebiam.*] Alii *Trebiam* vocant. Sed plures *Contrebiam*. Virgilius VII. Æneid. Mutuscam indigitat. Servius: *Hac Trebia postea dicta est, quam modo Tribulam dicunt, apud quam Annibal delevit populum Romanum.* Est & flumen Trebin apud Plinium, Strabonem, Silium lib. IV. *Color.*

perduceret. Itinera magno impetu ingrediebatur, deinde alias atque alias regiones petebat. Modo hos obsidebat montes, paulo post ad illos transgrediebatur. Cum interim tam suis omnibus, quam ipsis hostibus ignota erat causa inopinatæ ejus ac subitæ fluctuationis. Interrogatus quoque à quodam amicissimo sibi, quid ita sparsum & incertum militiæ genus sequeretur: Absiste, inquit, ista quærere: nam si hujus consilii mei interiorem [1] tunicam consciam sensero, continuo eam cremari jubebo. Quorsum igitur ista dissimulatio erupit? aut quem finem habuit? Postquam vero & exercitum suum ignorantia, & totam Celtiberiam errore implicavit; cum alio cursum direxisset, subito ad Contrebiam reflexit, eamque inopinatam & attonitam oppressit. Ergo nisi mentem suam dolos scrutari coëgisset, ad ultimam ei senectutem apud mœnia Contrebiæ armato sedendum foret.

EXTERNA.

1. [2] Agathocles autem Syracusanorum rex audaciter callidus. Cum enim urbem ejus majore ex parte Carthaginien-

1. *Tunicam.*] Frontinus lib. 1. cap. 1. *Metellus*, inquit, *Pius in Hispania interrogatus quid postera die facturus esset, tunicam meam*, inquit, *si hoc eloqui posset, comburerem.* Oliv.

2. *Agathocles, &c.*] Hic Siciliæ tyrannus, quem ex humili & sordido loco ad regiam majestatem fortuna mira indulgentia provexerat, cum à Pœnis duce Hamilcare duobus prœliis superatus intra Syracusas obsideretur, videretque se longe viribus imparem, & ad ferendam obsidionem minime paratum, statuit bellum in Africam transferre, mira prorsus audacia, ut quibus in solo urbis suæ par non erat, eorum urbi bellum inferret, & quod sua tueri non poterat, impugnaret aliena victusque victoribus insultaret. Hujus consilii non minus admirabile si lentium, quam commentum fuit, populo hoc solum professus, invenisse se victoriæ viam, animos illi tantum in brevem obsidionis patientiam firmarent. Conscripto deinde exercitu, cum duobus filiis adultis, nullo militum sciente quo veheretur, trajecit in Africam: exposito deinde in littore exercitu, consilium suum omnibus aperuit, eosque ad certam victoriam hortatur. Facta in agros subita excursione, passim omnia prosternit, villas castellaque incendit, cui cum Hanno dux Pœnorum factus esset obvius, primo prœlio vincitur & occiditur: nam duo millia de Siculis, tria millia de Pœnis cum ipso duce cecidêre. Hac victoria elatus Agathocles, urbes castellaque expugnat, prædas ingentes agit, hostium multa millia trucidat, castra deinde quinto

lapide

ginienſes occupaſſet, exercitum ſuum in Africam trajecit: ut metum metu, vim vi diſcuteret; neque ſine effectu: Nam repentino ejus adventu perculſi Pœni, libenter incolumitatem ſuam ſalute hoſtium redemerunt: pactique ſunt, ut eodem tempore & Africa Siculis, & Sicilia Punicis armis liberaretur. Age ſi Syracuſarum mœnia tueri perſeveraſſet, illa belli malis urgerentur, bona pacis fruenda ſecuræ Carthagini reliquiſſet. Nunc inferendo quæ patiebatur, dum alienas potius laceſſit opes, quam ſuas tuetur; quo æquiore animo regnum deſeruit, eo tutius recepit.

2. [1]Quid Annibal Cannenſi prælio? nonne prius quam ad dimicandum deſcenderet, aciem populi Rom. compluribus aſtutiæ implicatam laqueis ad tam miſerabilem perduxit exitum? Ante omnia enim providit, ut & ſolem & pul-

lapide à Carthagine ponit, ut damna clariſſimarum rerum, vaſtitatemque agrorum, & incendia villarum de muris ipſius urbis ſpecularentur. Denique brevi effecit, ut tota pœne provincia à Pœnis deficeret. Iterato cum Carthaginienſibus bello duce Bomilcare, gravi prœlio ſuperavit, cum magno utriuſque exercitus ſanguine. Poſt hanc victoriam profligatis in Africa rebus, nihil actum eſſe putans, ſi amplius Syracuſæ obſiderentur, tradito exercitu filio ſuo, recurrit in Siciliam, cujus adventu omnes Siciliæ urbes, auditis rebus quas in Africa geſſerat, certatim ei ſe tradunt, atque ita pulſis è Sicilia Pœnis, totius inſulæ imperium occupavit. Reverſus deinde in Africam, cum mutata fortuna cuncta adverſa ſibi eveniſſent, victus, & in Siciliam redire coactus, cum Pœnis pacem æquis conditionibus fecit. *Oliv.*

1. *Quid Annibal, &c.*] Frontinus lib. II. cap. 2. *Annibal*, inquit, *apud Cannas cum comperiſſet Vulturnum amnem ultra reliquorum naturam fluminum ingentes auras mane proflare, qua arenarum, pulveriſque vertices agerent, ſic duxit aciem, ut tota vis à tergo ſuis, Romanis in ora & oculos incideret. Quibus incommodis mire hoſti adverſantibus, illam memorabilem adeptus eſt victoriam.* Livius non hoc ſolum Stratagemate, ſed aliis quoque uſum Annibalem fuiſſe dicit in Cannenſi pugna, quibus Romanos oppreſſit magis, quam vicit. Nam & ſuis quibuſdam imperavit, ut cum accenſa pugna videretur, ſimulata fuga Romanam legionem in inſidias deducerent, quæ ad internecionem uſque deleta fuit. Et in ſiniſtro cornu Romano, ubi ſociorum equites adverſus Numidas ſteterant, conſertum prœlium ſegne primo, & à Punica cœptum fraude. Quingenti ferme equites Numidæ, præter conſueta arma, telaque, gladios occultos ſub loricis habentes, uſi ſpecie transfugarum, ad Romanos tranſiere; qui cum à ſuis parmas poſt terga habentes adequitaſſent, repente ex equis reſiliunt, parmiſque & jaculis ante pedes hoſtium projectis in mediam aciem accepti, ductique ad ultimos, conſidere à tergo jubentur; ac dum prœlium ab omni parte conſeritur, quieti manſere. Poſtquam vero

pulverem, qui ibi vento multus excitari solet, [1] adversum haberet. Deinde partem copiarum suarum, inter ipsum prœlii tempus de industria fugere jussit: quam cum à reliquo exercitu abruptam legio Romana sequeretur, trucidandam eam ab iis, quos in insidiis collocaverat, curavit. Postremo quadringentos equites subornavit, qui simulata transitione petierunt consulem, à quo jussi more transfugarum depositis armis in ultimam pugnæ partem secedere; districtis gladiis, quos inter tunicas & loricas abdiderant, poplites pugnantium Romanorum ceciderunt. Hæc fuit Punica fortitudo, dolis & insidiis & fallacia instructa. Quæ nunc certissima circumventæ virtutis nostræ excusatio est: quoniam decepti magis, quam victi fuimus.

CAP. V.
DE REPULSIS.

[2] CAmpi quoque repræsentata conditio, ambitiosam ingredientes viam, ad fortius sustinendos parum prosperos comitiorum eventus utiliter [3] instruxerit. Ut propositis ante oculos clarissimorum virorum repulsis, non minore cum spe honores, ac prudentiore cum animi judicio petant: Memerintque, nefas non esse, aliquid ab omnibus uni negari: cum sæpenumero singuli cunctorum voluntatibus resistere fas esse duxerint. Scientes etiam, patientia quæri debere, quod gratia impetrari nequierit.

Q. Æ-

omnium oculos animosque occupaverat certamen, tum arreptis scutis, quæ passim inter acervos cæsorum corporum strata erant, versam adoriuntur Romanam aciem, tergaque ferientes ac poplites cædentes, stragem ingentem dederunt, ac majorem aliquando pavorem ac tumultum fecerunt. *Oliv.*

1. *Adversum haberet.*] Quia Apulia ventis abundat, & præsertim Iapyge.

2. *CAmpi quoque.*] In campo Martio populi Romani comitia habebantur, creabanturque magistratus, in quem candidati descendebant. *Oliverius.*

3. *Instruxerit.*] Possit instruere.

1. *Trich-*

1. Q. Ælius Tubero, à Q. Fabio Maximo, epulum populo nomine P. Africani patrui sui dante, rogatus ut [1] triclinium sterneret: [2] lectulos Punicanos [3] pellibus hædinis stravit: & pro argenteis vasis Samia exposuit. Cujus rei deformitate sic omnes offendit, ut cum alioqui vir egregius haberetur, comitiisque Prætoriis candidatus in campum L. Paullo avo, & P. Africano avunculo nixus descendisset, repulsa inde notatus abierit. Nam ut privatim semper continentiam probabant, ita publicè maxima cura splendoris habita est: Quocirca non unius convivii numerum, sed totam se in illis pelliculis jacuisse credens civitas, ruborem epuli suffragiis suis vindicavit.

2. [4] P. autem Scipio Nasica, togatæ potentiæ clarissimum lumen, [5] is qui consul Jugurthæ bellum indixit, qui matrem Idæam Phrygicis sedibus ad nostras aras focosque migran-

1. *Triclinium.*] Vide F. Ursinum, & Ciacconum de Triclinio.

2. *Lectulos Punicos.*] Ligneos intellige. Seneca ita interpretatur Epist. XCVI. Tuberonis ligneos lectulos, cum in publicum sternerentur. Pœnos opifices opere lignario olim claruisse Romæ, argumento sunt aliquot Catonis & Plauti loca. Cato certe libris de Re rustica, *Fenestras Punicas*, *Torcular Punicum*, *Coagmenta Punica* commemorat. Plinius libro XXX. capite undecimo, *lectos Punicos*. Plautus Aulularia, *LATERnam Punicam*. Oportet fuisse lectulos humiliores cæteris. Isidor. l. XX. *Punicani lecti parvi & humiles primum à Carthagine advecti, & inde nominati.* Colerus.

3. *Pellibus hædinis.*] Quibus nihil fœdius & abjectius.

4. *P. autem Scipio.*] De hac repulsa Cicero in Oratione pro Planco.

5. *Is qui consul Jugurthæ bellum indixit, qui matrem Idæam, &c.*] Hoc loco plagæ vetustæ turpissimam videmus cicatricem sciolorum imperitia inductam, quam vix ipse sanaret Æsculapius sine antiquorum exemplarium auxilio. Confunduntur enim hic tres Nasicæ, eorumque res insigniores falso ac perperam uni adscribuntur. Ignarus historiæ ludimagister aliquis hunc locum fortassis injuria temporis ante luxatum corrigere cupiens, verba quædam, quibus historiæ discernebantur, velut ociosa ac superflua sustulisse videtur, uni huic Scipioni candidato omnia attribuenda existimans, ut forte mendosus locus ex parte jam præ se ferebat. Verum non intellexit, Valerium non hic unius res gestas, sed totius ejus domus praeclariora stemmata adducere, ut monstraret, quam bene meritæ familiæ levi de causa repulsæ labem populus intulerit. Plagam denuo (inquies) aperuisti, sed adhibe nunc remedium. Quod cum nihil juvent Manuscripti codices, profecto difficile ac minime præsens esse fateor; nisi illud ex ipsa sumamus historiæ veritate. Quam paucis verbis interjectis ita, si conjecturæ locus aliquis est, restituendam Valerio suspicor: *P. autem Scipio Nasica togata potentia clarissimum lumen, pater ejus, qui*

grantem sanctissimis manibus excepit: qui multas & [1]pestiferas seditiones auctoritatis suæ robore oppressit: quo principe senatus per aliquot annos gloriatus est: cum ædilitatem curulem adolescens peteret, manumque cujusdam rustico opere duratam more candidatorum tenacius apprehendisset, joci gratia interrogavit eum, num manibus solitus esset ambulare. Quod dictum à circumstantibus exceptum, ad populum manavit, causamque repulsæ Scipioni attulit. Omnes namque [2]rusticæ tribus paupertatem sibi ab eo exprobratam judicantes, iram suam adversus contumeliosam ejus urbanitatem distrinxerunt. Igitur civitas nostra nobilium juvenum ingenia ab insolentia revocando, magnos & utiles cives fecit; honoribusque, non patiendo eos à securis peti, debitum auctoritatis pondus adjecit.

3. [3]Nullus error talis in L. Æmilio Paullo conspectus est: sed tamen aliquoties [4]frustra consulatum petiit. Idemque, cum jam campum repulsis suis fatigasset, bis consul

qui consul Iugurthæ bellum indixit, ejusque nepos qui matrem Idæam Phrygiis sedibus ad nostras aras focosque migrantem sanctissimis manibus excepit; is ipse qui multas & pestiferas seditiones auctoritatis suæ robore oppressit, cujus patre principe senatus per aliquot annos gloriatus est, &c. Non video qua meliore via lectionis vulgatæ falsitas declinari posset. Sed judicent docti: ipse quidem nihil mutare sine veterum librorum auctoritate volui. Cur autem existimem de P. Nasica Serapione loqui auctorem non paucæ sunt rationes, quas in Annalibus nostris in ejus hac ædilitate latius exposui. Jam reliqua quædam orationis verba ex codicibus scriptis ut emendemus; legendum ex omnium suffragatione, *togata potentia clarissimum lumen*: non ut vulgo, *clarum*. Et postea, *Qui matrem Idæam Phrygiis sedibus ad nostras aras focosque migrantem*. Non è *Phrygiis*, Agnoscit κἀθιπτικὸν φρυγικὸς Stephanus de Urbibus. Denique Cicero sine præpositione, *migrare domo*, Vertina quarta dixit. Denique in exempli ejusdem fine legendum, *Non patiendo eos à securis peti*: idque ex omnium veterum librorum consensu. Impressi codices, *à scurris*, produnt perperam. Erat enim in illa Scipionis facetia quidem contumeliæ nonnihil, sed nulla scurrilitas, quæ turpitudinem atque obscœnitatem amat. *Pighius*.

1. *Pestiferas seditiones.*] Nam Tiberium Gracchum seditiosissimum hominem, ut supra dictum est, propria manu interemit. *Oliv.*

2. *Rusticæ tribus.*] Tribus ratione triplici fuerunt distinctæ, in Urbanas, suburbanas, quæ fuerunt libertinorum; & rusticanas, quæ ingenuorum.

3. *Nullus, &c.*] Contigit A. U. DLXVII, & DLXVIII, & DLXIX.

4. *Frustra.*] Ter scilicet secundum Auto-

consul & censor factus, amplissimum dignitatis gradum obtinuit. Cujus virtutem injuriæ non fregerunt, sed acuerunt. Quoniam quidem ipsa nota accensus, cupiditatem summi honoris ardentiorem ad comitia detulit; ut populum, quia nobilitatis splendore & animi bonis movere non poterat, pertinacia vinceret.

4. [1] Q. autem Cæcilium Metellum pauci & mœsti amici, consulatus repulsa afflatum, tristitia ac rubore plenum, domum reduxerunt: quem [2] de Pseudo-Philippo triumphantem universus senatus lætum & alacrem in Capitolium prosecutus erat.

[3] Achaici etiam belli, cui summam manum L. Mummius adjecit, maxima pars ab hoc viro profligata fuerat. Eine ergo populus consulatum negare potuit, [4] cui mox duas clarissimas provincias, aut debebat, aut erat debiturus? Et qui-

Autorem de Viris Illustribus, qui dicit: *primo consulatu, quem post tres repulsas adeptus erat de Liguribus triumphavit.* Oliverius.

1. *Quintum autem, &c.*] De hoc Plinius: *Quintus Cæcilius Metellus à domita Macedonia Macedonicus: Prætor Pseudo-Philippum, qui idem Andriscus dictus est, vicit. Invisus plebi ob nimiam severitatem, & ideo post duas repulsas consul ægre factus, Arbachos in Hispania domuit, &c.* Oliv. Contigit A. U. DCVII. & DCIX.

2. *De Pseudo-Philippo.*] De falso Philippo, id est, qui se falso Philippi regis filium asseverans, ex concubina natum, totam ferme Macedoniam multo favore occupaverat. *Oliv. Eundem de Pseudo-Philippo triumphantem, &c.*] Non dissimili, qua prius, audacia in hunc quoque locum grassati sunt scioli. Constat enim Q. Metellum Macedonicum triumphasse de Pseudo-Philippo, bellumque Achaïcum gessisse ex prætura, priusquam consulatum peteret. Atqui hæc verba sonant, post repulsam consulatus triumphasse, Achaïcumque bellum profligasse Metellum. Quod plane falsum esse, vel solus auctor, qui de Viris Illustribus scripsit, abunde docet cap. 61. Hoc pacto nobis bonos auctores deformaverunt glossographi. Veræ tamen lectionis vestigia quædam remansere in Campensi libro, cujus initium tale hoc modo prosequendum opinor: *Quem de Pseudo-Philippo triumphantem universus senatus latum & alacrem in Capitolium prosequutus erat. Achaïci etiam belli, cui summam manum L. Mummius adjecit, maxima pars ab hoc viro profligata fuerat.* Pigh.

3. *Achaici etiam, &c.*] Quod & Autor de Vir. Illust. ita testatur: *Lucius Mummius, deleta Achaia, Achaicus, adversus Corinthios missus victoriam alieno labore quæsitam intercepit: nam cum illos Metellus Macedonicus apud Heracleam fudisset, & duce Critolao privasset, cum lictoribus & paucis equitibus in Metelli castra properavit.* Oliver. Contigit A. U. DCLIX.

4. *Cui mox duas clarissimas provincias aut daturus erat, aut debiturus, Achaiam & Macedoniam.*] Ita vulgo. Non dabat tum

quidem hoc facto, meliore eo cive usus est. Intellexit enim, quàm industriè sibi gerendus esset consulatus, quem tanto labore impetrari senserat.

5. Quid tam excellens, quid tam opulentum, quam L. Sylla? Divitias & imperia largitus est: [1] leges vetustas abrogavit, novas tulit: Hic quoque in eo campo, cujus postea dominus extitit, repulsa Præturæ sugillatus est: omnia loca petiti honoris, si quis modo Deorum formam & imaginem futuræ ejus potentiæ populo Rom. repræsentasset, impetratus.

6. Sed ut comitiorum maximum crimen referam, M. Portius Cato, plus moribus suis præturæ decoris adjecturus, quam prætexta ejus splendoris ipse laturus: consequi illam à populo aliquando non potuit. Proxima dementiæ suffragia, quæ satis quidem graves pœnas erroris sui pependerunt! quoniam quem honorem Catoni negaverant, Vatinio dare coacti sunt. Ergo si vere æstimare volumus, non Catoni tunc prætura; sed præturæ Cato negatus est.

tum provincias pop., sed eas senatus decernebat magistratibus sortiendas. Alia est lectio in Campensi sic: *Cui mox duas clarissimas provincias aut debiturus erat, aut debiturus.* Mendose. Legendum enim puto, *aut debebat, aut erat debiturus.* Debebat enim illi Macedoniam, cum negaret consulatum, & debiturus mox erat Hispaniam citeriorem, quam post consulatum, Celtiberis subactis, in potestatem redegit. Hinc pulchre L. Florus lib. II. cap. 17. *Metellus ille, cui ex Macedonia cognomen, meruerat & Celtibericus fieri.* Nomina vero provinciarum quæ sequuntur in vulgatis exemplaribus, *Achaja* & *Macedonia* scilicet, in Campensi erasa sunt, & non male profecto, cum ex falsis annotatiunculis sint fortassis assuta. *Pigh.*

1. *Divitias & imperia largitus.*] Nam occupata republica, proscriptorum civium bona donavit, magistratus & provincias atque imperia pro sua libidine dedit. *Oliv.*

2. *Leges vetustas abrogavit.*] Sustulit leges antiquas, quæ suis rationibus obsisterent, & præsertim cum cives à Mario proscriptos revocavit. *Idem.*

CAP. VI.

CAP. VI.

DE NECESSITATE.

Abominandæ quoque necessitatis amarissimæ leges, & truculentissima imperia, tum Urbem nostram, tum etiam exteras gentes, multa, non intellectu tantum, sed etiam gravia, perpeti coëgerunt.

1. [1]Nam aliquot adversis prœliis secundo Punico bello exhausta militari juventute Romana, senatus auctore Ti. Graccho consule designato censuit; uti publicè servi adversus propulsandorum hostium impetum emerentur: Eaque de re per tribunos plebis ad populum lata rogatione, tres creati sunt viri, qui [2]quatuor & viginti millia servorum comparaverunt: [3]adactosque jurejurando, strenuam se, fortemque operam daturos, quoad Pœni essent in Italia, datis armis in castra miserunt. Et Apulia quoque & [4]Fidiculis septuaginta atque ducenti ad supplementum equitatus sunt empti: Quanta violentia est casus acerbi! Quæ civitas ad id tempus ingenuæ quoque originis [5]capite censos

1. N*Am, &c.*] Cont. A.U. DXXXVII. 2. *Quatuor & viginti millia.*] Longe discrepat à Livio in numero servorum: nam tantum octo millia fuisse tradit Livius, cui assentitur Macrobius Saturnal. lib. 1. cum ait: *ad Cannas victu Romanis octo millia servorum empta militaverunt.* Oliv. *Quatuor & viginti millia servorum comparaverunt.*] Legendum videri, *Quatuor millia servorum*, & caussam erroris docui in II. Elector. *Lips.*

3. *Adactosque jurejurando.*] Sacramento militiæ astrictos, more justæ legitimæque militiæ. *Oliv.*

4. *Fidiculis.*] Cluver. legit, *Pediculis.*

5. *Capite censos.*] *Capite censi* dicebantur, qui nullo censu habebantur, sed eorum capita solum censebantur, quia parum vel nihil possiderent. *Oliv.*

1. *E cellis*

ſos habere milites faſtidierat: [1] eadem cellis ſervilibus extracta corpora, & à paſtoralibus caſis collecta mancipia, velut præcipuum firmamentum, exercitui ſuo adjecit. Cedit ergo interdum generoſus ſpiritus utilitati, & fortunæ viribus ſuccumbit; ubi niſi tutiora elegerit conſilia, ſpecioſa ſequenti concidendum eſt. Cannenſis autem clades adeo urbem noſtram vehementer confudit, ut M. Junii opera, dictatura remp. adminiſtrantis, ſpolia hoſtium affixa templis, Deorum numini conſecrata, inſtrumenta militiæ futura convellerentur, ac [2] prætextati pueri arma induerent: [3] addictorum etiam, & capitali crimine damnatorum ſex millia conſcriberentur. Quæ ſi per ſe aſpiciantur, aliquid ruboris habent: ſi autem admotis neceſſitatis viribus ponderentur, ſævitiæ temporis convenientia præſidia videbuntur. [4] Propter eandem cladem ſenatus Otacilio, qui Siciliam, & Cornelio Mammulæ, qui Sardiniam propræ-

1. *E cellis.*] In quibus ſervi à dominis ſervabantur. *Cellis ſervilibus.*] Ita Seneca *pauperis cellam.* Servius de re ipſa: *Servos ſane nunquam militâſſe conſtat, niſi ſervitute depoſita, excepto Annibalis tempore cum poſt Cannenſe prælium in tanta neceſſitate fuit urbs Roma, ut ne liberandorum quidem ſervorum daretur facultas.* Coler.

2. *Prætextati.*] Nobiles ſcilicet, qui necdum decimum ſeptimum ætatis annum, quo virilem togam acciperent, attigerant. *Bad.*

3. *Adjudicatorum etiam.*] Ita vulgo. In MSſ. libris, *addictorum*, legitur. *Addicti*, proprie autem dicebantur, qui in temporariam ſervitutem propter debita creditoribus, ſententia prætoris addicebantur, qui alio nomine nexi vocabantur, ut Varro de Lingua Latina. Plautus Pœnulo:

—— Ubi in jus venerit,
Addicet prætor familiam totam tibi. Pig.

4. *Propter eandem cladem ſenatus Otacilio, &c.*] Livius ab U. C. lib. XXIII. *Per idem fere tempus literæ è Sicilia, Sardiniaque Romam allatæ, priores è Sicilia Otacilii proprætoris in Senatu recitatæ ſunt: L. Furium Prætorem cum claſſe ex Africa Lilybæum veniſſe, ipſum graviter ſaucium in diſcrimine eſſe vitæ ultimo, militi & navalibus ſociis neque ſtipendium, neque frumentum ad diem dari, neque unde detur eſſe, magnopere ſuadere, ut quam primum ea mittantur, ſibique, ſi ita videatur, ex novis prætoribus ſucceſſorem mittant. Eademque ferme de ſtipendiis frumentoque ab Corn. Mammula proprætore ex Sardinia ſcripta: reſponſum utriſque non eſſe, unde mitteretur, juſſique ipſi claſſibus & exercitibus ſuis conſulerent. Otacilius ad unicum ſubſidium populi Romani Hieronem, legatos cum miſiſſet, in ſtipendium quantum argenti opus fuit, & ſex menſium frumentum accepit, Cornelio in Sardinia civitates ſociæ benigne contulerunt. Et Romæ quoque propter penuriam argenti triumviri menſarii rogatione Minutii tribuni plebis facti ſunt.* Oliverius.

1. *Socii*

prætoribus obtinebant; querentibus quod neque ſtipendium, neque frumentum claſſibus eorum & exercitibus [1] ſocii præberent: affirmantibus etiam, ne habere quidem eos, unde id præſtare poſſent; reſcripſit, ærarium [2] longinquis expenſis non ſufficere: Proinde, quo pacto tantæ inopiæ ſuccurrendum eſſet, ipſi viderent. His literis quid aliud quàm imperii ſui gubernacula è manibus abjecit? Siciliamque & Sardiniam, benigniſſimas urbis noſtræ [3] nutrices, gradus & [4] ſtabilimenta bellorum, tam multo ſudore & ſanguine in jus ac poteſtatem redactas, paucis verbis, ita ſcilicet neceſſitate jubente [5] dimiſit.

2. [6] Eadem Caſilinates obſidione Annibalis clauſos, alimen-

1. *Socii præberent.*] Diſſentit à Livio Valerius. Nam à ſociis benigniſſime erogatum ſtipendium & frumentum dicit Livius, ut ſupra oſtendimus, nec amiſiſſe tunc provincias, ſed obtinuiſſe. *Oliverius.*

2. *Longinquis expenſis.*] Cum ipſi domi indigerent.

3. *Nutrices.*] Nutrices Romæ Sicilia & Sardinia. De Sicilia multa Cicero in Verrinis. Cato etiam cellam penariam Reipublicæ, nutricem plebis Romanæ appellaverat. Strabo lib. VI. ταμεῖον τῆς Ῥώμης ex Polybio. Idem frumenta præ cæteris, tum melle, croco abundaſſe ſcribit. Plinius etiam Sal addit. Sardinia vero, licet aſpera ex parte ſit, tamen Straboni ejuſdem major pars εὐδαίμων τοῖς πᾶσι. Horatius libro primo, Od. XXXI.

— Non opimas
Sardiniæ ſegetes feracis.

Salvianus lib. VI. Sardiniam & Siciliam *fiſcalia horrea* vocat. *Coler.*

4. *Stabilimenta.*] Suſtentacula bellorum, à quibus Romani ad ſuſtentanda onera belli juvabantur.

5. *Dimiſit.*] Neque tamen amiſſas vult Valerius tunc eas provincias, ſed amitti potuiſſe, quia dimiſſæ auxilii & conſilii expertes. *Idem.*

6. *Eadem Caſilinates.*] Caſilinum eo tempore quingenti Præneſtini habebant cum paucis Romanis Latinique nominis, quos à patria Cannas in caſtra proficiſcentis nuntius acceptæ cladis Caſilinum convertit, qui paulo poſt, cæſis oppidanis, urbem occupârunt. Additur, & Peruſina cohors eodem nuntio Caſilinum compulſa, penuria frumenti nimium etiam hominum videri faciebat. Ad hanc urbem, vel ſi fieri poſſet, in deditionem accipiendam, vel viribus expugnandam, Annibal partem exercitus miſit, qui omnes, ab oppidanis emptione facta, turpiter fuſi fugatique fuerunt. Ita primis repulſis, dux alter Pœnorum Maharbal cum majore robore virorum miſſus, nec ipſe eruptionem cohortium Rom. ſuſtinuit. Poſtremo Annibal caſtris ante ipſa mœnia poſitis, parvam urbem parvumque præſidium ſumma vi atque omnibus copiis oppugnare parat: quod cum ſibi parum proceſſiſſet, ad obſidionem converſus, caſtra munivit, firmiſſimaque præſidia impoſuit. Ubi longa obſidio oppidanos præſidiumque ad ultimum inopiæ adduxerat, quam tamen conſilio & calliditate Sempronii ducis Romani, qui haud procul inde aberat, aliquamdiu tolerârunt, miſſis per Vul-

mentorumque facultate [1] defectos, lora necessariis vinculorum usibus subducta, éque scutis detractas pelles ferventi [2] resolutas aqua, mandere voluisti. Quid illis, si acerbitatem casus tueare, miserius? si constantiam respicias, fidelius? qui ne à Romanis desciscerent, tali cibi genere uti sustinuerunt; cum pinguissima arma sua, fertilissimosque campos mœnibus suis subjectos intuerentur. Itaque [3] Campanæ urbis, quæ Punicam feritatem [4] deliciis suis cupidè fovit, in propinquo situm Casilinum, modo rara virtute clarum, perseverantis amicitiæ pignore impios oculos verberavit.

3. [5] In illa obsidione & fide, cum [6] trecenti Prænestini permane-

turnum amnem, qui locum illum præterfluebat, doliis vino frumentoque plenis, qua re paulo post ab hostibus cognita, intercepta sunt dolia & omnis spes erepta, nuces deinde fusæ à Romanis castris, cum medio amni ad Casilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Postremo ad id ventum inopiæ est, ut lora detractasque scutis pelles, ubi fervida mollissent aqua, mandere conarentur, nec muribus aliove animali abstinerent, & omne herbarum radicumque genus muri aggeribus eruerant. Etiam cum hostes obarassent quicquid herbidi terreni extra murum erat, raparum semen injecerunt, ut Annibal, Eone usque dum ea nascantur, ad Casilinum sessurus sum? exclamaret: & qui nullam antea pactionem auribus admiserat, tum demum secum agi passus est de redemptione liberorum capitum, septunces auri in singulos pretium convenit, fide acceptâ, sese tradiderunt. Strabo in fine quinti libri hujus meminit obsidionis, dicit enim: *Romam versus Casilinum situm est ad flumen Vulturnum, in quo Prænestini milites quadraginta & quingenti adversus Annibalem variis instructum copiis, tamdiu obsidionem pertulêre, ut invalescente fame, mus drachmis ducentis venundaretur, & venditor quidem mortem oppetierit, emptor autem incolumis evaserit. Cum autem Annibal eos rapas prope murum semináſſe conspiceret, tantam animorum tolerantiam admiratione prosecutus est, quod homines tamdiu obsistere posse sperarent, quod rapa maturescerent. Itaque paucis exceptis, mortales illi victores extitere omnes, nisi quos aut fames confecit aut prœlia.* Oliver. Contigit A. U. DXXXVII.

1. *Defectos.*] Destitutos & evacuatos.

2. *Resolutas aqua.*] Mollitas atque decoctas.

3. *Campanæ.*] Ipsius Capuæ.

4. *Deliciis.*] Constat Campanorum deliciis Pœnorum exercitum ad id tempus invictum, sic enervatum esse, ut vix militiæ labores sustineret. Ductus enim Capuam in hiberna, sic se omnibus voluptatibus immersit, ut quos nulla vis mali antea vicerat, postmodum nimia bona perdiderint, scil. voluptates immodicæ, ut somnus, vinum, epulæ, scorta, balnea, consuetudines, otium, quæ omnia sic enervarunt corpora & animos, ut magis deinde victoriæ, quam præsentes tutarentur vires. *Oliverius.*

5. *In illa, &c.*] Contig A. U. DXXXVII.

6. *Trecenti Prænestini.*] Livius, *quingentos septuaginta*; Strabo *quingentos quadraginta* numerant. *Coler.*

1. Du-

manerent, evenit ut ex his quidam murem captum [1] ducentis potius denariis vendere, quam ipse leniendæ famis gratia consumere mallet. Sed credo, Deorum providentia & venditori & emptori, quem uterque merebatur exitum, attribuit. Avaro enim fame consumpto, manubiis [2] sordium suarum frui non licuit: æqui animi vir, ad salutarem impensam faciendam; carè quidem, verum necessariè, comparato cibo vixit.

4. [3] C. autem Mario & Cn. Carbone consulibus, bello civili cum L. Sylla dissidentibus; quo tempore non reip. victoria quærebatur, sed præmium victoriæ res erat publica; senatus consulto aurea atque argentea templorum ornamenta, ne militibus stipendia deessent, [4] conflata sunt. Digna enim erat causa, hinc, an illi crudelitatem suam proscriptione civium satiarent, ut Dii immortales spoliarentur. [5] Non ergo patrum conscriptorum voluntas, sed tua, teterrima necessitas, truculenta manus illi consulto stylum impressit.

5. [6] Divi Julii exercitus, idem invicti ducis invicta dextera,

1. *Ducentis denariis.*] Sic & Frontinus. Plinius *ducentis nummis.* Coler.

2. *Sordium suarum.*] Id est, avaritiæ. recte quidem *sordes* avaritiam appellat, quia nihil hominem sordidiorem esse facit avaritiâ, quæ malis venenis imbuta, corpus animumque virilem effœminat. *Oliv.*

3. *C. autem, &c.*] Contig A.U. DCLXXI.

4. *Conflata.*] In numismata redacta. Nam æs conflatum dicitur in signatam pecuniam redactum, æs grave tantummodo pensatur. *Oliv.*

5. *Non ergo.*] Videtur quibusdam in ironia perstare, quia si neutris opitulandum erat in tam perversa voluntate, nulla erat revera necessitas talis Senatusconsulti, quia potius debebant salvis ornamentis templorum, in manibus Marianæ factionis dimittere, quam in Syllanam tyrannidem eo modo retrahere. Sed latnit eum animus Syllæ, speravitque, oppressis Marianis, rempubl. liberam fore. Quocirca necesse videbatur, tunc quidem sic Syllæ suppetias ferre: & ita in hac parte nulla est ironia, quæ si admitteretur, non esset hujus loci exemplum. Non enim revera coactus esset Senatus necessitate. *Bad.*

6. *Divi Julii, &c.*] Hoc contigit bello quod in Hispania gessit Julius Cæsar adversus Cn. & Sextum Pompejos, ubi primum in ipso Oceani ostio Varus Didiusque legati conflixêre, cum subito exorta tempestas classem utramque submersit. Mox ad obsidiones utrinque discurritur, omnium postrema circumsedetur Munda, ubi anceps diu & triste prœlium. Novissime illud inusitatum Cæsaris oculis nefas, post quatuordecim annos probata veteranorum manus retulit pedem. Hic Cæsar nihil reliquis

tera, cum armis [1] Mundam clausisset, aggerique extruendo materia deficeret, congerie hostilium cadaverum quam dedesideraverat, altitudinem instruxit. Eamque [2] tragulis & pilis, quia roboreæ [3] sudes deerant, magistra novæ molitionis necessitate usus, vallavit.

6. [4] Atque ut divinam [5] filii mentionem cœlestis patris recordationi subnectam: cum effusurus se in nostras provincias Parthorum rex Phraates videretur, vicinæque imperio ejus regiones subita indicti tumultus denuntiatione quaterentur: tanta [6] in Bosphorano tractu commeatus penuria incessit [7] ut à militibus, singulis olei frumentique modiis, totidem mancipia permutarentur. Sed amarissimam tem-

liquit inexpertum. In qua perturbatione dicitur de extremis etiam cogitâsse, nisi cohortes hostium quinque per transversam aciem actæ, quas periclitantibus castris præsidio Labienus miserat, spem fugæ præbuissent. Hoc aut & ipse credidit, aut dux callidos arripuit in occasionem: & quasi in fugientes invectus, simul & suorum erexit animos, & hostis perculit. Hoc prœlio profugi cum se Mundam recepissent, & Cæsar statim victos obsideri imperasset, ex congestis cadaveribus agger factus est, quæ pilis jaculisque confixa inter se tenebant. *Oliver.* Contigit A.U. DCCVIII.

1. *Mundam.*] Oppidum Hispaniæ.

2. *Tragula.*] Telis Gallicis.

3. *Sudes.*] Pali acuti ex utraque parte, & in summitate exusti. Virgilius:

— *Sudibusve præustis.*

Oliverius.

4. *Atque ut divinam*] Cum Phraates Parthorum rex provincias Romanas bello petiturus esse videretur, tunc Bosphoranam regionem ingens rerum penuria & fames incessit, quæ Romam quoque pervasit. Quo tempore Cæsar Augustus in sterilitate magna ac difficili remedio cum venalitias & lanistarum familias, peregrinosque omnes, exceptis medicis & præceptoribus, partemque servitiorum urbe expulisset, tandem annona convaluit, impetum se cepisse scribit frumentationes publicas perpetuum abolendi, quod earum fiducia agrorum cultura cessaret: neque tamen perseverasse, quia certum haberet, posse per ambitionem quandoque restitui. Atque ita post hanc rem temperavit, ut non minorem aratorum & negotiantium, quam populi rationem duceret. Hæc Suetonius. *Oliver.* Contigit A. U. DCCXXXCII. circiter.

5. *Filii.*] Augusti Cæsaris à Julio adoptati.

6. *In Bosphorano tractu.*] In regione Hellespontica. Sunt autem Bosphori duo, Thracius, juxta Bizantium, hoc est, Constantinopolim, alter in introitu paludis Mœotidos, qui Cimmerius dicitur. De quo Ovidius lib. III. Tristium:

Bosphorus & Tanais superant, Scythiaque paludes,
Vixque satis novi nomina pauca loci.

Bosphorus à ferenda bove dictus, vel à transitu bovis, sive ab angustis meatibus bovi perviis. *Oliv.*

7. *Ut sex milibus denariis singula vasa olei, frumentique modii totidem mancipia permutarentur.*] Ita vulgo. Longe alia

est

tempestatem Augusti cura, tutelæ tunc terrarum vacans, dispulit.

EXTERNA.

1. [1] Cretensibus nihil tale præsidii affulsit: qui [2] obsidione Metelli ad ultimam usque penuriam compulsi, sua, jumentorumque suorum urina sitim torserunt, justius dixerim, quam sustentarent: Quia dum vinci timent, id passi sunt, quod eos ne victor quidem coëgisset.

2. [3] Numantini autem à * Scipione vallo & aggere circum-

est lectio in Pulmann. Susian. & Attrebatensi, meoque judicio verior atque correctior: *Uti à militibus singulis olei frumentique modiis totidem mancipia permutarentur.* Librarii perperam scripsere, *milibus*, pro *militibus*, scioli addidêre glossas, locumque pro judicio suo depravârunt. *Pigh.*

1. *Cretensibus.*] Cretenses favisse Mithridati videbantur. Itaque placuit injuriam armis vindicare. Prius invasit insulam M. Antonius, cum ingenti quidem victoriæ spe atque fiducia, adeo ut plures catenas in navibus, quam arma portaret. Dedit itaque pœnas vecordiæ suæ: nam plerasque naves intercepere hostes, captivaque corpora religata velis ac funibus pependere, ac sic velitantes triumphantium in modum Cretenses portubus suis remigraverunt: Metellus deinde totam insulam igni ferroque populatus intra castella & urbes redegit. *Oliverius.* Contigit A. U. DCXXXV.

2. *Obsidione Metelli.*] Qui Metelli Macedonici filius à devicta Creta Creticus dictus est. *Idem.*

3. *Numantini autem.*] Florus: *Numantia*, inquit, *quantum Carthaginis, Capuæ, Corinthi opibus inferior, ita virtutis nomine & honore par omnibus, summumque, si viros æstimes, Hispaniæ decus, quippe quæ sine muro, sine turribus, modice edito in tumulo apud flumen Durium sita quatuor millibus Celtiberorum XL. millium exercitum per annos XIV. sola sustinuit, nec sustinuit modo, sed sævius aliquanto percussit, pudendisque fœderibus affecit. Novissime cum invictam esse constaret, opus quoque eo fuit, qui Carthaginem everterat. Non temere, si fateri licet, ullius causa belli injustior. Segidenses socios & consanguineos Romanorum manibus elapsos exceperant, habita pro eis deprecatio nihil valuit. Cum se ab omni bellorum contagione removerent, in legitimi fœderis pretium jussi arma deponere. Hoc sic à Barbaris acceptum, quasi manus abscinderentur. Itaque statim Megara fortissimo duce, ad arma conversi, Pompejum prœlio aggressi, fœdus tamen maluerunt, cum debellare potuissent Hostilium deinde Mancinum. Hunc quoque assiduis cædibus ita subegerunt, ut ne oculos quidem aut vocem Numantini viri quisquam sustineret, tamen cum hoc quoque fœdus maluerunt, contenti armorum manubiis, cum ad internecionem sævire potuissent. Sed non minus Numantini, quam Caudini illius fœderis flagrans ignominia, ac pudore populus Romanus dedecus quidem præsentis flagitii deditione Mancini expiavit. Cæterum duce Scipione Carthaginis incendiis ad excidia urbium imbuto, tandem etiam in ultionem exarsit, qui redacto prius in disciplinam milite, cum hostibus commisit aciem, effecit quodque nemo visurum se unquam speraverat, ut fugientes Numantinos quisque videret. Dedere etiam sese volebant, si toleranda viris*

 impe-

cumdati, cum omnia, quæ famem eorum trahere poterant, consumpsissent; ad ultimum humanorum corporum dapibus usi sunt. Quapropter capta jam urbe, complures inventi sunt, [1] artus & membra trucidatorum corporum sinu suo gestantes. Nulla est in his necessitatis excusatio: nam quibus mori licuit, sic vivere necesse non fuit.

3. [2] Horum trucem pertinaciam in consimili facinore [3] Calagurritanorum execrabilis impietas supergressa est: Qui quo perseverantius interempti Sertorii cineribus, obsidionem Cn. Pompeii frustrantes, fidem præstarent: quia nullum jam aliud in urbe eorum supererat animal, uxores suas natosque ad usum nefariæ dapis verterunt. Quoque diutius armata juventus viscera sua visceribus suis aleret, infelices cadaverum reliquias salire non dubitavit. [4] Eamne unquam aliquis in acie hortaretur, ut pro salute conjugum & liberorum fortiter dimicaret? Ex hoc nimi-

imperarentur. Sed cum Scipio veram vellet, & sine exceptione victoriam, eo necessitatum compulsi; primum, ut destinata morte in prælium ruerent, cum se prius epulis quasi inferiis implevissent, carnis semicruda & celia, sic vocant indigenam ex frumento potionem. Intellectum ab Imperatore consilium. Itaque non est permissa pugna morituris. Cum fossa atque lorica, quatuorque castris circumdatos fames premeret, ab duce orantes prælium, ut tanquam viros occideret. Sed ubi non impetrârunt, placuit eruptio: sic conserta manu, plurimi occisi, & cum urgeret fames, aliquantisper inde, hoc est, ex cadaveribus, vixêre: novissime consilium fugæ sedit, sed hoc quoque, ruptis equorum cingulis, uxores ademêre summo scelere per amorem. Itaque exitu deplorato, in ultimam rabiem furoremque conversi, postremo mori hoc genere destinârunt, duces suos, se, patriamque ferro & veneno, subjectoque undique igne, premerunt. Oliv.

* *Scipione.*] Africano posteriore, etiam Numantino, à Numantia devicta. *Bad.*

1. *Artus & membra.*] Aut ephexegesis est, ut unum sit expositio alterius; aut *artus* intelligimus membrorum conjunctiones, unde articuli: *membra* vero corporis partes, ut sunt humeri, brachia. *Oliverius.*

2. *Horum trucem, &c.*] Perperna Sertorium, cui se conjunxerat, conjuratione facta, inter epulas, per invidiam interemit, ut in ejus vita diximus. Pompejus deinde, facile superato Perperna, Hispaniam totam armis subegit. In eo bello Calagurritanos, Sertorii fidelissimos socios, obsidione premebat. *Oliverius.*

3. *Calagurritanorum.*] Populorum in Hispania.

4. *En, quem aliquis in acie hortaretur.*] Ita vulgo. Susianus & Pulmannianus per interrogationem proferunt hoc modo, *Eamne unquam aliquis in acie hortaretur?* Juventutem intelligit. Sequitur locus asterisco notandus, quem non intelligo: *Quia plus vindicatus, &c.* Pighius.

nimirum [1] hoſte, tanto [2] duci pœna magis quam victoria petenda fuit; quia plus vindicatus libertatis, quam victus gloriæ afferre potuit: cum omne ſerpentum ac ferarum genus comparatione ſui, titulo feritatis ſuperarit: Nam quæ illis dulcia vitæ pignora proprio ſpiritu chariora ſunt, ea Calagurritanis prandia atque cœnæ extiterunt.

CAP. VII.

DE TESTAMENTIS RESCISSIS.

VAcemus nunc negotio, quod actorum hominis & præcipuæ curæ, & ultimi eſt temporis: conſideremuſque quæ teſtamenta aut reſciſſa ſunt legitime facta; aut cum merito reſcindi poſſent, rata manſerunt: quæve ad alios quam qui exſpectabant, honorem hæreditatis transtulerunt.

1. Atque iſta, ut ordine, quo propoſui, exequar: militantis cujuſdam pater, cum de morte filii falſum è caſtris nuntium accepiſſet, aliis hæredibus ſcriptis deceſſit. [3] Peractis deinde ſtipendiis, adoleſcens reverſus, domum errore patris impudentiaque amicorum ſibi clauſam reperit. Quid enim illis inverecundius? florem juventæ pro rep. abſumpſerat, maximos labores & plurima pericula toleraverat, [4] adverſo corpore exceptas oſtendebat cicatrices: & po-

1. *Hoſte.*] Calagurritano.
2. *Duci.*] Cn. Pompeio, qui ex hoſte non victoriam, ſed magis pœnam quærere debuit: nam ſi hoſtem illum ultus fuiſſet, plus libertatis ex ultione, quam gloriæ ex victoria conſecutus eſſet. Neque enim tale quicquam in obſidione facere quiſquam auſus fuiſſet, ſi de Calagurritanis ſupplicium ſumptum fuiſſet. *Oliverius.*

3. *PEractis deinde ſtipendiis.*] Expleto tempore militiæ.
4. *Adverſo corpore.*] Hoſtibus objecto, non in tergo.

& postulabat, ne avitos ejus lares otiosa ipsi urbi onera possiderent. Itaque depositis armis, coactus est in foro [1] togatam ingredi militiam. Acerbè. cum impobissimis enim hæredibus de paternis bonis [2] apud centumviros contendit: omnibusque, non solum consiliis, sed etiam sententiis superior discessit.

2. Item [3] M. Annejus M. Carseolani splendidissimi equitis Romani filius, à Sufenate avunculo suo adoptatus, testamentum naturalis patris, quo [4] præteritus erat, apud centumviros rescidit, cum in eo Tullianus Pompeii Magni familiaris, ipso quidem Pompejo [5] signatore, hæres scriptus esset. Itaque plus illi in judicio cum excellentissimi viri gratia, quam cum parentis cineribus negotii fuit: Cæterum quamvis utraque hæc adversus cum nitebantur, tamen paterna bona obtinuit. Nam L. quidem Sextilius & P. Popilius, quos M. Annejus sanguine sibi conjunctos eadem ex parte, qua Tullianum, hæredes fecerat, [6] sacramento

1. *Togatam militiam.*] Disceptationem & controversiam, ut in foro apud judices de paternis bonis & hæreditate disceptaretur. *Oliv.*

2. *Apud centumviros.*] Erat centumvirale judicium: nam ex triginta quinque tribubus, quæ scil. erant in urbe Romana, terni deligebantur ex unaquaque judices; & quamvis plures essent, *centum* tamen *virorum* nomen retinuerunt. Horum unus hastam tenebat, præcipuum judiciorum signum. Unde *centumviralis hasta* legitur in Suetonio. Dicit enim: *Augustus auctor & aliarum rerum fuit, in quis ne acta Senatus publicarentur; ne magistratus deposito honore statim in provincias mitterentur; ut proconsulibus ad mulos & tabernacula, quæ publicè locari solebant, certa præmia constituerentur; ut cura ærarii à quæstoribus urbanis ad prætorios prætoresve transiret; ut*, centumviralem hastam, *quam quæstura functi solebant cogere, decemviri cogerent.* Hasta enim, ut ait Festus Pompejus, signum præcipuum est. Unde & hastæ subjiciebant, quæ publice venundabant. *Centumviralia judicia* idem dicit appellata esse à centumviris, qui ex tribubus triginta quinque ut diximus, deligebantur ad judicandum, qui centumviri sunt appellati. *Idem*,

3. *M. Annejus.*] Malim: *M. Annius.* Forte is fuerit, de quo Cicero ad Atticum lib. v. epist. 4.

4. *Præteritus.*] Pater eum testamento præterierat, quia in aliam familiam transierat. *Idem.*

5. *Signatore.*] Testamenta septem testibus præsentibus condebantur, & eorum quisque suum testamento signum imprimebat. *Idem.*

6. *Sacramento, &c.*] Quod injuria exheredatus esset; sic enim asserebat adolescens. Petebat ergo, ut vel illi jurarent verum, vel se juraturum falsum, idque probaturum, hoc est, testamentum non bene fuisse institutum. *Badius.*

1. Adju-

mento cum adoleſcentulo contendere auſi non ſunt: tametſi præcipuis eo tempore Magni viribus ad defendendas tabulas teſtamenti invitari poterant. Et aliquantulum [1] adjuvabat hæredes, quod M. Annejus in Suſenatis familiam ac [2] ſacra tranſierat: ſed arctiſſimum inter homines procreationis vinculum, patris ſimul voluntatem, & principis viri auctoritatem ſuperavit.

3. C. autem Tettium infantem à patre exhæredatum, Petronia matre, quam Tettius quoad vixit, in matrimonio habuerat, natum, Divus Auguſtus in bona paterna ire decreto ſuo juſſit: patris patriæ animo uſus: Quoniam Tettius in proprio jure procreato filio ſumma cum iniquitate paternum nomen [3] abrogaverat.

4. Septicia quoque mater Trachalorum Ariminenſium filiis irata, in contumeliam eorum, cum jam parere non poſſet, Publicio ſeni admodum nupſit, teſtamento etiam utrumque præteriit. A quibus aditus Divus Auguſtus, & nuptias mulieris, & ſuprema judicia improbavit. Nam hæreditatem maternam filios habere juſſit; dotem, quia non creandorum liberorum cauſa conjugium interceſſerat, virum retinere vetuit. Si ipſa æquitas hac de re cognoſceret, poſſetne juſtius aut gravius pronuntiare? Spernis quos genuiſti: nubis effœta, teſtamenti ordinem violento animo confundis: neque erubeſcis ei totum patrimonium addicere, cujus [4] pollincto jam corpori marcidam ſenectutem tuam ſubſtraviſti. Ergo dum ſic te geris, ad inferos uſque [5] cœleſti fulmine afflata es.

5. Egre-

1. *Adjuvabat.*] Quod filius Marci Anneii tranſierat in familiam & ſacra, ſcilicet familiaria Suffenatis, & ita per adoptionem videbatur à patre alienatus, & ab eo merito præteritus. *Bad.*

2. *Sacra.*] Quia ſacris ejus, in quam familiam tranſibat, initiabatur.

3. *Abrogaverat.*] Lipſius, *ejuraverat.*

4. *Pollincto.*] Ita leg. Pigh. Sed vulgatum *Polluto* tolerari poteſt, ut ſignificet corporis maculam vel imbecillitatem.

5. *Cœleſti fulmine.*] Severo Auguſti judicio, quod *fulmen* appellavit. Quia in terris, ut ſæpe diximus, pro Deo habitus & cultus eſt. *Oliv.* *Cœleſti fulmine.*] Aut Auguſti, aut potius, quia Auguſti, verba ſunt, *Iovis uſque ad inferos.* Badius.

5. Egregia est quoque [1] C. Calpurnii Pisonis prætoris Urb. constitutio. Cum enim ad eum [2] Terentius ex octo filiis, quos in adolescentiam perduxerat, ab uno [3] in adoptionem dato exhæredatum se querelam detulisset: bonorum adolescentis possessionem ei dedit, hæredesque lege agere passus non est. Movit profecto Pisonem patria majestas, donum vitæ, beneficium educationis: seu aliquid etiam flexit circumstantium liberorum numerus, quod cum patre septem fratres impiè exhæredatos videbat.

6. Quid Mamerci Æmilii Lepidi consulis, quam grave decretum! Genucius quidam, [4] Matris Magnæ [5] Gallus, à Cn. Oreste prætore Urbis impetraverat, ut restitui se in bona Næviani juberet, quorum possessionem secundum tabulas testamenti ab ipso acceperat. Appellatus Mamercus à Surdino, cujus libertus Genucium hæredem fecerat, prætoriam jurisdictionem abrogavit: quod diceret, Genucium amputatis sui ipsius sponte genitalibus corporis partibus, [6] neque virorum, neque mulierum numero haberi debere. Conveniens Mamerco, conveniens principi senatus decretum; quo provisum est, ne obscœna Genucii præ-

1. *C. Calpurnii Pisonis Prætoris urbis constitutio.*] Libri plerique omnes, *Præfecti urbis.* Referre ad Pisonem præfectum sub Tiberio conabar, cui dare se Valerius voluerit arcessito hoc exemplo: sed illi Lucium prænomen fuit. *Lipsius.*

2. *Terentius ex octo filiis.*] Mentis meæ oculus hic, nisi legas, *Terentius cum octo*, cæcutit. *Idem.*

3. *Dato in adoptionem.*] Scilicet in alienam familiam: quæ forte illi erat ratio, quod patrem exhæredaverat. Nam notum est, si filii sine liberis decedant: bona eorum ad parentes pervenire, & si parentes non habeant, ad fratres, aut alios hæredes proximos, idque etiam ab intestato. *Oliv.*

4. *Matris magnæ.*] Cybeles quæ magna mater, hoc est, Deorum omnium mater dicebatur, cujus sacerdotes Galli sunt appellati, qui seipsos evirabant. Ovidius Fast. lib. IV.

Cur igitur Gallos, qui se excidêre, vocamus.

Huic etiam ludi constituti, qui Megalesia vocabantur. Ovidius in eodem libro:

Institeram quare primi Megalesia ludi
Urbe forent nostra, tum Dea sensit cum.

Oliverius.

5. *Gallus.*] Sacerdos magnæ matris eviratus.

6. *Neque virorum, neque mulierum.*] Galli, abscissis genitalibus, nec inter viros, nec inter mulieres connumerari possunt: non igitur hominum hæredes esse possunt, vel certe debent; cum inter homines censeri non posse videantur. *Oliverius.*

1. Tani

præſentia, inquinataque voce, tribunalia magiſtratuum ſub ſpecie petiti juris polluerentur.

7. Multo Q. Metellus prætorem urbanum ſeveriorem egit, quam Oreſtes geſſerat: Qui Vecilio lenoni bonorum Juventii poſſeſſionem ſecundum tabulas teſtamenti non dedit; quia vir nobiliſſimus & graviſſimus, fori ac lupanaris ſeparandam conditionem exiſtimavit: Nec aut factum illius comprobare voluit; qui fortunas ſuas in ſtabulum contaminatum projecerat: aut huic [1] tanquam integro civi jura reddere, qui ſe ab omni honeſto vitæ genere abruperat.

CAP. VIII.

DE RATIS TESTAMENTIS.

ROMANORUM.
1. *Sempronii Tuditani.*
2. *Æbuciæ.*
3. *Q. Metelli.*
4. *Fratris Pompeji Rhegini.*
5. *Q. Cæcilii.*
6. *T. Marii.*
7. *L. Valerii Heptachordi.*
8. *T. Barruli.*
9. *M. Popillii.*

HIS reſciſſorum teſtamentorum exemplis continenti, attingamus ea quæ rata manſerunt, cum cauſas haberent propter quas reſcindi poſſent.

1. [2] Quam certæ, quam etiam [3] notæ inſaniæ Tuditanus; utpote qui populo nummos ſparſerit, togamque velut [4] tragicam veſtem in foro trahens, maximo cum hominum riſu conſpectus fuerit, ac multa his conſentanea fecerit. Te-

1. *Tanquam integro civi.*] Tanquam eſſet civis incorruptus, cui hæreditas haud dubie reddenda fuiſſet. *Badius.*

2. Q*Vam certa.*] Ex lege conſtat, furioſo & inſano teſtari non licere. Cicero lib. 1. ad Herennium: *Lex eſt*, inquit, *ſi quis furioſus, & inſanus extiterit, agnatorum gentiliumque in eo pecuniaque ejus poteſtas eſto.* Oliverius.

3. *Nota inſania.*] Cic. III. Academ. *Quid loquar de inſanis? qualis tandem fuit affinis tuus, Catule, Tuditanus? quiſquam ſaniſſimus tam certa putabat, quæ videbantur?* De eodem III. Philipp. *Colerus.*

4. *Tragicam veſtem.*] Quæ tragœdo conveniret. Nam longum ſyrma trahebat ab humeris demiſſum. *Oliv.*

 1. *Teſta-*

[1] Testamento is filium instituit hæredem: quod Ti. Longus sanguine proximus, [2] hastæ judicio [3] subvertere frustra conatus est. Magis enim centumviri, quid scriptum esset in tabulis, quam quis eas scripsisset, considerandum existimaverunt.

2. Vita Tuditani demens, Æbuciæ autem, quæ L. Menenii Agrippæ uxor fuerat, tabulæ testamenti plenæ furoris. Nam cum haberet duas simillimæ probitatis filias, Plætoriam & Afraniam: animi sui potius inclinatione provecta, quam ullis alterius injuriis aut officiis commota, Plætoriam tantummodo hæredem instituit: Filiis autem Afraniæ ex suo admodum amplo patrimonio viginti millia nummûm legavit. Afrania tamen cum sorore sua [4] sacramento contendere noluit; testamentumque matris patientia honorare, quam judicio convellere satius esse duxit: Eo se ipsa indigniorem injuria ostendens, quo eam æquiore animo sustinebat.

3. Minus mirandum errorem muliebrem Q. Metellus fecit. Is namque plurimis & celeberrimis ejusdem nominis viris in urbe nostra vigentibus, [5] Claudiorum etiam familia, quam arctissimo sanguinis vinculo contingebat, florente; [6] Carrinatem solum hæredem reliquit, nec hocce ejus testamentum quisquam attentavit.

4. Item

1. *Testamento is filium instituit heredem.*] Si filium instituit, quomodo Ti. Longus id subvertit? & quomodo is sanguine ei proximus? clara perversio. Emendavimus nuper, *Testamento Ofilium*, & probat nunc vetus, cui vocula, *is*, nulla est. *Lips.*

2. *Hasta judicio.*] Centumvirali judicio. Cicer. in Oratione de lege Agraria contra Rullum dicit: *Primum causa populi Romani hereditatem decemviri judicent, cum vos volueritis de privatis hæreditatibus, centumviros judicare.* Ergo *hasta judicio*, *centumvirali judicio.* Oliv.

3. *Subvertere.*] Quod exhæredationem meruisset.

4. *Sacramento contendere.*] Nam potuit Afrania apud centumviros jurare se injuste exhæredatum à matre. *Oliver.* *Aphronia tamen cum sorore sacramento contendere noluit.*] Legendum, *Afrania tamen cum sorore sua, &c.* Quid sit sacramento contendere, & quo ritu hoc fiebat, pulchre M. Varro de Lingua Latina lib. IV. *Pigh.*

3. *Claudiorum.*] Nam genus maternum ducebat à gente Claudia, Metellus enim superior Claudiam duxit uxorem, ex qua natus est Quintus Metellus. *Oliv.*

6. *Carrinatem.*] An ille est, de quo Appianus libro IV. & V. Dio lib. XV. *Prætor Iberiæ fuit sub Cæsare.* Coler.

1. *Pom-*

4. Item [1] Pompejus Rheginus, vir transalpinæ regionis, cum testamento fratris præteritus esset; & ad coarguendam iniquitatem ejus, binas tabulas testamentorum suorum in comitio incisas, habita [2] utriusque ordinis maxima frequentia, recitasset; in quibus magna ex parte hæres frater erat scriptus, prælegebaturque ei centies & quinquagies sestertiûm: multum ac diu inter assentientes indignationi suæ amicos questus, quod [3] ad hastæ judicium attinuit, [4] cineres fratris quietos esse passus est. Et erant ab eo instituti hæredes, neque sanguine patrio pares, neque proximi: sed & alieni & humiles: ut non solum flagitiosum silentium, sed etiam prælatio contumeliosa videri posset.

5. Æque felicis impunitatis, sed nescio an tetrioris hæc delicti testamenta. Q. Cæcilius L. Luculli promptissimo studio, maximaque liberalitate, & honestum dignitatis gradum, & amplissimum patrimonium consecutus: cum præ se semper tulisset, unum illum sibi esse hæredem, moriens etiam annulos ei suos tradidisset; Pomponium Atticum testamento adoptavit, omniumque bonorum reliquit hæredem. Sed fallacis & insidiosi cadaver [5] pop. Rom. cervicibus reste circumdatum, per viam traxit: Itaque nefarius homo filium quidem, & hæredem habuit quem voluit; funus autem & exequias quales meruit.

6. Neque aliis dignus fuit [6] T. Marius Urbinas, qui ab infimo militiæ loco, beneficiis Divi Augusti imperatoris ad

1. *Pompejus Rheginus.*] Non dubito eum esse, de quo Varro lib. III. de Re Rust. *In Gallia vero Transalpina T. Pompejus tantum septum venationis.* Arelatensis etiam Pompeii meminit Plinius libro XXXIII. cap. II. *Coler.*

2. *Utriusque ordinis.*] Patricii & Plebeii.

3. *Ad hastæ judicium.*] Ad centumvirale judicium, sicut supra diximus.

4. *Cineres fratris quietos esse.*] Noluit oppugnare voluntatem supremam jam defuncti. *Bad.*

5. *Populus Roman.*] Illum populus Romanus qua potuit pœna ingratitudinis affixit: nam ejus cadaver, unco gutturi infixo, ad Gemonias scalas per ora vulgi protrahi jussit, ut, quales meruerat, exequias haberet. *Oliv.*

6. *T. Marius.*] Quis iste Titus Marius? Conjectura lego & doctis æstimandum præbeo: *T. Tarius.* Nescio an etiam

ad summos castrenses honores perductus, eorumque uberrimis quæstubus locuples factus; non solum cæteris vitæ temporibus ei se fortunas suas relinquere, à quo acceperat, prædicavit; sed etiam pridie quam expiraret, idem istud ipsi Augusto dixit: cum interim ne nomen quidem ejus tabulis testamenti adjecerit.

7. L. autem Valerius, cui cognomen Heptachordo fuit, [1] togatum hostem Cornelium Balbum expertus, utpote opera ejus & consilio compluribus privatis vexatus litibus, ad ultimumque subjecto accusatore capitali crimine accusatus: præteritis advocatis & patronis suis, solum hæredem reliquit, nimia consternatione, quæ animum ejus transversum egit, depravatus. Amavit enim [2] sordes suas, & dilexit pericula, & [3] damnationem votis expetivit: auctorem harum rerum benevolentia, propulsatores odio insecutus.

8. T. Barrulus Lentulo Spintheri, cujus amantissimum animum, liberalissimamque amicitiam senserat, decedens suos annulos perinde atque unico hæredi tradidit, quem nulla ex parte hæredem relinquebat. Quantum illo momento temporis conscientia, (si modo vires, quas habere creditur, possidet) à teterrimo homine supplicium exegit! Inter ipsam enim fallacis & ingratæ culpæ cogitationem, spiritum posuit, quasi tortore aliquo mentem ejus intus cruciante: Quod animadvertebat è vita ad mortem transitum suum, & superis Diis invisum esse, & inferis detestabilem futurum.

9. M. vero

etiam Plinius corrigendus l. XVIII. c 6. *L. Tarius Rufus infima natalium humilitate consulatum militari industria meritus, antiqua alias parsimonia circiter millies n. s. liberalitate divi Augusti, &c.* Nam reor Plinium de hoc ipso loqui. *Coler.*

1. *Togatum.*] Ac si diceret forensem.

2. *Sordes suas.*] Infamiam, ignominiam, & crimina sua.

3. *Damnationem.*] Visus est optâsse damnationem, quam ope amicorum subterfugerat. *Oliver.* *Damnationem.*] Hæc autem ad increpationem dicit author, non quod ita esse significare velit. Nam si ita fuisset, frustra advocatos & patronos sibi quæsivisset: sed quod verisimile sit ex effectu ejus cum expetivisse condemnationem. *Badius.*

1. N

9. M. vero Popillius senatorii ordinis Oppium Gallum ab ineunte ætate familiarissimum sibi, moriens, pro vetusto jure amicitiæ, & vultu benigno respexit, & verbis magnum præ se amorem ferentibus prosecutus est. Unum etiam de multis, qui assidebant, ultimo complexu & osculo dignum judicavit; insuperque annulos suos ei tradidit: videlicet [1] ne quid ex ea hæreditate, quam non erat aditurus, amitteret. Quos ocyus vir diligens, sed morientis amici plenum contumeliæ ludibrium, in locellum repositos, & à præsentibus assignatos diligentissime hæredibus illius, exhæres ipse reddidit. [2] Quid hoc loco inhonestius? aut quid intempestivius? [3] Senatorem populi Rom. Curia egressum homo vitæ fructibus continuo cariturus, sanctissimæ jura familiaritatis, morte pressis oculis, & spiritu supremos anhelitus reddente, scurrili lusu sugillanda sibi desumpsit.

1. *Ne quid ex ea hareditate.*] Jocatus Valerius, cum dicit, ut omnia consequeretur ex ea hæreditate, quam non erat habiturus. *Oliv.*

2. *Quid hoc loco inhonestius?*] Scribe, *joco*; non, *loco*. Lips.

3. *Senator pop. Rom. Curia egressus, homo vita fructibus continuo cariturus sanctissima jura familiaritatis.*] Itá vulgo. Magis placet unius U.C. lectio, quæ totam periodum reddit dilucidam. Nam sic habet in quarto casu, *Senatorem populi Romani Curia egressum homo vita f. c, cariturus, sanctissimaque jura familiaritatis, &c.* Ait enim Valerius, nil inhonestius fuisse, quam senatorem è curia venientem & sanctissima familiaritatis jura sugillaoda sibi desumere, & nil intempestivius, quam hominem mox moriturum fallere & illudere, ut tum fecit Popillius ille. *Pighius.*

VALERII

VALERII MAXIMI LIBER OCTAVUS.

CAP. I.

DE JUDICIIS PUBLICIS INSIGNIBUS.

QUIBUS ABSOLUTI.	DAMNATI.
1. *M. Horatius Tergeminus.*	1. *L. Scipio Asiaticus.*
2. *Ser. Sulpitius Galba.*	2. *C. Decianus.*
3. *A. Gabinius.*	3. *Sex. Titius.*
4. *P. Claudius Pulcher.*	4. *Claudia Ap. Caci F.*
5. *Tuccia virgo Vestalis.*	5. *M. Mulvius, Cn. Lollius, L. Sextilius, triumviri.*
6. *L. Calpurnius Piso.*	
7. *Q. Flavius augur.*	6. *P. Villius triumvir.*
8. *C. Cosconius Callidianus.*	7. *M. Æmilius Porcina.*
9. *A. Atilius Calatinus.*	8. *Paterfamilias quidam.*
10. *M. Æmilius Scaurus.*	
11. *L. Aurelius Cotta.*	AMBUSTÆ DUÆ.
12. *Callidius Bonomensis.*	1. *Mulier matricida.*
13. *Clœlii duo T. F. Tarracinenses.*	2. *Materfamilias quadam.*

ABSOLUTI.

NUnc quoque ut æquiore animo ancipites judiciorum motus tolerentur, recordemur invidia laborantes, quibus de causis aut absoluti sunt, aut damnati.

1. [1] M. Horatius interfectæ sororis crimine à Tullo rege damna-

1. *Arcus Horatius.*] Hæc historia in cap. de Severitate dicta est. Constat autem Horatium à duûmviris lege perduellionis damnatum, & auctore Tullo benigno legis interprete, facta provocatione ad populum ab eo fuisse absolutum. Sed est historia tota repetenda ex Livio. *Oliverius.* Contigit A. U. XXCVII.

1. *Pro-*

damnatus, ad populum [1] provocato judicio absolutus est. Quorum alterum atrocitas necis movit, alterum causa flexit: quia immaturum virginis amorem severe magis, quam impie punitum existimabat. Itaque [2] forti punitione liberata fratris dextera, tantum consanguineo, quantum hostili cruore gloriæ haurire potuit.

2. Acrem se tunc pudicitiæ custodem populus Rom. postea plus justo placidum judicem præstitit. [3] Cum à Libone trib. pleb. Ser. Galba pro rostris vehementer increparetur, quod Lusitanorum magnam manum interposita fide

1. *Provocato judicio.*] Quia lex erat horrendi criminis: DUUMVIRI PERDUELLIONEM JUDICENT: SI A DUUMVIRIS PROVOCARIT, PROVOCATIONE CERTATO: SI VINCENT, CAPUT OBNUBITO, INFELICI ARBORI RESTE SUSPENDITO, VERBERATO, VEL INTRA POMOERIUM, VEL EXTRA POMOERIUM. Hac igitur lege damnatus Horatius, provocavit ad populum. Moti homines in eo judicio, maxime Publio Horatio patre proclamante se filiam jure cæsam judicare, atque ipso filio parem animum in omni periculo gerente, absolverunt, & immisericordia patris commoti, sed magis admiratione virtutis, quam jure causæ. *Oliv.*

2. *Forti punitione liberata fratris dextera.*] Verum est, *librata*. Lips.

3. *Cum à Libone, &c.*] Sergius Galba prætor in Hispania summa perfidia usus est in Lusitanos. Nam trium civitatum, quas oppugnabat, convocato populo, tanquam de commodis ejus acturus, octo millia, in quibus flos juventutis consistebat, electa, & armis exuta partim trucidavit, partim vendidit, quum illis publicam fidem dedisset, qua freti, venerant in ejus potestatem. Nam Lusitani Sertorianas partes secuti fuerant, adversus quos missus fuit hic Sergius Galba, qui violata publica fide, maximam barbarorum cladem magnitudine criminis superavit. Reus igitur factus à Libone tribuno plebis, die dicta venit in judicium, ubi quum à tribuno perfidia damnaretur, ejusque damnationem Cato, quum nonagenarius esset, vehementi oratione juvaret, reum se manifeste confessus est: nihil enim pro se recusans, quippe supplicio se dignum judicans, omissa sui causa, parvulos ejus filios, & nepotem multis cum lachrymis populo commendabat. Quæ res adeo commovit omnes, ut præter opinionem absolveretur, qui omnium consensu periturus esse videbatur. De hoc Galba Quintilianus de Institutione Oratoria libro secundo: *Sergium*, inquit, *Galbam miseratione sola, qua non suos modo liberos parvulos in concionem perduxerat, sed Galli etiam Sulpitii filium suu ipse manibus circumtulerat, elapsum esse cum aliorum monumentis, tum Catonis oratione testatum. Idem Q. Sergium Galbam, quem hominem probe meminisse se ajebat, pergraviter reprehendere solebat, quod is L. Scribonio quæstionem in eum ferente populi misericordiam concitasset, cum M. Cato Galbæ gravissimus atque acerbus inimicus aspere apud populum Romanum & vehementer esset locutus, quam orationem in originibus suis exposuit. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpitii Galli propinqui sui pupillum filium ipse pene in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi & recordatione & memoria fletum populo moveret*

fide prætor in Hiſpania interemiſſet; actionique tribunitiæ [1] M. Cato ultimæ ſenectutis, oratione ſua, quam [2] in Origines retulit, ſubſcriberet: reus pro ſe jam nihil recuſans, parvulos liberos ſuos, [3] & Galli ſanguine ſibi conjunctum filium, flens commendare cœpit: Eoque facto mitigata concione, qui omnium conſenſu periturus erat, pene nullum triſte ſuffragium habuit. Miſericordia ergo illam quæſtionem, non æquitas rexit: quoniam quæ innocentiæ tribui nequierat [4] abſolutio, reſpectui puerorum data eſt.

3. Conſentaneum eſt quod ſequitur. [5] A. Gabinius in maximo infamiæ ſuæ ardore ſuffragiis populi C. Memmio accuſatore ſubjectus, abruptæ eſſe ſpei videbatur: quoniam

moveret, & duos filios ſuos parvos tutela pupilli commendaſſe, ac ſe, tanquam in promptu teſtamentum faceret, ſine libra atque tabulis populum Romanum tutorem inſtituere dixiſſet illorum orbitati. Itaque cum invidia & odio populi tum Galba premeretur, his eum tragœdiis liberatum ferebat. Quod item apud Catonem ſcriptum eſſe video, niſi pueris & lachrymis uſus eſſet, pœnas eum daturum fuiſſe. Hac Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat, vel exilium fuiſſe, vel mortem anteponendam. Oliv.

1. *M. Cato.*] Præter alia ſcripſit ſeptem Originum libros. In quibus complexus eſt tum res geſtas populi Romani, tum etiam urbium origines, & quæ alicubi admiranda, ut teſtatur Corn. Nepos in fragmento, quod ſupereſt è poſteriori libro de Vitis Excellentium Imperatorum.

2. *In origine retulit.*] Ita vulgo. Aliter: *Quam in Originibus retulit.* Melius, *in Origines*, quemadmodum Cauchianus, Gemblacenſis ac Atrebatenſis habent. Et Cicero eodem modo dixit in Bruto, velut Livius, in Annales non ſecus ac referre in tabulas dicimus. *Pigh.*

3. *Et Galli ſanguine conjunctum filium.*] Veteres libri, *Et Galli ſanguine ſibi conjunctum filium.* Tullius de Oratore primo, C. Sulpicii Galli propinqui ſui filium pupillum in humeros extuliſſe ſcribit. *Pigh. Galli.*] Galli Sulpitii. De quo præter Ciceronem Quintilianus. *Coler.*

4. *Abſolutio.*] Inique tamen data videtur. Nam miſericorditer agendo cum pueris, impie actum eſt cum Luſitanis tam impie trucidatis, præſertim cum liberos ejus alia via juvare poterant. *Badius.*

5. *Aulus Gabinius.*] In maximo ardore infamiæ hic fuit, corrupto videlicet exercitu, vel verius vendito Ariobarzani, qui Ptolemæum reduxerat in regnum, ut ſupra dictum eſt, ſed potius fuit pecuniarum repetundarum reus hoc loco. De majeſtate, cujus eum Lentulus Flaminii filius poſtulaverat, abſolutus eſt, ut Cicero ad Att. Et paulo poſt: *Eſt omnino gravi fama hoc judicium, ut videatur* reliquis judiciis *periturus. Reliquis judiciis* dixit, videl. de ambitu, cujus eum Publius Sylla reum fecit in petitione conſulatus, & repetundarum, de quibus nondum poſtulatus erat. Hoc autem in prætura Syriæ factum intelligam. De Gabinio idem Cicero ita ſenſit in Senatu, quum de provinciis conſularibus diceret: *Syriam ipſe conſul, ut Piſo Macedoniam occuparat,*

niam & accuſatio partes ſuas plene exhibebat, & defenſionis præſidia invalida fide nitebantur: & qui judicabant, ira præcipiti pœnam hominis cupide expetebant. Lictor igitur & carcer ante oculos obverſabantur: cum interim omnia iſta propitiæ fortunæ interventu diſpulſa ſunt. Filius namque Gabinii Siſenna conſternationis impulſu ad pedes ſe Memmii ſupplex proſtravit: inde aliquod fomentum procellæ petens, unde totus impetus tempeſtatis eruperat: Quem truci vultu à ſe victor inſolens repulſum, [1] excuſſo è manu annulo humi jacere aliquamdiu paſſus eſt. Quod ſpectaculum fecit, ut Lælius trib. pleb. approbantibus cunctis Gabinium dimitti juberet; ac documentum daretur, neque ſecundarum rerum proventu inſolenter abuti, neque adverſis propere quemquam debilitari oportere.

4. Idque proximo exemplo æque patet. [2] P. Claudius, neſcio religionis major, an patriæ injuria (ſiquidem illius [3] vetuſtiſſimum morem neglexit, hujus pulcherrimam claſſem amiſit) infeſto populo objectus, cum effugere debitam

cuparat, in qua ita ſe geſſit, ut Rex Ariobarzanes ipſum ad eadem faciendam conduceret, adveniens in Syriam equitatum amitteret: cohortibus poſtea conciſis, Publicanos prope in ſervitutem Judæis & Syris traderet: nam jus Publicanis non dixit, pactiones ſine injuria factas reſcidit, cuſtodias ſuſtulit, vectigales multos ac ſtipendiarios liberavit, quo in oppido ipſe eſſet, aut quo veniret, Publicanum, aut Publicani ſervum eſſe vetuit. Oliver.

1. *Excuſſo.*] Quia indigne ferebat illum tanquam reum annulum non depoſuiſſe. *Excuſſo è manibus.*] Rei & ſupplices annulos ponebant, more lugentium aut ærumnoſorum. Sic P. R. ad Caudinæ pacis nuncium annulos poſuit, teſte Livio. De qua re plura, cum Deo, in peculiari libello de Jure annulorum, quem prope adfectum habeo. *Coler.*

2. *Publius Claudius.*] Livius; *Claudius Pulcher conſul*, inquit, *qui contra auſpicia profectus, juſſit immergi pullos, qui cibari nolebant, infeliciter adverſus Carthaginienſes claſſe pugnavit, & revocatus à Senatu, juſſuſque dictatorem dicere, C. Glauciam dixit, ſortis ultimæ hominem, qui coactus ſe abdicare magiſtratu, poſtea ludos prætextatus ſpectavit.* Suetonius in vita Tib. Claudii: *Claudius*, inquit, *Pulcher, apud Siciliam non paſcentibus inauſpicando pullis, ac per contemptum religionis mari demerſis, quaſi ut biberent, quando eſſe nollent, prælium navale iniit, ſuperatuſque, cum dictatorem dicere à Senatu juberetur, velut iterum illudens diſcrimini publico, Glauciam viatorem ſuum dixit.* Oliv.

3. *Vetuſtiſſimum morem.*] Majores enim (ut ſupra dictum eſt) nihil gerebant, niſi prius captis auſpiciis. *Idem.*

4. *Tuccia*

tam pœnam nullo modo posse crederetur, subito coorti imbris beneficio tutus fuit à damnatione. discussa enim quæstione, aliam velut Diis interpellantibus, de integro instaurari non placuit. Ita cui maritima tempestas causæ dictionem contraxerat, cœlestis salutem attulit.

5. Eodem auxilii genere [1] Tucciæ virginis Vestalis incesti criminis reæ castitas infamiæ nube obscurata emersit: quæ conscientia certæ sinceritatis suæ, spem salutis ancipiti argumento ausa petere est. Arrepto enim cribro, Vesta, inquit, [2] si sacris tuis castas semper admovi manus, effice, ut hoc hauriam è Tiberi aquam, & in ædem tuam perferam. Audaciter & temere jactis votis sacerdotis, rerum ipsa natura cessit.

6. [3] Item L. Piso à P. Claudio Pulchro accusatus, quod graves & intolerabiles injurias sociis intulisset: haud dubiæ ruinæ metum fortuito auxilio vitavit. Namque per id tempus, quo tristes de eo sententiæ ferebantur; repentia vis nimbi incidit. Cumque prostratus humi pedes judicum oscularetur; os suum cœno replevit. Quod conspectum, totam quæstionem à severitate ad clementiam & mansuetudinem transtulit: quia satis jam graves eum pœnas sociis

1. *Tucciæ virginis.*] Nam, ut inquit alibi Poëta:

Tuccia casta fuit, sed non est credita, &c.
Hoc simul ac sensit, palmas ad sydera tollens,
Dixit: Diva, audi, jam tibi casta negor.
Si rea sum, populo me nunc spectante ministra
Signa, quibus noscar, si tibi casta fui.
Dixit; & arrepto Tyberino in littore cribro,
Ipsa manu puram fluminis hausit aquam:
Quam simul immotam, nullove foramine lapsam,
Pertulit ad sanctos virginitate focos, &c.

quæ sequuntur.

2. *Si sacris tuis.*] Deprecationis incesti verba solemnia Tucciæ exstitisse etiam sua ætate scribit Plinius. *Colerus.*

3. *Item Lucius Piso.*] Lucius Piso accusatus injuriarum contra socios. Macedoniam Piso consul occupaverat, in qua ita se gessit, ut exercitum amitteret, barbari infesta omnia redderent, ac eos sibi ingentem pecuniam pendere cogeret: vectigal ac portorium Dyrrhachinorum in quæstum suum verteret, Bizantinorum urbem hostilem in modum vexaret, nobilissimas etiam virgines fama erat se in puteos abjecisse, & morte voluntaria necessariam turpitudinem depulisse. *Oliverius.*

1. *Quin-*

eiis dedisse arbitrati sunt huc deductum necessitatis, ut abjicere se tam suppliciter, aut attollere tam deformiter cogeretur.

7. Subnectam duos accusatorum suorum culpa absolutos. [1] Q. Flavius Augur à C. Valerio ædile ad populum reus actus, cum quatuordecim tribuum suffragiis damnatus esset; proclamavit se innocentem opprimi. Cui Valerius æque clara voce respondit, nihil sua interesse, nocensne an innoxius periret, dummodo periret. Qua violentia dicti, reliquas tribus adversario donavit. Abjecerat inimicum: eundem, dum pro certo pessundatum credidit, erexit: victoriamque in ipsa victoria perdidit.

8. C. etiam Cosconium [2] Servilia lege reum, propter plurima & evidentissima facinora, sine ulla dubitatione nocentem, [3] Valerii Valentini accusatoris ejus recitatum in judicio carmen, quo [4] puerum prætextatum, & ingenuam virginem à se corruptam poëtico joco significaverat, erexit.

1. *Quintus Flavius.*] Quintus Flavius reus actus: hunc Fimbriam fuisse conjicimus, quem sævissimum legimus, quippe Cinnæ satellitem, qui postea Valerio Flacco consule, legatus in Asiam profectus, per simulationem dimissus corrupto exercitu, ducem interficiendum curavit. Ipse, correptis fascibus, provinciam ingressus, Mithridatem Pergamo expulit. Ilion, ubi tardius portæ aperiebantur, incendi jussit. Et populo visceratio à Marco Flavio data in funere matris. Erant qui per speciem honorandæ parentis meritam mercedem populo solutam interpretarentur, quod eum die dicta ab ædilibus crimine stupratæ matrisfamilias absolvisset. *Oliv.*
Q. Flavius Augur.] Livius vocat M. Flavium, nec addit cognomen Auguris. *Coler.*

2. *Servilia lege.*] Lege Servilia repetundarum, (Ascon. Pædianus ad hæc verba Ciceronis: *Reus est factus à Q. Servilio Capione lege Servilia, cum judicia penes equestrem ordinem essent, & P. Rutilio damnato nemo tam innocens videretur, ut non timeret illa.* Q. Servilius Cæpio Scaurum, ob legationis Asiaticæ invidiam & adversus leges pecuniarum captarum, reum fecit repetundarum lege, quam tulit Servilius Glaucia.) Ne quis scilicet legatus pecuniam acciperet, sicut Scaurus acceperat. Et hunc Cosconium accepisse intelligimus. *Oliver.*

3. *Valerii Valentini.*] Ignotus prope hodie scriptor, absque Festo Pompejo esset: Tappulam, legem convivalem, ficto nomine conscripsit jocoso carmine Valerius Valentinus. *Coler.*

4. *Puerum prætextatum.*] Puerum nobilem; nam prætexta nobiles utebantur. Quam, teste Macrob. primus T. Hostilius rex Romanorum tertius, debellatis Hetruscis, ut Romæ haberetur, instituit; sed prætextam illo sæculo puerilis non usurpabat ætas. At postea Tarquinii Demarati exulis filius

xit. Siquidem judices iniquum rati ſunt, eum victorem dimittere; qui palmam non ex alio ferre, ſed de ſe dare merebatur. Magis ergo Valerius in Coſconii abſolutione damnatus, quam Coſconius in cauſa ſua liberatus eſt.

9. [1] Attingam eos quoque, quorum ſalus propriis obruta criminibus, proximorum claritati donata eſt. A. Atilium Calatinum [2] Soranorum oppidi proditione reum admodum infamem, imminentis damnationis periculo, Q. Maximi ſoceri pauca verba ſubtraxerunt: quibus affirmavit, ſi in eo crimine ſontem illum ipſe compeririſſet, diremptúrum ſe fuiſſe affinitatem. Continuo enim populus pene jam exploratam ſententiam ſuam unius judicio conceſſit: indignum ratus ejus teſtimonio non credere, cui difficillimis reipublicæ temporibus bene ſe exercitus [3] credidiſſe meminerat.

10. [4] M. quoque Æmilius Scaurus repetundarum reus, adeo perditam & comploratam defenſionem in judicium attu-

Priſcus, rex quintus à Romulò, de Sabinis triumphans, filium ſuum annos quatuordecim natum, quod in bello hoſtem manu percuſſerat, pro concione laudavit, & prætexta donavit. Hinc deductus mos, ut prætexta in uſum puerorum nobilium uſurparetur. Eſt autem prætexta toga cui purpura prætexitur. *Oliver.*

1. *Attingam, &c.*] Dicturus Valerius de his, qui cum nocentes eſſent, abſoluti ſunt gratia majorum ſuorum, ab Aulo Atilio Calatino ſumpſit exordium, qui cum Soræ oppido præeſſet bello Punico, quo tempore Annibal Italiam vaſtavit, & illius oppidi cives ad Annibalem defeciſſent, ſuſpicio fuit, id Calatini conſilio factum. In judicium itaque Calatinus rapitur, nec dubium erat, quin à populo damnaretur, niſi pauca Q. Fabii Maximi verba judicialem illum impetum genero propulſaſſent. De hoc autem Atilio ſuperius diximus in c. de Jure triumphandi. *Oliv.*

2. *Soranorum.*] Sora oppidum Campaniæ, cujus meminit Plinius lib. III. cap. 5.

3. *Credidiſſe.*] Hic enim Fabius eſt, de quo Ennius:

Unus homo nobis cunctando reſtituit rem.

Qui trahendo bellum, & exercitum Rom. ſervavit, & vires Annibalis debilitavit. *Oliv.*

4. *Marcus quoque, &c.*] Marcus Scaurus, Marci Scauri filius, qui princeps Senatus fuit, vitricum habuit Syllam, quo victore & munifico in ſocios victoriæ, ita abſtinens fuit, ut nihil donari ſibi voluerit, neque ſub haſta emerit. Ædilitatem ſumma magnificentia geſſit, adeo ut ejus impenſa opes ſuas abſumpſerit, magnumque æs alienum contraxerit. Ex prætura provinciam Sardiniam obtinuit, in qua nec ſatis continenter ſe geſſiſſe exiſtimatus eſt, & valde arroganter, quod genus morum in eo paternum videbatur; cum cætera

attulit; ut accusator diceret, lege sibi centum atque viginti hominibus denuntiare testimonium licere, seque non recusare quo minus absolveretur, si totidem nominasset, quibus in provincia nihil abstulisset. Licet tam bona conditione uti non potuerit; tamen propter vetustissimam nobilitatem, & recentem memoriam patris, absolutus est.

11. Sed quemadmodum splendor amplissimorum virorum in protegendis reis plurimum valuit; ita in opprimendis non sane multum potuit. Quinetiam evidenter noxiis, dum eos acrius impugnat, profuit. [1] P. Scipio Æmilianus L. Cot-

cætera industria nequaquam esset patri æqualis. Hic cum ad consulatum ad III. Kal. Quint. Romam venisset, querentibus de eo Sardis, à Publio Valerio Triario adolescente parato ad dicendum, accusatus, & pene condemnatus, licet eum sex patroni defenderent. *Oliv.*

1. *Publius Scipio, &c.*] Hunc Cottam Gracchanæ seditionis fautorem intelligimus. Cui Scipio acerrime restitit, ut apud Plutarchum in T. & C. Gracchorum vita manifestissime patet. Nam Aurelius Cotta aliquot post annos prætor judicia ad equites Romanos transtulit. Hunc igitur Cottam cum Scipio infamatum in judicium pertraxisset, & multis gravissimis criminibus afflictum eo perduxisset, ut damnaretur octavo judicio, illum populus liberavit. *Oliver.* *L. Scipio Æmilianus Cottam apud populum accusavit.*] Perperam hoc loco Scipioni Æmiliano prænomen *Cotta* est attributum. Vel tonsoribus enim notum est *P. Scipionem* appellari debere, quemadmodum etiam vocatur in Campensi libro, atque in Wiochelisoo, non male: *P. Scipio Africanus.* Sed quid? Cotta ad populum accusatus? Minimè. Non enim nisi magistratus (quod & vir doctissimus Carolus Sigonius observavit) accusare ad populum solent. Itaque scribendum, velut in Atrebatensi codice legitur, *L. Cottam ad prætorem accusavit*, non, *apud populum*, ut vulgo. P. Scipio autem privatus accusavit Cottam, cum jam bis consul & censor fuisset, ut testatur Cicero de Divinatione, atque item in Muræniana, *Bis consul fuerat* (inquit) *P. Africanus, & duos terrores hujus imperii, Carthaginem Numantiamque deleverat, cum accusavit L. Cottam.* Post secundum vero consulatum P. Africanus nullum magistratum gessit; debuit itaque privatus accusasse, atque non ad populum, sed ad prætorem de repetundis. Jam enim multo antea quæstiones perpetuæ erant constitutæ, sicut ex nostris annalibus manifestum est. Error autem provenit in Valerii exemplaribus ex literis singularibus quæ adhuc remanent in Pulmanni libro, in quo scriptum, *apud pr.* indoctus librarius legit, scripsitque, *Apud populum Romanum*; quæ lectio adhuc restat in Campensi exemplari. Restituendus igitur hoc pacto locus, *P. Scipio Æmilianus L. Cottam ad prætorem accusavit.* Ostendit insuper ita legendum esse Valerius ipse in fine exempli, ubi & judicum mentionem facit, quemadmodum & Cicero in Muræniana: *Nolebant* (inquit) *sapientissimi homines, qui tum rem illam judicabant, ita quenquam cadere in judicio, ut nimis adversarii viribus abjectus videretur.* Quod imitatur Valerius cum dicit, *Quia homines verebantur.* Sed malim ut in Campensi, *Quia homines sapientissimi verebantur.* Pighius.

 1. *Con-*

L. Cottam ad prætorem accusavit. Cujus causa, quamquam gravissimis criminibus erat [1] confossa: septies [2] ampliata, & ad ultimum octavo judicio absoluta est. Quia homines sapientissimi verebantur, ne præcipuæ accusatoris amplitudini damnatio ejus donata existimaretur. Quos hæc secum locutos crediderim: Nolumus caput alterius petentem, in judicium triumphos & trophæa, spoliaque, ac devictarum navium rostra deferre: Terribilis sit is adversus hostem: civis vero salutem, tanto fulgore gloriæ subnixus, ne insequatur.

12. Tam vehementes hi judices adversus excellentissimum accusatorem, quam illi mites in longe inferioris fortunæ reo. Callidius Bononiensis in cubiculo mariti noctu deprehensus, cum ob id causam adulterii diceret; inter maximos, & gravissimos infamiæ fluctus emersit, tanquam fragmentum naufragii, leve admodum genus defensionis amplexus. Affirmavit enim, se ob amorem [3] pueri servi eo esse perductum. Suspectus erat locus, suspectum tempus, suspecta matris familiæ persona, suspecta etiam adolescentia ipsius: sed crimen adulterii, libidinis intemperantis confessio liberavit.

13. Remissioris hoc, illud aliquanto gravioris materiæ exemplum. [4] Cum parricidii causam duo fratres Clœlii dicerent,

1. *Confessa.*] Afflicta, convicta. Translatio à gladiatoribus sumpta, qui sibi invicem vulnera inferunt.

2. *Ampliata.*] Inter comperendinationem & ampliatam causam hoc interest. Comperendinatio est, cum altera tantum partium petit, ut in alterum diem judicium differatur, eo quod dicat judices causam non probe tenere. Ampliata vero causa à judicibus protrahitur, intellecta enim si justa est, reus confestim absolvitur; si mala est, statim damnatur; si non liqueat, in aliud tempus differtur: & in tabulis, si scriptum erat *A*, absolutionem factam esse significabatur; si vero, *D*, damnatum reum esse intelligebant; sed si differebatur, in tabulis imprimebantur *N* & *L*. Id autem significat non liquere. *Idem.*

3. *Pueri.*] Id est, pusionis, qui in cubiculo illius dormitabat. Sunt qui habeant *pueri sui*, quod si est, dicemus puerum adulteri in idem cubiculum callide immissum, ut si deprehensus forte esset, eo excusationis confugeret. *Bad.*

4. *Cum parricidii causam.*] Hic fuerit Cælius ille Rufus, ad quem M. Cicero ex Cilicia scripsit, non affirmaverim. *Olivarius.*

1. *Tar-*

cerent, ſplendido [1] Tarracinæ loco nati, quorum pater T. Clœlius in cubiculo quieſcens, filiis altero lecto cubantibus, erat interemptus: neque aut ſervus quiſquam aut liber inveniretur, ad quem ſuſpicio cædis pertineret: hoc uno nomine abſoluti ſunt, quia judicibus planum factum eſt, illos aperto oſtio inventos eſſe dormientes. Somnus innoxiæ ſecuritatis certiſſimus index miſeris opem tulit. Judicatum eſt enim, rerum naturam non recipere, ut occiſo patre, ſupra vulnera & cruorem ejus, quietem capere potuerint.

DAMNATI.

1. Percurremus nunc eos, quibus in cauſſæ dictione, magis quæ extra quæſtionem erant, nocuerunt, quam ſua innocentia opem tulit: [2] L. Scipio poſt ſpecioſiſſimum triumphum de rege Antiocho ductum, perinde ac pecuniam ab eo accepiſſet, damnatus eſt. Non puto quod pretio corruptus fuerat, ut illum totius Aſiæ dominum & jam Europæ victrices manus injicientem, ultra Taurum montem ſummoveret: ſed alioqui vir ſinceriſſimæ vitæ, & ab hac ſuſpicione procul remotus, invidiæ, quæ tunc in duorum fratrum [3] inclytis cognominibus habitabat, reſiſtere non potuit.

2. [4] At Scipioni quidem maximus fortunæ fulgor, [5] C. autem Deciano ſpectatæ integritatis viro, vox ſua exitum attulit. [6] Nam cum P. Furium inquinatiſſimæ vitæ pro Roſtris

1. *Tarracinæ.*] Oppidum eſt in Volſcis, quod olim Trachina dicebatur, poſtea Anxur dictum, quod ibi Jupiter imberbis coleretur.

2. *Lucius Scipio.*] Is frater Africani fuit, qui ad Sipilum montem, legato fatre, Antiochum regem Syriæ vicit, & regni parte privavit; unde Aſiaticus dictus eſt, poſt reus pecuniæ interceptæ, ne in carcerem duceretur, Gracchus pater trib. pleb. interceſſit. Auctor eſt Plinius orator. *Oliverius.*

3. *Inclytis cognominibus.*] Nam alter Africanus. alter Aſiaticus dictus eſt.

4. *At Scipioni, &c.*] Contigit A.U. DCLIV.

5. *C. vero Deciano.*] Hic nulla invidia, ſed errore linguæ factus eſt noxius

6. *Nam cum P. Furium.*] Hic ſine dubio eſt, quem legimus furoris Catilinæ ſocium. Nam Cicero, convocato Senatu, de his primum, qui in cuſtodiis traditi eſſent,

ſtris accuſaret, quia quadam in parte actionis de [1] morte L. Saturnini queri auſus fuerat: nec reum damnavit, & inſuper ei pœnas addictas pependit.

3. [2] Sex. quoque Titium ſimilis caſus proſtravit: Erat innocens, Agraria lege lata gratioſus apud populum. Tamen quia Saturnini imaginem domi habuerat, [3] ſuffragiis eum tota cognitio oppreſſit.

4. [4] Adjiciatur his Claudia, [5] quam inſontem crimine, votum

eſſent, item de L. Caſſio, P. Umbreno, P. Furio, Q. Anneio, quos legati nominaverant, retulit quid de his, ſi deprehenſi forent, fieri placeret. *Oliv.*

1. *Morte Lucii Saturnini.*] Seditioſiſſimi viri, qui Gracchanas leges aſſerere non deſtirit, favente Mario, qui poſtmodum, mutata ſententia, illum ex auctoritate Senatus, quia conſpiraverat in eum, tandem oppreſſit. *Idem.*

2. *Sex quoque, &c.*] Contig. A.U. DCLV.

3. *Suffragiis eum tota concio oppreſſit.*] Ita vulgo. In Pulmann. & Suſian. *tota cognatio*; ſed rectius in Atrebatenſi, *tota cognitio*, legitur. *Cognationem* vero pro judicum collegio ponit. Damnatus enim fuit, ut ex Cicer. Rabiriana intelligimus, non à concione populi, ſed ab equitibus Romanis, penes quos tunc temporis erant judicia. *Pigh.*

4. *Adjiciatur his Claudia.*] Annibale Italiam vaſtante ex reſponſo librorum Sibyllinorum mater Deûm à Peſſinunte acceſſita, cum adverſo Tyberi veheretur, repente navis in alto ſtetit, & eum moveri nullis viribus poſſet, ex libris cognitum, caſtiſſimæ demum fœminæ manu moveri poſſe. Tum Claudia virgo Veſtalis falſo crimine inceſti ſuſpecta, Deam oravit, ut ſi ſe pudicam ſciret, ſequeretur, zonaque impoſita, navem movit, ſimulachrum matris Deûm advexit. Suetonius in vita Tiberii: *Extant & fœminarum exempla diverſa æque, ſi quidem ejuſdem gentis utraque Claudia fuit, & qua navem cum ſacris matris Deûm Idææ obhærentem, Tiberino vado extraxit, precata propalam, ut ita demum ſequeretur, ſi ſibi pudicitia conſtaret, & quæ novo more judicium majeſtatis apud populum mulier ſubiit, quod in conferta multitudine, ægre procedente carpento, palam optaverat, ut frater ſuus Pulcher reviviſceret, atque iterum claſſem amitteret, quo minor turba Romæ foret.* Sunt & alii auctores hujus hiſtoriæ. Livius: *Matronæ primores civitatis, inter quas unius Claudiæ inſigne nomen eſt, Deam accepere. Cui dubia, ut traditur, antea fama clariorem ad poſteros, tam religioſo miniſterio, pudicitiam fecit.* Et Ovidius lib. Faſt. IV.

Supplicis alma tuæ, genitrix fœcunda Deorum,
Accipe ſub certa conditione preces.
Caſta negor: ſi tu damnas, meruiſſe fatebor,
Morte luam pœnas, judice victa Deâ.
Sed ſi crimen abeſt, noſtræ tu pignora vitæ
Re dabis, & caſtas caſta ſequere manus.
Dixit: & exiguo funem conamine traxit;
(Mira, ſed in ſcena teſtificata loquor.)
Mota Dea eſt, ſequiturque ducem, laudatque ſequendo:
Index lætitiæ fertur ad aſtra ſonus.

Item paulo inferius dicit:

Claudia præcedit læto celeberrima vultu,
Credita vix tandem teſte pudica Deâ.

Oliv. Contigit A.U. DVII.

5. *Quam inſontem crimine, quo accuſabatur votum impium ſubvertit.*] Ita vulgo. Eradenda puto verba, *quo accuſabatur,*

tum impium ſubvertit: Quia cum à ludis domum rediens turba elideretur, optaverat, [1] ut frater ſuus maritimarum virium noſtrarum præcipua jactura reviviſceret: ſæpiuſque conſul factus, infelici ductu nimis magnam urbis frequentiam minueret.

5. [2] Poſſumus & ad illos brevi diverticulo tranſgredi, quos leves ob cauſas damnationis incurſus abripuit. [3] M. Mulvius, Cn. Lollius, L. Sextilius triumviri, quod ad incendium in [4] Sacra via ortum extinguendum tardius venerant; à trib. pleb. die dicta ad populum damnati ſunt.

6. [5] Item P. Villius [6] triumvir nocturnus à P. Aquilio trib. pleb. accuſatus, populi judicio concidit: quia vigilias negligentius circumierat.

7. Admodum ſeveræ notæ & illud populi judicium, cum M. Æmilium Porcinam à L. Caſſio accuſatum crimine nimis ſublime extructæ villæ in [7] Alſienſi agro, gravi multa affecit.

8. Non ſupprimenda illius quoque damnatio, qui pueruli ſui nimio amore correptus, rogatus ab eo ruri ut [8] omaſum in cœnam ferri juberet, cum bubulæ carnis in propin-

quo

batur, quæ haud dubio ex gloſſemate ſunt aliquo inſerta. Ob nullum enim crimen accuſata fuit Claudia, ſed ob petulantem linguam atque improbum dictum mulctata, ut in noſtris annalibus latius. *Pigh.*

1. *Ut frater ſuus.*] Vir ſummæ dignitatis & eruditionis Lævinus Torrentius, non fratrem hunc, ſed nepotem facit ex Plinio lib. XV. cap. I. Vide Ciceronem lib. I. de Divinat. *Coler.*

2. *Poſſumus, &c.*] Contigit anno urbis DLXXXV.

3. *M Militius.*] Ita vulgo. In Atreb. aliiſque vett. libris, *M. Mulvius.* Recte. Inde nomen ponti Mulvio, ut apud Ciceronem ad Atticum XXIII. Unde & *Mulviana pira* dicta, ut apud Plinium. *Pigh.*

4. *Sacra via.*] Inter Urbanas hæc celeberrima, incipit ab Amphitheatro & per vicinos hortos juxta templum Pacis & forum Cæſaris recta tendit in Capitolium.

5. *Item, &c.*] Contigit A. U. DCXCVIII.

6. *Triumvir.*] Apud Romanos triumviri nocturni instituti ſunt, qui coërcendis incendiis præeſſent. *Oliv.*

7. *Alſienſi agro.*] Alſium maritimum Tuſciæ oppidum eſt apud Ptolemæum, Plinium, Strabonem, & Ciceronem.

8 *Omaſum.*] Ferculum ex inteſtinis bubulis. *Omaſum.*] Gallicam hanc vocem eſſe doceo ex veteri Gloſſario, in quo ſcriptum: Omaſum, Βόειον κόπτιον λιπαρὸν, τῇ τῶν Γάλλων γλώσσῃ. *Colerus.*

 1. *Di-*

quo emendæ nulla facultas esset; [1] domito bove occiso, desiderium ejus explevit. Eoque nomine publica quæstione afflictus est: [2] innocens, nisi tam prisco seculo natus esset.

AMBUSTÆ.

1. Atque ut eos quoque referamus qui in discrimine capitis adducti, neque damnati, neque absoluti sunt. [3] Apud M. Popilium Lænatem prætorem quædam, quod matrem fustim interemerat, causam dixit: de qua neutram in partem latæ sententiæ sunt. Quia abunde constabat, eandem veneno necatorum liberorum dolore commotam, (quos avia filiæ infensa sustulerat) parricidium ultam esse parricidio. [4] Quorum alterum ultione dignum, alterum absolutione non dignum judicatum est.

2. [5] Eadem hæsitatione P. Dolabellæ proconsulari imperio Asiam obtinentis, animus fluctuatus est. Mater familias Smyrnæa virum & filium interemit, cum ab his optimæ indolis juvenem, quem ex priore viro enixa fuerat, occisum comperisset. Quam rem Dolabella ad se delatam, Athenas ad [6] Areopagi cognitionem relegavit: quia ipse neque liberare cædibus duabus contaminatam, neque punire eam justo dolore impulsam, sustinebat. Consideranter, & mansuete populi Rom. magistratus; sed Areopagitæ quoque non minus sapienter. Qui inspecta causa, & ac-

1. *Domito bove.*] Ad agriculturam.

2. *Innocens, &c.*] Insons judicatus fuisset ob id factum, nisi priscis temporibus natus esset, quibus parcimoniæ & frugalitati honos habebatur. *Oliv.*

3. *Apud, &c.*] Contigit A.U. DCX.

4. *Quorum alterum ultione, alterum absolutione non dignum judicatum est.*] Ita vulgo. Multo rectius hæc in Pulmann. & Susiano; *Quorum alterum ultione dignum, alterum absolutione non dignum judicatum est.* Ait enim ex duobus patricidiis veneficium ultione dignum quidem fuisse; cædem vero non dignam absolutione. Quam sententiam ex vulgata lectione non colliges, cum dicat alterum parricidium, nempe veneficium, ultione non dignum fuisse. *Pigh.*

5. *Eadem, &c.*] Contig. A.U. DCXXCV.

6. *Areopagi*] Areopagus vicus erat Athenis, à templo Martis sic cognominatus, vel quod ibi habitum esset judicium Martis parricidio accusati. Nam ibi primum judicium capitis actum fuisse dixit Plinius. Et inde Areopagitæ dicebantur, qui Athenis in templo Martis judicabant. Quod judicium exquisitissimum habebatur. *Oliv.*

1. *In*

& accusatorem & ream post centum annos adesse jusserunt: eodem affectu moti, quo Dolabella. Sed ille transferendo quæstionem, hi differendo damnandi atque absolvendi [1] inexplicabilem cunctationem [2] invitabant.

CAP. II.

DE PRIVATIS JUDICIIS INSIGNIBUS.

QUIBUS DAMNATI.
1. *T. Claudius Centumalus.*
2. *Otacilia Laterensis.*
3. *C. Titinius Minturnensis.*
4. *Quidam ob equi vecturam longiorem.*

PUblicis judiciis adjiciam privata, quorum magis æquitas quærentium delectare, quam immoderata turba lectorem offendere poterit.

1. [3] Claudius Centumalus ab auguribus jussus altitudinem domus suæ, quam in [4] Cœlio monte habebat, submittere, quia his ex arce augurium capientibus officiebat, vendidit eam [5] Calpurnio Lanario: nec indicavit quod imperatum à collegio [6] Augurum erat. A quibus Calpurnius demoliri domum coactus, M. Porcium Catonem inclyti Catonis patrem, arbitrum Claudio adduxit, & formulam [7] QUIDQUID. SIBI. DARE. FACERE. OPORTERET. EX. BONA. FIDE. Cato ut

1. *Inexplicabilem.*] Hoc est, cujus nullus viventium visurus esset finem. Nemo enim explicare potest quicquam, quod secum desierit esse. *Badius.*

2. *Invitabant.*] In omnibus exemplaribus legi, *mutabant.* Idem.

3. C*Laudius, &c.*] Contigit A. U. DLIX.

4. *Cœlio monte.*] Unus erat è septem collibus Romanis.

5. *Calpurnio Lanario.*] Hunc sæpius nominaverat Sallustius in Historia. Hinc *Calpurnius Sallustianus* appellatur à S. Hieronymo, Apolog. adversus Rufin. ab eodem dicti *Calpurniani discipuli.* Coler.

6. *Augurum erat.*] Augur cum capturus erat auspicia, in saxo Tarpejo sedebat, &, ut supra diximus, quatuor in aëre spatia designabat, in oriente, quod anticam appellabat, in occidente posticam, in meridie dextram, in septentrione vero sinistram. Et cum hæc designasset, concipiebat animo, quæ signa mitti vellet, vel vultures, vel aquilas, vel columbas: inde expectabat nunquid appareret, quod si apparuisset, existimabat placere Diis, si minus, non placere. *Oliverius.*

7. *Quidquid sibi dare facere oporteret ex bona fide.*] Videlicet ex fide bona judicaret,

ut est edoctus, de industria Claudium edictum sacerdotum suppressisse; continuo illum Calpurnio damnavit. Summa quidem cum æquitate, quia bonæ fidei venditorem nec commodorum spem augere, nec incommodorum cognitionem obscurare oportet.

2. [1] Notum suis temporibus judicium commemoravi: sed nec quod relaturus quidem sum, obliteratum est silentio. C. Visellius Varro gravi morbo correptus, trecenta millia nummûm ab Otacilia Laterensi, cum qua commercium libidinis habuerat, [2] expensa ferri sibi passus est: Eo consilio, ut si decessisset, ab hæredibus eam summam peteret, quam legati genus esse voluit, libidinosam liberalitatem debiti nomine colorando. Evasit deinde Visellius ex illa tempestate adversus vota Otaciliæ. Quæ offensa quod spem prædæ suæ morte non maturasset; ex amica obsequenti, subito [3] districtam fœneratricem agere cœpit, nummos petendo; quos ut fronte inverecunda, ita [4] inani stipulatione captaverat. De qua re C. Aquillius, vir magnæ auctoritatis, & scientia juris civilis excellens, judex adductus, adhibitis in consilium principibus civitatis, prudentia & religione sua mulierem reppulit. Quod si eadem formula & Varro damnari, & adversaria absolvi potuisset; ejus quoque non dubito quin turpem & inconcessum

caret, quicquid opotteret ipsum Claudium facere atque præstare ipsi Calpurnio. His verbis utebantur Jurisconsulti. *Bona* autem *fides* dicitur, cum id, quod dictum ac promissum est, bene ac recte fit. Atque inter contractus bonæ fidei etiam Emptio & Venditio locum habet, sicuti ex Jurisconsultorum libris apparet.

1. *Notum, &c.*] Contig. A.U. DCLXXV. circiter.

2. *Expensa ferri.*] Afferri & computari tanquam expensa à se, hoc est, se mutuo accepisse ab Otacilia Laterensi. *Badius.*

3. *Districtam fœneratricem.*] Apertam, non dissimulatam. Vel, acrem & immitem.

4. *Inani stipulatione.*] Vana promissione. Neque enim consecuta est, quod optabat. Nam *stipulari* est interrogare. *Stipulatio* autem, teste Pomponio, est verborum conceptio, quibus is, qui interrogatur, daturum facturumve id quod interrogatum est respondit, & Ulpianus Aquilianæ stipulationis meminit. Nam Aquilius JCtus peritissimus fuit, qui primus de dolo malo legem tulit, ut Cicero refert Officiorum libro. Hic igitur sententiam contra hanc Otaciliam tulit. *Oliv.*

1. *Multo,*

ſum errorem libenter caſtigaturus fuerit. Nunc privatæ actionis calumniam ipſe compeſcuit, adulterii crimen publicæ quæſtioni vindicandum reliquit.

3. [1] Multo animoſius, & ut militari ſpiritu dignum erat, ſe in conſimili genere judicii C. Marius geſſit: Nam cum C. Titinius Minturnenſis Fanniam uxorem, quam impudicam de induſtria duxerat, eo crimine repudiatam, dote ſpoliare conaretur: ſumptus inter eos judex, in conſpectu habita quæſtione, ſubductum Titinium monuit, ut incepto deſiſteret, ac mulieri dotem redderet. Quod cum ſæpius fruſtra feciſſet, coactus ab eo ſententiam pronunciare: mulierem impudicitiæ ream ſeſtertio nummo, Titinium [2] ſumma totius dotis damnavit: Præfatus, idcirco ſe hunc judicandi modum ſecutum, quod liqueret ſibi, Titinium patrimonio Fanniæ inſidias ſtruentem, impudicæ conjugium expetiſſe. Fannia autem hæc eſt, quæ poſtea Marium hoſtem à ſenatu judicatum, cœnoque paludis, qua extractus erat, oblitum, etiam in domum ſuam cuſtodiendum [3] Minturnis deductum, ope quantacunque potuit, adjuvit: Memor quod impudica judicata eſſet, ſuis moribus; quod dotem ſervaſſet, illius religioni acceptum fieri debere.

4. Multus ſermo eo etiam judicio manavit, in quo quidam [4] furti damnatus eſt; quod equo, cujus uſus illi uſque [5] Ariciam commodatus fuerat, ulteriore ejus municipii clivo vectus eſſet. Quid aliud hoc loci quam verecundiam illius ſeculi laudemus, in quod tam minuti à pudore exceſſus puniebantur?

1. *Multo, &c.*] Contig. A. U. DCLIII.
2. *Summa totius dotis.*] Ut totam dotem reſtitueret.
3. *Minturnis, &c.*] Contigit A. U. DCLXV.
4. *Furti damnatus.*] Cæterum priſci quoque noſtri JCti hoc idem de his ſentiunt, qui ultra quam dictum eſt, equis commodatis vehuntur. *Oliv.*
5. *Ariciam.*] Urbs diſtabat ab urbe decem millibus paſſuum, dicta ab Aricia puella. *Idem.*

CAP. III.

CAP. III.

DE MULIERIBUS QUÆ CAUSSAS apud Magiſtratus egerunt.

1. *Amæſia Sentia.* 2. *Afrania Licinii Buccionis.* 3. *Hortenſia Q. F.*

NE de his quidem fœminis tacendum eſt; quas conditio naturæ, & [1] verecundiæ ſtola, ut [2] in foro & judiciis tacerent, cohibere non potuit.

1. [3] Amæſia Sentia rea, cauſam ſuam, L. Titio prætore judicium cogente, maximo populi concurſu egit: parteſque omnes ac numeros defenſionis non ſolum diligenter, ſed etiam fortiter executa, prima actione, cunctis pene ſententiis liberata eſt: Quam, quia ſub ſpecie fœminæ virilem animum gerebat, *Androgynem* appellabant.

2. [4] Afrania vero Licinii Buccionis ſenatoris uxor prompta ad lites contrahendas, pro ſe ſemper apud Prætorem verba fecit: non quod advocatis deficiebatur, ſed quod impudentia abundabat. Itaque inuſitatis foro latratibus aſſiduè tribunalia exercendo, muliebris calumniæ notiſſimum evaſit exemplum: adeo ut pro crimine improbis fœminarum moribus, Afraniæ nomen objiciatur. Prorogavit autem ſpiritum ſuum [5] ad C. Cæſarem iterum atque P. Ser-

1. *VErecundiæ ſtola.*] Neque in Senatum venire fœminas, fas erat. Itaque poſt Semiamiram Heliogabali matrem, ſevere cautum eſt, ne unquam mulier in Senatum ingrederetur, utque inferis ejus caput dicaretur devoveretur que, per quem id eſſet factum. auctor Lampridius. *Colerus.*

2. *In foro & judiciis.*] Sicut Laronia à Juvenale introducta Sat. II.

Nunquid nos agimus cauſas, civilia jura
Novimus, aut ullo ſtrepitu fora veſtra movemus. Oliv.

3. *Amæſia, &c.*] Contigit A. U. DCLXXVI.

4. *Afrania, &c.*] Contig. A. U. DCCV. (Caja Afrania Licinii Bruttionis uxor.] Ita vulgo. Colon. & Winchel. muliebre prænomen omittentes correctius hæc produnt; *Afrania Licinii Buccionis ſenatoris uxor.* Atque eodem modo Cauchianus aliique fere omnes manuſcripti. *Buccionis* à bucca dicti, quemadmodum Labeones à labiis. *Pigh.*

5. *Ad C. Cæſarem tertium itemque M. Servilium Conſulem.*] Ita vulgo. Mendoſè citantur hi conſules, ſicut ex Annall. noſtris conſtabit. Hoc autem loco ſunt ita reſtituendi, *Ad C. Cæſarem iterum, atque P. Servilium conſules.* Quod etiam ex manuſcriptis ferè colligere eſt. *Pigh.* *Ad C. Cæſarem.*] Locus manifeſtus mendi,

P. Servilium Coss. Tale enim monstrum magis quo tempore extinctum, quam quo sit ortum, memoriæ tradendum est.

3. Hortensia vero Q. Hortensii filia, cum ordo matronarum gravi tributo [1] à Triumviris esset oneratus, nec quisquam virorum patrocinium eis accommodare auderet; caussam fœminarum apud triumviros & constanter & feliciter egit. Repræsentata enim patris facundia, impetravit ut major pars imperatæ pecuniæ his remitteretur. Revixit tum muliebri stirpe Q. Hortensius, verbisque filiæ aspiravit: cujus si virilis sexus posteri vim sequi voluissent, Hortensianæ eloquentiæ tanta hæreditas una fœminæ actione abscissa non esset.

CAP. IV.

DE QUÆSTIONIBUS.

HABITIS A
1. *M. Agrii servo.*
2. *Alexandro C. Fannii.*
3. *Philippo Fulvii Flacci.*

ATque ut omnes judiciorum numeros exequamur, quæstiones quibus aut creditum non est, aut temere habita fides est, referamus.

1. M. Agrii argentarii servus Alexandrum C. Fannii servum occidisse insimulatus est; eoque nomine tortus à domino, admisisse se id facinus constantissimè asseveravit: Itaque [2] Fannio deditus, supplicio affectus est. Parvulo deinde

mendi, & omissus numerus consulatus alterius P. Servilii. Itaque lectionem libri Danielis absque mora amplector: *Ad. C. Cæsarem* III. *iterum ad P. Servilium* COSS. Licet enim Cæsar continuos consulatus gesserit, ut scribit Tranquillus, tamen & ejus consulatus titulis distinguebantur. Suetonius: *Tertium & quartum consulatum titulo tenus gessit.* Coler. *C. Cæsarem.*] Julium Cæsarem iterum & Servilium Coss. Ita libri nonnulli habent, & Quintilianus libro I. Appianus libro VI. *Corradus.*

1. *A triumviris.*] Lepido, M. Antonio, & Augusto.

2. *Fannio deditus.*] Lege enim cautum erat, ut servi noxæ dederentur. Erat autem hæc pœna servorum, quos domini malebant ad pœnam tradere, quam præstare maleficium, quod illi admisissent. *Oliv.*

2. Contra

inde tempore interjecto, ille, cujus de nece creditum erat, domum rediit.

2. [1] Contra Fannii servus Alexander, cum in suspicionem C. Fl. equitis Romani occisi venisset, sexies tortus pernegavit ei se culpæ affinem fuisse. Sed perinde atque confessus, & à judicibus damnatus, & à L. Calpurnio triumviro [2] in crucem actus.

4. [3] Item Fulvio Flacco causam dicente, Philippus servus ejus, in quo tota quæstio nitebatur, octies tortus, nullum omnino verbum quo dominus perstringeretur, emisit: Et tamen reus damnatus est: cum certius argumentum innocentiæ unus octies tortus exhiberet, quam octo semel torti præbuissent.

CAP. V.

DE TESTIMONIIS IRRITIS VEL RATIS.

1. *Cæpionum ac Metellorum in Q. Pompejum.*
2. *M. Æmilii Scauri in diversos.*
3. *L. Crassi in M. Marcellum.*
4. *Q. Metelli, Lucullorum, Hortensii & Lepidi in C. Cornelium.*
5. *M. Ciceronis in P. Clodium.*
6. *P. Servilii Isaurici in quendam reum.*

1. Sequitur ut ad testes pertinentia exempla commemorem. [4] Cn. & Q. Serviliis Cæpionibus iisdem parentibus natis, & per omnes honorum gradus ad summam amplitudinem provectis: [5] item fratribus Q. & L. Metellis con-

1. *Contra Fannii.*] Longe aliud nomen est in lib. Dan. *Contra Piccinii.* Coler.

2. *In crucem.*] Vide supra.

3. *Item Fulvio Flacco.*] Lælius accusavit Lucium Flaccum, Cicero defendit. Capita accusationis hæc fuerunt: Primo, quod classis nomine pecuniam civitatibus imperâsset. Secundo, quod drachmas CCVI. Æmonenses dedissent, id quod Asclepiades legatus dixerat. Tertio, quod drachmarum XVI. M. acceKpisset, quas Philippus & Hermobius se dedisse dicebant. Quarto, quod Heracliensibus, pecuniam, quæ apud se Flacci patris sui nomine erat, abstulisset. Quinto, quod aurum, Judæorum nomine quotannis ex Italia, & ex omnibus provinciis Hierosolymam exportari solitum, ipse edicto sanxisset, ne ex Asia exportari liceret. Sexto, quod Falcidius talenta quinquaginta se Flacco dedisse dicebat. *Oliv.*

4. CN. *& Q. Serviliis, &c.*] Contig. A. U. DCXV.

5. *Item fratribus Metellis.*] Plin. l. VII. cap. 43. Nat. Hist. pulcherrima scribit de

consularibus & censoriis, altero etiam triumphali: in Q. Pompejum A. F. repetundarum reum acerrimè dicentibus testimonium, non abrogata fides, absoluto Pompejo; sed ne potentia inimicum oppressisse videretur, occursum est.

2. [1] M. etiam Æmilius Scaurus princeps senatus C. Memmium repetundarum reum [2] districto testimonio insecutus est. Item [3] C. Flavium [4] eadem lege accusatum testis proscidit. [5] Jam C. Norbanum majestatis crimine publicæ quæstioni subjectum, ex professo opprimere conatus est: nec tamen aut auctoritate, qua plurimum pollebat, aut religione, de qua nemo dubitabat, quemquam illorum affligere potuit.

3. [6] L. quoque Crassus tantus apud judices, quantus apud P. C. Æmilius Scaurus: namque eorum suffragia robustissimis & felicissimis eloquentiæ stipendiis regebat, eratque sic fori, ut ille curiæ princeps. Cum vehementissimum testimonii fulmen [7] in M. Marcellum reum injecisset; impetu gravis, exitu vanus apparuit.

4. Age Q. Metellus Pius, L. M. Luculli, Q. Hortensius, M. Lepidus, [8] C. Cornelii majestatis rei, quam non one-

de Metellis, ubi de felicitate loquitur. *Oliverius.*

1. *M. etiam Æmilius.*] Memmium & Flavium repetundarum reos, ex Asia, ut conjicitur, diversis temporibus postulavit Scaurus: fuit autem, ut Plinius orator tradit, nobilis pauper, patricius quidem, sed qui patrem habuerit carbonariam exercentem, postea tamen ad summum dignitatis fastigium evasit. *Oliver.* Contig. A. U. DCL. & DCLVII, & DCLX.

2. *Districto.*] Id est, vehementi & armato. Translatio est, & sumpta à gladiatore, qui adversarium nudato gladio invadit. *Oliver.*

3. *C. Flavium.*] Is est C. Flavius Pusio, adversarius M. Druso Tr. Pl. Meminit ejus Cicero pro A. Cluentio. Et Valerius capite sequenti. *Coler.*

4. *Eadem lege.*] Repetundarum.

5. *Nam C. Norbanum.*] Hic missos à Sylla legatos, qui de pace agerent consul violaverat, idem postea proscriptus, in urbe Rhodo cum comprehenderetur, seipsum occidit. *Oliv.*

6. *L. quoque, &c.*] Contig. A. U. DCLX.

7. *In M. Marcellum.*] Repetundarum reum, ex Græcia videlicet & Achaia, ut conjicitur. *Oliv.*

8. *C. Cornelii majestatis rei.*] Hic homo non improbus vita habitus est. Fuerat quæstor Cn. Pompeii, deinde Tribunus plebis, C. Pisone Consule. In eo magistratu ita se gessit, ut justo pertinacior videretur. Alienatus autem à Senatu multis

onerarunt tantummodo testes salutem; sed etiam negantes illo incolumi stare rempubl. posse, depoposcerunt? Quæ decora civitatis (pudet referre) [1] umbone judiciali repulsa sunt.

5. [2] Quid, M. Cicero forensi militia [3] summos honores amplissimumque dignitatis locum adeptus, nonne in ipsis eloquentiæ suæ castris testis abjectus est, dum P. Clodium Romæ

multis ex causis, quas nunc referre non attinet, sed inter cætera promulgaverat legem, qua autoritatem Senatus minuebat, ne quis nisi per populum legibus solveretur, quod antiquo quoque jure erat cautum. Itaque in omnibus Senatusconsultis, quibus aliquem solvi placebat, adjici erat solitum, ut ea ad populum ferretur, sed paulatim ferri erat desitum. Indigne ergo eam Cornelii rogationem tulerant potentissimi quique ex Senatoribus. Itaque P. Servilius Globulus trib. pl. inventus erat, qui L. Cornelio obsisteret. Is, ubi legis ferendæ dies venit, & præco subjiciente scriba legis verba recitare populo cœpit, & scribam subjicere, & præconem pronuntiare passus non est. Tunc Cornelius ipse codicem recitavit, quod cum improbe fieri C. Piso vehementer quereretur contra tribunitiam intercessionem, gravi convitio à populo exceptus est. Et cum ille eos, qui sibi intentabant manus, prehendi à lictore jussisset, fracti ejus fasces cuncti, lapidesque etiam ex ultima concione in consulem jacti, quo tumultu Cornelius perturbatus, consilium dimisit. Hanc deinde legem tametsi temperaverit, tamen, invitis optimatibus, eam tulit. Tulit autem alias leges, quas commemorare necesse non est. Sequenti deinde anno, Marco Lepido, & Lucio Volcatio Coss. reum Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de majestate fecerunt apud Publium Cassium prætorem, qui cum decimo die, ut mos est, non affuisset, accusatores ante tribunal pene confecti sunt. Renovata deinde actio est, dicentibus in eum testimonia infestis principibus civitatis, qui se vidisse dicerent, cum Cornelius codicem in tribunatu pro rostris recitaret, quod nemo ante Cornelium fecisse æstimaretur. Volebant videri se judicare eam rem magnopere ad crimen imminutæ majestatis tribunitiæ pertinere, quum prope tolleretur intercessio, si id tribunis permitteretur. Judicium id exercuit Q. Gallus Prætor. Cicero quatriduum defendit, ut ipse significat. Vide Ascon. in Cornel. *Oliv.* Contigit A. U. DCXXCVII. *Cn. Cornelii.*] Asconius in Oratione pro Corn. Q. Catulum ponit, & L. Lucullum omittit. *Corrad.*

1. *Umbone judiciali.*] Clypeo & protectione judicum. *Bad.*

2. *Quid Marcus Cicero.*] Hic cum in domo Cæsaris eo anno pontificis maximi, bonæ Deæ sacra celebrarentur, quibus nulli viro interesse licebat, P. Clodius Appii filius Pompejæ Cæsaris uxoris amore correptus, sub habitu muliebri ædes introivit, & sacra violavit; qui cognitus per manus servulæ servatus & eductus est. Cicer. ad Att. l. 1. ep. 9. cujus principium est, *Et mea sponte: P.*, inquit. *Clodium Appii filium te credo audisse cum veste mulierum deprehensum domi Cn. Cæsaris, quum sacrificium pro populo fieret, eumque per manus servula servatum & eductum: rem esse insigni infamia: quod te moleste ferre scio.* Oliv.

3. *Summos honores.*] Præturam, consulatum, auguratum. *Idem.*

2. . . 22

1. *Sacri-*

Romæ apud ſe fuiſſe juravit, illo [1] ſacrilegum [2] flagitium uno abſentiæ argumento tuente? Siquidem judices Clodium [3] inceſti crimine, quam Ciceronem infamia perjurii liberare maluerunt.

6. Tot elevatis teſtibus, unum, cujus nova ratione judicium ingreſſa auctoritas confirmata eſt, referam. [4] P. Servilius conſularis, cenſorius, triumphalis, qui majorum ſuorum titulis *Iſaurici* cognomen adjecit; cum forum præteriens teſtes in reum dari vidiſſet, loco teſtis conſtitit; ac inter ſummam patronorum pariter & accuſatorum admirationem ſic orſus eſt. Hunc ego, judices, qui cauſam dicit, cujas ſit, aut quam vitam egerit, quamque merito vel injuriæ accuſetur, ignoro: illud tantum ſcio, cum occurriſſet mihi Laurentina via iter facienti, admodum [5] anguſto loco equo deſcendere noluiſſe. Quod an aliquid ad [6] religionem veſtram pertineat, ipſi æſtimabitis: ego id ſupprimendum non putavi. Judices reum, vix auditis cæteris teſtibus,

1. *Sacrilegum.*] Quia ſacra bonæ Deæ adire non dubitavit, quibus adeſſe nefas erat viro. *Oliv.*

2. *Flagitium.*] Inceſtum. Nam, ut dixi, propter Pompejam Cæſaris uxorem adierat ſacra. Quamobrem & à Cæſare Pompeja repudiata fuit, cujus rei meminit Suetonius in vita Cæſaris. Dicit enim: *In Cornelia locum Pompejam duxit, Quinti Pompeji filiam, Lucii Syllæ neptem, cum qua deinde divortium fecit, adulteram opinatus. P. Clodium inter publicas ceremonias penetraviſſe ad eam muliebri veſte, tam conſtans fama erat, ut Senatus quæſtionem de pollutu ſacris decreverit.* Idem.

3. *Inceſti.*] Recte, quia loco ſacro. Vel *inceſti* etiam de ſororibus poſſumus intelligere. Nam duas violaſſe ſuſpicio erat. *Idem.*

4. *P. Servilius.*] Hic P. Servilius Iſauricus miſſus adverſus piratas, qui proximum mare, Cretam inter atque Cyrenas, Epirum & Achaiam, ſinumque Maleum latrocinabantur, non incruenta victoria ſuperavit, nec mari ſubmoviſſe contentus, validiſſimas urbes eorum, & diutina præda abundantes, Phaſelin & Olympon, evertit, Iſaurumque ipſam arcem Ciliciæ, unde conſcius ſibi magni laboris, Iſaurici cognomen adamavit. Dictus igitur Iſauricus, quod Iſauros in Cilicia domuerit. *Idem.*

5. *Anguſto loco.*] Arcto loco, qui duos equos non admitteret. Ergo hic nec de via ceſſit, nec equo deſilivit. Nam principibus civitatis, qui hoc honore digni cenſebantur, honoris gratia ab inferioribus equo deſcendebatur, caput aperiebatur, & de ſemita cedebatur, quod honoris genus ſenectuti imprimis dabatur. Seneca epiſt. LXX. *Si conſulem video aut prætorem, omnia quibus honor haberi ſolet, faciam, equo deſiliam, caput adaperiam, ſemita cedam.* Idem.

6. *Religionem.*] Juſtitiam. Eſt enim religio pars juſtitiæ.

ſtibus, damnaverunt. Valuit enim apud eos, cum amplitudo viri, tum gravis neglectæ dignitatis ejus indignatio: eumque qui venerari principes neſciret, in quodlibet facinus procurſurum crediderunt.

CAP. VI.

QUI QUÆ IN ALIIS VINDICARANT, IPSI COMMISERUNT.

1. *C. Licinius Hoplomachus.*
2. *C. Marius Coſ. vj.*
3. *C. Licinius Calvus Stolo.*
4. *Q. Varius Ibrida.*

NE illos quidem latere patiamur, qui quæ in aliis vindicarant, ipſi commiſerunt.

1. C. Licinius cognomine Hoplomachus, à prætore poſtulavit, ut patri ſuo bonis, tanquam ea diſſipanti interdiceretur. Et quidem quod petierat, impetravit: ſed ipſe parvo poſt tempore, mortuo ſene, amplam ab eo relictam pecuniam latifundiaque feſtinanter conſumpſit. Dignus hac viciſſitudine pœnæ fuit: quoniam hæreditatem abſumere, quàm hæredem maluit tollere.

2. [1] C. autem Marius, cum magnum & ſalutarem reipublicæ

1. C*Ajus autem Marius.*] Dictum eſt in cap. de Fortitud. quo pacto Marius, qui primo nobilitati vehementer infenſus, Apulejum Saturninum Gracchanas leges ſuſcitantem, ſuis opibus juvit, mutata ſententia, autore Scauro, illum è foro ejecit, & in Capitolium fugere coëgit; quem perſecutus, cum ille propoſito pileo, ſervos ad arma ſpe libertatis convocaret, Capitolium invaſit, & abruptis fiſtulis, illum in deditionem venire coëgit, qui quum pœnitentiæ per legatos fidem feciſſet, inde digreſſus cum ducibus factionis receptus eſt in curiam, ubi factâ in eum eruptione, populus eum fuſtibus ſaxiſque coopertum in ipſa quoque morte laceravit. Marius igitur Saturninum oppreſſit, quia ſervos ad arma vocabat; ipſe vero paulo poſt, ad ſui opem ſublato pileo, ſpe libertatis ſervos inviravit, quum Syllam urbem irrumpentem cum exercitu ſenſit. Ergo quod in aliis correxit, ipſe peccavit, & alium ſui quoque peccati vindicatorem invenit. Advertendum eſt, quod Eutropius de Mario dicit: *Sylla Marium de capriſi caſa extractum vinciri juſſit, ductumque trans Tyberim, effoſſis oculis, membriſque minutim caſis, trucidari.* Ibi de Marco Mario loquitur, non de Cajo Mario. Nam Cajus Marius, ut Plinius, Cicero & Plutarchus, & multi alii teſtantur, voluntaria morte deceſſit. Nam Cicero de Natura Deorum: *Cur*, inquit, *Marius tam infeliciter ſepties conſul domi ſua mortuus eſt.* Oliverius. Contigit A. U. DCLIII.

1. *Pileo.*]

publicæ civem in L. Saturnino opprimendo egisset, à quo in modum vexilli pileum servituti ad arma capienda ostentatum erat: L. Sylla cum exercitu in Urbem irrumpente, ad auxilium servorum [1] pileo sublato confugit. Itaque dum facinus, quod punierat, imitatur; alterum Marium, à quo affligeretur, invenit.

3. [2] C. vero Licinius Stolo, cujus beneficio plebei petendi consulatum potestas facta est, cum lege sanxisset ne quis amplius quàm quingenta agri jugera possideret, ipse mille comparavit: dissimulandique criminis gratia, dimidiam partem filio emancipavit. Quam ob caussam à M. Popillio Lænate accusatus, primus sua lege cecidit: ac docuit, nihil aliud præcipi debere, nisi quod prius quisque sibi imperaverit.

4. [3] Q. autem Varius, [4] propter obscurum jus civitatis Ibrida

1. *Pileo.*] Signo libertatis.

2. *Cajus vero Licinius Stolo.*] Autor de Viris Illustribus: *Fabius Ambustus è duabus filiabus alteram Licinio Stoloni, alteram A. Sulpitio patricio conjugem dedit, quarum plebeia cùm sororem salutaret, cujus vir Tribunus militum consulari potestate erat, fasces lictorios foribus appositos indecenter expavit; à sorore irrisa, marito questa est, qui adjuvante socero, ut primum tribunatum plebis aggressus est, legem tulit, ut alter consul ex plebe crearetur. Lex, resistente Appio Claudio, tamen lata est, & primus Licinius Stolo consul factus. Idem legem sanxit, ne cui viro plebeio plus quam centum jugera agri habere liceret; & ipse cum jugera centum quinquaginta haberet, & altera emancipati filii nomine possideret, in judicium vocatus, primus omnium sua lege punitus est.* Olivetius. Contigit A. U. CCCXCVI.

3. *Quintus autem Varius, &c.*] Hic est, qui legem tulit, ut quæreretur de his, quorum ope & consilio socii contra populum Romanum arma sumpsissent. Qua lege Q. Cæpioni gratificans, M. Scaurum concitati belli crimine apud se adesse jussit, Hybrida quasi ex contumelia vocatus, sua ipsius lege damnatus. Dum enim severius agit, in eos qui authores fuerant concitandi belli, bellum ipse non modo sociale, sed etiam civile suscitavit, & hoc modo, dum seditionem concitat, lege opprimitur. *Oliver.* Contigit A. U. DCLXII.

4. *Propter obscurum jus.*] Cur autem ab hac ratione Hybrida dictus, si derivant hanc vocem ἀπὸ τῆ ὕβρεως. Scio quid Grammatici, & non infimi census Jureconsulti de hac vocula. Sed ab eorum opinione longissimè absum. Nam omnibus modis adfirmare non dubitem Varium illum Sucronensem Ibridam, non Hybridam, fuisse appellatum, id est, Semicivem. Iber in veteri glossario exponitur ἡμίονος: Hinc Ibridæ, promiscui generis quæcunque animalia dicta. Hoc ante me & Josepho Scaligero summo viro probatum. Ab animalibus ea appellatio ad homines quoque translata est. Plinius lib. VIII. cap. 53. *In nullo genere æque facilis est mistura cum fero, qualiter natos antiqui* Hybtidas *vocabant, seu semiferos, ad homines quo*que,

[1] *Ibrida* cognominatus, tribunus plebis legem [2] adversus intercessionem collegarum perrogavit: qua jubebat quæri, quorum dolo malo socii ad arma ire coacti essent, [3] magna cum clade reipublicæ: [4] sociale enim prius, deinde civile bellum excitavit. Sed dum ante pestiferum tribunum pleb. quam [5] certum civem agit, sua lex eum domesticis laqueis constrictum absumpsit.

que, ut in C. Antonium Ciceronis in consulatu collegam, appellatione translata. Cedo hominem qui ajat Plinium scripsisse *Hybridas.* Rescribo itaque audacter: *Ibridas.* Nam qua ratione dici possit animal brutum *Hybrida*, non video. Homines porro variis modis Ibridæ dici potuêre, ut si quis ex ingenuo & servo, ex servo & libertino natus esset *Ibrida* dicebatur. Item si quis patrem & matrem diversæ nationis haberet. Suetonius Augusto: *Item Asinii Epicadi ex gente Parthina, Hybrida.* Postremo *Ibrida* dicebatur, si quis mixto sermonis genere uteretur. Inde exponunt illud Horat. lib. I. Satyra VII.

Ibrida quo pacto sit Persius ultus.

Colerus.

1. *Ibrida.*] Mixto sanguine contumeliose natus, propter obscurum jus civitatis, ideoque dubium erat, an deberet censeri civis Romanus. *Bad.*

2. *Adversus intercessionem collegarum.*] Intercesserunt collegæ, hoc est, alii tribuni, ne reipubl. perniciosa lex ferretur, eam tamen tulit adversus collegarum intercessionem, & ita seditionem & bellum excitavit. *Oliv.*

3. *Magna cum clade reip.*] Quia socii rursus arma sumpserunt, & inter se cives pestifera seditione laborârunt. *Idem.*

4. *Sociale.*] Bellum sociorum, quod periculosissimum fuit, tandem Pompejus Strabo sedavit. *Idem.*

5. *Certum civem.*] Quia Veronensis iste fuit, ideo dicit prius eum tribunum pestiferum, quam certum civem egisse. *Idem.*

CAP. VII.

CAP. VII.

DE STUDIO ET INDUSTRIA.

QUid cesso vires industriæ commemorare? cujus alacri spiritu militiæ stipendia roborantur; forensis gloria accenditur; fido sinu cuncta studia recepta nutriuntur: quicquid animo, quicquid manu, quicquid linguæ admirabile est, ad cumulum laudis perducitur. Quæ cum perfectissima sit virtus, eam tamen duramento sui confirmat.

1. [1] Cato sextum & octogesimum annum agens, dum in republ.

1. *CAto, &c.*] M. Porcius Cato capitali crimine accusatus. Hic consul Celtiberos domuit, & ne rebellare possent, literas ad singulas civitates misit, ut muros diruerent, cum unaquæque sibi soli imperari putaret, fecerunt, ipse cum laudem mereretur, ab invidis capite postulatus est. Constat quadragies quater fuisse accusatum, & semper gloriose absolutum. Hanc autem ultimam causam fuisse conjicimus, quam octogenarius dixit, cum summa laude & quasi admiratione, quod in ea ætate memoria tanta laterumque firmitate & pronunciatione valeret, ut in nulla parte deficeret. Cujus oratio tantam vim habuit, ut non solum se tutaretur, sed accusatorem quoque Galbam reum cum summo periculo redderet. Eam postmodum orationem in Annalibus suis inseruit. Plinius Nat. Hist. l. VII. cap. 27. de Catone: *Cateru*, inquit, *virtutum generibus varii & multi fuère præstantes, Cato primus Porciæ gentis tres summas in homine res præstitisse existimatus est, optimus Orator, optimus Imperator, optimus Senator. Quæ mihi omnia etiamsi non prius, attamen clarius fuisse in Scipione Æmiliano videntur, dempto præterea plurimorum odio, quo Cato laboravit. Itaque sit proprium Catonis, quater & quadragies caussam dixisse, nec quemquam sæpius postulatum, & semper absolutum.* Oliv.

republ. tuenda juvenili animo perſtat, ab inimicis capitali crimine accuſatus, ſuam cauſſam egit. Neque aut memoriam ejus quiſquam tardiorem, aut firmitatem lateris ulla ex parte quaſſatam, aut os hæſitatione impeditum animadvertit. Quia omnia iſta in ſtatu ſuo æquali ac perpetua induſtria continebat. [1] Quinetiam in ipſo diutiſſimè actæ vitæ fine diſertiſſimi oratoris Galbæ accuſationi defenſionem ſuam pro Hiſpania oppoſuit.

Idem Græcis literis erudiri concupivit: quam ſero, inde æſtimemus, quod etiam Latinas pene jam ſenex didicit. Cumque eloquentia magnam jam gloriam partam haberet; id egit, [2] ut juris civilis quoque eſſet peritiſſimus.

2. Cujus mirifica [3] proles, propior ætati noſtræ Cato, ita doctrinæ cupiditate flagravit: ut ne in Curia quidem, dum ſenatus cogitur, temperaret ſibi, quo minus libros Græcos lectitaret: Quæ quidem induſtria oſtendit, aliis tempora deeſſe, alios [4] temporibus ſupereſſe.

3. Terentius autem Varro [5] humanæ vitæ exemplum ætatiſque ſpatium nominandus: non annis, quibus ſeculi tem-

1. *Quinetiam, &c.*] Cum L. Scribonius tribunus plebis rogationem tuliſſet, ut Luſitani qui in fidem populi Romani dediti à Servilio Galba in Gallia veniſſent, in libertatem reſtituerentur: M. Cato acerrime ſuaſit, extat oratio in Annalibus ejus incluſa. Q. Fulvius Nobilior & ſæpe ab eo in Senatu laceratus reſpondit pro Galba. Ipſe quoque Galba cum ſe condemnari videret, complexus duos filios prætextatos, & Sulpicii filium, cujus tutor erat, ita miſerabiliter locutus eſt pro ſe, ut rogatio antiquaretur. *Oliv.*

2. *Ut juris civilis.*] Pomponius quoque Juriſconſultis accenſet, cujus & libros extare ſcribit. Cicero fatetur omnium Juriſperitiſſimum ſuæ ætatis fuiſſe. *Colerus.*

3. *Proles.*] Progenies & propago, non tamen filius, ſed pronepos.

4. *Temporibus ſupereſſe.*] Sic Cicero apud Agellium lib. I. cap. 22. Nec vero ſcientia juris majoribus ſuis Q. Ælius Tubero defuit, doctrina etiam ſuperfuit. *Colerus.*

5. *Humanæ vitæ exemplo, & ſpacio nominandus.*] Ita vulgo. In Camp. *Humanæ vitæ exemplum, ætatiſque ſpatium.* Vox *nominandus* non habetur: quam tamen facile fero. Tradit autem Plinius libro XXIX. cap. 4. M. Varronem ætatis anno LXXXVIII. adhuc ſcripſiſſe de aſpidibus. Idem Varro ait de hebdomadibus ſcribens ſe quoque jam duodecimam annorum hebdomadem ingreſſum eſſe, & ad eum diem ſeptuaginta hebdomadas librorum conſcripſiſſe. Ex quibus aliquandiu cum proſcriptus eſſet, direptis bibliothecis ſuis non comparuiſſe, ut apud Gellium libro III. cap. 10. Proſcriptus quidem fuit

tempus æquavit, [1] quam stylo vivacior fuit. In eodem enim lectulo & spiritus ejus, & egregiorum operum cursus extinctus est.

4. Consimilis perseverantiæ [2] Livius Drusus, qui ætatis viribus, & acie oculorum [3] defectus, [4] jus civile populo, benignissime interpretatus est: utilissimaque discere id cupientibus monimenta composuit. Nam ut senem illum natura, cæcum fortuna facere potuit: ita neutra interpellare valuit; ne non animo & videret & vigeret.

5. [5] Paullus vero senator, & Pontius Lupus eques Romanus, suis temporibus celebres caussarum actores, luminibus capti, eadem industria [6] forensia stipendia executi sunt. Itaque frequentius etiam audiebantur, concurrentibus aliis quia ingenio eorum delectabantur, aliis quia constantiam admirabantur. Namque tali incommodo perculsi

fuit à triumviris, tanquam iniquus dominatui, verum servatus amicorum opera, ut Appianus auctor est Civilium quarto. Mortuus autem post bellum Actiacum fere nonagenarius, ut Eusebius in Chron. *Pigh.*

1. *Quam stylo.*] De hoc Varrone Agellius lib. III. cap. 10. Tum ibi addit, se quoque jam duodecimam annorum hebdomadam ingressum esse: & ad eum diem septuaginta hebdomadas librorum conscripsisse. Cicero passim ejus doctrinam & industriam deprædicat. Augustinus cum alibi, tum libro VI. cap. 2. de Civitate Dei. Unici hujus etiam viventis imago posita est in bibliotheca, quæ prima in orbe ab Asinio Pollione ex manubiis publicata Romæ. Auctor Plin. lib. VII. cap. 30. *Colerus.*

2. *Livius Drusus.*] Hic pater ejus Drusi fuit, qui trib. plebis Latinis civitatem, plebi agros, equitibus curiam, Senatui judicia permisit, & tantum in urbe conflavit incendium, ut ne prima illius flamma potuisset sustineri, ni esset subita morte correptus. Pater igitur vir eximiæ industriæ, quanquam luminibus captus, & senio ac viribus confectus, tamen pop. Rom. quoad vixit, leges exposuit, de jure civili monumenta composuit, ut essent, illud discere volentibus, accommodata. *Oliv.*

3. *Defectus.*] Id est, destitutus.

4. *Jus civile.*] Mirum, hunc Livium inter Jureconsultos non fuisse relatum à Pomponio. *Coler.*

5. *Publius vero Senator, & L. Pontius eques Romanus.*] Ita vulgo. Propria nomina, ut passim, ita & hic sunt corruptissima. In MSStis quatuor exemplar. *P. vero senator, & Lupus Pontius.* Sed qui solo prænomine cognosci senator ille poterit, cujus ne semel quidem antea meminerit? Sed ita temere detruncarunt auctorem hunc Librarii de reipsa parum soliciti. In Pulmanniano, *Paullus* appellatur, ex quo ad minus colligimus, ex Æmilia ipsum fuisse gente. *Pigh.*

6. *Forensia stipendia.*] Appellat actiones causarum.

culsi secessum petunt, duplicantque tenebras, fortuitis voluntarias adjicientes.

6. [1] Jam P. Crassus, cum in Asiam [2] ad Aristonicum regem debellandum consul venisset, tanta cura Græcæ linguæ notitiam animo comprehendit, ut eam [3] in quinque divisam genera per omnes partes ac numeros penitus cognosceret. Quæ res maximum ei sociorum amorem conciliavit, qua quis eorum lingua apud tribunal illius postulaverat, eadem decreta reddenti.

7. Ne [4] Roscius quidem subtrahatur scenicæ industriæ notissimum exemplum, qui nullum unquam spectanti populo gestum, nisi quem domi meditatus fuerat, ponere ausus est. Quapropter non ludicra ars Roscium, sed Roscius ludricam artem commendavit: nec vulgi tantum favorem, verum etiam principum familiaritates amplexus est. Hæc sunt attenti & anxii, & nunquam cessantis studii præmia; propter quæ tantorum virorum laudibus non impudenter se persona histrionis inseruit.

E X-

1. *Jam Publius Crassus.*] Hic P. Crassus, ut in cap. de Fortitudine diximus, adversus Aristonicum missus cum exercitu & Imperator & Pontifex, quod nunquam antea factum fuerat, ut dux simul exercitus & Pontifex mitteretur: ex quo etiam creditum est, rem male cessisse: attamen ea fuit industria, ut quinque Græcorum linguas brevi comprehenderit. Quæ res ipsi plurimum contulit ad conciliandos sociorum animos: nam gratissimum erat illis cum jus dicendum esset, si non aliena per interpretem, sed sua quisque lingua suum jus audiret. *Oliver.* Contigit A. U. DCXXII.

2. *Ad Aristonicum, &c.*] Attalus rex Pergamenorum, regis Eumenis filius, socii quondam commilitonisque Romani, ejusmodi testamentum reliquit: POPULUS ROMANUS BONORUM MEORUM HAERES ESTO. Adita igitur hæreditate, provinciam populus Romanus non quidem bello, nec armis, sed quod est æquius, testamenti jure retinebat. Sed hanc difficile dictu est, utrum facilius amiserit populus Romanus, an recuperaverit: nam Aristonicus regii sanguinis ferox juvenis, armis provinciam invasit, adversus quem primo quidem missus fuit hic Publius Crassus, qui victus & captus, dum duceretur, virgam qua equum regebat, in oculum barbari unius direxit, qui vi doloris accensus, Crassi latus sica confodit. *Oliv.*

3. *In quinque divisam genera.*] Satis constat quinque Græcorum linguas esse, Ionicam, Doricam, Atticam, Æolicam, & communem. *Oliverius.*

4 *Roscius*] Eam gloriam consecutus, ut quicunque in histrionica excelleret, is Roscius diceretur, teste Cicerone lib. 1. de Oratore, ubi hunc Roscium mirifice laudat. *Oliv.*

1. *Dema-*

EXTERNA.

1. Græca quoque induſtria, quoniam noſtræ multum profuit, quem meretur fructum Latinæ linguæ recipiat. [1] Demoſthenes, cujus commemorato nomine, maximæ eloquentiæ conſummatio audientis animo oboritur, cum inter initia juventæ, artis, quam affectabat, primam literam dicere non poſſet, oris ſui vitium tanto ſtudio expugnavit, ut ea à nullo expreſſius efferretur. Deinde propter nimiam exilitatem acerbam auditu vocem ſuam exercitatione continua ad maturum & gratum auribus ſonum perduxit. Lateris etiam firmitate defectus, quas corporis habitus vires negaverat, à labore mutuatus eſt: Multos enim verſus uno impetu ſpiritus complectebatur, eoſque adverſa loca celeri gradu ſcandens pronuntiabat. Ac vadoſis littoribus inſiſtens declamationes fluctuum fragoribus obluctantibus edebat, ut ad fremitus concitatarum concionum [2] patientia duratis auribus uteretur. Fertur quo-

1. *Demoſthenes.*] Juvenalis in Sat. x. ita refert de Demoſthene:

Quem pater ardentis maſſæ fuligine lippus
A carbone & forcipibus gladioſque parante
Incude, & luteo Vulcano ad rhetora miſit.

De hoc Demoſthene à Cicerone, à Quintiliano, à Gellio, multiſque aliis multa referuntur de nativitate, de induſtria, de arte, de tota vita. Fuit enim Oratorum omnium Græcorum facile princeps, qui in pronunciatione ſummum artificium reponebat. Hic multa ſibi à natura denegata ſtudio & induſtria comparavit. Primam Rhetorices literam pronuntiare non valebat. Hanc lapillis ori inſerendis faciliimam expreſſione reddidit. Exilitate vocis laborabar, brevi effecit, ut auditorum auribus vehementer inſonaret, fieretque grata omnibus, atque ſuavis, multaque alia naturæ vitia correxit tanto ſtudio, & induſtria, ut cum ipſa natura pugnaſſe quodammodo videri poſſit. Habuiſſe domi ſpeculum ingens dicitur, ad quod ſeipſum videns, geſtum formaret. Quid, quod ſibi domi locum ſubterraneum conſtruxiſſe ferunt, in quem per ſingulos dies ille deſcendens, geſtum ac motum corporis fingebat, vocemque exercitabat. Sæpe etiam duos vel tres menſes, ut refert Plutarchus, continuo domi incluſus non ceſſabat, abraſa parte capillitii, ut exeundi facultatem ſibi ipſi præriperet; ſermones inſuper, & negotia foris agitata ad ſtudium referebat, multaque alia faciebat. Ex quo facile cognoſcebat, ſe non multum natura, & ingenio, ſed ſtudio & exercitatione valere. *Oliv.*

2. *Patientia duratis auribus in actionibus uteretur.*] Ita vulgo. Verba *in actionibus* Winchel. cod. non habet. Itaque duplex eſt ejus loci lectio, hæc ſcilicet

quoque ore insertis calculis multum ac diu loqui solitus, quo vacuum promptius esset & resolutius. Prœliatus est contra rerum naturam, & quidem victor abiit, malignitatem ejus pertinacissimo animo robore superando. Itaque alterum Demosthenem mater, alterum industria enixa est.

2. [1] Atque ut ad vetustiorem industriæ actum transgrediar, Pythagoras perfectissimum opus sapientiæ à juventa, pari-

* Wincheliana, *Patientia duratis auribus uteretur*, non quidem contemnenda; verum altera non minus elegans, quæ in codicibus omnibus, dempto Wincheliano, reperitur, *Patientia duratis actionibus uteretur*. Est autem *actio* oratorius gestus tam in pronunciatione, quam motu corporis consistens; atque, ut ipse Cicero de Oratore definit, quasi corporis totius quædam eloquentia, cum constet è voce atque motu, quam in dicendo unam dominari affirmat libro III. de Oratore. Tales igitur actiones Demosthenes patientia ac labore durare ac stabilire voluit, ut contra clamores ac fremitus obstrepentis populi constantes ac firmas haberet. *Pigh.*

1. *Atque, &c.*] Ionica Philosophia à Thalete initium accepit, quæ vero cognominata est Italica, ejus princeps fuit Pythagoras Mnesarchi annulorum sculptoris filius, ut Hermippus ait, sive, ut Aristoxenus ait, Tyrrhenus, ex una insularum, quam, ejectis Tyrrhenis, Athenienses possederunt. Sunt qui Marmacum illius patrem vocatum, avum Hippasum, atavum Euthyphronem, abavum Cleonium, qui ex Phliunte profugerit, dicant, habitasseque Marmacum Sami, atque ideo Pythagoram Samium dici, inde migrâsse Lesbum, ibique à Zoilo patruo Pherecydi Syro commendatum, tres subinde argenteos calices fabricasse, eos singulis in Ægypto sacerdotibus dono dedisse. Justinus tamen lib. XX. Demaratum negotiatorem divitem illius patrem vocavit, Apulejus Vescarem nominavit, adeo incerta est tanti Philosophi origo. Habuisse dicitur fratres, maximum quidem natu Eurynomum, atque Tyrrhenum, servumque Zamolxim, cui Getæ sacrificant, Saturnum, ut Herodotus ait, existimantes. Hic, ut prædiximus, principio quidem Pherecydem audivit Syrum, post ejus vero obitum profectus Samum Hermodamanti jam seni Chreophili nepoti se in disciplinam dedit. Cum autem juvenis esset, ac dicendi studiosissimus, patriam linquens, cunctis ferme barbaris Græcisque mysteriis initiatus est. Denique Ægyptum petiit, quo tempore Polycrates Amasidi per epistolam illum commendavit, illorumque linguam didicit, ut Antipho tradit in eo lib. quem de his, qui in virtute principes fuere, scripsit, atque apud Chaldæos congressus est cum Magis; deinde apud Cretam una cum Epimenide descendit in Idæum antrum. In Ægypto quoque adyta ingressus, ibique de Diis in arcano edoctus est. Deinde rediit Samum, offendensque patriam à tyranno incubati Polycrate, Crotonem in Italiam perrexit, ibique leges Italis dedit, atque cum discipulis clarus habitus est. Qui ferme trecenti rempubl. administrabant, adeo ut merito Aristocratia, optimorum scilicet dominatus, nominaretur. Refert Heraclides Ponticus hunc de se dicere solitum, quod fuisset aliquando Æthalides, Mercuriique filius putatus esset, Mercuriumque monuisse

pariter omnis honeſtatis percipiendæ cupiditatem ingreſſus (nihil enim quod ad ultimum ſui finem perventurum eſt, non & maturè & celeriter incipit) Ægyptum petiit, ubi literis gentis ejus aſſuefactus, præteriti ævi ſacerdotum commentarios ſcrutatus, [1] innumerabilium ſeculorum obſervationes cognovit. Inde ad Perſas profectus, magorum exactiſſimæ prudentiæ ſe formandum tradidit; à quibus ſiderum motus, curſuſque ſtellarum, [2] & uniuſcujuſque vim, proprietatem & effectum benigniſſime demonſtratum docili animo hauſit. Cretam dende, & Lacedæmona na-

nuiſſe illum, pereret, præter immortalitatem, quid vellet. Petiiſſe igitur ut & vivens & vita functus, omnium, quæ contingerent, memoriam haberet. Itaque in vita meminiſſe omnium, eamque memoriam poſt mortem reſervaſſe, longoque poſt tempore in Euphorbum migraſſe, atque à Menelao fuiſſe vulneratum. Euphorbus autem dixit, ſe aliquando Æthalidem fuiſſe, atque à Mercurio hoc pro munere accepiſſe, ut anima illius perpetuo errore vagaretur, & in quas vellet arbores vel animantes commigraret & quæ in inferno perpeſſa eſſet animo, & ceteræ animæ quænam patiantur, meminiſſe; poſtea vero, quum Euphorbus diem obiit, migraſſe in Hermotimum ejus animam, quod & ipſe, eum fidem vellet facere, Branchidas petiit, ingreſſuſque Apollinis templum, oſtendit clypeum, quem illic Menelaus affixerat. Ait enim illum, cum ex Troja remeaſſet, Apollini conſecraſſe ſcutum jam putrefactum, ſolamque perdurare eburneam faciem. Ubi autem & Hermotimus vita functus eſt, rurſus in Pyrrhum Delium piſcatorem migraſſe, illumque omnia memoraſſe, ut ſcilicet primum Æthalides fuerit, poſtea Euphorbus, deinde Hermotimus, ac poſtmodum Pyrrhus effectus ſit, ac deinceps poſt Pyrrhum Pythagoram factum eſſe, omniumque meminiſſe, quæ prædiximus. Pletique Pythagoram nihil ſcripſiſſe tradunt, ſed ſtolide putant. Nam teſtatur de eo Heraclitus Phyſicus, Pythagoram ſe in hiſtoria rerum exercuiſſe, & cum de natura adorſus eſſet ſcribere, ita in principio dixiſſe: *Non per aërem quem ſpiro, non per aquam quam bibo, non admittam hujus ſermonis vituperationem.* Scripſit & alia complura. Moritur autem Pythagoras, ut fertur, octogeſimo ſuæ ætatis anno, de cujus morte variæ ſunt ſententiæ, ſicut apud Laërtium videre poſſumus. Quod vero ad ejus induſtriam pertinet, de qua hic agitur, magnam orbis partem circumivit, ſcientiæ & cognitionis cupiditate ductus. Vide & Jamblichum de vita Pythagoræ, præter ea quæ ſupra ex Diogene Laërtio attulimus. *Oliv.*

1. *Innumerabilum ſeculorum.*] Recte dixit *innumerabilium*, quia, ſi ſequimur Herodotum, à creatione ſæculi ad ſuum tempus decem Myriadas annorum confectas fuiſſe conſtat. Cicero quoque libro I. de Divinat. *Condemnemus*, inquit, *hos aut ſtultitiæ, aut vanitatis, aut impudentiæ, qui quadringenta ſeptuaginta millia annorum, ut ipſi dicunt, monumentis comprehenſa continent, & mentiri judicemus, nec ſæculorum reliquorum judicium, quid de ipſis futurum ſit, pertimeſcere.* Oliv.

2. *Et uniuſcujuſque rei proprietatem & effectum.*] Ita vulgo. Legendum ex libris

navigavit: quarum legibus ac moribus inspectis, ad Olympicum certamen descendit. Cumque multiplicis scientiæ maxima totius Græciæ admiratione specimen exhibuisset: quo cognomine censeretur interrogatus, non se σοφὸν (jam enim illud [1] septem excellentes viri occupaverant) sed φιλόσοφον esse respondit. [2] In Italiæ etiam partem, quæ tunc [3] major Græcia appellabatur, perrexit; in qua plurimis & opulentissimis urbibus effectus suorum studiorum approbavit. Cujus [4] ardentem rogum plenis venerationis oculis Me-

bris MSStis, *Et uniuscujusque vim, proprietatem, & effectum.* Non enim uniuscujusque rei, sed syderis vel stellæ vim, proprietatem & effectum à Magis didicisse Pythagoram scribit. *Pigh.*

1. *Septem sapientes.*] Fuerunt autem hi, Thales Milesius, Solon Atheniensis, Chilon Lacedæmonius, Pittacus Mitylenæus, Bias Prienensis, Cleobulus Lydius, Periander Corinthius, ut supra monstravi in capite de Modestia. *Oliverius.*

2. *In Italia etiam partem.*] Justin. lib. xx. cap. 4. dicit huncex Ægypto in Babyloniam profectum ad perdiscendos syderum motus, originemque mundi spectandam, summam scientiam consecutum, inde regressum Cretam, & Lacedæmona ad cognoscendas Minoïs & Lycurgi inclytas ea tempestate leges contendisse, quibus omnibus instructum Crotonam venisse, populumque in luxuriam lapsum, auctoritate sua ad usum frugalitatis revocasse: nam Pythagoras laudabat quotidie virtutem, & vitia luxuriæ, casusque civitatum hac peste perditarum enumerabat, tantumque studium ad frugalitatem multitudinis provocavit, ut aliquos ex iis luxuriatos in optimam frugem conversos fuisse incredibile videretur. Matronarum quoque separatim à viris doctrinam, & puerorum à parentibus, frequenter habuit. Docebat nunc has pudicitiam, & obsequia in viros, nunc illos modestiam & literarum studium: inter hæc velut genetricem virtutum frugalitatem omnibus ingerebat, consecutusque assiduitate disputationum erat, ut matronæ auratas vestes cæteraque dignitatis suæ ornamenta velut instrumenta luxuriæ deponerent, eaque omnia delata in Junonis ædem ipsi Deæ consecrârent, præ se ferentes, vera ornamenta matronarum pudicitiam, non vestes esse. In juventute quoque quantum profligatum sit, victi fœminarum contumaces animi manifestant. Sed trecenti ex juvenibus eum sodalitii jure sacramento quodam nexi, separatam à civibus cæteris vitam exercerent, quasi cœtum clandestinæ conjurationis haberent, civitatem in se converterunt, quæ eos, cum in unam domum convenissent, cremare voluit, in quo tumultu sexaginta ferme homines periêre, cæteri in exilium profecti. Pythagoras autem, quum annos viginti Crotonæ egisset, Metapontum migravit, ibique decessit, cujus tanta admiratio fuit, ut ex domo ejus templum facerent, eumque pro Deo colerent. *Oliverius.*

3. *Major Græcia.*] Totus ille Calabriæ tractus Magna Græcia quondam dicta fuit. *Idem.*

4. *Ardentem rogum.*] De morte, ut diximus, variæ sunt sententiæ. Alii enim dicunt, quum in domo Milonis fuisset, eam ex his unum, quos admittere noluerat, per invidiam incendisse: sunt qui Crotoniatas ipsos tyrannidis suspi-

[1] Metapontus aspexit: oppidum Pythagoræ quam suorum cinerum nobilius clariusve monumento.

3. Plato autem patriam Athenas, [2] præceptorem Socratem sortitus, & locum & hominem doctrinæ fertilissimum; ingenii quoque divina instructus abundantia: cum omnium jam mortalium [3] sapientissimus haberetur, eo quidem usque, ut si ipse Jupiter cœlo descendisset, nec elegantiore, nec beatiore facundia usurus videretur: Ægyptum peragravit, dum à sacerdotibus ejus gentis [4] Geometriæ multiplices numeros, atque cœlestium observationum rationem percipit. Quoque tempore à Studiosis juvenibus certatim Athenæ Platonem doctorem quærentibus petebantur: ipse [5] Nili fluminis inexplicabiles ripas, vastissi-

suspicione ac metu hoc perpetrasse dicant. Pythagoram igitur incendii incommoda vitantem, cum egrederetur, comprehensum esse, & agrum quendam fabis plenum intrantem ibi constitisse, ac dixisse, capi præstat, quam has dare pessum, cædique satius est, quam quicquam loqui. Atque ita jugulum persecutoribus nudâsse, compluresque ex discipulis (nam cum eo ad XL. fuisse constat) interemptos, ex quibus Archytas Tarentinus & Lysis. Dicæarchus vero Pythagoram dicit in delubrum Musarum, quod Metaponti est, confugisse, ibique, cum XL. dies absque cibo perstitisset, defecisse; Heraclides vero in Epitome vitarum Satyri, illum, postquam in Delo Pherecydi justa persolverat, rediisse in Italiam, & cum in domo Milonis Crotoniatæ celebritatem offendisset, subinde Metapontum perrexisse, ibique, cum vivere ulterius noller, inedia vitam finiisse. Hermippus bello inter Agrigentinos & Syracusanos orto, Pythagoram exisse cum sociis Agrigentinis opem laturum, versis autem in fugam, illum fabarum campum circuisse, ibique à Syracusanis fuisse interemptum, reliquos vero ad XXX. Tarenti fuisse crematos. Valerius autem Heraclidis opinionem sequitur. *Oliverius.*

1. *Metapontus.*] Oppidum Italiæ in sinu Tarentino.

2. *Præceptorem.*] Hic annum vigesimum ætatis agens, audivit Socratem. Illo mortuo, audivit Cratylum & Hermogenem. Annorum XXVIII. teste Hermodoro, Megaram se ad Euclidem contulit. Hinc Cyrenem profectus, Theodorum Mathematicum, atque inde in Italiam ad Pythagoreos, Philolaüm & Eurytum, posteà in Ægyptum profectus, Prophetas Sacerdotesque audivit, ubi comitem habuit Euripidem tragicum. Regressus Athenas, in Academia morabatur. *Oliv.*

3. *Sapientissimus.*] Sic Apollinis oraculo constat fuisse judicatum.

4. *Geometriæ.*] Quæ propterea quod Ægyptus singulis annis à Nilo mergeretur, ad dignoscendos agrorum fines hic potissimum floruit.

5. *Nili fluminis inexplicabiles ripas.*] Bene inexplicabiles. Quia, si Herodoto credimus, Nili originem nemo invenire potuit, quanquam id multi reges frustra tentaverint. Lucanus lib. X.

Arcanum natura caput non prodidit ulli. Plin. lib. V. cap. 9. *Nilus*, inquit, *incertis*

ſtiſſimoſque campos, effuſam barbariem, & [1] flexuoſos foſſarum ambitus Ægyptiorum ſenum diſcipulus luſtrabat. Quo minus miror eum [2] in Italiam tranſgreſſum, ut ab Archita Tarenti, [3] à Timæo, & Arione, & Cæto Locris Pythagoræ præcepta & inſtituta acciperet. Tanta enim vis, tanta copia literarum undique colligenda erat, ut invicem per totum terrarum orbem diſpergi & dilatari poſſet. Altero etiam & [4] octogeſimo anno decedens [5] ſub capite Sophronis mimos habuiſſe fertur: ſic ne extrema quidem ejus hora agitatione ſtudii vacua fuit.

4. At

certis ortus fontibus it per deſerta & arentia, & immenſo longitudinis ſpatio ambulans, famaque tantum inermi quæſitu cognitus ſine bellis, quæ cæteras omnes terras invenêre, originem (ut Juba rex potuit exquirere) in monte inferioris Mauritaniæ, non procul Oceano habet lacu protinus ſtagnante, quem vocant Nilidem. Eſt præterea ſatis ignota Nili natura, quare ſcilicet ſingulis annis, Sole exiſtente in Cancro, totam inundet Ægyptum. Quid, quod Plinius eodem loco dicat varias ejus incrementi cauſas eſſe, modo flatum Eteſiarum, modo alias afferr cauſas, quas longum eſſet referre, ſed evenire ut plurimum ejus incrementum à canis ortu per introitum Solis in leonem, & ut ait Virg. in IV. Georg.

Per diverſa ruens ſeptem diſcurrit in ora
Uſque coloratis amnis devexus ab Indis,

Id eſt, Æthiopibus. *Oliverius.*

Nili fluminis.] Hinc multa de Nilo inſperſit ſuis operibus apis illa Attica, & apud Strabonem dicit Nilum τριγώνε κορυφῶν ἀποπλεῖν. De hujus fluminis miraculis & Cicero poëma fecerat, quod Nilum inſcripſerat, teſte Capitolino in Gordianis. *Coler.*

1. *Flexuoſos foſſarum ambitus.*] Conſtat Ægyptum foſſarum plenum Nili ſuperfluas aquarum inundationes recipientium. Juſtinus: *Ægyptum*, inquit, *quæ tot regum, tot ſæculorum cura impenſaque munita ſit, & adverſus vim incurrentium aquarum tantis inſtructa molibus, tot foſſis conciſa, ut, cum his arceantur, illis recipiantur aquæ, nihilominus coli, niſi excluſo Nilo, non potuerit, &c.* Oliverius.

2. *In Italiam tranſgreſſum.*] Laërtius: Cicer. de Senect. Idem de Republ. Sed audiſſe te credo, tum vero Platonem, Socrate mortuo, primum in Ægyptum diſcendi cauſa, poſt in Italiam contendiſſe. *Coler.*

3. *A Timæo, & Arione, & Cæto Locris Pythagoræ præcepta acciperet.*] Theodorus Canterus per epiſtolam me monuit, repperiſſe ſe in veteri libro, *Arione & Ethecrate.* Ex quo appoſite facit, *Echecrate.* Nam *Cæti* Pythagoræi mentio nuſquam, nec in Jamblichi quidem Catalogo. At *Echecratis* etiam Cicero meminit v. de Finibus, ubi pæne hæc ipſa Valeriana: *Cur ad reliquos Pythagoræos, Echecratem, Timæum, Arionem Locros, &c.* Lipſius.

4. *Octogeſimo anno.*] Ἤ ζησεν ἔτη πα', inquit Suidas. *Corrad.*

5. *Sub capite Sophronis numeros habuiſſe fertur.*] Ita vulgo. Lege, *Sophronis mimos*, quemadmodum eſt in Atrebat. Winchel. aliiſque. Fuit enim mimographus Sophron, velut teſtantur Diogenes Laërtius in vita Platonis, & Suidas. *Pigh.*

1. De-

4. At [1] Democritus, cum divitiis censeri posset, quæ tantæ fuerunt, ut [2] pater ejus Xerxis exercitui epulum dare ex facili potuerit, quo magis vacuo animo studiis literarum esset operatus, parva admodum summa retenta, patrimonium suum [3] patriæ donavit. Athenis autem compluribus annis moratus, omnia temporum momenta ad percipiendam & exercendam doctrinam conferens, ignotus illi urbi vixit; quod ipse in quodam volumine testatur. Stupet mens admiratione tantæ industriæ, & jam transit alio.

5. [4] Carneades laboriosus & diuturnus sapientiæ miles; siquidem [5] nonaginta expletis annis, idem illi vivendi ac philosophandi finis fuit: Ita se mirificum doctrinæ operibus

1. *Democritus.*] Vide Diogenem Laërtium in Vita Democriti.

2. *Pater ejus.*] Videlicet Hegesistratus, aut Athenocritus, aut Damasippus.

3. *Patria.*] Partitus est fratribus suis substantiam, juxta alios, vel, ut tradit Valerius, patriæ donavit, exigua pro se parte retenta, qua illi peregre proficiscenti opus erat. Adeo studiosum fuisse tradit Laërtius, ut ex vicino hortulo sibi cellulam seligeret, ibique seipsum includeret: & cum aliquando ipsius pater bovem ad immolandum adduxisset, ibique alligasset, tamdiu hoc ab illo non fuisse cognitum, quoad hunc ille sacrificii obtentu excitavit, & bovi admovit. Constat eum aliquando Athenas venisse,& ob contemptum gloriæ agnosci noluisse, & quum cognovisset ipse Socratem, ab eo ignoratum fuisse. Laboravit hic plurimum in solâ rerum naturâ contemplandâ (ut quidam ferunt) & quocunque fortunæ casu mutabiliumque rerum audito, in risum solvebatur. Unde Juvenalis Sat.

Perpetuo risu pulmonem agitare solebat
Democritus. —

Hunc aliquando insanisse crediderunt ejus cives; unde ad ejus curationem adhibuere Hippocratem, qui, cognitâ viri sapientiâ, cives magis quam Democritum insanire judicavit, à quo multa se didicisse profitebatur. Nam, ut refert Laërtius in vita Democriti, quum ad eum venisset Hippocrates, maximum diligentiæ suæ & calliditatis testimonium dedit Hippocrati, qui puellam Hippocratis comitem, & integram, & vitiatam cognovit. Nam primo die sic illam salutavit: *Salve virgo.* Postridie vero: *Salve mulier.* Fuerat enim puella nocte ipsa vitiata. Sunt etiam qui dicant seipsum occæcasse, ad naturæ secreta cautius rimanda. Cujus rei auctores sunt Cicero lib. v. Tusculan. Quæst. & Aulus Gellius libro x. Noct. Att. De cujus morte variæ sunt sententiæ, ut Laërtius tradit. Periit autem centesimo & nono suæ ætatis anno. Hic omnia atomis constare dicebat, & plures esse mundos, & corruptibiles. Multa volumina reliquit, ut auctor est Laërtius in ejus vita. *Oliv.*

4. *Carneades laboriosus.*] Hic Philosophus Cyrenæus fuit, Epicomi, ut quidam ferunt, sive ut alii dicunt, Philocomi filius, Stoïcorum & Chrysippi discipulus. *Idem.*

5. *Nonaginta.*] Mortuus est nonagesimo suæ ætatis anno, ut Val. refert, Laërtius vero octogesimo quinto, Olympiade centesima sexagesima secunda. *Idem.*

1. *Addi-*

bus [1] addixerat, ut cum cibi capiendi causa recubuisset, cogitationibus inhærens, manum ad mensam porrigere oblivisceretur. Sed eum Melissa, quam uxoris loco habebat, temperato inter studia non interpellandi, sed inediæ succurrendi officio, dexteram suam necessariis usibus aptabat. Ergo animo tantummodo vita fruebatur, corpore vero quasi alieno & supervacuo circumdatus erat. Idem cum Chrysippo disputaturus, [2] helleboro se ante purgabat, [3] ad exprimendum ingenium suum attentius, & illius refellendum acrius: quas potiones industria solidæ laudis cupidis effecit appetendas.

6. Quali porro studio [4] Anaxagoram flagrasse credimus? qui cum è diutina peregrinatione patriam repetisset, possessionesque desertas vidisset, Non essem, inquit, ego salvus, nisi istæ periissent. Vocem petitæ sapientiæ compotem.

1. *Addixerat.*] Astrinxerat, destinaverat. Nam *addicere* apud JCtos significat per licitationem aliquid vendere, hoc est, in venditione publica. Unde *addicti* apud veteres dicebantur, qui prætoris jussu cum solvendo non essent, creditoribus vendebantur. *Olivarius.*

2. *Helleboro se.*] Hoc factitasse eum, cum Zenone disputaturum scribit Agellius. Idem sentit Plinius. Lapsus Valerii memorialis: Vel vitæ tempora quam diversa. lege utriusque vitam apud Diogenem. Varro Sesquiulysse: *Alteram viam deformasse Carneadem virtutis se cupis acris aceti.* lege: *è cupis acris aceti.* Varro, non elleborum, sed acetum facit purgamen Carneadis, quod alii Pythagoræ adscribunt, alii Chrysippo. Fulgentius in Continentia Virgiliana Elleborum Chrysippo tribuit: *Ego vero Chrysippi Ellebori rancidulo acore postposito.* Coler. *Helleboro.*] Hellebori duæ sunt species coloris insignis, candidi & nigri, qui non cognoscuntur, nisi ex radice, teste Plin. lib. xxv. c. 13. Nat. Hist. ubi multa de ejus proprietate: sed imprimis candidum probat, quod causas morborum extraheret, & primo fuisse terribile, deinde adeo promiscuum, ut plerique studiorum gratia ad providenda acrius, quæ commentabantur, sæpius sumptitaverint. Quo & usum Carneadem responsurum Zenonis libris fuisse dicit. Aulus quoque Gellius lib. xvii. Noct. Att. duas species Hellebori dicit. *Oliver.* *Helleboro.*] Candido, quod in Anticyra optimum nascitur. *Badius.*

3. *Ad exprimendum ingenium.*] Ad explicandam vim ingenii.

4. *Anaxagoram.*] Hic cuidam dicenti, quod patria sibi curæ non esset, immo cura patriæ mihi maxima est, & digitum extendebat in cœlum, ostendens illam sibi veram patriam esse. Impietatis semel à Cleomene accusatus, quod Solem, quem Athenienses colebant, candentem laminam diceret, & penitus ignitam, defensus à Pericle discipulo, quinque talentis mulctatus & exilio fuit. De cujus morte varias dicit Laërtius sententias esse scriptorum. *Oliverius.*

1. *Archi-*

potem. Nam si præsidiorum potius, quam ingenii culturæ vacasset; dominus rei familiaris intra penates mansisset, nec tantus Anaxagoras ad eos rediisset.

7. [1] Archimedis quoque fructuosam industriam fuisse dicerem, nisi eadem illi & dedisset vitam, & abstulisset. Captis enim Syracusis, Marcellus [2] machinationibus ejus multum ac diu victoriam suam inhibitam senserat: eximia tamen hominis prudentia delectatus, ut capiti illius parceretur, edixit; pœnè tantum gloriæ in Archimede servato, quantum in oppressis Syracusis reponens. At is dum animo & oculis in terram defixis formas describit, militi qui prædandi gratia domum irruperat, strictoque super caput gladio, quisnam esset, interrogabat: propter nimiam cupiditatem investigandi quod requirebat, nomen suum indicare non potuit. Sed [3] protracto manibus pulvere, [4] Noli, inquit, obsecro, istum disturbare: Ac perinde quasi negligens imperii victoris, obtruncatus, sanguine suo artis suæ lineamenta confudit. Quo accidit, ut propter idem studium modo donaretur vita, modo spoliaretur.

8. [5] Socratem etiam constat ætate provectum [6] fidibus tra-

1. *Archimedis, &c.*] Archimedes, vel ut Quintilianus libro 1. de Inst. Orat. Archimenides Syracusanus in omni Geometria ante alios mira subtilitate laudatus. Erat enim, teste Livio lib. xxv. unicus spectator cœli syderumque; mirabilior tamen inventor bellicorum tormentorum, qui ea quæ hostes agerent, ipse perlevi momento ludificaretur. *Oliv.*

2. *Machinationibus ejus.*] Præter cæteros vide Plin. lib. VII. Silium lib. XIV. *Colerus.*

3. *Protracto manibus pulvere*] Secto, vel scisso pulvere, in quo diametros & formas suas designabat. *Oliv.*

4. *Noli, inquit, obsecro istum circulum disturbare.*] Ita vulgo. Dictio *circulum* ex glossemate item irrepsit in contextum, ut scripti libri demonstrant. Formas metricas traxisse eum in pulvere scribunt Livius, & Plutarchus; non determinate circulos. *Pigh.*

5. *Socratem etiam, &c.*] Socrates fuit adeo studiosus, adeoque scientiæ cupidus, ut nec à mulieribus quidem turpe existimaret discere, quod utile fore videretur. Præterea cum jam omnium pene rerum scientiam complexus esset, Musicæ quoque operam dare non erubuit in provectiori jam ætate, ut ad reliquas virtutes suas, quæ mirabiles fuisse creduntur, hoc etiam quantulumcunque foret, accederet, nequid illi unquam defuisse videretur. Ita effecit industria sua, ut dum semper aliquid sibi deesse existimaret, ad eum scientiæ cumulum pervenerit, ut alios locupletissime docere posset. Fuit, teste Gellio, tanta temperantia, ut omne suæ vitæ tem-

tractandis operam dare cœpisse: satius judicantem, ejus artis usum sero, quam nunquam percipere. Et quantula Socrati accessio ista futuræ scientiæ erat? sed pertinax hominis industria, tantis doctrinæ suæ divitiis etiam Musicæ rationis utilissimum elementum accedere voluit. Ergo dum ad discendum semper se pauperem credidit, ad docendum fecit se locupletissimum.

9. Atque ut longæ & felicis industriæ quasi in unum acervum exempla redigamus, [1] Isocrates nobilissimum librum, qui inscribitur Παναθηναϊκός, quartum & nonagesimum annum agens, ut ipse significat, composuit, opus ardentis spiritus plenum. Ex quo apparet, senescentibus membris eruditorum, intus animos industriæ beneficio florem juventæ retinere. Neque hos stylo terminos vitæ suæ clausit: namque admirationis ejus fructum quinquennio percepit.

10. Ci-

tempus valetudine inoffensa transegerit. De cujus morte dictum est in cap. de Sapienter dictis. *Oliv.*

* *Fidibus tractandis.*] Musicæ arti, ut sciret fidibus canere. Cur autem huic arti jam senex operam dare voluerit, hanc causam fuisse ferunt, quod in convivio invitatus à quodam ut caneret, se fidibus nescire respondit: quod à nonnullis risu exceptum, ad Musicam perdiscendam illum incitavit, ut sero potius, quam nunquam, artis illius rationem teneret. *Fides* chorda in cithara vel lyra, aliove instrumento extensa. *Idem.*

1. *Isocrates, &c.*] Ut omnem industriæ rationem in uno homine fuisse comprehendamus, Isocratis exemplum lectoribus subjiciamus. Fuit autem Isocrates Græcus Orator clarissimus, Gorgiæ auditor, multorum Philosophorum Præceptor eximius, ut Macrobius testatur. Et, teste Quintiliano, fuit diverso dicendi genere nitidus & comptus, palæstræ magis quam pugnæ accommodatus, omnes dicendo veneres sectatus, in inventione facilis, honesti studiosus, in compositione adeo diligens, ut cura ejus reprehendatur in ætate jam confecta, videlicet decrepita. Quartum & nonagesimum agens annum, teste Cicerone in Catone Majore, librum composuit qui Παναθηναϊκός inscribitur, totius Græciæ & inprimis Athenarum gesta laudesque continens, & studia urbis, quem tanta scientia constat fuisse refertum, ut admirarentur omnes, in ea ætate ingenii vires tantum valuisse. Ex quo facile comprehendi potest, in hominibus corpora quidem senescere, animos vero nunquam, si quis bene diligenterque coluerit eos. Cicero de Isocrate: *Est etiam quiete, & pure, atque eleganter actæ ætatis placida ac lenis senectus, qualem accepimus Platonis, qui & octogesimo anno scribens est mortuus, qualemque Isocratis, qui eum librum, qui Παναθηναϊκός inscribitur, quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur, vixitque quinquennium postea.* Idem.

1. *Cice-*

10. [1] Citerioris ætatis metas, sed non parvi tamen spatii [2] Chrysippi vivacitas flexit: nam [3] octogesimo anno [4] cœptum, undequadragesimum λογικῶν exactissimæ subtilitatis volumen reliquit. Cujus studium in tradendis ingenii sui monimentis tantum operæ laborisque sustinuit; ut ad ea quæ scripsit penitus cognoscenda, longa vita sit opus.

1. Te quoque [5] Cleanthe tam laboriose haurientem, & tam pertinaciter tradentem sapientiam, [6] numen ipsius industriæ suspexit: cum adolescentem quæstu extrahendæ aquæ nocturno tempore inopiam tuam sustentantem, diurno

1. *Citerioris ætatis metas.*] Quia non ad Isocratis ætatem pervenit, hoc est, non tanto tempore vixit: nam Isocrates, ut diximus, novem & nonaginta confecit annos. Hic vero ad octogesimum tantummodo pervenit annum: ergo citerioris, id est, brevioris ætatis terminos. *Oliv.*

2. *Chrysippi.*] Hic Chrysippus Apollonii Solensis filius, sive Tarsensis, Philosophus acutissimus, adeo ut testentur ferme omnes, Jovem ipsum ejus acutioribus argumentis vix resistere potuisse, si in terras descendisset. Fuit ergo ingeniosus & acutus in omni genere orationis. In plerisque à Zenone dissentit & Cleanthe. Quoties adversus Cleanthem disserendo egisset, tanta ducebatur pœnitentia, ut crebro diceret: *Equidem alias fortunatus sum præterquam in Cleanthem, in hoc sum infelix.* Et, ut dixit Cicero de Nat. Deor. natus est homo Chrysippus ad mundum contemplandum atque mirandum. Nam, teste Laërtio, septingenta volumina edidit, & quicquid incidebat, mandabat literis, & sæpe emendabat, & magna testimoniorum nube utebatur. Quod adeo in consuetudine habuit, ut in quibusdam suis opusculis totam Euripidis Medeam insereret, petentique cuidam ab altero legente quidnam id esset, quod legeret illi, Chrysippi Medea est. Quare de illo ait Apollodorus Atheniensis, *Si quis tollat de Chrysippi libris, quæ aliena sunt, charta illi vacua relinquitur: ejus tamen libri clarissimi, & in Dialectica præcipue, in qua fuit adeo insignis, ut dicerent si apud Deos in usu esset Dialectica, non futuram aliam quam Chrysippeam.* Erat præterea, teste Laërtio, imbecilli tenuique corpusculo, quod ex ejus imagine dicit apparere, potationibusque deditum fuisse refert. Unde, teste Hermippo, à discipulis ad sacrificium ductus, dulce merum adeo bibit, ut fatigatus angustiis spiritus eum quinta die post reliquerit, cum esset octoginta trium annorum. Sunt qui dicant eum nimio risu comprehensum interiisse, ita ut cum asinus manducasset ficus, aniculæ dixisset, ut vinum asino daret, nimioque dehinc risu expirasse. *Oliv.*

3. *Octogesimo anno cœptum.*] Atqui septuaginta tres vixisse tantum scribunt Laërtius & Suidas. *Corradus.*

4. *Cœptum ante quadragesimum λογικῶν.*] Ita vulgo. Melius in vett. libris: *Cœptum undequadragesimum.* De Chrysippi libris, vide quæ Diogenes Laërtius. *Pigh.*

5. *Cleanthe.*] Hunc Valerius dicit Chrysippi auditorem, cum è contrario Laërtius dicat Zenoni operam dedisse. *Oliverius.*

6. *Numen.*] Divina virtus ipsius industriæ.

no Chrysippi præceptis percipiendis vacantem, eundemque ad undecentesimum annum attenta cura erudientem auditores tuos videret: Duplici enim labore unius seculi spatium occupasti, incertum reddendo, discipulusne an præceptor esses laudabilior.

12. [1] Sophocles quoque [2] gloriosum cum rerum natura certamen habuit; tam benignè mirifica opera illa sua exhibendo, quam illa operibus ejus tempora liberaliter subministrando: Propè enim centesinum annum attigit, sub ipsum transitum ad mortem OEdipode Coloneo scripto; qua sola fabula omnium ejusdem studii poëtarum [3] præripere gloriam potuit: [4] Idque ignotum esse posteris filius Sophoclis Iophon noluit, sepulchro patris, quæ retuli, insculpendo.

13. [5] Simonides vero poëta octogesimo anno & docuisse se

1. *Sophocles.*] Hic tragœdiarum scriptor clarissimus Atheniensis, de quo diximus in cap. de Continentia lib. IV. cujus tanta fuit industria, ut cum ipsa rerum natura certasse videatur. Nam cum esset annorum ferme centum, OEdipodem tragœdiam composuit, de qua Cicero in Catone Majore: *Sophocles,* inquit, *ad summam senectutem tragœdias fecit, qui propter studium & industriam, cum rem negligere familiarem videretur, à filiis in judicium vocatus, ut quemadmodum nostro more rem male gerentibus patribus bona interdici solent, sic illum quasi desipientem à re familiari removerent judices; tunc senex dicitur eam fabulam, quam habebat in manibus, & proxime scripserat, OEdipodem Coloneum, recitasse judicibus, quæsissetque, num illud carmen desipientis videretur. Quo recitato, sententiis judicum est liberatus.* Oliverius.

2. *Gloriosum, &c.*] Hoc habuit cum natura certamen, ut diu vivendo laboriosus semper esset. Natura longum illi vitæ spatium concessit, quo posset scribendo gloriam comparare. Sophocles illud non minori studio & industria spatium confecit. Gloriosum igitur certamen, ut quanto majus spatium daretur, tanto majori ille studio conficeret sub ipsum transitum ad mortem, de qua morte dicemus lib. ultim. cap. 12. *Oliverius.*

3. *Præripere gloriam.*] Antigonam & Electram præ cæteris laudat Dioscorides Poëta Epigrammatarius. Laërtius: Συνεπλήρωσεν τὴν τραγῳδίαν. *Colerus.*

4. *Idque ignotum esse posteris filius Sophoclis noluit Sophon.*] Ita vulgo. Legendum *Filius Sophoclis Iophon noluit.* Ita eum appellat Suidas, Ἰοφῶν (inquit) Ἀθηναῖος τραγικὸς, υἱὸς Σοφοκλέους τοῦ τραγῳδοποιοῦ γνήσιος ὑπὸ Νικοστράτης. Astipulatur Suidæ Laërtius. *Pighius.*

5. *Simonides.*]Hic Lyricus Poëta fuit, ut diximus lib. I. cap. de Somniis, item cap. de Miracul. Unde & carmina quædam Simonidea dicta sunt. Primus etiam artem memoriæ invenisse dicitur, teste Cicerone. *Oliv.*

1. In

ſe carmina, & [1] in eorum certamen deſcendiſſe ipſe gloriatur: nec fuit iniquum, illum voluptatem ex ingenio ſuo diu percipere, cum eam omni ævo fruendam traditurus eſſet.

14. [2] Jam Solon quanta induſtria flagraverit, & verſibus complexus eſt, quibus ſignificat ſe quotidie aliquid addiſcentem ſeneſcere, & ſupremo vitæ die confirmavit. Quum aſſidentibus amicis, & quadam de re ſermonem inter ſe conferentibus, [3] fatis jam preſſum caput erigeret: interrogatus, quapropter id feciſſet, reſpondit; Ut cum iſtud, quicquid eſt, de quo jam diſputatis, percepero, [4] moriar. Migraſſet profecto ex hominibus inertia, ſi eo animo vitam ingrederemur, quo eam Solon egreſſus eſt.

15. Quam porro induſtrius Themiſtocles, qui maximarum rerum cura diſtrictus, omnia tamen civium ſuorum nomina memoria comprehendit: [5] Per ſummamque ini-

1. *In eorum, &c.*] In theatrum deſcendit, ut carmina ſua quæ recitaret, cæterorum Poëtarum verſibus potiora eſſe probaret, & ita propoſitum præmium caperet. *Oliv.*

2. *Jam Solon.*] De hoc Solone diximus lib. v. cap de Ingratis. Fuit autem unus è ſeptem Sapientibus, Athenienſis, ut quidam dicunt, ut alii, Salaminius, de qua inſula diximus ſupra lib. & cap. præſcriptis. Utcunque ſit, Athenis vixit, & urbem illam, quaſi novam civitatem, moribus & legibus condidit. Qua in re tanto temperamento ſe inter plebem & Senatum egit, ut ab utriſque parem gratiam contraxerit. Legitur apud Platonem Solonem judicio Critiæ cujuſdam viri doctiſſimi videri non ſolum prudentia præ cæteris laude dignum, ſed etiam carminibus præſtitiſſe, & ſi ſermonem, quem ab Ægypto reverſus inſtituerat, impleſſet, non minorem Heſiodo vel Homero futurum. Continebantur autem in eo Athenienſium geſta. Hic, quanquam omnium hominum judicio haberetur continens, tamen indulſiſſe ſcribitur vino: cujus induſtria quanta fuerit, ex ejus verbis comprehendi poteſt. Nam dictitare ſolebat:

Γηράσκω δ᾽ αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος,

Seneſco ſemper multa addiſcens.

Præterea cum extremum fati diem ſuſtineret, & qui aſſidebant amici ac familiares de re quadam diſputarent, caput erexit, auditurus quid illi tunc inter ſe diſſererent, interrogatus ſi quid eſſet quod vellet, ut percepto, inquit, quicquid eſt, de quo diſputatis, eruditior hinc abeam, moriarque ſapientior. Vox profecto Philoſopho tanto digniſſima. *Idem.*

3. *Fatis preſſum.*] Inſtanti & propinqua morte gravatum.

4. *Moriar.*] Aliter narrat hæc Ælian. apud Stob. *Coler.*

5. *Per ſummam, &c.*] Invidia civium, vel tyrannidis ſuſpicione, vel quia, ut diximus, mos erat Athenis, ut qui virtute maximas opes comparaſſet, ne libertati periculoſus eſſet, per decem an-

iniquitatem patria pulsus, & ad Xerxem, quem paulo ante devicerat, confugere coactus, prius quam in conspectum ejus veniret, [1] Persico sermoni se assuefecit: ut labore partâ commendatione, regiis auribus familiarem & assuetum sonum vocis adhiberet.

16. Cujus utriusque industriæ laudem duo reges partiti sunt; Cyrus omnium militum suorum nomina; Mithridates duarum & viginti gentium, quæ sub regno ejus erant, linguas ediscendo. Ille, ut [2] sine monitore exercitum salutaret: hic, ut eos quibus imperabat, sine interprete alloqui posset.

CAP. VIII.

DE OTIO LAUDATO.

IN ROMANIS.	IN EXTERNIS.
1. *P. Æmiliano & C. Lælio.*	1. *Socrate Atheniensi.*
2. *Q. Mutio Scævola Augure.*	2. *Achille Homerico.*

OTium, quod industriæ, & maxime studio, contrarium videtur, subnecti breviter debet; non quo evanescit virtus, sed quo recreatur. Alterum enim etiam inertibus vitandum; alterum strenuis quoque interdum appetendum est: Illis, ne vitam enervem exigant: his ut tempestiva laboris intermissione ad laborandum fiant vegetiores.

1. Par veræ amicitiæ clarissimum Scipio & Lælius, cum amoris vinculo, tum etiam omnium virtutum inter se juncti societate, ut actuosæ vitæ iter æquali gradu exequebantur,

nos exularet. Ergo per summam iniquitatem expulsus, quia iniquissimum erat, patriæ liberatorem, imperii amplificatorem & conservatorem, exilio mulctare, quem ingentibus præmiis afficere debuerant. *Oliverius.*

1. *Persico sermoni.*] Cuique genti sua lingua in precio. Hinc nota: animos exterorum haud facile devinciri, nisi vinculo illo humanæ societatis, lingua dico conciliatrice. *Coler.*

2. *Sine monitore, &c.*] Imperatores nominum suggestores habere consuetant, qui nomina militum eorum auribus insererent, quo blande nominatim milites appellando, eorum animos sibi maxime conciliarent. Hos monitores Romani nomenclatores appellabant. *Oliverius.*

1. *Vagus*

bantur, ita animi quoque remissioni communiter acquiescebant. Constat namque eos Cajetæ & Laurenti [1] vagas littoribus [2] conchulas & umbilicos lectitasse: Idque se [3] L. Crassus ex socero suo Q. Scævola, qui gener Lælii fuit, audisse sæpenumero prædicavit.

2. [4] Scævola autem quietæ remissionis eorum certissimus testis, optimè pila lusisse traditur: quia videlicet ad hoc diverticulum animum suum forensibus ministeriis fatigatum, transferre solebat. [5] Alveo quoque & [*] calculis vacasse

1. *Vagas littoribus conchulas & calculos lectitasse.*] Ita vulgo. In Winch. *conchulas & umbilicos.* Nec malè meo judicio, nam altera vox hujus est glossema perperam insertum contextui Valeriano. Librarii non intelligentes vocabulum, ejus loco interpretationem scribere maluerunt. Desumptum enim ex Cicerone hoc exemplum, qui de Orat. lib. II. ait, *Ita solet narrare Scævola conchas eos & umbilicos ad Cajetam & Lucrinum legere consuevisse.* Umbilicos à forma vocat parvos ac rotundos calculos in littore sparsos. Si credendum collegii Atrebatensis exemplari, Valerius non *umbilicos*, sed *obeliscos* dixit; atque ab obelorum similitudine sic appellasse videtur teretes & oblongos lapillos, non secus ac *rotundos* Cicero *umbilicos.* Quæ lectio non minus arridet, quam Wincheliana. Discrepant in nominandis locis hi auctores, nisi in alterutro sit error, Cajetam & Laurentum prodit Valerius; pro Laurento Lucinum Cicero. Qui locus Cajetæ vicinior est. *Pigh.*

2. *Calculos.*] Lege, *Umbilicos.* Liber Danielis, *obilicos.* Editio Veneta, *calculos.* Sed vera omnino lectio vulgata. *Umbilici* sunt calculi quidam nitidiores. Unde & libri olim iis decorabantur. Martialis lib. I.

Nec umbilicis cultus atque membrana.

& alibi passim. Plinius ubi de margaritis: *Et aliis convenit non oportere perforare, quorum sit absoluta bonitas, umbilicis statim ex auro capita capientibus.* Colerus.

3. *Lucius Crassus.*] Orator, de quo Cicero lib. de Oratore mentionem facit & de eloquentia disputantem inducit. Fuit autem Scævolæ gener, ut lib. IV. ostendimus cap. de Verecundia. Ergo L. Crassus Scævolæ, Scævola vero Lælii gener fuisse dicitur. de quo Lælio Cicero lib. qui inscribitur Lælius, hoc est, de Amicitia. Q. Mutius augur Scævola multa narrare de C. Lælio socero suo memoriter & jucunde solebat. *Oliverius.*

4. *Scævola, &c.*] Ut testis fuerat Scævola Scipionem & Lælium animi relaxandi gratia conchulas & umbilicos in littore lectitasse: ipse vero non minus post animi labores à forensibus officiis ad pilæ ludum se interdum conferebat, nonnunquam ad alees & tesseras, ut eo laxamenti genere fatigatum animum relaxaret. Hic, teste Cicerone lib. Off. I. fuit P. Scævolæ Jurisperiti filius, à quo Cicero juris civilis scientiam, quantacunque foret, accepisse dicitur. Nam libro I. Off. inquit, *Quorum vero parentes aut majores aliqua gloria præstiterunt, eorum plerique in hoc genere laudis student excellere, ut Q. Mutius P. filius in jure civili.* Fuit autem hic Scævola, teste eodem Cic. in Lælio, Jurisperitus & augur, quem in lib. de Oratore Cicero inducit cum Crasso de eloquentia disputantem. *Oliv.*

5. *Alveo quoque & calculis vacasse interdum*

casse interdum dicitur; cum bene ac diu jura civium, & [1] cæremonias Deorum ordinasset: [2] ut enim in rebus seriis Scævolam, ita & in [3] scurrilibus lusibus hominem agebat, quem rerum natura continui laboris patientem esse non sinit.

EXTERNA.

1. Idque vidit, cui nulla pars sapientiæ obscura fuit, Socrates: ideoque non erubuit tunc, cum interposita arundine cruribus suis, cum parvulis filiolis ludens ab Alcibiade risus est.

2. Homerus quoque ingenii cœlestis vates non aliud sensit, vehementissimis Achillis manibus [4] canoras fides aptando, ut earum militare robur leni pacis studio relaxaret.

CAP. IX.

DE VI ELOQUENTIÆ.

IN ROMANIS.	IN EXTERNIS.
1. *MV. Valer. Max. dict.*	1. *Pisistrato Atheniensi.*
2. *M. Antonio oratore.*	2. *Pericle Atheniensi.*
3. *C. Aurelio Cotta.*	3. *Hegesia Cyrenaico.*

[5] POtentiam vero eloquentiæ etsi plurimum valere animadvertimus; tamen sub propriis exemplis, quo scilicet vires ejus testatiores fiant, recognosci convenit.

1. [1] Re-

dum dicitur.] Ita vulgo. In Campensi, Gemblacensi, Wincheliano, & Atrebatensi melius; *Alveo quoque & calculis.* Nam alea inhonesta. *Pigh.*

*. *Calculu.*] Tesseris vel taxillis, ut calculos posuerit pro taxillis.

1. *Cæremonias Deorum.*] Ut qui augur, nam alter pontifex fuit.

2. *Ut enim in rebus seriis Scævolam, ita & in scurrilibus lusibus hominem agebat.*] Quomodo? scurrilibus ne lusibus delectabatur Scævola vir gravissimus? Sane suspectus est locus. Scripti libri quioque *in scenicis lusibus* produnt. Pulmannianus, *insenis.* Conjice lector quid esse velit. Forte legendum, *inseriis lusibus*, id est, *non seriis.* Pigh.

3. *Scurrilibus.*] Jocularíis.

4. *Canoras fides.*] Resonantes chordas.

5. POtentia, &c.] Quanta sit eloquentiæ vis atque potentia, cum cæteri omnes, qui de illa scripserunt, tam Græci quam Latini, tum inprimis ipse pater eloquentiæ Cicero compluribus in locis & voluminibus ostendit, quorum unum

1. [1] Regibus exactis, plebs diffidens à patribus, juxta ripam [2] fluminis Anienis in colle, qui Sacer appellatur, armata consedit. Eratque non solum deformis, sed etiam miserrimus reipubl. status: à capite ejus cætera parte corporis pestifera seditione divisa. Ac ni Valerii subvenisset eloquentia, spes tanti imperii in ipso pene ortu suo corruisset. Is namque populum nova & insolita libertate temere gaudentem, oratione ad meliora & saniora consilia revocatum, senatui subjecit, id est, [3] urbem urbi junxit. Verbis ergo facundis ira, consternatio, & arma cesserunt.

2. [4] Quæ etiam Marianos Cinnanosque mucrones civilis perfundendi sanguinis cupiditate furentes, inhibuerunt. Missi

unum nobis hoc loco referre satis esse duxi, ubi rerum omnium dominam illam appellat. At enim lib. II. de Natura Deorum: *Jam vera domina rerum, ut vos soletis dicere, vis eloquendi, quam præclara, quamque divina? quæ primum efficit, ut ea, quæ ignoramus, discere, & ea, quæ scimus, alios docere possimus. Deinde hac cohortamur, hac persuademus, hac consolamur afflictos, hac deducimus à timore perterritos, hac gestientes comprimimus, hac cupiditates iracundiasque constringimus, hac nos juris, legum, urbium societate conjunxit.* Oliv.

1. *Regibus exactis, &c.*] Contigit A. U. CCLIX. Livius Agrippam Menenium appellat. Quem vide.

2. *Fluminis Anienis.*] Tribus passuum millibus distat ab urbe, & teste Prisciano lib. VI. declinatur Anio, Anienis, quod antiqui secundum Analogiam protulerunt Anien. Ovidius XIV. Metamorph.

Quas Anienis aqua. Oliv.

3. *Urbem urbi junxit.*] Nam plebe à Senatu separata, gemina quædam civitatis facies apparet. Hinc Varro sane quam eleganter ejusmodi civitatem *bicipitem* appellat l. IV. de Vita pop. Rom. *In spem adducebat, non plus soluturos, quam vellent, iniquus equestri ordini judicia tradidit, ac bicipitem civitatem fecit, discordiarum civilium fontem.* Coler.

4. *Quæ etiam Marianos, &c.*] Marius, ut sæpe dictum est, vi patria pulsus, collecto exercitu, Cinnæque conjunctus, vi patriam repoposcit, Diis & hominibus infestus, & statim primo impetu Hostiam urbis alumnam capit, & miseranda strage diripit, mox urbem ipsam per socordiam civium à Janiculo pulso præsidio, quadrato agmine ingressus, ad principum cædem signo dato aliquanto sævius, quam aut in Punica, aut in Cimbrica urbe sævit. Octavii consulis caput pro rostris exponitur, Antonius orator vir consularis ad hospitem profugit, ubi tectus, tantam urbis tempestatem declinaret, quod illi fortuna non concessit. Hospes enim, quo lautius illum exciperet, vinum à caupone per servum deposcit. Caupo latere apud hospitem Marcum Antonium ex servo cognoscit, remque statim ad Marium Cinnamque defert, quo cognito, delectos milites cum P. Antronio, vel, ut Plutarchus dicit, Q. Annio ad facundissimum oratorem cædendum mittunt. P. Antronius, ubi ad hospitem venit, cædis ministros introire, & M. Antonium interficere jubet, ipse foras in vestibulo remoratur.

Missi enim à sævissimis ducibus milites ad M. Antonium obtruncandum, sermone ejus obstupefacti, destrictos jam & vibrantes gladios cruore vacuos vaginis reddiderunt. Quibus digressis, P. Antronius ([1] is enim solus in ambitu expers Antonianæ vocis steterat) crudele imperium truculento ministerio peregit. Quam disertum igitur eum fuisse putemus, quem ne hostium quidem quisquam occidere sustinuit, qui modo vocem ejus ad aures suas voluit admittere!

3. [2] Divus quoque Julius, quam cœlestis numinis, tam etiam humani ingenii perfectissimum [3] columen, vim facundiæ propriæ expressit: dicendo in accusatione Cn. Dolabellæ, quem reum egit, extorqueri sibi causam optimam C. Cottæ patrocinio. Siquidem maxima tunc vis eloquentiæ questa est: cujus facta mentione, quoniam domesticum nullum majus adjecerim exemplum, [4] peregrinandum est.

EX-

Hi vero, postquam introgressi sunt, coram data copia cædis, maximus orator M. Antonius sic eos orationis suavitate demulsit, sic eloquentia sua à cædis cupiditate omnique impetu repressit, ut ad Antonium, re infectâ stupentes redierint, plane fatentes, se oratione victos, illum occidere non potuisse, quos P. Antronius increpitans, stricto gladio tectum irruit, & Antonium obtruncat, caput ad Marium defert, quod ille mensæ imposuit, ut non tam cibo, quam ejus spectaculo satiaretur. Constat hunc M. Antonium, teste Cicerone lib v. Tuscul. Quæst. omnium suæ ætatis fuisse eloquentissimum. *Oliverius.*

1. *Is enim solus in ambitu expers Antonianæ vocis steterat.*] In ambitu, sive circulo, non audiverat vocem viri Eloquentissimi M. Antonii. Legunt quidam *P. Antonium*, pro *Antronium.*

2. *Divus quoque Julius.*] Dolabellam ex Sicilia, cui prætor præfuerat, repetundarum Cæsar postulaverat. L. Cotta Dolabellæ patrocinium susceperat, cujus authoritati, quia veluti parentem illum Cæsar coleret & observaret, resistere non sustinuit, tantum pro concione dixit, extorqueri sibi causam optimam, ostendens se illum vi eloquentiæ facile fuisse convicturum. Ubi maximam sibi eloquentiæ laudem comparavit. *Oliver.* Contigit anno urbis DCLXXVI.

3. *Columen.*] Sustentaculum. Constat quidem Cæsarem plurimum ingenio valuisse, ut, teste Cicerone, cum duo sint, quibus excelluêre Romani, si in utrovis tantum se Cæsar exercuisset, omnes facile superasset, ut si tantum eloquentiæ, quantum rei militari, studii & laboris imposuisset, facile dicendi palmam obtinuisset. *Oliv.*

4. *Peregrinandum.*] Ad externa exempla transeundum.

1. *Pisi-*

EXTERNA.

1. [1] Pisistratus dicendo tantum valuisse traditur, ut ei Athenienses regium imperium oratione capti permitterent: cum præsertim ex contraria parte amantissimus Patriæ Solon niteretur. Sed alterius salubriores erant conciones, alterius disertiores: quo evenit, ut alioqui prudentissima civitas libertati servitutem præferret.

2. [2] Pericles autem felicissimis naturæ incrementis, sub Anaxagora præceptore summo studio perpolitus & instru-

1. *Pisistratus.*] Calliditate hic plurimum valuit, teste Macrobio, qua tyrannidem magis quam eloquentia occupasse dicitur. Devictis se duce Megarensibus, cum gratiæ plurimum & auctoritatis apud omnes cepisset, animum ad regnum adjecit, verberibusque voluntariis domi affectus, laceratoque corpore, die quadam in publicum prodiit, & advocata concione, vulnera populo ostendit, de crudelitate principum, à quibus hoc se passum simulabat, queritur, adduntur vocibus lachrymæ, & invidiosa oratione multitudo credula incenditur; amore plebis invisum se Senatui affirmat, obtinet ad custodiam corporis sui satellitum auxilium, per quos tandem tyrannidem occupavit. Fuit autem, ut diximus in capite de Humanitate, doctrina, ingenio, & eloquentia tanta, ut ab Atheniensibus imperium, summa vi resistente Solone, tandem obtinuerit: vi namque orationis effecit, ut Athenienses illi se libertatemque subjicerent: nec quicquam valuit, quod Solon justissimus & gravissimus orator, advocata concione, in publicum processerit, ut diximus in capite de Ingratitudine, & impium illius conatum aperuit. Tantum igitur Pisistrati valuit eloquentia, ut nulla Solonis sapientia, nulla vis, nulla eloquentia resistere potuerit. Cicero de Pisistrato libro III. de Oratore: *Quis doctior iisdem temporibus, aut cujus eloquentia literis instructior fuisse traditur, quam Pisistrati, qui primus Homeri libros confusos antea sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus? non fuit quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut literis doctrinaque præstaret.* Oliverius.

2. *Pericles, &c.*] De Pericle satis dictum est in cap. de Obitu filiorum, & de Continentia. Quod vero ad ejus eloquentiam spectat, tantum valuit dicendi ratione & eloquentia, ut Atheniensem populum pro sua voluntate versaret, & eorum animos, quocunque vellet, facile impelleret, de quo Cicero libro de Oratore III. *Quid Pericles,* inquit, *de cujus potestate dicendi sic accepimus, ut cum contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ severius, tamen id ipsum, quod ille contra homines populares diceret, populare omnibus & jocundum videretur. Cujus in labris veteres comici cum illi maledicerent, quod tum Athenis fieri licebat, leporem habitasse dixerunt, tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non declamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, XL. annis præfuit Athenis, & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus.* Oliverius.

3. Vete-

ſtructus, liberis Athenarum cervicibus jugum ſervitutis impoſuit: egit enim ille urbem, & verſavit arbitrio ſuo. Cumque adverſus voluntatem populi loqueretur, jucunda nihilominus & popularis ejus vox erat. Itaque [1] veteris comœdiæ maledica lingua, quamvis potentiam viri perſtringere cupiebat, tamen in labris ejus hominis melle dulciorem leporem fatebatur habitare: inque animis eorum, qui illum audierant, quaſi [2] aculeos quoſdam relinqui prædicabat. Fertur quidam, cum admodum ſenex, primæ concioni Periclis adoleſcentuli intereſſet, idemque juvenis Piſiſtratum jam decrepitum concionantem audiſſet; non temperaſſe ſibi quo minus exclamaret, Caveri illum civem oportere, quod Piſiſtrati orationi ſimillima ejus eſſet oratio. Nec hominem aut æſtimatio eloquii, aut morum [3] augurium fefellit. Quid enim inter Piſiſtratum & Periclem interfuit? niſi quod ille armatus, hic ſine armis tyrannidem geſſit?

4. Quantum eloquentia valuiſſe Hegeſiam [4] Cyrenaicum philoſophum arbitramur? qui ſic mala vitæ repræſentabat; ut eorum miſeranda imagine audientium pectoribus inſerta, multis voluntariæ mortis oppetendæ cupiditatem ingeneraret? Ideoque à rege Ptolemæo ulterius hac de re diſſerere prohibitus eſt.

1. *Veteris comœdia.*] Vitia acerbe traducebantur in vetere comœdia, quia ea ſub propriis peccantium nominibus notabantur. Unde Horat. 1. Sermonum:

Eupolis atque Cratinus Ariſtophaneſque Poëta,
Atque alii, quorum comœdia priſca virorum eſt:
Si quis erat dignus deſcribi, qui malus, aut fur,
Aut mœchus foret, aut ſicarius, aut alioqui
Famoſus, multa cum libertate notabant.

Oliver. *Veteris comœdia.*] Auguſtinus lib. 11. cap. 9. De Civit. Dei: *Periclem cum jam ſua civitati maxima auctoritate plurimos annos domi & belli præfuiſſet, violari verſibus & eos in ſcena agi non plus decuit, quam ſi Plautus noſter voluiſſet, aut Nævius P. & Cn. Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni maledicere.* Coler.

2. *Aculeos quoſdam.*] Stimulos relinqui in animis illorum, qui illum audierant. Pulchra alluſio ad apes, nam quia mellis meminit, recte in metaphora perſiſtens, aculeos addit. *Oliv.*

3. *Augurium fefellit.*] Omen & divinatio.

4. *Cyrenaïcum philoſophum.*] Cyrenaïci ab Ariſtippo deſcenderunt, qui primus genere Cyrenaïcus finem in voluptate ponebat. *Oliv.*

CAP. X.

CAP. X.

DE PRONUNTIATIONE ET APTO MOTU CORPORIS.

IN ROMANIS.
1. *C. Graccho.*
2. *Q. Hortensio.*
3. *M. Tullio.*

EXTERNO UNO.
1. *Demosthene Atheniensi.*

[1] Eloquentiæ autem ornamenta in pronuntiatione apta, & [2] convenienti motu corporis consistunt: quibus cum se instruxit, [3] tribus modis homines aggreditur, animos eorum ipsa invadendo, horum [4] alteri aures, [5] alteri oculos permulcendos tradendo.

1. Sed ut propositi fides in personis illustribus exhibeatur, [6] C. Gracchus eloquentiæ quam propositi felicioris adolescens, quoniam flagrantissimo ingenio cum optimè remp.

1. *Eloquentia autem, &c.*] In pronunciatione cuncta totius eloquentiæ ornamenta esse reposita, testantur omnes, qui de hac arte scripserunt, tam Græci quam Latini. Quid enim acutæ & commodæ inventiones, quid concinnæ verborum elocutiones, quid partium causæ & artificiosæ dispositiones, quid denique diligens memoria sine pronunciatione valerent? Non plus, quam sine his pronunciatio sola. Nam hæc omnia, quæ supra dixi, perinde sunt, ut aguntur. Actio autem in dicendo una dominatur, sine qua summus orator in oratorum numero esse nullo modo potest; mediocris vero hac una instructus summos sæpe superare potest. Quod multis exemplis tam Græcorum, quam Latinorum ita esse Valerius probat. *Oliv.*

2. *Convenienti motu corporis.*] Pronunciatio est vocis, vultus, & gestus moderatio cum venustate. Cum ergo dicat in pronunciatione, intentionem & remissionem vocis ostendit, in motu corporis vultus gestusque moderationem innuit. *Idem.*

3. *Tribus modis.*] Elocutione, sono vocis, & motu corporis.

4. *Alteri aures.*] Quoad pronunciationem.

5. *Alteri oculos.*] Quoad gestum corporis.

6. *Cajus Gracchus, &c.*] Ad temperandos pronunciationis modos Gracchus peritum musicæ artis servum concionaturus adhibuit, ut vel intentiorem remitteret, vel remissiorem vocem intenderet. Gellius Noct. Att. l. 1. c. 11. *Ecce autem pro tibicina Laconica, tibiæ quoque illius concionatoria in mentem venit, quam, C. Graccho cum populo agente, praiisse ac præmonstrasse modulos ferunt. Sed nequaquam sic est, ut à vulgo dicitur, canere tibia solitum, qui pone illum loquentem staret, variisque modis tum demulcere animum actionemque ejus, tum incendere. Quid enim foret ea re ineptius? si ut planipedi saltanti, ita Graccho concionanti numeros & modos, & frequentamenta*

remp. tueri poſſet, perturbare impiè maluit: quoties apud populum concionatus eſt, ſervum poſt ſe muſicæ artis peritum habuit, qui occultè eburnea fiſtula pronuntiationis ejus [1] modos formabat, aut nimis remiſſos excitando, aut plus juſto concitatos revocando: [2] Quia ipſum calor atque impetus actionis, attentum hujuſce temperamenti æſtimatorem eſſe non patiebatur.

2. [3] Q. autem Hortenſius plurium in corporis decoro motu repoſitum credens, penè plus ſtudii in eodem elaborando, quam in ipſa eloquentia affectanda impendit. Itaque neſcires, utrum cupidius ad audiendum eum, an ad ſpectandum concurreretur: ſic verbis oratoriis aſpectus, & rurſus aſpectui verba ſerviebant. Itaque conſtat, [4] Æſopum & Roſcium ludricæ artis peritiſſimos viros, illo cauſas

menta quædam varia tibicen incineret? Sed qui hoc compertius memoriæ tradiderunt, ſtetiſſe in circumſtantibus dicunt occultius, qui fiſtula brevi ſenſim graviuſculum ſonum inſpiraret, ad deprimendum ſedandumque impetum vocis ejus. Refervescente namque impulſu & inſtinctu extraneo naturalis illa Gracchi vehementia indiguiſſe, non, ut opinor, exiſtimanda. M. tamen Cicero, fiſtulatorem iſtum utrique rei adhibitum eſſe Graccho putat, ut ſonis tum placidis, tum citatis, aut demiſſam jacentemque ejus orationem erigeret, aut ferocientem ſævientemque cohiberet. Verba ipſius Ciceronis appoſui ex lib. 3. de Orat. *Itaque idem Gracchus, quod potes audire, Catule, ex Licinio cliente tuo, literato homine, quem ſervum ſibi habuit ille ad manum, cum eburneola ſolitus eſt habere fiſtula, ſtareque poſt ipſum occulte, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter illum ſonum, quo illum aut remiſſum excitaret, aut à contentione revocaret.* Quintilianus vero lib. 1. de Inſt. Orator. *Quid tam muſices,* inquit, *proprium, ſed ne hæc quidem præſumenda pars, ut uno interim contenti ſimus exemplo Caji Gracchi præcipui ſuorum temporum oratoris, cui concionanti conſiſtens poſt eum muſicus fiſtula, quam tonarion vocat, modos, quibus deberet intendi, miniſtrabat. Hæc etiam ei cura inter turbidiſſimas actiones vel terrenti optimates, vel jam timenti fuit.* Oliv.

1. *Modos.*] Menſuras & notulas pronunciationis ejus. *Bad.*

2. *Quia ipſum calor atque impetus.*] Reddit rationem cur monitore tibicine uteretur, quia interdum vel accuſando, vel deteſtando, ira vel alio animi impetu commotus ſervare modum non reminiſcebatur. *Oliv.*

3. *Quintus autem Hortenſius.*] Tantum tamen eloquentia valuit, ut apud multos dubium fuerit ejus artis palma, Ciceroni ne magis an Hortenſio deberetur. *Oliv.*

4. *Æſopum Roſciumque.*] Hi tempore Ciceronis & Hortenſii mimi præſtantiſſimi fuerunt, quorum alter Comœdiarum, alter, ſcilicet Æſopus, Tragœdiarum actor fuit, qui Hortenſio ſic delectabantur orante, ut ad eum audiendum, cum oraret, ſemper accurrerent, eique frequenter aſſiſterent, ut geſtus aliquos

ſas agente, in corona frequenter aſtitiſſe; ut foro petitos geſtus, in ſcenam referrent.

3. [1] Jam M. Cicero, quantum [2] in utraque re, de qua loquimur, momenti ſit, oratione quam pro Gallio habuit, ſignificavit, M. Calidio accuſatori exprobrando, quod præparatum ſibi à reo venenum, teſtibus, chirographis, quæſtionibus ſe probaturum affirmans, remiſſo vultu, & languida voce, & [3] ſoluto genere orationis uſus eſſet, pariterque & [4] oratoris vitium detexit, & cauſſæ periclitantis argumentum adjecit, totum hunc locum ita claudendo: Tu iſtud M. Calidi niſi fingeres, ſic ageres?

EXTERNA.

1. Conſentaneum huic Demoſthenis judicium, qui cum interrogaretur, quidnam eſſet in dicendo efficaciſſimum,

aliquos in foro petitos, in ſcenam referrent. De Roſcio Cicero in Oratione pro Archia Poëta: *Quis noſtrum tam animo agreſti ac duro fuit, ut Roſcii morte nuper non commoveretur, qui cum eſſet ſenex mortuus, tamen propter excellentem artem ac venuſtatem videbatur omnino mori non debuiſſe. Ergo ille corporis motu tantum amorem ſibi conciliarat à nobis omnibus.* Oliv.

1. *Jam M. Cicero.*] Plutarchus in Vita Ciceronis dicit, non minus Ciceronem in actione elaboraſſe, quam Demoſthenem, donec per Roſcium Comœdiarum, & Æſopum Tragœdiarum actores optimos, & ſuo tempore clariſſimos, præbita illis diligenter opera, vocem & corporis geſtum emendavit. His igitur, tanquam præceptoribus uſus, ad moderandos corporis geſtus, omnium in eo pronunciationis genere eruditiſſimus evaſit, & eloquentiæ princeps facile judicatus. Roſcium Cicero ſuas delicias appellare conſueverat. Quanta fuerit Ciceronis laus ex ſola eloquentia parta, Plin. lib. [illegible]1. c. 30. Nat. Hiſt. plane oſtendit, cum dicit: *Quo te, M. Tulli, piaculo taceam, quove maxime excellentem inſigni prædicem? quo potius, quam univerſi populi & illius gentis ampliſſimo teſtimonio, & tota vita tua conſulatus tantum operibus electi? Te dicente legem Agrariam, hoc eſt, alimenta ſua abdicarunt tribus. Te ſuadente Roſcio theatralis ſeditionis authori leges ignoverunt, notataſque diſcrimine ſedis æquo animo tulerunt. Te orante, proſcriptorum liberos honores petere puduit. Tuum Catilina fugit ingenium. Tu Marcum Antonium proſcripſiſti. Salve primus omnium parens patriæ appellate, primus in toga triumphum, linguaque lauream merite, & facundiæ literarum Latinarum parens: atque, ut Dictator Cæſar, hoſtis quondam tuus de te ſcripſit, omnium triumphorum lauream adepte, majorem, quanto plus eſt ingenii Romani terminos in tantum promoviſſe, quam imperii.* Oliv.

2. *In utraque re.*] In ſono vocis & motu corporis.

3. *Soluto genere.*] Non intenſa oratione, quemadmodum rei atrocitas exigebat.

4. *Oratoris vitium.*] Quo quilibet orator in falſis cauſis uti poteſt ad perſuaſionem, compoſito ſcilicet motu, & apta pronunciatione, & ſimul debilitavit

num, reſpondit, [1] ἡ ὑπόκρισις. Iterum deinde, & tertio interpellatus idem dixit, pene totum ſe illi debere confitendo. Recte itaque [2] Æſchines, cum propter judicialem ignominiam, relictis Athenis, Rhodum petiſſet, atque ibi rogatu civitatis ſuam prius in Cteſiphontem, deinde Demoſthenis pro eodem orationem clariſſima & ſuaviſſima voce recitaſſet; admirantibus cunctis utriuſque columinis eloquentiam, ſed aliquanto magis Demoſthenis, Quid ſi, inquit, ipſum audiſſetis! tantus orator, & modo tam infeſtus adverſarius, ſic inimici vim ardoremque dicendi [3] ſuſpexit; ut ſe ſcriptorum ejus [4] parum idoneum lectorem eſſe diceret: expertus acerrimum oculorum vigorem, terribile vultus pondus, accommodatum ſingulis verbis ſonum vocis, efficaciſſimos corporis motus. Ergo etſi operi illius adjici nihil poteſt, tamen in Demoſthene magna pars Demoſthenis abeſt: quod legitur potius, quam auditur.

vit ejus approbationem oſtendendo, ipſum, niſi de cauſa diffideret, non ſic acturum fuiſſe. Nam multi, ut optimam ſe habere cauſam demonſtrent, neque patrono uti, neque artificioſa oratione volunt. *Bad.*

1. Ἡ ὑπόκρισις.] Simulatio vocis & geſtus, id eſt, apta pronuntiatio, & decens motus. *Idem.*

2. *Æſchines.*] De hoc Æſchine Gellius Noct. Att. lib. VII. Quintilianus Inſt. Orat. cap. de Pronunciatione, aliique authores multa dixerunt. Sunt qui dicant, Æſchinem, mirantibus Rhodiis orationem Demoſthenis, reſpondiſſe, quid ſi audiſſetis belluam ipſam ſua lyra reſonantem? *Oliverius.*

3. *Suſpexit.*] Sicut *deſpicere* transſumitur ad ſignificandum contemnere, ita *ſuſpicere* ad venerari & laudare; quia *deſpicere* eſt deorſum inſpicere: quæ vero infra nos ſunt, contemnimus: *ſuſpicere* autem ſurſum aſpicere: at quæ ſupra nos, veneramur ferme. *Bad.*

4. *Parum idoneum lectorem.*] Quia adverſarius præterea vim illam Demoſthenis referre nullo modo poſſet. Legitur in vita Demoſthenis, quod Philippus Macedoniæ rex Demoſthenem cæteris Athenienſium legatis in dicendo prætulerit, in cæteris vero rebus Æſchinem. *Oliv.*

CAP. XI.

CAP. XI.

DE EFFECTIBUS ARTIUM RARIS.

APUD ROMANOS, UT IN
1. *Astrologia C. Sulpicii Galli.*
2. *Aruspicina Spurinæ.*

APUD EXTEROS, UT IN
1. *Astrologia Periclis.*
2. *Pictura Apellis & Plastice Lysippi.*
3. *Vulcano Alcamenis.*
4. *Venere Praxitelis.*
5. *Neptuno Euphranoris.*
6. *Agamemnone Timantis.*
7. *Equo Nealcis.*

EFfectus etiam artium recogniti possunt aliquid afferre voluptatis, protinusque & quam utiliter excogitatæ sint, patebit: & memoratu dignæ res lucido in loco reponentur, & labor in iis edendis suo fructu non carebit.

1. [1] Sulpicii Galli maximum in omni genere literarum recipiendo studium plurimum reipubl. profuit. Nam cum [2] L. Paulli bellum adversum regem Persen gerentis, legatus esset, ac serena nocte subito luna defecisset; eoque veluti diro quodam monstro perterritus exercitus noster, manus cum hoste conserendi fiduciam amisisset; de cœli ratio-

1. *Sulpicii Galli.*] Hoc contigit secundo Macedonico bello, quod adversus Persen gessit Paulus Æmilius, cujus legatus fuit hic Sulpicius Gallus, qui artium liberalium homo studiosissimus, Astrologiæ scientiam tenuit non mediocrem, qua Paulo victoriæ dedit initium; cum enim serena nocte, cujus proximo die manus erant cum hoste conserturi, Luna subito defecisset, milites omnes, veluti prodigio, vehementer sunt à futura dimicatione deterriti. Quod ubi sensit Gallus, qua ratione id factum esset, habita concione, disseruit, & milites à terrore ad suscipiendæ pugnæ desiderium audaciamque revocavit. Frontinus tamen nonnihil à Valerio dissentire videtur. Dicit enim libro 1. cap. ult. *L. Sulpicius Gallus imminentem Lunæ defectum ne pro ostento exciperent milites prædixit futurum, additis rebus causisque defectionis, ut non post Lunæ defectum territos milites hortatus fuerit, sed ne terrerentur, futuram eclipsin prædixerit.* Quintilianus quoque lib. 1. ubi Astrologiam oratori necessariam esse probat: *An vero cum Pericles*, inquit, *Athenienses milites Solis obscuratione territos, redditis causis ejus rei metu liberavit? Aut cum Sulpicius ille Gallus in exercitu L. Paulli de Lunæ defectione disseruit, ne, velut prodigio divinitus facto, militum animi terrerentur, non videtur usus oratoris officio?* Oliverius. *Sulpicii Galli.*] Qui primus rationem defectus lunaris docuit, postea edito volumine teste Plinio. Apud Græcos primus eclipsin prædixit Thales Milesius. *Coler.*

2. *L. Paulli.*] Plutarchus in Paullo Æmilio multo aliter. *Corrad.*

ratione, & [1] ſiderum natura peritiſſimè diſputando, alacrem eum in aciem miſit. Itaque illi inclytæ Paullianæ victoriæ liberales artes Galli aditum dederunt: quia niſi ille metum noſtrorum militum viciſſet, imperator Romanus vincere hoſtes non potuiſſet.

2. Spurinæ quoque in conſectandis Deorum monitis efficacior ſcientia apparuit, quam urbs Romana voluiſſet. Prædixerat enim C. Cæſari, ut proximos xxx. dies quaſi fatales caveret, quorum ultimus erat [2] Idus Martiæ. [3] Eo cum fortè manè uterque in domum Calvini Domitii ad officium conveniſſet, Cæſar Spurinæ, Ecquid ſcis inquit Idus Martias jam veniſſe? & is; Ecquid ſcis illas nondum præteriiſſe? Abjecerat alter timorem, tanquam exacto tempore ſuſpecto, alter ne extremam quidem ejus partem periculo vacuam eſſe arbitratus eſt. Utinam aruſpicem potius augurium, quam patriæ parentem ſecuritas fefelliſſet!

EXTERNA.

1. Sed ut alienigena ſcrutemur, cum [4] obſcurato repentè ſole inuſitatis perfuſæ tenebris Athenæ [5] ſolicitudine agerentur, interitum ſibi cœleſti denuntiatione portendi credentes; Pericles proceſſit in medium, & quæ à præceptore ſuo Anaxagora pertinentia [6] ad ſolis & lunæ curſum acceperat,

1. *Siderum natura.*] Quomodo per interpoſitionem terræ inter Solem & Lunam, Luna, quæ à Sole lumen mutuatur, deficeret. *Bad.*

2. *Idus Martias.*] Conſtat Idibus Martiis cæſum fuiſſe Cæſarem in Senatu, teſte Ovidio Faſt. lib. III. circa finem. *Oliver.*

3. *Et cum forte mane uterque.*] Ita vulgo. In veteribus libris, *Eo cum forte mane*; Melius, ut referatur ad diem Iduum Martiarum. *Pigh.*

4. *Obſcurato Sole.*] Frontinus tamen libro I. cap. ult. aliter ſentire videtur. Dicit enim: *Pericles, cum in caſtra ejus fulmen decidiſſet, terruiſſetque milites, advocata concione, lapidibus in conſpectum omnium colliſis, ignem excuſſit, ſedavitque conturbationem, cum docuiſſet ſimiliter nubium attritu excuti fulmen.* Oliv.

5. *Sollicitudine agerentur.*] Concuterentur ſollicitudine. *Bad.*

6. *Ad Solis & Lunæ curſum.*] Quia, ut ſupra diximus, cum hemiſphærium Lunæ ſolari ſit inferius, Lunaque ſemper tendat in obliquum, forte cum ad perpendiculum Soli fuerit oppoſita, ejus excipit radios, ut ad nos pervenire non poſſint, & inde ſæpe tenebræ ſuperinducuntur. *Oliv.*

1. Quan-

perat, disseruit: nec ulterius trepidare cives suos vano metu passus est.

2. [1] Quantum porro dignitatis à rege Alexandro tributum arti existimamus; qui se & pingi ab uno Apelle, & fingi à Lysippo tantummodo voluit.

3. [2] Tenet visentes Athenas Vulcanus [3] Alcamenis manibus fabricatus. Præter cætera enim perfectissimæ artis in eo præcurrentia indicia, etiam illud mirantur; quod stat dissimulatæ claudicationis sub veste leviter vestigium repræsentans, ut non tanquam exprobratum vitium, ita tamen

1. *Quantum, &c.*] Plurimum attribuit arti Alexander, qui à nullo pingi, nec fingi voluerit, nisi ab his, qui omnium præstantissimi suo tempore forent, Apelle scilicet atque Lysippo. De quibus Horatius Epist. lib. ult.

——— Rex ille poëma
Qui tam ridiculum tam care prodigus emit,
Edicto vetuit, ne quis se præter Apellem
Pingeret, aut alius Lysippo duceret æra
Fortis Alexandri vultus simulantia.

Cicero quoque epist. ad L. Lucceium: *Neque enim Alexander*, inquit, *ille gratia causa ab Apelle potissimum pingi, & à Lysippo fingi volebat; sed quod illorum artem cum ipsis, tum etiam sibi gloria fore putabat, atque illi artifices corporis simulacra ignotis nota faciebant.* Fuit enim Apelles pictor eximius, patria Coüs, ingenio & gratia, ut inquit Quintilianus, præstantissimus: qui teste Plinio, omnes prius genitos futurosque postea, superavit, & arti suæ, hoc est, picturæ, plura solus prope, quam cæteri omnes, contulit. Summe laudavit Plinius Venerem ab eo pictam exeuntem è mari, quam postea Romam adductam Divus Augustus dicavit in templo Cæsaris, cujus inferiorem partem corruptam qui reficeret non potuit reperiri. Inchoavit & aliam, teste Plinio, cui etiam i am suam priorem invidit mors peracta parte. Nec qui succederet operi ad præscripta lineamenta inventus est. Unde Cicero libro 1. Epist. ad Lentulum: *Nunc ut Apelles Veneris caput, & summa pectoris politissima arte perfecit, reliquam partem corporis inchoatam reliquit.* Idem lib. Off. III. *Nemo pictor repertus est, qui Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliquisset, absolveret. Oris enim pulchritudo reliqui corporis imitandi spem auferebat.* Pinxit & Alexandrum Magnum fulmen tenentem in templo Ephesiæ Dianæ, & fulmen extra tabulam videri, scribentes meminerunt. Refert item Plinius, quod pinxit ea, quæ pingi non possunt, tonitrua, fulgura, & similia. Quare nonnulli ferunt, quod Alexander Magnus à nullo alio se posse pingi edicto posito capitali edixit. Lysippus fuit in arte sculptoria artifex clarissimus, de quo Martialis:

Nobile Lysippi munus opusque vides.

Nam spirantes vultus, atque ora simillima vivis, & denique animosa signa fingere videbatur. Et, teste Quintiliano, ad veritatem optime accessit, & ad sexcenta decem signorum opera effecisse dicitur. *Oliv.*

2. *Tenet.*] Remoratur & delectat.

3. *Alcamenis.*] Inter æmulos Phidiæ refertur à Plinio lib. XXXIV. Ejusdem aliquoties meminit idem libro XXXVI. cap. 5. *Coler.*

 1. *Cujus*

tamen certam propriamque Dei notam decore significans.

4. [1] Cujus conjugem Praxiteles in marmore quasi [2] spirantem [3] in templo Gnidiorum collocavit, propter pulchritudinem operis à [4] libidinoso cujusdam complexu [5] parum tutam. Quo excusabilior est error equi, qui visa pictura equæ, hinnitum edere coactus est: & canum latratus aspectu picti canis incitatus: taurusque ad amorem & concubitum æneæ vaccæ Syracusis nimiæ similitudinis irritamento compulsus. Quid enim vacua rationis animalia arte decepta miremur, cum hominis [6] sacrilegam cupiditatem muti lapidis lineamentis excitatam videamus?

5. Cæterum natura quemadmodum sæpenumero æmulam virium suarum artem esse patitur: ita aliquando irritam fesso labore dimittit: quod summi artificis [7] Euphranoris manus senserunt. Nam cum Athenis XII. Deos pingeret,

1. *Cujus conjugem, &c.*] Praxiteles inter statuarios gloria primus, vel certe summus, de quo multa Plinius libro XXXVI. Nat. Hist. Sed inter cætera dicit, duas sculpsisse Veneres, alteram Cnidiam, hoc est, quæ Cnidi colebatur, quæ non solum ibi, sed in toto terrarum orbe præcipua fuit; quam ut viderent, multi Cnidum navigarunt: alteram velata specie, quam quidam prætulerunt, optime severum id atque pudicum arbitrantes: nam quæ Cnidi fuit, à Cnidiis coëmpta effigies Deæ, favente ipsa Dea, ut creditur facta artificio tanto, ut non esset à libidinoso complexu tuta. Ferunt enim quendam ejus amore correptum, cum noctu delituisset in templo, simulachro cohæsisse, ejusque cupiditatis etiam indicem maculam reliquisse. Multa hujus simulachra Romam deportata fuerunt, quæ omnia Plinius commemorat. De quo quoque mentionem facit Quintilianus lib. II. de Institutione Orat. ubi dicit: *Si Praxiteles signum aliquod ex molari lapide conatus esset exsculpere, Parium marmor mallem rude: at si id artifex expolisset, plus in manibus fuisset, quam in marmore.* Oliv.

2. *Spirantem.*] Viventem. Virgilius:

Excudent alii spirantia mollius æra:
Credo equidem vivos ducent de marmore vultus.

3. *In templo Gnidiorum.*] Gnidos una ex quinque civitatibus Doricæ Græciæ, ubi templum fuit Veneris, & hoc simulachrum, quod Praxiteles sculpsit, tanta, ut diximus, arte, ut à libidinoso complexu non fuerit satis tutum, adeo veram ipsa Deam referebat. *Oliv.*

4. *Libidinoso cujusdam.*] Macarei Perinthii, teste Luciano. Id vero non in Gnido, sed Samo accidisse vult Athenæus. *Coler.*

5. *Parum tutam.*] Quia vitium illi inferre voluit adolescens, tanquam vivum esset corpus. *Oliv.*

6. *Sacrilegam cupiditatem.*] Qua Deam ipsam, & non simulachrum, violare concupivit. *Idem.*

7. *Euphranoris manus.*] Plin. lib. XXXV. cap. 11. Pausanias in Atticis Praxiteli tri-

geret, Neptuni imaginem quam poterat excellentissimis [1] majestatis coloribus complexus est, perinde ac Jovis aliquanto augustiorem repræsentaturus. Sed omni impetu cogitationis in superiori opere absumpto, posteriores ejus conatus assurgere, quo tendebant, nequiverunt.

6. [2] Quid ille alter æque nobilis pictor, luctuosum [3] immolatæ Iphigeniæ sacrificium referens, cum Calchanta tri-

tribuit. *Corradus.* *Euphranoris.*] Euphranor, teste Quintiliano de Institutione Oratoria libro XII. pictor fictorque fuit ætate sua laudatissimus. Dicit enim: *Euphranorem admirandum facit, quod & cæteris optimis studiis inter præcipuos pingendi fingendique idem mirus artifex fuit.* Vir docilis fuit & laboriosus & in omni genere excellens, qui, cum XII. Deos consessum Jovis honestantes, sex scilicet à dextris & totidem à sinistris pingeret Athenis, Neptuni imaginem tanta est arte complexus, ut Jovis deinde augustiorem ac venerabiliorem, cum vellet repræsentare non posset; quod artis vim omnem in superiori pictura consumpsisset, & hoc modo ars suo labore irrita est à natura destituta. *Oliv.*

1. *Majestatis coloribus.*] In pingendo Neptuno colores adhibuit, qui ad exprimendam majestatem essent idonei. *Idem.*

2. *Quid ille.*] Timanthem intelligit. Is Ajacem armorumque judicium pinxerat. Iphigeniam ejus Oratorum laudibus olim celebratam commemorat Plinius, quo alludit, nisi vehementer frustra sum, Ciceronis locus in oratore. Eum illustrandi Valerii causa haud pigrabor subjicere: *Si denique pictor ille vidit, cum immolanda Iphigenia, tristis Calchas esset, mœstior Ulysses, mæreret Menelaus, obvolvendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari.* Sed quid illa Ciceronianæ elegantiæ habent: *mœstior Ulysses, mæreret Menelaus?* Dicat oportet Cicero mœstiorem Ulyssè fuisse Menelaum. Sine omni cunctatione incongruam purissimo scriptori maculam tollo: *Mœstior Ulysse mæreret Menelaus.* Nonne & Valerius dicit Ulyssem mœstum, Menelaum lamentantem? Addo & calculum Plinianum: *cum mœstos*, inquit, *pinxisset omnes, præcipue patruum.* Colet.

3. *Immolatæ Iphigeniæ.*] Nota est fabula. Cum Græci ad Aulidem venissent, Agamemnon Dianæ cervam ignarus occidit. Unde irata Dea, flatus ventorum sustulit. Quare, cum navigare non possent, & pestilentiam sustinerent, consulta oracula dixerunt, Agamemnonio sanguine placandam esse Dianam. Ergo cum ab Ulysse per nuptiarum simulationem, adducta Iphigenia, & in eo esset, ut immolaretur, numinis miseratione sublata est, & cervâ suppositâ translata ad Tauricam regionem regi Thoanti tradita est, sacerdosque facta Dianæ, cui cum humano sanguine sacrificaret, & ex veteri consuetudine numen placaret, agnovit fratrem Orestem, qui post occisam matrem & Ægisthum, in ultionem patris factus exul, regno pulsus, raptaque sibi Hermione conjuge, à Pyrrho furiosus factus, accepto oraculo, deponendi furoris causa, cum amico Pylade Colchos petierat, & cum his, occiso Thoante, simulachrum sustulit absconditum in fasce lignorum, & cum fratre Oreste aufugit. *Oliverius.*

 1. *Mœ-*

triſtem, [1] mœſtum Ulyſſem, [2] clamantem Ajacem, [3] lamentantem Menelaum circa aram ſtatuiſſet; [4] caput Agamemnonis involvendo, nonne ſummi mœroris acerbitatem, arte exprimi non poſſe confeſſus eſt? [5] Itaque pictura ejus, [6] aruſpicis, amicorum, & [7] fratris lachrymis madet, patris fletum ſpectantis, affectui æſtimandum reliquit.

7. [8] Atque ut ejuſdem ſtudii adjiciam exemplum: Præcipuæ artis pictor equum ab exercitatione venientem, modo non vivum, labore induſtriæ ſuæ comprehenderat: cujus naribus ſpumas adjicere cupiens, tantus artifex in tam parvula materia multum ac diu fruſtra tenebatur. Indignatione deinde accenſus, ſpongiam omnibus imbutam coloribus forte juxta ſe poſitam apprehendit, & veluti corrupturus opus ſuum, tabulæ illiſit: Quam fortuna ad ipſas equi nares directam, deſiderium pictoris coëgit explere. Itaque quod adumbrare non valuit, caſus imitatus eſt.

1. *Mæſtum Ulyſſem.*] Qui per falſas Achillis nuptias, impetratam à matre Iphigeniam, ad tam crudele ſacrificium duxit. *Oliv.*

2. *Clamantem Ajacem.*] Quod humano ſanguine numina placarentur. *Idem.*

3. *Lamentantem Menelaum.*] Quod ſuum videret genus immolari. *Idem.*

4. *Caput Agamemnonis involvendo.*] Quia patris dolorem ſatis digne exprimere non poſſet, veſte ejus caput obduxit, ut animis hominum patris dolorem exiſtimandum relinqueret. *Idem.*

5. *Itaque pictura ejus aruſpicis, & amici, & fratris lachrymis madet.*] Ita vulgo. In Cauchiano melius, *& amicorum.* Ulyſſem namque & Ajacem intelligit. *Pighius.*

6. *Aruſpicis.*] Calchantis.

7. *Fratris.*] Menelai, qui frater erat Agamemnonis.

8. *Atque, &c.*] Sunt qui putant hunc fuiſſe Apellem, de quo ſatis dictum eſt. Sed, recte Plin. l. 35. c. 10. fuit Nealces, & in cane pingendo Protogenes, de quo ſic ait: *Protogenis tum floruit. Patria ei Caunus, gentis Rhodiis ſubjecta.* Paulo infra, ubi loquitur de ejus pictura: *Eſt in ea canis mire factus, ut quem pariter caſus & ars finxerit. Non judicabat ſe exprimere in eo ſpumam anhelantis poſſe, cum in reliqua omni parte, quod difficillimum erat, ſibi ipſe ſatisfeciſſet. Diſplicebat autem ars ipſa, nec minus poterat, ut videbatur nimia ac longius a veritate diſcedere, ſpumaque illa pingi, non naſci ex ore, anxio animi cruciatu, cum in pictura verum eſſe non veriſimile vellet, abſterſerat ſæpius, mutaveratque penicillum, nullo modo ſibi approbans; poſtremo iratus arti, quod intelligeretur, ſpongiam impegit inviſo loco tabulæ, & illaque repoſuit ablatos colores, qualiter cura optaverat, fecitque in pictura fortuna naturam. Hoc exemplo ſimilis & Nealcem ſucceſſus in ſpuma equi, ſimiliter ſpongia impacta, ſecutus dicitur, cum pingeret Popyzonta retinentem equum. Ergo conſtat in pictura plus caſum valuiſſe, quam artem, eo quod equi artificioſe depicti, cum naribus ſpumas ars reddere non poſſet, caſus attulerit.* Oliverius.

CAP. XII.

CAP. XII.

OPTIMIS ARTIUM MAGISTRIS CONCEDENDUM ESSE.

UT FACTUM APUD ROMANOS.
2. *Furio Casellio in jure Prædiatorio.*

APUD EXTERNOS.
1. *Euclidi in Geometria.*
2. *Philoni in Architectura.*
3. *Apelli in Pictura.*

SUÆ autem artis unumquemque & actorem, & disputatorem optimum esse ne dubitemus, paucis exemplis admoneamus.

1. [1] Q. Scævola legum clarissimus & certissimus vates, quotiescunque de jure prædiatorio consulebatur, ad Furium, & [2] Cæsellium, quia huic scientiæ dediti erant, consultores rejiciebat. Quo quidem facto moderationem magis suam commendabat, quam auctoritatem minuebat: ab his id negotium aptius explicari posse confitendo, qui quotidiano ejus usu callebant. Sapientissimi igitur artis suæ professores sunt, à quibus & propria studia verecunde, & aliena callide æstimantur.

EXTERNA.

1. [3] Platonis quoque eruditissimum pectus hæc cogitatio attigit: qui [4] conductores sacræ arcis de modo & forma ejus

1. *Q. Scævola clarissimus legum vates, & certissimus, quotiescunque de jure prætorio consulebatur.*] Ita vulgo. Hæc meliore ordine & correctius in manuscriptis: *Q. Scævola legum certissimus, & clarissimus vates, quotiescunque de jure prædiatorio consulebatur.* Sic etiam Cicero in Balbiana, *Cum de jure prædiatorio consulebatur.* Pigh.

2. *Casellium.*] Vel Cassellium. De quo Flaccus:

— *Nescit quantum Cassellius Aulus.*

3. *Platoni, &c.*] Plato consultus de constituenda in arce Palladis ara, qui modus, quæve illi forma melior esse posset, quamvis Geometriæ peritissimus esset, tamen ne alterius professionem sibi usurpare velle videretur, ad Euclidem, Geometram suo tempore clarum, consultores rejecit. *Oliv.*

4. *Conductores.*] Qui publice constituendam aram conduxerant, hoc est, certo pretio faciendam susceperant. *Id.* *Qui conductores sacræ aræ modum ac formam ejus secum sermone conferre conatos.*] Ita vulgo. In Atrebatensi, Win-

 cheliano

ejus secum sermonem conferre conatos, [1] ad Euclidem Geometram ire jussit, scientiæ ejus cedens, [2] imo professioni.

2. Gloriantur Athenæ armamentario suo, nec sine causa: est enim illud opus & impensa & elegantia [3] visendum: Cujus architectum Philonem ita facunde rationem institutionis suæ in theatro reddidisse constat, ut disertissimus populus non minorem laudem eloquentiæ ejus, quam arti tribuerit.

3. [4] Mirifice & ille artifex, qui in opere suo moneri se à sutore de crepida & [5] ansulis passus: de crure etiam disputare incipientem, supra [6] plantam ascendere vetuit.

cheliano & Pulmanniano, *De modo ac forma ejus secum sermonem conferre conatos.* Sed quænam hæc ara tanti moliminis ac operis, ut de ejus structura concipienda tot consiliis fuerit opus? Locus mihi valde suspectus est. In Winchelīano *conductores viæ sanctæ* legitur, atque etiam mendose, ni fallor; nam puto legendum esse, *conductores sacræ arcis*, ut intelligamus auctorem loqui de arce Minervæ, celeberrimo atque magnificentissimo Athenarum ædificio, cujus sæpe meminit Pausanias in Attica, in ea omnium sanctissimum Minervæ signum de cœlo delapsum dedicatum fuisse scribens. Meminit ejus item noster Valerius lib. v. cap. 3. & lib. III. cap. I. *Pigh. Sacra arcis.*] Erasa vera lectio in lib. Dan. & adscriptum oræ, *via sacra.* Vulgata lectio à Pighio est. Sed quis dubitet sacram arcem, nobilissimum ædificium, jam ante Platonem fuisse exstructum? Manuscripti mei cæteri, *sacra ara.* Doctissimus Mitallerius aram Apollinis in Delo intelligit. quem vide. *Coler.*

1. *Ad Euclidem.*] Fuit Euclides, teste Laërtio, Geometra insignis Megarensis, vel, ut alii dicunt, Geloüs. *Oliv.*

2. *Immo professioni.*] Utitur correctione, quia dixerat, *scientia cedens*; nam ejus artis scientia Plato non inferior erat Euclide, sed non eam solam profitebatur. Ergo cessit professioni, quia Plato Philosophiam, Euclides vero Geometriam profitebatur. *Oliv.*

3. *Visendum.*] Dignum quod ab omnibus videretur. Et sine dubio tempore Valerii extabat opus illud ut videri posset; nunc ne minimum quidem ejus vestigium apparet. *Idem.*

4. *Mirifice, &c.*] Hic fuit Apelles, qui de operibus suis vulgi quoque judicium dum quæreret, teste Plinio lib. xxxv. perfecta opera sua proponebat in pergula transeuntibus, atque post ipsam tabulam latens, vitia, quæ notarentur, auscultabat, vulgum diligentiorem judicem, quam se, præferens. Feruntque à sutore reprehensum, quod in crepidis una intus pauciores fecisset ansas, eodem postero die superbe emendationem pristinæ admonitionis cavillante, circa crus indignatum prospexisse, denuntiantem, ne supra crepidam sutor judicaret. Quod ipsum in proverbium venit. *Oliv.*

5. *Ansulis.*] Diminutivum ab ansa. Sunt autem ansulæ, quibus calceamenta & vestimenta nectuntur. Sunt enim qui ansulis magis, quam fibulis delectentur. *Oliver.*

6. *Plantam.*] Ad res, quarum cognitionem non haberet. *Bad.*

CAP. XIII.

CAP. XIII.

DE SENECTUTE MEMORABILI.

IN ROMANIS.

1. *M. Valerio Corvo sexies Cos.*
2. *L. Metello pont. max.*
3. *Q. Fabio Max. Verrucosso.*
4. *M. Perperna censorio.*
5. *App. Claudio Caco.*
6. *Mulieribus, Livia, Terentia, & Clodia.*

IN EXTERNIS.

1. *Hierone Sicilia, & Massanisa Numidia regibus.*
2. *Gorgia Leontino.*
3. *Xenophilo Chalcidensi.*
4. *Argantonio Gaditanorum rege.*
5. *Æthiopibus, Indis, & Epimenide Cnosio.*
6. *Gente Epiorum Ætola.*
7. *Danthone quodam, & Lachmiorum regibus duobus.*

SEnectus quoque ad ultimum sui finem provecta, in hoc eodem opere, inter exempla industriæ, in aliquot claris viris conspecta est, separatum tamen & proprium titulum habeat: ne, cui Deorum immortalium præcipua indulgentia adfuit, ei nostra ornata mentio defuisse existimetur. Et simul spe diuturnioris vitæ, quasi adminicula quædam dentur: quibus insistens, alacriorem se respectu vetustæ felicitatis facere quis possit: tranquillitatemque seculi nostri, qua nulla unquam beatior fuit, subinde fiducia confirmet, [1] salutaris principis incolumitatem, [2] ad longissimos humanæ conditionis terminos prorogando.

1. [3] M. Valerius Corvus centesimum annum complevit: cujus

1. S*Alutaris principis.*] Tiberii.

2. *Ad longissimos humana.*] Adulatur Tiberio, more illorum temporum, longævam ei vitam precando. Quin & particulam vitæ propriam, demptam sibi, Cæsaribus suis donabant. De qua re multa multi. Sed ô vanas largitiones! Sapiens mihi Varro, Modio: Non eos optime vixisse, qui diutissime vixerint, sed qui modestissime. *Color.*

3. *M. Valerius Corvus.*] Sive Corvinus. Cicero in Catone Majore, qui dicitur à nonnullis de Senect. *M. quidem Valer. Corvinum*, inquit, *accepimus ad centesimum annum vitam suam produxisse, cum esset exacta jam atate in agris, eosque excoleret, cujus inter primum & sextum consulatum, sex & quadraginta anni interfuerunt.* Plinius lib. 7. cap. 48. *M. Valerius Corvinus*, inquit, *centum implevit annos, cujus inter primum & sextum consulatum* XLVI. *anni fuere. Idem sella curuli semel ac vicies sedit, quoties nemo alius. Adaquavit ejus vita spatium Metellus Pontifex. Ita quantum spatium atatis majores nostri esse voluerunt ad se-*

[1] cujus inter primum & ſextum conſulatum quadraginta ſeptem anni interceſſerunt: ſuffecitque integris viribus corporis non ſolum ſpecioſiſſimis reipublicæ miniſteriis, ſed etiam exactiſſimæ agrorum ſuorum culturæ, & civis & patrisfamilias optabile exemplum.

2. Cujus vitæ ſpatium æquavit [2] Metellus, quartoque anno poſt conſularia imperia, ſenex admodum pont. max. creatus, tutelam cæremoniarum per duos & viginti annos, neque ore [3] in votis nuncupandis hæſitante, neque in ſacrificiis faciendis [4] tremula manu, geſſit.

3. [5] Q. autem Fabius Max. * duobus & ſexaginta annis augu-

neſtiltis initium, tantus illi curſus honorum fuit. Hic *Corvinus* dictus eſt, teſte Livio quod Gallum, à quo provocatus fuerat, ad ſingulare certamen, inſidente galea Corvo, & unguibus roſtroque infeſtante hoſtem interemit. *Oliv.*

1. *Cujus inter primum & ſextum conſulatum quadraginta ſex anni interceſſerunt.*] Ita vulgo. In Campenſi & Cauchiano, *Quadraginta & ſeptem.* Bene ac numerate, tot enim annos ponunt inter primum & ultimum M. Corvi conſulatum Faſti Capitolini. *Pigh.*

2. *Metellus.*] Hic eſt Metellus ille, qui Pius cognominatus, ejus Metelli pater, qui à debellata inſula Creta Cretici nomen eſt aſſecutus. De quo Cicero in Catone Majore: *Ego*, inquit, *L. Metellum memini puer, qui cum quadriennio poſt alterum conſulatum Pontifex Maximus eſſet factus*, XXII. *annos ei ſacerdotio præfuit, ita bonis viribus eſſe extremo tempore ætatis ut adoleſcentiam non requireret.* Hic ergo in ætate jam provectiori Pontifex factus, in eo magiſtratu per duos & XX. annos ita ſe geſſit, ut non ſenex, ſed juvenis eſſe videretur; neque enim lingua in pronuntiando, non manus in adminiſtrando illi defuerunt, ut lingua balbutiret, aut manus tremeret, quod ſenectutis vitium eſſe ſolet. *Oliver.*

3. *In votis nuncupandis.*] Quia, ut ſupra diximus, duplex eſt votum ſecundum quoſdam, conceptum & nuncupativum. *Idem.*

4. *Tremula manu.*] Quod in ſenibus eſſe ſoleat tremor quidam membrorum, & præſertim manuum ac pedum, exhauſtis jam viribus. Hic vero conſtanti manu, dum ſacra tractaret, ſemper fuit, ſive cultrum à capite victimæ ad caudam deduceret, ſive mola victimam cultrumque aſpergeret, ſeu victimæ jugulum aperiret. *Idem.*

5. *Q. autem Fabius Maximus.*] Ad centeſimum annum perveniſſe Fabium, hoc uno probat argumento Valerius, quod duobus & ſexaginta annis Augur fuerit. Plinius vero dicit tribus & LX. lib. VII. Nat. Hiſtor quem honorem non niſi ætate provectiori conſequi potuit, cum ejuſmodi dignitas adoleſcentibus nunquam, nec juvenibus dari conſueverit. Ergo ſi tempus, quo creatus eſt Augur, & quo Auguratum geſſit, in unum collegerimus, ſæculi ſpatium inveniemus. Quod idem ſentire videtur Livius lib. XXX. qui dicit: *Q. Fabius Maximus moritur exacta ætate, ſiquidem verum eſt, Augurem duos & LX. annos fuiſſe, quod quidam autores ſunt. Vir certe dignus fuit tanto cognomine, vel ſi novum ab eo inciperet, ſuperavit paternos honores, avitos æquavit. Pluribus victoriis & majoribus præliis avus inſignis*

Rullus,

auguratus sacerdotium sustinuit, robusta jam ætate id adeptus: quæ utraque tempora si in unum conferantur, facile [1] seculi modum expleverint.

4. [2] Jam de M. Perperna quid loquar? qui omnibus, quos in senatu consul [3] rogaverat, superstes fuit: septem quoque tantummodo, quos censor collega L. Philippi legerat, è patribus conscriptis reliquos vidit; toto ordine amplissimo [4] diuturnior.

5. [5] Appii vero ævum clade metirer, quia infinitum numerum

Rullus, sed omnia aquare unus hostis Annibal potest. Cautior tamen quam promptior hic habitus est. Oliv.

* *Duobus & sexaginta*] XLII. Livius lib. XXX. Plinius vero lib. VII. cap. 48. aliter scribit. *Corrad.*

1. *Saculi.*] Hoc est, centum annorum. Sic enim voluêre majores *saculum* esse spatium centum annorum, quod hinc facile comprehendi potest. *Oliv.*

2. *Jam de M. Perperna.*] Hic arguit diu vixisse M. Perpernam, qui omnibus Senatoribus, quos ipse consul, die initi consulatus, vocavit in curiam, superstes vixerit, omnibus insuper illis, quos censor legerat in Senatum, exceptis septem. Plinius lib. VII. Nat. Hist. *M. Perperna, & nuper Lucius Volusius Saturninus, omnium, quos in consulatu sententiam rogaverant, superstites fuêre. Perperna septem reliquit ex his quos censor legerat, vixit annos nonaginta octo.* Fuit ergo ordine Senatorio, qui suo tempore fuit, diuturnior. Et hinc colligere possumus, senem admodum fuisse, quo tempore fuit à Pompejo superatus & cæsus, quanquam Strabo dicat, in Asia morbo consumptum fuisse, ut diximus in cap. de Humili loco natis. *Oliv.*

3. *Rogaverat.*] Alii tamen legunt, *vocaverat*: quod si ita legendum, legatur *in Senatum*, ut sit, quos vocaverat, quum esset consul, in Senatum, id est, ut convenirent in curiam. *Bad.*

4. *Diuturnior.*] Vixisse annos XCVIII. Plinius ait. *Coler.*

5. *Appii vero.*] Tullius in Catone: *Ad Appii Claudii senectutem accedebat, quod cacus esset, tamen is, quum Senatus sententia inclinaret, ad pacem cum Pyrrho fœdusque faciendum, non dubitavit dicere illa, qua versibus persecutus est Ennius:*

Quo vobis mentes rectæ, quæ stare solebant
Ante hac, dementi sese flexêre ruina?

Cateraque gravissime: notum vobis est carmen, & tamen ipsius Appii exstat oratio. Atque ille egit hac decimo septimo anno post alterum consulatum, quum inter duos consulatus anni decem interfuissent, censorque ante consulatum superiorem fuisset, ex quo intelligitur Pyrrhi bello grandem sane fuisse, & tamen sic à patribus accepimus. Item paulo infra: *Quatuor robustos filios, quinque filias, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat, & cacus & senex. Intentum enim animum, tanquam arcum habebat, nec languescens succumbebat senectuti. Tenebat enim non modo autoritatem, sed etiam imperium in suos. Metuebant servi, verebantur liberi, charum omnes habebant, vigebat in illa domo & mos patrius, & disciplina.* Ex his igitur Ciceronis verbis Appium diu vixisse facile comprehendimus. Cujus cæcitatis causam diximus lib. I. cap. de Neglecta Religione, quod Herculis sacra ad humile servorum ministerium transtulisset. De Pyrrhi bello quoque sæpius dictum est, quare non est toties repetendum. *Oliv.*

1. *Lecti-*

merum annorum orbatus luminibus exegit; nisi quatuor filios, & quinque filias, plurimas clientelas, rem denique publicam hoc casu gravatus fortissimè rexisset. Quinetiam fessus jam vivendo, [1] lectica se in Curiam deferri jussit, [2] ut cum Pyrrho deformem pacem fieri prohiberet. Hunc cæcum aliquis nominet, à quo patria, quod honestum erat, per se parum cernens, coacta est pervidere?

6. [3] Muliebris etiam vitæ spatium non minus longum in compluribus apparuit, quarum aliquas strictim retulisse me, satis erit. Nam & Livia Rutilii septimum & nonagesimum, & Terentia Ciceronis [4] tertium & centesimum, [5] & Clodia Aufilii [6] quindecim filiis ante amissis, quintundecimum & centesimum explevit annum.

EX-

1. *Lectica.*] In qua ægrotantes, & ingredi nequeuntes, deferri solent. *Rad.*

2. *Ut cum Pyrrho.*] Huc pertinent illa prisci Poëtæ:

Orator sine pace redit, regique refert rem.

Citat Varro. Intelligit autem Cineam, quem Pyrrhus miserat de Pace. Vetus inscriptio:

APPIUS. CLAUDIUS. C. F. CAECUS.
CENSOR. CONSUL. BIS. DICTATOR.
INTERREX. III. PR. II. ÆD. CUR. II.
Q. TR. MIL. III. COMPLURA. OPIDA.
DE. SAMNITIBUS. CEPIT. SABINORUM. ET. TUSCORUM. EXERCITUM.
FUDIT. PACEM. FIERI. CUM. PYRRHO.
REGE. PROHIBUIT. IN. CENSURA.
APPIAM. STRAVIT. ET. AQUAM. IN.
URBEM. ADDUXIT.

Ejusmodi breviaria solebant veteres de illustribus viris conficere, qualia in Italia, & alibi de Catone, Fabio Maximo, Sicinio Deniato, C. Mario, Cn. Pompejo, & aliis reperta. *Coler.*

3. *Muliebris etiam.*] De quibus Plinius lib. VII. cap. 41. mentionem facit. Dicit enim: *Ex fœminis Livia Rutilii nonaginta septem annos excessit. Statilia Claudio principe ex nobili domo nonaginta novem. Terentia Ciceronis* CXVII. *Clodia Ofilii* CXV. *Hæc quidem etiam enixa quindecies.* Alias quoque commemorat longissimæ ætatis fœminas, quas heic referre non est opus, quoniam à Valerio non ponuntur. *Oliv.*

4. *Tertium & centesimum.*] CXVII. scribit Plinius. *Corrad.*

5. *Et Clodia Auli filia.*] Ita vulgo. In Atrebatensi, Susiano, & Pulmanniano: *Clodia Aulifi.* mendose. sed puto legendum, *Aufilii.* Nam Plinius *Clodiam Ofilii* vocat, quod idem est. Formula loquendi antiqua est, qua mulieres adjunctis maritorum nominibus notabantur. Sic *Livii Rutilii*, supple *uxor*, Terentia Ciceronis, Julia Pompeii, Cæcilia Crassi, Calpurnia Cæsaris. *Pigh.*

6. *Quindecim filiis enixis.*] Passive positum est *enixis*, in lucem productis. Alii habent, *amissis*, ut significet illam quindecim filiis extinctis fuisse superstitem. *Oliverius.* *Quindecim filiis ante enixis.*] Ita vulgo. Plinius quoque enixam quindecies scribit, verum Campensis, Gemblacensis, aliique veteres libri, *Quindecim filiis ante amissis* legunt. Quam lectionem probare malim, non enim hic fœcunditatis exempla quærimus. *Pigh.*

1. *Hiero.*]

EXTERNA.

3. Jungam his duos reges: quorum diuturnitas populo Rom. fuit utilissima. Siciliæ rector [1] Hiero ad nonagesimum annum pervenit. [2] Massanisa Numidiæ rex [3] hunc modum excessit, regni spacium sexaginta annis emensus, vel ante omnes homines robore senectæ admirabilis. Constat eum, quemadmodum Cicero refert libro quem de Senectute scripsit, nullo unquam imbre, nullo frigore, ut caput suum veste tegeret, adduci potuisse. Eundem ferunt aliquot horis in eodem vestigio perstare solitum, non ante moto pede, quam consimili labore juvenes fatigasset: Ac si quid agere assidentem oporteret, toto die sæpenumero nul-

1. *Hiero.*] Hic rex Syracusarum fuit, cujus infantia suæ futuræ majestatis dicitur fuisse prænuntia, quippe qui genitus à patre nobili, sed ex ancilla natus, ne dehonestaret paternum genus, expositus fuit: sed parvulum, & humanæ opis indigeotem, apes, congesto circa jacentem melle, multis diebus aluêre; ob quam rem responso aruspicum admonitus pater, qui regnum infanti portendi canebant, parvulum recollegit, omnique studio ad spem majestatis, quæ promittebatur, instituit. Eidem adolescenti prima belli stipendia ineunti aquila in clypeo, & noctua in hasta consedit; quod ostentum, & in consilio cautum, & manu promptum regemque futurum significabat. Denique adversus provocatores sæpe pugnavit, semperque victoriam reportavit, à Pyrrho rege multis militaribus donis donatus est, pulchritudo ei corporis insignis, vires quoque in homine admirabiles fuêre, in alloquio blandus, in negotio justus, in imperio moderatus erat: prorsus ut nihil ei deesse videretur præter regnum. Itaque à Syracusanis primo Imperator, deinde rex creatus est, socius fuit populi Romani, qui primo Punico bello, inita societate, & amicitia, per quinquaginta annos usque ad ultimum suæ vitæ diem in fide & officio permansit. De cujus liberalitate, qua in populum Romanum secundo Punico bello usus fuit, diximus in capite de Liberalitate. Vixit autem, teste Livio, nonaginta annos, cum inquit: *Non facile erat, nonagesimum jam agenti annum, circumsesso, dies noctesque muliebribus blanditiis liberare animum, & convertere ad publicam privatamque curam.* Oliv.

2. *Massanisa.*] Hic, ut dictum est lib. v. cap. de Ingratitudine, ætatem suam ad centesimum extendit annum, robore tanto in ea ætate, ut adolescentiæ vires, licet diminutas, non desiderare videretur. De quo Cicero in Catone Majore: *Audire te arbitror, Scipio, hospes tuus avitus Massanisa quid faciat hodie, nonaginta natus annos: quum ingressus iter pedibus sit, in equum omnino non ascendere velle, cum autem sit in equo, ex equo non descendere; nullo imbre, nullo frigore adduci, ut capite operto sit, summamque in eo esse siccitatem corporis. Itaque omnia probatur exequi regis officia & munera.* Oliv.

3. *Hunc modum excessit.*] Superavit huoc vitæ terminum, quippe qui centum implevit annos. *Oliv.*

I. *In*

nullam in partem converso corpore [1] in solio durasse. Ille vero etiam exercitus equo insidens, noctem diei plerunque jungendo duxit: nihilque omnino ex iis operibus, quæ adolescens sustinere assueverat, quum illam senectutem ageret, omisit. Veneris etiam usu ita semper viguit, ut post sextum & octogesimum annum filium generarit, cui [2] Methymnato nomen fuit. Terram quoque, quam vastam & desertam acceperat, perpetuo culturæ studio frugiferam reliquit.

2. [3] Gorgias etiam Leontinus Isocratis, & complurium magni ingenii virorum præceptor, sua sententia felicissimus. Nam cum [4] centesimum & septimum ageret annum, interrogatus quapropter tamdiu vellet in vita remanere. Quia nihil, inquit, habeo, quod Senectutem meam accusem. Quid isto tractu ætatis aut longius, aut beatius? Jam alterum seculum ingressus, neque in hoc querelam ullam invenit, neque in illo reliquit.

3. Biennio minor Xenophilus Chalcidensis Pythagoricus,

1. *In solio.*] In regia sede. Est autem *solium*, ut vult Servius, proprie armarium uno ligno factum, in quo reges sedebant propter tutelam corporis sui, dictum quasi *solidum*. Oliv.

2. *Methymnato.*] Quidam tamen scripserunt, *Mechino*. Bad. *Cui Methymnato nomen.*] Ὄνομα Σθεμβαίν, inquit Suidas. *Corrad.*

3. *Gorgias Leontinus.*] Longissimæ & felicissimæ ætatis Gorgias Leontinus, in senectute sua nulla imbecillitatis incommoda sensit, sed ad extremum usque sui fati diem robustus permansit: de quo Cicero lib. de Senectute: *Qualem, inquit, Isocrates, qui eum librum, qui* Παναθηναϊκὸς *inscribitur, quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur, vixitque quinquennium postea, cujus magister Leontinus Gorgias centum & septem complevit annos, neque unquam in suo studio atque opere cessavit, qui, cum ex eo quæreretur, cur tam diu vellet esse in vita, Nihil habeo, inquit, quod accusem senectutem. Præclarum responsum, & docto homine dignum.* Quintilianus vero lib. III. de Institut. Orator. *Artium*, inquit, *Scriptores antiquissimi Corax & Tisias, Siculi, quos insecutus vir ejusdem insulæ Gorgias Leontinus, Empedoclis, ut traditur, discipulus. Is beneficio longissimæ vitæ, nam centum & novem vixit annos, cum multis simul floruit, ideo & illorum, de quibus supra dixi, fuit æmulus, & ultra Socratem usque duravit.* Et paulo infra ostendit illum Isocratis, & aliorum plurimorum Philosophorum & Oratorum fuisse præceptorem. Hic primus fuit, qui profiteri ausus fuerit, se de quacunque re proposita disputaturum. *Oliv.*

4. *Centesimum & septimum.*] Quintilianus dicit, *centum & novem vixit annos*. Plinius centum & octo vult eum vixisse annos, lib. VII. *Idem.*

1. *Ari-*

cus, sed felicitate non inferior. Siquidem (ut ait [1]Aristoxenus musicus) omnis humani incommodi expers, in summo perfectissimæ splendore doctrinæ extinctus est.

4. [2]Arganthonius autem Gaditanus tamdiu regnavit, quamdiu etiam ad satietatem vixisse abunde foret. Octoginta enim annis patriam suam rexit, [3]cum ad imperium quadraginta annos natus accessisset: cujus rei certi sunt auctores. [4]Asinius etiam Pollio [5]non minima pars Rom. styli, in tertio historiarum suarum libro [6]centum illum & viginti annos

1. *Aristoxenus musicus.*] Fuit is Aristotelis discipulus, vir literarum veterum diligentissimus, ut testatur Gellius lib. IV. cap. 11. Præter Musica etiam Historica & Philosophica conscripsit, teste Suida; quin & in omni disciplinarum genere. Nihil celebratius opere de vitis Illustrium Virorum. B. Hieronymus Aristoxenum longe omnium doctissimum vocat. Ejus libros tres περὶ Ἁρμονίας στοιχείων primus edidit Meursius. *Vossius* de Hist. Græc.

2. *Arganthonius.*] Hic, teste Herodoto lib. Hist. I. fuit Tartessiorum tyrannus, cujus Cicero lib. de Senectute hanc breviter mentionem facit. *Expectemus*, inquit, *Tartessiorum regis ætatem, fuit enim, ut scriptum video, Arganthonius quidam Gadibus, qui octoginta regnavit annos, centum viginti vixit.* Quod idem affirmat Plinius lib. VII. Hic ergo cunctos supra memoratos ætatis longitudine superavit, quippe qui tanto tempore regnavit, quanto quidem alii compiures vivere posse lætarentur. *Oliv.*

3. *Cum ad imperium sexaginta annos natus accessisset.*] Ita vulgo. MSS. codices, *Quadraginta annos*, produnt; quemadmodum & Plinius, & Cicero in Catone. Lucianus ex Anacreonte, ni fallor, Poëta centum quinquaginta annos vixisse Arganthonium tradit, sed puto Valerium sequi in his Ciceronem, & Plinium utrosque. *Pigh.*

4. *Asinius Pollio.*] Princeps orator & civis vocatur à Plinio lib. VII. cap. 30. De Dalmatis triumphavit, ut constat ex Hieronymo in Chronico Eusebiano. Plurimi ejus meminêre veteres autores. Præter Orationes & Tragœdias, reliquit quoque Historiar. libros XVII. teste Suida: qui & dicit primum Latinorum fuisse, qui gesta Græcorum Latine scriberet. Bellum quoque civile consignavit, à quo eum deterret Horatius l. 2. Ode 1. In bello civili à partibus stetit Cæsaris, ut testatur Plutarchus in Pompejo. *Vossius.*

5. *Non minima pars Romani styli.*] Significat hunc diligentissimum fuisse rerum gestarum Scriptorem, non inter inferiores connumerandum. *Oliv.*

6. *Centum illum & triginta annos explevisse commemorat.*] Ita vulgo. Lege, ut in Susiano & Pulmanniano, *Centum illum & viginti annos explesse.* Astipulantur enim huic numero Herodotus, & alii jam dicti auctores, Cicero & Plinius. *Pigh.* *Centum illum & viginti.*] Codex Danielis, CXXX. contra mutationem Pighii; quod magis placet. Supra Valerius expresserat numerum CXX. annorum; jam ex Asinio aliquanto ampliorem adjungit. Quin & Plinius autor est Anacreontem huic Arganthonio CL. annos vitales tribuisse. Idem Lucianus scribit. Versus Anacreontis exstant apud Strabonem l. III. Silius Italicus:

Arganthoniacos armat Carteia nepotes,
Rex proavus fuit humani ditissimus avi,
Ter denos decies emensus belliger annos.

Coler.

1. Et

annos explesse commemorat: [1]& ipse nervosæ vivacitatis haud parvum exemplum.

5. Hujus Regis consummationem annorum minus admirabilem faciunt [2] Æthiopes: [3] quos Herodotus scribit [4] centesimum & vigesimum annum transgredi. [5] Et Indi, de quibus [6] Ctesias idem tradit. Et [7] Epimenides [8] Cnosius: quem Theopompus dicit septem & quinquaginta & centum annos vixisse.

6. [1] Hel-

1. *Et ipse numerosæ vivacitatis haud parvum exemplum.*] Ita vulgo. Inepte dictum, *numerosa vivacitas*, cum proprie significet naturalem vivendi vigorem numeri non capacem, cum in singulis rebus una morte finiatur: Rectius itaque in Campensi, Cauchiano, Gemblacensi, & Atrebatensi, *Et ipse nervosæ vivacitatis haud parvum exemplum.* Pigh.

2. *Æthiopes.*] Solinus de Æthiopibus: *Ultra Meroëm*, inquit, *super exortum Solis, Macrobii Æthiopes vocantur. Dimidio enim eorum potentior, quam nostra est vita, hi Macrobii Justitiam colunt, amant æquitatem, plurimum valent robore præcipuo, &c.* Oliv.

3. *Quos Herodotus.*] Scribit Herodotus Scytharum regem legatis Cyri regis Persarum senes complures ostendisse, qui centum & viginti annos peregerant. *Oliv.*

4. *Centesimum & trigesimum annum transgredi.*] Ita vulgo. Lege, *Centesimum & vigesimum*, ut in quinque vel sex manuscriptis exemplaribus, atque etiam Herodoto, qui ἔτεα μὲν εἴκοσι καὶ ἑκατὸν prodit. *Pigh.*

5. *Et Indi.*] De Indis multo aliter Arrianus lib. VIII. Plin. lib. VII. c. 8. *Corrad.*

6. *Ctesias.*] Antiquissimus Historiarum scriptor. *Ctesias quidem.*] Ita vulgo. Editio Veneta, *Ctesias idem.* Scil. Ctesiam idem de Indis tradidisse, quod Herodot. de Æthiopibus. Scio alias multa de Æthiopibus scribi, quæ eadem quoque de Indis. Et Ctesias ille Syriaca etiam & Persica scripserat, teste Strabone libro XIV. *Coler. Ctesias.*] Præter Persica, quæ libris viginti tribus continebantur, scripsit & Indica. Floruit, ut testatur Photius, temporibus Cyri, Dario & Parysatide geniti: qui frater fuit Artaxerxis, ad quem regnum Persicum devenit.

7. *Epimenidis.*] Hic Philosophus Cretensis fuit, Pythagoræ coætaneus, teste Apuleio, de quo Laërtius libro de Vita Philosophorum fabulosa quædam narrare videtur. Nam dicit, quod à patre jussus ad pascua ducere oves, circa meridiem divertit in proximam speluncam, ubi quinquaginta & septem annis perpetuo sopore requievit, excitus quæsivit oves; putabat enim se parum obdormivisse: quas cum non inveniret, in agrum reversus; cum vero agrum in alterius potestatem venisse videret, & cuncta mutata esse perpenderet, rediit in oppidum, ubi à juniore fratre jam vetulo cognitus, omnem ex illo didicit rei veritatem, deinde philosophatus est scripsitque multa, quæ hoc loco referre non est opus. Mortuus est autem anno ætatis suæ centesimo quinquagesimo septimo, teste Phlegone lib. de Longævis. Plinius dicit centesimo quinquagesimo tertio, ut autem Cretenses tradunt, teste Laërtio, vixit ducentis nonaginta annis. *Oliv.*

8. *Cnosius.*] Cretensis, & Cnosio vico oriundus.

1. *Hella-*

6. [1] Hellanicus vero ait, [2] quosdam ex gente Epiorum, quæ pars est Ætoliæ, [3] ducentos explere annos, eique subscribit [4] Damasthes, hoc amplius adfirmans, Litorium quendam ex his maximarum virium, staturæque præcipuæ, trecentesimum annum cumulâsse.

7. [5] Alexander vero in eo volumine, quod de Illyrico tractu composuit, affirmat Danthona quendam ad quingentesimum usque annum [6] nulla ex parte senescentem processisse. Sed multo liberalius [7] Xenophon, cujus περὶ πλοῦς legitur; Insulæ enim [8] Lachmiorum regem octingentis vitæ annis donavit. Ac ne pater ejus parum benigne acceptus videretur, ei quoque sexcentos assignavit.

1. *Hellanicus.*] Diversa citat Athenæus. Quæ an sint Hellanici Mitylenæi, an Milesii, dubium est. Hic autem Milesius intelligitur.

2. *Quosdam ex gente Epiorum.*] Winchelianus, *Ex gente Eliorum.* Item recte. Nam Stephanus de Urb. ait Elios vel Eleos olim à rege Epeo appellatos Epios fuisse, eosdem patronymica voce dictos Endymioniadas, quod Epeus Endymionis filius à quibusdam diceretur. *Pigh.* *Epiorum.*] Lib. Dan. & quædam editiones, *Epipiorum.* Epii sane sive Epei Achaiæ pars sunt, non Ætoliæ, teste Plinio, Strabone, aliis. An forte legendum *Epiriorum?* Epirii iidem dici potuêre, qui & Acarnanes. Adi Strabonem lib. x. *Coler.*

3. *Ducentos.*] Plinius hæc omnia fabulosa esse, & ex errore annorum provenisse, quos alii sex mensium, alii trium constituissent, dixit. *Oliv.*

4. *Damasthes.*] Hellanico Milesio æqualis. Cujus meminit Dionysius libro I. Antiq. Rom. Strabo lib. IX. alii. *Eique subscribit Damasthes.*] Ita in veteribus libris vocatur, item à Plinio. Fuit Hellesponticus historiarum scriptor, patria Sisiensis. *Pigh.* *Damasthes.*] Scriptor is minus probatus & pene nullius classis Straboni lib. I. Meminit ejusdem Steph. in Ὑπερβόρεοι. *Col.*

5. *Alexander vero.*] Alexandrum Cornelium vocat Plinius. Existimo eum esse, de quo hæc scribit Strabo lib. XIII. Τῶν δὲ νεωτέρων, Ἀλέξανδρος ῥήτωρ ὁ λύχνος προσαγορευθεὶς, ὃς καὶ ἐπολιτεύσατο καὶ συνέγραψεν ἱστορίαν, καὶ ἔπη κατέλιπεν, ἐν οἷς τά τε οὐράνια διατίθεται, καὶ τὰς ἠπείρους γεωγραφεῖ, καθ' ἑκάστην ἐκδοὺς ποίημα. *Coler.*

6. *Nulla ex parte, &c.*] Neque animi, neque corporis viribus deficientem, non sapientia, non memoria carentem, quæ senectutis vitia esse solent. *Oliverius.*

7. *Xenophon cujus περὶ γήρως legitur.*] Ita vulgo. Corrige, ut in Campensi & Wincheliano περὶ πλοῦς. Citatur item à Plinio Xenophon in Periplo. *Pigh.*

8. *Latinorum regem.*] Ita vulgo. *Lamorum* alii libri. Sed in Plinio, *maritimorum. Corrad.* Lege, *Lachmiorum*, ut veteres libri.

CAP. XIV.

DE CUPIDITATE GLORIÆ.

IN ROMANIS.

1. P. *Africano majore.*
2. D. *Bruto Gallaico.*
3. *Cn. Pompejo Magno.*
4. *Sulla Felice.*
5. *Equite quodam.*
6. *C. Fabio Pictore.*

IN EXTERNIS.

1. *Themistocle Atheniensi.*
2. *Alexandro Magno.*
3. *Aristotele Stagirite.*
4. *Pausania Macedone.*
5. *Herostrato.*

GLoria autem unde oriatur, aut cujus sit habitus, aut qua ratione debeat comparari, & [1] an melius à virtute ac veluti non necessaria, negligatur; viderint ii, [2] quorum in contemplandis hujusmodi rebus cura teritur: quibusque illa quæ prudenter animadverterunt, facunde contigit eloqui. Ego in hoc opere factis auctores, & auctoribus facta sua reddere contentus, quanta cupiditas ejus esse soleat, propriis exemplis demonstrare conabor.

1. [3] Superior Africanus Ennii poëtæ effigiem in monumentis Corneliæ gentis collocari voluit, quod ingenio ejus

1. AN *melius, &c.*] Sicut nonnulli Philosophi præcepta de contemnenda gloria tradiderunt, cum ipsi tamen appetisse gloriam maxime visi sint, quia, teste Cicerone, trahimur omnes studio laudis, & optimus quisque maxime gloria ducitur. Et illi ipsi Philosophi libellis illis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem nobilitatemque despiciunt, prædicari se & nominari volunt. Sed est fortis & magnanimi viri gloriam non appetere, & sola suorum recte factorum conscientia contentum esse:

Sæpe viris major gloria spreta redit.

Oliver.

2. *Quorum in contemplandis.*] Pighius Ciceronis libros de Gloria innui hariolatur, quos cum alii, tum Agellius citat lib. xv. cap. 6. Varronis etiam titulus est apud Nonium, Herculis Columna περὶ δόξης. *Coler.*

3. *Superior Africanus.*] Quam insita sit hominibus gloriæ naturalis quædam appetitio, ex his exemplis facile cognosci potest. Cum Scipio Africanus superior, qui Annibalem ex Italia retraxit, qui Carthaginem pop. Rom. tributariam reddidit, sciret tantam esse magnitudinem rerum suarum, ut dum Romanum staret imperium, earum memoria nulla vetustate posset aboleri, voluit tamen inter Corneliæ gentis monumenta locari poëtam Ennium, quod sua gesta fuissent illius carminibus comprehensa, & quasi literarum immortalitati commendata. De quo Cicero in Oratione pro Archia Poëta: *Charus*, inquit, *fuit Africano superiori nostr*

ejus opera sua illustrata judicaret. Non quidem ignarus quamdiu Romanum imperium floreret, & Africa Italiæ pedibus esset subjecta, totiusque terrarum orbis summum columen arx Capitolina possideret, eorum extingui memoriam non posse: Si tamen literarum quoque lumen illis accessisset, magni æstimans. Vir Homerico, quam [1] rudi atque impolito præconio dignior.

2. [2] Similiter honoratus animus erga poëtam Accium D. Bruti suis temporibus clari ducis extitit: cujus familiari cultu, & prompta laudatione delectatus, ejus versibus templorum aditus, quæ ex [3] manubiis consecraverat, adornavit.

3. Ne Pompejus quidem Magnus ab hoc affectu gloriæ aversus: qui [4] Theophanem Mitylenæum scriptorem rerum suarum in concione militum civitate donavit, beneficium per se amplum, accurrata etiam & testata oratione prosecutus: Quo effectum est; ut ne quis dubitaret quin referret potius gratiam, quam inchoaret.

5. [5] L. autem Sulla, etsi ad neminem scriptorem animum

noster Ennius; itaque etiam in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus ex marmore. Plinius libro septimo: *Prior,* inquit, *Africanus Q. Ennii statuam sepulchro imponi suo jussit, clarumque illud nomen, immo vero spolium ex tertia orbis parte raptum in cinere supremo cum Poëta titulo legi.* Oliv.

1. *Rudi atque impolito.*] Quale erat Ennii, qui sententias bonas incultis verbis involvisse dicitur. Unde & Maro dixisse fertur, se aurum, aut lapillos ex stercore Enniano colligere, dum sententias inde erueret. *Badius.*

2. *Similiter, &c*] Paris gloriæ Decius Brutus fuisse videtur, qui Accium Poëtam magno honore voluit decorare. Nam illius versus, quibus sua facta continebantur, in vestibulis templorum, quæ ex hostili præda facienda curaverat, jussit impingi, ut illud opus Decii cura conditum fuisse cognosceretur. Cicero in eadem oratione: *Decius,* inquit, *Brutus summus vir, & imperator, Accii amicissimi sui carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum.* Illud etiam ad hujus hominis gloriæ cupiditatem spectare videtur, quod gladiatorum munus in honorem patris sui defuncti primus edidit Romæ, ut diximus in cap. de Institutis. *Oliv.*

3. *Manubiis.*] *Manubiæ* dicuntur hostium spolia, sed proprie sunt pecuniæ ex venditione prædæ recuperatæ. *Idem.*

4. *Theophanem.*] Male legitur apud Ciceronem *Theophaneus.* Hujus aliquoties Plutarchus meminit. Tacitus etiam & Paterculus, aliique, qui res à Pompejo gestas attingunt. *Coler.*

5. *L. autem Sylla.*] Nota est historia apud Sallustium de bello Jugurthino.

mum direxit; tamen Jugurthæ à Boccho rege ad Marium perducti totam sibi laudem tam cupidè asseruit, ut annulo, quo signatorio utebatur, [1] insculptam illam traditionem haberet. Et quantus postea! ne minimum quidem gloriæ vestigium contempsit.

5. Atque ut imperatoribus gloriosum militis spiritum subnectam; Scipionem [2] dona militaria iis qui strenuam operam ediderant, dividentem, T. Labienus, ut forti equiti [3] aureas armillas tribueret, admonuit: Eoque negante se id facturum, ne castrensis honos in eo, qui paulo ante servisset, violaretur, ipse ex præda Gallica aurum equiti largitus est. Nec tacitè id Scipio tulit: nam equiti, Habebis, inquit, donum viri divitis. Quod ubi ille accepit, projecto ante pedes Labieni auro, [4] vultum demisit. Idem ut audiit Scipionem dicentem, Imperator te argenteis armillis donat: alacer gaudio abiit. Nulla est ergo tanta humilitas, quæ dulcedine gloriæ non tangatur.

6. Illa verò etiam à claris viris interdum ex humillimis rebus petita est. Nam quid sibi voluit C. Fabius nobilissimus civis? qui cum [5] in æde Salutis, quam C. Junius Bubul-

Diffisus enim viribus suis Jugurtha, ad Bocchi, Getulorum regis, generi sui, fidem opesque confugit, à quo, violatâ fide, per proditionem Romanis, auctore Sylla, traditus fuit. *Oliv.*

1. *Insculptam illam traditionem.*] De qua Plutarchus & Plinius. Similis gloriæ studiosus, qui in sigillo sculptum habuit equum illum δι' ὃν χρεμετίσαντος ἐβασίλευον, ut notat Thucydidis Scholiastes. *Coler.*

2. *Dona militaria.*] Quibus imperatores, partâ victoriâ, milites suos pro cujusque meritis, & virtute donabant. Ad excitandam enim in animis hominum virtutem, Sapientissimi Imperatores Romani, apud quos armorum & imperii gloria fuit, variis donis suos milites, qui pro republica fortiter pugnassent, donare consueverant, armillis, hastis, equis, coronis militaribus, aliisque muneribus, quibus cæteri ad laudis studium, & gloriæ cupiditatem incendebantur. *Oliv.*

3. *Aureas armillas.*] Ornamenta sinistrarum, quibus Sabini Gallique præcipue utebantur. *Idem.*

4. *Vultum demisit.*] In signum indignationis.

5. *In æde Salutis.*] In Quirinali. Ovidius 1. Fastor.

Ianus adorandus, cumque hoc Concordia mitis,
Et Romana Salus, araque Pacis erit.

1. Nomen

bulcus dedicaverat, parietes pinxisset, [1] nomen his suum inscripsit. Id enim demum ornamenti familiæ consulatibus, & sacerdotiis, & triumphis celeberrimæ deerat. Cæterum [2] sordido studio deditum ingenium, qualemcunque illum laborem suum silentio obliterari noluit: Videlicet [3] Phidiæ secutus exemplum, qui clypeo Minervæ effigiem suam inclusit: qua convulsa, tota operis colligatio solveretur.

EXTERNA.

1. Sed melius aliquanto, si imitatione aliena capiebatur, [4] Themistoclis ardorem esset æmulatus: quem ferunt stimulis virtutum agitatum, & ob id noctes inquietas exigentem, quærentibus, quid ita eo tempore in publico versaretur, respondisse: Quia me trophæa Miltiadis de somno

1. *Nomen his suum.*] Quin & Pictor inde appellatus est. Unde postea Fabii Pictores. Pinxit ædem Salutis anno urbis ccccz. *Coler.*

2. *Sordido studio.*] Ideo suum nomen inscripsit picturæ, ne illius artis, quantulacunque foret, gloria ex hominum memoria laberetur. *Sordido* autem dixit, quia studium omne, quod quæstus gratia suscipitur, ut pictura, sordidum dicitur & illiberale. *Oliv.* *Sordido studio.*] Contra veterum plerorumque sententiam, vocat sordidum studium artem pingendi. Sic etiam Clearchus Parrhasium reprehendit, quasi manu sordidum opus facientem, & penicillum, cestrum & viriculum tractantem, ut ex eo refert Athenæus lib. xv. *Coler.*

3. *Phidiæ.*] Cicero Tuscul. Quæst. lib. 1. Quid enim Phidias? sui similem speciem inclusit in clypeo Minervæ, cum inscribere non liceret. De hoc Phidia diximus in cap. de Fiducia lib. III. quanquam multo plura adjici possent, quæ apud Plinium aliosque auctores leguntur, ea tantum nobis referuntur, quæ proposito nostro conveniunt. *Oliverius.*

4. *Themistoclis.*] Cicero Tusculanarum Quæstionum libro IV. *Noctu*, inquit, *ambulabat in publico Themistocles, quod somnum capere non posset, quærentibusque respondebat, Miltiadis trophæis se à somno suscitari: cogitabat enim quomodo Miltiadis gloriam posset adæquare, vel etiam superare.* Qui, ut diximus supra in cap. de Ingratis, & de Pietate, Artafernem & Dathim, Darii, Persarum regis, præfectos, qui cum centum millibus peditum, & decem millibus equitum in Græciam venerant adversus Athenienses, ipse cum decem millibus armatis, consilio & virtute sua superavit in campis Marathoniis. Qua victoria excitatus Themistocles, paulo post Artemisium & Salamina, gloriosissima victoria nobilitavit, ut supra diximus in cap. de Ingratis. Nam cum cæteri existimarent, à barbaris in Marathone re male gesta, bellum se in posterum sustulisse, Themistocles eam rem majorum certaminum initium ducebat esse, ad eaque obeunda pro Græcia universa, se tanquam in palæstram unxit, assidueque civitatem exercuit, quam longissime futura prospiciens. *Oliv.*

mno excitant. Marathon nimirum animum ejus, & [1] Artemisium, & Salamis navalis gloriæ fertilia nomina illustranda tacitis facibus incitabant. Idem theatrum petens, cum interrogaretur, cujus vox auditu illi futura esset gratissima, dixit: Ejus à quo artes meæ canentur optimè. [2] Dulcedinem gloriæ pene adjecit gloriosam.

2. Jam Alexandri pectus insatiabile laudis, qui Anaxarcho comiti suo ex auctoritate Democriti præceptoris innumerabiles mundos esse referenti, Heu me, inquit, miserum; quod ne uno quidem adhuc potitus sum! Angusta homini possessio gloriæ fuit, quæ Deorum omnium domicilio sufficit.

3. Regis & juvenis flagrantissimæ cupiditatis similem Aristotelis in capessenda laude sitim subnectam. Is namque Theodecti discipulo oratoriæ artis libros, quos ederet, donaverat: molesteque postea ferens titulum eorum sic alii cessisse; proprio volumine quibusdam rebus insistens, planius sibi de his in Theodectis libris dictum esse adjecit. Nisi me tantæ & tam latè patentis scientiæ verecundia teneret, dicerem dignum philosophum, cujus stabiliendi mores, altioris animi philosopho traderentur. Cæterum gloria ne ab his quidem, qui contemptum ejus introducere conantur, negligitur: quoniam quidem ipsis voluminibus nomina sua diligenter adjiciunt; ut quod professione elevant, usurpatione memoriæ consequantur. Sed qualiscunque horum dissimulatio, proposito illorum longè

1. *Artemisium & Salamis.*] Duo Græciæ loca à Themistocle nobilitata, illa gloriosa & prope incredibili pugna navali, quà Xerxem, qui totam ferme Asiam in Græciam deportaverat, eo consilio superavit, & in patriam turpiter refugere coëgit, ut non se victum, sed à Themistocle conservatum fuisse existimaret. De Salamine diximus alio loco: Artemisium autem, ut Demosthenes pro Ctesiphonte refert, est promontorium Eubœæ. *Oliver.*

2. *Dulcedinem gloriæ pane adjecit gloriosam.*] Ita tu Pighi, ex omnibus manuscriptis. Nam antea legebatur, *Dulcedini gloria pane adjecit gloriam.* At ego lectionem tuam ipsam jacentem erigo, *Dulcedinem gloriæ, pæne adjeci, gloriosam!* Velut exclamat, & ô dulcedinem, inquit, gloriæ, tantum non dixerim, gloriosam! Acumina & sententiolas Valerii nostri. *Lips.*

3. Tolo

longè [1] tolerabilior est, qui dummodo æternam memoriam assequantur, etiam sceleribus innotescere non dubitarunt.

4. Quorum è numero nescio an in primis [2] Pausanias de-

1. *Tolerabilior est.*] Qui pessimo facinore illam sibi usurpare voluerunt; qualis Pausanias adolescens, qui Philippum Macedoniæ regem occidit; qualis ille, qui Ephesiæ Dianæ templum incendit, cuius nomen non ponitur. His enim etiam sceleribus innotescere voluerunt. *Oliverius.*

2. *Pausanias.*] Valerius à Iustino & Plutarcho dissentit. Non enim gloriæ, sed ultionis cupiditate ad Philippi cædem Pausaniam impulsum esse dicunt, adhortante, ut vult Plutarchus, Alexandro, & Olympiade multo magis incitante, quoniam periniquo animo ferret, se spretam à Philippo, & aliam sibi superinduci Attali regis filiam Cleopatram. Cum igitur dies nuptiarum esset, ut tradit Iustinus, pro magnitudine duorum regum, & collocantis filiam, & uxorem ducentis apparatibus insignis, nec ludorum magnificentia deesset, & ad eorum spectaculum Philippus sine custodibus medius, inter duos Alexandros, filium generumque consisteret; Pausanias nobilis adolescens, nemini suspectus, occupatum angustiis Philippum in transitu obtruncat, diemque lætitiæ destinatum fœdum luctu funeris facit. Hic Pausanias primis pubertatis annis stuprum per injuriam passus ab Attalo fuerat, cujus indignitati hæc etiam fœditas accesserat, quod productum in convivio, solutumque mero, Attalus non suæ, verum etiam convivarum libidini, velut scortum vile, subjecerat, ludibriumque omnium inter æquales reddiderat. Hanc rem ægre ferens Pausanias, querelam Philippo sæpe detulerat. Cum variis frustrationibus, non sine risu, differretur, & honoratum insuper ducatu adversarium cerneret, iram in ipsum Philippum vertit, ultionemque, quam ab adversario non poterat, ab iniquo judice exegit. Creditum est etiam immissum ab Olympiade matre Alexandri fuisse, nec ipsum Alexandrum ignarum paternæ cædis extitisse; quippe non minus Olympiadem repudium, & prælatam sibi Cleopatram, quam stuprum Pausaniam doluisse. Alexandrum quoque regni æmulum, fratrem ex noverca susceptum timuisse, eoque actum, ut in convivio antea primum cum Attalo, mox cum ipso patre jurgaret, adeo ut etiam stricto gladio eum Philippus consectatus sit, ægreque à filii cæde amicorum precibus exoratus. Quamobrem Alexander ad avunculum se in Epirum cum matre, inde ad regem Illyriorum contulerat, vixque revocanti mitigatus patri, precibusque cognatorum ægre redire compulsus. Olympias quoque fratrem suum Alexandrum, Epiri regem, in bellum subornabat, pervicissetque, ni filiæ nuptiis pater generum occupâsset. His stimulis iratum utrique Pausaniam de impunitate stupri sui querentem ad tantum facinus impulisse creduntur. Nam legitur apud Herodotum: Querenti Pausaniæ apud Alexandrum, nihil aliud respondisse, nisi Medeæ iambicum metrum pronuntiasse: *Eum qui dedit, eum qui accepit*, scilicet interfice, & socerum & generum. Olympias etiam dicitur fugienti percussori equos præparatos habuisse. Ipsa deinde, audita regis nece, cum titulo officii ad exequias eadem nocte cucurrisset, in cruce pendentis Pausaniæ capiti coronam imposuit, quod nemo alius audere, nisi hæc, superstite Philippi filio, potuisset; paucos deinde post dies refixum corpus interfectoris super reliquias cremavit, & tumulum ei eodem fecit in loco, parentarique eidem quotannis, incussa populo superstitione curavit. Hæc Iustinus. Apparet igitur Pausaniam

debeat referri: Nam [1] cum Hermocratem percontatus esset, quonam modo subito clarus posset evadere: atque is respondisset, si illustrem virum aliquem occidisset, futurum ut gloria ejus ad ipsum redundaret: continuo Philippum interemit. Et quidem quod petierat, assecutus est: tam enim se parricidio, quam Philippus virtute notum posteris reddidit.

5. Illa vero gloriæ cupiditas sacrilega: inventus est enim qui [2] Dianæ Ephesiæ templum incendere vellet, ut opere pulcherrimo consumpto, [3] nomen ejus per totum terrarum orbem disjiceretur. Quem quidem mentis furorem eculeo impositus detexit. At bene consuluerant Ephesii, decreto memoriam teterrimi hominis abolendo: nisi [4] Theopompi magnæ facundiæ ingenium in historiis eum suis comprehendisset.

saniam ad regis cædem impulsum, non consequendæ gloriæ, ut Valerius tradit, sed ultionis sumendæ gratia. *Pausanias.*] Macedonicus nobilis adolescens, Cerestis filius, & ab Oreste inclytum genus trahens. Fuit & alter Pausanias Lacedæmonius, vir magnus, qui cum patriam ab impetu Persarum liberasset, eo postmodum insaniæ pervenit, ut ipsam patriam cum tota Græcia hostibus prodere voluerit.

1. *Cum Hermoclem.*] Ita vulgo. Restituit dudum ex Diodoro, eruditissimus Gallorum Brodæus, *Cum Hermocratem.* Brodæus, inquam, cujus scripta quæ vidi, dixerim nata esse ad objurgandam temeritatem plerorumqe hodie scriptitantium. Ita accurate & signata eruditione sunt facta. *Coler.*

2. *Dianæ Ephesiæ.*] Constat ea nocte natum Alexandrum. Unde Cicero Timæum quendam refert, qui, cum in historia dixisset, qua nocte natus Alexander esset, eadem Ephesiæ Dianæ templum deflagravisse: adjunxit id minime esse mirandum, quod Diana, cum in partu Olympiadis adesse voluisset, abfuisset domo. Strabo lib. XIV. dicit Herostratum fuisse dictum. *Nam Dianæ, inquit, templum, primus Chersiphron mire fabricatus est, postea alius fecit majus illo, sed cum Herostratus quidam id incendio consumpsisset, aliud præstantius construxerunt mulierum ornamentis & multis opibus ad id collatis, refectisque prioribus columnis, &c.* Nam de restituto templo multa commemorat, quod longum nimis esset hic referre. *Oliv.*

3. *Nomen ejus per totum terrarum orbem diffunderetur.*] Ita vulgo. In Cauchiano legimus, *differetur.* In aliis autem exemplaribus, *disiceretur*; antiqua voce, pro, dispergeretur. *Pith.*

4. *Theopompi.*] Hic fuit Isocratis discipulus, Tragicus Poëta & Orator eximius, teste Gellio. Fuit & alter Theopompus Lacedæmoniorum rex, de quo diximus in cap. de Moderatione. *Oliv.* *Theopompi.*] Citatur à Strabone, Plinio, Suida, Stephano. Ejus orationis vis à Cicerone laudatur in Oratore. Fidem aliquoties pulsat Strabo. *Coler.*

CAP. XV.

CAP. XV.

QUÆ CUIQUE MAGNIFICA CONTIGERUNT.

ROMANIS.

1. *P. Africano majori.*
2. *M. Catoni censorio.*
3. *Scipioni Nasicæ.*
4. *P. Scipioni Æmiliano.*
5. *M. Valerio Corvo.*
6. *Q. Mucio Scævulæ.*
7. *C. Mario.*
8. *Cn. Pompejo Magno.*
9. *Q. Lutatio Catulo.*
10. *M. Catoni Uticensi.*
11. *L. Marco eq. Rom.*
12. *Sulpiciæ Ser. F. Q. Flacci.*

EXTERNIS.

1. *Pythagoræ Samio.*
2. *Gorgiæ Leontino.*
3. *Amphiarao vati.*
4. *Pherenicæ mulieri Græcæ.*

CAndidis autem animis voluptatem præbuerint in conspicuo posita, quæ cuique magnifica merito contigerunt: Quia æquè præmiorum virtus, atque honorum contemplatio judicanda est; ipsa natura nobis alacritatem subministrante, cum honorem industriè appeti, & exolvi gratè videmus. Verum etsi mens hoc loco protinus ad Augustam domum beneficentissimum & [1] honoratissimum templum omni impetu fertur, melius cohibebitur: quoniam

1. H*Onoratissimum templum.*] Nihil magnificentius contingere potuisset, quam ut præsenti ipsi templum & ara constitueretur, illique redderentur honores divini, quod factum esse, omnes testantur auctores. Horatius:

Præsenti tibi divinos largimur honores,
Jurandasque tuum per nomen ponimus aras. Oliver.

Superiori Africano consulatus citerior legitimo tempore datus est. Quod fieri oportere, exercitus senatum literis admonuit. Ita nescias utrum illi plus decoris patrum conscriptorum autoritas, an militum consilium adjecerit. Toga enim Scipionem ducem adversus Pœnos creavit, arma poposcerunt.] Ita vulgo. In Campensi, *Arma poposcerunt eundem.* Ex qua unica dictione hic adjecta colligo totam hanc historiam de literis ab exercitu ad Senatum missis perperam à librariis hic insertam esse ab exemplo inferioris Æmiliani translatum, cum & ibi illa dictio reperiatur apte posita, hic superflua sit. Cui meæ sententiæ suffragatur historiæ veritas, atque Appiani Alexandrini auctoritas, qui tale quid de Æmiliano refert, crebris quippe militum literis ex Africa scriptis ipsum Romæ commendatum fuisse, quibus petebatur, ut in Africam consul mitteretur. De superiore Africano Livius quidem scribit (cujus istic historiam integram habemus) cum ante tempus ingenti omnium favore consulem factum, sed de literis militum

 pror-

niam cui ascensus in cœlum patet, quamvis maxima, debito tamen minora sunt, quæ in terris tribuuntur.

1. Superiori Africano consulatus [1] citerior legitimo tempore datus est. Cui quæ in vita præcipua assignata sunt, & longum est referre, quia multa: & non necessarium, quia majore ex parte jam [2] relata sunt. Itaque quod hodieque eximium, capiti adjiciam. [3] Imaginem in cella Jovis opt. max.

prorsus nihil. Quapropter omnia verba jam annotata ab exemplo hoc excludenda puto, atque postea suo loco, ubi de Æmiliani consulatu verba facit, inserenda esse, ut tunc dicemus. De superiore autem Africano hic ita legendum arbitror: *Superiori Africano consulatus citerior legitimo tempore datus est; cui quæ in vita præcipua assignata sunt, &c.* Pigh. *Superiori Africano.*] Scipioni Africano superiori magnifica multa contigerunt, quorum alia contempsit, alia suscepit. Natus annos quatuor & viginti, patri patruoque cæsis in Hispania, cum imperio successit, ut in cap. de Fiducia diximus. Consul deinde citra legitimum tempus declaratus est, suadente exercitu, & senatum admonente per literas, (*Pighius hoc negat*) ita reip. tempus exigere, sic fieri oportere, quia nemo esset, cui tantum exercitus sideret, & in quo spes tantæ victoriæ foret. Magnificum quidem hoc fuit, ut non facile discerni possit, plusne illi gloriæ Senatus auctoritas, an militum consilium attulerit. Gloriosum sine dubio fuit illi ante legitimum tempus contra leges Consulem Senatus auctoritate creari, bello difficili & periculoso, & quod juvenili curæ demandata sit respublica Romana. Non minus vero illi magnificum fuisse videtur, quod ab exercitu fuerit summo omnium consensu imperator exoptatus. Post vero rempublicam bene feliciterque gestam, multo plura ei magnifica & gloriosa contigerunt, quia Senatus illi præmia ingentia non solum humana, sed prope divina proposuit, quæ in cap. de Moderatione diximus, ubi etiam cuncta illum respuisse monstravimus. *Oliv.* Contigit A. U. DXLVIII. & DLII.

1. *Citerior legitimo tempore.*] Ante tempus, quod per legem erat constitutum.

2. *Relata sunt.*] Dicta in cap. de Moderatione, ubi ea videmus & videre possumus. Sunt autem hæc: *Voluerunt illi statuas in comitio, in rostris, in curia, in ipsa denique Jovis Optimi Maximi cella ponere; voluerunt imaginem triumphali indutam ornatu Capitolinis pulvinaribus applicare; voluerunt illi continuum per omnes vitæ annos consulatum, perpetuamque dictaturam tribuere, quorum ille nihil suscipere voluit.* Oliv.

3. *Imaginem.*] Hoc illi præcipuum obtigit, quod ejus imago in templo Jovis Optimi Maximi, tanquam divini cujusdam hominis simulachrum reposita fuerat, quæ, quoties à Cornelia gente funus aliquod duceretur, inde semper petebatur, quasi vellent suis exequiis honoris causa ipsum interesse Scipionem. Ideo autem in cella Jovis collocatam ejus imaginem arbitror, quia Jovis filius fuisse credebatur, quamvis falso, teste Livio, qui dicit: *Adhac jam, inde ab initio praparans animos, ex quo togam virilem sumpsit, nullo die prius ullam publicam privatamque rem egit, quam in Capitolium iret, ingressusque ædem consideret, & plerumque tempus solus in secretum ibi tereret. Hic mos, qui per omnem vitam servabatur, seu consulto, seu temere vulgata opinioni, fidem apud quosdam fecit, stirpis eum divinæ virum esse, retulitque famam in Alexandro Magno prius vulgatam, & vanitate, & fabulæ

max. positam habet; [1] quæ quotiescunque funus aliquod Corneliæ genti celebrandum est, inde petitur; unique illi [2] instar atrii Capitolium est.

2. [3] Tam hercle, quam Curia superiori Catoni. Unde effigies illius ad [4] ejusdem generis officia expromitur. Gratum ordinem, qui utilissimum reipublicæ senatorem tantum

bula parem. Anguis immanis concubitu conceptum, & in cubiculo matris ejus persæpe visam prodigii ejus speciem, interventuque hominum evolutam repente atque ex oculis elapsam. His miraculis nunquam ab ipso illusa fides est, quin potius aucta arte quadam, nec abnuendi tale quicquam, nec palam affirmandi. Gellius addit illud, admiratos vehementer esse æditus templi, quod ante diluculum in Capitolium ingredientem Scipionem, canes semper in alios sævientes, neque allatrarent eum, neque incurrerent. Unde Livius multa alia ejusdem generis subjungit, quæ admirationis humanæ in eo juvene excesserant modum quibus freta civitas, ætati haud quaquam maturæ tantam molem rerum, tantumque imperium promisit. Non illud prætermittendum censeo, quod Scipioni magnificum obtigisse videtur, cum legatus esset missus ad Antiochum, Ephesi eum Annibale, qui se Antiocho junxerat, collocutus est ut si fieri posset, metum vitæ, quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia cum quæreret ab Annibale, quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet, respondit Alexandrum Macedonum regem, quod parva manu innumerabiles exercitus fudisset, quodque ultimas oras, quas visere supra fidem humanam esset, peragrasset. Quærenti deinde, quem secundum poneret, inquit Pyrrhum, eo quia castra metari docuisset; adhæc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse. Exequenti quem tertium diceret, semet dixit. Ridens Scipio, quidnam tu diceres, si me, inquit, vicisses? Tum vero, inquit, me & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante alios posuissem. Ex quo relinquitur, Scipionem omnium maximum Imperatorem ab Annibale fuisse judicatum. *Oliver.*

1. *Qua quotiescunque munus aliquod Corneliæ genti celebrandum est.*] Ita vulgo. Lege, *funus aliquod.* Paulo post enim dicit Catonis quoque effigiem è Curia ad ejusdem generis officia expromi solere. Atque auctor de Viris Illustribus cap. 47. scribit M. Catonis imaginem funeris causa produci solere. Sed unde non dicit: quare locus ille imperfectus videtur, omnium enim illustrium producebantur funebri pompa imagines; sed hoc rarum, quod Catonis imago è Curia, non ex atrio domus privatæ. Legendum itaque, *Imago ejus funeris causa produci è Curia solet.* Magnificum profecto atque eximium utrique genti fuous aliquod celebraturæ, cum ex more pompam imaginum familiæ totius producere deberent, Cornelios P. Africani majoris imaginem è Capitolio; Porcios M. Catonis majoris è Curia, non ex atriis suis petere posse. *Pigh.*

2. *Instar atrii.*] Cum principum imagines in atriis collocari consuevérint, Scipionis in Capitolio pro atrio posita fuit. Capitolium igitur instar atrii fuit Scipionis imagini. Quod locarentur in atriis, Juvenalis testis est:

Tota licet veteres exornent undique ceræ
Atria, nobilitas sola est atque unica virtus. Oliv.

3. *Tam, &c.*] Contigit A. U. DCIV.

4. *Ejus generis officia.*] Quoties opus sit tota familia, ut in pompa funebri. *Bad.*

1. *Cujus*

tum non semper secum habitare voluit, omnibus numeris virtutum divitem, magisque suo merito, quam fortunæ beneficio magnum: [1] cujus prius consilio, quam minoris Scipionis imperio est deleta Carthago.

3. [2] Rarum specimen honoris à Scipione quoque Nasica oboritur: [3] Ejus namque manibus, & penatibus [4] nondum quæstorii, senatus Pythii Apollinis monitu, Pessinunte accersitam Deam excipi voluit: quia eodem oraculo præceptum erat, ut hæc ministeria Matri Deûm [5] à sanctissimo viro præstarentur. Explica totos fastos, constitue omnes currus triumphales, [6] nihil tamen morum principatu speciosius reperies.

4. Tradunt subinde nobis ornamenta sua Scipiones commemoranda. [7] Æmilianum enim populus ex candidato ædi-

1. *Cujus prius consilio.*] Quia, ut supra diximus, duo præstantissimi Senatores inter se magnopere dissentiebant de evertenda Carthagine, Cato & Scipio Nasica. Cato suadebat evertendam esse Carthaginem, quæ fœdera sæpius frangeret, sæpiusque rebellaret; at Scipio contra relinquendam esse censebat, ut esset exercitatio quædam juventuti Romanæ, quæ bellis assueta, otiosa esse non posset. Verebatur Scipio id futurum, quod evenit, ne, subacta Carthagine, debellatisque exteris gentibus, cum hostes deessent, in seipsos arma converterent: tamen secundum Marci Catonis sententiam factum est Senatusconsultum, ut bellum Carthaginiensibus inferretur, & subacta Carthago everteretur. *Oliv.*

2. *Verum specimen honoris à Scipione Nasica oboritur.*] Ita vulgo. Transit denuo à Porciis ad Scipiones. Cæterum Atrebatensis ac Pulmanni codicum lectio non minus placet, *Rarum specimen honoris*. Rarissimum enim atque unicum hoc decus, publico judicio vir optimus censeri. *Pigh.* Contigit anno urbis CDIV. & CDV.

3. *Ejus namque manibus.*] Nam cum omnibus matronis Hostiam ire jussus obviam Deæ, Deamque ipsam de nave accipere, & in terram elatam tradere ferendam cum matronis. Ovidius in Fastis:

Nasica excepit, templi non perstitit autor,

Augustus nunc est, ante Metellus erat.

Oliverius.

4. *Nondum quæstoris.*] Adolescentem fuisse ostendit, qui nondum quæstor factus fuit. Sic & Livius dixit adolescentem nondum quæstorium. *Oliv.*

5. *A sanctissimo viro.*] Ab aliis optimus vir dicitur. Vide & Augustinum lib. 1 1. cap. 5. de Civitate Dei. *Coler.*

6. *Nihil tamen in eorum principatu speciosius reperies.*] Ita vulgo. Nec apte dicitur hic fastorum curruumve triumphalium principatus. Sed optime in Manuscriptis libris, *Nihil tamen morum principatu speciosius reperies.* Præfert enim vitæ sanctitatem rebus gestis quibuscunque Valerius. *Pigh.*

7. *Æmilianum enim populus ex candidato ædilitatis consulem fecit. Eundemque cum quæstoriis comitiis, &c.*] Ita vulgo. Hoc

ædilitatis, consulem fecit. Quod fieri oportere, exercitus senatum literis admonuit. Ita nescias utrum illi plus decoris patrum conscriptorum auctoritas, an militum consilium adjecerit. Toga enim Scipionem ducem adversus Pœnos creavit, arma poposcerunt. Eundemque, cum quæstoriis comitiis [1] suffragator [2] Q. Fabii, Maximi fratris filii, in campum descendisset, consulem iterum reduxit. [3] eidem senatus bis [4] sine sorte provinciam, prius [5] Africam, deinde [6] Hispaniam dedit. Atque hæc neque civi, neque senatori ambitioso: quemadmodum non solum vitæ ejus severissimus cursus, sed etiam mors [7] clandestinis illata insidiis declaravit.

5. M.quo-

Hoc loco sunt reponenda verba, quæ diximus librarios perperam transtulisse ad exemplum Africani superioris. Quam culpam ignavis ludimagistris attribuo, qui aliquando exempla duo similia in compendium contrahere conati sunt, quæ quidem alii postea dissipaverunt. Locum autem hunc ita rursus iisdem verbis interpositis supplendum, atque restaurandum esse existimo: *Æmilianum enim populus ex candidato adilitatis consulem fecit. Quod fieri oportere exercitus senatum literis admonuit. Ita nescias, utrum illi plus decoris patrum conscriptorum auctoritas, an militum consilium adjecerit. Toga enim Scipionem ducem adversus Pœnos creavit, arma poposcerunt. Eundemque cum quæstoriis comitiis, &c.* Hæc omnia vere de Æmiliano dici, vel leviter in historia versato manifestum est. *Pighius.* Contigit anno urbis DCVI.

1. *Suffragator.*] Non candidatus descenderat, ut magistratum peteret, sed ut nepoti suffragaretur, vel, ut alii dicunt, fratri, ut favore & auctoritate sua Q. Fabius quæsturam assequeretur. *Oliv.*

2. *Q. Fabii.*] Sæpius dictum est Paullum Æmilium ex quatuor liberis duos duabus familiis in adoptionem dedisse, alterum genti Fabiæ, qui Fabius Maximus dictus est, alterum Scipionum, qui Africanus inferior est appellatus. *Oliverius. Q. Fabii, Marci fratris.*] Ita vulgo. *Q. Fab. Maximi fratris*, recte. Nam frater Q. dicitur, in Lælio. Livius libro LI. Hic libro V. cap. 3. *Corradus.*

3. *Eidem senatus bis sine sorte prius Africam, deinde Hispaniam dedit.*] Ita vulgo. Abrupta locutio, atque male secura. Posset enim intelligi bis Africam, & bis Hispaniam sine sorte datam fuisse. Multo igitur apertius, atque etiam elegantius in vett. libris, *Eidem senatus bis sine sorte provinciam, prius Africam, deinde Hispaniam dedit.* Pighius. Contigit A.U. DCXIX. & DCXXIV.

4. *Sine sorte.*] Extra ordinem, nulla collegæ, cum quo sortiretur, habita ratione. *Oliv. Sine sorte.*] Nam consules legitime provincias sortiebantur, privati autem extra sortem ex speciali privilegio aut dono easdem obtinebant. *Badius.*

5. *Africam.*] Cum delevit Carthaginem.

6. *Hispaniam.*] Cum sustulit Numantiam.

7. *Clandestinis.*] Occultis. *Clandestinis.*] Quia in cubiculo suo noctu interemptus est.

1. *Mar-*

5. [1]M. quoque Valerium duabus rebus insignibus Dii pariter atque cives speciosum reddiderunt: Illi cum quodam Gallo cominus pugnanti corvum propugnatorem subjicientes; hi tertium & vigesimum annum ingresso, consulatum largiti: quorum alterum decus [2]vetustæ originis ac optimi ominis, [3]gens Corvini amplexa cognomen usurpat: alterum summo subjungitur ornamento, tam celeritate, [4]quam principio consulatus gloriando.

6. At ne Q.quidem [5]Scævolæ, quem L.Crassus in consulatu collegam habuit, gloria parum illustris: Qui Asiam tam sanctè, & tam fortiter obtinuit; ut senatus deinceps in eam provinciam ituris magistratibus, exemplum atque formam officii Scævolam decreto suo proponeret.

7. Inhærent illi voci posterioris Africani septem C.Marii consulatus, ac [6]duo amplissimi triumphi. [7]Ad rogum enim usque gaudio exultavit: Qui, cum apud Numantiam sub eo duce stipendia [8]equestria mereret, & forte inter cœ-

1. *Marcum,&c.*] Contig. A.U. CDIV. & CDV.

2. *Vetustæ originis.*] Valeriorum familia vetusta fuit in urbe Roma, quæ ab hoc Valerio Corvini nomen accepit. *Ol.*

3. *Gens Corvina amplexa cognomen usurpat.*] Ita vulgo. Inepte ac improprie dictum, *gens Corvina*, cum *gens Valeria* dici debeat. Valde mihi suspectus est locus, quem sane more suo scioli contaminarunt. In Atrebat. atque Campensi legitur, *Gens Corvinia amplexa cognomen.* Corrigendum puto, *Gens Corvini amplexa cognomen.* Et subintelligitur *Valeria*; quæ profecto consulatus principio gloriatur, propter Poplicolam, atque etiam celeritate, propter hunc M. Valerium. In Campensi codice iisdem verbis supernotatum, *nostra.* Quæ dictio si inseratur, minus hiulca atque obscura erit oratio: atque insuper demonstrabit auctorem Valerium à Messalla Corvino Oratore originem ducere. *Pighius.*

4. *Quam principio.*] Quia primus è familia sua consul factus fuerit.

5. *Scævola.*] Hic est ille Scævola, quem Carbo in ea provincia diligentissime observaverat, accusaturus, si quid peccasset, ulciscendi parentis gratia, qui ab hoc Scævola fuerat aliquando damnatus. Sed tanta fuit Scævolæ integritas, ut nullum illi criminandi locum reliquerit. *Oliv.* Contigit A. U. CDIV. & CDV.

6. *Duo amplissimi triumphi.*] Alter de Jugurtha rege Numidiæ, alter de Cimbris, Senonibus, & Teuthonis. *Oliv.*

7. *Ad rogum.*] Id est, ad mortem usque gaudio exultavit, præterquam cum in paludibus delituit, & ad eum occidendum Minturnas missus est Cimber, ô Valeri; sed illud comparatione felicitatis tum adeo breve fuit, ut merito dici possit, ad mortem usque exultasse, nam septimo consulatu periit. *Idem.*

8. *Equestria.*] Tunc Decurio fuit Marius.

1. Si

cœnam quidam Scipionem interrogasset, [1] si quid illi accidisset, quemnam resp. æquè magnum habitura esset. Imperator ipsum respiciens infra se cubantem, vel hunc, dixit: Quo augurio perfectissima virtus, maximam orientem virtutem, videritne certius, [2] an efficacius accenderit, perpendi vix potest. Illa nimirum [3] cœna militaris, speciosissimas tota in urbe Mario futuras cœnas ominata est. Postquam enim Cimbros ab eo deletos initio noctis nuntius pervenit, nemo fuit, qui non illi tanquam Diis immortalibus, apud sacra mensæ suæ [4] libaverit.

8. [5] Jam quæ in Cn. Pompejum & ampla & nova congesta sunt, hinc assensione favoris, illinc fremitu invidiæ lite-

1. *Si quid, &c.*] Scilicet adversi. Intellexit autem necem, sed ad evitandum malum omen, non audebat dicere, si mortem obiveris. *Bad.*

2. *An efficacius acciderit.*] Ita vulgo. In Canchiano, *accenderit*. Recte, inflammavit enim virtutem Marii hac sua voce Scipio, ut etiam testatur Plutarchus: Τὸν δ' οὖν Μάριον (inquit) ὑπὸ ταύτης λέγεται) μάλιστα τῆς φωνῆς, ὥσπερ ὑπὸ θείας κληδόνος ἐπαρθέντα ταῖς ἐλπίσιν ὁρμῆσαι πρὸς τὴν πολιτείαν. *Pigh.*

3. *Cœna militaris.*] Certe, inquit, in cœna militari prævidit Scipio sumptuosas illas cœnas, quas populus Romanus ea nocte, qua nuntiatum fuit Cimbros ab eo fuisse deletos, in honorem Marii celebravit. *Oliv.*

4. *Libaverit.*] In omnibus sacris epulis primitias Diis offerebant; sed ea nocte non Diis, sed Mario libarunt. *Idem.*

5. *Jam quæ in Cn. Pompejum.*] Quæ ampla & magnifica Pompejo contigerint, licet ex multis auctoribus colligi possit, ut è Plin. Nat. Hist. l. vII. c. 26. qui ejus titulos omnes triumphosque summatim percurrens, illum non solum Alexandri Magni, sed Herculis & Liberi Patris fulgorem adæquasse dicit; & à Plutarcho, qui ejus vitam describens, eum quasi de toto orbe triumphasse ostendit. Hæc tamen omnia ex Ciceronis Pompejana facilius ac brevius. Eum igitur auctorem hoc loco sequar, quoniam ejus verius erit testimonium. Dicit enim: *Non commemorabo nuper ita nobis patribusque nostris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur, idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Teuthonis bellum administraret. In ipso Cn Pompejo, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova summaque Catuli voluntate constituta recordamini. Quid enim tam novum, quam adolescentulum privatum, exercitum difficilem resp. Sylla conficere? confecit. huic præesse? præfuit rem optime ductu suo gerere? gessit quid tam præter consuetudinem, quam homini peradolescenti, cujus à senatorio gradu ætas longe abesset, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute. Bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem Romanum triumphare? At eam quoque rem pop. Rom non modo vidit, sed etiam omni studio visendam putavit. Quid tam inusitatum, quam quum duo consules clarissimi fortissimique essent, Eques Romanus ad*

literarum monumentis obstrepuntur. [1] Eques Romanus pro consule in Hispaniam adversus Sertorium, pari imperio cum Pio Metello principe civitatis missus est: nondum ullum honorem auspicatus [2] bis triumphavit: initia magistratuum à summo imperio cœpit: [3] tertium consulatum decreto senatus solus gessit: de Mithridate, & Tigrane, [4] de multis præterea regibus, gentibus, plu-

nus ad bellum maximum formidolosissimumque pro Consule mitteretur? Missus est. quo quidem tempore cum esset nonnemo in Senatu, qui diceret, non oportere mitti hominem privatum pro consule; L. Philippus dixisse dicitur, non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere. Tanta in eo reip. bene gerendæ spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adolescentu virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut ex Senatusconsulto legibus solutus, consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset? Quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex Senatusconsulto triumpharet? Quæ in hominibus omnibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quam hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Hæc Cicero. *Oliv. In Cn Pompeium.*] Breviarium rerum ab ipso gestarum, quod Romæ in templo Minervæ custodiri ajunt, adscribam:

CN. POMPEIVS. MAGNVS. IMP. BELLO. XXX. ANNORVM. CONFECTO. FVSIS. FVGATIS. OCCISIS. IN. DEDITIONEM. ACCEPTIS. HOMINVM. VICIES. SEMEL CENTENIS. LXXXIII. M. DEPRESSIS. AVT. CAPTIS. NAVIBVS. D. CCCXLVI. OPIDIS. CASTELLIS. M. D. XXXVIII. IN. FIDEM. RECEPTIS. TERRIS. A. MAEOTI. LACV. AD. RVBRVM. MARE. SVBACTIS. VOTVM. MERITO. MINERVAE. CVM. ORAM. MARITIMAM. A. PRAEDONIBVS. LIBERASSET. ET. IMPERIVM. MARIS. POPVLO. ROMANO. RESTITVISSET. EX. ASIA. PONTO. ARMENIA. PAPHLAGONIA. CAPPADOCIA. CILICIA. SCYTHIS. IVDAEIS. ALBANIS. IBERIA. INSVLA. CRETA. BASTERNIS. ET. SVPER. HAEC. DE. REGIBVS. MITHRIDATE. ATQVE. TIGRANE. TRIVMPHAVIT.

Coler. Contigere hæc A.U. DCLXXXVI. & DCLXXII. & DCXXCII. & DCXXCIII. & DCCI. & DCXCII.

1. *Eques Romanus.*] Hoc idem affirmat Cicero in Philipp. Livius tamen epit. libri XCI. dicit eum fuisse quæstorem, quando adversus Sertorium cum imperio consulari missus est. Equitem vero fuisse dicit, cum in Africam missus est adversus Cn. Domitium proscriptum, & Hiarbam, regem Numidarum, bellum molientes. Quos victos interemit, natus annos quatuor & viginti, & de Africa triumphavit, quod ad eam diem nemini unquam contigerat, ut eques Romanus triumpharet. Sed Ciceroni magis credendum est, qui hæc omnia vidit & sensit. *Oliv.* In hodiernis editionibus Livii non invenio Quæstorem fuisse.

2. *Bis triumphavit.*] Semel de Africa, devictis, ut supra, Domitio & Hiarba rege; rursus de Sicilia, victo Carbone, qui flens, muliebriter mortem tulit; nam victum occidit. *Idem.*

3. *Tertium consulatum.*] Hoc ex auctoritate M. Bibuli Catonis necessarii factum est, cujus sententiam Cato laudavit, ut in ejus vita legitur. *Idem.*

4. *De multis regibus.*] De Ariobarzane, Pharnace, & Aristobulo. *Idem.*

1. *Plu-*

[1] plurimisque civitatibus, & prædonibus, [2] unum duxit triumphum.

9. [3] Q. etiam Catulum pop. Rom. voce sua tantum non ad sidera usque evexit. Nam cum ab eo [4] pro Rostris interrogaretur, si in uno Pompejo Magno omnia reponere perseverasset; absumpto illo subiti casus incursu, in quo spem esset habiturus; summo consensu acclamavit, In te. Vim honorati judicii admirabilem. Siquidem Magnum Pompejum cum omnibus ornamentis, quæ retuli, duarum syllabarum spatio inclusum Catulo æquavit.

10. [5] Potest & M. Catonis ex Cypro cum regia pecunia revertentis [6] appulsus ad urbem videri memorabilis: cui navi egredienti consules, & cæteri magistratus, & universus S. P. Q. R. [7] officii gratia præsto fuit. Non quod magnum pondus auri & argenti; sed quod M. Catonem classis illa incolumem advexerat, lætatus.

11. [8] Sed nescio an præcipuum sit L. Marcii inusitati decoris exemplum, quem equitem Romanum duo exercitus P. &

1. *Plurimisque civitatibus.*] Civitates prope noningentas cepit, inter quas & Hierosolymam, ubi templum Judæorum, ad id tempus inviolatum, spoliavit, ex quo creditur, non illi post illam spoliationem prospere quicquam cessisse. *Oliv.*

2. *Unum duxit triumphum.*] De his omnibus semel triumphavit; & triumphantis currum prosecuti sunt reges supra memorati. *Idem.*

3. *Q. etiam, &c.*] Contigit anno urbis DCXXXCVII.

4. *Pro rostris.*] In concione ante rostra.

5. *Potest & M. Catonis.*] De profectione M. Catonis in Cyprum, de regia pecunia Romam transvecta, de Cypro in provinciæ formam redacta, dictum est. *Oliv.* Contigit A. U. DCXCVII.

6. *Appulsus ad ripam Tyberis memorabilis videri.*] Ita vulgo. In manuscriptis, *ad ripam urbis videri memorabilis.* Rara quidem locutione, sed tamen vera. Non enim consules, magistratusque ripam Tyberis Ostiæ appellenti occurrerunt, sed cum navigio, ut ait Plutarchus, urbem intraret. Ut tamen ingenue fatear, neutra satisfacit lectio, illa enim mihi glossema videtur, hæc autem licet non syncera, veræ tamen lectionis notam præ se ferre puto, eamque fuisse, *Appulsus ad urbem videri memorabilis.* Qui cum navigio fiat, glossographi exposuère, Ad ripam urbis, vel, ad ripam Tiberis. *Pigh.*

7. *Officii gratia.*] Præstandi honoris gratia.

8. *Sed nescio, &c.*] Notata est historia in cap. de Prodigiis l. 1. Fuit hoc illi magnificum & illustre, quod duobus in Hispania occisis Scipionibus, reliquiæ totius exercitus in unum collectæ summo consensu imperium ei detulerunt; qui cum in propinquo bina Pœnorum castra paucis milibus passuum distarent, cohortatus milites, proxima

P. & Cn. Scipionum interitu, victoriaque Asdrubalis [1] lacerati, [1] ducem legerunt: quo tempore salus eorum in ultimas angustias deducta, nullum ambitioni locum relinquebat.

12. [2] Merito virorum commemorationi Sulpitia, Ser. Paterculi filia, Q. Fulvii Flacci uxor, adjicitur. Quæ, cum senatus [3] libris Sibyllinis [4] per decemviros inspectis censuisset, ut Veneris [5] Verticordiæ simulachrum consecraretur, quo facilius virginum mulierumque mentes à libidine ad pudicitiam converterentur; & ex omnibus matronis centum, ex centum autem decem sorte ductæ, de sanctissima fœmina judicium facerent, cunctis castitate prælata est.

EXTERNA.

1. Cæterum quia sine ulla diminutione Romanæ majestatis extera quoque insignia respici possunt, ad ea transgrediamur. [6] Pythagoræ tanta veneratio ab auditoribus tributa

castra intempesta nocte adortus est, & tum hostem victoriæ fiducia incompositum aggressus, ne nuntium quidem cladis reliquit; brevissimo tempore militi ad requiem dato, eadem nocte raptim famam rei gestæ prægressus, altera eorum castra invasit, ita bis simili usus eventu, deletis utrobique Pœnis, pœne amissas populo Rom. Hispanias restituit. *Oliv.*

1. *Ducem legerunt.*] Elegerunt ducem. Senatus tamen non approbavit, eo quod non satis modeste victoriam suam ad eum scripserat. *Bad.*

2. *Merito, &c.*] Contigit anno urbis DCXXXIX.

3. *Libris Sibyllinis.*] Quid de Sibyllis atque earundem libris sentiendum sit, vide Notas ad Sallustium p. 15. & 26.

4. *Per decemviros.*] Qui Decemviri Sibyllini vocabantur.

5. *Verticordiæ.*] Quæ impudicarum mulierum corda ab libidine ad pudicitiam vertere credebatur; nam à vertendo corde Verticordia dicta est Venus. *Oliv.* *Veneris Verticordiæ.*] De hac Ovid. IV. Fast. Lutatius ad illud Statii lib. V.

—— *Et Idalias procul ablegasse volucres.*

Similis appellationis Venus apud Græcos fuit, sed non similis potestatis: nam Ἀποστροφίαν dixerunt, de qua Pausanias. *Coler.*

6. *Pythagoræ, &c.*] De hac Pythagoræ veneratione Cicero lib. 1. de Natura Deor. *Non sunt*, inquit, *tam auctores in disputando, quam rationis momenta quærenda, quinetiam obest plerumque his, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur. Desinunt enim suum adhibere judicium, cum id habent ratum, quod ab eo, quem probant, judicatum vident. Nec vero probare soleo id, quod de Pythagoreis accepimus, quos ferunt, si quid affirmarent in disputando, cum ex his quæreretur, quare ita esset, respondere solitos,* Ipse dixit. *Ipse autem erat Pythagoras, tantum præjudicata opinio poterat, ut etiam sine ratione valeret auctoritas.* Oliv.

1. Ho

buta eſt; ut quæ ab eo acceperant; in diſputationem deducere nefas exiſtimarent: Quinetiam interpellati ad reddendam cauſam; [1] hoc ſolum reſpondebant, Ipſum dixiſſe: Magnus honos, ſed ſchola tenus. Illa urbium ſuffragiis tributa eſt. [2] Enixo Crotoniatæ ſtudio ab eo petierunt, ut ſenatum ipſorum, qui mille hominum numero conſtabat, conſiliis ſuis uti pateretur. Opulentiſſimaque civitas tam frequenter venerati poſt mortem domum, Cereris ſacrarium fecit: quantumque illa urbs viguit, & Dea in hominis memoria, & homo in Deæ religione cultus eſt.

2. Gorgiæ vero Leontini ſtudiis literarum ætatis ſuæ cunctos præſtantis, adeo ut primus in conventu poſcere, qua de re quiſque audire vellet, auſus ſit, univerſa Græcia in templo [3] Delphici Apollinis ſtatuam ſolido ex auro poſuit; cum cæterorum ad id tempus auratas collocaſſet.

3. [4] Eadem gens ſummo conſenſu ad Amphiaraum decorandum incubuit; locum in quo humatus eſt, in formam con-

1. *Hoc ſolum reſpondebant*, αὐτὸς ἔφη.] Ita vulgo. Manuſcripti libri Græca verba non habent, ſed Latine produnt ita, *Hoc ſolum reſpondebant*; *Ipſum dixiſſe*. Ea verba Græciſſans ſciolus immutare voluit. *Pigh.*

2. *Enixo, &c.*] Diſcipulorum judicium ſcholam non excedebat, ſed quod ſequitur, in urbe celebratum eſt. Cum enim ſe in Calabriam Pythagoras contuliſſet, quæ tunc magna Græcia dicebatur, Crotonæ ludum aperuit. Crotoniatæ, cognita Pythagoræ ſapientia & integritate, cenſuerunt ſemper ejus conſiliis utendum eſſe in Senatu, quod ab illo ſummo ſtudio contenderunt, ut ſibi fieri liceret. Quamvis enim Senatus eorum numeroſus eſſet, quippe mille hominum, tamen uni tantum Pythagoræ tribuerunt, ut ejus conſiliis eorum Senatum plurimum ſuſtentari poſſe viderent, quia inter tot Senatores nemo inveniretur, qui cum illo in Sapientia & Virtute conferri poſſe videretur. Quare poſt ejus mortem domum Cereri conſecrarunt, ut eſſet in quo Dea ſub hominis illius memoria, & homo ſub Deæ religione coleretur. Hoc autem fecerunt Crotoniatæ, quia Pythagoras prædicare conſueverat, domum Philoſophantis eſſe ſacrarium ſapientiæ & veriſſimum Dei templum. *Oliver.*

3. *Delphici Apollinis.*] Qua de re alibi actum eſt.

4. *Eadem gens.*] Non minus ſtudioſa fuiſſe videtur Græcia in decorando Amphiarao, quam fuerat in Gorgia Leontino. Nam ex univerſæ Græciæ decreto templum ibi conſtitutum eſt, ubi Amphiaraüs bello Thebano ſubito terræ hiatu fuerat abſorptus cum armis & equo; & ibidem non aliter, quam ex Delphici Apollinis & Jovis Hammonis templis, oracula petebantur. Magnificum profecto quod obrigit

conditionemque templi redigendo, atque inde oracula capi instituendo. Cujus cineres idem honoris possident, quod [1] Pythicæ Cortinæ, quod [2] aheno [3] Dodonæ, quod [4] Hammonis fonti datur.

4. [5] Pherenices quoque non vulgaris honos, cui soli omnium fœminarum [6] gymnico spectaculo interesse permissum est, cum ad Olympia filium Euclea certamen ingressurum adduxisset, [7] Olympionice patre genita, fratribus eandem palmam assecutis latera cingentibus.

Amphiarao, ut in dandis responsis Apollini par foret & Hammoni. Amphiarai nota est historia apud Statium. Fuit autem vates clarissimus, & in adolescentia ab Argonautis accitus, qui deinde bello Thebano, cum montem ascendisset, visurus quid ex eo bello eventurum esset Argivis; inter cætera prævidit se ex eo bello non reversurum: quare, ut fata vitaret, latebras quæsivit, ubi delitescens, cum ab Adrasto cogi non posset, sed ab Eriphyle ejus uxore, quæ capta monili Argiæ Adrasti filiæ, & Polynicis uxoris, quod olim Vulcanus Hermionæ privignæ fabricaverat, cupiditatem auri conjugis saluti præposuit, indicatus, & ad bellum ductus: quo primum die descendit in campum, facto repente maximo terræ motu, tellutis voragine absorptus, obiit. *Oliv.*

1. *Pythicæ cortinæ.*] Id est, secreto antri Delphici.

2. *Aheno.*] Æreo simulacro in formam columbæ, aut lebetis Dodonæ sylvæ, è cujus tinnitu futura judicabant. Male autem legunt quidam, *Athenæ*, sed, ut dixi, exemplati delusi. *Badius.*

3. *Dodonæ.*] Dodona fuit Epiri oppidum, habens propinquum nemus, Jovi consecratum, quernum totum, in quo dabant responsa columbæ. Sunt qui dicant hoc nemus fuisse etiam Palladi consecratum, quorum sententiam sequitur nunc Valerius, dicens, *Athenas Dodoneas*, propter Palladem. *Oliver.* Male. Vide supra Bad.

4. *Hammonis fonti.*] Jovis, qui Baccho per Libyen exercitum ducenti, cum siti pæne deficeret, apparuit in arena sub specie arietis, & ad fontem perduxit, ubi, extructo templo, responsa dedit, ad quem etiam Alexander Magnus, qui se Hammonis filium mentiebatur, pervenit, ab illius sacerdotibus adulanter exceptus. *Bad. Hammonis.*] Qui à Chamo nomen accepit, cui Libya contigerat.

5. *Pherenices quoque.*] Apud Græcos mulieri non licebat Olympicis ludis & certaminibus interesse, & recte quidem, ubi homines nudi plerunque certarent, à mulieribus ob pudicitiam non spectandi. Quem morem Statius 1. Thebaïd. per transitum tangit, cum dicit:

——— *Exclusæque expectant præmia matres.*

Quod igitur nulli mulieri concessum fuerat, datum est Pherenici mulieri, ut Olympico certamini cum filio & fratribus possit interesse, nec immerito, quippe quæ patrem, quæ filium, quæ fratres in eo certamine sæpe victores, & gloriosam inde palmam referentes haberet. *Oliv.*

6. *Gymnico spectaculo.*] Olympico certamini, in quo nudi homines se palæstra exercebant, ubi mulieribus interesse non licebat. *Oliv.*

7. *Olympionice.*] Id est, quæ nata erat ex patre sæpe victore Olympici certaminis. *Idem.*

VALE-

VALERII MAXIMI LIBER NONUS.

CAP. I.

DE LUXURIA ET LIBIDINE.

EXEMPLA ROMANA SUNT.

1. *C. Sergius Orata.*
2. *Clodius Æsopi Tragœdi F.*
3. *Mulieres legis Oppiæ eppugnatrices.*
4. *Cn. Domitius & L. Crassus cens.*
5. *Q. Metellus Pius.*
6. *C. Scribonius Curio filius.*
7. *P. Clodii judicium.*
8. *Gemellus viator tribunicius.*
9. *L. Catilina.*

EXTERNA.

1. *Annibal Pœnus Amilcaris F.*
2. *Vulsinienses.*
3. *Xerxes Persarum rex.*
4. *Antiochus Syriæ rex.*
5. *Ptolomæus Ægypti rex.*
6. *Ægyptii.*
7. *Cyprii.*

BLandum etiam malum [1] luxuria, quam accusare aliquanto facilius est, quam vitare, operi nostro inseratur: Non quidem ut ullum honorem recipiat; sed ut se ipsam recognoscens, ad pœnitentiam impelli possit. Jungatur illi libido: quoniam ex iisdem vitiorum principiis oritur: neque aut à reprehensione, aut ab emendatione separentur [2] gemino mentis errore connexæ.

1. C.Ser-

1. LUxuria.] *Luxuria* dicitur omnium rerum superflui tas, ex superfluitate rerum nascitur libido & intemperantia. Quicquid enim placet, dicitur libido, sed luxuria in rebus Venereis magis posita, libido in cupiditate & voluptate aliarum rerum. *Oliv.*

2. *Gemino mentis errore.*] Duplici vitio, libidinis ut cupiat, & luxuriæ ut expleat. Mens primo capitur desiderio alicujus rei, deinde expletur. *Idem.*

1. C. Sergius Orata [1] pensilia balnea primus facere instituit: quæ impensa levibus initiis cœpta, ad suspensa calidæ aquæ tantum non æquora penetravit.

Idem videlicet, ne gulam Neptuni arbitrio subjectam haberet, [2] peculiaria sibi maria excogitavit; [3] æstuariis intercipiendo fluctus, pisciumque diversos greges [4] separatos molibus includendo, ut nulla tam sæva tempestas incideret, qua non Oratæ mensæ varietate ferculorum abundarent. Ædificiis etiam spaciosis & excelsis deserta ad id tempus ora Lucrini lacus pressit; quo recentiore usu conchyliorum frueretur: Ubi dum se [5] publicæ aquæ cupidius immer-

1. *Pensilia balnea.*] Senec. Epist. xcı. *Quadam nostra demum prodisse memoria scimus: ut speculariorum usum perlucente testa, clarum transmittentia lumen, ut suspensuras balneorum & impressos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima simul & summa foveret aqualiter.* Coler.

2. *Peculiaria sibi maria.*] Sua propria, tanquam privata, non communia; nam vivaria sibi struxerat in mari, ubi servarentur omnis generis pisces, vel certe variæ piscium species. *Oliv.*

3. *Æstuariis.*] *Æstuaria* dicuntur, per quæ mare vicissim commeat, ut sunt lacunæ, quæ maris æstu & undatione replentur. *Idem.*

4. *Separatos molibus.*] A reliquo mari murorum mole, & aliorum ædificiorum magnitudine separaverat æstuaria & piscium vivaria. *Idem.*

5. *Publicæ aquæ cupidius.*] Lucrinus lacus publicus erat, & ex piscatione lucri plurimum mercatores facere consueverant ob piscium multitudinem. Est autem lacus Campaniæ inter Bajas & Cumas, quem Diodorus Sicul. dicit prius Avernum fuisse nominatum. Silius vero Cocyton. Versus exstat:

Ast hic Lucrino mansisse vocabula quondam
Cocyti memorant. ——

Sed cum proximum sit mare, & sæpe in lacum æstuaret, grandia plerumque damna mercatoribus ipsis & piscatoribus inferebat; ob quod grande vectigal, quod Romanis persolvebatur, sæpius frustrabatur, unde à Senatu Julio Cæsari negocium datum est, ut Lucrinum à maris impetu tutum redderet & immunem, qui oppositis murorum molibus, & parvulo relicto mari, quod ad lacum transcenderet, rem ipsam confecit, & voluit aquas Julias vocari, quod Virgilius ostendit lib. Georg. II.

An memorem portus Lucrinoque addita claustra,
Atque indignatum magnis stridoribus æquor,
Julia qua ponto longe sonat unda refuso.

Strabo tamen dicit ab Agrippa hoc factum esse, his ferme verbis: *Eandem melius struxit Agrippa in exteriore parte ad arcendum pelagus, ita ut postea sinus efficeretur Lucrinus, ostreis capiendis uberrimus.* Verum ea loca saxosa esse, & ostreis referta, ostendere videtur Juvenalis, cum ait:

—— Nulli major fuit usus edendi
Tempestate mea, Circeis nata forent an
Lucrinum ad saxum Rutupinove edita fundo
Ostrea, callebat primo deprendere morsu.

Publicam igitur aquam occupaverat iste Sergius, & Lucrinum sibi fecerat esse

mergit, cum [1] Confidio Publicano judicium nactus eſt: in quo L. Craſſus adverſus illum cauſam agens, errare amicum ſuum Confidium dixit, quod putaret Oratam remotum à lacu, cariturum oſtreis: namque ea, ſi inde petere non licuiſſet, [2] in tegulis reperturum.

2. Huic nimirum magis [3] Æſopus tragicus in adoptionem dare [4] filium ſuum, quam bonorum ſuorum hæredem relinquere debuit: non ſolum perditæ, ſed etiam furioſæ luxuriæ juvenem. Quem conſtat [5] cantu commendabiles aviculas immanibus emptas preciis, in cœna pro ficedulis ponere, [6] acetoque [7] liquatos magnæ ſummæ uniones potionibus aſpergere ſolitum; ampliſſimum patrimonium, tanquam amaram aliquam [8] ſarcinam, quam celerrimè abjicere cupientem: Quorum alterius ſenis, alterius adoleſcen-

eſſe peculiarem, quare piſcatores inde non niſi ex voluntate illius oſtrea expiſcari poterant, ex quo publicani vectigalium ſuorum jacturam patiebantur. *Oliv.*

1. *Confidii.*] Trahebatur in judicium, quod ſua ſibi vectigalia, quæ ex Lucrino lacu conduxerat, ejus ædificiis & operibus diminuerentur. *Idem.* *Confidii publicani judicium nactus eſt.*] Ita vulgo. Veteres libri omnes, *Cum Confidio publicano judicium nactus eſt.* Recte. *Judicium* enim cum *aliquo nanciſci*, eſt in controverſiam vel contentionem venire. *Pigh.*

2. *In tegulis.*] Cicero Hortenſio: *Sollertiaque ea, qua poſſet vel in tegulis proſeminare oſtreas.* Seneca 5. Controverſ. *Alunt in ſummis culminibus mentita nemora, & navigabilium piſcinarum freta.* Coletus.

3. *Æſopus tragœdus.*] Ita vulgo. Exemplar Atrebatenſe & Gemblacenſe, *Æſopus tragicus.* Plinio tragicus dicitur hiſtrio. Sic Livius Ariſtonem tragicum actorem vocat libro XXIV. *Pighius.*

4. *Filium.*]. De quo Flaccus in Sermonibus:

Filius Æſopi direptam ex aure Metellæ,
Scilicet ut decies ſolidum ſorberet aceto,
Diluit inſignem baccam. —

Plinius lib. IX. cap. 33. ſingulis convivis ad ſorbendum uniones dediſſe refert.

5. *Cantu commendabiles.*] De patre Æſopo ita quoque ſcribit Plinius lib. X. cap. 51. *Maxime*, inquit, *inſignis eſt in hac memoria Clodii Æſopi Tragœdi hiſtrionis patina, ſexcentis ſeſtertiis taxata, in qua poſuit aves cantu aliquo aut humano ſermone vocales, nummis ſex ſingulas coëmptas, nulla alia inductus ſuavitate, niſi ut in his imitationem hominis manderet, ne quæſtus quidem ſuos reveritus illos opimos & voce meritos, dignus prorſus filio, à quo diximus devoratas margaritas, &c.* Oliv.

6. *Acetoque liquefactos.*] Quod idem legitur Cleopatra in vita Marci Antonii, & in Plin. Nat. Hiſt. lib. IX cap. 35. & in Macrob. Saturnal. lib. II. cap. 13. feciſſe. Quam hiſtoriam qui deſiderat, apud hos autores inveniet. *Idem.*

7. *Liquatos.*] Reſolutos in liquorem, aceto.

8. *Sarcinam amaram.*] Gravem & inique prementem.

ſcentis ſectam ſecuti plurimi, longius manus porrexerunt. Neque enim ullum finitur vitium ibi, ubi oritur. Inde ab Oceani littoribus attracti piſces, inde [1] infuſæ culinis oſtreæ. Arte cenſibuſque edendi atque bibendi voluptas reperta eſt.

3. [2] Urbi autem noſtræ ſecundi belli Punici finis, & Philippus rex Macedoniæ devictus, licentioris vitæ fiduciam dedit. Quo tempore matronæ [3] Brutorum domum auſæ ſunt obſidere, qui abrogatione legis Oppiæ intercedere parati erant, quam fœminæ tolli cupiebant: quia his nec veſte varii coloris uti, nec auri plus ſemuncia habere, nec jun-

1. *Infuſa culinis arca.*] Aliter, *oſtrea.* Conſumptæ ſunt & exhauſtæ arcæ in parandis luxurioſis cœnis. *Oliverius.* *Inde infuſa culinis oſtrea. Arte cenſibuſque edendi atque bibendi voluptas reperta eſt.*] Abeſt τὸ *oſtrea*, à pleriſque omnibus libris, & tollo ſane ego, ac reſcribo: *Inde infuſa culinis artes, cenſibuſque, &c.* Sententiam egregiam elicio: *Et hinc*, inquit, *reperta culinaria illa artes, & patrimoniorum pretiis empti coqui.* Lipſius.

2. *Urbi autem noſtræ, &c.*] Livius lib. XXXIV. inquit: *Inter bellorum magnorum, ac vixdum finitorum aut imminentium curas intercesſit res parva dictu, ſed quæ ſtudiis in magnum certamen exceſſerit. M. Fundanius & L. Valerius tribb. pl. ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis Q. Fabio, T. Sempronio Conſulibus in medio ardore Punici belli, ne qua mulier plus ſemuncia auri haberet, neu veſtimento verſicolori uteretur, neu juncto vehiculo in urbe oppidove, aut propius inde mille paſſus, niſi ſacrorum publicorum cauſa veheretur. M. & P. Junii Bruti tribb. pl. legem Oppiam tuebantur, neque eam ſe abrogari paſſuros ajebant, ad ſuadendum, diſſuadendumque multi nobiles prodibant, Capitolium turba hominum faventium adverſantiumque legi complebatur, matrona nulla nec auctoritate, nec verecundia, nec imperio virorum contineri limine poterant, omnes vias urbis, aditusque in forum obſidebant, viros deſcendentes ad forum orantes, ut florente republica, creſcente indies privata omnium fortuna, matronis quoque priſtinum ornatum reddi paterentur. Augebatur hæc frequentia mulierum indies, nam etiam ex oppidis conciliabuliſque convenerant, jam & conſules, & prætores, alioſque magiſtratus adire & rogare audebant, cæterum minime exorabilem alterum utique conſulem, M. Porcium Catonem, habebant, qui pro lege, ne abrogaretur, copioſiſſime facundiſſimeque diſſeruit, cujus ſententiam tribuni plebis, qui ſe interceſſuros profeſſi erant, multis verbis comprobarunt. Contra vero L. Valerius trib. pleb. cum multa & contra legem, & pro lege dicta eſſent, aliquanto major frequentia mulierum, poſtero die ſeſe in publicum effudit, unoque agmine omnes tribunorum januas obſederunt, qui collegarum rogationi intercedebant, nec ante abſtiterunt, quam remiſſa interceſſio à tribunis eſt. Nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent. Annis viginti poſt abrogata eſt, quam lata.* Oliverius.

3. *Brutorum domum.*] Qui tunc tribuni plebis erant, ſcil. Marcus & P. Junius Brutus. *Idem.*

1. *Pro-*

juncto vehiculo [1] propius Urbem mille passus, nisi sacrificii gratia vehi permittebat. Et quidem obtinuerunt, ut jus per continuos viginti annos servatum aboleretur. [2] Non enim providerunt seculi illius viri, ad quem cultum tenderet insoliti cœtus pertinax studium; aut quo se usque effusura esset legum victrix audacia. Quod si animi muliebris apparatus intueri potuissent, quibus quotidie aliquid novitatis sumptuosius adjectum est; in ipso introitu ruenti luxuriæ obstitissent.

4. [3] Sed quid ego de fœminis ulterius loquor? quas & imbecillitas mentis, & graviorum operum negata affectatio, omne studium ad curiosiorem sui cultum hortatur conferre; cum temporum superiorum & nominis & animi excellentes viros, in hoc priscæ continentiæ ignotum [4] diverticulum prolapsos videam; idque [5] jurgio ipsorum pateat.

Cn. Domitius L. Crasso collegæ suo altercatione orta objecit, quod columnas Hymettias in porticu domus haberet. Quem continuo Crassus, quanti ipse [6] domum suam æstimaret, interrogavit. Atque ut respondit, sexagies sestertio:

1. *Propius urbem.*] In loco, qui non distaret ab urbe mille passibus. *Bad.*

2. *Nec enim providerunt, &c.*] Non satis considerarunt, inquit, Romani illi, qui legem abrogarunt, quem finem esset habitura mulierum cupiditas, quæ licentiam semel nacta, sic effuse in omnem luxum effertur, ut nulla modestia terminari, nulla copia expleri posse videatur, donec in perniciem lapsa fuerit. Infinita & insatiabilis est mulieris libido, quæ semper novos cultus excogitat, novos apparatus molitur, nullum modum, nullam modestiam habet. *Oliver.*

3. *Sed, &c.*] Contig. A.U. DCLXI.

4. *Diverticulum.*] In hunc errorem, & de recta via declinationem. Est enim à via sumpta translatio, nam *diverticula* dicuntur loca ad quæ divertimus de via, quasi viarum divortia. *Idem.*

5. *Jurgio.*] Contentione aut convicio ipsorum, ut sequentium, Domitii & Crassi. *Bad.*

6. *Domum suam.*] Has ædes Plinius in principio XVII. Nat. Hist. non emisse Crassum dicit, sed ipsi ex hæreditate obvenisse; tanti vero à Domitio fuisse æstimatas pretium promittente. Dicit enim: *Nobilissimarum gentium ambo, Crassus atque Domitius, censuram post consulatum simul gessere anno condita urbis sexcentesimo sexagesimo secundo, frequentem jurgiis, propter dissimilitudinem morum. Tunc Cn. Domitius, ut erat vehemens natura, praterea accensus odio, quod ex amulatione avidissimum est, graviter increpuit tanti censorem habitare, pro domo ejus centum millia nummorum identidem promittens, & Crassus, ut pra-*

 sens

ſtertio: Quanto ergo eam, inquit, minoris fore exiſtimas, ſi [1] decem arbuſculas inde ſuccidero: Ipſo tricies ſeſtertio, ait Domitius. Tunc Craſſus; Uter igitur luxurioſior eſt? Egone, qui decem columnas centum millibus nummûm emi! an tu qui decem arbuſcularum umbram tricies ſeſtertiûm ſumma compenſas? [2] Sermonem oblitum [3] Pyrrhi, immemorem Annibalis, jamque tranſmarinorum ſtipendiorum abundantia oſcitantem: aliquanto tamen inſequentium ſeculorum ædificiis & nemoribus anguſtiorem. Quoniam inchoatam à ſe lautitiam poſteris relinquere, quam à majoribus acceptam continentiam retinere maluerunt.

5. [4] Quid enim ſibi voluit princeps ſuorum temporum Metellus Pius, tunc cum in Hiſpania adventus ſuos ab hoſpitibus aris & thure excipi patiebatur; cum [5] Attalicis aulæis contectos parietes læto animo intuebatur? cum [6] immanibus epulis apparatiſſimos interponi ludos ſinebat? cum [7] palmata veſte convivia celebrabat, demiſ-

ſens ingenio ſemper & faceto lepore ſolers concedere ſe reſpondit, exceptis ſex arboribus, ac ne uno quidem denario, ſi adimerentur, emptam, volente Domitio, Craſſus, utrumne igitur ego ſum, inquit, quaſo, Domiti, exemplo gravis, & ab ipſa cenſura notandus? Qui in domo, qua mihi hareditate obvenit, comiter habitem? An tu, qui tanti ſex arbores aſtimes? Ea fuêre Loti, parvulis ramorum opacitate laſciva. Item alibi lib. XXXVI. dicit hunc Craſſum à M. Bruto in jurgio notatum, ut *Jam enim,* inquit, *L. Craſſum oratorem illum, qui primus peregrini marmoris columnas habuit in eodem atrio hymettias, tamen nec plures ſex, aut longiores duodenûm pedum, quem M. Brutus in jurgiis ob id Venerem Palatinam appellaverat.* Oliver.

1. *Decem arbuſculas.*] Plinius, ut vidimus, ſex tantummodo fuiſſe dicit.

2. *Sermonem oblitum.*] Sermones, inquit, Craſſi atque Domitii penitus obliti eſſe videbantur illius veteris parcimoniæ, quæ bello Punico Tarentinoque viguit in urbe Romana, jamque animum adjecerant ad illam pernicioſam luxuriam Aſiaticam Romani. *Oliverius.*

3. *Pyrrhi.*] Dixit enim Pyrrhus, cum muneribus ſuis locum Romæ non eſſe cognovit, ejus capiundæ ſpem nullam reliquam eſſe, & Annibal, priuſquam luxu caperentur, Romanos capi non poſſe. *Badius.*

4. *Quid enim, &c.*] De luxuria Metelli Pii Macrob. Saturnal. lib. I. cum Salluſtii teſtimonio meminit. *Oliv.*

5. *Attalicis aulæis.*] Quæ primum in aula regis Attali inventa fuerunt. *Aulæis.*] Quæ potiſſimum ſuſpenduntur.

6. *Immanibus.*] Sumptuoſiſſimis.

7. *Palmata veſte.*] In conviviis triumphali veſte utebatur. Palmata, triumphali, qua imperatores victoria potiti, triumphare conſueverant. *Oliv.*

1. *Demiſ-*

[1]demissasque lacunaribus aureas coronas velut cœlesti capiti recipiebat? Et ubi ista? non in Græcia, neque in Asia; quarum luxuria severitas ipsa corrumpi poterat: sed in [2]horrida & bellicosa provincia, cum præsertim acerrimus hostis Sertorius, Romanorum exercituum oculos Lusitanis telis perstringeret: Adeo illi [3]patris sui [4]Numidica castra exciderant. Patet igitur, quam celeri transitu luxuria affluxerit. Nam cujus adolescentia priscos mores vidit, senectus novos orsa est.

6. [5]Consimilis mutatio in domo Curionum exstitit: Siquidem [6]forum nostrum & patris [7]gravissimum supercilium, [8]& filii sexcenties sestertiûm æris alieni aspexit, [9]contractum famosa injuria nobilium juvenum. Itaque eodem tempore, & in iisdem penatibus diversa secula habitarunt, frugalissimum alterum, alterum nequissimum.

7. [10]P. autem Clodii judicium quanta luxuria & libidine ab-

1. *Demissasque lacunaribus.*] Ita vulgo. Sallustius lib. II. Hist. *Praterea cum sedenti transenna demissum victoria simulacrum cum machinato strepitu tonitruum coronam capiti imponebat.* Colet.

2. *Horrida*] Scilicet Hispania.

3. *Patris sui.*] Metelli Numidici, qui Jugurtham Numidiæ regem bello sæpius superaverat. *Oliv.*

4. *Numidica castra.*] Quæ pater suus severissime rexerat, & instituerat in Numidia contra Jugurtham, quia primus, correcta disciplina militari, Jugurtham sibi diffidere coëgit, & ad veram deditionem animum applicare, quamvis Marii factione victoria summa, quam pene in manibus habebat, ad Marium translata est. *Bad.*

5. *Consimilis mutatio.*] Curio ad quem Cicero priores secundi libri epistolas scribit, trib. plebis, principio dissensionis Cæsaris atque Pompeii, patrem avumque habuit, oratores egregios & continentissimos viros, cujus patrem clarissimum suis laudibus omnium fortunam superaturum fuisse dixit Cicero, si ei contigisset, ut hunc Curionem filium ante videret, quam à vita discederet: ipse vero tribunus plebis factus, Cæsaris actionibus, cujus esset inimicissimus, primo resistere cœpit, deinde cum luxuriose vivendo æris alieni plurimum contraxisset, illi facile conciliatus est, &, teste Appiano, pudicitiam non satis honestam habuisse creditur; nam adolescentes ejus domum frequentabant, muneribus illecti: cum Cæsare quoque parum pudice vixisse existimatur. *Oliv.*

6. *Forum nostrum.*] Cives Romani, contioens pro contento.

7. *Gravissimum supercilium.*] Rigidissimam societatem.

8. *Et filii.*] Curionis tribuni plebis inter initia belli civilis, quod inter Cæsarem & Pompejum gestum est. *Oliv.*

9. *Contractum famosa injuria.*] Ut suæ libidini satisfaceret, adolescentesque muneribus & pretio corrumperet, quibus abuteretur; nam honestis verbis rem turpissimam innuit. *Oliv.*

10. *Publii autem Clodii.*] P. Clodium Deæ Floræ sacra violasse, incestique reum factum esse à corruptis judicibus abso-

abundavit? in quo ut evidenter incesti crimine nocens reus absolveretur, noctes matronarum & adolescentium nobilium magna summa emptæ mercedis loco judicibus erogatæ sunt. Quo in flagitio tam tetro, tamque multiplici, nescias primum quem detestêre; an qui istud corruptelæ genus excogitavit, an qui suam pudicitiam [1] sequestrem perjurii fieri passi sunt, an qui [2] religionem stupro permutarunt.

1. Æque flagitiosum illud convivium, quod Gemellus [3] Tribunicius viator [4] ingenui sanguinis, sed officii intra servilem habitum deformis, [5] Metello Scipioni consuli, ac tribunis plebis, [6] magno cum rubore civitatis comparavit. Lupa-

absolutum diximus in cap. de Testibus, & alio loco. Quomodo vero corruptio illa facta sit, nunc ostendit. Non tantum pecunia, quod tolerabilius fuisset, sed perdita luxuria, quod turpius fuit, nam matronas ingenuas, nobilesque pueros ingenti pretio conduxit, quos judicum libidini subjiceret. Ut enim cujusque studium flagrabat, sic ejus libidini obtemperabat, ut aliis scorta, aliis pecuniam præberet, dummodo sibi obnoxios redderet, à quibus absolveretur, neque sumptui, neque modestiæ suæ parceret. *Oliv.* Contigit A. U. DCXCII.

1. *Sequestrem.*] Mediatricem perjurii, quia concubitus illi causa fuêre, ut pejerarent judices in absolvendo Clodio nocentissimo & turpissimo homine. *Oliver.*

2. *Religionem.*] Justitiam, quæ violari non potest sine Deorum contemptu. *Religionem.*] Observationem jurisjurandi.

3. *Tribunicius viator.*] Minister tribunorum, qui ex agris senatores in curiam accire consueverat, nam à via *viatores* sunt appellati. *Oliv.*

4. *Ingenui sanguinis.*] Nam in libera domo natus erat, & ipse ingenuus, sed ad servilem se fortunam redegerat viatoris officium exercendo, quod deforme semper fuit, atque servile. *Idem.*

5. *Metello & Scipioni consulibus.*] Ita vulgo. Collegium hoc consulum in fastis non reperitur. In Winch. & Atreb. habemus, *Metello & Scipioni Coss.* Auferenda est copula, scribendumque; *Metello Scipioni consuli ac tribunis plebis.* Fuit autem Q. Metellus Scipio consul cum Cn. Pompejo Magno genero suo non diu ante bellum civile; quo maxime tempore Roma luxu atque opibus diffluebat. Scioli bina cognomina hæc unius esse ignorantes, interposita copula duos fecerunt consules, moti præterea verbis subsequentibus, ubi dicit auctor: *Epulas consulibus & tribunis non celebrandas, sed vindicandas.* Et sane fuit convivium hoc à viatore datum non uni consuli, sed omnibus etiam magistratibus puniendum. *Pigh.*

6. *Magno cum rubore civitatis.*] Quod summi magistratus, in quibus imperii majestas conspicitur, tam luxuriosis epulis, tantæque obscœnitati se tradidissent, ut nobilissimas matronas ingenuumque puerum ad explendam corporis sui libidinem inter epulas prostituendos habuerint, in quibus propter dignitatem imperiique majestatem summa continentia esse debuerat. *Oliv.*

1. *Mu-*

Lupanari enim domi suæ instituto, [1] Muciam, & [2] Fulviam, tum à patre, tum à viro utramque abductam, & nobilem puerum Saturninum in eo prostituit. [3] Probrosæ patientiæ corpora ludibrio temulentæ libidini futura: epulas consulibus & tribunis non celebrandas, sed vindicandas.

9. [4] Præcipuè vero Catilinæ libido scelesta: Nam vesano amore Aureliæ Orestillæ correptus, cum unum impedimentum videret, quo minus nuptiis inter se jungerentur, filium suum, quem & solum, & ætate jam puberem habebat, veneno sustulit: protinusque ex rogo ejus [5] maritalem facem accendit, ac novæ maritæ orbitatem suam loco muneris erogavit. [6] Eodem deinde animo civem se gerens, quo patrem egerat: filii pariter manibus, & nefariè attentatæ patriæ pœnas dedit.

EXTERNA.

1. [7] At Campana luxuria perquam utilis civitati nostræ fuit.

1. *Muciam.*] Mucii Scævolæ filiam, & Pompeii Magni uxorem, cui post Mithridaticam victoriam Pompeius in patriam rediens misit libellum divortii, quod eam haberet adulterii nomine suspectam. *Oliv.* *Muciam.*] Aliter, *Mummiam & Flaviam.*

2. *Fulviam.*] Fulvii Flacci filiam, quæ primum Clodio, deinde M. Antonio nupsit. *Idem.*

3. *Probrosæ prosapiæ.*] Ita vulgo. Legendum, ut nonnulli Codices habent, *patientiæ.* Patientiam ἐν ἐρωτικοῖς esse quis nescit? *Coler.*

4. *Præcipuè vero, &c.*] Sallustius bello Catilinario de scelerata Catilinæ luxuria, perditaque libidine: *Jam primum,* inquit, *Catilina adolescens multa nefanda stupra fecerat, cum virgine nobili, cum sacerdote Deæ Vestæ, & alia hujuscemodi contra jus fasque: postremo captus amore Aureliæ Orestillæ, cujus præter formam nihil unquam laudavit bonus: quod ea nubere illi dubitabat, timens privignum adultum ætate; creditur pro certo, necato filio, vacuam domum scelestis nuptiis fecisse.*

5. *Martialem facem.*] Tam propere illam post filii mortem duxit uxorem, ut ex medio rogo filii facem ejus conjugii accendisse videatur. *Oliv.* *Maritalem facem.*] Id est, tædam, quæ nubentibus præferri solebat. *Bad.*

6. *Eodem deinde animo.*] Quia non aliter in patriam impius fuerat, quam in filium, quippe quam scelerata conjuratione perdere moliebatur, ni Ciceronis, tum consulis, sapientia restitisset. Nota est historia. *Oliv.*

7. *At Campana luxuria.*] Post Cannensem cladem satis constat Capuam tum luxuriante longa felicitate ac indulgentia fortunæ, & maxime inter corrupta omnia, licentia plebis sine modo libertatem exercentis, ad Annibalem cum Romanorum insultatione defecisse: ad quam, cum appetente hyeme Annibal exercitum in hiberna deduxisset, partemque hyemis majorem illum in tectis habuisset, adversus omnia

fuit. Invictum enim armis Annibalem [1] illecebris suis complexa, vincendum Romano militi tribuit. Ita vigilantissimum ducem, illa exercitum acerrimum dapibus largis, abundanti vino, unguentorum fragrantia, Veneris usu lasciviore, ad somnum & delicias evocavit. Ac tum demum fracta & contusa Punica feritas est, cum [2] Selapsia ei & [3] Albana, castra esse cœperunt. Quid ergo his vitiis fœdius, quid etiam damnosius, quibus virtus atteritur, victoriæ languescunt, sopita gloria in infamiam convertitur, animique pariter & corporis vires expugnantur? Adeo ut nescias

omnia mala diu sæpeque durantem, bonis inexpertum atque insuetum militem hac una hibernatione perdidit; nam quem nulla vis mali vicerat, nimia bona & immodicæ voluptates perdidêre, & eo impensius, quo avidius, ex adolescentia in eas immerserant. Somnus enim & vinum, & epulæ & scorta, balneaque & otium consuetudine indies blandius ita enervarunt corpora animosque, ut magis deinde victoriæ prætetitæ eos, quam præsentes tutarentur vires, majusque id peccatum ducis, apud peritos artium militarium habetur, quam quod non ex Cannensi acie protinus ad urbem Romanam duxisset. Illa enim cunctatio distulisse modo victoriam videri potuit, hic error vires ademisse ad vincendum. Itaque velut si cum alio exercitu à Capua exiret, nihil usquam pristinæ disciplinæ tenuit, nam & redierunt plerique scortis impliciti, & ubi primum sub pellibus haberi cœpti sunt, viaque, & alius labor militaris excepit, tyronum modo corporibus animisque deficiebant, & deinde per omne æstivorum tempus magna pars sine commeatibus ab signis dilabebantur, neque aliæ latebræ quam Capua desertoribus erant. Seneca ad Lucilium epist. 11. *Una hiberna*, inquit, *Annibalem solverunt, & indomitum illum nivibus atque Alpibus virum enervavere Campaniæ fomenta, armis invictus vitiis victus est.* Nam paulo supra de locis illis voluptuosis ita tradit: *Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic nec inter popinas quidem videre ebrios per littora errantes, & commessationes navigantium, & symphoniarum cantibus strepentes lacus, & alia, quæ velut soluta legibus luxuria non tantum peccat, sed publicat.* Oliv.

1. *Illecebris suis complexa.*] Quæ suis voluptatibus, quibus abundat, Annibalem comprehendit. Nam Capua prona semper civitas in luxuriam fuit, non ingeniorum modo vitio, sed affluenti copia voluptatum, & illecebris omnis amœnitatis maritimæ terrestrisque, & tunc licentia tantopere lasciviebat, ut nec libidini nec sumptibus modus esset. *Oliver.*

2. *Seplasia.*] Alii habent, *Selapsia.* Est autem platea Capuæ, sic appellata, in qua myropolæ, hoc est, unguentarii soliti sunt negotiari. Cujus Cicero meminit in oratione contra C. Pisonem, ubi de lege agraria disputat, & testimonio Ciceronis *Seplasia* dicta est, quamvis *Selapsia* dicatur à Valerio. Sed id fortasse factum est errore vel imperitia librariorum. *Oliv.*

3. *Albana castra.*] Mollia & effœminata. Constat enim Albanos fuisse molliores, & Albæ magnus fuit usus unguentorum, ergo castra Pœnorum facta sunt Albana. *Idem.*

1. *Quæ*

nescias ab hostilibusne, an ab illis capi perniciosius habendum sit.

2. [1] Quæ etiam Volsiniensium urbem gravibus & erubescendis cladibus implicarunt. Erat opulenta, erat moribus & legibus ornata, [2] Etruriæ caput habebatur: sed postquam luxuria prolapsa est, in profundum injuriarum & turpitudinis decidit, ut servorum se insolentissimæ dominationi subjiceret. Qui primum admodum pauci senatorium ordinem intrare ausi, mox universam rempublicam occupaverunt. Testamenta ad arbitrium suum scribi jubebant: convivia, cœtusque ingenuorum fieri vetabant: filias dominorum in matrimonium ducebant. Postremo lege sanxerunt, ut stupra sua in viduis pariter ac nuptis impunita essent: ac ne qua virgo ingenuo nuberet, cujus castitatem non ante ex numero ipsorum aliquis delibasset.

3. [3] Age, Xerxes opum regiarum ostentatione eximia, eò usque luxuria gaudebat, ut edicto præmium ei proponeret, qui novum voluptatis genus reperisset. [4] Quanta, dum deliciis nimiis capitur, amplissimi imperii ruina evasit.

4. [5] Antiochus quoque Syriæ rex nihilo continentioris ex-

1. *Quæ etiam, &c.*] L. Florus lib. 1. cap. 21. *Postremi Italicorum in fide mansere Volsini, opulentissimi Hetruscorum, implorantes opem adversus servos quosdam suos, qui libertatem à dominis datam in ipsos erexerant, translataque in se republica, dominabantur, sed hi quoque, duce Fabio Gurgite, pœnas dederunt: nam Volsini quoad civitatis leges juraque servarunt, parsimoniaque & frugalitati operam dederunt, Hetruriæ principatum facile obtinuerunt, postquam vero luxuriæ atque libidini obnoxii facti sunt, sensim labente disciplina veteris modestia, non solum imperium, sed etiam libertatem amiserunt, & quod fœdius est, in servorum suorum potestatem superbissimamque dominationem inciderunt, à quibus ea passi sunt, quæ vix in ipsis servis toleranda forent, sed à Senatu, duce Fabio, liberati sunt.* Oliver.

2. *Hetruriæ caput.*] Tria capita Hetruriæ antiqui esse voluerunt, Aretium, Perusium, & Volsinum. *Oliv.*

3. *Age, Xerxes.*] Cicero Tusculanarum Quæstionum lib. v.

4. *Quanta ruina.*] Quasi dicat, ingenii, quippe qui classem prope incredibilem, & exercitum numerosum, quibus Neptuno Jovique catenas imponere minabatur, brevi tempore cum ipso prope imperio amisit. *Oliv.*

5. *Antiochus quoque.*] Annibal in Africa victus ad Antiochum in Asiam confugit, & pacis impatiens, hostem pop.Rom. toto orbe quærebat, qua non prius

exempli: Cujus cæcam & amentem luxuriam exercitus imitatus, magna ex parte aureos clavos crepidis subjectos habuit: argenteaque vasa ad usum culinæ comparavit: & tabernacula [1] textilibus sigillis adornata statuit. Avaro potius hosti præda optabilis, quam ulla ad vincendum strenuo mora.

5. [2] Jam Ptolemæus rex accessione vitiorum suorum vixit: ideoque Physcon appellatus est, cujus nequitia quid ne-

prius destitit, quam Antiochum ad bellum adversus Romanos concitavit. Antiochus suis opibus, & nomine regio fretus, non dubitavit bellum movere. Itaque, parato exercitu, cujus pars major aureos clavos crepidis subjectos habebat, argentea vasa pro fictilibus ad usum culinæ, multaque alia superflua & luxuriosa gestabat. Illum ejusmodi insignibus aureis, & argenteis florentem, currus quoque falcatos, & elephantos cum turribus, equitatumque frænis, monilibus ac phaleris præfulgentem, cum Annibali ostentasset, quæsivit ex eo, nunquid ea satis essent Romanis? De viribus & numero militum dicens. Tum Annibal, utpote callidus imperator, satis, inquit, erunt Romanis, quamvis avarissimi sint, illius aurum & ornamenta militum significans. Hic ergo statim occupatis insulis Græcisque littoribus, bellum intulit pop. Rom. & tanquam victor otia luxusque agitabat, in Eubœa juxta Euripum positis castris, aureis sericisque tentoriis, sub ipso freti murmure, cum inter fluenta tibiis fidibusque concineret, collatis undique, quamvis per hyemem, rosis, ne non aliquo ducem genere agere videretur, virorum puerorumque delectus habebat. Talem ergo regem jam luxuria debellatum pop. Rom. primo Attilio Glabrione consule, deinde Scipione Asiatico eum fratre Africano legato ducibus facile superavit. Hic rex, incredibile dictu, quibus auxiliis, quibus copiis consederat, trecenta millia peditum, equitum falcatorumque curruum non minor numerus, elephantis ad hoc immensæ magnitudinis auro, purpura, argento, & suo ebore fulgentibus aciem utrimque vallaverat. *Oliv.*

1. *Textilibus.*] Intertextis ex auro & argento, more aulæorum sumptuosorum.

2. *Jam Ptolemæus, &c.*] Hic fuit Ptolemæus Euergetes secundus, qui, teste Strabone libro XVII. Physcon dictus fuit, nam à primo Euergete, qui tertius post Alexandrum imperavit Ægypto, turpissime omnes vixerunt, usque ad eum Ptolemæum, qui Pompejum interemit, in quo genus & imperium Ptolemæorum, qui Lagidæ dicti sunt, eversum penitus & extinctum fuit. Hic ergo Euergetes secundus, teste Justino libro XXXVIII. Lætus igitur hoc solo Ptolemæus, quod sine certamine fraternum regnum recepisset, in quod subornati & à matre Cleopatra, & favore principum, Fratris filium cognoverat: cæterum infestus omnibus, statim ubi Alexandriam ingressus est, fautores pueri trucidari jussit. Ipsum quoque die nuptiarum, quibus matrem ejus in matrimonium recipiebat, inter apparatus epularum, & sollemnia religionum, in complexu matris interficit: atque ita thorum sororis, cæde filii ejus cruentus, ascendit. Post quod non mitior in populares, qui eum in regnum vocaverant, fuit. Siquidem peregrinis militibus licentia cædis data, omnia san-

nequius? sororem natu majorem communi fratri nuptam sibi nubere coëgit. Postea deinde filia ejus per vim stuprata, ipsam demisit, ut vacuum locum nuptiis puellæ faceret.

6. [1] Consentaneus igitur regibus suis gentis Ægyptiæ populus: qui ductu Archelai adversus A. Gabinium mœnibus urbis egressus, cum castra vallo atque fossa cingere juberetur; universus succlamavit, ut id opus publica pecunia faciendum locaretur. Quapropter deliciis tam enerves animi, spiritum exercitus nostri sustinere non potuerunt.

7. [2] Sed tamen effœminatior multitudo Cypriorum, qui regi-

sanguine quotidie manabant: ipsam quoque sororem, filiæ ejus virgine per vim stuprata, & in matrimonium adscita, repudiat. Quibus rebus territus populus, in diversa labitur, patriamque metu mortis, exul relinquit. Solus igitur in urbe cum suis relictus Ptolemæus, cum regem se non hominum, sed vacuarum ædium videret, edicto peregrinos solicitat. Quibus confluentibus, obvius legatis Romanorum, Scipioni Africano, & Spurio Mummio, & L. Metello, qui ad inspicienda sociorum regna veniebant, procedit. Sed quam cruentus civibus, tam ridiculus Romanis fuit. Erat enim & vultu deformis, & statura brevis. & sagina ventris non homini, sed belluæ similis. Quam fœditatem nimia subtilitas perlucidæ vestis augebat. Et quæ sequuntur. *Oliv.*

1. *Consentaneus, &c.*] Ptolemæus Auletes ultimæ Cleopatræ reginæ pater, propter intoleranda flagitia ab Alexandrinis ejectus, Romam confugit, & à Pompeio susceptus, senatuique commendatus, suppliciter petiit, ut in regnum restitueretur, de qua sæpius agitatum est in Senatu, multis eam restitutionem expetentibus, quia gloriosum esse videretur, regem habere clientem, nam qui eum restituisset, ejus patronus dicebatur. Quare multi eam principes summa ambitione deposcebant, inter cæteros Lentulus atque Pompejus, teste Cicerone lib. 1. Epist. Fam. Sed hæc restitutionis provincia à Pompejo magis demandata, quam à Senatu decreta est Aulo Gabinio, qui cum regem reduceret, Archelaus, quem sibi Beronice regina, hujus Ptolemæi filia natu major, quam Alexandrini, ejecto patre, reginam constituerant, virum conjunxerat, cum exercitu adversus eum profectus est, & positis extra mœnia castris, cum ea fossa & vallo cingi juberet, effœminatus populus, & luxuria perditus, magna voce succlamavit, ut ea pretio facienda locaret. Qua voce potuit Archelaus facile intelligere, quid cum tali exercitu sibi de victoria sperandum esset, ex quo facile evenit, ut cum toto exercitu cæderetur. Regina quoque interempta fuit, & Ptolemæus pater in regnum restitutus, Archelai corpus M. Antonius, qui tunc sub Gabinio militabat, diligenter conquisitum regio funere cremandum honestandumque curavit, ut legitur in vita M. Antonii. *Oliv.*

2. *Sed tamen effœminatior.*] Cyprus insula inter alias orbis terrarum insulas famosissima, divitiis semper abundans, & luxui plurimum dedita, ut eam Veneri sacram dicat esse Florus. *Olivarius.*

 3. *Velut*

reginas suas mulierum corporibus [1] velut gradibus constructis, quo mollius vestigia pedum ponerent, currus conscendere æquo animo sustinebant. Viris enim, si modo viri erant, vita carere, quam tam delicato imperio obtemperare satius fuit.

CAP. II.

DE CRUDELITATE.

HÆc societas vitiorum lascivi vultus, & novæ cupiditati inhærentium oculorum, ac delicato cultu affluente, per varios illecebrarum motus volitantis animi: crudelitatis vero horridus habitus, truculenta facies, violenti spiritus, vox terribilis, ora minis & cruentis imperiis referta: cui silentium donare, incrementum est adjicere. Etenim quem modum sibi ipsa statuet, si ne suggillationis quidem frenis fuerit revocata? ad summam, cum penes illam sit timeri, penes nos sit odisse.

1. [2] L. Sulla, quem [3] neque laudare, neque vituperare quis-

1. *Velut gradibus.*] Subjectis sibi ancillis, sive aliarum mulierum corporibus, per ea, tanquam per scalarum gradus, currus ascendebant. *Idem.*

2. *L. Sulla.*] Cicero lib. de Finibus dicit L. Syllam trium pestiferorum vitiorum fuisse magistrum, luxuriæ, avaritiæ & crudelitatis: crudelitate vero cunctos superasse: nam quanta in cives, quanta in socios, quanta in omnes factionis adversæ crudelitate usus fuerit, & hic, & in ejus vita cognoscere possumus. *Oliv.*

3. *Neque laudare.*] Paterculus lib. II. *L. Cornelius Sulla, vir, qui neque ad finem victoria satu laudari; neque post victoriam abunde vituperari potest.* Colerus.

1. Dum

quiſquam ſatis dignè poteſt: quia [1] dum quærit [2] victorias, Scipionem ſe populo Romano; dum ſævitiam exercet; Annibalem repræſentavit. [3] Egregiè namque auctoritate nobilitatis defenſa, crudeliter totam urbem, atque omnes Italiæ partes civilis ſanguinis fluminibus inundavit. [4] Quatuor legiones contrariæ partis, fidem ſuam ſecutas, [5] in Publica villa, (quæ [6] in Martio campo erat) nequicquam fallacis dextræ miſericordiam implorantes, obtruncari juſſit: Quarum lamentabiles quiritatus trepidæ civitatis aures receperunt: lacerata ferro corpora Tiberis, impatiens tanti oneris, cruentatis aquis vehere coactus eſt. [7] Quinque millia Prænestinorum, ſpe ſalutis per P. Cethegum data, extra mœnia municipii evocata, cum abjectis armis humi corpora proſtraviſſent, interficienda, protinuſque per agros diſpergenda curavit. [8] Quatuor millia & ſeptingentos

1. *Dum quærit victorias, Scipionem ſe pop. Rom. dum exercet, Annibalem repræſentavit.*] Ita vulgo. In Campenſi & Wincheliano, *Dum ſævitiam exercet.* Recte, nam ſimul tacite ſuggillat Annibalem, quod victoria uti neſcierit. Sulla autem victorias ſuas exercuit crudeliter, urbem cepit, imperium occupavit, proſcriptionem fecit, faciem omnem reip. pro arbitrio immutavit. Non immerito igitur nobilium ſæviſſimus appellatur à Tacito libro XVII. *Pighius.*

2. *Victorias.*] Scilicet in Marium.

3. *Egregie namque, &c.*] Marius plebem, Sylla Senatum & nobilitatem defendebat, & hinc diverſis ſtudiis propter Mithridaticam provinciam in civile bellum exarſerunt, in quo ſuperior Sylla non ſolum urbem Romanam, ſed totam Italiam crudelitate replevit: nam præter hæc, quæ infra referuntur, apud Sacriportum, apud portam Collinam, LXX. & amplius millia Sylla concidit, teſte L. Floro. *Oliv.*

4. *Quatuor legiones.*] Florus dicit fuiſſe tantummodo quatuor hominum millia, Autor de Viris Illuſtr. novem millia. *Oliv.* *Quatuor legiones.*] Octo millia Livius. Varro lib. III. de Re Ruſt. Plutarchus in vita. Appianus numerum non ponit. *Corrad.*

5. *In publica villa, quæ in campo Martio erat.*] Vide ne totum hoc gloſſematium ſit. niſi forte docendus aliquis Valerii ævo, ubi publica villa eſſet. *Lipſius.*

6. *In Martio campo.*] Hæc ex margine irrepſiſſe adſentior Cl. Lipſio. In numero interfectorum admodum diſſentiunt Livius, Plutarchus, Valerius, Florus, Cornelius Nepos. *Coler.*

7. *Quinque millia Prænestinorum.*] Alia par ſuperiori crudelitas. Præneſtini qui juniorem Marium receperant, cum à Cethego Syllæ præfecto obſiderentur, ſponte in deditionem, fide data, venerunt, quos omnes extra mœnia evocatos, humique proſtratos juſſit occidi, & eorum corpora ſpargi per agros, quatuor millia & ſeptingentos. *Oliv.*

8. *Quatuor millia & ſeptingentos.*] De hoc numero vel diſſentiunt, vel nihil ſcribunt alii. *Corrad.*

tos diræ proſcriptionis edicto jugulatos in tabulas publicas retulit, videlicet ne memoria tam præclaræ rei dilueretur. Nec contentus in eos ſævire, qui armis à ſe diſſenſerant; etiam quieti animi cives, propter pecuniæ magnitudinem, per [1] nomenclatorem conquiſitos, proſcriptorum numero adjecit. Adverſus mulieres quoque gladios diſtrinxit: quaſi parum cædibus virorum ſatiatus. Id quoque inexplebilis feritatis indicium eſt. abſciſa miſerorum capita, modo non vultum ac ſpiritum retinentia, in [2] conſpectum ſuum afferri voluit, ut oculis illa, quia ore nefas erat, manderet. [3] Quam porro crudeliter ſe in M. Mario prætore geſſit! quem per ora vulgi ad ſepulchrum [4] Lutatiæ gentis pertractum, non priùs vita privavit, quam oculos infelicis erueret, & ſingulas corporis partes confringeret. [5] Vix mihi veriſimilia narrare videor. At ille etiam M. Plætorium, quod ad Marii ſupplicium exanimis ciderat, continuo ibi

1. *Nomenclatorem.*] Nomenclator dicitur, qui nomina civium tenens, ea principibus per urbem incedentibus ſubjicebat, ut unumquemque nominatim ſalutarent. His enim artibus principes civium gratiam inire ſtudebant. Per hos igitur nomenclatores Sylla divitum nomina edoctus, proſcribebat omnes. *Oliv.*

2. *Conſpectum.*] Scipionis, Norbani, aliorumque multorum ad ſe delata capita in ejus atrio juſſit affigi, unde domus ejus officina crudelitatis eſt appellata. *Oliv.*

3. *Quam porro, &c.*] Tantopere crudelitate delectabatur, ut exquiſito ſupplicii genere M. Marium prætorem affici voluerit, quem, ad Catuli nepotis ſui ſepulchrum pertractum, oculis, manibus, cruribuſque defoſſis, ſervatum aliquamdiu, ut per ſingula membra moreretur, non occidi, ſed excarnificari juſſit. *Idem.*

4. *Lutatiæ gentis.*] Catuli nepotis ſui, qui à gente Lutatia originem ducebat. *Idem.*

5. *Vix mihi veriſimilia.*] Si breviter hujus immaniſſimi hominis ſævitia repetatur, quis illos connumerare poſſet, quos in urbe paſſim, quiſquis voluit, occidit? donec, admonente Furfidio, vivere aliquos debere, ut eſſent, quibus imperaret, propoſita eſt ingens illa tabula, & ex ipſo equeſtris ordinis flore, duo millia, vel ut alii volunt, plures electi, qui mori juberentur. Novi generis edictum. Piget poſt hæc referre ludibrio habita fata Carbonis, fata Sorani, prætori os atque dentes illiſos, Bæbium ſine ferro ritu ferarum inter manus laniatum, Marium, ut diximus, per ſucciſa ſingula membra mori coactum. Poſitis denique ſingulorum hominum fere pœnis, Municipia Italiæ ſplendidiſſima ſub haſta venierunt, Spoletum, Interamnium, Præneſte, Florentia. Nam Sulmonem, vetus oppidum ſociorum atque amicum, (facinus indignum!) nondum expugnatum, ut obſides jure belli, & modo morte damnati, duci jubentur: ſic damnatam civitatem juſſit Sylla deleri; & alia nefanda

ibi mactavit: novus punitor misericordiæ, apud quem iniquo animo scelus intueri, scelus admittere fuit. Sed mortuorum umbris saltem pepercit? Minime. Nam C. Marii, cujus, etsi postea hostis, [1] quæstor tamen aliquando fuerat, erutos cineres in Anienis alveum sparsit. [2] En, quibus actis Felicis cognomen assequendum putavit!

2. Cujus tamen crudelitatis C. Marius invidiam levat: [3] nam & ille nimia cupiditate persequendi inimicos, iram suam

fanda crudelitatis exempla edidit, ut in mortuorum umbras etiam grassaretur. Nam Marii cineres erutos spargi in profluentem jussit, quibus omnibus ita peractis, voluit felix appellari, qui fera bellua nominari debuerat, quod omnes tyrannos crudelitate superasse videatur. Quanquam Marius leviorem hanc feritatis invidiam sua crudelitate esse faciebat. *Oliv.*

1. *Quæstor.*] Quia Jugurtham à Boccho per Marium ad hoc missus impetraverat. *Badius.*

2. *En, quibus actu felicitatis nomen asserendum putavit.*] Ita vulgo. In libris scriptis: *En quibus actu Felicis cognomen assequendum putavit.* Recte. L. Sulla enim Felix appellatus, cum devictis jam partibus, dictaturam reipublicæ constituendæ accepisset, atque omnia ex arbitrio suo gereret; sibi quidem felix, inimicis oppressis, sed ob nimiam crudelitatem reipubl. infelix, ut habet versiculus:

Aspice felicem sibi, non tibi, Romule, Sullam.

Quo huic etiam Tiberius Cæsar propter crudelitatem comparavit. *Pigh.*

3. *Nam & ille, &c.*] Quanta fuerit Marii crudelitas, ut alios auctores omittam, ex Flori dictis breviter colligitur. Urbe enim potitus post exilium cum Cinna, Carbone & Sertorio, statim ad principum cædem ut discurreretur, signum dedit, ubi aliquanto sævius, quam aut in Cimbrica urbe sævitum est. Octavii consulis caput pro rostris exponitur, Antonii consularis in Marii ipsius mensis. Cæsar & Fimbria in penatibus domorum suarum trucidantur. Crassi pater & filius, in mutuo alter alterius aspectu. Bæbium atque Numitorium per medium forum unci traxêre carnificum. Catulus se ignis haustu ludibrio hostium exemit. Merula flamen Dialis in Capitolio Jovis ipsius oculos venarum cruore respersit. Ancharius ipso vidente Mario confossus est, quia fatalem illam scilicet manum, non porrexerat salutanti. Hæc tot Senatus funera intra Kalendas & Idus Januarii mensis. (Nam Marius, teste Livio lib. LXXX. editis multis sceleribus, Idibus Januariis decessit,) septima illa Marii purpura dedit, quid futurum fuit, si annum consulatis implesset? Rursus Marius juvenis & Carbo Coss. post adventum Syllæ, profligatosque exercitus suos, quasi desperata victoria, ne inulti perirent, sanguine Senatus sibi parentabant, obsessaque curia, de Senatu, tanquam de carcere, qui jugularentur, educti. Quid funerum in foro, in circo, in patentibus templis? Nam Q. Mutius Scævola pontifex Vestales amplexus aras, tantum non eodem igne sepelitur. Lamponius atque Telesinus, Samnitum duces, atrocius Pyrrho & Annibale, Campaniam Hetruriamque populantur, & sub specie partium se vindicant. *Oliver.* Hæc Florus.

ſuam nefariè diſtrinxit, L. [1] Cæſaris conſularis & cenſorii nobiliſſimum corpus ignobili ſævitia trucidando: Et quidem apud ſeditioſiſſimi & abjectiſſimi hominis [2] buſtum: id enim malorum miſerrimæ tunc reipublicæ deerat, ut Vario Cæſar [3] piaculum caderet. Pænè tanti victoriæ ejus non fuerunt: quarum oblitus plus criminis domi, quam laudis militiæ meruit. [4] Idem caput M. Antonii abſciſſum lætis manibus inter epulas per ſummam animi ac verborum inſolentiam aliquandiu tenuit: clariſſimique & civis & oratoris ſanguine contaminari menſæ [5] ſacra paſſus. Atque etiam P. Annium, qui id attulerat, in ſinum ſuum, recentis cædis veſtigiis aſperſum recepit.

3. [6] Damaſippus nihil laudis habuit quod corrumperet: ita-

1. *C. Cæſaris.*] Ita vulgo. Hic eſt ille Cæſar orator, qui cum Catulo fratre à Cicerone in II. de Orat. lib. inducitur in Tuſculanum veniſſe, ut divinitus de eloquentia Craſſum diſputantem audirent, quem manu cujuſdam, quem occiderat Sylla, pertractum, tanquam victimam ad illius umbræ expiationem. juſſit occidi. *Oliv.* *C. Cæſaris conſularis.*] C Cæſar Æditius tantum fuit Aſcarius pro Scauro. Quare lego *L. Cæſaris*, l. v. c. 3. lib. VIII. c. 6. *Corrad.*

2. *Buſtum.*] Sepulchrum continens uſtos cinerea.

3. *Piaculo caderet.*] Ad purgationem, velut hoſtia, caderet.

4. *Idem caput M. Antonii*] Hic fuit ille orator eximius, qui cunctos eloquentia ſua ætate ſuperavit, teſte Cicerone, potuitque orationis ſuavitate Marianoa milites demulcere, ac cædis inferendæ cupiditatem reprimere, niſi P. Antronius, qui ejus orationi non interfuerat, poſt illos ingreſſus, illum occidiſſet: cujus caput Mario inter epulas oblatum, tanta cum alacritate ſuſcepit, manibuſque pertractavit, ut plane omnibus animi inſolentiam oſtenderet. Inſuper ipſum Annium interfectorem arcte complexus eſt, tanquam ab illo maximum omnium beneficium recepiſſet. *M. Antonii.*] Oratoria, quem cum Craſſo de eloquentia diſputantem in Oratore ſuo Cicero introducit. *Olin.*

5. *Sacra.*] Menſæ enim ſacræ erant antiquis.

6. *Damaſippus.*] Hic nulla virtute prædítus, nulla laude clarus, merito accuſari poteſt, quod in Mariana tempeſtate, & ipſe ſupra modum ſævierit. Quippe qui nobiliſſimos cives Syllani nominis defenſores, inter victimas tanquam belluas crudeliter necari, & Aruinæ tribuni plebis truncum in ſublime elatum per ora vulgi deferri juſſerit. De quo Salluſtius in Catilinario: *Noſtra memoria victor Sylla cum Damaſippum, & alios hujuſmodi, qui malo reip. creverant, jugulari juſſit, quis non factum ejus laudabat? Homines ſceleſtos & factioſos, qui ſeditionibus rempublicam exagitaverant, merito necatos ajebant. Sed ea res magna initium cladis fuit. Nam uti quiſque domum, aut villam, poſtremo vas aut veſtimentum alicujus concupiverat, dabat operam, ut is in proſcriptorum numero eſſet; ita illi, quibus Damaſippi mors lætitia fuerat, paulo poſt ipſi trahebantur, nec prius finis jugulandi fuit, quam Sylla omnes ſuos divitiis explevit.*

itaque memoria ejus licentiore accusatione perstringitur; Cujus jussu principum civitatis capita hostiarum capitibus permista sunt; Carbonisque Aruinæ truncum corpus patibulo affixum gestatum est: Adeo ut flagitiosissimi hominis prætura multum, aut [1] reipublicæ majestas nihil potuit.

4. [2] Munatius etiam Flaccus Pompejani nominis acrior quam probabilior defensor, cum ab imperatore Cæsare in Hispania [3] inclusus mœnibus Atteguensium obsideretur, efferatam crudelitatem suam truculentissimo genere vesaniæ exercuit: Omnes enim ejus oppidi cives, quos studiosiores Cæsaris senserat, jugulatos, muris præcipitavit: [4] fœminas quoque, citatis nominibus virorum, qui in contrariis castris erant, ut cædes conjugum suarum cernerent; maternis gremiis superpositos liberos trucidavit, infantesque alios in conspectu parentum humo infligi, alios superjactatos pilis excipi jussit: Quæ auditu etiam intolerabilia, Romano jussu, Lusitanis manibus administrata sunt: cujus gentis præsidio Flaccus vallatus divinis operibus [5] vecordi pertinacia resistebat.

EX-

1. *Reipublica majestas.*] Autoritas omnium, qui præerant justitiæ, potuit nihil, quia permiserunt Damasippum contra fas in innocentes sævire. *Bad.*

2. *Munatius etiam Flaccus.*] Hic est Flaccus ille, qui in omni vita Catonem imitari volebat, & quamvis longe à severitate illius abesset, licentius tamen plerumque loquebatur. Nam cum Pompejum consules admonerent, ut diligenter videret quorsum evaderent Cæsaris opes, quæ reipublicæ periculosæ videbantur, Pompejus otiosos eos esse jussit, quia cum primum pede terram percusserit, se totum orbem commoturum diceret, fretus scilicet potentia & auctoritate sua totum orbem complexa. Occupatis deinde Gallis, auctisque Cæsaris viribus, ut jam apertum reipublicæ periculum videretur; tunc Munatius iste Pompejo dixisse fertur, Nunc pede percute terram, ô Pompei. Sed quod ad ejus crudelitatem pertinet, tanta fuit, ut nihil immanius, nihil truculentius audiri posset. *Oliv.*

3. *Inclusis mœnibus Attinguensium.*] Ita vulgo. Veteres, *Abteguensium.* Scribam, *Atteguensium.* Attegua notum Hispaniæ oppidum est. *Lips.*

4. *Fœminas, &c.*] Alia teterrima feritas. Cum nonnulli ex oppidanis ad Cæsarem confugissent in castra, Flaccus iste crudelissimus uxores & liberos eorum in muros adduci jussit, deindè citatis earum viris, veluti ad colloquium, in illorum conspectu jussit crudeliter necari, trucidatis prius in matrum amplexibus liberis infantibus. *Oliv.*

5. *Vecordi pertinacia.*] Quia sperabat se divinis operibus Cæsaris posse resistere, à quo tandem superatus, justas crudelitatis pœnas dedit. *Idem.*

EXTERNA.

1. [1] Transgrediamur nunc ad illa, quibus, ut par dolor, ita nullus nostræ civitatis rubor inest. Carthaginienses Atilium Regulum [2] palpebris resectis, [3] machinæ, in qua undique præacuti stimuli eminebant, inclusum, vigilantia pariter & continuo tractu doloris necaverunt. Tormenti genus haud dignum passo, auctoribus dignissimum. [4] Eadem usi sunt crudelitate in milites nostros quos maritimo certamine in suam potestatem redactos, navibus substraverunt; ut earum carinis ac pondere elisi, inusitata ratione mortis barbaram feritatem satiarent: tetro facinore pollutis classibus ipsum mare violaturi.

2. [5] Eorum dux Annibal, cujus majore ex parte virtus sævitia constabat, [6] in flumine Vergello corporibus Romanis ponte facto, exercitum traduxit: ut terrestrium Carthagi-

1. *Transgrediamur.*] De supplicio Atilii Reguli, & crudelitate, qua usi fuerint in eum Carthaginienses, diximus in cap. de Servata Religione. Non igitur repetenda historia est. *Oliv.*

2. *Palpebris.*] Cooperculis oculorum resectis.

3. *Machina.*] Alii alio mortis genere periisse referunt: sequitur autem Valerium Augustinus de Civ. Dei c. 15. Ita enim loquitur: *At illi eum excogitatis atque horrendis cruciatibus necaverunt. Inclusum quippe angusto ligno, ubi stare cogeretur, clavisque acutissimis confixo, ut se in nullam ejus partem sine pœnis atrocissimis inclinaret, etiam vigilando peremerunt.*

4. *Eadem crudelitate usi in milites nostros, Martis certamine in suam potestatem redactos, navibus substraverunt.*] Ita vulgo. In Campensi, aliisque melius, *Eadem usi sunt crudelitate in milites nostros, quos maritimo certamine in potestatem redactos, &c.* Meminit Varro de Vita pop. Rom. lib. IV. *Cum Pœnus,* (inquit) *in fretum obviam venisset nostris, & quosdam cepisset, crudelissime propalangis carinis subjecerat, quo metu debilitaret nostros.* Citat verba hæc Nonius Marcellus in voce Palangæ. *Pigh.*

5. *Eorum dux Annibal, &c.*] Livius tamen hunc multis virtutibus præditum dixit, quas ingentia vitia adæquabant, inhumana crudelitas, perfidia plusquam Punica, nihil veri, nihil sancti, nullus Dei metus, nullum jusjurandum, nulla religio. Fuit ergo crudelissimus imperator. *Oliv.*

6. *In flumine Gelo*] Virgilius Gelam appellavit, à quo oppidum appositum cognominatum est;

Apparet Camerina procul, campique Geloni;
Immanisque Gela, fluvii de nomine dicta.

Est autem Siciliæ fluvius, inter Camerinam & Agrigentum. *Oliverius.* *In flumine Gelo corporibus Romanis ponte facto exercitum traduxit.*] Ita vulgo. Campensis, Cauchianus, & Atrebatensis, *In flumine Gello*, legunt. Alii libri, *Gallo.* Winchelianus, *Sigelio.* Restitui verum nomen ex L. Floro, qui scribit lib. II. c. 6.

thaginiensium copiarum [1] æque scelestum egressum terra, quam maritimarum Neptunus experiretur. [2] Idem captivos nostros oneribus & itinere fessos [3] infima pedum parte succisa relinquebat. Quos vero in castra perduxerat, paria fere fratrum & propinquorum jungens, [4] ferro decernere cogebat: neque ante sanguine explebatur, quam ad unum victorem omnes redegisset. [5] Justo ergo illum odio, verumtamen tardo supplicio senatus Prusiæ regi factum supplicem ad voluntariam mortem compulit.

3. Tam

c. 6. pontem è cadaveribus jussu Annibalis factum in torrente Vergello. *Pigh.* *Flumine Vergello.*] Sic omnes veteres libri Eliæ Vineti. Mitallerius tamen utrobique legit, *In flumine Cerbalo*, ex Plinio, qui fluvius Apuliæ prope Cannas fuit. In Petaviano scribitur, *Gallo*. Colerus.

1. *Ut æque terrestrium scelestum.*] Ut ita terram terrestres polluerent, sicut primo Punico bello maritimas crudelitate corruperant. *Oliv.*

2. *Idem captivos, &c.*] Alia sævitia barbara, quod captivos Romanos, quibus pro servis uteretur, cum longo itinere fessi, imposita sibi gravissima impedimentorum onera ferre non possent, succisis primis pedum partibus, relinquebat inutiles; quos vero in castra perduxerat inter se sanguine conjunctos, tanquam gladiatores ferro decernere coëgit. Quo quidem spectaculo ipse non prius satiatus, quam omnibus consumptis eo genere mortis, superstes nullus esset. Quid illud, quod inter cadaverum strues in Cannensi clade mensas parasse dicitur, ut non minus exsorum sanguine, quam epularum voluptate satiaretur? Discedens quoque ex Italia, cum ad ferendam opem patriæ revocaretur, omnes Italici generis, qui in Africam illum sequi abnuentes concesserant in Lacinia Junonis delubrum inviolatum ad eam diem, in templo ipso fœde crudeliterque interemit. *Idem.*

3. *Infima pedum parte.*] De ea re Enn. *Hu pernas succidit iniqua potentia Pœni.*
Intelligit Annibalem. *Colerus.*

4. *Ferro decernere.*] Captivos ita tractare Pœnorum modo non proprium fuit, docet eruditissimus Casaubonus ad Suetonium. *Idem.*

5. *Justo ergo illum, &c.*] Merito illum odère Romani, quem ad voluntariam denique mortem compulerunt: nam subactis tandem Carthaginiensibus, cum inter pacis conditiones, ad rupti fœderis ultionem deposceretur Annibal, in quem omnis rupti fœderis culpa transferebatur, ad Antiochum regem Syriæ confugit, qui, cum adversus Romanos bella pararet, & Annibalis consilia sperneret, victus à Romanis, & pacem facere coactus, Annibali significavit, illum peti à Romanis, quo cognito, ad Prusiam Bithyniæ regem se contulit; quem cum adversus Eumenem Ponti regem excitasset, Eumenemque Annibalis consilio Prusias superasset, metuens Senatus Romanus, ne sibi novum bellum suscitaretur ab Annibale, T. Quintium Flaminium ad regem Prusiam miserunt, qui utrumque regem componeret, Annibalem deposceret. Non illi similiter Romanorum postulationem rex perfidus indicavit, sed eum in Romanorum manibus, hoc est, T. Quintii, qui ob eam causam venerat, ut Annibalem Romam captivum duceret, ita tradidit, ut vix sumendi veneni,

3. [1] Tam hercle, quam Mithridatem regem, qui una epistola octoginta millia civium Romanorum in Asia per urbes negotiandi gratia dispersa, interemit: tantæque provinciæ [2] hospitales Deos, injusto, sed non inulto cruore re-

quod in annulo regio more gerebat, tempus ei superesset: qui quidem annulus, ut dixit Juvenalis, fuit

Cannarum vindex ac tanti sanguinis ultor.

Justinus tamen dicit Annibalem, audito legatorum adventu, sumpto veneno, legationem morte prævenisse. Plutarchus vero plures opiniones de morte Annibalis refert. Nam alios dicit esse, qui velint eum à servo fuisse interfectum, alios, qui tauri sanguinem illum hausisse dicant, alios qui venenum ad similes casus præparatum bibisse cum magna execratione Prusiæ regis Bithyniæ. *Oliv.*

1. *Tam hercle, &c.*] Mithridates sævitia pro virtute abutebatur: nam bellum susceptutus adversus Romanos, edictum per omnes Asiæ urbes misit, ut omnes qui in Asia forent Romanæ civitatis homines interficerentur. Fuerunt autem supra octoginta millia Romanorum, qui negotiandi vel alterius rei gratia dispersi erant in Asia. Præterea domus, templa, & aræ, humana omnia atque divina jura violata sunt; cujus licet feras, meritas tamen pœnas dedit: nam tribus demum ingentibus bellis, felicitate Syllæ, & virtute Luculli, & Pompeji magnanimitate victus, & defectione civium, Pharnacisque filii scelere præventus, malignum spiritum expulit. Nam Pharnaces ejus filius in Pompeji gratiam ipsum jam amisso regno obsessum ad mortem coëgit, qui veneno accepto, cum parum profecisset, à milite Gallo, nomine Bithoco, à quo, ut se juvaret, perierat, interfectus est. Plinius lib. xxxv. Nat. Hist. hunc dicit quotidie antidotum contra venena sumere solitum. Gellius vero lib. 17. cap. 16. de Noct. Att. *Anates*, inquit, *Ponticas dicunt edendis vulgo venenis victitare. Scriptum est à Leneo, Cn. Pompeji liberto, Mithridatem illum Ponti regem, medica rei, & remediorum in id genus solertem fuisse, solitumque earum sanguinem miscere medicamentis, quæ digerendis venenis valent, eumque sanguinem vel potentissimum esse in ea coctione, sive confectione: ipsum autem assiduo regem talium medelarum usu à clandestinis epularum insidiis cavisse; quin & scientem quoque ultro, ut ostentandi gratia venenum rapidum & velox sæpenumero hausisse, atque id eum sine noxa fecisse, quamobrem cum postea prælio pop. Rom. victus metu sui in ultima regni refugisset, & mori decrevisset, venena violentissima, festinandæ necis causa, frustra expertus, suo se ipse gladio transegit.* Autor vero de Viris Illustribus: *Mithridates*, inquit, *à Pompejo nocturno prælio victus in regnum confugit, ubi per seditionem popularium à Pharnace filio in turre obsessus, venenum sumpsit, quo tardius agente, quia adversus venena multis ante medicaminibus corpus firmarat, immissum percussorem Gallum, auctoritate vultus territum, revocavit, & in cædem suam manum trepidantis adjuvit.* Alii vero acutissimo veneno extinctum illum fuisse ferunt, quos Lucanus secutus, ait:

Post Cilicasne vages & lassi Pontica regis
Prælia, barbarico vix consummata veneno.

Justinus hunc dicit ideo se venenis bibendis assuefecisse, quod puer à tutoribus fuisset veneno petitus, adversus quorum insidias se hac una ratione munivit. *Mithridatem.*] Hic Mithridates annos quadraginta Romano restitit imperio. *Oliv.*

2. *Hospitales Deos.*] Apud majores sancta

resperſit. Quoniam cum maximo cruciatu, veneno repugnantem ſpiritum ſuum tandem ſuccumbere coëgit. Simulque piacula [1] crucibus illis dedit, quibus amicos ſuos [2] auctore Gauro ſpadone libidinoſus obſequio, ſceleſtus imperio affecerat.

4. Numulizinthis Diogiridis filiæ Thraciæ regis etſi minus admirabilem [3] crudelitatem gentis ipſius feritas, narrandam tamen rabies ſævitiæ facit: cui neque vivos homines medios ſecare, neque parentes liberorum veſci corporibus nefas fuit.

5. [4] Iterum Ptolemæus Phyſcon emergit, paulo ante libidinoſæ amentiæ teterrimum exemplum: idem etiam inter præcipua crudelitatis indicia referendus. Quid enim hoc facto truculentius? filium ſuum nomine Menephitem, quem ex Cleopatra eadem ſorore & uxore ſuſtulerat, liberalis formæ, optimæque ſpei puerum, in conſpectu ſuo occidi juſſit; protinuſque caput ejus & pedes præciſos, & manus in ciſta chlamyde opertos pro munere natalitio matri miſit. Perinde quaſi ipſe cladis quam inferebat, expers, ac non infelicior, quod in communi orbitate Cleopatram miſerabilem, cunctis ſe inviſum redderet. Adeo cæco furore ſumma quæque effervеſcit crudelitas, cum munimentum ex ſe ipſa capit. Nam cum animadverteret, quanto ſui odio patria teneretur, timori remedium ſcelere petivit: quoque tutius plebe trucidata regnaret, frequens ju-

ſancta habebantur hoſpitii jura, quæ violare nefas. Virgilius:

Jupiter hoſpitibus nam te dare jura loquuntur.

Violavit ergo hoſpitalia jura, cum mandavit Aſiaticis omnibus, ut hoſpites Romanos cuncti necarent. *Oliv.*

1. *Crucibus illis.*] Suppliciis & tormentis.

2. *Auctore Gauro ſpadone.*] Hunc in delitiis Mithridates habebat, ad cujus nutum nihil non facere paratus erat. Hic ergo multos regis amicos, qui tam fœdum regiæ libidinis miniſterium perinіquo animo ferebant, de medio tolli curavit. *Oliv.*

3. *Crudelitatem gentis.*] De qua Virg.

Heu fuge crudeles terras, fuge littus avarum.

Quare non mirum eſt inventam eſſe fœminam rabioſam crudelitate furentem. *Idem.*

4. *Iterum Ptolemæus.*] De vitiis & crudelitate hujus ſæviſſimi regis dictum eſt in cap. de Luxuria, ubi quærenda eſt hiſtoria. *Idem.*

1. Gymna-

juventute [1]gymnaſium armis & igni circumdedit, omneſque qui in eo erant, partim ferro, partim flamma necavit.

6. Ochus autem, qui poſtea Darius appellatus eſt, ſanctiſſimo Perſis jurejurando obſtrictus, ne quem ex conjuratione quæ ſeptem Magos cum eo oppreſſerat, aut veneno, aut ferro, aut ulla vi, aut inopia alimentorum necaret; crudeliorem mortis rationem excogitavit, qua [2]oneroſos ſibi, non perrupto religionis vinculo tolleret. Septum enim altis parietibus locum cinere complevit, ſuppoſitoque tigno prominente, benignè cibo & potione exceptos in eo collocabat; è quo ſomno ſopiti, in illam inſidioſam congeriem decidebant.

7. Apertior & tetrior alterius Ochi cognomine Artaxerxis crudelitas, qui Ocham ſororem, atque [3]eandem ſocrum, vivam capite defodit: & patruum cum centum amplius filiis ac nepotibus vacua area deſtitutum, jaculis confixit; nulla injuria laceſſitus, ſed quod in his maximam apud Perſas probitatis & fortitudinis laudem conſiſtere videbat.

8. [4]Conſimili genere æmulationis inſtincta civitas Athenienſium, indigno gloriæ ſuæ decreto [5]Æginenſium juventuti pollices abſcidit; ut claſſe potens populus, in certamen maritimarum virium ſecum deſcendere nequiret.

Non

1. *Gymnaſium.*] Die ludorum juvenes in gymnaſium frequentes convenerant, ut de more celebrarent. Eſt locus exercitii gymnaſium, ut ſæpe diximus. *Oliv.*

2. *Hos junctos.*] Ita vulgo. Alii habent *oneroſos*, id eſt, ſibi graves ac difficiles, quorum opes atque potentiam metuebat. Vel junctos, quaſi ſimul adminiſtrantes, quorum auctoritas magna foret apud regem, ita jubente populo. *Idem.*

3. *Eandem ſocrum.*] Erat & ſocrus, quia ejus filiam duxerat uxorem. *Idem.*

4. *Conſimili genere.*] Cicero lib. III. Offic. *Durius etiam*, inquit, *Athenienſes, qui ſciverunt, ut Æginetis, qui claſſe valebant, pollices præciderentur. Hoc viſum eſt utile; nimis enim imminebat propter propinquitatem Ægina Piræo, ſed nihil quod crudele utile. Eſt enim hominum naturæ, quam ſequi debemus, maxime inimica crudelitas.* Idem.

5. *Æginenſium.*] Ægina eſt inſula & urbs, in qua regnavit Æacus, ab Ægina Æſopi filia denominata; ſed antea dicebatur Oenopia, teſte Ovidio lib. VII. Metamorphoſeωs:

Oenopiam veteres appellàvere, ſed ipſe
Æacus Æginam genetricis nomine dixit. Idem.

1. Nas

[1] Non agnoſco Athenas timori remedium à crudelitate mutuantes.

9. [2] Sævus etiam ille ænei tauri [3] inventor, quo incluſi ſubditis ignibus, longo & abdito cruciatu, [4] mugitus reſonante ſpiritu edere cogebantur, ne ejulatus eorum humanæ ſono vocis expreſſi, [5] Phalaridis tyranni miſericordiam implorare poſſent. Quam, quia calamitoſis deeſſe voluit, teterrimum artis ſuæ opus primus artifex incluſus merito auſpicatus eſt.

10. [6] At ne Etruſci quidem parum feroces in pœna excogi-

1. *Non agnoſco Athenas.*] Cum Athenienſes humanitatis ſemper fuerint præceptores, quippe apud quos Philoſophorum præcepta viguerunt, à ſeipſis alienari fuiſſe videntur, ut non cognoſcantur Athenienſes, qui timori remedium à crudelitate, tanquam barbari, mutuari voluerunt. *Idem.*

2. *Sævus etiam.*] Quum Phalaris Agrigentinorum tyrannus crudelitate delectaretur, Perillus Athenienſis, vir ingenioſus, ut tyranno gratificaretur, venit Agrigentum, & ex ære taurum artificioſum fabricavit, quo nocentes incluſi, ſubjectis ignibus torquerentur, qui mugitum, & non humanam vocem emittere viderentur, ut tyrannus nulla hominum voce ad miſericordiam flecti poſſet. Pro quo invento cum munus à crudeliſſimo tyranno, qui novis & exquiſitis hominum tormentis delectaretur, ingenioſus ille magiſter poſtulaſſet, in illo ipſe includi juſſus à tyranno, ac ſuppoſitis ignibus exuſtus, primus artificii ſui verum experimentum præbuit, dicente hoc Ovidio lib. I. de Arte amandi:

Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
Torruit, infelix imbuit auctor opus.

Idem in eodem:

—— Nec enim lex æquior ulla,
Quam necis artifices arte perire ſua.

Extat etiam epiſtola Phalaridis ad Athenienſes, qui de Perilli morte apud tyrannum fuerant conqueſti. De hoc tauro Cicero in Verrinis lib. v. mentionem facit cum pulcherrimo Scipionis edicto ad Agrigentinos. Verum Phalaris in hac una re juſtiſſimus fuiſſe judicatur, qui tam fœdæ crudelitatis inventorem ipſam crudelitatem primum experiri voluerit. *Oliv.*

3. *Inventor.*] Perillus, qui & Perilaus dictus eſt.

4. *Mugitus.*] Vox enim patientium per fiſtulas quaſdam erumpens, mugitum imitabatur. *Oliv.*

5. *Phalaridis tyranni.*] Plinius libro trigeſimo quarto, capite octavo. Dorotheus in rebus Siculis. Lucianus ſcribit taurum hunc poſtea à Phalaride Apollini Delphico fuiſſe conſecratum. Timæus vero ab Agragentinis in mare demerſum refert. *Coler.*

6. *At ne Hetruſci.*] Perillus novum excogitavit ſupplicii genus. Hetruſci vero non minus crudeles pœnas invenerunt, ut viva corpora mortuis alligata tabeſcerent. Quod mortis genus crudeliſſimum fuit. Hoc autem quod Valerius Hetruſcis, Virgilius Mezentio eorum regi attribuit, dicit enim lib. VIII.

Quid memorem infandas cædes, quid facta tyranni
Effera? Dii capiti ipſius generique reſervent.

Mor

cogitanda: [1] qui vivorum corpora cadaveribus adversa adversis alligata atque constricta, ita ut singulæ membrorum partes singulis essent accommodatæ, [2] tabescere simul patiebantur: [3] Amari vitæ pariter ac mortis tortores.

11. Sicut illi [4] barbari, quos ferunt mactatarum pecudum intestinis & visceribus egestis, homines inserere, ita ut capitibus tantummodo emineant, atque ut diutius pœnæ sufficiant, cibo & potione infelicem spiritum prorogare: donec intus putrefacti, [5] laniatui sint animalibus, quæ tabidis corporibus innasci solent. Queramur nunc cum natura rerum, quod nos multis & asperis adversæ valetudinis incommodis obnoxios esse voluerit: habitumque cœlestis roboris humanæ conditioni denegatum molestè feramus, cum tot cruciatus sibimet ipsa mortalitas impulsu crudelitatis excogitaverit.

Mortua quintiam jungebat corpora vivis,
Componens manibusque manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus,) & sanie taboque fluentes
Complexu in misero longa sic morte necabat.

Oliverius.

1. *Qui virorum corpora cadaveribus adversa adversis alligata.*] Ita vulgo. In Campensi, Gemblacensi & Wincheliano, *Qui vivorum corpora.* Recte. *Pigh.*

2. *Tabescere.*] Marcescere, corrumpi.

3. *Amari pariter, &c.*] Qui dum vivos necarent, nec mortuis parcebant: sic enim in sepulchris & sedibus suis conquiescere non patiebantur, sed sepulchra quodammodo violabant. *Oliv.*

4. *Barbari.*] Scythæ.

5. *Laniatui sint animalibus.*] Ita vulgo. Monuit me amicus, Isaacum Pontanum emendasse, *Saniatui sint animalibus.* cujus sententiæ subscribere non possum. Illud enim Valerium dicere reor: corporibus taurinis propterea miseros illos includi solitos, ut laniarentur à vermibus, qui tabidis corporibus innasci solent. Reddidit hoc supplicium aut certe assimulavit Opilius ille Macrinus, de quo Julius Capitolinus: *Duos boves miræ magnitudinis vivos subito aperiri jussit, atque his singulos milites inseri capitibus, ut secum colloqui possent, exsertis.* Simili cruciatus genere fere Christiani olim sunt vexati. Sulpitius Historiæ Sacræ libro secundo: *Quin & novæ mortes excogitatæ, ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent.* Coler.

CAP. III.

CAP. III.

DE IRA ET ODIO.

1. *M. Livii Salinatoris Cos.*
2. *C. Marcii Figuli jurisconsulti.*
3. *Patriciorum.*
4. *Juventutis Romanæ.*
5. *Exercitus Rom.*
6. *Plebis Rom.*
7. *Q. Metelli Macedonici procos.*
8. *L. Cornelii Sullæ.*

EXTERNORUM.

1. *Alexandri Magni.*
2. *Amilcaris Barchæ Pœni.*
3. *Annibalis Barchæ Pœni.*
4. *Semiramidis Assyriorum Reginæ.*

[1] IRa quoque & odium in pectoribus humanis magnos fluctus excitant: procursu celerior illa, nocendi cupidine hoc pertinacius. Uterque consternationis plenus affectus, ac nunquam sine tormento sui violentus: quia dolorem cum inferre vult, patitur, amara solicitudine, ne non contingat ultio, anxius: Sed proprietatis eorum certissimæ sunt imagines; quas Dii ipsi in claris personis, aut dicto aliquo, aut facto vehementiore conspici voluerunt.

1. [2]Cum adversus Asdrubalem Livius Salinator bellum gesturus urbe egrederetur, monente Fabio Maximo, ne ante

1. *IRa quoque & odium.*] Has duas animi perturbationes crudelitati recte subjungit: quoniam earum effectus sævitiæ sunt longe persimiles. quid enim iratus crudele non admittit, si datur facultas? In hoc antem differunt à crudelitate, quod hæc aliis tantum, non sibi noceat; hæ vero sine sui tormento esse non possunt: quum enim iratus ultionem sumere non potest, dolore conficitur, ac seipsum cruciat. Est autem ira subitus animi motus, ex injuria proveniens, & ultionem desiderans. Odium, inveterata inimicitia, de ultione semper cogitans. *Oliv.*

2. *Cum adversus, &c.*] Quam facile sit aliquo dicto vel facto hos in hominibus affectus excitari, Salinatoris & aliorum exemplo comprobatur. Salinatorem ob arctissimam legem de falso vendendo latam, populoque molestam, fuisse damnatum, diximus in cap. de Censura & Reconciliatis. Is octavo post damnationem anno à Marcello & Valerio Coss. ex agris, quo se per summum dolorem receperat, in urbem revocatus, & cum C. Claudio Nerone consul creatus, cum imperium diu recusasset, tandem à Senatu & populo recipere coactus est. Provincias sortiti, eum in suam uterque proficisceretur, eos populus ad portas usque prosecutus est. Memoriæ proditum est, plenum adhuc ira in cives M. Livium ad bellum proficiscentem, monenti Q. Fabio, ne priusquam genus hostium nosceret, temere manus consereret, respondisse, ubi primum hostium agmen conspexisset, pugnaturum. Cum quæreretur, quæ causa esset festinandi, aut ex hoste egregiam

ante descenderet in aciem, quam hostium vires animumque cognôsset; primam occasionem pugnandi non omissurum se respondit. Interrogatusque ab eodem, quid ita tam festinanter manum conferere vellet: Ut quam celerrimè (inquit) aut gloriam ex hostibus victis, aut ex civibus prostratis gaudium capiam. Ira tunc atque virtus sermonem ejus inter se diviserunt: illa injustæ damnationis memor, hæc triumphi gloriæ intenta. Sed nescio an ejusdem fuerit hoc dicere, & [1] sic vincere.

2. Ardentis spiritus virum, & bellicis operibus assuctum, huc iracundiæ stimuli egerunt: C. autem Figulum mansuetissimum, pacato juris civilis judicio celeberrimum, prudentiæ moderationisque immemorem reddiderunt. [2] Consulatus enim repulsæ dolore accensus, eo quidem magis, quod illum bis patri suo datum meminerat, cum ad eum postero comitiorum die multi consulendi causa venissent, omnes dimisit: præfatus, An vos consulere scitis, consulem facere nescitis? Dictum graviter, & merito; [3] sed tamen aliquanto melius non dictum. Nam quis pop. Rom. irasci sapienter potest?

3. Itaque ne illi quidem probandi, quamvis factum eorum nobilitatis splendore protectum sit: qui, quod [4] Cn. Flavius

gregiam gloriam, inquit, aut ex civibus victis gaudium, meritum certe, etsi non honestum, capiam. Non potuit, quam gestabat in pectore, iram dissimulare Salinator. *Oliv.* *Adversus Asdrubalem.*] Qui venerat in Italiam, ut se Annibali fratri conjungeret: quod si factum esset, actum fortasse de imperio Romano fuisset. *Idem.*

1. *Sic vincere.*] Eximiæ virtutis fuit, tanta strage hostes superare; nam in ea victoria par hostibus reddita fuit Cannensis clades, quippe ubi Asdrubal cum xx. millibus hostium cæsus fuit. *Oliv.*

2. *Consulatus enim.*] Hic Figulus cum Scipionis Nasica consul creatus, magistratu se abdicare coactus est, quod in eorum comitiis tabernaculum vitio captum fuisset, ut in cap. de Servata Religione diximus. Hic ergo tam ægre tulit in aliis comitiis repulsam, ut iram dissimulare nequiverit. *Idem.*

3. *Sed aliquanto, &c.*] Qui quod merito dixisset, quia repulsam non merebatur, illi tamen honestius fuisset non dixisse, nimirum viro gravi & sapienti. *Oliv.*

4. *Cn. Flavius.*] Hic primus fuit, qui de libertina gente ædilis curulis factus, cum magna indignatione nobilitatis. Qui, ut supra diximus libro secundo, cap. 1. cum ad ægrum Collegam visendum

Flavius [1] humillimæ quondam sortis [2] præturam adeptus erat, offensi, [3] annulos aureos sibimet ipsis, & phaleras equis detractas abjecerunt, doloris [4] impotentiam tantum, non luctum profecto testati.

4. Talis iræ motus aut singulorum, aut paucorum adversus populum universum: multitudinis autem erga principes ac duces ejusmodi. [5] Manlio Torquato amplissimam & gloriosissimam ex Latinis & Campanis victoriam in Urbem referenti, cum seniores omnes lætitia ovantes occurre-

dum venisset, neque à nobilibus, quorum frequentia cubiculum erat completum, sedendi loco reciperetur, sibi sellam curulem afferri jussit, in qua honoratius sederet. *Oliv.*

1. *Humillimæ quondam sortis.*] Quippe libertinæ conditionis, cujus pater fuisset aliquando servus. *Idem.*

2. *Præturam adeptus erat.*] Ædilitatem & Tribunatum scribit Plinius libro XXXIII. cap. 1. *Corradus.*

3. *Annulos.*] Plinius libro XXXIII. Nat. Hist. dicit falli plerosque, qui putant equestrem ordinem tum etiam abjecisse annulos, quoniam in fastis adjectum sit hoc: sed & phalera posita, propter quæ nomen equitum adjectum sit, annulos quoque depositos à nobilitate, non ab universo Senatu. *Oliv.*

4. *Impotentia.*] Per impotentiam & intolerantiam doloris.

5. *Manlio Torquato.*] Traditum est supra lib. II. cap. de Disciplina Militari, T. Manlium Torquati filium à severissimo patre per lictorem fuisse virgis cæsum, securique percussum, quod contra ejus edictum extra ordinem cum hoste singulari certamine dimicasset. Nam T. Manlius Torquatus, & P. Decius Coss. adversum Latinos, cum grave & periculosum bellum esse viderent, tum Deorum admonitione, quam in somnis acceperant, quum aut ipsorum alteri, aut universo exercitui cadendum esset: tum maxime, quod adversus Latinos bellandum esset, lingua, moribus, armorum genere, institutis ante omnia militaribus sibi congruentes; milites militibus, centuriones centurionibus, tribuni tribunis compares, collegæque iisdem præsidiis, sæpe iisdem manipulis permixti fuerant: per hæc ne quo errore milites caperentur, & ut militaris disciplina ad priscos redigeretur mores, edicunt consules, ne quis extra ordinem in hostem pugnaret. Forte inter cæteros turmarum præfectos, qui exploratum in omnes partes demissi fuerant, T. Manlius consulis filius super castra hostium cum suis turmalibus evasit, ut vix teli jactu ab statione proxima abesset. Ibi à Geminio Metio ad singulare certamen provocatus Manlius, sive quod feroris animi juvenis esset, sive ira, seu detractandi certaminis pudore, seu inexuperabili vi fati oblitus imperii patris, & consulum edicti princeps ad id certamen agitur, victoria spoliisque potitus, ovans rediit ad patrem, dicens, ut me omnes tuo sanguine natum esse intelligant, provocatus, equestria hæc spolia capta ex hoste cæso reporto. Quem pater, advocata concione, ut exemplum cæteris statueret servandæ militaris disciplinæ, terroremque omnibus incuteret, ne quid auderent contra imperatorum edicta moliri, statim spoliati & virgis cædi, ac securi percuti jussit: quo facto, exanimati omnes, præ stupore nimio & metu quieverunt. Postquam cervice fusus est cruor, tum demum undique

 clor-

currerent; juniorum nemo obviam processit: quod filium adolescentem fortissime adversus imperium suum prœliatum, securi percussisset. Miserti sunt æqualis nimis asperè puniti: nec factum eorum defendo, sed iræ vim indico, quæ unius civitatis & ætates & affectus dividere valuit.

5. [1] Eadem tantum potuit, [2] ut universum populi Rom. peditatum à [3] Fabio consule ad hostium copias persequendas missum, cum [4] & tutò & facilè eas liceret delere; legis agrariæ ab eo impeditæ memoria immobilem retineret. [5] Illa verò etiam Appio duci (cujus pater, dum pro senatus amplitudine nititur, commoda plebis acerrimè impugnaverat)

exortæ sunt voces, ut neque lamentis, neque execrationibus in imperatorem parceretur. Et hæc ita in castris. Post victoriam vero illi in urbem redeunti, cum seniores officii gratia obviam gratulabundi processissent, ex juventute nemo illi occurrere voluit, quod indigne ferrent, tantæ indolis filium tam crudeliter à patre fuisse necatum. Vide Liv. lib. VIII. *Oliv.*

1. *Eadem, &c*] Hoc contigit periculosissimo tempore Vejentum & Æquorum, cum respublica maxima seditione intestina laboraret ob Agrariam legem, quam P. Licinius trib. pl. invito Senatu ferre volebat, cum diceret venisse tempus per ultimam necessitatem hujus Agrariæ legis patribus injungendæ: & ideo susceperat rem militarem impediendam, sed annitente consule, cæterisque tribunis, hoc invito scriptus est militum delectus; sed Fabio consuli in hoc bello aliquanto plus negocii cum civibus, quam cum hostibus fuit. Unus ille vir ipse consul rempublicam sustinuit, quam exercitus odio consulis, quantum in se fuit, prodebat: nam cum consul præter cæteras imperatorias artes, quas parando gerendoque bello edidit plurimas, ita instruxisset aciem, ut solo equitatu emisso, exercitum hostium funderet, insequi fusos pedites noluit, nec illos, etsi non adhortatio invisi ducis, suum saltem flagitium, & publicum in præsentia dedecus, postmodum periculum, si animus hosti rediisset, cogere potuit gradum accelerare; aut si aliud nihil, instare instructos, invisi signa referunt, mœstique: (crederes victos) execrantes nunc imperatorem, nunc navatam ab equite operam, redeunt in castra, nec huic tam pestilenti exemplo remedia ulla ab imperatore quæsita sunt. Adeo excellentibus ingeniis citius defuerit ars qua civem regant, quam qua hostem superent. Consul Romam rediit, non tam belli gloria aucta, quam irritato exacerbatoque in se militum odio. Vide Liv. lib. II. *Oliver.*

2. *Ut universum pop. Rom. equitatum.*] Ita vulgo. Lege, *peditatum*, ut in Campensi, & quemadmodum Livius astipulatur. *Pigh.*

3. *Fabio.*] Qui intercesserat, ne promulgaretur.

4. *Et tuto & facile.*] Hoc ideo dicit, ne videantur periculo aut labore deterriti detrectasse militiam. *Oliv.*

5. *Illa vero etiam, &c.*] Appius Claudius plebi vehementer invisus, consul adversus Voscos profectus, eadem sævitia in milites, qua in plebem uti consueverat. Magna enim ira & indignatio ferocem militum animum exagitabat, qui nulla vi domari poterat, tantum odium

verat) infensum exercitum faciendo, voluntaria fuga terga hosti, ne triumphum imperatori quæreret, dare coëgit. Quoties ergo victoriæ victrix? congratulationem ejus in Torquato spernendam, [1] in Fabio pulcherrimam partem omittendam, in Appio totam fugæ postponendam credidit.

6. [2] Age, quam violenter se in pectore universi populi Rom. gessit eodem tempore, quo suffragiis ejus dedicatio ædis

odium animis imbiberant. Itaque segniter, otiose, negligenter, contumaciter omnia agere, nec pudor, nec metus coërcebant; si citius agi vellet agmen, tardius sedulo incedere; si adhortator operis adesset, omnes sua sponte motam industriam remittere, præsenti vultus demittere, tacite prætereuntem execrari, ut invictus ille odio plebeio animus interdum moveretur, omni nequicquam acerbitate prompta, nihil jam cum militibus agere, à centurionibus corruptum exercitum dicere. Nihil eorum Volsci nesciebant, instabantque eo magis, sperantes idem certamen animorum adversus Appium habiturum exercitum Romanum, quod adversus Fabium consulem habuisset. Cæterum multo Appio quam Fabio violentior fuit. Non enim vincere tantum noluit, ut Fabianus, sed vinci voluit. Productus in aciem, turpi fuga petit castra: nec ante restitit, quam signa inferentem Volscum munimentis vidit, fœdamque extremi agminis cædem. Tum expressa vis ad pugnandum, ut victor jam vallo submoveretur hostium. Multi gaudere sua clade atque ignominia, denique exacerbati animi palam postulare, ut castra ex Volsco agro moveantur: quod cum factum esset ab Appio, Volsci per exploratores re cognita, novissimos aggrediuntur, à quibus ut perlatus ad primos tumultus, eo pavore signa atque ordines turbavit, ut neque imperia exaudiri, neque instrui acies possent: nemo ullius, nisi fugæ memor esset. Ita effuso agmine per stragem corporum armorumque evasere, ut prius hostis desisteret insequi, quam Romanus fugere. Hoc modo exercitus Romanus ob iram imperatoris non vincere, sed vinci turpiter voluit, quanquam de nonnullis sumptum fuerit supplicium. Vide Liv. lib. 11. *Oliv.*

1. *In Fabio pulcherrimam partem omittendam.*] Ita vulgo. Lege, *Pulcherrime partam*, & ad victoriam refero. *Lipſ.*

2. *Age, quam violenter.*] Cum bellum Volscum instaret, & civitas ipsa secum discors intestino malo laboraret, quod execrabili inter se plebs patresque odio flagrarent, maxime propter nexos ob æs alienum, fremebat plebs, se foris pro libertate & imperio dimicantes domi à civibus captos & oppressos esse, tutioremque in bello quam in pace, inter hostes, quam inter cives libertatem plebis esse. Tumultum non modo in foro, sed in tota civitate excitaverat unus ex nexis à creditore suo crudeliter tractatus, jamque nexi vincti solutique se undique in publicum proripiunt, Quiritum fidem implorant, sic accenditur furor, ut in prætores, qui tum essent, in foro sævitum foret, nisi consules ad comprimendam seditionem intervenissent. Illis plebs catenas & vincula ostentabat, & indignitatem suam exponebat, nec prius destitit, quam Senatus cogeretur, qui de suis incommodis consultaret. Appius acer ingenio rem imperio consulari agendam esse censebat, arrepto uno vel altero, cæte-

ædis Mercurii M. Plætorio primipilio centurioni data est, præteritis consulibus, Claudio quod obstitisset, quo minus æri alieno suo succurreretur; & Servilio, quod susceptam causam suam languido patrocinio protexisset? Negas efficacem esse iram, cujus hortatu miles summo imperio prælatus est?

7. Non quidem proculcavit tantum imperia; sed etiam gessit [1] impotenter. [2] Nam Q. Metellus cum provinciam Hispaniam consul prius, [3] deinde pro consule, [4] pene totam subegisset, postquam cognovit Q. Pompejum consulem inimicum suum successorem sibi mitti: omnes qui modo mili-

ros quieturos. Collegæ Servilio mitioris ingenii viro aliter videbatur. Interea nuntiatur, Volscos ad oppugnandam urbem venire. Exultabant gaudio plebs, ultores superbiæ patrum adesse Deos, alius alium hortari & confirmare, ne nomina darent. Servilius in publicum processit, promisitque Senatum nexorum habitutum esse rationem, si arma contra hostes sumerent, statimque edixit, ut victi nexique omnes dimitterentur, neque impedirentur, quo minus nomina darent, magnus fuit nexorum numerus, neque aliorum magis Volsco bello virtus atque opera nituit. Consul brevi Volscos superat, Auruncosque devincit, cum victoria rediit in urbem. Plebs promissa consulis Senatusque fidem expectabat. Tum Appius insita superbia animo, ut collegæ vanam redderet fidem, jus de creditis pecuniis dixit, & qui ante nexi fuerant, creditoribus redditi, & alii nexi sunt. Concursus ad Servilium factus, postulant ut aut referat ad Senatum, aut civibus consul aut militibus suis imperator auxilio esset adversus collegam. Movebant hæc consulem, sed tergiversari res cogebat, adeo in contrarium non collega solum, sed omnis nobilium factio perstiterat. Ita medium se gerendo, nec plebis vitavit odium, nec apud patres gratiam inivit, brevique apparuit apud plebem æquasse eum Appii odium. Certamen consulibus inciderat, uter dedicaret Mercurii ædem: Senatus ab se rem ad populum rejecit, utri eorum dedicatio jussu populi data foret, eum præesse annonæ, mercatorum collegium instituere, solennia pro pontifice jussit suscipere: populus dedicationem ædis dat M. Plætorio primipili centurioni, quo facile appareret, non tam ad honorem ejus, cui curatio altior fastigio suo data esset, quam ad consulum ignominiam factum esse. Vide Livium libro II. *Oliverius.*

1. *Impotenter.*] Cum summa insolentia, ut sequentia docent.

2. *Nam Q. Metellus cum utramque Hispaniam consul prius, deinde proconsul pene jam subegisset.*] Ita vulgo. In Canchiano & Campensi, *Nam Q. Metellus, cum provinciam Hispaniam consul prius, deinde pro consule pene totam subegisset.* Recte. Non enim utramque Hispaniam, sed citeriorem provinciam duntaxat obtinebat Metellus Macedonicus. *Pighius.*

3. *Deinde pro consule.*] Quia in sequentem annum post consulatum illi provincia fuerat prorogata, ut proconsul in ea bellum gereret. *Oliv.*

4. *Pene totam.*] Intelligit Hispaniam interiorem, Celtiberiam. Unde & Metellus Celtibericus dictus. *Coler.*

1. *Con-*

militiam suam voluerunt finiri, dimisit: [1] commeatus petentibus, neque causis excussis, neque constituto tempore, dedit: horrea custodibus remotis opportuna rapinæ præbuit: arcus, sagittasque [2] Cretensium frangi, atque in amnem abjici jussit: [3] elephantis cibaria dari vetuit: Quibus factis ut cupiditati suæ indulsit, ita magnificè gestarum rerum gloriam corrupit: meritumque honorem, triumphi hostium, quam iræ, fortior victor amisit.

8, [4] Quid Sulla, dum huic vitio obtemperat? nonne multo alieno sanguine profuso, ad ultimum & suum erogavit? [5] Puteolis enim ardens indignatione, quod Granius princeps ejus coloniæ pecuniam à decurionibus ad refectionem Capitolii promissam cunctantius daret; animi concitatione nimia, atque immoderato vocis impetu convulso pectore, spiritum cruore ac minis mistum evomuit. Nec senio jam prolapsus, utpote sexagesimum ingrediens annum; sed alita miseriis reipublicæ [6] impotentia furens. Igi-

1. *Commeatus.*] Liberam abeundi ad tempus potestatem, quam vulgo appellamus licentiam. *Oliv.*

2. *Cretensium.*] Qui auxiliares erant populi Romani. *Idem.*

3. *Elephantis.*] Aut inedia consumpsit elephantes, aut eos macilentia reddidit inutiles, ne illorum opera Pompejus uti posset. *Idem.*

4. *Quid Sylla?*] A cæteris fermè omnibus auctoribus dissentit Valerius, quod Syllam dicit nimia iracundiæ violentia periisse, cum eum constet apud alios, ut diximus, incidisse in morbum ex ulcere oborto, qui φθειρίασις Græce dicitur, quo tempore vis tanta pediculorum toto ejus corpore emanavit, ut nullo argumento cohiberi possent: atque hoc pacto mortem obiisse. Sed Valerius aliter sentit, quod scilicet indignatione nimia pectus convulserit, & spiritum cum sanguine effuderit, quia Granius Puteolorum princeps pecuniam ad refectionem Capitolii promissam tardius reddidisset. Magnum fuit sine dubio iram in pectore ad mortem usque concipere. Fuit autem genus prioris morbi tantæ virtutis, ut ab arcana quadam naturæ ratione proveniens, nullius medicinæ remedio, aliave ratione cohiberi potuerit. Abstersis enim dilotisve primis, statim subnascebantur & scaturiebant alii, donec totum corpus in eam labem conversum, sibi vitam, tam tetro genere mortis eripuit, ne civium Romanorum funera ab eo crudeliter lacerata, inulta jacerent. Verum, teste Plinio, ut diximus, constat illum in hoc suam felicitatem damnasse, quod Capitolium dedicare non potuisset. *Idem.*

5. *Puteolis.*] Distat hoc oppidum decem millibus passuum à Neapoli. *Idem.*

6. *Impotentia.*] Imbecillitate resistendi vitiis, nata ex mala consuetudine. *Badius.*

Igitur in dubio est, Sullane prior, an iracundia Sullæ sit extincta.

EXTERNA.

[1] Nunc ab ignotis exempla petere juvat, sed maximis viris exprobrare vitia sua verecundiæ est: cæterum cum propositi fides excellentissima quæque complecti moneat, [2] voluntas operi cedat; dum præclara libenter probando, necessaria narrandi conscientia non desit.

1. [3] Alexandrum iracundia sua propemodum cœlo diripuit. Nam quid obstitit, quo minus illuc assurgeret, nisi [4] Lysimachus leoni objectus, [5] & Clytus hasta trajectus, &

1. *Neque ab ignotis exempla petere juvat, & maximis viris exprobrare vitia sua verecundia est.*] Ita vulgo. Tres libri veteres habent: *Nunc ab ignotis exempla petere juvat, sed maximis viris, &c.* Quo loco *ignotus*, pro peregrino vel externo sumitur. *Pigh.*

2. *Voluntas.*] Scilicet mea, quod nonnisi honesta complecti vellet. *Oliv.*

3. *Alexandrum iracundia.*] Cum propter rerum gestarum magnitudinem, & originis opinionem, quod ex divino semine natus esse crederetur Alexander, jam propemodum in numero Deorum haberetur, sola iracundia illi cœlum eripuit, ut inter Deos non sit connumeratus. Quid obstitit? Quasi dicat, nihil nisi iracundia obstitit, quo minus in cœlum ascenderet. Cum enim diceretur ex stirpe divina natus, quod scilicet anguis immanis concubitu fuisset conceptus, quam in cubiculo matris sæpe visam prodigii speciem, interventuque Philippi evolutam repente atque ex oculis elapsam ferunt, cumque hanc hominum insitam animis opinionem ipse virtutum & rerum gestarum magnitudine confirmasset, nihil obstare debuit, quo minus Deus esse crederetur, sed obstitit iracundia. *Idem.*

4. *Lysimachus leoni objectus.*] Fuit Lysimachus, teste Justino, illustri quidem Macedoniæ loco natus, sed virtutis experimentis omni nobilitate clarior, quæ tanta in illo fuit, ut animi magnitudine, Philosophia ipsa, viriumque gloria omnes, per quos oriens domitus est, vicerit. Quippe cum Alexander Magnus Callisthenem Philosophum propter salutationis Persicæ interpellatum morem insidiarum, quæ sibi paratæ fuerant, conscium fuisse ratus esset, eumque truncatis crudeliter omnibus membris, abscissisque auribus ac naso labiisque, deforme ac miserandum spectaculum reddidisset, insuper cum cane in cavea clausum ad metum cæterorum circumferret. Tunc Lysimachus audire Callisthenem, & præcepta ab eo recipere virtutis solitus, misertus tanti viri, non culpæ, sed libertatis pœnas pendentis, venenum ei remedium calamitatum dedit. Quod adeo ægre Alexander tulit, ut eum objici ferocissimo leoni juberet. Sed cum ad conspectum ejus concitus leo impetum fecisset, manum manipulo involutam Lysimachus in os leonis immersit, arreptaque lingua feram exanimavit. Quod cum nunciatum regi esset, admiratio in satisfactionem cessit, charioremque eum, propter constantiam tantæ virtutis, habuit. *Idem.*

5. *Et Clytus hasta trajectus.*] Solenni quo-

& [1] Callisthenes mori jussus? quia [2] tres maximas victorias totidem amicorum injustis cædibus victor perdidit.

2. Quam vehemens deinde adversus populum Romanum [3] Amilcaris odium! [4] Quatuor enim pueriles ætatis filios intuens, ejusdem numeri catulos leoninos, in perniciem imperii nostri alere se prædicabat. Digna nutrimenta, quæ in exitium [5] patriæ suæ, ut evenit, converterentur.

3. E quibus Annibal maturè adeo patris vestigia subsecutus est; ut eo exercitum in Hispaniam trajecturo, & ob id sacrificante, novem annorum natu, altaria tenens juraret; se, cum primum per ætatem potuisset, acerrimum hostem

quodam die Alexander amicos suos in convivium vocavit, ubi orta inter ebrios rerum à Philippo gestarum mentione, præferre se patri ipse, rerumque suarum magnitudinem extollere cœlo tenus cœpit, assentante majore convivarum parte. Itaque cum unus ex senibus Clytus, ductus fiducia amicitiæ regiæ, cujus palmam tenebat, memoriam Philippi tueretur, laudaretque ejus res gestas, adeo regem offendit, ut telo à satellite rapto, eundem in convivio trucidaverit: qua cæde exultans, mortuo patrocinium Philippi, laudemque paternæ militiæ objectabat. Postquam satiatus cæde animus quievit, & in locum iræ successit existimatio, modo personam occisi, modo causam occidendi considerans, pigere eum facti cœpir, qui paternas laudes tam iraeunde accepisset, qui nec convitia debuisser, amicumque senem, & innoxium à se occisum inter epulas & pocula dolebat. Eodem igitur furore in pœnitentiam, quo pridem in iram, versus, mori voluir. Primum in fletus progressus, amplecti mortuum, vulnera tractare, & quasi audienti confiteri dementiam, arreptum telum in se vertit, peregisset que facinus, ni amici intervenissent. Mansit hæc voluntas moriendi, etiam in sequentibus diebus. *Oliv.*

1. *Callisthenes mori jussus.*] De hoc Callisthene diximus supra cap. de Sapienter dictis, exemplo Aristotelis. Nam ille adversus Darium proficiscenti Alexandro comitem dederat, monueratque ut regiis auribus aut jucunda diceret, aut silentium servaret; quorum neutrum fecit Callisthenes. *Oliv.*

2. *Tres victorias.*] Ter vicit Darium Persarum regem, primo in campis Adrasteis, ubi in acie Persarum fuerunt sexcenta millia militum; deinde apud Taurum montem, in qua pugna fuêre ccc. millia peditum, & centum millia equitum; postremo haud procul à Babylone, quo confugerat Darius. *Oliverius.*

3. *Hamilcaris odium.*] Cum multi fuerint Hamilcares Carthaginiensium duces, dubitari posset de quo Valerius dicar. Loquirur ergo de Hamilcare Annibalis patre, qui Punico bello superatus à Romanis, Siciliam Sardiniamque amisit. *Oliver. Amilcaris odium.*] De dicto taceur, sed de odio scribunt Polyb. libro III. Livius XXI. *Corrad.*

4. *Quatuor enim.*] Tres duntaxat fuisse Justinus tradit, Annibalem, Hasdrubalem, & Sapphonem. *Oliv.*

5. *Patriæ suæ, ut evenit.*] Nam si Annibal & Hasdrubal populum Romanum non sic vexassent, Carthaginem Scipio non delevisset. *Bad.*

hoſtem pop. Rom. futurum; ut pertinaciſſimis precibus inſtantis belli [1] commilitium exprimeret. Idem ſignificare cupiens quanto inter ſe odio Carthago & Rom. diſſiderent; inflicto in terram pede, ſuſcitatoque pulvere, tunc inter eas fore finem belli dixit, cum [2] alterutra Urbs in habitum pulveris eſſet redacta.

4. In puerili pectore non tantum vis odii potuit, ſed in muliebri quoque æquè multum valuit. [3] Namque Semiramis Aſſyriorum regina, cum ei circa cultum capitis ſui occupatæ nuntiatum eſſet, Babylonem defeciſſe; altera parte crinum adhuc ſoluta, protinus ad eam expugnandam cucurrit: Nec prius [4] decorem capillorum in ordinem, quam [5] tantam urbem in poteſtatem ſuam redegit. Quocirca ſtatua ejus Babylone poſita eſt illo habitu, quo ad ultionem exigendam celeritate præcipiti tetendit.

1. *Commilitium.*] Comitatum militiæ. Ut patri duci comes iret in militiam. *Oliver.*

2. *Alterutra pars.*] Aut Carthaginienſium, aut Romana.

3. *Namque Semiramis.*] Hoc magis ad mulieris virtutem & magnanimitatem, quam ad odium & iracundiam ſpectare videtur. Cum in cubiculo caput exornanti, ut mulieres ſolent, ipſi nuntiatum eſſet, Babylonem à ſe defeciſſe, tanta, ut Valerius dicit, ira percita eſt, ut alii volunt, animi magnitudine fuit, ut non prius reliquum capitis, jam enim partem exornaverat, ornare voluerit, quam urbem in ſuam deditionem redegerit. Multa de hac fœmina præclara leguntur apud Diodorum Siculum lib. III. tam de nativitate, quæ mirabilis fuit, quam de virtute & rebus geſtis, inter quæ illud pulcherrimum. Quod cum Ninus Aſſyriorum rex in Bactrianis Bactram urbem, natura loci, & magnitudine, & arce, ac cæteris rebus, quæ ad defenſionem ſpectant munitiſſimam, obſideret, quia expugnare non poſſet, una mulier ingenio & virtute ſuæ expugnandæ urbis rationem invenit. Cum enim adducta eſſet in caſtra à Menone ejus marito, nondum enim uxor Nini facta fuerat, illa ut acumine præſtabat ingenii, perſpecta obſidione, tum loci urbiſque ſitu, quaque adiri poſſet, animadverſis, arcem, quia loco natura munito difficilique erat, & quem nullus antea tentarat acceſſu, cuſtodiis vacuam conſpexit, & inientis omnibus, velut arce ab hoſte tuta, ut inferiori parti campeſtri ſubſidium ferrent, ſumptis, qui per loca petroſa abruptaque aſcendere ſoliti erant, per aditum vallis præcipitem, ſuperata loci aſperitate, partem arcis cepit, magnoque ad terrorem excitato tumultu, ſignum captæ arcis obſidentibus dedit. Oppidani arce amiſſa, obſtupefacti derelictis mœnibus, fuga ſaluti conſuluerunt. Capta civitate, admiratus Semiramidis virtutem Ninus, eam ſibi uxorem aſcivit. *Olia.*

4. *Decorem.*] Ornatum & pulchritudinem.

5. *Tantam urbem.*] Quam conſtat omnium orientalium maximam eſſe.

CAP. IV.

CAP. IV.

DE AVARITIA.

ROMANORUM.	3. *L. Septimuleii.*
1. *M. Crassi & Q. Hortensii.*	EXTERNI UNIUS.
2. *Q. Cassii Longini proprat.*	1. *Ptolemai Cypriorum regis.*

[1] PRotrahatur etiam Avaritia, latenrium indagatrix lucrorum, manifestæ prædæ avidissima vorago: nec [2] habendi fructu felix, & cupiditate quærendi miserrima.

1. Cum admodum locupleti L. Minucio Basilo falsum testamentum quidam in Græcia [3] subjecissent, ejus denique confirmandi gratia, potentissimos civitatis nostræ viros M. Crassum & Q. Hortensium, quibus Minucius ignotus fuerat, tabulis hæredes inseruerunt. Quanquam evidens fraus erat, tamen uterque pecuniæ cupidus, facinoris alieni munus non repudiavit. Quantam culpam quam leviter retuli! Lumina Curiæ, ornamento fori, quod scelus vindicare debebant, inhonesti lucri captura invitati, auctoritatibus suis texerunt.

2. Verum aliquanto majores vires in Q. Cassio exhibuit; [4] qui [5] in Hispania M. Silium & A. Calpurnium occidendi sui gratia cum [6] pugionibus deprehensos, quinquagies

1. *Protrahatur, &c.*] Dicturus de Avaritia, eam quodammodo definit. Sallustius vero multo melius: dicit enim: *Avaritia pecuniæ studium habet, quam nemo sapiens unquam concupivit: ea quasi venenis malis imbuta, corpus animumque virilem effœminat, semperque insatiabilis est, neque copia, neque inopia minuitur.* Cicero illam igni comparat, cui quanto plus materiæ superimponitur, tanto magis incenditur, sic & avaritia, quanto plus habuerit, tanto magis concupiscit: nam

—— Semper
Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit,

ut Juvenal. Unde est illud tritum apud omnes proverbium, cum cætera vitia senescant, sola avaritia juvenescit. *Oliv.*

2. *Habendi fructu felix.*] Felix est, qui ex rebus partis fructum capit. Hoc autem non accidit avaro, non igitur felix. *Idem.*

3. *Subjecissent.*] Nam mortuo Minutio, testamentum illi non Minutii testatoris, sed aliud à se scriptum subjecit. *Idem*

4. *Qui in Hispania Silium & A. Calpurnium.*] Ita vulgo. Veteres libri habent prænomina in vulgatis omissa, M. Silium, A. Calpurnium. Hirtius de bello Alexandrino Q. Sextium suggerit pro M. Silio. *Pigh.*

5. *In Hispania Silium.*] Q. Sextium vocat Hirtius, & de numero Hs. dissentit. *Corrad.*

6. *Pugionibus.*] Pugio, breve telum lateri adhærens, à pungendo, vel, ut alii volunt, à pugno dictus. *Oliv.*

gies sestertium ab illo, ab hoc sexagies pactus dimisit. Atque ne dubites, si alterum tantum daretur, jugulum quoque suum æquo animo illis fuisse præbiturum.

3. Cæterum avaritia ante omnes L. Septimuleii præcordia possedit: Qui, cum C. Gracchi familiaris fuisset, caput ejus abscindere, & per Urbem pilo fixum ferre sustinuit; quia Opimius consul [1] auro id se repensurum edixerat. Sunt qui tradunt, [2] liquato plumbo eum cavatam partem capitis, quo ponderosius esset, explesse. Fuerit [3] ille seditiosus, [4] bono perierit exemplo: clientis tamen scelesta fames in has usque jacentis injurias esurire non debuit.

EXTERNA.

1. [5] Odium merita est Septimuleii avaritia; Ptolemæi autem regis Cypriorum, risu prosequenda: Nam cum [6] anxiis sordibus magnas opes corripuisset, propterque eas periturum se videret; & ideo omni pecunia imposita navibus, in altum processisset, ut classe perforata suo arbitrio periret, & hostes præda carerent; non sustinuit mergere au-

1. *Auro id se repensurum.*] Edictum fecerat Opimius consul, se tantum auri daturum, quanti ponderis Gracchi caput esset, ei scilicet, qui caput illud ad se detulisset. *Oliv.*

2. *Liquato.*] Soluto & liquefacto plumbo.

3. *Ille seditiosus.*] Concedatur, inquit, seditiosum fuisse Gracchum. Hoc autem dicit, quia dubitatur, an privatarum opum cupiditate, an reip. utilitate agrarias leges ferre voluerit. *Oliverius.*

4. *Bono perierit exemplo.*] Occisus fuerit pro utilitate reip. ut à seditionibus sibi caveant reliqui cives, cum exemplo Gracchi moniti sint, quæ seditiosis viris præmia decernantur. *Idem.*

5. *Odium, &c.*] Diximus in cap. de Moderatione, Senatum, cum audisset Ptolemæum regem Cypri grandem conflare pecuniam, veritum, ne tantis opibus rex incitatus, bellum renovaret, Cyprum in provinciæ formam redigere constituisse. Quod ubi regi nuntiatum est, opes suas peti, id quod erat, existimavit. Itaque Romanos pecunia frustraretur, eam totam navibus imposuit eo animo, ut his perforatis obrueretur. Quod, quum jam altum petiisset, avaritia ductus, facere non sustinuit. Nam consilium salubritate refertum, avaritia prævertit. Aurum enim & argentum, quo nihil carius illi esse poterat, perdere non sustinuit. Itaque reversus, opes, quibus periturus erat, reponere maluit, quam illis perditis, salutem servare. Nam Senatus Catonem cum classe misit, qui regiam pecuniam Romam deportaret. Quod ubi sensit Ptolemæus, nimio dolore percitus, veneno fata prævenit. *Idem.*

6. *Anxiis sordibus.*] Sollicitis avaritiæ cupiditatibus.

1. De

aurum, & argentum; ſed futurum ſuæ necis præmium domum revexit. Proculdubio hic non poſſedit divitias, ſed à divitiis poſſeſſus eſt: titulo rex inſulæ, animo pecuniæ miſerabile mancipium.

CAP. V.

DE SUPERBIA ET IMPOTENTIA.

1. ATque ut ſuperbia quoque & impotentia in conſpicuo ponantur, M. Fulvius Flaccus conſul, M. Plautii Hypſæi collega, cum pernicioſiſſimas reipublicæ leges introduceret, [1] de civitate danda, & de provocatione ad populum, eorum qui civitatem mutare voluiſſent; ægrè compulſus eſt ut in Curiam veniret. Deinde partim monenti, partim oranti ſenatui ut incepto deſiſteret, reſponſum non dedit. Tyrannici conſul ſpiritus haberetur, ſi adverſus unum ſenatorem hoc modo ſe geſſiſſet, quo Flaccus in totius ampliſſimi ordinis contemnenda majeſtate verſatus eſt.

2. [2] Quæ à M. quoque Druſo trib. plebis per ſummam contumeliam vexata eſt. Parvi enim habuit, L. Philippum Con-

1. DE *civitate danda.*] Declarat ipſas leges, ut quicunque civis Romanus fieri voluerit, id ei ſemper liceret. *Oliverius.*

2. *Quæ à M. &c.*] Notata eſt hiſtoria in cap. de Liberè dictis, ubi vidimus, quomodo Marcus Druſus trib. pleb. ſe veluti Senatus patronum fecerat, & plebem ad ſe Gracchanis legibus, ejuſdemque ſocios ad plebem, ſpe civitatis, crexit, quibus pollicitus eſſet, ſi Senatus partes defenderent, paulo poſt cives Romanos futuros. Cum igitur dies promulgandi leges adeſſet, ſubito tanta vis hominum undique apparuit, ut hoſtium adventu obſeſſa civitas videretur. Auſus tamen ſe opponere conſul Philippus: ſed apprehenſum faucibus viator non ante dimiſit, quam ſanguis in ora & oculos redundaret. *Idem.*

Consulem, quia interfari concionantem ausus fuerat, obtorta gula, & quidem non [1] per viatorem, sed per clientem suum, adeo violentem in carcerem præcipitem egisse, ut multus è naribus ejus cruor profunderetur. Verum etiam cum senatus ad eum misisset, ut in Curiam veniret: Quare non potius' inquit, ipse in [2] Hostiliam propinquam [3] Rostris ad me venit? Piget adjicere quod sequitur. Tribunus senatus imperium despexit: senatus tribuni verbis paruit.

3. [4] Cn. autem Pompejus quam insolenter? qui balneo egressus, ante pedes suos prostratum Hypsæum ambitus reum, & nobilem virum, & sibi amicum jacentem reliquit, contumeliosa voce proculcatum. Nihil enim eum aliud agere, quam ut convivium suum moraretur, respondit.

1. *Per viatorem.*] Dissentit à Floro, qui hoc per viatorem factum dicit. Autor de Viris Illustribus per ipsum Drusum. Dicit enim: *Consuli legibus Agrariis resistenti ita collum inc onvivio obtorsit, ut multus sanguis efflueret de naribus.* Oliverius.

1. *Hostiliam curiam.*] Eam sub Veteribus Hostilium regem ædificasse asserit Varro. Veteres Romulum ædificaverat, ubi is populum & sacra in partes XXX. distribuerat, ut in iis ea sacra curarent. Curiam ipsam incensam fuisse P. Clodii funere Cicero & Livius testantur. Asconius refert corpus Clodii, ut vulnera videri possent, delatum in forum, & pro rostris positum, populumque deinde in curiam tulisse, atque cremavisse: eoque igne curiam Portamque Basilicam ei conjunctam conflagrasse. Ante eandem curiam rostra instituta fuisse commemorat Varro. Intelligit autem Rostra vetera. Vide Marlian. lib. III. cap. 6.

3. *Rostra.*] Rostrorum denominatio hæc à Livio traditur: Naves Antiatium partim in navalia Romæ subductæ, partim incisæ, rostrisque earum suggestum in foro extructum adornari placuit, Rostraque id templum appellatum. In rostris sedentes magistratus jus dicebant. Id Livius multis in locis ostendit. Ferebanturque ibidem leges. Auctor Cicero pro Rabirio. Habebantur item conciones, ut idem in Pisonem testatur. Vide Marlianum dicto loco.

4. *Cn. autem Pompejus.*] Hipsæum Pompejii amicissimum fuisse Cicero cum aliis in locis, tum in epistolis familiaribus testatur, quem pro Pompejo in restitutione Alexandrina plurimum elaborasse dicit, ut illa provincia Pompejo decerneretur. Hic igitur ambitus damnatus, quod in petitione consulatus largitione populum corrupisset, venit ad Pompejum, adversus damnationem auxilium ab eo suppliciter petiturus. Erat tum in balneis Pompejus, more majorum paulo post cœnaturus. Expectavit Hipsæus, donec egrederetur è balneis, provolutus deinde ante ejus pedes, rogat ut sibi adesse velit. Cui Pompejus superbe satis, Moraturus, inquir, venisti convivium meum. Non erubuit Pompejus nobilem virum sibi amicitia conjunctum videre humi prostratum, & pedes ejus complexum, tam contumelioso responso præterire. *Oliverius.*

1. Ib

dit. Et hujus dicti conscius, securus animo cœnare potuit. Ille vero etiam in foro non erubuit, P. Scipionem [2] socerum suum, legibus noxium, quas [3] ipse tulerat, in maxima quidem reorum & illustrium ruina, muneris loco à judicibus deposcere, maritalis lecti blanditiis statum reipublicæ temperando.

4. Tetrum [4] facto pariter ac [5] dicto M. Antonii convivium. Nam cum ad eum triumvirum Cæsetii Rufi senatoris caput allatum esset; aversantibus id cæteris, propius admoveri jussit, ac diu diligenterque consideravit. Cunctis deinde expectantibus quidnam esset dicturus: Hunc ego, inquit, notum non habui. [6] Superba de senatore, [7] impotens de occiso confessio.

EXTERNA.

1. Satis multa de nostris, aliena nunc adjiciantur. Alexandri regis virtus & felicitas tribus insolentiæ gradibus exultavit evidentissimis. Fastidio enim Philippi, Jovem Hammonem patrem ascivii: tædio morum, & cultus Macedo-

1. *Illi vero.*] Tulerat Pompejus legem de Largitione & corruptela, qua multi illustres viri damnati sunt. Ubi socerum suum Scipionem hac lege damnari percepit; cum trecentis & sexaginta judicibus egit, ut opitularentur socero: accusator cum judices videret è foro prosequi Scipionem, continuo judicium dimisit. Plutarchus in via Pompeji: *Hinc*, inquit, *ambitus judiciis incubuit, leges scribens, per quas judicia constituebantur, in cæteris se honestum & integrum servavit, præsidium ordinemque simul & quietem in curia cum cohorte præsidens judiciis præbuit, in Scipione tamen socero, qui condemnari videbatur, crimen non effugit, apud se enim trecentis & sexaginta judicibus domi convocatis, auxilium illi attulit. Quare accusator ab rei impetitione destitit, cum Scipionem vidisset medio foro judicibus comitatum.* Item paulo infra: *Post paucos etiam dies Hipsæus vir consularis judicium vitans, cognito Pompejum ad cœnam è balneo ire, ejus genibus accubuit, eumque obsecrare cœpit: sed Pompejus cum fastu eum præteriit, illum, inquiens, cœnam sibi disperdere.* Oliver.

2. *Socerum suum.*] Nam Corneliam filiam Pompejo dederat uxorem Scipio. *Idem.*

3. *Ipse.*] Scilicet Pompejus.

4. *Facto.*] Quod inter epulas caput Rufi tractaret.

5. *Dicto.*] Quod se illum ignorare diceret.

6. *Superba de senatore.*] In senatorem superbus, quod illum, quem omnes noverant, se ignorare diceret. *Oliv.*

7. *Impotens de occiso.*] Quod ejus caput diu pertractatum, tanquam ignotum, abjecerit. *Idem.*

In-

cedonici, vestem & [1] instituta Persica assumpsit: spreto mortali habitu, [2] divinum æmulatus est. Nec fuit ei pudori filium, civem, hominem dissimulare.

2. Jam [3] Xerxes, cujus in nomine superbia & impotentia habitat, suo jure quam insolenter abusus est, quum Græciæ indicturus bellum, adhibitis Asiæ principibus, Ne viderer, inquit, meo tantummodo usus consilio, vos contraxi. Cæterum mementote parendum magis vobis esse, quam suadendum. Arroganter, etiam si victori, repetere ei regiam contigisset: [4] tam deformiter victi, nescias utrum insolentius dictum an impudentius.

3. [5] Annibal autem Cannensis pugnæ successu elatus, nec admisit quenquam civium suorum in castris, [6] nec responsum ulli, nisi per interpretem dedit. Maharbalem etiam,

1. *Instituta Persica.*] Nam more Persarum se adorari passus est, qui apud eos salutandi modus est. *Oliv.*

2. *Divinum caput æmulatus est.*] Imitatus est divinam majestatem, sumpto fastigio, divinaque corona, qua Deorum capita coronantur. *Idem.* *Divinum caput æmulatus est.*] Ita vulgo. Dictio *caput*, in Wincheliano non habetur: & quidem contaminatus est locus. In Campensi, Pulmanniano, & Atrebatensi, *Divinum caput latus*, scribitur. In Susiano autem, *Divinum aucupatus est.* Quæ sane lectio non adeo contemnenda videtur. *Pigh.*

3. *Xerxes.*] Xerxis ipsa superbia cognoscitur, quæ tanta in eo fuit, ut etiam ipsis Diis minitari ausus fuerit, ut compedes Neptuno, de quo quidam dixit:

Qui mare, qui terras, qui cœlum territat armis.

Oliverius.

4. *Tam deformiter victi.*] Qui navali prœlio à Themistocle superatus, in patriam piscatoria navi turpiter effugere coactus est. *Idem.*

5. *Annibal autem, &c.*] De superbia, qua usus fuerit Annibal, ut suorum neminem admiserit, ut responsum per interpretem dederit, Livius, qui Cannensem pugnam ambitiose describit, nullam prorsus mentionem facit; quinimo post victoriam suos illi congratulatos fuisse dicit: Cum cæteri circumfusi gratularentur, suaderentque, ut tanto perfunctus bello, diei quod reliquum esset, noctisque insequentis, quietem & ipse sibi sumeret, & fessis daret militibus: Maharbal præfectus equitum minime cessandum ratus, imo ut quid hac pugna sit actum scias Annibal, die quinto, inquit, victor in Capitolio epulaberis, sequere cum equite, ut prius te venisse, quam venturum, sciant inimici; Annibal inquit, læta res est, sed via major, quam ut eam statim capere animo possim. Itaque voluntatem se Maharbalis laudare ait, ad consilium pensandum temporis opus esse. Tum Maharbal, Non omnia nimirum eidem Dii dedere, vincere scis Annibal, victoria uti nescis. Quod idem tradit & Plutarchus in vita Annibalis, nec superbiæ ullam prorsus mentionem facit. *Idem.*

6. *Nec responsum ullum.*] Polyb. L. v. & Li-

etiam, ante tabernaculum suum clara voce affirmantem, prospexisse se quonam modo [1] paucis diebus Romæ in Capitolio cœnaret, aspernatus est. Adeo felicitatis & moderationis dividuum contubernium est.

4. Insolentiæ verò inter Carthaginiensem & Campanum senatum quasi æmulatio fuit. Ille enim separato à plebe balneo lavabatur, hic [2] diverso foro utebatur: Quem morem Capuæ aliquamdiu retentum, C. quoque Gracchi oratione in Plautium scripta patet.

Cap. VI.

DE PERFIDIA.

1. *T. Tatii Sabinorum regis.*
2. *Ser. Sulpicii Galbæ pr.*
3. *Cn. Domitii Ahenobarbi Procos.*
4. *Q. Servilii Cæpionis Cos.*

Externorum.

1. *Carthaginiensium.*
2. *Annibalis Pœni.*

Occultum jam, & insidiosum malum perfidia latebris suis extrahatur. Cujus efficacissimæ vires sunt mentiri, ac fallere: fructus in aliquo admisso scelere consistit: [3] tum certus, cum crudelitatem nefariis vinculis circumdedit: tantum incommodi humano generi afferens, quantum salutis bona fides præstat. Habeat igitur non minus reprehensionis, quam illa laudis consequitur.

1. Romulo regnante [4] Sp. Tarpejus arci præerat; cujus filiam

& Livius lib. XII. Plutarch. in Vit. de hac Annibalis superbia tacent. *Corrad.*

1. *Paucis dieb.*] Livius dicit, quinto die.

2. *Diverso foro.*] Quia non eodem plebi & principibus jura reddebantur, sed alteris altero foro. *Oliv.*

3. *Tum certus.*] Et præcipue fructus certus est, cum ille, in quem perfidia intenditur, involutus fallaciis, crudeliter tractatur; nam cum perfidiæ additur crudelitas, detestabilius nihil esse potest. *Oliv.*

4. *Sp. Trapejus.*] Legendus Livius, Dionysius, Plutarchus. Servius Danielis ad VIII. Æneid. *Tarpeja sedes dicta est à Tarpeja virgine. Cum enim Romulus contra Sabinos bella tractaret, & Tarpejo cuidam dedisset arcem tuendam, filia ejus Tarpeja aquatum profecta, in hostes incidit: quam cum hortarentur ad proditionem arcis, illa pro præmio poposcit ornatum manuum sinistrarum, id est, armillas.*

Facta

filiam [1] virginem aquam sacris petitum extra mœnia egressam, Tatius, ut armatos Sabinos in arcem secum reciperet, corrupit; mercedis nomine pactam quæ in sinistris manibus gerebant. Erant autem his armillæ, & annuli magno ex pondere auri. Loco potitum agmen Sabinorum, puellam præmium flagitantem, armis obrutam necavit: perinde quasi promissum (quod ea quoque lævis gestaverant) solvens. Absit reprehensio: quia impia proditio celeri pœna vindicata est. .

2. Ser. quoque Galba summæ perfidiæ: trium enim Lusitaniæ civitatum convocato populo tanquam de commodis ejus acturus, [2] septem millia, in quibus flos juventutis consistebat, electa, & armis exuta, partim trucidavit, partim vendidit: [3] Quo facinore maximam cladem barbarorum, magnitudine criminis antecessit.

3. [4] Cn. autem Domitium summi generis, & magni animi virum, nimiæ gloriæ cupiditas perfidum existete coëgit. [5] Iratus namque Betulto regi [6] Arvernorum, quod cum suam, tum etiam Allobrogum gentem, se etiam tum in provincia morante, ad Q. Fabii successoris sui dexteram confugere hortatus esset: per colloquii simulationem accersitum, hospitioque exceptum vinxit, ac Romam nave deportandum curavit. Cujus factum senatus neque probare potuit, neque rescindere voluit, ne remissus in patriam Betultus bellum renovaret. Igitur eum Albam custodiæ causa relegavit.

5. Vi-

Facta itaque arcis proditione, hostes ingeniosa morte promissa solverunt. Nam scuta, id est, sinistrarum manuum ornamenta super illam jacientes, eam vita privarunt: quæ illic sepulta, Tarpeja sedi nomen imposuit. Coler.

1. *Virginem.*] Illam auro corruptam alii referunt.

2. *Octo millia.*] Alii, *Novem millia.*

3. *Quo facinore, &c.*] Quamvis Lusitanorum clades maxima fuerit, majus tamen Galbæ crimen, detestabiliorque perfidia fuit. *Oliv.*

4. *Cn. autem Domitium.*] Atqui Fabium adversus hunc regem pugnasse scribunt Liv. l. LXI. & Orosius l. v. c. 14. *Corrad.* Contig. A. U. DCXXXII.

5. *Iratus namque Bituito regi.*] Ita vulgo. Corrigendum, *Betulio*, ex fide antiqui marmoris, quod triumphum de eodem hoc rege nobis repræsentat fastis Capitolinis inserendum. Hoc ipsum inveniet studiosus in nostris Annalibus. *Pigh.*

6. *Arvernorum.*] Populi sunt Galliæ Transalpinæ.

1. *Viria-*

4. [1] Viriati etiam cædes [2] duplicem perfidiæ accusationem recepit: in amicis, quod eorum manibus interemptus est: in Q. Servilio Cæpione consule, quia is sceleris hujus auctor, impunitate promissa fuit: victoriamque non meruit, [3] sed emit.

EXTERNA.

1. [4] Verum ut ipsum fontem perfidiæ contemplemur: Car-

1. *Viriati etiam cædes.*] Perfidia quantopere populo Rom. displicuerit, ex hoc exemplo cognosci potest, ut non solum oderit illam in amicos, verum etiam in hostes, ut hoc loco in Viriatum. Fuit autem Viriatus, teste Autore de Viris Illustribus, genere Lusitanus, ob paupertatem primo mercenarius, deinde alacritate venator, audacia latro, ad postremum dux, bellum adversus Romanos sumpsit, eorumque imperatorem Claudium Unimanum, deinde C. Nigidium oppressit; pacem maluit à Popilio integer petere, quam victus, & cum alia dedisset, & arma adimerentur, bellum renovavit. Cæpio cum vincere aliter non posset, duos satellites pecunia corrupit, qui Viriatum vino sopitum peremerunt. Quæ victoria, quia empta erat, à Senatu non probata. Abbreviator T. Livii: *Q. Fabius*, inquit, *proconsul, rebus in Hispania prospere gestis, labem imposuit, pace cum Viriato æquis conditionibus facta. Viriatus à proditoribus consilio Servilii Cæpionis interemptus est, & ab exercitu ejus multum deploratus, ac nobilissime tumulatus, vir duxque maximus, per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum gessit, frequentius superior.* Oliv.

2. *Duplicem perfidiæ.*] Orosius lib. iv. cap. 2. de Fabio: *Fecit facinus etiam ultimis barbaris Scythiæ, non dicam Romanæ fidei & moderationi exsecrabile. Quingentis enim principibus eorum, quos societate invitatos deditionis jure susceperat, manus præcidit.* Sed quam hoc leniter Valerius. Vix perstringit. Coler.

3. *Sed emit.*] Præmia tamen percussoribus negata. Orosius inibi: *Viriatus autem cum per* XIV. *annos Romanos Duces atque exercitus protrivisset, insidiis suorum interfectus est: in hoc solo Romanis circa eum fortiter agentibus, quod percussores ejus indignos præmio judicarunt.* Idem.

4. *Verum, &c.*] Satis constat Carthaginienses primo Punico bello, ductu & auspicio M. Attilii Reguli sæpius superatos, ad eam necessitatem demum fuisse redactos, ut à Lacedæmoniis auxilia peterent, quia aliter vires Romanas ulterius ferre non possent. Lacedæmonii igitur Xantippum belli peritissimum ducem cum trecentis equitibus in eorum auxilium miserunt, qui Asdrubali Carthaginiensium duci conjunctus, Romanum ducem, cum virtute non posset, arte & insidiis pervertere cogitavit. Itaque cum ad prælium utrimque acies instructæ constitissent, jamque pugna esset accensa, Pœni, simulato metu, in fugam consternuntur. Locaverat Xantippus milites in insidiis; Romanus igitur effuse fugientem hostem non prius insequi destitit, quam ex improviso præcipitatur in insidias, ubi cæsi multi, & Attilius captus est, Carthaginemque ductus. Post tantam igitur victoriam arte Xantippi comparatam, Carthaginienses hæc illi præmia retulerunt, quia summa perfidia usi, redeuntem in patriam, simulati honoris gratia cum multis militibus comitati, in alto submerserunt. Oliverius.

Carthaginienses [1] Xantippum Lacedæmonium, cujus optima opera primo Punico bello usi fuerant, & quo juvante Atilium Regulum ceperant; [2] simulantes sese domum revehere, [3] in alto merserunt. Quid tanto facinore petentes? an, ne victoriæ eorum socius superesset? Extat nihilominus, & quidem cum illorum opprobrio; quem sine ulla gloriæ jactura inviolatum reliquissent.

2. [4] Annibal porro Nucerinos hortatu suo [5] cum binis vestimentis urbem inexpugnabilibus muris cinctam egressos, [6] vapore & fumo balnearum strangulando, & Acerranorum senatum eadem ratione extra mœnia evocatum, in profundum puteorum abjiciendo, nonne bellum adversus popu-

1. *Xantippum.*] Fuit hic Xantippus, teste Macrobio Saturnal. lib. I. Periclis filius. *Idem.*

2. *Simulantes sese domum.*] Domum tamen rediisse scribunt Polybius lib. I. Orosius libro I. & VII. cap. 9 *Corrad.*

3. *In alto.*] In mari. *In alto merserunt.*] Atrebatensis & Winchelianus habent, *In alto mari merserunt.* Pigh.

4. *Annibal, &c.*] Cum Nucerinos obsideret Annibal, eos, data fide, vocavit ad colloquium, convenitque, ut cum binis vestimentis abire possent: sed cum extra mœnia venissent oppidani, eos omnes sicco balneo perfidus Pœnus inclusit, fumoque & vapore crudeliter necavit. Eadem perfidia usum in Acerranos dicit, quos extra mœnia accitos, violata fide, in profundum puteorum præcipitari jussit. De Acerranis non sentit cum Livio, qui eos è manibus hostium evasisse dicit: *Pœnus*, inquit, *Acerras primum ad voluntariam deditionem conatus pellere, postquam vidit inde obstinatos, obsidere ac oppugnare parat. Cæterum Acerranis plus animi quam virium erat: itaque desperata tutela urbis, ut circumvallari mœnia viderunt, priusquam continuarentur hostium opera, per intermissa munimenta, neglectasque custodias silentio noctu dela-psi, per vias inviaque, quà quemque aut consilium aut terror tulit, in urbes Campaniæ, quas satis certum erat non mutasse fidem, perfugerunt. Annibal Acerris direptis atque incensis, exercitum ad Cassilinum ducit.* Oliv.

5. *Cum binis vestimentis urbem egressos.*] Ita vulgo. At in Livio hæc ipsa narrante, singulis vestimentis egressos eos leges. An igitur hic, *Cum privis vestimentis?* Quæ corruptio eadem & correctio alibi in Livio notata. Nisi si Livius singula vestimenta capit, unam togam, unam tunicam. Quo respectu recte & bina & singula dixeris. *Lips.*

6. *Vapore & fumo.*] Sic Catulus se ignis haustu ludibrio hostium exemit. Orosius de obitu Joviniani: *Cum in cubiculum quoddam novum se recepisset, calore prunarum & nidore parietum nuper calce illitorum aggravatus & suffocatus.* De eodem Eutropius lib. X. Inscriptio vetus Romæ inventa:

D. M. L.
ÆMILII. VICTORIS. QVI. PRIDIE.
NATALEM. SVVM. XXII. PRVNA.
IN. PENSILI. POSITA. VRGENTE. FATO. IPSE. NECAVIT. SE.

Causam hujus rei vide apud Hieronymum Mercurialem libro III. cap. II. *Coler.*

I. Toga-

populum Romanum & Italiam professus, adversus ipsam fidem acrius gessit, mendaciis & fallacia quasi præclaris artibus gaudens? Quo evenit, ut alioqui insignem nominis sui memoriam relicturus, in dubio, majorne, an pejor vir haberi deberet, poneret.

CAP. VII.

DE SEDITIONIBUS.

PLEBIS ROMAN. ADVERSUS	MILITUM ROMAN. ADVERSUS
1. *C. Marium Cos. VI.*	1. *Gratidium legatum.*
2. *Q. Metellum censorem.*	2. *Q. Pompejum consulem.*
3. *A. Numium candidatum.*	3. *C. Carbonem legatum.*
4. *A. Sempronium Asellionem pr.*	

SEd ut violentæ seditionis tam [1] togatæ, quam etiam armatæ facta referantur.

1. L. Equitium, qui se Ti. Gracchi filium simulabat, tribunatumque [2] adversus leges cum L. Saturnino petebat, [3] à C. Mario sextum consulatum gerente in publicam custodiam ductum, populus claustris carceris convulsis, raptum humeris suis per summam animorum alacritatem portavit.

2. Idemque [4] Q. Metellum censorem, quod ab eo tanquam Gracchi filio, [5] censum recipere nolebat; lapidibus prosternere conatus est, affirmantem tres tantummodo filios Graccho fuisse. E quibus unum in Sardinia stipendia merentem, alterum infantem Præneste, tertium post patris

1. T*ogata.*] Urbanæ, quæ scilicet in urbe concitata fuerit. *Oliv.*

2. *Adversus leges.*] Quia lex erat, ne quis inquilinus. qui non esset in censu & aliqua tribu, posset tribunus pl. creari. *Idem.*

3. *A C. Mario quietum consulatum gerente.*] Ita vulgo. Lege, *A C. Mario sextum consulatum gerente.* Error ex notarum lapsu provenit. Marius enim in sexto consulatu Apulejanam seditionem est passus. *Pigh.*

4. *Q. Metellum.*] Numidicum.

5. *Censum recipere.*] Detulerat Equitius Tiberii Gracchi censum, tanquam illius filius & hæres, quem Metellus, quia falsum esse sciebat, admittere recusavit. Nec turpem hominem in nobilissimæ familiæ censu esse voluit, quippe qui antea, nec in tribu, nec in censu fuisset ullo. *Oliv.*

tris mortem natum Romæ decessisse: neque oportere clarissimæ familiæ ignotas sordes inseri: Cum interim improvida concitatæ multitudinis temeritas, pro imprudentia, & audacia adversus consulatum, & censuram, tetendit, principesque suos omni petulantiæ genere vexavit.

3. [1] Vesana hæc tantummodo: illa etiam cruenta seditio. [2] Populus enim A. Numium competitorem Saturnini, novem jam creatis tribunis, unoque loco duobus candidatis restante, vi prius in ædes privatas compulit. Extractum deinde interemit, ut cæde integerrimi civis, facultas adipiscendæ potestatis teterrimo civi daretur.

4. [3] Creditorum quoque consternatio adversum Sempronii Asellionis prætoris urbani caput intolerabili modo exarsit. Quem, quia caussam debitorum susceperat, concitati à L. Cassio trib. pleb. pro æde concordiæ sacrificium facientem, ab ipsis altaribus fugere extra forum coactum, inque [4] tabernaculo latitantem, prætextatum discerpserunt.

MILITUM ROMANORUM.

1. Detestanda fori Rom. conditio: sed si castra respicias, æquè magna oriētur indignatio. [5] Cum C. Mario lege Sulpicia, provincia Asia, ut adversus Mithridatem bellum gere-

1. *Vesana hæc.*] Mummium à Saturnino tribunatus competitore per summum populi furorem crudeliter cæsum fuisse, & L. Florus lib. III. & Cicero in Catilinam Invect. IV. & alii auctores testantur. Fuit autem tam vesana seditio, ut illius etiam, ad quas confugerat, ædes expugnaverit, & extractum crudeli cæde necaverit. *Idem.*

2. *Populus enim Mumium.*] Ita vulgo. A. Numium vocat Livius lib. LXIX. & Oros. lib. V. cap. 17. *Coerad.*

3. *Creditorum quoque, &c.*] Civitas propter imperata tributa æs grande contraxerat, cui solvendo cum non satis esset, & creditores instarent, Sempronius prætor, miseratione commotus, debitorum causam susceperat, eamque fovendo tuebatur. Fœneratores, quorum vis magna erat, indignati, & à L. Cassio tribuno pl. incitati, prætorem ante ædem Concordiæ sacrificantem adorti, ab altaribus profugere coëgerunt, & intra tabernacula latitantem occiderunt. *Oliv.*

4. *Tabernaculo.*] Tegete ex tabulis contexta. *Bad.*

5. *Cum C. Mario.*] Marius post Gallos, Cimbros, Theutonas, Senonesque devictos, cum requiescere nullo modo posset, quod virtutem suam otio & languore consumi videret, simulavit se velle matri Deûm in Cappadocia vota persolvere, vera autem peregrinationis causa

gereret, privato decreta esset: missum ab eo Gratidium legatum ad L. Sullam consulem accipiendarum legionum caussa milites trucidarunt: Proculdubio indignati, quod à summo imperio, ad eum qui nullo in honore versaretur, transire cogerentur.. Sed quis ferat militem scita plebis exitio legati corrigentem?

2. Pro consule istud tam violenter exercitus, illud adversus consulem. Q. enim Pompejum Sullæ collegam, senatus jussu ad exercitum [1] Cn. Pompeii, quem aliquandiu invita civitate obtinebat, contendere ausum: ambitiosi ducis illecebris corrupti milites, [2] sacrificare incipientem adorti, [3] in modum hostiæ mactaverunt: tantumque scelus Curia castris cedere se confessa, inultum habuit.

3. [4] Ille quoque exercitus nefariè violentus, qui C. Carbonem fratrem Carbonis ter consulis, propter bella civilia disso-

caussa fuit, ut Mithridatem pop. Rom. suspectum ad bellum incitaret, quo cum venisset, ita Mithridatem allocutum fuisse dicunt: O Mithridates, quæcunqne tibi populus Romanus imperat, vel tacite exequere, vel da operam, ut illo superior sis. Hanc vocem à viro privato tam libere editam admiratus rex bellum adversus pop. Rom. sibi omnino suscipiendum esse constituit. Reversus in patriam Marius, Ponti provinciam summo studio, & ambitione deposcebat; quæ Syllæ, quia consul esset, cum decreta foret, Sulpitius trib. pleb. ægerrimè tulit; & cum alias perniciosas leges tulisset, ut scilicet exules revocarentur, ut novi cives libertinique distribuerentur in tribus, hanc quoque tulit, ut Marius adversus Mithtidatem Ponti regem dux crearetur; illudque senatus decretum, quo Syllæ provincia designata fuisset, rescinderetur. Qua in re cum seditio maxima excitaretur, Sulpitius Saturninum omnibus præstantem prædicabat, hoc uno tantum illum damnabat, quod timidus videretur, sed ille tunc se magnanimum ostendit; nam trecentos milites habebat, quos ἀντισυγκλήτους, id est, contrasenatores appellabat, quibus vim consulibus Q. Pompejo, & Syllæ huic actioni resistentibus cum intulisset, & cæso Pompeii consulis filio, genero Syllæ, in domum Marii Sylla confugisset, & inde à Mario dimissus in castra contendisset, provincia tandem Mario per populum decreta fuit; qui cum legatos in castra ad Syllam misisset, qui sibi imperatori designato caperent exercitum, indignati milites, quod à consulo ad hominem privatum transituri essent, Gratidium legatum trucidaverunt. *Olivarius.*

1. *Cn. Pompeii.*] Sunt qui dicant hunc fuisse Cn. Pompejum Strabonem, Magni Pompeii patrem. *Idem.*

2. *Sacrificare incipientem.*] Nil nisi prius peractis sacris, captisque auspiciis Romani publice gerebant. De more igitur exercitum accepturus sacrificabat. *Id.*

3. *In modum hostiæ mactaverunt.*] Quia ad aras.

4. *Ille quoque exercitus.*] Hoc in Africa fuisse conjicitur.

dissolutam disciplinam militarem præfractius & rigidius astringere conatum, privavit vita: satiusque duxit maximo scelere coinquinari, quam parvos ac tetros mores mutare.

CAP. VIII.

DE TEMERITATE.

1. *P. Africani majoris.*	EXTERNORUM.
2. *C. Cæsaris Cos. II.*	1. *Annibalis Pœni.*
3. *Exercitus Rom.*	2. *Atheniensis populi.*

Temeritatis etiam & subiti, & vehementes sunt impulsus: quorum ictibus hominum mentes concussæ, nec sua pericula dispicere, nec aliena facta justa æstimatione prosequi valent.

1. Quam enim temere se Africanus superior [2] ex Hispania duabus quinqueremibus ad Syphacem trajecit, in unius Numidiæ infidis præcordiis suam pariter & patriæ salutem depositurus! [3] Itaque exiguo momento maximæ rei casus fluctuavit, [4] utrum captivus, an victor Scipio Syphacis fieret.

2. Jam

1. *Temeritatis etiam ita subiti, ut vehementes sunt impulsus.*] Ita vulgo. Manuscripti codices habent, *Temeritatis etiam & subiti, & vehementes sunt impulsus.* Pigh.

2. *Ex Hispania.*] Tunc erat in Hispania Scipio, cum jam animo ad invadendam Carthaginem adjecto, vidit plurimum momenti ad victoriam in Syphace esse repositum, quem sibi & pop. Rom. ut amicum faceret, non dubitavit rem magno periculo aggredi, seque ad regem barbarum, dubiæ fidei hominem cum duabus quinqueremibus conferre, ubi parum abfuit, quin ab hostibus interciperetur, quoniam eodem tempore & Hasdrubal Pœnorum dux ad eundem regem suum cursum faciens, cum quinque triremibus Romanas naves prope circumvenit, sed quia iis vento priores Romani portum intrarent, hostes in regio portu hostile quicquam moliri non sunt ausi. *Oliv.*

3. *Itaque exiguo momento maxima reip. casus fluctuatus est, utrum interfector, an captivus Scipio Syphacis fieret.*] Ita vulgo. Locus est valde corruptus, quem è Pulmanniano atque Susiano utcumque corrigemus: è quibus primum ita legendum existimo, *Itaque exiguo momento maxima rei casus fluctuavit.* Deinde reliquum ita produnt jam dicti libri, *Utrum captivus, an victor Syphacis Scipio fieret.* Quæ quidem verba multum discrepant à vulgata lectione, vero tamen sensu prævalent. Non enim Scipio interfector Syphacis, quem captivum, postea in carcere mortuum scribunt omnes. *Pigh.*

4. *Utrum interfector.*] In discrimine fuit, utrum Syphacis interfector, an captivus futurus esset Scipio. Cum enim apud

2. [1]Jam C. Cæsaris anceps conatus etiamsi cœlestium cura protectus est, attamen vix sine animi horrore referri potest. Siquidem impatiens legionum tardioris à Brudusio Apolloniam trajectus; per simulationem [2] adversæ valetudinis convivio egressus, majestate sua servili veste occultata, [3] naviculam conscendit, & è flumine maris Adriatici

apud regem esset, eundemque barbarum & infidum, facile rex illum detinere potuisset captivum. Quod si fecisset, à Scipione nunquam victus, & in triumphum ductus fuisset. *Oliv.*

1. *Jam C. Cæsaris.*] Plutarchus in vita Cæsaris: *Cæsar*, inquit, *Apollonia residens, ubi parum copiarum ad capessendam pugnam sibi esse vidit, cæterasque copias ex Italia lente proficisci, in ancipiti rerum consultatione grave & periculosum consilium inivit. Nam cum multis hostium classibus mare teneretur, conscio nemine, parvam remorum duodecim scapham ingressus, Brundusium transire decrevit. Nocte igitur clanculum servili habitu ascendens, ut se vilissimum quempiam tacitus adjecit, Anio flumine navigium ad mare usque delatum est. Solet is, cum matutina spirante aura fluctum longe repellat, circa ostium tranquillus illabi. Ea vero nocte ingens ex ponto ventus perflarat, à quo extincta resederat aura; cæterum cum adversus procellas & tempestatem acrius flumen irrumperet, ingens attollebatur fremitus, & rapidi confligebant vertices. Quamobrem gubernator, postquam nulla vi superare sperat, retrocedere statuit. Itaque nautis, ut remigationem permutarent, jusserat. Quod ubi persensit Cæsar, seipsum detexit, apprehensa deinde gubernatoris dextra, qui ad ejus obstupuerat aspectum, Perge, inquit, audacter perge, nec extimescas quicquam, Cæsarem vehis, ac Cæsaris fortunam navigationis comitem. Tum obliti tempestatis remiges, innixi remis, promptissime fluminis impetum superare contendunt, quod ut frustra conati sunt, Cæsar multis obrutus fluctibus, & in ipso fluminis ostio magnis susceptis periculis, gubernatori, ut rediret, invitus admodum cessit.* Hæc Plutarchus. Alii vero dicunt, quod cum Cæsar videret Antonium, quem Brundusii relictum per litteras acciverat, se tardius Apolloniam cum reliqua copiarum parte conferre, timens ne interciperetur à Pompejana classe, cum tantam Antonii moram ferre non posset, nocte simulato morbo, se subtraxisse è convivio, & sumpto servili habitu, clam omnibus ad paupertis cujusdam Amiclæ gubernatoris casulam venisse, eoque excitato, se periculosissimæ navigationi, cum etiam tempestas instaret, temere satis exposuisse, nec dissuaderi potuisse ab Amicla nauta, quo minus periculum subire vellet: ubi propemodum periit. *Oliv.*

2. *Adversa valetudinis.*] Simulavit, secundum quosdam, quod stomacho non valeret, ut honeste & sine suspicione è convivio se subtraheret. Hujus autem simulatæ ægritudinis nullam prorsus mentionem facit Plutarchus. *Idem.*

3. *Naviculam.*] Scapham, quam Plutarchus duodecim remorum fuisse dicit. Erat autem pauperis Amiclæ, de quo Lucanus lib. v.

— *Molli consurgit Amiclas*
Quem dabat alga thoro, quisnam mea naufragus, inquit,
Tecta petit, aut quem nostra fortuna coëgit
Auxilium sperare casa? — Oliv.

Naviculam conscendit è flumine, ac maris Adriatici sæva tempestate fauces petit.] Ita vulgo. In Pulmanni & Susii exemplaribus, *Naviculam conscendit, & è flumine maris Adriatici, &c.* Recte, nam Apolloniæ navem conscendit, & se-

tici sæva tempestate [1] fauces petiit. Protinusque in altum dirigi jusso navigio, multum ac diu contrariis jactatus fluctibus, tandem necessitati cessit.

5. Age, ille quam execrabilis militum temeritas! Fecit enim ut [2] A. Albinus, nobilitate, moribus, honorum omnium consummatione civis eximius, propter falsas & inanes suspiciones, in castris ab exercitu lapidibus obrueretur: Quodque accessionem indignationis non recipit, oranti atque obsecranti duci à militibus causæ dicendæ potestas negata est.

EXTERNA.

1. [3] Itaque minus miror, apud trucem & sævum Annibalis animum defensionis locum innoxio gubernatori non fuisse; quem à Petilia classe Africam repetens [4] freto appulsus,

cundo flumine in mare Adriaticum, adversisque ventis Brundusium tendebat, ut Plutarchus atque alii auctores. *Pighius*.

1. *Fauces*.] Angustias & ostia, quibus fluvius in Adriaticum mare descendit.

2. *A. Albinus*.] Orosius Postumium Albinum, & legatum L. Sullæ appellat. Idem non falsa, & inani suspicione, ut Valerius, sed intolerabili superbia à militibus vult occisum. *Celer*.

3. *Itaque, &c.*] Cum ex Italia revocatus Annibal ad opem laboranti patriæ ferendam venisset in Siciliam, quæsivit à gubernatore, quid illud esset promontorium sibi ante oculos positum. Erat enim Pelorus mons ab ipso gubernatore denominatus. Quod cum ille dixisset Siciliæ promontorium esse, non credens Annibal, quia sibi persuadere non poterat, iam brevi cursu in Siciliam venisse, ratus insidias à gubernatore factas, illum interfecit. Postea vero certior factus, Italiam brevi spatio dirimi à Sicilia, pœnitentia ductus, gubernatorem, cum vita donare non posset, honore sepulturæ donavit, quia eo loco sepultus monti nomen imposuit, teste Sallustio. Quod etiam Servius in III. Virgilii affirmare videtur eo carmine,

— *Et angusti rarescunt claustra Pelori.*

Qui ait: *Promontorium est Siciliæ, secundum Sallustium, à gubernatore Annibalis illic sepulto, qui fuerat occisus per ignorantiam regis, cum se ejus dolo crederet esse deceptum: quanquam legatur, & ante Pelorum dictum fuisse.* Oliv.

4. *Freto appulsus*.] Mari Siculo, & proprie fretum, quia ibi semper ob angustias fervet mare. Est enim, teste Sallustio, breve illud spatium, quo Sicilia abscissa est ab Italia, quæ olim conjuncta fuerat. Unde Virgilius:

Hæc loca vi quondam vasta convulsa ruina,
(Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt, cum protinus utraque tellus
Una foret: venit medio vi pontus, & undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque & urbes
Littore diductas angusto interluit æstu.

Ibi

sus, dum [1] tam parvo spatio Italiam Siciliamque inter se divisas non credit, velut insidiosum cursus rectorem interemit: Posteaque diligentius inspecta veritate, tunc absolvit, cum ejus innocentiæ nihil ultra sepulchri honorem dari potuit. Igitur angusti atque æstuosi maris alto è tumulo speculatrix [2] statua, tam [3] memoriæ Pelori, quam Punicæ temeritatis, [4] ultra citraque navigantium oculis expositum indicium est.

2. [5] Jam Atheniensium civitas ad vesaniam usque temeraria, quæ decem universos imperatores suos, & quidem à pulcherrima victoria venientes, capitali judicio exceptos neca-

Ibi etiam condita est civitas, quæ, teste Livio, ab hac scissura Rhegium dicta fuit. *Oliv.*

1. *Tam parvo spatio.*] Strabo sane quod ad longitudinem attinet appendicem Italiæ facit: & continentem fuisse aliquando auctores sunt Sallustius, Plinius, Strabo, alii. Claudianus Poëta:

—— Trinacria quondam
Italiæ pars una fuit. sed Pontus & æstus
Mutavêre situm. rupit confinia Nereus.

Sallustii quidem locus citatur ab Isidoro, sed ut apparet, mutatis nonnihil verbis Sallust. Sincerum puto superesse apud Lutatium Statii Scholiasten. Ita loquitur: *Olim Italiæ Siciliam junctam fuisse constat, sed medium spatium aut propter humilitatem abruptum est, aut propter angustiam scissum, aut dum curvum fit, facit natura mollioris Italiæ, in quam altitudo & asperitas Siciliæ æstum relidat.* Coler.

2. *Statua.*] Quis hoc omnium scripsit statuam ibi collocatam fuisse? Dure quidem, si statuam pro turricula sive πυργίσκον accipias. *Idem.*

3. *Memoria Pelori.*] Illic sepultum esse Pelorum, Serv. & Isidor. ex Sallustio annotarunt. Postea ibidem columella sive turricula collocata, vetusto & peculiari ritu. Strabo lib. 3. ubi de columnis Herculis: ἔθος γὰρ παλαιὸν ὑπῆρξε τὸ τίθεσθαι τοιούτους ὅρους, καθάπερ οἱ Ῥηγῖνοι τὴν στηλίδα ἔθεσαν ἐπὶ τὴν τοῦ πορθμοῦ κειμβήλω πυργίον τι. καὶ ὁ τοῦ Πελώρου λεγόμενος πύργος ἀντίκειται ταύτῃ τῇ στηλίδι. *Idem.*

4. *Ultra & citra.*] Per ulteriorem & citeriorem partem maris.

5. *Jam Atheniensium, &c.*] Diximus in capite de Constantia, Spartano bello, quod decem prætores Athenienses apud Arginusas adversus Lacedæmonios gesserunt, cum post victoriam ea pugna navali à prætoribus partam, subito exorta tempestas Atheniensium classem disjecisset, prætores suorum militum corpora, qui in ea pugna ceciderant, sepulturæ mandare nequiisse. Quod cum Athenis nunciatum esset, insepulta scil. jacere militum corpora, tam furiosa temeritate in prætores exagitatus est populus, ut indicta causa illos damnaret, legemque ferret de sumendo ex his supplicio, cum primum rediissent. Et cum forte Dimarchus eo anno Socrates esset, id est, trib. plebis, nulla ratione adduci potuit, ut tam temerariæ & vesanæ legi consentiret, & quia plebiscitum fieri non poterat injussu Socratis, illi per vim sunt executi, quod jure non poterant, & de bene meritis prætoribus, quibus præmium & triumphus debebatur, cum primum redierunt, sumpsere supplicium. *Oliv.*

necavit; Quod militum corpora, sævitia maris interpellante, sepulturæ mandare non potuisset: [1] necessitatem puniens, cum honorare virtutem debuisset.

CAP. IX.

DE ERRORE.

TEmeritati proximus est error: quemadmodum ad lædendum par, ita cui facilius quis ignoverit: quia non sua sponte, sed vanis concitatis imaginibus, culpæ se implicat. Qui quam latè in pectoribus hominum vagetur, si complecti coner; vitio, de quo loquor, sim obnoxius. Paucos igitur ejus lapsus referemus.

1. [2] C. Helvius Cinna trib. pleb. ex funere C. Cæsaris domum suam petens, populi manibus discerptus est pro Cornelio Cinna, in quem sævire se existimabat: Iratus ei, quod

1. *Necessitatem puniens.*] Quia necessitate compulsi corpora sepelire nequiverunt, hanc illi necessitatem punire maluerunt, quam honorare virtutem, quia triumphum decernere potius debuerant prætoribus suis, qui speciosam ex hoste victoriam reportassent. *Oliverius.*

2. C. *Helvius Cinna.*] Cæso in Senatu Julio Cæsare, populus vehementer concitatus, primo per interfectores habita concione, aliquantisper lenitus est; postea vero, aperto Cæsaris testamento, postquam ampla Romanis legata esse compertum est, ac delatum per forum corpus vulneribus deforme apparuit, sic acerbati sunt animi, sic adversus interfectores irritati, ut nulla ratione contineri possent, instigante insuper Antonio, & eos ad ultionem exhortante. Itaque congestis succensisque circa cadaver ex foro gradibus, subselliis, cancellis, concremarunt: exceptis ex medio rogo incensis stipitibus, ad percussorum domos, ut eas incendio vastarent, percurrebant, alii per omnes urbis vicos, ut captos discerperent, magna cum indignatione commeabant: ex quibus tamen in nullum inciderunt, quia in tuto clausi se continebant. Cinna vero Cæsaris æqualis, cum à decorando Cæsaris funere domum se reciperet, in furiosam multitudinem incidit, qui existimantes Cornelium Cinnam esse, qui Cæsaris affinis adversus eum fuerat concionatus, errore decepti, trucidarunt, ejusque caput hastæ infixum circa Cæsaris rogum, tanquam inferias detulerunt. Plutarch. in vita Cæsaris dicit huic Cinnæ Cæsarem visum in somniis priori nocte, quod illum ad cœnam invitaret, & cum recusaret, invitum & reluctantem ab eo manu fuisse protractum. Tum etiam dicit illum eo tempore febri laborasse. *Oliverius.*

1. Im-

quod cum affinis esset Cæsaris, adversus eum nefariè raptum, [1] impiam pro Rostris orationem habuisset: Eoque errore propulsus est, ut caput Helvii perinde, atque Cornelii, circa rogum Cæsaris, fixum jaculo ferret; [2] officii sui, alieni erroris piaculum miserabile.

2. Nam C. Cassium error à semet ipso pœnas exigere coëgit. Inter illum enim pugnæ [3] quatuor exercituum apud Philippos [4] varium ipsisque ducibus ignotum eventum, missus ab eo Titinius centurio nocturno tempore, ut specularetur quonam in statu res M. Bruti essent: dum crebros excessus viæ petit, quia tenebrarum obscuritas, hostesne an commilitones occurrerent, dignoscere non sinebat, tardius ad Cassium rediit. Quem is exceptum ab hostibus, omniaque in eorum potestatem recidisse existimans, [5] finire vitam properavit: cum & castra [6] hostium invicem [7] capta, & Bruti copiæ magna ex parte incolumes essent. [8] Titinii vero non obliteranda silentio virtus, qui oculis paulisper hæsit, inopinato jacentis ducis spectaculo attonitus; deinde profusus in lachrymas, Etsi imprudens, inquit, imperator causa tibi mortis fui: tamen ne id ipsum impunitum sit, accipe me fati tui comitem. Superque exanime corpus ejus jugulo suo gladium capulo tenus demisit:

1. *Impiam orationem.*] Quia dixerat in concione jure cæsum fuisse Cæsarem, hoc autem fecerat, ut iratum populum sua oratione leniret, seditionemque sedaret. *Oliv.*

2. *Officii sui.*] Quod Cæsari in celebrando ejus funere præstiterat: nam inde à pompa funebri redibat. *Idem.*

3. *Quatuor exercituum.*] Duorum, scilicet Bruti & Cassii, & totidem Octavii & Antonii. *Idem.*

4. *Varium eventum.*] Bene, *varium*, quia ex altero cornu Brutus victor, ex altero Antonius, & contra Cassius & Octavius victi. *Idem.*

5. *Finire vitam properavit.*] Sunt qui dicant hallucinatum putasse suos esse hostes, & ita sibi necem properasse. *Badius.*

6. *Hostium.*] Octavianorum.

7. *Capta invicem.*] E contrario, sicut castra ejus ab Antonio capta fuerant. *Badius.*

8. *Titinii vero, &c.*] Laudat Titinii, ut Plutarchus quoque dicit, fidem & amicitiam, qui, quum in castra rediisset ad Cassium, victoriæ corona redimitus, ubi comperit ex ploratu, & amicorum sese affligentium questubus & ululatibus, Cassium ignorantiæ errore deceptum mortem oppetiisse, dolore nimio percitus, educto ense, multa prius in suam tarditatem invectus, seipsum transfixit. *Oliv.*

1. *Falsa*

ſit: ac permiſto utriuſque ſanguine, duplex victima jacuit, Pietatis hæc, Erroris illa.

3. Cæterum [1] falſa opinatio, neſcio an præcipuam injuriam Lartis Tolumnii Vejentium regis [2] penatibus intulerit. Nam cum in [3] teſſerarum proſpero jactu per jocum colluſori dixiſſet, Occide: & forte Romanorum [4] legati interveniſſent: ſatellites ejus errore vocis impulſi, interficiendo legatos, luſum ad imperium tranſtulerunt.

CAP. X.

DE ULTIONE.

ROMANORUM.	EXTERNORUM.
1. *Papiriæ tribus Tuſculanorum in Poliam.*	1. *Thamyris & Beronices reginarum.*
2. *Populi Uticenſis in C. Fabium Hadrianum.*	2. *Juvenum quorundam Græcorum.*

Ultionis autem quemadmodum acres, ita juſti aculei ſunt: qui laceſſiti concitantur, acceptum dolorem penſare cupientes. Quos latius complecti non attinet.

1. [5] M. Flavius trib. pleb. ad populum de Tuſculanis retulit, quod eorum conſilio Veliternos Privernateſque rebellaturos diceret: Qui cum conjugibus ac liberis ſqualore obſiti, cum ſupplices Romam veniſſent; accidit ut reliquis tribubus ſalutarem ſententiam ſecutis, ſola Polia judicaret, oportere publicè eos verberatos ſecuri percuti: im-

1. *Falſa opinatio.*] Quod falſo opinati fuerunt ſatellites imperari ſibi, ut legatos occiderent. *Oliv.*

2. *Penatibus.*] Nam violatum jus gentium, violata & hoſpitii jura videntur, cum legatis in regia vis fuerit illata. *Id.*

3. *Teſſerarum.*] Inſtrumenti luſorii ſexangularis. *Teſſerarum*] De tabula luſoria vide Notas ad Salluſt. pag. 32. Teſſeris autem antiquiſſimi tribus utebantur, media ætas duabus, donec iterum tribus uſi.

4. *Legati Romanorum.*] Quos quatuor fuiſſe dicit Cicero Philipp. lib. IX. Addit inſuper, quod illorum ſtatuæ ad ſuum uſque tempus ſteterant in roſtris. Fuerant autem miſſi legati, ut agerent de pace cum rege. *Oliv.*

5. M. *Fulvius tribunus plebis.*] Ita vulgo. In Winch. *M. Flavius*, quemadmodum appellatur etiam à Livio. *Pighius.*

1. *Sub*

imbellem multitudinem [1] sub corona venire. [2] Quam ob caussam Papiria tribus, [3] in qua plurimum Tusculani in civitatem recepti potuerunt, neminem postea candidatum Poliæ tribus fecit magistratum: ne ad eam ullus honos suis suffragiis perveniret, quæ illis vitam ac libertatem, quantum in ipsa fuit, ademerat.

2. Illam verò ultionem & senatus, & consensus omnium approbavit. [4] Cum Hadrianus cives Romanos, qui [5] Uticæ consistebant, [6] sordido imperio vexasset, idcircoque ab

1. *Sub corona venire.*] Ut coronati publice venderentur, sic enim apud majores mancipia vendebantur, & præsertim homines & equi. Cato in oratione quadam, *Satius est*, inquit, *ut pop. Rom. in Capitolium potius supplicatum eat, quam coronatus veniat.* Oliv.

2. *Quam ob causam Popilia tribus.*] Ita vulgo. Wincheliauus codex *Papiriam tribum* vocat. Recte, nam ita etiam Livius. Nec quenquam ex Polia tribu candidatum ferme datum Papiriam ferre solitum. *Pigh.*

3. *In qua plurimum postea Tusculani in civitatem recepti potuerunt, neminem unquam candidatum Polia tribus fecit magistratum.*] Tusculani civitatem accepere, cum M. Furium Camillum agros urbemque eorum hostiliter invadentem, pace ac fide constanti, nullis oppositis armis, amice acceperunt, omnia potestati Romanorum sponte subjicientes. Qua obedientia non solum amicitiam, sed & jus civitatis meruêre, ut auctor est Livius lib. VI. quodque etiam testatur ipse Valer. lib VII. c. 3. Quæ quidem accidere A.U. CCCLXXIII. Hæc autem de quibus nunc loquitur Valerius, sexaginta amplius annis postea. Multo igitur prius quam hæc damnatio contigit, in civitatem recepti fuerant Tusculani, velut etiam astipulatur in Plautina M. Tullius, scribens è Tusculana familia Juventia primum ædilem curulem plebeium Rom. creatum fuisse, quod anno CCCLXXXVIII. fere contigit, quinquaginta plus minus annis ante dictam damnationem. Si magistratus in urbe gerebant Tusculani, procul dubio jam cives erant. Adeo non postea cum reos damnasset Polia tribus, in civitatem recepti dicentur, ut hæc præ se ferunt Valerii verba. Transferendam itaque puto vocem *postea*, atque ita legendum esse: *In qua plurimum Tusculani in civitatem recepti potuerunt, neminem postea candidatum Polia tribus fecit magistratum.* Indicat quodammodo hanc lectionem Campense exemplar, in quo sic, licet incorrecte: *In quo plurimum postea Tusculani in civitatem recepti potuerunt, neminem postea candidatum, &c.* Pigh.

4. *Cum Hadrianus.*] Ita vulgo. Editio Veneta, *Cum enim Adrianus.* Rectius Orosius *Fulvium Adrianum* appellat. *Coler. Cum Hadrianus, &c.*] Hic urbis præfectus, eum cives Romanos, qui Uticæ negociabantur, aut alia de causa locum illum habitabant, tyrannice & crudeliter nimis haberet, quippe quos servilibus operibus adigeret, ab illis vivus concrematus est, quia tantam servitutem ferre non possent. Romæ nulla de re tanta quæstio, nulla querela facta est. Ex quo concludi potuit, Senatum ultionem illam comprobasse. *Oliv.*

5. *Utica.*] In ea urbe provinciæ Africanæ.

6. *Sordido imperio.*] Ita vocat, quia collecta manu servorum, imperium affectabat, à quorum dominis postea, congestis

ab his vivus esset exustus; nec quæstio ulla in urbe hac de re habita, nec querela versata est.

EXTERNA.

1. [1] Claræ ultionis utraque regina, & [2] Thamyris, quæ caput Cyri abscissum in utrem humano sanguine repletum dimitti jussit, exprobrans illi insatiabilem cruoris sitim, simulque pœnas occisi ab eo filii sui exigens: [3] & Beronice, quæ Laodices insidiis interceptum sibi filium graviter ferens,

gestis sarmentis, cum omni familia combustus est. Idem Orosius. *Coler.*

1. *Claræ ultionis.*] Duarum reginarum exempla proponit, quarum utraque gravissimam de inimicis sumpsit ultionem. Primum exemplum est Thamyris Scytharum reginæ, de qua sic breviter Justinus lib. 1. *Cyrus*, inquit, *subacta Asia, & universo oriente in potestatem redacto, Scythis bellum intulit. Erat autem eo tempore Scytharum regina Thamyris, quæ non muliebriter adventu hostium territa, cum prohibere eos transitu Araxis fluminis posset, transire permisit, & sibi faciliorem pugnam intra regni sui terminos rata, & hostibus objectu fluminis fugam difficiliorem. Itaque Cyrus, trajectis copiis, cum aliquantisper in Scythiam processisset, castra metatus est, deinde postera die, cum simulato metu, & quasi refugiens castra deseruisset, vinum affatim, & ea quæ erant epulis necessaria reliquit. Quod cum nuntiatum esset reginæ, adolescentulum filium ad insequendum eum cum tertia parte copiarum mittit. Cumque ventum ad Cyri castra esset, ignarus rei militaris adolescens, veluti ad epulas, non ad prælium venisset, omissis hostibus, insuetos Barbaros vino onerare se patitur, priusque Scythæ ebrietate, quam bello vincuntur. Nam cognitis his Cyrus, reversus per noctem, vino saucios opprimit, omnesque Scythas cum reginæ filio interficit. Amisso tanto exercitu, & quod gravius dolendum, unico filio, Thamyris orbitatis dolorem non in lachrymas effudit, sed in ultionis solatium intendit, hostesque recenti victoria exultantes pari insidiarum fraude circumdedit. Quippe simulata diffidentia, propter vulnus exceptum refugiens, Cyrum ad usque angustias perduxit. Ibi compositis in montibus insidiis, ducenta millia Persarum cum ipso rege trucidavit. In qua victoria etiam illud memorabile fuit, quod neque nuntius tantæ cladis quidem superfuit. Caput Cyri amputatum in utrem humano sanguine repletum conjici regina jubet, cum hac exprobratione crudelitatis:* Satia te sanguine, *inquit*, quem sitisti, cujusque insatiabilis semper fuisti. *Oliv.*

2. *Thamyris.*] Hæc regina fuit Scytharum & Massagetharum, de qua multa tradit Herodotus. *Idem.*

3. *Et Beronice.*] Beronice, cui & Laodice nomen fuit, Mithridatis superioris regis Ponti, ejus qui cum Romanis adversus Aristonicum paulo ante bellum gesserat, repentinaque morte subtractus fuerat, filia, Mithridatis vero regis secundi & hostis populi Romani soror; Ariarathi Cappadociæ regi nupsit, quem per Gordium insidiis Mithridates ipsius Beronices frater interfici jussit. Mortuo Ariarathe, filii duo superstites fuerunt. Cum igitur Nicomedes Bithyniæ rex Cappadociam cæde regis quasi vacuam occupasset, Mithridates regni avidus, ficta pietate, ut nepotes in paternum regnum restitueret, arma adversus Nicomedem sumsit. Sed ubi comperit Laodicen, sive Beronicem sororem Nicomedi

rens, armata currum conscendit, persecutaque satellitem regium crudelis operis ministrum, nomine Cæneum, quem hasta nequicquam petierat, saxo ictum prostravit; ac super ejus corpus actis equis, inter infesta contrariæ partis agmina ad domum, in qua interfecti pueri corpus occultari arbitrabatur, perrexit.

2. [1] Jasonem Thessalum Persarum regi bellum inferre parantem, an satis justa ultio absumpserit, ambiguæ æstimationis est. Taxillo enim gymnasiarchæ à quibusdam juvenibus pulsatum se conquesto, permisit; ut aut tricenas ab his drachmas exigeret, aut denas plagas singulis imponeret. Quo posteriore vindicta uso: qui vapulaverant, Jasonem interfecerunt, animi, non corporis dolore pœnæ modum æstimantes. Cæterum parvo irritamento ingenui pudoris maximæ rei expectatio subruta est. Quoniam opinione Græciæ tantum in spe Jasonis, quantum in effectu Alexandri reponebatur.

comedi nupsisse, simulata pietas in veram convertitur. Quare pulso ex Cappadocia Nicomede, Ariarathi, qui major natu erat, paternum regnum reddidit, quem deinde haud ita multo post, facti pœnitens, occidit. Cum vero minor alter, qui & ipse Ariarathes dictus est, ab amicis ex Asia revocatus regnare videretur, ipse quoque ejusdem, ut vulgo creditur, Mithridatis opera per insidias trucidatur. Cujus cædis dolore percita mater, junctis jugalibus equis, oblita sexus, arma corripuit, nec prius præcipitem Cæneum regis satellitem persequi destitit, quam eum, cum hasta nequisset, saxo prostravit, superque jacentis cadaver indignabunda currum egit, & inter hostilia tela, nullo fratris, qui tunc hostis erat, timore perculsa, domum, in qua cæsi pueri corpus servari putabat, irrupit, eique maternas lachrymas, & funeris officium præstitit. *Oliverius.*

1. *Jasonem Thessalum.*] Hic Jason Thessalorum rex apud omnes maximi nominis & æstimationis fuit, adeo ut nemo dubitaret, quin Persarum regem fuisset subacturus, nisi antea fuisset interceptus, quam Persis, quod institutum erat bellum, inferret. *Oliv.*

CAP. XI.

CAP. XI.

DE IMPROBE DICTIS, ET SCELERATE FACTIS.

ROMANORUM.

1. *Tullia Ser. F. L. Superbi regis.*
2. *C. Fimbria trib. pleb.*
3. *L. Catilina.*
4. *Magii Chilonis.*
5. *C. Toranii C. F.*
6. *Villii Annalis.*
7. *Uxoris Vettii Salassi.*

EXTERNORUM.

1. *Duorum fratrum Hispanorum.*
2. *Mithridatis regis.*
3. *Sariastris Tigranis regis F.*
4. *L. Ælii Sejani.*

[1] NUnc quatenus vitæ humanæ, tum bona, tum etiam mala substitutis exemplorum imaginibus persequimur; dicta improbè, & facta sceleratè referantur.

1. [2] Unde autem potius, quam à Tullia ordiar? quia tempore vetustissimum, conscientia nefarium, voce impro-

1. N*Unc quatenus vitæ humanæ, tum bona, tum etiam mala substitutis exemplorum imaginibus prosequamur.*] Ita vulgo. In MSS. *Quatinus persequimur.* Recte, ac præsentis temporis verbo, nam adverbium causale est, atque per tertiam vocalem scribitur in veteribus libris omnibus. Ut enim auctor est Festus, *Quatenus* significat, qua fine, non secus ac *hactenus*, hac fine: verum *quatinus* significat quoniam, sicut hoc loco, atque apud Juvenalem:

Quatinus hic non sunt nec venales elephanti. Pigh.

2. *Unde autem, &c.*] Nota est historia. Livius auctor lib. 1. Cæso per insidias Tarquinio Prisco, & in ejus locum Servio Tullio Tanaquilis arte substituto duo supererant Tarquinii filii, quorum Tullius veritus ne idem sibi, quod & soecero evenerat, forte contingeret, utrumque sibi generum asciviт. Erant autem illi filiæ duæ, natura longe dispares. Sed forte ita accidit, ne duo violenta ingenia matrimonio jungerentur, nam ex fratribus alter mitioris, ferocioris alter erat ingenii. Fortuna credo fuit pop. Rom. quo diuturnius Servii regnum esset, constituique civitatis mores possent. Angebatur ferox Tullia, nihil acrimoniæ in viro esse, neque ad cupiditatem, neque ad audaciam, tota in alterum Tarquinium versa, eum mirari, eum virum dicere regio sanguine ortum, spernere sororem, quæ virum nacta muliebri cessaret audacia. Contrahit celeriter similitudo eos, ut malum malo fiat aptissimum, sed initium turbandi omnia à fœmina ortum est, ea secretis viri alieni assuefacta sermonibus, nullis verborum contumeliis parcere de viro ad fratrem, de sorore ad virum, & se rectius viduam, & illum cælibem fuisse futurum, quam cum impati jungi, aut elanguescere aliena ignavia dicebat. Et si sibi eum, quo digna esset, virum dedissent Dii, domi se propediem visuram fuisse tegnum, quod apud patrem videat. Celeriter adolescentem suæ temeritatis implet. Aruns Tarquinius & Tullia minor prope continuatis funeribus, hæc mari-

probum ac monstri simile exemplum est. Quæ cum carpento veheretur, & is qui jumenta agebat; [1] succussis frenis constitisset; repentinæ moræ causam requisiit. Et ut comperit corpus patris Ser. Tullii occisi ibi jacere; supra idem vehiculum duci jussit, [2] quo celerius in complexum interfectoris ejus Tarquinii veniret. Qua tam impia, tamque probrosa festinatione, non solum se æterna infamia; sed ipsum etiam vicum [3] cognomine sceleris commaculavit.

2. Non

maritum, ille uxorem sustulit, cum domos vacuas novo matrimonio fecissent, junguntur nuptiis, magis non prohibente Tullo, quam approbante. Tum vero indies infestior Tullii senectus, infestius cœpit esse regnum. Jam enim à scelere aliud spectare mulier scelus, nec nocte, nec interdiu virum conquiescere patiebatur, monebat ut potius habere, quàm sperare regnum vellet, meminisset se Tarquinii filium esse, cui Romanum debebatur imperium, nec prius destitit, quam illum stimulis, veluti furiis, ad eripiendum patri regnum incendit, quibus ille instinctus, circuire & prensare minorum gentium patres cœpit, admonebat eos paterni beneficii, ac pro eo gratiam repetebat, alliciebat donis juvenes, ingenria pollicebatur. Idemque socero struit insidias, & cum agendæ rei tempus visum est, stipatus agmine armatorum, in forum irrumpit, regiam sedem occupat, multa in socerum graviter invectus, quo populo regem invisum reddere possent. Cui concionanti cum supervenisset Servius, & ab eo quæsisset, quid ita ausus esset? Ille ferociter respondit, se patris sui tenere sedem. Orta deinde ab utrisque fautoribus contentione, factoque populi concursu in curiam, apparebat regnaturum qui vicisset. Tunc Tarquinius, necessitate jam ipsa cogente, ultima audere, multo & ætate & viribus validior, medium arripit Servium, elatum è curia in inferiorem partem per gradus dejicit, deinde ad cogendum Senatum in curiam rediit. Fit fuga regis apparitorum atque comitum; ipse prope exanguis cum semianimi regio comitatu se reciperet, pervenisserque ad summum Cyprium vicum, ab iis qui missi à Tarquinio fugientem consecuti erant, interficitur. Creditur, quia non abhorret à cætero scelere, admonitu Tulliæ id esse factum, carpento certe (id quod satis constat) in forum invecta, nec reverita cœtum virorum præsentium, evocavit virum è curia regemque prima appellavit, à quo facessere jussa ex tanto tumultu, cum domum se reciperet, pervenisseqee ad Cyprium vicum, flectere carpentum in dextram jussit aurigam, ut in collem Esquiliarum veheretur, restitit pavidus, & frenos inhibuit is qui jumenta agebat, jacentemque dominæ Servium trucidatum ostendit. Fœdum inhumanumque deinde traditur scelus, monumentoque locus est, quem sceleratum vicum appellant, quo amens, agitantibus sororis virique cæsorum furiis, Tullia per patris corpus carpentum egisse fertur, partemque sanguinis ac cædis paternæ cruento vehiculo contaminata ipsa respersaque tulisse ad penates suos, virlque sui, quibus iratis malum regni principium, similes deinde exitus sequerentur. Vide Liv. libro 1. *Oliv.*

1. *Succussis frenis.*] Pressis & inhibitis.

2. *Quo celerius in complexum.*] Livius hoc in reditu contigisse dicit.

3. *Cognomine sceleris.*] Dictus enim sce-

lud si aqua non potuero, ruina extinguam. [1] Quem quid aliud existimemus, quam conscientiæ stimulis, actum à se inchoati parricidii peregisse!

4. [2] Consternatum etiam [3] Magii Chilonis amentia pectus:

adolescentia dicebat vitam instituisse, ut omnia bona in spe haberet, nec existimarent sibi patricio viro, cujus ipsius atque majorum plurima beneficia in plebem essent, perdita rep. opus esse, cum eam servaret M. Tullius inquilinus civis urbis Romæ. Ad hæc maledicta alia cum adderet, obstrepere omnes, hostem & parricidam vocare. Tum ille furibundus inquit, Quandoquidem ego circumventus, ab inimicis præceps agor, incendium meum ruina vestra extinguam; deinde se ex curia domum proripuit. Oliv.

1. *Quem quid aliud existimemus, quam conscientia stimulis actum, simulachrum à se inchoati parricidii peregisse.*] Ita vulgo. Locus glossemate turpiter conspurcatus. *Actum inchoati parricidii* dixit eleganter Valerius, è fabulis theatralibus sumpta translatione, ut Cicero Verrina III. *Itaque primum illum actum istius vitæ turpissimum prætermittam.* Et alibi: *Quartum actum improbitatis vocat præturam Verris Siciliensem, in qua graviter personam quoque suam egerit, non secus ac primum in quæstura, secundum in legatione, & tertium in prætura.* Eodem modo quam pulcherrime Valerius Catilinam conscientiæ stimulis, actum inchoati à se parricidii peregisse dicit. Quamvis enim non reipsa, voluntate tamen conceptam à se tragœdiam peragere non destitit. Glossographus aliquis locum interpretari volens, scripsit *actum*, id est, *simulachrum*. Quam vocem deinde contextui librariorum imperitia adjunxit. Unde omnino expungenda est, quandoquidem in veteribus libris non reperiatur; in quibus ita legimus, *Quem quid aliud existimemus, quam conscientia stimulis actum à se inchoati parricidii peregisse.* Pigh.

2. *Consternatum etiam, &c.*] De morte M. Marcelli Servius Sulpitius ad Ciceronem epistola, libro IV. Epist. ad Familiar. *Ad decimum*, inquit, *Kalend. Junii cum ab Epidauro Pyræum navi advectus essem, ibi Marcellum collegam nostrum conveni, eumque ibi diem consumpsi, ut cum eo essem: postero die, cum ab eo digressus essem eo consilio, ut ab Athenis in Bœotiam irem, reliquamque jurisdictionem absolverem, ille, uti ajebat, supra Majas Italiam versus navigaturus erat. Postridie cum ab Athenis proficisci in animo haberem, circiter horam decimam noctu Posthumius familiaris meus ad me venit, & mihi nuntiavit M. Marcellum collegam nostrum post cœna tempus à Publio Magio Chilone familiari ejus pugione percussum esse, & duo vulnera accepisse, unum in stomacho, alterum in capite secundùm aurem, sperare tamen eum vivere posse. Magium seipsum interfecisse. Postea se à Marcello ad me missum esse, qui hæc nuntiaret & rogaret, ut medicos cogerem. Coëgi, & è vestigio eo sum profectus. Prima luce cum non longè à Pyræo abessem, puer Acidini obviam mihi venit cum codicillis, in quibus scriptum, paulo ante lucem diem suum obiisse. Ita vir clarissimus ab homine teterrimo acerbissima morte est affectus, & cui inimici propter dignitatem pepercerant, inventus est amicus, qui ei mortem afferret.* Oliverius.

3. *Magii Chilonis.*] Ita vulgo. Cicero *P. Magium Chilonem* appellat. Edit. Venet. *Cilonis* habet. Sed diversa sunt *Chilo* & *Cile*. Festus: Chilo *dicitur cognomento à magnitudine labrorum.* Cilo *sine aspiratione, cui frons est eminentior.* Ergo iidem Chilonis à Labeonibus, dicti ἀπὸ τῶ χείλους. Glossæ veteres: *Cilo*, φοξικέφαλος. *Coler.*

unus: Ab illo, inquit, quem tantopere diligis, demonstratus, nostro ministerio, filii indicio occideris: protinusque pectus ejus gladio trajecit. Collapsus itaque est infelix auctore cædis, quam ipsa cæde miserior.

6. Cujus fati acerbitatem L. Villius Annalis sortitus; Qui cum in [1] Campum [2] ad quæstoria comitia filii descendens, proscriptum se cognôsset, ad clientem suum confugit: sed ne fide ejus tutus esse posset, scelere nefarii juvenis effectum est. Siquidem per ipsa vestigia patris militibus ductis, occidendum eum in conspectu suo objecit: bis parricida, consilio prius, iterum spectaculo.

7. [3] Ne Vettius quidem Salassus proscriptus parum amari exitus; quem latentem uxor interficiendum, quid dicam, tradidit, an ipsa jugulavit? Quanto enim levius est scelus, cui tantummodo manus abest?

EXTERNA.

1. Illud autem facinus, quia externum, tranquilliore affectu narrabitur. Scipione Africano [4] patris & patrui memoriam [5] gladiatorio munere Carthagine Nova celebrante, [6] duo regii filii nuper patre mortuo, in arenam processerunt:

1. *Campum.*] Martium.

2. *Ad quæstoria comitia.*] Ut filius quæstor crearetur, suaque præsentia, quoad posset, filio suffragaretur. *Oliv.*

3. *Ne Vettius quidem, &c.*] Crudelitatem uxoris expertus est Vettius iste, qui à triumviris proscriptus, cum ad posticas uxoris ædes profugisset, ab ea non est admissus. Quare vehementi indignatione commotus, ne in persequentium manus perveniret, sibi gladio pectus transfixit, postesque crudelissimæ conjugis sanguine aspersit. Uxor igitur virum non prodidit, sed suis manibus quodammodo jugulavit. Nam idem est auctorem & actorem cædis esse. *Idem.*

4. *Patris & patrui.*] P. & Cn. Scipionum in Hispania interemptorum. *Bad.*

5. *Gladiatorio munere.*] In ludis funebribus adhibebantur gladiatorum paria inter se ad sanguinem, vel ad mortem usque certantium, ut supra diximus. Itaque ejusmodi ludi celebriores habebantur, quo plures gladiatores occubuissent. *Oliver.* *Gladiatorio munere.*] Quod propter effusionem sanguinis Diis inferis & manibus occisorum gratissimum esse credidit misera gentilitas. Illud autem genus dimicandi in arena, ubi par pari opponebatur, dictum est munus, propterea quod ex eo quasi muneris loco voluptatem captabat populus. *Badius.*

6. *Duo regii filii.*] Dissentit à Livio Valer. hoc loco. Non enim fratres, sed patrueles fratres fuisse dicit Livius. *Oliv.*

runt: pollicitique ſunt ibi ſe de regno prœliaturos, quo ſpectaculum illud illuſtrius pugna ſua facerent. Eos cum Scipio monuiſſet, [1] ut verbis, quam ferro dijudicare mallent, uter regnare deberet: ac jam major natu conſilio ejus obtemperaret; minor corporis viribus fretus, in amentia perſtitit. Initoque certamine, pertinacior impietas fortunæ judicio morte multata eſt.

2. [2] Mithridates autem multo ſceleratius, qui non cum fratre de paterno regno, ſed cum ipſo patre bellum de dominatione geſſit: in quo qui aut homines ullos adjutores invenerit, aut Deos invocare auſus ſit, præ admiratione hæreo.

3. Quanquam quid hoc, quaſi inuſitatum illis gentibus miremur? cum [3] Sariaſter adverſus patrem ſuum Tigranem Armeniæ regem, ita cum amicis conſenſerit; ut omnes

1. *Ut verbis contendere quam ferro dimicare mallent, uter regnare deberet.*] Ita vulgo. Veteres libri habent, *Uti verbis quam ferro dijudicare mallent*. Eleganter: *Dijudicare* enim iſtic, quod barbari Gallica voce dicunt *appunctare*. Sic Cicero ad Attic. lib. XIV. *Noſtras contentiones reſpublica dijudicabit*. Idem de Finib. III. *Eamque controverſiam dijudicabis*. Pighius.

2. *Mithridates, &c.*] Mithridatis factum multo ſceleratius, qui non cum fratre, ſed cum patre de regno certavit. Cum enim regnandi libidine nimia eſſet incenſus, præmaturam & celerem patris mortem cupiebat, quam cum illi clam inferre non poſſet, nec palam auderet, occupata regni parte bellum indixit. Sed pater morte præventus, ſceleratam filii cupiditatem adimplevit. *Oliverius.*

3. *Sariaſter.*] Hic Sariaſter, ut tradit Plutarchus in vita Pompeji, poſt pulſum è provincia Mithridatem, qui ad Tigranem in Armeniam profugerat, à patre defecit, & Pompejum in Armeniam vocavit, illique venienti occurrit ad fluvium Araxem; junctis copiis, urbes & oppida patris cum Pompejo pariter expugnat. Sed Tigranes audito adventu Pompeji, cognitaque defectione filii, communicato cum amicis conſilio, hiſque in regiam arcem collocatis, ad Pompejum ſupplex confugit, fretus illius humanitate ac ſuaviſſimis moribus, erroribus veniam petiit: qua impetrata, ut diximus in cap. de Humanitate, cum illum Pompejus in dextra parte, filium in ſiniſtra juxta ſe collocaſſet, atque inter illos regnum partitus eſſet, impius filius Sariaſter id ægrè tulit; à Pompejo invitatus ad cœnam reſpondit, Non ſibi opus eſſe Pompejo, ſe Romanorum alium inventurum, cui charior eſſe poſſit. Quibus verbis iratus Pompejus, illum in vincula conjici, & ad triumphum reſervari juſſit. Valerius vero dicit hunc in patrem conſpiraſſe cum amicis, deteſtabili conjuratione, humano ſcilicet ſanguine, facta. Conſtat tamen illum à Pompejo in triumphum fuiſſe ductum. *Oliv.*

1. *Dex-*

omnes [1] dextris manibus ſanguinem mitterent, atque eum [2] invicem ſorberent. Vix ferrent illi pro ſalute parentis tam cruenta conſpiratione fœdus facientem.

4. [3] Sed quid ego iſta conſector, aut quid iis immoror: cum [4] unius parricidii cogitatione cuncta ſcelera ſuperata cernam? Omni igitur impetu mentis, omnibus indignationis viribus, ad id lacerandum pio magis quam valido affectu rapior. Quis enim amicitiæ fide extincta genus humanum cruentis in tenebris ſepelire conatum, profundo debitæ execrationis ſatis efficacibus verbis adegerit? Tu

1. *Dextris manibus ſanguinem emitterent.*] Haurirent è dextris ſuis ſanguinem. Nam, ut teſtis Herodotus, apud Barbaras nationes execrationis & jurisjurandi mos fuit, ut è dextris manibus ſanguinem hauſtum vino permixtum biberent, cum hac execratione, ut quicunque à fœderis lege & conjuratione defeciſſet, execrabilis eſſet. Conſpirationis igitur adverſus Tigranem factæ filius ſe ſocium & principem præbuit. *Oliver.*

2. *Invicem ſorberent.*] Confuſum admixtumque ſanguinem ex eorum dextris hauſtum combiberent, quod & Catilina in conjuratione ſua feciſſe dicitur. *Idem.*

3. *Sed quid ego iſta conſector.*] Eſt hujus exempli aperta nimis atque impudens aſſentatio, quæ non ſine lectoris faſtidio legi poſſit. Conjurationem enim, quam adverſus Tiberium auſus eſt moliri Sejanus, cunctis reip. calamitatibus dicit non ſolum conferendam, ſed etiam eſſe præferendam. Suetonius in vita Tiberii: *Sejanum*, inquit, *res novas molientem, quamvis jam & natalem ejus publice celebrari, & imagines aureas coli paſſim videret, vix tandem & aſtu magis ac dolo, quam principali auctoritate ſubvertit: nam primo ut à ſe per ſpeciem honoris dimitteret, collegam ſibi aſſumpſit in quinto conſulatu, quem longo intervallo abſens ob idipſum ſuſceperat. Deinde ſpe affinitatis ac tribunitia poteſtatis deceptum inopinantem criminatus eſt, pudenda miſerandaque oratione, cum inter alia patres conſcriptos precaretur, mitterent alterum è conſulibus, qui ſenem ſe & ſolum in conſpectum eorum cum aliquo præſidio perduceret. Sic quoque diffidens, tumultumque metuens, Druſum nepotem ſuum, quem in vinculis adhuc Romæ continebat, ſolvi, ſi res poſceret, ducemque conſtitui præceperat. Aptatis etiam navibus ad quaſcunque regiones meditaretur fugam, ſpeculabundus ex altiſſima rupe identidem ſigna, quæ, ne nuntii morarentur, tolli procul, ut quidque factum foret, mandaverat. Verum & oppreſſa conjuratione Sejani, nihilo ſecurior aut conſtantior, per IX. proximos menſes egreſſus non eſt villa, quæ vocatur Jovis.* Hæc Suetonius. Hanc igitur conjurationem deteſtatur Valerius, quam dicit per aſſentationem ad humani generis everſionem excidiumque pertinuiſſe; extincto enim imperatore Tiberio, à quo genus humanum regeretur, id à tanto imperatore deſertum periturum eſſe videbatur. *Idem.*

4. *Unius parricidii cogitatione.*] Tiberium intellige, quem Sejanus interficere voluit. Sueton. in Tib. Dion lib. LVII. Tacitus lib. V. Joſephus libro XVIII. cap. 13. etſi in Auguſtum etiam conjurarunt, Dion, Tacitus, Seneca, Paterculus. *Corrad.*

Tu videlicet efferatæ barbariæ immanitate truculentior habenas Rom. imperii, quas princeps parensque noster salutari dextera continet, capere potuisti? Aut te compote furoris, in suo statu mundus mansisset? [1] Urbem à Gallis captam, [2] & trecentorum inclytæ gentis [*] virorum stragem fœdam,

1. *Urbem à Gallis captam.*] Nota est historia, quomodo Brenno duce Galli fuso fugatoque apud Alliam exercitu Romano, urbem ceperunt, & totam præter Capitolium flamma ferroque vastarunt. *Oliverius. Urbem à Gallis captam, & trecentorum inclyta gentis virorum strage fœdatam, Alliensem diem.*] Ita vulgo. In veteribus libris habetur, *Strage fœdatum, Alliensem diem*, *recte dispunctatis locis*; licet mendose sciptum sit, *Strage fœdatum*, cum debeat scribi, *Stragem fœdam*. Constat enim ipsum loqui velle non de Alliensi prœlio, sed de Cremerensi, in quo treceni ejusdem gentis nobiles Fabii cecidere. Legendum itaque existimo: *Urbem à Gallis captam, & trecentorum inclyta gentis stragem fœdam, Alliensem diem & oppressos in Hispania Scipiones, Thrasimenum lacum, & Cannas, &c.* Omnes enim istic insigniores populi Romani clades bello acceptas enumerat, quas una furiosa cogitatione Sejanum repræsentasse atque vicisse dicit. Verum ut lectori studioso scopum hujus exempli clarius aperiam, quem minus attigisse commentatores video, cognoscimus ex historia, Valerium hoc loco invectivæ suæ mucronem stringere adversus L. Ælium Sejanum Tiberio Cæsari prius familiaritate conjunctissimum, sed postea ob suspiciones inimicum factum. Quem principis amicitia illustrem fecerat, atque ad summos honores evexerat, adeo ut ejus natalis publice velut Cæsaris celebraretur, statuæ omnis generis atque etiam aureæ passim ab omnibus ponerentur, colerenturque, utque tandem apud Senatum, omnemque populum majore in auctoritate, quam ipse Tiberius esset. Itaque nimis exaltatum, jamque metuendum, astu ac dolo subvertit; spe etenim affinitatis, atque tribunitiæ potestatis objecta deceptum, nihilque sinistri suspicantem subito aggressus, velut res novas adversum rempublicam atque se molientem, longa & criminosa epistola è Capreis (ubi tum manebat Tiberius) ad senatum scripta infensissime accusavit. Sejanus mox ab omnibus desertus, jussu senatus in carcerem raptus, cum omni stirpe ac familia occiditur. Cadavera triduo publice ludibrio habita, demum in Tiberim projecta sunt, & acerba inquisitio contra ejus familiares & amicos est instituta. Ipsius nomen non diu antea consulis, tanquam populi Romani hostis è fastis ac monumentis publicis erasum, statuæ passim dejectæ atque conflatæ, atque memoria decreto senatus abolita est. Illudque in causa, quod Valerius eum non nominet, licet acerbe in ipsum, Tiberio placere cupiens, invehatur. Ideoque etiam non velut civem inter domestica sceleratorum exempla, sed velut hostem inter peregrinos & externos extremo loco collocat. Igitur ex his etiam animadvertere est, eodem anno, quo Sejanus occisus, Valerium hunc librum nonum conscripsisse. *Pigh.*

2. *Et trecentorum inclyta gentis.*] Treceni & sex Fabii adversus Vejentes suis opibus suisque sumptibus gerendum bellum susceperunt, qui apud Cremeram per insidias cæsi omnes ad unum fuerunt. Quæ familia penitus extincta fuisset, ni unus, qui per ætatem arma ferre non poterat, Romæ relictus eam propagasset. De quibus Ovidius libro Fastorum secundo:

Hæc

fœdam, [1] Alliensem diem, & [2] oppressos in Hispania Scipiones, [3] Thrasymenum lacum, & Cannas, [4] bellorumque civilium domestico sanguine madentem Æmathiam amentibus propositis [5] furoris tui repræsentare, & vincere voluisti. Sed vigilarunt oculi Deorum, [6] sidera simul vigorem [7] suum obtinuerunt: [8] Aræ, pulvinaria, templa præsenti numine vallata sunt. Nihilque quod pro capite Augusti, ac patria excubare debuit, torpere sibi permisit. [9] Et imprimis auctor,

Hæc fuit illa dies, in qua Vejentibus armis
Tercentum Fabii ter cecidêre duo.
Una domus vires & onus susceperat urbis,
Sumunt Gentiles arma professa manus.

Ubi ad eandem sententiam facientia continuo & cætera sequuntur. Ex hac igitur familia, ut diximus, unus tantum superfuit, à quo duxit originem Q. ille Fabius Maximus, de quo Ennius & alii,

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

Unde Ovidius:

Nam puer impubes, & adhuc non utilis armis,
Unus de Fabia gente relictus erat.
Scilicet ut posses olim tu maxime nasci,
Cui res cunctando restituenda foret.

Oliverius.

* *Virorum stragem fœdam.*] Stragem illam trecentorum & sex Fabiorum intelligit. Sed in libro Danielis longe aliter hic locus habetur: *Trecentorum inclyta gentis virorum stragem, fœdatum Alliensem diem.* Coler.

1. *Alliensem diem.*] Qui inter nefastos dies connumeratus est, eo quod bis eo die Romani clade fuissent affecti, & ab Allia fluvio dictus, ubi Romanus exercitus à Gallis fusus turpiter fuerat atque fugatus. *Oliv.*

2. *Oppressos in Hispania Scipiones.*] Cn. & P. fratres, qui Celtiberorum perfidia decepti, cum duobus consularibus exercitibus in Hispania cæsi fuerunt, de quibus satis supra dictum est. *Idem.*

3. *Thrasymenum lacum.*] Apud quem Annibal C. Flaminium cum exercitu delevit. *Idem.*

4. *Bellorumque civilium domestico sanguine manantes furores.*] Ita vulgo. Wincheliani codicis unam lectionem hic præferendam autumo, quæ hæc est: *Bellorumque civilium domestico sanguine madentem Æmathiam.* Notat enim utramque bellorum civilium procellam, quæ in Macedonia, olim Æmathia appellata, detonuit, primum in Pharsalicis campis, auctore Cæsare; deinde in Philippicis, duce Augusto. *Pigh.*

5. *Furores.*] Bellorum civilium, ut Marii & Syllæ, Cæsaris & Pompeji, Augusti & percussorum Cæsaris, manantes sanguine domestico. *Bad.*

6. *Sidera.*] Inter quæ Cæsaris astrum fingebatur repositum. *Idem.*

7. *Sidera suum vigorem obtinuerunt.*] Ita vulgo. In Wincheliano, *Sidera simul vigorem suum obtinuerunt.* Atque hæc dicere videtur; quod futurorum præsagus, & peritus matheseos fuerit Tiberius. *Pigh.*

8. *Aræ, pulvinaria, templa.*] Ac si diceret, cuncta numina, omnisque divinitas, tunc pro imperatoria salute vigilavit, & inprimis auctor Jupiter. *Oliv.*

9. *Et inprimis auctor ac tutela nostræ incolumitatis Jupiter.*] Ita vulgo. Vox *Jupiter*, in melioribus exemplaribus non habetur, & profecto scioli alicujus commentum est. Non Jovem enim istic, sed Tiberium, cui semper adulatur, auctorem ac tutelam publicæ incolumitatis appellat. *Pigh.*

auctor, ac tutela nostræ incolumitatis, [1] ne excellentissima merita sua totius orbis ruina collaberentur, divino consilio providit. Itaque stat pax, valent leges, sincerus privati ac publici officii tenor servatur. [2] Qui autem hæc violatis amicitiæ fœderibus tentavit subvertere, [3] omni cum stirpe sua populi Rom. pedibus obtritus, etiam apud inferos, si tamen [4] illuc receptus est, quæ meretur, supplicia pendit.

CAP. XII.

DE MORTIBUS NON VULGARIBUS.

ROMANORUM.

1. *Tulli Hostilii regis.*
2. *Duarum matrum.*
3. *MV. Juventii Thalnæ Cos.*
4. *Q. Lutatii Catuli*
5. *L. Cornelii Merulæ.*
6. *Herennii Siculi.*
7. *Licinii Macri.*
8. *Cornelii Galli, & T. Haterii.*

EXTERNORUM.

1. *Comæ Cleonis fugitivorum ducis fratris.*
2. *Æschyli Poëtæ.*
3. *Homeri.*
4. *Euripidis.*
5. *Sophoclis.*
6. *Philemonis.*
7. *Pindari.*
8. *Anacreontis.*
9. *Milonis Crotoniatæ.*
10. *Polydamantis Scotusæi.*

HUmanæ autem vitæ conditionem præcipuè primus & ultimus dies continet: quia plurimum interest qui-

1. *Ne excellentissima merita.*] Quia regnante Augusto pax fuit in toto terrarum orbe, in quo statu & Tiberius acceperat imperium. *Oliv.*

2. *Qui autem, &c.*] Dicit Sejanum cum universa stirpe esse deletum.

3. *Omni cum stirpe sua pop. Romani viribus obrutus.*] Ita vulgo. In Campensi, *Lapidibus obtritus.* Puto legendum esse, *Pedibus obtritus.* Diximus enim triduo jacuisse in publico Sejani filiorumque occisorum cadavera ludibrio vulgi exposita. Et pulcherrime his Valerii verbis consonant Juvenalis Poëtæ versus Satyra x. ubi multa de hac Sejani damnatione atque infortunio canit:

— *Curramus præcipites, &*
Dum jacet in ripa, calcemus Cæsaris hostem,
Sed videant servi, ne quis neget, & pavidum in jus,
Cervice astricta dominum trahat. Hi sermones
Tunc de Sejano, secreta hæc murmura vulgi.

Sed vide quæ nos in Annalibus in eius consulatu diximus, locum enim hunc non parum illustrabunt. *Pigh.*

4. *Illuc receptus est.*] Ad sedes inferorum. *Si tamen illuc receptus.*] Formula hæc de flagitiosissimis & maxime impiis olim usurpata: SI TAMEN AB ORCO RECEPTUS EST. Plautus:

Quem propterea Orcus ad se recipere noluit. Colet.

1. *Prout*

quibus auspiciis inchoetur, & quo fine claudatur: Ideoque eum demum felicem fuisse judicamus, cui & accipere lucem prosperè, & reddere placidè contigit. Medii temporè cursus, [1] prout fortuna gubernaculum rexit, modò aspero, modò tranquillo motu peragitur; [2] spe semper minor, dum & cupidè votis extenditur, & fere sine ratione consumitur. Nam etsi eo bene uti velis, etiam parvum amplissimum efficies, numerum annorum multitudine operum superando. Alioqui quid attinet inerti mora gaudere, si magis vitam exigis, quam approbas? Sed ne longius evager, libet eorum mentionem facere, qui non vulgari genere mortis absumpti sunt.

1. [3] Tullus Hostilius rex fulmine ictus, cum tota domo conflagravit. Singularem fati sortem, qua accidit, ut columen urbis, in ipsa urbe raptum, ne supremo quidem funeris honore à civibus decorari posset, cœlesti flamma in eam conditionem redactum; ut eosdem penates, & regiam, & rogum, & sepulchrum haberet.

2. Vix

1. *Prout fortuna, &c.*] Non sine ratione gubernaculum dixit: nam, ut inquit Lactantius Firmianus de falsa religione, fortunæ simulacrum cum copia & gubernaculo fingebatur, tanquam ea esset, quæ opus tribueret, & humanarum rerum regimen obtineret. *Oliv.*

2. *Spe semper minor.*] Quia homines se diutius esse victuros sperant, sed vitæ cursus spe semper brevior esse solet, duplici enim ratione fit brevis, & quod sibi longiorem vitam unusquisque præsumit, & quod sine ratione transfigitur à multis. *Oliv.*

3. *Tullus Hostilius rex fulmine ictus.*] Post multa bella confecta, cum homines vulgo eum statum rerum, qui sub rege Numa fuerat, requirerent, unam scilicet opem ægris corporibus relictam esse credentes, si pax veniaque à Diis mortalibus esset impetrata, Tullus regis Numæ commentarios adivit. Hunc igitur ea commentaria volventem, tradunt, cum ibi quædam occulta solennia & sacrificia Jovi Elicio facta invenisset, operatum his sacris se abdidisse; sed non rite initum & curatum id sacrum esse, nec solum ei nullam oblatam cœlestium speciem, sed ita Jovis, sollicitata prava jam religione, fulmine ictum cum tota domo flagrasse. Regnavit autem annis XXXII. cujus temporibus ferunt Bizantium civitatem, quæ Constantinopolis dicitur, fuisse conditam. Dionysius Halicarnassæus de hoc incendio duas affert opiniones, & dicit succensam domum alios putare per fulmen, ob quorundam sacrorum intermissionem: plures tamen humanis insidiis esse factum; id opus ascribentes Martio, qui post regnum obtinuit. Sed hanc opinionem paulo post multis confutat. *Oliver.* Contigit A.U. CXIII.

1. Vix

2. [1] Vix verisimile est in eripiendo spiritu idem gaudium potuisse, quod fulmen: & tamen potuit. Nuntiata enim clade, quæ [2] ad lacum Thrasymenum inciderat: altera mater sospiti filio ad ipsam portam facta obviam in complexu ejus expiravit. Altera cum falso mortis filii nuntio domi mœsta sederet; ad primum conspectum redeuntis [3] exanimata est. Genus casus [4] inusitatum: quas dolor non extinxerat, lætitia consumpsit.

3. [5] Sed minus miror, quod mulieres. [6] MV. Juventius Thalna, collega Ti. Gracchi Cos. iterum, cum in [7] Corsica, quam nuper subegerat, [8] sacrificaret; receptis literis [9] decretas ei à senatu supplicationes nuntiantibus; intento illas animo legens, caligine orta, ante foculum collapsus mortuus humi jacuit. Quem quid aliud quam nimio gaudio enectum putemus? [10] En cui Numantia, aut Carthago excidenda traderetur!

4. Ma-

1. *Vix, &c.*] Cont. A.U. DXXXVI.

2. *Ad lacum Thrasimenum.*] Ad Cannas; ut vult Agellius lib. III. cap. 15. Sed neque Plinius omnino cum Valerio consentit lib. VII. cap. 53. *Coler.*

3. *Exanimata.*] Hoc loco mortua dicitur, quamvis, teste Servio, exanimus mortuus, & exanimatus territus dicatur. Virgilius:

Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.

Item:

Exanimata sequens impingeret agmina muris. Oliv.

4. *Inusitatum.*] Præter consuetudinem; nam id rarissimum est, nec videtur esse naturale, quod quis gaudio pereat. Philosophi dicunt cor à sanguine deseri in nimia lætitia, & quia relaxatis venis toto corpore diffunditur: contra vero in metu fieri, ut desertis partibus exterioribus corporis, ad cor sanguis accurrat, & ei laboranti opem ferat. Si cor igitur in lætitia deseritur, à morte facile opprimitur. *Idem.*

5. *Sed, &c.*] Contigit A.U. DXC.

6. *M. Juventius Talva consul collega Tiberii Gracchi consulis, cum in Corsica.*] Ita vulgo. Legendum ex MSS. atque fastorum Capitolinorum orthographia, *M. Juventius Thalna collega Tib. Gracchi Cos. iterum, cum in Corsica, &c.* Pigh.

7. *Corsica.*] Quam Ligustici sinus æquor alluit, teste Solino. *Oliv.*

8. *Sacrificaret.*] Propter rem feliciter gestam Diis vota persolveret. *Idem.*

9. *Decretas ei à Senatu supplicationes.*] Nam mos erat, ut sæpe diximus, quod parta victoria in omnibus templis supplicationes decernerentur Diis illis, quos victoriæ auctores fuisse existimabant. Deinde triumphi spes erat imperatori, qui victoriam fuisset consecutus; nam præcedebant semper supplicationes, sequebatur deinde triumphus. *Idem.*

10. *En cui.*] Ironia est. Quasi dicat, quid si Carthaginem evertisset, si Numantiam sustulisset, quod Scipio fecit. *Idem.*

1. Q. Ca-

4. Majoris aliquanto ſpiritus dux [1] Q. Catulus, Cimbrici triumphi C. Mario particeps à ſenatu datus, ſed exitus violentioris: Namque ab hoc eodem Mario poſtea propter civiles diſſenſiones mori juſſus; recenti [2] calce illito, multoque igni percalfacto cubiculo ſe incluſum peremit: Cujus tam dira neceſſitas maximus Marianæ gloriæ rubor exſtitit.

5. Qua tempeſtate reip. L. quoque [3] Cornelius Merula conſularis, & [4] flamen [5] Dialis, ne ludibrio inſolentiſſimis victoribus eſſet, in Jovis ſacrario venis inciſis contumelioſæ mortis denuntiationem effugit: ſacerdotiſque ſui ſanguine vetuſtiſſimi foci maduerunt.

6. Acer etiam & animoſus vitæ exitus [6] Herennii Siculi, quo C. Gracchus, & aruſpice, & amico uſus fuerat. Nam cum

1. *Q. Catulus.*] Beatus Auguſtinus de Civit. Dei lib. III. *Catulus*, inquit, *hauſto veneno ſeſe è manibus inimicorum ſubtraxit*. Lucius Florus: *Catulus*, inquit, *ſe ignis hauſtu ludibrio hoſtium exemit*. Fuit autem hic Catulus C. Marii collega in quarto conſulatu adverſus Cimbros & Senones, in quo bello victoriæ dux & auctor fuiſſe creditur. Nam poſt cæſos hoſtes, cum Marii milites pecunias diripuiſſent, ſpolia, & tubæ, & ſigna in caſtra Catuli delata fuerunt, quæ apud ſe Catulus diligentiſſime ſervari voluit, ut appareret eum victoriæ auctorem extitiſſe. Et cum inter milites Marii atque Catuli de victoria contentio eſſet oborta, in hæc pacta convenerunt, ut legati Parmenſium, qui tum aderant, de re iſta judicarent. Hi ducti per cadavera hoſtium à militibus, conſpexerunt jaculis militum Catuli barbarorum corpora eſſe perforata. Dignoſcebantur ex inſcriptis literis, quæ nomen Catuli in telis deſignabant. Verum famam & gloriam totam Mario propter primam victoriam, & nomen imperii tribuebant. *Oliverius.*

2. *Calce illito.*] Florus: *Catulus ſe ignis hauſtu ludibrio hoſtium exemit*. Diverſus abit Auguſtinus lib. III. de Civit. Dei, *hauſtu veneni* ſcribens. *Coler.* *Calce illito.*] Quia fumus carbonum & vaporum recentum parietum ſubito necat, vix dolorem aliquem ſentientes. *Badius.*

3. *Corn. Merula.*] Auguſtinus de Civit. Dei lib. II. cap. 17. *Merula*, inquit, *flamen Dialis, præciſis venis, Jovi etiam ſuo ſanguine litavit*. Florus vero, *Merula*, inquit, *flamen Dialis in Capitolio Jovis ipſius oculos venarum cruore reſperſit*. Oliv.

4. *Flamen.*] Sacerdos.

5. *Dialis.*] Jovis.

6. *Herennii*] Cum L. Opimius conſul C. Gracchum Agrarias leges contra Senatus auctoritatem ferre molientem ſuſtuliſſet, Herennius Siculus, qui & Aruſpex & familiariſſimus Gracchi fuerat, damnatus, quod cum Graccho ſenſiſſe diceretur. Cum duceretur in carcerem, ſic carceris poſti caput illiſit, ut vitam in aditu ipſo reliquerit ſuam, & ſic morte non vulgari, quod imminebat, ſupplicium effugit. *Oliv.*

1. *Manu-*

cum eo nomine in carcerem duceretur, in ejus postem illiso capite in ipso ignominiæ aditu concidit, ac spiritum posuit: uno gradu à publico supplicio, [1] manuque carnificis citerior.

7. [2] Consimili impetu mortis C. Licinius Macer vir prætorius Calvi pater repetundarum reus, [3] dum sententiæ diriberentur, in [4] Mænianum conscendit: Siquidem cum M. Ciceronem, qui id [5] judicium cogebat, [6] prætextam ponentem vidisset, misit ad eum qui diceret, se non damnatum, sed reum periisse: nec sua bona hastæ posse subjici. Ac protinus sudario, quod forte in manu habebat, ore & faucibus coartatis, incluso spiritu pœnam morte præcurrit. Qua congita re Cicero de eo nihil pronuntiavit. Igitur illu-

1. *Manuque carnificis citerior.*] Ac si diceret, parum abfuit, quin in carcerem trusus necaretur à lictore. *Oliv.*

2. *Consimili impetu, &c.*] Fuit hic Licinius, qui Ciceroni conferebatur in eloquentia, declamator eximius, ut in Senecæ declamationibus videre licet. *Idem.*

3. *Dum sententia dicerentur.*] Ita vulgo. Susii & Pulmanni codices habent, *Dum sententia darentur.* Male. In Cauchiano, *Ordinarentur.* Glossema est. Sed in Gemblacensi legimus, *Derivarentur.* In Atrebatensi autem, *Diruirentur.* Quæ lectionis antiquæ sunt vestigia. Scribendum enim autumo, *Dum sententia diriberentur.* Est autem *diribere*, distribuere, vel secernere. Unde *diribitores* appellati in judiciis, qui ternas singulis judicibus tabulas distribuebant, absolutionis unam, damnationis alteram, ampliationis tertiam. E quibus cum unam quisque judex pro sententia in fiscellam conjecisset, eas denuo colligebant, secernebantque in tres partes, quarum major vel absolvebat reum, vel damnabat, vel ampliabat. Utitur verbo frequenter Tullius, ut in Pisoniana: *An ergo expectem, dum de te quinque & septuaginta tabella diribeantur.* Et libro III. epistol. ad Q. fratrem, ubi de Gabiniano judicio: *Cato diribitis tabellis de circulo se subduxit.* Sed perperam in Aldinis, *Diruptis tabellis.* Item in Planciana: *Nihil jam est quod populo supplicetur, nihil quod diribitio, nihil quod supplicatio magistratuum, renunciatio suffragiorum expectetur.* Erant enim & in comitiis diribitores, qui populo centuriatim tabellas diribebant. Vide quæ de his Nicolaus Gruchius in lib. de comitiis disserit. *Pighius.*

4. *Mænianum.*] Locum judicii ab ædibus Mœnii denominatum. Nam cum ædes suas Catoni & Flacco Censs. Mœnius vendidisset, ut locus esset, ubi judicia exercerentur, columnam sibi reservavit, quam etiam tabulatis circumdedit, ut inde posset gladiatorium munus spectare cum suis: & ab ædibus Mœnii Mœnianus locus dictus est, ubi judicia ferebantur. Erat autem tanquam basilica eminentior. *Oliv.*

5. *Judicium cogebat.*] Judices congregabat.

6. *Prætextam ponentem.*] Se parantem ad agendum.

[1] illustris ingenii orator & [2] ab inopia rei familiaris, & à [3] crimine domesticæ damnationis inusitato paterni fati genere vindicatus est.

8. Fortis hujus mors, illorum perridicula. Cornelius enim Gallus prætorius, & T. Haterius eques Rom. [4] inter usum Veneris absumpti sunt. Quanquam quorsum attinet eorum cavillari fata, quos non libido sua, sed fragilitatis humanæ ratio abstulit! Fine namque vitæ nostræ variis & occultis caussis exposito, interdum quædam immerentia supremi fati titulum occupant: cum magis in tempus mortis incidant, quam ipsam mortem accersant.

EXTERNA.

1. Sunt & externæ mortes dignæ annotatu: qualis imprimis Comæ, quem ferunt [5] maximi latronum ducis Cleonis fratrem fuisse. Is enim [6] ad Rupilium consulem post [7] Ennam, quam prædones tenuerant, in potestatem nostram redactam, perductus, cum de viribus & conatibus fugi-

1. *Illustris ingenii.*] Cicero in Bruto miram ei ἀκρίβειαν tribuit. Sed hoc exemplum C. Licinii probat, istis temporibus longe mitius de fama & bonis eorum, qui se metu criminis interfecissent actum fuisse, quam sub principibus. Sane tales pro confessis habentur, eorum bona in fiscum coguntur, ut docet Paulus lib. v. Sentent. iii. 12. *Coler.*

2. *Ab inopia rei familiaris.*] Quia si damnatus fuisset, & ejus bona subhastata, ad inopiam redacta esset ejus familia. *Oliv.*

3. *Crimine domesticæ damnationis.*] Sic quoque genus familiamque suam à turpitudine futuræ damnationis vindicavit, ut tanta infamia domus notari non posset. *Oliv.*

4. *Inter usum puerilis Veneris absumpti sunt.*] Ita vulgo. Vox *puerilis*, in Cauchiano omittitur, nec habet eam Plinius, qui hoc exemplum è Valerio haud dubie desumsit. Et sane impertinens atque indecora videtur, cum auctor ipse mox eorum hunc exitum excuset. *Pighius.*

5. *Maximi latronum ducis Diogenis.*] Ita vulgo. In Campensi, *Eleonis*; sed in Winchcliano magis correcte, *Cleonis*. Sic enim hunc ducem appellat etiam Livius lib. LVI. *Cleon quoque alter servus ad septuaginta millia servorum contraxit.* Pigh.

6. *Ad Rupilium consulem.*] Qui, ut diximus in cap. de Mutatione Fortunæ, consul in Siciliam missus, ut provinciam illam servili bello occupatam reciperet, & à fugitivorum impetu tutam pacatamque redderet, post confectum bellum ex decem legatorum sententia Siculis leges imposuit. *Oliverius.*

7. *Ennam.*] Est hæc urbs Siciliæ.

1. *Ad*

fugitivorum interrogaretur; sumpto tempore [1] ad se colligendum, caput operuit; innixusque genibus compresso spiritu, inter ipsas custodum manus, inque conspectu summi imperii, ex optata securitate quievit. Torqueant se miseri, quibus extingui, quam superesse utilius est, trepido & anxio consilio, quanam ratione vita exeant, quærentes: Ferrum acuant, venena temperent, laqueos apprehendant, vastas altitudines circumspiciant, tanquam magno apparatu, aut exquisita molitione opus sit: ut corporis atque animi in firmo vinculo cohærens societas dirimatur. Nihil horum Coma, sed intra pectus inclusa anima, finem sui reperit. Enimvero minimo studio retinendum bonum, cujus caduca possessio tam levi afflatu violentiæ concussa dilabi potuit.

2. [2] Æschyli vero Poëtæ excessus, quemadmodum non voluntarius, sic propter novitatem casus referendus est. In Sicilia mœnibus urbis, in qua morabatur, egressus [3] aprico in loco resedit: Super quem aquila testudinem ferens, elusa splendore capitis, (erat enim capillis vacuum) perinde atque lapidi eam illisit, ut fractæ carne vesceretur: Eoque ictu [4] origo, & principium fortioris tragœdiæ extinctum est.

3. Non

1. *Ad se colligendum.*] Ad deliberandum, vel ad colligendum vires in unum. *Oliver.*

2. *Æschyli, &c.*] Hic primus tragœdiarum scriptor fuit, teste Quintiliano, qui ait, *Æschylus tragœdias primus in lucem protulit.* Horatius quoque in Poëtica:

—— Personæ pallæque repertor honestæ
Æschylus, & modicis instruxit pulpita tignis,
Et docuit magnumque loqui, nitique cothurno.

Floruit Athenis, teste Gellio, tempore Miltiadis, anno ducentesimo sexagesimo post urbem conditam. *Idem.*

3. *Aprico in loco.*] Soli exposito.

4. *Origo & principium.*] Quia fuit, ut diximus, tragœdiæ primus inventor, testibus Quintiliano & Horatio. *Idem.* *Origo & principium.*] Testibus supra citatis. Fortioris autem tragœdiæ auctorem cur facit? Quia verbis & sententiis virilior & gravior est. Aristophanes Ranis: Α'λλ' ὦ πρῶτος τῶν Ε'λλήνων πυργώσας ῥήματα σεμνὰ, καὶ κοσμήσας τραγικὸν λῆρον. Ubi Scholiastes, πυργώσας, inquit, αὐξήσας καὶ μεγάλα εἰπών. Huic etiam Menedemus primas detulit. Laërtius:

Αἰσχύλῳ δὲ τὸ πρωτεῖον ἀπεδίδου.

Celebratur etiam Epigrammate Antipatri:

Ο' τρα-

3. [1] Non vulgaris etiam Homeri mortis causa fertur: qui in insula, quia [2] quæstionem à piscatoribus propositam solvere non potuisset, dolore absumptus creditur.

4. [3] Sed atrocius aliquanto Euripides finitus est. Ab Arche-

Ο' τραγικὸν φώνημα ϗ ὀφρυόεσσαν ἀοιδὴν,
Πυργώσας σιβαρῇ πρῶτος ἐν εὐεπίῃ.
Αἰσχύλος Εὐφορίωνος, Ἐλευσινίης ἑκὰς αἴης
Κεῖται κυδαίνων σήματι Τρινακρίην.

Quod ita verti:

Clamores tragicos ampullatosque sonores,
Magniloqui pänxit qui prior oris opus.
Æschylus Euphorionis, Eleusina alma propago
Mortuus, est aptus corpore Trinacriam.

Fuit Cyrenæus, familiaris Callimachi. Athenæus lib. VIII. Unum etiam addo. Macrobius Æschylum satis audacter ausus est Siculum facere lib. v. cap. 19. contra quem manifesti testes Pausanias & Plutarchus in Cimone. Sed Saturnalium scriptorem errare fecit exsilium Tragici, quod plerumque omne in Sicilia apud Hieronem egit. *Colerus.*

1. *Non vulgaris etiam Homeri, &c.*] Cum inter omnes ferme Scriptores magna sit de Homeri patria parentibusque dissensio, de morte tamen convenit inter omnes, quod dum in Ioniam insulam navigasset, & in piscatores, qui littoribus appulsi sese pediculis expurgabant, forte fortuna incidisset, quæsivit ab eis numquid haberent, vel, ut alii dicunt, quid illic agerent. Erat enim, teste Cicerone Tuscul. v. circa finem cæcus. Qui obscure satis responderunt, perdidisse quod ceperant; quod vero non cepissent, habere. Vel, ut alii dicunt, quod capimus perdimus, quod quærimus, habemus. Significabant autem sese purgare pediculis, & ita quos caperent, perdere, quos non cepissent, in vestimentis habere. Quod ænigma cum interpretari non posset, nimio dolore confectus migravit de vita. Honorificentissime autem à civibus sepultus fuit, & in illius sepulchro epigramma incisum:

Conditus hoc tumulo vates divinus Homerus,
Heroum cecinit qui bene facta ducum.

Oliver.

2. *Quæstionem, &c.*] Sequitur opinionem eorum, qui dicunt, non interrogatos piscatores quid haberent, ultro quæstionem proposuisse; scil. venamur bis quinis canibus, quod capimus perdimus, quod quærimus, habemus. Constat autem, ut diximus, teste Cicerone, Homerum fuisse cæcum. *Oliv.*

3. *Sed atrocius, &c.*] De Euripide satis supra dictum est in capite de Fiducia, quod vero ad ejus mortem pertinet, sic breviter Gellius tradit lib. xv. cap. 20. Cum in Macedonia apud Archelaum regem esset, uteretur que eo rex familiariter, rediens nocte ab ejus cœna, canibus à quodam æmulo immissis, dilaceratus est, & ex vulneribus mors secuta est. Sepulchrum autem ejus & memoriam eo Macedones dignati sunt honore, ut in gloriæ quoque loco prædicarent,

Οὔποτε σὸν μνῆμα Εὐριπίδης ὤλετο πῶ,

quod egregius Poëta, morte obita, sepultus in eorum terra foret. Quamobrem cum legati ad eos ab Atheniensibus missi petiissent, ut ossa Athenas in terram illius patriam permitterent transferri, maximo consensu Macedones in ea re deneganda perstiterunt; Archelaus vero rex, audita tam indigna morte

[1] Archelai enim regis cœna in Macedonia domum hospitalem repetens, canum morsibus laniatus obiit. Crudelitas fati tanto ingenio non debita.

5. Sicut illi excessus illustrium Poëtarum & moribus & operibus indignissimi. [2] Sophocles ultimæ jam senectutis, cum in certamine tragœdiam dixisset, ancipiti sententiarum eventu diu solicitus; aliquando tamen una sententia victor, causam mortis gaudium habuit.

6. Philemonem autem vis risus immoderati abstulit: [3] Paratas ei ficus, atque in conspectu positas asello consumente, puerum ut illum abigeret, inclamavit: Qui cum jam comestis omnibus supervenisse, Quoniam, inquit, tam tardus fuisti, da nunc [4] merum asello. Ac protinus urbanitatem dicti crebro anhelitu cachinnorum prosecutus; senile guttur [5] salebris spiritus prægravavit.

7. [6] At Pindarus, cum in gymnasio super gremium pueri, quo unice delectabatur, capite posito quieti se dedisset; non

morte Poëtæ, quam primam jussit capillos sibi & barbam resecari in signum doloris. *Oliver.* *Euripides finitus.*] Lege præter Agellium Solinum cap. 15. Plutarchum in Lycurgo. Ejus sepulchrum celebrant Plinius, Vitruvius, Ammianus lib. XXVII. *Coler.*

1. *Archelai.*] Qui Alexandro successerat in partem regni. *Oliv.*

2. *Sophocles.*] Plinius l. VII. Nat. Hist. *Gaudio*, inquit, *periêre præter Chilonem, de quo diximus, Sophocles & Dionysius Siciliæ tyrannus, uterque accepta tragicæ victoriæ nuntio.* De hoc alio loco: *Sophoclem tragici cothurni principem defunctum sepelire Liber pater jussit, obsidentibus mœnia Lacedæmoniis: Lysandro eorum rege, in quiete sæpius admonito, ut pateretur humari delicias suas. Requisivit rex, quis supremum diem Athenis obiisset, nec difficulter ex his, quæ Deus significasset, intellexit, pacemque funeri dedit.* Idem. *Sophocles ultimæ.*] De ejus morte non convenit inter Lucianum & Simonidem lib. III. Ἀνθολογίας. Lege & Ciceronem de Senectute, Plutarchum in Commentario ἐν πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον. Sed & Aristophanis Scholiasten & Pausaniam. *Coler.*

3. *Paratas ei ficos.*] Ita vulgo. Manuscripti libri *ficus* habent in quarta declinatione. Sic Juvenalis Sat. XIV.
Si vis aliam decerpere ficum.
Idem.

4. *Merum.*] Purum vinum ut bibat, ne illi ficus noceant, quæ bibentibus aquam nocere solent. *Bad.*

5. *Salebris.*] Asperitatibus spiritus anhelitum ipsum suffocantis. *Idem.*

6. *At Pindarus.*] Hic Lyricus Poëta fuit, olim suo tempore præstantissimus, vel certe Quintiliano teste, novem Lyricorum longe princeps magnificentia, sententiis, figuris, beatissima rerum ac verborum copia, veluti quoddam eloquentiæ flumen, quem Horatius dixit nulli quidem imirabilem esse. Legitur, quod cum Alexander Magnus

non prius deceſſiſſe cognitus eſt, quam gymnaſiarcha claudere jam eum locum volente, nequicquam excitaretur. Cui quidem crediderim eadem benignitate Deorum, & tantum Poëticæ facundiæ, & tam placidum vitæ finem attributum.

8. [1] Sicut Anacreonti quoque, quamvis ſtatum [2] humanæ vitæ modum ſupergreſſo, quem uvæ paſſæ ſucco tenues & exiles virium reliquias foventem, unius grani pertinacior in aridis faucibus humor abſumſit.

9. [3] Jungam illos, quos & propoſitum, & exitus pares fecit. Milo Crotoniates, cum iter faciens quercum in agro cu-

gnus Thebas cepiſſet, urbemque illam diriperet, ac cives ſub corona venderet, ſoli Pindaro, ejuſque familiæ, propter ingenii nobilitatem, egregiamque doctrinam parci juſſit; cujus mors minime vulgaris fuit: cum enim ludos ſpectaret, & præ laſſitudine ſpectaculi ſomno gravatus, in gremio cujuſdam pueri, cujus ſtudioſiſſimus erat, caput depoſuiſſet, non prius deceſſiſſe cognitus eſt, quam peractis ludis, Gymnaſii princeps juberet omnes exire, & fruſtra Pindarum excitaſſet, quippe qui *in æternam clauſiſſet lumina noctem.* Oliver. *At Pindarus.*] Mendacium eſt, quod de Pindaro ſcribit Solinus lib. VII. Nam quod ille de Pindaro narrat, id Simonidi accidit. Cicero II. de Orat. Quintilianus. Valerius lib. I. cap. 8. *Coler.*

1. *Sicut Anacreonti.*] Hic Teïus patria Lyrici carminis poëta, cujus meminit Horatius lib. IV. Odarum:

Non aliter Samio dicunt arſiſſe Bathyllo
Anacreonta Teïum,
Qui perſæpe cava teſtudine flevit amorem.

Pari ratione Ovidius libro Triſtium ſecundo:

Quid niſi cum multo Venerem contemnere vino,
Præcepit docti Teïa Muſa ſenis?

Oliverius.

2. *Humana vita, &c.*] Quia ſecundam jam agebat ætatem.

3. *Jungam illos, &c.*] Duos ſubjungit, qui ejuſdem propoſiti & exitus fuerunt, Milonem Crotonienſem, & Polydamantem athletam. De Milone Gellius Noct. Att. lib. XV. cap. 16. *Milo Crotonienſis*, inquit, *Athleta illuſtris, quem in chronicis ſcriptum eſt Olympiade prima coronatum eſſe, exitum habuit vitæ miſerandum, cum jam natu grandis artem athleticam deſeruiſſet, iterque faceret forte ſolus in locis Italiæ ſylveſtribus, quercum vidit proxime viam, patulis in parte media ramis hiantem. Tum experiri volens credo etiam tunc an ulla ſibi reliquæ vires adeſſent, immiſſis in cavernas arboris digitis, deducere & reſcindere quercum conatus eſt; ac mediam quidem partem diſcidit, divellitque. Quercus autem in duas deducta partes, cum ille, quaſi perfecto, quod erat connixus, manus laxaſſet, ceſſante vi, rediit in naturam, manibuſque ejus retentis incluſiſque, ſtricta denuo & cohærens, dilacerandum hominem feris præbuit.* Solinus: *Milonem quoque*, inquit, *Crotonienſem egiſſe omnia, ſupra quæ homo valet. Etiam hoc proditur, quod ictu nuda manus taurum fecit victimam, eumque ſolidum, quo mactaverat die, abſumpſit ſolus non gravatim. Super hoc nihil dubium, nam factum elogium extat.*

 Victor

[1] cuneis adactis fissam vidisset; fretus viribus, accessit ad eam, insertisque manibus divellere conatus est: quas arbos excussis cuneis [2] in suam naturam revocata compressit, eumque cum [3] tot gymnicis palmis lacerandum feris præbuit.

10. Item Polydamas athleta tempestate speluncam subire coactus, nimio & subito incursu aquæ labefacta ea, ac ruente; cæteris comitibus fuga periculum egressis, solus restitit, tanquam humeris suis totius ruinæ molem sustentaturus. Sed pondere omni corpore humano potentiore pressus; [4] imbris causa petitam latebram, [5] dementis fati sepulchrum habuit. Possunt hi præbere documentum, nimio robore membrorum, vigorem mentis hebescere: quasi abnuente natura utriusque boni largitionem. Ne supra mortalem sit felicitatem, eundem & valentissimum esse, & sapientissimum.

Victor ille omnium certaminum obiit. Cicero in Catone Majore: *Quæ enim vox potest esse contemptior, quam Milonis Crotoniatæ, qui cum senex esset, & jam athletas se in curriculo exercentes videret, aspexisse lacertos suos dicitur, illachrymansque dixisse: At hi quidem jam mortui sunt.* Hunc Milonem tantæ fortitudinis fuisse dicit Plin. l. VII. Nat. Hist. ut cum constitisset, nemo eum vestigio educere posset. Malum tenenti nemo digitum corrigere. Strabo vero lib. 6. dicit hunc Pythagoræ discipulum fuisse, & cum forte columna quisquam in Philosophorum contubernio laboraret, Milonem subeuntem salvos reddidisse universos, deindeque seipsum extraxisse, quo membrorum robore fretum, vitæ subversionem offendisse eo genere mortis, quo supra monstratum est. *Oliv.*

1. *Cuneis adactis.*] Infixis cuneis. Nam cum agrestes quercum scindere voluissent, cuneos adegerant, ut eos in quercu relinquerent. Est autem cuneus instrumentum ligneum, quod desinit in latitudinem acutam, in superiore parte crassum & obtusum, quo scinduntur arbores. Virgilius:

—— *Et cuneis scindebant fissile lignum.*

Gellius vero dicit arborem fuisse patulis ramis hiantem, non cuneis scissam. *Idem.*

2. *In suam naturam revocata.*] Cum rediisset in seipsam, sicque se clausisset, ac si solida exitisset. *Idem.*

3. *Tot gymnicis palmis.*] Tot victoriis, quas in gymnasio certando reportaverat; nam, ut diximus, athleta fortissimus fuerat, qui in omnibus agonibus victor evaserat. *Idem.*

4. *Imbris causa.*] In Veneta editione non male legitur, *Imbribus. Imbris causa.*] Ita vulgo. Lipsius omittit, *causa*, quod quomodo possit facere, non video. Pausanias & Suidas æstus, non imbris causa petitam latebram scribunt. *Coler.*

5. *Dementis fati.*] Mortis per dementiam initæ, quia nunquam aliud sortitus est sepulchrum. *Badius.*

CAP. XIII.

CAP. XIII.

DE CUPIDITATE VITÆ.

ROMANORUM.	EXTERNORUM.
1. *MV. Aquilii Legati consularis.*	1. *Xerxis Persarum regis.*
	2. *Massanisæ Numidiæ regis.*
2. *Cn. Carbonis Cos.* III.	3. *Alexandri Pheræorum regis.*
3. *D. Junii Bruti Procos.*	4. *Dionysii Siciliæ tyranni.*

VErum quia excessus è vita & [1] fortuitos, & [2] viriles, quosdam etiam [3] temerarios oratione attigimus; subjiciamus nunc æstimationi enerves, & effœminatos. Ut ipsa comparatione pateat, quanto non solum fortior; sed etiam sapientior mortis interdum, quam vitæ sit cupiditas.

1. [4] MV. Aquilius, cum sibi gloriose posset extingui, Mithridati maluit turpiter servire. Quem ne aliquis merito dixerit Pontico supplicio, quam Romano imperio digniorem? quoniam commisit, ut privatum opprobrium publicus rubor existeret.

2. [5] Cn. quoque Carbo magnæ verecundiæ est Latinis an-

1. *Fortuitos.*] Qui casu quodam contigerunt, ut Tulli, & fœminarum, atque Æschyli. *Oliv.*

2. *Viriles.*] Ut Catuli & Comæ. *Idem.*

3. *Temerarios.*] Ut Milonis Crotoniatæ & Polydamantis. *Idem.*

4. *M. Aquilius.*] Ariobarzanes à Tigrane jussu Mithridatis Cappadocia pulsus, Romam venit, & eodem tempore mortuo Nicomede, filius ejus Nicomedes à Mithridate pellitur regno, qui cum & ipse supplex Romam venisset, decernitur in Senatu, ut rex uterque restituatur in regnum. Quam ad rem missi sunt M. Aquilius & Manlius legati, qui comparato exercitu, cum adversus Mithridatem infeliciter pugnassent, captus Aquilius, maluit in servitutem regis venire, quam fortiter pugnando, aut sibi mortem inferendo, gloriose interire. *Oliv.* *M. Aquilius.*] Appianus Attilium vocat. *Corradus* Contigit A. U. DCLXV.

5. *Cn. quoque Carbo.*] Historia Carbonis notata est in cap. de Ingratitudine. ubi ostendimus illum à Q. Pompejo victum & morti destinatum, cum duceretur ad supplicium, vitæ cupiditate motum, breve tempus orasse, tantisper dum exoneraret ventrem. De quo Cicero in epist. fam. lib. IX. mentionem facit, & eum cum fratre Scurram appellat. Sciendum est autem duos fuisse Carbones, alterum Marianæ partis, qui cum Mario, Cinna, & Sertorio Romam occuparunt, & mortuo Mario consul factus est cum juniore Mario, qui multa fœda in urbe facinora commiserunt. De hoc Carbone nunc loquitur Valerius. Alterum virum Senatorium, Syllanæ partis, quem Carbo superior cum aliis quibusdam Senatori-

 bus

annalibus, qui tertio in consulatu suo jussu [1] Pompeji in Sicilia ad supplicium ductus, petiit à militibus demisse & flebiliter, ut sibi alvum levare, priusquam expiraret, liceret: quo miserrimæ lucis usu diutius frueretur. Eoque moram traxit, donec caput ejus sordide in loco sedentis abscinderetur. Ipsa verba tale [2] flagitium narrantis secum luctantur, [3] nec silentio amica, quia occultari non merentur, nec relatione familiaria, quia dictu fastidienda sunt.

3. Quid? Brutus exiguum & infelix momentum vitæ quanto dedecore emit! Nam à Furio, quem ad eum occidendum Antonius miserat, comprehensus, non solum cervicem gladio subtraxit; verum etiam constantius eam præbere admonitus, ipsis his verbis juravit: [4] Ita ut vivam, dabo. O fati cunctationem ærumnosam! O jurandi [5] stolidam fidem! Sed hos tu furores immoderata retinendi spiritus dulcedo subjicis, sanæ rationis modum expugnando, quæ vitam diligere, mortem non timere præcepit.

EXTERNA.

1. [6] Eadem Xerxem regem pro totius Asiæ armata juven-

bus in curiam vocatum, crudelissime trucidavit. De quo Orosius lib. v. *Damasippus*, inquit, *prætor, incitante C. Mario consule Q. Scævolam, C. Carbonem, L. Domitium in curiam, quasi ad consultandum per Antistium vocatos, crudelissime occidit, corpora interfectorum per carnifices unco tracta, atque in Tiberim missa sunt*. Oliv.

1. *Pompeii*] Quinti.

2. *Flagitium.*] Turpem pusillanimitatem.

3. *Nec silentio amica.*] Quia nullo modo tacendum sit, cum reprehensionem mereatur. *Oliv.*

4. *Ita ut vivam.*] Ita mihi contingat vivere, ut verum dico, & cervicem constantius præbebo. Hoc autem confirmavit juramento, aut nesciens quid diceret, quia cum jam mori deberet, stultum erat per vitam jurare; sed quia nihil charius habuit, per eam juravit, aut ideo juravit, ut tantisper dum juraret vitam suam prorogaret. *Ita ut vivam.*] Non debuit certe vulgatam lectionem mutare Pighius, contra editionum veterum & librorum scriptorum consensum. Formula vetus est: ITA VIVAM DABO. Seneca epist. LXXXIII. Hic enim Brutus, qui cum periturus mortis moras peteret, ad exonerandum ventrem secessit, & evocatus ad mortem, jussusque præbere cervicem, Præbebo, inquit, ITA VIVAM, Potest tamen etiam scripsisse Valerius: *Ita vivam ut dabo.* Cic. ad Attic. lib. v. epist. 15. Ita vivam, ut maximos sumptus facio. *Col.*

5. *Stolidam fidem.*] Bene stolidam, qui juraverit se victurum, cum paulo post esset moriturus. *Oliv.*

6. *Eadem Xerxem, &c.*] Cum Xerxes Græciæ bellum illaturus ingentem exerci-

ventute; quod intra centum annos eſſet obitura, profundere lachrymas coëgiſti. Qui mihi ſpecie alienam, revera ſuam conditionem deploraſſe videtur: opum magnitudine, quam altiore animi ſenſu felicior. Quis enim mediocriter prudens mortalem ſe natum fleverit?

2. [1] Referam nunc eos, quibus aliquos ſuſpectos habentibus, exquiſitior ſui cuſtodia quæſita eſt. Nec à miſerrimo, ſed ab eo, qui [2] inter paucos feliciſſimus fuiſſe creditur, incipiam. Maſſaniſa rex, parum fidei in pectoribus hominum reponens, ſalutem ſuam [3] cuſtodia canum vallavit. Quo tam latè patens imperium? quo tantum [4] liberorum numerum? quo denique tam arcta benevolentia conſtrictam Romanam amicitiam; ſi ad hæc tuenda nihil canino latratu, ac morſu valentius duxit?

3. Hoc

ercitum comparaſſet, illum in patenti campo, ut forte recenſeret, de ſuperiori loco conſpiciens, in eam cogitationem venit, ut diceret intra centum annos eorum neminem fore ſuperſtitem, & breviſſimæ hominis vitæ conditionem ſecum ipſe cogitans, dicitur illachrymaſſe, & quamvis Aſiaticæ juventutis vicem dolere videretur, ſuam tamen potius deplotavit. *Oliv.*

1. *Referam nunc eos.*] Novum caput hic incipiunt vulgati codices, ob illam inductionem Valerii, *Referam nunc eos, quibus, &c.* At aliquot MSS. codices ſuperiori capiti, De Cupiditate Vitæ, annectunt, nec male, ut mihi videtur, cum omnia exempla ſint externa ejuſdem argumenti. *Pigh.*

2. *Inter paucos feliciſſimus.*] Conſtat Maſſaniſam, poſt conjunctam cum populo Rom. ſocietatem & amicitiam, omnia habuiſſe ſecunda, ut inter feliciſſimos connumerari merito poſſit. *Oliverius.*

3. *Cuſtodia canum.*] Conſtat canes hominibus eſſe fideliſſimos, & teſtibus Solino & Plin. lib. VIII. cap. XL. dominos ſuos æqualiter omnes diligere, ſicut multis exemplis patet. Nam in Epiro domini percuſſorem in cœtu agnitum latratu canis prodidit. Jaſone Lycio interfecto, canis ipſius aſpernatus cibum, inedia obiit. Lyſimachi regis canis flammæ ſe injecit, accenſo rogo domini, & pariter igni abſumptus eſt. Garamantum regem ducenti canes ab exilio reduxerunt, prœliantes adverſus reſiſtentes. Colophonii & Caſtabalenſes, canibus in bella ductis, primas acies inſtruebant. Appio Junio, Ap. Silio Coſſ. damnatum dominum canis, cum abigi non poſſet, comitatus in carcerem, mox percuſſum ululatu proſecutus eſt; cumque ex miſeratione pop. Rom. poteſtas ei cibi fieret, ad os defuncti eſcam tulit: ultimo inde dejectum in Tiberim cadaver, innatans ſuſtentare conatus eſt. Multaque alia caninæ fidelitatis exempla commemorat Plinius, quæ conſulto prætermitto, ne forte faſtidio ſint. Sed conſtat, quod canes ſoli nomina ſua recognoſcunt, & iterum meminerunt. *Oliv.*

4. *Liberorum numerus.*] Quos quinquaginta fuiſſe, diximus in cap. de Gratitudine.

 1. *Alt-*

3. Hoc rege infelicior [1] Alexander, cujus præcordia hinc amor, hinc metus torserunt: Nam cum infinito ardore conjugis Thebes teneretur, ad eandem ex epulis in cubiculum veniens; barbarum [2] compunctum notis [3] Threiciis, stricto gladio jubebat anteire: Nec prius se ibidem lecto committebat, quam à stipatoribus diligenter esset scrutatus. Supplicium irato Deorum numine compositum, neque libidini, neque timori posse imperare. Cujus timori eadem & causa, & finis fuit. Alexandrum enim Thebe [4] pellicatus ira mota interemit.

4. [5] Age, Dionysius Syracusanorum tyrannus hujusce tormenti quam longa fabula? qui duodequadraginta anno-

1. *Alexander.*] Non Macedo, sed Pheræus, à Pheræa civitate denominatus, cui imperavit. Est autem civitas Asiæ. Hujus vero Alexandri Cicero Rhetor. lib. II. mentionem facit. *Oliv.*

2. *Compunctum notis.*] Damnatum & stigmatibus notatum: nam quia fugitivus fuerat, notas illi candenti ferro inusserat herus. *Idem.*

3. *Threiciis.*] Hoc ideo dixit, quia Thraces servis suis fugitivis has notas imprimere solent. *Idem. Notis Threiciis.*] Quibusdam stigmatis, quibus Thraces, tanquam ad insigne fortitudinis, se pungunt. Unde non accedo ad mentem Oliverii, qui crimine convictum sic notatum autumat. *Bad.*

4. *Pellicatus.*] Adulterii. Est enim pellex, quæ cum alieno viro concubuit, & dicitur pellex uxoris ejus, quo cum rem habet, à pelliciendo dicta. *Oliv.*

5. *Age, Dionysius Syracusanus.*] Cicero Tuscul. lib. v. inquit, *Duodequadraginta annos tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cum quinque & viginti natus annos dominatum occupasset: qua pulchritudine urbem, quibus autem opibus præditam servitute oppressam tenuit civitatem? Atque de hoc homine à bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse ejus in victu temperantiam, in rebus gerendis virum acrem & industrium, eundem tamen maleficum natura & injustum. Ex quo omnibus bene veritatem intuentibus, videri necesse est, esse miserrimum: ea enim ipsa quæ concupierat, ne tum quidem, cum omnia se posse censebat, consequebatur, qui cum esset bonis parentibus atque honesto loco natus, (etsi id quidem alius alio modo tradit) abundaretque æqualium familiaritatibus & consuetudine propinquorum, haberet etiam more Græciæ quosdam adolescentes amore conjunctos, credebat eorum nemini; sed iis, quos ex familiis locupletum servos delegerat, quibus nomen servitutis detraxerat, & quibusdam convenis, & feris barbaris corporis custodiam committebat; ita propter injustam dominatus cupiditatem, in carcerem quodammodo ipse se incluserat: quinetiam ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit, ita sordido ancillarique artificio regiæ virgines ut tonstriculæ tondebant barbam & capillum patris. Et tamen ab iis ipsis, cum jam essent adultæ, ferrum removit, instituitque, ut candentibus juglandium putaminibus, barbam sibi & capillum adurerent. Cum duas uxores haberet, Aristomachen civem suam, Doridem autem Locrensem, sic noctu ad eas ventitabat, ut omnia specularetur, & perscrutaretur ante, & cum fossam la-tam*

norum dominationem in hunc modum peregit. Summotis amicis in eorum locum ferocissimarum gentium homines, & à familiis locupletum electos prævalidos servos, quibus latera sua committeret, substitit, tonsorumque metu, tondere filias suas docuit. Quarum, postquam adultæ ætati appropinquabant, manibus ferrum non ausus committere: instituit, ut [1]candentium juglandium putaminibus barbam sibi & capillum adurerent. Nec securiorem maritum egit, quam patrem. Duarum enim eodem tempore, Aristomaches Syracusanæ, & Locrensis Cloridis matrimoniis illigatus, neutrius unquam, nisi [2]excussæ complexum petiit. Atque etiam cubicularem lectum, perinde quasi castra, lata fossa cinxit, in quem se ligneo ponte recipiebat: cum forem cubiculi extrinsecus à custodibus opertam, interiorem clau- stro ipse diligenter obserasset.

tam cubiculari lecto circumdedisset, ejusque fossa transitum ponticulo ligneo conjunxisset, eum ipsum, cum forem cubiculi clauserat, detorquebat. Idemque cum in communibus suggestu consistere non auderet, concionari ex alta turri solebat; atque is, cum pila ludere vellet (studio enim illo delectabatur) tunicamque poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. Hic cum quidam familiaris jocans dixisset, huic certe vitam tuam committis, arrisissetque adolescens, utrumque jussit interfici; alterum qui viam demonstrasset interimendi; alterum qui id risu approbasset. Hæc Cicero. Hinc facile intelligi potest, quam miser fuerit tyrannus iste tanta suspicione plenus. *Oliv.*

1. *Candentium juglandium.*] Juglandes, teste Nonio, sunt agrestes: Macrob. Saturnal. lib. II. c. 14. *Nux ista juglans,* inquit, *secundum nonnullorum opinionem, à juvando & glande dicta existimatur.* Gravius vero Bassus lib. de Significatione verborum hoc refert: *Juglans arbor perinde dicta est, ac Jovis glans; nam quia id arboris genus nuces habet, quæ sunt suaviore sapore, quam glans est: hunc fructum antiqui illi, qui egregium, glandique similem, ipsamque arborem Deo dignam existimabant, Jovis glandem appellaverunt, quæ nunc literis interlisis juglans nominatur.* De quarum specie Plinius multa dicit. *Id.*

Candentium juglandium.] Incensarum. Putamina enim nucum, eo quod pinguia, faciliter incenduntur, tenuemque calorem, sed latam flammam emittunt tali ministerio non ineptam, statimque in carbones vertuntur. Unde carbone candente Cicero usas dicit. *Badius.*

Ut candentium juglandium aut nucum putaminibus.] Ita vulgo. Verba, *aut nucum*, è glossemate adjuncta videntur: est enim nucum genus juglans. Cicero Tuscul. v. iisdem pene verbis hæc dicit: *Et tamen ab illis ipsis cum jam essent adulta ferrum removit; instituitque ut candentibus juglandium putaminibus barbam sibi & capillum adurerent.* Pigh.

2. *Excussæ.*] Scrutatæ & investigatæ an ferrum haberet.

 CAP. XIV.

CAP. XIV.

DE SIMILITUDINE FORMÆ.

DE similitudine autem oris, & totius corporis, [1] altiore doctrina præditi subtilius disputant: eorumque alii in ea sunt opinione, ut existiment illam origini, & [2] contextui sanguinis respondere. [3] Nec parvum argumentum ex cæteris animalibus trahunt, quæ fere gignentibus similia na-

1 *ALtiore doctrina.*] Alludit ad Anaxagoræ Homœomer., de qua Lucr.
Nunc ad Anaxagora veniamus Homœomeriam.
Servius: *Secundum Anaxagoram, qui Homœomeriam dicit, id est, omnium membrorum similitudinem esse in rebus creandis, id est, ex ossibus, sanguine ac medullis.* Lege Plutarchum Placitis lib.v. cap. 11. & 12. Plinium lib.VII. Solinum cap. de Homine. *Coler.*

2. *Contextui.*] Compositioni sanguinis.

3. *Nec parvum argumentum.*] Horum Philosophorum opinionem sequitur Solinus capite quinto. Dicit enim: *Jam vero qui defixum animum referat ad similitudinum causas, quantum artificis naturæ ingenium deprehendet? Interdum enim ad genus spectant, & per sobolem in familias transitum faciunt: sicut plerunque parvuli modo nervos, modo cicatrices, modo qualescunque originis suas notas ferunt, ut in Lepidis, quorum tres, intervulsa tamen serie, ex eadem domo, obducta membrana oculo similes geniti reperiuntur. Vel in Byzantino nobili pugile, qui cum matrem haberet adulterio ex Æthiope conceptam, qua nihil patri comparandum reddidisset, ipse in Æthiopem avum degeneravit.* Hæc Solin. Physici vero dicunt id plerumque accidere, ut in conceptione mulier ad alicujus imaginem adjecerit animum, & tum in eam tota fuerit intenta, similitudinem ejus partum sive conceptum inde contrahere. Quod probant ex muliere quadam, quæ cum pudica semper habita fuisset, Æthiopem tamen peperit; cujus rei caussam cum maritus diligentius investigasset, qui stupri jam suspectam uxorem habere cœperat, cognovit à Physicis, quod tempore conceptionis uxor eum Æthiopem, quem in cubiculo depictum habuerat, conspexisset, & in eum tota fuisset intenta, conceptus inde similitudinem duxerat. Quod idem sen-

nascuntur. Alii negant certam hanc esse naturæ legem, sed species mortalium, prout fortuita sors conceptionis obtulit, attribui. Atque ideo plerunque ex speciosis deformes, & ex robustis invalidos partus edi. Verum quoniam ista quæstio in ambiguo versatur, pauca inter alienos conspectæ similitudinis exempla referemus.

1. Magno Pompejo Vibius [1] ingenuæ stirpis, & Publicius libertinus ita similes fuerunt; ut permutato statu, & [2] Pompejus in illis, & illi in Pompejo salutari possent. Certè quocunque aut Vibius, aut Publicius accesserant, ora hominum in se obvertebant, unoquoque [3] speciem amplissimi civis in personis mediocribus annotante. Quod quidem fortuitum ludibrium, quasi hæreditarium ad eum penetravit.

2. Nam pater quoque ejus eo usque [4] Menogenis coci sui similis esse visus est; ut vir, & ferox animo & præpotens armis, sordidum ejus nomen repellere à se non valuerit.

3. [5] Eximiæ vero nobilitatis adolescens Cornelius Scipio, cum plurimis & clarissimis familiæ suæ [6] cognominibus abundaret; in servilem Serapionis appellationem vulgi sermone impactus est, quod hujusce nominis [7] victimario quam

sentire videtur Plinius Nat. Hist. l.VII. eum dicit: *Similitudinum quidem in mente reputatio, & in qua credantur multa fortuita pollere, visus, auditus, memoriaque, haustaque imagines sub ipso conceptu: cogitatio etiam utriuslibet animo subito transvolans, effingere similitudinem, aut miscere existimatur. Ideoque plures in homine, quam in cæteris omnibus animalibus differentiæ, quoniam velocitas cogitationum, animique celeritas, & ingenii varietas multiformes notas imprimit, cum cæteris animantibus immobiles sint animi, & similes omnibus singulisque in suo cuique genere.* Oliv.

1. *Ingenuæ stirpis.*] Solinus dicit humili loco natum, Plinius è plebe natum.

2. *Pompejus in illis.*] Unum tantum refert Solinus. *Corrad.*

3. *Speciem civis amplissimi.*] Ut qui Magni agnomen meruerit. *Bad.*

4. *Menogenis.*] A quo etiam Strabonis cognomen accepisse dicitur; nam Menogenes Strabo coquus ille vocabatur. *Oliv.*

5. *Eximiæ vero nobilitatis.*] Ejus consulatus A. U. DCXV. laudatissimus fuit.

6. *Cognominibus.*] Ut Scipionum, quorum duo Africanus, unus Asiaticus dicti sunt. *Oliv.*

7. *Victimario.*] Victimarius est sacerdorum minister, qui sacrificantibus ministrabat, ut supra diximus. *Idem.*

1. *Sed*

quam ſimilis erat: Nec illi aut morum probitas, aut reſpectus tot imaginum, quo minus hac contumelia aſpergeretur, opitulata eſt.

4. Generoſiſſimum conſulatus collegium Lentuli & Metelli fuit: qui ambo in ſcena propter ſimilitudinem hiſtrionum propemodum ſpectati ſunt. [1] Sed alter ex quodam ſecundarum cognomen Spintheris traxit: alter, niſi [2] Nepotis à moribus accepiſſet, Pamphili tertiarum, cui ſimillimus eſſe ferebatur, habuiſſet.

5. At M. Meſſalla conſularis & cenſorius Menogenis: Curioque omnibus honoribus abundans, Burbuleii: ille propter oris aſpectum, hic propter parem corporis motum, uterque ſcenici nomen coactus eſt recipere.

EXTERNA.

1. Abunde ſint hæc de domeſticis, quoniam & perſonis ſunt excellentia, & non obſcura notitia celebrantur. Regi Antiocho [3] unus ex æqualibus, & ipſe regiæ ſtirpis, nomine [4] Artemon, perquam ſimilis fuiſſe traditur. Quem Laodice uxor Antiochi, interfecto viro, diſſimulandi ſceleris

1. *Sed alter ex quodam aſſeclarum cognomen Spintheris traxit, alter, niſi Nepotis à moribus accepiſſet, Pamphili retiarii, cui ſimillimus eſſe ferebatur, habuiſſet.*] Ita vulgo. Legendum ut in MSS. habetur, *Ex quodam ſecundarum cognomen Spintheris*; alter, *niſi Nepotis amoribus accepiſſet, Pamphili tertiarum, cui ſimillimus eſſe ferebatur, habuiſſet.* Sic etiam Plinius rem explicat, qui hoc exemplum à Valerio deſumpſit: *Sicut Spinther ſecundarum tertiarumque Pamphilus collegio Lentuli & Metelli conſulum.* Loquitur enim Valerius de hiſtrionibus, non de gladiatoribus, inter quos retiarii nomen eſt; ſed in ſcena quidam dicebantur primarum, vel ſecundarum, vel tertiarum actores, quemadmodum Græcis δευτεραγωνιστῶν, & τριταγωνιστῶν. Itaque Cicero Verrina 1. *Ut in actoribus Græcis fieri videmus ſæpe illum, qui eſt ſecundarum aut tertiarum partium, cum poſſit aliquando clarius dicere, quam ipſe primarum, multum ſummittere, ut ille princeps quam maxime excellat.* Vide quæ iſtic Pædianus. *Pigh.*

2. *Nepotis.*] Qui Pius dictus erat. *Nepotis.*] Dictus enim fuit Nepos. Nepotem dictum, quaſi Q. Metelli Macedonici nepotem, ſignificat Aſconius. Quod videtur eſſe contra ſententiam Valerii. Aliquando etiam ſuſpicatus ſum legendum apud Valerium, *Niſi Nepotis à majoribus accepiſſet.* Sed ſuſpicor tantum. *Coler.*

3. *Unus ex æqualibus.*] In hoc diſſentit à Solino & Plinio Valerius, qui regiæ ſtirpis Artemonem fuiſſe dicit, illi vero ex Syriaca plebe virum. *Oliv.*

4. *Artemon.*] Ita & Plinius lib. VII. c. 12. Sed Artemon & ex plebe dicitur à Solino cap. 4. *Corrad.*

1. *Mile-*

leris gratia, in lectulo perinde quasi ipsum regem ægrum collocavit. Admissumque universum populum, & sermone ejus & vultu consimili fefellit: crediderunique homines ab Antiocho moriente Laodicen & natos ejus sibi commendari.

2. Hybream autem [1] Mylasenum copiosæ atque [2] concitatæ facundiæ oratorem, [3] Cymæorum servo [4] strigmenta gymnasii colligenti, tam similem, ut germanum fratrem totius Asiæ oculi assignarent: Ita lineamentis oris, & omnium membrorum compares erant.

3. [5] Ille vero, quem in Sicilia prætoris admodum similem fuisse constat, petulantis fuit animi. Proconsule enim di-

1. *Milesium.*] Ita vulgo, ab oppido Mileto, quod fuit in Ionia. Sed legendum ex Manuscriptis, *Mylasenum.* Est autem Mylasa Cariæ urbs Plinio, Stephano, aliisque.

2. *Concitata facundia.*] Strabo l. XIII. Μέγιστον ῥήτορα facit, & discipulum Diotrephæ Antiocheni. Idem eodem loco ait suo tempore vixisse. Ergo & Valerii aut paulo ante. *Coler.*

3. *Gymnicorum servo stramenta gymnasii colligenti.*] Ita vulgo. In veteribus libris correcte, *Cymaeorum servo strigmenta gymnasii colligenti.* De Cymæis ita Stephanus: Κύμη πόλις αἰολίδος ἀπὸ τοῦ λέσβου. κύμης ἀμαζόνος. ἐκαλεῖτο δὲ ἀμαζόνιον τὸ ἐθνικὸν, κυμαῖος. ἐντεῦθεν ἦν ἔφορος ὁ ἱστορικὸς καὶ ἡσίοδος. Eadem Strabo scribit lib. XII. *Hybreas orator itaque perquam similis erat Cymaeorum servo publico, qui strigmenta gymnasii colligebat.* Sunt autem *strigmenta* sordes, quæ deterguntur è corporibus athletarum, vel exercentium se in gymnasiis. Utitur vocabulo frequenter Plinius, ut lib. XV. cap. 4. *Olei usum ad luxuriam vertere Graci vitiorum omnium genitores in Gymnasiis publicando. Notum est, magistratus honoris ejus octogenis sestertiis strigmenta olei vendidisse.* Pighius.

4. *Strigmenta.*] Potest & scribi, *stramenta*, quæ Græci rapetas appellant, quæ spectatoribus substernebantur in scena. Hic ergo servus, peractis ludis, hos tapetas & reliqua scenæ ornamenta colligebat. *Oliv.*

5. *Ille vero, &c.*] Solinus horum similitudinis meminit, sed jocosi, vel, ut Valerius dicit, petulantis dicti mentionem nullam facit. Dicit enim: *Piscator è Sicilia proconsuli Sura prater alia etiam rictu oris comparabatur, ita ut in eodem vocis impedimenta, & tardata sonus lingua naturalibus offendiculis congruerent.* Quod vero de jocoso responso tradit Valerius, illud vel certe simile Macrobius in Augustum refert fuisse dictum. Dicit enim: *Soleo in Augusto magis mirari quos pertulit jocos, quam quos protulit, quia major est patientia quam facundia laus, maxime cum aquanimiter aliqua etiam jocis mordaciora pertulerit. Cujusdam provincialis jocus asper innotuit: intraverat Romam simillimus Casari, & in se omnium ora converterat. Augustus perduci hominem ad se jussit, visumque hoc modo interrogavit: Dic mihi adolescens, fuit aliquando mater tua Roma? Negavit ille, nec contentus, adjecit, sed pater meus sape.* Oliv.

1. *Vir-*

dicente, mirari se quapropter sui tam similis esset, cum pater suus in eam provinciam nunquam accessisset: At meus, inquit, Romam frequenter accessit. Joco namque lacessitam matris suæ pudicitiam, invicem suspicione in matrem ejus rejecta, audacius quam [1] virgis & securibus subjecto conveniebat, ultus est.

CAP. XV.

DE HIS QUI PER MENDACIUM se in alienas familias inseruerunt.

1. *L. Equitius Firmanus.*
2. *Erophilus medicus equarius.*
3. *Octaviæ sororis Aug. falsus filius.*
4. *Q. Sertorii falsus filius.*
5. *Trebellius Calca.*
6. *C. Asinius Dio falsus.*

EXTERNI.

1. *Rubria Mediolanensis falsa.*
2. *Ariarathes Cappadociæ rex falsus.*

SEd tolerabilis hæc, & [2] uni tantummodo anceps temeritas. Quod sequitur impudentiæ genus, nec ferendum ullo modo: periculique tum privatim, tum etiam publice late patentis.

1. [3] Nam ne Equitium [4] Firmo Piceno monstrum veniens, relatum jam in hujusce libri superiore parte, prætercam; ejus in amplectendo T. Graccho patre, evidens mendacium [5] turbulento vulgi errore, amplissima tribunatus potestate vallatum est.

2. He-

1. *Virgis & securibus subjecto.*] Quasi homini, qui proconsuli subjectus esset in quem virgas expediri & secures parari jubere potuisset proconsul. *Oliv.*

2. UNi *tantummodo anceps.*] Periculosa tantum piscatori Siculo, qui proconsuli Suræ temere satis respondisse visus est. *Oliv.*

3. *Nam ne Equitium.*] Ne omittam, inquit, Equitium, qui cum C. Graccho simillimus esset, se in Gracchorum familiam, tanquam Tiberii filium inserere voluit, annitente Lucio Apulejo Saturnino tribuno plebis, qui gravissimas ex hac re in populo seditiones excitavit, ut in capite de Seditione dictum est. *Idem*

4. *Firmo.*] Oppidulo Piceno.

5. *Turbulento vulgi errore.*] Quia, ut diximus, cum à Mario quintum consulatum gerente in carcerem conjectus esset, eo quod contra leges tribunatum peteret, tantam seditionem in urbe concitavit, ut populus carcerem confregerit, illum eduxerit, atque etiam humeris susceptum per urbem, tanquam de Senatu triumphans, cum summa alacritate portaverit. *Oliv.*

1. *Colo-*

2. Herophilus equarius medicus, C. Marium septies consulem avum sibi vendicando ita se extulit, ut [1] coloniæ veteranorum complures, & [2] municipia splendida, collegiaque fere omnia patronum adoptarent. Quinetiam cum C. Cæsar Cn. Pompejo adolescente in Hispania oppresso, populum in hortis suis admisisset, proximo intercolumnio pene pari studio frequentiæ salutatus est. Quod nisi divinæ Cæsaris vires huic erubescendæ procellæ obstitissent, simile vulnus resp. excepisset, atque in Equitio acceperat. Cæterum decreto ejus extra Italiam relegatus, postquam ille cœlo receptus est, in urbem rediit, & consilium interficiendi senatus capere sustinuit. Quo nomine jussu patrum necatus in carcere, feras prompti animi ad omne moliendum scelus pœnas pependit.

3. [3] Nec divi quidem Augusti etiamnum terras regentis excellentissimum numen intentatum ab hoc injuriæ genere extitit: cum quidam [4] charissimæ sororis ejus Octaviæ utero se genitum fingere auderet: propterque summam im-

1. *Colonia veteranorum.*] Coloniæ dicebantut, ad quas è majori civitate coloni mittebantur. Solebant autem frequenter Romani veteranos & emeritos milites ad ejusmodi oppida mittere, eorumque bona, qui sibi rebelles, contumacesque fuissent, condonare. *Oliver.*

2. *Municipia.*] Civitates, quæ propter beneficia fuissent Romana civitate donatæ. *Idem.*

3. *Nec divi quidem Augusti.*] Inventus est, inquit, impudentissimus homo, qui se Octaviæ Augusti sororis, & Marci Antonii filium mentiri ausus fuerit. *Idem.*

4. *Clarissima ac sanctissima.*] Hoc non usquequaque assentatorium est. Nam constat, teste Plutarcho in vita Antonii, hanc fuisse magnæ virtutis fœminam, quæ mirum in modum diligeretur à fratre, cui, cum neglecta ab Antonio palam esset, persuaderi non potuit, ut relicta Antonii domo seorsum habitaret, turpe existimans esse, ut duo Romanorum imperatores ad arma civilia concitarentur, alter amoris gratia, alter quod pellex sorori anteponeretur; atque hæc non verbis, sed re ipsa comprobavit: nam neque Antonii domum deseruit, neque filiorum ejus curam remisit, sed diligenter excoluit, non solum communes, sed etiam ex Fulvia ante susceptos, amicos etiam Antonii, qui vel petendi magistratus, vel cæterarum rerum gratia Romam venissent, suscipiebat, fovebat, & si quid opus erat, pro illis à Cæsare impetrabat. Quinetiam ferunt, cum Antonius divortii libellum misisset, atque etiam qui Octaviam domo expellerent, egressam illam cum omnibus Antonii filiis, præter majorem natu, qui tum erat cum patre, plorantem & inique ferentem, quod & ipsa una ex causis discordiæ civilis putaretur. *Idem.*

1. *Remo.*]

imbecillitatem corporis, ab eo, cui datus erat, perinde atque ipſius filium retentum, ſubjecto in locum ſuum proprio filio diceret: Videlicet, ut eodem tempore ſanctiſſimi penates, & veri ſanguinis memoria ſpoliarentur, & falſi ſordida contagione inquinarentur. Sed dum plenis impudentiæ velis, ad ſummum audaciæ gradum fertur, imperio Auguſti [1] remo publicæ triremis affixus eſt.

4. Repertus eſt etiam, qui ſe diceret eſſe [2] Q. Sertorii filium; quem ut agnoſceret uxor ejus, nulla vi compelli potuit.

5. Quid Trebellius Calca, quam aſſeveranter ſe Clodium tulit! & quidem dum de bonis ejus contendit, in [3] centumvirale judicium adeo favorabilis deſcendit, ut vix [4] juſtis & æquis ſententiis [5] conſternatio populi ullum relinqueret locum. In illa tamen quæſtione neque calumniæ petitoris, neque violentiæ plebis judicantium [6] religio ceſſit.

6. Multo fortius ille, qui Cornelio Sulla rerum potiente, in domum Cn. Aſinii Dionis irrupit, filiumque ejus patriis penatibus expulit; vociferando non illum, ſed ſe Dione eſſe procreatum. [7] Verum poſtquam à Sullana vio-

1. *Remo.*] Unde veteris eſt moris, perniciosos & perditos ad remigium damnare. *Bad.*

2. *Q. Sertorii.*] Qui Nurſia Sabinorum urbe oriundus, non obſcuro genere natus, orator prius, deinde clariſſimus imperator tempore bellorum civilium fuit, ut ſupra ſatis dictum eſt. *Idem.*

3. *Centumvirale judicium.*] De quo ſupra dictum eſt in cap. de Judiciis, ubi de haſta centumvirali.

4. *Juſtis & æquis.*] Ut vix permiſerit contra eum, ut juſtum erat, ſententiam ferri. *Bad.*

5. *Conſternatio.*] Concitatio populi, qui veluti mente carens in Trebellii favorem concitatus eſſe videbatur. *Oliverius.*

6. *Religio.*] Juſta obſervatio jurisjurandi ex religione. *Bad.*

7. *Verum poſtquam à Syllana violentia Cæſariana æquitas reduxit gubernacula Romani imperii juſtiore principe obtinente rempublicam.*] Ita vulgo: Extrema verba *rempublicam*, in vetuſtis codicibus quinque non extant. Et abeſſe, ſalva ſententia poſſunt, legendo *reluxit*, pro *reduxit*, hoc modo. *Verum poſtquam à Sullana violentia Cæſariana æquitas reluxit, gubernacula Romani imperii juſtiore principe obtinente.* Quæ forma loquendi à Valerio non aliena eſt, nec adeo ab ipſa veritate; conſtat enim poſt Sullæ dominationem non ſtatim imperii gubernacula ad Cæſarem eſſe revoluta. *Pigh.*

violentia Cæſariana æquitas reluxit, gubernacula Romani [1] imperii juſtiore principe obtinente, in publica cuſtodia ſpiritum poſuit.

EXTERNA.

1. Eodem præſide reip. in conſimili mendacio muliebris temeritas Mediolani repreſſa eſt. Siquidem cum ſe pro Rubria quædam perinde ac falſo credita eſſet incendio periiſſe, nihil ad ſe pertinentibus bonis insereret, nec ei aut tractus ejus ſplendidi teſtes, aut cohortis Auguſti favor deeſſet: propter inexpugnabilem Cæſaris conſtantiam irrita nefarii propoſiti abiit.

2. Idem barbarum quendam, ad eximiam ſimilitudinem Cappadociæ regnum affectantem, tanquam Ariarathes eſſet, quem à M. Antonio interemptum luce clarius erat: quanquam penè totius Orientis civitatum & gentium credula ſuffragatione fultum caput, imperio dementer imminens, juſto impendere ſupplicio [2] coëgit.

1. *Imperio.*] Quod Ariarathes obtinuerat.

2. *Coëgit.*] Ordo eſt: Idem Auguſtus coëgit barbarum quendam, &c. impendere juſto ſupplicio, quanquam caput dementer imminens imperio eſſet fultum credula ſuffragatione civitatum & gentium totius orientis. *Oliv.*

Ggg STE-

STEPHANUS PIGHIUS

Lectori Candido

S. P.

Veteres libri omnes, quos vidimus, tam manuscripti quam impressi, nobis repraesentant Valerii Maximi hoc opus ita libris novem distinctum: in aliquibus tamen reperitur cujusdam epitomes fragmentum in fine annexum pro libro decimo, prorsus tamen remotum & alienum ab argumento scopoque librorum Valerii Maximi. Nil enim aliud docet, nisi aliquarum appellationum, seu nominum Romanorum rationes. Quae quidem epitome ex alio antiquo auctore collecta est à Julio Paride, sicut nonnulli produnt codices. Cujus fragmentum hoc dumtaxat de pronominibus repertum quidam librarii priores Valerio Maximo adjunxerunt, tanquam ex ejus libro exemplorum decimo contractum; moti, ut apparet, quod in eodem fragmento citetur Valerius; non tamen Maximus: istud enim non potest affirmari ex simplici isto nomine, sicut in multis exemplaribus reperitur. Sed Antiatem citari, unum exemplar manuscriptum doctissimi I. Sambuci liquidè declarat. Jam addiderunt alium errorem, qui C. Titium Probum, (qualem?) ut hujus epitomes auctorem protulerunt; id quod ex hujus fragmenti fine temerè deprompsisse videntur. Nam id ipsum praefatiunculae librariorum judicio diversimodè conficta palam faciunt, tam ipso stylo, quam quod alterius, ut suo molo loquuntur, abbreviatoris mentionem adferunt. Eas autem duas imprimis discrepantes, mox cum eodem epitomes fragmento subjungemus; quamvis clarè liqueat, non esse Valerii Maximi, & ejus auctor verus adhuc in obscuro lateat. Attamen quia sapit antiquitatem non ineruditam, & scholiorum loco studiosis servire poterit

poterit ad linguæ ac historiæ Romanæ cognitionem, ritusque veteres discendos; id ipsum emendatum ex fide exemplarium manuscriptorum, sicut ante Valerio Maximo fuit annexum, nunc visum est cum eodem libro recudere & publicare.

---

[1]IN EPITOMEN SUAM C. TITI PROBI PRÆFATIO.

Decimus hujus operis liber, qui & ultimus est, vel ex negligentia, aut malevolentia librariorum deperiit. Abbreviator titulos ejus habebat integrè fortassis: tamen de uno tantum, hoc est, de prænomine, epitoma repræsentabat.

Et hæc C. Titius ille. Verum aliæ reperiuntur præfationes in aliis manuscriptis codicibus, sine nomine auctoris; ut in I. Sambuci hæc, cum libri decimi titulis ejusdem farinæ.

1 IN *epitomen suam C. Titi Probi præfatio.*] Hic titulus in multis veteribus libris non habetur, & in aliquibus, ut dixi, sunt aliæ præfatiunculæ librariorum arbitratu compositæ. At in Campensi codice nulla est præfatio. Quemadmodum enim in aliis novem libris, ita & hic solummodo præfiguntur tituli, quos abbreviatorem Julium Paridem omisisse dicunt librariorum præfatiunculæ, & sunt quidem tales:

De nominibus, De pronominibus,
De cognominibus, De agnominibus,
De appellationibus potestatum,
De verbis Romanæ historiæ.

Ex quibus facile colligi potest, librarios fragmentum istud epitomes de nominum ratione non solum; sed & alia quædam collectanea, veluti appendices ad declarandum Valerium ejus libris adjecisse, ex antiquis quidem auctoribus deprompta, sed quæ posteriores pro suo judicio male consarcinarunt, mutarunt, & detruncarunt. Nam huic fragmento de nominibus, quod continue post titulos istos sequitur, in Campensi codice annexa est alia quædam epitome de appellationibus potestatum, & de Rom. historiæ vocabulis; velut arguunt etiam ex dictis titulis duo postremi. Attamen hæc ab alio recentiore videtur esse composita, & vix digna luce, nedum Valer. Maximo: qualiscunque tamen est, non minus prodesse forsan posset imperitioribus, quam illa, quæ ex Pomponio JCto de Orig. jur. ac magistratuum non admodum fideliter est compilata.

INCIPIT LIBER DECIMUS DE

NOMINIBUS PRÆNOMINIBUSQUE, COGNOMINIBUS, AGNOMINIBUS.

Decimus atque ultimus hujus operis liber seu studiosorum inertia, seu scriptorum segnitia, seu alio quovis casu ætati nostræ perditus est. Verum Julius Paris abbreviator Valerii, post novem libros explicitos, hunc decimum sub infra scripto compendio complexus est; per quod de nominibus, prænominibus, cognominibus, atque agnominibus fuisse eundem à Valerio compositum conjectari licet. Verba quidem Julii Paridis hæc sunt. Liber decimus de prænominibus, & similibus.

[1]Decimi hujus operis libri per C. Titum Probum epitome.

DE PRÆNOMINE.

Varro simplicia in Italia fuisse nomina ait, existimationisque suæ argumentum refert; [2]quod Romulus & Remus & Faustulus neque prænomen ullum, neque cognomen habuerunt. Qui ab eo dissentiunt, ajunt matrem eorum [3]Ream Silviam vocatam; avum, Silvium Numitorem;

1. *Decimi hujus operis libri per C. Titum Probum Epitome De prænomine.*] Ita vulgo. Atque hæc item inscriptio non habetur in MSto Camp., nec in aliis.

2. *Quod Romulus, & Remus, Faustulus.*] Deest altera copula. Nam in Campensi V.C. & aliis MSStis sic legitur, *Et Remus & Faustulus.* Cæterum Varronis opinionem istam sequitur item Appianus Alexandrinus, scribens Romanos ab initio usos uno nomine, dein duobus, postea tribus.

3. *Rheam Sylviam.*] V.C. *Ream Silviam.* Quæ orthographia antiqua est Romana, non Græcissans; quippe sine aspiratione vel *y* in Sylviorum nomine.

1. *Amu-*

rem; fratrem ejus, [1] Amulium Silvium: & superiores Albanorum reges, Capetum Silvium; [2] Agrippam Silvium; posterioresque duces Metium Suffetium, & [3] Tutorem Clœlium, vocatos. Nec contenti his, ad Sabinos transgrediuntur, & Titium Tatium, Numam Pompilium, & patrem ejus [4] Pompum Pompilium; ejus denique regionis principes enumerant, [5] Pirtillianum Lavinianum, [6] Volesum Valesium, Metium Curtium, [7] Albium Funnisillaticum. Ex

1. *Amulium Silvium.*] V.C. Amulum Silvium. Nec adeo male. Nam prisca fuêre prænomina apud Albanos, Amulus, Romulus, Numitor, Tutor, necnon Romus, Remus, & alia quæ postmodum non usurpata obsoleverunt.

2. *Agrippam Sylvium.*] In V.C. *Agripam Silvium.* Item antiq. simplici *p.* Nam ab ægro partu prænomen inventum est. In Sambuci codice hic omittitur.

3. *Tutorem Cledium.*] V. C. *Tutorem Clœlium.* Recte. Nam Clœlia gens à Clœlio Æneæ comite appellata est, Dionysio & Festo testibus. Quæ apud Albanos in Latio inter antiquissimas, & nobilissimas fuit. Post Sylviam enim in Numitore deficientem, ejus regni principatum & gubernacula tenuit sub Numa, & Tullo Hostilio regibus; & demum Alba, sub Suffetio dictatore diruta, Clœlii Romam à Tullo rege cum omni alia nobilitate traducti etiam sunt, atque inter patres etiam lecti, sicut Livius, Dionysius, & alii scripsêre.

4. *Pompejum Pompilium.*] V.C. *Pompum Pompilium.*] In Livio, Dionysio, Valerio Maximo, patrem Numæ regis *Pomponem Pompilium* appellatum legimus, in Plutarcho autem *Pomponium Pompilium.* Atque hæc varietas librariorum negligentiæ imputanda est. Cæterum prænominis antiqui formam magis retinent illa, *Pompus*, vel *Pompo*: tertium *Pomponius*, gentilitium nomen potius est, quam prænomen.

5. *Putilianum Lavianum.*] In quibusdam MSS., *Pirtilianum Lavinianum*: in Sambuci libro, *Postulanum Lavianum*, habemus. Sed æque obscura hæc; immo, ut Verrii Flacci verbis dicam, intermortua, & sepulta jam sunt vocabula.

6. *Volsium Valentium.*] V.C. *Volesum Valesium.* Prænomen hoc extat ita quoque, *Volesus.* In antiquissimi termini marmorei fragmento Romæ apud Maffeios:

P. VALESIVS. VOLESI.
F. POPLICOLA

Verum in marmoribus Capitolinis, *Volusus*, non *Volesus*, scribitur. Priscum valde in Sabinis fuit, & genti Valesiæ, quæ deinde Valeria dicta est, vel ante Romam conditam familiare; quo item usus est primi Poplicolæ pater. Hinc apparet primum Volesos, postea *Volusios* dictos esse *Valesios*: & hoc loco *Volesum Valesium* legendum esse. Hic enim ille videtur esse princeps gentis Valeriæ, quem cum T. Tatio rege Romam transtulisse domicilium, tradunt Dionysius Halicarnassæus, & Plutarchus.

7. *Allium Sumusileaticum.*] Nihil habet sani. In V.C. *Allum Funnisilaticum.* Suspicor duos hic nominari & adduci pro exemplo, scilicet prænomine & nomine. *Alius* enim prænomen priscum est, unde *gens Allia* nuncupata. Reperiuntur vetustissimi nummi argentei cum Apollinis capite, & biga Dianæ, quam cervi juncti trahunt, inscripto titulo C. ALLI. Sic etiam ab Aulo prænomine gens Aulia nomen accepit, at-

 que

[1] Ex Tuſcis recitant Lartem Porſennam; ab Æquicolis, Septimum Modium primum regem eorum, & Sertorem Reſium, qui primus jus feciale inſtituit. In hunc modum Varronis ſententia ſubruitur.

Romanos autem arbitrandum eſt maximè ab Albanis, & Sabinis multiplicandorum nominum conſuetudinem traxiſſe, quoniam ab illis orti ſunt. Omnia autem, quæ ad unumquemque noſtrûm definiendum excogitata ſunt, eandem vim ſignificandi hominis obtinent. Quod per proprietatem dicitur, hoc diſtat, quia eo gens cognoſcitur, ideoque dicitur gentilicium. Cætera ordine variantur. Nam quod præponitur, prænomen; quod poſtfertur, cognomen; [2] quod ad ultimum adjicitur, agnomen eſt. Quorum ſeries non ita, ut expoſui, ſemper ſervata eſt. Animadverto enim in conſulum faſtis, perplexum uſum prænominum & cognominum; fuiſſe dictum, [3] Poſtumum Cominium Auruncum, & Poſtumum Æburium Elvam, & Vopiſcum Julium, & Opitrem Virginium Tricoſtum, & Paul-

que aliæ multæ ab aliis. Niſi fortaſſe quiſpiam hic Tallum Turanium adferri velit opinari, quem etiam cum T. Tatio rege Romam è Sabinis habitatum ſcribit Dionyſ. lib. II. Sed in tam obſcuro & lubrico loco pedem figere difficile eſt.

1. *Hetruſcis, recitant Lartem Porſenam ab Equicolis; Septimium Medium.*] Correctius & dilucidius hæc ita habentur in V. C. Campenſi & Sambuciano, *Ex Tuſcis recitant Lartem Porſennam; ab Æquicolis, Septimum Modium primum regem eorum.* Septimus, eſt rarum quidem prænomen; ſed ejuſdem tamen rationis ac Quinctus, Sextus, Octavus, Decimus; quæ ab ordine naſcendi impoſita fuiſſe affirmat M. Varro. Ejus mentionem reperio apud Livium lib. XXV. fine, ubi juvenem illum equitem Rom. qui Scipionibus occiſis in Hiſpania reliquias exercitus ſervavit, appellavit L. Marcium Septimi filium. Ita namque legendum, quando conſtet moris eſſe Romani, prænominibus ſolis patres ac avos notare. Et ab eodem gentilitium quoque nomen provenit Septimiorum, ſicut ab aliis etiam Quinctii, Sextii, Octavii, Decimii ſunt appellati. Modiæ quoque gentis meminit etiam Cicero, M. Modium equitem Romanum nominans actione in Verrem 4.

2. *Quod ad ultimum dicitur, agnomen: quorum, &c.*] V. C. *Adicitur agnomen eſt.* Unde colligimus legi debere, *Quod ad ultimum adjicitur, agnomen eſt.* Quæ brevis, & apta definitio agnominis.

3. *Poſthumum Cominium Aruntium, & Poſthumum Ebutium Helvam, & Vopiſcum Julium, & Opitrem Virgineum Tricoſcum, & Paulum Fabium Maximum.*] Hæc nomina varie admodum exprimuntur in exemplaribus: at in V. C. non male omittuntur aſpirationes, quæ antiquitus omitti ſolent. Sic & nos

Paullum Fabium Maximum. Quinetiam quædam cognomina in nomen versa sunt, ut Cæpio: namque hoc in Bruto nominis locum obtinuit.

[1] Gentilitia nomina Varro putat fuisse innumera, & prænomina circa triginta. Pueris, non priusquam togam virilem sumerent; puellis, non antequam nuberent, prænomina imponi moris fuisse, Q. Scævula auctor est. Quæ olim prænomina fuerunt, nunc cognomina sunt: [2] ut Postumus, Agrippa, Proculus, [3] Cæsar.

Opiter, qui patre mortuo, avo vivo gignebatur. Vopiscus, qui in utero matris geminus conceptus, altero abortu ejecto, incolumis editus erat. [4] Hostus, prænomen fuit in eo, qui peregrè apud Hospitem natus erat; idque habuit

nos ea correximus ex fide veteris orthographiæ, quæ adhuc residua est in Capitolinis marmoribus & nummis antiquis.

1. *Gentilium nomina Varro putat fuisse numero, & prænomina circa triginta.*] V. C. *Gentilicum nomina Varro putat fuisse in numero.* Sed esse legendum suspicor, *Gentilitia nomina Varro putat fuisse innumera, & prænomina circa triginta.*

2. *Ut Posthumius Agrippa.*] V.C. *Posthumus, Agripa.* Atque hæc quidem fuisse in patriciis gentibus quibusdam antiquis prænomina, fasti consulares demonstrant. Nempe Postumus reperitur in Cominia, & Æburia: Agripa autem, in Menenia, & Furia; sic Proculus, in Julia, Gegania, & Virginia. Quæ prænomina, ut & alia, posteriores plebejæ præsertim gentes quædam pro cognominibus acceptarunt. Postumus enim in gente Vibia, & Rabiria cognomen est; Agrippa autem in Fonteia, Vibullia, Vipsania, & Asinia; item Proculus in Licinia, atque Plautia.

3. *Cæsar & Opiter.*] Admodum confuse. Sed in MSStis plerisque copula omittitur. nec male. Nam in Opiter significationes prænominum incipit exponere; quod ipsum quidem fuisse cognomen, non liquet. Porro, Cæsar, Juliorum cognomen esse constat; sed an prænomen antea fuerit, obscurum quoque nobis est. Adjungit tamen iis, quæ ex prænominibus cognomina facta sunt. Atqui Cæso vetus prænomen esse ejusdem originis & significationis ac Cæsar cognomen Juliæ gentis plures opinantur. Ait enim Plinius lib. VII. cap. 9. primum Cæsarem à cæso matris utero dictum, eademque de causa & Cæsones appellatos fuisse.

4. *Hospes prænomen fuit.*] In V.C. *Hostes* legitur, item mendose. Verum ex Livio, Macrobio, Cassiodoro, marmoribusque Capitolinis colligere est, *Hostus* legi debere, quemadmodum libro tertio Annalium in istius Lucretii, qui hic adducitur, consulatu demonstravi. Insuper XII. tabulæ ostendunt peregrinos omnes olim appellatos *hostes* fuisse; quod etiam Cicero & Sex. Pompejus annotarunt. Ex qua voce deductus istud prænomen, quo usi sunt primi Hostilii & ante urbem conditam; Lucretia item gens, sicut ex fastis consularibus constat.

buit [1] Lucretius Tricipitinus collega L. Sergii. [2] Volero in prænomen abiit, [3] & volentibus nasci liberis parentibus indebatur; quo usus est [4] Publilius Philo. [5] Lar Lartis prænomen est sumptum à laribus, Tuscum autem creditum est prænomen esse: fuitque consul Lar Herminius cum T. Virginio Tricosto. [6] Status, à stabilitate; Faustus, à favore

1. *Lucretius Tricipitius.*] *Tricipitinus* legendum est ex auctoritate marmorum Capitolinorum, quibus nihil est correctius.

2. *Volero enim in prænomen abiit.*] V.C. *Volero in prænomen abiit*, sine causali conjunctione, quæ superflua est.

3. *Quia nolentibus nasci liberis parentibus videbatur.*] V.C. *Et nolentibus, nasci, &c.* Locus sine sensu multum obscurus est, & è manuscriptis codicibus nihil lucis hactenus depromitur. Poterit tamen duarum literarum mutatione, & unius transpositione sic fieri multo correctior & dilucidior; si *indebatur* legamus, pro *videbatur*, & *volentibus* pro *nolentibus*, ita: *Volero in prænomen abiit, & volentibus nasci liberis parentibus indebatur.* Nam ominis quiddam in se habet prænomen istud, sicut Tullus, Aulus, Manius, & alia.

4. *Publius Philo.*] Muta in *Publilius Philo*, ad imitationem Capitolinorum marmorum, in quibus adhuc extat inter tribunos consulari potestate, qui fuerunt A.U. CCCLXV.

5. *Laërtis prænomen est sumptum à Laribus.*] Locus hic prodigiose corruptus est, & variis erroribus, quem obiter etiam libro Annalium tertio correximus in consulatu hujus Herminii. Nunc vero eundem ad manuscriptorum librorum examen revocare non incongruum videtur. In Campensi legitur, *Lalertu prænomen*, in alio V.C. *Lacertu*. Sed malim, *Lar lartis*, ad differentiam *Lar laris*. Has enim duas voces ita distinguunt veteres Grammatici Priscianus, Sosipater, & alii; ut *Lar*, si familiarem Deum significet, genitivum, *Laris*, faciat: si prænomen, ut Tolumnii, vel Porsennæ, qui Etruscorum Reges fuerunt, faciat *Lartis*. Jam quæ sequuntur, sunt prorsus ab imperitiis historiæ librariis confusa & male distincta, qui ex gentilitio nomine, *Herminius*, inauditum prænomen, *Heriminus*, fingere voluerunt. Quid enim succi trahes ex ista lectione vulgata? *Tuscum ante creditum esse fuitque consularis, Heriminus est prænomen Tito Virginoo Casto.* Et manuscripti libri nihil fere dant lucis, nisi quod in quibusdam legatur, *autem*, pro *ante*, quodque distinctiones illæ vulgaræ sint omissæ. Ceterum studiosius animadvertenti palam fiet, duas voces istas (*est prænomen*) transpositas esse perperam apud Herminium, uti hoc prænomen fieret; & eodem errore simul alia quædam esse vitiata. Nam si duas voces illas transferamus altius, & consulum nomina corrigamus ex fastorum fide, meliusque differentiam distinguamus; offeret severior & multo correctior periodus illa in hunc modum. *Tuscum autem creditum est prænomen esse, fuitque consul Lar Herminius cum T. Virginio Tricosto.*

6. *Status à stabilitate.*] Lege, *Statius*; & paullo postea, *Tullus*, pro *Tullius*. Ita enim in V.C. Nec male. Nam prænomina hæc sunt ex omine sumpta, non secus ac Faustus & Aulus; item Vibus ab omine vitæ, quod ad differentiam alterius appellativi per *b* scribitur. Cæterum Statius, Tullius, Aulius, Vibius, gentilitia sunt nomina, non prænomina.

1. Præ-

vore [1] prænomina ſumpta erant. Et Tullus prænominatus eſt ominis gratia, quaſi tollendus, o litera in u converſa. Sertor, per ſationem [2] natus erat, appellatus eſt. Ancum prænomen Varro à Sabinis tranſlatum putat: [3] Valerius Antias ſcribit, quod cubitum vitioſum habuerit, qui Græcè vocatur ἀγκών. Lucii cœperunt appellari, qui ipſo initio lucis orti erant; aut, ut quidam arbitrantur, à Lucumonibus Etruſcis. Manii, qui mane editi erant; vel ominis cauſſa, quaſi boni. Manum enim antiqui bonum dicebant. [4] Gnæus, ob inſigne nævi appellatus eſt; quod unum prænomen varia ſcriptura notatur. Alii enim Næum, alii Gnæum, alii Cnæum ſcribunt. Qui G litera in hoc prænomine utuntur, antiquitatem ſequi videntur, quæ multum ea litera uſa eſt. Olim enim dicebant frugmentum, nunc frumentum profertur: & gnatura, modo natura. [5] Igitur etiam, qui in corporibus nævus gigni ſolet, gnævus appellabatur. Qui C ponunt, corruptione ſyllabæ delectari videntur: [6] qui Næus, lenitatem velle judicantur. Gaji dicti à Gaudio parentum: Auli, qui Diis alentibus naſcuntur: Marci, Martio menſe geniti: Publii, qui prius pupilli facti erant, quam prænomina haberent; alii ominis

1. *Pranomen ceperunt.*] V. C. noſter habet, *Pranomina ſumpſerant.* At legendum eſſe ſuſpicor, *Pranomina ſumpta erant.*

2. *Natus eſt, appellatus eſt.*] V.C. melius, *Natus erat.* Igitur hoc prænomen ex eorum genere eſt, quæ à tempore naſcendi ſumpta ſunt; velut Lucius, Manius, Marcus, ita & Sertor, qui ſationis tempore natus eſt.

3. *Valerius autem ſcribit.*] Joannis Sambuci codex, item alius manuſcriptus habet, *Valerius Antias* ſcribit. Et facile credo librarios cognomen hoc ipſis inſuetum mutaſſe, exiſtimantes Valerii Maximi mentionem hic fieri.

4. *Cnæus, ob inſignem rem appellatus.*] In noſtro V. C. hæc multo emendatius habentur, *Gnæus ob inſigne nævi appellatus eſt. Nævum* enim maculam antiquitus *Gnæum* vocari ſolere, mox etiam ipſe dicit; ſicut item Sex. Pompejus affirmans, *Gnæus*, corporis inſigne & prænomen eſſe.

5. *Igitur etiam qui in corporibus gigni ſolet, Gnæus appellatur.*] Plenius & correctius hæc in veteri codice noſtro, *Qui in corporibus* nævus *gigni ſolet*, gnævus *appellabatur.*

6. *Qui Næus, levitatem Gaji judicant à gaudio parentum dicti.*] Confuſe, perperam hæc, & mutile: ſed melius & diſtinctius in Campenſi manuſcripto. *Qui Næus, lenitatem velle judicantur. Gaji dicti à gaudio parentum.*

nis caussa ex pube. Tiberii vocitari cœperunt, qui ad Tiberim nascebantur. [2] Titus, è Sabino nomine Titurio fluxit: [3] Appius, ab Atto ejusdem regionis prænomine. Kæsones appellati sunt, qui è mortuis matribus execti erant. Servius, qui mortua matre in utero servatus est. Spurii, patre incerto geniti, [4] quasi σπόροι. [5] Numerii sola patricia gens usa est Fabia prænomine; idcirco quod, trecentis sex

1. *Qui ad flumen Tiberim nascebantur.*] V. C. *Qui ad Tiberim nascebantur.*

2. *Titus à Sabino nomine Tito fluxit.*] V. C. noster ita: *Titus è Sabino nomine Tito refluxit.* Itidem mendose, sed aperit tamen aliquantulum. Non enim verisimile est, Titum à Tito fluxisse, quando idem prænomen sit; sed potius alio nomine, velut Titorio, sive Titulio. Sex. Pompejus autem, Titus prænomen ortum scribit, à Titulis militibus, ita dictus, quasi tutuli, quod patriam tuerentur. Unde & Tituria gens nomen traxisse videtur unius literæ mutatione, quam valde priscam in Sabinis fuisse, demonstrant antiquissimi nummi argentei cum effigie Sabi Dei. Eos autem inscriptio indicat cusos esse à L. Titurio Sabino. & repræsentant insuper ex his aliqui raptum Sabinarum mulierum, & aliqui Tarpejam virginem in Capitolio scutis oppressam; idque in primi cum Romanis belli memoriam, & consortii per affinitatem contracti. Quos nummos in principio fastorum suorum Hubertus Golizius ex Laurinianis bellissime delineavit. Fortasse igitur legendum est, *Titus è Sabino nomine Tituria fluxit*, vel, *Titulio fluxit.* Ejusdem autem originis & significationis est gentilitium nomen Titius.

3. *Appius ab Actao.*] Sambuci codex habet, *Ab Atto.* Quæ vox majorem formam prænominis præfert. Unde Atteia gens dicta esse videtur, & Attia: quæ deinde simplici consonante scribi cœperunt.

4. *Quasi Epopæ.*] In Campensi, *Epopa alii:* in Sambuci libro, *Ethiopani*; atque ita in omnibus aliis codicibus hic locus admodum monstrose corruptus est, ut hactenus nemo eum corrigere potuerit. Mihi autem in mentem venit opinari, librarios imperitos ibi in Græcam vocem ΣΠΟ'ΡΟΙ, id est, semina impegisse: idcoque Latinis characteribus imitando Σ. in E. & P. in *p.* item *oi*, in *æ*, vel *a*, perperam mutasse. Constat enim antiquitus Spurios vocari solere, vel vulgo vel adulterio conceptos; & veluti temere sparsa semina, patre incerto natos. Atque id ipsum veteres Jurisconsultos etiam affirmasse, Plutarchus scribit in Problematibus; nam volunt ita natis à vero & gennino patre præter semen nihil esse reliquum. Adjecta autem vox *aliter*, vel *ani*, sane videtur ex variorum lectionum notis è margine fluxisse in contextum, & prorsus nihili esse.

5. *Numeri, sola patricia familia usa est Fabia.*] Ita vulgo, ut & in quibusdam MSStis, in aliis autem vox *familia* deest. In Sambuci libro sic: *Numeri sola patricia tantummodo usa est Fabia.* Ubi redundat vox *tantummodo*, ex annotationibus, ut apparet, inserta, & aliæ desunt. In Campensi autem clarius elucent tales annotatiunculæ. nam sic habetur: *Numeru sola patricia gens familia est usa Fabia pranomen est.* Ibi nempe monstratur alia supposititia vox *familia*, quæ omnino rejicienda est. Loquitur enim hic auctor de tota gente Fabia ad Cremeram cæsa, non de una Fabiorum familia, quorum postea plures familiæ prænomen Numerii acceptarunt:

ſex apud Cremeram flumen cæſis, qui unus ex ea ſtirpe extiterat, ducta in matrimonium uxore filia [1] Numerii Otacilii Maleventani ſub eo pacto, ut quem primum filium ſuſtuliſſet, [2] ei materni avi prænomen imponeret, obtemperavit.

Antiquarum mulierum in uſu frequenti prænomina fuerunt, [3] Rutilla, Cæſella, Rodocella, Murcula; [4] Burra à colore dicta. Iſta prænomina à viris tracta ſunt, Caja, Lucia, [5] Publia, Numeria. Cæterum Caja, uſu ſuper omnia celebrata eſt. Fertur enim, Cajam Cæciliam, Tarquinii Priſci regis uxorem optimam lanificam fuiſſe: & ideo inſtitutum eſſe, ut novæ nuptæ ante januam mariti interrogatæ, quænam vocarentur, [6] Cajam eſſe ſe dicerent C. Titii.

Reliqua deſunt.

ptarunt: ſicut primum Vibulani, deinde Ambuſti, Pictores, & Buteones. Poſſet igitur ab his erroribus ita vindicari locus iſte, & recte ſuppleri, *Numerii ſola patricia gens uſa Fabia eſt prænomine.* Videlicet auferendo voces duas ſuperfluas; & mutando *Numeru*, in *Numerii*; & *Fabia prænomen eſt*, in *Fabia prænomine.* Fabiam vero gentem inter patricias primam fuiſſe, quæ Numerii prænomen adſcivit, etiam Sex. Pompejus ſcribit, & eandem adfert rationem.

1. *Numeri Iotalicii Malemitani.*] V.C. correcte, *Numerii Otacilii Maleventani.* Sic quoque nominat eundem Sex. Pomp.

2. *Ei Numeri prænomen imponeret.*] V.C. *Materni avi prænomen.* Recte. ſicut & Sex. Pompejus. Inuſitatum enim erat apud Romanos prænomen à parte materna accipere.

3. *Rutilia, Caſellia, Rodocilla, Mutrulla.*] In V.C noſtro, *Rutilla, Caſella, Rodocella*, legitur. Et veterum prænominum formam hæc magis repræſentant. Sex. Pompeius Cæſullam vocari dicit, à cæſiis oculis; & Ravillam à ravis, quod poſtea cognomen in Caſſia gente. Pro, *Mutrulla*, Sambuci codex habet, *Murcula*, atque id diminutive fortaſſis à *Murcus*, cognomine virili.

4. *Burra à calore dicta.*] V.C. à *colore.* Nec male. Burros enim Romani appellarunt fulvos ac rubicundos, quos Græci πυῤῥὺς. Hæc quidem jam dicta prænomina à proprietatibus deſumpta tranſiiſſe deinde in cognomina reperimus, ſicut & Rutilia, teſte Sex. Pompejo, qui dicit rutili coloris ſtudioſas etiam antiquas mulieres fuiſſe, atque inde traxiſſe etiam cognomina Rutillas, idque etiam Afranium frequenter indicare.

5. *Publia Mærea.*] In Sambuci libro, *Publia, Numeria.* Et hæc quidem prænomina à viris ſumpta ſunt. Varro tamen putat Marcam & Numeriam muliebri forma non dici: Luciam, Mæniam, Poſtumam, ut mulierum prænomina agnoſcit lib. VII. de L.L. Ergo fortaſſe, *Mania*, hic legendum erit, pro *Mærea.*

6. *Cajam eſſe ſe diceret.*] In Campenſi ita, *Cajam eſſe ſe dicerent C. Titii.*

Finit epitoma de nominibus hiſtoriarum & exemplorum Romanorum.] Quid autem ex his colligi poſſit, videant docti.

RERUM AC VERBORUM
MAXIME MEMORABILIUM,
Quæ in Textu VALERII MAXIMI
& Commentariis occurrunt,

INDEX.

Literæ, *a*, *b*, columnas pugiuarum indicant: Ubi litera deest, Textus innuitur.

A.

Anaxa-

Attel-

B.

C.

Libiti-

N.

Nomi-

Suspi-

T.

P. Villii,

X.

Z.

FINIS.